This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

J. H. KRELAGE.

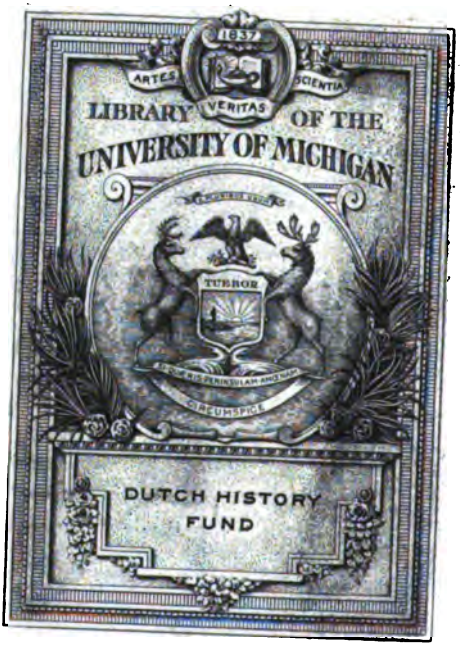
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

MENGELWERK,

VOOR

1855.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN BETREKKELIJK.

TWEEDE STUK.

VOOR

1855.

MENGELWERK.

TE AMSTERDAM, BIJ

P. ELLERMAN.

1855.

Dutch Lit.
Mitchell
10-3-24
10-9-

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Bladz.

Drie Maanden op Decima. . . IV. 1. V. 365. VI. 777

Droomen. Door A. ISING. 12

Leer om Leer. 39

Invallende Gedachten. 47

De Bruid van ELLON. Eene overlevering, meêgedeeld door C. G. WITHUYS. 49

De Zwarte Zee. Naar eenige oude en hedendaagsche Schrijvers. 53

JUDITH. Door HENRIËTTE MARIA L..... . I. 74. II. 127

INHOUD.

Bladz.

Over het Lied van DEBORA. Door Dr. D. BURGER, JR. Eene Voorlezing. 95

Jonge Doode. Door FRED. WIJSMAN. 103

De Vorsten en Afstammelingen van het Bourgondische Huis, in betrekking tot de Hervorming. Door G. VROLIK, Predikant te Schoondijke. 105

Een Woord over *Exodus* XX: 5. Door Dr. D. BURGER, JR. 125

Over de Kleeding en Tooi der Vrouwen. Medegedeeld door A. ISING. De Ringen. 146

Circassiërs. 155

Don CARLOS, Prins van Spanje. (Naar de verschillende voorstellingen van vroeger en later tijd, en naar de juiste toedracht der zaken, volgens oorspronkelijke stukken.) Door v. v. 157

De eerste Christenkoning der Franken. Historisch-Romantisch Tafereel. Door D. 176

Gedachten over Wetenschap en Kunst. Uit den vreemde. 192

De Voorzienigheid. Door J. A. KRAMER, Predikant te 's Gravenhage. 197

Antikritiek. Door J. L. DE BRUYN KOPS. 205

INHOUD.

Bladz.

Antikritiek. Opmerkingen en Toelichtingen, naar aanleiding van Dr. J. A. C. OUDEMANS' Beoordeeling van het Mundomotorium. Door Dr. W. GLEUNS, JR. . . 206

Een Blik op het lot der lagere standen, in de verschillende tijdperken van beschaving. Door F. NAGTGLAS, Arrondissements-IJker te Middelburg. 218

Het gevonden Handschrift. Door J. BRAND. 240

Liefde en Kunst. Door T. VAN WESTREENE, W.Z. . . 257

Beantwoording van de Antikritiek van Dr. W. GLEUNS, JR., tegen mijne Beoordeeling van het Mundomotorium. Door Dr. J. A. C. OUDEMANS. 306

DANTE ALIGHIËRI. Door J. H. GUNNING, JR. 313

Een Schuldige. Door P. DUYS. 332

KODRUS. Door ESTELLA HERTZVELD. 359

Lentezuchtjen. Naar F. RÜCKERT. 364

Proza en Poëzij. Door GERARD KELLER. 382

Don CARLOS. Naar ADOLFO DE CASTRO. Door G. VROLIK, Predikant te Schoondijke. 421

Over een eenvoudig Middel om, reeds zes uren na den Dood, den werkelijken Dood van den Schijndood te onderkennen. 441

INHOUD.

Bladz.

MALIKA. 443

Armenische Sprookjes.

I. De verterende Liefde. 471

II. De Pestruiters. 472

Over den Invloed van het Christendom op de Beeldende Kunsten. Door J. A. BAKKER. . . . . 473 en 541

De Treurzang van DAVID over den dood van SAUL en JONATHAN. Eene bijdrage. 500

De Kunst om rijk te blijven. Door J. BRAND. . . . 506

Onze Eeuw. Eene ontboezeming. Door E. W. VAN DAM VAN ISSELT. 521

Kinderlijk Avondgebed. Naar VICTOR HUGO. Door JOH^{s}. H^{z}. JONCKERS. 528

Antikritiek. Door A. ELINK STERK, JR. 529

De Neger SIMON. Door A. LANGEREIS. Fragment. . . 562

NIKOLAAS I. 566

Aan eenen Zendeling. Door FRED. WIJSMAN. 574

Gedachten. 576

INHOUD.

Bladz.

De beteekenis en het algemeen belang der Oude Litteratuur ook voor ónzen tijd. Door J. H. GUNNING, JR. 577

Iets over den Donau-stroom. Naar eenige hedendaagsche Schrijvers. Door I. J. J. SNELLEBRAND. . . . 599

JOSEPHINE. Door P. DUYS. 611

Liedjes. Van G. H. J. ELLIOT BOSWEL.

Rozen. 631

Twee Engelen. 632

Stille genoegens. 774

Tranen. 776

Antikritiek. Vervolg van Antwoord op Bedenkingen omtrent Huishoudkundige Stellingen. Door A. ELINK STERK, JR. 633

ZWART-JAN en zijn Meester. Door C. V. E. VAN DER BILT LA MOTTE. . . . . 645 en 689

Oude Spreuken. . . . . 675 en 776

Iets over het Goud, en de daartoe betrekkelijke vragen van den dag. Door A. ELINK STERK, JR. 677

PIBO HARDA. Door JOH^{s}. H^{x}. JONCKERS. 725

INHOUD.

Bladz.

MARNIX VAN ST. ALDEGONDE's Wenken over Opvoeding. (Naar het oorspronkelijke Handschrift, ter Borgondische Boekery.) Medegedeeld door Dr. J. VAN VLOTEN, Hoogleeraar te Deventer. 729

Het Koffij-Bezoek, en het Kerslied. Door CHRISTINA VAN GOGH. . . . . 749 en 794

De Reiskoffer, of: wat eene minuut te laat al onheil kan baren. Door Mr. SCHOLTEN TOT GANSOLJEN. . . 787

Troost in verlies. Door W. K. 807

MENGELWERK.

DRIE MAANDEN OP DECIMA. (*)

IV.

(*Vervolg van* 1853, *bl.* 575.)

Behalve het Matzjuriefeest, dat in October invalt, viert men in Augustus het lampjensfeest, dat echter van veel ernstiger aard is dan het eerstgenoemde, daar het eene hulde der nagebleevene betrekkingen aan hunne afgestorvenen voorstelt. Alsdan worden op duizenden graven, in het gebergte rondom Nagasacki, lantaarnen geplaatst, hetgeen des nachts een prachtig gezicht oplevert, terwijl, ter nagedachtenis der op het water omgekomenen, kleine strooijen schuitjens, met een lichtjen voorzien, in de baai worden te water gelaten, die, bij honderden te gelijk, met den nachtelijken landwind de baai uitdrijven. Hoewel het ons verboden was de schuitjens op te visschen, dreef mij echter de nieuwsgierigheid aan, om een paar hunner, die aan de ankerketting bleven hangen, binnen boord te halen. Ik vond er enkel wat rijst en een kopjen met *sackie* in; sommigen echter zullen zeker wel wat meer bevatten, daar de inhoud der schuitjens zich waarschijnlijk regelt naar de meerdere of mindere welvaart van den afzender. Elk schuitjen was omstreeks twee voet lang en zeer net van stroo gevlochten; ik liet ze weêr drijven, om den hongerigen geesten hun voedsel niet te onthouden; misschien zullen de visschers buiten de baai zich ook wel met het uitdrinken der *sackie* belast hebben.

Op Decima zelve wordt door de tolken, in het begin van October, wanneer de gouvernementslading is afgescheept, aan

(*) Wij hadden de hoop op 't vervolg dezer aanteekeningen reeds opgegeven. Des te aangenamer is 't ons, dit vierde uittreksel onzen lezers te kunnen aanbieden. De bescheidenheid des geachten voormaligen Scheepsgezagvoerders, aan wiens dagboek 't is ontleend, verbiedt ons nog steeds hem te noemen; — moge zij hem niet verder wederhouden een verhaal te voltooijen waarop algemeen zoo hoogen prijs wordt gesteld. DE RED.

de Europeanen een feestmaal aangeboden. Zij hebben daarbij echter een middel uitgevonden om *dîners* te geven, zelve lekker te smullen en de gasten te laten betalen. Daags vóór den maaltijd, namelijk, wordt bij alle Europeanen de ronde gedaan, met aanvrage bij den een om wijn, bij den ander om ham, bij een derden om boter, confituren, banket, enz. te zenden, zoodat, wanneer de tafel is aangericht, er bijna niets door de tolken zelven is bijgedragen, en het Opperhoofd vooral wel zeggen mag dat drie vierde gedeelten van den disch uit zijne provisiekast afkomstig is, terwijl zijn kok nog bovendien de spijzen heeft toebereid. Het eenige dat de tolken er bij geven, zijn eenige Japansche soepen en pappen, die hun bijna niets kosten, en aan welke men daarenboven maar even de lippen zet, zoo wel als aan de *sackie*, die, voor deze keer, nu zij van onzen wijn konden drinken, door de hoogere tolken werd versmaad en aan de minderen werd overgelaten. Deze gebruikten er dan ook eene driedubbele portie van, waardoor zij weldra zoo vrolijk werden, dat zij het spelletjen begonnen, bij ons bekend onder den naam: »Toen JONAS in den walvisch zat". Men wordt dan daarbij, namelijk, recht uit op de armen van eenige tegenover elkander geplaatste tolken gelegd, in de hoogte geworpen, en weder opgevangen; eene aardigheid, die mij, nadat ik hen kort te voren had zien eten en drinken, nog al vermoeijend voorkwam. Wanneer er aan het een of ander gebrek kwam, vroegen onze gastheeren ons even naar huis te zenden om méér te halen; gelukkig hadden wij er op gerekend, dat wij wel om eene tweede bijdrage zouden aangesproken worden: elk onzer was dus bij zijne eerste gift zoo matig geweest, dat hij eene kleine reserve kon doen aanrukken, zonder dat het hem aangeboden *dîner* hem al te veel van zijne proviand kostte.

Over 't geheel zijn de tolken in hun vragen zeer onbescheiden; zoo zond mij eens des avonds een tolk, die de wacht op het collegie had, zijnen jongen, om mij een boterham met ham te vragen. Ik had geen ham, en gaf hem dus rookvleesch in de plaats, waarop hij mij, kort daarna, zijn bediende terugzond met de boodschap, dat er een abuis plaats had, daar ik hem een boterham met rookvleesch in plaats van dien met ham had gezonden, om welken hij mij gevraagd had. Dergelijke onbescheidenheid zal men overigens nimmer bij den

wèlopgevoeden fatsoenlijken Japanner aantreffen. Om te bewijzen hoe bescheiden en beleefd deze is, voer ik het volgende aan, dat aan boord in de baai voorviel. Zoo als ik vroeger gezegd heb, moet men de opperbanjoosten, die bij het lossen en laden aan boord zijn, op banket en likeur onthalen. Daar men nu gewoonlijk drie maanden in de baai ligt, en een groot gedeelte van dien tijd telken morgen een paar banjoosten met hunnen dwarskijker aan boord heeft, gebeurt het al ligt, dat de voorraad likeur begint te verminderen en men op het een of ander surrogaat bedacht moet zijn. Daartoe nu had mijn hofmeester in eene karaf wat jenever met stroop gereed gemaakt, en daar toen een papier op geplakt, waarop met sierlijke letters »*Amsterdamsch bitterlikeur*" geschreven stond. De banjoosten begonnen, zoodra zij in de kajuit kwamen, den nieuwen drank te proeven, en lieten het overige staan. Zij bemerkten echter spoedig onraad, en vroegen den hofmeester welke likeur het was; waarop deze hun den naam opnoemde, dien hij er opgeplakt had. »Zoo!" — antwoordde de banjoost — »nu, Amsterdamsche likeur is van zeer aangenamen smaak, maar verzoeken u asjeblieft niet meer in te schenken."

De onbescheidenste onder de tolken was zekere ENOSKY; zulk een indringer heb ik, buiten hem, nimmer ontmoet. Overigens was hij een der knapste tolken, daar hij vrij goed Hollandsch sprak, een weinig Engelsch verstond, en nog andere kundigheden in zulk eene mate bezat, dat de andere tolken zijne meerderheid erkenden. Hij was de eerste met wien ik kennis maakte, daar hij als tolk fungeerde bij de ambtenaren, die bij 't inzeilen der baai bij ons aan boord kwamen. Hij begon onmiddellijk zijne operatiën, met mij te verzekeren, dat hij altijd de beste vriend der Hollandsche kapiteins geweest was; dat ik mij aan de overige tolken niet had te storen; en dat ik vooral aan geen anderen, dan aan de opperbanjoosten en hem-zelven eenigen drank of gebak moest doen geven. Ik liet mij werkelijk een tijd lang door hem om den tuin leiden, en toen hij des avonds met de overigen het schip verliet en mij de hand drukte met de woorden: »ik zal altijd uw vriend zijn", wenschte ik mij-zelven geluk reeds den eersten dag in Japan zulk een belangeloos vriend aangetroffen te hebben. Helaas! onze vriendschap duurde maar weinig

dagen: hij bleef plotseling weg, omdat ik de laatste maal, dat hij bij mij was, verzuimd had hem half dronken te maken. Meermalen ontving ik, gedurende mijn verblijf in de baai, bezoeken van voorname Japanners, die dan uren lang aan boord bleven en alles met nieuwsgierigheid opnamen; want al, wat slechts nieuw of kunstig is, maakt hunne belangstelling gaande. Zoo had ik dagen lang een landsteekenaar aan boord, om verschillende voorwerpen af te teekenen; vooral scheen hem eene ijzeren sloep, die ik bij mij had, eene groote bijzonderheid toe, en de kunstenaar had dan ook last, die op allerlei wijzen af te teekenen, als: in haar geheel, rechtop, omgekeerd, langs en dwars, in doorsnede, enz. Sommigen dier voorname personaadjen, die bijzonder over hun bezoek aan boord voldaan waren, zonden mij later een of ander geschenk, dat men als eene pure beleefdheid moet aanmerken; de waarde toch is doorgaans zeer gering, daar het meestal bestaat in een porseleinen bordjen met een paar inktvischjens, een doosjen koek, een trekpotjen of iets dergelijks. Eens echter werd ik vereerd met een bezoek der commandanten van de beide keizerswachten, die, naar hun geschenk te oordeelen, al bijzonder wel over hunne ontvangst ten mijnent tevreden geweest moeten zijn; want eenige dagen later zonden zij mij, op een net houten toonbord, twee stukken fijne krip, die niet alleen met sierlijke complimenttouwtjens waren omwonden, maar bij ieder van welke, als buitengewoon compliment, een reepjen gedroogd zeegras, in een papier gewikkeld, gevoegd was (1). Een ander voornaam heer, die almede het schip bezocht had, scheen mij een honderdjarig leven onder de keerkringen toe te wenschen, daar hij mij een pak met vijftien *pajongs* of zonneschermen ten geschenke zond.

Van alle bezoeken echter, die ik aan boord ontving, was dat der beide Gouverneurs, den aftredenden en den nieuw aangekomenen, wel het merkwaardigste. Vooraf moet ik evenwel eenige inlichtingen geven, hoe men ten zelfden tijd twee Gouverneurs te Nagasacki vindt. Elk jaar wordt er, namelijk, een nieuwe Gouverneur benoemd, die omstreeks het begin van October te Nagasacki aankomt. Zijn voorganger, die

(1) Het is eene bijzondere beleefdheid een stukjen gedroogd zeegras, in een langwerpig papier gevouwen, bij eenig geschenk te voegen.

eerst veertien dagen later naar Jeddo terugkeert, gebruikt dien tijd om zijn nieuw benoemden ambtgenoot in alles op de hoogte te stellen, en schouwt met hem de verschillende sterkten en landswerken in den omtrek. Bij gelegenheid nu, dat zij in prachtige tentbarken de keizerswachten gaan schouwen, die aan de helling van het gebergte, ongeveer halfweg tusschen den Papenberg en Nagasacki, tegenover elkander gelegen zijn, bezoeken zij op hunnen terugtocht het Nederlandsche schip, deels uit nieuwsgierigheid, deels ook uit dienstplicht, daar de aftredende Gouverneur het aan zijnen opvolger in goede orde als ware 't overlevert, met al zijne manschappen aan boord, zonder gevaar voor de rust van den Staat; zoodat dan ook zijn opvolger voortaan voor alles verantwoordelijk is. Van het schip gaan zij naar Decima, waar óók alles wordt geïnspecteerd, een bezoek bij het Opperhoofd wordt afgelegd, en ook bestuur en verantwoordelijkheid daar, op de plaats-zelve, door den nieuwen Gouverneur overgenomen worden. Den 18den October van elk jaar is de bepaalde dag voor het vertrek van den afgetreden Gouverneur naar Jeddo, maar ook op dienzelfden dag moet het Hollandsche schip van voor Nagasacki naar den Papenberg vertrekken, want de Gouverneur brengt het berigt naar den Keizer, dat het schip vertrokken is. Dit noemt men in Japansch Hollandsch dat het schip *buitenkant* vertrokken is; d. i. officiëel voor het Gouvernement heet het, dat het schip weg is: alle ceremoniën en formaliteiten hebben dan opgehouden; het kruid, de wapenen, 't bijbelvat, enz. worden dan weêr aan boord gezonden, en men geniet aan den Papenberg met het schip veel meer vrijheid dan voor Nagasacki (1). Gewoonlijk blijft het

(1) *Buitenkant* en *binnenkant* zijn woorden die in Japan nog al van veel beteekenis zijn; zij duiden, namelijk, aan, of aan iets een officiëel of niet-officiëel karakter wordt gegeven. B. v.: als iemand iets heeft misdaan en men is geneigd hem voor de wet te verschoonen, dan houdt men de zaak *binnenkant*, en de schuldige komt vrij met eene ligte straf voor een delict, waarvoor hij misschien zoude gehangen zijn als de zaak *buitenkant* geworden ware. — Zoo ook wanneer er tusschen de Nederlanders en Japanners iets voorvalt, wordt dat meest *binnenkant* gehouden, waardoor alles zonder veel ophef te maken onder 's hands geschikt wordt, terwijl men dezelfde zaak *buitenkant* makende, volgens de uiterst strenge wetten zou moeten handelen, en zich daardoor een sleep van onaangenaamheden op den hals halen zou.

schip nog drie weken na dien dag ten anker liggen, daar bij het vertrek van Nagasacki meestal naauwelijks de helft der lading aan boord genomen is.

Ik begaf mij op den dag dat de Gouverneurs het schip zouden bezoeken, reeds vroegtijdig aan boord, om de hooge gasten zoo beleefd mogelijk te ontvangen, en om mij door een paar oppertolken, die mij reeds waren voorafgegaan, eenigzins te doen onderrichten over het ceremoniëel dat in acht diende genomen te worden. Ik had mijne geheele bemanning zich netjens doen kleeden en alle vlaggen doen ophijschen; met de noodige zorg evenwel, dat er geene vlaggen met kruisen geheschen werden, hetgeen namelijk streng verboden is, om den Japanners geen aanstoot te geven. Ten 11 ure in den voormiddag zag ik de prachtige tentbarken met zijden schanskleeden, waarin zich de beide Excellentiën met hun gevolg bevonden, de keizerswachten verlaten en rechtstreeks op mijn boord aankomen. Het vaartuig der Gouverneurs was bijzonder groot, bijna als het derde van mijn schip, en had, behalve eene menigte roeijers, die om het hardst schreeuwden om de maat in het roeijen te houden, een trommelslager aan boord, die uit al zijne macht op eene groote trom bonsde. Van binnen was 't geheel met dikke matten belegd, waarop de voorname personaadjen, de beenen kruislings onder het ligchaam, gezeten waren. De vaartuigen van het gevolg waren weinig kleiner dan dat der Gouverneurs, en letterlijk volgepropt met voorname ambtenaren, secretarissen, dwarskijkers, rekenmeesters, reparatiemeesters, lijfartsen, officieren, banjoosten, burgemeesters, enz., welligt in alles twee honderd personen. — Daar de bark der Gouverneurs te groot was, om langs het schip aan te leggen, want een fiksche stoot zoude genoeg geweest zijn om een Oostindievaarder in den grond te boren, bleef zij op ongeveer twintig voet van de zijde van het schip verwijderd, en zoodra zij goed stil lag, werd eene soort van brug naar het schip opgeslagen. Onder deze bedrijven had ik mij-zelven met mijne stuurlieden aan de valreep geplaatst; verder stonden, tot aan den ingang der kajuit, de tolken, schrijvers, onderbanjoosten, enz. in eene dubbele rij geschaard. Zoodra de brug gereed was, werden door een paar onderbanjoosten (commissarissen van politie) twintig koelies opgeroepen, en eenige malen over de brug heen en weder gejaagd,

om hare sterkte te beproeven; deze proef werd gelukkig doorgestaan; trouwens, men had zoo goed voor de veiligheid der Gouverneurs gezorgd, dat de banjoosten er gerust veertig man over heen hadden kunnen jagen. — Op het oogenblik dat de Gouverneurs uit de tentbark op de brug traden, was het of alles plotseling rondom ons verstomd was; geen sterveling die zich meer verroerde: van de menigte Japanners die op het dek stonden, hoorde men letterlijk niets; niemand zelfs die het waagde een voet op het dek te verschuiven; van de honderd booten met duizenden menschen die het schip omringden, hoorde men niets; ook geen enkele riemslag. Onwillekeurig werd ik door hetzelfde gevoel van eerbied aangegrepen, dat zoo velen rondom mij betoonden, en stokstijf en rechtop stond ook ik daar om de machtige mannen te huldigen, welker tegenwoordigheid alleen genoeg was om duizenden te doen verstommen. Naauwelijks waagde ik het over de verschansing te gluren, om de Gouverneurs aan te zien, die over de brug recht op mij aan kwamen stappen, en ik had haast toegegeven aan den oppertolk, die naast mij stond en mijne hand, die hij had vastgegrepen, uit al zijne macht naar beneden drukte, om mij onwillekeurig voor hunne Excellentiën te doen nederknielen, en daardoor een plasdankjen te verdienen. De aanblik der groote Hollandsche vlag, die van de gaffel woei, hield mij echter van deze al te groote hoffelijkheid terug; trouwens, de Gouverneurs zijn er ook van onze zijde volstrekt niet bepaaldelijk op gesteld en hebben geen deel aan vernederingen, waar ondergeschikten ons dikwerf toe weten te bepraten. Zoodra de Gouverneurs op het dek traden, vielen alle Japanners op de knieën en bogen het hoofd op het dek neder; mijne stuurlieden en ik namen beleefd onze hoeden af en maakten eene diepe buiging, terwijl de naast mij geknield liggende tolk mompelde: »*Sendok Hollanda*" (Hollandsche schipper), om mij aan de Gouverneurs bekend te maken, waarop mij de Excellentiën regt vriendelijk toeknikten.

Tusschen de rijen geknielde Japanners stapten de beide Gouverneurs, geleid door een ambtenaar ceremoniemeester, regelrecht naar de kajuit, waar reeds des morgens bij tijds alles was in gereedheid gebracht, om hen ten minste van honger of dorst geen overlast te doen hebben. De voornaamste

personen uit hun gevolg vergezelden hen naar beneden, hoewel ik-zelf niet in de kajuit mocht komen voor dat de Gouverneurs mij lieten roepen. Dit duurde intusschen niet lang, want naauwelijks waren zij vijf minuten beneden, of een oppertolk kwam tot mij met de boodschap: »Gouverneur is zeer verlangend u te zien en te spreken". Zij waren uiterst beleefd in hunne verwelkoming, en ik zag reeds dadelijk bij mijn binnentreden aan de eerwaardige en vriendelijke gezichten van deze bijna vorstelijke personen, dat mij vrij wat beleefder ontvangst wachtte, dan mij dikwijls bij menigen niets beduidenden ondergeschikten commies in beschaafder landen was ten deel gevallen. Nieuwsgierig waren zij echter in den hoogsten graad, en zelden is wellicht door een dierenliefhebber eenig wild dier in een zoölogischen tuin met meer aandacht gadegeslagen, dan ik gedaan werd in het eerste kwartier uurs van ons samenzijn. Nadat ik binnengekomen was en eene deftige buiging voor het gezelschap gemaakt had, begon de oppertolk mij, namens de Gouverneurs, welkom te heeten, en eene menigte beleefdheden te zeggen, die hem misschien waren opgedragen; denkelijk echter zal hij ze grootendeels wel zelf verzonnen hebben; want de spreker, zekere LIOTA, was een hoveling van de eerste soort, die bijzonder veel deed om wat likeur of snoeperij te verdienen. Ik begreep dan ook, dat het eene groote dwaasheid van mijne zijde zou zijn, de deftige aanspraak te beantwoorden, daar hij toch reeds van te voren zijn antwoord in mijnen naam van buiten geleerd en zoodanig ingericht had, als hij begreep dat het den Gouverneurs het meest gevallig zou zijn. Hij dacht er zelf ook zoo over, en toen hij gedaan had, en nog eenige oogenblikken had geknipt en gebogen onder een aanhoudend gesis met de tong, dat de Japanners veelal laten hooren als zij hun compliment maken, zeide hij zeer beleefd: »UEdele gelief slechts tot vijftig te tellen, zoo zal ik antwoord aan Gouverneur vertalen." Ik telde dus met veel gebaren, terwijl ik nu eens LIOTA, dan weder de Gouverneurs aanzag, zeer langzaam tot vijftig. LIOTA keek mij intusschen, terwijl hij aanhoudend boog en op de tong zoog, met de meeste aandacht en belangstelling aan, als of hij iets wonder moois hoorde, en vergat niet telkens »*hi, hi!*" te zeggen, ten bewijze dat hij mij goed begreep. Toen ik tot vijftig gekomen was, schraapte hij de

keel, en begon eene rede, die, naar den glimlach en de herhaalde verwonderingsbetuiging der Gouverneurs te oordeelen, hun bijzonder goed scheen te bevallen. Onwillekeurig lachte ik bij de gedachte, hoe deze kruipende hoveling eigenlijk bezig was met zijne gebogene houding zijne meesters voor den gek te houden, en hoe hij, indien deze dat gissen konden, met vrij wat minder ceremoniëel naar den wal terug zou raken dan hij gekomen was.

Nadat de fraaije aanspraak geëindigd was, boog ik mij nogmaals, om te bewijzen, dat al het moois, dat de Heeren zoo even gehoord hadden, wel degelijk uit mijn koker gekomen was. De naastbij zittende Gouverneur klopte toen met de hand op een naast hem staanden ledigen stoel, om mij uit te noodigen plaats te nemen, en nu begonnen beiden om strijd door den tolk allerlei vragen te doen; b. v.: of ik gehuwd was; hoe oud ik was; hoe veel mijlen Holland van Japan lag, enz. Ondertusschen proefden alle aanwezigen dapper van de likeuren en dranken; een der Gouverneurs wilde zelfs eene manillasigaar rooken, maar moest ze half opgerookt laten liggen, hij zou het anders te benaauwd hebben gekregen. Na van alle dranken een vlijtig gebruik gemaakt te hebben, vroeg mij een der Gouverneurs of er nog meer soorten van likeuren of wijnen bestonden; zoo ja, dat hij dan gaarne nog iets anders proeven zoude. Ik liet mijnen gasten toen Champagne geven, die hun bijzonder goed scheen te smaken; ten minste de tolk zeide mij, namens de Gouverneurs, dat de Champagne »van zeer zoeten en aangenamen smaak was"; ook moest hij voor hen den naam opschrijven, opdat zij niet vergaten wat zij het laatst gedronken hadden.

Na ruim een uur gezeten te hebben, verlangden de Heeren het schip te bezien; ik leidde hen overal rond, en bijna niets ontging hunner aandacht: over alles deden zij mij door den tolk ondervragen en waren niet ligt met een kort antwoord tevreden. Op het dek gekomen, verzochten zij mij eenige matrozen in den mast te laten klimmen, waarop in een oogenblik mijne geheele bemanning links en regts in het tuig verspreid was; velen maakten zelfs, om de Japanners nog meer te verbazen, zulke gevaarlijke kunsten op de raas en stengen, dat ik bevreesd begon te worden er nog eenigen den hals zouden breken. De Japanners waren intusschen ten

hoogste verwonderd en voldaan, en de Gouverneurs zonden eenige dagen later eene geheele balie *sackie* aan de mastklimmers ten geschenke: een kost dien de matrozen óók wel lusten, echter lang niet zoo gaarne als de Japansche koelies onzen jenever.

Nadat alles naauwkeurig bezichtigd was, namen de Gouverneurs met hun gevolg een vriendelijk afscheid, en deden de eersten mij door den tolk hunne bijzondere tevredenheid te kennen geven. Zoodra zij vertrokken waren, haastte ik mij al hetgeen er van 't gebak, de confituren, enz. was overgebleven, te doen inpakken, om het, volgens Japansch gebruik, naar de woning der gasten te zenden. Deze gewoonte is, dunkt mij, nog al aan te prijzen: men kan toch op die wijze van een lekker *dîner* tweemaal pleizier hebben; hoewel het de gasten niet opwekt om veel te eten, daar zij toch weten dat zij later te huis het lekkers op hun gemak kunnen opsmullen.

Ik moet bekennen dat de Gouverneurs, zoo wel als de voorname lieden uit hun gevolg, allen hoogst beleefd en vriendelijk waren; ook was hun toon jegens hunne ondergeschikten uiterst minzaam, en geloof ik daarom, dat de eerbied die hun betoond wordt, minder uit vrees dan wel uit wezenlijk ontzag voor de overheid ontstaat. Ook droegen zij wel degelijk zorg, dat de geringe lieden uit hun gevolg eenige versnaperingen kregen. Het is vreemd dat men in Japan geen het minste onderscheid in de kleeding ziet; van den hoogsten tot den laagsten ambtenaar schijnen allen eveneens gekleed; alleen is de stof, waaruit de kleederen gemaakt zijn, bij voorname personen fijner en duurder; overigens hebben zij niets waaraan men hen kan onderscheiden, want een wapen hier en daar op de kleederen gestempeld, heeft iedereen, die maar niet bepaald tot het gemeen behoort. Nimmer draagt een deftig Japanner eenig hoofddeksel, dat anders bij den fellen zonneschijn in den zomer wel noodig zou zijn; want dan brandt de zon, bij eene hitte soms van 100°, op de kaalgeschoren hoofden, en hebben zij niets dan een waaijer om tusschenbeiden het halfgebraden hoofd te bekoelen. De koelies hebben gewoonlijk een doek luchtig om het hoofd geknoopt, dien zij losmaken, als zij iemand beleefd willen aanspreken. — In de tijden der haarzakken en nekstaarten kunnen voorzeker

onze voorvaderen niet meer moeite met hun kapsel gehad hebben, dan de Japanners thans nog; want minstens om den anderen dag moet het hoofd half geschoren worden, en worden dan tevens de hairen van het achterhoofd behoorlijk met olie ingesmeerd en in een bos opgebonden, en de einden, als een klein zwart stokjen opgerold, op de kaal geschoren kruin vastgeplakt. Alleen de priesters en de doctoren hebben het geheele hoofd kaal geschoren. Het spreekt van zelf dat deze gewoonte het uiterlijk dier heeren weinig flatteert; intusschen schijnt bij de Japanners een hoofd zonder hair onafscheidelijk van de geleerdheid te zijn. Wanneer echter soms eenige dezer geleerde heeren als biechtvaders of lijfartsen, in het gevolg van eenig groot Heer, aan boord kwamen, droegen zij gewoonlijk valsche paruiken, om consequent te blijven, en wederkeerig den schijn niet te hebben, proselyten onder mijne manschappen te willen maken. Onder de doctoren vindt men ook de naaldenstekers, die met hunne naald zeer kunstig kunnen werken. Eens liet ik mij uit nieuwsgierigheid door zulk een naaldensteker in de hand prikken: hij had bij zijne naald een buisjen, dat hij mij boven op de hand plaatste, waarop hij, na de naald door het buisjen gestoken te hebben, aan haar begon te draaijen; en niet weinig was ik verwonderd, toen ik haar binnen in mijne hand zag uitkomen, zonder er bijna iets van gevoeld te hebben, daar hij de naald zoo kunstig wist te stieren, dat het geene pijn veroorzaakte. De naald ziet er uit als een goud paardenhair, en de geheele bewerking doet niet meer zeer, dan een muskietensteek. Ik meen dat de naaldensteek veel door de Japanners wordt toegepast vooral bij plaatselijke pijnen; of het wat helpen kan, mogen onze geneeskundigen beslissen. Het is vooral in het vak der geneeskunde dat de Japanners onze Europesche meerderheid erkennen: hunne geneeskundigen bestormden voortdurend den Nederlandschen doctor op Decima met allerlei vragen en waren ten hoogste leergierig. Onze medicijnen worden dan ook veel aangewend, ten minste bij patiënten die ze betalen kunnen; want ze zijn duur. Hoe goed onze apothekers de kunst verstaan hunne poeders en kruiden met voordeel aan den man te brengen, zij zouden voorzeker watertanden, als zij de prijzen vernamen, voor hunne pulvers, radixen, en hoe die dingen meer heeten mogen, door de Japanners besteed.

DROOMEN.

DOOR

A. ISING.

't Had den ganschen dag geregend en gewaaid; maar tegen den avond hadden de wolken zich verdeeld, om de maan door te laten, en was de wind gaan liggen. 't Was nu rustig in de Natuur: de nog niet opgedroogde regendroppels vielen met een kalm tikken tusschen de bladeren der boomen neêr; de grond dronk het gevallen water in, en de wolken dreven in de schemering langzaam weg naar andere hemelstreken. Vóór eene woning in eene der buitenwijken van de stad stond eene vigilante, met eenige koffers en kisten beladen. Er werden door eene gedienstige geest nog een reiszak en een *plaid* ingedragen. In de geopende deur der woning stond een jong man, die een wakend oog hield op het pakken van 't rijtuig. Men kon aan zijne lederen reispet en aan zijn gansche voorkomen zien, dat hij het was die vertrekken zou. Hij scheen omstreeks dertig jaren oud; de vorm van zijn gelaat was schoon, regelmatig en fijn besneden; de donkere oogen, het weelderige zwarte haar en de fijne knevel zetten uitdrukking bij aan het wel wat vrouwelijke, dat veroorzaakt werd door de weinig geprononceerde trekken en de dunne huid, die het bloed op de wangen liet doorschemeren. Op het hooge voorhoofd kon men den loop der blaauwe aderen volgen. De oogen en de kleine mond hadden iets melancholieks, en 't geheele voorkomen van den jongen man duidde een gestel aan dat niet van de sterksten was. Zijne tanden waren helder wit, zijne kleeding net en zorgvuldig, en die zelfde zorg en netheid waren ook merkbaar in zijne pakkaadje.

Toen alles gereed was raadpleegde hij zijn horologie en zag toen op naar de lucht. Zijne oogen begonnen eene wijl te schitteren; de blos zijner wangen werd hooger en de aderen op zijn voorhoofd zwollen. Hij dacht aan geluk, aan roem en aan eer! Hij hoopte, als hij de plaats terugzag, die hij thans ging verlaten, de eerste sport te zijn opgeklommen van de ladder die hem verheffen zou boven velen; hij hoopte dan de vervulling van een geheimen hartewensch nabij te zijn

en tevens voldoening en belooning te zullen hebben gevonden voor zoo menig uur, dat hij, in de woning daar achter zich, met ijver en inspanning aan de kunst had gewijd. Hij hoopte dat die kunst, die hij lief had, hem geluk zou aanbrengen, terwijl zij hem tevens zou kroonen met de lauweren die zij schenkt: hij droomde van eene gouden toekomst vol zaligheid!

Hij stapte in 't rijtuig en reed weg.

En de wolken dreven nog altijd in de schemering voort, en vormden allerlei fantastische figuren, die een oogenblik stand hielden om zich in 't volgende weder op te lossen. En de maan scheen even tusschen de wolken door en verdween dan weder, en de regendroppelen tikten nog altijd in de digte bladeren in het stille bosch; maar aan het station van den spoortrein heerschten gedruisch en beweging. De gazlantarens schitterden rondom de gebouwen, de groene en roode seinlichten glommen op den spoorweg. Vigilantes en omnibussen reden aan; koffers en kisten werden naar 't goederen-bureau gedragen door de witgekielde spoorwegbedienden. De voetgangers haastten zich om het stations-gebouw te bereiken; men verdrong elkander voor de plaats-bureaux. Eene locomotief wachtte steunend en dampend op hare vracht; de bel luidde; het schel gefluit van den aankomenden trein deed zich hooren; met dof geratel rolde de zwarte massa over de brug; sissend drong de stoom uit de veiligheidsklep; de ophoudende wagens schokten met de stootkussens tegen elkander; de portieren werden geopend, en de reizigers, die hun doel hadden bereikt, schoven in massa langs het stationsgebouw heen en stroomden dan door den wijden doorgang naar de stad. Terwijl de vigilantes en omnibussen in beweging raakten en de aangekomen reizigers wegvoerden, werden de deuren der wachtkamers geopend en bestormden de nieuwe reizigers de chars-à-bancs en wagons; de spoorwegbedienden gingen langs den stilstaanden trein en smeerden de raderen in; de pakken en koffers en balen en kisten werden op de lage wagens van het goederen-bureau naar den goederen-wagen gerold. De bel luidde voor de laatste maal; de portieren werden digtgeslagen, de seinen geblazen, en de machine zette zich al snuivend in beweging en trok haren langen staart vol menschen onverbiddelijk met zich meê.

En onder al die menschen, die daar met hunne kloppende

harten, hunne verschillende wenschen en verlangens, met hunne hoop of vrees, met hun geluk of smart door de gevoellooze machine werden weggevoerd, behoorde ook de jonge kunstenaar die thans droomde van geluk en van roem en van eer.

HERMAN PAVEL was schilder. Hij was dit geworden of liever hij had dit willen worden tegen den zin zijns vaders, die niet begrijpen kon dat zijn zoon ooit geld zou kunnen verdienen op eene andere wijze, dan waarop hij-zelf het had verdiend, dat is te zeggen, in den handel. Hij wist wel dat er kunstenaars in de wereld bestonden, en dat die kunstenaars behalve roem ook stoffelijke voordeelen inoogsten; maar hij beschouwde hen als een apart ras, waarmede hij zóó weinig overeenkomst gevoelde, dat hij niet gelooven kon dat zijn eigen kind er ooit toe zou kunnen behooren.

Maar HERMAN had volgehouden, en zijn vader had eindelijk gezegd: — »Welnu, probeer het dan; ge zult dan zelf zien dat het gekheid is en dat ge geen eerlijk bestaan zult kunnen vinden. En als ge, zoo als ik voorzie, op uw vijf-en-twintigste jaar nog niet voor u-zelven kunt zorgen, komt ge bij mij in de zaken."

»Op zijn vijf-en-twintigste jaar!" en HERMAN was toen even zeventien, en op dien leeftijd schijnen acht jaren zoo lang. Hij verliet het ouderlijke huis en ging in eene andere stad op kamers wonen en kwam bij een schilder op diens *atelier*. En hij droeg een fluweelen manteltje en een heel kort fluweelen jasje en een breedgeranden hoed, en hij liet zijne haren heel lang groeijen en schafte zich een grooten Newfoundlander aan, en hij was gelukkig en twijfelde niet of hij zou een genie worden. In die overtuiging achtte hij het ook overbodig veel te werken: hij speelde op de guitar en hij zong; hij ging op bals en concerten; hij was geabonneerd in de komedie, en toen zijne meerderjarigheid naderde, was het er nog ver van af dat hij voor zich-zelf zou kunnen zorgen: hij had nog geen enkel schilderijtje verkocht. Reeds begon zijn vader er ernstig van te spreken om hem zijn jaargeld te onthouden; maar HERMAN had eene moeder, en die moeder vond dat haar zoon er heel aardig uitzag met zijn breedgeranden hoed en zijne lange zwarte lokken; al de poëzij waarvoor haar vrouwelijk gemoed vatbaar was, en die nooit voedsel of uitweg

had gevonden, vereenigde zich thans op een ideaal, dat verpersoonlijkt was in HERMAN. Zij deelde zijne overtuiging, dat hij stellig eenmaal een groot kunstenaar worden zou; ze bleef dit gelooven toen HERMAN zelf er reeds hard aan begon te twijfelen, en ze was zijne voorspraak bij haren man. — HERMAN mogt niet op het duffe kantoor komen — zeide zij — zijn edele, vrije geest mogt niet verdrukt worden door cijfers; als men hem nog maar eenigen tijd liet om zich te ontwikkelen, dan zou het wel gaan; want hij was nog zoo jong. — In dien geest redeneerde Mevrouw, en Mijnheer gaf half onwillig toe.

Maar, intusschen was HERMAN er gelukkig aan gaan twijfelen, of hij wel zoo bepaald een genie worden zou: eerst voerde die twijfel hem zóó ver terug, dat hij wanhoopte ooit iets te zullen worden; maar later was hij weder zoo gelukkig een doel te vinden, dat hij begreep met inspanning en ijver te kunnen bereiken. Dat doel was thans niet meer een groot en gevierd kunstenaar te worden: neen, 't was zeer bescheiden, maar daarom juist geschikt voor ongeoefende krachten. HERMAN wilde het ten minste zóó ver brengen, dat hij vóór zijn vijf-en-twintigste jaar toch bij zijn vader zou kunnen komen en hem eene som toonen die hij met zijn penseel had verdiend. Daardoor hoopte hij de ongeloovigheid zijns vaders ten minste gedeeltelijk te kunnen overwinnen, en de liefde en goede verwachting zijner moeder eenigzins te kunnen beloonen. Daarbij, HERMAN had zekere vasthoudendheid in zijn karakter, die hij reeds getoond had bij de keuze van een beroep, en nu *wilde* hij zijn vader bewijzen dat hij met zijn penseel iets verdienen *kon*. Hij had op verschillende *ateliers* genoeg technische vaardigheid opgedaan; hij nam dus het kloek besluit om zelfstandig te gaan werken en uit eigene oogen te zien. De Natuur sprak luid tot zijn gemoed, en hij begreep dat hij de indrukken moest trachten weêr te geven, die de Natuur op hem maakte. Hij deed een reisje langs den Rijn en vervaardigde eenige schetsen, want zijn *genre* was het landschap, en bij zijn terugkeer huurde hij eene kamer in de hofstad. Hij begon met zijne fantastische kleeding voor eene meer stemmige te verwisselen, en hij liet zijne lange haren afsnijden; toen ging hij met vlijt en inspanning eenige zijner schetsen uitwerken. Het gelukte hem op de eerstvolgende tentoon-

stelling, in den Haag gehouden, een paar zijner stukjens geplaatst te krijgen, en, wat nog meer zegt, er een van te verkoopen.

De voldoening die hij smaakte, toen hij zijn vader die materiële vrucht van zijn arbeid kon toonen, wekte hem op om op den ingeslagen weg voort te gaan. Elken zomer deed hij een buitenlandsch reisje, met het doel om studiën te vervaardigen, en den overigen tijd van 't jaar besteedde hij om die studiën uit te werken. Al werkende kreeg hij de kunst meer en meer lief, en zijn talent, dat slechts op ontginning wachtte, begon zich wel is waar niet op eens, maar trapsgewijze en zeker te ontwikkelen. Van daar ook dat hij de kunst met ernst begon te behandelen, en zich meer en meer bewust werd wat hij doen moest om waar en oorspronkelijk te zijn. Hij begreep dat hij minder geschikt was om grootsche, uitgestrekte onderwerpen weêr te geven, maar dat hij zich vooral bepalen moest bij *détails:* een frisch hoekje aan den voet van een waterval, een belommerd plekje in het bosch, de bemoste helling van een begroeiden heuvel spraken hem in de Natuur aan door de kalmte, de rust of de frischheid, die er zich aan huwden, en dienzelfden indruk moest zijne schilderij bij den aanschouwer opwekken: die poëzij der Natuur begreep hij ten volle en kon hij vertolken.

Maar, de weg der kunst is niet altijd zonder doornen, en ook HERMAN bemerkte dit. Juist omdat hij zelfstandig en oorspronkelijk wilde zijn, juist omdat hij geene bestaande school wilde' volgen en zich niet naar de mode schikken, — want ook in kunst heerscht mode — juist daarom werden zijne stukken niet gekocht en niet naar waarde geschat. Hij zag dat anderen, die niet meer talent hadden dan hij, die zich niet zoo veel moeite gaven en niet zoo vele opofferingen getroostten, toegejuicht werden en opgang maakten, terwijl hij voor geen enkel stuk een kooper vinden kon. Daarbij had hij te worstelen met ziekte, en, behalve het onaangename daaraan steeds verbonden, had dit nog een ander ongelukkig gevolg. Zijn vader toch, die niets meer van de materiële verdiensten van zijn zoon merkte, was er weder ernstig op beginnen aan te dringen dat deze bij hem aan huis terug zou komen, en nu HERMAN dikwijls ongesteld was, kantte zijne moeder er zich niet meer tegen, daar ze haar kind nu zoo

gaarne zelve zou hebben verpleegd en verzorgd. HERMAN begreep echter, dat, zoo hij eens toegaf en in 't ouderlijke huis terugkwam, zijne toekomst verloren zou zijn; hij moest zooveel mogelijk trachten alles op den ouden voet te houden, totdat hij door zijn penseel in zijne behoeften zou kunnen voorzien; want hield zijn vader eenmaal op hem zijn jaargeld uit te betalen, dan wist hij, zou hij het zeer moeijelijk terug kunnen erlangen.

IJverig werkte hij dus voort: aan zijn arbeid was zijne toekomst verbonden, en hij werd gesterkt in den strijd dien hij voerde, omdat hij voelde dat hij vooruitging in de kunst.

Er waren weder eenige jaren verloopen; HERMAN was van eene groote reis teruggekeerd, gedurende welke hij flinke studiën had vervaardigd, die hij bijkans slechts behoefde te kopiëren om goede stukken te leveren. Hij had er dan ook op nieuw zijne hoop op gevestigd: hij moest slagen.

Dit was thans dubbel noodig. Hij had toch in den loop van den voorgaanden winter kennis gemaakt met eene jonge dame, die in den Haag logeerde, bij eene familie waar hij dikwijls aan huis kwam. Dat meisje had hem hooge belangstelling ingeboezemd, hij had gedurende zijne reis veel aan haar gedacht en, nu hij haar dezen winter wederzag, begreep hij dat die belangstelling liefde was.

EUGENIE NOORTHOF was eene fijne blondine, met mooije, geestige blaauwe oogen, en rozen op de wangen; als ze lachte liet ze twee rijen allerliefste tandjes zien, en ze lachte zeer dikwijls. Ze was coquet op hare mooije, blanke handjes en haar mooi, zwaar haar, en op haar fijn gezigtje en op de kuiltjes in hare wangen, en op hare lieve, blaauwe oogen en hare fraai geteekende wenkbraauwen, en hare lange pinkers, waar ze zoo schalks door gluren kon, en op haar dun middeltje, en hare kleine voetjes, waar ze zoo gracieus meê loopen kon — kortom, zij was coquet op haar gansche persoontje en .... men kon 't haar niet kwalijk nemen, want het was heel lief. En ze kon zoo geestig schermutselen met haar gastheer, zoo prettig stoeijen met diens jongste dochtertje, en haar stemmetje was als zilver, haar lach klonk zoo zuiver als glas.

't Was geen wonder dat HERMAN, die haar dikwijls ontmoet had, met haar was ingenomen. Het contrast tusschen hare vrolijke opgeruimdheid en de melancholie hem eigen, bragt ook

het zijne daartoe bij: ze zou met hare blanke vingertjes zoo gemakkelijk al de zorgen van zijn voorhoofd kunnen wegstrijken, en voor haar helderen lach was geene droefgeestigheid bestand; in hare blaauwe oogen was een hemel geopend, en men behoefde haar slechts aan te zien om gelukkig te zijn!

En HERMAN had haar gedurende den zomer, toen hij haar niet had gezien, tot een ideaal verheven: op haar hadden zich al zijne wenschen voor de toekomst vereenigd; haar aan zijne zijde te zien, voor haar te werken, door hare liefde te worden begeesterd, o, dat, droomde hij, zou zalig zijn! — Als hij haar wederzag, wilde hij zich vergewissen of de werkelijkheid dat ideaal zou verdrijven, en zoo niet, dan wilde hij trachten te ontdekken of hij ook eenigen indruk op haar had gemaakt, of het mogelijk zou zijn dat zij hem ooit wederliefde schonk.

En hij zag haar weder, en zijn hart bonsde geweldig, al zijne zenuwen trilden, toen hij haar begroette. Zij had hem niet vergeten, ze was vriendelijk en voorkomend jegens hem. Hij zocht gretig alle gelegenheden op om haar te zien; hij sprak met haar over zijne kunst, en ze luisterde; hij mogt op een avond een handdruk van haar ontvangen en een blik, die iets meer zeiden dan gewoonlijk; hij teekende een albumblad voor haar en hij bragt haar rozen, want ze hield zooveel van bloemen: kortom, HERMAN werd geheel en al verliefd op EUGENIE, en kreeg de overtuiging dat zij hem wel lijden mogt.

Maar ook de liefde heeft doornen. Toen EUGENIE weder naar hare woonplaats vertrokken was, voelde HERMAN eene groote leêgte in zijn binnenste; hij was onrustig en ongedurig: hij wilde vragen om de hand van EUGENIE .... maar hoe zou hij die vraag bij hare ouders motiveren? Hij zelf was nog bijna geheel afhankelijk van zijn vader: hij zou dan toch eerst eenigen naam moeten hebben verworven, eenige zekerheid verkregen, dat zijn penseel hem in de toekomst een bestaan zou opleveren. En intusschen kon EUGENIE zich met een ander engageren, want hij bezat volstrekt geene regten op haar. O, die gedachte kon hem vreeselijk folteren! Soms was hij op het punt haar op te zoeken en zich te verklaren; maar dan bezon hij zich weêr, dat overhaasting alles bederven kon, en dan zette hij zich met nieuwen ijver voor zijn ezel: de schilderijen, waar hij aan bezig was, moesten hem nu niet enkel fortuin, maar ook geluk, neen zaligheid aanbrengen.

Intusschen kreeg hij de stukken die hij in het vorige jaar had vervaardigd, en die hij naar verschillende binnenlandsche tentoonstellingen had verzonden, weêr als naar gewoonte onverkocht terug. Dit pijnigde hem thans meer dan ooit. Eene ongunstige, hoewel ongemotiveerde kritiek over een paar van die stukken kwam het bittere voor hem vermeerderen. Hij zond een zijner nieuwe stukken naar eene tentoonstelling te Amsterdam, de woonplaats van EUGENIE .... en 't werd er ongunstig geplaatst; er werd zelfs geene melding van in de dagbladen gemaakt.

Hoe, zou hij zich dan weêr bedrogen hebben, — zouden dan ook dié nieuwe stukken; waar hij al zijne hoop op had gevestigd, niets voor hem verwezenlijken, — zou het lot hem dan altijd ongunstig blijven, — thans ook, nu hij meer dan ooit behoefte had aan aanmoediging, aan een gelukkig slagen?

HERMAN begon bijkans te wanhopen; hij was somber en in zich zelven gekeerd; hij zocht verstrooijng, zonder die te kunnen vinden; hij had gedurende eenigen tijd den moed niet zijn penseel weêr op te vatten en zijn laatste stuk te voltooijen. Maar dat stuk was zijn lievelingsstuk: hij had het tot het laatst bewaard, omdat hij voelde dat het 't beste zou worden; hij mogt het niet onvoltooid laten, neen! hij moest het afmaken, al was het dan maar alleen om 't als eene soort van uitdaging voor het noodlot te werpen — om, als hij er al zijn talent aan had besteed, er zijne gansche ziel in had gelegd, de armen te kunnen kruisen en zeggen: »*dat* heb ik toch gedaan — 't is mijne schuld niet, zoo ik niet heb kunnen verwinnen!"

En met die gedachte bezield werkte hij voort, hij sloot zich op in zijn atelier, hij ging niet meer uit, hij leefde enkel voor en om zijn stuk. En 't werd inderdaad schoon, hij zelf zag het, en de hoop keerde zijns ondanks in zijne borst terug. Zijne kunstvrienden prezen zijn werk; een hunner, LOUIS VERHORST, met wien hij wat naauwer was verbonden, gaf hem het denkbeeld aan om buiten 'slands het succes te zoeken, dat hem naar 't scheen in zijn vaderland werd onthouden. Hij greep dit denkbeeld aan als een middel tot redding: er zou eene groote tentoonstelling te Keulen worden geopend, daarheen wilde hij zijn stuk brengen. Er zou welligt een nieuwe dageraad voor hem aanbreken: zoo hij in 't buitenland mogt

slagen, zou men hem in zijn vaderland ook niet langer miskennen. Zijn vriend LOUIS bragt hem ook in kennis met den redacteur van een dagblad: zijn naam en zijn werk werden met lof door de periodieke pers vermeld. Thans weder vol hoop, bragt HERMAN zelf zijne schilderij te Keulen; voor 't eerst van zijn leven deed hij thans stappen om de aandacht er op te vestigen, en dit gelukte hem, daar zijn werk onmiskenbaar belangstelling verdiende.

Intusschen was nog een ander plan bij hem tot rijpheid gekomen: hij wilde eene reis doen, met het bepaalde doel om een onderwerp te zoeken voor eene groote schilderij, die hij voor de wereldtentoonstelling te Londen wilde vervaardigen. Hij keerde van Keulen terug om de laatste beschikkingen voor zijne groote reis te maken. Hij begaf zich nog eens naar Amsterdam, en had het geluk EUGENIE daar in de komedie te ontmoeten en een veelzeggenden handdruk met haar te wisselen.

Die ontmoeting en die handdruk spelden hem geluk. Hij zou zijne reis over Keulen nemen, ten einde aldaar de opening der tentoonstelling bij te wonen. Eene medaille zweefde hem voor den geest: zijn naam zou bekend, zijn werk gezocht, EUGENIE zou de zijne worden!

Met die droomen bezield zat HERMAN in den spoortrein, die hem naar Rotterdam voerde. Eene enkele raadgeving had zijn ganschen toestand veranderd: hij, die nog zoo kort geleden zoo somber en moedeloos was en schier niets meer van 't leven verwachtte, ijlde thans in opgewonden stemming eene toekomst te gemoet van louter vreugde en geluk.

Wij laten HERMAN op de stoomboot van Rotterdam naar Keulen varen. Misschien zou hij dit niet hebben gedaan, zoo hij geweten had dat EUGENIE weldra te Scheveningen zou komen om de zeebaden te gebruiken. Dit toch was inderdaad het geval: toen HERMANS vriend, LOUIS VERHORST, op een goeden morgen het Dagblad van 's Gravenhage opnam, vond hij onder de badberigten vermeld dat de heer NOORTHOF en familie, van Amsterdam, waren afgestapt aan de zeebadinrigting van den heer MAAS te Scheveningen.

LOUIS ontstelde, sprong op, wreef zijne oogen, keek en keek nog eens, en ja, het stond er! Hij had een voorgevoel, dat

EUGENIE onder die *familie* zou behooren; in zenuwachtige spanning besloot hij terstond naar Scheveningen en op ontdekking uit te gaan. Hij hoopte háár weêr te zien, met wie ook hij gedurende de beide afgeloopen winters zulke aangename oogenblikken had doorgebragt en die ook hij zoo lief had gevonden.

LOUIS wist wel dat zijn vriend HERMAN PAVEL ook veel werk van EUGENIE had gemaakt; ze hadden meer dan eens met elkander over haar gesproken; ze hadden dan beiden gewenscht met haar verbonden te zijn; maar ofschoon beiden er tot nog toe evenzeer voor hadden teruggedeinsd zich bepaald aan haar te verklaren, geloofde nogtans ieder voor zich heimelijk, dat de voorkeur hem geschonken werd. Kon toch HERMAN met genot denken aan warme handdrukken en gewisselde blikken en aangenomen bloemen — LOUIS had ook zijne herinneringen, en hij kon in verrukking staren op een takje resida, zorgvuldig op zijne kamer opgehangen, dat hij eens na afloop van een bal van haar ontvangen had: zelve had ze het voor hem afgeplukt in de zaal, die met bloemen versierd was geweest. Vond echter HERMAN bezwaar te vragen om de hand van EUGENIE, omdat hij geene kostwinning bezat — LOUIS vond er eveneens bezwaar in, omdat hij nog te weinig verdiende om eene vrouw te kunnen onderhouden, vooral eene vrouw als EUGENIE zou zijn, die gewoon was in overvloed te leven. LOUIS wilde dus, alvorens een bepaalden stap te doen, wél verzekerd zijn, dat EUGENIE hem lief had — in dat geval zou er ten minste grond zijn om te kunnen verwachten dat hare ouders zich wellìgt eenige geldelijke opoffering zouden willen getroosten, om hun kind gelukkig te zien. Hij was dus zeer in zijn schik toen hij haar te Scheveningen aangekomen dacht, en hij beschouwde hare komst aldaar als een middel om nader tot zijn doel, tot de vervulling van zijn wensch te geraken. Hij verheugde er zich in, dat HERMAN zich thans juist niet in de stad bevond, vooreerst omdat hij nu alleen het veld behield, en ten andere omdat hij HERMANS vertrek als een bewijs beschouwde, dat deze van EUGENIE had afgezien: HERMAN toch had hem nog ter loops gezegd dat hij haar kort geleden in Amsterdam had ontmoet; toen zou hij hoogst waarschijnlijk wel iets gehoord hebben van het plan der familie NOORTHOF om naar Scheveningen te komen, en hij was evenwel vertrokken: hij had dus naar 't scheen met

EUGENIE gebroken. De gevolgtrekking was natuurlijk, maar de stelling onjuist: HERMAN had niets van 't plan geweten, dat werkelijk plotseling was opgekomen.

Intusschen had LOUIS met zorg zijn toilet gemaakt en zich naar Scheveningen begeven. 't Was nog vroeg toen hij bij MAAS aankwam: op het terras zaten slechts eenige heeren, die na het nemen van een zeebad hun ontbijt gebruikten. Op het strand liepen Scheveningers en badgasten af en aan; sommige pinken waren hoog tegen den voet der duinen opgehaald en werden gekalfaterd; anderen lagen aan hare ankers en wachtten slechts op den hooger doorkomenden vloed om vlot te raken; weder anderen hadden reeds de bruinroode en gele zeilen geheschen en dreven in schilderachtige groepen langzaam naar den horizon. De zee was bijzonder helder en de lucht onbewolkt; de zon kleurde het water sterk groen, vooral daar waar het zich bij de branding ophief om in hagelwit schuim op de kust te breken.

LOUIS beschouwde met een opgeruimden blik dit schoone tooneel, en 't kwam hem voor, dat het prettige gevoel, dat zijne borst deed zwellen, veroorzaakt werd door de nabijheid van EUGENIE, die hij weldra hoopte te zien. Hij keek ijverig rond of hij ook ergens dames ontwaren kon. Daar zag hij op het planken pad, dat naar de badkoetsjes leidde, twee vrouwen-figuren naderen: ze hadden strooijen hoeden op met breede randen, en de witte, om de schouders geslagen doeken, waarop het ontbonden, vochtige haar rustte, bewezen dat zij zich zoo even in de golven hadden gedompeld.

LOUIS voelde een schok door zijne borst trillen en vloog de planken op. Zij was het, hij kon er niet meer aan twijfelen; elke tred op het smalle houten pad bragt hem nader tot haar; eindelijk stond hij voor haar:

— Jufvrouw EUGENIE! — stamelde hij met eene buiging.

— He, Mijnheer! u hier? — En zij stak hem hare hand toe: hij greep die geheel verrukt. — Mijne zuster KLARA, — ging zij voort, terwijl zij wees op de jonge dame die haar volgde. — KLARA! Mijnheer LOUIS VERHORST. — LOUIS boog voor de zuster.

— Is u al lang hier? — vroeg hij toen aan EUGENIE.

— Sedert een dag of drie: vrijdag zijn wij gekomen.

— En ik heb het niet geweten vóór van daag! Gebruikt u de zeebaden?

— Ja; KLARA en ik moeten es twintig à vier-en-twintig nemen, heeft de doctor gezegd.

— En hoe bevalt het u? vast niet pleizierig in 't begin, niet waar?

— O, 't gaat nu al beter dan de eerste twee keeren.

— Men went het spoedig, en dan wordt het een waar genot. Maar willen wij niet voortgaan? men moet na het bad wandelen; dat is perfect. Gaan de dames het strand niet een eind op? De zee is zoo prettig en frisch om te zien.

— Ja, dat kunnen wij wel doen — zei EUGENIE, en het drietal wandelde langs de zee den kant van 't Badhuis op.

LOUIS begon oude herinneringen op te halen, en daar die weêrklank schenen te vinden bij EUGENIE, gevoelde hij zich hoe langer hoe gelukkiger.

't Gesprek viel ook op HERMAN PAVEL.

— Is hij niet in den Haag? — vroeg EUGENIE.

— Neen — antwoordde LOUIS — hij is vertrokken voor eene groote reis; hij komt misschien eerst in 't najaar terug.

— Ei zoo! — merkte KLARA op met een lach — is Mijnheer de schilder juist nu vertrokken?

EUGENIES gezigtje betrok en zij beet zich op de lippen. 't Hinderde haar, dat een harer aanbidders den Haag had verlaten nu zij te Scheveningen gekomen was; 't hinderde haar vooral, dat dit opgemerkt werd door hare zuster, bij wie zij zich beroemd had over de wijze waarop én HERMAN én LOUIS haar vroeger het hof hadden gemaakt, voor wie zij zoo gaarne met hare beide galants zou hebben gepronkt; ze vroeg niet, of HERMAN iets van hare komst geweten had, zoo ver dacht ze niet: hij had er moeten zijn. Nu zou ze zich moeten vergenoegen met LOUIS alleen.

— 't Is een stil mensch, die PAVEL — vervolgde ze tot LOUIS.

— Ja, hij is niet heel levendig, maar....

— Hij kan zeer vervelend zijn, en hij is zeer ingenomen met zich-zelven, geloof ik.

LOUIS was een oogenblik uit het veld geslagen; zóó had hij EUGENIE nooit over HERMAN hooren spreken; het verheugde hem, ja, dat zij zoo weinig met PAVEL scheen op te hebben; maar hij was te loyaal om een afwezige, met wien hij daarenboven in vriendschappelijke betrekking stond, dus te hooren aanvallen, zonder hem te verdedigen.

— PAVEL heeft zeer veel goeds — zeide hij; — hij is ernstig en degelijk, en heeft zijne kunst lief; maar 't gaat hem niet altijd naar den zin; zijn talent wordt miskend, en dat maakt hem dikwijls somber; ook zijne gezondheid is niet altijd goed. Thans heeft hij zich weder ter wille zijner kunst op reis begeven; hij heeft er alles voor over, en zal dus eindelijk wel slagen. Hij is....

— O, herinnert ge u nog wel, Mijnheer LOUIS! — viel EUGENIE hem in de rede — hoe stijf die PAVEL was op die narpartij naar de Wijkerbrug? Hij kon geene slede mennen en geen enkelen toer doen in de gymnastie.

— Dat was een heerlijke dag, niet waar? — vroeg LOUIS met een blik in EUGENIES lagchende blaauwe oogen, en terwijl hij haar arm zachtkens tegen zich aandrukte.

— Ik heb mij ten minste perfect geamuseerd, ook in het terugrijden.

LOUIS glimlachte: hij had in het terugrijden met haar in dezelfde slede gezeten.

— Rookt u nog wel eens eventjes? — vroeg hij, terwijl hij zijn sigaren-koker voor den dag haalde.

— O ja, geef maar hier! — riep zij, terwijl zij eene sigaar in de slanke vingertjes nam en die heldhaftig met de witte tandjes afbeet.

— Foei! — zei zuster KLARA — een meisje met eene sigaar!

LOUIS maakte vuur, EUGENIE stak bij hem aan, en rookte heel stoutmoedig en bevallig: ze zag er uit om te stelen, terwijl ze den rook tusschen de fijne lipjes uitblies.

Men keerde eindelijk naar MAAS terug, LOUIS bleef bij de familie NOORTHOF koffij drinken op het terras; hij zat naast EUGENIE en had het heel druk met haar.

Gelukkig dat HERMAN het niet wist, anders toch had hij zeker niet met zoo veel vuur en inspanning kunnen werken aan de schets voor zijne groote schilderij; in zijne verbeelding zag hij EUGENIE, die hem bemoedigend toelachte; in de werkelijkheid lachte zij tegen LOUIS!

LOUIS VERHORST bleef niet in gebreke zijn bezoek op Scheveningen te herhalen. Er ging bijna geen dag om waarop hij EUGENIE niet ontmoette, en hoe meer hij haar zag zoo

veel te meer werd hij ook door haar betooverd. Nog dikwijls wandelde hij met haar langs het strand, of zat hij met haar te keuvelen op het terras.

Toen EUGENIE en KLARA hare badkuur hadden volbragt, keerden Papa, Mama en zuster naar Amsterdam terug; EUGENIE zou nog eenige weken in den Haag blijven logeren bij de familie VERHEYDEN, bij wie HERMAN en LOUIS haar het eerst hadden ontmoet.

LOUIS meende dat thans de tijd gekomen was om zich te vergewissen, of hij met eenige hoop op gunstigen uitslag zou kunnen dingen naar de hand van EUGENIE. Hij trok zijne stoute schoenen aan, en op een goeden dag knoopte hij een zeer vertrouwelijk gesprek met haar aan. De uitslag daarvan was, dat EUGENIE hem beloofde, zoodra ze weder te huis zou zijn, hare ouders op zijne komst te zullen voorbereiden; hij moest dan slechts handelen; van hare zijde zou hij geene tegenwerking te duchten hebben, en zij geloofde en hoopte wel dat alles zich ten beste zou schikken.

De weinige dagen die EUGENIE nog in den Haag zou doorbrengen, vlogen als een droom om voor LOUIS, die dronken was van liefde. Nog een dag, de dag van morgen, moest er vóór haar vertrek verloopen; hij zou haar morgen avond voor het laatst op een partijtje bij de familie VERHEYDEN ontmoeten. Juist zat hij zich in de schemering in dat half blijde, half droevige vooruitzigt te verdiepen, toen de deur zijner kamer geopend werd, en HERMAN binnentrad.

— Hoe, al terug? — riep LOUIS verbaasd uit, terwijl het zien van zijn vriend zijns ondanks een eenigzins onaangenamen indruk op hem maakte.

— Ik ben gisteren avond in de stad gekomen — antwoordde HERMAN.

— Beviel het je niet op reis?

— Ik heb mijn plan volvoerd: ik slaagde spoediger dan ik gedacht had in het vinden van een geschikt onderwerp voor eene groote schilderij. Ik heb mij toen maar bepaald met dat aan te leggen, en deed niets anders: ik wilde terug zijn; ik wilde weten hoe het met de expositie te Keulen zou afloopen, en.... enfin, ik had haast om weêr te huis te wezen.... En EUGENIE is zoo hier?

— Ja, dat is ze. — Hebt ge haar ook gezien?

— Neen; ik bragt van middag een bezoek bij de familie VERHEYDEN; maar zij was uit. Ik ben er echter voor morgen avond gevraagd. Gij gaat er zeker ook, niet waar?

— Ja. Overmorgen vertrekt EUGENIE weêr naar Amsterdam.

— Dat vernam ik. Ik ben dus net bij tijds teruggekomen.

— Wist ge dan, vóór ge heen gingt, niet dat zij te Scheveningen zou komen om de baden te gebruiken?

— Neen; anders zou ik mijne reis wel hebben uitgesteld.

— Zoudt ge dat werkelijk gedaan hebben?

— Wel zeker! — Hoor eens, EUGENIE is een lief meisje, en ik denk er hard over om 't nu maar eens te wagen en te vragen of ze mij hebben wil.

LOUIS trommelde met zijne vingers op de tafel, en wierp onrustige blikken door het venster.

— Wij hebben vroeger wel meer over haar gesproken — ging HERMAN voort. — Ge weet dat ik reeds lang over haar gedacht heb....

— Ik ook! — viel LOUIS hem in de rede — van 't oogenblik af, dat ik haar voor 't eerst zag.

— Ja, maar dacht ze ook om u? — Jongen! de meisjes zijn zoo moeijelijk te kennen; men kan zich zoo ligt in haar vergissen.

— Maar, kent *gij* EUGENIE dan? Hebt ge reden om te meenen dat ze u genegen is?

— Toen ik haar vóór mijn vertrek het laatst in Amsterdam heb gezien, werd ik zeer vriendelijk door haar bejegend.... Enfin, dat is eene van de redenen, waarom ik zoo spoedig ben teruggekomen. Ik was daarbij zeer verlangend te weten hoe 't in Keulen zou zijn afgeloopen. — Ik dank je voor je raad, man! om daar te exposeren: die raad heeft mij geluk aangebragt: mijne schilderij is bekroond en ik heb ze zeer voordeelig verkocht!

— Geluk, PAVEL! van harte geluk! Ge hebt het verdiend.

— Jongen! ik ben zoo in mijn schik! En nu dacht ik, zal ik den grooten sprong maar wagen, nu voor goed op EUGENIE los!

— PAVEL! als ge zoo spreekt, moet ik óók spreken. — Ik dacht dat gij van EUGENIE hadt afgezien....

— Ik? — Ik heb nooit zoo veel om haar gedacht als in de laatste maanden.

— Dat wist ik niet. Ik vermeende, daar ge haar toen kort geleden in Amsterdam gesproken hadt, dat ge wist dat zij te Scheveningen komen zou, en toen ge evenwel op reis gingt, moest ik wel onderstellen dat ge geene *vues* meer op haar hadt.

— Maar ik wist niet dat zij de baden zou gaan gebruiken; zij-zelve wist er toen ook nog niets van. Dat plan schijnt in eens te zijn opgekomen.

— Dat schijnt zoo. Ik mag je intusschen niet langer misleiden. — PAVEL! zijt ge sterk? — En terwijl LOUIS dit vroeg, stond hij op en legde zijne hand op HERMANS schouder.

— Wat is er? — zeî HERMAN, terwijl hem eene ligte siddering door de leden voer.

— Kunt ge mij met bedaardheid aanhooren?

— Ik zal 't trachten: spreek!

— 't Is eene zware taak om het je te zeggen; maar het *moet*. — Ik geloof niet dat ge u te veel vleijen moogt met de genegenheid van EUGENIE.

— Hoe weet ge dat? — vroeg HERMAN op doffen toon.

— Ik dacht dat ge van haar hadt afgezien; ik wist niet dat ge eenig regt op haar hadt — dat was immers ook het geval niet, niet waar?

HERMAN schudde het hoofd. — Ik heb mij nooit bepaald aan haar verklaard — zeide hij — dat kon ik niet doen: mijne positie gedoogde het niet.

— Wees sterk, HERMAN! — hernam LOUIS. — Ik zal u zeggen wat er gebeurd is. Gij weet dat ook ik altijd veel werk van EUGENIE heb gemaakt; ook ik had haar lief gekregen. Ik heb haar veel gezien terwijl zij te Scheveningen en nu in de laatste weken hier vertoefde; ik meende op te merken dat zij ook mij blijken van genegenheid gaf; ik geloofde nu als man van eer te moeten handelen. Ik heb haar ronduit gezegd dat ik om hare hand vragen zou, als ik genoeg fortuin bezat; maar dat er niets van eene verbindtenis tusschen ons komen kon, tenzij hare ouders van hunnen kant ons eenige ondersteuning zouden kunnen verleenen; en toen heeft zij mij te kennen gegeven dat daarop wel eenige hoop bestond, en dat ik, zoodra zij te Amsterdam terug zou zijn, maar eens moest over komen en met haren vader spreken.

— Dan wensch ik u geluk — zei HERMAN met moeite, terwijl zijne oogen vochtig werden.

— 't Is daarom nog niet gezegd dat haar vader zijne toestemming zal verleenen. EUGENIE is gewend aan eene ruime manier van leven; zij zou zich niet in bekrompene omstandigheden kunnen schikken: mijn geluk is nog gansch niet zeker; maar ik moest u toch zeggen wat er tusschen ons was gebeurd.

HERMAN zweeg. Hij dacht om zijne bekrooning, daar hij zoo zeer naar had gewenscht en daar hij zoo fier op was geweest; om het groote stuk, dat hij met zoo veel geestdrift had willen voltooijen; hij dacht om al zijne droomen van roem en geluk.... Ze waren plotseling weggevaagd. Wat gaf hij nu om de eer, hem te beurt gevallen? Waarom zou hij nu nog werken? — De grond was als onder zijne voeten weggezonken. Hij bedekte de oogen met de hand, en tranen drongen door zijne vingers heen.

— Ik gevoel wat gij lijden moet! — sprak LOUIS. — Het grieft mij dat ik u die smart moet aandoen.

— Ik had haar zoo gaarne gelukkig gemaakt — hernam HERMAN zacht. — Ik had voor haar willen werken, voor haar roem en eer en aanzien willen verkrijgen.... Het heeft niet zoo mogen zijn.... Maak gij haar thans gelukkig!

— God geve mij daartoe de kracht! Zij heeft er thans dubbel regt op — uw lijden verheft haar.... Maar hoe het ook tusschen haar en mij moge afloopen, God geve haar geluk!

— Amen! — sprak HERMAN.

Nog lang bleven LOUIS en HERMAN zamen; ze waren beiden ernstig gestemd; ze gevoelden achting voor elkander; ze kwamen in één punt overeen: ze wenschten beiden dat EUGENIE gelukkig zou mogen zijn. HERMAN begreep dat zoo zij meer genegenheid gevoelde voor LOUIS dan voor hem, zij ook met dezen moest verbonden worden. — LOUIS vroeg zich af, of hij de taak zou kunnen vervullen, hem thans zoo nobel door HERMAN opgedragen, of hij haar wezenlijk gelukkig zou kunnen maken.

— Ik zal toch morgen avond bij de VERHEYDENS komen — zei HERMAN eindelijk. — Zij behoeft niet te weten of te vermoeden dat ook ik haar heb lief gehad; ik zal ongedwongen tegen haar trachten te zijn.

— Vergt ge u-zelven niet te veel? — vroeg LOUIS.

— Neen; 't zal mij kracht geven, als ik zie dat ze werkelijk veel van u houdt. Alle twijfel zal dan bij mij zijn opgeheven — 't is voor mij-zelven goed dat ik kom.

HERMAN en LOUIS bragten den nacht in een fel bewogen gemoedstoestand door.

LOUIS zou EUGENIE voor het laatst zien, vóór hij den beslissenden stap zou doen, bij hare ouders om hare hand zou vragen. Hij had voor zich nog geene zekerheid, dat die stap met een gelukkig gevolg zou worden bekroond: de vader van EUGENIE, de Heer NOORTHOF, was een man van zaken, gewoon om het leven van eene bloot praktische en materiële zijde te beschouwen, en die er zeker niet gemakkelijk toe zou overgaan om eene zijner dochters uit te huwelijken aan iemand zonder fortuin, en dit te minder omdat hij, behalve zijne twee dochters, nog een viertal zonen te zijnen laste had. De mogelijkheid bestond dus, dat hij zich tegen een engagement zou verklaren, en dan zou het de vraag zijn: of EUGENIE standvastig genoeg zou wezen en genegenheid genoeg voor LOUIS koesterde, om te wachten op eene mogelijke verbetering van zijn lot?

Zonderling: juist de ongunstige wijze waarop EUGENIE zich vroeger tegen hem had uitgelaten over HERMAN, was oorzaak dat LOUIS thans eenigen twijfel begon te koesteren, of zij wel die eigenschappen bezat, die hij in zijne levensgezellin zou wenschen, namelijk: degelijkheid en ernst. En wanneer EUGENIE HERMAN zoo verkeerd beoordeelde, HERMAN die zoo veel edelmoed in zijn karakter bezat, die dien zelfden avond nog de overtuigende blijken had gegeven van zoo warm en zoo goed te gevoelen — wanneer EUGENIE geene achting koesterde voor dat karakter, dat hij vereerde, dan kon het ook wezen dat hij in andere opzigten niet met haar zou overeenstemmen, dat hij niet met haar zou sympathiseren.

Wel trachtte hij zich gerust te stellen door de overweging, dat EUGENIE niet in de gelegenheid was geweeet om HERMAN te leeren kennen, zoo als hij hem thans kende; maar 't zou hem toch beter zijn geweest, als EUGENIE hem eenvoudig had gezegd dat zij geene liefde voor HERMAN koesterde, en zich

overigens niet ongunstig over den jongen kunstenaar had uitgelaten.

LOUIS besloot EUGENIE den volgenden avond nog eens goed waar te nemen, en zich zoo mogelijk te overtuigen, of hare genegenheid voor hem werkelijk zoo groot was, als hij dit in haar als in zijne toekomstige vrouw moest wenschen.

Hij hoopte dat het ophanden zijnde afscheid, dat zij van elkander moesten nemen, gepaard aan de altijd onzekere toekomst die zij te gemoet gingen, en waarvan hun beider lot, hun beider levensgeluk afhing, haar ernstiger zou stemmen en hem meer gelegenheid zou geven, dan misschien vroeger ooit het geval was geweest, om een juisten blik in haar karakter en in haar hart te werpen. Vurig wenschte hij dat hij zich niet in haar bedrogen zou vinden, dat zij zijne liefde en de smart van HERMAN waard mogt wezen.

HERMAN leed werkelijk veel. De toekomst die hij zich had voorgespiegeld, en die hij zich op het punt dacht te zullen bereiken, was in één oogenblik voor hem weggezonken. Hij had zijn ideaal verloren: EUGENIE, wier genegenheid hij zich gevleid had te bezitten, was altijd onverschillig jegens hem geweest; nog meer: zij beminde een ander! Het doel dat hem in den laatsten tijd tot werken en eerzucht had aangeprikkeld, bleek ijdel te zijn geweest. Zou hij, met de melancholie hem eigen, kracht genoeg bezitten om voortaan alleen te leven voor de kunst, om zijne droomen van liefde en geluk te vergeten? — Innig bad hij den Hemel om sterkte. Maar thans ook ondervond hij dat de strijd door hem in zijne jeugd tegen zorgeloosheid en ondegelijkheid gevoerd, dat de wilskracht toen door hem ontwikkeld, en de overwinning toen door hem behaald, gunstig hadden gewerkt op de vorming van zijn karakter: hij had zich-zelf leeren beheerschen: hij gevoelde dit thans vooral, nu hem eene werkelijke ramp trof, en nu het hem nogtans gelukte zijne rede te kunnen gebruiken. Hij begreep dat hij zijne liefde thans voor goed moest uitroeijen, en den beker van smart zoo snel mogelijk tot den bodem moest ledigen. Daarom wilde hij den volgenden avond EUGENIE met LOUIS zamen zien. Zoo hij met eigene oogen zag dat zij elkander waarlijk beminden, zou hem dit aan de eene zijde wel hevig schokken, maar ook aan den anderen kant troost schenken. Hij zou dan toch de overtuiging erlangen, dat EUGENIE

gelukkig zou wezen, en dit zou hem kracht geven om in zijn hart volkomen afstand van haar te doen, haar geheel over te geven aan LOUIS, die, zoo als hij vast geloofde, dit offer waard was. — En als hij dat offer had gebragt, zonder haat of wrevel te koesteren jegens zijn gelukkigen medeminnaar, — dan wilde hij zich weder op reis begeven en elders zijne groote schilderij voltooijen.

En EUGENIE? Begreep zij welke stormen er om haar woedden in die twee harten? Was haar de smart bekend die er om haar geleden werd; bevroedde zij het geluk dat zij schenken kon? — Weet ge wat ze den volgenden ochtend deed? — De Heer VERHEYDEN wilde het partijtje dat 's avonds zou plaats hebben, wat vroeg doen eindigen, opdat EUGENIE, die den volgenden morgen vertrekken moest, zich niet te zeer zou vermoeijen; doch nu was EUGENIE bezig hem vleijend te verzoeken, om er zich toch niet tegen te verklaren dat er een beetje gedanst werd, want ze had in zoo lang niet gedanst, en ze hield er zoo dol veel van! — En ze vleide zoo goed, ze zag er zoo lief uit, dat de Heer VERHEYDEN den moed niet had het haar te weigeren.

De avond viel; de lichten waren opgestoken; de gasten verschenen. LOUIS was een der eersten: hij bragt een bouquetje meê voor EUGENIE, die het met een bevallig glimlachje aannam en het op haren boezem hechtte.

Iets later kwam HERMAN binnen: hij was subliem toen hij eene buiging maakte voor EUGENIE, haar een complimentje toevoegde over haar gracieus costuum, en de hand van LOUIS in de zijne drukte. Geen trek op zijn gelaat verried wat er in zijn binnenste omging; alleen de blaauwe aderen op zijn voorhoofd waren meer dan gewoonlijk zigtbaar. Hij plaatste zich in een hoek der zaal en hield zijne blikken onopgemerkt op de beide gelieven gevestigd.

Er werd muzijk gemaakt, er werd piano gespeeld, en gezongen. LOUIS bleef zoo veel mogelijk aan EUGENIES zijde; zijne plannen tot onderzoek waren gansch vergeten; zoodra hij haar had teruggezien, was hij onder hare betooverende magt geraakt, en het kostte hem geene moeite zich te overtuigen, dat hij het thans aan HERMAN verpligt was, EUGENIE meer dan ooit en onverdeeld lief te hebben.

Intusschen had EUGENIE hem al spoedig ingefluisterd:

— Wij zullen van avond nog dansen, hoor!

— Zoo! — had hij geantwoord. — Als het dan maar niet te laat wordt voor u?

— O, neen! Mijnheer VERHEYDEN wilde 't eerst niet hebben, maar ik heb hem zoo lang geplaagd tot hij eindelijk gezegd heeft dat het goed was....

LOUIS had zich een oogenblik pijnlijk aangedaan gevoeld: hij had op dien laatsten avond liever nog wat rustig met haar willen praten, en nu was zij het juist geweest die op het dansen had aangedrongen. Een blik op HERMAN deed hem zich echter herstellen: hij was zoo gelukkig, in vergelijking met den jongen schilder!

Onder de gasten, die zich het meest bij de piano ophielden, bevond zich een jong mensch, die door de Natuur met schitterende gaven was bedeeld. Zij had hem toch een allergunstigst uiterlijk geschonken en eene bijzonder fraaije stem. Hij bragt door zijne aria's het gansche gezelschap in verrukking, en, toen hij ten slotte een paar *scènes comiques* voordroeg met onmiskenbaar talent en eene groote vrijmoedigheid, toen was er geen einde aan de vrolijke opgewondenheid die hij had opgewekt, en aan de loftuitingen en de bravo's waarmede hij werd overladen. Ook EUGENIE deelde in die opgewondenheid, ook zij bragt den schoonen en bevalligen zanger haren dank toe, en toen dezê daarvan gebruik maakte om haar voor den eersten wals te engageren, kwam het niet in haar op hem af te slaan. Thans zou zij op hare beurt schitteren, thans zou zij ook haar deel gaan inoogsten van de bewondering der gasten: ze was toch gewoon om *la reine du bal* te zijn. O, ze wist het, dat wanneer ze met haar gracieus figuurtje op de maat der muzijk zweefde door de zaal, en hare weelderige lokken langs wangen en nek golfden, en haar gelaat zich hooger kleurde, en hare oogen schitterden — dat dan aller blikken op haar werden gevestigd, dat men haar dan schoon vond, en dat een bewonderend gefluister haar gehoor in 't voorbijsnellen streelde!

De toonen der dansmuzijk riepen LOUIS, die zich een oogenblik in een aangrenzend vertrek had begeven, weder naar de zaal terug. Hij wilde het dansen met EUGENIE openen. Maar wat doet hem daar plotseling in de deur stil staan — van waar die starre blik, die rimpels in zijn voorhoofd, die zaâmge-

knepene lippen, dat matte bleek, dat geheel zijn gelaat bedekt? — Hij ziet EUGENIE walsen met den held van 't feest: zij heeft dus niet op hém gewacht, zij heeft niet begrepen dat hij het eerst met haar wilde en moest dansen; zij heeft niet gevoeld dat het hem pijn zou doen als zij juist het eerst danste met den jongen man die zoo geschitterd had.... — Zij is coquet, zij denkt niet na, zij gevoelt niet fijn, zij begrijpt hem niet — hij kan nooit gelukkig met haar wezen! — Dat walsen heeft hem dat alles gezegd: thans is het zijne beurt om den grond onder zich te voelen wegzinken, thans heeft EUGENIE ook hem den beker der smart gereikt.

En de wals duurt zoo lang maar zij wordt niet vermoeid; zij bemerkt niet dat LOUIS haar met starren blik aanstaart, zij ziet niet eenmaal naar hem om. — De wals wordt vervangen door een galop, en steeds zweeft zij luchtig en dartel voort met haar *cavalier*, die een uitmuntend danser is....

LOUIS voelt dat hem het hoofd duizelt, dat hij bijkans krankzinnig wordt... Met eene geweldige poging keert hij eindelijk de oogen van EUGENIE af: hij ziet eene dame in zijne nabijheid, hij vraagt haar ten dans, en als dol vliegt hij met haar door de zaal.... Op het oogenblik dat hij met zijne dame dreigt te vallen, wordt hij gelukkig ondersteund: hij ontmoet den ernstigen blik van HERMAN, die achter hem staat.

— Bedaar! — voegt HERMAN hem toe.

LOUIS vaagt zich het klamme zweet van het voorhoofd; HERMAN trekt hem met zich mede en reikt hem een glas wijn. De piano zwijgt thans en het dansen is gestaakt: LOUIS zoekt EUGENIE, hij ziet haar omringd door een aantal heeren, waarmeê zij zich lagchend en schertsend onderhoudt. Hij nadert haar:

— Mag ik den volgenden dans met u doen? — vraagt hij.

— O, nu komt er een polka, en daarvoor ben ik juist geëngageerd. — Maar als gij den dans wilt die dan volgt?

— Ge hebt mij dus geheel vergeten? — fluistert hij.

— 't Is uw eigene schuld, ge hebt mij niet het eerst gevraagd — antwoordt ze met een zaâmgetrokken mondje.

— En morgen vertrekt gij!

— Daarom moet ik van avond nog maar eens goed profiteren.... Waarom beginnen ze nu nog niet met de polka?

LOUIS staat als versteend: nu eerst kent hij EUGENIE; hoe ge-

heel anders is ze dan hij haar wenschte, dan hij zich haar had gedroomd!

Nooit, dit gevoelde hij, zou hij haar meer kunnen vertrouwen: wuft en ijdel als ze was, zou ze zich telkens laten wegslepen door hare zucht tot vermaak en hare begeerte om te schitteren, om gevleid te worden en gevierd. En toch beminde hij haar nog, toch had hij zoo gaarne gewild dat zijne oogen niet omtrent haar geopend waren geworden, want hij was in een paradijs geweest en had er zaligheid gesmaakt, en nu werd hij plotseling op de aarde teruggesmakt en gevoelde hij niets dan het nijpen der smart! Hij had zich zoo rijk gevoeld in hare liefde, en nu was hij plotseling zoo arm geworden!

— O, EUGENIE! EUGENIE! — bad hij in zich-zelven — kom even tot mij, zeg mij dat ik mij heb vergist, dat ik verkeerd heb gezien, of dat gij mij op de proef wildet stellen.... O, een enkel woord, een enkele blik, en ik geloof weêr in u!

Maar EUGENIE kwam niet tot hem; EUGENIE danste voort en genoot haren triomf, terwijl alle heeren smeekten om een toertje met haar te dansen en haar onderling aan elkander betwistten.

HERMAN zag dit tooneel aan: hij begreep wat LOUIS moest lijden; hij begreep ook dat EUGENIE niet geschikt voor hem zou zijn geweest. Hij was dankbaar dat hij op dit feest gekomen was, want het had ook hem EUGENIE leeren kennen. Hij viel haar daarom echter niet te hard: zij was jong en schoon en bevallig, en 't was zoo natuurlijk dat ze gevierd en gevleid wilde worden; ze miste alleen die fijne vrouwelijke tact, zonder welke ze een man van gevoel nooit gelukkig maken kon. Als ze die tact had bezeten, zou ze vooral op dien laatsten avond hare zucht tot schitteren bedwongen hebben, want ze zou dan hebben gevoeld dat LOUIS er een zeker regt op had, dat zij de laatste oogenblikken, die hij met haar mogt doorbrengen, ten minste zoo veel mogelijk aan hem wijdde; ze zou dan hebben toegegeven aan het weemoedige van het naderend afscheid, liever dan afleiding te zoeken in vermaak; ze zou dan ten minste nu en dan naar hem zijn toegekomen, om hem te bewijzen dat zij aan hem dacht.

HERMAN naderde LOUIS; hij nam hem onder den arm en trok hem weder met zich.

— Houd u goed: men let op u! — fluisterde hij hem in.

— Ik stik! — bragt LOUIS met moeite uit, terwijl hij de hand krampachtig op de keel drukte.

— Nog een oogenblik en de partij loopt af. Ge moet u niet zoo overgeven aan uw gevoel; tracht man te zijn!

— Ik ben vreeselijk ongelukkig — ik ben waanzinnig — mompelde LOUIS, en zijn gelaat was zoo bleek en verwrongen, dat HERMAN er van ontstelde en begreep dat hij hem allereerst moest trachten neêr te zetten.

— Bedenk — sprak hij — dat ge nog niet publiek met haar zijt geëngageerd; dat ze in eene valsche positie verkeert; dat zij het vreemden niet mag doen merken dat zij u genegenheid toedraagt.... Welligt is ze bevreesd geworden dat ze dit in den vooravond te veel heeft getoond, dat ze zich te veel met u heeft onderhouden, en wil ze nu de aandacht afleiden....

— 't Is mogelijk. — O, zeg mij dat ik gek ben, dat ik mij bedrieg!

— Ge zult er morgen, als ge bedaarder zijt, wel anders over denken: doe haar thans geen verdriet.

LOUIS bedwong zich en keerde met HERMAN naar de dans-zaal terug. Hij naderde EUGENIE weder, hij walste met haar, hij wandelde gearmd met haar rond: hij hoopte vurig dat zij hem iets zou zeggen, dat ze hem een enkel woord van genegenheid zou toefluisteren: ze sprak alleen over het dansen.

— Ik ben zonderling, niet waar? — begon hij eindelijk. — Ik moest mij er in verheugen als gij u vermaakt.... maar, EUGENIE! 't is misschien de laatste avond dien wij zamen mogen doorbrengen; we weten niet wat de toekomst voor ons verborgen houdt....

— Gij hebt er toch niet tegen dat ik dans? — riep zij verwonderd uit.

— O, neen! maar....

— Och, ge moet nu niet zoo somber zijn, dat is niet lief van u.

— EUGENIE! ik....

Zij werd weder door andere heeren aangesproken. Voor elk hunner had ze een bevallig glimlachje of een vriendelijk woord; maar LOUIS zuchtte bij zich-zelven: — O, mijn God, ze heeft geen gevoel!

Eindelijk sloeg het uur van vertrek; zenuwachtig was de handdruk dien LOUIS met EUGENIE wisselde, en toen hij met HERMAN het huis had verlaten en gejaagd had voortgestapt, tot zij de stad achter zich hadden gelaten, toen gaf hij eindelijk zijn overkropt gemoed lucht en kreet hij zijne smart uit.

— O, ik wist niet dat men zoo kon lijden — gilde hij. — Ik kan niet denken.... O, niet waar, ik ben gek! — Ik verbeeld het mij slechts.... zij bemint mij.... O, zeg dat zij mij bemint! — En krampachtig greep hij HERMAN bij den arm.

— Hoe wreed, niet waar? — voer hij voort met een bitteren lach. — Ik vraag *u* of ze mij bemint.... En toch, ja, ik moest het gelooven; ze heeft mij bewijzen van genegenheid gegeven, méér dan ik durfde verlangen.... En één oogenblik is genoeg geweest om mij te doen twijfelen, om mij te doen wanhopen.... God, ik lijd zoo!

— Stel het u niet erger voor dan het is — troostte HERMAN — elk jong meisje is op het dansen verzot; 't is de eenige gelegenheid, die zij hebben, om zich te ontdoen van het keurslijf der vormen, en dan stuiven ze op en vergeten alles om zich heen.... Daarbij, ze kon toch niet altijd met u dansen. Ze heeft u welligt willen beproeven, welligt willen weten in hoe ver ze uw vertrouwen bezat....

— Mijn vertrouwen! — Dat heeft zij juist verloren. Ik zal haar nooit meer kunnen vertrouwen.... Ik geloof niet meer in haar!

— LOUIS! LOUIS! ge gaat te ver! Ge zoudt alles doen om haar gelukkig te maken, en de eerste omstandigheid die ge welligt anders hadt gewild, brengt u buiten u-zelven.

— O ja, ik ben wel te veroordeelen! — Ik trek het mij te hevig aan; er is niets buitengewoons voorgevallen; ik weet niet hoe ik zoo onzinnig ben.... Maar, daar binnen, daar binnen toch is eene stem, die mij zegt dat het niet goed is, dat zij niet goed heeft gehandeld.... O, HERMAN! verdedig haar, verdedig haar tegen mij!

— Tracht dan vooreerst kalm te worden. Tracht haar morgen nog eens te zien, vóór zij vertrekt. Bedenk dat zij jong is en onervaren, dat gij haar niet moet grieven, maar leiden.

— Ja, ik weet het, ik ben onregtvaardig.... O, als ik maar wist dat zij gevoel had!

— Dat zult ge weten, als gij haar nader leert kennen. 't Geen heden avond gebeurd is, is welligt een gevolg van het vreemde en moeijelijke van hare verhouding tegenover u; ze heeft zich misschien met voordacht opgewonden om eene rol te spelen; ge moogt haar niet te zeer veroordeelen om dit ééne; ge moogt niet te hard jegens haar zijn.

HERMAN sprak nog lang in dien geest, en zoo gelukte het hem eindelijk de smart van LOUIS te breken, hem neêr te zetten en zijne aandacht meer te bepalen tot zijne eigene handelwijze en af te leiden van die van EUGENIE.

HERMAN verdedigde EUGENIE, ofschoon hij gevoelde dat LOUIS' opvatting juist was, en dat hij reden had om gekrenkt te zijn; maar hij mogt hem dit niet laten blijken in zijn overprikkelden toestand, die werkelijk aan waanzin grensde. Hij keerde met hem naar de stad terug, bragt hem op zijne kamer, en verliet hem niet vóór hij hem kalm genoeg zag om den volgenden morgen te verbeiden.

Toen HERMAN in den stillen nacht alleen huiswaarts keerde, woelde hem eene zee van gedachten door het hoofd. Hij zag terug op zijn vroeger leven; hij dacht aan den schok dien hij had ondervonden, aan de liefde die hij voor EUGENIE had gekoesterd, aan de vreeselijke smart die hij den vorigen avond had ondervonden, toen hij hoorde dat zij hem geene genegenheid toedroeg, — eene smart, die hem nogtans de wanhoop bespaard had, waaraan hij LOUIS nu had ter prooi gezien. Hij gevoelde dat hij een nieuw tijdperk was ingetreden, dat hij weêr eene beproeving had doorstaan. Maar, ofschoon hij gesterkt werd door het bewustzijn dat hij zijn pligt had vervuld jegens LOUIS, dien hij had bijgestaan en tot bedaren gebragt, terwijl hij zijne eigene smart vergat, — was het hem toch niet duidelijk welk eene toekomst er thans vóór hem lag, wat zijn streven in het vervolg zou moeten zijn; hij voelde eene leêgte in zijn binnenste, die hem pijnde en beangstigde.

Hij was weêr buiten de stad gekomen en eene plegtige stilte heerschte er in het bosch en op het land: daar woei hem eensklaps over de ruime, opene vlakte kalmte en frissche, nieuwe levenskracht aan; hij hief het hoofd op en zag den prachtigen starrenhemel, die zich boven en rond hem welfde:

de Natuur sprak luid tot zijn gemoed en greep de snaren, die weêrklonken in zijne ziel: hij gevoelde dat hij nog niet álles had verloren, dat hij nog kunstenaar was!

Kort na de avondpartij bij de familie VERHEYDEN begaf HERMAN zich weder op reis. Hij vertrok thans met minder opgewondenheid en minder droomen, maar met meer onverdeelde liefde voor zijne kunst, dan toen wij hem het eerst zagen heengaan. En hij zou in die kunst afleiding vinden en voldoening, hij zou er zich aan wijden met zijne gansche ziel, en een trouw vertolker worden van het schoon der Natuur, zoo als hij dat wist op te vatten. De droom, dien hij had gedroomd en waarin EUGENIE hem in een lichtglans was verschenen, had hem degelijker en ernstiger gemaakt, maar toch de poëzij in zijn gemoed niet uitgedoofd. EUGENIE was wel voor hem verloren, maar het ideaal, dat hij zich in haar had gedacht, was hem bijgebleven; dat ideaal omzweefde hem en wekte hem tot werken op en wees hem naar omhoog.

Hij was daarin gelukkiger geweest dan zijn vriend LOUIS, dien hij eens zoo veel zaliger dan zich-zelf had gedacht. LOUIS toch leerde de koude werkelijkheid geheel kennen en verstijfde bijna onder haren killen adem.

Toen de groote schilderij reeds een goed eind gevorderd was, ontving HERMAN een schrijven van LOUIS. Hij meldde daarin dat hij EUGENIE's vader had gesproken, doch dat deze geen gunstig gehoor aan zijn aanzoek om de hand zijner dochter had verleend. EUGENIE had zich sedert zeer spoedig getroost, en had reeds weder een paar bals bijgewoond, waarop ze als naar gewoonte geschitterd had.

En HERMAN schreef aan LOUIS terug:

» Ik wensch u en mij-zelven geluk met den afloop van onzen droom: EUGENIE was noch voor u, noch voor mij geschikt; vrede zij met haar!"

LEER OM LEER. (*)

Op den 20sten Januarij 1795 waren de Franschen te Amsterdam gekomen. Hunne geweren stonden op den Dam en andere pleinen gekoppeld, en tusschen de geweerkoppels stonden de soldaten, in groepen, met geduld op de inkwartiering te wachten.

De winter was fel, maar de meeste burgers waren toch op de straat, om het bevrijdingsleger (!) te verwelkomen. Allen waren vol geestdrift, en toen het donker viel werden al de huizen geïllumineerd.

Aan den Buitenkant echter stond één huis dat digt en donker bleef. Om er in te komen moest men over eene kleine nette vóórplaats, die aan de straat met een muur en poort was afgesloten. Daar woonde WOERDEN, een rijk Hollandsch koopman, die zich met niets dan met zijne handelszaken bemoeide, en geheel onverschillig was voor de politieke gebeurtenissen. Bovendien was hij ook een veel te zuinig huishouder om zijne vensters achter dien gesloten muur te verlichten, zoo als zijne stadgenooten dat de hunne hadden gedaan.

Op het uur waarvan wij spreken, zat WOERDEN regt gemakkelijk op de zachte zitting van een ruimen armstoel, voor een grooten haard, waarin een goed vuur van turven en een paar stukken steenkool brandden. Over de borst had hij zijne lange, gevoerde kamerjapon zorgvuldig digt gemaakt, en eene bonten muts op zijn beetje grijs hair diep over de ooren getrokken.

Op de tafel waaraan hij zat, brandde een blinkende koperen lamp, en lag eene schoone pijp. Naast den schoorsteen zat eene zwaarlijvige oude meid, die in eerbiedige stilte de stukjes kool, die van tijd tot tijd op de plaat vielen, weêr in den haard wierp.

Er werd gescheld, en de meid stond op.

(*) Aan eene Fransche Novelle ontleend.

— Wie kan daar zóó laat nog schellen? — sprak WOERDEN. — 't Is een wonder dat we niet naar bed zijn!

De meid ging open doen, en een oogenblik daarna kwam een jongman binnen en hing zijn reismantel over een stoel.

— Goeden avond, vader!

— Zijt gij 't, WILLEM? Ik had u van daag nog niet verwacht.

— Ik ben toch van morgen al uit Broek gegaan. Maar wat is alles vol vlugtelingen! We konden niet voort.

— En hebt ge met VAN ELBURG gesproken?

De jongeling schonk zich een glas bier in, en ging toen ook voor 't vuur zitten.

— Ja, vader! VAN ELBURG stemt altijd toe in ons huwelijk, maar meer dan vier duizend dukaten wil hij TRIJNTJE niet meêgeven.

— Zoo? — sprak WOERDEN — welnu, dan houdt hij zijne dochter en 't geld!

— Och, vader!

— Ja, WILLEM! Op uwe jaren doet men alles om de liefde en versmaadt het geld; maar, ziet ge: de liefde gaat over en 't geld blijft.

— Maar, vader! VAN ELBURG is een der rijksten van 't dorp, en wat hij niet geeft bij zijn leven, moet toch aan TRIJNTJE komen na zijn dood.

— Hij mag rijk zijn, zoo veel hij wil, jongen! maar, wat zaturdag! — riep WOERDEN uit, zijne muts afligtende — ben ik dan een schooijer!? Hoor wel toe, WILLEM! ik verlang naar rust, en zal u binnen kort mijne zaken overdragen; maar vergeet de twee vaste regels niet, die ik u voor de duizendste maal herinner: men moet nooit méér weggeven dan men ontvangt, en nooit zaken doen alleen ten profijte van anderen. Als men die twee regels verwaarloost gaat 't niet goed in den handel, en ook niet in 't huwelijk.

— Maar, vader!....

— Maar, WILLEM!.... Laat ons er niet verder over spreken!

WILLEM kende zijns vaders strengheid en hoofdigheid te goed, om verder aan te dringen; maar hij kon zijn verdriet toch zóó niet verbergen, dat zijn gelaat er geene sporen van droeg.

De oude man deed echter als of hij dat niet zag, maar stopte zijne pijp, en stak die aan.

Meteen werd er nogmaals gescheld, en toen de meid de poort had opengedaan, klonk er hoefgetrappel op de plaats, en de hond blafte uit al zijne magt.

— Dat is wat vreemds, WILLEM! ga eens zien wat er is!

De jongman trad in den gang en kwam terstond weêr binnen.

— Een witte ruiter.

— Wat wil *die* van ons hebben! Wat moet dát beteekenen?

De oude meid kwam binnen met een brief van ongemeene grootte, met een groot cachet.

— Dat is van 't provisioneel bestuur! — riep WOERDEN ontsteld uit. Met drift scheurde hij den omslag open, en las. WILLEM volgde met angst zijne bewegingen, maar werd spoedig weêr gerust, want de trekken zijns vaders helderden bij 't lezen meer en meer op.

— Nu, dat is niet kwaad; dat is heel goed; dat neem ik aan!

Dit zeggende gaf WOERDEN den brief aan zijn zoon. Het gold eene levering voor de Franschen, van 100,000 haringen in partijen, en van 400,000 haringen in eens, over eene maand, in tonnetjes van vijftig stuks.

— WILLEM! — riep WOERDEN, na eenig bedenken, uit — daar krijg ik een inval! Gij huwt met TRIJNTJE, en krijgt een uitzet naar mijn zin! Daar geef *ik* je mijn woord op.

— Hoe dan, vader!

— Laat mij maar begaan! Ge zult 't zien! Maar morgen ochtend neem ik die levering aan, en dan gaan we zamen dadelijk naar Broek.

Den volgenden dag waren vader en zoon reeds tegen den middag over het Y en naar Broek op weg. Die weg was altijd slecht, maar nu slechter dan ooit door de hooge sneeuw; de paarden moesten stappen, doch de reizigers verdroegen dat met geduldige opgeruimdheid: WILLEM dacht aan zijne beminde, en zijn lang gewenscht huwelijk, en de oude koopman dacht met genoegen aan 't middel om VAN ELBURG een

beter uitzet aan zijne dochter te doen geven; want niets was hem liever dan dat zijn zoon eene goede partij deed.

Tegen den avond kwamen zij te Broek, maar stapten uit buiten het dorp, want in het dorp werden geene trekpaarden en rijtuigen toegelaten.

De netheid van Broek is in Holland tot een spreekwoord geworden. De voetpaden zijn er niet eenvoudig, maar als mozaïk bestraat, met klinkers van verschillende kleuren. Naast elk huis is eene opene plaats, nog kunstiger en met fraaijer steenen geplaveid, en door fraai geschilderde hekken, met koperen of vergulde versierselen, van den weg gescheiden. Des zomers staan daar fraai gesneden of keurig geschilderde zitbanken van ongemeen hout, waarop de familie des avonds een luchtje schept. De zindelijkheid gaat er zoo ver, dat als een plagerig windje eens een boomblad in die ruimte werpt, de bewoners van 't huis om 't hardst naar buiten vliegen, om 't op den weg te gooijen.

Toen WOERDEN en zijn zoon, zoo beslikt als ze waren, door het dorp stapten, maakten zij links en regts de verontwaardiging der Broekenaars gaande; doch zij waren er bij ieder bekend, en kwamen dus zonder overlast te lijden aan 't huis van VAN ELBURG. Dáár echter moesten zij zich de algemeene huiswet getroosten, van welke later zelfs NAPOLEON en Keizer ALEXANDER niet werden vrijgesteld. Aan de deur kwam de meid hen met pantoffels te gemoet, tegen welke zij hunne bemodderde schoenen moesten verwisselen.

Eerst daarna werden zij binnengelaten.

Toen zij in de zijkamer traden trok iemand de deur van het binnenvertrek achter zich toe. De oude WOERDEN zag niet wie 't was die de vlugt voor hen nam; maar WILLEM had haar herkend. 't Was TRIJNTJE die, glurende door de groene raamgordijntjes, hen gezien had en 't aan haren vader ging zeggen. Een oogenblikje daarna kwam zij met hem weêr binnen.

TRIJNTJE droeg de daagsche kleeding der plaats, en eene Noord-Hollandsche kap met een gouden ijzer op het voorhoofd, terwijl het doorzigtige mutsje keurig met spelden van 't zelfde metaal was vastgestoken, en een paar gouden oorhangers te voorschijn kwamen uit de kanten kap, die hagelwit op de schouders afhing.

— Wel, wel, burger WOERDEN! — riep VAN ELBURG hem de hand gevende — ben jij ook op de vlugt voor de Franschen? Ik heet je welkom!

— Neen, VAN ELBURG! dat is het geval niet — sprak WOERDEN — je weet wel, met de politiek houd ik me niet op, en de Franschen zullen me weêrkeerig, zoo ik hoop, met rust laten. Maar ik heb een aardig zaakje voor je.

— Zoo? En wat is dat dan?

— Men wil over eene maand 400,000 haringen voor 't leger van mij hebben. Neemt gij aan mij die te leveren in drie weken?

— Tot wat prijs?

— Tien gulden 't duizend.

— Tien gulden?.... Top! Dat neem ik aan.

— Goed zoo! Maak dan maar gaauw de verbindtenis op. — Maar geef óns intusschen wat eten; want ik heb een honger als een paard. Daarna zullen we verder spreken; want er is nog eene tweede reden waarom ik hier kom.

Dit zeggende wierp WOERDEN een beteekenisvollen blik op TRIJNTJE, die tot achter de ooren rood werd, en de oogen nedersloeg.

Toen de reizigers zich wat gesterkt hadden, sprak WOERDEN lang en breed over 't huwelijk der kinderen, en maakte allerlei bedenkingen op TRIJNTJES uitzet; maar VAN ELBURG wilde haar geen stuiver meer medegeven dan hij éénsgezegd had. WOERDEN, die dacht hem er wel toe te zullen dwingen, ging kwanswijs nog een poosje voort bedenkingen te maken, maar eindigde met toe te geven. Dat eenmaal gedaan hebbende, dreef hij door, wijl men 't sinds lang toch eens was, en de zaak om niets behoefde uitgesteld te worden, dat de verloving den volgenden dag nog zou geschieden, en 't huwelijk over veertien dagen zou worden voltrokken en gevierd.

Den volgenden namiddag gingen vader en zoon weêr naar Amsterdam terug. Zij waren naauwelijks buiten het dorp of WILLEM kon zich niet langer inhouden, en vroeg:

— Ge zijt dan toch van plan veranderd, vader?

— Hoe dan?

— Wel, ge naamt immers genoegen met TRIJNTJES uitzet!

De oude koopman keek zijn zoon van ter zijde eens aan:

— WILLEM! — sprak hij — waar houdt ge mij voor? Laat mij begaan, en vraag niet; want ge zult niets weten. 't Is geene gekheid met die haring! Tien gulden 't duizend! 't Is eene zaak van vier duizend gulden, en dat is geen bagatel. Ik heb andere dingen in 't hoofd, dan met u te spreken.

En inderdaad deed WOERDEN den mond niet weêr open. WILLEM zweeg ook, en verheugde zich maar dat de dag zoo nabij was waarop TRIJNTJE zijne vrouw zou worden.

Te huis gekomen ging WOERDEN dadelijk naar zijne kamer, en sloot zich daar op. Die geheimzinnigheid maakte de nieuwsgierigheid van den bruigom wel gaande; maar hij kon niets ontdekken.

Des avonds kwam WOERDEN voor den dag, met een dik pak brieven, die hij den looper gaf om ze naar 't postkantoor te brengen.

En na verloop van een dag of vier, toen WILLEM zijn vader »goeden morgen!" kwam zeggen, riep deze hem opgeruimd toe:

— Jongen! ik heb de huwelijksgift binnen!

Op den bepaalden trouwdag waren WOERDEN en zijn zoon weder te Broek. Nu echter traden ze bij VAN ELBURG in huis door eene bijzondere fraaije buitendeur, die, naar 't gebruik der streek, niet anders dan bij de plegtige gelegenheden van doopen, trouwen en begraven geopend wordt. Een groot getal verwanten en vrienden waren reeds bijeen om hen op te wachten. VAN ELBURG kwam hen te gemoet, maar zoo bleek en ontdaan, dat WILLEM bang werd dat er iets kwaads ware voorgevallen. WOERDEN echter bleef zeer gerust, want de sluwe oude wist zeer goed wat er aan haperde.

— Wel, VAN ELBURG! — sprak hij eindelijk met een veelbeteekenenden lach — wat scheelt er aan? Je bent bleek, dunkt me!

— Ja, dat geloof ik wel. Ik zit in een danige verlegenheid. Ik moet je reis spreken.

— Wat is er dan? Je hebt toch niets tegen 't huwelijk? Anders moet je 't zeggen; want je kunt nog terug.

— Neen, dat volstrekt niet; 't is heel wat anders dat me kwelt.

— Welnu — hernam WOERDEN, beducht dat de opheldering

die hij geven zou, welligt eene spaak in 't wiel zou kunnen steken — laat ons dan eerst de huwelijkszaken afdoen. Ik verander nooit iets aan goede plannen. Ik ben hier gekomen om mijn zoon met uwe TRIJNTJE te zien verbinden; laat ons daarmeê beginnen! Naderhand ben ik geheel tot uwe dienst.

VAN ELBURG had wel liever eerst den last willen lossen die hem bezwaarde, maar hij zweeg; want WOERDEN aanziende begreep hij wel, dat er niets te doen zou zijn aan de stijfhoofdigheid van zulk een kop.

Toen de tijd daar was, trok men naar 't raadhuis, en van 't raadhuis naar de kerk, en de bruid en bruidegom kwamen als man en vrouw weder te huis.

Het duurde nu niet lang of VAN ELBURG trok WOERDEN ter zijde.

— Nu hebben we tijd. Gij hebt beloofd mij te hooren — laat ons een oogenblik op 't kantoor gaan!

— Tot uwe dienst.

Toen zij op 't kantoor waren zeî VAN ELBURG met eene uitdrukking nader bij 't weenen dan bij 't lagchen:

— Beste vriend! Ik moet u over acht dagen 400,000 haringen leveren, en ik kan ze niet krijgen: ze zijn allen opgekocht.

— Dat is zoo. Ja — antwoordde WOERDEN uitproestend van lagchen — dat heb *ik* gedaan: *ik* heb ze opgekocht!

VAN ELBURG werd stok-stijf van verbazing.

— Maar — vroeg hij eindelijk — als gij daar zoo om lacht, wat moet er dan worden van mijne verbindtenis?

— Wel, die zal nageleefd worden, zoo ik denk? — antwoordde WOERDEN. — Hoor reis hier, VAN ELBURG! Gij zult eenmaal een kapitaal fortuin aan uwe dochter nalaten, dat weet ik; doch ik laat óók een mooijen stuiver aan mijn zoon na, en daar behoeven we dus niet over te spreken, want dat staat over en weêr gelijk. Maar zoo als we de kinderen uitrusten, dat staat niet gelijk. Ik draag mijn heele kantoor aan mijn zoon over, en gij geeft uwe dochter maar twintig duizend gulden meê. Dát is te min. Ik heb evenwel dáárom de neiging onzer kinderen niet willen tegenwerken; maar ik heb u willen dwingen om 't evenwigt ook dáárin te herstellen, en aan TRIJNTJE een bruidschat te geven naar uwen staat.

Naar mate WOERDEN sprak werden de oogen van VAN ELBURG grooter en grooter van verwondering; hij keek den spreker aan als of hij dien uit de wolken zag vallen.

— Daarom, weet ge hoe ik er over gedacht heb — ging WOERDEN voort — gij hebt u verbonden mij 400,000 haringen te leveren tegen tien gulden 't duizend, en dat moet ge doen. Maar ik ben bezitter van den ganschen voorraad, en ge moet ze dus eerst van mij koopen; daar is uwe handteekening mij borg voor. Welnu, ik verkoop ze u voor negentig gulden 't duizend, en ik geef de winst aan de kinderen, of aan TRIJNTJE present. Om de zaak te vereenvoudigen, als u dat lief is, geeft ge mij eenvoudig *f* 36000.—; daarmeê is alles in orde.

Onder 't luisteren naar WOERDEN, die hem geheel op de hoogte bragt, klaarde 't gezigt van VAN ELBURG op, en toen de eerste gedaan had met spreken, was de laatste weêr de koelbloedige Broekenaar geworden, die hij altijd geweest was.

— Gij hebt gelijk, WOERDEN! — sprak hij — je bent een slimme vos. Ik heb me daar aardig laten vangen; maar 't is niet anders, en ik zal doen zoo als je gezegd hebt.

Met die woorden stond hij op; de twee kooplieden schudden elkander de hand, en zij gingen te zamen naar beneden om bruiloft te houden, als of er niets gebeurd was.

Den volgenden dag wilde WOERDEN vertrekken; maar VAN ELBURG kon nog van zijne dochter niet af, en er waren nog partijen bij te wonen. WOERDEN moest volstrekt nog een paar dagen blijven: in den winter en met gesloten water was er toch aan de beurs niets te doen; en hij liet zich bepraten. Eerst op den derden dag trokken de jonggehuwden met vader WOERDEN, bij wien zij provisioneel hunnen intrek zouden nemen, naar Amsterdam. Het afscheid tusschen de twee oude kooplieden was zoo hartelijk als of ze broeders waren.

Maar nu moesten de pakkers met alle magt aan 't werk om de 400,000 haringen in de tonnetjes van vijftig stuks te pakken.

Den volgenden dag kwam VAN ELBURG »reis kijken, hoe de kinderen 't maakten"; maar de rollen waren verwisseld: WOERDEN was buiten raad.

— Ik ben desperaat — riep hij uit — VAN ELBURG! ik weet waarlijk niet hoe ik mij redden zal! Ik moet de haring

laten verpakken, en ik kan geen een tonnetje krijgen. Wat moet ik nu beginnen!

— Wat zal ik je zeggen, vrind! — antwoordde VAN ELBURG. — Jij hadt de haring, en nu heb *ik* de tonnetjes opgekocht. Daar zou ik nu nog een aardig winstje op kunnen hebben; maar omdat ik er maar enkel op gezet ben TRIJNTJE niet meer dan vier duizend dukaten meê te geven, zal ik ze je afstaan voor je winst op de haring. Sla nu maar gaauw toe; anders moet ik er méér voor hebben. Aardig, dat je niet aan de tonnetjes gedacht hebt! Maar zoo zie je, vrind! als ze te Amsterdam verstand hebben, dat ze te Broek ook nog niet van de mallen zijn.

WOERDEN keek op zijn neus; maar wat zou hij doen? — Hij moest leveren.

Eindelijk riep hij uit: — In Gods naam! — Maar — voegde hij er lagchend bij: — VAN ELBURG! 't is knap van je, maar als ik je meester niet was geweest, was je nooit zoo knap geworden!

INVALLENDE GEDACHTEN.

De eigenliefde is een zijworm; de hoogmoed eene rups; de ijdelheid een vlinder.

In den tempel der onsterfelijkheid wonen velen voor niet.

Menigeen schrijft met potlood, omdat zijn geweten van gomelastiek is.

Het hart is zoo vol droombeelden als de kerkdaken vol zwaluwen: beiden gaan heen; doch de zwaluwen komen terug, maar de droombeelden nooit.

Eene goede pen is vaak méér waard dan een scherpe degen.

In den schouwburg der wereld zijn de figuranten op het tooneel, maar de acteurs achter de schermen.

Wat is 't dikwijls verkeerd gelijk te hebben!

De boekenstallen zijn de beenderhokken van de kerkhoven der letterkunde.

Sommige menschen zijn te geestig om gevoel te hebben; anderen zijn te gevoelig om geest te hebben.

De faam heeft hare trompet en vlerken voor een pot stijfsel en aanplakbiljetten verruild.

Het leven is een reiswagen: hoogmoed en vrekheid zijn de wielen; het toeval is de koetsier, en de eerzucht het paard.

Harten die te snel kloppen, kloppen niet lang.

Een droppel wijn verwarmt; een droppel water verfrischt; een droppel olie besmet; maar een droppel inkt kan vergiftigen.

Ondervinding is mosterd na den maaltijd.

De schoonste kroonen worden aan doornenbosschen ontrukt.

(A. GUÉRIN.)

DE BRUID VAN ELLON.

(Eene overlevering, medegedeeld door C. G. WITHUYS.)

Wie dwalen op die barre rots?
Wat nare klagten, bij 't geklots
Der wilde golven, die, verwoed
In 't naadren, breken aan haar voet?
Wat vrouwen dáár?
Een hartverscheurend „Ach!" en „Wee!"
Klinkt boven ál 't gebruis der zee!
Aan elke baar
Deelt de een' haar droeve galmen meê! —

Naauw zigtbaar van de hooge klip,
Houdt, uit het Oost, een naadrend schip,
Met witte vlerken als een zwaan,
Voor wind en stroom op d' oever aan.
— „Dat witte zeil
„Voert op den doodelijken vloed
„Mijn éénigst, doch verbeurde goed!
„Voor mij geen heil! —
„O, vraag niet wat mij klagen doet!"

— „„Het schip dat opdoemt in 't verschiet
„„Bezwaar uw teeder hartjen niet!
„„'t Brengt, op kompas en roer gerust,
„„Ons specerij van de Oosterkust.
„„De wind is meê.
„„Wat staan de blanke zeilen rond!
„„Het riekt den vaderlandschen grond,
„„En stuift door zee,
„„En ankert hier vóór d' avondstond.

— „Neen, 't gaat verloren! Wee mij! Ziet
„Ge in 't West die graauwe wolken niet?
„Dáár broeit het onweêr, dáár de orkaan,
„Die mijn geliefde doet vergaan!
„Het noodgetij
„Barst, eer ge 't denkt, met dol geluid
„Van vlaag op vlaag, verdelgend uit:
„Dán is 't voorbij:
„Dán wordt het schip der golven buit!"

— „„Hebt gij uw vader aan dat boord?" "
— „Mijn vader werd in twist vermoord."
— „„Wacht gij welligt uw moeder weêr?" "
— „Ik heb sinds lang geen moeder meer.
„Ik stond alleen
„Met ELLON; maar bleef niet, als hij,
„Van zonde, niet van wroeging vrij;
„Hij heeft er geen:
„Ik bragt den vloek op hem en mij!"

— „„Uw broeder, of... uw gade is daar?" "
— „O, dat ik nooit geboren waar'!"
— „„'k Versta u: gij zijt ELLONS vrouw!" "
— „Hij heeft mij lief; ik zwoer hem trouw.
„Ach, ELLON weet
„Hoe 'k raad en leiding mis. Bij 't gaan
„Zag hij me in vorschende onrust aan,
„Toen zwoer 'k den eed!...
„O, hadde ik nooit dien eed gedaan!

„Want ELLON blikte omhoog, en sprak:
— Indien zij, God! dien eed verbrak;
En mij mijn teêrste hoop bedroog...
Laat mij dan sterven voor haar oog!
Dat dan mijn kiel,
Eer ik mijn schande en ramp versta,
In 't aanzien van de kust verga!
Mijn arme ziel
Vinde uitkomst dan in Uw genâ! —

„En ik werd trouwloos!... De ijdelheid
„Heeft mij verlokt, heeft mij verleid:
„'k Vergat hem; maar niet God zijn beê.
„In droom riep ELLON mij naar zee;
„Ik zag hem staan:
— Trouwlooze! — sprak hij — boet uw trots!
Ik daag u morgen op de rots!
Zie mij vergaan!
Aanschouw uw werk in 't oordeel Gods!" —

Zij zwijgt en staaroogt van den top. —
De lucht betrekt; de wind zet op
En groeit en loeit; de dag wordt nacht,
De storm orkaan; haar woeste kracht
Beroert het vlak
Der zee in elken ademtoog;
De golven raken, hemelhoog,
Het vliegend dak
Van zwarte wolken aan den boog.

Als met een pluimbal 't spelend kind,
Zoo met het schip speelt zee en wind:
Nu staat het op der golven tinn',
Dan tusschen water-alpen in.
Dat duurt een poos:
't Gevaarte schijnt een ligte veêr;
Doch eindlijk rijst en daalt het weêr;
Maar voor altoos: —
Het laat geen spoor of teeken meer.

En toen het schip niet weêr verscheen,
Klonk van de rots, door merg en been,
Een gil waaraan een misdaad hing,
En waar een leven in verging.
Geen laatste zucht
Was méér welsprekend ooit en waar
Dan deze: 't was het eind van haar
Die straks de lucht
Vervulde met berouwmisbaar.

Haar gil klonk ijzingwekkend rond:
De diepte werd haar huuwlijksspond'.
Zij zocht waar ELLON dreef een wijk:
De kolken voegden lijk bij lijk.
Maar als de maan
Te middernacht de rots verlicht,
Ziêt wie zijne oogen derwaarts rigt,
Een schim er staan:
Een vrouw, met wanhoop in 't gezigt.

Zij staat en staaroogt onverpoosd
Een wijl bewegingloos naar 't Oost;
Dán slaakt ze een gil, en stort in zee.
Haar lijk noch ziel vond rust of vreê.
En wie bij nacht
Een kreet hoort, zegt: de bruid waart rond
Van ELLON, die haar trouwe schond,
Doch onverwacht
De diepte koos ten huuwlijksspond'.

MENGELWERK.

DE ZWARTE ZEE.

(NAAR EENIGE OUDE EN HEDENDAAGSCHE SCHRIJVERS.)

De Zwarte Zee, de Pontus Euxinus der Grieken en Romeinen, is eene groote binnenzee, tusschen de Z. W. deelen van Europeesch Rusland en Klein-Azië. Zij strekt zich uit van 40° 50′ tot 46° 45′ N. Breedte, en van 27° 25′ tot 40° 48′ Lengte, O. van Greenwich, en wordt ingesloten ten N. en N. W. door de Russische Provinciën Taurida, Kherson en Bessarabië; ten N. O. en O. door de Kaukasische streken Circassië, Mingrelië en Imeritië; ten Z. O. en Z. door Armenië en Klein-Azië, en ten W. door de Turksche Provinciën Romelië en Bulgarië. Hare grootste lengte, van het O. naar het W., is omtrent 150 mijlen (1); hare grootste breedte, op den 31sten meridiaan: ruim 86½ mijlen. Ten O. van dezen meridiaan wordt zij minder breed door 't vooruitkomen van de Krim, en de meer vooruitstekende punt van Klein-Azië; zij is dan maar 33 mijlen breed. Verder wordt zij weêr breeder, tot ruim 57 mijlen toe, tusschen de Straat van Jenikale en de Golf van Samsun; maar van het laatstgenoemde punt af vermindert zij, tot dat ze aan de O. kust, N. en Z. waarts toeloopende, slechts 13 mijlen breed is. Hare oppervlakte wordt op nagenoeg 7200 vierkante mijlen geschat; behalve de kust-linie en de inhammen, die op ruim 400 mijlen begroot worden.

De Zwarte Zee is met de Zee van Azof verbonden door de Straat van Jenikale (oudtijds Bosporus Cimmerius), en met de Zee van Marmora door de Straat van Constantinopel (voorheen Bosporus Thracius). Overigens bestaat zij geheel en al op zich-zelve. Zij is ook gelijker van vorm dan andere zeeën, daar zij geene groote landwaarts inloopende deelen heeft, zoo als de Oostzee of de Middellandsche Zee. Hare golven —

(1) De mijlen niet bepaaldelijk anders genoemd, zijn geographische mijlen.

van welke die van Kirkinit (de Carcinitus Sinus der Ouden), tusschen de N. W. kust van de Krim en de tegenoverliggende kust van Zuid-Rusland, die zich Oostwaarts uitstrekt tot de landengte van Perekop, de voornaamste is — zijn weinig in getal en maar van middelmatige grootte. De kust der Zwarte Zee is echter ver van lijnregt te zijn, want kleine baaijen en kreken doen zich op korte afstanden in menigte voor. De Straten der Zwarte Zee zijn vooral merkwaardig; zij breken bijna het land niet af; want de Straat van Jenikale is maar twee Eng. mijlen wijd, en die van Constantinopel nog geene 1½ Eng. mijl.

De waterdiepte in de Zwarte Zee is veranderlijk; maar de veranderingen schijnen zeer regelmatig te zijn, daar zij meestal in verhouding staan tot de meerdere of mindere nabijheid des lands; zoodat zelfs op vele plaatsen, vooral van de monden des Donaus af, de afstand op zee van de kust door middel van het dieplood gevonden kan worden: dit zal doorgaans geene 800 Ned. el verschil geven. De diepte in de Straat van Jenikale, op hare smalste breedte, is maar 11 voet, en op de diepste plaatsen slechts 22 voet. Ook heeft men bevonden dat de zee-zelve, in de nabijheid der zeeëngte, eene gewone diepte heeft van 4 vadem, die echter spoedig tot 20 en meer toeneemt; aan den ingang der Straat van Constantinopel is zij 48 vadem. Dezelfde diepte vindt men aan de Westzijde, op weinig afstands van de kust, tot aan de monden van den Donau; doch in de opene zee, tusschen den Bosporus en de Krim, heeft men op 100, 120, 140, ja, soms 160 vadem geen grond gevonden. Langs de Zuidzijde, van Constantinopel tot Sinope, is de zee tamelijk diep; van daar af slechts is het bekend dat de schepen van allerlei diepgang hare wateren aan de O. zijde bevaren kunnen; de N. O. zijde, tusschen de rivieren Phasis en Kuban, moet nog als onbekend worden beschouwd (1).

Ten N. O., O., Z. en Z. W. wordt de Zwarte Zee ingesloten door hooge bergen, die hare oevers naderen; ten W. nadert die het Karpathische gebergte tot op omtrent 37 mijlen. Naar het N. W. en N. ligt zij open, tegenover de groote

(1) Deze opgaven zijn getrokken uit de „*Voyage of the Blonde*, 1829", en de „*Admiralty Charts*".

Europesche vlakte, die Rusland, Polen, Pruissen, Noord-Duitschland, Nederland en Denemarken insluit. Niet één berg of heuvel verheft zich daar nabij haar bed; uitgenomen de kleine keten in het Z. van de Krim. Men zou ligt kunnen denken dat, in overeenstemming met zulk eene vorming, haar bekken of stroomgebied (1) slechts zou bestaan in de landen langs hare N. W. en W. zijden. Dit is echter niet zoo. Hare N. O. oevers zijn wel naauw ingesloten door den Kaukasus, en ontvangen alleen de stroomen die hun korten loop van de W. helling van dit gebergte hebben; maar aan de Z. en Z. O. zijde is de aanvoer van water, door Klein-Azië, niet gering; vermits verscheidene aanzienlijke rivieren aldaar hare uitwatering hebben.

Het stroomgebied der Zwarte Zee strekt zich aan die zijde van omtrent 9 tot omtrent 56 mijlen uit; maar dadelijk ten N. van den Kaukasus rekent men 't op 84 mijlen; wijl de zee, door de Kuban, bijna al de wateren ontvangt, die van de N. zijde van den Kaukasus afstroomen, en, door velerlei andere kanalen, ook het grootste gedeelte der wateren van de lage en moerassige landen aan de Kaspische Zee. Aan hare N. zijde ontvangt zij de wateren van eenige der voornaamste stroomen van Europa, tot op eenen afstand van ruim 150 mijlen van hare oevers af, zoo als de Don, de Dniester en de Dnieper. De Don valt wel in de Zee van Azof, maar deze is, natuurkundig beschouwd, een gedeelte van de Zwarte Zee. Vooral strekt zich het voornaamste deel van haar stroomgebied naar het W. uit. Wij zeiden reeds dat aan dien kant de Karpathen tot op betrekkelijk geringen afstand haren oever naderen; maar toch brengt haar de Donau, door het gebergte bij Orsona gedrongen, al de overvloedige wateren van de O. en N. O. helling der Alpen, der Z. en gedeeltelijk der N. O. hellingen van de Karpathen, der Z. van de Sudeten en der N. van den Balkan; met andere woorden: al het water van N. Turkijë, en der Oostenrijksche Staten (uitgenomen Bohemen en Lombardije) met een groot deel van die van Beijeren en Wurtemberg. Deze landen strekken zich bijna 220 mijlen ten W. van de Zwarte Zee uit; hunne oppervlakte bedraagt meer dan een

(1) Hierdoor verstaan wij de landen welke doorstroomd worden door de rivieren die hare wateren in eene zee uitstorten.

elfde deel van die van Europa, en het stroomende water is bijna een achtste van al het Europesche. Het stroomgebied der Zwarte Zee is wel het grootste van Europa, en daarbij vindt men nergens eene gelijke uitgestrektheid lands die zoo sterk van water voorzien is.

Er zijn, natuurlijkerwijze, geene watergetijden in deze binnenzee; maar door het vele water dat zij ontvangt, zijn de stroomen er merkbaar, sterk en regelmatig; slechts weinig verandering is daarin door de winden en andere omstandigheden bij de monden der rivieren. Over het geheel genomen is de rigting dier stroomen van alle kanten naar de Straat van Constantinopel, in welke een zeer bestendige stroom gaat naar de Zee van Marmora. Hier worden de stroomen altijd minder regelmatig door de oneffenheden der kust en de weinige breedte van het vaarwater.

Het water der Zwarte Zee schijnt meer zout te bevatten dan men onder dusdanige omstandigheden zou vermoeden. Men heeft opgemerkt dat de voortdurende werking van de St. Laurens-rivier op de Noord-Amerikaansche meren, in staat is geweest om hunne wateren zoet en helder te maken; maar geene mindere werking heeft even lang op de Zwarte Zee invloed gehad, en hoewel de Zee van Azof daardoor zekere mate van drinkbaarheid bekomen heeft, verzekert men toch dat de Zwarte Zee slechts een zevende minder zout is dan de Atlantische Oceaan, en zelfs een tiende zouter dan de Oostzee. Indien deze opgave juist is, zal die bijzonderheid waarschijnlijk moeten toegeschreven worden aan de zoute natuur der zeebedding. De Noordkust daarbij is bijkans eene enkele zoutvlakte, en de talrijke meren in deze steppen worden door den invloed der zomerzon bedekt met eene dikke witte korst van dat mineraal, volmaakt gekristalliseerd, met het voorkomen en bijna de sterkte van ijs. Het is toch niet waarschijnlijk dat deze eigenschap van den grond juist tot aan het strand zou voortduren en dan plotseling ophouden; terwijl, in het tegenovergestelde geval, wanneer zij, namelijk, tot op eenigen afstand voortduurt, noodwendig daardoor in eene groote mate de aanvoer van zoet water opgewogen moet worden. Tot nu toe echter is nog zeer weinig met zekerheid bekend van de chemische zamenstelling der Zwarte Zee. De Russische waarnemingen bepalen zich tot de N. kust; de weinige Fran-

sche en Engelsche reizigers, door welke hare oppervlakte bevaren is, hebben zulke waarnemingen óók, doch maar gedeeltelijk en in der haast gedaan, en de waarnemingen der Turken leveren niets bruikbaars op. Een wetenschappelijk overzigt van deze Zee is nog niet geleverd, en tot heden was Rusland de eenige magt van Europa van wie men deze dienst kon erlangen.

Ondertusschen zijn reeds vele oude vooroordeelen ten haren opzigte verdwenen, en de Zwarte Zee wordt niet meer beschouwd als het duistere en akelige rijk van stormen, gevaren en schipbreuken. Dat zij ooit ingang hebben kunnen vinden is merkwaardig: maar zij heerschten in oude en in nieuwe tijden. TOURNEFORT was de eerste die trachtte ze te doen verdwijnen, door de zaken voor te stellen zoo als hij ze vond, en niet zoo als zij waren verdicht geworden. »Wat de Ouden ook gezegd mogen hebben" — aldus spreekt deze geleerde reiziger — »de Zwarte Zee heeft niets zwarts, behalve haren naam; de winden blazen er met niet meerdere woede, en de stormen zijn er niet menigvuldiger dan op andere zeeën. Men moet die buitensporigheden aan de oude dichters, vooral aan het verdriet van OVIDIUS, vergeven. Het zand der Zwarte Zee is van dezelfde kleur als dat der Witte Zee, en haar water is even helder; in één woord: zoo de kusten dezer Zee, die voor zoo gevaarlijk doorgaan, van verre een zoo somber aanzien hebben, dan ontstaat dit door de bosschen die deze kusten bedekken, of door de groote verwijdering, welke haar zwart doen schijnen. De lucht was er zoo schoon en helder gedurende onze geheele reis, dat wij ons niet onthouden kunnen van VALERIUS FLACCUS, den vermaarden Latijnschen Dichter, te wederspreken, daar hij zegt dat de lucht boven de Zwarte Zee altijd mistig is, en dat men er nooit een regt fraai weêr heeft."

Daartegen zou men kunnen aanvoeren dat de meest heerschende wind van de Zwarte Zee de N. O. wind is, en dat deze over een groot en moerassig land waait, en, met dampen beladen, die tegen het hooge land langs de O., Z. en Z. W. kusten blijven hangen, menigmaal eene zware mist veroorzaakt, zoodat door deze mist, en de vallende sneeuw, de zeelieden in den winter buiten staat zijn om de voorwerpen op eene kabelslengte van hun schip te onderscheiden. Maar door

deze moeijelijkheid wordt zelden een ongeluk veroorzaakt, want de diepte is altijd voldoende om bij te leggen, zonder gevaar van op eene rots of zandbank te stooten; en bij de minste opklaring komen meestal bakens van de beste soort in het gezigt, die op 4, ja, ten deele op 12 mijlen afstands gezien worden.

De meer ingeslotene watervlakte veroorzaakt ook somtijds een korten en moeijelijken golfslag, die naar eene branding gelijkt, maar ook niet gevaarlijk is; en de stormen, waaraan de Zwarte Zee niet meer dan andere zeeën is blootgesteld, duren er niet lang. Als zij aanhouden, dan is zeker de oppervlakte zeer sterk bewogen, en hebben er ongelukken plaats; maar het zou moeijelijk zijn eenige zee van beperkte oppervlakte aan te wijzen, waar zij onder gelijke omstandigheden niet zouden voorvallen. — Het N. W. strand is laag en zandig; bij den ingang van de Straat van Constantinopel is eene zandbank van ruim eene halve mijl lengte, en bij de kusten van de Krim liggen twee rotsen, bijkans aan het strand.

Er is eene opening, Yalan Bokar (valsche mond) genaamd, ten N. van de Straat van Constantinopel, die veel op deze gelijkt, doch gemakkelijk door de kenteekens aan het strand, als die in het gezigt zijn, is te onderscheiden. Slecht bevaren stuurlieden brengen hunne schepen vaak dezen mond in, en daar hij op een laag en gevaarlijk strand loopt, zijn de gevolgen daarvan meestal noodlottig. De Zwarte Zee is vrij van rotsen en banken; slechts twee eilanden zijn er op hare geheele oppervlakte: het Slangen-eiland, bij den mond van den Donau, en Kerpé of Carpah, bij de kust van Klein-Azië. De vaart is er bij gevolg zoo open mogelijk, en zelfs in den ergsten storm heeft men er geen gebrek aan zeeruimte. De grootste schepen kunnen tot digt bij hare oevers komen; de ankergronden zijn goed en houden wel, en verscheidene harer havens zijn uitmuntend. Ten slotte mag de Zwarte Zee beschreven worden als eene heldere opene zee, welker bevaring voor bekwame zeelieden zoo gemakkelijk mogelijk is, en die haren slechten naam alleen te wijten heeft aan den minder goeden bouw der schepen, aan gebrek aan kaarten of kompassen, en aan de buitengewone onbedrevenheid der zeelieden die haar tot de latere tijden bevaren hebben. Van de vijftiende tot het laatste der achttiende eeuw verbanden de Tur-

ken alle andere volkeren van hare oppervlakte. Eindelijk zijn de Russen tot hare oevers doorgedrongen, en in 1799 werd zij gedeeltelijk voor de overige Europesche handelaars geopend. Reeds vroeger waren daartoe door Engeland onder Koningin ELIZABETH, JACOBUS I, KAREL I, enz. (Tractaat van Adrianopel, Sept. 1675) pogingen aangewend; maar zij schijnen weinig uitgewerkt te hebben, en eerst sedert het begin van de tegenwoordige eeuw is zij bekend en door zeevarenden geschat geworden.

De voornaamste liniën op de Zwarte Zee worden in lengte aldus opgegeven: van Constantinopel tot Sinope 39; tot Sebastopol 60; tot Odessa 70; tot den Sulina-mond (Donau) 51; tot Varna 28 Duitsche mijlen. Van Sinope tot Trebisonde 48, en tot Botum 56, en van Sebastopol tot Odessa 35, en tot de Straat van Jenikale 40 zulke mijlen.

Het klimaat der Zwarte Zee en der omliggende streken is aan groote veranderingen onderworpen, en gemiddeld ruwer dan de breedte dit wel zou doen vermoeden. Dit kan vooral toegeschreven worden aan het gebrek aan beschutting ten N. De winden uit de Poolstreken bereiken onvermengd hare oevers en waaijen over hare vlakte, zonder eenigen invloed te hebben ondervonden, behalve dien van de groote vlakten, waarover zij heenkomen. De Z. winden zijn er minder talrijk dan de N. winden, en eer zij de Zwarte Zee bereiken, moeten zij over de sneeuwtoppen van het Taurus-gebergte gaan, en daar aanmerkelijk afgekoeld worden. Zelfs is aan de Z. kust, in de maand Mei, de N. wind dikwijls heerschende. De N. baaijen en golven zijn somtijds hard genoeg bevroren om den overtogt van troepen te gedoogen; en STRABO zegt reeds (Lib. VII) dat de soldaten van MITHRIDATES die van den Taurischen Chersonesus (de Krim) in den winter aanvielen op een gedeelte van den Bosporus waar in den voorgaanden zomer een zeestrijd had plaats gehad. In 1065 werd de breedte der zeeengte op het ijs gemeten (*Pallas* II, 300); een dusdanige graad van koude is er gedurende eenige winters ook in de tegenwoordige eeuw waargenomen, en hoewel zulk eene buitengewone gestrengheid niet algemeen is, moet de scheepvaart toch gewoonlijk gedurende het strenge jaargetijde op de Zee van Azof en langs de N. zijde der Zwarte Zee eenigzins gestremd blijven. Daarentegen zijn de zomers er gewoonlijk

zeer heet. De thermometer wijst in de schaduw dikwijls 98°, 100°, ja, zelfs 102° FAHRENHEIT aan. Dat verschilt evenwel menigmalen op éénen dag, zoo wel des zomers als des winters, tusschen 22° en 27°; en in den winter deelt de barometer veelal in die onbestendigheid, maar hij is veel bestendiger in den zomer. Onweders zijn er zeldzaam, doch verschrikkelijk; daar zij vaak met verwoestende hagelbuijen en waterhozen gepaard gaan. Het klimaat wordt in den herfst nog al ongezond; vele koortsen heerschen er dan. De plaag der Mahomedaansche landen, de pest, is meer of min gemeen langs de kusten, maar door de achteloosheid der bewoners, en niet door het klimaat.

De Zwarte Zee is vol rob, bruinvisch, steur, dolfijn, makreel, barbul (harder), brasem en andere visschen. Er wordt echter langs de kusten maar weinig werk van de vischvangst gemaakt, hoewel zij goede winsten oplevert waar zij gedreven wordt.

Sommige Schrijvers beweren dat de Zwarte Zee weleer uitgebreider is geweest dan tegenwoordig; anderen zijn het daar niet mede eens. Bij de Ouden was het een algemeen heerschend gevoelen, dat zij vroeger van de Middellandsche gescheiden was, en dat de Thracische Bosporus ontstaan was door eene groote omwenteling in de Natuur, of door den vloed van DEUKALION. ARISTOTELES meent zelfs dat dit voorval niet lang vóór den tijd van HOMERUS moet gesteld worden (1000 jaren vóór J. C.). Men mag aannemen dat de bewoners der landen langs de Zwarte Zee geen levendig aandenken aan zulk een voorval zouden behouden hebben als 't niet gebeurd ware. Voegen wij er bij dat geologische verschijnselen de vooronderstelling, dat de Zwarte Zee niet altijd met de Middellandsche verbonden is geweest, krachtig versterken. Ook hebben niet alleen de historieschrijvers en natuuronderzoekers, maar ook de dichters, die het algemeene volksgeloof voorstelden, van zulk eene omwenteling gewag gemaakt (LUCAN., VI, 5). Het bestond, in één woord, bij alle rangen en standen. Maar, hetzij dat deze Zee ingesloten geweest zij of niet, dit is zeker, dat haar watervlak aanmerkelijk hooger dan het tegenwoordige moet geweest zijn. Ten bewijze daarvan strekken de menigvuldige zoute meren en moerassen in het vlakke land langs hare Noordelijke oevers. Het is inderdaad klaarblijke-

lijk, dat eene betrekkelijk geringe rijzing in staat zoude zijn om het grootste deel van Z. Rusland te overstroomen, hetwelk bijna geheel, behalve de bergen in de Krim, duidelijke kenteekenen draagt van eerst sedert eenen betrekkelijk korten tijd droog geworden te zijn, en het geheele voorkomen van de N. kust is dat van een vroeger met water bedekt land niet alleen, maar ook van een gedurig teruggetreden bed der Zee. POLYBIUS stelt dat de Zwarte Zee langzamerhand vermindert, en geeft eenige schijnbaar goede redenen voor zijne stelling. Hij zal toch mis gezien hebben; de verandering in de uitgestrektheid dezer Zee schijnt eer plaats gehad te hebben ten tijde van de opening van den Thracischen Bosporus. Sedert den tijd van POLYBIUS is er toch geene verandering in haren vorm ontstaan; maar dat zij meer open geworden is, blijkt daaruit dat eene bank, door hem Stethe genoemd, aan den mond des Donaus, toen meer dan 20 mijlen lang, nu is verdwenen, en daaraan dat de Cyaneanische eilanden, aan den mond van den Bosporus, zoo beroemd in den togt der Argonauten, nu niet meer zijn dan onbeduidende voortzettingen van de wederzijdsche oevers. Het is verder ook niet waarschijnlijk dat er eenige aanmerkelijke verandering zal plaats hebben, behalve door eene algeheele omwenteling. De oppervlakte der Zwarte Zee is een weinig, maar ook zeer weinig hooger dan het vlak der Middellandsche Zee, zoo als dit blijkt door den altoosdurenden stroom in de Straat van Constantinopel, — een gevolg van hare naauwte, en van de rivieren, die meer water in de Zee brengen, dan er door uitdamping uit opgetrokken wordt.

Niettegenstaande al de ijselijkheden door de Grieksche dichters omtrent deze Zee levendig gehouden, zijn hare oevers even beroemd in hunne ware als in hunne verdichte geschiedenis. Colchis, de Tempel van de zon, en het tooneel van den togt der Argonauten waren op hare O. kust; het Cimmerische land van eeuwigdurende duisternis was oorspronkelijk op hare N. zijde; de Lydiërs, Perzen en de Byzantijnsche magt, en de heldendaden van MITHRIDATES hebben hare Z. en Z. W. oevers beroemd gemaakt. In een vroeger tijdperk waren vele Grieksche Koloniën aan hare oevers gevestigd. Haar handel werd steeds als van het hoogste belang geacht; Athene had van daar haren voornaamsten toevoer van koren, en van be-

noodigdheden voor de zeevaart, en zij leverde aan Griekenland en Rome de meest gezochte slaven. OVIDIUS stierf aan hare oevers in ballingschap; hetzij dan bij den Donau of bij den Dnieper. Van den tijd van CONSTANTIJN *den Groote* tot de vijftiende eeuw vormde zij het middelpunt van de Romeinsch-Grieksche wereld, en gedurende dat tijdvak, ten minste voor een deel daarvan, werd de handel op Indië dáár gedreven. Venetianen en Genuezen waren de geleiders van dien handel.

Spoedig na den val van Constantinopel, in 1453, werd die staat van zaken veranderd; alleen Turksche schepen konden haar bevaren, en het duurde tot 1774 eer de Russische adelaar zich over hare wateren bewoog. Wat er sedert van werd, is bekend; Ruslands magt is op de Zwarte Zee groot geworden. Hare oevers zijn wederom voor een goed deel de voorraadschuren van Europa, en het belang dezer Zee wordt door de Europesche magten zoo wel ingezien, dat Ruslands overmagt aan die zijde als een dreigend verschijnsel in Europa beschouwd wordt, hetwelk 't staatkundig evenwigt in ons werelddeel verbreken zoude. In verband met het groote vraagstuk van den dag is 't bestuderen dezer wateren belangrijk, en daarom willen wij nu ook nog een blik slaan op de landen die haar omringen. Welligt zal de gang der wereldgebeurtenissen ons verder aanleiding geven om den O. oever als den merkwaardigsten te beschouwen, en dan rigten wij ons meer bepaald naar de Kaukasische landen, die ons naar Indië henen voeren.

De oude naam was, zoo wij reeds zeiden, Pontus Euxinus; haar tegenwoordige Turksche naam is Caca Denisi (1), en de Russische is Czorno More; beiden zijn woordelijke vertalingen van de Zwarte Zee.

Wij schepen ons te Constantinopel in, en na de Straat van dien naam uitgezeild te zijn, waaraan wij nog ter regterzijde het fort Anadoli en aan de Europesche zijde het fort Rumeli bemerken, komen wij, zonder gevaar, in de Zwarte Zee, gaan het Westelijke der oude Cyaneanische eilanden (zie boven) voorbij, en vervolgen onze vaart langs de O. kust van Turkijë, en wel langs de Provinciën Romelië, Bulgarië en Do-

(1) Ook door sommigen geschreven Kara Denghisi.

brudscha, tot aan de monden van den Donau. Langs het eerste gedeelte dezer kust komen ons de toppen van den Kleinen Balkan, eene Zuidelijke vertakking van het hoofdgebergte, in het gezigt, daar zij van Constantinopel tot de Golf van Bourgan bijna de kust volgen; van daar verwijderen zij zich meer Westwaarts, maar bij de grenzen van de Donau-Vorstendommen komen zij weder digt bij het strand, zoodat zij eenige mijlen ten N. van deze Golf, bij Kaap Emineh, slechts eenen engen doortogt langs het strand overlaten. Daar deze bergketenen het geheele Noordelijke en Oostelijke deel van Romelië, en dus Adrianopel en Constantinopel beschermen, is deze doortogt van het hoogste gewigt. De reeds genoemde Golf van Bourgan, op omtrent 42° N. Breedte, is merkwaardig als goede haven, waar op vele plaatsen tot 12 vadem water staat; de stad Bourgan, aan deze Golf gelegen, is eene der netste steden van Turkijë, telt ongeveer 6,000 inwoners, en ligt op een tamelijk verheven voorgebergte. Bij deze stad is eene citadel, en zij drijft vrij sterken handel in de voortbrengselen van het land. Er zijn ook merkwaardige fabrijken van eene soort van Turksche pijpen, vervaardigd uit eene fijne soort van klei, in de nabijheid der stad te vinden. Midia, Inadi, bij de Kaap van dien naam, en Zizebol, ten N. van Kaap Saitan, liggen tusschen den Bosporus en de Golf van Bourgan. Onze vaart N. waarts voortzettende, komen wij te Missiouri, vervolgens voorbij den mond der Kamtschik, eene niet onbelangrijke rivier, en verder te Varna, eene sterke stad en zeehaven in Bulgarië, aan den mond der Pravadi, met omtrent 16,000 inwoners. Hare vestingwerken zijn sedert den oorlog van 1829, toen zij door de Russen werd ingenomen, zeer versterkt en uitgebreid. Varna behoort tot de merkwaardigste uitvoerhavens der Zwarte Zee; vooral wordt van daar sedert de laatste twintig jaren eene aanzienlijke hoeveelheid koren naar verscheidene plaatsen in de Levant verzonden; zelfs Engeland trekt er veel van daan; in 1847 voerde zij, volgens Engelsche opgaven, 877,500 qrs. (1) koren uit. Om deze stad nog belangrijker te doen worden, zoude de verbetering in de gemeenschap met het binnenland noodzakelijk zijn. Hoogerop zien wij het Fort en de Kaap Gulgrad, verder Mangolia en

(1) Het Engelsche quarter is iets meer dan 2,9 Nederl. mud.

Kostendje in Dobrudscha. Deze laatste stad, in den tegenwoordigen oorlog meer algemeen genoemd geworden, wordt ook wel Kostendil of Ghinstendil genoemd; zij heeft, volgens STEIN, 8,000 inwoners, en ligt op de helling van het Karasugebergte, op weinig afstands van den regteroever der Strouma of Strymon, en heeft geene onaanzienlijke versterkingen. Er zijn zwavelbaden, en de omstreken leveren ijzer en zilver op. Nadat wij Kara-Kherman of Kara-Arman voorbijgezeild zijn, zien wij het Slangen-eiland, vóór wij aan de monden des Donaus komen. Daar is ook het zoogenoemde Meer Ramsin, dat veeleer als eene baai of inham der Zwarte Zee mag beschouwd worden, en in verband staat met de monden van den Donau. Deze behooren natuurlijk tot de merkwaardigste punten. Omtrent 11 mijlen van de Zwarte Zee af verdeelt deze rivier zich in drie hoofdarmen (de kleinere niet medegerekend). De Zuidelijke vormt, in verbinding met vele mindere takken, het genoemde meer, dat met de Zwarte Zee in gemeenschap is. De Delta van den Donau is een groot, moerassig, vlak land, vol meertjes, met waterplanten bedekt, en het verblijf van eene ontelbare menigte watervogels. De voornaamste N. arm van den Donau (de Kilia geheeten), en de Z. (de Edrillis), welke de grenzen tusschen het Russische en het Turksche gebied kunnen genoemd worden, zijn ondiep en van weinig beteekenis; maar de middelste mond, de Sulina, heeft eenen waterstand van 10 tot 12 voet. Men verhaalt evenwel dat deze diepte gedurig vermindert door aanslibbing, veroorzaakt door den afvoer van slijk van boven; de stroom is hier niet sterk genoeg om het mede te voeren, daar de val der rivier, van omtrent 45 mijlen stroomopwaarts, gedurig minder wordt. Deze omstandigheid en de strijd die gedurig tusschen Rusland en Turkijë blijft bestaan over het meesterschap dezer uitwatering, zouden kunnen aansporen tot het vormen eener onderneming, waardoor beide zwarigheden konden vermeden worden. Bij de stad Rassova is de Donau tot op eenen geringen afstand de zee genaderd, en moet daarna nog eenen bogt maken, zoodat hij eerst N. waarts en dan wederom O. waarts zich rigt. Van Rassova tot Kostendje zou een Kanaal kunnen gegraven worden, om de moeijelijke vaart te vermijden niet alleen, maar ook éénen dag te winnen. Dat Kanaal zou niet zoo lang zijn als het Groote Noord-Hollandsche Kanaal,

en zeker voor geheel Europa belangrijk. De Donau toch is in verband met geheel Midden-Europa en door het Ludwigs-Kanaal met den Mein en den Rijn en dus met de Noordzee in verbindtenis. Eene onbelemmerde vaart van Amsterdam en Rotterdam tot aan de Zwarte Zee kon hiermede verzekerd worden.

Wanneer wij de monden van den Donau verlaten, komen wij aan de Z. kust van Rusland — de geaardheid van dat land hebben wij reeds aangegeven; wij vervolgen onze vaart langs de kust van Bessarabië, en zullen spoedig aan den mond des Dniesters gekomen zijn. Deze rivier, de Tyras of Danaster der Ouden, heeft haren oorsprong in het Karpathisch gebergte in Gallicië, en vormt de O. grens van Bessarabië; zij valt in de Zwarte Zee tusschen Ovidiopol en Akjerman. Zij heeft geene merkwaardige nevenrivieren, en door hare geringe diepte en groote snelheid is zij van weinig nut voor de scheepvaart; alleen in de lente en in den herfst is zij bevaarbaar. Betreffende de stad Akjerman hebben wij reeds elders eenige bijzonderheden medegedeeld. Wij bezoeken vervolgens het Gouvernement Nikolaï of het land van Kherson, waarin wij de Bug of Bog en den Dnieper ontmoeten. Aan deze eerste rivier, welke zich met den Dnieper, digt bij diens uitwatering vereenigt, ligt de stad Nikolaï of Nikolaef, op het punt waar de Bog zich met den Ingul vereenigt. Deze stad is nog zeer jeugdig; in 1790 werd zij gesticht, en was bestemd om de groote stapelplaats der Russische marine in de Zwarte Zee te worden. Zij is eene bij uitstek fraai gebouwde stad, met vele aanzienlijke gebouwen en publieke inrigtingen en omtrent 8,000 inwoners. Zij had haren oorsprong voornamelijk aan de rivier te danken, die diep genoeg is om de grootste schepen haar te doen naderen. Er zijn groote dokken en uitgestrekte scheepstimmerwerven. En toch is Nikolaï niet, zoo als de stichter hoopte, eene handelplaats van den eersten rang geworden; integendeel is zij in de latere jaren eer achteruitgegaan. Men schrijft dit vooral toe aan het gebrek aan goed water en aan de schaarschte van hout, daar er hier geene bosschen in de nabijheid zijn; gedeeltelijk ook aan hare haven, die, hoewel beter dan die van Kherson, niet te vergelijken is bij die van Sebastopol, waar nu een groot gedeelte der vloot gestationeerd is; en gedeeltelijk nog aan den

grooten vooruitgang van Odessa als handelsplaats: deze laatste oorzaak kan wel de voorname zijn. — Wij zijn nu de laatstgenoemde stad, Odessa, reeds voorbijgezeild; maar zij is te belangrijk om niet eenige bijzonderheden haar betreffende, aan te stippen. De opkomst van deze voorname stapelplaats aan de Zwarte Zee is inderdaad buitengewoon. In 1792 werd zij, na den vrede van Jassy, op bevel van Keizerin CATHARINA, gesticht. In 1847 telde zij reeds meer dan 70,000 inwoners. Zij is, even als de meeste nieuwe Russische steden, op eene groote schaal gebouwd, en wordt gedurig verbeterd. Het grootste gebrek dat zij heeft is dat aan goed water; hierin wordt echter voorzien door een Kanaal, hetwelk haar genoegzamen voorraad daarvan verschaft. Hare haven, die geheel door de kunst gevormd is, kan 200 groote schepen bevatten. De korenpakhuizen behooren tot de voornaamste gebouwen. De stad wordt verdedigd aan de zeezijde door batterijen, en aan de landzijde door eene citadel, die stad en haven bestrijkt. Zij bezit zeer vele inrigtingen voor hooger en lager onderwijs, handel- en zeevaart-scholen, vele schoone kerken en andere zaken van algemeen nut. Bijna geene stad van Europa heeft eene zoo gemengde bevolking als Odessa: Russen, Grieken, Joden, Polen, Italianen, Duitschers, Franschen, enz. vindt men er. In 1817 werd zij door eene Ukase voor den tijd van dertig jaren tot vrijhaven verklaard. Het was sedert dien tijd dat zij haren handel zoo zeer zag vergrooten, en de stapelplaats werd van het grootste gedeelte der voortbrengselen van Zuid-Rusland, en daardoor ook de voorname invoerplaats van buitenlandsche producten voor de consumptie van het rijk. Het voornaamste artikel is de tarwe. Volgens eene juiste opgave heeft zij in de volgende jaren de nevenstaande hoeveelheden tarwe in- en uitgevoerd.

1801.	55,142	chetwerts (1).		
1802.	285,106	»		
1803.	491,838	»		
1804—13. . . .	1,898,367	»	gemiddeld	184,836 chetw.
1814—23. . . .	6,800,000	»	»	680,000 »
1824—33. . . .	7,279,000	»	»	727,900 »

(1) Een chetwert is gelijk aan 2,09743 Ned. mud.

1834.	691,000	chetwèrts.
1835.	378,100	»
1836.	878,700	»
1837.	950,498	»
1838.	1,241,000	»
1839.	1,159,000	»
1840.	680,000	»
1841.	720,372	»
1842.	863,422	»
1843.	1,170,215	»
1844.	1,315,300	»
1845.	1,981,930	»
1846.	2,124,385	»
1847.	2,775,837	»
1848.	2,059,097	»
1849.	1,714,741	»

In het jaar 1847 werd de waarde van het uitgevoerde koren op niet minder dan 48,000,000 gulden berekend. De handel van Odessa in andere artikelen, hoewel niet zoo groot, is toch ook aanmerkelijk. Wij hebben eene gespecificeerde opgave van het jaar 1847, en bevinden daar, dat het bedrag van uitvoer voor granen, was, wol, huiden, talk, ijzer, hout, touwwerk, manufacturen, enz., niet minder dan 68,390,088 gulden geweest is. Het gezegde is voldoende om aan te toonen welk belang geheel Europa heeft bij eenen oorlog, waardoor ook Odessa, eene zijner voedsters, met ondergang en vernietiging wordt bedreigd.

Aan den mond des Dniepers, de Borysthenes der Ouden, ligt de havenstad Kherson, met omtrent 25,000 inwoners. Vroeger was zij aanzienlijker, maar door de opkomst van Odessa heeft zij veel verloren. Haar mindere bloei moet ook toegeschreven worden aan de geringe diepte van den Dniester en aan de watervallen tusschen Ekaterinoslaf en Alexandrofsk, waardoor gedurende een groot gedeelte van het jaar de stroom niet bevaarbaar is.

Van den Dnieper onze vaart voortzettende, komen wij door de Golf van Kirkinit aan het Schiereiland de Krim. Van dit gedeelte der Zwarte Zee-landen, waarheen thans geheel Europa den blik gerigt heeft, willen wij eene korte beschrijving geven.

De Krim (de Chersonesus Taurica der Ouden) behoort tot het Gouvernement Taurië, en is aan het vasteland verbonden door de zeer smalle landengte van Perekop. Het heeft ten O. de Sivache of de Rot-zee, de Zee van Azof en de Straat van Jenikale, en is verder geheel door de Zwarte Zee omringd. Het aantal inwoners is niet juist bekend. De Krim wordt in twee zeer verschillende deelen gesplitst, waarvan het eene ten N. en het andere ten Z. van de Salghir, de voornaamste rivier van het Schiereiland, ligt. Het N. deel bestaat in eene groote vlakte, of steppen, zonder boomen, maar met uitmuntende weiden bedekt; behalve op die plaatsen waar heiden, zoutmeren of moerassen zijn. Het klimaat is daar alles behalve gezond: dampig en koud in den winter, en buitengewoon heet in den zomer; vooral aan den kant der Sivache. Het aanzien en het klimaat van het Z. deel zijn geheel anders. Daar is eene reeks van matig hooge bergen, schilderachtige bergengten, en de schoonste valleijen. De bergen strekken zich uit langs de Z. kust van Kaffa ten O., tot Balaclava ten W. De Tchadyadag, de hoogste bergtop, is 5,000 voet boven het vlak der zee gelegen, en andere bergtoppen zijn bijna even hoog. Het klimaat in de valleijen is zeer aangenaam, en tusschen de Zee en de bergen wordt het als overheerlijk beschreven. Behalve de gewone voortbrengselen, zoo als: koren, vlas, hennep en tabak, is er ook overvloed van druiven, olijven, vijgen, moerbeziën, granaat- en oranje-appels, enz. Dr. CLARKE noemt dit land een paradijs. Dit paradijs wordt evenwel in sommige gedeelten van het jaar door velerlei vergiftige insecten geteisterd, en in den herfst heerschen er in de bergen zelfs kwade koortsen.

Het gebrek aan bevolking is oorzaak dat de Krim niet het tiende gedeelte opbrengt van hetgeen de grond daar leveren kan. Eens was het toch de voorraadschuur van Athene. De steppen voeden zeer groote kudden van schapen, paarden, enz. Sommige van de Nogaï-Tartaren moeten zelfs 50,000 schapen en 1,000 paarden bezitten; en de armsten bezitten er nog 100 en 10. Ook vindt men er kameelen, terwijl de paardenfokkerij er zeer veel schoone paarden levert, door het kruisen met Arabisch ras. De Tartaren, die het land bewonen, hebben, niettegenstaande zij hun zwervend leven hebben laten varen, nog geen grooten lust voor den akkerbouw betoond,

en toch voert de Krim nog dikwijls tot 150,000 chetwerts koren uit. Het hoofdvoortbrengsel van dit land is zout, van de zoutmeren in de nabijheid van Perekop, Kaffa, Koslow en Kertsch. De zouthandel is er een monopolie van het Gouvernement. In 1838 leverden de onderscheidene zoutmeren ongeveer 15,000,000 pud (1).

De voornaamste steden zijn: Kertsch, Kaffa, Balaclava, Koslow of Eupatoria, Sebastopol, Baktchiseraï, de oude hoofdstad der Khans, en Simpheropol, de hoofdstad, niet alleen van de Krim, maar ook van het geheele Gouvernement Taurië. De inwoners zijn Tartaren, Russen, Grieken, Duitschers, Joden, Armeniërs en Heidens, die allen overeenkomstig hunne oude gewoonten leven. De Tartaren zijn onder 't Russisch gezag wel verminderd, maar toch nog het talrijkst. Zij bestaan 1°. uit Nogaï-Tartaren, die van het echte Mongoolsche bloed zijn, en in de dorpen leven; 2°. de Tartaren van de steppen, van minder vermengd bloed, en 3°. de Tuts, die zeer met Grieksch en Turksch bloed vermengd zijn, langs de Z. kust wonen, en door de anderen veracht worden. Zij zijn allen Mahomedaansch, en Simpheropol is de verblijfplaats van één der twee Mufti's in het Russische rijk. Hunne zeden en gewoonten zijn hoogst eenvoudig. — Betreffende de geschiedenis van de Krim vinden wij het volgende. Omtrent zes eeuwen vóór J. C. vestigden de Grieken hier reeds Koloniën. Het land kwam achtereenvolgens onder het gebied van MITHRIDATES, van de Romeinen, de Gothen, de Hunnen, enz. In 1237 maakten de Tartaren er zich meester van. Omtrent dien tijd werden de havens door Venetianen en Genuezen sterk bezocht; de laatsten herbouwden Kaffa of het oude Theodosia, en vestigden daar den hoofdzetel van hunne magt op de Zwarte Zee. In 1475 verjoeg Sultan MAHOMET II de Genuezen, maakte de Krim aan zich cijnsbaar, maar liet de regering aan de Khans of Vorsten des lands. Aldus bleef 't gedurende drie eeuwen, tot dat KATHARINA II de onafhankelijkheid van de Krim eischte. Toen, in 1783, de Khan vrijwillig afstand deed, maakten de Russen zich met geweld meester van het land, dat hun in vollen eigendom werd afgestaan. De in bezit ne-

(1) De pud is gelijk aan 16,3709 Nederl. pond, of kilo.

ming ging met wreedheden gepaard, waardoor vele Tartaren het land verlieten; maar gedurende de laatste dertig jaren heeft het Russische Gouvernement veel gedaan om den toestand der bewoners te verbeteren.

De zoo even genoemde steden van de Krim verdienen, de eene meer, de andere minder, onze aandacht. De stad Kertsch, aan de W. zijde der Straat van Jenikale, is in lateren tijd veel verbeterd; zij heeft eene goede haven, is voor den handel zeer goed gelegen, en belooft eene voorname plaats van uitvoer voor de Krim te zullen worden. Het aantal inwoners wordt door HAGEMEISTER, in zijn werk over den handel der Zwarte Zee, op tusschen de 2,000 en 3,000 gesteld.

Kaffa, waarschijnlijk het vroegere Theodosia, met ruim 7,000 inwoners, is in de geschiedenis van vroegere dagen beroemd, en daardoor meer bekend dan andere steden van de Krim. De stad heeft echter veel van hare oude welvaart verloren; vooral sedert de Russen haar ingenomen hebben, daar zij toen het grootste gedeelte der Tartaarsche bevolking zag verdwijnen. De uitmuntende ligging van Kertsch zal nu wel een voortdurende hinderpaal blijven voor den bloei van Kaffa.

Balaclava, dat in de laatste dagen zeer veel genoemd wordt, is eene kleine zeeplaats aan den Z. W. uithoek van de Krim; op 44° 29′ N. Breedte en 33° 34′ 40″ O. Lengte van Greenwich. Er is eene wel kleine, maar toch uitmuntende haven, geheel door land omringd, en toch diep genoeg om de grootste schepen doortogt en veilige ligging te veroorloven.

Eupatoria of Koslow, dat door de landing der gealliëerde troepen vermaard is geworden, is mede eene zeehaven aan de W. kust, op 45° 9′ N. Breedte en 33° 9′ 20″ O. Lengte. Hare bevolking wordt op nagenoeg 8,000 zielen gesteld. Er is een vrij uitgebreide handel in zout, tarwe, huiden, enz. — De huizen zijn er, op weinige na, allen in den Aziatischen stijl gebouwd. De ankerplaats vormt eene cirkelvormige baai; zij is zandig, en biedt geene schuilplaats aan voor de schepen tegen de Z. en O. winden.

Sebastopol, Sevastopol of Aktiar zal wel, voor het tegenwoordige oogenblik, het merkwaardigste punt van de Krim zijn. En niet alleen voor het oogenblik heeft zij dit belang; want ze was reeds sedert jaren eene belangrijke zeehaven. Zij

ligt aan eene van de schoonste baaijen der wereld, de Etenus, door STRABO vermeld. De stad zelve ligt op eene vooruitstekende punt. De baai loopt O. waarts het land in, is ruim ééne mijl lang en heeft ruim een vijfde mijl in breedte. Er staat tot op geringen afstand van haar uiteinde, bij Inkerman, van 6 tot 8 vadem water. In dat gedeelte waar de stad gebouwd is, staat omstreeks 5 vadem water tot vlak aan het strand. Haar bodem bestaat uit klei en modder, en is geheel vrij van rotsen of banken. De verdedigingswerken van Sebastopol zijn uitmuntend en buitengewoon sterk; vooral zijn de forten aan beide zijden van den ingang der haven merkwaardig. De beschrijving dezer vestingwerken is reeds zoo veel malen herhaald geworden, dat wij naar de alom verspreide geschriften daaromtrent kunnen verwijzen. Handel wordt te Sebastopol niet gedreven; zij heeft haar geheele bestaan te danken aan de omstandigheid dat zij het aanzienlijkste Maritime Etablissement van Rusland aan de Zwarte Zee is geworden; het zou zelfs onmogelijk zijn het juiste aantal inwoners op te geven, daar dit vooral afhankelijk is van het verblijf van garnizoen en vlotelingen. Men moet erkennen dat deze plaats wel boven alle andere aan de Zwarte Zee geschikt was om het hoofdstation eener aanzienlijke zeemagt in het Z. te worden.

De straten van Sebastopol zijn breed en regelmatig, elkander regtlijnig snijdende; de huizen zijn zeer geschikt en in den nieuwen Italiaanschen stijl gebouwd. Onder de voorname gebouwen telt men het admiraalsgebouw, het hospitaal, en de kazernen voor militairen en mariniers. De rotsen te Inkerman, in de nabijheid van Sebastopol, zijn op de vreemdste wijze uitgehouwen; men ziet daar allerlei merkwaardigheden: kapellen, kloosters, cellen, en andere uitholingen.

De stad Simpheropol of Akmetchet, zoo als wij zeiden de hoofdstad van Taurië, heeft eene bevolking van ruim 4,000 zielen. Zij heeft eene schoone, doch niet zeer gezonde ligging aan de rivier de Salghir, en bestaat uit twee deelen: de nieuwe stad, door de Russen gebouwd, en de oude stad, geheel door de Tartaren bevolkt. De nieuwe stad is zeer regelmatig gebouwd, en heeft eene der fraaiste hoofdkerken van Rusland. De oude stad heeft geheel het voorkomen eener Aziatische stad.

Wanneer wij verder de Straat van Jenikale zijn doorgezeild, komen wij in de Zee van Azof. Deze Zee heeft op hare diepste plaatsen slechts 7 vadem water. Gedurende het heerschen der N. O. winden gebeurt het menigmalen dat het water op aanzienlijken afstand van het strand blijft; maar als de wind keert, komt het ook met des te grooter kracht weder opzetten. Daar de bodem der Zee meestal kleiachtig is, hebben de schepen, ook wanneer zij grond raken, weinig gevaar. Door het vele water dat de Don in haren boezem uitstort, is het water der Zee van Azof zeer weinig brak, ja, dikwijls op vrij verren afstand van Tangarok drinkbaar. Er is veel visch, waarvan dan ook ruim voordeel getrokken wordt. Gedurende den winter, van November tot Februarij, ook wel tot in Maart, is deze Zee met ijs bezet. De Golf van den Don is slechts van 11 tot 12 voet diep, en dus weinig geschikt voor de groote vaart. De grootste handel wordt daar op Tangarok gedreven. De omstreken van de Zee van Azof zijn het ware land der Kozakken, en onder hare voorname steden tellen wij: Mariopol, Tangarok en Azof. Te Tangarok, waar Keizer ALEXANDER I den 19den November 1825 overleed, wordt een aanzienlijke handel in granen gedreven. In 1847 werd de waarde der uitgevoerde tarwe op 12 millioen gulden geschat. Deze stad, die 16,000 inwoners telt, is echter op verre na niet zoo voordeelig gelegen als Odessa. Zij werd in 1698 door PETER *den Groote* gesticht, vooral met het doel om Azof te vervangen, welks haven niet meer die geschiktheid scheen te hebben, waardoor zij vroeger beroemd was. Na PETER I waren de Turken meester van deze stad; KATHARINA II hechtte haar weder aan het Russische rijk. Azof, ten tijde dat de Genuezen op deze zeeën den grootsten handel dreven eene belangrijke stad, is nu niets meer dan eene onbeduidende plaats, met hoogstens 1,200 inwoners.

De Kuban vormt de grens van het gebied der Zee van Azof, en wanneer wij den mond dezer rivier voorbijgezeild zijn, komen wij aan het Aziatisch gebied, hoewel sommige aardrijkskundigen Europeesch Rusland tot voorbij Anapa voortzetten. Anapa is eene niet onbelangrijke zeehaven, en eene meer belangrijke militaire stelling; het telt, behalve de militairen, 3,000 inwoners, of daaromtrent. De vesting werd in 1784 door de Turken aangelegd, in 1791 door de Russen ge-

nomen, en in 1828 bepaald aan dezen afgestaan. De huizen dezer stad mogen bijna dien naam niet dragen, daar zij meestal op hutten gelijken, van klei en hout gebouwd. De bevolking is een mengsel van Circassiërs, Turken, Tartaren, Grieken, Joden, Armeniërs en Russen. Als Circassië eens tot rust komt, kan Anapa als handelplaats merkwaardig worden.

De N. O. zijde der Zwarte Zee, die zich van Anapa tot voorbij Poti uitstrekt, mag met regt het bestreden grondgebied genoemd worden. De Kaukasische landen, sedert zoo vele jaren het tooneel van eenen hardnekkigen oorlog, verdienen eene meer uitvoerige beschrijving, dan ons bestek nu toelaat; wij vermelden hier slechts dat de verdeeling dezer landen langs de Zwarte Zee de volgende is: Circassië, waarin de havensteden Boulan en Mamaï liggen; Abchasië of Abasië, met Kotos en Soukhoumkale; Mingrelië, met Anaklia en Redoute-Kale; en Imeretië, met de hoofdstad Kutaïs of Koutaïs en Poti, aan de Zwarte Zee.

Voorbij Imeretië komen wij weder aan het onbetwiste Turksche grondgebied. Wij zeilen achtereenvolgend langs het gebied van Trebisonde, van Roum of Siwas en van Anatolië. Deze vormen te zamen de Zuidelijke oeverlanden der Zwarte Zee. Verscheidene merkwaardige rivieren storten hare wateren hier uit, zoo als: de Tcharak in Trebisonde; de Djekil-Irmak en de Kizil-Irmak in het gebied van Roum; en de Bartin en Sakaria in Anatolië. Onder de voorname steden die wij langs zeilen, vinden wij Batum, Gaunick, Rizeh, Trebisonde, Platana, Teriboli en Keresoum in Trebisonde; Ordon, Fatsa, Eunich en Samsoun in het gebied van Roum; Ghersch, Sinope, bij Kaap Indjeh, de meest vooruitstekende landpunt van dit gedeelte der Zwarte Zee; Stephanos, Imboli, Kidros, Erekli, en wij naderen wederom de Straat van Constantinopel, om te Scutari de reize te eindigen.

JUDITH.

DOOR

HENRIËTTE MARIA L.....

I.

Licht is het in dát hart daar God in schijnt;
Leven is het in die borst waar Gods adem door heen stroomt;
Heerschappij en magt is in dát hoofd waar Gods geest in zetelt.

PAUS VAN DEN HOEVEN, *Christelijke Anthropologie.*

Een heldere koude winterdag spoedde ten einde. Alleen de groote gebouwen der hoofdstad, de torens en daken der kerken bleven nog het purperrood eener gestrenge vorst voorspellende avondzon weêrkaatsen; terwijl 't reeds donker was in de enge stegen, en, ook in de breedere straten, de graauwe schemering reeds heerschte, die den korten winterdag nog korter schijnt te maken. Op eene der grachten aan de buitenzijde der stad, die 't uitzigt op het Y hebben, stond een prachtig huis; een der degelijke, statige gebouwen, die nog van de welvaart van verloopene dagen spreken. De talrijke schuiframen waren van kleine spiegelruiten voorzien, terwijl voor het middelste, boven de zware voordeur, eene soort van balkon was uitgebouwd. De vreemdeling die er voorbijkwam dacht gewoonlijk dat het door eene der oude, voorheen zoo magtige koopmansfamiliën werd bewoond; maar dat was op den tijd waarvan wij spreken, zoo niet. Het huis behoorde aan een Jood, den rijken juwelier ISRAËLLI, die 't met zijne eenige dochter bewoonde.

Op eene der voorkamers zat deze dochter, verdiept in de beschouwing van het wijkende zonlicht, dat in talrijke schakeeringen de wateren van het Y had beschenen; maar het kleurenspel spoedde ten einde, eene breede duistere bank had de dagvorstin in hare daling opgenomen, en in een punt des tijds was de geheele omtrek in een graauwen nevel gehuld. JUDITH wendde zich van het raam af, maar thans scheen de zon eene wolkelooze plek voorbij te gaan en wierp nog een enkelen purperen straal in het rond. Eenigzins vreemd

en tooverachtig was de uitwerking, die deze lichtstraal in het fraaije, doch stille vertrek maakte; hij liet de met donkerrood fluweel bekleede wanden in rust, om alleen op den witten marmeren schoorsteen te vallen, welks sierlijk gebeeldhouwde engelenkopjes schenen te leven en te glimlagchen in den rooden gloed. JUDITH zette zich nu nog eens op de met kussens bekleede vensterbank, en staarde en peinsde zoo lang, tot elk lichtspoor buiten en binnen voor goed was verdwenen, en niets dan de nu en dan opflikkerende vlam van het haardvuur de kamer verlichtte.

Wat bepeinsde zij? Eer we dat verhalen, zullen wij trachten den lezer met hare persoon bekend te maken, die wel waard is een oogenblik de aandacht bezig te houden.

JUDITH was Jodin, maar geene Jodin zoo als ons bij het hooren van dien naam gewoonlijk voor den geest komt: een wezen meestal begaafd met veel schranderheid, en voor groote ontwikkeling vatbaar, doch niet zelden — dank zij der opvoeding die het Joodsche meisje doorgaans ten deel valt — aan dit alles veel oppervlakkigheid en grooten lust tot schitteren en genieten parende. Reeds bij den eersten oogopslag verried JUDITH iets ánders en iets méér te zijn. Zij was in den vollen zin des woords eene schoone Jodin, bij wier aanschouwen de geest onwillekeurig terug werd gevoerd naar de gouden eeuw harer natie; naar de dagen van DAVID en SALOMO, toen de schoone dochteren Sions de helden des volks met zegeliederen te gemoet traden. Hare hooge, ranke gestalte had iets vorstelijks; eene marmerbleeke tint gaf aan hare geregelde trekken soms iets kouds; maar men moest haar zien spreken als zij geheel van iets vervuld was, men moest die groote donkere oogen zien schitteren van dat verhoogde zieleleven dat haar kenmerkte, om over hare schoonheid te kunnen oordeelen. En deze schoone vorm, die zoo veel beloofde, stelde ook niet te loor. Éénig kind van een schatrijken vader, had zij eene zorgvuldige opvoeding ontvangen, en paarde aan uiterlijke beschaving een wezenlijk beschaafden geest, en aan een kieschen smaak een warm gevoel voor al wat groot en goed is. En toch, in weerwil van dit alles, in weerwil van haren rijkdom en hare schoonheid, van hare beschaving en haar gevoel, was JUDITH niet gelukkig; ja, het waren juist deze beide laatste gaven,

die haar voor het genot der eersten onverschillig maakten; het was hare geestbeschaving, die, terwijl zij haar hooger dan hare vrouwelijke stamgenooten plaatste, haar ook tot eene eenzaamheid verwees, die bij hare vele kundigheden zoet voor haar had kunnen zijn, wanneer zij er een rustig vredig hart in had omgedragen. Maar, helaas! ook dit had de beschaving haar ontroofd, daar de hoogere ontwikkeling haar denkbeelden had gegeven die ze niet volkomen begreep, en wenschen had ingeboezemd daar ze geene vervulling van hoopte. Arme JUDITH! Men giste niet, als ze daar zoo koel heenging, onverschillig voor de bewondering die haar ten deel viel, hoe verlaten zij zich gevoelde, en hoe arm zij was, te midden der weelde die haar omgaf. Bij dit inwendig zieleleed voegde zich nog het onaangename van haren maatschappelijken toestand. Bij hen die haar het naast omringden, hare geloofs- of liever volksgenooten, vond zij wel openlijke bewondering, of kwalijk verholen benijding, maar niets dat naar overeenstemming geleek; terwijl ze bij de Christenen, onder welke er zoo menigeen was, aan wien zij zich in den geest verwant gevoelde, slechts koele beleefdheid, eene elke toenadering werende statigheid ontmoette, bij wier ondervinding een bitter gevoel van gekrenkten trots haar gevoelig hart bestormde.

Nog altijd peinsde JUDITH voort. Hare kamenier, eene zachtaardige, blonde Christinne, die hare meesteres innig lief had, en wel gewoon scheen aan dergelijke mijmeringen, was intusschen zachtkens binnengekomen. Als eene stille gedienstige genius bewoog zij zich door het vertrek; eerst werden de waskaarsen naast den grooten spiegel aangestoken, het vuur wat aangewakkerd, en eenige kleedingstukken voor den dag gehaald, terwijl ze gedurig naar hare meesteres blikte, om te zien of de aandacht van deze nog niet op haar werd gevestigd. Doch JUDITH scheen aan tijd noch uur te denken, zoodat ANNA eindelijk, bevreesd dat het te laat zou worden, de aanmerking maakte dat het reeds zes uur was geslagen.

JUDITH zag toen op, en hare dienares met een goedwilligen glimlach aanziende, sprak zij vriendelijk: — »Welnu, ANNA! als 't tijd is, kunt ge immers uw gang gaan."

Een uur later vinden wij JUDITH in eene schitterend verlichte zaal, opgevuld met een aanzienlijk publiek. Die zaal was toegewijd aan de Muzen, en het publiek zaâmgekomen om te hooren en te bewonderen wat de gunstelingen van APOLLO er zouden voordragen. Het was nog vroeg; de plaats voor den spreker was nog niet bezet; maar het gegons en gebrom der gesprekken vervulden de zaal, terwijl de aandacht der dames nog uitsluitend op elkanders toilet was gevestigd.

Door haren vader begeleid, had JUDITH reeds vroeg hier plaats genomen; zij was zeer eenvoudig gekleed, en onderscheidde zich daardoor en door de rust in hare houding en bewegingen gunstig van de meesten harer vrouwelijke geloofsgenooten, die van tijd tot tijd binnentraden en zoo veel mogelijk om haar heen plaats namen. Men kon aan alles duidelijk bemerken dat de oude ISRAËLLI bij zijn volk in hoog aanzien stond; want alles boog zich eerbiedig voor de reeds gebogene gestalte van den ouden man, en zijne schoone dochter was het voorwerp van aller oplettendheid. Het scheen echter, als ware de laatste door dit alles weinig gestreeld; met koele beleefdheid beantwoordde zij de toespraken der heeren, terwijl zij zich van de luidruchtige begroetingen der dames met eenigzins stroeve kortheid afmaakte. Hoe koud, hoe weinig beminnelijk scheen zij, zoo als ze daar gezeten was; maar wie geweten had wat er in haar binnenste omging, zou dat woord teruggenomen hebben. JUDITH leed op dit oogenblik zoo als altijd wanneer ze in het publiek verscheen. Overtuigd van hare waarde, zag zij met minachting en wrevel, hoe de Christenwereld, zoo bogende op liefde, met de uiterste bekrompenheid elke toenadering tot hare natie vermeed. Hoe dikwerf toch was het haar gebeurd, dat zij, iets schoons, iets schitterends hoorende voordragen, onwillekeurig buiten den kring harer stamgenooten had omgezien, om met een enkele deskundige hare opgetogenheid te deelen, maar altijd te vergeefs. De Christenen bogen de hoofden tot elkander, en fluisterden of spraken te zamen, terwijl men voor de schoone Jodin niets dan blikken had, die bewondering voor hare persoon moesten te kennen geven, maar de kiesch gevoelende vaak een blos naar de wangen joegen.

Het optreden van den spreker deed alle hoofden naar de

katheder keeren; ook JUDITH wendde het hoofd derwaarts; haar blik toonde echter weinig van die nieuwsgierige spanning die eene vergadering op zulk een oogenblik doorgaans bezielt. Hoe hooger de Jood staat op den trap der beschaving, hoe meer hem het vreemde en gebrekkige in zijn maatschappelijken toestand in het oog moet vallen. Ook zij had dit menigmaal ondervonden, en was dikwerf gekomen in de hoop haar schoonheidsgevoel gestreeld te zien, maar heengegaan, na in haar geloof en denkbeelden bitterlijk te zijn gekwetst geworden. Dat woord *Christelijk* — dacht zij — waarvan de Christenen den mond steeds vol hadden, wat beduidde het toch? Zij spraken van Christelijke kunst, van Christelijke beschaving, van Christelijke weldadigheid: het moest iets uitnemends zijn, naar hunne woorden te oordeelen; maar naar hunne daden! — Er was iets bitters in den glimlach die bij zulke bedenkingen haren schoonen mond kon ontsieren, en ze eindigde gewoonlijk met een verdubbelden haat te koesteren tegen eene godsdienst, die door hare belijders zoo weinig eer werd aangedaan.

Doch ook buiten dit troffen haar nog dikwerf teleurstellingen van een anderen aard, bestaande in de armoedigheid der geestvruchten, die ze hier niet zelden moest aanhooren. Met een doordringend oordeel begaafd, en bekend met de schoonste voortbrengselen der binnen- en buitenlandsche letterkunde, werd haar keurige smaak zelden voldaan, en was haar scherpe blik niet te begoochelen met sierlijke, zinledige klanken, of eene luid galmende voordragt. Doch hoe dit ook zij, voor dit laatste was er op dit oogenblik geene vrees; want het was inderdaad poëzij die haar wachtte; geen zamenstel van oude gedachten en nieuwe woorden, maar een frisch uitvloeisel van een rijken geest, die zelf eerst zijne beelden had gezien eer ze waren geschetst, en alles had gevoeld en doorleefd wat hij uitdrukte; terwijl zich in hem die het voor zou dragen, een fiksch mannelijk uiterlijk aan eene hoogst welluidende stem paarde. Als muzijk boog zich die stem naar elke bedoeling van den dichter, en elke schoone gedachte werd als een liefelijke klank tot in het hart gedragen.

Het vers droeg ten titel: *De Toekomst*, en schetste in den aanvang den toestand van een gemoed, dat met donkere, vragende blikken rondom zich ziet, en de raadsels der wereld-

geschiedenis, van haren aanvang tot op heden, te vergeefs poogt te doorgronden. O, hoe geheel gaven die woorden de diepste gedachten van JUDITH terug! Ook zij zag zoo rond, en vroeg zich-zelve duizendmaal: wat is het doel van dit alles? Wat zal toch het einde zijn dezer schrikbarende verwarringen? — De dichter ging voort; hij bepaalde zich niet meer tot het gebied der zigtbare wereld, maar drong nu in die wereld des gemoeds, waar misschien nog duisterder raadsels bestaan, nog onbegrijpelijker toestanden plaats grijpen. In de heerlijkst gekozene woorden meldde hij van die worsteling tusschen licht en duister, van dat steigeren van den geest naar het grootsche en verhevene, waarbij de mensch zich nu eens deelgenoot gevoelt van het oneindige, en al de grootheid van zijn aanleg voelt tintelen in de zwellende borst, dan weêr terugzinkt in de bewustheid zijner nietigheid bij de krachten der Natuur, en de onmagt van zijn wil, als de storm der hartstogten hem beroert.

JUDITHS oog hing aan de lippen van den spreker; het waren hare eigene ondervindingen, hare eigene vermoeijende bespiegelingen, waarvan ze daar hoorde gewagen; het was de strijd van haar eigen gemoed, die daar geschetst werd, met eene juistheid en naauwkeurigheid, als had haar eigen hart tot modèl gediend voor het tafereel van den kunstenaar. Helaas! zij vermoedde niet dat de mensch, uit éénen bloede gesproten, ook ééne zelfde familiekwaal in de aderen omdraagt. Doch het vers was nog niet ten einde. Na eene korte pauze hernam de spreker het woord, en met eene meesterlijke wending vervolgde de poëzij haren weg, die nu van lieverlede een ander aanzien kreeg. De kille, duistere grond van twijfelen en vragen werd ongemerkt verlaten, en langzaam zweefde zij eene betere atmospheer, eene toekomst van licht en helderheid, van vrede en rust te gemoet, die alle verbeelding overtrof.

Hoe zoet was dit alles voor JUDITH; hoe verhelderde zich haar zwaarmoedige blik onder die magtige betoovering, der ware poëzij steeds eigen! Hare borst verhief zich, en een zachte blos doortintelde het blank der albasten wangen, bij de voorstelling van eenen toestand waarvan ze op den diepsten achtergrond harer verbeelding soms eene schemering had meenen te

ontdekken: licht en vrede, liefde en rust, geene kwelling van buiten, geene smart van binnen, geene hope meer, maar vervulling van alles wat ooit te hopen was: eeuwige ontwikkeling van den geest, eeuwige vooruitgang. JUDITHS hart klopte hoorbaar; hare lippen trilden van aandoening, van zielsverrukking, en eene zaligheid doorstroomde haar hart, zoo als ze nimmer had gevoeld. Doch op eenmaal was de betoovering verbroken, het vers liep ten einde, en de laatste coupletten werden nu door den dichter aan de Oorzaak en Bron van al die schitterende verwachtingen toegewijd. JUDITH huiverde, het purper harer wangen verdween, en hare lippen zelve verbleekten bij het hooren van eenen Naam, wel zoet voor het oor van den Christen, en liefelijk voor het hart van den gelooVige, doch voor haar een verfoeisel en een afschuw. Zij trilde, en het hart, dat zich straks op de vleugelen der poëzij had opgeheven naar de schoone oorden der eeuwige vreugd, zonk plotseling terug in de duisternis en koude van ongeloof en bitterheid.

Een luid gedruisch verhief zich, en daverende toejuiching was het bewijs van de opgetogenheid des publieks. Doch JUDITH, pijnlijk losgerukt van hare zoete verrukking, smartelijk geschokt in het diepst harer ziel, volgde droomend haren vader naar het wachtende rijtuig.

Nog ongelukkiger gestemd dan toen zij die verliet, betrad JUDITH dien avond hare kamer. Zonder de beminnelijke ANNA een enkel vriendelijk woord toe te voegen, liet ze zich ontkleeden, en volgde daarna met onrustige blikken ál de bewegingen van het meisje; blijkbaar begeerig, zoo spoedig mogelijk alleen te worden gelaten. Toen ANNA vertrokken was, plaatste zij het door haar ontstoken waslicht op den breeden marmeren schoorsteenmantel, haalde de gordijnen der hooge vensters geheel op en zag naar buiten. Hoe kalm was het daar! De volle maan stond hoog aan den hemel, omringd door duizend tintelende starren, waardoor zij statig voortzweefde. Het licht viel lijnregt neêr op de kabbelende golven van het Y, en veroorzaakte daar talrijke schaduwen en spelingen; de wimpels der schepen gingen zacht piepend heen en weêr, terwijl eene doodelijke stilte over het anders zoo woelige tafereel was uitgebreid.

Welk een contrast tusschen dit schouwspel en het gemoed der aanschouwster! Het menschelijk hart, het schoonste gewrocht van Gods schepping, hoe droevig en woest kan het soms gesteld zijn! Begaafd met tallooze organen tot geluk, is het maar al te vaak een brandpunt van al wat smartvol en bitter kan heeten. Wij kunnen lief hebben en gelooven, en ziet: wij twijfelen en haten! Bij de duisterheid en smart des levens kunnen we ons op de vleugelen des gebeds tot de Eeuwige Bron van licht en troost opheffen; maar we verzuimen dat middel van vereeniging, en blijven vervreemd van God, aan ons leed ter prooi!

Zoo is het vaak met ons, zoo was het met JUDITH: maar zij, de Jodin, had geene schuld aan dezen toestand.

De oude ISRAËLLI was een man geheel in het stoffelijke opgelost. Als hij een gestudeerd mensch ware geweest, zou hij welligt tot een wijsgeerig ongeloof zijn geraakt en een beschaafd Heiden zijn geworden; zoo als de meer ontwikkelde Joden dezer dagen veelal zijn. Maar nu was hij Jood gebleven; doch waarin bestond zijne godsdienst? In een stompzinnig, kleingeestig inachtnemen van ceremoniën, waarvan hij nimmer de moeite nam de bedoelingen of oorsprong na te vorschen. Het wekte een zonderling gevoel van teleurstelling op, als men bij dien man met die karakteristieke trekken en dien schranderen blik onder het hooge voorhoofd, met het uiterlijk, in één woord, dat u een ABRAHAM voor den geest riep, zoo veel botheid ontmoette omtrent alles wat eene hoogere orde van zaken betreft, bij zoo veel scherpzinnigheid voor het wereldsche. Inderdaad, zulk een bestaan strekt wel ten bewijs voor de waarheid, dat het hart, en niet het hoofd, de zetel is der Godsdienst. Slechts twee zaken boezemden hem belang in: zijn geld en zijn kind. Maar de arme JUDITH had weinig genot van deze liefde; wel gaf hij alles wat hij te geven had: den weelderigsten overvloed; onbekrompen voldoening van elke begeerte die in haar opkwam: maar verder bestond de wijdst mogelijke klove tusschen den stoffelijken man en de fijn beschaafde, hoog gevoelende dochter. Had JUDITH hare moeder mogen behouden, vele harer hoogere behoeften zouden welligt voldoening hebben gevonden; want deze was eene vrome, naar de ziel ontwikkelde Jodin geweest, die zeker

haar kind wel bekend zou hebben gemaakt met het geloof van ABRAHAM en DAVID. Maar thans had ze, bij al het schitterende van hare opvoeding, geene de minste kennis van hare Godsdienst, en was met al hare beschaving niet eens Jodin. Al haar geloof bestond in schrik en afkeer van het Christendom, en eene duistere kennis van een ijverend God, die eens in storm en onweêr Zijne Wet had gegeven, op wier overtreding een vloek was gesteld; verder de inachtneming van eenige flaauwe, nietige ceremoniën, waarvan zij het verband of het doel niet kende, en waarop dus haar vrije geest met versmading neêrzag.

Er was iets wanhopigs in den blik waarmeê ze omhoog zag, als ondervroeg ze de starren omtrent het raadsel van haar hart, dat alleen door het schoone woord van den Kerkvader kon worden opgelost: »De mensch is voor God geschapen, en heeft geene rust voor dat hij Hem gevonden heeft."

Den volgenden morgen bevond JUDITH zich in het woonvertrek. Haar gelaat was door een slapeloozen nacht nog bleeker dan gewoonlijk, terwijl de dofheid der anders zoo schitterende oogen geheel de afmatting verried, die op hare hevige gemoedsbeweging was gevolgd. Helaas! ook deze morgen was weêr rijk voor haar geweest aan onaangename gewaarwordingen!

Als eene der rijkste en aanzienlijkste van haar volk, was zij lid, of liever de oprigtster van eene Vereeniging, welke zich het lot van minder gezegenden zou aantrekken. Toen dit denkbeeld in haar oprees, was 't met gretigheid door haar aangegrepen; geven: dat lag geheel in hare grootmoedige, hooghartige ziel; opheffen en verbeteren: dat lachte haren werkzamen geest vriendelijk toe. Maar de verwachtingen van zoo iets verschillen dikwerf zéér van de uitkomsten en ervaringen, en als de philanthroop geene hoop op hoogere voldoening heeft, dan die uit de goede gevolgen van zijn pogen moet voortvloeijen, kan eene lange reeks van teleurstellingen zijn deel zijn. Ook JUDITH ondervond dat, toen zij, hopende op een ruimen oogst van voldoening, de hand weldadig uitstrekte over de havelooze gezinnen, die de achterbuurten harer woonplaats bevolkten. In het ruime achterhuis harer woning was een

vertrek ingerigt, waar een aantal kinderen onderwijs ontvingen: dáár bragt zij elken morgen eenige uren door; terwijl zij op bepaalde tijden in sommige gezinnen rond ging om aalmoezen uit te deelen, en op de ouderen van dagen het oog te houden. Maar welke tafereelen kwamen hierbij onder haren kieschen blik, welke opmerkingen voor haren scherpzinnigen geest! Het was meestal hebzucht en verdierlijking die zij ontmoette; men was begeerig naar de gift, maar had verder niet de minste behoefte aan, of vatbaarheid voor iets beters. Er waren welhaast geen droeviger dagen voor JUDITH, dan die waarop het hare beurt was deze ronde te doen; want alle bedenkingen omtrent 's menschen lot en bestemming schenen, bij den aanblik dier in behoefte en verbastering verzonken menigte, met dubbele kracht in haar op te rijzen, terwijl ze, gelijk wij weten, geen enkel antwoord had om licht te geven in die duisternis. Alzoo leverde ook dit niets dan teleurstelling voor haar op; wijl het eenige wat dat alles ligt en gemakkelijk maakt, de overtuiging dat het oog des Heeren met welgevallen op ons nederziet, haar ontbrak. Alleen werkzaam tot afleiding en voldoening eener hooghartige zucht om zelve iets goeds te stichten, werden hare teleurstellingen geen oogenblik verzacht door de gedachte aan den Heer des oogstes, die ook het schijnbaar verloren zaad te zijner tijd kan doen opschieten. Koud en onverschillig was door dit alles de wijze waarop zij wèldeed; zonder de minste sympathie te gevoelen voor die, door de armoede zoo zeer verbasterde wezens, waren hare toespraken kort en haastig, en had ze zich ook dezen morgen zoo spoedig mogelijk van hare taak afgemaakt, om in de sierlijke zijkamer, bij de geurende bloemenmand en het heldere haardvuur, de onzuivere atmospheer waarin zij vertoefd had, te vergeten.

Naauwelijks echter gezeten, opende de knecht de deur, en liet, in den waan dat zijn meester nog te huis was, een vreemdeling binnen, die gevraagd had om dezen te spreken. JUDITH stond eenigzins gemelijk op en lag een tijdschrift ter zijde, waarin ze begonnen was eene beschrijving en de inwijdingsrede te lezen van eene bewaarschool, die kort geleden ergens was opgerigt. Maar het was eene Christelijke bewaarschool, en dat woord — wij weten welke gewaarwordingen het bij haar opwekte. Zij zag in hare verbeelding de

schaar van kleine zwartoogige, van schrandere, levendige kinderen harer natie, daar buiten gesloten en veroordeeld om rond te dwalen en op te groeijen te midden der meest heillooze indrukken. En het Christenvolk, dat dit alles aanzag, en zoo hoog opgaf van menschenmin en verdraagzaamheid, beschuldigde zij in de bitterheid van haar gemoed, van haat tegen hare arme natie van partijdigheid en onderdrukking.

Het was dus niet te verwonderen, dat na zulke gepeinzen geen zeer vriendelijke blik op den Christen viel, die door den knecht zoo onverwacht bij haar werd binnengelaten. Deze, een jong mensch, scheen echter weinig te bemerken van de stemming der schoone Jodin, voor welke hij met de meest eerbiedige beleefdheid het hoofd ontblootte. JUDITH bloosde even, en boog zich, door zijn eerbiedigen groet geheel ontwapend, met eene zoo liefelijke schroomvalligheid, als haar maar zelden eigen was. De bezoeker scheen iemand uit den hoogsten stand: de keurige eenvoudigheid zijner kleeding, het linnengoed, dat van de grootste zorg getuigde, en de stille gemakkelijkheid zijner beleefde manieren deden dat terstond vermoeden; terwijl de vorm zijner trekken en de uitdrukking zijner oogen bewezen dat hij ook wat het inwendige betrof, tot de hooger geplaatsten behoorde, of ten minste zou hebben kunnen behooren.

Na eenige verontschuldigingen, daar hij meende haar gestoord te hebben, nam hij, op verzoek van JUDITH, die haren vader spoedig te huis wachtte, plaats in een der sierlijke stoelen, die bij het raam voor een met keurig gebonden boeken beladen tafeltje stond. JUDITH dacht er een oogenblik aan, om nu de kamer te verlaten. Ongaarne toch was zij tegenwoordig als haar vader zich in onderhandeling begaf over zijne kostbare waren: de in haar oog vernederende houding waarin hij zich dan plaatste tegenover de zoo vaak trotsche, minachtende Christenen, kwetste haar vaak, en liet zelden na, hare bitterheid jegens dezen nog te vermeerderen. Doch de bezoeker scheen er op te rekenen, dat zij hare plaats zou behouden; hij nam een der veelbelovende, fraai gebonden Jaarboekjes in handen, en begon daarover een gesprek. In den aanvang maakte hij slechts oppervlakkige aanmerkingen; zij betroffen den band, de plaatjes, en het groote getal dezer veelkleurige winterkapellen. Het was als of hij

eerst den grond onderzocht waarop hij zich kon bewegen; doch toen JUDITH, in de wijze waarop zij zich over het minder belangrijke uitdrukte, eene niet alledaagsche beschaving aan den dag legde, ging hij verder, en er was geen half uur verloopen, of zij waren elkander genaderd op dát gebied, waar het zoo aangenaam en verrassend is éénstemmigheid te vinden: het gebied van poëzij en kunst.

WEELS, zoo was de naam van den bezoeker, toonde een man te zijn van fijnen smaak, en een vurig vereerder van al wat kunst heette. Hij maakte JUDITH opmerkzaam op de schoonheden in de gravures, en sprak haar van andere die hij gezien had; hij las haar regels voor uit de verzen die hem bevielen, of reciteerde fragmenten uit zijne lievelingsdichters; en dit alles ging met zoo veel warmte en gevoel, zoo veel bevalligheid van uitdrukking en juistheid van oordeel gepaard, dat JUDITH werd medegesleept en aan hare doffe mijmerende stemming geheel ontrukt.

Het koopen van een kostbaar sieraad verstrekte den jongen WEELS bij den ouden ISRAËLLI, die, bij al zijn rijkdom, den handel toch als een vak van liefhebberij bleef uitoefenen, tot eene voldoende inleiding. Na dezen dag bleef hij als een bekende, als een vriend bijna, dagelijks het huis bezoeken. In het leven van JUDITH scheen hiermede een nieuw tijdperk te zijn aangebroken, en voor haar waren de uren die hij in hun midden doorbragt, weldra de aangenaamste van den dag. Wat den ouden ISRAËLLI betrof, deze gevoelde alleen die achting voor hem, welke hij als zoon van een der rijkste en meest vertrouwde kooplieden der hoofdstad hem inboezemde; en dwaalde uit het gesprek, dat welstaanshalve tegen hem was aangevangen, doorgaans spoedig af, om in zijn brieventasch of prijs-courant te land te komen. Maar tusschen de jongelui was er zelden gebrek aan discours: poëzij en kunst, alle letterkundige voortbrengselen van den dag boden er stof toe aan; en de meeste overeenstemming in het bewonderen of afkeuren kenmerkte steeds beider oordeel. Nooit had JUDITH zich met een Christen op zulk een voet bevonden; nooit zich met iemand die niet tot hare natie behoorde, zoo gemakkelijk en gerust op elk gebied van kunst bewogen. Hoe kiesch en beleefd toch was WEELS; wat er ooit werd besproken, nimmer doelde hij op een punt dat haar vreemd of onaangenaam kon

zijn; zelfs niet in de meeste opgewondenheid raakte hij ooit eenig onderwerp aan dat haar als Jodin kon kwetsen of ergeren. Met al de gevatheid eens mans van de groote wereld, leidde hij het gesprek steeds ongemerkt langs de meer ernstige punten heen, om slechts in vernuftige gedachtenwisseling met haar als te zweven over de lagchende bloemen van het luimige, of te verpoozen bij de uitingen, voor de jeugd zoo aantrekkelijk, van het gevoel voor het weemoedige. JUDITH gevoelde dikwerf lust om dit haar niet altijd bevredigend onderhoud met een meer ernstig te verwisselen. Ware WEELS verder in jaren gevorderd geweest, en had zijn blik niet zoo dikwerf bewondering voor hare persoon verraden, dán zeker zou zij niet gedraald hebben hem te spreken van alles wat er in haar gemoed omging, en hetgeen haar duister scheen in de wereld en in der menschen bestemming en lot. Maar zij zweeg, half uit blooheid, half ook uit een duister vermoeden, of WEELS met al zijne beschaving en schoonheidsgevoel wel een antwoord zou hebben op hare vraag. En dit vermoeden was niet ongegrond; want, in weerwil van zijne talenten en ontwikkeling, was WEELS toch de minst geschikte persoon om eenig licht te geven als het de hoogere behoefte der ziel, of het inwendig leven van den geest betrof. Hij was een van die menschen welke zich volmaakt te huis gevoelen in de wereld, en als men hem van heimwee gesproken, of gevraagd had: of hij nimmer, te midden van de verzadiging der weelde of van de vermoeijing des levens, begeerte naar en behoefte aan iets beters en hoogers had gevoeld, dán, voorzeker, zou hij zijn levendig oog met groote verbazing hebben opgeslagen, zonder te begrijpen wat dit beduiden moest. In zijne jeugd was hij naauwkeurig in de gewijde geschiedenis en ook in de leerstellingen zijner Kerk onderwezen; daarna had hij zijne belijdenis gedaan, en sints dien tijd ging hij geregeld met zijne familie aan het Nachtmaal, en den beroemdsten, sierlijksten kanselredenaar der stad sloeg hij nimmer over. Wat kon er bij mogelijkheid door den Christen voor de Godsdienst meer gedaan worden?! Dus had hij zeker dengene geantwoord, die op iets meer had willen doelen; terwijl hij na deze geloofsbelijdenis zijn haar zou hebben opgekuifd, en naar de sociëteit zou zijn gegaan, om daar met evenveel geestdrift te spreken over eene aria van de eerste

chanteuse die zaturdag-avond gezongen had, als over de preek die zondag-morgen was uitgesproken.

Deze toestand van den jongen WEELS baarde evenwel niet de minste verwondering, als men zijne ouders van nabij kende. Zijn vader, een schatrijk koopman in de hoofdstad, was het eerwaardig hoofd eener firma, die reeds meer dan eene eeuw had bestaan; hij droeg gepoederd haar, en had een voornaam, ofschoon niet zeer innemend uiterlijk, maar hij was onverstoorbaar beleefd jegens ieder, en stipt en eerlijk in den handel. De groote hoofddeugd waardoor hij zich kenmerkte, was orde. Toen hij bij den dood zijns vaders diens plaats op het kantoor innam, vond hij onder de papieren een lijstje waarop de personen en gestichten stonden aangeteekend, die door dezen werden beweldadigd, als ook de som die elk ontving. Dit lijstje werd door den zoon met eerbied overgenomen en getrouw gevolgd. Zijn oud en deftig geslacht had zich steeds gekenmerkt als kerksch en weldadig, ook hij trad in dit voetspoor en week regts nog links. Elken zondag-morgen zat hij in de hooge bank waar zijn vader en grootvader eens plaats namen, en altijd viel dezelfde gift in het zakje. De meer of minder dringende aanbeveling van den leeraar vermogt nooit daar verandering in te brengen; was de winter buitengemeen streng, waren de levensmiddelen goedkoop of duur, dat verschilde niet: de thermometer van zijn gevoel stond altijd op dezelfde hoogte.

Mevrouw was de juiste echtgenoote voor zulk een koelzinnig, beredeneerd man, ten minste wat haar hart betrof; want in verstand stond ze verre beneden hem. Beuzelachtig en oppervlakkig, had zij haren eenigen zoon AUGUST eene opvoeding gegeven zoo als men van zulk eene vrouw kon verwachten. Mevrouw had maar éénen afgod, slechts ééne magtige drijfveer waar zij alles voor liet of deed: de *étiquette*. Ten gevolge dáárvan was de jonge WEELS ook een sieraad geworden van de élégante cirkels; hij danste en reed te paard, speelde meesterlijk kaart, en piano met onvergelijkelijke vaardigheid, en was bovendien een meester in het discoureren over niets, die de onbeduidendste nufjes uren lang kon bezig houden op eene wijze welke de schoone spreeksters altijd in het onzekere liet, of ze meer verrukt waren over hem of over zich-zelve. Wat hij meer bezat dan deze schitterende nietig-

heden was hij aan zijne moeder niet verschuldigd; want ofschoon bij deze, gelijk bij zoo vele anderen, bekrompenheid van verstand zeer wel met een warm vroom moederhart gepaard had kunnen gaan, was dit echter bij haar het geval niet. Zijne innerlijke vorming had zij geheel aan vreemden overgelaten. Altijd verward en verdiept in de nietigheden van hare gezelschapskringen, en de beuzelarijen die zij aan haren stand verbonden achtte, vergat zij op te merken wat er in het hart van den knaap sluimerde, en verwaarloosde zij den knop die haar was toevertrouwd om dien tot eene bloem voor het paradijs op te kweeken.

Als huisvrouw echter was er op Mevrouw niets aan te merken: zij was eene volmaakte gebiedster voor hare talrijke bedienden, en handhaafde de stiptste orde in hare hofhouding. Elken voormiddag bragt zij door met het nazien der huishoudelijke rekeningen en de tijdsverdeeling harer onderhoorigen. Zij bezat van nature eene belangrijke mate van physionomiekunde, en beroemde er zich op, nog nimmer van iemand harer bedienden de *dupe* te zijn geweest. Nuttige, noodzakelijke eigenschappen, voorwaar! in eene maatschappij die zoo vele bedorven leden onder de dienstbaren telt, doch bij wier toepassing de vrouw zich toch tegen overdrijving moet wachten, en bedenken moet dat de roem van nimmer misleid of bedrogen te hebben kunnen worden, niet altijd eervol is voor het hart. In weerwil van de vele drukten die zulk eene huishoudelijke politie noodwendig veroorzaakte, vond het middaguur Mevrouw WEELS toch altijd gekleed in het woonvertrek, waar zij Mijnheer met het slaan der klok voor het koffijblad wachtte, om daarna óf met de koets tot het doen van visites uit te rijden, óf die zelve te ontvangen. Als de loop van een uurwerk dat onveranderlijk in denzelfden maatgang zich beweegt, zoo regelmatig ging onder haar bestuur het leven van het gezin steeds voort, zonder dat de wisseling der saizoenen of de veranderlijkheid van gebeurtenissen ooit eenige verstoring bragt in de orde harer bezigheden of in de effenheid van haar gelaat.

Men zal zich nu gemakkelijk kunnen voorstellen welk eene verwondering Mijnheer aangreep, toen hij op zekeren morgen in de tuinkamer komende, waar de koffij wachtte, de plaats zijner vrouw nog onbezet vond. In de hoogste verbazing begaf

hij zich naar boven en opende haar sierlijk kleedvertrek. Eene nieuwen rede van verbazing wachtte hem daar: Mevrouw was nog niet gekleed, en zat met alle teekenen van ontsteltenis en verwarring in den hoek eener sopha.

— Mijn hemel, EMMA! — riep Mijnheer, met de deur in de hand — staat uwe pendule stil? Weet ge wel dat het reeds lang over éénen is?

— Doe de deur toe — sprak Mevrouw, hem geheimzinnig nader wenkende.

Mijnheer deed zoo en naderde zijne vrouw met blijkbare nieuwsgierigheid.

— Ik heb u iets droevigs meê te deelen, KAREL! — ving ze nu aan. — Dezen morgen is mij 't gerucht ter ooren gekomen van iets dat voor ons gezin eene toekomst opent van bekommering en moeite, misschien van verdriet en schande. Onze AUGUST is verliefd, en dat wel op eene Jodin!

— Wat? — riep Mijnheer uit, ten toppunt van verbazing.

— Op eene Jodin! — herhaalde Mevrouw nog eens; waarna zij in tranen uitbarstte.

De tranen zijner vrouw, die een zeldzaam verschijnsel waren, werkten op Mijnheer niet zeer ontroerend; alleen speet het hem, dat zij daardoor belemmerd werd hem genoegzaam verstaanbaar méér van de zaak meê te deelen; hij zag dus rond naar een middel om haar te doen bedaren, schonk een glas water in en zeide, haar dit toereikende:

— Drink, EMMA! en verhaal me dan eens kort en duidelijk wat er van is, en van wien gij eigenlijk dit gerucht hebt.

Mevrouw deed zoo, zij dronk, droogde hare tranen af, en verhaalde vervolgens: dat zij dezen morgen een bezoek had gehad van eene harer meest vertrouwde vriendinnen, die, door vriendschap gedreven, haar in groot vertrouwen was komen vragen: of ze nog niet bekend was met het praatje der gansche stad omtrent de intime conversatie van haren zoon met de Joodsche familie ISRAËLLI? Mevrouw had gezegd er geheel onkundig van te zijn, en de berigtgeefster had nu bij de vermelde daadzaak ook de gevolgtrekkingen en vermoedens gevoegd, die het publiek er uit genomen had, en daarop neêrkwamen, dat de jonge WEELS verliefd zou zijn op de schoone JUDITH. Men hield dat voor zeker, wijl men geene publieke plaats bezocht waar de Jodin was, of ook de jonge WEELS

was daar te vinden, en bewees den ouden ISRAËLLI en zijne dochter veel méér beleefdheden, dan eigenlijk jegens Joden te pas kwamen.

— Het is ontzettend — dus besloot Mevrouw hare rede. — Ook zegt het gerucht dat, als dat schepsel niet Christin wil worden, hij om harentwil Jood zal worden.

Mijnheer stond een oogenblik verzet; hij vermoedde wel dat het gerucht de zaak drie vierden zou hebben vermeerderd en uitgebreid; maar hij begreep toch ook dat het kleinste gedeelte van zulk eene geschiedenis nog altijd veel méér was, dan hem lief zoude zijn.

— Wat zegt gij er van? — riep Mevrouw onstuimig uit. — Eene Jodin! — en er lag in den toon waarop dit woord werd uitgesproken, zoo veel afschuw en verachting, dat het duidelijk te zien was, welk denkbeeld de bekrompen ziel aan dien naam verbond. Voor hare ontstelde verbeelding trad nu geen ander beeld van eene Jodin, dan dat der havelooze, kastanjebruine schepseltjes in de straten der hoofdstad: vijf dagen der week in lompen gehuld, met koek of sponzen te koop, en op sabbath met bontgekleurde linten uitgedoscht.

— Eerst — sprak Mijnheer, toen hij eenigzins van zijne verbazing was bekomen — moet er met bedaardheid onderzocht worden, hoe veel er van dat alles waar is, en dan zullen we middelen beramen, om hem die gekheid ten spoedigste te doen vergeten. AUGUST heeft ons nimmer reden tot klagten gegeven; hij heeft nimmer iets gedaan dat hem in zijne positie niet voegde, en daarom heeft hij aanspraak op eene bedaarde behandeling.

In den loop dier week ontving Mevrouw een briefje van de getrouwe vriendin, de overbrengster van het gerucht, waarin deze haar schreef: dat, als zij geneigd was de bedoelde persone te zien, zij dan dien avond naar de komedie moest gaan, wijl er een stuk werd gegeven dat door JUDITH, zoo als zij vernomen had, nimmer werd overgeslagen.

— Welnu — sprak Mijnheer — dat is eene goede gelegenheid om ons ten minste voor een gedeelte van de waarheid van dat gerucht te overtuigen, want als 't waar is wat men zegt, zal dan ook AUGUST dáár om haar heen moeten dwalen.

Hoe weinig ook gestemd, gaf Mevrouw aan hare ernstige

nieuwsgierigheid toe, en volgde dien avond hare vriendin naar de komedie.

Deze had gezorgd eene plaats te krijgen tegenover die, waar de oude ISRAËLLI en zijne dochter gewoonlijk zaten.

— Links, daarover! — was, toen men plaats had genomen, de waarschuwing der getrouwe — houd die loge nu maar goed in het oog.

Mevrouw WEELS was ten hoogste verwonderd te hooren dat de Jodin gewoon was in eene loge te zitten; want het beeld der kastanjebruine straatzwerfsters had zich onverzettelijk in haren geest geprent, en de afschuw voor zulk een voorwerp overtrof misschien nog den afschrik voor de vijandin van haar geloof.

Men kan zich dus naauwelijks voorstellen wat zonderlinge gewaarwording zij had, toen de deur der loge aan de overzijde, na lang wachten en turen, ten laatste geopend werd, en ISRAËLLI met zijne dochter plaats nam. JUDITH was zeer eenvoudig gekleed, maar het was juist als of die stilte harer kleeding de volmaakte schoonheid van haar gelaat en hare houding te sterker deed uitkomen. Het donkere, volle haar was sierlijk gekapt, doch vertoonde geen ander sieraad dan zijn weelderigen overvloed, terwijl een donkerroode shawl, los om de schouders geslagen, het karaktervolle hoofd sterk deed uitkomen. De rust, of liever de onverschilligheid, waarmede zij rondzag, vermeerderde nog het indrukwekkende harer verschijning. Het was niet alleen hare schoonheid die in het oog viel; maar ook het uitnemende van haar innerlijk wezen, dat onmiskenbaar in geheel haar uiterlijk en in elke beweging zigtbaar was.

Mevrouw WEELS was geheel verslagen. Wij weten wat soort van vrouwelijk wezen zij gedacht had te zullen ontmoeten, en in plaats daarvan zag zij eene gestalte die haar wezenlijk imposeerde; zoo als zij naderhand zelve getuigde.

Geheel vervuld van dien indruk kwam zij te huis, en verhaalde haren echtgenoot: dat ze volstrekt niet had gezien wat ze zich had voorgesteld, maar wel een vrouwelijk wezen, dat in houding en manieren niets verschilde van de meest beschaafde Christendames.

— Dat geloof ik wel — sprak Mijnheer, die in den loop dier dagen ook zijne informatiën had genomen — zij is ook

de dochter van een der rijkste Joden van ons land, en van een oud Portugeesch geslacht.

Mevrouw werd door die woorden — want rijkdom en eene voorname geboorte waren twee zaken die bij haar op den hoogsten trap stonden — plotseling als door eene ingeving bezield, en Mijnheer aanziende sprak zij, als of 't de verandering van een kleed betrof:

— Zou er geene kans zijn om van die Jodin eene Christin te maken?

Mijnheer was, gelijk we zeiden, altijd hoog ernstig en deftig, doch bij dezen uitval zijner vrouw verliet hem toch zijne gewone statigheid.

— Zijt ge dwaas! — sprak hij — gij zijt een kind, EMMA! Neen, neen, zulk een omslag zullen we niet maken om AUGUST eene vrouw te bezorgen. Er zijn goede partijen genoeg, waaruit hij kiezen kan.

— Maar als nu juist op haar alléén de keuze eens viel? — was nu de vraag.

— Och, kom — sprak Mijnheer — dat zal zoo'n vaart niet loopen; AUGUST heeft genoeg gezond verstand om alles te vermijden wat een *éclat* zou kunnen te weeg brengen, dat een fatsoenlijk man niet voegt.

Den volgenden morgen, vóór dat de klerken op het kantoor kwamen, deed Mijnheer zijn zoon verzoeken, daar een oogenblik bij hem te komen.

— AUGUST! — sprak hij, toen de jongeling tegenover zijn lessenaar stond, terwijl hij de pen achter zijn oor stak, en zijn oog te naauwernood van zijne veelgeliefde cijfers ophief — men heeft mij gezegd dat gij in zekere betrekking zijt geraakt met den juwelier ISRAËLLI. Bestaan daar ook finantiële redenen voor? Hebt ge ook iets dat ge buiten mij zoudt willen betaald zien? Dat zou mij in zeker opzigt spijten: want de hulp dier Heeren is gewoonlijk duur.

— Neen, volstrekt niet, Papa! — was het antwoord van AUGUST, die bij deze aanspraak eenigzins vreemd opzag.

— Welke zijn dan de redenen van uwe talrijke bezoeken bij dien man? Het gerucht zal toch geene waarheid zijn, dat diens schoone dochter u derwaarts trekt?

AUGUST verbleekte eenigzins, toen hij zoo onverwacht en onbewimpeld van iets hoorde gewagen, waarvan hij zich-zelven

nog naauwelijks rekenschap had gevraagd; maar hij herstelde zich en antwoordde, de schouders ophalende:

— Het gerucht, Papa! is, zoo als ge weet, meestal gelijk aan een spook, dat bij den eersten aanblik wat schijnt te zijn, maar als men 't vervolgen en onderzoeken wil, grijpt men er door heen.

— Zeer juist! — antwoordde de oude Heer — en toch behoort het tot die zaken waarmede een fatsoenlijk man zich zoo min mogelijk in contact moet brengen; daarom moest ge die bezoeken staken.

AUGUST antwoordde niet, en de oude Heer hernam:

— Er is reeds zoo lang sprake geweest, dat ge eene reis zoudt doen; — mij dunkt als ge dat plan nu eens ten uitvoer gingt brengen! — Gij vooral hebt goede gelegenheid om de voornaamste hoofdplaatsen van Europa op uw gemak te bezoeken, want overal hebben wij goede correspondenten. Elk hunner zal zijn best doen om u 't verblijf aangenaam te maken.

AUGUST boog zich ten teeken dat hij toestemde, en verliet daarop het kantoor.

Mijnheer zeide dien middag aan zijne vrouw, dat zij gerust kon zijn, want dat de zaak geëindigd was, en Mevrouw vertelde een poosje later aan hare vertrouwde vriendin: dat het na rijp onderzoek gebleken was, dat het geheele praatje niets anders was dan een verzinsel, en dat AUGUST te naauwernood wist dat die Mijnheer ISRAËLLI eene dochter had. Waarop de vriendin Mevrouw WEELS met een sarkastisch lachje geluk wenschte met deze ontdekking; wijl dergelijke *scènes* in eene familie toch altijd onaangenaam waren.

Een paar weken daarna vertrok AUGUST, het beeld der schoone Jodin, met den donkeren bezielden blik, overal met zich voerende. Waar hij heentoog, overal was zij aan zijne zijde. Zij volgde hem over de zee, en bewonderde met hem de magt en de industrie der vreemden; zij deelde in zijne verrukking bij het beschouwen der werken van uitheemsche kunst, of huiverde met hem bij de grootsche schoonheid der Natuurtooneelen.

En JUDITH keerde na zijne zoo onverwacht opgekomen reis en bijzonder vlugtig en vreemd afscheidsbezoek weêr geheel terug tot hare vorige stemming, een nieuwen doorn in de nieuwe

eenzaamheid meêvoerende; terwijl ANNA, het goede kamermeisje, droevig het hoofd schudde, toen zij de afgetrokkenheid en mijmerij van hare meesteres zag verdubbelen.

Eene hevige krankte, door welke de oude ISRAËLLI kort daarna werd aangetast, maakte echter op eens een einde aan dien doffen, werkeloozen toestand. Nooit had er tusschen JUDITH en haren vader veel overeenstemming bestaan. Uit den aard der zaak was dit onmogelijk, daar zij in hunne personen de twee uiterste grenzen van het karakter huns volks schenen te vertegenwoordigen. JUDITH droeg op het edele voorhoofd al den fieren trots die eens het uitverkoren volk van JEHOVA kenmerkte; terwijl haren vader al de onderdanigheid en laagheid eigen waren, waarmede eeuwen van verdrukking de ongelukkige ballingen stempelden. Hoe dikwerf had zij zich daarom geërgerd, en getracht den ouden man, die zich, als er geld te verdienen was, alles van de Christenen liet welgevallen, meer fierheid in te boezemen. Maar hij bleef immer doof voor hare raadgevingen, en antwoordde steeds met een sluwen lach: — Wat beteekent dit, kind! Die wijs is volgt den raad eens wijzen, en groet ze die hem te magtig zijn!

In weerwil daarvan had toch JUDITH haren vader altijd met eerbied behandeld, en, ofschoon treurende over 't verschil dat tusschen hen bestond, hem lief gehad. Haar hart was vatbaar om innig en hartstogtelijk lief te hebben, en nu hij ziek en zieltoogend neêrlag, ontwaakte dit gevoel met dubbele kracht. Niemand mogt hem helpen of bewaken dan zij; maar het was vruchteloos: geene geneeskunde of kinderzorg kon den vijand weren, die met elk uur nader kwam. De geneesheer ried haar aan zich te verwijderen; maar zij schudde zwijgend met het hoofd en plaatste zich voor het bed. Daar lag de man, die tot voor weinige dagen zoo levendig en krachtvol was, en verdiept en verward in de wereld en haar genot, nu plotseling gestuit in zijne doellooze vaart, als zinneloos ijlende en woelende. Langzamerhand kwam hij tot stilte, zijne kracht was uitgeput, nog eenmaal zag hij met kennis op zijn kind; toen brak het strakke, kleurlooze oog, eene vale schaduw trok langzaam over de invallende trekken, het hijgen werd door snikken afgebroken, en met een zachten zucht vlood het leven heen.

JUDITH had met een strakken, treurloozen blik dit schouwspel

gadegeslagen; het was als of ze het vlugtende leven wilde nastaren; als of ze de ziel trachtte te volgen over de voor haar zoo duistere grens. Toen geen geluid meer werd gehoord stond ze op, lag de hand op het voorhoofd en het hart van den overledene, en sprak als in eene wezenlooze mijmering: — Dood! Vreemd woord! Duizendmaal gehoord, en nimmer begrepen! — waarna ze uitgeput van smart en overspanning ineen zonk.

(*Het vervolg hierna.*)

OVER HET LIED VAN DEBORA.

DOOR

D. BURGER, Jr.

(*Eene Voorlezing.*)

Wie de teekenen der tijden opmerkzaam gadeslaat, en daarbij vergelijkingen maakt tusschen verschillende tijdperken, komt, met betrekking tot de waardering des Bijbels, alras tot de waarneming, dat in ónzen tijd, in óns land, het Oude Testament oneindig minder dan vroeger gelezen wordt; ja, dat velen daarmede bijkans geheel niet bekend zijn. Meermalen heb ik, die dat Testament ook om zijne letterkundige schoonheden lief heb, wanneer ik over die onkunde mijne bevreemding te kennen gaf, tot antwoord gekregen: »Het Oude Testament is ons onverschillig, omdat wij geene Joden, maar Christenen zijn; en daarenboven is het voor een groot gedeelte onverstaanbaar. Héeft men al eenigen zin uit de woorden kunnen maken, dan stuit men toch telkens op zinspelingen op allerlei andere zaken, die ons geheel onbekend zijn. Daarom is het niet te vergen dat iemand er zijnen tijd aan bestede."

Ik wil nu niet onderzoeken, of zij die zóó spreken, hunnen tijd werkelijk zoo veel nuttiger doorbrengen dan zij doen zouden wanneer zij het O. T. bestudeerden; maar ik wil de redenen eens nagaan, waarom zij het op zijde schuiven.

Vooreerst zegt men: »dat het voor Christenen onverschillig is". — Als ik mij op Godgeleerd terrein begeven mogt, zou ik daar veel over kunnen zeggen; doch ook zonder dat, kan

ik mijn gevoelen, dat het O. T. voor Christenen allezins belangrijk is, genoeg verdedigen, door eenvoudig aan te merken: dat de in het Nieuwe Testament verhaalde gebeurtenissen grootendeels in het Joodsche Land hebben plaats gehad; dat Joden daarin de handelende personen zijn; en dat dus bekendheid met de godsdienstige, zedelijke en maatschappelijke betrekkingen van het Joodsche volk voor elk die het Nieuwe Testament wil verstaan, allezins noodig is. Daar nu het Joodsche volk in al die bijzonderheden hoofdzakelijk uit het O. T. gekend wordt, zie ik niet in, hoe men dit laatste voor onverschillig kan houden, wanneer men wezenlijk vervuld is met de begeerte om het Nieuwe Testament goed te leeren verstaan.

De andere tegenwerping heeft méér schijn van grond. Men zegt, namelijk: »dat het O. T. onverstaanbaar is". — Ware 't dat inderdaad, dan zou dit gebrek zekerlijk van de lezing moeten afschrikken; doch ik ontken die onverstaanbaarheid. Vooreerst kan de onverstaanbaarheid van het gehééle O. T. slechts door hen beweerd worden die 't nooit gelezen hebben, en tot de zoodanigen kan ik niets anders zeggen dan: »komt en ziet!" Maar ten andere is die onverstaanbaarheid, waar zij moeijelijk schijnt te weêrspreken, grootendeels aan andere oorzaken te wijten.

»Om het O. T. te verstaan" — zegt men — »moeten de woorden begrepen worden, maar dat is dikwijls onmogelijk; en al begrijpt men de woorden, de zinspelingen op onbekende zaken zijn zoo vele, dat daardoor toch de zin voor ons bedekt blijft." — Hierop valt weder aan te merken: dat dit, althans voor een gedeelte, de schuld is van de Staten-vertaling, door de meesten nog gebruikt, die dikwijls den zin van het oorspronkelijke verkeerd aangeeft, en opgesteld is in Oud-Hollandsch, dat óók zijne moeijelijkheid heeft, en die door eene ál te letterlijke overbrenging vaak onduidelijke spreekwijzen bevat, daar wij er eigenlijk Hebreeuwsch met Hollandsche woorden in lezen. Maar dit gebrek is door latere vertalingen reeds veel verholpen, en wordt dat meer en meer, zoodat het geen onoverkomelijk beletsel tegen de studie van het O. T. oplevert. Ook was dat gebrek niet zóó groot als men voorgeeft, gelijk ieder getuigen kan, die de moeite heeft genomen om de Staten-vertaling opmerkzaam te lezen. — Omtrent de

zinspelingen op onbekende zaken, moet ik doen opmerken, dat die, ook zonder studie van de Hebreeuwsche Oudheden, voor een groot gedeelte door het O. T. zelf worden opgehelderd, of door het lezen van een paar reizen door Palestina, die tegenwoordig zoo gemakkelijk zijn te bekomen, veel licht kunnen ontvangen.

Nu zegt men welligt: »Het moge waar zijn, dat bekendheid met het O. T. noodig is om het Nieuwe goed te verstaan, en ook dat het wel kán begrepen worden als men zich eenige moeite wil geven; maar is het, op zich-zelf, wel lezenswaard?" Hier zou ik op kunnen antwoorden: dat ik-zelf 't met veel genoegen gelezen heb; dat de beroemde Fransche Dichter en Schrijver DE LAMARTINE verklaard heeft: de Psalmen van DAVID boven de voortreffelijkste voortbrengselen der Grieksche dichtkunst te schatten; dat in Engeland, en niet minder in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, het O. T. door millioenen met de grootste belangstelling gelezen en hoog gewaardeerd wordt, enz. Ik houd echter niet van zulke antwoorden, die den schijn hebben als of men zijne toehoorders door eene menigte van getuigen tot het aannemen eener voorgedragene stelling wil noodzaken. Evenmin wil ik door redeneringen mijn gevoelen aandringen, daar ik bij ervaring weet, dat redeneringen over zaken die den toehoorder niet volkomen bekend zijn, weinig uitrigten. Liever wil ik een stuk uit het O. T., volgens eene verbeterde vertaling en met de noodige opheldering, voordragen, om aldus mijn gevoelen te doen bevestigen door uwe eigene waarneming.

Daartoe heb ik *het lied van Debora* uitgekozen, dat in het Vijfde Hoofdstuk van het *Boek der Rigteren* gevonden wordt.

Ik zal eerst eenige bijzonderheden mededeelen tot regt verstand van het lied, en vervolgens het lied zelf voorlezen, zoo als ik meen dat het vertaald moet worden. Een enkel woord tot opheldering zal ik er tusschenvoegen.

De Israëlieten hadden Kanaän veroverd, doch, tegen het bevel van MOZES, een groot gedeelte der oude bevolking in het land laten blijven. Toen zij later door tweedragt en gemis van eerbied voor de Wet en de Godsdienst, die 't verband uitmaakten van hun volksbestaan, verzwakt waren, stonden telkens van die overgeblevene volken op, en heroverden een gedeelte van de door Israël in bezit genomen landstreken,

tot dat de Israëlieten, onder aanvoering van den eenen of anderen held, zich verhieven en weder vrijvochten. Die helden voerden den algemeenen naam van Rigters, omdat het regtspreken in het Oosten de voornaamste werkzaamheid was van den Vorst (zie *Exod.* XVIII), wiens verdere taak in het aanvoeren des legers bestond. Zulk een held hield dan gewoonlijk na het verslaan der vijanden, tot op zijnen dood, het bewind in handen. Het tijdvak dezer Nationale helden of rigters kan men dus het helden-tijdvak van het Israëlitische volk noemen.

In dat tijdvak gebeurde het, dat JABIN, de Koning van Hazor, het Noordelijke deel van Kanaän aan zich had onderworpen. Dit was hem vooral dáárdoor gelukt, dat hij eene groote legermagt met negen honderd ijzeren strijdwagens bezat, die door SISERA, een zeer bekwamen Veldheer, werd aangevoerd.

Toen deze onderdrukking twintig jaren had geduurd, verhief zich de profetes DEBORA, de Israëlitische KENAU HASSELAAR, en sprak met gezag tot den dapperen BARAK, om dien tot het bestrijden van SISERA aan te sporen. BARAK verklaarde zich bereid, mits DEBORA zelve aan den togt deelnam. Toen zij dit beloofd had, riep hij de Noordelijke Stammen te wapen, en bezette met tien duizend man den berg Tabor. JABIN, dit hoorende, zond zijnen Veldheer SISERA, om den opstand te onderdrukken. Maar de hoofdsterkte van diens legermagt bestond weder uit strijdwagens, die eene vlakte noodig hadden om zich te kunnen bewegen, en SISERA legerde zich dáárom bij de steden Thaänach en Megiddo, in het dal van Jisreël. Zoo lang dus BARAK den berg Tabor bezet hield, was hij veilig, maar kon ook bezwaarlijk aan SISERA afbreuk doen. Op eens echter betrok de lucht, een Zuidenwind stak op, en over de streek van den berg Sinaï, over het gebergte van Seïr en de velden van Edom, kwam een hevig onweder op, met regenplassen, die de beek Kison, in de vlakte van Jisreël, deden zwellen en buiten hare oevers treden, en het door SISERA's wagenmagt bezette dal overstroomen (1). Zoodra DEBORA dit zag, zeide zij tot BARAK: »Trek op; want dit is de dag

(1) Welk eene uitwerking zulk eene beek in Palestina doen kan, blijkt onder anderen uit JESAIA XXX: 28, waar de toorn van JEHOVA daarmede wordt vergeleken.

waarop JEHOVA SISERA in uwe hand heeft gegeven. Is JEHOVA niet voor uw aangezigt uitgetogen?" — Inderdaad had de overstrooming in het leger van SISERA groote verwarring doen ontstaan. Hier maakte BARAK gebruik van: hij toog met zijn voetvolk van den Tabor af, viel op de legermagt des vijands aan en versloeg die. SISERA zelf verliet zijnen wagen, waar hij in 't gedrang geene dienst van kon hebben, en vlugtte te voet naar de tenten der Keniten, een zwervenden herderstam, die met JABIN en met Israël beiden in vrede was. Het Opperhoofd van den stam was afwezig, doch zijne huisvrouw JAËL ontving den geslagen Veldheer schijnbaar vriendelijk, gaf hem melk te drinken en verborg hem in hare tent. Toen hij echter, zich veilig wanende, daar van vermoeijenis in slaap was gevallen, nam JAËL, die denkelijk in haar hart het volk van Israël meer was toegedaan, doch zich om haren man had ingehouden, die gelegenheid te baat om hem te vermoorden. De regten der gastvrijheid schendende, greep zij eene tentpen en sloeg die met een hamer door de hoofdslapen van SISERA heen in de aarde vast. Toen BARAK met DEBORA, den vijand vervolgende, hare tent voorbijkwam, riep zij hem, en toonde hem wat zij gedaan had. Hare daad werd door DEBORA, die in dit geval door hare liefde voor Godsdienst en Vaderland schijnt te zijn verblind geweest, hoogelijk geprezen.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat deze overwinning groote vreugde onder de Israëlieten verwekte. Zij hielden dan ook een optogt om haar te vieren (1), en DEBORA zong daarbij het volgende lied:

„Looft den Heer, omdat de Vorsten in Israël zich vorstelijk gedroegen, omdat het volk zich vrijwillig aanbood.

„Hoort gij, Koningen! Leent het oor, gij magtigen! Ik zal zingen voor den Heer. Ik zal de snaren roeren voor JEHOVA den God van Israël.

„JEHOVA! toen gij van Seïr uittoogt, toen gij voortgingt door het veld van Edom, toen beefde de aarde, en de hemel droop de wolken dropen van water.

„De bergen vloden weg voor het aangezigt van JEHOVA, den Heer van Sinaï, voor het aangezigt van JEHOVA den God van Israël."

(1) Dergelijke zegepralende optogten komen bij de Israëlieten méér voor. Zie, b. v., *Exod.* XV. 1 SAM. XV: 12.

Hier worden duidelijk het onweder en de plasregen beschreven, die, uit het Zuiden opgekomen, in dichterlijke taal worden voorgesteld als een togt van JEHOVA, van Sinaï, over Edom heen, naar het Noorden van Palestina, om zijn volk te komen verlossen.

De uitdrukking: »de bergen vloden weg", doelt op het bekende verschijnsel, dat, wanneer men van eene hoogte eene hevige donderbui ziet opkomen, het verschiet langzamerhand verdwijnt, en als ware 't voor het onweder wegvlugt.

Nu volgt de beschrijving van den rampzaligen toestand van Israël, vóór dat DEBORA zich het lot van haar volk had aangetrokken.

„In de dagen van SAMGAR, den zoon van ANATH, in de dagen van JAËL, werden de wegen verlaten; de reizigers vermeden den weg en zochten bijwegen.

„Er waren geen dorpen meer in Israël, zij waren er niet meer, tot dat ik, DEBORA, opstond; tot dat ik opstond als eene moeder in Israël."

Hier verheft zich de profetes met regtmatige zelfvoldoening op hare groote daad. Terstond geeft zij echter Gode de eer, en erkent de dapperheid der helden, die op hare roepstem onder BARAK waren uitgetrokken. In geestvervoering roept zij uit:

„God verkiest nieuwe dingen. Er was oorlog aan de poorten [der steden]; en er werd geen schild en speer onder veertig duizend in Israël gevonden.

„[Maar nu] zegt mijn hart, tot de bestuurders van Israël, die zich onder het volk vrijwillig aanboden: prijst den Heer!

„Gij, die op witte ezelinnen rijdt, die op kussens zit en over den weg gaat: zingt! Verheft uwe stem luider dan die van hen, die het water over de akkers verdeelen!" (1)

Na deze woorden wendt de dichteres haar gelaat naar de zijde van waar het overwinnende leger aankomt, en roept:

„Daar vermelden zij de weldaden van JEHOVA! De weldaden van zijn bestuur over Israël. Daar daalt het volk van JEHOVA naar de poorten af.

„Waak [nu] op! waak op, DEBORA! zing een lied. Rijs op, BARAK! en leid uwe gevangenen voort, o zoon van ABINÓAM!"

(1) Woordelijk: „meer dan de stem der verdeelers tusschen de watergoten." M. i. moet hier aan personen gedacht worden, die het opzigt over de kunstmatige besproeijing der akkers hadden. Zie *Spr.* XXI: 1. *Ps.* I: 3.

Nu volgt de beschrijving van den optogt. Eerst vermeldt zij kortelijk de krijgsgevangenen, en daarop uitvoeriger het Israëlitische leger, waarbij zij geenszins vergeet, die Stammen te beschimpen, welke aan den oorlog geen deel genomen hadden.

„Daar dalen zij af, die van de helden [des vijands] zijn overgebleven. Daar daalt het manhaftige volk van JEHOVA tot mij af.

„[Daar komen] de Ephraïmiten, die op den berg Amalek gevestigd zijn, en aan uw volk, [o, Ephraïm!] sluit Benjamin zich aan. Uit Machir komen de aanzienlijken, en uit Zebulon zij die den staf des bevels hanteeren."

Machir is hier Manasse; want MANASSE's eerstgeboren zoon werd aldus genoemd. Uit geen dezer drie Stammen, Ephraïm, Manasse en Zebulon, schijnen alle weerbare mannen gekomen te zijn.

„Ook de Vorsten van Issaschar waren met DEBORA, en BARAK's steun was Naphtali, die in het dal zijn voetspoor volgde. Aan de beken van Ruben waren groote voornemens.

„Waarom zijt gij, [o, Ruben!] tusschen de schaapskooijen naar het gefluit der herders blijven zitten luisteren? Aan de beken van Ruben waren groote beraadslagingen.

„Gilead hield zich rustig aan de overzijde der Jordaan, en waarom waren de Daniten op schepen afwezig? (1)

„Aser hield zich stil aan het zeestrand en bleef rustig in zijne havens.

„Maar Zebulon is een volk, dat zich-zelven verloochend en het doodsgevaar getrotseerd heeft, en Naphtali niet minder, al was hij veilig op zijne bergen."

Nu volgt de beschrijving van den strijd, met dankbare erkenning, dat, hoe veel heldenmoed door het leger van Israël was betoond, de overwinning toch aan Gods onmiddellijke hulp, aan de door plasregens bewerkte overstrooming van den Kison, moest toegeschreven worden.

„De Koningen kwamen en streden. Daar streden de Koningen van Kanaän, te Thaänach, aan het water van Megiddo.

„Buit van zilver behaalden zij niet.

„Neen! van den hemel werd er gestreden. De sterren streden uit hare loopbanen tegen SISERA. De beek Kison, de van ouds vermaarde beek Kison, spoelde ze weg.

„Waak nu krachtig op, mijne ziel!"

Thans beschrijft de dichteres de vlugt der vijanden en het smadelijk uiteinde van den vijandelijken Veldheer, die door eene vrouwenhand moest omkomen. JAËL wordt daarbij wegens haren bijstand geprezen, doch verwenschingen zijn het deel der inwoners van Meroz, omdat zij zich aan het vervolgen der vijanden onttrokken hadden.

„Toen stampten de hoeven der paarden, door de overhaaste vlugt zijner helden.

„Vloekt Meroz, zegt de Engel van JEHOVA, vloekt hare inwoners met vervloeking!

(1) Denkelijk namen vele Daniten dienst op Phenicische schepen.

„Omdat zij niet kwamen om JEHOVA te helpen, om JEHOVA te helpen onder de helden.

„Gezegend boven de vrouwen zij JAËL!

„Gezegend boven de tentbewoonsters zij de huisvrouw van HEBER den Keniter!

„Water vroeg hij; melk gaf zij. In eene kostelijke schaal bragt zij room.

„Zij stak hare hand uit naar de tentpin, hare regterhand naar den hamer der werklieden.

„Zij sloeg SISERA en beukte zijn hoofd. Zij trof en doorboorde zijne slapen.

„Tusschen hare voeten kromde hij zich, viel neder en lag. Tusschen hare voeten kromde hij zich en viel. Waar hij zich kromde, daar viel hij verslagen."

Men ziet hieruit welk een geweldigen indruk het rampzalig uiteinde van SISERA op de Israëliten gemaakt had. Zij zagen een Gods-oordeel vooral daarin, dat de grootste vijand der dienst van JEHOVA door de hand eener vrouw was geveld.

Nu verplaatst zich de zangeres met een echt lyrischen sprong in het paleis der moeder van SISERA, die wel over zijn lang uitblijven verwonderd was, doch zulk een afloop niet vermoeden kon.

„Door het venster ziet zij uit. SISERA's moeder ziet door het tralievenster, en roept: Waarom vertoeft zijn wagen te komen?

„Waarom talmen de schreden van zijn gespan?

„De verstandigste harer staatjuffers antwoorden haar. Ook antwoordt zij zich-zelve:

„Zij vinden en deelen immers den buit.

„Één meisje; twee meisjes, als buit voor ieder man.

„Eén purperen kleed; twee purperen kleederen, als buit voor SISERA.

„Eén geborduurd kleed; twee geborduurde kleederen, als buit voor mijnen hals!"

De tegenstelling der werkelijkheid tegen deze grootspraak laat de zangeres aan hare toehoorders over, en, te regt onderstellende dat zij niet zullen nalaten die te maken, eindigt zij met een triumfkreet:

„Zóó vergaan al uwe haters, JEHOVA!

„En die Hem lief hebben zijn als de zon, die in hare heerlijkheid opgaat!"

Het verhaal eindigt met deze korte aanmerking: »en het land had [hierop] veertig jaren rust".

Wanneer het mij gelukt is, u de schoonheid van dit gedicht eenigzins te doen gevoelen, zult gij toestemmen dat het eene eervolle plaats onder de triumfzangen inneemt. Het spreekt van zelf, dat er in de vertaling veel verloren gaat, daar de welluidendheid en de aan geen vasten regel gebonden rythmus, die als een wildzang met daverende toonen klinkt, onmogelijk waren weder te geven. Mogt door deze zwakke poging de ingenomenheid met het O. T. vermeerderd zijn, en de lust om het opmerkzaam te lezen, bij sommigen zijn opgewekt, dan zou ik mijne moeite rijkelijk beloond achten.

JONGE DOODE.

DOOR

FRED. WIJSMAN.

Van waar, mijn hart! die telkens sneller slagen,
Nu, daar mijn voet Gods akker nader treedt?
Van waar die zucht, door d' avondwind gedragen,
Die weemoedvol aan de enge borst ontgleed?.....
Zij slaapt hier in den koelen schoot der aarde,
En droomt er zoet de droomen van den nacht,
Wier hoogen zin de dood haar eerst verklaarde:
O, jonge Doode! sluimer zacht!

Is 't wonder, dat ik vaak 't gewoel van 't leven
Ontvlugt op 't graf waarin de vrome rust?
Dat ik van daar, als door heur geest omgeven,
Bij voorkeur 't oog sla op de Hemelkust?
Is 't wonder, dat, als 't avondrood de toppen
Van 't hoog gebergte in purperglansen hult,
Me een onuitspreeklijk heimwee 't hart doet kloppen,
Een zaalge hope mij vervult?

Ik zag als kind haar aan mijn voetbank spelen,
En deelde meê in 't spel der dartelheid;
Hoe kon heur lach, heur teedre lach mij streelen,
Bij iedre vreugd, haar door mijn hand bereid!
Hoe blonk haar 't oog van onschuld en vertrouwen,
Als ze aan mijn knie heur avondbede bad,
Wanneer ik haar de handen zaâmgevouwen,
En op Gods trouw gewezen had!

'k Zag haar als maagd, in 't vol genot van 't leven,
Dat aan heur voet zijn schoonste bloemen lag:
'k Zag haar op 't bal, door dartle reijen zweven,
Gevierd, gevleid, bemind door wie haar zag.
Wat was zij schoon! Wie zoude er op dat wezen,
Wie in het oog, waaruit een hemel lacht,
De voorboôn van vroegtijdig sterven lezen?
O, jonge Doode! sluimer zacht!

Toen zong mijn lied als bruid haar 't welkom tegen,
En schittrend was 't geluk dat haar omgaf:
Voor haar, voor haar bad ik des Hemels zegen,
Met hooger ernst, dan voor mij-zelf ooit, af.

Een rijk verschiet lag open voor heur oogen,
Als ze aan de borst van dien zij lief had zonk,
En eenzaam zich voor Hem heur knieën bogen,
Die haar de hoogste liefde schonk.

De tijd vervloog. Ik trad heur sponde nader:
Op 't bleek gelaat lag 't teeken van den dood;
Maar sneller vloot haar 't bloed door harte en ader,
Toen zij heur kind, heur eersteling mij bood.
God had heur beê, heur reine beê vernomen;
Het hoogst geluk der vrouw werd haar bereid:
Zij zag heur kind, het beeld van al heur droomen —
En sliep toen in voor de eeuwigheid.

Voor haar was de aarde een dal van hemelweelde;
Het aanzijn, van de wieg tot aan het graf,
Een morgendroom, waarmeê zij dartel speelde:
Haar wierp de dag zijn stralenkroon niet af.
O! zalig is 't te sterven, vóór het leven
Den lijdenskelk ons aan de lippen bragt,
Vóór de adem van den storm het hart deed beven:
O, jonge Doode! sluimer zacht!

Doet lentegloed den rozeknop ontluiken,
Als 't bloemenkleed de wintersneeuw vervangt —
Dan is het mij of ze aan de jonge struiken,
Op 't graf van haar, heur rijkste bloemen hangt;
Of 't vooglenkoor, in 's kerkhofs looverzalen,
Haar als ter eer de schoonste hymne zingt,
En 't licht der hoop met reiner, milder stralen
Door grafspelonk en lijkwâ dringt.

Als in dat uur de stille voorjaarsnachte
Zijn starrenmantel over 't aardrijk spreidt,
Het hart verkwikt, dat naar veraadming smachtte,
En de akker rust in achtbre majesteit:
Dan slaat de Zanger 't oog in stil vertrouwen
Omhoog, waar hem een zalig weêrzien wacht,
Waar zich 't geloof verwisselt in aanschouwen:
O, jonge Doode! sluimer zacht!

MENGELWERK.

DE VORSTEN EN AFSTAMMELINGEN VAN HET BOURGONDISCHE HUIS, IN BETREKKING TOT DE HERVORMING.

DOOR

G. VROLYK,

PREDIKANT TE SCHOONDIJKE.

Gewigtige gebeurtenissen die op het lot der menschheid eenen beslissenden invloed uitoefenen, ontstaan niet op eens. De aanleidingen kunnen verschillen, soms onbeduidend zijn; doch waar eene groote verandering en omkeering in den maatschappelijken of godsdienstigen toestand der volken plaats grijpt, zijn de grondslagen daarvan reeds te voren gelegd, en het is eene dwaling, die echter niet zelden begaan wordt, in de Geschiedenis aanleiding en oorzaak te verwarren. Gelijk de verbetering van een mensch niet plotseling, maar bij trappen geschiedt, en ook niemand in een oogenblik een verhard boosdoener wordt, zoo wordt ook de menschheid slechts van lieverlede rijp voor gebeurtenissen die aan haar lot eene andere wending geven, en zijn de beginselen van de opkomst en den bloei, of van den achteruitgang en val van een volk reeds lang aanwezig. Dat Keizer FOCAS aan BONIFACIUS III den titel van »Algemeenen Bisschop" schonk, gaf dezen een overwigt over de geestelijkheid, hetwelk zich onder zijne opvolgers, vooral onder GREGORIUS VII, ALEXANDER III en INNOCENTIUS III, al verder, ook over den Staat uitbreidde. Maar de grondslagen van de Pauselijke oppermagt dagteekenden van veel vroeger.

Wie kan geloof geven aan de voorstelling van mannen (de Encyclopedisten) wier godsdienstig geloof met hunne geleerdheid geen gelijken tred houdt, wanneer zij, sprekende van de klagten door de uit Palestina terugkeerende pelgrims aangeheven, zich dus uitlaten: »Langen tijd behandelde men de

uitvallen van die onnoozele lieden met de onverschilligheid welke zij verdienden, en men was er verre af van te gelooven dat er eenmaal tijden zouden komen van zulk eene dikke duisternis, en van zulk eene blindheid der volken en Vorsten voor hunne wezenlijke belangen, dat zich een deel der wereld naar eene ellendige en kleine landstreek liet heenvoeren, om er de inwoners om te brengen, en den uithoek van een rotssteen te vermeesteren, die geen droppel bloeds waard was, dien zij, in den geest, zoo wel van verre als van nabij, hunne hulde bewijzen konden, en waarvan de bezitting niets gemeens had met de eer van de Godsdienst. Intusschen kwam die tijd, en de verbijstering ging uit het verhitte hoofd eens pelgrims in dat van een eerzuchtigen en staatkundigen Opperpriester, en van daar in alle anderen over." — Na vervolgens de oorzaken der ontstane beweging gezocht te hebben: in het belang der Pausen en Vorsten, in het drukkende der tijdsomstandigheden, in de onkunde der leeken, en het verlangen om zich van euveldaden te zuiveren door het bloed der ongeloovigen te plengen, laten zij er op volgen: »Dezulken, aan wie hun stand den pligt opleide, om ze van deze dwaling te genezen, bevestigden hen er in: sommigen uit onverstand en een dwazen ijver, anderen uit baatzoekende staatkunde; en allen spanden zamen, om voor een kluizenaar van Picardijë wraak te nemen wegens de geweldenarijen die hij in Azië had uitgestaan, en waarover hij zijne gevoeligheid in Europa met de levendigste kleuren afmaalde. PETER »de Kluizenaar" wendt zich tot Paus URBANUS II. Hij loopt de gewesten door en vervult ze met zijne geestdrift. De oorlog tegen de ongeloovigen wordt in de Kerkvergadering van Placentia voorgesteld, in die van Clermont gepredikt. De landheeren ontdoen zich van hunne bezittingen, de monniken maken er zich meester van; de aflaat bekleedt de plaats van soldij; men wapent en kruist zich en vertrekt naar het Heilige Land." Tegenover die wijze van beschouwing houden wij het met anderen voor zeker, dat de kruisvaarten niet zouden ontstaan zijn, dat noch de tranen en beden van PETER »den Kluizenaar", noch de redevoering van URBANUS II te Clermont, noch de latere oproepingen van BERNARD van Clairvaux dien verbazenden invloed zouden uitgeoefend hebben, indien deze togten bij de meesten niet voorbereid waren door eene

magtiger oorzaak, die, uit een Godsdienstig, zij het dan ook niet verlicht, beginsel gesproten, hen naar het oord door den Verlosser betreden, naar de plaatsen door zijne geboorte, dood, opstanding en hemelvaart verheerlijkt, met geestdriftig verlangen henen dreef. — De inneming van den Briel door den Graaf VAN DER MARCK gaf het sein tot den opstand van Noord-Nederland, die de afschudding van het Spaansche juk en de vestiging van de Republiek der Zeven Vereenigde Provinciën ten gevolge had. Wat beteekende echter de overrompeling eener kleine stad, wat zouden een handvol zwervers tegen des vijands geoefende magt vermoogd hebben, indien de steden hunne poorten gesloten gehouden hadden? Het was ALVA'S afgrijselijk schrikbewind, dat de harten van groot en klein met een haat vervuld had, die de verlossing van daar of van elders moest doen komen.

Hoe de onbeschaamd gedreven aflaathandel den Saksischen Hervormer tot wederstand drong, en de eerste schreden deed zetten op eenen weg die tot de afscheuring van Rome voerde, is bekend. Maar men vergist zich, indien men den oorsprong der Hervorming tot die gebeurtenis bepaalt. Zij zou ontstaan zijn, ook wanneer de twist van LUTHER met TETZEL niet ware voorgevallen. Reeds vóór, en inzonderheid sinds de kruistogten was die verandering in de Kerk voorbereid. Albigenzen, Waldenzen, en andere partijen, de groote Westersche scheuring, de vrijheden door de volken in verschillende landen bekomen, de uitvinding der boekdrukkunst, de uit een langdurigen slaap ontwaakte geest van onderzoek, de herleving der wetenschappen, de pogingen van WICKLEF en HUSS, de schriften van WESSEL GANSFORT, ERASMUS en de »Brieven der duisterlingen" (*Epistolae obscurorum virorum*) hadden de oogen voor de bestaande gebreken ontsloten; en het bederf in leer en zeden, op de Conciliën van Pisa, Constans en Bazel in het licht gesteld, had de overtuiging bewerkt, dat het zóó niet kon blijven. Maar de verkoop der aflaten, op eene wijze geveild die aan alle Godsdienst en Zedelijkheid den bodem dreigde in te slaan, maakte dat bederf voor allen openbaar, en deed het verzet van LUTHER zoo grooten bijval vinden. Dat anderen er niet mede instemden, dat zich bij de stemmen van goedkeuring en toejuiching ook die van afkeuring en veroordeeling lieten hooren, lag in den aard der zaak.

Konden zij die de misbruiken vermenigvuldigden en bij hunne instandhouding belang hadden, pogingen om ze te keeren, goedkeuren? Konden anderen, die op een te lagen trap van kennis en zedelijkheid stonden om vatbaar te zijn voor den heiligenden invloed van het zuivere Evangelie, zich in het opgaande licht verheugen? En wie is zoo onbekend met de kracht van ingewortelde meeningen, om niet te weten dat er, om die af te leggen, en aan de roepstem tot hervorming gehoor te geven, eene kracht van geest wordt vereischt, die maar weinigen bezitten?

Van dat verzet af scheidde zich de Westersche Kerk in twee deelen, waarvan het eene zich van Rome afzonderde, het andere 't bleef aankleven. Tot het eerste behoorden de meeste Noordelijke, tot het laatste de Zuidelijke landen van Europa. Men heeft gemeend de oorzaak daarvan te vinden in den hoogeren Zedelijken en Godsdienstigen zin der Germaansche volken, bij wie het denkend verstand meer op den voorgrond zoude staan dan bij de door hunne verbeelding beheerschte, aan eene zinnelijke eerdienst behoefte hebbende Latijnsche volkstammen: zonder te overwegen dat de laatste vroeger het Evangelie, hun door de Apostelen en dier medearbeiders en eerste opvolgers gepredikt, hebben aangenomen, en dat bij de groote volksverhuizing ook in Frankrijk, Spanje en Italië zich van de volken uit het Noorden nedergezet, de oude bewoners verdreven, of zich met hen vermengd hebben. Wij zouden de verklaring van den maar gedeeltelijken invloed der Hervorming in andere oorzaken zoeken: in den volkstrots der Zuidelijke stammen, die er moeijelijk toe konden besluiten, om verbetering van leer en zeden aan te nemen uit de handen dergenen, die eerst door hun toedoen tot de Kerk waren gebragt; in de Inquisitie, welke in die landen sinds eeuwen met het wraakzwaard gereed stond, en alles inspande, om elken lichtstraal uit te dooven en alle geesten aan den Pauselijken Stoel onderworpen te houden, waartoe welhaast de Orde der Jezuïten krachtdadig medewerkte; in de latere toebrenging der Noordelijke volken tot de Kerk; in hunne vrijere instellingen en meerdere onafhankelijkheid van geest, waardoor het ook lang had geduurd eer Rome zijne gebruiken en instellingen er zag gevestigd. Zoo hadden Engeland en Schotland reeds vele jaren het Christendom aangenomen,

eer zij zich aan de Roomsche verordeningen omtrent de eerdienst onderwierpen. Wat het laatste betreft, is het ook opmerkelijk, dat de Hervorming haren oorsprong nam, en 't eerst en meest opgang maakte onder volken die niet dan na eenen langdurigen en hardnekkigen tegenstand tot het aannemen van het geloof, hun op Rome's last gepredikt, gedwongen werden: Saksen en Friezen, tot welke de bewoners van Noord-Duitschland en Nederland behoorden. Dat niet zoo zeer de bijzondere aard der volken, als wel andere oorzaken tot het al of niet aannemen der Hervorming medewerkten, daarvan hebben wij de voorbeelden: in Ierland, waar vroeger geleerdheid en wetenschappen bloeiden, en dat later volstandig weigerde de door zijne naburen aangebodene betere denkbeelden aan te nemen; en in Zwitserland, waar vele van de Germaansche stammen het oude geloof getrouw bleven, terwijl de Latijnsche de Hervorming vóór anderen beleden.

Intusschen doen zich ook in den gang der Hervorming verschijnselen op, die ons leeren, hoe ligt menschelijke berekeningen kunnen falen. Wie zou niet verwacht hebben dat zij die het langst en sterkst de Pauselijke heerschappij wederstaan hadden, zich vaardig aan de van Rome scheidenden aangesloten en de aangevangene Hervorming met alle magt bevorderd zouden hebben? Maar zoo was het niet. Duitschlands Keizers, Frankrijks Koningen mogten vroeger den handschoen, hun door Rome toegeworpen, opgenomen en hare dwingelandij met telkens hervatten ijver bestreden hebben, thans betoonden zij zich gehoorzame zonen der Kerk en weêrstonden de nieuwe leeringen met list en geweld. Mogt FRANS I eenigen tijd in beraad staan, bij de processie der heilige GENOVEVA, in Januarij 1535, legde hij voor geheel Frankrijk en Europa bloot wat de voorstanders der Hervorming van hem te wachten hadden, en tot aan zijnen dood werden de bloedigste vervolgingen tegen hen aangerigt. Zijne opvolgers traden in hetzelfde spoor. Met den Spaanschen FILIPS verbond zich HENDRIK II bij den vrede van Cateau-Cambresis, om de ketterij uit te roeijen. Door den moord van den Bartholomeüs-nacht zocht KAREL IX, door zijne wreede moeder beheerscht, de Hervorming te verpletteren; en de geest der latere Fransche Vorsten en van het meerderdeel des volks bleven bestendig tegen haar gekant. Zelfs HENDRIK IV wilde

hij zijn land rust bezorgen, was gedwongen tot de Roomsche Kerk over te gaan. Het Edict van Nantes, ter bescherming van zijne vroegere geloofsgenooten uitgevaardigd, werd na zijn ontijdig afsterven alras gekrenkt. RICHELIEU's staatkunde wist de Hugenoten van de waarborgen hunner veiligheid te berooven en te ontwapenen; en de opheffing van het genoemde Edict door LODEWIJK XIV deed Frankrijk een groot aantal van zijne nijvere bewoners verliezen, maar bragt ook aan de Hervormde Kerk van dat land eenen slag toe, waarvan zij zich tot heden niet heeft kunnen herstellen.

Met Frankrijks Vorsten wedijverden de beide takken van het Bourgondische Huis in het bestrijden der van Rome gescheidenen, en verkregen dezen zelfs door hunnen stelselmatigen en volhardenden tegenstand boven genen eene droevige vermaardheid. KAREL V ging voor. Hij, die, naar men gezegd heeft, geen aasje meer Katholicisme bezat dan er volstrekt noodig was om niet verdoemd te worden, gaf, na den afloop van den Rijksdag te Worms, het hoofd van LUTHER prijs, bedreigde zijne aanhangers met de strengste straffen, en voerde den Smalkaldischen oorlog tegen de Vorsten die LUTHERS zaak waren toegedaan. Ook nadat hij de Keizerlijke kroon had neêrgelegd, zagen zich de Evangelischen, onder zijne opvolgers, in de erflanden van het Oostenrijksche Huis, niet veilig. RUDOLF II en zijn broeder MATTHIAS maakten op de vrijheden, den Bohemers en Hongaren toegestaan, onderscheidene inbreuken, die onder FERDINAND II zelfs tot den opstand leidden, welke den dertigjarigen oorlog ten gevolge had. Deze FERDINAND verklaarde: »geene rust te zullen nemen, voordat hij den smaad, door de Protestanten op de Roomsche Kerk geworpen, had uitgewischt; al moest hij zijn brood van huis tot huis bedelen, ja, den schandelijksten dood ondergaan". In zijne voetstappen traden zijn zoon en kleinzoon, blijkens den tot het uiterste volgehouden dertigjarigen krijg en den niet dan uit nood aangeganen Westfaalschen vrede. Doch hiermede hielden de aanslagen der Duitsche Keizers op het geweten hunner in Godsdienst van hen verschillende onderdanen niet op. In een berigt door den Kanselier EZAJAS VAN PUFENDORF, in het jaar 1675, omtrent den toenmaligen Keizer en het Keizerlijke hof aan de Zweedsche regering ingezonden, komen de volgende zinsneden voor: »Zijne Keizerlijke Majesteit

staat zeer vast op zijn stuk wanneer hij eens iets ter dege begrepen heeft, en raakt niet ligt aan het waggelen, bijzonder als het zaken betreft die hem op het geweten zijn gedrukt, waaromtrent hij zeer naauwgezet is, en geen gekscheren verdragen kan. Wenschelijk ware het, dat zij die hem hiertoe hebben aangezet, ook niet, benevens andere dwalingen, hem het gevoelen ingescherpt hadden, dat hij volgens zijn geweten verpligt is zijne, naar zijn gevoelen, dwalende onderdanen, op welk eene wijze dan ook, in den schoot der Roomsche Kerk terug te brengen. In uiterlijke devotie of aandacht en eene naauwkeurige waarneming van de Kerkelijke gebruiken, zal men weinig Potentaten vinden die hem evenaren, laat staan overtreffen; en vermits hij zelf tot zijn veertiende jaar en tot aan het overlijden van zijnen Heer broeder FERDINAND IV tot den geestelijken staat bepaald en er als in opgevoed is, zoo is hij omtrent de geestelijken zeer mild en goedaardig, ja, zal niet ligt iets weigeren of ontzeggen wat tot hun voordeel, en wel in het bijzonder van de Orde der Jezuïten, waaruit hij van de jeugd af zijne leermeesters en biechtvaders gehad heeft, van hem verzocht wordt." Als ook: »de Staatsdienaars zoo wel als de aanhangers of vleijers van het Huis van Oostenrijk leven in de vaste hoop en verzekering, dat God de vroomheid en den ijver, die den Oostenrijkschen Prinsen van jongs af ingeplant wordt, om de Roomsch-Katholieke Godsdienst tegen alle factiën te verdedigen, en de ketterijen te verdelgen of uit te roeijen, hiermede beloonen en bekroonen zal, dat zij eindelijk hun doelwit bereiken zullen." — Aan dit doel bleef men ook in de daarop volgende eeuw getrouw. Telkens, wanneer de Staatsaangelegenheden en oorlogen niet al de aandacht vorderden, werden de onderdrukkingen der Protestanten, vooral in Hongarijë en ook in het Saltzburgsche, hervat, van waar, in 1681, meer dan twee duizend vlugten moesten, en wederom, in 1731, een aantal der vervolgden naar Nederland ontweken (1). Eerst het tolerantie-Edict van Keizer JOZEF II, in 1781, gaf den

(1) Volgens de meening van een wetenschappelijk gevormden reiziger (KEYSZLERS *Reizen*, D. I, bl. 40), die omtrent den tijd der vervolgingen het Saltzburgsche bezocht, zouden de daar wonende Evangelischen afkomstig zijn van de Waldenzen, die in de gebergten van dat land eene schuilplaats gezocht hadden.

Protestanten, ten minste voor een tijd, verademing. Maar dat de oude geest van onverdraagzaamheid nog leeft en werkt, is in onze dagen gebleken in de uit het Zillerdal naar Pruissen uitgewekenen, en in de onderdrukkingen der Hongaarsche Protestanten.

Boven den Duitschen stak de Spaansche tak uit in dweepzieken ijver voor het Romanisme. Was KAREL V gedwongen in Duitschland met zekere gematigdheid te werk te gaan, zijne erfstaten in de Nederlanden moesten het misgelden. Daar volgden de Plakaten, het eene al strenger dan het andere, elkander op, en moesten vele duizenden hunnen afval van de Roomsche Kerk met den dood bekoopen. Met nog sterker drift vervolgde FILIPS II de andersdenkenden. Met overleg en in vereeniging met den Paus, werd de wreede regtbank der Inquisitie door hem met eene uitgebreidere magt bekleed, waardoor het gelukte de Hervorminggezinden in Spanje, waar zij sterk waren aangegroeid en de aanzienlijkste en achtingwaardigste personen onder zich hadden, uit te roeijen; en beproefde hij in Nederland door het scherpen der Plakaten, en de invoering der nieuwe Bisdommen, hetzelfde. Hoe gloeijend zijn ijver was, vernemen wij uit zijne belijdenis: »dat hij de ketters zoo zeer haatte, dat, indien er scherpregters ontbraken om ze ter dood te brengen, hij zelf daarvoor dienen wilde"; en uit zijn gedrag jegens den ter dood gevoerden DOMINGO DE ROXAS (CARLOS DE SESO, volgens anderen) op de strafplaats. Deze, de Koninklijke zitplaats voorbijgaande, riep zijne genade in met de bede: »Kunt gij, Sire! zoo de ellende van uwe onschuldige dienaren mede aanzien? Red ons van zulk eenen gruwzamen dood!" — »Neen" — antwoordde FILIPS streng — »neen, ik zou zelf het hout aandragen, om mijnen eigen zoon te verbranden, indien hij zulk een ellendeling was als gij." — Zijn smaak in het schouwspel der *auto's-da-fé* was zoo wèl bekend, dat twee dergelijke strafoefeningen het aangenaamste feest waren, dat men hem bij zijne terugkomst uit de Nederlanden in Spanje meende te kunnen geven. Wanneer, bij het toenemen der onlusten in de Nederlanden, in eene opzettelijke vergadering van Godgeleerden, de meesten, uit hoofde der tijdsomstandigheden, op verzachting der Plakaten aandrongen, verklaarde de Koning: »dat zij niet ontboden waren om hem te zeggen, of hij dat

kon toestaan, maar om hem voor te schrijven, of hij dat noodzakelijk *moest* vergunnen". Op hun antwoord: »dat er hun geene volstrekte noodzakelijkheid toe scheen te bestaan", hernam de Vorst, in hunne tegenwoordigheid voor het beeld des Heeren nederknielende: »Ik smeek Uwe Goddelijke Majesteit, o, gij Koning en God aller dingen! dat Gij mij eeuwiglijk dien geest laat behouden, om nimmer Heer te willen zijn van hen die U als Heer versmaden!" — Zijne ergernis op het berigt van den beeldstorm wierp hem op het ziekbed; en bij alle onderhandelingen met de opgestane Nederlanders bleef hij op het punt van de Godsdienst onverzettelijk. Ballingschap of afzwering hunner geloofsbegrippen was zijn laatste woord. De uitroeijing van het Protestantismus in de Zuidelijke Gewesten was daarvan het gevolg. Zijne dienaren stonden hem getrouw ter zijde. Ook toen de Hervorming in de Noordelijke Provinciën gezegevierd had, en de kans vervlogen was om ze tot onderwerping te brengen, veranderde men van de Spaansche zijde niet. Nog in 1597 werd te Brussel eene Doopsgezinde jonge dochter omgebragt; en hoe zorgvuldig de Aartshertogen, zelfs na het sluiten van het Bestand, tegen eenige inbreuk op de Roomsche Kerk waakten, ziet men uit de beide publicatiën van den 13den Julij en 31sten December van het jaar 1609. — Aan dien ijver lieten het ook de volgende Koningen en Landvoogden niet ontbreken. Spanje en België zijn daardoor voor Rome bewaard gebleven; en noch de afschaffing der Inquisitie en de zegepraal der vrijzinnige instellingen dáár, noch de pogingen van JOZEF II en WILLEM I tot verspreiding van licht hier, hebben de Hervorming tot nog toe in een van beide landen ingang kunnen bezorgen. Aan het Spaansch-Oostenrijksche Huis, men kan het niet ontkennen, heeft de Roomsche Kerk hare bewaring of herstel in menig land te danken.

Maar was dan dat Huis blind voor de gebreken en misbruiken der Kerk, die in bijna alle landen, ook in die waarover het regeerde, zoo veel ergernis verwekten? Was geen van zijne leden gematigder beginselen toegedaan? Indien dit niet kan gezegd worden, wááraan moet het dan worden toegeschreven, dat ook zij die onverholen hunnen afkeer van die misbruiken aan den dag legden, niet alleen Rome bleven aanhangen, maar zelfs de Protestanten konden vervolgen? —

Deze vragen, wier gewigt niemand ontkennen zal, wenschen wij aan de hand der Geschiedenis te beantwoorden. He antwoord zal ons nuttige lessen geven. Inderdaad, de Bourgondische Vorsten, zoo van de Oostenrijksche als van de Spaansche linie, hebben zich door hunnen ijver voor het Roomsche geloof, in het te keer gaan der Hervorming, zoo zeer en zoo langdurig onderscheiden, dat de vraag: of er onder hen geene geweest zijn die omtrent de Hervorming beter gezind waren? ongepast schijnt. En toch was dit wel degelijk het geval. Tegen den ijver van dezen stond de gematigdheid van genen over; zelfs ontbrak het niet aan dezulken die onverbloemd aan den dag legden: dat zij van de Hervorming niet afkeerig waren.

Beginnen wij met de Oostenrijksche linie, om vervolgens meer bijzonder die welke over Nederland en Spanje het bewind voerde, te beschouwen. Het is bekend dat de wijd uitgestrekte heerschappij van KAREL V niet geheel op zijn zoon FILIPS is overgegaan: de Keizerskroon viel aan zijn broeder FERDINAND ten deel. De reden daarvan is niet ver te zoeken. Een Spaansche Prins, door Spaansche monniken opgevoed, een voorstander der Spaansche Inquisitie, die nog meer dan zijn vader de Hervorming haatte, kon aan Duitschlands Vorsten, die met zoo veel kracht voor hunne vrijheden gestreden hadden, niet behagen. Zij konden hem geene magt in handen stellen, die beide hunne Staatkundige en Godsdienstige regten bedreigde. Hoe gaarne de grijze Vorst zijn zoon ook in de Keizerlijke waardigheid zou hebben zien opvolgen, het bleek dat daaraan niet te denken viel. FILIPS was bij zijn bezoek in Duitschland evenmin als in de Nederlanden bevallen. Zijne stijve, trotsche manieren, zijne bigotterie vielen zoo min daar als hier in den smaak. Wilde KAREL de Keizerlijke kroon voor zijn Huis behouden, hij moest in de keuze op zijnen broeder gevallen berusten. Mogen wij daaruit reeds opmaken dat FERDINAND in denkwijze en zin van zijn neef FILIPS verschilde; zijne regering beantwoordde aan de goede verwachting van hem opgevat. Dit toonde het vertrouwen dat hij aan een CASSANDER schonk, die met andere vredestichters beide partijen zocht te bewegen aan haat en twist vaarwel te zeggen, de Evangelische waarheid te omhelzen, en de ingeslopen dwalingen en misbruiken langs den

minnelijken weg te verbeteren. Dit bewees zijne verdraagzaamheid jegens andersdenkenden, die met het klimmen zijner jaren toenam, en die hij aan zijnen zoon en opvolger MAXIMILIAAN II inprentte; dien beminnelijksten der Keizers uit het Huis van HABSBURG, die, hoewel hij zich uiterlijk aan de Roomsche Kerk hield, steeds naar de beginselen van het Protestantismus te werk ging, en in zijne regering toonde dat hij allen gewetensdwang verfoeide; wien de heethoofdigen eenen weifelaar, maar WILLEM I zijn vader noemde. Aan zijne zachtzinnigheid en gematigdheid, die bij velen voor verholen Protestantismus gold, had ORANJE, toen hij, tijdens ALVA's woeden in Nederland, als balling in zijne Nassausche Staten leefde, voorspraak bij den Koning, en op het Vrede-Congres te Breda, in 1575, bemiddeling te danken. RUDOLF en MATTHIAS, zijne zonen en opvolgers, mogten somwijlen, op aanhitsen van anderen, hunne Protestantsche onderdanen harder vallen, over het geheel toonden zij zich van vervolging om de Godsdienst, afkeerig. Ook in óns Land had de laatste daarvan een bewijs gegeven in de uitvaardiging van den religie-vrede. Bij het vermelden van den dood des eersten zegt een tijdgenoot: »Een groot vervolger der Lutheranen en Gereformeerden is hij niet geweest, hoewel het hem daartoe aan geene stokebranden heeft ontbroken, door wier aanporren hij hun somtijds wat harder is gevallen dan hij anders zoude gedaan hebben."

Hetzelfde verschijnsel ontdekken wij in velen van de Regeerders over Nederland en Spanje. Bij het opkomen der Hervorming had het Utrechtsche Bisdom, welks geestelijk gezag zich over de Noordelijke Gewesten uitstrekte, een bolwerk voor het Roomsche geloof kunnen zijn, indien zijn Opperhoofd van den geest die andere Bisschoppen vervulde, ware doordrongen geweest. Maar op dien alouden zetel van WILLEBRORD zat toen FILIPS VAN BOURGONDIË, een man dien zijne vijanden beschuldigden, dat hij van de Godsdienst weinig werks maakte, maar die door anderen geteekend wordt als afkeerig van de bijgeloovigheden en misbruiken zijner eeuw. Natuurlijke zoon van FILIPS *de Goede*, had hij eene wetenschappelijke opvoeding genoten, was zelf een liefhebber der schoone kunsten en een beoefenaar der letteren, en voor kunstenaars en geleerden een edelmoedig beschermer. Met ERASMUS, die op zijn oordeel hoogen prijs stelde, en met andere letterkundigen hield hij

briefwisseling; hij las de Heilige Schriften, en vergeleek de Vulgata met het Bijbelwerk van ERASMUS. Een groot gedeelte van de legenden der heiligen hield hij voor fabelen, en wenschte het Coelibaat afgeschaft te zien. In gezantschap te Rome geweest zijnde, had hij daar zoo veel gezien, dat hij verklaarde te gelooven dat de Heidenen beter en zediger geleefd hadden dan zij die nu den Christenen wetten voorschreven. Zoodra hij het Bisschoppelijk bestuur aanvaard had, liet hij zijne gedachten gaan over het verminderen der Feestdagen, het beletten der afpersingen van Kerkverzorgers en Dekens, het verwijderen van onbekwame en het aanstellen van bekwame Predikers, enz. Doch zijne afhankelijkheid van den Keizer, en de moeijelijke Staatszorgen, waarin hij zich gedurende zijn kortstondig bewind gewikkeld zag; zijne overhelling tot zingenot, en gebrek aan den noodigen ernst verhinderden hem de hand te slaan aan de uitvoering zijner ontwerpen. Zijn biechtvader en levensbeschrijver ging naderhand tot de Protestanten over. — Eenen dergelijken zin als Utrechts Bisschop betoonde 's Keizers tante, de Landvoogdes MARGARETHA. Deze edele vrouw, die zich ook in andere opzigten op het gunstigst onderscheidde, legde eene gematigdheid aan den dag, die in betrekking tot de haar omringenden, en bij hare afhankelijkheid van den wil des magtigen Monarchs, te meer eerbied verdient. Dat zij van de Hervorming niet afkeerig was, gaf zij niet onduidelijk te kennen, toen zij, op hare vraag aan de over LUTHER klagende Leuvensche Godgeleerden: »Wie die LUTHER was?" ten antwoord ontvangende: »Een ongeleerde monnik", hun toevoegde: »Welnu, schrijft gij, die zoo velen en zoo geleerd zijt, tegen dien éénen ongeletterden man, dan zal de wereld u meer dan hem gelooven." — Aan haar had men te danken dat de Plakaten tegen zijne aanhangers in het eerst niet streng werden toegepast. Alleen verbood zij hunne bijeenkomsten, en legde wie van overhelling tot de nieuwe leer overtuigd werden, eene geldboete op. Van den anderen kant ging zij de inhaligheid der kloosterlingen tegen, en gaf, bij eenen openbaren brief aan alle Godsdienstige gestichten en inrigtingen, gepaste vermaningen omtrent het wèl waarnemen van het predik-ambt. Hare gematigdheid omtrent de afvalligen bewoog waarschijnlijk den Keizer, om, ter strengere uitvoering der Plakaten, aan FRANS VAN DER HULST, Raad van

Braband, en den Karmeliter monnik NIKOLAAS VAN EGMOND het onderzoek in het stuk des geloofs op te dragen. — Na haren dood werd 's Keizers zuster, MARIA, Koningin-Weduwe van Hongarijë, tot Landvoogdes aangesteld. Deze, gelijk hare voorgangster, aan welke ERASMUS zijn werk: »de Christelijke Weduwe", opdroeg, de letteren beminnende, was insgelijks van vervolgingen om de Godsdienst, zoo afkeerig, dat Paus PAULUS IV haar aanklaagde als iemand »die de Luthersche factie in het geheim begunstigde". Dat valschelijk beschuldigden voorspraak en bescherming bij haar vonden, leert ons het gebeurde met den van herdooperij aangeklaagden Schout van Amsterdam, W. BARDES. — Eene andere zuster van KAREL V, ISABELLA, aan CHRISTIAAN II, Koning van Denemarken, gehuwd, overleed in 1526, in de nabijheid van Gent, denkelijk in de Protestantsche gevoelens. — Dat KAREL zelf in het Luthersche geloof zou gestorven zijn, moge op geene voldoende gronden steunen; het gerucht daarvan bewijst dat men den Keizer niet voor zoo streng Roomsch hield, als zijne maatregelen tegen de Hervorming kunnen doen denken. Voor die meening bestonden redenen. Hij, die, tegen den verklaarden wil van den Pauselijken Legaat, door LUTHER naar Worms te ontbieden, den verachten monnik zijne daar gevierde zegepraal had bereid; die CLEMENS VII beoorloogd, Rome ingenomen en geplunderd, en den Paus met zijne Kardinalen gevangen genomen had; die in het Augsburgsche »Formulier van Hervorming" van »de bijna ten onder gebragte Godsdienst" gesproken, en de middelen tot haar herstel beraamd had; die, nog vier jaren vóór zijnen dood, door PAULUS IV met den ban bedreigd was — hij-zelf had tot zulke vermoedens en geruchten aanleiding gegeven. — Zijn kleinzoon, Don CARLOS, heeft insgelijks blijken gegeven, dat hij met zijns vaders harde maatregelen omtrent andersdenkenden niet instemde. Reeds op zijn veertiende jaar zou hij bij het wreede schouwspel van het *auto-da-fé*, te Valladolid op den 31ste Mei 1559 gehouden, der Inquisitie eenen doodelijken haat gezworen hebben. Bij de beroerten in Nederland betuigde hij, met afkeuring van het beleid daar gehouden en verschooning der onlusten, zijn mededoogen met de verdrukten, en koesterde, in verstandhouding met BERGEN en MONTIGNY, den toeleg om zich, tot verdediging hunner belangen, herwaarts te begeven. Wat hij van

dat oogenblik af van eenen vader te wachten had, voor wiens dweepzieken ijver zelfs de stem des bloeds zwijgen moest, heeft zijn droevig uiteinde geleerd. — Dat ook de Prins VAN PARMA van geene verdraagzaamheid in de Godsdienst afkeerig was, blijkt uit de woorden van ST. ALDEGONDE, in een brief van den 13den October 1585 aan ADRIAAN VAN DER MIJLEN, President van den Raad van State: »Ik heb bij den Prins VAN PARMA, en bij hen voor welke hij groote achting heeft, zeer sterk aangehouden om eenige vrijheid van Godsdienst te verwerven, ten minste in Holland en Zeeland; waarvan zij niet vreemd zijn, mits dat het de Koning toesta; maar daarvan zijn zij niet verzekerd".

Natuurlijk ontstaat hier de vraag: hoe onder de leden van een Huis, dat zich van den beginne af onder de vervolgers en onderdrukkers der Protestanten op den voorgrond stelde, zoo velen gevonden werden die dezer beginselen in meer of mindere mate toegedaan waren? De beantwoording van die vraag is niet gemakkelijk. Want wien is het gegeven in de harten te lezen; de elkander kruisende beweegredenen en verschillende zienswijze en bedoelingen, uit het onderscheid van aanleg, opvoeding, omgang, levenswijze, belangen en tijdsomstandigheden ontstaan, met zekerheid aan den dag te brengen? Wat wij hier laten volgen, achte men dan ook niet méér dan als eene proeve ter verklaring.

Als onloochenbaar meenen wij te mogen aannemen dat de behoefte aan hervorming bijna overal gevoeld werd. Bij de getuigenissen van Protestantsche Schrijvers, en bij de duizenden die zich in alle landen, op de roepstem der Hervormers, van Rome scheidden, voegen wij de herhaalde pogingen door de Conciliën aangewend tot eene reformatie in hoofd en leden, en de getuigenissen van Roomschgezinden, hoog geplaatste geestelijken en den Paus niet uitgezonderd, van het diep bederf dat de Kerk doordrongen had. Daarvan konden de Hoofden van den Staat niet onkundig blijven. Wat zij hoorden en zagen overtuigde hen van het groote verval. Niet te vergeefs had Utrechts Bisschop Rome bezocht. Hij gaf lucht aan de ergernis die hij gevoeld had over de schandelijkheden, waarvan hij in de zoogenaamde heilige stad getuige was geweest, en zijn getuigenis raakte bekend, zelfs onder de lagere geestelijkheid. Konden zijne aanverwanten er onwetend van blijven?

Konden zij hunne ooren sluiten voor de verklaringen van eenen man dien zij achtten en beminden, omtrent zaken waarvan zij om en bij zich de bevestiging vonden? Zagen zij daardoor niet gestaafd wat ERASMUS in zijn »*Lof der zotheid*" en »*Zamenspraken*" met bitteren spot geschreven en aan de openbare verachting prijs gegeven had? Kan het verwonderen, dat, gelijk onze beroemde landgenoot getuigt, de eerste pogingen ter hervorming, in het tegenstaan van den aflaathandel, door groot en klein werden toegejuicht, zelfs door velen van hen die later met LUTHER niet konden instemmen; dat beschaafde lieden: FILIPS VAN BOURGONDIË, MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, MARIA VAN HONGARIJË, zich van gewelddadige middelen ter bescherming van eene eerdienst, voor welke de achting gezonken was, afkeerig betoonden, en de vervolgden om het geloof, zoo veel hun doenlijk was, zochten te sparen; dat zelfs de Keizer ernstige pogingen tot opbeuring van de diep vervallen Godsdienst aanwendde; en dat de wreedheden der Inquisitie het hart van eenen jeugdigen troonopvolger van verontwaardiging deden gloeijen?

Evenwel, ofschoon wij veilig mogen aannemen dat de behoefte aan herstel en verbetering algemeen werd gevoeld, volgde hieruit nog niet dat de plaats grijpende Hervorming bij allen ingang moest vinden. Wien is de magtige invloed onbekend, dien ingewortelde meeningen op den mensch uitoefenen? Zelfs ERASMUS, in staat om zoo veel verder te zien, geloofde dat de hervorming niet *buiten*, maar *in* de Kerk moest plaats grijpen; en ofschoon hij van tijd tot tijd begon te wanhopen, of de Hoofden der Kerk ooit daartoe zouden te bewegen zijn, van zijn gevoelen was hij niet af te brengen. Maar wie in vriendschappelijke betrekking met hem stonden, of uit zijne schriften en briefwisseling zijnen geest ingezogen hadden, konden wel niet anders dan van eene scheuring afkeerig zijn, en in de verdere ondernemingen van LUTHER, ZWINGLI, en dezer medestanders eene aan heiligschennis grenzende vermetelheid zien (1). Zij wenschten dat de afschaffing der misbruiken van het Hoofd der Kerk zoude uitgaan; zij stelden

(1) Bij sommigen zal er ook wel hoogmoed in het spel geweest zijn, die hen weêrhield eene hervorming aan te nemen uit de hand van weinig bekende lieden; in navolging van dien Kardinaal, die van de eischen der Protestanten op den Rijksdag van Augsburg verklaarde: „dat zij noch kwaad,

hunne hoop op het beloofde Concilie, dat met de noodzakelijke hervormingen de eenheid der Kerk zou bewaren. Die wensch en hoop was zeker niet te laken. Hadde Rome er aan beantwoord, hoe dankbaar zou de Christenheid dat erkend hebben, en van hoe vele jammeren zou zij bewaard zijn gebleven! — Maar de redelijke eischen der Protestanten werden met vuur en zwaard beantwoord, en de bijeengeroepen Kerkvergadering schafte de bijgeloovigheden en misbruiken niet af, maar wettigde die. — Thans, nu drie eeuwen lang niets ter verdelging van de Hervorming onbeproefd is gelaten, moet men wel tot de overtuiging komen: Rome wil geene verbetering; zij kan, wil zij zich-zelve niet vernietigen, van zin en gedrag niet veranderen. Afscheiding alleen bleef den Protestanten over. »Die het" — zegt de Hoogleeraar VAN HENGEL in zijne *Geschiedenis der zedelijke en godsdienstige beschaving van het hedendaagsche Europa*, D. IV, bl. 361, 362 — »er voor houdt dat de Kerk ooit uit zich-zelve tot zulk eene hervorming zou gekomen zijn, vermaakt zich waarlijk wel met eene hersenschim uit de denkbeeldige wereld. Neen, de geschiedenis van vroegere eeuwen had het geleerd, hoe zeer de verblinding (om hierop de woorden van een oud Schrijver toe te passen) haar overmeesterd had en hare geestelijke levenskracht langzamerhand verteerde. Wat er binnen, wat er buiten hare muren tot bestrijding van bijgeloof en zedenbederf geschiedde, was door hare geestelijken en monniken, immers door hen die de meeste magt en den meesten invloed hadden, met list en geweld tegengewerkt. Zulk eene tegenwerking had een elk ondervonden, die tegen de in zwang gaande dwaasheden en ongeregtigheden zijne stem durfde verheffen. Zulk eene tegenwerking was ook van Pausen uitgegaan, die zich anders roem verwierven als beoefenaars en begunstigers van letteren en wetenschappen. Kan men sprekender voorbeeld verlangen dan dat van LEO X? Als het licht van Griekenland en Latium de Christenheid tot wedergeboorte had kunnen leiden, dan zou het onder zijne regering te wachten zijn geweest, dat zich zulk een gewenscht verschijnsel voordeed. Maar nu gaf juist die regering de jammerlijkste proeve van vasthoudendheid aan al wat de duisternis der middeleeuwen had uitgebroed. Neen,

---

noch onbillijk waren; maar hij het onverdragelijk vond dat dit alles uit den boezem van een armzaligen monnik was voortgekomen".

ook door middel van letteren en wetenschappen kon er geene hervorming tot stand komen zoo als Europa's volken behoefden. En zoo klaar dit bewezen is" (door REGENBOGEN, *Over de Oorzaken der Kerkhervorming*), „zoo vast en zeker is het, dat men daaraan, zonder zich van de Kerk af te scheiden, te vergeefs zou gearbeid hebben."

Als eene andere reden waarom er onder hen die voor de gebreken der Kerk niet blind waren, gevonden werden die zich tegen de Hervorming aankantten, meenen wij de tusschen hare voorgangers ontstane oneenigheid te mogen aanvoeren. LUTHER en ZWINGLI, in de hoofdzaken eensdenkende, maar in de opvatting van het Heilig Avondmaal verschillende, ieder zijne aanhangers vindende, en soms voor zijn gevoelen kampende op eene wijze die de Christelijke bezadigdheid niet in het oog hield, moesten zij hunne zaak niet tegenwerken, menigen Roomschgezinde afkeerig maken, en bij zijne Kerk doen blijven, in welke hij eenheid meende te vinden? — Dat echter die eenheid, waarop de Roomsche Kerk roemt, den toets niet kan doorstaan, valt in het oog, wanneer men let op de groote verandering die hare leer in den loop der tijden heeft ondergaan, en op het verschil van gevoelen tusschen velen harer leden. Doch was het niet allen gegeven te beseffen dat uit het vrije onderzoek des Bijbels onvermijdelijk verschil van opvatting moest ontstaan, en dat dit verschil niet schadelijk, maar, door wrijving van denkbeelden, veeleer heilzaam is, indien daarbij de wetten der Christelijke liefde worden in acht genomen; velen, door de oneenigheid der Hervormers afgeschrikt, hielden zich aan het gezag der Kerk, of liever van den geestelijke die over hen gesteld was. Zich met zulk een gezag tevreden te stellen, was ook te gemakkelijk, en daarom voor velen te aangenaam, om het niet te verkiezen boven de moeite en verantwoordelijkheid om door eigen onderzoek tot eene redelijke en gevestigde overtuiging te komen.

Men verweet ook aan de Hervorming het ontstaan van den Boerenkrijg en de woelingen der Wederdoopers. Indien de beschuldiging gegrond ware, zou zij toch niets meer bewijzen dan dat door sommigen het goede werd misbruikt, en de vrijheid tot verkeerde bedoelingen aangewend. Zeker is het, dat LUTHER en MELANTHON de oproerigen in Duitschland met mond en pen weêrstonden, gelijk ook de Protestantsche Vorsten,

JOHANNES *de Standvastige* en FILIPS *van Hessen*, hen bestreden met het zwaard, ofschoon de klagten der boeren over onderdrukking niet ongegrond waren. Dat de Hervorming niet vereischt werd om hen die te doen slaken, en tot uitersten te vervoeren, was gebleken aan de bewegingen, in de laatste jaren der vijftiende en de eerste der zestiende eeuw, door de ontevredenen in Duitschland verwekt, waarvan men ook in ons Vaderland, in den opstand van het Kaas- en Broods-volk, een voorbeeld had gezien. — Zoo is het ook gelegen met de onrust en woede door de Herdoopers aan den dag gelegd. Hunne geestdrijverij en geweldenarijen mogen niet op rekening der Hervorming gesteld, maar moeten geweten worden aan de onkunde eener menigte, die, van onderrigt verstoken en door de vervolgingen tot razernij gedreven, in haren ijver om het harde juk van wereldlijke en geestelijke dwingelandij te verbreken, de palen te buiten ging. Maar bevreemdend is het niet, dat men, bewust of onbewust, willens of onwillens, de wèl- en kwalijkgezinden, de volgelingen van LUTHER en ZWINGLI en de aanhangers van JAN *van Leiden* ondereen mengde, en zich aankantte tegen allen, die, ofschoon hemelsbreed in gevoelens verschillende, zich gelijkelijk van Rome afscheurden.

Hiermede was nog eene andere reden verbonden, namelijk: dat de Hervorming voor eene volstrekte oppermagt nadeelig scheen te werken. Dat KAREL V naar zulk eene alleenheersching getracht heeft, stellen de wijze waarop hij in Spanje en Nederland omtrent de voorregten des volks te werk ging, en zijn strijd met de Vorsten van Duitschland, in het helderste licht. De Heer van een gebied waarin de zon nooit onder ging, wilde zijne handen niet gebonden zien door regten en vrijheden die aan het absolutismus tot een tegenwigt verstrekten. Had nu de Hervorming den geest in het onderzoek van 't geen tot zaligheid vereischt werd, van slaafsche boeijen ontslagen, dat onderzoek kon ligtelijk leiden tot het onderzoeken van burgerlijke instellingen en van de regten waarop de bestaande magten steunden. KAREL V gevoelde dit, en zijn tegenstand tegen de Hervorming was veel meer de vrucht van wereldlijke berekening dan van ijver voor zijn geloof. Andere Vorsten stemden met hem in: zijne opvolgers in Spanje; de Koningen van Frankrijk; de STUARTS in Engeland. Dat die vrees

overdreven werd, toonen ons de milde instellingen, door onderscheidene landen: Vlaanderen, Braband, Holland, Friesland, Zwitserland, de Italiaansche Republieken, de Gewesten van Spanje, inzonderheid Arragon, eeuwen lang vóór het optreden van LUTHER genoten; en dat de Hervorming voor het Monarchale gezag op zich-zelve niet nadeelig werkte, bewijzen de voorbeelden der Koningen van Zweden en Denemarken en van de Duitsche Vorsten, die de hulp van den Paus niet noodig hadden tot bewaring van hun gezag en van de rust huns lands; terwijl 't geen in latere dagen in Frankrijk, Spanje, Portugal, België, Oostenrijk en Italië is voorgevallen, daarentegen bewijst dat ook Romes Kerk, waar zij heerscht, evenmin de troonen der Koningen als de volken tegen omwentelingen beveiligt.

Het gemis aan regte kennis van de gevoelens der Hervormers moeten wij ook in hare tegenstanders niet voorbijzien. Mogten zij er iets van hooren, zij sneden zich-zelven de gelegenheid af, of lieten zich die door anderen benemen, om 't geen de Hervormers leerden, en de gronden waarop 't gebouwd was, geheel te kennen en behoorlijk te toetsen. KAREL V rekende het zich in zijne laatste levensjaren als eene groote verdienste toe, dat hij alle pogingen, door de Protestantsche Vorsten aangewend, om hem de schriften hunner Godgeleerden te doen lezen, had wederstaan. Hij had er te veel belang bij, om in zijnen afkeer van hunne stellingen te volharden. Wie hem omringden versterkten hem daarin. Zijn zoon, in den eerbied voor Rome opgevoed en met de blindste vooroordeelen tegen de ketters vervuld, had even weinig als andere Roomsche Vorsten lust of gelegenheid om zich beter te laten onderrigten. Wat baatte het dan, dat een LUTHER en MELANTHON voor de eer hunner belijdenis de pen voerden; dat een ZWINGLI zijn werk: *Over de ware en valsche Godsdienst*, een CALVIJN zijne *Onderwijzing in de Christelijke Godsdienst*, een GUIDO DE BRES zijne *Geloofsbelijdenis* deden vergezeld gaan met opdragten aan Frankrijks en Spanjes Koningen, die de krachtigste pleitredenen voor de Hervorming behelsden, en, waren zij gelezen geworden, welligt ingang zouden gevonden hebben! Zij kwamen niet in de handen voor welke zij bestemd waren.

De zinnelijke eerdienst van Romes Kerk heeft buiten twijfel

ook medegewerkt om velen die hare gebreken gevoelden, nogtans van de Hervorming afkeerig te maken. Voor Protestanten moge de praal en pracht waarmede Rome zich tooit, weinig aantrekkelijks, en zeker niet genoeg hebben ter bedekking van hare verborgene wonden; niet allen die er aan gewoon waren, konden er van afzien, om zich met de eenvoudige eerdienst in de Protestantsche bedehuizen te vergenoegen. Hoe zwaar moest het dan menschen die aan aardschen luister gewoon waren, hoe moeijelijk vooral den magtigen Monarchen van Spanje en Oostenrijk, vallen, om de prachtige Roomsche tempels, met hunne altaren, schilderijen, beelden, goud en marmer, voor de nederige en naakte bedehuizen der Hervormden te verwisselen, en weidsche plegtigheden vaarwel te zeggen, om zich tevreden te stellen met Psalmgezang, gebed en dankzegging, met de prediking des Woords, en de eenvoudige bediening van Doop en Avondmaal; die wèl geschikt zijn om den geest te verheffen en het Christelijk geloof te voeden, maar voor den zinnelijken mensch niets uitlokkends hebben.

Wel legt de Kerk van Rome haren volgelingen pligten op, waaraan ontbering, last en moeite verbonden zijn: vasten, kastijdingen des ligchaams, bedevaarten, het bidden van den rozekrans; maar voor hem die zich daardoor bezwaard gevoelt, is zij geene al te strenge moeder, indien hem 't vermogen niet ontbreekt om hare inkomsten te verbeteren. En veel gemakkelijker in elk geval is het, zulke boetedoeningen te volbrengen, dan hart en wandel te verbeteren. Veel ligter moest het zijn voor een KAREL V, FILIPS II, FRANS I, en anderen, die nog al iets op hun geweten hadden, eenige gebeden te doen, zich eene poos van eenigerlei soort van spijs te onthouden, of zelfs hunne ligchamen te kastijden, dan zich voor den Allerhoogste in gemoede te vernederen en hun gedrag te veranderen. Bezwaarlijk kon eene leer die op afstand doen van ongeregtigheid aandrong, ingang vinden bij lieden, gelijk die aan de hoven van Madrid, Brussel, of Parijs, die op zulk een lagen trap van zedelijkheid stonden. Konden eene CATHARINA DE MEDICIS en de door haar op den zondeweg vervoerden instemmen met leeringen die het door hen bedreven kwaad, zonder aanzien des persoons, veroordeelden en bestraften? In de hulpmiddelen die de Roomsche Kerk

het ontruste gemoed aanbiedt, vooral in die der Jezuïten, welke den weg ten hemel nog ruimer maakten, hadden zij eene behagelijker toevlugt.

Eere het Protestantismus! dat het zulke middelen om zich aan te bevelen, versmaadt, en den zondaar, hoe hoog ook geplaatst, den spiegel voorhoudt; hem aankondigende dat het hem, wanneer hij op zijnen weg voorttreedt, kwalijk zal gaan. Mogen de KAREL'S en FILIPSEN daarin geen genoegen hebben, daardoor is het aangenaam in het oog van God. Het behoeft geene prachtige optogten of weidsche plegtigheden: zijne eenvoudige eerdienst verschaft voedsel aan het wèl geplaatste hart, en is genoeg tot uiting van zijnen zin jegens den Oneindige. Ziet het daarbij toe, dat geen vreemd vuur op den altaar kome, dat zijn ijver een ijver des verstands zij, en dat het, de waarheid in liefde betrachtende, opwasse in Hem die het Hoofd is, zoo zal het aan andersdenkenden geen aanstoot geven, en, inwendig versterkt, naar buiten zijne kracht toonen.

EEN WOORD OVER EXODUS XX: 5.

DOOR

Dr. *D. BURGER, Jr.*

Wij lezen in *Exodus* XX: 5: »Gij zult u voor die niet buigen noch haar dienen; want ik de Heere uw God ben een ijverig God, die de misdaad der vaderen bezoekt aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde [*lid*] dergenen die mij haten."

Deze woorden hebben menigeen geërgerd, en men hoort dikwijls van menschen die geneigd zijn om met de Godsdienst te spotten, of van erkende ongeloovigen, de bewering, dat zij eene blijkbare onregtvaardigheid behelzen; terwijl menige oprecht geloovige ziel zich er over bedroeft, en geene kans ziet om er een gezonden zin aan te geven. Daarom is het geenszins nutteloos, te beproeven of de ergernis, die er in schijnt te liggen, ook door eene naauwkeurige verklaring kan weggenomen worden.

Het is eene bekende zaak, dat bij vele oude volken de kinderen om de misdaad der ouders mede gestraft werden. Wanneer dit beginsel in de Tien Geboden erkend ware, dan zou het ook in de daarop volgende ontwikkeling der Joodsche

Godsdienst en Staats-inrigting, waarvan de Tien Geboden den grondslag uitmaakten, zich duidelijk moeten vertoonen. Wij lezen echter in EZECHIËL XVIII: 20: »De ziel die zondigt, die zal sterven; de zoon zal niet dragen de ongeregtigheid des vaders, en de vader zal niet dragen de ongeregtigheid des zoons; de geregtigheid des regtvaardigen zal op hem zijn, en de goddeloosheid des goddeloozen zal op hem zijn." Hier wordt juist het tegendeel geleerd. En deze plaats is niet alleen staande. Wij lezen II *Kon.* XIV: 6: »Doch de kinderen der doodslagers doodde hij niet; gelijk geschreven is in het wetboek van MOZES, daar de Heer geboden heeft, zeggende: de vaders zullen voor de kinderen niet gedood worden, en de kinderen zullen voor de vaders niet gedood worden, maar een iegelijk zal om zijne zonden gedood worden." De hier uit het Wetboek van MOZES aangehaalde woorden zijn letterlijk aldus te vinden *Deut.* XXIV: 16. Men zegge dus niet, dat in de Mozaïsche Wetgeving de persoonlijke verantwoordelijkheid werd over het hoofd gezien. Hieruit volgt van zelf, dat de Tien Geboden, waar deze Wetgeving op steunde, bezwaarlijk het tegendeel konden bevatten. Maar welke is dan de zin van het boven aangehaalde vers? Om tot regt verstand daarvan te komen is het vooral noodig eene andere plaats uit *Exodus* te vergelijken. Zij is te vinden Hoofdst. XXXIV: 6, 7: »Als nu de Heere voor zijn aangezigt voorbijging, zoo riep Hij: Heere, Heere, God, barmhartig en genadig, lankmoedig en groot van weldadigheid en waarheid! Die de weldadigheid bewaart aan veel duizenden, die de ongeregtigheid en overtreding en zonde vergeeft. Die [*den schuldige*] geenszins onschuldig houdt, bezoekende de ongeregtigheid der vaderen aan de kinderen en aan de kindskinderen, in het derde en in het vierde lid." In deze plaats komt hetzelfde voor, doch na de uitdrukkelijke en uitvoerige vermelding van Gods lankmoedigheid. Wanneer wij deze plaats uit *Exodus* met de bovengenoemde vergelijken, dan is het duidelijk, dat zij eene groote overeenkomst hebben, doch dat het straffen van de kinderen in de eerste meer als een bewijs van straffende geregtigheid, in de andere van lankmoedigheid wordt beschouwd. Er moet dus een zin in verborgen liggen, die voor beide opvattingen geschikt is. En deze ligt er werkelijk in, en hij komt voor den dag, wanneer wij bedenken dat de Tien Geboden voor het

verzamelde volk zijn afgekondigd. Hij is deze: — »Wanneer Israël tot afgoderij vervalt en niet dadelijk gestraft wordt, dan wane het niet, dat de straf daarom zal uitblijven. Integendeel. De Heer moge lankmoedig zijn en geduld hebben, en wachten of zij misschien tot inkeer komen, bij volharding echter in het kwaad, wanneer het kwaad zich van geslacht tot geslacht voortplant, zal het blijken, dat God een ijverig God is, en zullen de kinderen tot hunne schade ondervinden, hoe dwaas zij gehandeld hebben met zich niet aan het slechte voorbeeld hunner vaderen te spiegelen." Dat dit de ware zin is, blijkt ten overvloede nog uit *Lev.* XXVI: 39, 40: »En de overgeblevenen onder u zullen om hare ongeregtigheid in de landen uwer vijanden uitteren: ja ook om de ongeregtigheden hunner vaderen zullen zij met hen uitteren. Dan zullen zij hunne ongeregtigheid belijden, en de ongeregtigheid hunner vaderen met hunne overtredingen, waarmede zij tegen mij overtreden hebben: en ook dat zij met mij in tegenheid gewandeld hebben."

Met deze opvatting verdwijnt niet alleen alle onregtvaardigheid uit de besprokene plaats, maar het blijkt ook, dat er eene waarheid in ligt opgesloten, die door de geschiedenis niet alleen van Israël, maar van alle volken der aarde bevestigd wordt. Om slechts één voorbeeld te noemen, denke men aan de geschiedenis van Frankrijk onder de LODEWIJKS XIV, XV en XVI.

JUDITH.

DOOR

HENRIËTTE MARIA L.....

II.

(*Vervolg en slot van bl.* 95.)

> Licht is het in dát hart daar God in schijnt;
> Leven is het in die borst waar Gods adem door heen stroomt;
> Heerschappij en magt is in dát hoofd waar Gods geest in zetelt.
>
> PAUIS VAN DER HOEVEN, *Christelijke Anthropologie.*

Na den dood haars vaders ontdeed JUDITH zich zoo spoedig mogelijk van alle zaken en betrekkingen in de hoofdstad, en betrok een buitenverblijf in een der schoonste oorden des lands.

Het is hier dat wij haar een half jaar later weêrvinden. De plaats door haar betrokken, was een aardsch paradijs; al wat de Natuur gaf, was hier vereenigd, terwijl de woning alles bevatte wat kunst en smaak kunnen bijeenbrengen.

Hare verschijning baarde in den omtrek eenig opzien; het gerucht harer schoonheid en rijkdom lokte eenige nieuwsgierigen, terwijl de stilte van het land ook eenige rijke grondbezitters in het rond meer verdraagzaam scheen te maken voor de schoone Jodin. Maar thans hadden deze beleefdheden voor JUDITH geene waarde meer: »Zij wist het immers wat daar het einde van zou worden! Zij had het met WEELS geleerd: als de nieuwsgierigheid voldaan zou zijn, zou men niet schroomen de Jodin te veronachtzamen!" — Zij hield zich dus teruggetrokken, beantwoordde de bezoeken met een kaartje, en bedankte voor de uitnoodigingen die tot haar kwamen. Haar eenigste gezelschap bestond thans in ANNA. Na den dood haars vaders, zelve door eene ernstige ongesteldheid aangetast, was de liefde en trouw, haar door ANNA gedurende die dagen bewezen, de oorzaak geworden eener innige gehechtheid. Hoe verkwikkend en verzachtend had de teederheid van dit beminnelijke wezen op haar gewerkt! Ten gevolge der doorgestane schokken vaak zenuwachtig en gejaagd, had dat kalme, blonde gelaat, altijd troostend en helpend over haar heen gebogen, haar gemoed steeds gestild en bedaard.

Met al de warmte voor welke haar hartstogtelijk gemoed vatbaar was, had zij na hare herstelling dit alles willen beloonen, en ANNA was sinds dien tijd eigenlijk geene dienstbode meer te noemen. Zij kreeg eene kamer naast die van JUDITH, en genoot alle mogelijke gunsten en voorregten. Doch het was niet alleen door giften dat JUDITH hare genegenheid bewees: het was nog meer door vertrouwelijke toenadering, door vermeerderde belangstelling in hare persoon en haar karakter. Naar hare afkomst behoorde ANNA ook niet tot den minderen, maar tot den middelstand; slechts door wederwaardigheden was zij gekomen waar ze nu was. Zij had vroeg haren vader verloren, en hare moeder, die met een talrijk gezin nableef, had al die moeijelijkheden en zorgen te doorworstelen gehad, van welke zij die regtstreeks armen worden genoemd, welligt nimmer iets gevoeld hebben. Daarbij was

dit gezin met die verhoogde liefde aan elkander gehecht, die niet zelden het gevolg is van zulke omstandigheden, en veel zoets, maar in een ander opzigt ook veel bitters, met zich brengt. Door de grootmoedige onbekrompenheid van JUDITH had ANNA 't goed; maar wat er te huis werd geleden, dit wist en gevoelde zij in al zijne zwaarte, en stond haar immer voor den geest. Half door vragen, half door toeval was JUDITH achter dit alles gekomen en zij was verbaasd: vooreerst over zoo veel ellende, onder zulk een kieschen vorm, maar nog meer over de onverstoorbare opgeruimdheid van ANNA. Ongevoeligheid was het niet; daar had zij zekerheid van; maar wat was het dan? Wat hield de vrolijkheid in dat heldere blaauwe oog, den glimlach om dien goelijken zachten mond? ANNA was vroom, in den geheelen omvang van dat zoetluidend, maar, helaas! zoo vaak misbruikt woord. Onder tegenspoed en zorgen opgegroeid, was de behoefte aan gebed en geloof te gelijk met haar geheele wezen ontwikkeld. En dat vroege gebed was vroeg verhoord geworden: zij geloofde, dit was de oplossing van het raadsel harer onverstoorbare blijmoedigheid. Het leven was haar steeds zoo moeijelijk geweest, dat ze als van zelve geleerd had het oog hooger te slaan, en niet op de wereld te zoeken wat er uit den aard der zaak niet te vinden is. Vrij van overspanning en overdrijving, was ze ook bij deze ervaring niet bedroefd of te leur gesteld, maar trok welgemoed verder, even als een reiziger die zich weinig bekommert over ongemakken welke maar éénen nacht zullen duren. Zij was vrolijk door de bewustheid van hoogere goederen te bezitten dan de wereld kan geven; goederen die voor haar niet alleen bestonden in den hemel dien ze nog wachtte, maar ook in den hemel van zielevrede dien ze reeds nu in het hart omdroeg.

Zoo dikwerf ANNA alleen met haar werk op hare kamer bezig was, bleek deze stemming; want dan verhief zij hare stem in een liefelijk gezang, terwijl haar heldere blik zich nu en dan naar den hemel rigtte, het verblijf van den God van haar vertrouwen, of de aarde, het werk Zijner handen, bewonderend overzag. Hoe meer JUDITH bekend werd met hare omstandigheden, hoe meer haar die stemming verwonderde. Welk een verschil tusschen haren toestand en dien van ANNA: zij, badende in overvloed, zonder bekommering over

iemands lot of leed, en ANNA, de dienstbare, afhankelijk van vreemden, het getrouwe hart met bekommering vervuld voor hen die ze lief had. Dus peinzende zat JUDITH op zekeren dag op hare kamer voor een open venster, terwijl ANNA op een vertrek boven haar met eenig werk bezig was. Het was een brandende dag geweest, en er heerschte eene doodelijke stilte. Na eene poos hoorde JUDITH ook het raam boven haar openen, en kort daarna de stem van ANNA, die volgens gewoonte begon te zingen. ANNA had eene zuivere stem, die, zonder door de kunst gevormd te zijn, iets bijzonder liefelijks, en daarbij de verdienste had, dat zij de woorden van hetgeen ze zong, duidelijk uitsprak. Het lied en de stem waren op dat oogenblik geheel in overeenstemming met de omringende Natuur; het was een dier uren waarin de zon als ware 't der aarde een oogenblik gunt om adem te scheppen van haren glans en gloed; de lucht was even gedekt, en de koekoek in het hout begon te roepen dat er een zoele regen ophanden was. Onwillekeurig liet JUDITH het boek, waarin zij las, uit de hand zinken, en staarde luisterend voor zich uit; de rozen in het bloembed bogen de zachtgekleurde hoofden op de stengels heen en weêr, en hare geuren, door een koeltje gedragen, drongen te gelijk met de volgende woorden in het hooge raam waarvoor zij was gezeten.

Zelfs vindt de musch een huis, o Heer!
De zwaluw legt haar jongskens neêr
In 't kunstig nest, bij uw altaren.
Bij U, mijn Koning! en mijn God!
Verwacht mijn ziel een heilrijk lot,
Geduchte Heer der legerscharen!
Welzalig hij die bij U woont,
Gestaêg U prijst, en eerbied toont!

— ANNA! — zeide JUDITH, aan den avond van dien dag — wat was dat voor een lied, dat ge dezen morgen zongt?

ANNA bedacht zich een oogenblik, en antwoordde toen:

— Dat was een lied dat u zeker niet onbekend zal zijn; het was een Psalm van den grooten Dichter en Koning uws volks, DAVID.

JUDITH bloosde ligt, en zeide, dat ze weinig van die liederen kende.

— O, dat is wel jammer! — sprak ANNA — en verwondert

mij, want de Psalmen worden door alle geleerden zeer geroemd. Ja, ik heb wel eens gehoord dat ze in de dichtkunde nog nimmer door iets zijn geëvenaard. Op mijne kamer ligt een Oud-Testament, daar kunt ge ze alle in vinden, te gelijk met de geheele geschiedenis uws volks.

Na dezen dag werd het Oude Testament voor JUDITH een voorwerp van ernstige aandacht. Zij stond wèl op de hoogte om er de schoonheid van te gevoelen! Wat liefelijkheid in die tafereelen der Aartsvaders; wat eenvoud en kracht van beschrijving! Welk eene gestalte was die ABRAHAM, die vriend van JEHOVA, van wien het zwaarste werd geëischt dat de sterveling volbrengen kan: te gelooven tegen alle waarschijnlijkheid aan. Wel was hij een *vorst Gods* te midden der Heidenen, en dat was haar stamvader! Haar hoogmoedig hart klopte welgevallig, en met toenemend welbehagen boog zij haar schoon hoofd over het wonderboek. Welk eene geschiedenis was die haars volks! Wonderen en groote daden, en eindelijk het bezit van Palestina! Rondom gevreesd door zijne naburen, en in zijn midden het zigtbaar teeken van de tegenwoordigheid JEHOVA's; des Eenigen Waarachtigen, die aan de spits hunner legerscharen uittrok. Daarna de gouden eeuw van DAVID en SALOMO, den tempel ingewijd door den wijssten van alle Monarchen, vervuld met de wolk der getuigenis, aangewezen als de plaats waar aller gebed bij uitsluiting zou verhoord worden. Het was als of JUDITH eerst nu regt Jodin was geworden. Haar oog schitterde bij de gedachte aan dien tijd van glans en zegepraal. Maar die luister ging voorbij: afwijking van God, verval, ballingschap, volgden. Daarna klonken de treurzangen der profeten, en voorspellingen van een nieuwen, nog hoogeren luister. Maar die voorspellingen waren niet vervuld; helaas! God had zijn volk vergeten, verworpen voor altijd:

> De tortel had een nest, zijn hol de vos,
> Elk volk zijn land — een graf het Isrel Gods.

Zoo peinsde JUDITH, en vond dus in het Oude Testament niet geheel wat ze gehoopt had. Wat bateden die geschiedrollen vol wonderen en pracht, geen enkele zegen was er immers overgebleven! Wat nut heeft voor den armen balling, die zijn vermoeid hoofd in eene vreemde aarde nederlei, de waarschijnlijkheid dat er later eens eene betere eeuw zal aanlichten!

Ach, het was niet de voldoening van haren volkstrots die ze begeerde; zij behoefde iets ánders, iets méér.

Evenwel, zij had toch iets gewonnen. Van wijsgeerig beschaafde Heidin was ze nu verhelderde Jodin geworden, en hiermede was er een diep en innig berouw in haar hart ontstaan, over de minachting waarmede zij vroeger op hare Natie had neêrgezien. Vroeger was het haar eene heimelijke kwelling geweest tot het vernederde volk te behooren; maar nu was dit voorbij: zij verhief er zich nu op, en nam zich voor dat te herstellen. Maar ze zou nog meer herstellen: ook de verachting van de Wet. Zij zou die Wet nu gaan volbrengen! — Er volgde daarop een tijd van hevige inspanning en wanhopige pogingen; haar scherpzinnige geest vergenoegde zich niet met den schijn der zaak; zij verachtte al de ontduikingen, die de Rabbijnen hadden uitgedacht, om de naleving der Wet mogelijk en gemakkelijk te maken, en wilde de eischen van Sinaï's Geboden geheel vervullen. Met inspanning van al hare zedelijke kracht betrad zij het steile pad der menschelijke zelfvolmaking; haar doordringend oordeel begreep geheel den zin en het doel der Wet, en met argusblikken drong zij in al de schuilhoeken van haar hart, om te zien in hoe ver zij den geest en niet de letter volgde. Helaas, welke ervaringen waren de hare; welk eene neêrlaag onderging dat gemoed, dat zich zoo vaak wijzer en edeler had gewaand dan anderen. En bij dat alles, hoe weinig troost, hoe weinig licht omtrent de duisterste en bangste vragen haars gemoeds! De onsterfelijkheid immers was in een dikken nevel gehuld; de duistere grens des levens, dien allen eens moeten óvertrekken, hoe dreigend steeds bleef die in het verschiet haar tegengrimmen!

— Zeg mij, ANNA! — sprak JUDITH, op zekeren dag, dat ze in het schemeruur bijeen zaten — heugt het u nog dat uw vader stierf?

— Zeker! — sprak ANNA, wier vrolijk gelaat voor een oogenblik met een ligten nevel werd overtogen. — Zeer duidelijk staat mij dat oogenblik nog voor den geest.

JUDITH zweeg, niet ééns met zich-zelve of ze voort wilde gaan. Zij liet haren blik eene wijl peinzend over het landschap dwalen, dat nog gekleurd met den gloed der avondzon voor haar lag. De Natuur scheen haren sabbat te vieren;

rondom werd het spoedig duister, maar aan de kim en in de bovenlucht bleef nog lang het purper der zon aan eenige wolkjes zigtbaar; een groote vogel dreef statig over het hooge geboomte, en ontving tegen zijne witte borst en vleugels nog de terugkaatsing van het licht dat op de aarde niet meer te zien was. Het was alles liefelijk en schoon. Duizende stemmen spraken tot de ziel, spraken van een Hooger Wezen, en van eene schoonere toekomst.

— En — hernam de peinzende, zich weêr tot ANNA wendende — had uw vader zijne bewustheid toen hij stierf?

Er kwamen bij die vraag groote tranen in ANNA's oogen; maar de begeerte om van een zoo geliefd onderwerp te spreken, overwon haar gevoel, en ofschoon hare stem eenigzins beefde, sprak ze toch hoorbaar:

— Hij stierf aan verval van krachten, en voelde zich elk oogenblik minder worden.

— En bleef hij kalm bij dat langzaam naderen des doods? — vroeg JUDITH, huiverend.

ANNA zag bij deze vraag op, en terwijl ze door hare tranen heen glimlachte, sprak zij, met de uitdrukking der zoete voldoening, die de overtuiging van de zegepraal der onzen schenken kan:

— Veel kalmer dan wij die hem omringden. Ja, hij troostte ons zelfs, en zeide dat het hun die zulke heerlijke verwachtingen hebben, niet voegt, zoo wanhopig te treuren, omdat een van hen wat vroeg vooruitgaat! — Maar we hadden hem zoo lief! — snikte ANNA, thans door haar gevoel overwonnen — wij hadden hem zoo lief, en hij ging zoo vroeg vooruit!

— En — vervolgde JUDITH, ANNA's hand met aandoening drukkende — was dat zijn laatste woord?

— Toen — vervolgde ANNA, het hoofd weêr opbeurende — boog een van ons zich over hem heen, en fluisterde: »Goede nacht, vader! goede nacht!" Maar 't was als of hij op dat woord nog een oogenblik ontwaakte, want hij opende de oogen nog eens, zag ons allen met onderscheiding aan, en sprak duidelijk hoorbaar: »Geen nacht! tot morgen, kinderen! tot morgen!"

Elk spoor der zon was verdwenen, de avondster stond reeds boven het hooge geboomte te flikkeren, en nog altijd zat JUDITH neêr en peinsde. »*Tot morgen!*" wat hield dit

eenvoudige woord niet in! Wat eene wereld vol geloof! Welk eene zee van licht omtrent het duisterste, het smartelijkste dat zich ooit voor hare ziel had opgedaan, omtrent den dood!

Kort daarna vroeg JUDITH een Nieuw-Testament aan ANNA.

— Ik wil toch eens zien — sprak zij, met een zoo veel mogelijk onverschillig lachje — wat voor lectuur het is, daar gij u elken morgen en avond zoo in verdiept.

ANNA bragt het haar; maar voegde er geen enkel woord bij. Zij had wel gemerkt wat er sinds eenigen tijd in het gemoed harer meesteresse omging; maar zij koesterde te kleine gedachte van zich-zelve om eene zoo beschaafde en geoefende jonkvrouw, als JUDITH, omtrent zulke zaken met genoegzame welsprekendheid te onderhouden; en zij achtte de zaak van te groot belang om die aan eene ontijdige of onhandige aanbeveling te wagen. Het eenige middel dat zij aanwendde was het gebed. Elken avond sloeg zij hare oogen ten hemel op, biddende, dat die grootste van alle zegeningen, de eenigste die in volheid verdient zegen te heeten: het licht des geloofs, het grootmoedige hart, den edelen geest harer meesteres mogt bestralen. Zij giste niet, de eenvoudige, hoe zij in haren eenvoudigen geest, in het onverderfelijk versiersel van den verborgen mensch haars harten, een bewijs leverde voor de waarde en invloed des Christendoms, dat door geen welsprekend redetwisten kon worden opgewogen; — hoe zij, in hare nederige, aansprakelooze persoon de twee krachtigste en onfeilbaarste middelen tot bekeering van Israël vereenigde: het gebed en het voorbeeld.

JUDITH ondernam de lezing van het Nieuwe Testament, zoo als ze zich-zelve trachtte diets te maken, met geen ander oogmerk dan om eens te zien op welke gronden de Christen beweert daarin de vervulling te vinden van de profecijen haars volks. Die profecijen bevatteden voor haar veel dat zij niet begreep; veel dat op eene aardsche herstelling van het volksbestaan der Joden scheen te doelen; maar ook veel van eene zoo hooge en verhevene beteekenis, dat zij, bij het nadenken er over, duizelde. Zij had te veel verstand, om alles naar hare eigene zienswijze als Jodin te verwringen, en te veel zelfstandigheid van geest, om blindelings aan te nemen wat haar daaromtrent door menschen, even beperkt als zij, werd gezegd; en ook de behoefte harer ziel, haar verlangen naar een liefdevollen God was te sterk, om niet, gelijk de gehecle

schepping in het Perzische lied, rusteloos te zoeken, »tot dat zij den Heer des hemels zou hebben ontdekt". Dat verlangen werd vervuld. Onvoldaan bij al wat de wereld gaf, teleurgesteld in de magtelooze proef van volmaking door eigene kracht, greep zij ten laatsten als onwillekeurig de hand aan die haar in het Evangelie werd toegestoken. Ondanks zich-zelve overtuigd, door de woorden van Hem op wiens lippen genade en waarheid waren uitgestort, boog zij het anders zoo fiere hoofd in ootmoed voor de geheimenissen Gods, en erkende aanbiddend in den man van smarte, in den Zoon van MARIA, den Vredevorst harer ziel. Zoo was zij Christin; maar niet zulk eene als de Christenwereld er, helaas! zoo vele duizenden telt: koude en onverschillige zielen, die zich alleen onderscheiden door aanmatiging. Zij was 't geheel anders, zij was het in den zin dien de Apostel bedoelt, als hij zegt: »dat wij met CHRISTUS tot een nieuw leven zijn opgestaan". Met al den gloed van haar karakter, met al de kracht harer ziel omving zij de voeten van den Verlosser, en vond bij Hem alles wat haar inwendig leven behoefde. Werden nu al hare vragen beantwoord? Geenszins; maar zij had er nu geene behoefte meer aan: CHRISTUS had het leven hier met het leven hierboven verbonden, en daarin wist ze nu, dat het duistere, hetwelk den aanvang onzes bestaans kenmerkt, later zal worden opgeklaard. Zij voelde geene behoefte meer om te vragen, hoe dat zijn zou. — 't Zou liefde, blijdschap, vrede zijn; dit gevoelde zij in de stille borst; — eene kracht zou het zijn tot alle goed, dit ondervond ze nu reeds, als de beschouwing van den Lijder op Golgotha haar eene kracht en moed gaf, in staat om alles te overwinnen.

Veel had JUDITH te lijden, nadat zij, zoo als haar volk meende, het geloof harer vaderen had afgezworen. De beschaafdste en meest geletterde mannen harer Natie werden op haar afgezonden; want men begreep dat om zulk eene afvallige te behouden, bijzondere krachten moesten in 't werk worden gesteld. Hevig waren dus de aanvallen die haar Christendom moest verduren; maar zij schokten haar niet, want haar geloof rustte op vaster grond dan de meening van anderen, of alleen de haar gebleken deugdelijkheid van historische bewijzen: het was gevestigd op de bevrediging der diepst gewortelde behoeften van haren geest en haar gemoed.

Maar bij al de vastheid harer overtuiging werden haar vele moeijelijk te weêrleggen tegenwerpingen gemaakt; waarvan die niet de minste waren welke uit het gedrag der Christenen zelven werden ontleend. »Als het Christendom ware wat zij het noemen, zou 't dan geene andere vruchten dragen?" — vroeg haar een ervaren Rabbijn, die den weg van verschrikking en bedreiging spoedig had verlaten, om haar op eene andere wijze aan te vallen.

— Als het Christendom — voegde hij er bij — zoo uitnemend en volmaakt en álbevredigend ware, zouden de Christenen dan over 't geen zij als hoofdwaarheden beschouwen, met elkander twisten en er elkander om haten, vervolgen en verdelgen?

— Uw oordeel over de Christenen is gestreng — sprak JUDITH met de kalmte die haar bij zulke kwellende gesprekken nimmer begaf — maar hunne verkeerdheden zijn geene bewijzen tegen het Christendom. Als de gebetenen in de woestijn het hoofd van de opgerigte koperen slang afgewend, en met elkander getwist hadden over de kracht van dat beeld, wiens schuld zou 't zijn geweest als ze gestorven waren aan hunne wonden? — De zon beschijnt alle vlakten, maar de woestijn brengt geene vruchten voort; zoo straalt ook de zon der Openbaring te vergeefs voor menig hart. En zouden de oneenigheden getuigen van gebrek aan éénheid in de waarheden des Christendoms? Geenszins: zij getuigen alleen dat de mensch, tot nadenken geroepen, en begaafd met een vrijen wil, de stralen des lichts kan opvangen of afweren, zich van God kan verwijderen, of tot Hem naderen; maar dat zijn verheven aanleg om te streven naar wijsheid en waarheid nimmer zich oplost in 't gedachteloos berusten in uitspraken van gezag. Heerlijke waarheid! — riep ze als in verrukking uit — mogte ieder u vinden! Mogte ieder beseffen welke verantwoordelijkheid op hem rust, en met moed en volharding den moeijelijken, maar schoonen en éénigen weg volgen, die door CHRISTUS terugvoert tot God!

De oude geestelijke zag haar, zijns ondanks, met bewondering aan, en 't griefde hem diep een wezen zoo rijk begaafd, voor de zijnen verloren te zien.

— Kind! — sprak hij — ik heb u nog ééne vraag te doen. Er gaat veel in het menschelijk gemoed om; veel waarvan

men zich-zelf naauwelijks bewust is. Hebt gij u-zelve rekenschap gevraagd van de drijfveeren tot uwen stap? Dreven u geene bijoogmerken die hunne beginselen in uw hart vonden? — Ik meen gehoord te hebben — vervolgde hij, zijn scherpen blik onderzoekend op haar vestigende — dat er een Christen is dien gij bemint.....

JUDITH verbleekte bij dit woord; maar zij rees met vastheid overeinde, en de hand ten hemel heffende, sprak zij met nadruk:

— Zoo waarlijk als gij gelooft aan den God Israëls, die ook de mijne is, zoo waarlijk heeft de gedachte aan dien Christen geen deel gehad aan hetgeen ik gedaan heb. Niets anders heeft mij daartoe geleid, dan de overtuiging: dat de verwachting onzes volks ijdel is; dat de EMMANUËL, dien 't nog wacht, in JEZUS van Nazareth is verschenen.

— Zoo draag dan den vloek van JEHOVA en den vloek uws volks, om dat uw geloof! — sprak de Rabbijn, met eene ontroering die zijne lippen deed beven en tranen van smart in zijne oogen deed opwellen.

— De Heer zal dien vloek voor mij in zegen veranderen — sprak JUDITH rustig — gelijk dien van BILEAM, den zoon van BEOR, en ik zal den vloek met gebeden vergelden, want van nu af zal ik niet ophouden God te smeeken voor mijn volk en voor u.

Doch ook aangenamer bezoeken werden haar gebragt, en menig zoet oogenblik genoot zij in de ontmoeting van waarlijk vrome Christenen, die den beminnelijken stempel des Christendoms op het liefdevol gelaat droegen, en wier gesprekken en voorbeelden haar versterkten. Ten laatsten klonk ook de naam van WEELS onder de aangemelden. JUDITH schrok en ontroerde. Reeds in de eerste dagen dat haar overgang tot de Christenheid was ruchtbaar geworden, had zij een brief ontvangen, waarin hij met de hartelijkste deelneming van dat gerucht gewaagde, en vergunning verzocht om haar te bezoeken. Op het eerste had zij hem naar waarheid geantwoord, maar van het bezoek had zij ernstig gevraagd nog verschoond te blijven, en WEELS scheen daarin te hebben berust. JUDITH was, zoo stil mogelijk, in hare woning gedoopt, en aangenomen, en had daarna in de kleine

kerk van het dorp op welks gebied haar buitengoed lag, het Avondmaal gebruikt.

Eene ligte siddering greep haar aan, toen de bediende haar den Heer WEELS aankondigde. Zij toefde lang eer ze naar beneden ging, en trad in hevige gemoedsbeweging hare kamer eenige malen op en neêr. Toen stond zij peinzend stil. Het was duidelijk, dat zij hem niet wilde ontmoeten eer elk spoor van hare verwarring zou verdwenen zijn, en verliet de kamer ook niet zonder zich door een blik in den spiegel daarvan verzekerd te hebben.

Bij het openen van de deur der gezelschapskamer en het wederzien van hem wiens beeld zoo lang onafgebroken voor haren geest had gezweefd, week hare bedaardheid echter plotseling. Ook WEELS scheen de gemakkelijke beleefdheid van vroeger dagen geheel verloren te hebben. Hij stond daar, met ontblooten hoofde, in zwijgenden eerbied, en zocht te vergeefs naar een voegzamen aanhef. Het plan van JUDITH, om hem met de vrolijke vrijheid eener zuster te gemoet te treden, was verdwenen en vergeten, toen ze zijne ernst en ontroering zag, die maar al te duidelijk verrieden van welk een aard het deel was, dat hij in het gebeurde nam. Verward, overstelpt van gewaarwording, wees zij hem zwijgend een stoel.

— Er is veel gebeurd sedert mijne afscheidsvisite — begon WEELS, die met eene krachtige poging zijn schroom onderdrukte. — Toen ik, met smart van u verwijderd, in vreemde landen omzwierf, treurende over eene andere nog grootere verwijdering, heb ik nimmer durven denken dat deze laatste zoo spoedig zou kunnen verdwijnen.

JUDITH verkeerde in een zonderlingen toestand. Zij had den moed niet het oog te vestigen op den jongeling tegenover haar, maar zag zwijgend voor zich, en hare donkere neêrgeslagen wimpers wierpen eene schaduw op het marmerbleek gelaat.

WEELS aanschouwde met onuitspreekbaar welbehagen dat schoone gelaat, en zijn moed keerde terug bij het zien der verwarring waaraan zij ter prooi was.

— Neen, nooit — hernam hij — had ik durven hopen u zóó weder te zien; nooit durven hopen u bij mijne terugkomst te mogen begroeten als.....

Hier zweeg hij plotseling, en toen JUDITH door dit zwijgen genoodzaakt werd het oog op te heffen en hem aan te zien, lag zijne bedoeling zoo duidelijk in zijn blik, dat een donkere blos voor een oogenblik haar geheel overdekte.

— Welnu — hernam WEELS, hierdoor nog meer in zijne hoop versterkt — hoe zoudt ge meenen, dierbare JUDITH! dat ik 't liefst bij mijne terugkomst u mogte begroeten?

— Als uwe zuster — antwoordde JUDITH, die nu kracht bekwam om hare verwarring te overwinnen — als uwe medeerfgenaam van de rijke goederen waarvan ge mij nimmer gesproken hadt. O, WEELS! hoe rijk ben ik geworden!

De jongeling streek zich met de hand langs het voorhoofd; weder eenigzins van zijn stuk gebragt door dat antwoord, hetwelk hij niet regt begreep. Maar hij herstelde zich, en herhaalde nu zijne vraag in uitdrukkingen die geen twijfel konden overlaten. Maar hoe steeg zijne verbazing toen JUDITH daarop, met zachten, maar bepaalden ernst, betuigde: dat zij besloten had alle mogelijke huwelijksvoorstellen van de hand te wijzen.

Velerlei was het oordeel, dat in de laatste dagen over JUDITH was geveld. Velen waren er dankbaar voor, dat eene zoo rijke jonge dame tot zulk een stap gekomen was; doch er waren er nog véél meer van een anderen stempel, die zich van zoo iets geen denkbeeld konden vormen, zonder daar, even als aan hunne eigene daden, bijoogmerken aan te verbinden. In de kringen der familie WEELS, en van hen die van 't vroeger gebeurde kennis droegen, twijfelde men er geen oogenblik aan, en ook de jongeling zelf, ofschoon met al den schroom eener opregte liefde, had zich gevleid, dat de gedachte aan hem er wel eenig deel aan zou hebben gehad.

JUDITHS antwoord was hem dus onverwacht en onbegrijpelijk.

— Heb ik mij dan bedrogen — riep hij op eens hartstogtelijk uit — toen ik vroeger in uwen blik overeenstemming, innige harmonie las, in weerwil van 't geen wij toen niet gemeen hadden? — Zie — vervolgde hij met al het vuur en den nadruk van diep gevoelde gewaarwordingen — nog herinner ik mij, als ware 't gisteren geweest, het onwaardeerbaar oogenblik, dat ik u voor het eerst zag! Het afzijn heeft de onweêrstaanbare bekoring van den indruk dien ik toen gevoelde, niet kunnen uitwisschen of doen verflaauwen. Ik ben

heengetogen over zeeën en bergen; ik heb in de Natuur en onder de menschen getracht uw geliefd beeld te vergeten, maar te vergeefs. Te midden der schoonste vrouwen zag ik alleen u; het was uwe stem, die mij alom, zoo wel uit het verheven gebruis der watervallen, als uit de schoone muzijk der meesters te gemoet klonk; in mijne ziel was maar ééne gewaarwording: smart over den afstand die ons scheidde! — Maar nu — vervolgde hij onstuimig — nu dat alles voorbij is, wie of wat zal zich nu tusschen ons plaatsen!?

JUDITH liet het hoofd op de hand zinken: het was haar te gelijk pijnlijk en zoet, hem zoo te hooren spreken; want zij had hem lief, en elk zijner woorden klonk liefelijk in haar jong vrouwelijk hart. Er verhief zich in haar binnenste eene hevige worsteling, en niets is pijnlijker dan wanneer twee geheel uiteenloopende gewaarwordingen dáár elkander de overwinning betwisten. In den gewonen loop des levens wisselt de zegepraal bijkans geregeld af: men is doorgaans bij beurte, òf geheel voor God, òf geheel voor de wereld; en hoe droevig die afwisseling moge wezen, er is daardoor zekere rustige orde in dien strijd. Maar als de goede en de kwade engel eensklaps te gelijk optreden; als het gevoel onzer hoogere roeping zich met kracht verheft, en de zoetheid der wereld te gelijk ons arm hart schier onweêrstaanbaar aantrekt; dán ontstaat er eene worsteling waarbij inderdaad vleesch en bloed dreigen te bezwijken. — JUDITH ondervond dit, toen de beminnelijke, geestvolle jonge man, aan wien haar hart gehecht was, dáár voor haar stond en haar bad om toestemming tot de heiligste, in stilte ook vaak door haar gewenschte verbindtenis: dat ze maar zijn zouden één zin en ééne ziel, voor dit leven en voor de eeuwigheid. Ofschoon zij reeds lang vóór zijne komst besloten had, van 't geen zij haren pligt achtte, niet af te wijken, was toch dit uur van zoo zware beproeving haar moeijelijk, en bad zij vurig dat het spoedig voorbij mogte gaan.

WEELS begreep niets van hetgeen er in haar omging. Haar zwijgen op zijne hartstogtelijke bekentenis kwetste zijn hoog gestemd gevoel van eigenwaarde, en hij begon te twijfelen of zij niet den spot met hem dreef.

— Gij hadt mij dus niet lief? — vroeg hij eenigzins stroef.

Bij deze vraag vestigde JUDITH onwillekeurig het oog met

zulk eene uitdrukking op hem, dat hij oogenblikkelijk haar bijna smeekend toevoegde:

— Zeg dan voor 't minst dat gij mij lief hebt, en openbaar mij de reden van uwe weigering!

— Waartoe zou dit dienen? — sprak ze zacht, doch vervolgde spoedig, toen ze zag hoe zijn gelaat betrok. — Gij wilt het dan? Nu, ja: ik heb u lief.

WEELS zweeg een oogenblik, verrast door de rondheid van dat woord.

— En nu de reden van uwe weigering? — vervolgde hij met zachten aandrang.

Maar zij schudde zacht met het hoofd en zweeg.

Er volgde een oogenblik van stilte, waarin JUDITH voor zich zag, en WEELS haar doordringend gadesloeg, als hoopte hij op dat verheven voorhoofd te lezen wat er omging in hare ziel.

— Ach! — sprak hij op eens — ik weet wat u drijft: het is een offer dat ge meent te brengen.

Er trok eene wolk over haar gelaat, want hij naderde een punt van overdenking in het diepst harer ziel, dat slechts aan God en haar geweten bekend mogt zijn. Die uitwerking van zijn gezegde bevestigde hem in zijn vermoeden, en hij vroeg met nadruk:

— Niet waar: gij brengt naar uw gevoelen een offer?

JUDITH bleef zwijgen, en WEELS, dat voor eene toestemming houdende, ging voort:

— Maar weet ge wel, dat ge daardoor bewijst slechts in naam Christinne te zijn geworden, en dat de geest van uw voorvaderlijk geloof u is bijgebleven? Gij begrijpt onze Godsdienst verkeerd: er zijn geene offers meer noodig.

— Dat weet ik — sprak JUDITH kalm — wie zou, bij het groote Offer dat voor ons is gebragt, nog aan een eigen offer kunnen denken; ten minste in dien zin! Maar, ofschoon de altaren zijn verdwenen, en daar geene offers meer op zullen rooken ter eere van Israëls God; er is toch — vervolgde zij, de hand op den boezem leggende — een altaar in het hart van elken Christen, en de waardige offers ontbreken niet voor eene van dank en liefde gloeijende ziel.

— Gelooft gij dan — sprak WEELS — dat het een Gode welgevallig offer is, de zoetste en teederste neiging des harten

op dat altaar te leggen, en in sombere zelfkwelling den weg des levens op deze schoone aarde af te wandelen?

JUDITH schudde met de zachtste uitdrukking der zielvolle oogen het hoofd, en zich omwendende, wees zij naar buiten, waar het landschap in de weelderigste pracht der lente voor hen lag. Van onder hen steeg de geur der bloembedden omhoog, de stem des nachtegaals klonk uit de omliggende bosschen, en voor het oog lag een betooverend vergezigt, dat zich op grooten afstand als in zomernevelen van de zachtste tinten en kleuren verloor. Zij scheen nu al hare geestkracht hervonden te hebben, en sprak:

— Wie een oog heeft voor de Natuur en een oor voor de Openbaring, zal nimmer zulke denkbeelden koesteren. Het is immers overal één God van liefde, en overal één zelfde doel: ons geluk. — Doch gij moet mij geheel hooren, om mij geheel te kunnen begrijpen. Mijn toestand is niet die van elke nieuwbekeerde. Ik bekleedde onder mijn volk eene plaats die mij een voorwerp deed zijn van algemeene aandacht. Ook thans heeft men mij niet uit het oog verloren; men blijft met dezelfde belangstelling, ofschoon met andere bedoelingen, mij gadeslaan; en ik weet — ging ze met eenige weifeling voort, terwijl een ligte blos haar deed verkleuren — wat men van mij vermoedt. Onmagtig of onwillig om de ware drijfveer van mijnen afval te doorgronden, zoekt men eene andere, en ik mag hen daarin niet behulpzaam zijn; ik mag hun geene oplossing geven die de ware niet is, en de gevolgen die mijn voorbeeld kan hebben, zoude verijdelen. Zie — vervolgde zij, terwijl haar oog schitterde — toen de nevels mijner ziel scheurden, en ik uit de donkere stormachtige wolken die mijn bestaan omhulden, plotseling het licht der waarheid zag doorbreken; toen de koû en de duisternis van mijn inwendig leven door warmte en licht waren vervangen; — toen heb ik in de verrukking mijner ziel gevraagd: waarmede zal ik den Heer mijnen God te gemoet treden? Wat zal ik aanbieden tot dank voor deze verlossing? — En heden — voer ze zacht, maar ernstig voort — is het antwoord op die vraag tot mij gekomen: — ik zal mijne toekomst, mijn bestaan, al de krachten mijner ziel, aan mijn arme volk wijden. Van heden af zal mijn leven worden besteed aan de verbetering van zijn lot. Ik zal bidden en werken voor zijn heil. Al de middelen door

God te mijner beschikking gesteld, zal ik daartoe aanwenden; en wat ik daarvoor opoffer, en wat strijd die opoffering mij kosten moge, ik zal 't niets achten in vergelijking met den hoogeren vrede die mijn deel is geworden.

— Maar, waarom zou dat alles niet gepaard kunnen gaan met een huwelijk? — sprak WEELS, nadat hij haar had aangehoord, met een blik die veel meer bewondering verried voor de schoonheid der bezielde spreekster dan voor hare woorden en voornemens — ik beloof 't plegtig: gij zult geheel vrij zijn in uwe handelingen, en zonder eenige belemmering zoo veel tijd en zorg aan armen en behoeftigen kunnen wijden als uw hart verlangt. Waartoe zoudt ge daarom mij uit uw hart verbannen, en mij deel weigeren aan uwe liefde, die aan hen, meer dan waarschijnlijk, te vergeefs zal zijn verspild?

JUDITH zweeg. Er was in die woorden iets dat haar pijnlijk aandeed, maar regt helder was 't haar niet, waaróm. Zij zag na een oogenblik peinzens op, en sprak:

— Gij kent mijn toestand niet. Als ik aan uwe voorstellen gehoor gave, zou mijn arm verdwaasd volk naar niets meer vragen. 't Zou dan als in eene zegepraal juichen, die ik 't in zijn wezenlijk en hoogst belang niet gunnen mag; want wat ik daarna zou willen beproeven, om ook anderen deelgenooten te maken van mijne overtuiging, zou te vergeefs zijn. Blijf ik wat ik ben; ziet men mij kalm en gelukkig, zonder 't geluk te bezitten dat naar hunne waardeering het hoogste is: echtgenoote en moeder te zijn, dan kunnen dáárdoor gedachten ontstaan en vermoedens oprijzen: of het deel dat ik gekozen heb, niet een goed en begeerlijk deel zoude zijn ook voor hen. O, WEELS! — vervolgde zij met geestdrift — mogte 't mij gegeven worden, al ware 't slechts een enkelen meê te voeren op den berg van het geloof, waar men, boven het bereik van alle stormen der wereld, een onbelemmerd uitzigt heeft naar de heerlijkste toekomst van vrijheid en zaligheid! Mogt ik maar ééne mijner zusteren aan de voeten diens Verlossers leiden, die al de wanklanken van mijn bestaan in het liefelijkst akkoord heeft opgelost!

WEELS zag haar met toenemende verbazing aan. Er was iets in hare redenen dat hem ten hoogste vreemd voorkwam, en als zij niet zoo rustig had gesproken, niet zoo bedaard voor hem gestaan had, zou hij in verzoeking zijn gekomen

te gelooven dat de gewaarwordingen der laatstverloopen dagen haren geest hadden gekrenkt, althans boven mate overspannen. — Zonderling! — dacht hij bij zich-zelven — hare begrippen waren zoo helder! Van waar, dat ze als Christin zoo dwaas overdrijft! — Hij verzonk een oogenblik in nadenken; daarna scheen hem op eens een licht op te gaan: er was geen twijfel aan; hij had het gevonden: *zij dweepte.* Dat woord, dacht hij, drukte haren toestand uit — dat woord, zoo vaak, even liefdeloos als onjuist, op elken niet begrepen toestand toegepast.

Hij hief het hoofd op om een welsprekend beroep te doen op haar gezond verstand, en haar te overtuigen, dat men onder de Christenen niet gewoon was de zaken zoo hoog op te nemen; maar toen hij haren blik ontmoette, was 't of de moed hem ontzonk; hij scheen te huiveren om eene stemming te bestrijden die, wat hij zich ook trachtte diets te maken, iets heiligs had; want er lag eene kalmte op haar voorhoofd en eene beradenheid in haren blik, die van geheel iets anders getuigde, dan van die ziekte des gemoeds die dweeperij heet.

Neen, JUDITHS hoofd en hart waren niet ziek, maar zij waren verder ontwikkeld. Het geloof, dat hemelsche vuur, had haren edelen geest plotseling rijp doen worden, en het geloof had haar op eene hoogte gevoerd waar de engelen des hemels haar zeker met vreugde aanschouwden, doch waarheen de zoon der beschaving, de man van de wereld haar onmogelijk volgen kon.

Hij zag haar nog lang aan, zoo als ze daar in al de verheven schoonheid harer gedaante voor hem stond, als gestempeld door het adelmerk onzer natuur, door de zonde verloren, maar door het geloof herwonnen. Ondanks zich-zelven met diepen eerbied voor haar vervuld, reikte hij haar de hand tot afscheid, en sprak:

— JUDITH! als ge dan blijft volharden in uw besluit, en op uwen levensweg alleen wilt voortgaan — vergeet dan hém niet, aan wien, door uwe weigering, de zoetste hoop des levens ontviel!

Zwijgend en diep ontroerd liet ze in zijne hand de hare, die hij greep en vurig, maar eerbiedig kuste; waarna hij haastig het vertrek verliet.

JUDITH staarde een oogenblik als droomend op de deur

door welke hij was uitgegaan. Een gevoel van koude en weemoed huiverde door hare ziel, terwijl eene wolk voor hare oogen scheen te drijven. Maar zij hief zich met inspanning op, kruiste de armen over den smartelijk bewogen boezem, en vestigde haren blik op eene gravure die tegenover haar hing. Deze stelde den doodstrijd van den Heiland voor; de duisternis was reeds gedaald, alleen het gelaat van den stervende ontving een straal van licht, die uit den hemel daalde, door reijen heen van engelen, in de bovenlucht voorgesteld als juichende in het wonder der liefde, dat de menschheid verzoende met God. Aan de linkerzijde was ook de Satan voorgesteld, die zag hoe 't offer eens enkelen millioenen geloovigen aan zijne magt ontrukte.

Het gelaat van JUDITH helderde op bij 't staren op dat tafereel. De strijd dien zij gevoerd had, was hevig geweest; want het was haar immers geoorloofd den zoeten band des huwelijks te sluiten, en den man dien zij lief had, gelukkig te maken door haar bezit. Indien ze den strengsten der Christenen om raad had gevraagd, zou zij eene uitspraak hebben vernomen die met hare begeerten overeenstemde. Maar zij vroeg geen raad, overtuigd, dat niemand vreemds in zaken van 't geweten kan beslissen, maar dat, volgens de uitspraak des Apostels, al wat de mensch zich-zelven tot zonde rekent, hem ook tot zonde is. Zonder nog te denken aan hare vele bekwaamheden, meende zij met hare belangrijke fortuin een weldadig werktuig te kunnen zijn voor die Natie welke zij eerst nu had lief gekregen. Hoe veel welbehagen zij had in den geestvollen beschaafden omgang met WEELS; hoe diep de indruk ware van zijne liefde op haar hart, zij had toch wel bespeurd dat er omtrent hoogere belangen geene volkomen overeenstemming tusschen hen bestond. Zij begreep maar al te wel, dat zij als echtgenoote, en levende in een schitterenden, maar kouden kring, onmogelijk voor haar volk zou kunnen doen wat haar hart en haar geloof haar geboden, en dat ze zou geëindigd zijn met in den schoot der weelde de dubbele armoede harer behoeftige stamgenooten slechts met een zucht of een vlugtig gebed te gedenken. — »Daarvoor beware mij God!" — sprak ze zacht, en terwijl zij 't hoofd nederboog verhief zich haar geest in een gebed om kracht, opdat ze

zonder weifelen of bezwijken, haar kruis mogte opnemen en 't welgemoed den Heiland nadragen.

Aldus vervolgde JUDITH haren weg. De gesprekken over haar stierven uit; de belangstelling in haar verflaauwde, en verdween in den rusteloozen stroom der gebeurtenissen: maar het licht bleef dat haar bescheen, en verflaauwde niet. Het straalde hartverheffend op haar eenzaam pad, en vertroostte haar bij de moeijelijkheden en teleurstellingen zoo onafscheidelijk van de taak die zij had aangevangen. Nimmer zal dat licht haar verlaten, en dáárin gerust zal zij, als hare ure gekomen is, de oogen in kalmte sluiten, om ze aan gindschen oever der eeuwigheid te openen voor 't hemelsch aanschouwen, dat het deel zal zijn dergenen die in ootmoed het geloof hebben opgenomen in hunne harten.

OVER DE KLEEDING EN TOOI DER VROUWEN.

MEDEGEDEELD DOOR

A. I S I N G.

DE RINGEN.

Het kan vreemd schijnen, dat men, handelende over den opschik en de kleeding der vrouwen, met de ringen begint; maar dat heeft toch zijne goede redenen.

Bij de physiologie van het toilet is 't nog altijd een duister vraagpunt, of de vrouwen zich niet opschikten eer zij nog begonnen waren zich te kleeden. Bijkans overal waar men volken of stammen in den natuurstaat heeft ontmoet, droegen de vrouwen geene of schier geene kleedingstukken, maar wel ringen om den hals, of om de polsen, of om de enkels, en door den neus, of de lippen, of de ooren, ja, bij eenigen zelfs door de wangen. Die ringen waren vederen met omgebogen schachten, of kleine kettingen van schelpen, zaadkorrels, gekleurde steenen, of stukjes metaal. De ring mag dus beschouwd worden als een eerst en kenmerkend stuk van tooi, en de geleerde CUVIER, die naar een enkel stuk kinnebak van eene uitgestorven dierensoort het geheele dier beschreef waaraan 't had toebehoord, zou met evenveel zekerheid naar

zulke ringen de vrouwen der verschillende stammen uit de voorwereld weder geheel hebben kunnen opbouwen.

Maar 't is niettemin zeer moeijelijk met eenigen schijn van zekerheid te bepalen wanneer en waar het gebruik van ringen het eerst in zwang is geraakt. Sommigen schrijven het vroegst gebruik er van toe aan PROMETHEUS, die, toen hij er voor bedankte om met PANDORA — de eerste sterfelijke vrouw — te huwen, haar een ring gaf, om haar een weinigje te troosten. PLINIUS, daarentegen, meent dat de ringen vóór het beleg van Troje onbekend waren. Als reden voor die meening geeft hij op, dat HOMERUS, waar deze de kleinoodiën der Trojaansche vrouwen vermeldt, niet spreekt van ringen. Maar dit kan alleen bewijzen dat die vrouwen geene ringen droegen; want in het Oude Testament wordt melding gemaakt van ringen in Egypte in gebruik, ten tijde van JOZEF, en dus meer dan 600 jaren vóór den Trojaanschen oorlog.

Doch wat hiervan zij, wij zullen niettemin eerst eenige woorden zeggen over de verschillende beteekenissen van den ring, en dien vervolgens als middel tot opschik beschouwen.

Oudtijds hebben de ringen symbolische, geestelijke, of geheimzinnige, alsmede kerkelijke, wereldlijke en magische beteekenissen gehad; zij hebben gediend tot eere-teekenen en tot schandmerken, en door de stof waaruit zij vervaardigd waren, hebben zij ook gestrekt om verschillende betrekkingen en standen te onderscheiden.

Zoo kent men de ringen die de priesters der oude wet onder aan hun kleed droegen, en waarvan de symbolische beteekenis verborgen is gebleven; den ring dien de hoogepriester van JUPITER (de *flamen Dialis*) droeg, en die veel wijder was dan de ringen der andere Romeinsche burgers, omdat de drager nooit in eenige uitoefening van zijne bediening mogt worden gehinderd; — den herderlijken ring der Roomsch-Katholieke bisschoppen, dien zij dragen als teeken hunner waardigheid en onderpand van hun geestelijk huwelijk met de Kerk van hun Bisdom; — den trouwring, het teeken van onderlinge getrouwheid tusschen man en vrouw, en dien de geestelijke, na hem te hebben gezegend, aan den vinger der bruid steekt, soms met de woorden: *Accipe annulum fidei matrimonialis*, enz. (aanvaard den ring der huwelijkstrouw); — den ring der maagden die de kloostergelofte afleggen.

De ringen zijn ook teekenen geweest van geleerdheid, gezag, welwillendheid, getrouwheid, adel, ridderschap. De rabbijn SALOMON JARCHI zegt, met betrekking tot het Boek *Esther*, dat de ring, die in de eerste eeuwen een teeken was van eer, magt en waardigheid, een vaderlijk en erfelijk goed was.

De Koninklijke ring gaf eene soort van Souverein gezag aan dengenen aan wien de Vorst hem toevertrouwde. PHARAO nam zijn ring van zijne hand af en deed hem aan JOZEFS hand, terwijl hij hem over zijn huis en over gansch Egypteland stelde (*Genesis* XLI: 42). ALEXANDER wees PERDIKKAS tot zijn opvolger aan, toen hij stervende aan dezen zijn ring overhandigde (Q. CUR., L. IX). MUCIANUS, die onder Keizer VESPASIAAN den ring zijns meesters droeg, beheerde uit krachte van dien ring de zaken van Staat, zelfs, indien wij de Schrijvers gelooven mogen, zonder den Keizer te raadplegen. Onder de Turken en Sarracenen geschiedde de leenhuldiging door middel van den ring; dit verhaalt ons Keizer CONSTANTIJN in zijn werk over *Het Bestuur van het Keizerrijk*. Hetzelfde had plaats onder de eerste Fransche Koningen: als de Vorsten en Heeren hunne vasallen met leenen begiftigden, staken zij hun een ring aan den vinger, welks steen het wapen droeg dat zij voeren mogten. In dat geval diende de ring, even als bij vele volkeren der oude wereld, tot zegel, in stede van eene handteekening.

Bij de plegtige zalving en krooning der Koningen, werd de ring gezegend, dien men hun aan den vinger stak. In Savoije was de ring van den heiligen MAURITIUS het teeken der inhuldiging, sinds PIETER van Savoije dien van den abt van ST. MAURITIUS in Chablais had ontvangen. De Dogen van Venetië trouwden elk jaar op Hemelvaartsdag met de zee, en wierpen dan een ring in de golven, als om de zee te verpligten hun altijd getrouw te zijn; zij deden dit uit kracht van een uitdrukkelijk privilegie, verleend door Paus ALEXANDER III. (SANSOVINUS, *Beschrijving van Venetië*).

Een ceremonieboek, in handschrift gevonden, meldt: dat een hertog in het bezit van zijn leen werd gesteld door de kroon of den ring; een markies door den robijn, dien hij aan den middenvinger stak; een graaf door den diamant; een burg-

graaf door de gouden roede, en de baronnen en baronnets door de banier.

De Koningen van Perzië gaven ringen uit als teekenen van welwillendheid en vriendschap, en alleen zij die ze uit hunne handen ontvingen, mogten ringen dragen.

De Peruaansche Inca's verhieven in de ridderschap door gouden ringen aan de ooren der nieuwe ridders te hangen.

Te Rome hadden eerst alleen de senatoren en ridders het regt om ringen te dragen van goud; de mindere Romeinen droegen ze gewoonlijk van ijzer, ten zinnebeeld van den eenvoud, die in alles moest worden betracht.

Doch de ringen zijn niet enkel eereteekenen geweest, zij waren ook teekenen van schande.

Bij eenige volken was de ring een bewijs van dienstbaarheid; bij anderen een teeken van slecht gedrag. Een geruimen tijd lang werd het den Romein tot schande gerekend, als hij twee ringen droeg; NEVIUS en SERGIUS werden daarover berispt; alleen de Romeinsche vrouwen konden zich ongestraft aan die weelde overgeven.

De ringen zijn ook teekenen van tooverkracht geweest. In de oude vertellingen van toovergodinnen, en in de ridderromans, spelen zij als zoodanig dikwijls eene belangrijke rol, en de betooverde ringen geven er vaak zeer aardige voorregten aan hen die zoo gelukkig zijn ze te bezitten.

Een der zeldzaamste ringen is zeker die geweest van GYGES; een talisman welks eigenschappen geheel en al door de poëten zijn veranderd en miskend. Met wat al te groote dichterlijke vrijheid hebben zij eene min of meer aardige fabel gemaakt van eene voortreffelijke les van levenswijsheid. Zie hier wat van dien ring gezegd wordt door den Byzantijnschen scholasticus EPIPHANIUS, die de moeijelijke taak ondernomen heeft om de verdichtselen der geschiedenis en der poëzij na te sporen:

»De wijsgeer GYLIPPUS" — zegt hij — »wiens werken ongelukkig verloren zijn gegaan, heeft van dien ring van GYGES, waarvan men zulk eene zonderlinge fabel heeft gemaakt, het eerst gesproken. Die ring was werkelijk een talisman, maar een zeer rationele talisman. Hij kwam op de volgende wijze in het bezit van GYGES:

»De volken van Lydië waren de Sybarieten van Klein-Azië;

zij bragten den nacht met feestvieren door, en sliepen vervolgens een gat in den dag. Omstreeks acht eeuwen vóór CHRISTUS bewoonde GYGES de stad Pelopea, thans Thyatira geheeten (1); hij was jong, welgemaakt, rijk, dapper en begaafd met vele talenten. De wijsgeer GYLIPPUS, leermeester, naar men zegt, van den beroemden BIAS, een der zeven Grieksche wijzen, bragt zijn leven door te Claros bij de kleine rivier Halesus, ten Noord-Westen van Ephesus gelegen. Daar kwam GYGES, die zeer eerzuchtig was, hem opzoeken, om van hem te vernemen, op welke wijze hij zijn leven en zijne talenten het best zou kunnen besteden.

»Lees" — sprak de wijsgeer, terwijl hij hem een looden ring overhandigde, op welken een rond plaatje van twee strepen middellijn was aangebragt, dat 999 bijna onzigtbare lettertjes bevatte — »lees dit elken morgen bij de eerste stralen der zon."

»In Pelopea teruggekeerd, las GYGES op zijn ring het volgende:

»»*Verloren uren.*

»»Stel u twee personen voor, waarvan de een des morgens opstaat om half tien, en de ander ten zes ure. Als zij beide den ouderdom van vijftig jaren bereiken, zal de laatste 63875 uren, of 2661 dagen langer in werkzaamheid geleefd hebben dan de eerste (2).

»»Stel u voor dat er in Lydië 1500,000 personen zijn, die kwart over negen ure opstaan. Als er van dat aantal 950.000 ten zes ure opstonden, in plaats van te kwart over negen, konden er in vijftig jaren tijds 56.346.875.000 uren, dat zijn 6.432.292 jaren levens meer aan persoonlijke en maatschappelijke verbetering en vooruitgang worden besteed.

»»Daar niets gunstiger is voor de gezondheid, en langer doet leven, dan 't vroeg opstaan, kunnen wij aannemen dat er onder die 950.000 personen, 500.000 zijn die vier jaren langer zullen leven, dan anders zou zijn gebeurd, en dus, b. v., 54 jaren in plaats van 50 oud zullen worden. Zoo zouden er twee millioenen jaren van werkzaam bestaan worden

---

(1) Thyatira of Ak-Hissar, gelegen in Anatolië.

(2) Mits ze beiden op 't zelfde uur naar bed gaan.

VERT.

gewonnen, die, met de 6.432.292 jaren, in 50 jaren tijds een totaal van 8.432.292 jaren levens uitmaken, die alleen verkregen zouden worden door dat opstaan van 950.000 nuttig werkzame lieden des morgens ten zes ure, in plaats van, zoo als men in Lydië doet, te kwart over negen ure.

»GYGES begreep den zin van deze berekening van GYLIPPUS: hij stond alle ochtenden eenige uren vroeger op dan zijne medeburgers. Zijn arbeid, zijne talenten, zijn ijver openden hem den weg tot eer en aanzien; hij werd ambtenaar en gunsteling van CANDAULUS, den Lydischen Koning, en beklom na hem den troon.

»Dus was de beruchte ring van GYGES in waarheid een talisman; maar een zoodanige waarvan nog iedereen zich kan bedienen."

Na de ringen aldus beschouwd te hebben als teekenen of zinnebeelden, zullen wij die behandelen als tooisel, en de verschillende wijzen opgeven, waarop men ze gedragen heeft.

Inzonderheid werden te allen tijde de ringen aan de vingers gedragen; eerst droeg men ze aan beide handen, onverschillig welke, maar later, toen men er diamanten en andere kostbare steenen in zette, droeg men de ringen, om ze te beter te bewaren, aan de vingers der linkerhand, die gewoonlijk minder gebruikt wordt dan de regter. Onder de vingers koos men den vinger uit naast den pink, omdat men — zegt MACROBIUS in zijne *Saturnaliën* — toen geloofde dat er eene zenuw liep van het hart af tot aan den zoogenaamden ringvinger (*annularis*). Nog later, toen men meer dan één ring begon te dragen, stak men ze aan alle vingers, behalve aan den middelsten (den *digitus infamis*), die te Rome voor schandelijk, voor gemeen gehouden werd. Vervolgens werd het mode om den ring aan den wijsvinger (*index*) te dragen, en eindelijk om ringen aan al de leden te dragen, dat is, drie aan elken vinger. Men begon toen de weelde hierin zoodanig te overdrijven, dat de Senaat in het negende jaar der regering van TIBERIUS bepaalde, dat voortaan alleen personen tot een vrijen stand behoorende en die 400 *sestertii* in eigendom bezaten, ringen zouden mogen dragen. Van de vingers deed men de ringen afdalen naar de teenen. Die mode heerscht thans nog bij de Indiaansche vrouwen. Anderen, daarentegen, deden ze opklimmen naar de ooren, en dit gebruik

verspreidde zich alom, ofschoon toch met eenig onderling verschil.

Bij vele Amerikaansche volken, in Siam en andere gedeelten van Azië, werden lange ooren voor schoonheden gehouden. Om ze te rekken hing men in het lelletje, waarin een gaatje werd geboord, kleine ringen; langzamerhand nam men die grooter en grooter, en eindelijk hing men daar stukken hout, steen of metaal aan, die het oor meer en meer naar den schouder trokken. De vrouwen in Nieuw-Zeeland droegen er stukken wol met koorden aan, waaraan vogels bij de eene, bij anderen pakken naalden, scharen, zelfs nagels en tanden van dooden, en hondentanden hingen. (Zie COOKS *Reizen*). Eenige Negerinnen droegen gouden ringen in de ooren, waarvan de middellijn een halven voet beliep (*Reize van* BRUCE). Bij de Mongolen waren de oorbellen gewoonlijk een voet lang (*Geschiedenis der Turken en Mongolen*). De vrouwen op de kust van Malabar droegen oorringen die vier oncen wogen, en het gat in het oor was zoo groot dat men er gemakkelijk een vuist in kon steken. (*Reis van* DELLON).

In andere landen hadden de vrouwen nog wonderlijker smaak: zij droegen ringen door den neus, de lippen, de wangen, de kin. De vrouwen in Peru droegen aan den neus een massief gouden ring, waarvan de dikte geëvenredigd was aan den rang harer echtgenooten; de neus zakte langzamerhand door die zwaarte en kwam in gevorderden leeftijd voor den mond te regt (*Reize naar Peru*). De vrouwen op het eiland San-Salvador beplakten het topje harer neuzen met goudblad, staken het door, gelijk de oorlellen, en hingen er schelpen en hoorns aan. De vrouwen op het Cayenne-eiland hadden een klein geldstuk, of eene groote kraal van groen kristal aan hare neuzen hangen (*Verhaal van* FROLJER); de Mexikaansche droegen er edelgesteenten en goud aan (GOMARA); de Arabische en sommige in Hindostan staken er een grooten gouden ring door; die in de Provincie Guzurata hingen er eene reeks van ringen aan, in elkander gehaakt als de kinkettingen der paarden (*Verhaal van* MENDESLE); anderen weder staken er beenderen of stukken hout in.

Die opschik moge om de eene of andere reden bevallen hebben, maar was toch zeker geen ligte of gemakkelijke dragt. Nogtans schijnen ook de Joodsche vrouwen er vroeger smaak

in gevonden te hebben; immers in het Boek der Spreuken, Hoofdst. XI: 22, leest men van den gouden neusring eener schoone vrouw (1).

Afwisseling in den tooi is voor de vrouwen, zelfs in den wilden staat, eene behoefte. In de beschaafde maatschappijen komen nijverheid en vinding de vrouwen te hulp: daar verandert de mode elk oogenblik den vorm harer kleederen, kleinoodiën en snuisterijen; maar de arme wilde vrouwen missen dergelijke hulpmiddelen, en moeten zich soms verminken of kerven om een nieuwen opschik in 't leven te roepen. De eene doorboort dus, gelijk wij gezien hebben, haren neus, de andere hare lippen, wangen of kin. Onder de oude Ethiopiërs droegen de vrouwen een koperen ring door de lippen (DIOD. SIC. I). Op het Cayenne-eiland was een stam, waarvan zoo wel de mannen als de vrouwen een zeer groot gat in de onderlip maakten, om er een stuk hout of kristal, aan een ring bevestigd, in te zetten (*Verhaal van* FROIJER). De Indiaansche vrouwen in Brazilië plaatsten kleine groene steenen in hare lippen, even als in de kas van een ring (*Reize van* FERY *en van* KNIVER). De vrouwen uit den stam der Omaguasen staken er allerlei gekleurde vederen in (*Reize van* LA CONDAMINE). BOSMAN deelt mede: dat de Negerinnen van Rio-Gabon hare onderlip als een ring doorboorden, om het genoegen te hebben er haar tong door te steken. De vrouwen uit Kamschatka dragen er beenderen van dieren en geheele vogels door. De Mexikaansche vrouwen maakten 't zelfde gebruik van kin en wangen. In de tiende eeuw hadden de Russinnen van den ring een voorwerp van tooi, maar tevens van verdediging gemaakt; zij bedekten zich de borst, naar gelang van den rijkdom harer echtgenooten, met een ijzeren, koperen, zilveren, of gouden kas, waaraan een ring zat met een dolk. Van de vijfde tot de elfde eeuw droegen de jonge meisjes van koninklijken of vorstelijken bloede in Frankrijk, en in de andere Staten van Europa, een gouden band of ring om het hoofd.

---

(1) Niet volstrekt: *Spreuken* XI: 22 luidt, in de vertaling van VAN DER PALM: „Vrouwenschoonheid bij een ondeugend gemoed, is een gouden neusring in een varkens-snuit." Doch ook V. D. P. heeft er bij aangeteekend: „Neusringen zijn een deel van den opschik eener Oostersche vrouw."

Als bondgenoot van den minnenijd heeft de ring nog vreemder rollen gespeeld; doch wij zullen die maar stilzwijgend voorbijgaan.

De weelde in het dragen van ringen, en de misbruiken daaruit gevolgd, leveren velerlei aardige bijzonderheden op. De stukken steen of zaadkorrels, waarmede men de ringen vroeger versierde, toen zij nog van ijzer waren, deden naderhand, toen zij van goud waren geworden, het denkbeeld ontstaan om er diamanten en andere edelgesteenten in te zetten. Men zegt dat de Romeinsche Senator NONIUS de eerste was die in zijn ring een steen deed vatten, ter waarde van twintig duizend kroonen. Deze ijdelheid mishaagde den Senaat zoo zeer, dat NONIUS er streng om gestraft werd.

Keizer HELIOGABALUS, die zich met eene geheel vrouwelijke behaagzucht opschikte, spreidde eene ongehoorde weelde in het gebruik van ringen ten toon: nooit droeg hij meer dan tweemalen dezelfde ringen, welke waarde die ook bezaten: elken dag droeg hij nieuwe.

Dit voorbeeld had treurige gevolgen. Men wilde doen zoo als de Keizer deed, en, zegt SENECA: »Men zag vrouwen die aan hare vingers de waarde droegen van twee tot drie fortuinen." Van CLEOPATRA is 't bekend dat zij, om een beker wijns te drinken, die meer kostte dan een prachtig gastmaal haar door ANTONIUS aangeboden, een harer oorringen met eene parel van meer dan twintig millioen *sestertii* (*f* 1.250.000.—) afdeed, de parel in azijn deed oplossen, en dat vocht toen in een beker wijns mengde en opdronk. Als PLINIUS gewaagt van de weelde der vrouwen van zijnen tijd in 't dragen van ringen, halskettingen en armbanden, zegt hij: »Ik heb TULLIA, de gemalin van CALIGULA, voor het afleggen van gewone bezoeken, zoodanig aan vingers, armen, hals en ooren met edelgesteenten overladen gezien, dat de waarde er van veertig millioen *sestertii* (*f* 2.500.000.—) te boven ging."

Die overdreven weelde in het ringen-dragen overleefde de Romeinen. De schrijvers van het werk: *l'Art de vérifier les dates*, verhalen daaromtrent de volgende bijzonderheid uit de Fransche geschiedenis:

»Toen zekere prins RODOLPHE zich eens bij den Hertog van ANJOU bevond, bragt deze hem in zijn kabinet, en toonde hem daar eene schitterende verzameling van ringen met kost-

bare steenen. RODOLPHE beschouwde die eenige oogenblikken, en vroeg toen naar hunne waarde en opbrengst. De hertog antwoordde: dat de waarde er niet van was te berekenen, maar dat hij er geen penning van trok. — »Ik voor mij" — hernam toen RODOLPHE — »bezit maar twee steenen, die mij omtrent niets kosten, en jaarlijks twee honderd percent opbrengen." Toen zag de Hertog verwonderd op, en wilde volstrekt die steenen zien, en nu geleidde hem de prins naar twee molens, die hij binnen kort had doen bouwen: »Ziedaar" — zeide hij tot den Hertog, en wees hem naar de molensteenen — »dat zijn die twee steenen die bijkans niets hebben gekost en mij méér opbrengen dan gij trekt van al uwe ringen en kleinoodiën."

In Frankrijk hebben de ringen ook gediend tot symbolen van kunst. De monnik van Sint-Gallen gewaagt van zekeren LEIDRADE, een Aartsbisschop van Lyon, onder KAREL *de Groote*, die in de negende eeuw eene muzijk- en zangschool had opgerigt. Aan elken zanger en muzijkant, die toegelaten werd, gaf LEIDRADE een ring, op welks kas eene lier gegraveerd stond.

De Ouden, zoo weelderig in 't gebruik der ringen, regelden dat ook naar de jaargetijden: de mode ontstond onder de Romeinen om van ringen te verwisselen naar mate van het jaargetijde, de zwaarsten dienden voor den winter, de ligtsten voor den zomer. JUVENALIS spot met die dwaze mode, in een zijner hekeldichten, waar hij spreekt van »het goud van den zomer dat de zweetende vingers verkoelt".

Ook werden de ringen gebruikt om aardigheden, vleijerijen, dankbetuigingen, geloften van vriendschap, of dergelijke gevoelens of opwellingen van geest uit te drukken, Men graveerde er teekenen, hiëroglyphen, deviesen, symbolen op; ook miniatuur-portretten, die, naar men zegt, zekere PYRGOTEUS, ten tijde van ALEXANDER, in de mode bragt. Die mode om op ringen te doen schilderen, gaf in een staatkundig en zedelijk opzigt, aanleiding tot zoodanige uitspattingen, dat zij PLINIUS deed zeggen: »dat de eerste persoon die een ring aan zijn vinger had gestoken, eene afschuwelijke misdaad had begaan". — Tot verzachting van deze wat ál te gestrenge uitspraak van den Romeinschen historieschrijver, zullen wij ten slotte aanvoeren: dat een man die in eenen zeer goeden reuk staat, de Kerkvader CYPRIAAN, het dragen van ringen vergunt, »vooral" — zegt hij — »als er een matig gebruik van gemaakt wordt".

Vrij, naar C. LEINADIER.

CIRCASSIËRS.

Toen, kort vóór het uitbreken van den oorlog in het Oosten, de Pruissische reiziger Baron VON HAXTHAUSEN, op eene uitnoodiging van den Russischen Keizer, de Trans-Kaukasische Gewesten van het Moscovische Rijk bezocht, kwam hij ook

te Bambor, eene kleine versterkte haven aan de Zwarte Zee. Er was juist een Turksch vaartuigje prijs gemaakt door de booten van een Russisch fregat, bemand met Kozakken. Aan boord van het prijsgemaakte schip bevonden zich, als passagiers, een Circassische prins uit de nabuurschap, vergezeld van twee zijner vasallen en verscheidene bedienden, eene jonge vrouw, en zes Circassische meisjes van twaalf tot vijftien jaren. De patroon van het vaartuig was zonder twijfel een smokkelaar, die wapenen en oorlogs-munitie aan de Circassiërs bragt, in ruil tegen Circassische meisjes bestemd voor de slavenmarkt te Constantinopel. Welligt had de prins eene politieke zending te volbrengen. De beschuldiging van krijgsbehoeften te hebben binnengesmokkeld, werd met kracht door den Turk weêrsproken en bleef onbewezen; doch de handel in meisjes bleek duidelijk en was voldoende om naar de Russische reglementen het vaartuig verbeurd te verklaren. De Baron VON HAXTHAUSEN vroeg aan den Russischen Kolonel, die in de stad het bevel voerde, hoe hij met de Circassiërs, zoo mannen als vrouwen, zou handelen. De Kolonel antwoordde: dat, daar zij behoorden tot stammen die met Rusland in vrede waren, hij er zich toe bepalen zou hun eenige vermaningen te geven en dan in vrijheid te stellen.

Intusschen kwam de zoon des prinsen om de bevrijding zijns vaders te bewerken; de Baron vergezelde den jongeling in de vesting en was daar getuige van een zonderling tooneel. Toen de Russische Kommandant de jonge meisjes had aangezegd dat zij vrij waren, liet hij haar de keuze om naar haar land terug te keeren, vergezeld door een prins van den stam; òf te huwen met een Rus of een Kozak, dien zij-zelven mogten kiezen; òf met den Pruissischen reiziger te vertrekken naar Duitschland, waar alle vrouwen vrij zijn; òf, eindelijk, den Turkschen Kapitein te volgen, die haar zou verkoopen op de markt te Constantinopel. Het algemeene antwoord, dat terstond volgde, was: »Naar Constantinopel!" — Zulke meisjes zien in den harem geene slavernij, maar het huwelijk. Daarom gaan zij met een vrolijk hart naar Constantinopel, even als vele Engelsche dames naar Calcutta en Madras. Zij verdragen geduldig de ruwe wijze waarop zij gedurende de reis behandeld worden, omdat zij zich in 't verschiet reeds als de gunstelinge van den Sultan, of voor 't minst van een Pacha beschouwen.

De Circassiërs kennen geene andere weelde dan in hunne wapenen. Zij zijn fier, en weten zich fraai en krachtig uit te drukken. Een gevangen officier, die zich beklaagde over zijne ketenen, kreeg tot antwoord:

— Als gij eene vrouw waart zouden we u door onze vrouwen doen bewaren; maar gij zijt een man van moed, en welk moedig man zou de slavernij verduren, als hij niet geketend ware?

MENGELWERK.

DON CARLOS, PRINS VAN SPANJE. (*)

(NAAR DE VERSCHILLENDE VOORSTELLINGEN VAN VROEGER EN LATER TIJD, EN NAAR DE JUISTE TOEDRACHT DER ZAKEN, VOLGENS OORSPRONKELIJKE STUKKEN.)

Onder de beschuldigingen door onze voorouders, bij hun verzet tegen 't Spaansche dwangbewind, Koning FILIPS naar 't hoofd geworpen, is er geen algemeener, noch bitterder tevens,

(*) Wij plaatsen dit, ingezonden, zaakrijke Stuk, vol wetenswaardige bijzonderheden, niet alleen uit eerbied voor de onpartijdige geschiedenis, en achting voor de onvermoeide nasporingen des Hooggeleerden Schrijvers, maar inzonderheid om hem en andere geschiedvorschers uit te lokken tot eene verdere alsdan geheele beoordeeling van hetgeen den dood van Don CARLOS betreft. Reeds meermalen gaf dit Tijdschrift aldus aanleiding tot eene grondige behandeling van duistere historische vraagstukken. Ook ten aanzien van *dit* zal het artikel dat wij nu mededeelen, hoe doorwrocht ook, het laatste woord nog wel niet zijn. Wij voor ons kunnen in de bewijzen dat Don CARLOS niet door vergif of de koord is omgebragt, het bewijs nog niet vinden dat de grondlegger van de Nederlandsche vrijheid geene reden had om, in zijne verdediging van 1581, te zeggen: „dat FILIPS den wreedsten kindermoord aan zijn zoon Prins KAREL begaan had". Juist de bijvoeging van dat „*wreedste*" zou ons veeleer doen denken, dat hij gesproken heeft met volkomen kennis van de *wezenlijke* toedragt der zaak. De *wreedste* moord dunkt ons die welke volbragt wordt door middel van langzaam afmartelend zielelijden; en 't schijnt nu bewezen te zijn, dat zulk een hem veroorzaakt zielelijden den edelen, ridderlijken Prins gebragt heeft tot pogingen van zelfmoord, die hem ten grave sleepten. De Justitie komt meermalen tot het ontdekken van barbaarsche ouders, die opsluiting en gruwelijke mishandeling aanwenden om gehate kinderen uit den weg te ruimen, en de publieke opinie noemt hen te regt: moordenaars. Die barbaarschheid met wereldlijke almagt in een Koning vereenigd en op een Kroonprins toegepast, is wel 't afgrijselijkste dat zich laat denken; vooral wanneer de gekroonde vader het oordeel der wereld ontziet en bij de mishandelingen de *étiquette* betracht, en ze — behalven voor het slagtoffer — maatregelen doet schijnen van een gebroken vaderhart tot zijne verbetering. De vraag of er in *dien* zin de wreedste kindermoord gepleegd is, blijft alzoo nog te beantwoorden. DE RED.

dan die, dat hij de moordenaar zijns eigen zoons, den ongelukkigen Prins KAREL van Spanje, zijn zou; geene beschuldiging ook, die, bij den rechtmatigen haat dien men aan den Spanjaart toedroeg, lichter geloof vond. Het ellendige levenslot, het jammerlijke levenseinde van den Spaanschen Prins moest daarbij zoo op de deernis werken van allen die er mede bekend werden, dat er bijna geen geval in de geschiedenis des nieuweren tijds meer algemeene deelneming vond, en, in poëzy zoo wel als in proza, zoo veelvuldig behandeld en bezongen werd. Gemeenlijk ging daarbij dan de deernis met het lot des zoons met den afschuw van den vader gepaard, die hem, naar men algemeen geloofde, om 't leven had doen brengen. Intusschen, hoe wèlverdiend de haat mag genoemd worden, door FILIPS bij tijdgenoot en nakomeling op zijn hals gehaald, van den dood van Don CARLOS moet hij worden vrijgesproken; het bloed zijns zoons kleeft niet op zijne ziel. Eerst in onze dagen is dat bepaaldelijk gebleken uit onuitgegeven stukken en papieren van verschillende tijdgenooten, die op het terrein zelf, waar de ongelukkige Prins zijne laatste levensdagen doorbracht, vertoevende, als onpartijdige ooggetuigen van al wat er voorviel, ons gehoor verdienen, en welker verslagen en mededeelingen, door den Duitschen Geschiedvorscher LEOPOLD RANKE in 't licht gegeven, wij kortelijk willen doorloopen, om daaruit het ware beloop der feiten te leeren kennen. Vooraf hebben wij, naar RANKES eigene mededeelingen, beknoptelijk te boeken wat er, in vroeger en later tijd, achtervolgens over den Spaanschen Prins en zijn lot geschreven is.

I.

De eerste die zich over Don CARLOS en zijn uiteinde vernemen liet, was Meester JUAN LOPEZ, de leermeester van den beroemden CERVANTES. Zoodra de Prins gestorven was, zette LOPEZ er zich toe zijn dood en begrafenis te schetsen. In den nacht van 23 op 24 July 1568 was gene, in 23jarigen ouderdom, overleden, en reeds den 9den Oct. van dat jaar was het handschrift van LOPEZ door Broeder DIËGO DE CHAVES, wien dat door den Raad van Castilië was opgedragen, gelezen; in Nov. zag het verhaal het licht. Het meldde echter niets buitengewoons: met den 14den July, den dag, dat 's Prinsen ziekte

uitbrak, begonnen, verhaalde het zijne biecht, de toediening des Heiligen Sacraments, den dood, de begrafenis, en het beklag van zijn vroegtijdig einde, als viel er niets verder bij op te merken.

Hoe onnoozel men zich echter in Spanje hield, in den vreemde was de verbeelding ras werkzaam de zaak naar eigen meening voor te stellen. Reeds in Sept. 1568 wist de Venetiaansche Gezant te Madrid, dat men in Italië de verdenking voedde als ware Don CARLOS vergiftigd geworden; en wat eerst vermoeden was, werd nu weldra algemeen gerucht, en kreeg, van Nederland uit, het eerst bepaalde verbreiding en schijn van zekerheid. Het was Prins WILLEM VAN ORANJE die, ten jare 1581, in zijne *Verdediging*, onder andere — meer gegronde — beschuldigingen tegen FILIPS, ook de min bewezene stelde, dat deze, om zijne nicht te trouwen, zijne vrouw gedood, en, bij dien snooden manslag, tevens den wreedsten kindermoord aan zijn zoon, Prins KAREL, begaan had.

Hoe onbewezen — en onbewijsbaar — beide verwijten ook waren, eens door een man als ORANJE openlijk geuit — en in zijne gemoedstemming en verhouding tot FILIPS liet zich die uiting licht verklaren — raakten zij hoe langer zoo meer in omloop. Van daar, dat zij ook weldra van de tegenovergestelde zijde weêrspraak ervoeren, en het eerst van den Italiaan GIAN BATTISTA ADRIANI, die in 1583 zijn geschiedwerk aan den Groot-Hertog van Toskanen opdroeg, en daarin niet den vader, maar den zoon zelf de schuld gaf van al het ongeluk dat dezen wedervaren was, terwijl hij daarbij tevens verzekerde, dat er niets aan was van zijn onnatuurlijken dood. »De Prins" — zeide hij — »was aan een overladen maag en het gebruik van ijskoud water gestorven."

ADRIANI's berichten vonden op hunne beurt ingang, en werden weldra in velerlei geschriften overgenomen; zij verwierven zelfs zoo veel invloed, dat men in Fransche smaadschriften van dien tijd tegen FILIPS, in welke men alles opeengehoopt vindt wat zich maar gruwelijks van hem denken laat, de aantijging van den moord zijner gemalin en van zijn zoon niet vermeld vindt.

In den aanvang der volgende eeuw echter kwam men reeds weder tot de vroegere meening terug. Zoo neemt MATTHIEU in zijne *Histoire de France et des choses mémorables advenues*

aux provinces étrangères, durant sept années de paix (Paris, 1606), aanleiding, om bij het vermelden van FILIPS' dood, dezes leven en den dood van Don CARLOS te verhalen. Volgens hem zou de Prins met de Protestanten in Midden- en Noord-Europa in betrekking zijn geweest en tegen zijn vader hebben willen opstaan; FILIPS had daarop zijn gewetensraad — gelijk MATTHIEU dat bestempeld — verzameld, en op strenge maatregelen aangedrongen; de zaak was toen aan de Inquisicy overgedragen, en Don CARLOS door deze voor een ketter verklaard en ter dood veroordeeld geworden. Door vier knechten was daarop het vonnis voltrokken; twee hadden zijne handen, één zijne voeten vastgehouden, en de vierde hem geworgd. MATTHIEU is echter bij het aanvoeren zijner bronnen zoo weinig naauwgezet, dat hij zelfs Duitsche schrijvers aanvoert, die hetzelfde berichten, terwijl toch, b. v., zoo wel SIMON SCKANDIUS (*Rerum Germanicarum*, IV) als anderen verzekeren, dat KAREL aan eene ziekte in 't onderlijf gestorven, en FILIPS over zijn dood zeer bedrukt geweest is. Hoe ongerijmd MATTHIEU'S bericht was, het vond, door GREGORIO LETI vervolgens nog uitgeschreven, geloof, en werd versterkt door hetgeen ook de bekende Geschiedschrijver DE THOU (THUANUS) vermeldde. Deze, die in zijn groot en lijvig werk, niet overal even oorspronkelijk zijn kon, schreef dikwijls geheele plaatsen van ADRIANI, BURGUNDIUS, en anderen uit, en nam dus alleen op hun gezag aan wat zij vermeldden. Voor de geschiedenis van Don CARLOS evenwel had hij eene bijzondere bron; zekeren smid, die den Prins gekend, en het slot aan dezes deur gemaakt had. Bij den geringen stand echter van zijn berichtgever dorst hij dezen geen onvoorwaardelijk geloof geven, en beweerde dus, volgens anderen, dat Don CARLOS, op een Inquisicy-vonnis door een giftdrank om 't leven was gebracht. De THOU'S gezag moest niet weinig strekken om de door hem gegeven voorstelling steeds meer ingang te verschaffen, en werd door Spanje's vele vijanden met gretigheid vernomen en verbreid.

Van de Spaansche zijde deed zich daarentegen eene en andere stem, die het tegenovergestelde gevoelen uitte, krachtig vernemen. Daaronder vooral die van den Geschiedschrijver LUIS CABRERA, in zijn werk over: *Felipe Segundo, rey de España* (Madrid, 1619). Deze, dien een onuitputtelijke

rijkdom van oorspronkelijke berichten ter dienste stond, en van wien men tot zijne eer mag zeggen, dat hij geenerlei omstandigheid zelf verdicht heeft, is echter desniettegenstaande noch altijd even naauwkeurig, noch ook billijk, daar hij steeds bepaaldelijk en heviglijk partij kiest. CABRERA laat zich, meer dan eens, uitvoerig over Don CARLOS uit, en geeft dan steeds den Prins alleen al de schuld; hij spreekt onverholen van zijn plan om naar de Nederlanden te vluchten, en schrijft zijn dood alleen aan zijn eigen wangedrag toe. Hij beroept zich daarbij, tot staving zijner geloofwaardigheid, op hetgeen hij zelf gehoord en gezien heeft. »Van zijne jeugd af" — zoo zegt hij — had hij »tot de vertrekken der Spaansche regeeringshoofden den toegang gehad, en door zijne en zijns vaders betrekking tot FILIPS' eerste Ministers, RUY GOMEZ en CHRISTOVAL MORA, was hem veel inlichting en opheldering ten deele geworden". Ook voert hij inderdaad enkele gewichtige feiten aan, welker kennis ons, zonder hem, gefaald zou hebben, en deelt ettelijke belangrijke stukken mede. Door zijne eigenaardige gezichtspunten kon zijn boek echter slechts bij gelijkgezinden ingang vinden.

In de twee werken van den Geschiedschrijver LORENZO V. D. HANEN Y LEON (*Don Felipe el prudente* en *Don Juan de Austria*) hebben wij slechts eene omwerking van CABRERA's werk, met wien hij dan ook geheel overeenstemt in de voorstelling van Don CARLOS' geschiedenis.

Ook STRADA's berichten aangaande Don CARLOS geven niets nieuws. Gelijk men weet, zijn het vooral de papieren des geslachts van PARMA, die zijn geschiedwerk belangrijk maken, en dezen hielden over Don CARLOS niets in; hij mengt dan ook in zijn verhaal daaromtrent allerlei dooreen, en volgt in de hoofdzaken blijkbaar CABRERA en ADRIANI.

De beide Fransche Schrijvers BRANTÔME en ST. RÉAL droegen er het meeste toe bij, dat de berichten van CABRERA en dergelijken, die FILIPS geheel vrijspraken, niet gehoord werden, daar zij in hunne veel gelezen geschriften, de eerste meer als gerucht, de tweede, daarentegen, als schreef hij de zuiverste waarheid, de beschuldigingen tegen FILIPS staafden, en ST. RÉAL zelfs, zich niet tevreden stellend met hetgeen BRANTÔME van Don CARLOS' liefde voor zijne stiefmoeder verhaald had, van dezer instemming met die liefde sprak. Uit hem

putte SCHILLER de stof voor zijn bekend treurspel, en bracht er niet weinig toe bij, dat de meening van FILIPS' schuld aan den dood zijns zoons, bij duizenden gereeden ingang vond. De tallooze lezers of hoorders van zijn drama toch, den indruk geheel gehoor gevende, dien 's Dichters schoone verzen op hen maakten, namen met die verzen tevens de voorstelling over, er van de aandoenlijke geschiedenis in gegeven.

Daarmede echter was men nu tevens tot een uiterste gekomen, en moest zich dus wel van zelf genoopt voelen de zaak op nieuw te onderzoeken, en te zien in hoe verre alles wat men nu allengs was gaan gelooven, inderdaad dat geloof verdienen mocht. — De eerste die daartoe kwam, was de bekende Schrijver ANTONIO LLORENTE, in zijne *Geschiedenis der Spaansche Inquisicy*. Opkomende tegen ST. RÉAL en de zijnen, wijdde hij aan Don CARLOS een uitvoerig vertoog. Het viel hem gemakkelijk aan te toonen, hoe weinig er aan was van een liefdehandel tusschen den Prins en de Koningin, zijne stiefmoeder; hij gaf zich tevens de moeite de stukken der Inquisicy te doorsnuffelen, en ontdekte daarbij althans zoo veel, dat er nimmer eene rechtspraak van de heilige rechtbank tegen den Prins bestaan had. Hij putte daarmede echter de zaak op verre na niet uit, maar gaf nu, zonder meer, zoo wel Don CARLOS en zijn wangedrag de schuld van zijne ongelukken, als hij tevens den dood diens Prinsen op een vonnis van zekeren Raad — gelijk CABRERA — liet plaats grijpen. Hij beroept zich daarbij op papieren, waarin karaktertrekken en anekdoten van dien tijd waren opgeteekend, en die wel niet authentiek, maar toch geloofwaardig waren, daar zij van zekere personen stamden, in 's Konings paleis aangesteld, en overeenstemden met datgene, wat door eenige schrijvers te verstaan was gegeven. Welke bronnen dat zijn, meldt hij niet; de brieven van ERASSO en MANRIQUE, uit 's Konings paleis geschreven, die wij thans bezitten, kunnen het niet zijn, daar zij geheel andere dingen berichten, dan LLORENTE verhaalt, met GREGORIO LETI overeenstemmende, die den fabelachtigen MATTHIEU, gelijk wij hoorden, naschreef. Het eenvoudige verhaal van 's Prinsen sterven, zoo als het bij CABRERA voorkomt, wordt door LLORENTE niet verbeterd, noch kan door het zijne vervangen worden.

II.

De verschillende, met Don CARLOS' gevangenschap en dood in verband staande, feiten laten zich tot *vier* punten brengen, over welke wij thans de verschillende bekend geworden juiste mededeelingen zullen opteekenen.

1. Het uiteinde van Don CARLOS.

Zeker is het dat hij niet door de Inquisicy gevonnisd werd; dit is door LLORENTE'S onderzoekingen blijkbaar geworden. Maar ook door geenerlei Commissie werd hij gevonnisd. Wel heeft FILIPS zijne zaak in handen eener kleine vergadering van drie leden: den Kardinaal SPINOZA, den Vorst RUY GOMEZ, en den Licenciaat BIRVIESCA, gegeven (CABRERA), maar hij deed dit slechts op voorbeeld van den Arragoonschen Koning JAN II, om de gevangenneming zijns zoons te verantwoorden; een oordeel, een vonnis werd echter door die vergadering niet uitgesproken. De vele papieren, daarentegen, die 's Prinsen natuurlijk levenseinde blijkbaar maken, en die RANKE onder 't oog kwamen, zijn: in Weenen bewaarde afschriften van brieven aan het hof van Koning FILIPS, door Don GOMEZ MANRIQUE en FRANCISCO ERASSO geschreven; verder de briefwisseling van den Venetiaanschen Gezant met den Senaat, die van 15 Febr. tot 12 July 1568, bij verschillende gelegenheden, van de gevangenis en den dood des Prinsen handelt; Duitsche brieven uit Madrid van 24 July, in eene verzameling door H. J. FRUGGER bijeengebracht, bewaard; brieven van de Gezanten van Florence en Mantua; eindelijk verschillende brieven des Pauselijken Nuncius van 24 January tot 27 July. In al deze stukken is nergens ook slechts het geringste spoor van een gewelddadigen dood voorhanden; integendeel vermelden zij allen slechts den zeer verklaarbaren loop der ziekte, door zijn natuurlijk einde gevolgd. Zoo schrijft ERASSO, dat de uitsporigheden, die hij zich, in vertrouwen op zijne jeugd en lichaamssterkte, veroorloofde, de oorzaak van zijn dood waren. Hij liep zonder kleederen en schoenen, liet zijne kamer zeer vochtig maken, sliep des nachts dikwijls zonder eenig dek, dronk vaak eene onmatige hoeveelheid van koud water met sneeuw. Men deed alles om dit te verhinderen, maar slaagde daarin niet. Zoo verloor de Prins zijne natuurlijke warmte, en besloot niet meer

te eten; hij hield dat elf dagen vol, en toen hij na dien tijd eindelijk warme spijzen gebruiken ging, kon hij die niet meer inhouden en verdragen, en nu stierf hij, zegt ERASSO, »met zoo veel berouw tot God, dat het eene groote voldoening en een troost voor allen was". Hetzelfde vermelden ook de Duitsche briefschrijvers, en de Pauselijke Nuncius zegt even zoo: »Het was, als of de Prins, wien men de gelegenheid zich zelf te kort te doen, benomen had, zich nu door allerlei uitsporigheden wilde ombrengen. Hij at niets, kleedde zich niet, stelde zich met slechts een taffen kleedjen om in den tocht; liep barrevoets door eene kamer die hij zoo vochtig had doen maken, dat het water er den grond bedekte; 's nachts liet hij zijn bed tot wel driemalen toe met eene flesch met sneeuw verkoelen, ja, hij hield deze zelfs den ganschen nacht bij zich; hij dronk voortdurend ijskoud water zonder iets te eten; en men kon hem al die uitsporigheden niet beletten, om het geweld, dat hij dan maakte; zoodat hij zich ten leste geheel te gronde richtte".

Misschien was 't het enge verblijf in eene kamer, voor een wintervertrek bestemd, maar thans door den Prins in de hitte van een Madridschen zomer betrokken, die hem tot zulk een buitensporig gedrag verlokte, hoewel hij weigerde die kamer te verlaten, tenzij men hem zijne volle vrijheid schonk. Daarbij kwamen dan echter ook zedelijke redenen: onmiddellijk, nadat hij de koenste ontwerpen gekoesterd had, vond hij zich door zijne gevangenschap tot volkomen onmacht gebracht. Toen men hem, b. v., voor de eerste maal zijn vleesch gesneden bracht, omdat men hem zelfs aan tafel geen mes wilde toevertrouwen, weende hij, en beet in zijn vinger. Allengs maakte zich de wanhoop van hem meester.

De sprekendste getuige van zijn natuurlijken dood is overigens zeker wel de Venetiaansche Gezant, SIGISMOND DE'CAVALLI, een man, die, met FILIPS' gedrag in deze zaak ontevreden, dit uitdrukkelijk met den naam van »wreed" bestempelt. Deze nu meldt in zijn brief van den laatsten September 1568: »Daar uit verschillende plaatsen van Italië het gerucht vernomen wordt, als of de Prins van Spanje vergiftigd is, mag ik niet verzuimen hier bij te voegen, dat hij aan geen ander vergift is gestorven, dan aan zijne hevige buitensporigheden, en aan de groote onrust van zijn gemoed".

2. Heeft Don CARLOS zijn vader willen vermoorden?

Zoodra de Prins gevangen was gezet, en te midden der onzekerheid, welk misdrijf hem die straf op den hals had gehaald, verhief zich het gerucht, dat hij den Koning, zijn vader, naar 't leven gestaan had. Weldra werd dit algemeen verspreid. »Iedereen" — zoo schrijft de Mantuaansche Gezant den 24sten January — »deelt thans de meening, dat de Prins den Koning heeft willen dooden en daartoe den dag van St. Sebastiaan had bepaald." Men geloofde het te eerder, omdat 's Konings Ministers, al wachtten zij zich het uitdrukkelijk te beamen, het aanvankelijk evenmin loochenden. »Toen ik" — zoo schrijft de Nuncius, op denzelfden 24sten Jan., tegen den Voorzitter (van Castilië, SPINOZA, later Kardinaal), er van sprak, antwoordde, deze dat, zoo er niets anders te vreezen ware geweest, de Koning zich had kunnen wachten en andere maatregelen nemen; dat de zaak echter, zoo mogelijk, nog erger was". Men ziet, met welk eene kunstgreep de in het geheim ingewijde man noch beaamt, noch ontkent, maar alles vermoeden laat. Het was echter niet de meening des Konings dat gerucht verder te laten geworden. Hij verklaarde het uitdrukkelijk voor valsch; hij liet de uitheemsche Gezanten bijeen komen, en hun door RUY GOMEZ verzekeren, dat zijn zoon het niet op zijn leven had gemunt gehad.

En toch bestaat er op dit punt een zeer uitvoerig en omstandig bericht, dat het tegendeel op het bepaaldst schijnt vast te stellen. LLORENTE heeft, namelijk, de schriftelijke mededeelingen van een ooggetuige bewaard, die bij zekere voorvallen in een Jeronymitenklooster te Madrid tegenwoordig was, welke bijna geen twijfel mogelijk maken. Een bediende van den Prins, namelijk, bericht, dat zijn Heer en Meester, die reeds geruimen tijd van eene hevige gemoedsbeweging had doen blijken, op zekeren avond eindelijk zich naar een Jeronymitenklooster had begeven, om daar te biechten. Hij had daar echter zulke woeste ontwerpen ontboezemd, dat de monniken hem geene absolucy dorsten geven, en ze hem ronduit weigerden. Te vergeefs had hij daarop eenige andere monniken en twaalf godgeleerden uit het Dominikanenklooster van Atocha bijeen laten roepen, om uitspraak te doen in die zaak; maar op zijne belijdenis, dat hij iemand vijandig naar 't leven wou staan, hadden ook dezen hem niet

willen hooren. Don CARLOS had nu de toediening des Sacraments met eene ongewijde hosty verlangd, maar niemand had daartoe willen meêwerken. De Prior van Atocha, daarentegen, had hem ter zijde genomen en hem voorgehouden, hoe, indien hij zeggen wilde, wien hij om 't leven brengen wou, er misschien gronden konden bestaan, hem toch nog te absolveeren; en de Prins had nu bekend en gezegd, dat het zijn vader was. Natuurlijk had men nu, in plaats van absolucy te geven, de zaak terstond voor den Koning gebracht.

Aan de echtheid van dit stuk valt niet te twijfelen; niet alleen toch heeft LLORENTE, hoe dikwijls er tegen zijne oordeelvellingen te spreken valle, nergens een onecht stuk meêgedeeld, maar ook is een afschrift uit het Eskuriaal van hetzelfde stuk voorhanden en dat in zeer goed gezelschap; het bevindt zich, namelijk, bij een brief van Koningin KATHARINA van Portugal, over binnenlandsche Portugeesche zaken, welks echtheid vast staat, daar er in de berichten van den Venetiaanschen Gezant eene plaats uit wordt aangehaald; en bij een geschrift van ANTONIO PEREZ, dat ontwijfelbaar van dezen afstamt en van zeer veel gewicht is.

Intusschen blijven er nog eenige onbeantwoorde vragen over. Hoe, namelijk, kon de Koning de stoutheid hebben eene zaak te loochenen, hem door de monniken van Atocha onmiddellijk meêgedeeld, en die daarenboven zoo velen bekend was; en wat had zijne bedoeling kunnen zijn, met eene onwaarheid te zeggen, die tegen zijn eigen belang indruischte? — Van waar, buitendien, dat de bepaalde bedoelingen des Prinsen, aan welke wij niet twijfelen kunnen — gelijk zij, namelijk, uit de brieven, bij hem gevonden, blijken — met dien moordaanslag in geenerlei verband staan, ja, hem veeleer weêrspreken? De gewichtigste bedenking echter wordt door een stuk geleverd, dat een wel beknopter, maar even geloofwaardig bericht omtrent de tooneelen in het klooster meêdeelt, dat daarenboven van een geheel ander man, dan een bediende of portier afkomstig is, maar van dat moorddadig opzet niet weet. — De Pauselijke Nuncius, GIAN BATTISTA CASTAGNA, Aartsbisschop van Possano, niet tevreden met hetgeen hem SPINOZA gezegd had, onderzocht en vorschte nog verder, en deelde in een brief van 4 Maart het volgende mede: »De Prins trok naar een klooster buiten Madrid, St. Jeronimus genoemd,

waar hij verscheidene broeders bijeenriep en hen vraagde, of iemand, die, op goeden grond, tegen een ander haat koesterde in zijn gemoed, het heilig Sacrament mocht nemen? Zij antwoordden hem van neen. En toen hij nu verder vroeg: of men hem dan ten minsten eene ongewijde hosty geven kon, opdat het voor het volk den schijn had, als deelde hij in 't Sacrament? werd hem weder neen geantwoord, daar dit eene groote heiligschennis zijn zou. Zoodat hij niet communiceerde. Welk van beide berichten zal men nu geloof schenken? dat van den Nuncius, of van den bediende? — Wanneer wij in dat van dezen laatste een enkel misverstand aannemen, zoo vindt alles zijne gereede verklaring. Stellen wij dat, toen de Prins vraagde: of iemand, van haat tegen een ander vervuld, absolucy kon krijgen? — de bediende, de krachtige wijs waarop gene, naar zijn heftigen gemoedsaard, zijn doodelijken haat tegen iemand uitte, voor de uiting van het bepaalde doel hield, iemand te vermoorden; zoo ziet men, hoe diezelfde bediende, toen de Prior uit den Prins wist te krijgen dat zijn haat den Koning gold, dit evenzeer van een opzet, den Koning te vermoorden, moest verstaan. Daarenboven was Don CARLOS in hevige spanning; en deed hem zijne hartstocht misschien uitdrukkingen bezigen, sterker dan zijne bedoeling was, zonder dat een eenvoudig man dat genoegzaam wist te onderscheiden.

Daar dus een zeer vertrouwd bericht van dit tooneel van 's Prinsen opzet tot vadermoord zwijgt, en een ander, dat het vermeldt, zeer lichtelijk slechts op een misverstand berusten kan; daar hij, wien het opzet gold, het altijd bepaaldelijk ontkend heeft; daar dat opzet bovendien in geenerlei verband gebracht kan worden met de overige voornemens van den Prins, zoo als ons die uit zijne brieven bekend zijn; — zoo kan men wel niet anders dan Don CARLOS van alle gedachte aan vadermoord vrijspreken.

3. Waarom de Prins gevangen genomen is.

Velerlei elkander weêrsprekende berichten zijn daaromtrent steeds in omloop geweest en opgeteekend geworden. Gaan wij echter na, of er misschien geene echte en oorspronkelijke verklaringen bestaan, die, in verband gebracht met de ons bekende omstandigheden, eene bepaalde uitkomst geven.

De verklaringen van den Koning aan zijne stenden en steden,

en van 's Konings Minister aan de uitlandsche Gezanten, geven niets stelligs aan de hand. Zij verzekeren slechts, dat FILIPS billijke en dringende gronden gehad heeft om, in het belang van de dienst van God en het welzijn zijns lands, den Prins, zijn zoon, te doen gevangen zetten.

Iets meer geeft de brief door den Koning aan 's Prinsen grootmoeder, de Koningin van Portugal, geschreven. Haar toch meldt hij: »De oude en nieuwe oorzaken, die mij zoo hebben doen handelen, zijn wel van dien aard, dat ik er niet van spreken kan zonder mijne en uwe smart te vernieuwen; de grond echter van mijn besluit daartoe ligt in geene schuld of ongehoorzaamheid van 's Prinsen wege; ook is het geene straf die daarmeê bedoeld is, geene tuchtiging, die een middel tot beterschap zijn kon; de zaak heeft eene geheel andere oorzaak, spruit uit eene andere bron voort; van geen tijd noch heelmiddelen is hulp te verwachten; ik moet den plicht vervullen, die mij door God is opgelegd."

Deze verklaring is echter zoo geheimvol, dat zij zelve nog nieuwe verklaring en opheldering behoeft; gelukkig verkrijgen wij die door een man, die in de geheimen is ingewijd, 's Konings biechtvader, den Bisschop van Cuença.

In een brief in cijferschrift, van 11 Febr. 1568, laat zich, namelijk de Venetiaansche Gezant aldus vernemen: »Daar ik zoo verschillend over de zaak hoorde spreken, besloot ik den Bisschop van Cuença een bezoek te brengen, ten einde van hem de waarheid te vernemen. Bij hem komende, leidde ik dus het gesprek op het gebeurde, en vraagde daaromtrent eenige nadere inlichting. De Bisschop antwoordde mij nu in vertrouwen, dat het reeds drie jaren her was, dat de Koning van dusdanig plan omtrent zijn zoon zwanger ging, daar hij zoo wel om 's Prinsen handel- als denkwijs meende te moeten stellen, dat hij geen erfgenaam zijner Staten in hem had. Hij stelde daarom ook altijd uit, hem met de dochter des Duitschen Keizers te doen huwen; hij verdroeg vele dwaasheden en wachtte af, of de Prins er eindelijk een einde aan maken zou; hij nam verschillende malen de proef, of de uitspattingen die hij beging, uit jeugdige hartstocht en heerschzucht, of uit gebrek aan oordeelskracht voortkwamen. Hij stelde hem daarom als voorzitter in zijne raden, gaf hem de macht in velerlei aangelegenheden te bevelen, en verordende,

dat hem altijd eene aanzienlijke som gelds in handen gegeven werd. Maar men zag en ondervond, dat de Prins, wanneer hij in den raad kwam, slechts verwarring aanrichtte en ieder besluit verhinderde; dat hij het gezag, hem door den Koning toevertrouwd, tot 's Konings schade aanwendde, het geld, hem verstrekt, noodeloos en zonder verstand, verspilde. Het dacht daarom Zijner Majesteit goed zijne hand in al die zaken van hem af te trekken; daardoor echter vermeerderde juist de ontevredenheid en nam de wanhopige stemming des Prinsen een aanvang. Hij tastte eenige Ministers herhaaldelijk in hunne eer aan en toonde de slechtste gezindheid omtrent hen; en toen men hem dezer dagen overreedde in het H. Sacrament deel te nemen, stelde hij, om den weerzin te verbergen, tegen zijn vader en diens Ministers door hem gekoesterd, aan verschillende monniken voor hem eene hosty toe te dienen, die niet gewijd was; hij vond echter niemand, die dat op zich nemen wilde; men gaf het integendeel bij den Koning aan. Toen nu Z. Maj. zag, dat de handelingen van den Prins aanleiding konden geven tot groote beweging en ontsteltenis, begreep hij te moeten doortasten. De Bisschop dacht nu, dat de Koning de redenen zijner handeling voor zijne Stenden zou blootleggen, en hun voorstellen dat de Prins uit gebrek aan verstand, ongeschikt was hem op te volgen. Ik dorst niet te gelooven, dat de Koning zoo ver zou gaan; maar de Bisschop herhaalde, dat hij het voor zeker hield. De Koning had lang nagedacht voor hij tot dien stap gekomen was, en was gewoon, wanneer hij het een of ander ondernam, zijn opzet stiptelijk uit te voeren." Wat 's Konings biechtvader den Gezant omtrent die troonsopvolging verzekerde, schreef gene zelf vervolgens aan de Koningin van Portugal, die hem om nadere opheldering van zijn duister schrijven gevraagd had: »de oorzaak is, dat de Prins zich ongeschikt heeft betoond mij in de regering op te volgen".

Don CARLOS, in verwijdering van zijn vader, en grootendeels onder het toezicht eener vrouw, en als in den glans der Majesteit die op hem rustte, zoo lang de Koning afwezend was, grootgebragt, toonde, zoodra zijn vader terugkwam, den stelligsten weêrzin tegen deze. Beider karakters liepen dan ook ten zeerste uiteen. De vader was bedachtzaam, ijverzuchtig, streng, en eigenzinnig; de zoon harts-

tochtelijk, ontevreden, eerzuchtig, en prikkelbaar. De Koning was bedaard, spaarzaam, uitwendig enkel godsdienst; de Prins hield van paarden en wapenoefening, in die mate zelfs, dat zijn lichaam er onder leed, hij was overdadig en spilziek boven zijn vermogen, en gaf niets om preek noch misse. Maar ook beider staatsbeginselen strookten niet met elkander; van den vrede, toenmaals door FILIPS in Europa staande gehouden, wou Don CARLOS niets weten, en met de strenge regeering zijns vaders over den adel, onder beleid der rechtsgeleerden, was hij even weinig tevreden als de Grooten van Spanje zelf.

Nu beging de vader de fout, zijn zoon, gelijk zijne Staten, geheel naar zijnen wil te willen zetten; reeds van uit den vreemde toonde hij zich ontevreden; na zijne terugkomst verwijderde hij de dienaars zijns zoons, die dezen aangenaam waren, en bond hem naauwer aan diegenen die Don CARLOS niet bevielen. Hij liet hem gebrek lijden aan geld, behandelde hem als ware hij nog een kind en als telde hij niet meê, en maakte zich verder aan menige onloochenbare hardheid jegens hem schuldig.

Daardoor werd het woeste gemoed des Prinsen steeds wilder; hij mishandelde zijne bedienden, dreigde zijn hofmeester uit het venster te werpen, maakte zich woedend tegen den kleêrmaker die hem kleederen gemaakt had, als die zijns vaders. Daar tevens de koorts, aan welke hij jaren lang leed, zijne uiterlijke bekwaamheden stremde, gelijk zij zijne innerlijke driften heviger deed woelen, bedreef hij tallooze verkeerdheden. Daardoor gebeurde het, dat de Koning aan de natuurlijke ongeschiktheid zijns zoons ging gelooven, en, zoo als de Bisschop zeide, hem op de proef wilde stellen.

Wel is waar gaf hij hem nu een hofstoet en eenige macht; dat was echter alles slechts bij wijze van proefneming en een half werk. De nieuwe inrichting bond den Prins, in plaats van hem vrijer te maken, slechts nog meer aan zijn vader en diens nabijheid, die hem het meest gehate ding ter wereld was en aan welken hij zich nimmer wennen kon.

Hij dorstte naar zelfstandigheid en groote daden. Zijn vader echter, nog in krachtigen leeftijd en hem met sterken wil regeerend, benam hem alle gelegenheid tot beide voor het heden, en alle uitzicht op de toekomst. Men beging nu den

onvergeeflijken misstap zijne hoop hoog te spannen, daar men, b. v., toen hij met 's Keizers dochter huwen zou, voorstelde hem tot Roomsch Koning te maken, om hem dan onvoldaan in zijn oude doen te laten. Moest nu nooit de gedachte bij hem opkomen, zich-zelf te verschaffen wat men hem, naar zijne meening, onrechtvaardig onthield? — De Staatswet van Castilië gaf den Prins enkele bijzondere rechten, en gelijk hij er reeds vroegtijdig gehuldigd werd, bijna deel in de Koninklijke Majesteit. Hoe nu, wanneer hij wist, dat zijn vader, wiens regeeringswijs hij verachtte en wiens Ministers hij verafschuwde, hem zelfs voor ongeschikt hield, eenmaal zelf te regeeren? Had hij wel meer dan eene aanleiding noodig, om tot een of anderen gewelddadigen stap gebracht te worden? — Die aanleiding gewerd hem in den Nederlandschen opstand. In December 1566 vinden wij hem op het levendigste, met alles wat daartoe betrekkelijk was, bezig. Hij verscheen zelf in de vergaderingen, waarin daaromtrent beraadslaagd werd, en verklaarde, in de hoop misschien alleen naar de Nederlanden gezonden te worden, ieder voor zijn doodvijand, die tegen zijn zin daarheen stemmen zou. Dit alles wordt ons door den Franschen Gezant bericht. »De Prins van Spanje" — zoo schrijft hij den 9den Dec. — »zal in 't afwezen van zijn vader Regent blijven; en dat tot zijn grootste verdriet, daar hij zeer de reis naar de Nederlanden wenscht te ondernemen. Hij heeft verboden het voorstel te doen, om hem te laten blijven, en kwam in de vergadering, betuigende dat diegene zijn doodvijand zijn zoude, die dat voorstel doen zou."

Het liep echter nog meer tegen zijne wenschen, dan hij gevreesd had. Niet hij, maar ALVA werd naar Nederland gezonden; ook de Koning ging niet, en de Prins kon dus, in zijn afwezen, ook geen Regent in Spanje worden. Van nu aan, Sept. 1567, begon de Prins, naar het zeggen van den Venetiaanschen Gezant, een hevigen onwil te laten blijken en ging er allerlei in zijn ontstemd gemoed om.

Toen de Prins weinige maanden later gevangen genomen werd, werden er eenige brieven bij hem gevonden, die na zijne afreis hadden moeten afgegeven worden; de Koning liet die in zijn Staatsraad voorlezen, en wij danken het aan de mededeelingen van den Pauselijken Nuncius, dat wij met hun

inhoud bekend zijn. Eén dier brieven was aan den Koning, andere waren aan den Paus, den Keizer, de Italiaansche Vorsten, en alle Katholieke Hoofden gericht; nog andere waren voor de Rijksstenden, de Grooten, de Raden en Cancelarijen en voor de voornaamste stedelijke gemeenten in Spanje bestemd. In den eersten somde de Prins de bezwaren op, waartoe hem de Koning in den loop der jaren aanleiding gegeven had; hij verklaart daarin, uit het land te gaan, daar hij die behandeling niet langer dulden kon. Dezelfde klachten komen in het schrijven aan de Grooten, de Raden en Gemeenten van Spanje voor; er was daar echter bijgevoegd, dat de Koning uitstelde om hem eene vrouw te geven, opdat niet zijne zonen, maar andere kinderen des Konings eens in Spanje regeeren mochten. Hij herinnerde hen aan den eed hem als Prins eenmaal gezworen, en smeekte hen, zich van hun bezworen plicht niet te laten afbrengen; hij vraagde hen naar hunne meening, in welk een oord der wereld, buiten het rijk zijns vaders, het hun het voegzaamst dacht, dat hij verblijven en wonen zou. Hun, die hem en hun eed getrouw zouden blijven, beloofde hij gunsten en bevoorrechting; den Grooten zeide hij teruggave der inkomsten toe, hun door zijn vader ontnomen, den Gemeenten de opheffing der belastingen haar laatstelijk opgelegd, en ieder in 't algemeen dat, wat hij meende dat hem aangenaam zijn zou. — Den verschillenden Vorsten gaf hij rekenschap van hetgeen hem tot zijn besluit, het land te verlaten, drong; hij verzocht hun hem dat niet te misduiden en zocht hen met goede woorden en aanbieding van vriendschap te vriend te krijgen.

Uit al die brieven komt dus zoo veel voorzeker aan den dag, dat Don CARLOS noch aan eene verbindtenis met de uitlandsche vijanden zijns vaders dacht, noch ook plan had een opstand in het land zelf te stichten. Zijn hoofd- en naaste doel was slechts zich te verwijderen om zich aan het toezicht en de macht zijns vaders te onttrekken. Daartoe meende hij zich door de behandeling die hij ondergaan had, niet zoo zeer gerechtigd nog, als wel gedwongen. Men zag zoo wel als een bewijs van zijn opzet om een opstand te verwekken aan, dat hij eens aan zekere Arragoneezen verklaard had, dat men hun onregt deed, hen niet tot de hoogste waardigheden in den Staat te roepen; dat hij een andermaal beweerde, dat den

Grooten de hun toekomende plaats in het beheer onthouden werd; dat hij zijn mishagen in de toenemende belastingen te kennen gaf: dit alles echter bewijst slechts voor die algemeene ontevredenheid met de grondstellingen en de regeeringswijs zijns vaders, die hij nimmer verheelde.

Gesteld echter, men hadde hem zijn vrijen wil gelaten, zijne vlucht niet verhinderd, was het dan geloofbaar, dat hij bij zijn eerste en naaste opzet gebleven ware; moest er bij den toestand der Spaansche Staten en der wereld in 't algemeen toch ten laatste geen oproer en oorlog het gevolg van zijn? — Dit is het gezichtspunt, waaruit Don MARTIN NAVARRO AZPILIETA, door den Koning over zijne meening geraadpleegd, de zaak beschouwde; wanordelijkheden, gelijk zij uit de vlucht van LODEWIJK XI van Frankrijk, als Dolfijn, voortvloeiden, schijnen hem toe even zoo het gevolg van die van Don CARLOS te zullen zijn: inwendige verwarring en verheffing van de benijders der Spaansche kroon. De Koning is, volgens hem, naar zijn geweten verplicht, 's Prinsen vlucht te verhinderen.

FILIPS, ook buitendien daarop reeds sedert lang bereid, besloot er nog te eerder toe, als de Prins een gemoedstoestand openbaarde, waaruit zich alles vreezen liet. Toen deze, namelijk, vermoedde, dat Don JAN VAN OOSTENRIJK, wien hij zijne ontwerpen had medegedeeld, op wien hij zijn volle vertrouwen gevestigd had, hem bedrogen en zijn opzet den Koning verraden had, wist hij te bewerken, dat Don JAN met hem op éene kamer kwam; daar trok hij, met de woorden: »Thans zal ik mij wreken, verrader!" den dolk uit de schede. Don JAN weerde den stoot af en ontnam hem zijn moordtuig; hij hield het hem onder de oogen, en zeide: »Ik zou u slecht beloonen, zoo ik niet aan uw vader dacht." Hij ging met den dolk naar den Koning, en 's nachts daaraan werd de Prins gevangen gezet.

Wie van beiden, vader of zoon, zullen wij nu aanklagen? — Genen, om zijne aanvankelijke hardheid, zijne latere halve maatregelen, zijn onbuigzaam toekijken, tot dat de zaken tot een uiterste gekomen waren? Of dezen, omdat hij nimmer wilde leeren wat natuurlijke ondergeschiktheid is, zijn hardnekkigen en hartstochtelijken zin, die hem geheel zijn toestand in een verkeerd licht stelde, en waaraan hij den vrijen teugel vierde,

tot er aan geen stilstaan meer te denken viel; zonder immer aan de zelfbetooming te denken, die ons verheft, terwijl zij ons bedwingt? Of zullen wij 's Konings hardheid, met de noodzakelijkheid van een vasten weêrstand tegen den opbruischenden hartstocht; 's Prinsen woede, met haar door voortdurende prikkeling en beperking bevorderden wasdom verontschuldigen? — Schuld en onschuld schijnen ons bijna gelijkelijk verdeeld; het eene kwaad wordt door het andere voortgebracht. Beiden, Prins en Koning, waren ongemerkt in een doolhof geraakt, waaruit alleen geheel andere eigenschappen dan zij een van beiden bezaten, waaruit slechts innige, onbaatzuchtige goedheid en reine erkenning van eens anders gemoedsaard den uitweg had kunnen vinden.

4. De Koningin.

Over de Koningin hebben wij brieven van haar zelve aan hare moeder in afschrift, wij hebben berichten van den Franschen Gezant over haar leven, van den Venetiaanschen over haar dood. Allen schetsen haar ons als geheel rein en zuiver in hare betrekking tot haar gemaal. Zoo schrijft ST. SULPICE, de Fransche Gezant, den 11den Mei 1564, aan CATHARINA DE MEDICIS, dat hij de Koningin, hare dochter, tevreden en verheugd gevonden heeft over de aankomst van den Koning, haar gemaal, en over de bewijzen van vriendschap en genegenheid, haar door hem gegeven. Een andermaal schrijft hij, dat zij den Koning bemint en in alle vertrouwelijkheid en innigheid met hem leeft. Met name had zij zich in zijn zin, de zeden der Spanjaarts, en ook in eenige geldelijke beperkingen, weten te schikken. Zij leefde in alle onschuld, danste en speelde den ganschen dag met hare hofdames, en had geen ander verdriet, dan dat zij aanvankelijk kinderloos bleef. Haar wensch daaromtrent werd eindelijk vervuld, maar niet zonder groot gevaar van haar leven. Bij hare eerste zwangerschap hadden de Spaansche dames beschikkingen getroffen, die zoo zeer tegen hare natuur aandruischten, dat zij slechts door een wanhopig middel, haar door een Italiaanschen arts, als het eenigste heilzame aangeraden, behouden bleef. De Venetiaansche Gezant verzekert, dat de Koning door zijne aanhoudende zorg voor de zieke, zelf ziek geworden is en de koorts kreeg.

Haar dood moet aan dezelfde maatregelen geweten worden,

als haar toenmaals reeds bijna om 't leven hadden gebracht. Diezelfde Gezant toch laat geen twijfel daaraan over; hij beschrijft de aanleiding en den loop der ziekte; eindelijk haar dood (in zijn brief van 3 Oct. 1568). Drie uren vóór haar dood zeide zij tot den Koning, dat zij naar eene plaats ging waar zij hem door hare voorbede meer zou helpen, dan door haar leven op aarde; zij beval hem niet slechts de infantes, maar ook hare dienaressen aan; zij vraagde hem tweemalen om een kus, en nam zoo afscheid van hem. Bijna woordelijk hetzelfde melden ook Duitsche berichten uit Madrid, in de verzameling van TRUGGER voorhanden.

Aan vergiftiging valt ook in de verte niet te denken, en al wat ST. RÉAL van de tooneelen weten wil, bij haar sterfbed voorgevallen, is geheel en al uit de lucht gegrepen. Iets anders daarentegen, hoewel het met het tegenwoordige onderwerp niet samenhangt, verdient nog vermelding. Vóór haar dood droeg, namelijk, de stervende Koningin den Franschen Gezant nog op, hare moeder uit haren naam te smeeken om zorg te dragen voor het welzijn van de Roomsche Godsdienst, haren zoon *tegen hen te beveiligen, die onder verdenking lagen hem te kunnen beleedigen*, en altijd aan haar bondgenootschap met den Spaanschen Koning getrouw te blijven. En wie zijn die verdachten? Geene anderen dan zij, natuurlijk, tegen wien, vier jaren later, de Parijsche Bloedbruiloft werd aangerecht. »Zoo was ook" — zoo besluit RANKE — »tot in dit onschuldige gemoed de kiem dan doorgedrongen van zoo vele gruwelen. Om de feiten en wandaden der Geschiedenis te verklaren en te verstaan, is het niet noodig den een tot een duivel te maken, den ander als de onbevlekte onnoozelheid voor te stellen. Goed en kwaad, heil en verderf, billijke lof en welverdiende gisping, zijn van de menschen niet zoo verre verwijderd, als wij wel denken. Woonde slechts in ieder de innerlijke en innige vrees, om, uit welken grond dan ook, ooit of immer het pad te verlaten, hem door menschelijkheid, mildheid, en verstand gewezen!"

Ach! waren alle menschen wijs,
En wilden daarbij wèl,
Dees aarde ware een paradijs;
Nu is zij vaak een hel.

Aug. 1854. V. V.

DE EERSTE CHRISTENKONING DER FRANKEN.

HISTORISCH-ROMANTISCH TAFEREEL.

DOOR *D.*

De zon had bijna haar toppunt bereikt en wierp hare verzengende stralen op eene nabij Doornik gelegene, door heuvelen en kreupelhout omringde vlakte, die een even woest als levendig tooneel aanbood.

Daar bewoog zich eene schaar van duizende mannen ordeloos dooreen. Het schenen woeste krijgers; hun voorkomen, hoe ruw ook, had iets aantrekkelijks door de mannelijke kracht en den ongetemden vrijheidszin, die het uitdrukte. Het hoofd was met rossig haar bedekt; het helder blaauw oog was schitterend en scherp van blik; het door de zon gebruind gelaat, met sterk sprekende trekken, werd slechts door een dunnen baard beschaduwd; de kleederen, bij sommigen van dierenvellen, bij anderen van edeler stof, sloten naauw om de forsch gespierde leden. Een breed slagzwaard was aan hunne linkerzijde gegord; de regterhand omklemde bij dezen een lans, bij genen eene zware strijdbijl, die nu en dan met evenveel kracht als behendigheid boven het hoofd werd gezwaaid, en wel gewoon scheen haar doel te treffen; de linkerhand hield een schild, van ligt hout vervaardigd. Hier en daar zag men bonte krijgsrokken, schilden met goud en zilver ingelegd en met ruwe afbeeldingen versierd, en enkele helmen, die met lange horens of vleugelen prijkten; de meesten echter droegen, in stede van helmen, evers-, stieren- en hertenkoppen, nog van de horens voorzien, op het hoofd. In het oog dier mannen blonk onversaagde moed, die — 't was hun aan te zien — hun wel toeliet een buit te worden van den dood, maar nimmer om te vreezen of te vlugten.

Het was eene bende der Salische Franken, hier bijeengekomen tot een gewigtig doel. Dat zij echter niet bijeen waren om ten strijde uit te trekken, zoo als de eerste blik vermoeden liet, bleek ras uit de zorgeloosheid, waarmede sommigen op het gras zaten of lagen uitgestrekt en vrolijke liederen deden weergalmen, die met ruwe, scherpe stemmen

werden uitgestooten, niet ongelijk aan het ratelen van een wagen.

— Is hij aangekomen, ALIBERT? — vroeg een Frank van reusachtigen ligchaamsbouw, in de ruwste dragt der Saliërs gehuld, aan een anderen, die hem naderde.

— Nog niet, HERIBERT! — was het antwoord — maar ieder oogenblik verwacht men hem. Ik verblijd mij, HERIBERT! over hetgeen thans gebeuren zal; want, waarlijk, hoe jong ook, zal de zoon van CHILDERIK een waardig Vorst der Franken zijn.

— Hoe, ALIBERT! gij, wiens zeden rein zijn als van een echte Saliër, rein als de hemel boven ons, wilt gij ook het fiere hoofd buigen voor den vijftienjarigen zoon van CHILDERIK? Bij WODAN! ik doe het nooit! — Is het geen bewijs der verbastering van de zeden onzes volks, dat men, door den zoon van zulk een schender onzer zeden te huldigen, ophoudt te getuigen tegen den onverlaat, die als een onwaardige door ons volk is verjaagd? En ligt in het bewaren der eenvoudig- en matigheid en der kuische levenswijze der vaderen niet juist onze kracht tegen de verweekte en verwijfde Romeinen?

— HERIBERT! is dan den zoon te wijten wat de vader misdeed? En zou het volk vergeten kunnen dat de zoon van CHILDERIK de kleinzoon van den dapperen MEROVEUS is? En hebben wij aan dezen niet onze tegenwoordige magt te danken? Zijn wij niet verpligt zijne nagedachtenis te eeren, door zijnen kleinzoon als onzen heerscher te huldigen? Wie zal ook beter dan hij de Franken zaâmverbinden en hunne magt handhaven tegen andere volken? Heeft hij zich als jongeling niet reeds dapper en beraden betoond in den strijd? Wat kan men van hem, eens een man geworden, niet verwachten? — Ik was toen CHILDERIK regeerde, nog een kind, en later buiten 's lands; maar zeg mij eens, HERIBERT! is zijn gedrag dan zóó misdadig, of is het alleen vooroordeel dat u zoo hard doet spreken?

— Luister, ALIBERT! naar hetgeen ik u verhalen ga van CHILDERIK, den zoon van MEROVEUS. Toen CHILDERIK zijn vader opvolgde, was onze stam door vele banden van dankbaarheid jegens den vader aan den zoon verbonden; maar hoe werden wij teleurgesteld, toen wij bespeurden dat hij wel de

dapperheid, maar niet de deugden van MEROVEUS had geerfd. Weldra werd zijn losbandig, ontuchtig gedrag openbaar. Door schanddaden van allerlei aard hoonde hij de goede zeden; de nagedachtenis der vaderen, bespotte hij den toorn der goden. Toen werd hij door het volk als een van zijn stam ontaarde, met schande bedekt, verbannen, en vlugtte naar BISINUS, den Koning der Thuringers. Een zijner dienaren, WIOMAD, bleef terug, om het volk gunstiger voor hem te stemmen, en hem berigt te zenden als het gevaar geweken was. Hij brak een goudstuk in tweeën en gaf de helft aan WIOMAD, welke deze hem zou toezenden, als de tijd daar was om terug te keeren. De Saliërs kozen echter een anderen Koning, AEGIDIUS, den Landvoogd van het Romeinsche Gallië. Maar kort daarna van twee zijden te gelijk door de Sueven en de Oost-Gothen aangevallen en zoo in het naauw gebragt, dat het geene uitkomst meer zag — dacht het volk aan den zoon van MEROVEUS, en, toegevende aan den wensch des volks, riep AEGIDIUS hem terug, deelde met hem den troon, en versloeg met zijne hulp de vijandelijke legers. Nu kwamen echter de Saksers de Oost-Gothen te hulp. Dit volk is magtig ter zee, en kent geene vrees voor gevaren. Over de gevangenen die zij op hunne strooptogten maken, werpen zij het lot, en de tiende wordt aan de goden geofferd, om daardoor hunne hulp in den oorlog te verwerven. — Te vergeefs beproefde CHILDERIK deze woeste vijanden meester te worden; hij sloot daarom liever den vrede met hen, en bevestigde zijne heerschappij over ons door waarlijk dappere daden en krijgstogten, die ons gebied vergrootten. — Dit was nu alles goed; maar nog niet lang was hij bij ons wedergekeerd, of daar verscheen op zekeren dag op het onverwachtst eene vrouw. Het was BASINA, de gemalin van den Thuringschen Koning. Ook aan het Thuringsche hof was CHILDERIK dezelfde gebleven, en had zijne laaghartigheid en ondankbaarheid zoo ver gedreven, dat hij de echtgenoote van zijnen gastheer tot ontrouw had verleid. Toen nu de misdadige vrouw aan CHILDERIKS hof kwam, hield hij haar bij zich en leefde met haar in schaamtelooze gemeenschap — en uit deze verbindtenis is CLOVIS geboren. — Neen, op den zoon van dien verbasterden Frank kan de zegen der goden niet rusten.

Eer ALBERT hierop kon antwoorden, ging er een luid gejuich

op onder het volk, en zag men den vijftienjarigen CLOVIS, op een fier ros gezeten, van achter het kreupelhout te voorschijn komen. Zijn schrander en kloek, door de zon gebronsd gelaat, zijne breede, forsche gestalte, door eene sterke wapenrusting gedekt, deden hem ouder schijnen dan hij was. Zijn helm schitterde in de zonnestralen en deed een helderen glans afkaatsen op zijn gelaat; schranderheid en onverschrokken moed spraken uit de groote blaauwe oogen, en geheel zijn wezen straalde van zulk eene blijmoedige fierheid, dat die jeugdige held, daar op zijn ros boven al die ruwe mannen uitstekende, als van zelf bestemd scheen om hun Vorst en gebieder te zijn.

Te midden van een kring van oudere Franken deed CLOVIS zijn paard stilstaan, en nu traden eenige hoofdlieden toe, die hem hielpen afstijgen en hem geleidden naar een zwaren eik, waaronder een altaar stond opgerigt. Eenige andere hoofdlieden kwamen met een groot en zwaar schild aandragen. Nu vormden al de hoofdlieden des legers een kring rondom den jongeling. Zij vroegen hem: of hij de Koning des volks wilde zijn? Op zijn bevestigend antwoord, verzochten zij hem, in tegenwoordigheid der heilige goden en des volks, de belofte af te leggen, om te allen tijde de belangen zijns volks voor te staan. Nu naderde hij tot het altaar, en zwoer: dat hij de vrijheid en het welzijn van zijn Frankenstam tot in den dood zou handhaven en verdedigen. De hoofdlieden zwoeren in naam des volks trouw en gehoorzaamheid aan hunnen nieuwen gebieder. Daarop werd door den priester van WODAN, in plegtgewaad gehuld, het offer ontstoken. Dwarrelende rookwolken kronkelden na eenige oogenblikken door de takken van den eeuwen-ouden eik, en weldra sloeg eene heldere vlam omhoog. Toen barstte het luid gejubel van al de omstanders los, eene ruwe krijgsmuzijk liet zich hooren, de hoofdlieden, die het groote schild bewaarden, zetten CLOVIS daarop, tilden het schild omhoog en droegen hem tusschen de drommen van Franken door, die in ontelbare groepen bijeen stonden. Overal waar CLOVIS verscheen, klonk het met duizend geweldige stemmen: »Heil, CLOVIS! onzen Koning!" De donderende jubelkreten deden de heuvelen weergalmen en verschrikt de vogelen opvliegen uit de nabijgelegen bosschen.

Nadat de omgang door het leger nagenoeg een uur was

voortgezet, steeg CLOVIS van het schild, en kwamen zijne dienaren, met eenige wagens, beladen met steenen kruiken, de vlakte oprijden. Deze kruiken waren met gerstebier en andere opwekkende dranken gevuld, en werden met onbekrompen hand aan de hoofdlieden uitgedeeld, die ze weêr onder het volk uitreikten. Weldra gingen de groote drinkhorens ijverig rond onder de groepen Franken, die zich nu op het gras hadden neêrgevlijd, en ongevoelig schenen voor de brandende zonnestralen. CLOVIS met de priesters en de aanzienlijksten des volks hadden hunne plaatsen genomen onder den zwaren eik, die kalm en statig te midden van het feestgewoel zijne breede kruin ten hemel hief en zijne takken beschermend uitbreidde. Den geheelen namiddag duurde de feestvreugde voort; toen keerden de woeste krijgers naar hunne tenten terug: CLOVIS was Koning der Salische Franken.

II.

Eenige jaren waren verloopen. CLOVIS vond zijne heerschappij niet groot genoeg, en zich niet sterk genoeg achtende om de andere Frankische stammen aan zich te onderwerpen, besloot hij zich tegen de zwakkere Romeinen te wenden, die de landen bewoonden rondom de steden Troijes, Rheims, Beauvais en Amiens. Over dit gebied heerschte nog in naam een Keizer, SYAGRIUS, een aanzienlijk Romein, te zwak om te heerschen, maar geleerd en ervaren in de Latijnsche en Duitsche talen, zoodat zijne verbaasde tijdgenooten hem als een wondermensch beschouwden. Om zijn verstand werd hij niet zelden door de verschillende Germaansche volkstammen als scheidsman in hunne twisten gekozen.

Na verscheidene jaren met voorspoed te hebben geheerscht, werd hij nu (486) door CLOVIS bedreigd, met wien zich vijf duizend Franken tot een krijgstogt verbonden, die hem tevens trouw zwoeren in nood en dood.

CLOVIS zond zijne oorlogsverklaring aan SYAGRIUS. Dadelijk rukte hij met zijne woeste schaar op het vijandelijk gebied aan, en trok door het Ardennerwoud naar Soissons. Het was een vreeselijk gezigt, die menigte ruwe krijgers, grootendeels meer op wilde dieren dan op menschen gelijkende, en het joeg den Romeinen den schrik in het hart. SYAGRIUS had ruim

tien duizend man voor Soissons in zulk eene stelling geplaatst, dat hij de Franken in den rug vallen en ze in de nabijgelegen moerassen drijven konde. Maar CLOVIS had zijn oogmerk doorzien, en verijdelde het door met zijne Franken onverwachts, onder een verschrikkelijk krijgsgeschreeuw, in de slagorde der Romeinen te vallen, die, niet bestand tegen dien schok, wankelden en weldra in ordelooze vlugt verstrooid werden. Bijna was SYAGRIUS onder de strijdbijl van een reusachtigen Frank gevallen; slechts eene overhaaste vlugt had hem gered. Hij week naar Toulouse, waar ALARIK over de West-Gothen regeerde, die zwak genoeg was, om op de eerste bedreiging van CLOVIS den vlugteling uit te leveren, welke na eene gevangenschap van twee jaren in den kerker werd geworgd.

CLOVIS bemagtigde ook de overige Romeinsche bezittingen. Al de steden des lands werden geplunderd en de Christelijke kerken van hare sieraden beroofd, vooral de kerk van Rheims, eene der oudste steden van Gallië. Onder anderen roofde HERIBERT eene kunstig en fraai bewerkte zilveren vaas van zeldzame grootte.

REMIGIUS, een der welsprekendste en beroemdste priesters in dit deel der Christenheid, was destijds Bisschop van Rheims. Bij allen die hem kenden, zelfs bij Heidenen, was hij hoog geacht. Toen CLOVIS de regering had aanvaard, had REMIGIUS hem een brief geschreven vol ernstige en goede vermaningen, welken de Koning met welwillendheid en eerbied had opgenomen, en die een diepen indruk had gemaakt op zijn hart. Al wat hij van REMIGIUS had gehoord, boezemde hem achting voor dien Christenpriester in. Zulke vermaningen en verhevene lessen der deugd had hij nimmer uit den mond van *zijne* priesters vernomen. »Zou de God der Christenen ook meer dan onze goden onze hulde waardig zijn?" had hij toen zich-zelven wel eens gevraagd; maar was 't hem te misduiden, dat hij hierop een ontkennend antwoord gaf, als hij lette op de slechte zeden der Romeinsche Christenen, welke zoo zeer afstaken bij de eenvoudige, kuische en matige levenswijze der Heidensche Franken?

REMIGIUS was zeer ter nedergeslagen over de schending van het huis des Heeren, en wilde beproeven wat hij nog op den Koning vermogt. Hij zond hem een bode om de teruggave der geroofde kerksieraden, ten minste van de kostbare vaas, te vragen.

— Sluit u aan mijn gevolg aan — antwoordde CLOVIS — en volg mij naar Soissons, en als het in mijne magt staat, zal het verzoek van den Bisschop worden ingewilligd.

Te Soissons verzamelde CLOVIS zijne Franken; hier zou voortaan zijne residentie zijn; hier moest thans, naar de gewoonte der Franken, de buit door het lot worden verdeeld.

Toen men het lot zoude werpen, verlangde de Koning de schoone vaas vooraf tot zijn aandeel.

De hoofdlieden, die den Koning omringden, gaven bijna eenstemmig hunne goedkeuring aan dit verlangen. Onder hen bevond zich ook HERIBERT. Hij was met het leger uitgetrokken, gedrongen door ijver om de magt zijns volks te helpen uitbreiden, en door haat tegen de Romeinen. Met misnoegen had hij de gezanten van den Christen-Bisschop gehoord.

— Nooit — zeide hij tot ALIBERT, die zich in zijne nabijheid bevond — nooit zal ik toestemmen dat dezen priester der vreemde goden, den vijand van WODAN, zijn wil worde gegeven; de wetten der voorvaderen, dat het lot beslissen zal, moeten worden gehandhaafd. Gij ziet nu wat gij van CLOVIS te wachten hebt. Als wij thans toegeven, zal hij spoedig geene instellingen van het voorgeslacht meer ontzien — en dan is het met de magt en vrijheid der Franken voor altijd gedaan.

Te vergeefs echter zocht HERIBERT met hevige woorden ALIBERT en de andere hoofdlieden te overreden. Toen dit niet gelukte, maakten wrevel en woede zich meester van hem. Eindelijk kon hij zich niet meer bedwingen; hij trad met vreeselijk dreigend gelaat uit de rij der hoofdlieden te voorschijn, en, eer iemand er aan dacht hem te weêrhouden, liet hij de hoog opgeheven strijdbijl vallen, en hieuw met kracht in de zilveren vaas, terwijl hij den Koning toebulderde:

— Niets zult gij hebben dan wat het lot u toewijst!

Het leger was stom van verbazing en staarde beurtelings den woedenden HERIBERT en den Koning aan, die daar kalm en onbewogen te midden zijner krijgers stond; hij sloeg de armen over elkander, maar geen woord kwam over zijne lippen. De priester van WODAN en eenige oude Saliërs wierpen blikken van goedkeuring op HERIBERT, maar onder de jongere krijgslieden verhief zich een dof gemor; zwaarden rezen uit de scheden en kletterden op de schilden, en tallooze stemmen riepen:

— Voor CLOVIS de vaas! Weg met de vijanden van CLOVIS!

Nu reikte CLOVIS de vaas bedaard aan de gezanten van den Bisschop over, die met betuiging hunner dankbaarheid en met zegenwenschen over den Koning vertrokken.

HERIBERT verliet met verkropte woede het leger van CLOVIS en begaf zich naar zijne hofstede. Hij verspreidde het gerucht, dat CLOVIS in zijn hart een vriend der Christenen en een verloochenaar der heilige goden was, waardoor het hem gelukte een gedeelte des volks tegen den Vorst ontevreden te maken. Toen besloot hij om openlijk zijne krijgsdienst hem te weigeren, en ten bewijze hiervan hing hij de strijdbijl, de lans en het zwaard, waarmede hij den laatsten veldtogt gemaakt had, voor de deur zijner woning, waar hij ze roesten liet. Toen nam hij andere wapenen en begaf zich naar de Bourgondiërs, waar hij door zijne dappere bedrijven eer en buit verwierf, zoodat de roem van zijn naam alom werd verkondigd; en na een zomer en winter afwezigheid, keerde hij onder de Franken terug.

Toen HERIBERT niet lang na zijne terugkomst op een morgen voor zijne woning stond, en den blik over de lager gelegene vlakte liet weiden, zag hij daar in de verte het schitteren van helmen en lansen. Nieuwsgierig scherpte hij zijn blik en herkende spoedig CLOVIS met zijne scharen.

Trotsch en opgeblazen door den behaalden roem, vertoonde zich eene uitdrukking van verachting op HERIBERTS gelaat. »Ik wil hem toonen dat ik hem niet vrees!" — mompelde hij, greep de verroeste wapenen en begaf zich naar het leger, waarover CLOVIS in de vlakte eene wapenschouwing ging houden. Daar gekomen wenschten velen hem geluk met den roem, dien zij gehoord hadden, dat hij in het Bourgondische leger had verworven. Zij gaven echter hunne verwondering te kennen, dat hij met zulke afzigtelijke wapenen daar verschijnen durfde. HERIBERT lachte slechts verachtend.

Daar reed CLOVIS langs de gelederen, wier wapenen als zilver blonken in de zon. Zijn oog viel dadelijk op HERIBERT, en zijn gelaat verdonkerde. Hij rukte hem de strijdbijl uit de hand, wierp ze verachtelijk op den grond, en riep: »Hoe waagt gij het met zulke afzigtelijke wapenen voor mij te verschijnen?" Toen zich HERIBERT wrevelig bukte om de bijl op te rapen, rukte CLOVIS hem het zwaard uit de schede, hieuw

hem daarmede neder, en riep met eene donderende stem: »Zoo hebt gij in de vaas gehouwen te Soissons." Niemand sprak een woord toen dit snelle gerigt werd gehouden; het geheele leger keurde het goed, dat gestrengheid werd geoefend aan den man, die, de edelmoedige matiging des Konings, tegen wiens magt hij zich verzette, niet waardeerende, zijnen trots zoo ver dreef, dat hij hem andermaal vijandig had durven beleedigen.

Toen de invallende nacht zijn donker floers over het aardrijk spreidde, nam de oude GRIOMALD, de vader van HERIBERT, het lijk zijns zoons, en begroef het in de nabijheid zijner woning, zonder dat een traan zijn oog bevochtigde; maar terwijl eene statige vuurzuil, door zijne eigene handen ontstoken, tegen den donkerblaauwen hemel omhoog steeg, zwoer hij een vreeselijken eed bij WODAN en DONNAR, om den dood zijns zoons op CLOVIS te wreken, en niet te rusten voor hij de magt van den gehaten Koning zou verbroken hebben. Daarop verliet hij zijne woning en het land.

III.

In een der vertrekken van het even hecht als fraaije burgslot van Koning GUNDEBALD te Lyon, stond voor een der vensters eene jonkvrouw van zeldzame schoonheid. Op dat edel gelaat lag eene droefgeestige zachtheid. Toch zou hij die 't opmerkzaam bespiedde, vermoed hebben dat die geestvolle trekken, waarin zoo veel bewegelijkheid en fierheid lagen, soms een spiegel konden zijn van vurige geestdrift en heftigen toorn; dat het gemoed dier jonkvrouw wel gelijken kon op de zee, soms kalm en helder als eene stille beek, soms in onstuimig woeden de baren ten hemel stuwende en bergen en kolken vertoonende. Zij blikte uit de hooge vensters dan op het omliggende landschap, dan naar den hemel, die blaauw was als hare oogen, waaruit nu en dan heldere tranen druppelden, die een blonden haarlok, welken zij in de hand hield, bevochtigden. Dit, zoo wel als het onrustig golven van haren boezem, getuigde van diepe droefheid, die het jeugdig harte pijnde. Eindelijk sloeg zij het oog naar boven, als of ze daar verademing zocht voor den geprangden boezem. Toen vouwde zij de handen en bad. Dit scheen haar te verligten; zij

wischte hare tranen af, en zette zich kalmer neder, om de stof voor een kleedingstuk, waaraan zij begonnen was, verder af te weven.

Tusschen de Jura en de Cevennen en zuidelijk tot aan de Middellandsche Zee leefden destijds de Bourgondiërs, de nakomelingen van die reusachtige Germanen, die, uit de overwonnen volken uitgelezen, door TIBERIUS en DRUSUS tot grenswachters des rijks waren gemaakt. Deels nog Heidenen zijnde, berokkenden zij in de door hen overheerschte landen de Bisschoppen MAMERTUS, LEONTIUS en PATIENS vele moeijelijkheden. Hun Koning GUNDEKAR had vier zonen nagelaten: CHILPERIK, die te Gent resideerde, GODEMAR te Vienne, GODEGISEL te Besançon, en GUNDEBALD te Lyon. Deze, die de dapperste en schranderste was, streefde naar de alleenheerschappij, viel zijne twee broeders aan, overwon hen, en deelde met GODEGISEL zijn gebied. — In zijn slot was het dat wij de schoone jonkvrouw aantroffen.

Het geruisch van voetstappen deed haar opzien; de deur ging open, en eene eerwaardige gestalte trad binnen: het was de Bisschop PATIENS, die geheel het vertrouwen der jonkvrouw bezat, en voor wien alleen zij haar hart ontsloot.

De grijsaard legde vriendelijk de hand op haar hoofd.

— Mijne dochter, CLOTILDE! — zeide hij — de Heer zendt u een straal van hoop op bevrijding uit uwe gevangenschap. CLOVIS, de Koning der Franken, heeft een zijner edelen met eene boodschap aan u hierheen gezonden. Wilt gij dat hij voor u verschijne?

— Laat hem komen, mijn vader! — was het antwoord. In den toon waarop het gegeven werd, straalde eenige verwondering en vrouwelijke nieuwsgierigheid niet onduidelijk door.

De afgezant werd nu door den Bisschop binnengeleid, en liet zich op eene knie neder voor de Prinses, terwijl hij haar een gouden haak, een parelsnoer en een ring overreikte.

— Dit zijn de teekenen van vereering, welke de groote CLOVIS u zendt, edele Vorstin! — sprak de gezant. — Hij smeekt u, steeds te bedenken, dat hij met uw treurig lot bekend, en bedacht is het te verbeteren.

Met sidderende hand ontving CLOTILDE de kostbare geschenken, terwijl een levendig rood hare wangen overtoog.

— Zeg uwen Heer — sprak zij — dat ik dankbaar ben voor zijne goedheid, en dat mijne gebeden voor zijn heil zullen ten hemel rijzen.

De gezant vertrok, de Bisschop bleef.

— Mijne dochter! — zeide hij — ik vermoed dat de Heer u voor groote dingen bestemd heeft. Volhard in uw Christelijk geloof, blijf aan den Heer en zijne dienst getrouw, bij al het booze dat u omringt! — Wat zult gij doen — vroeg hij na eene korte pauze plotseling — als CLOVIS u eens zijne hand aanbiedt?

— Ik zal haar aannemen! — riep CLOTILDE met vlammend oog, terwijl een vurig rood haar overdekte en eene trotsche, toornige uitdrukking uit hare trekken sprak. — De held moet mijnen vader en mijnen oom wreken, en al het booze straffen dat GUNDEBALD den mijnen heeft aangedaan. Heeft hij niet mijn oom verraderlijk doen overvallen, ten onder gebragt, en in de hut van zijnen laatsten getrouwe ellendig laten verbranden? Heeft hij niet mijn vader CHILPERIK met eigen hand in mijne armen, in weerwil mijner beden, doorstoken, en mij niets gelaten dan dezen haarlok? Heeft hij niet mijne moeder met een rotsklomp aan den hals in de Rhône geworpen, mijne broeders verslagen, mijne zusters gedwongen den sluijer te nemen, en houdt hij mij hier niet in gevangenschap, die te ondragelijker is, daar zij met den uiterlijken glimp van pracht en eere is bedekt? Ik zweer bij den Heiland, dat GUNDEBALD.....

— Houd op, mijne dochter! — viel de Bisschop haar in de rede. — Het betaamt niet van wraak te spreken voor eene discipelinne van Hem, die het smadelijkst lijden geduldig heeft gedragen, opdat wij van Hem zouden leeren zachtmoedig en verdraagzaam te zijn!

Voor den ernstigen blik van den Bisschop doofde het wilde vuur, dat in CLOTILDE'S oog was opgevlamd. De jonkvrouw, zoo even nog eene getergde leeuwin gelijk, was weder het zachte lam, dat zich schuchter aan de voeten des herders nedervlijde.

— Die onstuimige opwelling van driften der bedorven natuur, die uit den booze zijn — ging na eene wijle de Bisschop voort — zijn bewijzen van een onboetvaardig gemoed. Leer wat het zegt, mijne dochter: die achter mij wil komen

verloochene zich-zelven. Of meent gij, als eene BLANDINA, PERPETUA en vele andere godvruchtigen hun leven offerden voor den Heer, dat het u te zwaar zou zijn, door de genade Gods, uwe driften om Zijnentwil te beteugelen?

— Vergeef mij, mijn vader! Ik heb gezondigd, en wil trachten met de hulp des Heeren den ouden mensch meer af te leggen en den nieuwen aan te doen.

— God zegene u daarin, mijn kind! — sprak de Bisschop bewogen. — Ik wist dat gij u zelve niet waart, toen zoo hevige woorden over uwe lippen kwamen. Ik herhaal het — ging hij voort, terwijl hij de hand ophief en zijn oog van blijde geestdrift blonk — gij zijt voor groote dingen bestemd. Gij zult onder die blinde Heidenen de dienares, de zendelinge van uwen Heer zijn! Waar de altaren der afgoden staan, zullen Christen-kerken verrijzen; de Heidensche feesten en drinkgelagen en woeste krijgsliederen zullen vervangen worden door de aanbidding van God en Zijn geliefden Zoon, door heilige verrigtingen en lofgezangen aan den Heer gewijd. De ruwe wildheid, de zelfmoord, de wraakzuchtige oorlogen zullen worden vervangen door beschaving, werkdadige liefde, vergevensgezindheid en vrede — eene herschepping zoo als het Evangelie slechts brengen kan, zal daar plaats hebben — door uwe hand.

Het oog der Christenmaagd schitterde eerst bij het ophangen van dit tafereel. Toen zij echter bedacht dat *zij* dit reuzenwerk zou volvoeren, zag zij neerslagtig voor zich.

— Mijn vader! — sprak ze na een oogenblik nadenkens — hoe zou ik, zwakke vrouw, dit alles vermogen?...

— Men vermag veel, mijne dochter! door geloof en gebed. Oefen u daarin slechts, en de Heer zal u den weg wijzen! — Zoudt gij geen invloed kunnen oefenen op den Koning en die hem omringen? Zullen zij niet in uw voorbeeld de kracht van het Evangelie zien? Bezit de waarheid niet eene overwinnende kracht tegenover bijgeloof en dwaling? Denk aan zoo vele voorbeelden, die bewijzen, hoe ééne enkele vonk dikwijls het licht der waarheid onder een geheel volk heeft ontstoken! — En nu, de Heer zegene u, mijne dochter! — ik ga thans mijne arme zieken bezoeken.

CLOTILDE bleef in stil gepeins verzonken. De woorden des Bisschops hadden een diepen indruk op haar gemaakt. Een

heerlijk ideaal zweefde als doel voor haren geest: zij gevoelde de kracht in zich ontwaken om eene zendelinge van CHRISTUS onder de Heidensche Franken te zijn.

IV.

Na weinige weken reeds keerde de afgezant van CLOVIS terug, om van Koning GUNDEBALD de hand zijner nicht CLOTILDE te vragen.

Hoe schrikte de Bourgondiër toen hij hoorde dat zijne door hem zoo zeer gekrenkte en beleedigde nicht, Koningin der Franken zou worden. Ronduit weigerde hij zijne toestemming. De gezant wees hem vruchteloos op CLOVIS' magt, en hoe zeer zijn opgewekte toorn was te vreezen.

— Dat de Frank kome — zeide hij — en zich dood en verderf bereide!

Weldra drongen donkere geruchten van dit voorval in het Koninklijk slot en van den dreigenden oorlog met de Franken onder het volk door. Luide begon men te morren, en de moedigsten verkondigden onverholen: dat zij krijgsdienst zouden weigeren in een oorlog alleen door GUNDEBALDS eigenzin ontstaan. GUNDEBALD moest nu toegeven, en schonk daarenboven zijne nicht een vorstelijken bruidschat.

Niet meer met wraakzuchtige gedachten — want deze waren door den Bisschop geheel bij haar uitgeroeid — maar door het vaste voornemen bezield, aan de Franken en hun Koning de Goddelijke Evangeliewaarheid te brengen, overschreed CLOTILDE de vaderlandsche marken, welker laatste dorp, zonder dat zij het verhinderen kon, door haar gevolg werd in brand gestoken. Op eenen met ossen bespannen wagen trok zij Soissons binnen (i. h. j. 493), en werd kort daarna met CLOVIS in den echt verbonden.

Al de Christenen in Frankrijk hadden met hoop en vertrouwen het oog op haar gevestigd als de eenige Christelijke Vorstin in het Westen. Zij verwachteden dat het haar helder verstand en haren godvruchtigen ijver voor het Christengeloof zou gelukken, haren gemaal daarvoor te winnen, en daarmede aan de omstandigheden voor hen de gunstigste wending te geven. CLOVIS droeg zijne gemalin eene hartelijke liefde toe; hij leerde dagelijks hare innerlijke waarde meer kennen, zag

den invloed van haar geloof op hare gezindheid en wandel, zag hare zelfbeheersching, hare zorg voor de armen, hare belangstelling in menschenheil, en stond haar bereidwillig toe, een Christen-priester en kerkje te bezitten, en naar hare overtuiging hare Godsdienst uit te oefenen. CLOTILDE was verstandig genoeg om zich vooreerst met deze vergunning te vergenoegen, en bleef niet in gebreke, in hare gesprekken met den Koning dezen telkens te wijzen op de nietigheid zijner goden en op de voortreffelijkheid van het Christendom; maar niet gemakkelijk was CLOVIS te scheiden van datgene waarmede hij van de vroegste jeugd af vereenigd was. — Uw God vermag niets — zeide hij eens bij zulk eene gelegenheid tot CLOTILDE — men kan niet eens bewijzen dat hij van den stam der goden is.

Naauwer werd nog de band tusschen het Vorstelijke echtpaar toen hun een zoon werd geboren, en gemakkelijk ontving CLOTILDE nu de toestemming, waarop het Christelijke moederhart zoo hoogen prijs stelde, dat haar eerstgeborene door den Doop in de Gemeente des Heeren wierd ingelijfd. Allengs werd haar invloed op den Vorst beduidender, en met volharding streefde zij naar het doel om het heerlijk tafereel te verwezenlijken, door den Bisschop PATIENS haar voorgehouden, en Frankenland te maken tot een erfdeel des Heeren. Eindelijk werd CLOVIS meer gemeenzaam met Christelijke denkbeelden, en twijfel werd in hem geboren of zijne goden wel diegenen waren, welke zijne hulde verdienden.

V.

Aan de beide oevers van den Midden-Rijn in het land van de Lek tot aan de Vogesen, en van de Bodenzee tot in de dalen der Alpen, hadden zich de Alemannen gevestigd, een volk door eeuwenlangen strijd tegen de Romeinen, gehard en met roem bedekt. Dreigend als eene onweêrswolk, dubbel gevaarlijk door hunne oorlogsmagt en hunnen vrijheidszin, stonden zij thans aan de grenzen van het opkomend Frankenrijk, welks voortdurend bestaan niet verzekerd was zoo lang zij onverwonnen bleven. Onvermoeid was GRIOMALD, die hen tot de wrekers van zijn door CLOVIS gedooden zoon had uitgekozen, van het eene hunner gehuchten tot het andere getogen,

rusteloos hen opwekkende, om den Frankenkoning in zijne opstijgende vaart te stuiten. Eindelijk zag hij zijne moeite bekroond. Van huis tot huis werd door hem een pijl gezonden, alle vrije mannen tot het feestmaal noodende. In een helderen Maartsnacht van het jaar 496 schaarden zij zich wèlgewapend om een heiligen esch, en offerden, aten en dronken. Bij den vollen beker bragt ieder zijn gevoelen uit, en GRIOMALD was niet de laatste die den gehaten CLOVIS dood en verderf wenschte. Den volgenden morgen echter, toen allen volkomen nuchter waren, werd eerst, naar de heerschende zeden, de eigenlijke vergadering gehouden en tot den oorlog tegen de Franken besloten.

Snel trokken de Alemannen over den Main naar den Rijn en versloegen den Koning der oever-Franken SIGEBERT. Maar reeds naderde CLOVIS met de bloem zijns volks. Bij Keulen had een bloedige veldslag plaats. Beide volken zetten alles op het spel, en legden beide hunnen ouden krijgsroem in de weegschaal. Lang bleef de zege onbeslist; de eenheid en betere krijgstucht der Franken liepen gevaar voor de woeste geestdrift der Alemannen te moeten onderdoen; reeds hieven dezen een luid gejubel aan. Maar hij die het teeken tot den zegekreet gaf — het was GRIOMALD, trots zijn ouderdom nog krachtig als een jongeling — werd door een reusachtigen Frank aangevallen, en worstelde met dezen lijf aan lijf, daar beide de wapens wegwierpen. Aller oogen waren op de strijdenden gevestigd. CLOVIS herinnerde zich den God van CLOTILDE. Onder een der eiken, die te midden van het slagveld op een heuvel stonden, zonk hij op eene knie neder, en riep: — God der Christenen! als Gij sterker zijt dan WODAN, die met de Alemannen strijdt, zoo help mij tot de overwinning, en ik zal U dienen! — GRIOMALDS kracht verminderde, zijne knieën wankelden — hij viel. Met donderend jubelgeschreeuw braken nu de Franken in de rijen der verschrikte vijanden, wier Koning met de dapperste strijders sneuvelde; de anderen legden de wapenen neder; de krijg was met deze zegepraal beslist.

In triomf keerde CLOVIS, nadat hij door een snel volbragten veldtogt het land der Alemannen veroverd had, in het vaderland terug. Aan de grenzen ontmoette hij den Priester REDASTUS, die zich als dienaar van den waren God aan CLOVIS bekend maakte, en hem nader onderrigt in de leer van CHRISTUS

gaf. In Champagne kwam CLOTILDE met den Bisschop REMIGIUS haren gemaal te gemoet, die haar begroette met den blijden toeroep: — Ik heb de Alemannen, en gij hebt mij overwonnen!

— Den Heere der heirscharen zij de eer der tweevoudige overwinning! — antwoordde de vrome Koningin, en stelde hem den eerwaardigen Bisschop voor, dien hij dadelijk verzocht hem in de Gemeente te willen opnemen.

Op het Kersfeest van hetzelfde jaar praalde de oude stad Rheims met hare overblijfselen van oude glans en welvaart, als wilde zij den intogt eens Imperators vieren. Het was echter eene belangrijker plegtigheid, die er zou plaats hebben — de Doop van CLOVIS, het begin van een nieuwen tijd voor het volk en rijk der Franken. Al de huizen der straten door welke de optogt naar de kerk ging, waren met bonte en witte doeken behangen; de hooge Dom glansde in feestelijke pracht. Onder plegtige kerkgezangen trad de Koning, door REMIGIUS geleid, van de Koningin en vele getrouwen vergezeld, het godshuis binnen. Diep ontroerd door al wat hij zag en hoorde, vroeg hij den eerwaardigen Bisschop:

— Heer! is dit het hemelrijk, dat gij mij beloofd hebt?

— Wees bedaard — antwoordde de Bisschop — buig slechts het fiere hoofd, en verbrand wat gij hebt aangebeden.

Met CLOVIS ontvingen ook zijne zusters den doop in eene doopvont, die thans nog voorhanden is als een gedenkteeken van eene der belangrijkste en gevolgenrijkste gebeurtenissen in de geschiedenis. Drie duizend Franken volgden het voorbeeld huns gebieders.

De doqp van CLOVIS gaf blijdschap aan de geheele Christenheid. Men heeft meermalen beweerd dat CLOVIS alleen om staatkundige redenen het Christendom zou hebben omhelsd, en tot bewijs aangevoerd de vele door hem gepleegde wreedheden. Doch men vergeet dat hij bij zijne toetreding tot het Christendom geenszins op den algemeenen bijval der Franken rekenen kon. Wel heeft een gedeelte zijns volks de nieuwe Godsdienst omhelsd; maar een ander deel viel van hem af en onderwierp zich aan zijnen neef, den Koning RAGNACHAR te Cambrai. Wij gelooven veeleer dat CLOVIS toen hij Christen werd uit overtuiging handelde, en schrijven vele zijner daden gedeeltelijk aan de ruwheid dier eeuwen, gedeeltelijk daaraan

toe, dat het Christendom, gelijk bij zoo velen, niet genoegzaam invloed oefende op zijn hart om hem in al zijne handelingen te besturen.

De Christenen in die oorden van Frankrijk welke tot hiertoe CLOVIS' schepter nog niet gehoorzaamden, erkenden hem nu gaarne als hun gebieder. De Romeinsche kohorten, die nog in eenige steden tusschen de Seine en de Loire lagen, traden in zijne dienst en, door dezen aanwas van magt versterkt, ving hij met nieuwe kracht den krijg aan tegen de Bourgondiërs.

GEDACHTEN OVER WETENSCHAP EN KUNST.

(*Uit den vreemde.*)

I.

De belanglooze vrienden der wetenschap zijn tegenwoordig schaarscher dan ooit. Onze maatschappelijke instellingen verdeelen ons in twee klassen: een klein getal dat ruime inkomsten heeft, en de groote menigte die door handen-arbeid in hare behoeften moet voorzien. De rijken zijn te wèlgesteld om geleerden te worden, en de anderen te behoeftig om naar geleerdheid te kunnen dingen.

Het is zeldzaam dat iemand die in de weelde is groot gebragt, en te midden van al de genietingen der wereld leeft, die verstrooijingen en vermaken vaarwel zegt om zich aan de studie over te geven; en het is nog zeldzamer dat iemand van ondergeschikten stand de dringende noodzakelijkheid om voor zijne nooddruft te zorgen, voorbijziet, om zich aan eene onafgebrokene en weinig of niets opbrengende studie toe te wijden.

Het handwerk en de beroepsbezigheden dooden de wetenschap. Zestig jaren van omwentelingen hebben ieder geleerd in ingespannen werkzaamheid de voornaamste, ja eenigste toevlugt te zoeken, en bijna alle denkende geesten tot de praktijk

henengevoerd. De opvoeding is daarvan doortrokken en strekt sedert om gedurig van de theorie tot de toepassing te brengen. Oorzaken van eene hoogere orde hebben het hare bijgedragen om die strekking te versterken. Men heeft zoo vele theoriën schipbreuk zien lijden, en zoo vele andere, die niets waardig waren, duur betaald, dat men geëindigd is met de theoristen te wantrouwen, en ze voor onvermogend of gevaarlijk te houden.

De gevoelens die enkel op het stoffelijke gerigt zijn, beginnen gelukkig hunne alles overweldigende kracht te verliezen. Zij hebben in het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw alom hunnen invloed doen gelden. Even zoo is de hoogvliegende bespiegeling in hare onvruchtbaarheid kenbaar geworden; ook zij heeft, omdat de uitersten elkander raken, tot een grof materialismus geleid. Wij hebben van hunne lange heerschappij de zucht overgehouden om spoedige en dadelijke voordeelen te willen zien, en de gewoonte om de zaken naar hare onmiddellijke uitkomsten te beoordeelen. Men heeft een woord, een barbarisme, uitgevonden om eene barbaarsche zaak uit te drukken: het *positivismus*. Dit *positivismus* is als theorie eigenlijk niets, maar als een feit is het van groot gewigt, het heeft bijna alle verstanden overweldigd. Het is de onverzoenlijkste vijand van allen vooruitgang in de wetenschap en van alle echte beschaving.

Het zou ongerijmd zijn de toepassingen te verachten die het leven zelven zijn, of de menigte in de kennis der theoriën te willen inwijden, zoo als men vroeger daartoe pogingen heeft aangewend. Wij zijn de eersten om te erkennen dat men de wetenschap verlaagt door die onder het bereik van iedereen te willen brengen. Men maakt daardoor slechts verwaande half-geleerden, die voor elke betrekking in de maatschappij en voor elke nuttige werkzaamheid ongeschikt zijn, en door het gemis van eene doelmatige opleiding, ook voor elken tak van nijverheid onnut worden. Het is, dunkt ons, bewezen en juist ingezien, dat men de groote menigte voor de praktijk moet opleiden, maar alleen onder de voorwaarden: van de theorie haren rang, en wel den eersten, te doen behouden; van

de letterkundige, wijsgeerige en wetenschappelijke studiën te versterken; de vorderingen daarin door alle middelen te ondersteunen en in werking te houden, en te erkennen dat zij de wezenlijke schat der maatschappij en de stevigste hoop der toekomst zijn.

Het ware te bejammeren, als men door de nadeelen eener uitsluitend theoretische opvoeding te overdrijven, eindigde met aan de theorie zelve den oorlog te verklaren. Men sla de geschiedenis der vorderingen van den menschelijken geest gade, dan zal men zien dat de meeste en grootste ontdekkingen de vruchten van de zuivere bespiegeling geweest zijn, en dat men altijd door naar de waarheid te zoeken, ook het nuttige gevonden heeft. Het toeval heeft soms óók tot ontdekkingen geleid, maar hierop kan men niet te voren rekenen; de wetenschap gaat uit van vaste grondbeginselen naar een te voren bepaald doel. Hetgeen zij vindt, kan zij als haar eigendom beschouwen.

De wetenschap wil van onder-op, in hare toepassing opgevat worden. Wie zich niet dan ter loops met de beginselen bezig houdt, om des te spoediger de gevolgtrekkingen te kennen, zal zich nooit tot de hoogte dier beginselen verheffen; hij zal ze nimmer kennen en doorgronden. Zijn gang zal onzeker en wankelend zijn; zijne waarnemingen zullen zonder waarde blijven, omdat zij niet volgens de ware *méthode* verkregen zijn; zij zullen hem niet geven wat hij zoekt, of zoo zij hem zijn doel doen bereiken, is het bij toeval. Als de wetenschap verlaagd wordt tot een tak van koophandel, om er enkel winst door te bejagen, zullen er geene geleerden meer gevonden worden, wier geheel leven alleen aan het onverdroten opsporen der waarheid geheiligd is.

Wij zullen dan ook geene groote stelsels meer zien verrijzen die een naam aan eene eeuw geven, en van afstand tot afstand mijlpalen zijn op den door het menschdom roemrijk doorloopen weg. De wetenschap zal dan niet alleen verlaagd, maar vernietigd worden; want men zal niet anders overhouden dan waarnemingen zonder een bepaald doel en zonder zamenhang.

Zij zal niet slechts vernietigd, maar ontëerd worden; want in plaats van onzen geest te beheerschen en te leiden, zal zij tot eene slavin van onze behoeften en begeerten worden gemaakt. Zij die de bestemming en aard der wetenschap zóó voorstellen, gelijken op dien staatsman die de schilderijen van een groot kunstenaar, volgens hunne oppervlakte, per voetmaat wilde betalen.

Gelukkig voor de menschheid dat er altijd geesten zullen zijn gretig naar kennis; geprikkeld door het genie des onderzoeks en der uitvinding; onverschillig voor enkel stoffelijke genietingen; het fortuin voor niets tellende; ongevoelig voor ontberingen; onvermoeid in werkzaamheid; onverzadelijk in wetenschappelijke kundigheden; zonder afwenden het oog op de waarheid gerigt houdende, gelijk de kompasnaald naar de poolster; haar zoekende te midden van vermoeijenissen en gevaren, zonder verademing of rust, zonder verflaauwing van inspanning; — stervelingen, die in hun binnenste het heilig vuur onderhouden, in weerwil van alle teleurstellingen; en vervuld zijn met die vurige geestdrift, welke men gevoelt als men voor de volgende eeuwen werkt: als men voor zijnen geest gezigteinders ziet opkomen die geen menschelijk oog tot nog toe heeft aanschouwd. Het is voor hen, het is voor die uitverkorene zielen, dat alle de schatten der gedachte geschapen zijn; zij antwoorden elkander van eeuw tot eeuw; elke eeuw verkrijgt als haar erfdeel de voortbrengselen, de ontdekkingen dergenen die haar vooraf gingen, en zij vermeerdert op hare beurt dit heilig onderpand, en verbetert deze of die waarneming, of ontdekt eenige nieuwe wet, of hecht weder een verschijnsel aan zijne oorzaak, of vindt eenen nieuwen schakel in de goddelijke keten die de schepping met de Scheppende Gedachte verbindt. Als zij op haren weg eene ader vindt die de mensch kan ontginnen, duidt zij die in het voorbijgaan aan, opdat er de industrie haar voordeel mede doe, en verder voortgaande, streeft zij naar de verovering der theorie, het eenige voedsel dat haar verzadigt. O, levende wereld! o, betooverd paleis! o, zalig oord! enkel door krachtige geesten bewoond, waar de gedachte zich alleen met de eeuwige beginselen bezig houdt, waar het oog de raderen die het groot heelal bewegen ziet in elkander grijpen, waar, uit ééne groote en eenvoudige formule, met eene verbazende vruchtbaarheid, wetten voortvloeijen die met elkander in het schoonst verband staan, vol van rijkdom en veelzijdigheid van toepassing, in hare eenvoud en diepte! Dezelfde God die ons geschapen heeft om de hemelligchamen te aanschouwen, heeft in onze harten dezen onleschbaren dorst naar de waarheid ontstoken, als of Hij reeds hier ons eenigzins in de geheimen van Zijn werk en in de wonderen van Zijne alwijsheid wilde inwijden.

II.

De waarde der menschheid is u, kunstenaar! als een heilig onderpand toevertrouwd. Bewaar 't zuiver en ongeschonden, dat er geene smet van wansmaak of onzedelijkheid op kleve. Het menschdom, dat het oog op u gevestigd houdt, zinkt met u als gij u van het ware schoon verwijdert, maar verheft zich wanneer gij uwe roeping gevoelt.

De heilige tooverstaf der kunst wijst ons onze bestemming aan. Het vuur dat zij in onzen boezem doet gloeijen, worde nimmer verdoofd; maar diene tot ontwikkeling van het alwijze wereldplan. Alle kunsten stemmen de harten tot één wegslepend gevoel, dat hen in de algemeene harmonie doet te zamensmelten.

Door haren tijd verstooten, vlugtte de waarheid onder het kleed der dichtkunst, en vond beschutting in het Muzenkoor. Hier schitterde zij in haren hoogsten glans. Zij verouderd noch verwelkt, maar hare zangen klinken met eene betooverende kracht, die schrikverwekkend in het oor van de minachters van het schoone weergalmt.

Dat de sluijer van voor de oogen dier minachters moge wegvallen; dat hun geest, van het stof en de vergankelijke goederen der aarde ontkluisterd, moge verlicht, veredeld en verruimd worden! Zij zullen dan op de kunsten niet verder smalen, maar schaamrood het schoone erkennen dat deze in hooren zigtbare vormen voorstellen. Hoe de kunsten miskend mogen worden, zij eindigen toch met de zegepraal.

Kunstenaars! vrije zonen van de vrije Natuur! verheft uwe hoofden met fierheid! Ziet met eenen vasten, onafgewenden blik naar den omstraalden zetel van het hoogste schoon; zijn glans zal *uwe* oogen niet verblinden. Verwacht daar den krans der overwinning, en versmaadt alle andere kroonen waarmede men uw hoofd zou willen ontsieren.

Talloos vele wegen leiden naar de oneindige menigvuldigheid van het kunstschoon, doch het doel is één. Wijkt men dáárvan af, dan is men voor de kunst reddeloos verloren. Kunstenaren! dat geen valsche naijver zich in uw gemoed dringe! Eensgezind, arm in arm, met onwankelbaren moed voortgegaan, op het steile pad aan welks einde de troon is van die volmaakte Éénheid, die den oneindigen stralenbundel der verscheidenheid in één punt vereenigt! Uwe roeping is verheven; want zij overleeft den tijd. De volkomen bereiking van uw doel ligt eerst aan gindsche zijde des grafs.

DE VOORZIENIGHEID.

DOOR

J. A. KRAMER,

PREDIKANT TE 'S GRAVENHAGE.

I.

Op zijn leger lag hij neêr,
Moed- en hooploos, diep bewogen,
Zuchtend, klagend, keer op keer;
Tranen stroomden uit zijn oogen,
En in 't bang en lang verdriet,
Troost hem 't woord des Heeren niet:
„'t Is mijn wil ál wat geschiedt!" —

„Neen!" — zoo roept hij — „Neen, geen God,
„Wijs, regtvaardig en weldadig,
„Is bestuurder van *mijn* lot!
„Waarin is Hij *mij* genadig?
„Zeg niet dat *Hij* alles leidt;
„Enkel nacht en donkerheid
„Zie ik op *mijn* pad gespreid!"

„Neen!" — zoo krijt hij — „blind geval
„Speelt steeds met *mijn* lot en leven:
„'t Geeft, wat mij bedroeven zal,
„'t Neemt, wat mij hier vreugd kon geven;
„Wat mij bijblijft of ontvliedt;
„Wijsheid, Liefde, ik vind ze niet
„In hetgeen mij de aarde biedt!"

En zoo mort hij rustloos voort;
Vloekt zijn lot en God te gader,
Zoo in zucht als traan en woord;
God! voor hem geen God en Vader!
God! voor hem geen Opperheer!
God! voor hem geen Trooster meer; . . .
En de wanhoop drukt hem neêr! —

II.

Wie nadert daar, te middernacht,
Zijn legersteê zoo onverwacht,
En stoort zijn zucht en stuit zijn klagt?
Wat stem klinkt hem zoo vriendlijk tegen:
„Wilt gij het donker van Gods wegen
„Doorgronden? Wenscht gij heerlijk licht
„Te zien verrijzen voor 't gezigt?
„Sta op dan! Volg mij na; in 't duister,
„Toon 'k u den Heer in licht en luister!" —

Hij kan die roepstem niet weêrstaan.
„Wie gij moogt zijn, 'k zal met u gaan,
„Opdat ik uit den zwarten nacht,
„Waarin ik radeloos blijf dolen,
„Mij tot het licht eens zie gebragt,
„Tot dus ver voor mijn oog verscholen!" —

En d' Engel, dien God aan zijn legersteê zond,
In dien troostloozen stond,
Voert hem ver, over bergen en dalen,
Naar een hut, waar men niets dan een herdershut vond,
En biedt hem, vermoeid van het dwalen,
Een rustplaats te midden van 't schamel gezin;
Een toonbeeld van vrede en van vreugde en van min.

En spoedig verschijnt op den disch, zonder praal,
Het eenvoudige maal,
Voor 't gezin en de welkome gasten,
Het noodigt hen vriendlijk, hoe sober en schraal,
Den schotel van d' inhoud te ontlasten;
En toen er voldaan was aan smaak en aan lust,
Begeven zich allen, God dankend, ter rust.

Maar naauw slapen ze in, zoo gerust en zoo zacht,
Of met woedende kracht
Stijgt een vuurgloed omhoog uit de woning:
De hut staat in brand, en als had hij 't verwacht,
Staat de Engel ter hulpebetooning
Gereed, en ontvoert nu het ouderenpaar
En 't kroost aan het dreigend en doodlijk gevaar.

III.

En verder gaat de reis. De nacht
Die hen ten tweedemaal verwacht,
Vindt hen te zamen aan den haard
Van een gastvrijen, gullen waard.
Zijn ruim voorziene reine disch,
Die hun zoo dubbel welkom is,
Biedt keur van spijzen, keur van drank,
En noopt hen tot den warmsten dank,
Voor 't smaaklijk en voortreffijk maal,
Ja, 't prachtig, vorstelijk onthaal.
„Dank!" — zegt de waard — „Maar elke gast,
„Die in mijn volle schotels tast,
„Drinkt, eer hij gaat, ook nog een dronk
„Uit dezen beker!" — En hij schonk
Den eêlsten Nectar, schoon van kleur,
Zoo fijn van smaak, als zoet van geur,
In zijnen feestkelk, dien de hand
Des grootsten meesters van het land
Te vormen wist, uit schittrend goud,
Zoo schoon als nimmer was aanschouwd!
Want pronkjuweel en diamant
Versierden schittrend voet en rand,
En tal van beelden, rijk van zin,
Dreef 's kunstnaars hand, vol smaak, daarin. —
Zij brengen dankbaar, wel te moê,
Den waard een luiden feestdronk toe,
En gaan, schoon traag, op 't hoogst voldaan,
Ter rust. — Maar, spoedig, eer de haan
Den dageraad zijn groete bragt,
Wekt de Engel zijn gezel, en zacht,
En zonder 't allerminst gedruisch —
Verlaten zij het gastvrij huis.
Maar, in een plooi van zijn gewaad,
Bergt d' Engel 't kunststuk eer hij gaat.

IV.

Zij doolden weêr den ganschen dag,
Tot d' avond daalde. Voor hen lag
Een overoud en sterk kasteel,
Met muur en bolwerk en kanteel

Versterkt, en stout en rijk gekroond,
En door een trotschen Graaf bewoond.
Zij kloppen aan de slotpoort aan;
't Klinket wordt daadlijk opgedaan;
En opgeruimd van hart en zin,
Treên zij de hooge woning in.
Zij vragen needrig en bescheiden:
Of hun de hooggeboren Heer,
Voor d' eersten en den laatsten keer,
Een gastvrij leger wil doen spreiden.

Hoogmoedig, norsch en wreed van aard,
Het tegenbeeld van d' eedlen waard,
Hoort hij met weerzin naar hun beê,
En wijst den stal als legersteê.
Ja, zonder hun een dronk te biên,
Of bete broods, wordt bovendien
Den ruwen stalknecht opgedragen,
Hen met den morgen te verjagen.

Zij vragen, jammrend van gebrek,
Vergeefs om voedsel, drank en dek,
En liggen op den harden grond,
Tot aan den vroegen morgenstond.
Toen wekt de stem hen van den knecht,
Tot wien des Heeren Engel zegt:
„Breng aan den hooggeboren Heer,
„Den dank van ons, voor zóó veel eer,
„Als wij genoten dezen nacht,
„In 't aadlijk lustslot doorgebragt,
„En bied hem dezen beker aan,
„Ten loon voor 't geen ons is gedaan."

V.

En verder, verder, gaat het voort,
Door dorp en vlek, van oord tot oord,
Naar een der schoonste en rijkste steden.
Zij dolen straat en pleinen rond,
Tot de Engel voor een woning stond,
Waar zij onzigtbaar binnentreden.

Wat schoon tooneel treft dáár hun oog! —
Een RAPHAËL die 't schilderen moog! —
Dat tweetal knielend neêrgebogen,

Bij 't wiegjen van hun eerste spruit...
Wat hemelwellust straalt er uit
Hunne op dat kind gevestigde oogen!

Die wieg — God weet het! — zij bevat
Voor 't jeugdig paar den grootsten schat,
Dien Hij op de aard' hun heeft gegeven.
O! al hun hoop en zaligheid
Is in dat wiegje neêrgeleid!
Dat kind is 't leven van hun leven!

Maar, Hemel!... Welk een angst!... Wat schrik
Slaat in het volgend oogenblik
Dat ouderpaar zoo diep ter neder?
Eén zucht — één snik — en 't lieve wicht,
Dat eensklaps bleek en roerloos ligt...
Ontsluit zijn oogjens nimmer weder.

VI.

Reeds staat de zon aan 's hemels trans
Op 't hoogste punt van licht en glans,
Toen ze aan een hofsteê komen,
Die als een lieflijk Eden bloeit,
Waar, langs de groene zoomen,
Een zilvren beekjen vloeit.

„Weest welkom!" — roept hun blij te moê
De pachter van de hoeve toe —
„Het maal wordt opgedragen;
„Gij zijt vermoeid; komt in! zit neêr!
„Mijn disch moge u behagen;
„Uw komst is mij tot eer!" —

Zij zetten zich naast man en vrouw,
En 't pand van beider huuwlijkstrouw:
Een zoon vol kracht en leven,
Zoo rein van hart, als rijk van geest.
Véél was het paar gegeven,
Maar toch in hém het meest!

En na 't eenvoudig, hartlijk maal,
Dankt d' Engel voor het gul onthaal,

En 't echtpaar groet hen beiden:
„Reist, reist voorspoedig! Gaat in vreê!"
En om hen te geleiden,
Gaat vrolijk 't jonksken meê.

Het leidt hen door het godlijk oord,
Welks schoon hun oog en hart bekoord,
Maar op een brug gekomen,
Grijpt de Engel 't argloos knaapjen aan,
En werpt het in de stroomen...
En spoedt zich voort te gaan.

VII.

Door 't geen hij zag — ter dood ontsteld,
Vliedt d' ander naar het open veld...
Straks zinkt hij van vermoeidheid neêr;
En denkt aan vlugt noch toekomst meer...
Hij ziet weer d' Engel aan zijn zij,
Gerust en kalm niet slechts — maar blij,
Als of hij pas een zwaren pligt
Met trouw en ijver had verrigt.
Maar hij ziet hem met afschuw aan,
Om 't gruwelstuk zoo straks begaan,
En zijn gevoel, niet meer te smooren,
Laat hem deez' bittre smaadtaal hooren:

„Wie zijt ge?" — dus spreekt hij — „Een Engel des Heeren,
„Of heeft u de Satan gezonden naar de aard?
„Hoe, wreedaard! zoudt gij mij Gods wegen hier leeren?
„Zijn wijsheid, Zijn regt, met Zijn liefde gepaard?
„Terug! Vaar ter hel!... Vlieg het duivlengebroed,
„Waartoe gij behoort, met gejuich te gemoet,
„En zeg hun wat gruuwlen uw hand heeft gewrocht,
„Op deez' haat'lijken togt!
„Eerst steekt gij de vlam in die wanklende stulp,
„En ontrooft dus den arme zijn woning!
„Den waard, zoo bereid tot uw dienst en uw hulp,
„Ontvreemdt gij zijn kelk ter belooning!
„Die beker! Gij schenkt hem d' onmenschlijken Graaf,
„Dien dienaar der wereld — der wellusten slaaf!
„Dat echtpaar zoo zalig in 't reinste genot,
„Gij geeft het ter prooi aan het smartlijkste lot!

„Den zoon van den pachter, dien vriendlijken heer,
„Gij werpt in den stroomenden afgrond hem neêr!
„Gij, Engel of Duivel, of wat gij ooit waart...
„Verlaat mij!... Ontvlugt mij!" —
Maar kalm en bedaard
Ziet de Engel hem aan;
En leert met dit woord hem Gods wegen verstaan:

„Had niet bij tijds nog mijne hand,
De hut vernietigt door dien brand,
Zij zou, niet tegen storm bestand,
Bezweken zijn voor d' eersten wind,
En had èn man èn vrouw èn kind
Verpletterd onder puin en bind!
Behouden is nu 't gansch gezin.
En welk een edel, schoon gewin
Voor d' altijd rijke menschenmin!
Want steeds gereed ter hulpbetooning,
Bouwt zij het reeds een beetre woning. —

„Ik nam den waard zijn beker af;
Niet slechts zijn ijdelheid tot straf;
Maar had hij langer dien bezeten,
Hij had zijn toekomst over 't graf,
Bij 't nietig aardsche goed, vergeten.
Hij zou, tevreden met den schijn,
Een arme dwaas geworden zijn,
Die slechts naar lof van menschen streeft,
En dus voor ijdele eere leeft.
Mijn roof gaf hem zich-zelven weêr,
En maakt hem, van een slaaf der eer,
Een needrig jonger van den Heer. —

„Dat ik dien Graaf den kelk deed geven...
Waardoor werd ik er toe gedreven?
Omdat de hand diens wreedaards maait
Zelfs waar hij nimmer heeft gezaaid.
Al 't goede ontvangt hij in dit leven!
Zijn roem is 't goud, de buik zijn God,
Hij zwelgt alleen in aardsch genot;
Waarom zou hij naar 't hoogre streven?...
Met Godsdienst spottend, heeft hij deugd,
En regt en wet en goede zeden,
Veracht en met de voet vertreden,
Reeds in het prilste van zijn jeugd. —

Vergeefs wordt hij er op gewezen. —
Al kwam de Heiland zelf tot hem,
Hij hoorde toch niet naar Diens stem;
Zijn zondig hart wordt nooit genezen. —
Dat hij dan ruimschoots hier geniet'
Wat de aarde aan zingenot hem biedt.
Helaas! hij ziet in de eeuwigheid
Zich 't lot des „rijken mans" bereid. —

„En waarom dat onnoozel wicht
Gedood werd?... O! in later dagen
Zou zich dat ouderpaar beklagen,
Om 't onheil door dat kind gesticht.
Het had den schrikbren vloek doen hooren:
„Ach! waart gij nimmer ons geboren,
„Of had de Heer u, door den dood,
„Vroeg opgenomen in zijn schoot!" —
Hun liefde zou het diep bederven.
Het was hun afgod hier op aard...
Nu is 't, door zijn vroegtijdig sterven,
Voor God en hemel nog bewaard. —

„Dat knaapje wierp ik in den vloed,
Omdat de pachter thans niet meer,
Naar 't voorbeeld van den Hemelheer,
Den armen kleedt en drenkt en voedt;
Maar sints hij vader werd, zijn schat
Slechts voor dien zoon vermeerderd had.
En, ach! — dat kind, zoo vroom van hart,
En groot van geest, bedreigde een lijden,
Vol namelooze ellende en smart,
Waarmeê het jaren lang zou strijden.
Daarvoor is 't knaapjen thans beveiligd. —
En — wordt weêr 't vaderhart geheiligd,
En mag die weder, als voorheen,
In 't spoor des grooten Meesters treên,
Dan vindt hij na een wijl zijn zoon
Als Engel weêr voor 's Heeren troon!"

De droom was voorbij — en genezen zijn hart,
En nooit mort hij meer tegen God in zijn smart.

's Hage, 15 Februarij 1855.

MENGELWERK.

ANTIKRITIEK.

I.

's Gravenhage, 8 Februarij 1855.

WelEdele Heeren!

Het laatst uitgekomen Nommer van UEd. geacht Tijdschrift bevat eene recensie van den juist voltooiden Jaargang van *De Economist*. Voor deze goed geschrevene en voor mij allezins strelende recensie breng ik den Schrijver bij deze mijnen welmeenenden dank; — doch ik neem de vrijheid, niettemin, Uwe aandacht te vestigen op eene daarin voorkomende onnaauwkeurigheid.

Er wordt, namelijk, eene aanmerking gemaakt omtrent de juistheid eener door mij gedane statistieke opgave. Recensent komt er tegen op, dat:

»In een overigens zeer belangrijk stuk over het verbruik van gedestilleerd in Nederland, Engeland, en Noord-Amerika, wordt berekend dat er in Amsterdam, per hoofd en per jaar, 70 kannen gedestilleerd gebruikt wordt." — Zoo lees ik bl. 78 der *Vaderl. Letteroefeningen* — doch als ik nu de bedoelde plaats in *De Economist* (Augustus, 1854) opsla, dan vind ik dat die opgave niet door mij gedaan is. De consumtie van gedestilleerd voor Amsterdam, *per hoofd der bevolking*, heb ik (bl. 236) opgegeven *bijna* 15 *kan per hoofd* (gelijk in de meeste overige der Noord- en Zuid-Hollandsche steden) —, per jaar.

De consumtie voor het geheele rijk was iets vroeger opgegeven: c^a^. 7½ kan per hoofd; of, indien men eens de *mannelijke bevolking tusschen* 20 *en* 50 *jaren* afzonderlijk beschouwt, c^a^. 600.000 voor het geheele rijk), voor dezen c^a^. 35 kan.

Diezelfde vergelijking wordt nu ook op Amsterdam toegepast, en op bl. 236 staat aldus:

»In Amsterdam verbruikt ... bijna 15 kan per hoofd (*of ruim* 70 *kan per hoofd der mannelijke bevolking van* 20—50 *jaren*, *indien wij dezelfde verhouding in de bevolking als bij het rijk aannemen*)."

Zoo leest men woordelijk, a. pag. —, en de dwaling, waarin Rec. door eene vlugtige lezing verviel, zal Uwe Redactie wel bij Uwe lezers willen verhelpen, door deze rectificatie, zoo als zij hier door mij wordt opgegeven, in Uw geacht Tijdschrift op te nemen.

Niet twijfelende of UEd. zult met genoegen aan dit billijk verlangen voldoen, heb ik de eer, mij met alle hoogachting te noemen,

WelEd. Heeren!

UWEd. dw. dienaar,

J. L. DE BRUYN KOPS.

II.

OPMERKINGEN EN TOELICHTINGEN, NAAR AANLEIDING VAN Dr. *J. A. C. OUDEMANS'* BEOORDEELING VAN HET MUNDOMOTORIUM.

In N°. II der *Vaderl. Letteroefeningen*, van dit jaar, komt eene beoordeeling voor van mijn werkje: *Het Mundomotorium*, of liever van den Toestel waarvan dat werkje de beschrijving bevat en 't gebruik leert kennen. Met een onaangenaam gevoel heb ik die beoordeeling gelezen; niet omdat zij ongunstig is; want wie zoude zoo dwaas zijn om te wanen dat zijn denken en doen aller goedkeuring zal verwerven. Door verschillende, allezins bevoegde personen is genoemde toestel gunstig beoordeeld, en dat Dr. OUDEMANS er een minder gunstig oordeel over velt, duid ik hem volstrekt niet ten kwade; integendeel vind ik het fiks om rond voor zijne meening uit te komen en, onafhankelijk van anderer oordeel, eene zaak goed te noemen al heeft ook reeds een ander er ongunstig over gesproken, of van hare ongunstige zijde te doen kennen, ongeacht den lof, dien anderen er aan mogten hebben toegekend. Maar die uitspraak moet niet eenzijdig zijn en geene scheeve voorstelling geven van de zaak, en dit is het geval met genoemde beoordeeling, en 't is dáárom dat de lezing mij onaangenaam heeft aangedaan.

Zoo wel ter wille van den Mechanicus DEUTZEN, in wien

men, naar aanleiding van die beoordeeling, een knoeijer, als van mij, in wien men een bedrieger zoude kunnen zien, meen ik verpligt te zijn openlijk tegen die beoordeeling op te komen en sommige zaken in een ander en beter licht te stellen.

Het belangrijkste gedeelte van den toestel is, naar mijn inzien, het *Tellurium*, en daarin is deze toestel van andere Telluria onderscheiden, dat de aarde zich in alle mogelijke rigtingen snel om hare as en tevens om een middelpunt kan bewegen. Wanneer men, door middel van een snoer, het aardbolletje in eene snelle rotatie brengt, ziet men dat men het met eene willekeurige snelheid om het middelpunt van den toestel kan bewegen, terwijl de stand der as, of hare helling op het vlak van beweging, daarbij onveranderlijk blijft. Dit bestendig evenwijdig blijven van de aard-as, als gevolg van de snelle as-wenteling, op eene eenvoudige en aanschouwelijke wijze te doen kennen, is in de eerste plaats het doel van onzen toestel.

Dat het zulks aantoont, heb ik in mijn werkje gezegd, en onderscheidene wetenschappelijke mannen, die den toestel hebben gezien, en ongevraagd er hunne goedkeuring over hebben te kennen gegeven, kunnen het bevestigen, dat zulks werkelijk het geval is, en wel op zoodanige wijze als noodig is om de zaak behoorlijk te demonstreren. In zijne beoordeeling zegt de Heer o., dat in het exemplaar dat hij gezien heeft (en hij voegt daarbij: er bestaan redenen om te vermoeden, dat het wel een van de best uitgevallene is geweest), de aard-as in eene willekeurige rigting gesteld, daarin geen oogenblik bleef, tenzij men de globe eene snelle rotatie mededeelde. Uiterst vreemd is deze bewering, die hier als beschuldiging voorkomt, daar het juist dit verschijnsel is dat door den toestel moest aangetoond worden. Maar ook in dit geval bleef de as — zegt Dr. o. verder — geene vijftien seconden in denzelfden stand. Wij willen dit gelooven, maar hadden toch van Dr. o. verwacht, dat daar, in dit geval, òf iets aan den toestel moest haperen, òf de vervaardiger een knoeijer en de beschrijver een bedrieger moesten wezen, hij niet zoo ligtvaardig tot het laatste had besloten. Het zoude toch al zeer erg zijn om in een openbaar geschrift iets te zeggen, dat bij de eerste proef moest blijken eene onwaarheid te zijn.

De toestel dien de Heer o. denkelijk zal hebben gezien, was

een van vijf, die te gelijk zijn vervaardigd, maar die iets spoediger dan de andere is afgewerkt, om gebruik te maken van eene bijzondere gelegenheid die er was tot de verzending. Van de best uitgevallene kan hier dus geene sprake zijn. Het schijnt echter dat genoemd exemplaar op en door de reis vrij wat heeft geleden; want reeds vóór dat het bij de Akademie van Wetenschappen was ter tafel geweest, vernam ik dat het in een open kistje was ontvangen, en vrij wat scheen geleden te hebben. Ook bij de terugzending werd, namens het Ministerie van Binnenlandsche zaken, geschreven: »Hoewel de toestel behoorlijk gesloten per pakschuit aan de Koninklijke Akademie is gezonden, schrijft de Secretaris dier Akademie: dat hij het kistje open en den toestel eenigzins beschadigd heeft ontvangen, hetgeen ik niet begrijpen kan; of de schade van belang dan wel ligt te herstellen is, weet ik niet, daar ik het kistje gelaten heb zoo als het uit Amsterdam kwam." — Een deskundige, die, op ons verzoek, het kistje te 's Hage wel in ontvangst wilde nemen, schrijft: »Het kistje vond ik gesloten en verzegeld, doch geen sleutel was aanwezig. Met een anderen sleutel het kistje geopend hebbende, vond ik dat meest alle stukken door elkander in de kist gelegd waren. De planeet Jupiter is in zijn aequator in tweeën gebroken. De globe is eenigzins aan het vernis beschadigd, de ringen van de globe zijn deerlijk ontsteld", enz.

Het spijt mij regt, dat Dr. O. van dit alles zoo geheel onkundig is gebleven, en bij de proef er niets van heeft gemerkt dat de toestel niet behoorlijk in orde was, maar, integendeel, dien zelfs als een der best uitgevallene heeft beschouwd, en daardoor een vooroordeel er tegen schijnt te hebben opgevat.

Maar de Heer O. zegt niet alleen: dat de as niet bestendig evenwijdig aan zich-zelve bleef; hij bewijst tevens: dat zij dit onmogelijk kan, tenzij de rotatie-as van den bol door zijn zwaartepunt ga. Dit bewijs is echter onnoodig, want nergens heb ik gezegd: dat de as bestendig en volkomen dezelfde rigting zal behouden; integendeel heb ik gezegd, dat: als de snelheid vermindert, ook hierin eene afwijking zal plaats vinden. Dat de duur voor het doel echter voldoende is, zal ieder met ons gevoelen, die in zulk een toestel niet het volmaakte wil. Eenige naauwkeurige proeven, met een toestel, de eenigste

die daartoe voor 't oogenblik voor ons beschikbaar is, hebben ons gedurende *drie* minuten geene in 't oog vallende afwijking doen opmerken, een tijd, waarlijk lang genoeg voor een Docent om zijne hoorders behoorlijk op het verschijnsel opmerkzaam te maken.

Heeft Dr. O. onzen toestel als gebrekkig en niet aan het doel beantwoordende gepoogd te doen kennen, op eene andere plaats tracht hij dien door een citaat van den jongeren HERSCHEL in een belagchelijk licht te plaatsen.

Het is gewis moeijelijk te bepalen wat dwaas en kinderachtig is, en het zoude te voorbarig zijn geoordeeld als men iemand zag bellen blazen, daaruit dadelijk op te maken: dat hij als een kind speelde. Dat ook Dr. O. een planetarium als eene aardigheid wil beschouwd hebben, als een speeltuig voor den tijd tusschen COPERNICUS en NEWTON, moge hij voor zich-zelven weten. Mij komt zulk eene uitspraak vreemd voor in den mond van wetenschappelijke mannen. Onze beroemde Hoogleeraar J. H. VAN SWINDEN hield, in het begin dezer eeuw, lessen over het Planetarium, Tellurium, en Lunarium van HARTOG VAN LAUN, en gaf deze in 't licht. Dezelfde Geleerde sprak met veel lof van het Planetarium van EISINGA te Franeker, en verledigde zich mede om ook daarvan eene breedvoerige beschrijving in 't licht te geven. Onwillekeurig sla ik mijn oog op het afbeeldsel van dien waardigen man — dat, terwijl ik dit schrijf, nevens mij aan den wand hangt — en denk weemoedig: ook *gij* hebt dan een deel van uwen kostelijken tijd met kinderspel vermorst, en anderen daartoe opgewekt!

Maar neen, het ernstigste ding kan een speeltuig worden in de hand van den dwaas; maar, ook het kinderspeeltuig eene zaak van leering in de hand des wijzen. Niet de zaak, maar 't gebruik maakt er de waarde van uit.

't Is waar wat CLAUDIUS zegt, door onzen TOLLENS vertaald:

> Och, ingebeelde wijzen,
> Wij blonden en wij grijzen,
> Wij weten bitter min!
> Wij knutslen wat en spelen. —

Maar, als dat knutselen en spelen ons tot iets hoogers leidt, laten wij dan ieder op onze eigene wijze knutselen en spelen,

wij zullen er door in kennis winnen en der volmaaktheid nader komen. Wreed echter is het als wij elkander er om uitlagchen.

En waarom is het Planetarium een speeltuig? Omdat het geene juiste denkbeelden kan geven van al de afmetingen, die in ons planetenstelsel voorkomen? Maar, zijn het dan deze dingen alleen, die door het Planetarium worden voorgesteld, en zijn niet de meeste en beste Planetaria tevens Telluria en Lunaria, en geschikt om vele verschijnsels te verklaren, waarvoor toch eene zinnelijke voorstelling noodig is?

't Is waar, men kan dit ook op eene andere wijze doen. Ik wil dit geenszins tegenspreken. Ik ben het zelfs met den Heer O. eens, als hij meent, dat men niet te veel aan die aanschouwing moet hechten en niet te lang zich daarbij moet ophouden. Wanneer men heldere denkbeelden van eene zaak heeft verkregen, dan behoeft men de zinnelijke aanschouwing niet meer; men moet zich dan vrijmaken van zoodanige uitwendige stoffelijke hulp, en eene inwendige heldere voorstelling, door onze verbeeldingskracht, moet er voor in de plaats treden.

Men heeft echter eenige toestellen noodig om sommige dingen duidelijk te maken. De Heer O. erkent dit mede, en zegt: dat hij een paar globes, eenige bollen van verschillende grootte en nu en dan eenig ander werktuig, hem door Prof. KAISER goedgunstig afgestaan, bij zijne lessen heeft gebruikt. Maar, waarom dan iets te veroordeelen, dat te zamen een geheel uitmaakt, maar waarvan ook de deelen afzonderlijk gebruikt kunnen worden? Een goed onderwijzer — ik erken het — grijpt de eene of andere zaak aan, of kiest het een of ander beeld om het onderwerp dat hij behandelt, duidelijk te maken. Dit is goed als men iets voor den greep heeft; maar als men opzettelijk iets aanschouwelijk wil maken, dán ook dient de zinnelijke voorstelling overeenkomstig de waardigheid van 't onderwerp te zijn.

De Heer O. zegt: »Als men, afgezonderd van een Planetarium, hetzij een stel bollen, voor de vergelijking van de grootten der planeten, bezigt, of wel, even als de jongere HERSCHEL, de verschillende ligchamen van ons zonnestelsel bij bekende kogelvormige organische of anorganische ligchamen vergelijkt, heeft men nog het voorregt eene zinnelijke voorstelling te kunnen geven, die niet het gebrek heeft van verregaande onjuistheid."

En welke organische ligchamen kiest nu de jongere HERSCHEL? Voor Mercurius een mostaardzaadje; voor Venus en de Aarde een peperkorrel; voor Mars een gierstkorrel; voor de Asteroïden zandkorrels; voor Jupiter een middelmatig grooten oranje-appel; voor Saturnus een kleinen oranje-appel; voor Uranus eene kers, en voor Neptunus eene abrikoos. Deze ligchamen zijn het dus die, naar 't gevoelen van Dr. O., het voorregt hebben van eene zinnelijke voorstelling te geven zonder het gebrek te hebben van verregaande onjuistheid!! Wanneer men nu zegt, bij eene les over de sterrekunde of wiskundige aardrijkskunde: dat men deze ligchamen op een bepaald aantal voeten, b. v.: Mercurius 82, Venus 142, enz. tot Neptunus op een afstand van 7100 voet van een kogel van twee voet middellijn, die de zon moet verbeelden, zich moet geplaatst denken, en meent dat de leerlingen daardoor eene heldere en juiste voorstelling hebben verkregen van ons zonnestelsel, dan moge Dr. O. zulks gelooven en zich daarmede tevreden stellen; ik geloof dat men zich zeer zoude bedriegen.

En wil men nu de zaak regt aanschouwelijk maken en hen, die geene juiste voorstelling hebben van de grootte van een mostaardzaadje, gierstkorrel, of peperkorrel, of van wat men onder een middelmatigen of kleinen oranje-appel verstaat, te gemoet komen door van ieder dezer voorwerpen een exemplaar van de juiste grootte op de les te vertoonen; waarlijk, ik zoude vreezen dat dan de lachspieren in beweging zouden komen. Ik heb bij verschillende gelegenheden met het Planetarium gewerkt, maar gewoonlijk spaarzaam en alleen om bijzondere zaken er door op te helderen, zonder mij er te veel, naar ik meende, mede bezig te houden, of er te veel aan te hechten: ik heb dit gedaan met de toestellen van HARTOG VAN LAUN, en, laatstelijk, ook met het Mundomotorium; soms onder jonge lieden; maar ook onder meer ontwikkelde personen, zoo als bij het Natuurkundig Genootschap te Groningen; doch nimmer heb ik ontwaard dat iemand er iets belagchelijks in vond, zelfs niet onder mijne wetenschappelijke toehoorders, die, natuurlijk, die aanschouwing niet behoefden. Als ik mij echter voorstel op te zullen treden met een korfje met fruit, om daarbij de planeten te vergelijken, waarlijk, ik geloof niet,

dat allen het gelaat dan in eene ernstige plooi zouden houden. Ik raad het een Docent aan eenig Gymnasium ook sterk af, om op zulk eene wijze zijn onderwijs duidelijk en aanschouwelijk te maken; de jeugdige moedwil zoude hem gewis op eene aanschouwelijke wijze leeren, dat hij in de keus der middelen gefaald had.

Had Dr. o. niet door verdenking van mijne goede trouw en zijne poging om mijn werk in een bespottelijk licht te stellen, mij gedrongen de pen op te vatten, ik zoude zulks misschien niet gedaan hebben ter verdediging tegen de andere aanmerkingen, die hij tegen ons Mundomotorium meent te moeten maken. Nu ik echter eens ben begonnen, mij tegen zijne kritiek te verdedigen, meen ik nog een paar zaken in het licht te moeten stellen.

Volgens de beoordeeling van Dr. o. schijnt het Mundomotorium, als Tellurium, alleen dáárin te bestaan, dat het de Aarde voorstelt als met eene groote snelheid om hare as te draaijen, en zoude men meenen dat eene verklaring der verschijnselen, die door deze beweging ontstaan, bij die groote snelheid, niet kunne worden nagegaan en aangetoond. Dit is verkeerd voorgesteld, dat te meer te verwonderen is, daar ik in mijn werkje duidelijk, naar ik meen, en zeer onderscheiden, onder 16 verschillende nommers, heb opgegeven, welke zaken door het Tellurium kunnen worden opgehelderd en aangewezen, en hoe zulks kan geschieden. Eerst geef ik daarbij eene voorstelling van de beweging der Aarde om de as, dan hoe door die snelle beweging de standvastige helling der aard-as ontstaat, vervolgens geef ik een denkbeeld van de verschillende werkelijke snelheden, en ga daarna over tot de verklaring van de bijzondere verschijnselen. En dat het mijne meening niet is om de Aarde maar steeds met dezelfde snelheid om hare as en langs hare baan te doen bewegen, staat duidelijk op bladz. 19, onder N°. 6, waar men leest: »Daar men de globe in iederen stand naar verkiezing kan plaatsen en met eene willekeurige snelheid om hare as en om het midden kan laten bewegen, zoo heeft men gelegenheid, om die verschijnselen met alle gemak en bedaardheid te doen gadeslaan, nadat men eerst van de wijze en snelheid der beweging een juist begrip heeft gegeven." En had ik

dit hier niet met ronde woorden gezegd, de bijvoeging van een schuifje, Fig. 1, *b*, en de verklaring (bladz. 51) dat dit schuifje dient om onder de ringen te schuiven en deze daardoor eenigzins vast te zetten, ten einde bij eenig verschijnsel meer in 't bijzonder stil te staan, kunnen in dit opzigt dan toch wel geen twijfel overlaten.

Wanneer het mogelijk ware — 't geen ik met Dr. o. gaarne instem dat onmogelijk is — om eene in alle opzigten volkomen juiste voorstelling te geven van ons zonnestelsel, dan toch zoude men de aandacht achtervolgens op verschillende zaken moeten vestigen even zoo als dit nu ook het geval is. En geeft het Mundomotorium, wanneer de globe in eene snelle rotatie wordt gebragt en op hare baan wordt voortbewogen, eenig denkbeeld van de werkelijke snelheid waarmede een punt van de aardoppervlakte wordt bewogen of haar middelpunt op de baan voortgaat, men kan ook omgekeerd de globe in elken willekeurigen stand plaatsen en zoo langzaam rondraaijen als men verkiest, ook zoo dat zij in 24 uren eens omwentelt. De voorstelling der hoeksnelheden kan door onzen toestel dan ook zeer goed gegeven worden, en dat ik daarvan werkelijk gebruik maak, had Dr. o. uit verschillende werkstukken kunnen zien. Dat een toestel waarin de hoeksnelheden juist overeenkomen met de werkelijkheid, geheel ongeschikt zoude zijn voor het onderwijs zal ieder gewis toestemmen, die bedenkt dat men bij eene les in een kort tijdsbestek den gang moet aantoonen van eenig verschijnsel dat soms van veel langeren duur is. Een toestel, b. v., waarbij de aarde een jaar noodig heeft om zich om het midden, de zon, te bewegen, en waarin die aarde zich in dien tijd 366 malen om hare as beweegt, zoude overeenkomen met de werkelijkheid, maar voor de demonstratie ten eenemale onbruikbaar zijn. Konde men de globe eene snelheid geven, zoodat zij gedurende den tijd dat zij zich om het midden beweegt 366 malen om hare as draaide, dan zoude men in een kort tijdsbestek eene voorstelling geven hoe deze zamengestelde bewegingen ten opzigte van elkander plaats vinden, zonder dat zulks verhindert om tot verklaring van andere zaken geheel andere snelheden te kiezen.

Ten opzigte van het evenwijdig blijven van de aard-as, zegt

Dr. O., dat het met andere toestellen op eene veel volkomener wijze kan geschieden door houten schijven en snoeren. Hij voegt er echter te regt bij: »wel is waar blijft de as dan *kunstmatig* denzelfden stand behouden". Maar dit is immers juist de zaak. In het Mundomotorium ziet men dat de Natuur het doet, terwijl men in die andere toestellen het kunstmatig moet doen, en alzoo aanleiding geeft tot de gedachte, dat de Voorzienigheid steeds waakzaam moet zijn om te zorgen dat de aarde niet uit haren stand gerukt worde. Toen de lucifers het eerst in gebruik kwamen, zeide een snuggere bol: »och, dat is niets nieuws; wij kennen zulke zwavelstokken reeds sedert lang, maar steken ze bij 't vuur aan".

Betrekkelijk het Lunarium gist de Heer O., dat de plaat misteekend is; dit is echter zoo niet; maar 't spreekt van zelven, dat de voorstelling slechts in één bepaalden stand kon geschieden, en wij hebben dien gekozen, waarbij er eene zonsverduistering plaats heeft.

Tegen het Planetarium, of liever tegen alle Planetaria, heeft Dr. O. nog: *a.* dat de planeten cirkels beschrijven in welker middelpunt de zon staat; *b.* dat zij met armen aan dit middelpunt zijn bevestigd, *c.* dat zij zich in 't zelfde vlak bewegen, en eindelijk ook nog de onevenredigheid, die er is tusschen de afstanden en de middellijnen.

Wat het eerste betreft merk ik aan, dat die uitmiddelpuntigheid niet zoo groot is, dat zij voor zulk een toestel zoo bijzonder in het oog valt, en zulks te minder omdat de banen door het bewogen ligchaam beschreven worden, en dan niet in haar geheel en duurzaam zigtbaar zijn. Betrekkelijk het tweede bezwaar komt het mij voor, dat het wel aartsdomme leerlingen moeten zijn, die daaruit zouden willen afleiden dat de planeten op gelijke wijze door staven of stangen aan de zon verbonden zijn, en een ellendige stumperachtige onderwijzer, die zulke dwaze meeningen niet kan voorkomen. Juist daarom ook is het goed om heldere denkbeelden te geven van de snelle bewegingen, waartoe onze toestel de gelegenheid verschaft, en over de oorzaken en gevolgen van die bewegingen te spreken. Wat het derde bezwaar aangaat, zoude het Planetarium gewis wel zoo kunnen worden ingerigt, dat de hellingen der banen daarop naar waarheid worden voorgesteld.

De toestel zoude er echter meer zamengesteld door worden, en in andere opzigten minder voldoen. Bij het cometarium, waarover door Dr. o. in 't geheel niet wordt gesproken, is eene voorstelling gegeven van de groote helling der kometenbanen en tevens van de uitmiddelpuntigheid; zaken die hier natuurlijk niet over 't hoofd gezien mogten worden.

Maar nu die onevenredigheid tusschen de afstanden en middellijnen? Ja, wanneer men den leerlingen het Planetarium vertoont en zegt: jongens! daar hebt je nu een tafereel van ons zonnestelsel, dan zullen zij er gewis eene verkeerde voorstelling van verkrijgen. Maar wie doet dat? En wat zwarigheid steekt er in om te doen begrijpen, dat voor de gekozene grootte der bollen de afstanden te klein, of in betrekking tot de afstanden de middellijnen merkelijk te groot zijn genomen, en op te geven hoe vele malen de afstanden naar evenredigheid grooter of de middellijnen kleiner zouden moeten wezen?

Wat den tijd betreft om het verschijnsel der retrogradatie bij de snel zich bewegende planeten waar te nemen, moet ik hetzelfde opmerken wat ik omtrent de snelle beweging der aarde heb gezegd. Wanneer men eerst de aandacht heeft gevestigd op de snel zich bewegende planeten, en heeft opgemerkt, dat de verschillende betrekkelijke standen zich achtervolgens afwisselen, dan kan men, voor de demonstratie van eenig bijzonder verschijnsel, de beweging zoo langzaam nemen als men verkiest, en ieder verschijnsel bedaard en rustig nagaan.

De opmerking van Dr. o., dat Venus anderhalf maal en niet drie maal moest rondgaan, zoo als op bladz. 12 van mijn werkjen is gezegd, is volkomen juist. De fout beteekent echter hier niet veel; want, die mijn werkjen verder leest zal bij de opgave waar het eigenlijk te pas komt, op bladz. 43, het goed vinden opgeteekend; want daar staat reg. 2 v. b. dat Mercurius acht, tegen Venus drie, en de aarde twee omloopen om de zon aflegt.

Ik neem deze gelegenheid waar om nog op eenige fouten opmerkzaam te maken, die mij later in 't oog zijn gevallen, doch bij 't nazien der proeven aan mijne aandacht zijn ontsnapt. Met cijfers kan dit ligt geschieden, vooral als men te midden van andere werkzaamheden zich er soms toe moet

zetten om eene proef te corrigeren; maar — ik weet het, dit verontschuldigt mij niet. Ik vraag daarom verschooning voor mijne onnaauwkeurigheid. De fouten zijn deze: — Op blad. 18 reg. 5 v. b. staat 4 mijlen of 62800 Ned. el in eene seconde; dit moet de helft zijn, namelijk ruim 31000 Ned. el. Hierdoor moet ook het getal in reg, 8 de helft zijn, namelijk 10000.

De getallen op dezelfde bladz. reg. 17 en 20 moeten tien maal kleiner zijn, namelijk 460 el in eene seconde, zoodat de bol zich 1950 of bijna 2000 maal in eene seconde om de as moet draaijen, om een punt onder den evenaar eene snelheid te geven, die overeenkomt met de werkelijke snelheid, die een punt der aardoppervlakte onder den evenaar heeft.

De Heer o. maakt tegen het opgeven van deze snelheid zwarigheid, ook omdat men de snelheid van den bol niet kan bepalen; maar wanneer men nu zonder hinder, — want alles wat met de hoeksnelheid in verband staat kan eveneens worden aangetoond — door aanschouwing eenig denkbeeld kan geven van de werkelijke snelheid, waarmede een punt der aardoppervlakte zich beweegt, of de aarde zelve op hare baan voortgaat, dan zie ik niet waarom men die gelegenheid niet kan of mag aangrijpen. Dat die voorstelling de belangstelling der hoorders wekt weet ik bij ondervinding. Men kan de snelheden in getallen opgeven; dit is waar — maar wie weet niet hoe moeijelijk — wat zeg ik? — hoe ondoenlijk het is, eene juiste voorstelling te geven van zoodanige snelheden, of in 't algemeen van alles wat door groote getallen wordt uitgedrukt?

Van verschillende zaken, die door het Mundomotorium kunnen worden aangetoond, en niet door andere soortgelijke toestellen, heeft Dr. o. niet gesproken. Ik zal er ook niet over spreken, om niet te uitgebreid te worden. Ook van het cometarium zal ik zwijgen, omdat ook Dr. o. er geheel geene melding van heeft gemaakt. Ik verwijs dengene die er belang in stelt om nader met onzen toestel bekend te worden, naar mijn werkjen, waarin op eene beknopte en eenvoudige wijze is gezegd waartoe het Mundomotorium kan dienen, hoe men het daartoe kan inrigten, en welke zaken er door opgehelderd, welke vraagstukken er door opgelost kunnen worden.

Het zoude mij smarten als iemand door de uitspraken van

Dr. O. het niet der moeite waardig keurde, kennis te nemen van onzen toestel, wanneer hij zich voor zijn onderwijs een zoodanig werktuig mogt willen aanschaffen. Ik ken den toestel van Dr. SCHULZE niet, maar wel dien van GRIMM, welke volgens Dr. O. op dezelfde beginselen steunt. Waarin het Mundomotorium zich van dien toestel onderscheidt, heb ik aangetoond. Gaarne echter wek ik ieder op, die een zoodanigen toestel wenscht te hebben, om vooraf een onpartijdig onderzoek in 't werk te stellen. Ik heb bij de zaak geen ander belang dan 't belang dat ik stel in de bevordering van nuttige kennis. Die belangstelling heeft mij gedreven om, met hulp van den Heer DEUTZEN, dit Mundomotorium te ontwerpen. De zaak is niet in overijling geschied. Reeds in den zomer van 1853 bezigde ik den toestel, die toen nog niet geheel volledig was, bij gelegenheid van eene vijfjarige vereeniging van mannen, die alle tot het onderwijs in betrekking staan, en hij verwierf algemeene goedkeuring. In den winter van 1853—1854 vertoonde ik het Mundomotorium bij het Natuurkundig Genootschap te Groningen, en ook toen weder had ik het genoegen, dat mannen die allezins vertrouwen verdienen, er hunne tevredenheid over te kennen gaven. Ook in bijzondere kringen en buiten mijne tegenwoordigheid werd er gunstig over gesproken.

Gaarne laat ik aan ieder vrijheid om te oordeelen; maar meen ook regt te hebben, op grond van eene meer dan vijf-en-twintig-jarige ondervinding, om over zaken die tot het onderwerp in betrekking staan, mede te spreken, terwijl ik het mij ten pligt reken om den schijn van mij af te werpen als of ik door misleiding een gebrekkig ding wilde goedmaken, en den kostelijken tijd met wetenschappelijke charlatanerie zoek bragt.

Dr. W. GLEUNS, Jr.

EEN BLIK OP HET LOT DER LAGERE STANDEN, IN DE VERSCHILLENDE TIJDPERKEN VAN BESCHAVING (*).

DOOR

F. NAGTGLAS,

ARRONDISSEMENTS-IJKER TE MIDDELBURG.

Er is welligt geene wetenschap wier beoefening voor den beschaafden mensch meer aantrekkelijks heeft dan de Geschiedenis. Te regt wordt zij de leermeesteres des levens genoemd; want door dat zij ons vergunt een blik te slaan in het verledene, kunnen wij er lessen en voorbeelden voor de toekomst uit ontleenen. Wanneer men met kalme bezadigdheid het oog vestigt op dat altoos wisselend tooneel van gebeurtenissen, dat de ontwikkeling der menschheid vertoont; op dien stroom, welke volken en vorsten in zijnen loop medevoert, en verhoogt of vernedert, dan kan men opmerken, dat al die wisselingen eene meerdere of mindere toenadering vormen tot eene volmaakter bestemming, waartoe ook de menschheid hier op aarde geroepen schijnt. Het streven naar welvaart en geluk is den mensch ingeschapen, en de zucht om zijnen stoffelijken toestand te verbeteren was soms voldoende om, in weerwil van verderfelijke instellingen, of groote maatschappelijke rampen, de beschaving te doen toenemen.

De klagt, menigwerf te vernemen, dat het lot der behoeftige klasse van jaar tot jaar verergert, en dat de verarming steeds toeneemt, schijnt met het boven gezegde wel in strijd te zijn, want daar de armoede geen op zich-zelf staand feit is, maar naauw verwant zamenhangt met het geheele volksleven, zou, indien die klagt gegrond ware, het roemen over toenemende beschaving wel een ijdele klank mogen genoemd worden.

Ik geloof echter dat een onpartijdig onderzoek der geschiedenis tot eene andere slotsom brengt, en ons aantoont dat het

(*) Voorgedragen in het Departement Middelburg der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen.*

lot der behoeftigen in de beschaafde maatschappij minder drukkend is dan in eenigen anderen toestand.

Er zijn enkele punten in de geschiedenis waarin wij meer bijzonder de oude vormen voor nieuwe zien plaats maken, en waarin een meer of minder duidelijke overgang tot eene andere wijze van maatschappelijk bestaan plaats grijpt. Van zoodanigen aard was de overgang van het jagers- en herdersleven tot den landbouw; de invoering van het Christendom, vooral in verband met de groote volksverhuizing; de ontdekking van Amerika, met de daarop volgende Kerkhervorming, en, eindelijk, de groote Fransche omwenteling in het laatst der vorige eeuw.

Door sommige schrijvers wordt de geschiedenis van den arbeid in bovengenoemde tijdperken verdeeld, welke verdeeling, naar het mij toeschijnt, ook bij eene beschouwing van het lot der lagere standen, in de verschillende beschavingstoestanden, kan worden gevolgd, naauw verbonden als het is met de ontwikkeling en vrijmaking van den arbeid.

Het is een algemeen gevoelen, dat de mensch van jager herder, van herder landbouwer is geworden, en dat uit den landbouw de wetten zijn ontstaan, en wetenschappen en kunsten zich hebben ontwikkeld. Den eersten toestand waarin wij den mensch der algemeene overlevering, »de gevallen mensch", tot wien gezegd was: »In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten", aantreffen, is in het jagersleven, en pas na de ontdekking van Amerika zijn beschaafdere volken met stammen in dien eersten ruwen staat levende, in aanraking gekomen. Op dit lage standpunt heerscht er algemeene ellende, en bestaan er geene bepaalde armen; het is omdat ieder even behoeftig is. De zwakken en hulpeloozen worden van het leven beroofd, zoo zij de zwerftogten van den stam niet kunnen volgen, of zoo hun bestaan, bij gemis aan voedsel, het leven der overigen in gevaar zou brengen. Er waren volken, die op een zoo lagen trap van ontwikkeling stonden, dat zij zelfs het gebruik van het vuur niet kenden, en het wild op geene andere wijze wisten te bereiden, dan door het aan de zonnehitte bloot te stellen.

De beroemde HUMPHREY DAVY schetst in zijne »*Laatste dagen van een Wijsgeer*" met levendige kleuren de menschheid in dezen ruwen staat. »Ik zag" — zegt hij — »eene met

wouden en moerassen bedekte landstreek. Ik zag wilde beesten in uitgestrekte savannah's grazen, en verscheurende dieren, zoo als leeuwen en tijgers, die nu en dan de eerste verjoegen en verslonden. Ik zag naakte wilden, die zich met wilde kruiden voedden of schaaldieren verslonden, of met knodsen om de overblijfselen van een walvisch vochten, door de zee op het strand geworpen. Ik ontwaarde dat zij geene hutten hadden, dat zij zich in holen verborgen of onder palmboomen wegscholen; dat het eenige smakelijke voedsel, hetwelk hun de Natuur scheen geschonken te hebben, in eenige dadels en kokosnoten bestond, die bovendien, soms maar in geringe hoeveelheid voorhanden, voorwerpen van afgunst waren. Ik zag dat sommige dezer ongelukkige wezens, die de voor mij gelegene ruime wildernis bewoonden, wapenen hadden, voorzien van puntige keisteenen of vischgraten, waarvan zij zich bedienden om vogels, viervoetige dieren, of vischen te dooden, welke zij raauw verslonden, maar hunne grootste lekkernij scheen in eene made of een worm te bestaan, welke zij met groote volharding in de knoppen der palmboomen zochten" (1).

Er zijn waarschijnlijk nog slechts enkele stammen die in dezen toestand verkeeren, en hun getal neemt dagelijks af; het schijnt ook te blijken, dat menschen in dezen staat, met veel beschaafdere volken in aanraking komende, die beschaving niet overnemen, maar zich voor dezelve terugtrekken en eindelijk uitsterven.

In het herdersleven zien wij wel meerdere ontwikkeling, maar er bestaat toch nog altijd algemeene behoefte, en het mogt wel eene droevige afdwaling van het menschelijk verstand genoemd worden, toen men, in het laatst der vorige eeuw, den man toejuichte, welke die diepe armoede als de volmaaktste uitdrukking van het menschelijk bestaan beschouwde. In het herdersleven ontstaat eene instelling, die gedurende vele eeuwen een hoogst belangrijken invloed op de menschheid heeft uitgeoefend, en wel de slavernij, waardoor eene talrijke klasse tot erfelijke ellende gedoemd werd. Was de jager gewoon geweest zijne krijgsgevangenen te dooden, zoo

(1) Sir HUMPHREY DAVY, *Consolations in travel, or the last days of a philosopher*, in het Holl. vert. door Prof P. S. ALEXANDER.

hij ze niet in plaats der gesneuvelden bij zijnen stam inlijfde; de herder wist van den overwonnene meer partij te trekken, door hem tot zijnen slaaf te maken. De aangroeijende bevolking, een gevolg der toenemende beschaving, gaf tot den landbouw aanleiding, waartoe meer ontwikkeling, en zelfs eenig begrip van grondeigendom, werd vereischt. Als men echter nagaat, hoe in dien staat de levenswijze der gegoeden was, en hoe vele ontberingen dezen zich moesten getroosten, kan men daaruit veilig de diepe ellende der behoeftigen afleiden, die, bij elke mislukking van den oogst, door hongersnood werden gefolterd; zoo zelfs dat de man dikwijls vrouw en kinderen verkocht om in zijne behoeften te voorzien.

Wij komen thans tot beschaafdere tijden. De hutten der herders en landbouwers zijn vervangen door statige tempels en andere grootsche gestichten. Het lot der behoeftigen is echter niet in gelijke mate verbeterd; verdrukt als dezelve bijna overal werden door de heerschende kasten, wier slaven zij waren. De reusachtige bouwvallen van Egypte, en die welke men in de thans zoo eenzame vlakten van Mesopotamië opdelft, zijn nog sterker bewijs voor de dienstbaarheid van het volk, dan wel voor deszelfs ontwikkeling; want er moest toch wel ellende bestaan bij een volk, dat gedwongen kon worden om voor weinig loon jaren lang te arbeiden aan gebouwen, soms alleen bestemd om het overschot te bevatten van een enkelen Vorst; bij een volk, dat zijne vrijheid gaf om slechts bedeeld te mogen worden uit de voorraadschuren van den Koning, en waarbij de verschilende standen zoo scherp waren afgescheiden, dat eene vermenging soms doodzonde werd geacht, terwijl aan de geringste klasse zelfs de toegang in de tempels verboden was.

De lijdende staat des volks blijkt ook uit de meestal gemakkelijke wijze waarop die oude rijken aan elken veroveraar ter prooi werden. Van Egypte o. a. maakten zich de Babyloniërs, Perzen, Grieken, Romeinen, Saracenen en Turken achtereenvolgens meester; doch de toestand des volks bleef onveranderd, en de nakomelingen van hen die zich kromden onder de zweep der eerste Koningen, deden zulks even gehoorzaam onder de zweepen van elken overweldiger, en eeuwen van slavernij hebben den ongelukkige *Fellah* zoo diep

doen zinken, dat hij zelfs van vrijheid geen begrip meer heeft (2).

In de meeste Oostersche rijken vond men dezen toestand, als een noodzakelijk gevolg van het despotismus, terug. De Israëlieten leefden echter onder mildere bepalingen; de slavernij was bij hen minder hard en meer eene tijdelijke dienstbaarheid. Ook in China, waar reeds vroeg eene geheel eigenaardige beschaving gevonden werd, waar de Vorsten een minder onbepaald gezag uitoefenden, en waar men door verdienste van den laagsten rang tot de hoogste ambten kon opklimmen, was het lot der behoeftige standen over het algemeen minder hard; hoewel men uit de vele bloedige burgeroorlogen, uit de gewettigde gewoonte om kinderen van het leven te berooven, en uit den stroom der landverhuizing, die reeds sints eeuwen een uitweg zocht, wel kan afleiden, dat die toestand toch ook ver van gunstig was.

Op Griekenland, waar kunsten en wetenschappen zoo welig bloeiden, rustte ook de vloek der slavernij. De slaaf was geen mensch meer; hij was eene zaak geworden; een werktuig waarvan de eigenaar zoo veel voordeel mogelijk trachtte te trekken, en dat hij weggaf, verkocht, en naar goeddunken behandelde. De beroemdste Wijsgeeren zelfs konden zich, met slechts zeer enkele uitzonderingen, niet boven het algemeene vooroordeel verheffen, dat de handen-arbeid den mensch onteerde en slechts aan de verachte slaven paste. Die slaven waren dan ook wel veracht. PLATO zegt ergens, dat men een slaaf nimmer vertrouwen moet, daar zijne ziel wezenlijk slecht is, en ARISTOLELES was zoo overtuigd van het onmisbare der slavernij, dat hij uitroept: »Als de spoel van zelf door het web vliegt, en de plectra van zelf de citer bespeelt, dan eerst zullen wij geene slaven meer behoeven". Hoe talrijk het aantal dezer verworpelingen in de maatschappij was, blijkt door dat er in Attica alleen ruim vier maal honderd duizend slaven waren, terwijl in het communistische Sparta het aantal der ongelukkige Heloten door stelselmatige moorden beperkt werd. Bij de bewondering voor de Grieksche instellingen, ziet men wel eens voorbij, dat een volk noodzakelijk ongelukkig moest wezen, waarvan de eene helft, de vrijen, uit hoogmoed, de andere helft, de slaven, uit onwil, niet handel-

(2) Over het lot der Egyptische landbouwers leze men het *Album van Buitenlandsche Lettervruchten*, 1e Jaarg. bl. 210.

den gelijk het behoort, en waar de handen-arbeid schandelijk en vernederend werd geacht. De uitdeelingen in geld, waarmede men de behoeftige vrijen zocht te weren, kweekten de luiheid aan en vermeerderden het getal ledigloopers; en de toenemende verarming heeft gewis niet weinig medegewerkt om Griekenland een zoo droevig einde te doen nemen.

De bekende Hoogleeraar MICHEL CHEVALIER vergelijkt, in eene zijner Redevoeringen, den toestand van AGAMEMNON, den magtigen Griekschen Koning, met dien van een handwerksman van onzen tijd, ten bewijze hoe de menschheid op den weg van welvaart is gevorderd. »De Vorst" — zegt hij — »woonde in een huis zonder glasruiten, want de kunst van den glasblazer was nog niet uitgevonden. Bij koud weder zat hij in den rook, daar men nog geene schoorsteenen behoorlijk kon inrigten. Eene plompe lamp verspreidde te naauwernood eenig licht. De deuren van het Koninklijk paleis waren bijna zonder sloten, en de troon vrij wat minder gemakkelijk, dan de goed gevulde stoel, dien men thans, zelfs in de burgerwoningen, aantreft. Zijn gewaad was van wol, want laken was even onbekend als de zachte katoenen weefsels, die tegenwoordig voor zoo weinig geld te koop zijn; zoodat de burgerman thans vrij wat meer verschooning kan genieten dan de aanzienlijkste van die dagen. De Koning, die dikwijls zijn eigen kok was, gebruikte tot spit een staak, en tot keukengereedschap eenige koperen bekkens. De spijzen, thans uit alle luchtstreken tot ons gebragt, en die tegenwoordig de meest behoeftige gebruikt, zoo als: koffij, thee, chocolade, enz., waren, even als de meeste specerijen, geheel onbekend; terwijl men voor suiker slechts honig had. De bekers waren van metaal of hoorn, en de schotels meestal van aarde en zonder glazuur, zoodat zij, in weinige dagen van vet doortrokken, noodzakelijk aan het eten een onaangenamen smaak moesten mededeelen. De prachtige wagen waarop ALEXANDER *de Groote* zijne intrede in Babylon deed, was zonder riemen of veeren, en maar weinig beter dan de hedendaagsche karren. Gegoten ijzer en zink, thans zoo veelvuldig aangewend, waren geheel onbekend, even als de zeep; zonder welke bijna geene zindelijkheid denkbaar is." Zóó was destijds de toestand der koningen; men kan er uit opmaken hoe het lot der geringere lieden moet geweest zijn.

Over de eerste geschiedenis van het later zoo magtige Rome ligt een sluijer; doch zoo veel weet men toch, dat er de handen-arbeid maar weinig geëerd werd, en men den oorlog als het eenige, den vrijen man waardige middel beschouwde om rijkdommen te verkrijgen. In de Romeinsche maatschappij vond men drieëerlei soort van menschen. De eerste stand is vrij en eigenaar van den grond; de tweede verkeert in een ondergeschikten staat, die soms maar weinig van den derden, of eigenlijk gezegden slavenstand verschilt. Bij de hoogste klasse heerschte, vooral na de verovering der Aziatische rijken, eene verbazende weelde. Om twee gasten te onthalen, die hem onverwachts kwamen bezoeken, besteedde LUCULLUS eene waarde van *f* 30.000. — APICIUS bragt zich uit vrees voor armoede om het leven, toen hij ontdekte dat zijne bezitting van 75 ton gouds, door feesten en gastmalen, tot op 7 ton geslonken was, en Keizer NERO verkwistte in korte jaren ruim 82 millioen gulden. De mindere standen verkeerden meestal in een behoeftigen staat. Vier eeuwen na Rome's stichting klaagde men over toenemende armoede, en werden er ambtenaren benoemd om naar de schulden onderzoek te doen, waaronder een groot aantal burgers gedrukt ging. Korten tijd later hadden er reeds algemeene uitdeelingen plaats, welke giften, geschonken om de volksgunst te winnen, even als overal het verderfelijk gevolg hadden om den arbeid nog meer in minachting te brengen, en lediggang en zorgeloosheid aan te kweeken, en bij het volk eene onbegrensde zucht tot vermaak te doen ontstaan.

Het lot der Romeinsche slaven, uit alle veroverde gewesten naar Rome gesleept, was in den eersten tijd der Republiek vrij dragelijk, doch werd bij de vermeerderende rijkdommen en weelde, harder. Men dwong deze ongelukkigen om elkander in de renbanen te bestrijden en te dooden, en het minste vergrijp werd met de ontzettendste folteringen gestraft. De aanzienlijke Romeinen bezaten soms duizenden slaven, en waren zoo gewoon ze onmenschelijk te behandelen, dat zelfs de zedemeester CATO zijne slaven, als ze te oud waren om te werken, meedoogenloos op straat joeg.

De weelde en zedeloosheid hadden de grondslagen van het reuzengebouw des Romeinschen Staats ondermijnd. De Hoogleeraar EMERY zegt van dit laatste tijdperk: »De bevolking

neemt af, en de gegoeden wijden zich bij klimmende ellende meer en meer aan den ongehuwden staat toe. De vrije menschen lijden zonder tot den arbeid terug te komen. Door langdurigen lediggang heeft de slaaf de werkzaamheden der nijverheid vergeten, en toch moet zijn zwakke arbeid thans in alles voorzien. Het schijnt als of de wereld op haar eind loopt, zonder dat er een dag voor de vrijheid heeft gegloord. Maar, neen, het Christendom buigt zich over de stervende heen, en fluistert haar een woord in de ooren dat haar opbeurt. — Het onthult voor den mensch zijne verheven bestemming. Het spreekt hem van een God, een Vader van allen, van een eeuwig leven, waarvan dit leven slechts een begin is; het zegt hem dat het tegenwoordig lijden slechts middel tot verzoening, dat de arbeid slechts gevolg der overtreding van den Goddelijken wil is. Hoezeer 't dan ook voor het tegenwoordige gronden tot onderwerping geve, het verkondigt eene toekomst waarin geene slaven meer zullen zijn; het stelt de wederzijdsche verpligtingen van het menschelijk geslacht vast."

Reeds in de eerste eeuwen van zijn bestaan is de stille werking van het Christendom zigtbaar. Zoo verhieven zich onder anderen de belijders dier leer met verontwaardiging tegen de burgers van Rome, toen deze bij een hongersnood op één dag ál de behoeftigen, uit geheel Italië dáár zamengevloeid, de stad uitdreven. »Het is onmenschelijk" — schrijft AMBROSIUS — »zijn evenmensch te verstooten als hij hulpbehoevend is: de dieren verdrijven huns gelijken niet, en de mensch zal den mensch wegjagen!"

Men heeft de eerste Christenen wel eens beschuldigd van door verkeerde liefdadigheid en overdreven godsdienst-ijver de armoede te hebben aangekweekt, doch men moet niet voorbijzien, dat het destijds een zoo veel bewogen tijdperk was, als de wereld misschien nog nimmer gekend had; dat alle maatschappelijke banden waren losgerukt, en dat de ellende ten top was gestegen. De duizende slaven, die door den invloed van het Christendom en andere omstandigheden hunne vrijheid hadden gekregen, hadden meerendeels die vrijheid maar weinig begrepen, en vormden eene geheel aan zich-zelve overgelaten armenklasse, die, in ellendige woningen opgehoopt, hulpeloos aan hongersnood en afzigtelijke ziekten was overgelaten. Het waren de Christenen die de liefdegestichten deden

verrijzen, welke het Heidendom nimmer gekend had. Eene wet van Keizer JUSTINIANUS, van het jaar 528, is zeer uitvoerig over dergelijke instellingen, en vermeldt er voor zieken, voor armen, voor vondelingen, voor grijsaards, voor hulpbehoevende vreemdelingen, enz. Ook oefenden destijds de nog arme kloosters geen ongunstigen invloed uit, daar de arbeid er geëerd en naar buiten aangemoedigd werd.

De wereld was echter nog niet rijp voor de nieuwe begrippen, en er moesten nog ontzettende volksrampen voorafgaan, eer het laatste spoor der oude vormen uitgewischt en de nieuwere maatschappij voor goed gevestigd was. Die rampen waren een gevolg van de invallen der barbaren, door ANCILLON »het begin der wedergeboorte des menschelijken geslachts" genoemd.

Uit de vlakten van Midden-Azië kwamen tallooze horden, na waarschijnlijk door de Chinezen teruggedreven te zijn, Europa overstroomen. Moord en verwoesting waren in hun gevolg. De voornaamste steden werden ingenomen en ontvolkt; de gedenkstukken van wetenschap en kunst vergruisd en verbrand, het Romeinsche gebied in stukken gescheurd, en Rome zelf tot tweemalen toe geplunderd. Men behoeft wel niet te vragen: hoe het lot der mindere standen in die jammervolle tijden geweest zij; toen alles wat de welvaart kon vermeerderen gewelddadig verstoord werd en er algemeene behoefte bestond.

De invallen der barbaren oefenden echter in zoo verre een gunstigen invloed uit, doordien het krachtige geslacht dat zij aanvoerden, de meestal zwakke en ontzenuwde bewoners van het Romeinsche gebied versterkte en verbeterde; terwijl de meeste stammen onder den invloed van het Christendom spoedig zachtere zeden aannamen. Groot was echter nog altijd de wanorde, en men heeft te regt gezegd: dat de nieuwe volken woonden als in de nooit bebouwde streken eener pas ontdekte woestijn. KAREL *de Groote*, eene reuzengestalte in de geschiedenis, besteedde zijn leven om in de bestaande verwarring orde te brengen. Hij trok zich dan ook het lot der lagere klasse aan, gelastte dat de opbrengst der Kerkgoederen voor een vierde ten nutte der armen zou worden aangewend, door het oprigten van scholen, gasthuizen en hospitalen; hij weerde landloopers en bedelaars, en beval dat ieder zijner

vasallen zijne eigene armen zou onderhouden, hetzij uit de voordeelen der Koninklijke beneficiën, hetzij uit eigen vermogen. De verordeningen van Keizer KAREL vergunnen ons een blik te werpen op den maatschappelijken toestand dier dagen, en wij zien er uit dat de heerschzucht onder geestelijken en edelen algemeen was, en dat het volk leed; telkens toch leest men van maatregelen om den prijs der levensmiddelen niet al te zeer te doen klimmen, en het kon toch ook wel niet anders of er moest gebrek bestaan bij volken die telkens hunne beroepsbezigheden moesten laten varen om den Vorst in den krijg te volgen.

Na den dood des Keizers ontaardden of vervielen de meeste zijner instellingen, die hij met krachtige hand had staande gehouden, en zijne opvolgers waren zelfs meestal te zwak om weerstand te kunnen bieden, zoo wel aan de Arabieren, die uit Spanje de grenzen zochten te overschrijden, als aan de Noormannen, die de zeekusten bestookten, en onder anderen in ons Vaderland den jeugdigen bloei van sommige steden, zoo als het aan den mond der Maas gelegen Witlam, Tiel, en Wijk bij Duurstede, soms onherstelbaar vernietigden. De vestiging van het leenstelsel bragt eene groote verandering in den maatschappelijken toestand van Europa te weeg, vooral ten opzigte van het lot der lagere standen. Dat stelsel, hetwelk zelfs tot in onzen tijd belangrijken invloed uitoefent, en dat wel eens eene eerste schrede van barbaarschheid naar beschaving genoemd wordt, gaf echter al ligt aanleiding tot verdrukking der mindere standen, die het dan ook bijna overal en ten allen tijde een fellen haat toedroegen. Ieder heer toch was onbepaald meester in zijn eigen gebied, hoe klein dit ook ware, en oefende over zijne onderhoorigen eene onbeperkte magt uit. »Hij mogt die" — zegt het feodale regt — »sluiten achter grendel en poort, in torens en onder de aarde. Hij is meester over hoofd en hals, over wind en weide. Alles is zijn eigendom: 't eeuwenheugende woud, de vogel in de lucht, de visch in het water, het wild in de bosschen, de kleppende klok, en de ruischende beek." (3)

De vasallen moesten soms de vernederendste en bespotte-

(3) E. W. DE ROOY, *Geschied. der Staathuishoudkunde in Europa*, enz. Amst. 1851.

lijkste diensten volbrengen. Er waren plaatsen daar zij met stokken in de grachten van het kasteel moesten slaan, opdat het gekwaak der kikvorschen den heer niet in zijn slaap storen zou. Elders bestond het zoogenaamde regt van den eersten nacht, dat echter oorspronkelijk eene geheel andere beteekenis schijnt te hebben, dan daaraan gewoonlijk gegeven wordt (4).

De onderlinge veeten der edelen maakten een groot gedeelte van ons werelddeel tot het tooneel van onophoudelijke oorlogen, en deden de beschaving, die zich langzamerhand begon te ontwikkelen, weder afnemen. De steden werden ontvolkt, en de lagere klassen geraakten bijna overal in een toestand die maar weinig van de slavernij verschilde, daar zij genoegzaam al de vruchten van hunnen arbeid aan hunnen meester moesten afstaan. De lijfeigene mogt slechts met toestemming van zijnen heer in het huwelijk treden; kon bij zijn overlijden zelfs niet eens over zijne kleederen beschikken, en moest zich door eene bijzondere dragt van de vrijen onderscheiden. Hij behoorde, zoo als tegenwoordig nog in Rusland, aan den grond, en de diep gezonken toestand van den Russischen boer, die dikwijls gebrek lijdt te midden der rijkste graanstreken, levert ons een beeld van den staat der mindere standen in Westelijk Europa, van de elfde tot de veertiende eeuw. Iets beter was het lot der dienstbaren of eigenlieden, die, tegen betaling eener jaarlijksche schatting, de beschikking over de voortbrengselen van hunnen arbeid verkregen, doch die door de diensten waartoe zij verpligt waren, meestal slechts een schijn van vrijheid bezaten. De vrije personen stonden onder de bescherming der Heeren of geestelijke gestichten, onder wier gebied zij gevestigd waren, doch moesten deze dan ook daarvoor in den krijg vergezellen. Menigeen koos echter de slavernij voor eene schijnbare vrijheid, die hen weerloos aan de onderdrukking der edelen overgaf. Misdaden konden voor geld worden afgekocht, en werden daarom dikwijls valschelijk te laste gelegd, en reizigers werden opgeligt en op de sloten der edelen gevangen gehouden, om er losgeld van te kunnen afpersen. In het door de Arabieren bewoonde Spanje, waar de persoonlijke vrijheid meer geëerbiedigd werd, vond men dien-

(4) G. VAN LOON, *Aloude Regeringswijze van Holland*, D. II, bl. 159.

tengevolge ook meerdere welvaart en beschaving dan in de meeste andere streken van Europa.

De oorlogen tot verovering van het Heilige graf ondernomen, bleven niét zonder invloed op het lot der mindere standen. Zij gaven aanleiding dat sommige misbruiken van het leenstelsel in onbruik geraakten, en veroorzaakten de vrijwording der gemeenten. Handel en nijverheid kregen hierdoor eene vroeger nooit zoo gekende uitbreiding. De steden namen in welvaart toe en verbeterden, om zoo te zeggen, bij den dag, en het was in dit tijdvak (Parijs in 1184) dat de waarlijk grootsche onderneming om de straten te plaveijen, tot stand kwam. Er vormde zich nu een derde stand, die bedrijven en handwerken uitoefende, daardoor rijkdommen en magt verkreeg en de grondslag werd der beschaving en volksvrijheid, waarin wij ons tegenwoordig verheugen mogen. De bloeijende en rijke steden, die de steun werden der Vorsten tegen hunne magtige en oproerige leenmannen, verkregen daarvoor steeds nieuwe voorregten, die weder gunstig op hare ontwikkeling terugwerkten. In weerwil der vele tollen en andere willekeurige afpersingen, bloeiden handel en nijverheid, vooral ten gevolge der zucht, die na de kruistogten algemeener werd, om zich in genootschappen te vereenigen, waardoor de verkregen vrijheden krachtiger konden beschermd worden.

Omstreeks dezen tijd kwamen dan ook de vereenigingen van werklieden die hetzelfde ambacht uitoefenden, of de Gilden — hoewel hun oorsprong van veel vroeger dagteekent, daar men er reeds in de achtste eeuw melding van vindt gemaakt — meer in aanzien en hadden een gunstiger invloed, zoo als ieder monopolie-stelsel, in zekere omstandigheden, een tijd lang nuttig wezen kan. De prachtige Middeleeuwsche hoofdkerken en andere gestichten, die nog altijd onze bewondering wekken, zijn wij aan dergelijke vereenigingen verschuldigd; doch hoezeer het kunstgevoel bij enkelen in hooge mate ontwikkeld was, stond de massa van het volk op een, met onzen tijd vergeleken, laag standpunt van beschaving en welvaart. Men vindt de Gilden in ons Vaderland in de twaalfde eeuw vermeld, en het lidmaatschap schijnt hier gemakkelijker dan elders te verkrijgen te zijn geweest, daar men na twee, en voor vreemdelingen na zes jaren, tot de zoogenaamde proef werd toegelaten; terwijl in Frankrijk voor sommige ambachten

tien jaren leertijd vereischt werd. De zonen van meesters genoten groote voorregten, en de behoeftige gildebroeders werden van wege de vereeniging ondersteund. Voor iemand die geen vermogen bezat, en niet tot eenig gild behoorde, was het destijds uiterst moeijelijk zich een bestaan te verwerven, daar vrije mededinging overal verboden was.

De Middeleeuwen, hoezeer door enkelen, vooral tegenwoordig, soms hoog geprezen, waren echter tijden van verwarring, onrust en ontzettende volksrampen. Om ons bij ons Vaderland te bepalen, dat voorzeker in de meeste opzigten nog boven andere landen bevoorregt was, zien wij er bijna onophoudelijke oorlogen, waardoor, in verband met de slechte middelen van verkeer, de prijzen der granen, die, daar de aardappel nog onbekend was, het eenige volksvoedsel uitmaakten, in korten tijd soms aanmerkelijk verschilden; zoodat men het eene jaar vier-, vijf-, ja, tienmalen meer betaalde dan het andere. Hieruit volgden veelvuldige hongersnooden, en om slechts eene enkele eeuw te noemen, vindt men de jaren 1433, 1438, 1442, 1470 en 1492 als hongerjaren vermeld.

In dergelijke tijden klom de nood zóó hoog, dat wij het ons tegenwoordig bijna niet kunnen voorstellen. Vele armen versmachtten op de straten. Ouders, kinderen en echtgenooten zag men elkander schuwen en hulp weigeren, en men huivert bij de beschrijving van het voedsel dat de armen verpligt waren te gebruiken. Eene vreeselijke pestziekte was dan ook bijkans altijd het gevolg van dure tijden, en de door gebrek uitgeputte bevolking stierf dan bij duizenden weg, zoodat in sommige steden geheele wijken ontvolkt werden.

De levenswijze der lagere standen in die dagen kunnen wij ons te naauwernood verbeelden, daar de toegenomen beschaving thans zelfs onder het bereik van den behoeftigste gemakken heeft gebragt, die toen zelfs de rijkste ontberen moest. Zoo ontvangt, om slechts iets te noemen, de bedelaar van onzen tijd, bij ziekte, beter en doeltreffender verpleging dan de rijkste edelman der Middeleeuwen zich verschaffen kon. In de veertiende en vijftiende eeuw waren de woningen der schamele gemeente nog meestal zonder schoorsteenen, en steenen of plavuizen vloeren kende men niet. Een bos stroo op den naakten grond strekte het gezin tot slaapplaats, en een blok hout was het hoofdkussen. Het voedsel bestond uit paarden-

of zeehondenvleesch, kraaijen en dergelijk gevogelte, terwijl het brood was zamengesteld uit twee deelen gerst en één deel haver; en uit afbeeldingen dier tijden kan men opmaken dat de geringe klasse schier half naakt ging. LEEGHWATER verhaalt in zijn *Haerlemmer-meir boeck*, dat er in de 15e eeuw in het dorp Langendijk maar twee of drie paren schoenen waren, die men voor de schepenen, als zij naar den Haag ter dagvaart gingen, bespaarde, en dat men zich met duivendrek in plaats van zeep behielp. Ook elders, zoo als in Frankrijk, was, volgens een tijdgenoot, zelfs aan de boeren het gebruik van vleesch geheel onbekend, en moesten zij zich in het Noorden met zwart brood, soms raauwe vruchten en water vergenoegen.

De armenzorg bepaalde zich tot het geven van meestal onbedachte aalmoesen, waarin de kloosters voorgingen, waar men op gezette tijden uitdeelingen hield, en elk zonder aanzien des persoons bedeelde. Zoo gaf men onder anderen aan de abdij te Rhijnsburg, drie maal 's weeks aan twee duizend menschen, waaronder velen die te lui waren om te werken, ondersteuning; en men zegt dan ook, dat er, na het vernietigen van dit gesticht in den omtrek eene vroeger ongekende vlijt ontstond, en tegen verwachting de welvaart merkelijk toenam. Het algemeene geloof, dat tegen armoede als eene beschikking Gods geene menschelijke magt iets kon uitwerken, en daarom zoowel wezenlijke als schijnbare behoeftigen moesten ondersteund worden, en dat men bij de armverpleging moet weldoen zonder om te zien — eene spreuk wier beoefening tot zelfs in onzen tijd zoo verderfelijk heeft gewerkt — deed het aantal behoeftigen niet weinig toenemen. In 1491 werd onder andere te Leiden meer dan $\frac{1}{3}$ der bevolking bedeeld, en moest men overal de strengste maatregelen tegen het bedelen, dat dikwijls 'rooven genoemd kon worden, nemen, zoodat het soms op doodstraf verboden werd. De bedelaars waren in zoogenoemde doelens, kweekscholen van allerlei onzedelijkheid, opgehoopt; waar gemis aan gezond voedsel en behoorlijke kleeding die afzigtelijke melaatschheid of lazarij deed ontstaan, welke in de middeleeuwen eene zeer algemeene ziekte onder de armen was. De landverhuizingen, als een streven naar lotsverbetering, waren ook destijds niet ongewoon, en men vindt vermeld, dat zich in de 14e eeuw vele Nederlan-

ders nederzetten en welvaart verkregen in de woeste streken waaruit de Hertog *van Saxen* de Obodrieten verdreven had. De schaarschte der edele metalen gaf vóór de ontdekking van Amerika tot eene schijnbare goedkoopte aanleiding, waardoor men zich in latere tijden wel eens eene verkeerde voorstelling van de welvaart der mindere standen gevormd heeft. Wanneer men, b. v., leest, dat de groote toren te Zierikzee, een grootsch gesticht, slechts 15700 ponden Vlaamsch kostte, ziet men wel eens voorbij, dat het dagloon van den meesterknecht maar 3 grooten en van den opperman 1 braspenning bedroeg. De bode der Utrechtsche Staten-Kamer ontving eene jaarwedde van zes gulden, en in sommige streken was het geld zoo schaarsch, dat men eijeren voor pasmunt gebruikte. Doorgaande was echter in de 14e en 15e eeuw de verhouding tusschen de dagloonen en de prijzen vrij gunstig; doch men kan hieruit nog niet besluiten dat het volk in een welvarenden staat verkeerde, want al de voordeelen gingen door de wisseling der prijzen en de herhaalde storingen van den arbeid geheel verloren. De behoefte dreef menigwerf tot hevige oproeren, waardoor de welvaart van velen onherstelbaar vernietigd werd; en wanneer de Vorsten de onrust met geweld bedwongen, dachten zij er nooit aan om de oorzaken er van op te sporen en maatregelen tot verbetering te nemen. Niet weinig leden ook de mindere standen onder de hooge schattingen, die aan het volk werden opgelegd, en bij de burgertwisten, die ook ons Vaderland in die tijden verscheurden. Onder de regering van JACOBA VAN BEIJEREN bleven, volgens VOSSIUS, geheele streken onbebouwd en strekten tot schuilplaats voor moordenaars en dieven; terwijl de lijken der verslagenen schier overal onbegraven bleven liggen. Steden en dorpen werden soms te vuur en te zwaard verwoest en de bewoners van alles beroofd. Nergens kon dan ook eenige noemenswaardige handel gedreven worden, en een Friesch Kronijkschrijver deelt mede, dat de twisten der Schieringers en Vetkoopers »een zoo grooten duren tijd te weeg bragten, dat velen om der schattingen wil van honger stierven, terwijl niemand medelijden had met de schamele menschen".

Drie groote gebeurtenissen, die elkander binnen eene eeuw opvolgden, openden een nieuwen tijdkring voor de maatschappelijke ontwikkeling: de uitvinding der boekdrukkunst; de

ontdekking van Amerika, en de Kerkhervorming. COLUMBUS ontdekt eene nieuwe wereld. De drukkunst stelt LUTHER in staat de vormen der oude wereld te wijzigen.

Het goud, uit Amerika medegebragt, had de gewigtigste gevolgen. Langzamerhand werd alles duurder, en al spoedig begon men over de hooge prijzen te klagen, even als ook in onzen tijd de voortdurende goud-aanvoeren wel niet zonder invloed zullen blijven. Spanje begon thans door zijne rijkdommen een overwegenden invloed op het overige Europa uit te oefenen, welken andere Staten door het altijd nuttelooze en gevaarlijke middel der muntvervalsching, poogden te keer te gaan. Die standen echter, welke door jaarlijksche lasten in geld gedrukt waren, kregen door de verminderde waarde van het geld middelen om zich vrij te maken; doch de vroegere geldbezitters, die gewoon waren geweest tegen hooge interesten uit te zetten, leden groote verliezen, en men heeft opgemerkt, dat de Joden na de ontdekking van Amerika voor langen tijd hunnen invloed verloren.

Kort daarop had de Hervorming plaats, die, door de ontaarding der Kerk, bijna onvermijdelijk was geworden. De invloed dezer gebeurtenis was algemeen, zelfs in die landen waar de oude vormen bleven bestaan. »Overal waar zij doordrong" — zegt GUIZOT — »heeft zij haren belangrijken invloed uitgeoefend, en een voortdurenden krachtigen vooruitgang in de vrijheid van denken en de vrijmaking van den menschelijken geest tot stand gebragt".

Hevige en langdurige oorlogen waren een gevolg dezer groote gebeurtenissen, en onder de rampen, welke hieruit voortvloeiden, mag men ook wel de groote staande legers niet vergeten, die, mogen zij al eene enkele goede zijde hebben, echter een goed deel der staats-inkomsten onvruchtbaar verslinden, en gewis niet weinig hebben toegebragt tot den schuldenlast, die de meeste Staten van ons werelddeel drukt, en er de welvaart van belemmert.

Door onjuiste denkbeelden omtrent den waren aard der rijkdommen, ontstond er langzamerhand een handelstelsel, dat uiterst nadeelig op de ontwikkeling der bevolking en alzoo op het lot der mindere standen werkte, doch ten laatste door al de Europesche staten gehuldigd werd. Het was het verbodstelsel, gegrond op de verkeerde meening, dat goud en

zilver de eenige rijkdommen uitmaken, en dat een volk rijker wordt naar mate het veel verkoopt en weinig inkoopt. De regeringen begonnen zich dan ook meer en meer met alles wat handel en nijverheid betrof te bemoeijen. Zij wilden alles aan reglementen en strafbepalingen onderwerpen, terwijl de kunstmatige prijzen tot den sluikhandel aanleiding gaven. Gedwongen om steeds nieuwe markten te zoeken, kreeg het koloniaal stelsel eene verbazende uitbreiding, waaruit weder de slavenhandel geboren werd. De meeste oorlogen der drie voorgaande eeuwen waren een gevolg van het handelstelsel, zij begonnen met de tarieven en werden door het kanon beslist.

Wanneer wij den blik vestigen op ons Vaderland, dan zien wij dat onze jeugdige Republiek, die lang nog het beginsel van vrijheid aankleefde, bij het verflaauwen der worsteling met Spanje grooten voorspoed genoot. In 1651 bragt de zoogenoemde navigatie-acte onze welvaart een geduchten slag toe, zoodat in Amsterdam, toen vooral het hart van onzen Staat, het gras op de vroeger zoo drukke straten groeide, en duizende arbeiders zonder werk geraakten. Kort daarop werden wij in kostbare en langdurige oorlogen gewikkeld, die onzen Staat op den rand des verderfs bragten, en al spoedig vernam men klagten over achteruitgang en verarming. De middelen, die men aanwendde, om de vroegere welvaart terug te krijgen, waren vaak zoo zonderling gekozen, dat zij juist het tegendeel te weeg bragten van hetgeen men zich voorstelde, en een goed plan kon dikwijls, door den kleingeestigen naijver der verschillende Gewesten, niet tot stand komen. Toen bij het verval de burgertwisten in het laatst der vorige eeuw een heviger karakter aannamen, was ons Gemeenebest rijp voor ondergang en werd eene gemakkelijke prooi voor den vreemdeling.

Het lot der lagere standen is altijd naauw verbonden met den politieken toestand van een land.

In het begin van den Spaanschen oorlog kon men daarom de ellende wel algemeen noemen. De meeste Nederlanders hadden hunne bedrijven gestaakt en het zwaard gegrepen tot verdediging der dierbare vrijheid. De handel stond stil, en bij de komst van ALVA waren meer dan honderd duizend gegoede kooplieden uit het land geweken. Het donker tafereel, dat HOOFT in zijne *Nederlandsche Historiën* van den toen-

maligen toestand van Braband en Vlaanderen ophangt, zal men ook wel op menige streek onzer Noordelijke Gewesten kunnen toepassen; ook hier werd het land door woeste krijgsbenden overstroomd en vele steden en dorpen uitgemoord en verwoest. Het lijden der behoeftigen werd niet weinig verergerd door de snelle wisseling van de prijzen der eerste levensbehoeften, die pas in latere tijden meer regelmatig op- en afliepen. Zoo kostte in 1578 te Antwerpen het last tarwe 935 gulden, terwijl het nog in hetzelfde jaar voor 65½ gulden werd verkocht. Zelfs in het tijdperk dat men als het welvarendste der Republiek kan rekenen, heerschte er meer dan eens eene thans ongekende armoede, en men vindt opgeteekend — dat vooral in tijden toen men zich over het lot der behoeftigen maar weinig bekommerde, nog al iets beteekent — dat er vele armen van gebrek omkwamen. Meer dan eens was er werkelijke hongersnood, zoo als, b. v., in 1629, toen de oogst in het Noorden was mislukt en het gewas in Overijssel en de Veluwe door den vijand was vernield geworden. Ook het jaar 1648, het zoogenaamde vredejaar, was bijzonder ongunstig. De Fransche Statisticus MOREAU DE JONNES bewijst: dat de dure jaren bij toenemende beschaving verminderen. Hij neemt aan: dat eene rijzing der graanprijzen van de helft boven den middelprijs een duren tijd, en eene rijzing van meer dan eenmaal de waarde voor de schamele klasse een hongersnood veroorzaakt, en verkrijgt alsdan in de

17e	eeuw	op	100	jaren	33	dure	tijden	en	11	hongersnooden
18e	»	»	99	»	28	»	»	»	9	»
19e	»	»	40	»	12	»	»	»	3	»

welke verhouding bij de Nederlandsche graanprijzen waarschijnlijk nog gunstiger wezen zou.

Heerschte in onze dagen de Cholera en koos deze vooral onder de mindere standen vele offers, de sterfte komt in geene vergelijking met de verwoesting die nog vóór een paar eeuwen door de pest werd aangerigt. Zoo stierven in Amsterdam, waar de gemiddelde sterfte destijds 4100 menschen per jaar bedroeg, in 1624, 11800; in 1625, 16000; in 1636, 17100; in 1655, 16700, en in 1667 — zijnde alle pestjaren — 24000 menschen. Wanneer men die epidemiën nog buiten rekening laat, zal men wel kunnen aannemen dat de ongunstigste jaren van onzen tijd beter zijn dan de beste van vroegere eeuwen;

't welk ook bij den vooruitgang der geneeskundige wetenschappen en de invoering der koepok-inënting, waardoor der menschheid zoo veel lijden bespaard wordt, niet te verwonderen is. MACAULAY merkt op: dat de verhouding van den gezondheidstoestand van Londen in de zeventiende en de negentiende eeuw meer verschilt dan die van dezelfde stad in Cholera- en gewone tijden (5). Waren duurte en ziekte, vooral voor de lagere standen, drukkend, hun lijden werd niet weinig vermeerderd door gemis aan behoorlijke verzorging. De armverpleging bestond slechts in ondoordachte giften; de innige belangstelling in het lot der armen, met het streven om de verarming voor te komen, is eene vrucht van lateren tijd. Met de liefdadige gestichten was het veelal treurig gesteld. De vochtige, holle en onhebbelijke gebouwen, die men er voor bezigde, waren misschien voor vele zaken bruikbaar, maar wel het minst geschikt om ziels- of ligchaamskwalen te herstellen, of om hoog bejaarden een aangenaam verblijf aan te bieden. Vele ongelukkigen, die thans eene behoorlijke verpleging ontvangen, zoo als blinden, doofstommen en krankzinnigen, werden als verworpelingen der maatschappij beschouwd. De laatsten vooral waren prijs gegeven aan de ruwe plagerij van het onbeschaafde volk, en zoo zij al in gestichten waren opgenomen, werden zij er meestal als wilde dieren in hokken vastgeketend, en op enkele dagen — en men noemde die nog wel feestdagen! — blootgesteld aan de nieuwsgierige blikken van het gemeen, dat dan als uitspanning de dolhuizen ging bezoeken. Voor de vertrekken waar de bestuurders dier gebrekkige instellingen zamenkwamen, werd echter meer zorg gedragen: dáár versierden soms kostbare schilderijen, van wege het gesticht vervaardigd, de wanden, en werden, ten koste der armengoederen, schitterende feesten gevierd.

De groote behoefte der mindere standen blijkt ook uit het gemak waarmede men matrozen en soldaten voor de toen vooral zoo gevaarlijke en onzekere togten naar de Indiën kon aanwerven, en sommigen waren verpligt dien weg te kiezen, daar de Gilde-bepalingen hen hier beletten in een ambacht hun bestaan te vinden.

Het bedelen was ook vroeger algemeen, en al nam men hier

(5) TH. B. MACAULAY, *Hist. of Engeland.* Tauchn. *ed.* 1e V, p. 416.

niet zulke hevige maatregelen als in Engeland, waar, onder de regering van Koningin ELISABETH, soms 300 à 400 bedelaars in een jaar werden opgehangen, waren de straffen echter gestreng. Zoo werd te Hoorn de betrapte bedelaar met een spijker door het oor aan de kaak gehecht, en moest daar zoo lang blijven tot hij zich losrukte, waarna hij levenslang gebannen werd. Men had ook afzonderlijke ambtenaren, bedeljagers genoemd, aan wie de strenge vervolging der bedelaars was opgedragen, daar deze het platteland onveilig maakten en dikwijls diefstal en moord bedreven. De doodstraf was dan altijd het gevolg, en werd zoo dikwijls en onder zoo afschuwelijke omstandigheden voltrokken, dat wij ons zulks tegenwoordig te naauwernood kunnen voorstellen (6).

Het voedsel der behoeftigen was ook destijds zeer schamel, en het gebruik van vleesch bij de mindere standen schier onbekend. Het was eene algemeene klagt, naar de Heer DE BOSCH KEMPER mededeelt, dat de kinderen in de weeshuizen te weelderig werden opgevoed, terwijl daar toch bijna overal slechts roggebrood, boonen, erwten en gort werd gegeten (7). De woningen waren, vooral ten plattelande, slechts van leem opgetrokken, en een steenen huis was zelfs in het laatst der zeventiende eeuw daar nog eene zeldzaamheid.

De ruwheid der zeden is, zelfs bij de armsten, aanmerkelijk afgenomen. Eene kermis zonder vechtpartijen was een ongehoord iets; nog geene zeventig jaren geleden behoorde het mêssengevecht onder de bepaalde kermisvermaken, en hingen de voorvechters als uitdaging hunne messen in de herbergen op. De dronkenschap was ook vrij algemeen. Wanneer onze groote schilders de volksvermaken hunner tijdgenooten schetsten, namen dronken en vechtende boeren daarbij geene geringe plaats in. En het kon ook wel niet anders, of er moest ruwheid en armoede bestaan bij standen, die genoegzaam van

(6) *Naamlijst van alle persoonen van* 1693—1766 *te Amsterdam door scherpregtershanden ter dood gebragt*, enz. Amersfoort, 1766. — Dit getal bedroeg 331 personen, of gemiddeld ruim 4 per jaar, van welke er 217 gehangen, 38 geradbraakt, 41 onthalsd, 25 gewurgd, 2 in een ton verdronken, 4 op eene niet vermelde wijze ter dood werden gebragt, en 4 na hunnen dood geregt zijn.

(7) J. DE BOSCH KEMPER, *Geschiedk. onderzoek naar de Armoede in ons Vaderland*, enz.

alle onderwijs verstoken waren. VAN HAMELSVELD getuigt: dat in zijnen tijd de kinderen der gemeene lieden, dezulken uitgezonderd die, omdat hunne ouders bedeeling ontvingen, eenigen tijd op de armscholen onderwijs ontvingen, volstrekt ontbloot bleven van alle kundigheden, van alle beginselen (8). Toen men, eindelijk, op de armoede begon acht te geven, trachtte men die door verschillende middelen tegen te gaan, onder andere door kunstmatige werkverschaffing, een middel dat, zoo al noodig, slechts met de uiterste voorzigtigheid kan aangewend worden, en dat dan ook zonder goede uitwerking bleef. In 1777 schreef VAN DER SPIEGEL: »Het volk vergaat van honger en gebrek, de armenhuizen liggen opgepropt" (9).

Het is nog al opmerkelijk, dat, terwijl men thans over óverbevolking hoort klagen, de hier en daar afnemende bevolking toen in ernst de vrees deed uiten, dat het menschelijk geslacht zou uitsterven.

De groote Fransche omwenteling, die den toestand der maatschappij merkelijk wijzigde, was door velen reeds lang vooruitgezien. Alles duidde eene groote verandering aan; de verouderde instellingen konden te naauwernood meer worden opgehouden, en de scherpe afscheiding tusschen de verschillende standen niet blijven bestaan. Die omwenteling heeft voorzeker vele verwoestingen, groote ongelukken en eene menigte onregtvaardigheden veroorzaakt; maar zij heeft ook schadelijke vooroordeelen uitgeroeid, talrijke onverdragelijke handelingen doen verdwijnen, noodzakelijke hervormingen tot stand gebragt, en nuttige instellingen gevestigd. Hare uitbarsting zou waarschijnlijk minder vernielend zijn geweest, indien men niet te lang had willen kluisteren wat groei had.

Sinds deze gebeurtenis vooral is het lot der lagere standen meer van maatschappelijk belang geworden. Men zag in, dat het niet voldoende was om in de stoffelijke behoeften te voorzien, maar dat ook de zedelijke ontwikkeling niet mogt worden vergeten; en vooral kreeg men hiertoe aanleiding toen men ontwaarde, wat men vroeger naauwelijks vermoedde, dat er eene talrijke armenbevolking bestond die, half beschaafd,

(8) VAN HAMELSVELD, *Zedelijke toestand der Nederlanders op het eind der* 18e *eeuw*, Amst. 1791.

(9) L. P. V. D. SPIEGEL, *Armoede en bedelarij met betrekking tot de Provincie Zeeland.*

vroeger ongekende behoeften had verkregen, en tevens de onbestemdste en verwardste denkbeelden van hare regten en pligten bezat.

Het ontdekken der wonde, door verwaarloozing en verkeerde instellingen veroorzaakt, was op zich-zelf reeds een belangrijke vooruitgang. Er brak een nieuw tijdperk in de armverzorging aan, en de vrees voor het pauperismus, hoezeer dan ook overdreven, is de oorzaak geworden van menige nuttige instelling tot zedelijke ontwikkeling der lagere standen.

Zedelijke ontwikkeling door het verspreiden van nuttige, bruikbare kennis, is wel het eenige middel om de verarming tegen te gaan, en mogt men aanmerken: dat er in de laatste jaren zoo vele pogingen zijn aangewend en er nog maar weinig verbetering te bespeuren is — men vergete het niet, dat betrekkelijk korte jaren niet kunnen herstellen wat sinds eeuwen was verwaarloosd; dat er nog zoo menig verouderd denkbeeld loodzwaar drukt op de ontwikkeling der maatschappij, en dat er nog zoo velen zijn die iederen vooruitgang schuwen, en de negentiende eeuw zouden willen persen in de vormen der zeventiende.

In deze dagen, waarin door verschillende omstandigheden vele der behoeftige standen lijden, en waarin de klagt der armoede ons iederen dag in de ooren klinkt, moet het welhaast eene bittere spotternij schijnen, te spreken over de lotsverbetering der lagere standen, en toch hoop ik te hebben aangetoond dat de armen in onze dagen beter gevoed, beter gekleed, bij ziekte beter verpleegd en vooral beter onderwezen worden dan in eenig vroeger tijdperk, en dat Mevrouw MARCET te regt opmerkt: »dat deze wereld, in weerwil van al hare dwaasheden, al hare ondeugden, en al hare ellende, sedert de schepping nimmer bewoond is geweest door eene zoo talrijke en wèlverzorgde bevolking als heden ten dage" (10). De beroemde MACAULAY zegt dan ook in zijne beschouwingen over den toestand van Engeland vóór honderd tachtig jaren: »De maatschappelijke kwalen zijn bijna zonder uitzondering oud, maar de wetenschap is nieuw, die ze aanwijst, de verstandige menschenliefde, die ze heelt".

Febr. 1855.

---

(10) *Rijk en arm*, door Mevr. MARCET, Dev. 1854.

HET GEVONDEN HANDSCHRIFT.

DOOR

J. B R A N D.

Herinnert gij u niet, waarde lezer! de sombere winterdagen die in de maand Februarij den mensch zoo gevoelig treffen, als de trage winter, na langen tijd op zijne komst te hebben laten wachten, eindelijk zijn strengen invloed heeft doen gewaarworden? Het is immers als of de bijna laauwe December en Januarij het ligchaam ontzenuwd hebben, en als of het nu dubbel gevoelig wordt voor de nijpende koude. Oud en jong, rijk en arm, allen schijnen dien invloed van het winterweder minder te kunnen trotseren, dan wanneer, na een buijigen en ruwen herfst, de winter terstond invalt, en het heldervriezende weder de krachten verlevendigt, daar het de zenuwen sterkt. Maar, indien allen de late winterkoude dubbel gevoelen, nog harder dan voor eenigen andere, nog onlijdelijker dan in de vroegere wintermaanden is zij voor den sober bedeelde, voor den waren arme. Is voor hem de tijd der verdiensten eenmaal verloopen, dan moet hij, van het zuinig bespaarde op zijn dagloon, gedurende eenige weken blijven bestaan, en met de hulp der liefdadigheid sukkelt hij menigmaal de korte winterdagen, maar nog meer de lange winternachten door, op eene wijze waarvan de gelukkigen der aarde zich zelfs geen denkbeeld kunnen vormen. — Valt nu de strenge koude eerst in het laatste gedeelte van den winter in, ach! zijn lot is boven beschrijving beklagelijk; hij heeft in de laatste weken geene of geringe verdiensten gehad, heeft zijne bespaarde penningen verteerd, en de nood schreit menigmaal luide naar den Hooge om hulp en ontferming. Er behoort bij den arme in zulke dagen meer moeds toe, dan menigeen wel beseft, om het harde lot te dragen dat hem is opgelegd!

Het was in eene van die voor velen zoo onwelkome wintermaanden dat, op eenen Zaturdag-morgen, de daglooner JAN PIETERSEN zijne woning verlaten had, met het tweeledige doel om door eene fiksche beweging zijne strámme leden te ver-

warmen, en vooral om ten minste voor eenige oogenblikken het tooneel van kommer en lijden, dat hem in zijne schamele hut omgaf, te ontvlieden. Hij woonde op het dorp V., niet ver van den spoorweg, die de twee grootste koopsteden van Nederland bijna tot naburen gemaakt heeft. PIETERSEN was de zoon van eenen wèlgestelden landman, die aldaar, vóór de tijden der eerste Fransche omwenteling, eene eigene have bezat, en met zijne vrouw en zijne twee zonen, KEES en JAN, als zoo vele onzer landlieden, een kommerloos en gelukkig leven leidde. De oude PIETERSEN leefde in den tijd toen, vooral op de dorpen, het onderwijs der jeugd nog niet ver genoeg was doorgedrongen, om te maken dat zijne jongens eene eenigzins noemenswaarde ontwikkeling konden verkrijgen. KEES had in 1812 reeds den toen ongelukkigen ouderdom van 18 jaren bereikt, terwijl zijn jongste zoon, JAN, vijf jaren jonger was. Beiden hadden dus hunne jeugd in een tijdperk doorleefd, toen het eenigzins afgelegene V. nog niet begiftigd was met het beste dat eene Gemeente kan ten deel vallen: eene goede Gemeente-school voor al hare kinderen. PIETERSEN, de vader, had dan ook zijne jongens opgevoed, zoo als hij-zelf opgevoed was geworden. Het eenige onderwijs dat zij ontvangen hadden, was het godsdienstige, dat evenwel bij beiden geene gelijke vruchten had gedragen. De levendige geaardheid van KEES, bijna rusteloosheid te noemen, zijn vast gestel, zijn geheele wezen, had in hem eenen sterken wil opgewekt, die zich niet altijd naar den vaderlijken wil kon schikken, en daarbij ook niet zeer vatbaar was om zijne gedragingen in alles aan den Hoogsten Wil met nederigheid te onderwerpen; niettegenstaande de welmeenende lessen hem door vader en moeder daaromtrent bij elke gelegenheid gegeven. Zoo als het menigmalen in de huishoudingen gaat, was het juist deze gesteldheid van KEES, die op zijn jongeren broeder eene tegenovergestelde uitwerking had. JAN werd spoedig de beschermeling zijns ouderen broeders, voegde zich naar diens wil en bekwam daardoor iets in zijn geheel bestaan, dat naar gedweeheid zweemde; maar hem ook des te meer vatbaar maakte voor de begrippen van ootmoed, nederigheid en onderwerping aan den wil zijner ouders, aan den wil van het Opperwezen, dien zij hem reeds vroeg leerden eerbiedigen. Daar echter deze gemoedsgesteldheid niet zoo zeer als eene behaalde overwinning op hartstogt

en drift beschouwd kon worden, was hij bij voorkomende gelegenheden van rampen of verliezen, wel gelaten in, maar toch niet tevreden met zijn lot, en miste hij het echte vertrouwen op God, dat slechts in krachtige zielen, al worden deze ook beproefd, kan ontstaan.

Toen de jonge lieden de kinderschoenen begonnen te ontwassen, had ons Vaderland reeds eenen tijd van velerlei rampen doorgeworsteld. De veelvuldige beroeringen in het politieke vóór, in en na 1795 hadden menigen welgestelden landman tot armoede doen vervallen, en in de steden nog meer haren nadeeligen invloed doen gevoelen, die dan ook weder op het lot der dorpelingen ongunstig terugwerkte. Baas en vrouw PIETERSEN hadden zich steeds onthouden van deel in die geschillen te nemen; maar toch hadden zij, als alle hunne naburen, in de veelvuldige opbrengsten, waarvan ouderen van dagen onder mijne lezers zich nog wel iets, of mogelijk, helaas! te veel zullen herinneren, moeten deelen; hun welstand verminderde met elke maand; de vrouw van PIETERSEN stierf kort vóór de noodlottige inlijving van ons Land in het Fransche Keizerrijk, en toen deze had plaats gegrepen, had de oude PIETERSEN geene bespaarde penningen meer overig om den oudsten zijner zonen, die in de Conscriptie viel, eenen plaatsvervanger te bezorgen, zoodat deze met zoo velen onzer ongelukkige landgenooten uittrekken moest, om den Franschen Keizer te dienen. De jonge mensch, die in die dagen van onophoudelijken krijg onder de vanen van NAPOLEON optrad, was welhaast te beschouwen als een verloren kind; duizenden bij duizenden zijn opgetrokken, van welke men te naauwernood de doodsberigten ontvangen mogt, en andere duizenden bij duizenden verlieten de vaderlijke haardsteden, zonder dat men daar ooit iets meer van hen hoorde. KEES PIETERSEN kon gedurende de eerste maanden van zijn verblijf in het leger nog door dezen of genen van zijne kameraden eenig berigt overzenden; maar ook spoedig hield dit op, en na den val van NAPOLEON had zijn vader niets meer van hem gehoord, zoodat deze zijn oudsten zoon gesneuveld achtte. Hartzeer over het verlies van eene beminde vrouw, van eenen geliefden zoon; daarbij komende ongelukkige omstandigheden, die wij niet behoeven te verhalen, maar ieder bekend zijn, die de geschiedenis van Nederlands rampspoed in die dagen zich

herinnert, deden den ouden PIETERSEN verkwijnen, en toen de omwenteling naauwelijks haren zegenenden invloed over stad en land begon te doen gevoelen, was hij ten grave gedaald, latende aldus zijn erf aan zijnen nog eenig overgebleven zoon na, die het echter op verre na niet in dien staat ontving, waarin zijn vader het geërfd had.

Ruim dertig jaren waren er verloopen sedert de voorvallen, waarover wij spraken, in de familie PIETERSEN hadden plaats gevonden. Wij bevinden ons in eene armoedige hut, eenigzins afgelegen van den grooten weg en buiten het dorp V. De strenge koude, door Februarij medegebragt, werd niet buiten dit verblijf der armoede gehouden. Als wij er rondzien, rust onze blik op bijna niets anders, dan op kenteekenen van ellende. De deur knarst op hare hengsels, en kan bijna niet gesloten worden, zoodat de felle Oostenwind door de reten blijft blazen, en het inwendige der schamele woning bijna killer maakt dan het daarbuiten is. De twee ramen, die het grootste vertrek moeten verlichten, zijn niet geheel van glazen voorzien; een graauw papier, hier en daar voor eene gebroken of gebarsten ruit geplakt, belet de buitenlucht niet om ook van die zijde in te dringen. Het tooneel dat binnen die slecht gesloten woning onze blikken treft, is akelig. Aan de ruwe houten tafel zit eene moeder, die, daar de koude hare vingeren verstijft, met moeite eenige kleedingstukken, bijkans dien naam niet waardig, zit te verstellen; digt bij haar zitten een knaap en een meisje van 8 en 6 jaren, die, kermende van de koude, zich tegen haar aandringen, om zich te verwarmen. Al wat dit vertrek, en een ander daarachter, aan het oog vertoonen, is in overeenstemming met het armoedige aanzien der hut. Wij hooren niets dan het kermend klagen der kleinen, en, zoo wij oplettend toeluisteren, dan een met moeite onderdrukten zucht der moeder; zij wil dien niet luide doen hooren, om den vierden persoon, die zich in het vertrek bevindt, te sparen. Het is onze oude kennis JAN PIETERSEN. Hij staat daar bij den haard, die slechts een sprankje vuur heeft, waaruit een zoo dun wolkje rooks opstijgt, dat het duidelijk wordt, dat het potje, 't welk daarover hangt, niet veel meer beteekenends zal bevatten dan het vuur waarop 't geplaatst is. Het geheele voorkomen van JAN PIETERSEN geeft te kennen dat hij aan een zwaar zielelijden ter prooi is. Als hij zijn oog vestigt op

de groep die aan de tafel zit of staat, gaat hem eene rilling door de leden, en nu hij bemerkt dat zijne MARTHA door de koude bijkans haar werk moet laten vallen en een droevig oog ten hemel rigt, gaat de aandoening zijne krachten te boven, en half luid ontsnapt hem eene klagt, die zijne vrouw doet bemerken welk een worm er in zijn binnenste wroet. Voorzeker heeft er reeds menigmalen zulk een tooneel van stomme smart in de hut plaats gehad, en is daarop eene meer luide klagt gevolgd; ten minste MARTHA, die het bemerkt dat haar man troost behoeft, is terstond bedacht, om hem eene gelegenheid te verschaffen om zijn gemoed uit te storten. Zij weet het bij ondervinding dat zamen te klagen dragelijker is dan, zoo als 't nu een kwartier reeds had geduurd, ieder voor zich over de moeijelijkheid waarin zij zijn, te blijven peinzen. Zij beseft evenwel, zoo als het eener goede huisvrouw betaamt, dat geene kinderen van zulk een gesprek getuigen mogen zijn, staat op, en gaat naar de zoo schraal voorziene broodkast, haalt daaruit een paar sneden zwart brood, geeft die aan de kinderen, en zegt hun: — Kinderen! het is zoo aanstonds tijd om naar school te gaan; gaat heen en past braaf op! — De kleinen, verheugd met hun brood, gaan henen, na vader en moeder »goeden dag" gezegd te hebben, en nu heeft tusschen JAN en MARTHA het volgende gesprek plaats:

— Beste JAN! wat ziet ge weder nadenkend en somber! Kom, zeg me wat je op het hart hebt; mogelijk kunnen we er zamen wel iets op vinden. Mij dacht, ik hoorde je daar een hard woord zeggen!

— Och, vrouw! laat me; ik ben ongelukkig, méér dan ik je zeggen kan! Wat zal het helpen of we malkaâr ook ál ons verdriet vertellen? Ik kan het je immers aanzien, hoe je meer lijdt dan je me wel zeggen wilt. Laat ieder het zijne dragen! Waarom zou ik je nog met mijne verdrietelijke gedachten bezwaren! — Kom, ik ga eens naar buiten; dat zal me mogelijk goed doen.

— Hoor eens, JAN! wat je daar zegt is niet wèl gedacht; het is toch waar, dat als ik je daar zoo zie staan, en op je gezigt kan lezen wat er in je hart omgaat, dat ik mij dan akelige gedachten in het hoofd haal. Het is goed dat je gaat wandelen; maar zeg me eerst eens wat je daar zoo even dacht,

toen je die leelijke woorden zeî, die ik toch niet van je gewend ben. Of heb je me niet meer lief!?

En toen zij dit zeide, klemde zij zich aan zijne borst, bedwong den traan die in haar oog welde, en zocht haar gelaat den vriendelijkst mogelijken plooi te geven. Welke man, die zijne vrouw innig lief heeft, is daartegen bestand? JAN PIETERSEN gevoelde al de waarde van den schat die hem was overgebleven; maar hij gevoelde ook des te meer dat hij in zijn schier hopeloozen toestand niet in staat was om die geliefde vrouw datgene te geven wat hij zoo gaarne wenschte. Hij zag haar weemoedig aan, en bijna snikkende zeide hij:

— Ach, MARTHA! goede vrouw! de Hemel heeft ons verlaten! Hoe kan je mij, die je zoo weinig kan geven, nog zoo liefhebben!

— Hoor eens, JAN! — als je zóó gaat denken en spreken, dan zou ik eerst regt ongelukkig worden. Ik weet het wel wat voor kommer je treft; maar heb ik dan voor God en menschen niet beloofd, dat ik je eene hulpe zou wezen, en heb ik ooit die gelofte gebroken?

— En heb ik dan óók niet beloofd, dat ik je steun zou wezen in alles, en moet ik, ongelukkige, die belofte niet verbreken? Ik zie niets dan zorgen en ellende, en kan er niets aan doen! — En meteen sloeg hij den blik in het ronde door de hut, en het akelige van hunnen toestand stond hem nu geheel voor oogen. Hij vervolgde: — Wat is er van ons geworden, en hoe zal het morgen en overmorgen gaan! Wee mij, arme man! ik heb geene hope meer! Ware ik er niet meer, dan konden de kinderen in het weeshuis, en je zoudt wel in staat zijn om voor je-zelve te zorgen!

— Foei, JAN! hoe kan je zoo praten! — riep MARTHA, nu op hare beurt weenende, uit — heb je dan alle liefde voor vrouw en kind verloren, dat je maar zoudt wenschen om heen te gaan! — Kom, laat ons eens bedaard overleggen, hoe het met onze zaken staat; het is niet goed dat je zoo spreekt. Hoe heb je me vroeger niet voorgehouden, dat we ons lot in Gods hand moeten stellen, en dat niets buiten Zijn welbehagen gebeurt? Heb je 't me vroeger niet dikwijls gezegd, toen ik moedeloos werd: stel al uw vertrouwen op God; Hij zal het wèl maken! Zorg niet voor den dag van morgen: de Hemelsche Vader is uw Verzorger! en nog zoo veel meer.

Mijn JAN, die altijd onderworpen was aan Gods wil, is die nu morrend, om het kwade dat Hij ons zendt?

— MARTHA! ja, het is me altijd wèl geweest zóó te denken; maar de nood is nu ook zoo hoog, en ik klaag bitter: o, Heer! waarom verlaat Gij mij! Ik herinnerde me daar zoo even hoe het nu dertig jaren geleden is dat mijn goede vader stierf; hoe ik, nog niet veel meer dan een knaap, in het bezit kwam van het lieve »*Landlust*", en hoe ik toen wel geen rijke boer, maar toch zoo een was, die zijn eigen brood kon verdienen. Ik beklaagde toen ook het lot van mijnen broeder KEES, die in den oorlog moet zijn omgekomen; maar de vergelijking van het verledene met het tegenwoordige deed me wenschen liever in zijne plaats geweest te zijn, dan mijne vrouw en kinderen zoo te zien lijden, en geen middel te weten om er bovenop te komen!

— En, JAN! heb je dan nog niet veel overgehouden, wat je toen niet eens hadt? eene vrouw die je lief heeft, en zoete, gehoorzame kinderen; je bent ook nog gezond en zult immers spoedig wel weêr werk krijgen.

— Werk! ja, had ik dat maar! — die winter, hoe zullen we dien rond komen? 't Is nu al Februarij, en de koû is nog scherper dan vroeger. Je weet het toch, hoe we in het begin van den winter nog wat over hadden van onze spaarduitjes, maar dat we nu niets meer over hebben. Ons laatste goed is verpand, en als de koû nog eene week duurt, hebben we niets meer! Wat zal het dán wel wezen!

— Mijn JAN van ouds ken ik niet meer. Wie weet wat er deze week nog gebeuren kan; God is de Vader der armen. Kom, wees zoo moedeloos niet; anders zou je me ook allen moed benemen. Als het zachte weder komt, vindt een goed daglooner toch altijd werk, maar als je met kniezen je gezondheid bederft, dan wordt het nog erger. Wij willen biddend werken en wachten, en God zal op zijn tijd uitkomst geven; het water komt wel aan, maar niet over de lippen! — Ik heb goeden moed, er ligt mij een voorgevoel op het hart, dat het wel beter zal worden. — Ga je wandelingetje maken, dat zal goeddoen; ik zal onderwijl ons kostje, al is het sober, het is toch een kostje, klaarmaken, en dan kom je over een paar uur weêr te huis bij je vrouw, die je toch voor geen boer met twintig melkkoeijen zou willen verruilen!

En zij knoopte zijne pij digt; nam een doek op, waarmede zij anders uitging en knoopte hem dien om, en zeide: — Nu dag, beste JAN! kom me wat vrolijker te huis dan je heengaat! Gods lieve zon, die zoo mooi op de sneeuw schijnt, zal je bemoedigen en sterken!

De hartelijke en bemoedigende toespraak zijner vrouw had JAN PIETERSEN wel in eene meer godsdienstige stemming gebragt, dan hij voor een kwartier uurs was; maar het moeijelijke van zijnen toestand was daarmede niet weggenomen; hij had nu eenmaal zijne gedachten gevestigd op hetgeen vroeger gebeurd was, en op de wandeling herinnerde hij zich hoe hij, eerst door eenen hagelslag, die met veler anderen have ook de zijne geteisterd had, veel had verloren; hoe hij later door de vreeselijke veeziekte de helft zijner melkkoeijen had zien sterven; hoe hij zich in schulden had gestoken, om er anderen voor in de plaats te koopen; hoe eenige jaren later zijn huis door den bliksem was getroffen en in de assche gelegd, en hoe hij, om zijne schulden te betalen het erf verkocht, en zich, van toen af, bij baas GERRITSEN als daglooner verhuurd had. Daar had hij toch nog voortdurend werk, en had hij ook zijne MARTHA leeren kennen, die even als hij voor loon werkte. Beiden met weinig tevreden, hadden elkander lief gekregen, en de zekerheid van altijd bij GERRITSEN het noodige te kunnen verdienen, had hen spoedig doen besluiten in het huwelijk te treden. Maar ook deze nederige stand was nog een rijkdom te noemen in vergelijking met zijn tegenwoordigen. Baas GERRITSEN stierf; de boerderij werd verkocht, en ging over op eenen boer, die met vijf flinke zonen gezegend, in hen arbeiders genoeg had op de hoeve. Van toen af moest JAN, als daglooner, dan hier dan daar den kost winnen; dit ging wel in den zomer, als het werk overvloedig was, maar des winters kon hij niet altijd werk vinden, en kwam er dan eene tijdsomstandigheid zoo als die waarover wij in dit verhaal spraken, dan was zijn kommer groot. Hij had, zijne opleiding en zielsrigting doen dit begrijpen, bij alle ongelukken steeds onderwerping aan Gods wegen betoond; maar nu de nood op het hoogst gekomen was, werd de beproeving hem te zwaar; hij was, zoo niet morrend en in opstand tegen God, dan toch geheel moedeloos, en het vertrouwen was niet meer in hem.

Peinzend zette hij dan ook zijnen weg voort; zonder het te willen was hij het voetpad langs gegaan, dat naar het station van den spoorweg geleidde, en hij bemerkte het ook niet dat de hem omringende natuur bijna plotseling een geheel ander voorkomen had gekregen, dan toen hij zijne goede MARTHA verliet. Het schelle »spoorwegfluitje", zoo als onkundigen het geluid noemen, dat door het eensklaps uitlaten van den stoom wordt veroorzaakt, schrikte hem op eens uit zijne sombere mijmeringen op; het daarop volgende gelui van den bengel, dat de reizigers waarschuwde om zich te haasten, wilden zij aan het station nog op den trein komen, bragt hem verder van zijne zwaarmoedige gedachten af, en nu eerst zag hij, dat de voor weinig tijds nog heldere hemel met wolken bedekt was, dat er een dier natuurverschijnsels plaats had, welke in eenen laten winter niet zeldzaam zijn. Eene aanmerkelijke inkrimping van den wind, veel verzachte temperatuur van de bovenlucht, waarin de zware wolken voortgedreven werden, hadden onverwachts een sterken regen doen nederdalen; de nog stijf bevroren grond ontving die regendroppen, en het geheele landschap was in weinige minuten met eene gladde ijskorst overdekt, die het gaan uiterst moeijelijk maakte. Zulk een ommekeer in het weder is dan ook menigmaal de voorbode van naderenden dooi, en hoe onwelkom die regenbui ook voor vele anderen moge geweest zijn, PIETERSEN, die, als landbouwer, veel meer kennis van het weêr had dan stedelingen die kunnen hebben, verheugde zich er over, en begroette den regen als eene welkome gave Gods, die hem eene spoedige wending in zijn lot beloofde. Hij herinnerde zich nu de laatste woorden zijner vrouw, en meende dat die wel eens eene schielijke vervulling konden krijgen. Gij moet, waarde lezer! die omkeering in JAN'S gedachten niet als onnatuurlijk beschouwen! Voor den waarlijk ongelukkige is eene enkele, zelfs de minste straal van hoop zoo verkwikkend, dat zij in staat is eene ijskorst van ongewone dikte, die het hart omsloot, te doen smelten, zoo schielijk als de sneeuw die gij aan uwen haard brengt. PIETERSEN bleef een oogenblik staan; hij aanschouwde hoe boom en struik, heg en huis, alles met de glinsterende ijsmassa werd overtogen, en vol bewondering staarde hij op een natuurtooneel, dat elken aanschouwer, die nog maar eenig

gevoel voor het schoone der natuur bezit, treffen moet. Hij kon op dat oogenblik weder van harte bidden, en hoewel hij zijne gedachten niet in woorden bragt, en ook niet in woorden zou hebben kunnen brengen, zou een opmerkzaam beschouwer toch in hem den waren bidder erkend hebben. En het was als of de Heer hem op dat zoo innige gebed, dat van terugkeerend vertrouwen in Zijne vaderzorg getuigde, eene gave wilde toeschikken, zoo onverwacht en zoo rijk in gevolgen, dat PIETERSEN en zijne vrouw daarin voor altijd de meer dan vaderlijke zorg der Voorzienigheid leerden aanbidden.

Toen hij daar zoo even, nog bijna hopeloos, voortwandelde, had hij het niet bemerkt dat een vreemdeling, van een der bijwegen gekomen, hem haastig was voorbij gestapt. Het geluid van de locomotief had op dezen ook eenen merkbaren invloed; hij verhaastte zijnen tred, en daar hij met den naderenden trein naar R. wilde vertrekken, was hij bevreesd te laat te komen, zette het daarom op een loopen, en met de gladdigheid van den weg, die ook hem overviel, maar hem alles behalve aangenaam was, struikelde hij, rigtte zich op, sloeg den mantel, die wel het meest in aanraking met den grond was gekomen, af, zette toen wel haastig, maar meer voorzigtig zijnen weg voort, bereikte bij tijds het station, en verdween, als al de andere passagiers, na weinige minuten uit het gezigt van PIETERSEN, die tot digt bij de plaats der afreize gekomen was.

Onze vriend dacht nu aan terugkeeren; hij nam denzelfden weg, dien hij gekomen was, en op de plaats waar de vreemdeling gestruikeld had, vond hij midden op den weg een klein boek, dat hij opraapte en bekeek; en, ofschoon hij zelf niet kon lezen, zag hij toch wel dat het geschreven schrift bevatte. Hij nam het mede, en toonde het, te huis gekomen, aan MARTHA, die, wel in de leeskunst niet onervaren was, maar toch uit de vreemd geschrevene letters niets kon opmaken. Het boek werd ter zijde gelegd, en daar ondertusschen de kinderen waren teruggekeerd, nuttigde de familie het middagmaal, man en vrouw blijkbaar in eene betere gemoedsstemming dan weinige uren te voren.

Den volgenden morgen toonde MARTHA het gevonden boek aan den notaris van het dorp, bij wien zij om eenig werk voor haar of voor haar man was gaan vragen. Deze, een

weldadig mensch, kon wel aan haar verlangen niet voldoen, maar zocht, zonder de arme vrouw te krenken, haar toch eene weldaad te bewijzen. Hij beschouwde het boek, en zeide haar terstond dat het in de Hoogduitsche taal geschreven was, en een reisverhaal bevatte. Hij vroeg aan MARTHA of zij 't hem wilde afstaan, daarbij belovende alle mogelijke moeite aan te zullen wenden om den eigenaar op te sporen, die haar, misschien, voor de terugbezorging wel eenige belooning zou willen geven. Toen MARTHA daarin toestemde, stopte hij haar twee rijksdaalders in de hand, zeggende: »Het is beter dat ik u die belooning vooruit geve!" en, daar hij van geenen dank wilde weten, verliet hij haar zoo schielijk mogelijk. — Wij verbeelden ons de vreugde en de dankbaarheid van de eerlijke hutbewoners voor zulk eenen rijkdom; wij begrijpen het hoe JAN, zijne vrouw aan het hart drukkende, kon uitroepen: »De Heer is getrouw; Hij helpt op Zijnen tijd die op Hem vertrouwen." Ook was deze geringe gift inderdaad in dit oogenblik van het hoogste gewigt; zij redde een bijna rampzalig huisgezin. Nog eene week verliep er, en de dooi, die in Februarij zoo schielijk kan doorzetten, had den winter verjaagd; de werkzaamheid was in het veld teruggekeerd, en de vlijtige PIETERSEN kon weder, als voorheen, in de noodigste behoeften van zijn gezin voorzien.

Zoo kunnen kleine giften, van pas uitgereikt, dikwijls de heilrijkste gevolgen hebben. Er worden in ons Vaderland zekerlijk van alle zijden pogingen aangewend om den nood der armen te lenigen, en de weldadigheid blijft nog de schoonste parel aan de kroon van Nederland; maar ook al zeer dikwijls is het slechts dan dat de liefdevolle ondersteuning genaakt, wanneer de volslagen armoede daar is. Er kon nog meer gedaan worden, om die te verhoeden. Mogt het er eenmaal toe komen, dat elke stad of gemeente eene of meer inrigtingen verkreeg, waar ongelukkigen, zoo als JAN PIETERSEN, eene tijdige hulp konden verkrijgen; — eene hulp, hun niet zoo zeer als eene gift, maar als een voorschot toegereikt! Hoe menig handwerksman, wiens omstandigheden met die van PIETERSEN overeenkomen, ziet zich niet genoodzaakt om, gedurende den tijd van gebrek aan werk, zich zelfs van het noodige gereedschap te ontdoen, door verkoop, of door pandjeshuizen! Beide die gevallen zijn in ons oog toch gelijk. Ware hem het middel aan te wijzen om, in den hoogsten nood, zonder verlies zich te helpen, door het in onderpand geven van datgeen, wat hij later, bij de vernieuwing zijner inkomsten, weder kon inwinnen, hij zou zijn eergevoel ongekrenkt behouden, en de middelen daarbij om voor zich en de zijnen te blijven sloven. Mogt ons eenvoudig verhaal eens eene aanleiding te meer geven tot het vormen van eene degelijke Vereeniging van onderstand voor den nijveren, maar karig bedeelden arbeidsstand in Nederland, wij zouden het oogenblik zegenen, waarop 't ons in de gedachte kwam om het onzen lezers mede te deelen!

De winter, met al zijne bezwaren voor den behoeftige, met al zijne genoegens voor den rijke, was voorbij gegaan; de lente sierde weder het oord, waarin het dorpje V. gelegen was, met duizend tooisels; de zomer bezocht met zijnen koesterenden en zegenrijken invloed deze streken, en de herfst deed wederom het naderen van het ruwe jaargetijde vooruit zien. Het was op eenen dier schoone herfstdagen, die in ons Vaderland zulke treffende tooneelen opleveren dat menig liefhebber der vrije natuur die verkiest boven het lagchende der lente en het statige van den zomer, dat aan hetzelfde station V. een reiziger van den trein stapte, die met een eenigzins gebroken tongval, maar toch in verstaánbaar Hollandsch, aan den opzigter van het station vroeg, welken weg hij moest inslaan om naar het dorp V. te gaan, en of de Notaris M. daar nog woonde? Op de laatste vraag ontving hij een toestemmend antwoord, en de eerste werd hem door eene wedervraag beantwoord, door eenen der omstanders, die zeide: »Mag 'k Meneer zijn pakkie drage, dan zel 'k 'm de weg na V. wel wijze?" — De vreemdeling nam het aanbod aan, en spoedig bereikten zij het dorp en het huis van den Notaris, waar de drager zijne zwaardere vracht tegen eene ligtere, hem daarom toch niet minder welkome, verwisselde.

De Notaris ontving den vreemdeling, die dat voor hem volkomen was, met Hollandsche vriendelijkheid, en vroeg, zoo als natuurlijk is, den onverwachten gast naar de reden zijner komst. Niet weinig verbaasd was de goede man, toen deze zeer beleefd, maar zonder omwegen zeide: »ik ben hier gekomen, om u de teruggave te verzoeken van iets dat ge als uw eigendom beschouwt, doch dat het mijne is." — Nimmer had M. zich aldus hooren toespreken; hij droeg met regt den naam van door en door eerlijk te zijn, en hield er ook zichzelven voor; maar 't gezegde des vreemdelings was zoo ondubbelzinnig, dat hij er eenigzins van schrok. Wat kon hij bezitten dat niet het zijne was? — Met eenige geraaktheid en verwondering vroeg hij dus: — »Mijnheer! wat is uwe bedoeling?" Maar zijne bedaardheid hernemende, bedacht hij, dat de bezoeker, wiens uitspraak genoeg aantoonde, dat hij een Duitscher was, welligt eene andere bedoeling had, dan hij aan zijn gezegde toeschreef. Hij dacht aan de menigte testamenten en acten onder zijne berusting, en vervolgde daarom: »Mijnheer wenscht mogelijk door mijne tusschenkomst eenige geldelijke aangelegenheden te regelen — waarin kan ik u van dienst zijn?" — Maar nog vreemder zag hij op, toen de vreemdeling hem antwoordde: »Neen, Mijnheer! ik ben hier gekomen om van u de teruggave te vorderen van een kind dat ik verloren heb, en dat in uwe handen gekomen is." — Bij dit zeggen speelde den vreemdeling echter een lach op de lippen; hij kneep de oogen schalks toe, en bragt den Notaris, die begon te vreezen iemand voor zich te hebben, wiens hersenen niet in den besten staat waren, in geene geringe verlegenheid. — Mijnheer! — zeide deze, — ik

moet denken dat gij hier verkeerd zijt, of in eene dwaling verkeert; ik weet van geene kinderen af; mijne vrouw schonk ze mij niet, en nog minder heb ik ze gevonden!

— Mijnheer! gij zijt toch de Notaris M. in persoon?

— Ja.

— Welnu, dan hebt gij mijn geliefd kind aangenomen, en 't alle zorg en eere bewezen; en te L. uwen vriend Q. zelfs verzocht, om 't in de groote wereld in te leiden.

Eerst scheen 't dat deze woorden den Heer M. nog meer verwonderden, maar er ging hem nu toch een licht op; zijnen vriend Q. te L. had hij maar eens, in de maand April, bezocht, en hij herinnerde zich nu op eens, dat hij aan dezen vriend, redacteur van een veel gelezen tijdschrift, het door PIETERSEN op den weg gevonden Hoogduitsche handschrift getoond, en hem vergund had eene vertaling er van in zijn maandwerk te plaatsen. Nu zag hij de woorden van den ondervrager in verband met dat handschrift, en op den toon voortgaande, dien deze had aangeslagen, zeide hij:

— Aha! nu begin ik u zoo wat te begrijpen, maar belieft het u mij te zeggen, of mijnheer een zoon of eene dochter verloren heeft?

— Wel, Mijnheer! — sprak de vreemdeling — ik zou haast gelooven dat het kind, toen ik het verloor, meer op een wilden, weinig opgevoeden knaap geleek, maar dat het onder uwe leiding veel overeenkomst heeft gekregen met een wel levendig, maar toch beschaafd, zeer fijn opgevoed *Fräulein!* Doch nu verstaan wij elkander, geloof ik. Gij weet dat door uwe zorgen, de veel verbeterende vertaling van een door u gevonden handschrift in het maandwerk van den Heer Q. is geplaatst. Welnu, Mijnheer! ik maak mij bij u bekend als de vader van het door u gevonden kind; ik dank u voor de zorgen aan mijn' lieveling besteed; maar zou den wilden, woesten knaap toch gaarne eens wederzien. Zoo als mijne spraak u bewijst, ben ik Duitscher, maar toch nog half Hollander als gij, en dit maakt dat ik uwe, ja onze spraak ook nog al tamelijk meester ben. Ik heb er altijd genoegen in gevonden om eenige tijdschriften in het Hollandsch te blijven lezen, en het zal u dus niet moeijelijk zijn op te lossen, hoe ik mijn verloren kind in zijn nieuw, veel sierlijker gewaad heb te zien gekregen. En nu, Mijnheer! waar is mijn jongen? Hebt gij hem misschien eene plaats waardig gekeurd onder zoovele groote geesten, als ik daar voor mij zie? — En meteen wipte hij van zijnen stoel naar de welvoorziene boekenkast van M. Deze liet hem begaan, en de vlugge Duitscher staarde met genoegen op vele namen die de letterkunde van zijn Vaderland tot eer verstrekken, en riep uit: — SCHILLER'S, GOETHE'S, KLOPSTOCK'S, HERDER'S, ZSCHOKKE'S, KÖRNER'S werken! o, Hoe goed is het mij die oude vrienden ook hier te zien; hoe wel staan zij daar naast uwen VONDEL, CATS, HOOFT, BILDERDIJK, HELMERS, TOLLENS, VAN LENNEP! Mijnheer M. ik eer uwe keuze en smaak! Maar hoe, Mijnheer! — vervolgde hij met buitengewone verheffing van stem, toen hij

verder ziende een boekdeeltje in zwart marokijn gebonden, zonder ander kenteeken dan de letters J. P. D. J. aangreep, en in de hoogte hief. — Maar hoe, Mijnheer M., daar heb ik immers mijn jongere weder! Gij ziet dus dat ik ben waar ik wezen moet, om mijn regtmatig eigendom terug te vorderen? — En met een bijna kluchtig, maar toch belangwekkend gevoel drukte de volijke man het handschrift aan zijn hart.

Wij zouden onze lezers mishagen, als wij het gesprek tusschen den Heer M. en den Duitscher verder in zijn geheel wilden mededeelen. Wij willen nu liever den verhalenden toon weder opvatten. Het is voor ieder duidelijk, dat de kennismaking tusschen de beide mannen, na zulk eene inleiding, spoedig gemaakt was. De jonge Duitscher verhaalde: dat hij te S. in het Silezische geboren was; dat zijn vader nog leefde; dat deze als Hollandsch militair NAPOLEON op zijne togten naar Rusland had moeten volgen, in den slag van de Moskowa gekwetst was geworden, van daar onder velerlei lotgevallen had mogen ontkomen, en eindelijk in het Silezische was aangeland, bij een landbouwer, die hem, toen hij, door gebrek en vermoeijenissen uitgeput, ernstig krank was geworden, in zijn huis opgenomen en hem alle hulp verleend had; dat zijn vader, eens landmans zoon, van der jeugd af met de verzorging van het vee belast, en met het maken van kaas en boter bekend, gepoogd had zijnen weldoener bij de herstelling zijnen dank te bewijzen, door hem zijne kundigheden mede te deelen; dat hij daardoor en door zijn gedrag spoedig de vriendschap des Sileziërs won, maar bovendien ook de genegenheid van diens eenige dochter. Onder de leiding van zijnen vader was het goed van dien braven man het meest rentegevende in den omtrek van S. geworden, en het eerste gevolg van 't een en ander was, dat de oude man er in toestemde, dat de jongelieden, die elkander zoo innig liefhadden, man en vrouw werden, en daarvan was het niet onnatuurlijk gevolg geweest, dat onze jonge Duischer van eenen Hollandschen vader en eene Silezische moeder het leven had ontvangen. Hij verhaalde verder, dat zijn vader door den dood des ouden mans eigenaar van het landgoed was geworden, en hij, na eene goede opvoeding te hebben ontvangen, naar Holland gekomen was om zijne landhuishoudkundige wetenschap, zoo mogelijk, te vermeerderen, en vooral om geheel bekend te worden met de wijze waarop onze landlieden hun vee gedurende den winter in de zoo reine stallen verzorgen. Daartoe was hij reeds eenmaal in Holland geweest, en ook nu weêr teruggekomen.

In den loop van het gesprek had de Heer M. reeds menigmalen de vraag op de lippen gehad, hoe de jonge Duitscher toch wel mogt heeten, maar gedurig had hem zeker gevoel van kieschheid daarvan teruggehouden. Nu hij echter den zamenloop van omstandigheden in zijn geheel kende, kon hij zijne nieuwsgierigheid niet meer bedwingen, en wilde hij vernemen wie de man was, die hem zoo veel belang inboezemde.

De notaris zeide daarom, toen de vreemdeling zijn verhaal geëindigd had: dat hij het gevonden handschrift zeer gaarne en zoo spoedig mogelijk aan den regtmatigen eigenaar had willen terugbezorgen, maar dat hem de mogelijkheid daartoe had ontbroken; de advertentiën, die hij in de dagbladen had geplaatst, waren zonder gevolg gebleven, en behalve de letters J. P. D. J. was er geenerlei kenteeken aan te vinden geweest. Dikwijls had hij op die letters getuurd, maar even dikwijls ook gewanhoopt aan 't ontraadselen van den naam des Schrijvers. Dit gezegde begreep de Duitscher eene uitnoodiging te zijn om zich volkomen aan zijnen gastheer bekend te maken, en nu antwoordde hij terstond: »Vergeef mij! bij 't vele dat ik u heb mede te deelen, heb ik er nog niet aan gedacht om u mijnen naam te noemen. Ik eer uwe bescheidenheid; maar ik heb geene reden hoegenaamd om mijnen naam te verzwijgen: ik heet JAN PIETERSEN, om u te dienen."

Onze lezers zullen wel kunnen begrijpen dat die naam op den notaris eenigen indruk maakte. Er was toch eene merkwaardige overeenstemming tusschen den naam des eigenaars en dien des vinders van het handschrift. Hij aarzelde niet deze opmerking mede te deelen; maar voegde er ook eene vraag bij naar de beteekenis der letters D. J. De vreemdeling zeide hem daarop, van zijnen vader te weten, dat hij nog eenen oom in Holland had, of kon hebben, die denzelfden naam droeg, en dat hij, van der jeugd af *der Jungere* was genoemd en later dien bijnaam ook had behouden. Hij zeide ook dat die oom, indien hij nog leefde, even als zijn vader, tot den boerenstand moest behooren, en zeker wel in het bezit van de ouderlijke landhoeve zou gekomen zijn. Hij voegde er bij, dat zijn vader eenige malen naar Holland had geschreven, om berigt vau de familie te krijgen, maar nimmer antwoord bekomen had, en daarop van verdere pogingen daartoe had afgezien. Hij zelf had er nog niet aan gedacht, naar zijne familie te vragen. De overeenstemming der namen kwam hem aardig voor, en hij wilde gaarne zijnen naamgenoot eens zien, om te weten of hij van de familie was, en zoo neen, hem eene belooning te geven, en verzocht den Heer M. vriendelijk hem diens woning te doen aanwijzen. — Terwijl nu de notaris en de Duitscher naar de dagloonershut op weg gaan, willen wij nog even een blik daarbinnen werpen.

In de hut van JAN PIETERSEN heerschte nog dezelfde armoede niet alleen, maar het wordt ons terstond duidelijk, dat de omstandigheden daar nog minder goed zijn, dan toen wij er voor eenige maanden binnentraden. Wel zit vrouw MARTHA aan dezelfde ruwe tafel, wel ziet men er hetzelfde knaapje en meisje; maar men mist er den eerlijken, arbeidzamen vader. Het kommervol gelaat van MARTHA draagt alle kenteekenen van het storten van bittere tranen, en de bedrukte gezigten der kinderen doen reeds vermoeden, dat er vrees bestaat voor nog grooter ongeluk dan die arme hutbewoners tot nu toe

getroffen heeft. Plotseling wordt de stilte afgebroken door een kermend geluid, dat zich van achter de gordijnen eener bedstede in het tweede vertrek laat hooren. Vrouw MARTHA springt ijlings op, en de gordijnen openschuivende, vraagt zij hartelijk: »JAN, wat scheelt er aan?"

JAN PIETERSEN had in de lente wel ras werk gevonden, en ook gedurende den geheelen zomer onafgebroken kunnen arbeiden en voor de zijnen zorgen; maar op het einde van Augustus had hij zich niet wel gevoeld. Eerst had hij dit weinig geteld, en 't had hem ook niet weêrhouden van nog te blijven werken; maar eindelijk, onder gebrek aan rust en verpleging bezweek zijn gestel, en eene krankte wierp hem op het ziekbed. — Alle menschen staan voor ziekten bloot; maar niet voor alle menschen zijn de gevolgen er van zoo noodlottig als voor den man, die met het werk zijner handen, in het dagelijksch brood van het gezin moet voorzien. Met de ziekte treden gewoonlijk armoede en ellende in de woning van zulke karig door de fortuin bedeelde natuurgenooten. Dan is de beproeving hard, en zij, die in zulke bang folterende omstandigheden hun geloof en vertrouwen behouden, leggen meer Christenmoed aan den dag, dan hij heldenmoed die op het veld van eer de grootste gevaren braveert.

Op de vraag van MARTHA had JAN zich een weing opgerigt, en met eene flaauwe stem antwoordde hij: »Och! lieve MARTHA! wat zou mij schelen! ik ben ziek; maar dat is het ergst niet. Nu ik hier lig, komt mij alles zoo voor den geest. Nu kan ik niet dan met schrik denken aan het lot van mijne vrouw en kinderen! wat zal er met den winter van ons worden? MARTHA! goede MARTHA! God heeft ons verlaten." — En met diepen weemoed staarde hij haar in de oogen.

MARTHA, die te wel wist hoe gegrond de vrees van haren man was, had groote moeite om hare tranen te bedwingen; doch als eene trouwe hulpe, trachtte zij toch den moedelooze te versterken, en sprak hem over de vele bezwaarlijke omstandigheden, waarin zij zich reeds vroeger hadden bevonden, en waaruit de Heer toch altijd geholpen had, als het water tot de lippen dreigde te komen. »Herinner u eens, beste JAN!" — sprak zij — »hoe wij in Februarij in benaauwdheid verkeerden: hoe we ook toen bijna de hoop hadden verloren, en toen de goede God ons toch zoo onverwachts eene uitkomst schonk. Zou God, die ons altijd geholpen heeft, ook nu niet weten wat wij noodig hebben? Och, JAN! al is het moeijelijk, laat ons 't vertrouwen op den Hemelschen Vader niet verliezen; Hij is immers Dezelfde altijd!" — Maar wat MARTHA zeide, het was haar niet mogelijk den kranke de verloren rust weêr te geven. Wel was hij onderworpen in zijn lot, en hield hij zich volkomen van de liefde en wijsheid des Heeren overtuigd; maar nog nimmer had zijn geloof die vastheid verkregen; door welke men ook de toekomst met vertrouwen te gemoet kan zien. MARTHA gevoelde evenwel hoe zeer 't voor

haren man eene behoefte was om kalmer te zijn, daar zijne onrust de koorts, die hem afmatte, nog meer versterkte. Als eene waarlijk godvruchtige leerlinge des Heeren, nam zij nu hare toevlugt tot het gebed; aan de sponde van haren kranken man vond zij kracht genoeg om te bidden, overluid te bidden; »Vader in den Hemel! zie in barmhartigheid op Uwe kinderen neder, die, verslagen van hart, op Uwe goedheid bouwen! Gij kent ons lijden, goede God! Och, indien 't mogelijk is, laat die bittere kelk ons voorbijgaan! Maar leer ons bovenal, met vertrouwen op Uwe wijsheid, uit het harte zeggen: Vader! niet onze wil, maar Uw wil geschiede!"

Tranen vloeiden van de wangen der godvruchtige vrouw; JAN vatte méér bemoedigd hare hand, en de Heer, de Vader van al zijne schepselen, zag gewis ook met welgevallen op de biddende neder. Zulke huiselijke, voor 't oog der wereld verborgen tooneelen zijn in onze oogen veel meer verheven, dan elk ander, dat de wereld verblindt en om schijnschoon en schijnwaarde luide geprezen wordt.

De stilte, die nu in 't vertrek op het »amen" volgde, werd eensklaps afgebroken door 't gerucht van stemmen en 't binnenkomen der kinderen, die MARTHA kwamen zeggen, dat de notaris er was met een vreemden Heer, en naar vader vroeg. Wij zullen ons niet wagen aan 't beschrijven der nu volgende oogenblikken. De komst van den Heer PIETERSEN, die spoedig ontdekte dat zijn naamgenoot zijn oom was, en de uitkomst welke die ontdekking voor de hutbewoners ten gevolge had, zullen beter en duidelijker dan wij 't vermogen, den nadenkenden gevoeligen lezer de verrassing, deelneming, weldadigheid, en dank jegens de Goddelijke Voorzienigheid voor den geest voeren, van welke de armelijke woning nu het tooneel werd. Allen — de rijken zoo wel als de behoeftigen — die in het geval betrokken, of er getuigen van waren, voelden zich er door overtuigd, dat Gods Vaderzorg altijd en over allen waakt, en het smeekgebed der vrome MARTHA werd vervangen door uitboezemingen van dankbare vreugde. Zoo ras zij weder met den kranke alleen was, knielde zij neder voor zijne sponde, en vatte zijne handen in de hare, en loofde God en riep uit — en de kranke juichte en bad met haar: — »O, Heere! Heere! Gij hebt ons gered, en wij erkennen Uwe wegen! o, Laat ons immer, immer het vertrouwen op U behouden! Dat vertrouwen is meer dan alle schatten der aarde! Uwen naam zij lof en dank in eeuwigheid!"

MENGELWERK.

LIEFDE EN KUNST.

DOOR

T. VAN WESTRHEENE, Wz.

I.

De gasten, die bij Mevrouw SLOTER hadden gedineerd, namen afscheid van de vrouw des huizes, eene tamelijk gefortuneerde, vijftigjarige weduwe, algemeen geacht en bemind om de uitmuntende eigenschappen van haren geest en van haar gemoed; en van ALWINE, eene allerliefste brunette, ongeveer twintig zomers oud, eene verre verwante, zeide men, van Mevrouw SLOTER, en die in haar huis, zoo wel als in haar hart, de plaats moest vervullen van hare eigene, kort na de geboorte gestorvene dochter, de tweelingzuster van haren eenigen zoon KAREL, die zoo wat de helft van de jaren zijner moeder zal hebben geteld op den tijd dat ons verhaal begint. Waarom toch de laatste zoo gehaast schijnt om de tegenwoordigheid der beide dames en den smaakvollen *salon*, waar de carcel-lampen wel zijn opgestoken, maar toch door de openstaande glazen tuindeuren de avondlucht zoo weldadig verkwikkend binnenstroomt, te ontvlieden? — waarom hij toch zoo veel meer dat hier tot het genieten eener lang gerekte *siësta* uitlokt, schijnt te minachten, om, na eene cigaar te hebben opgestoken, te gelijk met zijn vriend VERLAAN het huis zijner moeder te verlaten en de straten der residentie in te gaan? De begeerte om al het schoone van dezen zomeravond elders te genieten dan in eenen omheinden stads-tuin, kan het niet zijn, want al stemt hij willig toe in den voorslag om nog een eind weegs om te loopen, het schijnt wel of hij niet opmerkt hoe grillig bekoorlijk het maanlicht de fraaie ridderzaal op het Binnenhof beschijnt, als of het de geesten der ST. JAKOBS-ridders wil doen opdagen; hoe het

tintelt op de licht gerimpelde oppervlakte van den hofvijver; het schijnt wel dat hij niets gevoelt van de heldere, kalme, koele rust, die op het aardrijk is gedaald, na dezen vermoeiend warmen dag. Misschien heeft hem alleen wel gedreven de behoefte aan beweging, aan verplaatsing, die zich bij sommige menschen zoo levendig kan doen gevoelen, wanneer het daarbinnen ook niet kalm is en de storm der hartstochten en der onstuimige wenschen is opgestoken; wanneer dezulken de ijdele hoop koesteren zich-zelven te kunnen ontvlieden, als zij zich maar buiten het bereik bevinden van hetgeen strijd en oproer in hun binnenste veroorzaakte. Toch is het zeker, dat voor velen zulk eene beweging noodig is om het geschokte zenuwgestel tot bedaren te brengen, en hen tot kalm nadenken in staat te stellen. Bij KAREL scheen er ditmaal ook nog het verlangen bij te komen om de oorzaken van zijne onrust aan den vriend toe te vertrouwen, om zijn strijd en zijn lijden, zijne smart en zijne vrees uit te storten in den boezem eener beproefde genegenheid. Ten minste, VERLAAN had naauw gesproken:

— Er schijnt iets bij u gaande te zijn, KAREL! Ik heb u van middag gadegeslagen; gij deedt u geweld aan om opgeruimd te schijnen. Wat is er; voelt ge u niet gelukkig? — of het overkropte gemoed gaf zich lucht in den uitroep:

— Gelukkig! neen, VERLAAN! lang niet! Integendeel, ik geloof dat ik diep rampzalig ben!

— O, je gelooft het maar; het is dus nog niet uitgemaakt?

— Neen, uitgemaakt is het niet... maar, ziet ge, dat is juist mijn noodlot, dat ik, ik zelf het ben, die hier zal moeten beslissen, en dat ik niet kan, niet durf beslissen.

— Dat begrijp ik nu niet precies, *mon cher!* Wanneer iemant zelf over zijn geluk of ongeluk te beslissen heeft, komen er, dunkt mij, maar twee dingen in aanmerking; ze heeten: gezond verstand en plicht.

Toen, op eenmaal stil staande, greep VERLAAN de hand van KAREL, en vervolgde met deelneming in den blik, maar met eene zonderlinge mengeling van ernst en ironie in de stem:

— Ik dacht eigenlijk dat gij hier juist niet alles, zelfs niet het voornaamste hadt te beslissen; dat, bij voorbeeld, uwe moeder, ALWINE....

— VERLAAN! om Godswil, zwijg!... Of, neen, zeg mij

spoedig, spoedig, hoe hebt gij mijn geheim kunnen raden? Ik dacht het zoo zorgvuldig bewaard te hebben!

— Wees maar niet bang; ik had niets dan een flaauw vermoeden, naauwelijks genoeg om er u een beetjen meê te kunnen plagen. De kwaal schijnt echter erger te zijn dan ik dacht, en als 't dan een geheim wezen moet, zal *ik* het niet verklappen. Intusschen, hoe meer ik nu begrijp dat het hier ernst is, hoe minder ik 't mij kan verklaren, dat gij hier iets te beslissen zoudt hebben. Zonder nog van je mama te spreken, ben je zeker van ALWINE?

— Weet ik het?... Maar ik zou niet weten waarom zij, met wie ik dagelijks zoo vertrouwelijk omga, die met mij sympathiseert in bijna alle opzichten, waarom zij mijne liefde zou versmaden, wanneer ik haar die aanbood.

— Misschien heb je gelijk, maar in ieder geval blijft dat nog een punt in quaestie. Maar als je dan daar zoo gerust op kunt zijn, en geen tegenstand verwacht bij je mama, wat kan er dan nog wezen dat je zoo vreeslijk agiteert?

— Tegenstand van mama... ja, het zou toch kunnen zijn, dat... Maar daar wil ik nu nog niet aan denken; ik zeg u nog eens: eerst moet *ik* een besluit nemen, en dat is 't waar ik niet toe kan komen!

— Ah zoo! nu begin ik 't te begrijpen; je bent niet zoo volkomen overtuigd, of je gevoel voor ALWINE wel het rechte is, en langer zal duren dan...

— O, herinner mij niet hetgeen voorbij is, VERLAAN! Wat ik thands ondervind, wat ALWINE mij inboezemt, is geheel iets anders, is op eene gantsch andere wijze ontstaan. Juist mijn aarzelen en mijn twijfelen bewijst het.

— Welnu, als je haar dan waarachtig lief hebt, dan behoef je niet langer te aarzelen. De geldquaestie...

— VERLAAN!

— Nu, bedaar maar; ik woû zeggen, de geldquaestie komt hier niet in aanmerking. De waereld weet wel niet veel van de afkomst van je beminde, maar...

— Dat mama haar in haar huis en hare bescherming heeft genomen, doet hier alles af. Neen, VERLAAN! dat alles is het niet, wat mij doet twijfelen. Dergelijke onderstellingen zouden mij kunnen beleedigen, als ik er u zelf niet het recht toe had gegeven; dat wil ik u ontnemen, door u alles te zeggen.

— Ik waardeer het vertrouwen, dat je in me wilt stellen, KAREL! Bedenk evenwel...

— Ik bedenk alles, en wanneer ik niet vooraf geweten had, dat ik u op het punt van neigingen des harten onverbiddelijk strèng zou vinden, dan had ik misschien reeds lang met u over de zaak gepraat. Ik vreesde uwe uitspraak; ik vrees haar nog, want het is hier nog meer de kunstenaar dan de vriend, wien ik mijn vertrouwen schenk, ofschoon ik ze toch ook bij u niet geheel van elkander wil of kan afscheiden. Zie, VERLAAN! gij weet hoe ik, reeds als knaap, mij tot de kunst voelde getrokken; hoe ik later, door uw voorbeeld opgewekt, niet rustte eer ik de vrijheid had verkregen om mij op hetzelfde atelier, waar gij werktet, tot schilder te vormen; gij herinnert u dat gij, toen uw naam reeds met eere werd genoemd, mij bij mama hielpt pleiten om mijne studiën te mogen voorzetten, dat, terwijl u een schitterend *succès* te beurt viel, ook mijn optreden in de kunstwaereld eenige verwachtingen opwekte. Sints zijn er drie jaren voorbijgegaan; welnu, als vriend, maar bovenal als streng kunstrechter, vraag ik u thands: zijn die verwachtingen gerechtvaardigd? Zoudt ge mij durven vleien met het uitzicht van eenmaal het standpunt te kunnen bereiken waarop ik zou wenschen te staan, waarop gij zelf u bevindt?

— KAREL! ik weet dat uwe lofspraak en uwe vraag oprecht zijn gemeend, ik zal u even oprecht andwoorden. Ja, gij zoudt eene eervolle plaats in de kunst kunnen innemen, al ware het dan ook eene andere dan ik heb verkregen, of zou kunnen verkrijgen; maar slechts onder één voorwaarde en die is: studie, volhardende, onverdeelde studie.

— Ik versta u, mij kan slechts door onophoudelijke inspanning worden geschonken wat anderen als van zelf te beurt valt. Ik vermoedde zoo iets; en, ziet ge, dáárom schrikte ik bijna bij de ontdekking dat mijn hart was verdeeld tusschen de liefde en de kunst; dat de gedachte aan ALWINE mijne krachten verzwakte; dat haar beeld mij aftrok van het eenige doel dat ik tot hiertoe nastreefde.

— En gij deedt alles, niet waar, om die strijdige neigingen te verzoenen en tot één te brengen?

— Juist; maar, helaas! het gelukte mij niet! Onrust, gejaagdheid en twijfel bleven mij vervullen.

— Niets meer dan natuurlijk.

— O, ge hebt dus geen troost voor mij; gij ook, ge meent dat ik mijne liefde voor ALWINE aan de kunst, of deze aan het machtigste gevoel dat ik ooit kende, moet ten offer brengen?

— Ik mag u niet misleiden, KAREL! Ja, ik ben er van overtuigd, vast en heilig.

— Maar wanneer de storm der pas ontwaakte hartstochten bedaarde, wanneer ik wist dat ALWINE mij lief had, wanneer ik mij in hare liefde, kalm, gelukkig, rustig mocht gevoelen, wanneer zij mij een huiselijk heil bereidde, dat, in plaats van mijn streven als kunstenaar in den weg te staan, de bron werd waaruit ik kracht, moed, opgeruimdheid wist te putten...

— Idealen, KAREL! niets dan idealen... althands voor u. Geloof mij, men vindt onder hen die met volle recht den naam verdienen van kunstenaars, zoo veel verschil van aanleg en behoefte, dat het eene dwaasheid zou zijn eenigen vasten regel te stellen in hoe verre datgene, wat andere menschen, die het buiten inspiratie, buiten vrijheid en poëzy kunnen stellen, levensgeluk en levensgenot heeten, voor hen dienstig of schadelijk is. En toch, dit gaat zeker; daar zijn er die de gave van het genie ontfingen; die, zonder dat het hun buitengewone inspanning kost, de macht, zoo wel als de eere verwerven, welke wij weten dat de kunst kan schenken. Voor hen hebben de genietingen der gewone menschen, heeft het stille, kalme geluk doorgaans niet veel waarde; waar zij het binnen hun bereik hebben, veronachtzamen zij het meestal. Daar zijn er, die zoo zeer zijn verdiept in het najagen van hun hoogste doel, de kunst, dat zij naauwelijks de behoefte schijnen te kennen aan eenig ander geluk dan dat van het te bereiken, of, zoo zij die behoefte al gevoelen, haar onmiddelijk onderdrukken. Schijnbare onverschilligheid verbergt bij hen somtijds wel eens een droevig ledig, door onvervulde wenschen of onbevredigde neigingen achtergelaten. Daar zijn er ook, die zoodanig meester zijn over zich-zelven, dat zij steeds hun doel weten te regelen naar hunne krachten; zij zijn gereed dat doel wat minder hoog te stellen, zoodra zij hebben ontdekt, dat zij er iets van moeten opofferen om eene andere voldoening, een ander geluk machtig te worden, dan enkel eer en roem. Daar zijn er, eindelijk, die beide te gelijk

zouden willen, vervulling van de behoeften van hun gemoed en eere voor hun talent. Wanneer zij, om het laatste te kunnen verkrijgen, bevrijd dienen te blijven van de zorgen des levens, van al wat hunne vlucht verlammen zou, of hunne inspanning belemmeren — dan moeten ze kiezen. Dan moeten ze òf de plaats, die hun talent zich alleen door onvermoeiden arbeid zou kunnen veroveren, òf datgene wat bevrediging belooft aan hunne zinnelijke behoeften of aan de neigingen van hun hart, vrijwillig, zonder omzien, vastberaden opofferen. En *die* keuze, ik mag het u niet verbergen, die keuze moet *gij* hier doen.

— O, ik had die uitspraak verwacht... maar ze geeft mij geen licht. Van waar zal ik de kracht verkrijgen om die keuze te doen, om die opoffering te volbrengen!

— Mij dunkt, die uitroep bewijst hare noodzakelijkheid nog sterker. Gij, die door het denkbeeld eener opoffering wordt uit het veld geslagen, waar zoudt gij den ijzeren wil vinden, dien ge noodig zoudt hebben, om door de omstandigheden buiten u, door huislijk lief en leed, door zorg of kommer, niet zoo zeer beheerscht te worden, dat ge ongeschikt werdt tot de inspanning, die u noodig zal zijn om een goed kunstenaar te worden?

— En dat wilde ik toch, dat wil ik nog... het is het droombeeld geweest mijner jeugd, het toppunt mijner wenschen! Maar mijne rust, mijne liefde, ALWINE er aan op te offeren!

— Zoudt ge die rust, die ALWINE, dan liever blootstellen aan de gevolgen van eene pijnlijke onvoldaanheid, van een vruchteloos naberouw?

— Daarvoor beware mij God!... Neen, VERLAAN! ik gevoel dat ge gelijk hebt; maar zou zij...

— Hoe! ge hebt toch haar geen grond gegeven om te vermoeden wat er in u omgaat, en dat gij die neiging tracht overeen te brengen met uwe roeping als kunstenaar?

— Neen, zij weet niets van den strijd die in mijn gemoed woelde; maar, wanneer zij nu nog niets heeft ontdekt, hoe zal het mij gelukken dien strijd op den duur voor haar verborgen te houden?

— Door hare nabijheid te ontvluchten, zoo lang ge nog niet zeker zijt van de overwinning, aan welke zijde die ook

verblijven moge. Weet uwe moeder iets van de zaak af?

— Neen, zij weet niets; zou ik haar raadplegen, denkt ge?

— Ongetwijfeld. Toch zou het mij verwonderen, zoo zij nog niets had gemerkt; wanneer zij alles weet, geeft zij u denzelfden raad, ik ben er zeker van.

— ALWINE ontvluchten! Haar niet meer zien!... O, ik kan er nog niet aan denken; en toch, zoo mama... Zeker klonk het mij vreemd wat zij mij gisteren zeî. Ik kwam met ALWINE van de tentoonstelling terug; wij hadden er samen genoten... O, ge weet niet, hoe juist en grondig zij over kunst weet te oordeelen! Vooral hadden wij lang gestaan voor de schilderij van den Italiaan TEBALDI; gij weet, zij stelt de herinnering voor, en drukt meesterlijk de bedoeling uit van den schilder, die door zijne schoone mannenfiguur ons een blik doet slaan in eene ziel, welke door een geheel leven van smart werd gefolterd, door vruchteloos naberouw gekweld, en voor wier herinnering het geheele droevige verleden wederom te voorschijn treedt, bij het toevallig terugvinden van eene verdroogde bloem. Men ziet het hem aan, dat al de pracht, al de rijkdom, waardoor hij omringd is, zijn nameloos lijden geen oogenblik kan lenigen. Wij waren beide diep getroffen, en zelfs toen zij aan mama de schilderij beschreef, stonden ALWINE de tranen weder in de oogen. Het was als of hare ontroering zich aan de goede vrouw mededeelde; ik heb haar nog nooit zoo vreeslijk en zoo plotseling zien verbleeken; het kostte haar blijkbaar inspanning zich te herstellen, en toen sprak zij op een toon, dien ik nooit zal vergeten: »Kinderenlief! de kunstenaar, die door zijn werk zulk een sterken indruk op u heeft gemaakt, wierp zeker een diepen blik in het menschelijk hart; en toch twijfel ik of hij zijn onderwerp wel heeft uitgeput; waar door een man zóó wordt geleden, zullen er wel anderen zijn geweest, die met hem of door hem nog dieper werden gewond; en wanneer daarbij eene vrouw ware, en wanneer zij nog leefde.... Maar wat verdiepen wij ons in een denkbeeldig lijden; laat ons liever waken tegen elke handeling, die ons-zelven vruchteloos naberouw, en onheelbare zielesmart kon veroorzaken aan wie wij toch innig liefhebben!" VERLAAN! die ontroering en die veelbeteekenende woorden, terwijl mama niet eens de schilderij had gezien, waarvan er sprake was, doen mij bijna ver-

moeden dat ze heeft geraden wat ik zoo diep verborgen meende te hebben gehouden. Intusschen ben ik er nog zoo zeker niet van, dat zij mij denzelfden raad zal geven, dien gij zoo koelbloedig kondt uitspreken; hetgeen ik u daar mededeelde geeft er althands nog geen grond voor.

— Mijns inziens wel: we zullen zien! Ik geloof met uwe mama, dat de herinnering voor de vrouw vreeslijker moet zijn dan voor den man, en van die zijde vond ik vroeger reeds de voorstelling van TEBALDI overdreven. We moeten het maar bekennen: wij, mannen, wij gevoelen de smart zoo diep en zoo lang niet als de vrouw. Wel kunnen we er over praten en zoo iets schilderen, maar het zelf ondervinden!?... Wie weet welk een gelukskind diezelfde Mijnheer TEBALDI is, die de grootste rampzaligheid zoo schoon wist te schilderen! Reeds het voorrecht van zoo'n schilderij te kunnen maken, kan tegen heel wat leed opwegen. Vindt ge niet, dat daar iets troostrijks voor u in gelegen is?

Maar KAREL kon nog niet veel van dat troostrijke ontdekken, en toen kort daarna de vrienden scheidden, en in het huis van Mevrouw SLOTER alles in rust was, vroeg hij het zich, niet zonder eenige bitterheid, af, of het hem zoo veel beter was, nu hij wist, dat zijn talentvolle, maar gestrenge vriend hem geen anderen raad had te geven dan die leiden moest tot eene uitkomst, waarvan de noodzakelijkheid hem wel onbepaald voor den geest had gestaan, maar waartegenover hij zich zijn moed en zijne krachten voelde ontzinken.

II.

Wij vinden den volgenden morgen Mevrouw SLOTER alleen op hare kamer. Wie haar slechts had gezien zoo als zij gisteren nog de *honneurs* waarnam in haren *salon*, of op andere tijden de ziel en het leven uitmaakte van den kleineren gezelligen kring, die zich vaak in hare huiskamer verzamelde; wie haar had gadegeslagen wanneer zij daar dezelfde kalme opgeruimdheid, hetzelfde heldere oordeel, dezelfde beminnelijke zachtheid ten toon spreidde, die zoo hoog in haar werden gewaardeerd door haren zoon KAREL, wiens uitmuntende opvoeding zij-zelve had bestuurd met evenveel geestkracht als liefde, en door hare aangenomene dochter ALWINE, die, van eene

beroemde kostschool teruggekeerd, even verwonderd was, bij de bijna vijftigjarige vrouw eene beschaving en ontwikkeling aan te treffen, waarvoor zij zich boog, als in haar, reeds na de eerste ontmoeting, eene vriendin te vinden, die haar met blijde verrassing deed vergeten hoe ze haar, nog vóór weinige dagen, eene vreemde was; — wie voor dat alles niet geheel blind was gebleven, en er zich rekenschap van had trachten te geven — op hem zou een blik op hare kamer en op haar zelve zeker wel een pijnlijken indruk gemaakt hebben, maar hem tevens alles verklaard. Mevrouw SLOTER, met de hand onder het hoofd, en eenige oude, verkleurde papieren voor zich, waarop van tijd tot tijd een traan nedervíel, welke de andere hand, die zoo mat op haren schoot rustte, niet eenmaal trachtte af te wisschen — Mevrouw SLOTER in deze omgeving, die evenzeer getuigde van fijnen smaak als van de noodige hulpmiddelen om dien te bevredigen, en waarvan het eenvoudig *comfort* en vrolijk karakter in vreemde tegenstelling was met dat oog, dat enkel moedeloosheid, met die bleeke wangen en diepe rimpels, welke alleen kommer en teleurstelling verrieden — Mevrouw SLOTER zou een onoplosbaar raadsel van haar-zelve zijn geweest voor iederen zielkundige, zonder den bijbel, die nevens de papieren op de tafel lag opengeslagen; zonder die andere boeken van smaak en studie in gindsche *bonheur du jour;* zonder die twee portretten *en crayon*, eindelijk, welke u als 't ware toefluisterden, dat ze de twee eenige wezens voorstelden, waarvoor deze vrouw leefde, haren KAREL en het meisjen, dat ze van gantscher harte *hare* ALWINE noemde. Vroege en smartelijke teleurstelling, hevige strijd, eindelijke overwinning door de kracht des geloofs, dankbaar, heilzaam, blijmoedig gebruik van de behaalde zegepraal — ziedaar wat u alles door dien aanblik zou zijn verkondigd: het geheele leven van Mevrouw SLOTER. Waarom hier het portret ontbrak van Mijnheer SLOTER, nu reeds meer dan vijftien jaren geleden gestorven? Omdat zijne weduwe geene daad van huichelarij had willen plegen; omdat ze geen schijn van eerbied had willen aannemen voor de nagedachtenis van een man, dien ze bij zijn leven geen eerbied waardig wist, al had zij de waereld nooit een zweem van recht gegeven tot het verwijt, dat zij beleediging met minachting, ontrouw met bitterheid vergold; omdat ze haren plicht jegens den

onwaardigen echtgenoot tot den einde toe moedig had vervuld, maar daardoor ook na zijnen dood het recht had verkregen om alles te verwijderen wat der martelares aan den beul kon herinneren. Martelares, ja, dit was zij geweest, en dus werd zij genoemd door allen die Mijnheer SLOTER vóór en na zijn huwelijk wat meer van nabij kenden; martelares van het oogenblik af, dat hij, die in de residentie eene rechterlijke betrekking bekleedde, haar in zijne kringen had gepresenteerd als zijne echtgenoote, de dochter van een Amsterdamschen handelaar. Veel meer kwam men niet te weten van het verleden der jonge, bleeke vrouw; zij-zelve sprak er nooit van, zelfs niet tot hen die later hare vertrouwdste vriendinnen waren geworden. Mijnheer, wanneer hij het had kunnen goedvinden, van haar nog iets anders te vertellen, dan dat ze als vrouw liefst maar te huis bleef, weinig menschen zag, en, toen haar een zoon was geboren, in 't geheel niet meer uitging — Mijnheer had nog kunnen mededeelen, dat hij haar in Amsterdam had leeren kennen als een even bleek, stil meisjen, dat zelden lachte, weinig *energie* scheen te bezitten, zijne attentiën verdroeg zonder ze uit te lokken, en al spoedig haar eenig wapen, hare tranen, had teruggehouden, toen zij den uitdrukkelijken wil van haren vader had vernomen en gehoorzaamd, en den man had gehuwd voor wien zij noch afkeer, noch liefde gevoelde, wien zij alleen, meer nog met blikken dan met woorden, had gebeden om wat toegevendheid en wat edelmoedigheid. Hoe luttel zij die mocht ondervinden, hoe schandelijk hij haar veronachtzaamde, hoe wreed hij haar bespotte, telkens wanneer zij het bedwang over hare diepe, stomme smart verloor! O, zij had het nooit geklaagd, en daar waren er velen, die meenden, dat eene vrouw, die zich zóó weinig liet gelden, die zóó veel ongewroken liet, al zeer weinig moest beteekenen. Niemant ook zag den strijd, die daar in de binnenkamer werd gestreden; niemant telde de zuchten noch de beden, die uit het gefolterde gemoed oprezen om kracht en hulp — maar niemant ook vermoedde, dat wat eerst slechts doffe berusting was, eerlang heldenmoed werd, die geen enkel middel ongebruikt liet om vóór alles eene goede, eene echte moeder te worden voor het kind dat haar werd gespaard en dat schier nooit door den vader werd opgemerkt. En toen de dood den beul in den bloei van zijn

mannelijken leeftijd verraste, toen de kerker voor het slachtoffer werd ontsloten, toen trad zij daaruit niet te voorschijn met een juichtoon over hare bevrijding op de lippen — toen vonden alleen eerst enkelen en later velen de gelegenheid om zich te overtuigen, welk een schat de doode had bezeten, zonder de waardij daarvan te beseffen, zonder dien ooit aan het licht te brengen. Mevrouw SLOTER was geene eenzelvige dweepster geworden in die afzondering; eigen neiging, zoo wel als het belang van haren zoon KAREL, voerden haar allengs in de samenleving terug, welker genoeghten zij niet verwierp, maar smaakte met bedachtzame matiging, maar veredelde en verhief door haren vromen zin, door haar ontwikkeld verstand. De tien jaren van haar huwelijk hadden haar oud gemaakt; de altijd bleeke wangen droegen de sporen van bange tranen en pijnlijk strijden. Sints zij weduwe was, keerde daar op haar gelaat wel niet meer het waas der jonkheid terug, maar de blik werd weêr helder en scheen iets van den gloed te weêrspiegelen, die daar lag in de schitterend blaauwe kijkers van haren KAREL; de blos des levens en der gezondheid verspreidde een dun waas over de sporen der smarte, en deed ze niet meer zoo in het oog vallen; de mond glimlachte weder, maar met eene zulke kalme rustigheid, als nimmer in strijd was met de meestal ernstige woorden welke hij uitsprak — in één woord: geheel het voorkomen van Mevrouw SLOTER was in volkomene harmonie met alles wat haar omringde. En dit getuigde van eene vatbaarheid om het goede en schoone dezes levens te genieten met de blijmoedige rust van eene, die geleerd heeft, dat het alleen onvermengd genot oplevert voor wie de kracht in zich voelt om het des noods te kunnen ontberen. En die vrouw hier in tranen; terwijl al het lijden en al de strijd, die werd gestreden en doorgestaan, zich op nieuw in geheel hare houding, op hare trekken afspiegelen!... O, het moet wel eene zeer machtige en zeer smartelijke herinnering wezen, die dat kon te weeg brengen!

Wij weten niet hoe lang zij in deze gepeinzen is verzonken geweest. Zoo er strijd is gevoerd, zeker is het dat er dan ook overwonnen is, want allengs zien wij hare blikken zich verhelderen, de pijnlijke uitdrukking van hare trekken verdwijnen, en, terwijl zich rustige kracht vertoont in ge-

heel hare houding, hooren wij haar kalm en zacht spreken:

— Ik zal niet naar de tentoonstelling gaan; ik wil die schilderij niet zien, vooral *nu* niet! Neen, dat is nog de rechte onderwerping niet, die, ja, wel lijdt en duldt, maar toch telkens de behoefte gevoelt om anderen deelgenoot te maken van wat er in 't binnenste van de ziel omgaat; die wel kan tasten in eigen boezem, maar alleen om van de verwoesting, daarbinnen aangericht, een schouwspel te maken, dat zwakke zielen verschrikt en onverschilligen een glimlach afperst. De kunst, zegt men, de kunst! Nu ja, maar de kunst *eischte* hier de voorstelling niet; hij, die in het geheim is, weet, dat zij hier slechts voorwendsel is geweest, en hij zou de kritiek een machtig wapen in de hand geven, wanneer hij openbaarde wat hier de individualiteit van den kunstenaar heeft bijgedragen. HERMAN! HERMAN! het is niet edelmoedig van u, zoo iets te wagen; dacht ge dat er nog eene andere herinnering noodig was om *uw* lijden te begrijpen, dan die aan hetgeen *zij* heeft geleden, dan de levende getuigenis, welke zij dagelijks om zich ziet, en die ze kalm kan aanschouwen, omdat zij eene rust heeft leeren kennen, welke *gij* haar het allerminst moest trachten te ontrooven. Arme, arme ALWINE! zoo dit het gevolg ware! En dat, nu gij in een gevaar verkeert, dat ik, maar ook ik alleen, misschien nog van u kan afwenden, omdat KAREL mijn zoon is en gij mij eene dochter zijt geworden! O, wanneer ik eene moeder hadde bezeten, die voor mij gedaan had wat ik voor ALWINE wil doen!... Maar God heeft het anders gewild, en ik dank er Hem voor, dat Hij mij ten minste het voorrecht heeft gelaten, eene andere te behoeden voor een lot als het mijne. De vergelijking faalt, dank zij God! op méér punten. *Zij* vermoedt niets; KAREL's hartstochten kunnen niet zoo hevig wezen als de zijne; zoo hij ze niet wist te beheerschen, zou mijn moeder-oog zich droevig hebben moeten vergissen. Maar, neen, hij *zal* ze beheerschen; reeds zag ik *hem* een strijd voeren, die *toen* niet eenmaal werd beproefd, en waarin ik hem voortaan zal ter zijde staan... meest door hem te wijzen op Dien, die soms zware offers eischt, maar den blijmoedigen offeraar beloont. Elf uur, KAREL laat zich doorgaans niet wachten. Ah, daar hoor ik hem. — Binnen!

— Ge wildet mij spreken eer ik uitging, mamalief?

— Ja, beste jongen! er ligt mij iets op het hart. U *niet?*

— Eigenlijk wel, mama! maar, weet u, ik was nog niet eens met mij-zelven...

— Of ge uwe moeder in het vertrouwen zoudt nemen of niet, wel foei, dat kunt ge niet meenen. Ge zoudt uit u-zelven toch wel gekomen zijn, ik ben er van overtuigd, maar later — te laat misschien. Want als ge het met u-zelven waart eens geworden in een verkeerden zin, zou *ik* misschien weinig meer hebben kunnen uitrichten, en ALWINE het slachtoffer zijn geweest.

— Mama! gij overstelpt mij! Gij *weet* reeds wat mij zoo rusteloos pijnigt, en gij voegt er in denzelfden adem de veronderstelling bij, als of het geluk van haar die ik lief heb, bij mij niet boven *alles* zou gelden!

— Boven *alles?* God geve het, KAREL! want dan geldt het ook boven de stem van den hartstocht, boven de neigingen van het oogenblik.

— Beste moeder! Ik twijfel niet aan uwe liefde, aan uwe innige belangstelling... O, ik bid u, laat mij ook niet twijfelen aan de juistheid van uwen blik, aan de rechtvaardigheid van uw oordeel. Het schijnt dan zoo, mijne toenemende gehechtheid aan ALWINE, mijne ingenomenheid, die allengs liefde, vurige liefde is geworden, is u niet ontgaan. Misschien is het goed, dat gij het niet zorgeloos hebt aanschouwd, hoe zich dat gevoel allengs wijzigde; maar dan hebt gij ook niet kunnen voorbijzien den strijd dien ik voerde, toen ik eenmaal wist dat zij mij iets méér was dan eene *zuster*, en dan kunt gij ook niet het gevoel, dat zich zoo langzaam, zoo trapsgewijs heeft ontwikkeld, alleen als de neiging, den hartstocht van een oogenblik bestempelen.

— Geloof mij, beste KAREL! uwe moeder miskent u niet; zij weet dat er niets in u is omgegaan, niets door u gedaan, dat uwer onwaardig zou zijn. Maar vergeef het haar, die óók heeft geleden door hetgeen u thands doet lijden, die de ondervinding van een geheel leven achter zich heeft, vergeef het haar, dat zij den tijd, waarin de hartstocht zich doet gelden, een oogenblik noemt in vergelijking van de lange, lange jaren van smart die daar volgen, wanneer die hartstocht niet moedig wordt bestreden, en... snel overwonnen.

— Ik begrijp u slechts half, mama! De noodzakelijkheid

om eene liefde te onderdrukken en te dooden, die haar voorwerp waardig is, zie ik niet in; waarom zou zij zich niet mogen ontwikkelen en, door wederliefde gevoed, niet het geluk, het hoogste geluk, mogen uitmaken van twee zielen die voor elkander willen en kunnen leven?

— Laat mij u eene wedervraag doen, KAREL! Gij hebt gestreden tegen uwe neiging: was het niet, omdat gij zelf het andwoord vreesdet, dat, in uwe omstandigheden, op die vraag zou moeten worden gegeven?

— Het is zoo, ik meende niet te mogen toegeven aan het gevoel, dat mij dreigde te overweldigen, omdat ik twijfelde, of het bestaanbaar was met het geluk mijns levens. Maar die twijfel had een geheel anderen grond, dan waarop *uwe* vrees is gebouwd, dat het gehoor geven aan de stem der liefde onvoorzichtig zijn zou, ja, gevaarlijk voor de rust onzer zielen.

— En waaraan dan, bid ik u, schrijft gij die vrees, die ik niet wil ontveinzen, bij mij toe?

— Allereerst aan de onderstelling, dat, terwijl bij mij de dagelijksche omgang met ALWINE heeft gestrekt om mij de gaven van haren geest te leeren waardeeren, haar zacht en teder gemoed, hare onvergelijkelijke lieftalligheid, haar fijn gevoel, in één woord, al hare voortreffelijkheden te leeren kennen en hoogschatten — dat, terwijl bij mij die vereering liefde is geworden, zij van hare zijde niets van dien overgang heeft bespeurd, en voor mij geen ander gevoel koestert dan de kalme, reine gehechtheid van eene zuster aan haren broeder.

— Ik beken het u, KAREL! ik geloof dat ALWINE u nooit anders heeft beschouwd, dat zij, zelfs niet in de verte, ooit aan iets anders heeft gedacht. Ik zou mij zeer moeten bedriegen, wanneer eene dergelijke gedachte, zoo zij al in ALWINE had kunnen oprijzen, niet onmiddelijk door haar zou zijn onderdrukt. Ik heb het meisjen vooral lief om hare oprechtheid, die mij zoo iets niet verborgen zou hebben gehouden, om haar gezond verstand, dat elke bespottelijke en gevaarlijke inbeelding van dien aart zou hebben verboden. Ware ik daarvan niet overtuigd geweest, even als van uw mannelijk eergevoel — ik zou de scherpte van mijnen blik, mijne oplettendheid, die zich op alles had gewapend, toch hebben mistrouwd, en geene gevaarlijke brandstoffen in zoo onmiddellijke

nabijheid hebben geduld. Maar even oprecht beken ik u, dat ik geene enkele reden weet te bedenken, waarom ALWINE, wanneer gij haar uwe hand boodt, zou weigeren of zelfs aarzelen die aan te nemen.

— Moederlief! ge zegt dit zoo koel, zoo behoedzaam... O, ik begrijp u thands: gij vermoedt dat ALWINE mij niet zou willen verstooten, omdat plicht, dankbaarheid, kortom enkel drijfveeren van verstandelijken aart, haar daartoe zouden noopen, maar dat daaraan zou ontbreken het eenige wat een bestendig, een volkomen aardsch geluk kan waarborgen — de warme gehechtheid, de onwederstaanbare aandrang des harten — en het is die vrees, welke u beweegt mijne liefde te bestrijden. O, het getuigt mij van uwe moederzorge, en toch pijnigt, toch grieft mij die onderstelling!

— Egoïst als ge zijt! Als of ik in dat geval alleen u en ook niet ALWINE zou trachten te behoeden voor al het noodlottige van *zulk* eene verbintenis. Neen, KAREL! wanneer ge dan wilt, dat ik u van eene andere mogelijkheid, eene andere waarschijnlijkheid spreken zal — zie, ik acht het geenszins onnatuurlijk, dat in het binnenste van ALWINE's gemoed neigingen verborgen liggen en wenschen sluimeren, die slechts een onvoorzichtig woord van u noodig hebben om zich met kracht te doen gelden; vonken, die bij de eerste gevaarlijke aanraking tot eene vlam zouden worden; gevoelens, die alleen de gelegenheid behoeven om zich tot eene even sterke liefde voor u te ontwikkelen, als welke gij thands gevoelt voor haar. Zoo ik dus hier vrees, is het alleen voor uwe onvoorzichtigheid.

— En waarom zoudt gij, gij, beste mama! die onvoorzichtigheid, zoo als gij het gedurig noemt, zoo zeer betreuren? Het karakter, de voortreffelijke eigenschappen van ALWINE...

— Ik ken ze, ik schat ze hoog, en ben overtuigd dat ze hem, wien hare liefde te beurt valt, gelukkig zullen maken; ik geloof zelfs dat niemant die voortreffelijkheid levendiger zou beseffen, of er gezegender vruchten van plukken dan gij.

— Ik geraak hoe langer zoo meer het spoor bijster, mama! Mijne stoffelijke belangen...

— Zouden u van die verbintenis niet behoeven terug te houden. Daarenboven heb ik geleerd daarop althands niet het eerst te letten.

— Maar het kan toch de stand, de afkomst van ALWINE niet zijn, die...

— KAREL! ik bid u... ge ziet mijne ontroering, ik... Vergeef mij, ze zijn *mijn* geheim; maar ik vermeen dat gij met geen minder recht de achting en den eerbied der waereld zoudt kunnen eischen voor uwe echtgenoote, dan waarmede ik het deed voor mijne pleegdochter.

— Als het dan dat alles niet is, moeder! zeg mij dan toch waarom gij van mij *kunt* verwachten, ja, schijnt te eischen, dat ik afstand zou doen van een geluk, dat ik zoo vurig begeer, waarvan gij-zelve erkent dat het binnen mijn bereik zou liggen, wanneer ik er de hand naar uitstrekte?

— Uwe hevigheid, KAREL! doet mij leed, meer om uwentwil evenwel dan om mij, ofschoon zij u onbillijk maakt jegens uwe moeder... Ik vraag u nog eens: wáárom hebt gij dan de hand niet uitgestrekt naar dat geluk? wááraan twijfeldet gij, zoo het niet was aan uw *recht* op dat geluk? wáárom was er reeds lang eene besluiteloosheid en een strijd te lezen in uwen blik, in al uwe handelingen, waaronder ge lijden moest, en die ge toch zoo zorgvuldig mogelijk hebt getracht te verbergen?

— Moederlief! ach! ge verlangt dat ik u iets zal mededeelen wat u wel onverklaarbaar moet voorkomen; spreken van iets, waaraan ik rechten toeken, in strijd met die, welke mijn hart doet gelden; rechten, die eene vrouw, eene moeder zelfs, nooit zou kunnen begrijpen, veelmin erkennen!

— Misschien!

— Neen, moeder! neen! Het is onmogelijk dat gij zoudt kunnen weten wat zich tusschen mij en mijne liefde heeft geplaatst; onmogelijk dat gij het voor iets meer zoudt houden dan eene hersenschim! Bovenal is het onmogelijk, dat uwe bezwaren en de mijne dezelfde zouden zijn. Zie, ik herinner mij nog zoo levendig, hoe veel er noodig was om uwe toestemming te verkrijgen om mij de loopbaan der kunst te laten volgen; hoe alleen mijn dringend smeeken en de verzekeringen van bevoegde beoordeelaars u hebben doen toegeven; hoe veel vrees ge sints hebt doen blijken of de uitkomst wel aan mijne verwachtingen zou beantwoorden; hoe ge, zelfs na mijn aanvankelijk gelukkig *succès*, zijt blijven twijfelen... In één woord: ik weet het, hoe geheel anders gij denkt over mijne *carrière*,

over het doel dat ik najaag, en dat het in u niet kan zijn opgekomen te vermoeden, dat er strijd bestaat tusschen die roeping en mijne liefde. Of, zoo dat al *kon* geschied zijn, gelooft gij aan die roeping toch niet vast genoeg om mij de opoffering aan te raden van mijne liefde, wanneer *die* u welgevallig ware geweest. Neen! het moet iets anders zijn, dat u mijne neiging voor ALWINE doet bestrijden; maar wat... in 's hemels naam, ik bid u, zeg mij *wat?*

— En als het toch eens zoo ware, KAREL! Als ik uwe *carrière* als kunstenaar onvereenigbaar achtte met uwe liefde, en meende dat gij de laatste moest bestrijden en opofferen, omdat de eerste voor u eene waarde heeft verkregen, die het opgeven dáárvan u bijna onmogelijk zou maken?

— Moeder! wanneer *gij* daaraan hebt gedacht, zoudt ge ook moeten hebben geraden, welke waarde de kunst heeft voor mij, voor ieder die zich kunstenaar gevoelt; en zie, dat kan ik bijna niet gelooven! Vergeef mij: de moeite, die het gekost heeft om uwe toestemming te verkrijgen, toen ik dat vak koos, zij...

— Zij wordt u duidelijk genoeg verklaard wanneer ik u zeg, dat ik toen reeds de mogelijkheid voorzag, dat ge eenmaal wenschen, neigingen kondt voeden, die de bereiking van uw doel in den weg zouden staan, en dat ik u den tweestrijd wilde besparen, waarin ge dan zoudt geraken. Eerst toen ik wist dat gij het werkelijk en op goede gronden als eene roeping beschouwdet, toen gaf ik toe; maar met het vaste voornemen om naauwkeurig te letten op het eerste verschijnsel van zulk een strijd, en u ter zijde te staan met de herinnering dat ge aan die roeping eenmaal gehoor gaaft met het voornemen om er u groote offers, des noods zelfs het bedwingen en uitroeien van de tederste neigingen, voor te getroosten.

— Moeder! moeder! ik zie het, ik heb uwe liefde, ik heb vooral uw doorzicht miskend. Maar toch, dat doorzicht bevreemdt, verbaast mij... hoe hebt gij kunnen denken, kunnen berekenen, dat ooit zulk een strijd...

— Vraag mij niets, KAREL!... geloof mij alleen wanneer ik u zeg, dat ik het kon en moest doen, maar alleen ten koste van eene ondervinding, die... o, eenmaal zal ik u daarvan méér kunnen mededeelen, nu nog niet. Vergenoeg u thands met de verzekering, dat ik weet, hoe de kunstenaar, al

acht hij in sommige oogenblikken de inspraken van hart en geweten sterker dan zijne roeping, andere oogenblikken kan en moet kennen, waarin hij te recht of te onrecht meent, dat zij zijn genie verlammen, zijne vlucht belemmeren, en dat hij zich dan diep rampzalig moet gevoelen, terwijl...

— Moeder! om het even *hoe* u dat werd geopenbaard, gij hebt juist geoordeeld; gij hebt mijn toestand geraden en den strijd, dien ik te verduren had... Ach! ik kon dien niet langer alleen strijden, ik moest den overkropten boezem lucht geven, en aan VERLAAN, die ook door u hoog gewaardeerd wordt als kunstenaar, dien gij kent als mijn getrouwsten, mijn oprechtsten vriend, hem heb ik mijn vertrouwen geschonken.

En KAREL deelde zijne moeder het gesprek mede, dat ook wij hebben aangehoord. Niet een van de bezwaren, door VERLAAN aangevoerd, verzweeg hij; maar ook niets van zijn vreeslijk opzien tegen het offer dat hij der kunst zou moeten brengen, niets van zijnen twijfel, zijne zwakheid, zijne aarzeling tegenover dien eisch.

Mevrouw SLOTER hoorde dat alles bedaard aan, zonder door een enkel woord hare instemming of afkeuring te kennen te geven; alleen vertoonde zich bij wijlen eene uitdrukking van diepe smart op haar gelaat, en toen KAREL geëindigd had, lag daar iets als droevig verwijt in hare stem toen zij sprak:

— Dit alles heeft ook mij voor den geest gezweefd, KAREL! maar ik dacht daarbij nog aan iets anders dan aan hetgeen gij kondt lijden onder die verdeeldheid tusschen uwe innigste neigingen. Ik dacht ook aan ALWINE... Stil, gij moogt mij niet in de rede vallen!... Ik verwijt u niets, ik beklaag u alleen, wat ik weet dat ge uw egoïsme gemeen hebt met elken man, elken kunstenaar. Het is zijn noodlot, dat hij datgene wat hem het liefst is, somtijds het wreedst veronachtzaamt, wanneer de stem der eerzucht, de verlokkingen van den roem zich laten vernemen, wanneer hij de macht van zijn talent gevoelt. Des te erger voor haar, die ondanks hem, en toch door hem, het slachtoffer wordt van een onbedacht toegeven aan den invloed der hartstochten. Gij, noch VERLAAN, o, ontken het niet! hebt gedacht aan ALWINE; wat zij zou moeten lijden, wanneer gij vruchteloos trachttet te kampen met uwe onvoldaanheid, met uwen wrevel tegen hetgeen gij voor een struikelblok zoudt houden op uwen weg. Gij hebt vooral niet

berekend wat er zou moeten omgaan in *haar* gemoed, wanneer het haar vroeger of later inviel zich-zelve te verwijten, dat te zijn geworden, wat *gij* alleen haar toch worden deedt. Ik spreek niet van de verwoesting in het hart der vrouw, die eenmaal de liefde had aanvaard, en met de schatten van hare wederliefde beantwoord, van een die zich van haar afwendde, toen het hem in een noodlottig oogenblik werd ingeblazen, dat daar nog iets anders bestond dat hoogere rechten op hem had dan het voorwerp van zijne liefde, iets dat zijne geheele en onvoorwaardelijke toewijding eischte. Gode zij dank, dat ik heb gewaakt, onophoudelijk gewaakt; Gode zij dank, dat geen onvoorzichtig woord, geene onbedachte handeling van uwe zijde de zielerust van ALWINE, haar geluk nog in gevaar heeft gebracht!

— Moeder! gij spreekt er van, als of mijne liefde eene beleediging, eene ramp voor ALWINE ware!

— Zeg: als of zij het voor haar kon *worden*, KAREL! Zie, al wildet gij om haar uwe *carrière* als kunstenaar vaarwel zeggen, en al gevoeldet gij nimmer berouw daarover, wat dunkt u, zou het u zoo gemakkelijk vallen een ander vak te kiezen, daarin vooruit te komen, al de bezwaren te overwinnen waardoor uw huiselijk geluk en uw stoffelijk bestaan zouden worden bedreigd? Misschien hebt ge nog niet eens aan *die* moeielijkheid gedacht, en dat is bijna natuurlijk, waar al het andere u zoo zeer bezig hield. Maar nu ook mag er niet langer geaarzeld worden; elk uur, dat ge met ALWINE doorbrengt, is gevaarlijk voor de gelukkige kalmte van haar gemoed, gij...

— Moeder! lieve moeder! ik bid u, laat mij den tijd tot eene keuze, die zoo veel moet beslissen! Ik zal mij-zelven ernstig beproeven en, o, ik beloof 't u, van nu af minder aan mijn geluk denken dan aan het hare; dat zal mij voortaan in waarheid boven *alles* gelden!

— Ge hebt daar straks hetzelfde betuigd, KAREL... ik verwacht van u, dat, na ons gesprek, die betuiging u meer dan ooit ernst zal wezen. Ge hebt tijd gevraagd om u te beraden... ik begrijp dat gij dien noodig hebt, ik begrijp ook dat uw gemoed kalm, uw geest onbeneveld moet zijn om tot eene goede, onberouwelijke keus te komen. Ik vrees dat de nabijheid van ALWINE daaraan weinig goed zou doen... dat

uw dagelijksche omgang met haar den strijd tusschen uwe verschillende neigingen te ongelijk zou maken, en daarom moet die omgang worden afgebroken, moet...

— Versta ik u wèl, moeder! ge zoudt mij willen berooven van een genot, een geluk...

— Dat wellicht bittere vruchten zou dragen. Geloof mij, het *moet* zoo zijn; daarenboven wenschte ik u in de gelegenheid om uwe krachten, uwe vooruitzichten op het gebied der kunst naauwkeuriger te leeren kennen; om ze te kunnen toetsen aan eene andere, eene nieuwe en ruimere omgeving. Na een jaar zult ge, op beteren grond en met een meer onbevangen gemoed dan thands, kunnen beslissen wat u de kunst kan geven, welke waarde dat voor u heeft. En wanneer ge dàn nog altijd in twijfel mocht zijn of het tegen de opoffering van uwe liefde kan opwegen, wanneer ALWINE's beeld u dan tevens nog even helder en krachtig voor den geest staat — dàn zal ik de eerste zijn, die u bij uwe terugkomst den raad geeft: KAREL! doe afstand van eenen ijdelen droom; kies voor de onzekere beloften van roem en zelfvoldoening in de kunst, het meer verborgen, maar voor u volkomen berekend geluk, dat u aan ALWINE's zijde *zeker* wacht!

KAREL gevoelde dat zijne moeder gelijk had, dat hetgeen zij voorschreef werd ingegeven door diezelfde verstandige en toch zoo innige liefde, waarvan hij reeds ontelbare bewijzen had gezien — daarbij kwam een onbepaald vermoeden, dat zij, meer dan ieder ander, recht had om over zijnen toestand, zijnen tweestrijd te oordeelen, en dat recht had verkregen door eenig offer, hetwelk thands hare uitspraak moest doen eerbiedigen, ja, gehoorzamen. Toch viel het gehoorzamen hem moeielijk: wien, die bemind had zoo als hij, zou het geen pijn hebben gekost. Misschien was het de oorzaak dat de bitterheid der teleurstelling niet geheel werd verborgen door de woorden:

— Moeder! ge vergt geene kleine zelfverloochening van mij, maar ik begrijp dat gij haar eischen kunt. Gij ook, gij brengt een offer; ik weet dat gij mij hier zult missen... ik wil uwe zielskracht niet noodeloos beproeven om van uwe zwakheid een twijfelachtig voordeel te trekken; de nabijheid van ALWINE...

Mevrouw SLOTER viel hem in de rede, en in hare stem en op haar gelaat lag te gelijk zoo veel onuitsprekelijke liefde

voor haar kind, en zoo veel vaste moed om te volbrengen wat zij haar plicht achtte, dat de bitterheid volkomen week uit KAREL'S gemoed, toen zij sprak:

— KAREL! gij zijt mijn eenig kind, gij zijt mij het liefste op aarde, uw geluk is nog het eenige wat mij aan dit leven bindt; maar daarvoor heb ik dan ook aanspraken op uw volkomen vertrouwen, en mag ik hopen, dat gij mij het offer van uwe tijdelijke verwijdering niet pijnlijker zult maken dan het reeds is... Of zoudt ge mij willen noodzaken om het gemis van een korten tijd af te koopen door een ander gemis voor het geheele leven? Want als gij hier bleeft, wees verzekerd, dat ik geen oogenblik zou aarzelen, ALWINE te bevrijden van hetgeen ik voor haar zoo gevaarlijk acht, door haar verre, verre van hier te doen vertrekken. Gij hebt haar lief; welnu, bedenk dan ook wat die scheiding *haar* zou kosten.

KAREL boog het hoofd en hernam zacht, maar vast:

— Welnu, ik zal van hier gaan... liefst naar Dusseldorf; dáár zal ik alles vinden wat mij noodig is, om het kalme, gelukkige bestaan hier te vergeten, een leven vol rusteloozen arbeid, vol van de krachtigste indrukken der kunst, en zeker ook den besten toetssteen voor *mijnen* aanleg en *mijne* vooruitzichten.

— Ik heb zulk een moedig besluit van u verwacht, mijn jongen!

En Mevrouw SLOTER stond op en kuste met moederlijke tederheid haren lieveling; toen zijne hand grijpende en hem in de oogen ziende met een door tranen verduisterden blik, vervolgde zij met bevende stem en bijna smeekende:

— Ééne belofte nog van u, mijn kind! als ge niet wilt dat uwe afwezigheid mij van elk rustig en gelukkig uur zal berooven! Beloof mij, plechtig, bij uwe liefde, bij de achting welke ge mij toedraagt, dat ge nooit zult omzien naar eene andere vervulling van de ledigheid, die ge somtijds in uw gemoed zult ontwaren, dan die welke uwe studiën, uwe rustelooze kunstbeoefening u kunnen aanbieden! Beloof mij, dat gij nooit eene verstrooiïng zult zoeken, die u en uwe liefde voor ALWINE onwaardig zou zijn; dat, wanneer de kunst, en zij alleen, niet langer de behoeften van uw jong en vurig gemoed kan bevredigen — dat gij dan geen oogenblik zult toeven om den raad der vriendschap, neen, de liefde van uwe

moeder in te roepen, en aan haar hart rust en vrede te komen zoeken!

Zonderling getroffen door den diep roerenden toon waarop zijne moeder sprak, en de ongewone aandoening, die op haar gelaat stond te lezen, legde KAREL de belofte af die van hem werd gevraagd, en had toen de voldoening van haar allengs tot de gewone kalmte te zien terugkeeren.

Later uur dan de gewoonte was, vond heden het kleine gezin vereenigd in de gezellige huiskamer van Mevrouw SLOTER, waar ALWINE hare pleegmoeder en KAREL reeds eenigen tijd met de koffi had zitten wachten. Misschien ware het voor den novellist eene schoone gelegenheid geweest den maagdelijken twijfel, de schuchtere vreeze, of de zoete droomerijen te schetsen, welke het pas geboren, naauw ontloken bewustzijn van zich door een trouw en edel hart bemind te weten, pleegt te doen oprijzen in een jong, rein en gevoelig vrouwenhart, zoo slechts een onvoorzichtig of dubbelzinnig woord van KAREL bij ALWINE eenig vermoeden had doen ontstaan van hetgeen hij voor haar gevoelde. De waarheid echter eischt te bekennen dat er bij ALWINE geen spoor van zoodanig vermoeden te vinden was; dat zij noch onrust, noch twijfel gevoelde, en niets van hare gewone levendige vrolijkheid had verloren, al had het langdurig wegblijven van moeder en zoon haar eene kleine beweging van ongeduld ontlokt, een schier onmerkbaar wolkjen over haar voorhoofd doen glijden. Het was alleen omdat zij vreesde iets te kort te zullen komen van de wandeling, welke men gewoon was in het middag-uur te doen, en waarvoor het nu juist zulk overschoon weder was. Hare vrolijkheid en zorgeloosheid waren echter geenszins het gevolg van eene oppervlakkigheid, die nog nooit had getracht zich rekenschap te geven van de plichten, welke haar in het leven konden wachten, noch van eene ongevoeligheid, die het tamelijk onverschillig acht of men door ontwikkeling van geest en gemoed in staat is die plichten te vervullen — integendeel, hare vrouwelijke roeping stond haar helder voor den geest, zij had niets veronachtzaamd wat haar wapenen kon tegen de beproevingen, wat haar vatbaar kon maken voor de veelzijdige genietingen des levens. Maar juist dáárom kende zij noch de ziekelijke inbeelding, die zich wenschen of bekommeringen schept, welke beide even ongerijmd zijn, noch de

kleingeestigheid, die elke geringe teleurstelling meent te moeten wreken op wie haar omringen, die zich beleedigd of gewond acht wanneer niet alles en allen medewerken om haar welgevallig te zijn. Het leven, met alles wat er haar in kon wachten, had zij zich leeren voorstellen zoo als het haar met moederlijke liefde door Mevrouw SLOTER was geteekend, en tevens van haar de middelen leeren kennen om zich steeds boven de omstandigheden te kunnen verheffen, en nimmer onvoorwaardelijk door deze beheerscht te worden, terwijl zij zich in 't eind kracht en degelijkheid genoeg bewust was om hare jeugd te genieten met die vrolijke onbezorgdheid, welke alleen maar waakt, dat genot noch voorspoed het hart bedwelmt of den geest benevelt. Fijn en diep gevoelend, gaf zij aan elk gevoel toe dat haar trok tot wat schoon en aangenaam was, maar werd, èn door haar eigen gezond oordeel, èn door de bedachtzame leiding van Mevrouw SLOTER, bewaard voor de eerste overprikkeling van dat gevoel, welke altijd eene ziekelijke neiging achterlaat en den weg opent voor zoo menige dwaze inbeelding. Gelukkig en vrij wist zij zich onder het dak van Mevrouw SLOTER, en hare vereering voor deze, en haar onbepaald vertrouwen op het doorzicht en de liefde van de beminnelijke vrouw, deden haar het heden genieten zonder het ooit door de toekomst te laten bederven. Toch rezen daar wel eens vragen in haar gemoed, die haar met eenige onrust en onvoldaanheid vervulden. Het was dan, wanneer in hare ziel onbestemde, flaauwe herinneringen opdoemden uit een lang, lang verleden; herinneringen uit hare vroege kinderjaren; van eene geheel andere maatschappij en geheel andere menschen dan haar nu omringden; van een armelijk vertrek met eene stervende vrouw, welke zij *»la bonne maman"* had hooren noemen; van spoedige en verre reizen met eenen man, die haar nu eens onstuimig liefkoosde, dan weêr met eene soort van afkeer van zich stiet; van een langdurig verblijf op de kostschool; van het eerste bezoek, sints geregeld herhaald, haar door Mevrouw SLOTER gebracht; van hare opname in dier woning, toen zij voor het eerst ondervond wat het zeide bemind en beschermd te worden. Zou haar verblijf in dien kring altijd duren? Wat was Mevrouw SLOTER voor haar? Zou zij dat altijd blijven? Zou zij nooit den man terugzien, die op zoo vreemde wijze met haar had

omgegaan, toen zij nog een kind was? Zou... Maar Mevrouw SLOTER had eens, toen zij onwillekeurig enkele van deze vragen in vertrouwen ook aan haar had gedaan, haar dringend en liefdevol vermaand ze te laten rusten, tot dat het oogenblik zou gekomen zijn, waarop zij-zelve het noodig achtte, ze te beandwoorden, en te gelijk had de goede vrouw haar ernstig gebeden toch geen oogenblik te wankelen in het vertrouwen op hare moederlijke ondersteuning en raad bij al wat haar in de toekomst kon wachten. En zij had zich zoo zonder eenige bedenking naar die bede gevoegd, en door zoo menig bewijs hare onbepaalde overgave aan de leiding harer moederlijke vriendin gestaafd, dat wij ons niet langer behoeven te verwonderen over het besef van groote verandwoordelijkheid, noch over de naauwlettende zorge, waarvan de woorden der moeder tegenover haren zoon hebben getuigd.

— We zullen ons moeten haasten, liefste ALWINE! om ons te voorzien van een geleider, die wat in onzen smaak valt, bij onze zomertochten.

— Hoe zoo, mama? Is KAREL afgeschrikt door de ondervinding van verleden jaar?

— Misschien; zoo veel is althands zeker dat hij ons aan ons lot gaat overlaten.

— Je begrijpt, ALWINE! dat als iemant er bij verliest, dat onze wandelingen uit zijn, ik wel de lijdende partij zal wezen. Mijn vertrek...

— Vertrek? waarheen? waarom?

— Naar Dusseldorf, om te beproeven of ik die heeren Duitschers het geheim zou kunnen afzien, waardoor ze op onze tentoonstellingen zoo veel succès hebben. Ik denk echter niet zóó lang weg te blijven, dat ik onze goede Hollandsche landschappen zou gaan verachten, of iets vergeten van...

— En is dat zoo in eens opgekomen? Ik weet niet, dat ik er ooit van heb hooren spreken.

— Niet waar? Ge zoudt gedacht hebben, dat de wensch nooit bij hem was opgekomen. De moeder ziet scherp, ALWINE! en daarom bleef het mij niet verborgen, dat er iets werd gewenscht, waarvoor men niet durfde uitkomen. Ik ben KAREL zoo wat te gemoet gekomen, en de slotsom is, dat we nu beide overtuigd zijn, dat het verblijf te Dusseldorf, al berooft het ons van veel aangenaams, voor den schilder

te wenschelijk is, dan dat wij ons geene tijdelijke opoffering van genoegen zouden willen getroosten?

— Nu, 't is dan toch wel diep verborgen geweest, dat verlangen. Ik maak KAREL mijn compliment over zijne zelfbeheersching... ik dacht nog al, dat ik de eer had van in zijne geheimen te deelen.

— O, als ge wist, ALWINE! hoe die zelfbeheersching...

— Ja, ja, tegenover ALWINE waart gij er wel toe verplicht... vergeet het maar nooit, KAREL!

— Tegenover mij? mama! ik geloof dat ge van morgen besloten hebt mij er in te laten loopen. Tegenover mij... even als of ik KAREL zou geanimeerd hebben tot die reis, en als of hij zich aan mijn raad zou hebben gestoord!...

— En toch, ALWINE! heeft mama misschien gelijk, het ware mij moeilijk geworden, na eene bedenking van u, na een woord...

— Nog op mijne toestemming te hopen of aan te dringen. Begrijpt ge 't nu nog niet, ALWINE? KAREL was bang voor tegenstand, of liever, hij vreesde mij verdriet te zullen doen met de openbaring van dien wensch, en daarom heeft hij zich geweld aangedaan, u buiten het geheim te laten, om onbevooroordeeld te kunnen blijven in zijn onderzoek naar de redelijkheid van zijn verlangen. Toen hij van die redelijkheid overtuigd was, en ik hem reeds had geraden, viel het hem niet langer moeielijk mij alles te zeggen, en sints hij mij in staat heeft gevonden tot eenige opoffering in zijn belang, zal hij wel niet meer op zijn besluit terugkomen, al zag hij, bij voorbeeld, dat gij hem liever hier zoudt houden, dan hem laten gaan.

Mevrouw SLOTER wierp bij het uitspreken der laatste woorden een ernstigen, veelbeteekenenden blik op haren zoon, en wendde toen snel het hoofd om, met eene geheel andere uitdrukking, schier die van vrolijke scherts, ALWINE aan te zien.

KAREL begreep dien blik en zweeg. Hij mistrouwde zichzelven, en wilde, nu eenmaal de zaak was besloten, door geen onwillekeurig woord ALWINE doen gissen wat die reis naar Dusseldorf voor hem beteekende. Hij wandelde de kamer op en neder, bleef eindelijk voor een der vensters stil staan en tuurde werktuigelijk naar buiten.

Zoo ALWINE ver was van de waarheid te vermoeden, dit

begreep zij toch, dat de scheiding van moeder en zoon te smartelijk was, dan dat daarover reeds niet menig woord was gesproken, waarvan de smartelijke naklank zich nog bij KAREL deed vernemen, en zijne ietwat vreemde houding rechtvaardigde, terwijl Mevrouw SLOTER reeds weder hare gewone kalmte scheen te hebben bemachtigd. Dit, en de rust waarmede haar het hart in den boezem klopte, deed haar zeggen:

— Lieve mama! *mijne* wenschen, ze komen hier niet meer in aanmerking, nu gij, na eene moedige zelf-overwinning, nog kracht genoeg hebt overgehouden, om een vrolijk gelaat te toonen. Waar gij, als moeder, zulk een offer hebt gebracht, zou het nog al vrij dwaas klinken, wanneer ik zei dat KAREL liever hier moest blijven, omdat het hier zoo stil zal zijn; omdat onze wandelingen er onder zullen lijden; omdat we niet meer zullen kunnen praten over...

Onwillekeurig ontsnapte haar nu toch een zucht, en op luchtiger toon, dan in harmonie was met hare geheime gedachten, eindigde zij:

— Maar, kom! al zal ik KAREL nog al eens missen... al heb ik nu niemant meer, aan wien ik mijne dwaasheden kan vertellen, en dien ik kan plagen naar hartelust, wat zegt dat eigenlijk! Ik zal liever mijn best doen om u het gemis zoo veel mogelijk te vergoeden; maar, waarlijk, ik zou in staat zijn mij boos te maken op de kunst, als zij zulke onbarmhartige pretentiën durft maken!

Nu toch zuchtte Mevrouw SLOTER op hare beurt, ofschoon bijna onhoorbaar, en aan het venster werd even zacht de weêrklank daarvan vernomen.

Aan den avond van dien dag, en toen zij alleen was, kon ALWINE zich niet bedwingen de talrijke vrienden en bekenden, die bij Mevrouw SLOTER aan huis kwamen, de *revue* te laten passeren, en kwam zij tot het besluit, dat er bij die allen niet één was, met wien ze zoo vertrouwelijk kon praten, die haar met zoo veel oprechtheid prees of laakte, waar zij het gevoelde te verdienen, wiens sympathiën zoo zeer overeenstemden met de hare, wiens gezelschap haar steeds zoo aangenaam was als dat van KAREL, en dat ze in 't eind niemant kon bedenken dien zij meer zou missen dan juist hem, die nu wegging, terwijl al die anderen bleven.

III.

Nagenoeg een jaar was KAREL reeds te Dusseldorf geweest. Zoo als hij zich had voorgesteld, was hij dadelijk na zijne aankomst op het levendigst getroffen geworden door de verscheidenheid van de richtingen waarin hij zijne kunst zag beoefenen, door de geestdrift en den ijver waarmede hij zoo vele voortreffelijke kunstenaars die verschillende richtingen hoorde verdedigen en zag volgen. In het eerst geraakte hij in verwarring tusschen zoo vele lijnrecht strijdige begrippen, waarvan nu eens het eene dan weêr het andere hem het meest juiste scheen; hij stond opgetogen in bewondering voor zoo menig voortbrengsel, dat hem nu eens naar deze, dan weder naar gene zijde deed overhellen, omdat de verschillende opvattingen daarin vertegenwoordigd werden door meesters, die vóór alles eerbied vorderden voor hunne gemoedelijkheid en voor hun talent. Langzamerhand ontwikkelde zich uit dien chaos voor hem het licht, waarin hij die voortbrengselen leerde beschouwen, en bemachtigde hij den maatstaf waarnaar hij hunne waarde kon beoordeelen. Het was toen, dat zijn gezonde zin voor de Natuur en hare duizendvoudige schoonheid hem te stade kwam; het was toen, dat de les, door hem uit zijn vaderland medegebracht, om telkens, telkens weder tot het beginsel van alle kunst, eene onophoudelijke studie van het natuurschoon, een onvermoeid streven om het met alle eenvoudigheid en waarheid te leeren teruggeven, hem de oogen opende voor zoo menige conventionele zienswijze, welke hij hier zag huldigen, voor zoo menig offer dat hij zag brengen aan eene vooraf opgevatte meening, ten koste van de nuchterheid der voorstelling. Daarbij kwam de onverbiddelijke eenzijdigheid, waarmede hij sommigen hoorde veroordeelen als blinde slaven van *hunnen* stijl en *hunne* manier, terwijl zij, die de veroordeeling uitspraken, op hunne beurt van hetzelfde gebrek werden beschuldigd. Wijze raadgevingen hadden hem gewapend tegen eene al te spoedige keuze van het voorbeeld, dat hij wenschte te bestuderen, en toen hij die keuze eenmaal gedaan had, verdedigde hij zich mannelijk tegen zoo veel wat hem trachtte af te brengen van zijne overtuiging, dat geene manier, hoe schitterend ook, geen stijl, hoe streng ook, geen stelsel, hoe goed verdedigbaar ook, kon opwegen tegen

de oorspronkelijkheid, die slechts ééne meesteres wil erkennen, *de Natuur*. ACHENBACH werd zijn lievelingschilder; maar hij was daarom niet blind voor de diepte van een SCHIRMER, voor het stoute van een LESSING, voor den rijkdom van een LEU. Hij trachtte zijn voordeel te doen met alles, en terwijl zijn aangeboren zin voor het koloriet hem ook hier niet begaf, verzuimde hij niets, wat hem meerdere vastheid in de teekening, beter begrip omtrent de lijnen in de compositie van zijne landschappen kon geven. Had hij te worstelen met de miskenning van enkele ijveraars voor eene uitsluitende richting, aan de andere zijde won hij zich de achting en goedkeuring van meer veelzijdige kunstenaars. De schilderijen, welke hij hier maakte, verkregen hoe langer zoo meer het karakter van eene degelijke natuurstudie; en zoo hij al overtuigd werd van nooit als scheppend genie den weg te zullen wijzen tot eene nieuwe richting, hij verkreeg tevens de zekerheid, dat de oorspronkelijkheid van zijn werk hem een beteren waarborg zou zijn voor zijn succès, dan elke vruchtelooze poging om den schijn van eene genialiteit te bekomen, welke hij niet bezat, en waarvan hij nu ook de eigenaardige manier niet poogde na te bootsen.

Te midden van den rijkdom van indrukken welke hij ontfing, van de moeite die hij had om er zich niet in te verwarren, van de inspanning, waartoe hij zich genoopt voelde om er de meeste vrucht van te plukken, was de eerste snerpende pijn der scheiding van al wat hem dierbaar was, van het voorwerp zijner innige liefde, allengs verzacht geworden. Maar uitgewischt of zelfs verflaauwd was de herinnering van dit alles geen oogenblik; het beeld der bekoorlijke ALWINE het allerminst. Integendeel, toen hij den gang zijner werkzaamheden eens voor goed had geregeld, toen hij zich het doel had gekozen, waarnaar hij wilde streven, en het zich eenmaal duidelijk bewust was — toen waren het de liefelijke herinneringen van zijn te huis, die de leegte aanvulden, welke hij hier bij wijlen gevoelde, die vrolijkheid en zonneschijn verspreidden op zijn pad, zoo vaak het hem duister en zwaar werd te midden van zoo veel als hem vreemd was en bleef. Reeds had hij velen leeren kennen voor wier talent of karakter hij achting en sympathie gevoelde; enkelen, die hem vriendschappelijk waren te gemoet gekomen en wier vriendschap hij

aanvaardde; somtijds, wanneer hij een nieuw kunstwerk bewonderde, of wanneer er een levendig, warm en interessant gesprek over kunst werd gevoerd, was hij enkel geestdrift en scheen hij bevrediging te hebben gevonden voor al zijne behoeften; somtijds ook, wanneer jeugd en levenslust zich deden gelden en nevens de genietingen der kunst ook die des gezelligen levens, der vrolijke feesten hem te beurt vielen, kon zijne geestdrift tot opgewondenheid stijgen — maar tusschen en door dat alles zag hij altijd, altijd *haar;* altijd, altijd ALWINE, zijne moeder, zijn vaderland! En als dan de opgewondenheid voorbij, de geestdrift bekoeld, en alles weêr tot het gewone teruggekeerd was, verwonderde hij zich meermalen hoe hij een oogenblik was verlaten geworden door dat verlangen, dat onuitsprekelijk verlangen naar de zijnen! En nu, het voornaamste: de beteekenis, welke de kunst en het doel, dat zij hare priesters voor oogen houdt, voor hem had verkregen; de waarde, welke hij had leeren toekennen aan datgene waarmede zij hen pleegt te beloonen, die dat doel nabij zijn gekomen of bereikt hebben: roem, eer, zelfvoldoening, stoffelijk aanzien; de mate van talent en krachten, welke *hij* zich geschonken achtte om op zijne beurt naar dat doel te streven? O, het verblijf in de stad, waar zulk een rusteloos en veelzijdig kunstleven heerschte, waar hij omringd was door zoo velen, die met meer of minder gelukkig gevolg, en langs zoo oneindig verschillende wegen, het doel zochten te bereiken, had hem veel geleerd. Lang en veel had hij er over gedacht, naauwkeurig alles gadegeslagen, en de slotsom waartoe hij in 't eind kwam, was deze, dat, terwijl het ideaal der kunst nog altijd boven het bereik zelfs van de uitstekendsten blijft verheven, en onvoldaanheid daarom het deel is van allen, zonder uitzondering, alleen *zij* te beklagen zijn, die de zelfvoldoening missen, welke bij wijlen tegenover die onvoldaanheid staat, omdat zij zich-zelven misleid hebben in de berekening hunner krachten, omdat zij de waarde hebben overschat van wat wel schittert, maar niet verwarmt, wel prikkelt, maar niet bevredigt — de waarde van hetgeen vaak even toevallig is als vluchtig, even onvolmaakt als onzeker. Hij had er ontmoet, die de tederste neigingen des gemoeds hadden onderdrukt, om, zoo zij meenden, onverdeeld der kunst te kunnen toebehooren, maar in hun zelfbedrog, gunsten en

voorrechten hadden verwacht, grooter dan waarop zij aanspraak konden maken, en dus niets dan bittere teleurstelling hadden ondervonden; anderen, die gelijke offers hadden gebracht, en schijnbaar rijker belooning ontfingen, maar, nevens de onbestendigheid der genotene gunsten, grievende miskenning, scherpe benijding hadden leeren kennen; weder anderen, die gemeend hadden nevens hetgeen, waartoe het bezit van een rijk talent in de kunst hen moest voeren, bevrediging van de meer innige behoeften des harten te zullen vinden in hunne liefde, in hun huisgezin, maar bedrogen waren uitgekomen, omdat de hartstocht hen had verblind voor zoo veel dat hun had kunnen voorspellen, dat hunne roeping noch hun talent begrepen of gewaardeerd zou worden door hen die zij lief hadden; anderen, eindelijk, die, door een valsch begrip van vrijheid geleid, elken tederen band hadden versmaad, en, terwijl de kunst hunne verwachtingen en wenschen had bekroond, het ledig in hun gemoed hadden pogen te vergeten in de bedwelming der zinnen, maar daarbij de frischheid, de energie van hun talent hadden ingeboet. En toen dacht KAREL aan zijne ondervinding, die hem kon behoeden voor overschatting van zijne krachten; aan de schoonheid en bereikbaarheid van het standpunt in de kunst, dat hij er mede kon bereiken; aan zijne liefde voor ALWINE, welke door afstand noch tijd was verkoeld; aan zijne behoefte van te beminnen en bemind te worden; aan alles wat hem verzekerde bij zijne geliefde begrip en zin te zullen vinden voor zijn streven als kunstenaar. En toen gevoelde hij, dat, ondanks alles, wat VERLAAN had volgehouden, zijne vereeniging met ALWINE mogelijk was geworden, nu hij zich zijne plaats in de kunst zag aangewezen, het doel van zijn streven bepaald; hij gevoelde, dat de vrees zijner moeder ijdel was geworden, sints hij wist wat de kunst hem zijn kon en te geven had, sints hij gevoelde weêrstand te kunnen bieden aan elke verleiding om iets van zijne liefde voor ALWINE of van het geluk, dat zij hem zou kunnen schenken wanneer zij het wilde, ten offer te brengen aan ijdele verwachtingen of een hopeloos streven. De brieven die hij aan zijne moeder schreef, waren wel het beste middel om deze te overtuigen; zij verkondigden haar de zekerheid waartoe hij was gekomen, en teekenden tevens den weg af, waar langs die zekerheid was bereikt.

Nog één twijfel was er bij KAREL overgebleven. Ofschoon hij er reeds afstand van had gedaan als van *zijn* ideaal, zweefde hem bij wijlen de mogelijkheid voor den geest een standpunt in de kunst te kunnen bereiken, waarop zij, zij alleen en onverdeeld, vervulling zou kunnen bieden aan *alle* behoeften, die des geestes, des gemoeds, der zinnen. Hij dacht zich een kunstenaar, toegerust met eene mate van scheppingskracht en fantasie, welke hem den vorm kon doen vinden voor elke gedachte, met eene energie, welke hem in staat stelde de Natuur in al hare schoonheid aan de macht van zijn penceel te onderwerpen — een kunstenaar, wiens zelfvoldoening gelijken tred hield met den roem, de eere, de erkenning, hem ten deel gevallen, en die door dat alles werd schadeloos gesteld voor de ontbering van genietingen, die alleen den gewonen mensch bevredigen — een kunstenaar in 't eind, wien de kunst alles was geworden en al het overige had doen vergeten, zoodat hij het huiselijk zoo wel als het maatschappelijk geluk van niemant had te benijden. Zonder dat zij zijne zekerheid of zijnen vrede verstoorde, vervulde hem deze gedachte nog toen hij Dusseldorf had verlaten, eenige van Duitschlands steden, waar der kunst hare schoonste tempels waren gesticht, had bezocht, en nu de bekoorlijke oevers van den Rijn weder langs voer met de stoomboot, die hem met elken raderslag dichter bij zijne dierbaren bracht.

Het was een schoone avondstond in de maand Augustus. De zon was reeds schuil gegaan achter het gebergte in het verschiet, maar verspreidde nog een prachtigen gloed door geheel het heldere luchtruim, en een licht, dat werd opgevangen en weerkaatst door het prachtige landschap ter wederzijde van den kronkelenden stroom. Die stroom zelf, door het avondkoeltjen naauw gerimpeld, en alleen door de raderen der boot in onstuimige golving gebracht, spiegelde hier den blaauwen boog, ginds de purperende kimmen in stille majesteit terug. De bijna vlakke oever links, met zijne akkers en bosschen, waartusschen zich hier en daar een torenspitsjen verhief, de heuvelachtige oever rechts, met zijne meer verhevene berg- of rotstoppen, waarop men hier en daar eene ruïne, of somtijds ook een modern gebouw ontwaarde, met zijnen rijk gevariëerden tooi van groene, bruine en gele tinten — zij schenen elkander bij wijlen te naderen en brachten den reiziger in

het denkbeeld, dat hij zich op een aan alle kanten omsloten meir bevond, terwijl het hoogere gebergte in het verschiet, zoo donker afstekende tegen de allengs gloeiender gekleurde lucht, de beschermende wachter scheen van dit tafereel van majesteit en kalmte, welke niet verstoord, maar slechts opgeluisterd werd door de welluidende toonen van een lied op verren afstand gezongen, en harmonieus samenstemmende met het geklots van het water rondom het vaartuig. KAREL genoot in stilte; hij had zich neêrgezet op eenigen afstand van eene menigte andere passagiers, wier gesprekken hij niet begeerde te deelen, om zich onverdeeld te kunnen overgeven aan de zoete mijmeringen, waartoe de stilte van deze ure hem zoo onwederstaanbaar uitlokte. Intusschen viel de avond meer en meer; het koeltjen wakkerde aan, zoodat langzamerhand het dek der stoomboot meer verlaten werd; onze schilder wikkelde zich dichter in zijnen wijden mantel, en achtte zich genoegzaam tegen de koelte beschut, om zonder gevaar te kunnen blijven voortmijmeren. De maan was opgekomen en verspreidde een zilverwaas over het landschap, waarin wel is waar de schoone lijnen wegsmolten, maar waardoor toch aan de verhevenheid van het geheel eene nieuwe betoovering, eene hoogere poëtische onbestemdheid werd bijgezet. In zijne eigene gedachten verdiept, had KAREL niet opgemerkt, dat hij niet alléén was achtergebleven; op eenigen afstand van hem zat een reiziger, wien het scheiden van zoo veel schoons even moeielijk scheen te vallen als hem. Hij ontdekte de tegenwoordigheid van den vreemde eerst bij diens verzoek, in het Duitsch, met een vreemd, maar sterk dialect, uitgesproken, om eene cigaar aan de zijne te mogen ontsteken. De gevraagde dienst werd bewezen en de reiziger scheen stilzwijgend naar zijne vroegere plaats te willen terugkeeren, toen hij zich weder omwendde en sprak:

— Gij schijnt, evenmin als ik, van het gevoelen dier andere heeren en dames, dat men het voorrecht van zulk een avondstond op den Rijn straffeloos mag versmaden, niet waar, Mijnheer? Ge zijt nog jong, maar gij zult het ook reeds weten, dat de Natuur in hare stille majesteit, zoo wel als in hare schokkende tooneelen, de beste vertrouwde is van onze geheime gedachten, om het even of zij ons naar een droevig verleden of naar eene schoone toekomst voeren... Gij zijt nog jong, *uwe* toekomst moet nog wel schoon zijn!

Wanneer KAREL geneigd ware geweest tot gemelijkheid jegens den man, die zoo ongeroepen en op zulk eene vreemde, schier indringende wijze zijne gepeinzen stoorde, zou hij toch ontwapend zijn geworden door het belangwekkend uiterlijk van dien vreemdeling, die reeds niet jong meer scheen te zijn; door dat oog, waaruit leven en ziel sprak; door die trekken, wier bewegelijkheid de vatbaarheid bewees voor de sterke aandoeningen, die wellicht de rimpels hadden gegroefd in dat edele voorhoofd. Daarenboven klonk de stem van den vreemde zoo zacht indrukwekkend, en rustte zijn blik met zulk een innig welbehagen op den jongeling, dat deze zich onwederstaanbaar tot hem voelde getrokken. Hij antwoordde:

— De toekomst... ja, nu lacht zij mij weder toe; vóór een jaar was dat anders. Ik ontken niet dat ik er mij gaarne in verdiep; en ja, wel het liefst als ik alleen ben met de Natuur, die ik lief heb, omdat zij voor mij geheime bekoorlijkheden bezit, welke zij alleen den kunstenaar onthult.

— Gij zijt dus kunstenaar? — vroeg de vreemdeling verrast, en met schier vaderlijke tederheid in de stem vervolgde hij, toen KAREL eene toestemmende beweging had gemaakt:

— Duitschland mag fier zijn op de mannen, die het in de laatste jaren heeft gekweekt in zijne kunstscholen; ik acht ze hoog en hoop ze te leeren kennen. Maar iets anders nog dan achting, liefde gevoel ik voor wie, jong en moedig als gij, nog aan den aanvang staan van die schoone loopbaan; zie, ik zou hen allen willen kennen, hun talent en hun karakter bestuderen, en hun misschien een goeden raad kunnen geven... Ge glimlacht, niet waar, omdat zoo menigeen, die goeden raad zegt te kunnen geven, niets anders doet dan zich-zelven en anderen misleiden. Ik geef het u toe, maar misschien heb ik eenig recht van spreken, en gevoel er telkens lust toe als ik een van uwe jonge kunstbroeders ontmoet; daarbij is er in uw gelaat iets, dat mij herinnert... doet denken... Vergeef mij, gij spraakt van eene toekomst die u toelacht, ik zou slechts kunnen verhalen van een smartelijk verleden. Laat ons dit laten rusten, spreken wij liever over uwe kunst, zij is mij niet vreemd; misschien kunnen we elkander nog iets leeren. Kent ge Dusseldorf en zijne akademie?

KAREL was hoe langer zoo meer onder den invloed geraakt

van de bekoring, die de vreemdeling op zijn gemoed uitoefende. Behalve het waas van melancholie, dat over geheel diens persoon lag verspreid, en den bijna verleidelijken klank dier stem, gaf zelfs het vreemde, dat hem tot in kleeding, gebaren en uitspraak eigen was, den jongeling een indruk, dien hij gehoorzaam volgde zonder zich daartegen te verzetten, zonder er zich rekenschap van te kunnen of te willen geven — een indruk van meerderheid waarvoor hij zich boog, van toenadering die tot vertrouwen uitlokte, van belangstelling die begeerig deed luisteren naar al wat hij zeide. Reeds dadelijk, toen KAREL hem de laatste vraag bevestigend beantwoord en gesproken had van eenige kunstenaars, met welke hij te Dusseldorf had verkeerd, van eenige kunstwerken welke hij er bewonderd had, bleek het hem, dat ook de vreemde die namen kende en sommige voortbrengselen dier school had aanschouwd. Maar niet alleen van die school, ook van de andere in geheel Duitschland, ja, in Europa, scheen hij de meesterstukken te hebben gezien, en het oordeel, dat hij er over uitsprak; de vergelijkingen, waartoe hij telkens zoo ongezocht aanleiding vond, getuigden van zulk eene diepe kennis, van zulk eene warme bewondering der kunst, dat KAREL met steeds dieper ontzag werd vervuld. Menige opmerking scheen hem geheel nieuw, menige uitspraak tot heden ongehoord; en toen men bij afwisseling van het terrein der moderne op dat der oude kunst was gekomen, toen de vreemdeling met verhoogden gloed in het oog en een blosjen op de anders bleeke wangen, de onsterfelijke kunstgewrochten, welke Rome, Florence, Venetië in hunne paleizen houden omvat, als 't ware voor KAREL'S zielsoog had doen verrijzen — toen was deze bijna uitsluitend toehoorder geworden, en kleurde de geestdrift ook hem de wangen rood. Intusschen kwam men van de hoogere sfeeren der kunst weder terug op hetgeen zij aan hare meer of minder geniale beoefenaars schenkt, wat zij in onzen tijd van hare vereerders eischt, welke voorwaarden zij voor hare gunsten bedingt. Onwillekeurig liet KAREL nu en dan iets doorschemeren van den strijd, dien hij gevoerd had, eer hij tot de zekerheid was gekomen, wat de vrucht en het doel moest zijn van *zijne* kunstbeoefening; van de verhouding, waarin deze moest en kon staan tot zijne andere menschelijke behoeften, tot geheel zijne aardsche be-

stemming. Voor een scherpzinnig opmerker — en de vreemdeling was dit reeds meer dan éénsgebleken — kon het niet geheel verborgen blijven van welken aart die strijd was geweest, en dat er de machtigste van alle menschelijke hartstochten, de liefde, bij in het spel was geweest. Bij zijn verlangen om het resultaat, waartoe hij gekomen was, te hooren goedkeuren door den man, dien hij meer een bevoegd rechter vermoedde dan kende, had KAREL meer bijzonderheden verraden dan hij zelf wist; en de ijver, waarmede hij sprak, had hem wellicht, meer dan de twijfelachtige helderheid van het maanlicht, de uitwerking daarvan op zijn toehoorder doen voorbijzien. Ietwat vreemd was het hem dus, toen deze, na lang stilzwijgend te hebben toegeluisterd, op eens zijne hand greep, en met eene stem, die van naauw toereikend zelfbedwang getuigde, en diep indrukwekkend klonk, tot hem zeide:

— Genoeg hiervan, mijn jonge vriend! bedenk dat ik u vreemd ben, en gij wellicht later spijt zoudt gevoelen mij dat vertrouwen te hebben geschonken. Ik begrijp uw lijden, uwen strijd, beter misschien dan iemant anders ze zou kunnen begrijpen. En om u te bewijzen, dat ik althands vrij ben van het egoïsme, dat geen oor heeft voor anderer klachten, zoo wil ik u eene bladzijde uit *mijne* geschiedenis verhalen. Gij zult dan beseffen, dat ge pijnlijke herinneringen hebt wakker geschud bij mij, maar ook, dat het u tot voordeel kan strekken, wanneer ik er u iets van doe kennen.

En de vreemde begon die herinneringen mede te deelen, waarvan wij hier alleen den hoofdinhoud nederschrijven. Konden wij de telkens afwisselende uitdrukking van dat bezielde gelaat, de smartelijke, bij wijlen schier wanhopige toon dier stem tevens teruggeven — wellicht hadden wij hem zelf laten spreken, en zeker zouden wij beter dan nu de uitwerking van dat verhaal op zijnen jongen, gevoeligen toehoorder hebben doen begrijpen.

De vreemdeling begon met aan KAREL mede te deelen, dat ook hij schilder was, en dat zijne besliste neiging, zoo wel als de omstandigheden, hem reeds vroeg het penceel in de hand hadden gevoerd. De hoogte, waarop de kunst zich toen nog bevond, verklaarde gemakkelijk het verschijnsel, dat reeds aan zijne eerste voortbrengselen eene bewondering en toejuiching te beurt vielen, welke men nu, minstens genomen,

bespottelijk overdreven zou achten. Intusschen, zoo veel was zeker, dat ze getuigden van eene geheel nieuwe richting, van eene frischheid en oorspronkelijkheid in de opvatting, welke ook gewaardeerd werd door strengere rechters, die den jongen kunstenaar eene schoone toekomst voorspelden, mits hij zich niet liet bedwelmen door zijn aanvankelijk *succès*. Meer nog dan door die vriendschappelijke, welgemeende raadgevingen, was hij voor de overschatting van zijn eigen talent en de altijd noodlottige gevolgen daarvan bevrijd gebleven, door de brandende zucht naar vooruitgang en ontwikkeling, die in zijn gemoed leefde. Terwijl men hem in sommige kringen reeds prees als een volmaakt kunstenaar, wist hij zich nog pas aan den aanvang van den moeielijken weg, die hem alleen tot zijn ver verwijderd, hoog verheven doel kon voeren. Zelfs twijfelde hij dikwerf aan zijne krachten om dien weg te kunnen afleggen, aan zijn talent, aan zijne roeping. Die twijfel werd versterkt, toen hij op toevallige wijze kennis maakte met een beroemd Fransch schilder en diens werken, waardoor hem al zijne nietigheid duidelijk werd, en onnoemelijk zwaar begon te drukken. Daarenboven had die kennismaking gestrekt om hem een geheel nieuwen, dieperen blik te geven op de voortbrengselen der Ouden, en op den afstand, die hem nog van die verhevene modellen scheidde.

Zelf uit eene aanzienlijke familie gesproten, stond hem de toegang open tot de deftigste huizen, en hij maakte er een ruim gebruik van. In eene van de hem bekende familiën had hij een meisjen ontmoet, dat door schoonheid en geestesgaven een diepen indruk op hem had gemaakt; zij scheen wederkeerig niet ongevoelig voor zijne voorkeur, en de smeulende vonk der hartstocht was in het vurige gemoed van den jongen kunstenaar, door die kleine aanmoediging, tot eene hevige vlam aangewakkerd. De gloed deelde zich mede aan het jonge, gevoelige gemoed der maagd, en eer een van hen beide recht wist hoe die liefde was ontstaan en welke toekomst haar kon wachten, hadden de jongelieden elkander hunne gevoelens bekend, en droomden zij zorgeloos en zalig den heerlijken droom eener eerste liefde. Maar de maatschappelijke eischen deden zich gelden; in de plaats van het onbestemde dweepen en droomen, moest het kalmer overleg treden. Toen eerst dacht de jongeling weder aan zijne kunst; de hartstocht

had hem doen vergeten, dat zij tot nog toe zijne eenige roeping was geweest: het eenige ook, waarop zich al de inspanning van zijne energie, al de warmte van zijn gemoed had samengetroffen. Hij greep weder naar zijne pencelen; hij meende thands een doel gevonden te hebben waarheen de kunst hem moest voeren, eene onuitputtelijke bron voor zijne inspiratie. Zonderling! juist nu faalde hem de inspiratie, scheen alles wat hij voortbracht hem mat en kleurloos, in vergelijking van hetgeen hij wilde voortbrengen; juist nu twijfelde hij, meer nog dan vroeger, aan zijne krachten om het doel te bereiken. En toch had het denkbeeld van de geheimen der kunst te bemachtigen nog niets van zijne bekoorlijkheid verloren; toch wilde en moest hij de hoogte bereiken, waarop hij zoo lang had gestaard — nu niet meer voor zichzelven alleen, maar ook voor *haar*. En zij, zij luisterde met kloppenden boezem naar de uitingen van eerzuchtige geestdrift bij den beminden jongeling; zij trachtte zijn streven te begrijpen, het gelukte haar meer dan half, zij spoorde hem aan om op dien weg rusteloos, rusteloos voort te gaan, zij meende door hare glimlachjens en liefkozingen wel altijd de wolk van onvoldaanheid te kunnen wegtooveren van zijn voorhoofd, dat zich eerst steeds ontrimpelde bij die bezweering, maar er allengs minder gehoorzaam aan scheen te worden. Geen wonder, zij wist het niet, de arme, dat daar in het gemoed van den geliefde een vreeslijke twijfel was gerezen, sints mislukking bij mislukking hem had verbijsterd, sints hij meer dan ooit de noodzakelijkheid eener onophoudelijke inspanning had begrepen en er zich minder dan ooit toe geschikt gevoelde. Zij wist het niet, dat hij in een noodlottig oogenblik zich-zelven de vraag had gedaan, of de kunst ijverzuchtig kon geworden zijn op zijne liefde, of het beeld van haar, wie hij zijn hart had gewijd, het ideaal verduisterde dat den kunstenaar voor oogen had gezweefd, hem het spoor deed verliezen om het nader te streven. Hoe het geluk van hunne liefde door de wederzijdsche betrekkingen opgemerkt en, in stede van gewraakt, goedgekeurd en toegejuicht te weten — hoe het der arme maagd werd beneveld en verdonkerd door zoo menige ure, waarin de beminde jongeling in hare nabijheid somber was en neêrgedrukt en ten prooi aan eene ongelijkmatigheid van stemming, welke haar somtijds

tot in het binnenst griefde. O, het duurde lang, al te lang, eer zij de oorzaken daarvan te weten kwam; zwijgend leed de kunstenaar, zwijgend kampte hij met de geheime inblazingen der eerzucht, die hem telkens influisterde dat hij eene toekomst verwierp, welke hem eer en lauweren had te geven, omdat zijn hart was verdeeld tusschen zijne kunst en zijne liefde. In zijne bitterheid, in zijne verbijstering versmaadde hij alles wat naar eene meer kalme berekening zijner krachten, naar eene meer juiste bepaling van zijn doel zweemde; en toen, bij het zelfverwijt, dat zijne vruchtelooze pogingen was gevolgd, ook nog de welgemeende, dringende, maar hier geheel misplaatste raad kwam, om de kunst te laten varen en eene andere maatschappelijke positie te aanvaarden — toen ontkiemde daar bijna wrevel in zijn gemoed tegen haar, die zijne droomen had verijdeld en hem weerloos liet tegenover zulk een raad, waardoor zijn talent zoo wel als zijn verleden werd miskend. En toch, toch had hij haar nog innig lief; hij ondervond het weder, toen zij, die eindelijk iets had vermoed, hem met eindelooze tederheid afvroeg, of hij werkelijk geloofde dat hare liefde hem noodlottig was. Hij had geen moed om het »ja" uit te spreken, dat zoo veel zaligheid moest verstoren; hij smoorde het in zijn gemoed, en zijne liefkozingen waren onstuimiger, vuriger dan ooit. En zij, zij dacht den storm bezworen, het gevaar afgewend toen hij haar verliet; verliet om niet terug te keeren. Want, toen hij alleen was, waande hij weder toch geen ander dan een bevestigend antwoord op hare vraag te hebben kunnen geven, en verweet hij zich zijne zwakheid. Hij bracht eenige dagen in de vreeslijkste spanning door, en reisde toen plotseling af, voor haar, die hij lief had, alleen een brief achterlatende, vol van de hevigste betuigingen eener onverzwakte liefde, maar in 't eind toch haar de vreeslijke waarheid onthullende, dat hij gevoelde hoe de kunst rechten had op zijn leven, die onvereenigbaar waren met de rechten, welke zij op hem uitoefende zoo lang hij aan haar was verbonden.

En daarmede was die band verscheurd... voor altijd verscheurd. Met een hart, bloedende door de vreeslijk diepe wonde welke hij zich met eigene hand had toegebracht, en schier buiten staat tot denken, was hij te Parijs bij den schilder gekomen, wiens woorden voor het eerst zijne eerzucht

hadden ontboeid. Deze ontfing hem met blijdschap en stelde hem in de gelegenheid om rusteloos en onvermoeid zijne studiën voort te zetten; gefolterd door zijne herinneringen, trachtte hij die te doen verdwijnen door ongehoorde inspanning; met koortsachtige drift greep hij alles aan wat zijn geest slechts bezigheid, afleiding kon verschaffen. Geen wonder, dat hij in korten tijd eene reuzenschrede voorwaarts deed op de baan der kunst, en allen hem met bewondering, met toejuichingen overlaadden. Maar noch deze aanvankelijke laving van zijne brandende dorst naar volmaking in de kunst, noch de vervulling van zijne eerzuchtige droomen, doofde het zelfverwijt in zijn binnenste, of smoorde de stemmen der vreeslijke onvoldaanheid in zijn hart. De prijs waarvoor hij al dien voorspoed en roem had gekocht, de gedachte aan haar, wier levensgeluk hij wist opgeofferd te hebben aan zijne idealen: ze verbitterden zijne schoonste zegepralen, ze folterden hem met eene radelooze smart, waar allen hem den gelukkigsten kunstenaar roemden. Verdooving, verstrooiïng zou dat oproer in zijn gemoed doen bedaren, meende hij; en hij wierp zich als waanzinnig in den wielenden stroom van vermaken en zinnelijke genietingen, welke Parijs aanbiedt. Vermoeid en toch te gelijk koortsachtig opgewonden door den arbeid des daags, bracht hij de avonden en nachten door met feesten en bacchanalia, wier wilde roes zijn brein verhitte en zijn geweten verschroeide. En toch, toch liet hem dat geweten geene rust, telkens wanneer de uitputting hem wel noodzaakte tot eene wijle verpoozing tusschen arbeid en zingenot. Daar meende hij gevonden te hebben wat hem zijn verleden zou kunnen doen vergeten, het akelige ledig in zijn hart zou aanvullen. Eene vrouw, wier schitterende schoonheid en onuitputtelijk vernuft haar schier de lichtzinnigheid deed vergeven, waarmede zij zich had losgemaakt van alle maatschappelijke banden en vormen, bewonderde den genialen kunstenaar, kreeg den zonderlingen woestaart lief — wel is waar met die liefde, wier zinnelijke natuur haar naauwelijks dien naam waardig maakt, maar tevens toch met eene hevigheid, die niet rustte eer zij het vuur van den hartstocht ook in zijn gemoed had aangeblazen. O, hij stiet het met afschuw van zich terug, het beeld der aangebedene, welke hij ontvlucht was, toen voor een oogenblik de vergelijking in hem opkwam tusschen het

voorheen en thands; hij gaf zich onvoorwaardelijk over aan de onstuimige liefkozingen dier verleidelijke schoonheid, hij genoot in hare armen het vol-op der weelde en van het verfijndste zingenot, dat smaak, rijkdom en vernuft vermochten aan te brengen. Een tijd lang scheen het als of die vrouw voortaan voor hem, voor hem alleen wilde leven, en hij hoopte, o, met een onuitsprekelijk vurig verlangen, dat zij hem iets zou kunnen vergoeden van hetgeen hij verloren had. Een kind, een meisjen, was de vrucht hunner onwettige gemeenschap, en zijne hoop groeide met den dag, dat de moeder hem zou doen vergeten wat der vrouw ontbrak. En zij, neen ze dacht er niet aan, den kunstenaar te grieven, den vader van haar kind door eenige handeling te beleedigen; maar noch haar karakter, noch de zeden van haar land konden haar bewaren voor het vermijden van een *schijn*, dien zij gedachteloos duldde, onvoorzichtig voet gaf, en die op den ongelukkigen man eene uitwerking had, te heviger en te droeviger, naar mate in plaats van vroegere zorgelooze onverschilligheid, allengs een scherpziende naijver bij hem was ontstaan jegens de vrouw, waarop hij eerst *nu* rechten meende te bezitten, rechten die hij eerst *nu* wilde doen gelden. Wat er nu volgde was eene droevige en lange geschiedenis van onbillijken argwaan, onrechtvaardige verwijten, hevige beschuldigingen aan de eene, van lichtzinnig spotten, onvoorzichtig tergen, verachtend zwijgen aan de andere zijde. De liefde, die nooit een hechten grondslag had gehad, zonk weg; bittere jaloezy, gekrenkte trots traden in de plaats, en in 't eind was daar niets meer, dat de zoo wankele deugd dier vrouw, door een rampzalig *dépit* geheel ondermijnd, terughield van tot schrikkelijke *waarheid* te maken wat eerst alleen noodlottige *schijn* was geweest. Zij viel en viel zóó diep, dat zij onbarmhartig spotte met de radelooze wanhoop van den kunstenaar, toen hij haar de bewijzen van hare schuld kwam vertoonen. Verachting, haat, woede dreven hem verre, verre van haar weg, deden hem de rechten vergeten, welke zijn dochtertjen op hem moest hebben, en het ontzettende gevaar van haar in de nabijheid van *die* moeder te laten. Hij reisde naar Rome, de eeuwig jonge stad der kunst, en nog eenmaal was het als of de geestdrift van den kunstenaar het nameloos lijden van den man zou kunnen bezweeren. Met vernieuwde

kracht ontwaakte zijne begeerte om de verhevene modellen, waarvoor hij in stomme bewondering was weggezonken, nabij te komen; nog eenmaal spanden zich al de zenuwen en spieren van zijn genie, en met stouten sprong bij sprong bereikte hij eene hoogte in de kunst, welke hem ver over de hoofden deed heenzien van al wie hem benijdden, bewonderden, of nastreefden. Intusschen geleek zijn gemoed op een uitgebranden vulkaan; niets scheen daar meer te leven of leven te voorspellen; de wierook der vleierij, de warme hulde der bewondering bedwelmde hem niet; zijn verstand aanvaardde ze als eene rechtmatige schatting, het woog ze met ijskoude onverschilligheid. Ééne snaar slechts trilde in hem, onverzwakt en onvervalscht; het was die der onverflaauwde liefde voor zijne kunst, en ja dán alleen, wanneer zij hem hare diepste geheimen onthulde, hem met haren genadigsten glimlach beloonde, week voor een oogenblik de namelooze elende, de stikdonkere nacht daarbinnen. Gekroond met de schoonste lauweren, kwam hij, na verloop van een zestal jaren, nog weder eens te Parijs terug. Een toeval, dat hij op dat oogenblik vervloekte, voerde hem aan een sterfbed op eene armoedige zolderkamer. Het was dat van de vroeger zoo schitterende schoonheid, wier rijkste gunsten hij had genoten, en die, sints van zonde tot zonde vervallen, de wrangste vruchten dier zonde had geoogst. Het weêrzien was schokkend geweest; maar tegenover den engel der dood zwegen alle andere stemmen, behalve die van het medelijden. De arme zondares nam in het graf de zekerheid met zich, dat de vader voor hun kind zou zorgen. Dat kind, o, hij had het lief met al de tederheid waarvoor zijne ziel nog vatbaar was; maar wat zeide de liefde van eene ziel, waarin de hartstochten en het zelfverwijt zulke verwoestingen hadden aangericht. Ja, hij kon het aanvallige meisjen bij wijlen overladen met zijne tederste liefkozingen; hij had weêr tranen van nameloos gevoel, die nederdrupten op dat reine kinderlijke voorhoofd; hij waagde het weder tot God te bidden voor het geluk van die schuldelooze engel; de hoop op betere dagen ontkiemde weêr in zijn gemoed, wanneer zijn blik zich spiegelde in die groote bruine oogen. Maar daar kwamen ook uren, waarin die oogen hem aan niets anders herinnerden dan aan de zonde en de schuld der moeder; aan alles wat die moeder hem had moeten vergoeden, maar dat

hem door haar meer bitter was geworden dan ooit; aan alles wat zij hem beloofd, maar niet gehouden had — en dan was het hem als of hij dat kind haatte, als of het spotte met zijn lijden, en hij stiet het van zich af met woeste hartstochtelijkheid. Toch zeide hem zijn geweten en zijn verstand, dat hij verplicht was voor het hulpelooze meisjen te zorgen en tevens, dat *hij* er wel het minst toe in staat was — zijn brein spitste zich om hier een uitweg te vinden, en als een bliksemstraal trof hem een zonderling, een ongehoord denkbeeld, maar dat hem met onbeschrijfelijke bekoring aantrok. Met geweld het zwijgen opleggende aan de stemmen, die fluisterden van eene mogelijke vreeslijke teleurstelling, haastte hij zich eene poging te doen tot verwezenlijking van dit denkbeeld. Hij reisde naar zijn vaderland; hij vond er alles weder, wat de eerzuchtige droomen van zijne jeugd had omringd; hij zag er *haar* terug, wie hij aan die droomen had opgeofferd, die even vreeselijk, zoo niet vreeslijker, had geleden als hij, maar op wie dat lijden eene geheel andere uitwerking had gehad. Dat wederzien te beschrijven, ware ondoenlijk voor de menschelijke taal; ook werd daar weinig gesproken, in vergelijking van het eindeloos vele dat in de harten omging. Mocht hare kalmte, hare positie als weduwe, hem ook al een oogenblik in de verleiding hebben gebracht om te gelooven aan de mogelijkheid van een op nieuw aanknoopen der verscheurde banden, van een op nieuw begonnen leven — het volgende oogenblik overtuigde hem, dat daar stroomen van lijden en smart waren gegaan over hare ziel, in wier grondeloos diep de liefde hunner jeugd voor goed lag bedolven. Maar wel getuigde het van de mate, waarin die twee zielen elkander eenmaal hadden begrepen, dat zij, toen hij haar slechts even een blik had gegund op zijn tegenwoordig lot, zijne geheime wenschen op eenmaal begreep, en zelve het denkbeeld uitsprak, welks wonderbare toovermacht hem, schier tegen hopen en verwachten aan, in hare nabijheid had gevoerd. Zij wilde, zij zou zich belasten met de zorge voor zijn kind; het zou, onder haar opzicht, zijne zedelijke en verstandelijke vorming ontfangen; het zou in haar de moeder, neen veel meer dan de moeder die het verloren had, terugvinden. Sprakeloos van ontroering had hij zijn dochtertjen aan haar overgelaten, was hij van haar gescheiden. En toen hij zijn rusteloos zwerven hervatte, toen hij, verre van

zijn kind, in den vreemde zich op nieuw uitsluitend aan zijne kunst wijdde, toen was daar, in plaats van de vreesljke bitterheid, van de wanhopige somberheid, die zijn gemoed vroeger had vervuld, allengs een zachter, weldadiger gevoel ontstaan; eene kalme berusting, die alleen bij wijlen voor onstuimig naberouw moest wijken; een vast besluit om het onheil, dat hij zich-zelven en anderen had berokkend, te herstellen, door zich met zijne schoone gaven aan het heil der menschheid te wijden. De gedachte aan de verhevene deugd der vrouw, die zich zulk eene edele wraak had gekozen, aan het kind, dat onder hare hoede opgroeide tot den troost en het licht van zijnen ouderdom — zij had hem toegelachen als een engel der vertroosting, zij had hem in diepen ootmoed voor God doen knielen en van zijne grenslooze dankbaarheid doen stamelen. De reis, waarop hij KAREL had ontmoet, had tot einddoel datzelfde vaderland, waar hij zijne dochter hoopte terug te vinden, ontwikkeld tot eene jonkvrouw, die zijne kroon en het cieraad van zijne grijsheid zou wezen, waar hij zijne dagen hoopte te eindigen in eene rust, welke hij zich lang naauwelijks had durven droomen.

KAREL had naar het verhaal van den vreemdeling geluisterd met eene inspanning, welke hem tijd en plaats deden vergeten, en met al de afwisselende aandoeningen van medelijden, bewondering en afkeer, welke zijn gevoelig gemoed daarbij moest ondervinden. Hij had gehuiverd bij den blik in de ziel van dien man, die nog een uur te voren hem als kunstenaar de benijdenswaardigste man scheen der waereld, en hij besefte onbepaald ál het gewicht van het gehoorde in betrekking tot *zijnen* toestand en *zijne* verwachtingen. De laatste bedenking was verdwenen; neen, zelfs het bewustzijn van het genie, de gloriekroon die het van de waereld ontfangt, ze stellen niet schadeloos voor sommige offers en sommige smarten! Hij schrikte bijna, toen de schel op de boot werd geluid en zij de nabijheid verkondigde van Bonn, waar de vreemdeling gezegd had te willen overnachten. Hij moest op de boot blijven, die gedurende de nacht doorvoer; thands minder dan ooit was hij geneigd iets van den spoed op te offeren, waarmede stoom en stroom hem naar zijn vaderland, naar zijne ALWINE konden voeren. De vreemde scheen zich niet te verwonderen over den diepen indruk, dien zijn verhaal had gemaakt; hij

begreep het stilzwijgen van den jongen schilder. Op denzelfden roerend innemenden toon, waarop hij hem eerst had toegesproken, hernam hij nu weder:

— Thands weet ge, mijn jonge vriend! waarom ik recht had u van een goeden raad te spreken. Mocht ik als kunstenaar u iets hebben medegedeeld van mijne liefde voor de heerlijke kunst, schooner zou mijne voldoening zijn, als ge van den mensch iets had geleerd.

— Veel! veel! — antwoordde KAREL — méér dan waarvoor ik u nu kan danken! Ach, waarom gaat ge mij hier verlaten; ik had u zoo gaarne willen spreken van *mijnen* strijd, maar, Gode zij dank! ook van mijne overwinning, en van het schoone lot, dat ik mij hoop te kunnen verwerven!

— Ik begrijp, ik waardeer uwe geestdrift!... Ware het niet, dat ik geschreven had te Bonn iemant te willen ontmoeten, die... Maar wees gerust, ik zal u te Dusseldorf komen opzoeken; gij weet, ik heb de Duitsche kunstenaars lief, ik wil hunne scholen zien. Uw naam?...

— Ach, gij zult mij te Dusseldorf niet vinden... ik vergat u te zeggen, Duitschland is mijn vaderland niet; ik reis naar Holland... daar zult ge wellicht niet komen; zoo ja... mijn naam is KAREL SLOTER.

De vreemdeling stond met het gelaat in de schaduw, en deze belette dus KAREL, de zonderlinge uitwerking te zien, welke die weinige woorden op hem hadden. De treffendste verrassing, verrassing vermengd met de smartelijkste ontroering, vertoonde zich in zijnen blik, op zijne bewegelijke gelaatstrekken; onwillekeurig hief hij de hand op naar het voorhoofd als om den nevel weg te vagen, die daar in zijn brein oprees. Daar was een oogenblik van stilzwijgen, dat KAREL wonderbaar lang zou zijn toegeschenen, wanneer hij zelf niet zoo zeer ten prooi ware geweest aan de machtigste gewaarwordingen; toen het hem in het eind toch trof, stak de vreemdeling hem zijne beide handen toe, die hij voelde beven terwijl zij de zijne hielden omvat.

— KAREL SLOTER, en Hollander! — klonk het zacht en droevig. — Welnu, gij zult mij *toch* terugzien, spoediger dan ge misschien denkt; eerlang ziet ge mij bij u om uwe genegenheid, uwe vriendschap te komen vragen.

— Zij zijn u reeds vooraf verzekerd, geloof...

Daar lag de boot stil; de passagiers moesten zich haasten haar te verlaten.

— Uw naam! — riep KAREL nog den vreemdeling na; deze keerde zich even om, gaf KAREL een visite-kaartjen, en drukte hem zwijgend, maar met warmte, voor het laatst de hand. De jongeling staarde den zonderlingen man na, tot dat hij tusschen de menigte verdween. Hij was diep getroffen; eerst toen de boot weêr verder voer, viel het hem in, een blik te slaan op het kaartjen in zijne hand.

— HERMANO TEBALDI, *artiste-peintre. Rome* — spelde hij bij het weifelende maanlicht. Een kreet van verbazing ontsnapte hem:

— TEBALDI! — mompelde hij — TEBALDI! een van Rome's grootste kunstenaars, *die* man TEBALDI! O, ik begrijp thands, waarom hij dat meesterstuk heeft kunnen schilderen op de expositie van verleden jaar, dat mama niet wilde gaan zien! En ik, die met dien man heb gereisd en gesproken als met een vriend; maar, gelukkig! als hij woord houdt, zie ik hem weldra terug!

IV.

Het was een paar dagen nadat KAREL weder te huis was gekomen, waar hij door zijne moeder was welkom geheeten met eene tederheid, die bewees wat zijn afzijn voor haar had beteekend; waar hij ALWINE, nog schooner en bekoorlijker in zijn oog dan toen hij haar verliet, met onrustig kloppend hart had teruggevonden. De Augustus-maand was dit jaar kwistig met schoone avondstonden, en die, welken hij thands genoot, deed KAREL bijna al het bekoorlijke van die aan den Rijn vergeten. Geen wonder, want hij wandelde in den tuin zijner moeder aan de zijde van ALWINE, van haar, die hij thands spreken kon en wilde van zijne liefde, sints hij zich, gedurende en na een lang gesprek met zijne moeder, bewust was geworden, dat die liefde, na een jaar van verwijdering, onverminderd leefde in zijn hart; dat hem, ter bereiking van zijn doel in de kunst, krachten ter dienste stonden, die niet verzwakt, maar veeleer gelouterd zouden worden door het vuur van eene reine, diep gevoelde genegenheid. Mevrouw SLOTER had uit zijnen mond de plechtige verzekering ontfangen van de waarheid, welke zij reeds voor zich-zelve uit zijne

brieven had opgemaakt, en hem nu ook niet langer teruggehouden van de poging om zijn levensgeluk te verzekeren, door wederliefde te vragen van haar, die der schrandere en oplettende vrouw meer dan één aanleiding had gegeven tot de onderstelling, dat het de moeder niet alleen was, die den jongen kunstenaar met hare gedachten vergezelde, terwijl hij in den vreemde leefde en werkte. KAREL wilde dus van zijne liefde spreken; maar, zoo als men meer ziet gebeuren, hij was tamelijk verlegen en onzeker hoe bij van de bekomene vrijheid het beste gebruik zou kunnen maken. ALWINE scheen geen gevaar te duchten; wel scheen zij van tijd tot tijd geneigd tot langer en ernstiger gepeins, dan waaraan men haar gewoonlijk zag toegeven, maar tegenover KAREL toonde zij niet de minste terughouding of linkschheid, zoo als het geval zou geweest zijn, wanneer zij het onweder had zien opkomen, dat zijne losbarsting nabij was...

— En toch, ALWINE! toch gevoelde ik mij somtijds verbazend eenig tusschen al die afwisseling en drukte. Ik miste altijd wat!

— Nu ja, uw te huis, uwe vrienden, uw vaderland; dat begrijp ik nu wel, en...

— Ik wil niet zeggen, dat ik naar dat alles niet verlangde; maar behalve die algemeene wenschen, waren er ook nog bijzondere, en die wogen wel het zwaarste.

— Natuurlijk, wie heeft het niet ondervonden!

— Gij ook, bij voorbeeld?

— Waarom niet; of denkt ge, dat, al heb ik hier alles, ja veel meer dan waarop ik aanspraak kan maken, ik er geene particuliere idealen op zou mogen nahouden?

— Ja, maar de uwe zijn onbepaald. De mijne kwamen altijd en gedurig op hetzelfde middelpunt terug.

— Ei, ei! pas dan maar op, dat ge de zaak niet bederft, door er u te veel van voor te stellen.

— Het gold meer eene persoon, dan eene zaak, ALWINE!

— Des te gevaarlijker; want als men zoo veel van de menschen verwacht...

— Komt men dikwijls teleurgesteld uit, niet waar? Misschien kunt ge mij daarvoor bewaren.

— Ik! hoe zoo?

— ALWINE! begrijpt, gevoelt ge nog niet, wie het was,

die mij het vurigst deed verlangen naar het einde van dien proeftijd?

— Een proeftijd... KAREL! ge geeft raadsels op, die...

— Ja, een proeftijd voor mijne liefde, want, ALWINE! ik had u lief, ik...

Wij sparen onze lezers hetgeen hier verder volgde, overtuigd als we zijn, dat ze geenszins verlangen naar eene herhaling van hetgeen ze elders honderdmalen hebben gelezen, en waarvan men wel eens zegt, dat het toch met de ervaring en de werkelijkheid een onnoemelijk getal punten van verschil oplevert. Het zij dus genoeg te verzekeren, dat toen het spraakvermogen van KAREL eenmaal ontboeid was, hij er zich tamelijk goed van bediende om ALWINE op de hoogte te brengen van hetgeen hij begreep, dat ze weten moest. Van hare zijde volgde eene licht begrijpelijke verrassing en verlegenheid; maar tot geluk van KAREL en tot troost van onze lezeressen kunnen wij verzekeren, dat beide juist niet van smartelijken aart waren. Toen ze eindelijk genoodzaakt was, zich wat duidelijker te verklaren dan door blosjens en tranen, enkele uitroepen, of half gefluisterde woorden gedaan kon worden, sprak zij zacht en aarzelend:

— KAREL! ge weet niet, hoe mij uwe woorden treffen; ik had nooit vermoed, ik.... O, het is als of alles heden moet samenloopen om mij in verwarring te brengen. Van morgen liet uwe moeder mij bij zich komen; zij deelde mij mede, dat mijn vader, van wien ik sints jaren niets heb vernomen, dien ik naauwelijks als mijn vader heb gekend, eerlang hier zal zijn. Het uitzicht op die ontmoeting had mij reeds eene zonderlinge mengeling van verlangen en vrees doen gevoelen; en nu... deze verklaring...

— Uw vader! — riep KAREL — wacht gij uw vader terug, en hier?

Een vreemd vermoeden rees in hem op; vruchteloos trachtte hij in deze oogenblikken van ontroering, de verschillende draden van zijne herinnering samen te knoopen. ALWINE hernam:

— Ja, hij zal spoedig hier zijn; en ge begrijpt, ge zult moeten toestemmen, dat ik niets kan beslissen, u geene hoop kan geven, eer ik hem heb leeren kennen; zijn raad, zijnen wensch heb vernomen. Zoo als uwe lieve moeder mij verzekerde, is mijn vader...

— TEBALDI! de schilder TEBALDI! — riep KAREL op eens, toen de voetstappen, die hij eenige seconden vroeger reeds had meenen te vernemen, nader kwamen, en werkelijk de vreemdeling, dien hij op de stoomboot had ontmoet, van zijne moeder vergezeld, de plaats naderde waar hij zich met ALWINE bevond.

Het zou moeielijk te bepalen zijn, wiens gewaarwordingen in dit oogenblik het hevigst waren en het diepst — die van den jongen kunstenaar, die uit den mond van een dierbaar meisjen een antwoord beidde, dat voor geheel zijn volgend leven beslissen moest, en nu juist *dien* man terugzag, wiens verschijning op hem zulk een dubbel machtigen indruk had gemaakt, als groot kunstenaar en als diep te beklagen mensch; die van ALWINE, welke naauwelijks in haar gemoed de fluisterende stemmen had vernomen van eene eerste, reine liefde, en nu in den onbekenden, als bij ingeving, den man vermoedde, die aanspraak had op haren kinderlijken eerbied; die van den vader, die zijne dochter terugzag op het oogenblik, dat haar de liefde werd aangeboden van eenen, die, niet als hij, hare wederliefde zou opofferen aan zijne eerzucht; die van de vrouw, welke de schoonste zegepraal genoot, ooit hier op aarde aan verhevene deugd geschonken — de zegepraal van al de namelooze smart, haar door den vader aangedaan, dien vader te kunnen vergeven om het geluk dat *zijne* dochter kon schenken aan *haar* kind, op hetzelfde oogenblik dat zij hem die dochter te gemoet voerde als het sprekend en levend bewijs van hetgeen de beproeving had gewerkt in haar geloovig gemoed.

Ook stonden allen eenigen tijd sprakeloos van ontroering. In 't eind greep MEVROUW SLOTER de hand van ALWINE en bracht haar bij TEBALDI, terwijl zij met diepe aandoening sprak:

— ALWINE! lieve dochter! ik heb u van uwen vader gesproken; hier is hij, hij komt u om uwe kinderlijke liefde vragen; hij komt om te oogsten wat ik door Gods goedheid in uw hart heb mogen zaaien. O, heb hem lief, zoo als ge mij hebt lief gehad, doe hem vergeten wat voorbij is, zoo als ge het mij hebt doen vergeten!

De dochter zonk sprakeloos in de armen van den vader, die haar kuste, liefkoosde, nu eens met onuitsprekelijk wel-

gevallen op haar den blik liet rusten, haar dan weder onstuimig aan het hart drukte, en in 't eind met hevig trillende stem stamelde:

— Dank, dank, o mijn God! voor dit onverdiende geluk!

Toen zich met mannelijke kracht en waardigheid herstellende, vervolgde hij teder:

— Kind! ik heb u méér lief dan ik thands kan uitspreken; ik hoop, ik bid, dat ge mij óók zult leeren lief hebben — dan zal ik nog geluk leeren kennen. *Uw* geluk... voor zoo ver het van mij afhangt, is het verzekerd. ALWINE! ik lees op het gelaat van dien jongeling, die mij reeds een vriend is geworden, dien ik hoog schat en lief heb om meer dan ééne reden, dat hij u heeft gesproken van zijne liefde — zeg, mijn kind! kunt gij hem beminnen, zoo als hij het verdient?

Een blik van ALWINE naar haren vader en vervolgens naar KAREL was welsprekender andwoord, dan het onverstaanbaar „ja", dat hare lippen ontgleed. Blozend en bevend van aandoening gaf zij zich gewillig over aan de leiding van haren vader, die KAREL'S hand had gegrepen en daarin die van ALWINE legde: — Kinderen! maakt elkander gelukkig! — was alles wat hij kon uitbrengen.

— ALWINE! het is dan waar, gij wilt de mijne zijn!... God! God! ik ben *al* te gelukkig, en ik ontfang dat geluk uit uwe handen, van u, die...

TEBALDI meende de geestdrift van den dankbaren jongeling te moeten beperken. Hij lag veelbeteekenend den vinger op den mond, en sprak toen met een weemoedigen glimlach:

— Dat hadt ge niet gewacht, niet waar, dat de vreemdeling, wiens ervaring in uwe kunst u reeds verwonderde, die meende u ook met zijne ondervinding als mensch te kunnen voorlichten, dat hij juist de vader zou zijn van uwe ALWINE. Hoe kondt gij ook weten van TEBALDI, wiens naam en wiens werk u niet onbekend waren, dat hij alleen door de omstandigheden zoo lang werd teruggehouden om zijn aangenomen vaderland en zijnen aangenomen naam te verwisselen met den naam en het vaderland welke hem wettig toekomen; dat hij er door werd verhinderd de nabijheid te genieten van eene dochter, die intusschen eene liefde en eene bescherming ondervond zoo als ik haar niet had kunnen geven.

— Moeder! moeder! gij wist alles, en gij hebt mij daarvan niets gezegd!...

En KAREL herinnerde zich nu alles wat daar vroeger was gesproken; hij begreep op eens, hoe de vreeslijkste ondervinding haar het recht had gegeven van hem eene proef te eischen, welke hij thands rechtvaardig moest erkennen, en zijne liefde steeg tot vereerende bewondering. Hij liet ALWINE's hand los en viel zijne moeder weenende om den hals.

En Mevrouw SLOTER sloeg het vochtige oog ten hemel, een stil dankgebed ontsteeg hare ziel; toen sprak zij bijna fluisterend tot TEBALDI:

— HERMAN! wat dunkt u, zal ons in onze kinderen niet worden vergoed wat wij eenmaal hebben geleden?

Een onbeschrijfelijk dankbare blik was het eenige antwoord dat op die vraag volgde.

BEANTWOORDING

VAN DE ANTIKRITIEK VAN Dr. *W. GLEUNS, Jr*, TEGEN MIJNE BEOORDEELING VAN HET MUNDOMOTORIUM.

In N°. II van den loopenden Jaargang van dit Tijdschrift komt eene door mij geleverde beoordeeling van het *Mundomotorium* van Dr. GLEUNS en de daarvan door hem gegevene beschrijving voor, waartoe ZEd. in N°. IV eenige »Opmerkingen en toelichtingen" gegeven heeft. Ik zie mij genoopt, nog eens, en zoo ik hoop voor het laatst, op dit onderwerp terug te komen, ten einde de gronden, die Dr. GLEUNS ter verdediging van zijn *Mundomotorium* aanvoert, een weinig nader te beschouwen.

Vooraf echter moet ik een verwijt van Dr. GLEUNS wederleggen. Hoewel in de Natuurwetenschappen het gezag van anderen nooit een afdoende grond kan zijn om iets goed of af te keuren, of om iets als waarheid aan te nemen, of te verwerpen, en het gezond verstand en de waarneming steeds de toetssteen van het oordeel moeten blijven; zoo kan toch de uitspraak van een erkend geleerde, als het resultaat van ernstig nadenken, wel strekken om de bewijsgronden te versterken, al gebeurt het soms dat die uitspraak ongemotiveerd wordt medegedeeld. Als ik dus tot ondersteuning mijner meening

vele plaatsen uit de werken van voorname sterrekundigen had aangehaald, zou dit, dunkt mij, vrij natuurlijk geweest zijn; ik ben hiermede nogtans zeer spaarzaam te werk gegaan en heb slechts éénen volzin uit HERSCHEL's *Outlines of Astronomy* aangehaald, die dezelfde meening als de mijne inhoudt. Dit schijnt Dr. GLEUNS zeer kwalijk genomen te hebben, en noemt het dat ik »door een citaat van den jongeren HERSCHEL den toestel in een belagchelijk licht heb trachten te stellen". Ik laat het aan het oordeel van den onpartijdigen lezer over, of eene poging om den toestel belagchelijk voor te stellen, in den stijl mijner gansche recensie te vinden is. Het is integendeel Dr. GLEUNS die (bl. 211 en 212) de door HERSCHEL gebezigde en door mij aangeprezene vergelijking met bekende organische en anorganische ligchamen belagchelijk tracht te maken; hij gelooft niet dat, ingeval hij bij zijne lessen met een korfje fruit optrad om de vergelijkingen met de planeten aanschouwelijk te maken, allen dan het gelaat in een ernstigen plooi zouden houden, en raadt den Docenten aan Gymnasiën ten slotte sterk af aldus te handelen.

Maar HERSCHEL treedt niet op met een korfje fruit, en dit was zijne bedoeling ook niet. Hij bezigt de vergelijking met bekende voorwerpen juist omdat de leerling ze genoeg kent om ze op het noemen hunner namen zich voor te stellen.

Maar ook Dr. GLEUNS roept het gezag van een ander in. Onze beroemde Hoogleeraar VAN SWINDEN beschreef ook planetariën. »Onwillekeurig sla ik" — zegt Dr. GLEUNS (bl. 209) — »mijn oog op het afbeeldsel van dien waardigen man — dat, terwijl ik dit schrijf, nevens mij aan den wand hangt — en denk weemoedig: ook *gij* hebt dan een deel van uwen kostelijken tijd met kinderspel vermorst, en anderen daartoe opgewekt!"

Waarop wil Dr. GLEUNS het gezag van VAN SWINDEN in de zaak van het planetarium doen rusten? Hoe veel verdienste VAN SWINDEN in de Wis- en Natuurkunde moge gehad hebben, de sterrekunde lag geheel buiten zijn vak. Dit blijkt: 1°. uit zijne eigene verklaring in de opdragt aan zijn broeder van zijne beschrijving van het planetarium te Franeker, en 2°. in de afwezigheid van eenig ander blijk, dat hij zich met sterrekundige onderwerpen bezig heeft gehouden, dan juist de beschrijvingen van planetariën, die natuurlijk hier niet kunnen gelden, wijl er dan eene *argumentatio in circulum* gevoerd zoude worden.

De inroeping van VAN SWINDEN kan dus hier niet baten, en dat hij den tijd aan de beschrijving der planetariën gegeven, nuttiger had kunnen besteden, dit ben ik volkomen met den weemoedigen uitroep van Dr. GLEUNS eens.

Bovendien voert Dr. GLEUNS nog herhaaldelijk het gunstig oordeel van verschillende personen aan: op bl. 206 van »verschillende allezins bevoegde personen", op bl. 207 van »onderscheidene wetenschappelijke mannen", op bl. 217 van »mannen die allen tot het onderwijs in betrekking staan", en, iets verder, van »mannen die allezins vertrouwen verdienen".

Het zou zeer doelmatig geweest zijn, de »bevoegdheid" ál dezer personen te bewijzen. Ik ben zoo vrij die, voor als nog, in twijfel te trekken. Tot een oordeel toch over zulke onderwerpen zijn de door Dr. GLEUNS opgenoemde eigenschappen niet voldoende. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat het meerendeel der bedoelde personen dezulken waren die, minder in rang en in maatschappelijke stelling dan Dr. GLEUNS, al zeer ligt hunne goedkeuring zouden hechten aan iets dat hun door ZEd. vertoond werd. Het is bekend hoe toestelletjes in het algemeen in den smaak van het groote publiek vallen, en in ons Land vooral alle mogelijke soorten van planetariën.

Mag echter het oordeel van anderen aangehaald worden, dan kan ik op mijne beurt ook verklaren, dat ook mij het oordeel van twee mannen bekend is, die beiden in twee der voornaamste steden des Rijks met het wiskundig en wiskundig-aardrijkskundig onderwijs aan de Gymnasiën aldaar belast zijn, en algemeen erkend zijn als uitmuntende Docenten. Één dier Heeren heb ik zelf over het *mundomotorium* gesproken, het oordeel van den anderen ken ik uit de tweede hand, en beider meening, zoo wel over planetariën in het algemeen, als over het *mundomotorium* in het bijzonder, komt met het mijne overeen.

Er kan bovendien nog een ander gezag aangehaald worden, dat Dr. GLEUNS zelf eenig gewigt schijnt toe te kennen. Uit het proces-verbaal der buitengewone vergadering van 24 Junij 1854 der Kon. Akademie van Wetenschappen te Amsterdam blijkt, namelijk, dat ZEd. en de Heer DEUTGEN in het vorige jaar een exemplaar van het *mundomotorium* naar het Ministerie van Binnenlandsche Zaken gezonden hebben, met uitdrukking van den wensch: dat het aan het onderzoek en de beoordeeling der Akademie worde onderworpen. In het verslag der

gewone vergadering van 30 October 1854 vindt men nu daaromtrent het volgende:

»De Heer STAMKART leest, naar aanleiding van het besluit der jongste buitengewone Vergadering, het afschrift voor van den brief, door de buitengewone Vergadering van den 30sten September vastgesteld, en den Minister van Binnenlandsche Zaken gezonden, over het *mundomotorium* van de HH. GLEUNS en DEUTGEN.

»Gemelde brief houdt in, dat de eenige, wezenlijke wijzigingen die de HH. GLEUNS en DEUTGEN aan de thans gebruikelijke planetaria en telluria hebben toegebragt, daarin bestaan, dat zij eerstelijk de kogeltjes, die de aarde en de binnen-planeten voorstellen, aan de uiteinden van armen bevestigen, welke op spillen rusten, en door een harden slag of stoot, met snelheid kunnen worden omgedraaid; en ten tweede, dat zij het kogeltje, dat de aarde moet verbeelden, naar den bekenden toestel van BOHNENBERGER, tusschen drie ringen hangen, opdat het zich met eene groote snelheid om zijne as zouden laten wentelen, en, onder die wenteling, zijne as zoude dwingen denzelfden stand in de ruimte te behouden. De eene wijziging, zoo wel als de andere, maakt den toestel voor zijn eigenlijk doel, de verklaring van de verschijnselen, die uit de beweging der ligchamen des zonnestelsels ontstaan, min geschikt dan te voren, maar daarentegen meer geschikt om valsche denkbeelden omtrent het wezen van het zonnestelsel op te wekken. De brief aan den Minister zet nu verder uiteen, waarom het zoogenoemde *mundomotorium* ongeschikt is om juiste denkbeelden te doen ontstaan omtrent de wezenlijke snelheden waarmede de aarde zich om de Zon en om hare as beweegt. Over het denkbeeld, om den toestel van BOHNENBERGER op een planetarium te plaatsen, wordt geen gunstig oordeel uitgesproken, en dit door daartoe bijgebragte gronden gestaafd. Voorts wordt aangegeven dat de Heer GLEUNS wijst op de werktuigelijke middelen, waardoor bij de gewone planetaria, de aarde en planeten in beweging worden gebragt, en dat hij daar tegenover stelt de meer vrije bewegingen bij het *mundomotorium*. De brief der Akademie erkent, dat eene beweging door werktuigelijke toestellen, raderen, enz. voortgebragt, geheel van de natuur afwijkt, en dat bij het *mundomotorium* de eenmaal voortgebragte bewegingen meer vrij zijn, en het niet

te ontkennen is, dat zij dus ook meer overeenkomstig de natuur zijn. In zoo verre zoude het *mundomotorium* eenige voorkeur verdienen boven een gewoon tellurium. Maar, daargelaten nog, dat men daarbij toch ook, en den arm en den vinger moet wegdenken, om alleen de om de Zon loopende en om hare as draaijende Aarde te zien, zoo handhaaft zich het parallelismus van de as der Aarde, in het toegezonden werktuig, veel te kort, om zulk eene voorstelling te geven. En, indien de as der draaijende Aarde al zeer spoedig eene andere rigting verkrijgt, dan openbaart zich juist het tegendeel van hetgeen aangewezen moet worden. Mogten andere exemplaren hieromtrent betere uitkomsten aanbieden, dan zouden zij meer aan het doel der zamenstelling voldoen, maar het weinige paedagogische nut, dat hieruit — zoo al — te trekken is, weegt niet op tegen de anderszins geopperde bedenkingen, en zoude met den toestel van BOHNENBERGER alleen ook te verkrijgen zijn. Naar aanleiding van een en ander meent de Akademie, dat er geene termen zijn, om het *mundomotorium* voor het onderwijs aan te bevelen."

Dr. GLEUNS gelooft te regt, dat de toestel dien ik gezien heb dezelfde was die bij de Koninklijke Akademie ter tafel is geweest. Ik meldde hier niets van, dewijl, toen ik de beoordeeling opstelde, het verslag der vergadering van 30 October nog niet was uitgegeven. Daar het nu zeer natuurlijk is, dat wanneer er eenige exemplaren van een werktuig te gelijk vervaardigd worden, men juist niet het slechtst uitgevallen exemplaar tot onderzoek aanbiedt, zoo waren er wel redenen om te vermoeden dat het wel een van de beste geweest is. Ten opzigte van de standvastigheid van den stand der Aard-as voldeed de toestel dien ik gezien heb, niet aan de door Dr. GLEUNS gegeven beschrijving, en ik heb dit (bl. 84) te kennen gegeven in bewoordingen die zoo zacht mogelijk gekozen waren. Ook dit neemt Dr. GLEUNS mij kwalijk, en zegt: »Wij willen dit gelooven, maar hadden toch van Dr. O. verwacht, dat daar, in dit geval, òf iets aan den toestel moest haperen, òf de vervaardiger een knoeijer en de beschrijver een bedrieger moesten wezen, hij niet zoo ligtvaardig tot het laatste had besloten. Het zoude toch al zeer erg zijn om in een openbaar geschrift iets te zeggen, dat bij de eerste proef moest blijken eene onwaarheid te zijn."

Het door Dr. GLEUNS gestelde dilemma laat ik geheel voor zijne eigen verantwoording. Ik moet nogtans verklaren, dat het weigeren van den toestel geen gevolg was van eenige beschadiging aan de ringen. Er was niets aan de aardglobe defect dan eenige krasjes aan het vernis, die het zwaartepunt niet kunnen veranderd hebben. Ook zoude dit niet aan de commissie ontsnapt zijn, in wier handen de toestel en zijne beschrijving gesteld zijn, noch ook aan de andere leden, die het werktuig meer van nabij onderzocht hebben. Wij vinden van de beschadiging der ringen geene vermelding hoegenaamd.

Dr. GLEUNS wendt nog tegen mijne beoordeeling in, dat de planetaria en telluria niet alleen voor de voorstelling van den bouw van het zonnestelsel kunnen dienen, maar hoofdzakelijk ter verklaring van vele verschijnselen bestemd zijn, die uit de beweging der ligchamen van het zonnestelsel ontstaan.

Ik meen hieruit te moeten opmaken dat in mijne beoordeeling mijne inzigten daaromtrent niet duidelijk genoeg zijn opengelegd, en daarom zal ik trachten ze in korte woorden nader toe te lichten.

1°. Om aan jonge lieden van den bouw van het geheele zonnestelsel eene zinnelijke voorstelling te willen geven door een planetarium of een werktuig als het *mundomotorium*, is daarom af te keuren, wijl door de onmogelijkheid van de voorstelling getrouw aan de Natuur te geven, onwillekeurig verkeerde indrukken worden medegedeeld; iets dat tot elken prijs vermeden moet worden, en niet uit den weg geruimd kan worden door eene mondelinge uitlegging van al datgene wat in de wezenlijkheid anders is dan in de voorstelling. Het is beter geene voorstelling te willen geven, dan zulk eene die verkeerde indrukken te weeg brengt, en het is zelfs nuttig het voorstellingsvermogen der jonge leerlingen door eene naauwkeurige mondelinge beschrijving te oefenen.

2°. Voor de voorstelling van eenige verschijnselen, die voortvloeijen uit de wijze van beweging der planeten, kunnen eenige hulptoestellen nuttige diensten bewijzen. Dr. GLEUNS noemt in de beschrijving van het *mundomotorium* deze verschijnselen zelf op, en bestemt dezen toestel om ze te verklaren. Hier komt nu niet alleen de vraag in aanmerking: geschiedt de voorstelling door het *mundomotorium*? maar ook: hoe kan zij nog anders gegeven worden? Het oordeel over een toestel die hiervoor bestemd is, mag alleen op vergelijking gegrond zijn. Maar dan moet-men ook de eenvoudigste en beste der thans bestaande toestellen eerst nader leeren kennen.

Ter verklaring van sommige der eenvoudigste verschijnselen, zoo als die welke de ring van Saturnus ons aanbiedt (*), en de grootste elongatiën der binnenplaneten is de toestel voorzeker niet ongeschikt. Tot de zinnelijke voorstelling nogtans van andere verschijnselen, b. v., die welke op den loop der Aarde en der Maan betrekking hebben, heb ik reeds in mijne beoordeeling gezegd, dat de toestel van SCHULZE meer geschikt was. De twee boekjens van SCHULZE, wier titels ik in mijne beoordeeling heb medegedeeld, getuigen van eene strenge studie, die zich ten doel stelde, de te verklaren verschijnselen zoo eenvoudig mogelijk en toch juist voor te stellen. Dat SCHULZE zijn doel bereikt heeft, zal iedereen erkennen, die den toestel gebruikt. Het eenige dat er misschien

(*) Mits het Saturnus-bolletje bewegelijk zij, zoodat de vlakte van den ring steeds evenwijdig aan dezelfde vlakte gebragt kan worden.

tegen te zeggen is, is, dat de afmetingen van zijn werktuig wat klein zijn voor een talrijk gehoor, waarom men dan ook in ons Vaderland reeds hier en daar die toestellen van veel grootere afmetingen heeft laten vervaardigen.

Komt nu, zeventien jaar na SCHULZE, een ander wederom met een dergelijk werktuig te voorschijn, dan heeft men regt te vragen: waarin men door het nieuwe werktuig gevorderd is? De beantwoording dezer vraag viel nu niet ter gunste van het *mundomotorium* uit. Dr. GLEUNS zegt vrij kort in zijne Antikritiek: »Ik ken den toestel van Dr. SCHULZE niet, maar wel dien van GRIMM, welke volgens Dr. O. op dezelfde beginselen steunt."

Met verlof: dit is verkeerd voorgesteld, want ik heb juist (bl. 90) den toestel van GRIMM afgekeurd, omdat hij, niettegenstaande hij *na* dien van SCHULZE vervaardigd is, toch zamengestelder en moeijelijker in het gebruik is.

Overigens is het niet meer dan men billijkerwijze van een wetenschappelijk man vorderen kan, dat hij, een onderwerp in het openbaar behandelende, zich eerst op de hoogte van dat onderwerp stelt, door ijverig na te gaan wat daarover zoo al is uitgekomen. Wil hij dan de zaak op nieuw behandelen, terwijl hij haar uit een ander oogpunt beschouwt, dan dient hij eerst het verkeerde zijner voorgangers aan te toonen.

Dr. GLEUNS heeft er tegen, dat in het tellurium van SCHULZE de as der Aarde, volgens mijn gezegde, *kunstmatig* denzelfden stand blijft behouden. Ik weet wel dat er docenten zijn, die in het algemeen tegen het gebruik van zamengestelde toestellen bij de lessen in de wiskundige aardrijkskunde zijn; maar neemt men die meening aan, dan is 't het beste, eenvoudig eenige losse bollen van verschillende grootte te gebruiken, waaronder er ook een paar, die om eene vast staande spil draaibaar zijn. Als men dan ook eenige bekervormige houten voetstukken heeft om ze bij het gebruik op te leggen, dan kan men bij de verklaring der meeste verschijnselen de armen, ringen en drievoet wel missen, die den hoogen prijs van het *mundomotorium* wel hoofdzakelijk veroorzaken. Ik heb voor de verklaring der verschijnselen waarvan hier sprake is, op het Gymnasium alhier nooit anders gebruikt, en de daartoe vereischte uitgaven beloopen hoogstens een paar gulden.

Leiden, 15 April 1855. Dr. J. A. C. OUDEMANS.

MENGELWERK.

DANTE ALIGHIËRI.

DOOR

J. H. GUNNING, Jr.

Tot doel hebbende, eenvoudig de voornaamste resultaten mede te deelen van het onderzoek inzonderheid der hedendaagsche Duitsche geleerden over DANTE in betrekking tot zijn tijd en zijn werk, kunnen wij de levensgeschiedenis des Dichters als bekend onderstellen. Zij is trouwens in vele handboeken te vinden: onder anderen in de Inleiding der Hoogduitsche overzetting van de *Divina Commedia* door STRECKFUSZ, waarvan eene vertaling is opgenomen in den laatst vorigen Jaargang van ons vaderlandsch Tijdschrift *Pantheon*, bl. 313 en 321. Ten overvloede eene korte herinnering. In 1265 werd DANTE te Florence geboren, en genoot eene voortreffelijke opvoeding. Reeds in zijn negende jaar werd zijn hart ingenomen door de liefde tot BEATRICE PORTINARI, aan welke hij, ofschoon zij reeds in 1290 stierf, zijn gansche leven door getrouw is gebleven. Hij voltooide zijne wijsgeerige en godgeleerde studiën te Bologna, en diende van toen af zijne vaderstad als staatsman en gezant, tot dat hij, bij de nederlaag zijner partij, die der Ghibellijnen, in 1301 vrijwillig in ballingschap ging. Sedert zwierf hij deels in het buitenland, deels aan de hoven van met hem bevriende Italiaansche Vorsten als balling rond, tot hij den 14^{den} September 1321 te Ravenna stierf.

De onsterfelijke vrucht zijner ballingschap, de *Divina Commedia*, is wel is waar sedert vijf eeuwen in opzettelijk daartoe opgerichte leerstoelen en in een groot aantal uitgaven en commentariën verklaard; maar niettemin komt eerst aan de hedendaagsche geschiedvorschers de eere toe, haar in het juiste licht gesteld en aan de eenzijdige beoordeeling zijner, meest oppervlakkige en op verkeerde gronden met hem dweepende, landgenooten onttrokken te hebben.

Sedert vele jaren is men begonnen, de eenzijdige uitsluitendheid, waarmede men vroeger alleen de klassieke literatuur eene grondig-wetenschappelijke behandeling waardig keurde, te laten varen. Men ziet meer en meer in dat de schatten der moderne letterkunde, als de edelste voortbrengselen van den Christelijken volksgeest, ruim zoo zeer als de geschriften der Grieken en Romeinen, hoe voortreffelijk deze ook blijven, verdienen *bestudeerd*, taalkundig en historisch toegelicht en in hunne beteekenis voor de ontwikkeling der geheele hedendaagsche maatschappij begrepen te worden. Het is genoeg, hieromtrent aan mannen als GERVINUS, DELIUS, ULRICI, DÜNTZER, MACAULAY te herinneren, wier arbeid, ofschoon slechts de verklaring der geschriften van enkele geniën (SHAKESPEARE, BACO, GÖTHE, enz.) bedoelende, toch over het eigenlijke wezen en de beteekenis der moderne-literatuur-studie een verrassend licht heeft doen opgaan.

Ook DANTE's meesterstuk is eeuwen lang bij het groote publiek slechts het voorwerp van eene zoogenaamd-*aesthetische* bewondering geweest. In dien zin werd het ook nog behandeld door BÄHR, *Die göttl. Com. in ihrer Anordnung nach Raum und Zeit* 1852, ofschoon zeer veel bruikbaars voor eene wetenschappelijke behandeling in dit werk voorkomt. Doch reeds in 1839 heeft OZANAM, in *Dante et la philosophie Catholique au treizième siècle*, voor eene grondige, historische beschouwing de baan gebroken, welke tot de tegenwoordige hoogte der wetenschap is opgevoerd door FRANZ X. WEGELE, buitengewoon Hoogleeraar te Jena, in zijn doorwrocht en hoogst belangrijk werk: *Dante's Leben und Werke, kulturgeschichtlich dargestellt*, 1852. Niet onbelangrijk, vooral voor de godsdienstige beteekenis der *Div. Comm.*, is het werk: *Mittheilungen aus der göttl. Komödie, ein Vortrag von* C. F. GÖSCHEL, Berlin 1853; hetwelk, na eene Inleiding over DANTE's tijd, hoofdzakelijk bestaat uit eene rei van uit dit oogpunt belangrijke plaatsen uit zijn gedicht, die dan kortelijk toegelicht en tot een overzicht van de geheele *Div. Comm.* zamengevoegd worden. De plaatsbeschrijving der *Div. Comm.* zelve is in breede trekken de volgende; namelijk zonder op de eigenlijke *beteekenis* nog te letten, die haar moet worden toegekend, waarover straks nader.

DANTE bezoekt onder geleide van VIRGILIUS de Hel en het

Vagevuur, en onder dat van BEATRICE den Hemel. De eerste dezer verblijfplaatsen is met groote aanschouwelijkheid en naauwkeurigheid beschreven. Het Italiaansch karakter (volgens eene schoone opmerking van MICHELET) is daarin geheel afgedrukt. In het Zuiden zijn de kleuren des hemels en der planten en de vormen van den horizon scherp afgeteekend en bepaald; alzoo is ook DANTE's hel, met stipte naauwkeurigheid bij voetstappen afgemeten, smal en diep, spits toeloopende. Daarentegen heeft het Noorden nevelachtige, onbepaalde kleuren en omtrekken in de Natuur; en overeenstemmend daarmede is, b. v., MILTON's Hel breed uitgestrekt en onbeperkt, en 't Walhalla van OSSIAN als ware het één groote nevel, uit welken even nevelachtige heldengestalten opduiken. DANTE's Hel, door KANNEGIESSER en WITTE in hunne Duitsche vertaling afgeteekend, en uitvoerig beschreven in de Voorrede van ROSSETTI's uitgave, bl. 78, is een groote kegelvormige draaikolk, die zijn onmetelijken mond naar de oppervlakte van onzen aardbol openspalkt, en zich naar beneden steeds vernaauwt tot aan het middelpunt der aarde, waar hij eindigt. Van boven naar beneden daalt men spiraalsgewijze af langs de binnenzijde des trechters, en vindt elken opvolgenden cirkel door eene bepaalde soort van veroordeelden bewoond. De bovenrand is de verblijfplaats van hen »die zonder schande en lof hebben geleefd". Op den eersten cirkel wonen de deugdzame heidenen; op den tweeden de »vleeschelijke zondaars, die de rede aan de zinnelijkheid hebben opgeofferd"; op den derden de overdadigen; op den vierden de verkwisters en gierigaards; op den vijfden de toornigen en lichtzinnigen (die, namelijk, door deze gebreken tot zware zonden zijn vervallen); op den zesden de ketters; op den zevenden zij die geweld gepleegd hebben (tegen den naaste, zich-zelve, God, de Natuur en de Kunst); op den achtsten de listige bedriegers; op den negenden de verraders; terwijl de drie laatsten weder in onderverdeelingen voor bepaalde misdaden zijn gesplitst. De geheele Hel is door de stad van LUCIFER of PLUTO in twee helften gedeeld. De zonden die gestraft worden, zijn naar de verdeeling van ARISTOTELES in het zevende Hoofdstuk zijner *Ethica*, tot de drie hoofdsoorten: onmatigheid, dierlijkheid, boosaardigheid, terug te brengen, gelijk DANTE zelf in den elfden zang verklaart: en de straffen zijn slechts

uiterlijke voorstelling van den wezenlijken aard der zonde. Elke cirkel wordt bewaakt door mythologische wezens (CHARON, MINOS, CERBERUS, enz.), en ook de rivieren der Hel: de Acheron (*vreugdeloose*), Styx (*gehate*), en Phlegethon (*gloeijende*), zijn aan de Grieksche Oudheid ontleend. Drie vaste punten bepalen den geheelen vorm dezer binnenaardsche hel: Rome, het middelpunt der nieuwe Godsdient; Jeruzalem, het middelpunt van de oude Godsdienst en tevens, plaatselijk, van de aarde (1), en, eindelijk, het middelpunt van de aarde zelve en dus, volgens het stelsel van PTOLEMAEUS, ook dat van het heelal.

Het Vagevuur is een kegelvormige berg, antipode der Hel, omslingerd door zeven cirkelpaden, en met eene soort van voorportaal, waar de tragen en nalatigen staan. Drie trappen geleiden tot de reinigingspoort: de eerste van doorschijnend marmer, zinnebeeld der zelfkennis en der belijdenis van schuld; de tweede donkerpaarsch, van eene ruwe en door den zonnegloed gebarsten steensoort, zinnebeeld van de verbrijzeling des harten; de derde van vlammend porfyr, zinnebeeld van uitwendig rouwbetoon. De drempel, op welken een engel Gods gezeten is, bestaat uit een diamant. Op den eersten cirkelomgang reinigen zich de hoogmoedigen, door zware steenen te wentelen; op den tweeden zijn de wangunstigen met steenen mantels en de oogen met een er doorgestoken ijzerdraad blind gemaakt; op den derden de toornigen in dikke akelige duisternis; op den vierden de tragen, die snel loopen; op den vijfden de gierigaards, die weenende op den grond liggen; op den zesden de overdadigen, hongerende en dorstende naast eene onbereikbare beek en vruchtboomen; op den zevenden de vleeschelijke zondaars, die door de vlammen heengaan. Op den top staat het aardsch paradijs met de rivieren Lethe en Eunoë.

Het *Paradijs* bestaat uit de zeven planeten naar het stelsel van PTOLEMAEUS, met drie hemelen, dus in het geheel tien ruimten. Op de Maan zijn zij die, geloften gedaan hebbende, buiten hunne schuld die niet hebben kunnen volbrengen; op Mercurius zij die werkzaam zijn geweest opdat eer en roem hun ten deel viel; op Venus zij die aan de stem der liefde gehoor

(1) Gelijk in DANTE's tijd algemeen uit EZECH. V: 5, naar kabbalistische uitlegging, werd opgemaakt.

gegeven hebben zonder daarom de hemelsche dingen te verwaarloozen; op de Zon de wijzen en godgeleerden, onder anderen de H. THOMAS en FRANCISCUS met hunne volgelingen (2); op Mars de voorvechters van het geloof; op Jupiter de rechtvaardigen: aldaar is ook de arend, uit geesten gevormd, een zinnebeeld van het Romeinsche rijk; op Saturnus zijn de kluizenaars en diepzinnige wijsgeeren; in den Dierenriem CHRISTUS, de Apostelen en ADAM; in den kristallen hemel negen engelenkoren, en, eindelijk, in den hoogsten hemel met de zaligen, MARIA in den vorm eener witte roos.

Deze reis van DANTE wordt ondersteld acht dagen te hebben geduurd. ABEKEN, in zijne *Beiträge für das Studium der g. Kom., Berlin* 1826, bewijst dat zij aangevangen (het gedicht begonnen) is op den 25sten Maart 1300, een dag die in de Middeleeuwen als de dag der Schepping, der Incarnatie en der Kruisiging vereerd werd. Op dien datum was het in 1300, gelijk in 1842, Goede Vrijdag.

Wat VIRGILIUS den geleider van DANTE door Hel en Vagevuur betreft, deze is het zinnebeeld der door het Christelijk geloof nog niet geheiligde, maar overigens zuivere menschelijke rede. VIRGILIUS werd in de Middeleeuwen als de voornaamste der toovenaars in hooge eere gehouden. Men zie hierover: ZAPPERT, *Virgil's Fortleben im Mittelalter, Wien* 1851. BEATRICE, zijne leidsvrouw door de hemelsche gewesten, is de Christelijke wijsheid, naar welke DANTE's geestelijke liefde zich uitstrekte.

De beteekenis van de *Divina Commedia* zelve komt ons voor het best en eenvoudigst begrepen te worden op de volgende wijze:

Het leven van groote mannen vertoont zekere rustpunten, waar zich het verleden met al zijne indrukken en ervaringen tot ééne vaste, doordachte overtuiging in hen zamentrekt. Dan hebben zij, èn om de wereld die hen aanschouwt, èn voor zich-zelven, behoefte om zich uitwendig in een kunstwerk rekenschap te geven van 't geen in hun binnenste is omgegaan, en de gisting die daar heeft gewoeld, tot rust te brengen door geheele uitstorting der ziel in eenig kunstgewrocht of uitwendige daad (3). Men weet, b. v., hoe GÖTHE

(2) DANTE's godgeleerd stelsel was vooral aan THOMAS AQUINAS ontleend.

(3) Schoon wordt dit door BEETS op den grootsten der Apostelen in zijne ontmoeting bij SERGIUS PAULUS toegepast, in zijn *Paulus*, bl. 19.

met het schrijven van zijn *Werther* voornamelijk ten doel had, de verwarde herinneringen en indrukken zijner »*Sturm- und Drang-Periode*" tot kalme eenheid te brengen, en er zich van te ontdoen; daar zijn groote geest dat standpunt reeds overwonnen had toen het in de wereld om hem heen eerst beginnen zou zich met kracht te doen gelden. Ja, de zucht om aan het binnenste lucht en uitstorting te geven kan het geheele leven bezielen, en alsdan kunstwerken doen geboren worden waarin de geheele dichter of kunstenaar, en (zoo het gekozene middel zich daartoe leenen kan) ook de geheele tijd waarin hij leefde, staat uitgedrukt. Zoo was het met GÖTHE's *Faust:* zóó ook met DANTE's *Divina Commedia.* Men stelle zich levendig DANTE's onrustig en door allerlei invloeden van buiten en van binnen zoo fel geschokt leven, in verband tot zijn tijd, voor den geest. Welnu, die geheele DANTE en die geheele tijd leven in zijn gedicht: »in dit goddelijk zamenstel" — zingt UHLAND te recht — »heeft hij alles beligchaamd, en met eeuwige vuurkarakters geteekend, zoo als de bliksem in de rotsen schrijft". Italië (aldus doet zoo schoon als waar Mevr. DE STAËL hare CORINNA op het Kapitool improviseren) Italië gelijk het was in het tijdperk van zijne wereldmacht, is geheel en al in DANTE herleefd. Bezield met republikeinschen heldengeest, krijgsman zoo wel als dichter, brengt hij de vlam der daadkracht onder de dooden, en zijne schimmen verkrijgen een forscher leven dan de levenden van onze dagen. De herinneringen van de aarde vervolgen hen nog: de doellooze hartstochten wortelen vast in hun binnenste, en zij verontrusten zich over hun verleden, dat nog minder onherroepelijk schijnt dan hunne eeuwige toekomst. Men zou zeggen dat DANTE, gebannen uit zijn vaderland, de kwellingen die hem verteerden, naar de gewesten die zijne verbeelding schiep, heeft overgebracht. Zijne schimmen vragen zonder ophouden naar tijdingen uit de bovenwereld, gelijk de Dichter zelf hen naar zijn vaderland vraagt, en de hel vertoont zich hem voornamelijk onder dit hoofdkarakter: verblijf der ballingschap. Alles draagt er de vormen van Florence; de dooden die hij oproept schijnen te herleven als Toscanen gelijk hij. Dit is geene beperktheid van geest, maar integendeel de kracht zijner ziel waardoor hij het heelal in den kring zijner denkbeelden bevat. Eene tooverachtige zamenvoeging van cirkels

en sferen voert hem uit de Hel in het Vagevuur en Paradijs: als getrouw beschrijver zijner visioenen overstroomt hij de duisterste streken van licht; en de wereld die hij schept in zijn drievoudig gedicht, is een zamenhangend geheel, bezield, schitterend als ware het eene nieuwe planeet in het uitspansel. Op zijne stem veranderen de voorwerpen, denkbeelden, wetten, verschijnselen, ja, de geheele wereld in poëzij: alles te zamen gelijkt naar eenen nieuwen *Olympus* met nieuwe godheden vervuld; maar deze mythologie der verbeelding zinkt als het heidendom zelf in het niet terug bij den aanblik van het *Paradijs*, dien oceaan van licht, schitterend van stralen en sterren, van deugden en zaligheid en liefde.

DANTE is de held der gedachte; hij is meer dan een HOMERUS der nieuwe wereld. Zijne ziel was diep als de afgronden die hij beschrijft: zijne magische woorden zijn een prisma des Heelals; alle wonderen spiegelen, verdeelen en hereenigen zich daarin, de toonen zijn kleuren, de kleuren harmonie; het rijm, welluidend of zonderling, snelvlietend of slepend, is altijd ingegeven door die dichterlijke divinatie, de hoogste schoonheid der kunst, den triomf van het genie, waardoor in de uitwendige natuur alle geheimen ontdekt worden die met het hart des menschen in betrekking staan (4).

Wat ten anderen DANTE'S persoonlijke zielsgesteldheid betreft gelijk die in de *Div. Comm.* is nedergelegd en hare uitdrukking vindt: ééne schoone, krachtvolle hoofdgedachte, of liever innigste ziels-overtuiging des Dichters wordt in hare verschillende ontwikkelingen uitgesproken en met het tooverkleed der verbeelding of het omhulsel der geschiedenis in telkens nieuwe vormen vertoond. Het is: de *Liefde*, in hare tweeërlei natuur, zoo als zij, namelijk, òf als zinnelijke liefde zich op het vergankelijke, nietige en zondige, òf als reine Christelijke, geestelijke liefde zich op het eeuwige en goddelijke richt. Het is de diepe waarheid, dat de Mensch tot Liefde geschapen is en krachtens de innigste behoefte zijner natuur lief hebben *moet*, hetzij, indien hij zijne zinnelijke

(4) Men vergelijke de heerlijke *Profecy of Dante* van BYRON, welke ook onze TEN KATE in zijne *Nieuwe Dichtbloemen* vertaald heeft. Zeer lezenswaardig is aldaar de Voorrede, bl. 83, waar de Dichter BYRON en DANTE met elkander vergelijkt.

natuur en neigingen des vleesches volgt, het kwade — hetzij, indien zijn geest door Gods Geest verlicht en geheiligd is, het ware en goddelijke. DANTE's poëtische en theologisch-philosophische werkzaamheid is geheel vastgeknoopt aan de geschiedenis van zijn overgang uit de zinnelijke, overigens reine, liefde tot de hemelsche liefde, of wel van den overgang uit verrukking over het Godsbeeld in het menschelijke gelaat tot het reinste inwendig aanschouwen van het goddelijke Wezen. Dit denkbeeld zal (zegt te recht SCHLOSSER) aan velen in onzen tijd belagchelijk of ongerijmd toeschijnen; maar in DANTE's tijd was het anders. Wie de philosophie der school van ST. VICTOR, de theosophie van den diepzinnigen BONAVENTURA kent, of de heerlijke gedichten van een GUIDO GUINICELLI, GUIDO CAVALCANTI en PETRARCA, benevens de modellen uit alle Romaansche tongvallen die zij navolgden, zal geheel anders oordeelen. Allegorie, mystiek en diepzinnige symboliek waren in DANTE's tijd reeds door de kerkelijke ceremoniën, de feesten en geestelijke gezangen den beschaafden Italianen niet vreemd.

Deze hoofdgedachte, dat reine Liefde het goddelijke in den Mensch is, en dat de erkenning van het vergankelijke in alle zinnelijk genot tot God opvoert, is inzonderheid ook in DANTE's *Vita nuova* uitgesproken, ja, in dit lyrisch gedicht, uit Sonnetten en Canzonen, met tusschengevoegde verklaringen in proza, bestaande, wordt zij veel ongestoorder en kalmer ontwikkeld dan in de *Div. Commedia*, waar wij gedurig de politieke bitterheid van DANTE haar met vreemde bestanddeelen zien vermengen. Des te hartverheffender is daarentegen in de *Div. Comm.* de inwendige strijd zijner ziel, en hare verzoening met God en met zich-zelve, geallegoriseerd. Door de hemelsche Liefde, die zich zijner aantrekt en zijn hart vervult, zien wij het felgeschokt gemoed des Dichters, na door alle kwellingen der hel en alle slingeringen des twijfels geslingerd te zijn geweest, tot God terugkeeren en Zijne plannen met de Menschheid begrijpen — dit laatste vooral door de ernstige, verhevene waarheid der individuële zedelijke *Vergelding*, door welke Gods Wet zich in hare onkreukbare rechtvaardigheid handhaaft. De Dichter zelf drukt het uit in de bekende plaats uit zijn brief aan CANE GRANDE DELLA SCALA, het hoofd der Ghibellijnen te Verona: »De Dichter handelt

over die Hel" (het menschelijke leven) »waarin wij als vreemdelingen rondzwerven. Het onderwerp is de Mensch, zoo als hij door verdienste en misdaad naar vrije keuze, aan de beloonende en straffende gerechtigheid Gods onderworpen is. Het doel van het geheel en van zijne deelen is: de levenden uit den staat der ellende tot den toestand der zaligheid vooruit te brengen. Het geheel en de deelen zijn niet tot werkelooze bespiegeling, maar voor de daad en het leven zamengesteld." Ik weet geene betere noch schoonere paralel der *Div. Comm.* wat deze gedachte aangaat, dan den LXXIII^sten^ Psalm, waar ASAF met zoo diepe zielkundige waarheid bekent, door den voorspoed der goddeloozen een tijd lang in zijn geloof geschokt te zijn geweest, tot dat hij »in Gods heiligdom inging en op hun einde merkte", als wanneer zijne ziel zich uitstort in dankbare aanbidding der majesteit en gerechtigheid Gods.

Met onvergelijkelijke kunst stelt dus DANTE, door een dichterlijk spel met de geschiedenis van het Oude en Nieuwe Testament, van de oude wereld en van zijne dagen, met de wijsbegeerte en godsdienst, den trapsgewijzen voortgang van 's menschen geest uit de duisternis der zinnen tot het schitterende licht der godgewijde reinheid ons voor oogen. Zijn gedicht is dus *Allegorie* en *Geschiedenis* in de innigste vereeniging. Men heeft in het verklaren van dergelijke gedichten (gelijk de geschiedenis der uitlegging van CERVANTES, MILTON, KLOPSTOCK, GÖTHE's *Faust*, de *Sakontala*, ja, ook van het *Hooglied* of de *Apocalypse* getuigt) menigvuldig gedwaald door miskenning van het wezen der allegorie, d. i. opzettelijke voorstelling van een afgetrokken denkbeeld door een beeld dat dit denkbeeld verzinnelijkt. De poging tot naauwkeurige beantwoording der vraag: hoe veel nu de Dichter van dit alles zelf letterlijk gelooft? de angstige zorgvuldigheid om het naakte denkbeeld uit de zinnelijke omhulling te voorschijn te brengen — ondichterlijk en vruchteloos als zij is, heeft daarenboven veelzins eene frissche, krachtvolle waardering der *Div. Comm.* belemmerd; niet ongelijk aan het onverstand van een kind dat, de uitwendige bladeren voor het uiterlijke omhulsel van »de roos zelve" houdende, haar steeds voort-ontbladert en eindelijk niets meer in de hand heeft. DANTE protesteert zelf bij voorraad tegen zulk eene verklaring van zijn

gedicht, in den tweeden zang van zijn *Paradiso*, waar hij uitroept:

»O, gij allen, die tot hiertoe, begeerig om naar mij te hooren, met uwe kleine bootjes mijn schip zijt nageroeid dat mij, den Zanger, door den oceaan draagt, keert terug naar uw strand; waagt u niet in den stroom dezer zee: want, verloort gij mij uit het oog, gij zoudt nimmer den weg terugvinden. De wateren die ik mij gereed maak door te stevenen, zijn nog nimmer bevaren. De wijsheid des Almachtigen Vaders blaast in mijn zeil (*Minerva spira*), de kracht zijns goddelijken Zoons stuurt mijn roer (*e conducemi Apollo*), en hun Heilige Geest is mijn kompas en wijst mij de poolstar des eeuwigen levens (*e nuove Muse mi dimostran l'orse*). Gij weinige anderen, die vroeg naar de spijze der engelen hebt verlangd, met welke men zich voedt zonder ooit verzadigd te worden, gij moogt stoutmoedig u wagen op de vreeselijke zilte wateren: doch geeft wel acht op de vore die mijn schip in de zee maakt, alvorens zij weder uitgewischt zij!"

Om ons een denkbeeld te maken van den juisten takt waarmede de allegorie in de *Div. Comm.* moet opgevat worden, herinneren wij ons de plaatsbeschrijving van Hel, Vagevuur (of liever: *reinigings-berg*) en Hemel uit het begin van ons vertoog. Een aandachtige blik op deze diepzinnige architektoniek leert ons terstond dat al het plaatselijke hier slechts eene plastisch-aanschouwelijke verzinnelijking der godsdienstige, bovenzinnelijke Idée is. LUCIFER in de diepte der donkere aarde, het eindpunt der Hel: hij, het beginsel van alle egoïsme, niet in vlammend vuur, maar in ijs verstijfd; de helsche trechter dáár wijd waar de zonde lichter en gemakkelijker is, maar steeds enger waar de zonde zwaarder wordt, tot dat in dien éénen, LUCIFER, zich alle zonde en de hel zelve zamensluit; de plaats der reiniging ook nog op de aarde, maar gescheiden van het gewone menschenleven; op den top des bergs het aardsche paradijs waar ADAM en EVA geschapen en CHRISTUS gedood is — dat is: op één en hetzelfde punt de val en de verlossing; hoe verder van het middelpunt der aarde, dat beginsel van alle zwaarte, des te reiner en lichter het leven (immers dat middelpunt is bij DANTE niet alleen het stoffelijke, maar ook het geestelijke zwaartepunt, hetwelk al wat aardsch en zondig is tot zich trekt: en deze geestelijke cen-

tripetaal- en centrifugaal-kracht bezielt de geheele *Div. Comm.*), tot dat in de verste en uiterste kringen de volmaaktheid bereikt wordt — dit alles behoeven wij slechts aan te duiden, om zeker te zijn dat elk de diepere beteekenis er van zal vatten. Wie nu wenschen mogt de eigenlijke bedoeling des Dichters, scherp geteekend en afgepast, in afgetrokken bewoordingen daaruit te lichten, zou altijd te veel of te weinig nemen, en slechts een geraamte zonder ziel en leven verkrijgen (5). DANTE staat bij al deze denkbeelden midden in de heerschende kosmische en theologische begrippen van zijnen tijd: dáárin vond hij de schoonste aanknoopingspunten voor de spelingen zijner fantazy; ja, hij was er zelf afhankelijk van, zoo dat hij veel van 't geen hij in profetische verrukking verhaalde, zich werkelijk als bestaande gedacht zal hebben. Zoo is bij hem, gelijk bij alle groote dichters, inzonderheid bij de Oud-Testamentische profeten, de innigste vereeniging te aanschouwen van het bewuste met het onbewuste zinnebeeld, en de éénige weg om zijne bedoeling te leeren kennen en het gedicht waarlijk te begrijpen, is, gelijk wij in het begin reeds zeiden, eene naauwkeurige kennis van den persoon en den tijd des Dichters.

Wil men overigens uit de talrijk voorhandene voorbeelden een enkel, ten bewijze hoe gevaarlijk het is, zich bij 't zoeken der beteekenis van eenig gedicht door vooropgevatte denkbeelden te laten leiden, men hoore den grooten wijsgeer SCHELLING

---

(5) Dit denkbeeld wordt met juistheid aangeduid door den Perzischen wijsgeerigen Dichter MAHMUD; de mededeeling der plaats, zoo als die in eene fraaije Hoogduitsche overzetting voorkomt, zal wellicht onzen lezers niet ongevallig zijn:

Die Sinnenwelt ein Schatten ist der Geistwelt:
Herab von dieser jener Nahrungsmilch quellt.
Gefühle sind gefangene Monarchen
Die in der Worte Kerker sich verbargen.
Tritt das Unendliche ins Herz der Weisen,
Muss fluge hinab es zum Verstande reisen;
Der muss die Schattenbilder ihm gewähren,
Damit er könn' Unendliches erklären.
Doch nimmer ist das Abbild je vollkommen,
Nur Selbstverständniss kann dir wahrhaft frommen:
Denn, zichst aus jedem Bild du Consequenzen,
Musst hier du Vieles weglhun dort ergänzen.

in het *Kritisch-Philosoph. Journal* door hem en HEGEL uitgegeven (Tübingen, 1802 en 1803, D. II), de *Div. Comm.* verklaren. Na te recht in het gedicht op de innige vereeniging van het historisch en allegorisch element te hebben gewezen, ziet hij in DANTE'S verdeeling van het heelal in de drie hoofdverblijfplaatsen die wij kennen, eene symboliek van het eigenlijke wezen van alle wetenschap en poëzy, daar ze, naar zijne opvatting, de drie groote voorwerpen van alle wetenschap en geest-ontwikkeling bevat: de Natuur, de Geschiedenis en de Kunst; namelijk: de Natuur als oorsprong van alle dingen, als *eeuwige nacht* en eenheid; de Geschiedenis als *reiniging* en overgang door strijd en lijden tot een toestand van hoogere ontwikkeling; de Kunst, als het *paradijs* des levens, waarin een voorsmaak van de eeuwigheid wordt genoten. Diepzinnigheid en een schranderen combinatie-geest zal ieder in deze verklaring opmerken; maar zij kan bezwaarlijk anders dan eene *inlegging*, geene *uitlegging* van den Dichter heeten: evenmin als de vernuftige, doch onware redeneringen met welke ULRICI alle grondstellingen van HEGEL'S wijsbegeerte in SHAKESPEARE terug wil vinden.

Voorzeker, dergelijke diepzinnigheid of schijndiepzinnigheid heeft de lezer der *Div. Comm.* niet noodig om in DANTE een der kolossaalste dichterlijke geniën te erkennen, die ooit hebben geleefd. Behalve de groote hoofddenkbeelden, die aan dit gedicht zijne eigenlijke plaats in de geschiedenis der menschheid aanwijzen, zijn, ook buiten verband met het geheel, velerlei bijzonderheden in de *Div. Comm.* reeds op zich-zelve voor den natuur-onderzoeker, den letterkundige, den godgeleerde, den staatsman belangrijk. »Als in een spiegelbeeld vertoonen zich daarin alle gewichtige levensrichtingen van zijn tijd; de schitterende glans der romantische poëzy, de spitsvindige kritiek der scholastieke wijsbegeerte, het diepzinnig gevoelsleven der middeleeuwsche mystiek, eene levendige aanschouwing der oude goden- en heroën-wereld, de geest der geschiedenis, naauwkeurige beoordeeling van den toestand der heerschende Kerk, der hiërarchie en der wereldsche heerschappij." (DITTMAR). Menigmaal vindt men hoogst belangrijke wenken ook voor onzen tijd, die tevens van de verheven diepzinnigheid, ja, de profetische gave van DANTE'S geest getuigen. Tot voorbeeld diene een enkel tafereel, schier bij toeval gekozen:

Op den tweeden omgang van den Reinigingsberg wordt aan DANTE door èene schim gevraagd: van waar hij komt en wie hij is. DANTE noemt zijne vaderstad niet bij den naam, maar duidt de stad en rivier, Florence en de Arno, door 't beschrijven der ligging en plaatsgesteldheid aan. Nu gaat onder de luisterende schimmen de vraag op: wáárom hij den naam zijner vaderstad niet met ronde woorden noemt? Eene schim antwoordt: wáárom, weet ik niet: doch zeker, goed is het dat de naam van zulk een land sterve. En GUIDO DEL DUCA DI BRETINORO breekt, onder vele herinneringen van den goeden ouden tijd, in klachten los over den goddeloozen tijd van heden. Vooral, en niet zonder zijdelings te doelen op de nakomelingen die hij en zijn medgezel RINIERI DA CALBOLI op de aarde hebben achtergelaten, drukt hij bittere smart uit over het verval der voorname familiën, die vroeger in eer en ridderdeugd boven de anderen hebben uitgeblonken. Thans kunnen zij — roept hij in vertwijfeling uit — niets beters doen dan uitsterven, daar ze toch met elk verder geslacht steeds dieper ontaarden, terwijl zij vroeger met elk nieuw geslacht zich roemvoller verhieven. Maar wanneer zullen nieuwe geslachten in hunne plaats opstaan? Wanneer zullen weder (zoo vraagt hij) uit eene smidswerkplaats een FABBRO DE' LAMBERTAZZI, van achter den ploeg een BERNARDO DI FOSCO voortkomen en als eene edele spruit uit kleine zaden opschieten?

Dit is werkelijk eene profetie in den vorm eener vraag; want in Florence hebben inderdaad bijkans alle oude geslachten voor nieuwe plaats moeten maken. GUIDO vervolgt: doch nu ga heen, o Tusciër: ik heb thans meer behoefte om te weenen dan om met u te spreken; zoo zwaar drukt onze nood mij op het hart. — Het gesprek wordt zoo schielijk afgebroken, dat DANTE geen tijd meer heeft om verklaring te verzoeken van twee woorden die hem onverstaanbaar zijn gebleven. In de avondwandeling van den tweeden naar den derden bergrand richt hij dus eene vraag tot VIRGILIUS, zijnen leidsman. GUIDO DEL DUCA had, namelijk, tot verwijt voor zich-zelven en ter waarschuwing voor anderen, gezegd: O menschen, waarom hangt gij toch uw hart zoo aan dingen bij welke het noodzakelijk is (*Là 'v'è mestier di consorte divieto?*) de gemeenschap te verbieden en uit te sluiten? DANTE vraagt zijn

meester: wat die schim uit de *Romagna* daarmede heeft willen zeggen — wat het beteekent, de »gemeenschap uit te sluiten"? VIRGILIUS toont hem nu aan, dat het *aardsche goed* daarmede bedoeld is. Want aardsche bezittingen — vervolgt hij — worden verminderd door het vermeerderen van 't getal dergenen die er aan deelnemen; wat de een heeft moet de ander ontberen. Maar het hemelsche goed wordt vermeerderd hoe meer er aan deelgenomen wordt: het is eene vlam die niet alleen niet vermindert, maar zelfs helderder schittert naar mate meer lichten aan haar ontstoken worden.

Het eerste lid dezer schoone opmerking is, naar de resultaten eener gezonde staathuishoudkunde, slechts in bepaalde toepassingen waar: immers, daar is (men overdenke de leer van het *monopolie* en den *vrijen handel*) eene wijze van de voordeelen die men geniet ook aan anderen toe te staan, waarbij men zich-zelven niet verarmt, maar op den duur verrijkt. Doch dat neemt niet weg dat in deze redenering DANTE's diepzinnige geest reeds het rechte spoor aanwijst om uit de éénig-ware beginselen een vraagstuk te beoordeelen dat tot in de wortelen onzer hedendaagsche zamenleving grijpt, namelijk, over het ware en het valsche *Communisme* (6)

Wij kunnen nog aanstippen hoe de *Div. Comm.* allerwege de grondige astronomische, geographische en historische, ja, ook anatomische en physiologische kennis des Dichters bewijst; hoe hij, b. v., lang vóór COLUMBUS reeds van *Antipoden* spreekt, en in het begin van zijn gedicht de aderen en slagaderen (*le vene ed i polsi*) vermeldt, terwijl men weet dat eerst door HARVEY in 1628 de door hem ontdekte bloedsomloop bekend gemaakt is. Op de Italiaansche kunst is DANTE's invloed zoo groot geweest als die van HOMERUS op de Grieksche. Van MICHAËL ANGELO wordt verhaald dat hij de *Div. Comm.* van het begin tot aan het einde van buiten gekend heeft, en in een zijner sonnetten prijst hij hem als den grootsten man van zijn land. En RAFAËL heeft hem in de heerlijkste schepping zijner kunst, in de Vatikaansche *Stanza della Segnatura* tweemalen vereeuwigd, onder de groote mannen der Poëzy en der Godgeleerdheid beide. Maar al had ook

(6) GÖSCHEL, t. a. p., S. 23.

RAFAËL — zoo zegt naar waarheid RUDOLF VON RAUMER (7) — niets van den grooten Dichter geweten, wij zouden toch in beider werken zeer naauw verwante scheppingen van denzelfden geest herkennen. Wilde iemand de engelreine schoonheid van RAFAËL's *Madonna's* beschrijven, hij zou geene treffender woorden kunnen vinden dan die der *Vita Nuova*, in welke DANTE, twee honderd jaren vóór RAFAËL's geboorte, zijne hemelsche BEATRICE bezingt.

In die poëtische idealisering van de Liefde, waardoor zij (gelijk wij reeds aanwezen) van de banden der zinnelijkheid bevrijd, tot eene reine, geestelijke liefde voor de Goddelijke waarheid veredeld wordt, is DANTE, ja, een zoon der ridderlijke Middeleeuwen, in welke dit denkbeeld zoo groote beteekenis heeft, maar vooral ook eene echt Germaansche natuur. Volgens zijne afkomst, opvoeding en (een tijd lang ook) beginselen een *Welf* of aanhanger der Pauselijke oppermacht, is DANTE door den hevigen in- en uitwendigen strijd, waarvan zijne geheele levensgeschiedenis vervuld is, tot de volledigste omhelzing der Ghibellijnsche beginselen gekomen, en heeft in de herstelling van het Keizerrijk (op welke wijze, zal aanstonds blijken) het éénige heil voor zijn vaderland en voor de geheele wereld gezien. Dit meer Germaansch dan Romaansch element zijner natuur, dat zich echter in zijne omgeving slechts langzaam en onder zwaren strijd kon ontwikkelen, vertoont zich reeds in zijne Hel, in welke overal Germaansche rechtsdenkbeelden doorschemeren; en het moet wél in aanmerking genomen worden, zullen wij DANTE's grootsche figuur, niet als dichter alleen, maar ook als staatsman en als mensch, naar waarheid beoordeelen. WEGELE ontwikkelt uitvoerig in het door ons aangehaalde boek, hoe DANTE in deze opzichten geheel en al als *Reactionnair* moet beschouwd worden. Hij, de schepper van eene nationale poëzy, stelde zich te gelijk met al de kracht van zijn reusachtigen geest tegen den voortgang zijns volks op den weg dien het begeerde in te slaan; den weg van eene zoodanige maatschappelijke en intellectuële ontwikkeling, als, b. v., tegen DANTE's geest op dezelfde wijze zou overstaan, gelijk in de latere Theologie het *Rationalisme* tegenover het *Supranaturalisme*. »Ja, nog meer,

(7) *Vom Deutschen Geiste*, S. 147.

met de geheele moderne ontwikkeling van Europa, die de grenzen der middeneeuwsche wereldordening heeft verbroken, stelt zich DANTE in openbare tegenspraak en verklaart haar den oorlog: hij in wien zelf men een der grootste zonen dezer ontwikkeling erkennen moet." Hierdoor verkrijgt het zijn en streven van DANTE eene geheel eigenaardige en (in Aeschylisch-Griekschen zin) tragische beteekenis.

De schitterende roem der *Divina Commedia* heeft de overige werken van DANTE in de schatting van het groote publiek in de schaduw gesteld. Toch verdienen ook deze in ruime mate de aandacht, als afdrukken van denzelfden, eene geheele wereld omvattenden geest. Van de *Vita Nuova* hebben wij reeds met een enkel woord gesproken. De *Convito* (het *Gastmaal*, een titel die ons even als de inhoud eenigzins den *Deipnosofist* van ATHENAEUS herinnert) kan als het ware eene populaire encyclopedie genoemd worden. Het boek was ten minste bestemd om de wetenschap, voor zoo ver toenmaals mogelijk was, in een bevattelijk overzicht onder het volk te brengen — een hoogst merkwaardig doel, wanneer wij bedenken dat het een *leek* was die zich op deze wijze ook aan de Godgeleerdheid wagen dorst! In *de Vulgari eloquio*, over de *Volkstaal*, wilde hij eene nationale volkstaal voorbereiden, en, ofschoon hij-zelf door zijne werken den Toscaanschen tongval zoo zeer ontwikkeld, ja, hem voor alle volgende tijden den voorrang verzekerd heeft, wil hij toch uit alle Italiaansche dialecten als ware het eene bloemlezing maken. Verder leefden er reeds lang vóór de verschijning der *Div. Comm.* kleinere gedichten van hem in aller mond.

Maar bovenal is DANTE als staatsman te kennen uit zijn hoogst merkwaardig geschrift: *De Monarchia*, met hetwelk hij den over de Alpen trekkenden HENDRIK VII den weg bereiden wilde. Geheel in tegenspraak met de feiten en denkbeelden van zijn tijd, stelt DANTE, met eene inderdaad koene vlucht van fantazy en gedachte, zich de geheele menschheid als eene staatkundig-godsdienstige éénheid voor. Voorgangers en leiders op hare baan zijn haar de twee groote gezagvoerders van zijnen tijd: de *Keizer* en de *Paus*. De Keizer is bestemd om tot het geluk, de rechte bestemming van het tijdelijke — de Paus om tot het geluk, de rechte bestemming van het eeuwige leven te voeren. Het Keizerschap en de

Stoel van PETRUS zijn beide, volgens hem, van Gods wege ingesteld: afwijking van en ongehoorzaamheid aan de wereldlijke orde der dingen is, voor hem, evenzeer vloekwaardige ketterij als weêrspannigheid tegen het geestelijk opperhoofd.

De grond op welken DANTE deze theorie bouwt, zijn de volgende inderdaad diepzinnige beschouwingen: De mensch is tot een gelukkig leven door kennis en deugd, door waarheid en liefde, bestemd. Alleen op zich-zelven staande kan hij die bestemming niet bereiken. Daarom is het hoogste en gewichtigste in het aardsche leven dit, om als burger in een geordenden Staat, en als lid eener geordende Kerk, te leven. Het staatsleven is de noodzakelijke grondslag van het Christelijk gemeenteleven. De menschheid leeft in vele staatsvereenigingen en volks-eenheden verdeeld, die zich in velerlei staatsvormen ontwikkelen. Het gebied dezer ontwikkeling is tweevoudig: het werkzame staatsleven is de grondslag, en het contemplatieve, geestelijke leven is het hoogere doel. Het einddoel van het eerste is aardsch geluk, dat bereikt wordt door vrede en orde (gerechtigheid); dat van het tweede: de hemelsche gelukzaligheid. Deze laatste bestaat in het ongestoord aanschouwen der eeuwige waarheid en liefde, in de volledige bevrediging van de begeerte naar wetenschap, uit welke dan de liefde en het genot van alle zaligheid voortvloeit. Deze hemelsche zaligheid valt hem die in het aardsche leven rein en godvreezend wandelt, door genade van boven, ten deel. Alzoo is het rechte aardsche werkzame leven de wezenlijke voorwaarde tot het erlangen van de hemelsche gelukzaligheid. Maar de onderscheiding tusschen aardsche en hemelsche zaligheid sluit het actieve en het contemplatieve leven niet van elkander uit: integendeel, beide moeten in dit aardsche leven worden aangekweekt, en beide vinden in den hemel hunne belooning. Tot wegwijzers in het actieve leven dienen de wijsgeeren en de wetgevers, die den Vorsten ter zijde staan, de wetenschappen en kunsten bevorderen, en een geregeld zamenleven van alle enkele staten onder het gemeenschappelijk verband van eene algemeene Monarchie bewerken. Tot richtsnoer in het contemplatieve leven gaf God Zijne openbaring in het Evangelie, en door de verlichte Theologen, de voorstanders der theologische deugden en de wetgevers, in de instelling der Kerk, welke alle volken in haar geestelijk

rijk vereenigen, de werken der deugd en godsdienst bevorderen en tot de hemelsche gelukzaligheid voorbereiden moet. Doch daar de menschelijke wil op zich-zelve alleen te zwak is om naar deze richtsnoeren den rechten weg te bewandelen, zoo zijn der menschheid twee opperste leidslieden gegeven, voor het actieve leven de Keizer, voor het contemplatieve de Paus. Beide moeten orde, gerechtigheid en vrede handhaven, de dwalenden door straf en boete op den goeden weg terugbrengen, en wetgeving en bestuur, elk in zijn gebied, handhaven. Deze leidslieden zijn van God op dezelfde wijze aangesteld; want het wereldrijk was onder AUGUSTUS voltooid, toen op dezen grondslag CHRISTUS het Kerkelijke Rijk heeft gegrondvest. Beiden moeten elkander in hun ambt ondersteunen en binnen de daardoor afgebakende grenzen houden. Maar deze ideale toestand is niet verwerkelijkt. De wereld gaat juist den tegenovergestelden weg, en is van kwaad tot erger zóó ver gekomen dat nog naauwelijks eene redding meer mogelijk is. De twee leidslieden der wereld zijn door geestelijke aanmatiging, geldgierigheid en heerschzucht en door wereldsche lichtzinnigheid en traagheid uit hun evenwicht vervallen, en hebben daardoor overal krijg en opstand doen ontvlammen. Noch recht en gerechtigheid, noch Evangelie en liefde worden uitgeoefend, maar haat, wreedheid, verraad en geldgierig egoïsme hebben de maatschappij ondermijnd (8).

Dus moet — besluit DANTE — tot heil der wereld het *Keizerrijk* worden hersteld, om dan dáárdoor de Kerk te hervormen. Om deze stoute stelling te handhaven idealiseert hij het Keizerrijk met alle die bewijzen welke anders de Hiërarchie voor zich-zelve pleegt aan te voeren. Als vertegenwoordiger, als drager van dat Keizerrijk beschouwt hij het Romeinsche volk, en idealiseert alzoo de Romeinsche Geschiedenis,

(8) Deze uiteenzetting, die veelzins aan PLATO's *Politeia* herinnert (namelijk, wat aangaat de twee hoogste der drie beginselen die PLATO in Mensch en Staat beide onderscheidt), is ontleend aan Dr. EMIL RUTH, *Studien über* DANTE A., Tübingen 1853, een werk vol geleerde scherpzinnigheid, maar welks schrijver tot dezelfde fout vervalt die wij in SCHELLING hebben opgemerkt, van, namelijk, in de *Div. Comm.* slechts een *leer*dicht tot ontvouwing van wijsgeerige grondbeginselen, en niet een *gedicht* te zien, eene ziels-uitstorting — een *kunstwerk* zoo men wil, maar dan een kunstwerk, dat zijn doel niet *buiten*, maar *in* zich-zelve heeft!

door telkens den vinger Gods tot staving van *zijne* grondstelling in haar op te merken. »Hij heeft de eerste en de laatste op breede schaal aangelegde poging gewaagd om den idealen inhoud van de Middeleeuwen te systematiseren." En wat de oude Geschiedenis betreft, de vóór-Christelijke tijd heeft voor DANTE twee uitverkorene volken, de Joden om het alleen-ware Geloof — de Romeinen om den alleen-waren Staat voor te bereiden. Wanneer men hem ziet ontwikkelen, hoe ook het Keizerrijk zijn Oude Testament gehad heeft, met CONSTANTIJN, JUSTINIANUS en KAREL *den Groote* als gewichtige keerpunten, dan moet men DANTE, met evenveel recht als den grooten »Adelaar van Meaux", den Schrijver van het »*Discours sur l'histoire universelle*", den naam toekennen van: Profeet van het Verledene.

Eenzaam en grootsch staat DANTE dáár, meer gelezen dan begrepen, en door onzen tijd (naar den geest dezer dagen) meer met koele bewondering dan met liefde herdacht. Doch wanneer de Schrijver dezer regelen de herinneringen terugroept uit een onvergetelijk halfjaar zijns levens, hoofdzakelijk aan de studie der *Divina Commedia* gewijd, dan vereert hij haren Dichter als een dier weinige, verhevene, heilige geniën die het onderscheid tusschen bewondering en liefde ten hunnen opzichte doen vergeten. Moge hij door het bovenstaande bij sommigen zijner lezers het verlangen hebben gewekt om zijne ervaring tot de hunne te maken. Voor dezulken zij er nog bijgevoegd dat ik slechts bedoeld heb, een *overzicht* te geven van de historische en zielkundige studiën, die tot het verstaan van dezen Dichter volstrekt noodzakelijk zijn; zonder dat nog deze studiën het eenige, of zelfs maar het voornaamste zouden zijn dat tot dit doel vereischt wordt. Neen, het *voornaamste*, zonder 't welk al het andere van geene waarde is, bestaat dáárin dat men een gedicht hetwelk den hemel en de aarde omspant, gelijk de *Divina Commedia*, leze en geniete met, zoo mogelijk, »twee deelen van DANTE's geest" in zich; dat men zelf Dichter zij, om met zijn geest te kunnen mede-gevoelen of liever mede-leven. Ik weet mijne meening niet beter te verduidelijken dan door te herinneren aan de eenvoudig-schoone beschrijving van den *Dichter* in den *Wansbecker Bode*. Als hij tot den Keizer van Japan over KLOPSTOCK en LESSING heeft gesproken, vraagt Zijne Majesteit hem:

»Maar wat verstaat gij eigenlijk onder »dichters"?" En ASMUS antwoordt: »Het zijn heldere reine steenen, tegen welke de heerlijke *hemel* en de schoone *aarde* en de heilige *Godsdienst* aanslaan, dat er vonken uitvliegen." Met andere woorden: onze liefde zij voor de Waarheid (die van Boven is); onze geest omvatte de Geschiedenis, en onze wandel zij in de hemelen — en wij zullen DANTE verstaan als een broeder.

Blaauw-Kapel, Maart 1855.

EEN SCHULDIGE.

DOOR

P. DUYS.

I.

DE PELGRIM.

Het was een schoone zomernamiddag in het begin der veertiende eeuw. In eene nederige woning te Dieren zaten twee vrouwen; de eene, die reeds den middag des levens voorbij was, maakte tuinvruchten gereed voor den avondmaaltijd, terwijl zij nu en dan een zucht liet hooren, hare lippen tot een stil gebed bewoog, en het oog ophief naar het beeld der heilige maagd, dat den wand versierde; de andere, een meisjen van zeventien jaren, hield zich met spinnen onledig en wierp bij wijlen een verlangenden blik naar het hooge venster, waardoor de zon zoo liefelijke stralen wierp en de daar zijnde vrouwen scheen uit te noodigen, om het sombere woonvertrek te verwisselen voor de vrije Natuur.

Het waren GERTRUDE, de vrouw van den wapensmid AALBRECHT, en hare dochter ALLEGONDA.

GERTRUDE was eene waardige vrouw met een goedhartig gelaat en zulk eene ootmoedige uitdrukking in hare oogen, dat men bij haren aanblik wel gevoelen moest tegenover eene eenvoudige, trouwhartige en opregte ziel te staan, die naar haar beste weten haren God diende en hare naasten beminde. ALLEGONDA was van slanken ligchaamsbouw. Hare donkerblaauwe oogen hadden eene schrandere, zachte, beminnelijke uitdrukking; een waas van kinderlijke onschuld en maagdelijke

waardigheid lag over hare fijne trekken. Haar geheele wezen kenmerkte zich door zekere teederheid, die weinig geschikt scheen voor de stormen des levens; en toch had zij zekere beslistheid over zich, en eene diepte in den blik, die den opmerkzame vermoeden deden, dat geene geestkracht ontbrak in deze jeugdige ziel.

— Bange vreeze vervult mijn hart! — sprak vrouw GERTRUDE na eene poos stilte — uw vader zou al gisteren avond van Dordrecht zijn teruggekomen, de zon daalt reeds weêr naar het Westen en nog is hij niet hier. Moge de heilige maagd hem behoeden!

— Wees gerust, moeder! — sprak ALLEGONDA troostend, terwijl zij de deur opende om wat frissche lucht in te laten — misschien is hij door edellieden opgehouden, die hem wapenen bestelden, misschien ook verder gereisd, om een voordeeligen koop te sluiten — in ieder geval staat hij onder de bescherming Gods en Zijner heiligen. Laat ons zamen naar de Vesper gaan om voor hem te bidden.

— Gij hebt gelijk, mijne dochter! — antwoordde GERTRUDE wat verruimd — laat ons voor hem bidden in Gods huis; dat is het beste wat wij zwakke menschen doen kunnen. Het gebed is het beste schild, zegt pater AMBROSIUS altijd, en onlangs vertelde hij mij hoe eene vrome gravin in Thuringen...

Hier hield zij plotseling op en tuurde door de geopende deur.

— Daar komt hij! — riep zij — geloofd zij de moeder Gods! Geloofd zij de heilige ANTONIUS! Maar wie gaat daar aan zijne zijde?

ALLEGONDA sprong van haar houten bankjen op en volgde met haar scherper blik het oog der moeder.

— Het schijnt wel een pelgrim! — sprak zij verwonderd.

— Ga nu weêr aan het spinnewiel — zeide GERTRUDE, hare bedaardheid hernemende — ootmoed en bescheidenheid voegen der jonge maagd in de tegenwoordigheid van vreemden, vooral van zulke heilige menschen.

AALBRECHT trad de woning binnen, vergezeld van een jeugdig man met doodsbleek gelaat, in een ruw pelgrimskleed gehuld, met den linkerarm op den wapensmid geleund, aan de regterzijde zich met een houten staf steunende. Een linnen zak hing met een koord over zijne schouders. AALBRECHT geleidde hem naar eene bank, en daar zonk hij sprakeloos neder.

Na haastig zijne vrouw en dochter te hebben gegroet, beval de wapensmid eene teug bier aan den pelgrim te reiken, en terwijl ALLEGONDA, die met deernis hare blikken op den jeugdigen vrome had laten rusten, naar den kelder ijlde, en GERTRUDE zijn gelaat met watêr wiesch, verhaalde AALBRECHT in korte woorden, dat hij, den vorigen avond nog eenige uren van zijne woonplaats verwijderd zijnde, op den zandweg den pelgrim, krank en magteloos onder een boom zittende, had aangetroffen. Deze had hem verhaald uit Duitschland te komen en op weg naar Frankrijk te zijn, om zich daar naar Rome in te schepen, ten einde eene gelofte te vervullen; hij had den wapensmid om eene schuilplaats gevraagd — 't geen de oorzaak was van zijne late tehuiskomst, daar hij 't zijn Christenpligt had geacht den kranken pelgrim dien nacht in de herberg te Velp te brengen en den volgenden dag naar zijne woning te voeren, ten einde hem te verplegen tot hij zijne reis zoude kunnen voortzetten. Geene gelegenheid vindende om een voertuig te bekomen, had hij met moeite en langzaam, na dikwijls te hebben gerust, hem tot zijne woning voortgesleept.

ALLEGONDA kwam terug met eene groote graauwe steenen kruik in de eene en eenen door den smid kunstig met staal ingelegden drinkhoorn in de andere hand. Nadat de hoorn was gevuld, bragt AALBRECHT den magteloozen den drank aan de lippen; de teug die hij nam, deed blijkbaar zijne krachten terugkeeren; een flaauw rood kleurde weêr zijne wangen, zijn oog kreeg weêr leven en glans.

— God loone u, goede menschen! — sprak hij in vreemden tongval — voor hetgeen gij aan mij doet.

— Niets meer dan onzen Christenpligt — antwoordde AALBRECHT. — Gaarne zullen wij u bij ons zien blijven, tot gij zonder bezwaar uwen weg kunt vervolgen. Doch verkwik u thans met wat spijze. Mijne dochter zal den avondmaaltijd gereed maken.

ALLEGONDA, die met deelnemende blijdschap de krachten des vreemdelings had zien terugkeeren, stond dadelijk op om aan 's vaders bevel te voldoen.

— Hartelijk dank ik u voor uwe goede bedoeling — zeide de vreemde — doch ik heb geene behoefte aan voedsel, en verlang slechts naar rust; indien gij mij een leger kondet wijzen...

AALBRECHT stond op, geleidde zijnen gast naar een achtervertrek zijner woning, door hem bestemd voor gasten, die nu en dan hem bezochten, want door zijne herhaalde reizen naar verschillende steden voor de zaken van zijn beroep had hij vele bekenden en vrienden, die, als hun weg door zijne streken voerde, zelden het huis van den wapensmid voorbijgingen, die zoo wel door zijne regtschapenheid van karakter als door de deugdelijkheid zijner maliënkolders en zwaarden met eere bekend was geworden.

Nu verhaalde AALBRECHT van de wedervaringen zijner reis, doch moeder en dochter hadden hiervoor geene ooren, daar de pelgrim geheel hare gedachte vervulde.

Weldra bragten zij het gesprek op hem.

— Die jonge man — zeide GERTRUDE — ziet zoo somber uit de donkere oogen, als of een zware last, eene groote schuld zijne borst benaauwt. Vergeten wij hem dezen avond niet in ons gebed.

— Ik geloof veeleer — zeide ALLEGONDA meewarig — dat het een ongelukkige is, die veel lijden heeft ondervonden...

— Laat ons niet indringen in hetgeen ons niet aangaat — viel AALBRECHT met eenige gestrengheid haar in de rede — hij is een mensch en een Christen, die zich bovendien op weg naar den heiligen vader bevindt, en dit is grond genoeg, om hem aanspraak op onze hulp en verpleging te geven. En laat ons nu aan den maaltijd gaan, want ik ben hongerig en vermoeid, en de zon wijst acht ure aan.

Nu werd dit onderwerp door de vrouwen niet meer aangeroerd. De avondmaaltijd werd door ALLEGONDA opgedragen, bestaande uit erwten met varkensvleesch, en gerstenbrood door de huismoeder in den haard gebakken, die in groote houten schotels midden op den langen smallen eiken disch werden gezet, terwijl bierkruik en drinkhoorn hunne plaats vonden in AALBRECHT'S nabijheid, die met moeder GERTRUDE het boveneinde der tafel bezette, terwijl ALLEGONDA en de dienstmaagd benevens de drie knechts, die uit de smederij waren geroepen, het lager gedeelte innamen.

De maaltijd duurde kort. Nadat de spijze door een dronk bier was gevolgd, het gebed was uitgesproken, en de wapensmid zich overtuigd had dat zijn gast was ingeslapen, begaf ieder zich ter ruste.

Geen verkwikkende slaap daalde dien nacht op de jeugdige ALLEGONDA neder. Droomen en visioenen speelden hun spel in hare verbeelding, en de pelgrim met dat donkere oog, die blonde lokken en het bleek, door somberen lijdenslast bewolkt gelaat, vervulde daarin steeds zijne rol. Zijne welluidende stem klonk haar bestendig in de ooren als de schoonste muzijk, en deed al de snaren harer ziel trillen als door eene zoete herinnering van een schoon verleden, dat niet had bestaan, en van heimwee naar eene toekomst, die nevelachtig zich voor haren zielsblik uitbreidde.

Hoewel de vreemdeling na eenige dagen rust en verpleging zijne gezondheid had herkregen, bleef hij nog eenige weken in het huis van den wapensmid. Van zijne levensgeschiedenis gaf hij geene de minste inlichting. Meestal hield hij zich afgezonderd met bidden bezig en slechts aan den maaltijd zag men hem, doch ook dán sprak hij weinig. Somwijlen, als zijne gemoedsstemming een weinig verruimd scheen en hij deel nam in het gesprek, hoorden de wapensmid en de vrouwen met verbazing, hoe hij overal scheen geweest te zijn, en eene kennis bezat, die zich tot allerlei zaken uitstrekte. ALLEGONDA hing dan aan zijne lippen, hoewel hij tot háár zeldzaam het woord rigtte. Een paar malen ontdekte zij, dat hij, als hij weêr zwijgend daar nederzat, eene lange poos het oog op haar liet rusten, doch toen zij zijnen blik ontmoette, sloeg zij blozend de oogen neder.

De dag van vertrek was voor den pelgrim gekomen. Hij beloofde, als zijne terugreis hem over Frankrijk voerde, zijne weldoeners nog eens te komen bezoeken en hun eene reliquie te zullen medebrengen uit het heilige Rome.

Toen hij bij het afscheid nemen onder hartelijke dankbetuigingen ook ALLEGONDA de hand reikte, vestigde hij den donkeren blik strak op haar gelaat, als of hij op den bodem harer ziel wilde lezen. Eene weemoedige uitdrukking spreidde zich over zijne trekken en scheen zijn oog te verduisteren.

— God zegene u, ALLEGONDA! — sprak hij zacht — bid voor den schuldige! — en haastig den zak over den schouder werpende en den staf opnemende, verliet hij de gastvrije woning.

II.

DE REDDER.

Op het grafelijk slot te Rozendaal stond een edelman in eene der groote zalen voor een venster, dat het uitzigt op den landweg had. Hij was, gelijk de meeste edelen diens tijds, prachtig gekleed, maar eenige zonderlingheid kenmerkte zijn tooisel, want, hoewel hij zich binnen 's huis bevond, droeg hij toch een fraaijen hartsvanger, welks gevest met kostbare juweelen was ingelegd, aan een keurigen rooden bandelier. Zijn hoofd was gedekt met een hoed, met fraaije vederen en rijke edelsteenen gesierd; een korte violetkleurige mantel met fluweelen randen hing over zijne schouders. Ongeduldig liet hij den blik over den omtrek weiden. Zijn weinig kalme geest sprak duidelijk uit dat bewegelijk gelaat en de nu eens doffe, dan schuw en wild blikkende oogen. Niet lang bleef hij voor het venster staan, maar liep weldra met driftige schreden de zaal op en neder. Hij scheen op iets te wachten. Eindelijk drong de toon van een hoorn tot hem door en hoorde hij een oogenblik daarna de valbrug met een zwaren dreun nedervallen.

Het was REINOUD I van Gelre. Sedert zijne gevangenschap na den slag van Woeringen scheen zijn verstand aan eenige verwarring te lijden en verkwistte hij groote sommen gelds. Zijn zoon REINOUD (die later zijn opvolger werd onder den naam van REINOUD II) verklaarde hem voor volslagen krankzinnig, welk gevoelen door velen van Gelre's ingezetenen werd gedeeld. Wij achten 't echter niet onwaarschijnlijk, dat de zaak zeer is overdreven door toedoen van den eerzuchtigen zoon, die later niet schroomde den vader in te kerkeren, en niet rustte voor hij de hand eener Koningsdochter had verworven en Gelre tot een Hertogdom verheven zag.

Daar werd Graaf WILLEM van Holland de slotzaal binnengeleid, gevolgd van zijne edellieden.

— Welkom op Gelre's slot, edele Heer! — sprak REINOUD, beleefd den Graaf te gemoet gaande, terwijl een page toeschoot om hem van den hermelijnen mantel en het zwaard met gouden gevest te ontdoen; waarop REINOUD hem naar een kostbaren armstoel geleidde.

— Het verheugt mij, edele Graaf! — antwoordde WILLEM met hoffelijkheid — dat mijne reis naar Deventer mij de hooge eer verschaft Gelre's edelen gebieder te mogen begroeten.

— Helaas! — antwoordde REINOUD met een zucht — Gelre's heerscher wordt noch door zijne onderdanen noch door zijn zoon meer geëerbiedigd.

— Wij willen gaarne uwe Doorluchtigheid met raad en daad ter dienste staan, om de ontstane verwarring weg te nemen! — hernam Graaf WILLEM, en zijne edelen en ridders, die een groot deel der zaal vulden, dachten bij deze woorden reeds aan veldslagen en oorlogsroem.

Nadat REINOUD zich eenige oogenblikken met 's Graven gevolg, allen edelen uit Hollands aanzienlijkste geslachten, had onderhouden, verwijderde hij zich met Graaf WILLEM naar een kabinet in een der zijvleugels van het slot, waar zij in politieke gesprekken zich verdiepten en middelen beraamden om REINOUD'S gezag te herstellen en te steunen.

De zorg om de edelen des gevolgs een dronk Cyprus-wijn en andere ververschingen aan te bieden en hen de merkwaardigheden van den ouden burg te doen bezigtigen, was aan hofmeester en slotvoogd overgelaten. Een page volgde de Graven met geurigen malvezij in gouden kunstig bewerkte bekers, die met Gelre's wapen en andere afbeeldingen prijkten.

De jeugdige edellieden schenen over de verwijdering van REINOUD en WILLEM niet ontevreden te zijn, want de ridderschap was in dien tijd te onrustig om lang binnen 's huis te vertoeven. Weldra verspreidden zij zich in de tuinen van het slot en vermaakten sommigen zich met vrolijke scherts, anderen met balwerpen en kolven.

— Indien de edele Heeren daartoe lust gevoelen — sprak de slotvoogd — kunnen zij vóór den maaltijd wel eens hunne bekwaamheid met den boog beproeven. De vogel staat nog hoog in de lucht. Een gezelschap van edellieden uit den omtrek, dat zich gisteren hier bevond, heeft hem niet kunnen doen tuimelen. De premie, door den Graaf uitgeloofd, was eene heerlijke Damasceensche sabel uit zijne wapenkamer, met een gevest van edele steenen. Zijne Doorluchtigheid heeft mij opgedragen de edele Heeren denzelfden prijs voor den overwinnaar aan te bieden.

Met blijdschap werd dit voorstel aangenomen. Geen vermaak

toch werd destijds hartstogtelijker bemind dan het vogelschieten.

De edellieden werden bijeengeroepen en ijlden de slotpoort uit naar het op een kwartier afstands liggend heideveld, waar op een hoogen staak een zware houten vogel was bevestigd, waarvan wel verscheidene spaanders waren afgescheurd, maar die nog stevig op zijne plaats stond.

Nadat het lot de volg-orde der mededingers bepaald had, nam elk op zijne beurt den zwaren boog in handen en deed zijn best om den vogel van zijne hooge standplaats te schieten. Te vergeefs echter hadden reeds zes mededingers hunne kracht en behendigheid ingespannen; enkele pijlen troffen niet, een paar andere slechts zwak. RUDOLF VAN HEMERT deed den boom daveren van de kracht, waarmede zijn pijl den vogel trof, maar hij viel niet.

— Let op! — sprak de in deze wapen-oefening ervaren Jonker VAN WALRADE, terwijl hij met vasten blik en vaste hand den pijl van den boog deed vliegen, en inderdaad tuimelde een oogenblik daarna het houten doel op den grond.

Een luid gejubel klonk over de heide, en VAN WALRADE werd als overwinnaar begroet.

Graaf REINOUD had het gesprek met zijn hoogen gast geëindigd en geleidde hem naar de groote zaal terug.

— Vergun mij, mijn edele vriend! — sprak hij, toen zijne nicht, Jonkvrouwe ANNA, was binnengetreden en aan Hollands Graaf voorgesteld, dat ik eens naar uw gevolg omzie, en den prijs uitreike, dien een hunner zal zijn toegevallen.

— Het zal mij — antwoordde WILLEM — in het bijzijn der Jonkvrouw niet aan onderhoud ontbreken; maar hoe vergeld ik zoo veel goedheid als mijn hooge gastheer mij en mijn gevolg bewijst?

— Hollands Graaf heeft grooter welwillendheid aan Gelre's Huis bewezen! — hernam REINOUD en verliet de zaal.

De lezer ziet dat de oude Graaf van Gelre, hoe zonderling hij bij wijlen zijn mogt, in de beleefdheidsvormen niets te kort schoot. Deze waren trouwens in dien tijd te zeer

met het wezen eens edelmans van jongs af vereenzelvigd om ligt te kunnen verdwijnen.

Graaf REINOUD haastte zich naar de wapenkamer en haalde de fraaije Damascener kling, die de slotvoogd als prijs had toegezegd, hopende nog tijdig genoeg te komen, om op de plaats van den wedstrijd dien met de noodige plegtigheid aan den bekwaamsten schutter uit te reiken.

Toen hij buiten het slot gekomen, den weg, die daar langs liep, was overgestoken en zich in een dennenboschje bevond, door 't welk een naar het heideveld geleidend voetpad slingerde, voelde hij zich eensklaps aangegrepen en bevond zich in het geweld van twee van top tot teen gewapende krijgslieden; de een had hem de Damasceensche sabel met zulk eene kracht uit de hand geslagen, dat die op eenigen afstand op het voetpad was neêrgeslingerd. De overval was te onverhoeds om hem tijd te laten zijn hartsvanger te trekken, en hij bevond zich juist in het midden tusschen het slot en het heideveld, zoodat zijne stem op geene der beide plaatsen gehoord kon worden en hij zich weerloos in hunne magt bevond. Reeds hadden de aanvallers hem van den grond getild, en een doek in den mond gewrongen, en waren juist bezig hem naar een wagen te slepen, dien REINOUD zag, dat tusschen het houtgewas verborgen stond, toen van den grooten weg een reiziger, met een ligten linnen mantel om de schouders, geheel met stof bedekt, zoo 't scheen door 't gerucht der strijdenden naar de plaats van den overval geroepen, over het voetpad kwam aansnellen. Met éénen blik zag de vreemdeling wat hier gebeurde en scheen de zwakste partij tegen het geweld der sterkere te willen beschermen. Daar hij ongewapend was greep hij de op den grond liggende Damasceensche kling en drong op de beide krijgslieden in, die, hoewel genoodzaakt de wegvoering des gevangenen te staken en op eigen verdediging bedacht te zijn, niet genegen schenen hunne prooi te laten varen: een van hen hield den gevangene met eene knie op de borst op den grond, hem met een dolk bedreigende; zijn medgezel wachtte den vreemdeling af, met uitgetogen zwaard, dien zeker een ligten tegenstander achtende, omdat geene wapenrusting hem beveiligde.

— Hier wordt eene misdaad gepleegd! Laat vrij den gevangene! — riep de reiziger op een gebiedenden toon.

— Al waart gij Paus of Keizer — was het antwoord, van honend lagchen vergezeld — dan bleef hij nog in onze magt! Terug, als het leven u lief is! — ging hij op woesten toon voort, een stap voorwaarts doende. Doch de vreemdeling scheen onvervaard en naderde met vaste schreden. Woedend hieuw zijne tegenpartij met het zwaard op hem in, doch met eene vlugheid en kracht, die bewezen, dat het niet de eerste maal was dat hij de wapenen voerde, weerde hij de slagen met den rug van zijne Damascener af; geen enkele aanval die met goed gevolg geschiedde: de vreemdeling scheen onkwetsbaar. Eindelijk veranderden de rollen: de verdediger van den Graaf werd nu zelf aanvaller en deed met verblindende snelheid zijne Damascener flikkeren; een welberekende houw doorsneed zijn tegenstander de scharnieren des maliënkolders en een gedeelte van den regter-arm, die het zwaard liet vallen en magteloos langs de zijde nederzonk; maar op hetzelfde oogenblik was de medgezel des gewonden, den gevangene loslatend, opgesprongen en stiet onverhoeds den dapperen vreemde zijn dolk in de borst. Met beide handen greep deze naar de wonde en zonk toen voorover op den grond neder. Op hetzelfde oogenblik hoorde men de luide stemmen der edellieden, die van het heideveld terugkwamen; dit deed de booswichten ijlings de vlugt nemen, met achterlating van hunnen gevangene, die zich had opgerigt en gereed was zijnen bevrijder te hulp te komen.

De edellieden waren niet weinig verwonderd Graaf REINOUD over eenen gewonde te zien heengebogen, aan wiens zijde eene Damasceensche sabel lag. De Graaf verhaalde in korte woorden het gebeurde, de gewonde werd naar het slot Gelre gevoerd, en een deel der edellieden doorzocht den omtrek, maar geen spoor der boosdoeners was meer te ontdekken; alleen de wagen stond nog in het dennenboschje.

Toen men op het slot was gekomen werden allerlei gissingen over dit voorval te berde gebragt; velen zagen er een aanslag in om Graaf REINOUD op te ligten. Maar met welk oogmerk was die aanslag gesmeed, en van wie was hij uitgegaan? Hierover liepen de meeningen uiteen. Graaf WILLEM zeide niets, maar zag peinzend voor zich. Vermoedde hij misschien in deze zaak de hand van den zoon, wiens eerzucht en bedoelingen reeds toen niet verborgen waren?

Nadat de eerste schrik, door dit voorval verwekt, bedaard, en de onbekende redder des Graven in een der stilste vertrekken van den burg te bed gelegd en verbonden was door den hofkapellaan, die eenige kennis in de geneeskunde bezat, dacht REINOUD aan den afloop van den wedstrijd in het schieten naar den vogel, en toen hij op zijne vraag naar den overwinnaar vernam dat VAN WALRADE den prijs had behaald, reikte hij hem het kostbare wapen over.

— Heer VAN WALRADE! — zeide hij — 't is mij eene aangename taak, u als een uitstekend boogschutter hulde te doen en u dezen prijs des overwinnaars te overhandigen. Moge uwe bekwaamheid in het voeren der wapenen, zoo dikwijls gij op het oorlogsveld geroepen wordt, de zaak der gerechtigheid helpen zegevieren. Dit Oostersche wapen, door een mijner bloedverwanten aan een Saraceenschen Vorst ontrukt, heeft thans voor mij dubbele waarde, daar het zoo even in de hand des dapperen vreemdelings mijne vrijheid, misschien mijn leven redde; maar gaarne zie ik het in uwe niet minder dappere hand, die het gewis eere zal doen. Voor mijn redder, die, hoe wèl hij de wapenen weet te voeren, eer een geleerde dan een krijgshaftig ridder schijnt, zal ik eene andere belooning zoeken.

Met beleefdheid beantwoordde Jonker VAN WALRADE deze woorden.

— Vergun mij nu, mijne Heeren! — hernam de Graaf — eer wij ons aan den disch begeven, hem dien ik zoo veel verschuldigd ben, te bezoeken.

Naauwelijks hoorbaar trad Graaf REINOUD voor het bed des gewonden, waar de kapellaan met aandacht de teekenen van het gelaat gadesloeg. Het verband was gelegd, maar de gewonde verkeerde nog in bewusteloozen toestand.

— Is de wonde gevaarlijk? — vroeg de Graaf.

— Erg genoeg — antwoordde de geestelijke — maar ik hoop toch, als er niets bijkomt, op behoud van zijn leven.

Op dit oogenblik sloeg de vreemdeling de oogen op en zag verwonderd om zich heen.

— Waar ben ik? — vroeg hij met flaauwe stem.

— In de woning van hem voor wien gij uw leven gewaagd hebt — antwoordde de Graaf.

De gewonde scheen een oogenblik na te denken om zich iets te herinneren en sloot toen de oogen weêr.

— Hij zij uwer oplettende zorg aanbevolen, eerwaarde vader! — sprak REINOUD, en het vertrek weêr verlatende begaf hij zich naar zijne gasten, die hij de hal van het slot binnenleidde, eene prachtige zaal met gothische ramen en fraai beschilderde glasruiten. Rustbanken en stoelen met kussens van zilverstof en fluweel stonden langs de wanden, die versierd waren met de portretten der voorouders van Gelre's Graaf en met verschillende familiewapens. De reusachtige disch was beladen met tal van zilveren schotels, borden en bekers, waarop velerlei beelden en legenden kunstig waren uitgewerkt.

Een oogenblik na de gasten trad Jonkvrouw ANNA, 's Graven nicht, de eetzaal binnen en groette met bevallige waardigheid het gezelschap, dat haar met den diepsten eerbied bejegende. Schoon van gelaat en van rijzige gestalte, zag zij er bekoorlijk uit in haar ruim hemelsblaauw zijden kleed met donkere fluweelen randen, terwijl haar kanten sluijer los en bevallig op de blanke schouders nederviel en een fonkelend juweel den boezem versierde.

In hooge prachtige stoelen nam het gezelschap plaats. Graaf WILLEM was aan de regterzijde van Graaf REINOUD gezeten, terwijl REINOUD's nicht de plaats aan de linkerzijde had ingenomen. Talrijke dienstboden, de liverei en het wapen van Gelre dragende, bedienden de gasten. Groote hoeveelheden en keur van spijzen: allerlei groenten, zwijnen- en hertenvleesch waren overvloedig voorhanden, terwijl onder het gevogelte paauwen, zwanen en reigers evenmin ontbraken, als veelsoortige wijnen bij den maaltijd, en fijn gebak en verscheidenheid van ooft bij het nageregt.

Toch wilde bij den maaltijd de gewone vrolijkheid niet heerschen, want, hoewel de ridders den beker niet ongeledigd lieten staan, belette de wolk van nadenken en kommer, welke zich sedert den aanslag op REINOUD op het voorhoofd van Graaf WILLEM had gelegerd, de uiting van scherts en vrolijkheid. Veler gedachte hield zich ook met dit voorval bezig, en de poging door dezen en genen aangewend om het gesprek op jagt, tournooi of spel te brengen, gelukte slechts voor eenige oogenblikken. — Teleurstelling was op aller gelaat zigtbaar, toen Graaf REINOUD de bewusteloosheid van den

vreemdeling meldde, want niet weinig was de nieuwsgierigheid ten zijnen opzigte geprikkeld. De maaltijd duurde korter dan gewoonlijk. Nadat Graaf REINOUD den gewonen dronk op de goede tehuiskomst der gasten had ingesteld, en deze hunnen gastheer beleefdelijk hunnen dank betuigd hadden, bestegen de edelen hunne rossen en vervolgden hunne reis.

Drie dagen waren verloopen. De hofkapellaan bleef getrouw aan het bed des kranken, en slechts als hij zich eene korte rust gunde of de mis moest lezen, werd hij door een van 's Graven dienaren vervangen. REINOUD had nu en dan zijnen redder bezocht, die thans weêr tot heldere bewustheid was gekomen, doch had geene inlichtingen omtrent zijn persoon ontvangen, dan dat hij uit verre landen kwam en zich op weg bevond om in het Graafschap Gelre een bevriend huisgezin te bezoeken.

De kapellaan was nog geenszins gerust omtrent het behoud van zijn leven.

— Mijn zoon! — zeide hij op een morgen, zijnen patiënt in het holle, zwarte oog starende — ik mag u niet verbergen dat uw toestand nog gevaarlijk is.

— Ik weet het — antwoordde de kranke met flaauwe stem — ik wil ook gaarne deze aarde verlaten als het den Heer behaagt.

— Wenscht gij niet de heilige Sacramenten te ontvangen, mijn zoon?

— Dat is niet noodig, eerwaarde vader!

— Niet noodig! — riep de monnik uit met vrome verontwaardiging — weet gij dan niet, dat gij eeuwig verdoemd zijt, als gij sterft zonder de genademiddelen der heilige Apostolische Kerk?

— Ik weet — en ook gij moest dit weten, eerwaarde vader! — dat er geschreven staat: »Wie in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven". Van géene uiterlijke plegtigheden, maar van de genade Gods in CHRISTUS verwacht ik mijne zaligheid.

— Heilige BENEDICTUS! een ketter! — riep de monnik, terwijl zijn eenvoudig gelaat schrik en afgrijzen teekende. — Heilige ANTONIUS, bid voor ons! — ging hij voort een kruis slaande.

Een flaauwe medelijdende glimlach vloog over het gelaat des kranken.

De monnik zag dit, en met toornige stem zeide hij:

— Roep de heiligen aan, om redding van uwe ziel, rampzalige!

— Waarom de heiligen aanroepen, als wij tot God zelven kunnen gaan? Hij kan en wil onze zielen redden door CHRISTUS, zijnen Zoon.

— Wie zijt gij, rampzalige! die de Sacramenten en de heiligen veracht en de geboden der heilige Kerk versmaadt?

— Een Christen — was het antwoord.

— Een ketter! — riep de monnik nog heviger uit. — Misschien wel een der ellendigen, die men in Frankrijk en Bohemen in menigte vindt, een aanhanger van dien PIERRE DE VAUD (PETRUS WALDUS), dien de heilige Kerk heeft vervloekt!

— Gij lastert wat gij niet kent, blinde leidsman der blinden! — sprak thans de gewonde op strengen toon. — Leer Hem kennen die genade en waarheid heeft aan het licht gebragt. En nu laat mij alleen! — besloot hij, terwijl zijn bleek gelaat zulk eene gebiedende uitdrukking aannam en zijne oogen van zulk een glans schitterden, dat de vrome monnik verschrikt terugtrad en een »Vader-ons" prevelende de kamer verliet.

De kranke viel afgemat in zijne kussens achterover.

De monnik zag bij zijn volgend bezoek met schrik hoe veel kwaads de inspanning zijnen patiënt gedaan had. — Dat is niet goed, al is hij ook een ketter — zeide hij in zich-zelven — ik wil niet meer met hem over deze dingen spreken vóór hij sterker wordt; maar als hij sterft... Heilige ANTONIUS, bid voor hem!

Hij wachtte zich dan ook om weêr godsdienstige onderwerpen aan te roeren, en hoe veel zelfbeheersching dit hem kostte, had hij hierover geen berouw, toen hij weldra zag dat het jeugdig gestel den schok had weêrstaan en de gewonde het grootste gevaar te boven was. Maar toen kwam hij ook telkens op zijn onderwerp terug, en spaarde geene pogingen om den afgedwaalde te regt te wijzen; doch hij bemerkte weldra dat de ketter zeer ervaren was in de Schriften, en gaf eindelijk den moed op om hem tot overtuiging te brengen. Menig ander priester zou den verharden ketter op den brandstapel hebben geholpen; doch hoe groot pater ANTONIUS' ijver voor de leer der Kerke was, had hij te veel goede eigenschappen

in den ketter ontdekt, en bezat ook hij-zelf te veel goedhartigheid om dáártoe te kunnen besluiten. Hij meende echter den Graaf te moeten waarschuwen; doch hoewel deze bij de eerste ontdekking ontstelde, gevoelde hij toch te veel verpligting aan zijnen redder om hem niet zoo goed mogelijk te doen verzorgen en het verblijf op zijn slot te veraangenamen. Pater ANTONIUS vergenoegde zich nu met voor den afgedwaalde te bidden.

III.

EENE VERRASSING.

Het was de eerste maal dat de gewonde in een gemakkelijken leunstoel in zijne kamer zat. De slotgeestelijke had, na hem verbonden te hebben, de kamer verlaten. De vreemdeling luisterde met welgevallen naar het tjilpen en zingen der vogelen, die zich verlustigden in de hooge populieren en olmen, welke het slot omringden. Daar ging de zware kamerdeur open. Eene jeugdige vrouwelijke gestalte trad binnen. Bij den aanblik van hem die daar in den leunstoel zat, bleef zij met een strak op hem gevestigden blik als aan den grond genageld staan. Zij werd doodsbleek, wankelde en hield zich aan den deurpost vast.

De gewonde scheen niet minder ontroerd toen hij haar zag, doch hij herstelde zich.

— ALLEGONDA! — riep hij uit op den toon der verbazing.

— Heer JOHAN! — stamelde het meisjen, verlegen naar hem toetredende — ik dacht u dood of ver van hier!

— Ik was op weg — antwoordde hij — om u en uwe ouders te bezoeken, doch werd in de nabijheid van het slot gewond en toen hierheen gevoerd.

— Ik ken dat voorval — hernam het meisjen — maar wist niet dat *gij* de vreemde redder waart.

Zij beefde, dit zeggende, nog over al hare leden.

— Maar gij hebt mij nog niet gezegd — hernam JOHAN — hoe het komt dat gij hier zijt? Doch meld mij eerst hoe het met uwe ouders is.

ALLEGONDA'S oogen werden vochtig.

— Heer! — sprak zij — beiden zijn dood. Vóór twee jaren woedde de pest in onze streken, en het behaagde Gode hen als slagtoffers te doen vallen. De Heer zij hunne zielen

genadig! — Toen heeft de nicht van onzen geëerbiedigden Graaf, die dikwijls eene bloedverwante op ons dorp bezocht, en mij eenige malen ontmoette, mij gedrongen in hare dienst te treden. Alleen in de wereld, zonder ouders of aanverwanten, was mij dit aanbod niet onaangenaam, en ik heb mij niet beklaagd het te hebben aangenomen, want ik heb meer eene beschermster en vriendin dan eene meesteres in de goede Jonkvrouw gevonden, en dit is mij een groote troost bij de droefheid over den dood van hen die mij het dierbaarst op aarde waren. Maar gij, Heer! hebt gij uwe voorgenomen reize gelukkig volbragt en den heiligen vader gezien?

— Ik heb medelijden met uw verlies, waarde ALLEGONDA! — was het antwoord. — Ik gevoelde hoogachting en groote genegenheid voor uwen regtschapen vader en uwe godvruchtige moeder. Om u allen, maar vooral u, ALLEGONDA! nog eens weder te zien, heb ik deze streken opgezocht, en 't smart mij u als weeze weder te vinden. Toch zie ik er eene hoogere bestiering Gods in, dat ik nu en niet vroeger u heb wedergevonden... doch later verhaal ik u mijne lotgevallen, ik gevoel mij nog zwak. Wilt gij mij vergunnen u spoedig weder te ontmoeten, want ik heb u veel mede te deelen, ALLEGONDA?

Het schuchtere meisjen bloosde.

— Gaarne — antwoordde zij — zal ik met u over mijne ouders spreken en van uwe reizen hooren, indien de Jonkvrouw het toestaat. Vaarwel, Heer JOHAN! God en zijne heiligen mogen u beschermen en eene spoedige herstelling schenken!

— Gods zegen ruste op u, waarde ALLEGONDA! — zeide hij met gevoel en sloeg zijne oogen naar boven.

Het meisjen verliet de kamer.

— Liefelijke verschijning op mijn donker pad — sprak hij in zich-zelven. — Een stille, zachtmoedige, godvruchtige geest in het schoonste hulsel. Nimmer zag ik iets zoo aantrekkelijks, noch in het Oosten, noch in de paleizen van Europa. Mogte ook haar het licht der kennis bestralen en zij met mij het levenslot deelen... hoe vele zachte bloemen konden dan nog bloeijen op mijn weg! Zulk een kostelijken schat den zijnen te noemen, met zulk een stil godvruchtig hart lief en leed te deelen, door de wereld ongekend, in de dienst van den Heer, tot heil der broederen! — Maar zulk een geluk is, helaas! te veel voor mij — den grootsten der zondaren...

doch zoo als God wil is het goed. Moge ik slechts Zijne genade behouden! — Eerlang zal ik open met haar spreken en den sluijer opheffen, die mijn verleden bedekt.

De ontmoeting met ALLEGONDA had op de beterschap van den gewonde den heilzaamsten invloed; tot groote verwondering van pater ANTONIUS, nam hij elken dag aanmerkelijk in krachten toe.

Ook in ALLEGONDA'S geest was een lichtstraal gevallen. Met den glans der opgewondenheid in het oog en een verhoogden blos op de wangen, verhaalde zij dien avond, toen zij Jonkvrouw ANNA hielp ontkleeden, hoe zij den slotgeestelijke willende spreken over eene arme vrouw, die zijne toespraak verlangde, dezen niet in de kamer van den gewonde had gevonden, maar den redder van den Graaf had ontmoet, en tot hare groote verbazing in hem een ouden bekende, een Duitschen pelgrim, die eens in harer ouders huis vertoefde, had herkend; hoe hij beloofd had haar van zijne reis te zullen verhalen en zij gaarne met hem eens zoude spreken.

De Jonkvrouw had nimmer ALLEGONDA in zulk eene gemoedsbeweging gezien. Zij twijfelde zelfs of die levendigheid van haren geest niet een gevoel verried, dat ligt te sterk kon worden in eene ziel die zoo zeer behoefte had zich aan te sluiten en lief te hebben, en dat gevaarlijk kon worden wanneer een onbekende vreemde het uitverkoren voorwerp was. Zij droeg ALLEGONDA de hartelijkste genegenheid toe, en menig vertrouwelijk gesprek was getuige geweest, hoe hare zusterlijke dienares de deelgenoote was van hare droefheid en blijdschap, van hare herinneringen en uitzigten. Zij stelde echter zich gerust, als zij bedacht hoe openhartig het meisjen hare blijdschap over die ontmoeting aan den dag legde. Zij zou minder gerust zijn geweest, indien zij geweten had hoe ALLEGONDA jaren lang het beeld van dien man onuitwischbaar in haar binnenste had bewaard; hoe 't haar in de gelukkige dagen in het huis harer ouders, en ook in de bitterste droefheids-uren na hun dood nimmer had verlaten; of als zij doorgrond had, hoe weinig rekenschap ALLEGONDA zich geven kon van een gevoel, waaromtrent in haar onschuldig gemoed nimmer eene ernstige vraag was opgerezen, daar zij in jeugdig zelfbedrog steeds gemeend had voor elk mensch die even belangwekkend als de pelgrim was, hetzelfde te zullen gevoelen. —

Gaarne vergunde de Jonkvrouw haar nu om nader met den man te spreken, dien ook zij als den redder haars ooms een dankbaar harte toedroeg.

IV.

BEKENTENISSEN.

Graaf REINOUD was op reize naar Zalt-Bommel, dat, door hem met privilegiën bevoorregt, reeds lang gewenscht had den beminden heerscher binnen zijne muren te zien, om hem eene hulde van eerbied en dankbaarheid toe te brengen. Vóór zijne afreize had hij een hartelijk afscheid genomen van zijnen redder, die verklaarde spoedig het slot te zullen verlaten. Te vergeefs wilde de Graaf hem met weldaden overladen; slechts een boek uit de grafelijke bibliotheek — de Brieven van BERNHARD VAN CLAIRVAUX — had hij tot een aandenken gevraagd, en dit was hem natuurlijk gaarne afgestaan.

ALLEGONDA ontmoette JOHAN, die nagenoeg hersteld was, op den namiddag van een schoonen herfstdag, bij den ingang van den slottuin, waar hij dagelijks, tot versterking van zijne krachten, eenige uren in de schoone Natuur verpoosde. Hij verzocht haar om een gesprek, en op hare bewilliging bragt hij haar naar eene steenen bank, onder het lommer van een eenzamen kastanjeboom, waar zij tegen de brandende zonnestralen, maar ook tegen ongewenschte bespieders waren beveiligd.

— ALLEGONDA! — sprak hij met diep gevoel — herinnert gij u den avond nog toen ik als een kranke pelgrim uwe woning binnenwankelde? — Ik was toen diep ongelukkig, en geloofde dat nooit weêr een lichtstraal door mijn donkeren nacht zou breken; doch daar viel mijn blik op u, ik zag de voortreffelijkheid uwer zachte, reine ziel op uw gelaat en in uwe oogen uitgedrukt, en gevoelde dat er nog snaren in mijn binnenste klonken, ten bewijze dat het zieleleven niet geheel verstorven en ik nog voor geluk vatbaar was. Maar, helaas! eene zware schuld drukte op mijn hart, en ik wierp de gedachte verre van mij aan een geluk, door een zondaar als ik duizendwerf verbeurd. Daarom vermeed ik uwe tegenwoordigheid en wilde een gevoel onderdrukken, dat niet voegde in het hart van zulk een schuldige. Toch was de indruk te diep geweest: gij vergezeldet mij op mijnen pelgrimstogt als een

engel des vredes, die mij voor wanhoop behoedde. Zeg mij, ALLEGONDA! of ik mij niet bedrogen heb toen ik meende dat ook uw hart eenig gevoel voor den pelgrim had opgevat? Ik vraag u dat plegtig, omdat welligt... maar neen — mijne schuld is te groot!

— Heer JOHAN! — stamelde het meisjen verlegen — voor God is niemand rein. Berouw en boete verzoenen den zondaar met den Hemel.

Zij sloeg onwillekeurig voor het eerst een blik in haar eigen hart, en een licht ging er op voor haren geest. Eensklaps werd het gevoel haar duidelijk, dat de pelgrim haar had ingeboezemd. Haar leven ontving eene nieuwe beteekenis.

— ALLEGONDA! — zoo brak JOHAN de stilte af, die een oogenblik geheerscht had — wilt gij mijne vraag openhartig beantwoorden als in tegenwoordigheid van God?

— Heer JOHAN! — antwoordde zij op treurigen toon — alles doet mij denken dat gij tot een aanzienlijken stand behoort. Den indruk waarvan gij spreekt, zal de tijd wel hebben uitgewischt; de gevoelens van een zoo eenvoudig, gering meisjen, als ik ben, behooren u ook onverschillig te zijn.

— Die indruk, ALLEGONDA! — antwoordde JOHAN — heeft nog niets aan diepte verloren; geen leven vol wisseling en beweging, geen zielelijden heeft dien kunnen vernietigen... maar ik verdien de genegenheid van zulk een onschuldig hart niet; gij hebt regt mij te verachten, en zult dit doen als gij mijne schuld verneemt.

— Heer JOHAN! — riep zij uit, hare oogen smeekend op hem vestigende — schrijf mij zulke gevoelens niet toe! Ik ben maar een gering meisjen.

— Antwoord mij dan openhartig, ALLEGONDA! en schroom niet. Het is geen ijdel minnespel dat ik drijf, mijn gemoed is daartoe niet geschikt; ik doe u eene voor mij gewigtige vraag, wier beantwoording over mijn lot beslissen zal.

Het meisjen was een oogenblik aan inwendigen strijd ter prooi, doch nam een koen besluit, waarbij zij zich-zelve op den achtergrond plaatste, met eene zelfverloochening niet vreemd in zulke zachte en vrome gemoederen.

— Heer JOHAN! — sprak zij met neêrgeslagen blik — wie gij zijt weet ik niet, maar dat thans uw hart goed en braaf is, welke zonden gij ook moogt bedreven hebben, hieraan

twijfel ik evenmin als aan mijn eigen bestaan: weet het dan, dat ook gij, sedert uw verblijf bij ons, elken dag en elk uur geleefd hebt in mijne ziel; bij onze eerste ontmoeting heeft een band mij aan u gehecht, die, ik gevoel het, niet verbroken wordt dan door den dood!

— Dank voor dát woord, eeuwig dank, mijne ALLEGONDA! — sprak JOHAN, terwijl een glans van blijdschap over zijn gelaat straalde en hij haar met een onbeschrijfelijk gevoel aan zijn hart drukte.

— Maar — liet hij er smartelijk op volgen — gij weet niet aan wien gij u verbonden hebt, gij weet niet, hoe schuldig ik ben. Hoe donker is de schaduw die op mijn levensweg valt! Mij behoort niets op de aarde, geene hut, geen plekje gronds zoo als de armste dat heeft.

— Ik weet — hernam zij, en geestdrift en liefde kleurden hare wangen met een hooger blos — ik weet dat gij de pelgrim zijt, wiens beeld nimmer uit mijn hart is geweken, met wien ik boete en rouw wil deelen, voor wien ik dag en nacht zal bidden tot er licht en vrolijkheid komt in zijne ziel. Morgen — ging zij voort, hare handen zacht uit de zijne losmakende — morgen zult gij mij van uwe geschiedenis verhalen wat gij mij wilt toevertrouwen — thans durf ik niet langer toeven, want Jonkvrouw ANNA zal mij wachten.

— Morgen dan — sprak JOHAN met een zucht — al zou mijn hart ook nóg eene wonde ontvangen door u te verliezen — morgen zal de sluijer worden opgeheven.

De glans der hoogste vreugde lichtte zoo blijkbaar uit ALLEGONDA's oogen en verhelderde zoo zigtbaar het gelaat des jongen mans, bij wien hij echter gemengd was met eene schaduw van bekommering, dat dit beter dan de sterkste taal uitsprak wat in deze oogenblikken hunne harten gevoelden.

V.

DE SLUIJER WORDT OPGEHEVEN.

Den volgenden dag zaten JOHAN en ALLEGONDA op het bepaalde uur weder op de steenen bank in den slottuin. Welk een zalig oogenblik was het voor beiden toen zij na de openlegging hunner harten elkander begroetten! Hoe onuitwischbaar stonden de gisteren gesproken woorden in beider zielen gegrift!

— ALLEGONDA! — ving JOHAN op plegtigen toon aan, terwijl de ootmoed van een verslagen hart op zijn gelaat stond te lezen — wat ik u zal mededeelen, is nog nimmer over mijne lippen gekomen: geen sterfelijk oor heeft ooit uit mijnen mond vernomen wat in het diepst van mijn hart begraven lag.

— In Zwaben stond nog vóór eenige jaren een prachtig hertogelijk slot, welks muren thans een puinhoop zijn. Daár werd de laatste spruit van een der aanzienlijkste geslachten geboren. Vroeg ouderloos, miste hij zijne natuurlijke beschermers en kwam onder de voogdij van zijn oom, den Keizer. Deze wilde uit snoode hebzucht den jongeling van zijn land en regten berooven en die overbrengen op zijn eigen huis. Door eene verwijfde opvoeding zocht hij hem zedelijk en ligchamelijk te bederven; maar het heldenbloed zijns voorgeslachts stroomde door zijne aderen: hij wies krachtvol op en verloochende den ridderlijken zin van zijne vaderen niet. Vurigheid van geest en dapperheid van hart kenmerkten den jongen hertog: de kracht en snelheid van zijn arm deden hem in menig tournooi den zegepalm behalen. Maar zijn vurige geest en ligt ontvlambaar gemoed deden het vuur van wrevel en wraakzucht in zijne borst ontgloeijen, toen hij zag hoe zijn oom hem berooſde en zijne jongere neven met uitgestrekte landen beleende. Dat vuur werd nog aangestookt door valsche of dwalende vrienden, die zijn hart vergiftigden met misdadige raadgevingen, terwijl ook zijn land, dat onder een hard bestuur niet gelukkig was, met nadruk hem, zijn regtmatigen heerscher, ten troon riep. Zoo werd hij weldra gemeenzaam met misdadige plannen, die hem toeschenen geoorloofd te zijn om zijne regtvaardige zaak en het heil zijner onderdanen te bevorderen. Dezen spoorden hem onophoudelijk aan om van den Keizer openlijk regt te eischen. Hij deed dat bij een tournooi, waar hij den roem der overwinning had weggedragen. Met een spottenden lach wees de Keizer hem op een bloemenkrans, en sprak: — »Die voegt u beter dan een hertogshoed!" — en van toen af week de goede engel van de zijde des jongen hertogs. Bij 't overgaan van eene rivier, terwijl het verder gevolg des Keizers nog aan den anderen oever was, werd deze door hem en zijne vrienden aangevallen en vermoord.

Een klam zweet parelde op het voorhoofd des verhalers.

— Afgrijselijk! — riep ALLEGONDA uit.

— De naam — ging hij voort — de naam van dien jeugdigen hertog was JOHAN VAN ZWABEN; de wereld noemt hem nu PARRICIDA, en — stamelde hij, op de knieën vallende en zijn gelaat bedekkende — die JOHAN VAN ZWABEN, die PARRICIDA ben ik!...

ALLEGONDA werd bleek als een doode en zonk bewusteloos op de bank neder.

— Waarom — riep de ongelukkige uit, zich vermannende en haar hoofd aan zijne borst leggende — waarom ook háár leven vergiftigd, door haar te wikkelen in mijne misdaad en in mijn lijden!... Maar, ik kon niet anders! Heere! wees mij zondaar genadig!

Het meisjen gaf weêr teekenen van leven en sloeg langzaam de oogen op.

— Welk een akelige droom! — fluisterde zij.

— O, dat het een droom ware! — riep JOHAN smartelijk uit. — Verafschuw mij vrij; want welke misdaad is gelijk aan die van den moordenaar!

ALLEGONDA opende nu met volkomen bewustheid de oogen en vestigde haren blik op hem.

— Neen, 't is geen droom — hernam zij met eene zenuwachtige huivering, maar ging, na een oogenblik zwijgens, met kalmte voort: — en toch, ik bemin u, en wil mijn lot aan het uwe verbinden.

— Dán, ALLEGONDA! — sprak JOHAN met vervoering — dán is Gods genade nog over mij, en mij op de aarde nog heil bereid! Dank, o mijn Schepper en Vader! U en den Heiland zij mijn leven gewijd! — Maar gij, mijne dierbare! — vervolgde hij — verneem nu ook de gevolgen mijner misdaad. Toen de moord, van den anderen oever gezien, volbragt was, vlood ik met de edelen die mij omringden. Twee hunner zijn, gelijk ik, door de vlugt ontkomen, maar een, RUDOLF VAN DE WART, werd gegrepen en ter dood gebragt. Een algemeene kreet ging op tegen de moordenaars. Vreeselijk woedde 's Keizers dochter, de Koningin AGNES. Allen die met mij of de andere vlugtelingen in betrekking hadden gestaan, werden uitgeroeid en hunne bezittingen verwoest of verbrand. Mijne gade is van den schrik gestorven; mijn jonge zoon is verdwenen; al mijne dienaren

zijn om het leven gebragt, en van het slot mijner vaderen is slechts een puinhoop meer over.

— Eenige weken dwaalde ik rond in verbijstering, zonder tot mij-zelven te komen; maar weldra ontwaakte de wroeging in mijn binnenste. — Op mijne omzwerving bereikte ik een dorpje, waar ik vermoeid en hongerig eene hut wilde binnentreden. Hier zat eene moeder met twee kinderen aan haren schoot. Een der kinderen, een vijfjarig knaapje, hoorde ik zeggen:

— Moeder! vertel ons nog eens van die booze mannen, die onzen Keizer hebben vermoord. Hoe heette ook de ergste van de kwaaddoeners?

— Hertog JOHAN — sprak zij.

— Hebben zij hem niet gevangen? — hernam het knaapje.

— Neen — zeide de moeder — maar bij God zal hij zijne straf niet ontgaan.

— Ja, wat zal God kwaad op hem zijn! — antwoordde het kind. — Zeker wordt hij in de hel geworpen; zal hij niet, moeder? Als ik groot ben wil ik met hem vechten, moeder!

— Kind! — sprak de moeder — bid liever voor den ongelukkige, die zoo rampzalig is geworden.

— Deze ontmoeting maakte een onuitsprekelijken indruk op mij, en deed mij voor het eerst een blik werpen in den afgrond, waarin ik was neêrgestort. Handenwringend zonk ik op den bedauwden grond neder, en riep met KAIN uit: — Mijne zonde is te groot om vergeven te worden! — Van dat oogenblik af heeft wroeging mijn hart gepijnigd en mijn geest met afgrijselijke beelden vervuld. In droomen zag ik immer stroomen bloeds en de dreigende schim des vermoorden; dag en nacht sidderde ik voor de menschen en voor God. Nooit en nergens vond ik rust; van de eene plaats zwierf ik langs sluipwegen naar de andere. Meer dan ééns wilde ik de handen aan mijzelven slaan, maar de vrees voor den eeuwigen Regter hield mij terug. Eens verbleef ik des nachts bij een kluizenaar. Hoorende dat ik om eene groote misdaad, schoon ik haar niet noemde, door wroegingen verteerd werd, raadde deze mij aan om naar Rome te gaan, mijne schuld aan de voeten van den Paus te belijden, en van hem mijn vonnis te vernemen. Wat wilde ik niet gaarne doen om mij met den Hemel te verzoenen en rust te vinden voor mijn gefolterd hart! Ik volgde dus den

raad diens vromen mans en doorliep blootsvoets, bedelende of mij met kruiden voedende, verschillende landstreken, tot ik eindelijk uitgeput van vermoeijenis en gebrek nederzeeg. Toen, door de meêlijdende zorg en verpleging in uwe woning, werd mijn leven gered, en de hoop weêr in mijn binnenste opgewekt. De ontmoeting van u — gij weet het reeds — deed weêr de liefde tot het leven in mij ontwaken. Zwijgend echter vervolgde ik toch mijne reize. Toen Rome zich aan mijne blikken vertoonde, zonk ik dankend in het stof. Ik kreeg er toegang tot den Paus, en beleed den moord die mij op het geweten drukte. Hij gelastte mij het Heilige Land te bezoeken en vervolgens in een Cistersiënser-klooster te gaan. Ik bezocht de heilige plaatsen waar de Heiland der wereld omwandelde en stierf, maar ook verrees, en begaf mij vervolgens naar Frankrijk en daar in een klooster. Daar leidde ik een gestreng monnikenleven, onder vasten en zelfkastijding, maar — rust vond ik niet. Onder de kloosterbroeders echter was een nog jeugdige, maar lijdende monnik, wiens stille godsvrucht, nederigheid en menschenliefde mij aantrokken. Hij stelde óók belang in mij en was de minzaamheid zelve. Tusschen ons beiden ontsproot allengs de hartelijkste vriendschap. — Eens toen de kloosterkerk reeds door allen verlaten was, bleef ik er achter in sombere overpeinzing, zonk op de knieën, en hield in vertwijfeling den blik geslagen op eene afbeelding der eeuwige straffen, die met scherpe kleuren op den muur was gemaald. — Heere! hoe lang? — kreet ik. Daar hoorde ik een zacht gedruisch in mijne nabijheid. Het was mijn vriend. Hij knielde naast mij en bad voor den ongelukkigen broeder, overluid, met de oogen vol tranen, en uit de volheid zijns harten. Toen was het of een zachte adem Gods mijne borst beroerde en haar bevrijdde van een looden last.

— Nu opende ik ook voor broeder FRANCISCUS mijn hart, zonder hem evenwel mijn naam of dien van mijn slagtoffer te noemen, en hij wees mij op CHRISTUS als den eenigen, maar ook algenoegzamen Zaligmaker, zelfs voor den grootsten der zondaren; hij overtuigde mij, dat geene zelfkastijding, geen heilige, geen Paus den mensch van zondenschuld kunnen bevrijden; hij leerde mij dat aflaten, missen en andere derge-

lijke boeten, door de Kerk aanbevolen, zelfs strijdig zijn met de Heilige Schrift, en dat CHRISTUS' Kerk dáár is waar Zijn geest heerscht en de harten bezielt; — hij hielp mij zoeken en bidden; zijn voorbeeld leerde mij dat godsvrucht niet in uiterlijke verrigtingen en oefeningen bestaat, maar geheel de ziel moet doordringen en heiligen. Hij verhaalde mij van een aantal Christenen in Frankrijk, Holland, Bohemen en elders, die, hoewel als ketters veroordeeld, in ware godsvrucht naar het voorbeeld der eerste Christenen leven. Door ijverig onderzoek der Schrift had broeder FRANCISCUS hunne gevoelens omhelsd, en zou gaarne het klooster verlaten hebben, waar hij om zijne denkwijze, die hij niet altijd kon of wilde verbergen, vele onaangenaamheden had; doch hij verdroeg die met geduld; zijne kwijnende gezondheid deed hem eene spoedige ontbinding hopen en verwachten.

— Nu werd mijn hart allengs voor den troost van Gods genade geopend; ik begon, eerst met vele twijfelingen, doch weldra met overtuiging te gelooven: dat Hij die den moordenaar aan het kruis zalig sprak, ook mij wilde aannemen en mijne schuld uitdelgen. Een tot hiertoe ongekende vrede daalde in mijn hart. Bij elk bezwaar en elke bekommering was FRANCISCUS mijn leidsman, gelijk hij de weldoende engel was van al de dorpelingen rondom het klooster. — De dood echter nam hem spoedig van mijne zijde. Stervende was hij reeds volkomen met den Verlosser vereenigd, en scheen reeds hier de vreugde des hemels te smaken. — Broeder! — was zijn laatste woord — houd u aan CHRISTUS en Dien alleen. Ik ondervind het nu, dat Hij den zondaar genoeg is! — Toen ik hem de oogen had gesloten verliet ik het klooster. Er was daar geen band meer voor mij, en ik haakte naar vrijheid en gevoelde een onweêrstaanbaar verlangen om u en daarna mijn vaderland weder te zien. Ik vermeed, gelijk vroeger, de openbare wegen, maar bleef eenigen tijd te Lyon, waar ik veel troost vond onder eenige bekenden van den ontslapen broeder FRANCISCUS, die ook geheel de mijne werden, en mij in mijn geloof versterkten. En thans — thans ben ik hier, ALLEGONDA! om u te vragen: of gij uw lot aan het mijne kunt en wilt verbinden? Op eene stille landhoeve, ver van de wereld, zullen wij in de vreeze Gods, voor CHRISTUS

en den naaste leven, en ons in liefde voorbereiden voor de eeuwigheid. Ik weet het, veel van 't geen ik u zeide is u vreemd en nieuw, doch veroordeel 't niet zonder onderzoek, maar bid Gode om waarheid en licht.

ALLEGONDA had met strakke blikken, en bewegingloos als een marmeren beeld, geluisterd; slechts nu en dan ontsnapte haar eenig teeken van verwondering of schrik. Toen JOHAN ophield te spreken, loosde zij een zwaren zucht. Het was haar vreeselijk, wat zij gehoord had, en toch kon zij den ketter, aan wien haar harte hing, niet veroordeelen. Zij bad hem wel bij 't heil zijner ziel zijne dwalingen als ingevingen van den boozen geest af te zweren; maar kon toch ook den wonderbaren indruk niet uitwisschen, dien het gehoorde op haarzelve gemaakt had. Twijfel en strijd waren in hare ziel geboren.

VI.

JOHAN was afgereisd naar Zwaben. ALLEGONDA deelde aan Jonkvrouw ANNA de gesloten verbindtenis mede, maar verzweeg de afkomst en godsdienstige denkwijze van haren vriend.

Niet lang na zijn vertrek ontving zij een bezoek van de vrouw van den bouwmeester HUIBERT uit Arnhem, die haar dringend verzocht om, zoo dikwijls zij in de stad kwam, haar te komen bezoeken. Om den wil van JOHAN deed zij dat, en daar werd haar veel medegedeeld dat zij nog nimmer gehoord had: zwarigheden tegen de leer der Kerk, welke zij niet kon oplossen, inzigten in de leer des Christendoms, die haar gezond verstand moest toestemmen. Zij geraakte in een hevigen gemoedsstrijd en knielde soms hartstogtelijk voor het MARIA-beeld in hare kamer neder en riep dat om licht en bijstand aan, doch zich dan de woorden van HUIBERT: — Gij zult den Heer uwen God aanbidden en Hem alleen dienen — herinnerende, rees zij verontrust op en wist niet meer waaraan zich te houden. Zij waagde 't aan haren biechtvader eenige van hare bezwaren mede te deelen; maar deze verschrok hevig over hare ketterij, doch wist hare bezwaren niet weg te nemen, en vermaande haar slechts tot een blind geloof aan de leeringen der Kerk, met bedreiging van de verschrikkelijkste straffen indien zij volhardde. Nu traden hare ouders, in het geloof der Kerk ontslapen, voor haren geest,

dán weder stond het beeld van JOHAN voor haar, die haar aantrok tot hen welke zij in het gezin des bouwmeesters als de edelste en godvruchtigste menschen had leeren kennen. Jonkvrouw ANNA zag met deernis het zielelijden harer lievelinge, maar schreef het alleen toe aan de afwezigheid van hem dien zij beminde.

Zoo gingen weken en maanden voorbij. — Eens bevond zij zich ten huize van HUIBERT toen deze bezocht werd door een Dominikaner monnik, die op het gerucht van des bouwmeesters en der zijnen ketterij daar kwam om hen tot de Moederkerk terug of anders op den brandstapel te brengen. Zij was getuige van beider gesprek en hoorde de waarheid over de dwaling zegevieren. De bouwmeester sprak kalm, doch met vastheid, en staafde zijne gevoelens uit den Bijbel; de monnik, jammerlijk onkundig in de Heilige Schrift, brak het gesprek met vreeselijke bedreigingen af, en vertrok met teekenen van woede, die het ergste voorspelden.

HUIBERT, aldus gewaarschuwd, verliet haastiglijk met de zijnen de stad, om naar Bohemen te vlugten. Ook ALLEGONDA kreeg van haren biechtvader, een eenvoudigen, goeden priester, die haar in weerwil harer dwalingen te genegen was, om haar ten vuurdoode over te leveren, in stilte den raad om het land te verlaten, wijl hare betrekkingen met HUIBERT's gezin vermoedens hadden opgewekt, en hem haren biechtvader reeds openingen waren afgeperst, die haar in gevaar konden brengen.

Denzelfden nacht nog verliet ALLEGONDA heimelijk het slot, voegde zich bij HUIBERT en de zijnen en verliet met dezen het land. Die gebeurtenis gaf den laatsten schok aan haar godsdienstig geloof, en deed haar den gewetensdwang der Kerk verfoeijen.

De bouwmeester droeg kennis van de plaatsen waar JOHAN zich ophield, en wist dien berigt van het gebeurde te doen toekomen, zoodat ook hij, na zijn vaderland heimelijk bezocht te hebben, zich in Bohemen bij hen voegde. Later ging Hertog JOHAN met ALLEGONDA naar het Zuiden van Frankrijk, waar een leeraar der Waldenzen hen in den echt verbond. Hier betrok hij met haar eene landhoeve, gekocht uit de opbrengst van juweelen, die hij bij zijne vlugt uit

Zwaben had medegenomen. De stille Natuur oefende een heilzamen invloed uit op zijn geschokt gemoed. Hij werd door zijne meerdere geest-ontwikkeling van zelf de voorganger en leidsman der Waldenzen van de omliggende dorpen; zijn leven wijdde hij geheel toe aan het welzijn der broederen; hij deelde in hunne vervolgingen; geene opoffering, geene gevaren deden hem immer wankelen. Zijne ALLEGONDA stond hem in alles getrouw ter zijde, en indien het waar is, dat „de liefde vele zonden zal bedekken", dan heeft de doorluchtige misdadiger gewis genade gevonden bij den Eeuwige.

HUIBERT de bouwmeester werd op eene reize door Duitschland te Keulen gevangen genomen, waar hij als martelaar voor de waarheid met schitterenden geloofsmoed zijn leven op den brandstapel eindigde. Jonkvrouw ANNA betreurde zeer het gemis van hare lievelinge, doch, ingelicht door den slotgeestelijke, verheugde zij zich over hare redding, ofschoon zij als eene regtgeloovige Katholieke vrouw hare ketterij verfoeide. Graaf REINOUD is door zijn zoon op het huis Helle op de Veluw eenigen tijd gevangen gezet, en heeft zijne laatste jaren op het slot te Montfoort doorgebragt, waar hij, moede van 's levens last, is ontslapen.

Kampen, Mei 1855.

KODRUS.

DOOR

ESTELLA HERTZVELD.

Jaren vlieden, eeuwen wijken
In het grondeloos verleên,
En de tijd slaat over allen
Zijn onzigtbre vlerken heen.

Langzaam wordt de nevel digter,
Die hen aan ons oog onttrekt,
Tot een ondoordringbre sluijer
Ook hun laatste spoor bedekt.

En wij treuren... doch de erinring
Die hun beeldtnis achterliet,
Kwijnt, de nagalm wordt vergeten
Van der eeuwen stervenslied.

En wij droomen van de toekomst,
Wijl het heden ons ontglijdt
Om zijn afscheidsgroet te fluistren,
In de omarming van den tijd.

Maar wie ook verzink in 't donker
Dat hem van 't verleden scheidt;
Op de groeven van de braven
Zetelt geen vergetelheid.

Hoor, daar schallen zuivre toonen
Statig door der eeuwen nacht,
En zij schokken 't menschlijk harte
Door hun wondre toovermagt.

Zie, daar zweeft een hemelsch wezen;
't Zwaait zijn vonkelenden staf,
En het floers is opgeheven
Van het ongemeten graf.

't Is de genius der glorie
Die zijn heilge toonen slaakt;
Op wiens roepstem 't grootsch verleden
Uit zijn doodsche rust ontwaakt.

Hij bezielt de bleeke schimmen
Die zich baden in zijn glans,
Reikt aan deze een kroon van lauwren
En aan gene een stralenkrans

Hier weêrklinkt de lof der helden;
Dáár prijkt de onverwelkbre bloem
Van de deugd, die, lang verborgen,
Wordt ontsluijerd door den roem.

Doch wat keur en pracht van gaven
Ook zijn milde hand ontvouw',
't Schoonste is een saffieren kroone
Voor onkreukbre vorstentrouw.

Toover mij zijn beeld voor oogen,
Dien uw hand die gave schenkt

Dien gij met een englenglimlach
Voor uw stralenzetel wenkt!

Toover mij zijn beeld voor oogen! —
Schimme van 't verleden, rijs:
Dat mijn zwakke klank u roeme,
Dat ook ik uw trouwe prijs!

't Orakel sprak: „De Koning zij 't offer voor uw heil:
„De losprijs van Athene! — Hebt gij dat leven veil?"

Dien eisch vernam Athene met wreede zielepijn...
Hij, dien zij allen minden, zou hij het offer zijn!?

En bij de wanhoopskreten, bij 't prangend hartgeklop,
Der diepbedroefde scharen, klom 's vijands vreugd in top.

Doorgloeid van wreede moordlust, en dol op bloed en buit,
Giert hij, in schaatrend juichen, zijn helsche blijdschap uit.

Zijn waanzin kon niet gissen, dat ook in 't vorstenhart
Somtijds de kracht der trouwe de hardste proeven tart.

Hij kon 't gevoel niet peilen, dat KODRUS' borst bewoog;
Hij zag den gloed niet stralen in 't edel, zielvol oog.

Hij hoorde d' eed niet spreken, met opgeheven hand:
„Ik zweer het bij de goden: ik sterf voor 't vaderland!"

Noch 't woord tot zoon en gade, die snikten aan zijn borst:
„'k Ben méér dan uw beschermer: ik ben Athene's Vorst.

„Al breekt mijn vaderharte... een heilger pligt gebiedt:
„'k Beveel u aan de goden! Weêrhoudt uw Koning niet!"

Noch 't afscheid van de zonne: „'k aanschouw u nimmer weêr,
„Want heden daalt mijn ziele in 't rijk der schimmen neêr.

„Dáár wacht de bleeke schipper, dáár gaapt der helle gloed;
„Doch dáár ook klinkt het juichen des volks door mij behoed.

„Dát stort mij kracht in de adren; geen doodstrijd bang en fel,
„Verschrikt mijn ziel. — o Dierbren, en dierbaar volk, vaarwel!"

't Was avond. De zonne
Verdween van den trans,
Een schemerig maanlicht
Weêrkaatste haar glans,

En baadde, in zijn schijnsel,
Zoo kwijnend en zacht
Het droevige Athene,
Als deelde 't zijn klagt.

Wie rigt daar zijn schreden
Uit de eenzame stad,
Naar 't heir van den vijand,
Langs 't kronklende pad?

Zijn houding is vorstlijk,
Al dekt hem 't gewaad
Eens huismans; de geestdrift
Bezielt zijn gelaat:

't Is KODRUS. — o Koelte,
Hoû d'adem nu in;
Verwaai niet zijn woorden,
Zoo edel van zin!

„Wèl mij, dat ik sterve!
„Het uur is nabij!
„Het morgenrood meldt u,
„Mijn volk: gij zijt vrij!

„Maar kome uit den bloedstroom
„Dien 'k graag voor u stort,
„Een boom op van eendragt
„Die nimmer verdort!

„Ik smeek dat hij nimmer
„Zijn bladerkruin neig',
„Wat heirmagt, Athene!
„Uw poorten bedreig'.

„Bloei heerlijk, Athene!
„Draag immer uw kroon,
„Heel Hellas ter eere,
„Den vijand tot hoon!"

Daar nadert een vijand.
Hij hoorde die taal,
En klemde vol woede
Zijn hand om het staal.

„„Welnu dan!"" — dus spreekt hij,
Met tergenden spot —

„„Verhaal gij den schimmen
„„Dat heilrijke lot.

„„Een kroon voor Athene?...
„„Ja, 't vuur van zijn puin
„„Zal blakende slingren
„„Om heupen en kruin!""

„Uw bloed" — antwoordt KODRUS —
„Bepurper 't gewaad,
„Dat háár zal bekleeden
„Als 't reddings-uur slaat:

„Het uur waarin ge allen
„Uw doodschuld beseft,
„Barbaren! die 't slagzwaard
„Naar weerloozen heft!"

„„Voel zelf"" — brult de krijgsman —
„„Mijn zwaard op uw hoofd!""
En heeft reeds den Koning
Den schedel gekloofd.

De Vorst stamelt vallend:
„Mijn innig gebed
„Verhoordet gij, goden!...
„Athene... is gered!"

De moordzieke krijger
Verstomt bij dat woord,
Zijn kreet van voldoening
Wordt eensklaps gesmoord.

„'t Is KODRUS!" Dat denkbeeld
Heeft alles onthuld:
De Vorst is gevallen;
't Orakel vervuld.

De vijanden vlieden,
De nood is voorbij:
Athene is behouden,
Herboren en vrij.

En schoon de aarde koel en zwijgend
't Bloed des eedlen Konings dronk;
Schoon de kille looden doodslaap
Op zijne oogleên nederzonk,

Toch is KODRUS niet gestorven:
Zijn gedaante werd tot stof:
Maar zijn daad en naam blijft leven,
Eeuwig klinkt zijn roem en lof! —
Mogen elders troonen wanken,
Op den grond doorweekt met bloed
Van een nazaat, die onschuldig
De euvlen zijner vaadren boet; —
Wordt zoo menig kroon vertreden;
Stijgt het volk ten zegekar;
Rent het eeuwen-oude zetels,
Met ontzinde drift omver —
In Athene werd geen schepter
Aan een vorstenhand ontscheurd,
Werd geen troon omvergeworpen,
Werd geen kroon in 't stof gesleurd;
Maar één kreet steeg uit de scharen,
En elks harte gaf dien weêr:
„KODRUS' vorstenwrong is heilig!
„Zij versier' géén stervling meer!"

Febr. 1855.

LENTEZUCHTJEN.

NAAR

F. RÜCKERT.

Verbannen we in dees schoone dagen
Het waereldsche uit ons hart, en vragen
Wij niet waarmeê 't ons lokt en bindt!
Van 't ruim des hemels dalen kleuren,
Uit bloementempels walmen geuren,
Van 't Paradijshof waait de wind.

De zon straalt van den hemel neder,
En lokt ten hemel de aarde weder;
Al 't schoon prijst d' Opperheer als bron:
Laat óók door licht en daauw u drenken,
Om d' aarde, als bloemen, geur te schenken,
En juicht, als zij, in 's Heeren zon!

MENGELWERK.

DRIE MAANDEN OP DECIMA. (*)

V.

(*Vervolg van* 1855, *bl.* 11.)

Behalven de eigenlijke geneeskundigen, zijn er in Japan nog andere lieden, die, zonder doktoren te zijn, toch de kunst verstaan om iemand die zich niet prettig gevoelt, of, zoo als men in Indië zou zeggen: »onlekker" is, geheel op te frischen en weder op zijn gemak te brengen. Deze lieden heeten in 't Japansch: *amassang*, en de Nederlanders noemen hen *rammenassers*. Hunne kunst bestaat daarin, dat zij iemand die rekkerig en geeuwerig is, of een mat gevoel door al zijne leden heeft, op eene rustbank uitstrekken en hem van het hoofd tot de voeten overal knijpen en wrijven, alle ledematen flink uitrekken, en alle gewrichten, zelfs elken vinger en teen, doen knappen; eene kuur, die zelden nalaat den patiënt geheel te verkwikken en hem in de opgeruimdste stemming te brengen. Ook in Indië kent men deze knijp- en wrijf-kuur, en noemt het daar: *pitjitten;* het wordt meestal door oude vrouwen gedaan; die *pitjitsters* kunnen echter niet in de schaduw der rammenassers gesteld worden.

De Japanners munten in verschillende takken van kunst en nijverheid uit; de blijken daarvan ziet men in Europa in hunne lak- en stroo-werken, porselein, zijde, enz. Al de fraaye voorwerpen echter, die uit Japan in Europa worden aangevoerd, worden uitsluitend voor de Europesche markt gemaakt; zoo worden, b. v., de fraaye paarlemoer-verlakte meubelen, kisten, en kasten nooit in Japan zelf gebruikt; zoo wel omdat onze meubelen voor de Japanners onbruikbaar zijn, als omdat zij zich met eene eenvoudig effen kleur van lak vergenoegen. De lak-lieden krijgen meest elk jaar door den Nederlandschen pachter nieuwe sierlijke meubel-modellen, die zij alsdan namaken en op hunne kunstige wijze verlakken.

(*) *Uit het Dagboek van een Hollandsch Koopvaardij-Kapitein.*

Zoo ziet men, b. v., uit Japan prachtig verlakte tafels aanbrengen, terwijl een Japanner, die nooit op Decima bij een Europeaan in huis geweest is, niet weten zou, waar een dergelijk ding voor dienen moet; zij-zelven toch gebruiken nooit eene tafel, daar zij altijd met de beenen kruislings onder het lijf op den met matten belegden grond zitten, terwijl de meer gegoeden alleen eene soort van schenkbord in hun midden hebben, waarop hunne thee, *sackie*, of spijs geplaatst is, en de mindere klassen eenvoudig den vloer als tafel gebruiken. Evenzoo is het met de Japansch porseleinen thee- en eetserviezen, van welke laatste de meeste Japanners niet eens het gebruik zouden kennen; daar zij altijd uit holle houten bakjens eten, die hetzij rood hetzij zwart verlakt zijn, en waar het schoteltjen bovenop in plaats van er onder geplaatst wordt, terwijl hunne theekopjens een geheel ander fatsoen hebben dan die voor ons worden vervaardigd, en zoo klein zijn dat men gevaar loopt om, zoo men er onverdacht en gulzig uit drinkt, het geheele ding mede naar binnen te slikken. Slechts enkele soorten van porseleinen vazen, die soms als ware 't bij ongeluk eens mede naar Europa verdwalen, zouden de Japanners zelven ook kunnen gebruiken; b. v. die, welke een duivel, draak, of dikbuikigen afgod voorstellen. De zijde, die uit Japan naar Europa wordt uitgevoerd, moge in ons oog prachtig mooi zijn, als wij er een lief meisjen mede zien opgetooid, den Japanner zouden al die ruitjens en streepjens niet bevallen; hij verlangt dikke stevige stof en bepaalt zich tot een paar kleuren. Het schijnt echter, dat mijn oude vriend HAKWYA, de stofman, tusschenbeide nuchtere en heldere oogenblikken heeft, waarin hij, zonder dien ooit gezien te hebben, den smaak kan gissen onzer Europesche schoonen; ten minste de patronen zijner stukjens zijde bevallen algemeen, en de geest van dezen goedhartigen drinkebroêr is zoo rijk in vinding, dat men dikwerf drie- à vier-honderd patronen van hem ziet, waarvan naauwelijks twee gelijk zijn. HAKWYA is dan ook zeer bemiddeld, en voegt het spreekwoord bij de daad: »hij spint er zijde bij"; waarbij hij dan nog de voldoening smaakt, dat, op honderden mijlen van zijn vaderland, door zijne stukjens zijde menige glimlach op een maagdelijk gelaat getooverd, en menige huiselijke twist met eene hartelijke omhelzing geëindigd is.

Het is niet zoo gemakkelijk, als men denken zou, om zich in Japan bij de lak-lieden en anderen eenige kleinigheden aan te schaffen; daar men moet wachten tot zij hunne winkels op Decima hebben geopend, en als men wat van belang wil koopen, daartoe de toestemming van den pachter behoeft, die den handel in lakwerk, porselein, zijde, enz. van de Nederlandsch Indische Regeering gepacht heeft, waarvoor hij jaarlijks eenige duizenden guldens betaalt. Het is gewoonlijk in September, wanneer de van Java ingevoerde lading uit de pakhuizen op Decima is opgeruimd, dat de kooplieden deze met hunne waren betrekken. De meesten hunner komen van Miako, en in alles en alles komen er misschien zes of acht. In het lakwerk zijn de voornaamsten de kooplieden SASAYA, SIROTA, JOHÉ, KANOJA, en in het porselein SOJEMON, MIETZNOSKY en IWATERO; allen zeer fatsoenlijke lieden, die er echter geen bezwaar in zien hunnen koopers zoo veel geld af te nemen als maar mogelijk is. Op de houten doosjens, waarin altijd de verlakte snuisterijen gepakt zijn, vindt men gewoonlijk den stempel dier Heeren geplakt; b. v.: lakman JOHÉ van Miako; lakman KANOJA, enz. — Men denke niet dat men het Japansche moois in het land zelf voor een prijsjen koopt; integendeel, meestal kan men op de veiling, die jaarlijks te Amsterdam gehouden wordt, veel goedkooper te recht, en ik heb zelf de treurige ondervinding opgedaan, dat men blij mag zijn als men bij ons voor vele artikelen denzelfden prijs bedingt, dien men er in Japan voor betaald heeft. In mijnen ledigen tijd vermaakte ik er mij dikwijls meê, de pakhuizen op Decima rond te gaan om al de fraayigheden te zien, maar liep ook dikwijls verschrikt de deur uit, als ik naar den prijs van het een of ander gevraagd had.

Tijdens mijn verblijf in Japan, liet ik eenmaal de helft mijner matrozen om beurt aan wal komen, om zich eenige kleinigheden voor hunne betrekkingen in 't vaderland aan te schaffen. Daar aan elk man eene maand traktement verstrekt werd, en men geen contant geld hebben mag, opende ik ieder een crediet van eenige *Theils;* maar er was een goed administrateur bij noodig, om alles uit elkander te houden, want de arme kerels hadden weinig te besteden en zouden wel alle pakhuizen ledig hebben willen koopen. Zij hadden niet gerekend op de duurte, en sommigen hadden in een

oogenblik vijfmaal zoo veel besteed, als hun geheele crediet bedroeg; zoodat ik den koop weder te niet moest doen, en den lakman met mooye woorden tevreden stellen. Anderen hadden bij den een alles besteed; kort daarop echter bij een ander iets vindende, daar zij meer zin in hadden, dwongen zij den eersten verkooper het een of ander weder terug te nemen; zoodat ik hartelijk blijde was toen elk er zijne bepaalde som, om zoo te zeggen, door had, en ik tot hen zeggen kon: »Ziezoo, mannen! nu kunt gij nog wel kijken, maar 't koopen is gedaan". Slechts weinigen hadden, bij slot van rekening, iets bij de lak-lieden gekocht. De compradoor had beter hunnen smaak weten te vatten, daar hij handel dreef in bezems, gemeene tabaksdoozen, strooknipdoosjens, enz., die betrekkelijk weinig geld kosten; waarom dan ook de meesten zwoegden onder een groot pak bezems, die voor hunne vriendinnen in Holland bestemd waren; want vrienden houdt er een matroos aan wal niet op na. Intusschen had ik er toch pleizier in gehad, om mijn volk met de Japanners te zien dingen: zoo stond er, b. v., een bij een lakman om iets te koopen, en trachtte hem door teekenen iets te beduiden; de Japanner, die nog niets begrepen had, antwoordde in zijne taal en werkte met zijne vingers, en beiden bleven even wijs. Gewoonlijk stonden er drie of vier anderen van de mijnen rondom, die elk den kooper wilden helpen en den armen lakman nog meer in de war bragten, tot dat de eerste op 't laatst driftig uitriep: »Och houd toch uw mond, allemaal; ik versta den kerel bl..... goed!" Maar als ik toevallig in de nabijheid was, zag ik wel dat hij den Japanner zoo goed verstaan had, dat deze hem eenvoudig voor eenige *theils* bij den neus had. — Het verwonderde mij dat de compradoor, die mij reeds dikwijls had gevraagd: »Mijnheer Kaptein! wanneer zal matlozen op Decima komen?" zoo bedaard kon aanzien, dat mijne lieden bij de lak-lui 't een en ander kochten, en met een medelijdenden glimlach hun dingen en rondsnuffelen bleef gadeslaan; maar de looze vos wist zeer goed, welk vleesch hij in den kuip had, en dacht waarschijnlijk: gaat uw gang maar, jongens! kijkt, koopt, ruilt en kwanselt hier net zoo lang, tot gij eigenlijk op 't laatst nog niets gekocht hebt, als gij in mijne handen vervalt. En hij had juist gerekend; want toen allen, met nog drie vierde gedeelten van hun te goed, ten

laatste bij den compradoor binnentraden, was de teerling geworpen, en niemand stapte zijn pakhuis uit, zonder dat het restant zijner credietlijst in de zakken van den compradoor was overgegaan. — Nadat mijn volk zijne inkoopen gedaan had, duurde het naauwelijks een half uur, of de meesten liepen zich vreeselijk te vervelen; want Decima levert niets op om den armen matroos eenige afleiding te verschaffen; ook had ik daags te voren aan de overige Europeanen verzocht aan niemand mijner manschappen eenigen sterken drank te doen uitreiken, om alle ongeregeldheid te voorkomen, en den Japanners geen aanstoot te geven. Uit tijdverdrijf bekladden zij alle muren en deuren met hunne namen, maar krabden er tevens onder: »hoop hier nooit weêr te komen". Om hen toch eenig genoegen van hun »passagieren gaan", zoo als zij dat noemen, te geven, had ik in een ledig pakhuis een lekker maal doen gereed maken, met het noodige er bij om hunne zorgen van het hart te spoelen; want bij den zeeman ook zijn »*Wein, Weib und Gesang*" de hoofdvereischten om zich tevreden en opgeruimd te gevoelen, en het deed mij genoegen mijne brave jongens ten minste het eerste dezer hoofdzaken te kunnen verschaffen, waaruit het derde dan al spoedig voortkomt, tot groote verbazing der Japanners, die niet gewoon zijn veel Europeesch gezang op Decima te hooren. Kort na het eten kwam mij de bootsman, ook namens de overigen, verzoeken, om maar weder naar boord gebragt te worden; »want, Kapitein!" — zoo drukte hij zich uit — »wij hebben nu alles gekocht en goed gegeten en gedronken, en om nu den geheelen middag met onze ziel onder den arm hier op het eiland rond te loopen, daar is toch geen pleizier aan". Ik voldeed aan hun verzoek, en liet allen met hunne bezems en stroo-doozen naar boord brengen, zeer tevreden over hun ordelijk en bescheiden gedrag; daar ik er bijzonder op gesteld was, om den Japanners een goeden dunk in te boezemen van de minder beschaafde Europeanen, en van de goede orde en ondergeschiktheid aan boord.

Er staat op Decima een vlaggemast in den grond, die even als een scheepsmast getuigd is, en waaraan de Hollandsche vlag wordt opgeheschen. Telken jare wordt door het Opperhoofd aan den gezagvoerder van het in de baai liggende schip eenige manschap aangevraagd, om het tuig van dien

mast na te zien, te teeren, aan te zetten, enz., voor welke bezigheid de équipage 40 *theils* trekt, die almede bij den compradoor aan bezems en doozen besteed werden. Dit werk duurt eenige dagen, en alsdan eten de matrozen die daartoe aangewezen zijn, in de keuken van het Opperhoofd, waar zij 't zeer goed hebben, en soms nog wel een extra dronk toekrijgen, al naar mate 't Opperhoofd een zeemansvriend is; zoodat het optuigen van den vlaggemast voor de meesten een buitenkansje is. Ook bij het koper wegen en afleveren moeten altijd minstens vijf of zes man aan wal zijn, om tegen het koper stelen der koelies te waken, terwijl er met elke praauw een mede naar boord varen moet. Intusschen zijn de koelies zoo handig om, in spijt van alle voorzorg, staafjens koper weg te kapen, dat het mij meermalen gebeurd is, dat een koelie aan mijn huis een staafje koper bragt, dat ik overtuigd was, dat hij mij eerst ontstolen had, om 't mij later voor een glaasje arak terug te geven.

Met het koper wegen gaan de Japanners uiterst zeker te werk, en met hun weten zal men geen enkel pond méér aan boord krijgen, dan het juist verschuldigde gewigt. Het koper is, namelijk, het hoofd-artikel dat de Nederlandsch Indische Regeering uit Japan voor de ingevoerde suiker, sapanhout, enz. trekt; maar volgens oude overeenkomst wordt, als ik wèl onderrigt ben, de pikol (125 ℔) maar tegen 12 *theils*, d. i. circa *f* 20, in rekening gebracht; nu is die prijs ver, zeer ver beneden de waarde, en daarom zijn de Japanners met hun wegen zoo schraal mogelijk. Als gezagvoerder was ik verantwoordelijk voor mijn te-kort of onderwigt op de lading bij de uitlevering te Batavia, en daarom moest mij, in een der pakhuizen op Decima, de geheele lading worden voorgewogen. De gewigten waarmede daar gewogen wordt, gaan in een verzegeld kistjen mede naar Batavia terug, om ze ook bij de afweging aldaar te gebruiken. Als men dus goed oplette, zou men niets te kort moeten kunnen komen; maar koper is iets dat overal waarde heeft, en de lading gaat door vele handen eer zij in 't pakhuis te Batavia komt. Men dient dus in Japan wel wat overwigt te krijgen, wil men op Java uitkomen; daarom besloot ik mij den weger tot vriend te maken, en ik had het aan hem dan ook te danken, dat er later te Batavia een aanmerkelijk overwigt was. Het spreekt van zelf,

dat, al had ik het onderwigt, zoo er dat geweest ware, moeten betalen, ik voor het overwigt, waarvoor ik mijnen vriend den Japanschen weger zoo dikwijls getracteerd had, evenwel niets kreeg. Intusschen is het zoo gemakkelijk niet voor den weger, om bij elke schaal eene kleine toegift te geven, omdat eenige beambten van het bestuur de weging contrôleeren, en hem met Argus-oogen op de vingers kijken; en zóó naauwkeurig moest ik voor het wegen zorg dragen, dat het stof van de schaal telkens moest afgeveegd worden, om geen enkel grein van het gewigt te verliezen. Onophoudelijk verbaasde mij, bij het koper wegen, de buitengewone sterkte van den Japanner, die het koper in de schaal wierp: deze had, namelijk, in kistjens van 125 ℔, het koper, dat gewogen moest worden, achter zich staan; om elke schaal te vullen, moest hij er vijf malen een kistjen in leêgschudden, dat hij achter zich moest opnemen en met vlak uitgestrekte armen boven de schaal leêgstorten. Daar wij nu gewoonlijk in drie uren tijds tachtig schalen afwogen, had deze werkman in dat tijdsverloop vier honderd malen 125 ℔ gewigt eenige seconden regt voor zich uitgestrekt gehouden, zonder daarom na gedaan werk nog blijkbaar vermoeid te zijn; en hij zette bovendien, zoo lang hij bezig was, een zoo opgeruimd gezigt, als of hij 't enkel voor zijn pleizier deed. Ik had eene soort van achting voor den man, die zulk een hard werk zoo vrolijk en tevreden verrigtte, en gaf hem na den afloop altijd twee ledige flesschen present; want daar wij nimmer munt in handen mogen hebben, dienen deze als fooyen aan lieden van de mindere klassen, die er zeer fel op zijn, en ze in de stad Nagasacki verkoopen, waar zij er omtreeks 50 cents Holl. voor krijgen.

Behalven het koper, dat gemiddeld jaarlijks 8000 pikols bedraagt, trekt de Nederlandsch Indische Regeering uit Japan eene groote hoeveelheid kamfer, die in tobben, met stroomat omwonden, gepakt is. De kamfer werd mij niet op Decima, maar in een afgelegen gedeelte der stad voorgewogen; daarmede waren de Japanners intusschen veel guller dan met het koper en zagen niet op een dozijn pond. Ik zal omstreeks 300 dezer tobben hebben geladen, die eene zoo ondragelijke lucht in het schip veroorzaakten, dat zij eenige duizenden kakkerlakken het laadruim deden verlaten, om zich in onze hutten te vestigen.

De weegplaats van de kamfer is digt in de nabijheid van het eiland der Chinezen; want deze hebben, even als wij, eene ommuurde plaats, buiten welke zij niet mogen komen, zonder bijzondere vergunning. Evenwel gaat het met de zeevaart en handel dier lieden geheel anders dan bij ons, daar van de vier of vijf groote jonken, die jaarlijks te Nagasacki mogen komen, de geheele bemanning uit kooplieden bestaat, die gedurende den korten overtogt, zoo goed en zoo kwaad als het gaan wil, als matrozen werkzaam zijn, maar overigens elk eene hoeveelheid goederen hebben geladen, die zij-zelven aan den man brengen. Onmiddellijk na hunne aankomst beginnen zij hunne jonk te ontladen, die, leêg zijnde, op de modderbank wordt gehaald en zonder volk blijft liggen, tot men de ingeruilde goederen weder begint in te nemen. Daar nu op elke jonk welligt honderd koppen zijn, is het Chinesche eiland in den handelstijd zwaar bevolkt, en de Japanners verzekerden mij, dat het moeyelijk was zich een denkbeeld te maken van de verregaande vuilheid en morsigheid, die aldaar heerschten. Deze Chinezen zijn van een geheel ander ras dan die in het Zuidelijk gedeelte van China, en komen van Corea, dat op dezelfde breedte en als ware 't tegenover het Zuiderdeel van Japan gelegen is. Ik zag deze Coreërs meermalen, en leerde hen als regte plomperts kennen; eens ontmoette ons in Nagasacki, bij gelegenheid van een feest, een geheele troep dier lieden, die ons als wilde dieren aangaapte, zonder den minsten schijn van begroeting. Bij de Japanners staan zij ook in volstrekt geene achting; te meer, omdat onreinheid en zedeloosheid ondeugden zijn, die in Japan even gehaat zijn als in ons beschaafd Europa. De Coreërs zijn dan ook in Japan tot niets nut; of 't moest zijn om met gekwansel den Japanner te bedriegen, en om de gemeene theehuizen, die in de nabijheid van hun eiland liggen, door hunne liederlijkheid te doen bloeyen. Zij zijn allen bedreven smokkelaars, en ik heb wel gehoord, dat men somtijds bij hunne aankomst te Nagasacki, aan den zoogenaamden *moet* boven water hunner jonken, zien kan, dat zij wel een voet geligt zijn, door de smokkelarij die zij reeds met de Provincie Satzuma gedreven hebben.

Onder de gemeene Japanners vindt men ook nog enkele liefhebbers, die de stoutheid hebben zich des nachts aan boord van het Hollandsche schip te wagen, om eenige smokkelarij

te drijven; een waagstuk daar vrij wat vermetelheid toe behoort, wijl het bij ontdekking den daders 't hoofd zou kunnen kosten. Toen ik, in 1845, als eerste stuurman op een ander schip dienende, mij in Japan bevond, was er een tweede stuurman aan boord die al te voren in Nagasacki geweest was, en mij reeds op de reize derwaarts veel had verteld van 't geen wij zoo al zouden kunnen ruilen, als de smokkelaars aan boord kwamen. Strikt genomen was het ons niet geoorloofd, iets met de smokkelaars te doen, maar als men geene belangrijke artikelen, b. v.: eenhoorn, saffraan, of dergelijken, aan boord heeft, benadeelt men daar niemand mede, en als men zich alleen bij kleinigheden bepaalt, kan men al ligt een nietswaardig prul tegen de eene of andere Japansche aardigheid verruilen. Reeds hadden wij verscheiden dagen in de baai gelegen, en elken avond, als ten acht ure de wacht werd opgezet, had ik de wachthebbenden last gegeven mij te wekken; maar onze contrabandisten kwamen niet opdagen. Eindelijk echter, te midden van een pikdonkeren nacht, werd ik op eens door een man van de wacht gewekt. »Stuurman! Stuurman! daar zijn de smokkelaars!" Al was er in zee eene plotselinge donderbui opgekomen, had ik niet sneller op het dek kunnen zijn; in het pikdonker rondtastende, sloop ik naar de plaats die mij door mijnen wekker was aangewezen, en waar ik nu en dan eene zwarte gedaante over de verschansing zag kruipen. De boot waarin zij gekomen waren, was reeds met een hunner op eenigen afstand van het schip verwijderd, die zich in de baai liet ronddrijven tot het sein werd gegeven om zijne vrienden af te halen. Toen er vier binnen boord waren en er geene meer volgden, vatte ik een hunner bij den arm en leidde hem, gevolgd door de drie overigen, naar de kajuit, waar wij, als eene bende saâmgezworenen, door het pikdonker heenstrompelden, zonder dat iemand onzer het minste geluid gaf. Zoodra het licht was aangestoken en de kajuitspoorten goed gesloten waren, opdat men van buiten niets van het licht zou kunnen bemerken, begonnen mijne medestuurlieden, de scheepsdokter en ik, al onze prullen uit te pakken, die wij dachten in den smaak der smokkelaars te zullen vallen, maar wij bemerkten spoedig dat zij heel wat anders verwacht hadden; telkens toch staken zij den wijsvinger regtuit voor hun voorhoofd, om ons daardoor

te beduiden of wij ook eenhoorn (1) hadden. Dit was echter een artikel, waar niemand onzer hen aan kon helpen, en dat wij, hoewel we zeer goed de Japansche waarde daarvan kenden, niet hadden willen meênemen, aangezien het geheel tot den verboden handel behoort. Zij moesten zich nu met eenige kleinigheden vergenoegen, en wij kregen niet veel beters in de plaats; waarop zij spoedig aftrokken en in hunne boot zakten, die zij, door even een dievenlantaarntjen te laten schemeren, hadden geseind. Aan middelen om van ons te koopen, als wij wat goeds gehad hadden, ontbrak het hun niet, daar zij eene menigte gouden *kobangs* (2) hadden medegebragt. Vooral was den scheepsdokter de ruilhandel zwaar tegengevallen, daar hij gedacht had voor elk bagatel een paar gouden *kobangs* te krijgen, zoodat hij dan ook, reeds vóór wij aankwamen, een scheikundig watertje gereed had gemaakt, waarmede hij zou onderzoeken of het goud wel echt was: hij heeft er echter geene enkele *kobang* meê kunnen toetsen.

Thans zelf als gezagvoerder in Japan zijnde, was het mijn pligt te zorgen, dat mijne onderhoorigen niets van aanbelang aan boord hadden om met de smokkelaars te verhandelen, hoewel dat natuurlijk moeyelijk is na te gaan; waarom ik het dan ook maar met eene vaderlijke vermaning liet afloopen. Het bleek mij ook al spoedig, dat de smokkelaars, na eenmaal aan boord geweest te zijn, hun afscheid genomen hadden, omdat er niets van hunne gading te vinden was; intusschen wist ik bij ondervinding, dat, wanneer het schip aan den Papenberg ligt, zij gewoonlijk nog eens terugkomen, omdat het gevaar daar minder voor hen is, en zij voor 't laatst gaarne nog eens onderzoeken of er toch misschien niet nog eenige goede zaak voor hen te doen valt. Daar ik op Decima geene kans zag, om mij een paar Japansche sabels aan te schaffen — want dit is de grootste contrabande van uitvoer die men in Japan bedenken kan — gaf ik, toen het schip aan den Papenberg lag, mijnen hofmeester last, om voor eenige snuisterijen, die ik had uitgelegd, eene of nog liever twee sabels van de smokkelaars in te ruilen. Eenige dagen later des

(1) De piek van den *narwal*.

(2) De *kobang* is eene langwerpig ronde gouden munt, waarop eenige Japansche letters gestempeld staan.

morgens aan boord komende, verhaalde mij de hofmeester, met een zeer voldaan gezigt, dat het hem dien nacht gelukt was twee sabels voor mij te krijgen. Daar ik intusschen de kleinigheden nog vond liggen, die ik in ruil daarvoor bestemd had, begreep ik niet hoe hij daaraan gekomen was, en vraagde hem verwonderd: wat hij er dan voor gegeven had? Of nu zijn geweten hem reeds beschuldigde, of hoe het zij, hij wilde er maar niet regt voor uitkomen, en antwoordde mij niet anders dan: »O, een bagatel, Kapitein!" Maar toen ik hem op min gematigden toon beval mij te zeggen, wat hij betaald had, kwam het hooge woord er uit: »Niets anders, dan een goed pak slaag". Het bleek mij nu dat hij, om een plasdankjen te verdienen, of, zoo als men dat aan boord noemt, om »een knoop bij mij te draayen", den smokkelaar naar beneden had gebragt, en toen deze zijne sabels had neêrgelegd, plotseling het licht had uitgeblazen, en den man een paar stompen had gegeven, die, uit vrees voor rumoer en ontdekking, zijne negotie in den steek gelaten, en hals over kop de vlugt genomen had. Ik voelde grooten lust om hem den inkoopsprijs zonder eenige korting terug te geven en haalde hem duchtig door. Het deed mij genoegen te zien, dat de beide sabels, hoe gaarne ik anders een paar mooye had gehad, van de allergemeenste soort waren, zoodat de bedrogen smokkelaar er ten minste maar weinig schade bij leed, en nagenoeg met den schrik was vrijgekomen.

De politie is bij de Japanners uitmuntend ingericht, en de vrees van het gemeen voor den commissaris van politie of onderbanjoost is verbazend groot. Elke onderbanjoost draagt een ijzeren staafjen onder zijne kleederen, en wee dengene, die bij de eerste aanraking met dat heiligdom zich niet dadelijk overgeeft; bij de derde aanraking toch heeft hij geheel uitgepraat, daar alsdan de onderbanjoost het regt heeft hem met de stukken te betalen. Eens — en dit was ook de eenige maal dat ik twee Japanners zag vechten — geraakten twee koelies op Decima met elkander handgemeen; het waren een paar reuzen, die ik, kort te voren, met hun beiden eene volle kranjang suiker op een draf had zien wegdragen. Ik stond op korten afstand den strijd gade te slaan, en rilde bij elken vuistslag, dien deze beide gespierde kerels elkander toedienden; een Engelschman hadde er zijn geheele vermogen bij verwed.

Terwijl ik mij stond te verwonderen, hoe het mogelijk was, dat zij nog zoo lang op de been bleven, kwam een onderbanjoost en tikte even met zijn ijzeren staafjen de strijders op het hoofd, die, schuimbekkend van woede, den gevreesden politieman niet hadden zien naderen; als door een tooverslag stonden nu de beide mannen als aan den grond genageld. Na eene korte onvriendelijke toespraak van den onderbanjoost, maakten beiden eene diepe buiging, en gingen weder bedaard aan hun werk. Ook heb ik opgemerkt, dat op onze wandelingen over dag en bij avond in Nagasacki, bij het werk aan boord en op Decima, overal onderbanjoosten te vinden waren, en er nooit ergens eenige stoornis plaats had. Het zeggen, bij ons zoo dikwerf van toepassing, dat de dienaars van 't gerecht nooit dáár te vinden zijn, waar zij behoorden te wezen, is dan ook in Japan van geene toepassing, daar men er altijd in overvloed vindt.

In Nagasacki is elke straat aan de beide einden met eene poort voorzien, die des nachts altijd bewaakt wordt, en waarbij de inwoners beurtelings de wacht doen. Zoodra er eenig onraad is, gaan de poorten digt, en men weet dus juist wie er in en uit is gegaan. Zoo wordt ook wanneer er brand of ander onraad in eene straat is, door de politiewacht slechts zoo veel volk binnengelaten als men tot bijstand noodig heeft; zoodat de werkzaamheden niet door gedrang belemmerd kunnen worden. Overigens oefent de eene buurman ook min of meer de politie uit over den anderen, zoodat, wanneer, b. v., een Japanner, door dronkenschap of door het toedienen van een pak slaag aan zijne vrouw, wat veel leven in zijn huis maakt, zijne buren, volgens regt van wet, heel eenvoudig binnenkomen, en de rust herstellen, of bij weêrspannigheid hunnen buurman aan de politie overleveren.

Het stelsel van dwarskijkerij en bespieding bestaat onder alle ambtenaren, en dus ook onder de tolken, zoodat wij onder hen ook den tolk opper- en tolk onderdwarskijker aantreffen; zij hebben echter het voorrecht hunne eigene dwarskijkers te mogen kiezen, waarbij zij wel zorgen de domste en onnoozelste aan te wijzen, daar zij dus het minst van te vreezen hebben. Geen der tolken mag bij een Europeaan aan huis komen zonder van een *ottona* of *kasseros* vergezeld te zijn, die als waarnemend dwarskijker bij hem werkzaam is,

om toe te zien, dat hij niet met hem handele, of hem eenig geheim van zijn land openbare; dit laatste beduidt natuurlijk niets, want de hulpdwarskijker verstaat geen enkel woord van het verdraaide Hollandsch dat de tolk uitbraakt. Wee den tolk, die bij een Europeaan aan huis komt zonder van een effectieven of waarnemenden dwarskijker vergezeld te zijn. Wordt hij gesnapt, hij kan er op rekenen, dat hij voor eenigen tijd geschorst of hem een deel van zijn traktement ingehouden wordt. Wanneer ik voor het raam mijner woning zat en een mijner Japansche vrienden zag voorbijgaan, plagt ik hen doorgaans in te roepen; maar dan kreeg ik altijd ten antwoord: »Wacht een beetjen, zal dadelijk komen, eerst dwarskijker halen"; eene formaliteit die mij natuurlijk lastig was, omdat ik dan twee gasten voor één te onthalen had. Eens waagde het zekere tolk, SNENOSKY, bij de Nederlanders SNEETJE genaamd, mij zonder dwarskijker te bezoeken. Deze SNENOSKY was bij ons algemeen bemind, en hoewel een dwarsdrijver van de eerste soort, en weinig met tijdelijke middelen gezegend, was hij daarentegen een doorgoede vent, die altijd even bereidwillig en gedienstig was. Naauwelijks had hij eenige minuten gezeten, en eenige pijpen gerookt, of ik zag den onderdwarskijker JOSAIMON op mijne woning aanstappen. Ik wist wat mijnen vriend te wachten stond, en hoe weinig het hem lijken zou, om eenigen tijd in zijne betrekking geschorst te worden, en daardoor een gedeelte van zijne schrale bezoldiging te missen. »SNENOSKY! daar komt de dwarskijker, maak dat gij uit de voeten komt!" riep ik hem toe; maar om het huis uit te komen, daaraan was niet te denken, want reeds hoorde ik JOSAIMON op den trap. Al ware er een bom door het dak gevallen, de schrik van mijn armen vriend had niet grooter kunnen zijn, en hij draafde door de kamer en liep tegen den muur, even als een vogel die, in eene kooi opgesloten, daarin rondfladdert om eene opening te vinden waardoor hij ontvlugten kan. »Kruip maar onder mijn ledekant in de achterkamer" — zeide ik, en duwde hem daarbinnen, waar hij zich dadelijk lang uitgestrekt voor het ledekant wierp, dat intusschen te laag bij den grond was, om er zoo gemakkelijk onder te komen. Reeds hoorde ik JOSAIMON zijne sloffen voor de kamerdeur uittrekken, er was geen tijd te verliezen, en ik vond mij in den toestand gebragt van een heel-

meester die liever in eens ferm het mes in de wonde zet, dan zijnen patiënt dagen lang pijn te doen verduren; zonder mij dus te bekreunen of ik hem al of niet bezeerde, gaf ik den beangsten SNENOSKY een krachtigen stoot, waardoor hij zoo ver onder het ledekant geraakte dat ik zelf hem naauwelijks terug had kunnen vinden. De dwarskijker, die inmiddels in de andere kamer was binnengekomen, maar een onnoozele hals was, begreep niet, of hij bedrogen werd of niet, en trok een zeer verlegen gezigt; daar ik hem intusschen spoedig kwijt wilde zijn, zeide ik hem, dat ik juist »zeer bezig" moest wezen, en gaf hem, om hem in eene goede luim te brengen, uit aanmerking zijner mij wel bekende klaplooperij, een potlood en een ledig eau-de-Cologne-fleschjen ten geschenke, waarop hij vergenoegd heenging. SNENOSKY kwam nu weder te voorschijn, en pakte zich schielijk de deur uit. Den volgenden dag zond hij mij een vetten eendvogel, uit erkentenis; een geschenk, dat ik, uit hoofde van den slechten staat zijner geldmiddelen, zwarigheid gemaakt zou hebben aan te nemen, ware ik niet overtuigd geweest, dat hij mij weldra om een tegengeschenk zoude lastig vallen, waarvoor hij, op zijne beurt, voor mijne rekening wel zes vette eendvogels zou kunnen eten.

Ik heb te vergeefs getracht eenigzins op de hoogte te komen van de bezoldiging der onderscheidene Staats-ambtenaren. Hun getal in Japan is *legio;* zoodat zij, al zijn hunne inkomsten niet groot, op den duur, naar mij dunkt, veel moeten kosten. Alleen voor het betrekkelijk weinige, dat er met de Hollanders op Decima te doen valt, zijn er zeventig tolken van verschillende klassen, waarvan mij bekend is dat de vier hoogsten elk ruim *f* 2000 Holl. 's jaars genieten; eene bezoldiging daar zij, ten minste voor het uiterlijk, vrij goed van leven. Even als bij ons, hebben zij later, wanneer ouderdom of gebreken hun daarop aanspraak geven, een evenredig pensioen. Er bestaat in Japan een gebruik, *vassak* genaamd, dat eigenlijk de hoofdbron uitmaakt der inkomsten van hoog geplaatste ambtenaren: de *vassak* is, namelijk, eene soort van gedwongen geschenk, dat aan superieuren wordt aangeboden; zoo ontvangt, b. v., de burgemeester *vassak* van vele ondergeschikten, maar op zijne beurt moet hij weder aan zijne meerderen *vassak* aanbieden, tot eindelijk de gouverneurs en landsheeren van provinciën ook hunne *vassak* aan de Keizerlijke

schatkist bijdragen, die daardoor, aangezien deze magtige heeren met geene kleinigheden durven aankomen, aanmerkelijk gestijfd wordt; mij is dan ook verzekerd, dat de Keizerlijke schatkist in zulk een goeden staat is, dat de daarin verzamelde schatten onberekenbaar groot zijn. De *vassak* bestaat niet in geld, maar altijd in voortbrengselen van den grond, meestal rijst, en bepaalt zich ook alleen tot de ambtenaren, die daardoor ten deele elkander betalen; intusschen moeten de overige inwoners zekere belastingen opbrengen. Ook de Nederlanders geven jaarlijks hunne *vassak* aan de voorname autoriteiten van Nagasacki, als: den gouverneur, den burgemeester, enz., die elk zekere hoeveelheid suiker, manufacturen, of iets dergelijks ontvangen; 't geen voor die heeren een aardig buitenkansje is, daar zij deze *vassak* naar onzen inkoopsprijs berekend krijgen, zoodat, b. v., een die 200 *theils* suiker als *vassak* krijgt, er bij verkoop misschien wel 600 *theils* van maakt. Na de aflevering van de *vassak* aan de belanghebbenden, gaan het Opperhoofd en de pakhuismeester, in een kostbare *norimon* gezeten, bij de Japansche notabelen een compliment-bezoek afleggen, om hun de *vassak* aan te bieden. Zij worden dan overal hoogst beleefd ontvangen, en bij allen worden hun de fijnste Japansche snoeperijen aangeboden, waaronder vooral uitmunt de gemalen thee, dat een *non plus ultra* is van Japansche weelde en lekkernij. Of het inderdaad thee is weet ik niet, maar het is een donker poeder, dat in een kopjen met kokend water wordt aangelengd en daarin zich geheel oplost, waardoor eene soort van gelei ontstaat, die velen zeer lekker vinden, waarschijnlijk omdat zij peperduur is.

Wanneer ik boven zeide, dat de Japansche schatkist in een zeer goeden toestand is, ga ik alleen af op het verhaal van een der tolken, die daar misschien niet volkomen meê bekend was; intusschen voegde hij er bij, dat men, wat geld aanbetreft, zich altijd op oorlog hield voorbereid, om dan een magtig leger zonder bezwaar te onderhouden. Zoodra er dan ook maar het minste onraad is, b. v.: als er een vreemd schip in de baai komt, hebben onmiddellijk alle soldaten dubbel tractement, en hoewel er geen eigenlijk staand leger bestaat, dan alleen zoogenaamde kaders, is alles zoo goed ingerigt, dat men in den tijd van een paar dagen een leger van eenige duizenden

op de been heeft. Ook wordt er veel met het geschut geexerceerd, en dikwijls hoorde ik kanongebulder in de verte, als de Japansche artilleristen gedrild werden. — Het is vooral met die artillery, dat zij veel op hebben, en een kapitein van dat wapen, die als passagier bij mij aan boord was, werd met duizenden vragen door hen lastig gevallen. Toen deze pas op Decima aankwam, en de tolken hem naar zijne betrekking vraagden, konden zij maar niet begrijpen wat een artillery-officier was; gelukkig kwam het Opperhoofd, die wist dat zij onze nieuwerwetsche termen niet verstonden, op het denkbeeld hun te zeggen dat het een „busschietermeester" was, en dat begrepen zij dadelijk. Eens vraagde mij een Japanner, die waarschijnlijk dacht dat alle Hollanders bazen in 't exerceren zijn, hem de handgrepen met het geweer voor te doen. Hoewel ik een vrij goed jager en schutter ben, wil ik wel bekennen, dat ik mij, op de wilde-zwijnen-jagten in Indië, minder op de juiste handgrepen heb toegelegd, zoodat ik het daarin niet ver heb gebragt; ik dacht intusschen, dat mijn nieuwsgierige vriend er toch niets van wist, en maakte daarom, terwijl ik hem heel wijs aanzag, enkele bewegingen, die ik hier en daar op een drilveld had afgeloerd. Ik had mij echter deerlijk bedrogen, want toen hij mij zeide, dat het niet deugde, en ik hem 't geweer overgaf om het beter te doen, deed hij alles zoo handig en in den regel, dat, ware ik niet in Japan geweest, ik hem voor een ouden gediende kon gehouden hebben.

Het is belagchelijk, zoo bang als de Japanners zijn, dat men hunne oorlogsbehoeften zal uitvoeren; waarom weet ik niet. Het zal toch wel niet zijn om ons niet de middelen in handen te geven om hun land te veroveren; want zij kennen veel te goed onze meerderheid in al wat tot de krijgskunst behoort. Ik houd het er echter voor, dat hunne wet, die den uitvoer van oorlogsbehoeften verbiedt, en waarschijnlijk eeuwen geleden gemaakt is, te veel op zijn Japansch, dat is: in de uiterste puntjens, geëerbiedigd wordt. Zoo is, b. v., de uitvoer van paarden strengelijk verboden, en dat wel vermits zij tot de oorlogsbehoeften gerekend worden. Mij is zelfs verhaald, dat een onzer Opperhoofden, in der tijd een paard gekocht hebbende, niettegenstaande zijn aanhoudend verzoek, om het naar Java te zenden, op eene zeer beleefde wijze vernemen

moest, dat men dit onmogelijk kon toestaan. Nog sterker: een mijner vrienden, die de pacht had van den Japanschen handel, besloot om eene soort van papieren touw, als artikel van uitvoer, naar Java in den handel te brengen; zoodra de Japansche autoriteiten hiervan de lucht gekregen hadden, werd hem echter de uitvoer daarvan verboden, omdat de Japanners dit soort van touw als lont gebruiken om hunne stukken af te vuren. Zietdaar dan een paar staaltjens, hoe naauwgezet zij hunne wetten eerbiedigen: zij weten zeer goed, dat wij met hunne paarden geene ruiterbenden zullen organizeeren, om hen daarmede te overvallen, en ook zonder hunne lonten wel een middel hebben, om een stuk geschut af te schieten, maar de wet spreekt, en deze wordt onder geen voorwendsel hoegenaamd overtreden.

Het spreekt van zelf dat, zoo de uitvoer van een brandbaar touwtjen verboden is, de sabels aan nog veel strenger verbod onderworpen zijn; wij mogen die zelfs niet eens ontbloot zien. Ook mijne beste en liberaalste vrienden moesten al heel goed gemutst zijn, om te mijnen gevalle hunne sabels maar eene handbreed uit de schede te halen. Eens had een tolk mij voor een banjoost om een of ander geschenk gevraagd, dat ik niet gaarne miste, maar toch om goede vrienden te blijven, aan hem ter hand stelde, die het weder op eene sluwe manier den banjoost wist over te maken. De banjoost, eenige dagen daarna, bij het laden, de wacht aan boord hebbende, wist zijn gevolg uit de kajuit te verwijderen, en deed mij door den tolk verzoeken bij hem te komen. Zoodra ik binnentrad, beduidde hij mij met een zeer geheimzinnig gezigt, dat ik de deur moest sluiten, en nu deed hij mij door zijne gebaren en in gebroken Hollandsch begrijpen, dat hij, door mijne mildheid getroffen, mij ook wederkeerig eenig genoegen wilde verschaffen; meteen haalde hij zijne sabel uit de schede, en zag mij aan als of hij zeggen wilde: welnu, wat zegt gij daar nu van? Ware ik een zwaardveger of scharenslijper geweest, ik zou er misschien iets bijzonders aan gezien hebben, maar nu zag ik niets anders dan eene mooije blank gepolijste sabel; een genoegen, dat iedereen kan hebben, zonder in Japan te zijn, door maar den een of anderen korporaal een goed woord te geven. Beleefdheidshalve echter, hield ik mij zeer verbaasd en bewonderde het in zijne soort zeker zeer goede en deugdelijke wapen.

PROZA EN POËZIJ.

DOOR

GERARD KELLER.

I.

DE CONCERTZAAL.

De VAN ELLEN's hadden eene logée. Voor den lezer is dit zeker iets nieuws, maar voor de stadgenooten der VAN ELLEN's niet. De gansche stad wist het; namelijk dát gedeelte der inwoners, hetwelk in de gewone beteekenis de gansche stad uitmaakt. In de achterbuurten mogt men volstrekt onbewust zijn dat MARIE DINTE tijdelijk haar intrek in de woning der VAN ELLEN's genomen had, onder alle meer beschaafde ingezetenen van Meerstad maakte haar verblijf *fureur*. Geen wonder, Meerstad is een klein plaatsje — volstrekt niet het uwe, lezer! — met eenige fabrieken, twee kerken en een gebouw voor publieke vermakelijkheden. Wij zouden van het laatste niet eens spreken, als wij u niet juist daarheen wilden voeren, opdat gij-zelf, uit de goede bekendheid welke er tusschen de daar bijeenzijnden heerscht, de gevolgtrekking zoudt kunnen afleiden dat elke vreemdeling er opgang moest maken; trouwens de ongemeene geestdrift der jongelui bij het binnenkomen der VAN ELLEN's levert er voldoend bewijs van: het sprak toch van zelf dat elke jeugdige Meerstadter op de Z'sche dame tot over de ooren verliefd was. Ook bij het overige publiek ontstond eenige opschudding; de dames waren allen nieuwsgierig wat MARIE aan zou hebben, en zelfs de bejaarde heeren konden zich niet weêrhouden even de familie VAN ELLEN bij het inkomen op te nemen, al was het alleen om aan hunne dochters de opmerking te maken, dat die vreemde jufvrouw zeker de tering had. Dat kwam van het dansen en feestvieren in de groote steden. De Meerstadter vaders waren de meening toegedaan dat men in de hof- en hoofdplaatsen het halve leven op bals en concerten doorbragt; dus juist op de wijze, waarop de Meerstadter dochters meenden dat zij het gaarne *zouden* doorbrengen.

Van daar dat door deze inzonderheid de avond met verlangen was te gemoet gezien. Het was een feest-avond zonder wedergâ in de annalen van Meerstad. De liedertafel zou een oratorium uitvoeren, een oratorium van MENDELSSOHN, de »PAULUS", en door een gelukkigen zamenloop van omstandigheden waren alle partijen uitstekend bezet. De koren alleen waren wat zwak; men had ze wel kunnen versterken, maar men stuitte op een finantiëel bezwaar: elke koorzanger meer was *f* 1.50 minder *entrée*, behalve de vrijkaartjens en de onkosten — en het concert was voor de armen. Want ook te Meerstad zong men voor de armen, en danste men voor de armen, en speelde men komedie voor de armen, en maakte men verzen en hield men voordragten en tentoonstellingen voor de armen. Waarlijk, men zou bijna zeggen dat de armen grooter beschermers en kweekers der kunst zijn dan de regeringen. De maatschappij, die zich vroeger wendde en rigtte naar vorsten en grooten, schijnt nu de armen tot spil te hebben, en ook te Meerstad bekleedden deze eene ruime plaats in de harten der inwoners: het talrijke publiek is er getuige van.

Het orchest is nog ledig, en het uitvoerend personeel, dilettanten, op een paar uitzonderingen na, heeft zich onder het publiek gemengd of laat zich, zoo als MARIE, nog wachten. Ook daarom veroorzaakt het binnenkomen der VAN ELLEN'S eenige beweging: er waren er toch, die reeds voorspeld hadden dat Jufvrouw DINTE, die eene der voornaamste partijen op zich had genomen, verhinderd zou worden, want het behoort tot de verscheidenheden onzer conversatie, dat er altijd menschen zijn die, zoo zij het niet onmiddellijk kunnen aantoonen, in de toekomst het kwade doen zien. Men noemt hen pessimisten en de wereld is er vol van. Ondanks deze verscheen echter, kort vóór den bepaalden tijd, de familie VAN ELLEN, Mijnheer en Mevrouw vooruit, gevolgd door de logée en de oudste dochter, terwijl de trein gesloten werd door drie knapen, die eene arithmetische reeks van twee vormden, en ontzettend stijve kraagjens droegen, door hoog gekleurde dassen omstrikt.

De logée was naauwelijks gezeten of de orchest-directeur voegde zich bij haar, gevolgd door de blikken van het gansche publiek; want in Meerstad was men nieuwsgierig zelfs naar datgene waarvan de minst ontwikkelde verbeeldingskracht

zich zonder inspanning een denkbeeld kon vormen. De directeur sprak de logée aan, en de logée antwoordde hem, en zij zetten het gesprek eene poos lang voort, terwijl beiden om strijd glimlachten. Men zou er op gezworen hebben, dat er iets zeer geestigs werd behandeld, indien niet het karakter van den jeugdigen toonkunstenaar het tegendeel waarborgde. Van MARIE zou het anders wel verwacht kunnen worden: de faam had haar reeds, vóór hare aankomst, doen kennen, niet alleen als begaafde *musicienne*, maar als eene der talentvolste dames uit Z., die niet zonder *succès* het penseel hanteerde, meer dan één eene proeve van haren dichterlijken aanleg gegeven had, en in de conversatie »alles" was. Er waren fabelachtige geruchten in omloop van de partijen die ze reeds had afgeslagen, en deze vonden te meer geloof, daar MARIE DINTE er uitzag als.... de lezer zich zelf wil voorstellen. De ondervinding heeft geleerd dat een »beschreven" vrouwenportret ten eenemale onvoldoende is om de schoonheid van het origineel te doen appreciëren, en dat we ondanks de opgaven van haar en tint en oogen en lippen en leest, toch aan de heldin den vorm geven van diegene onzer maagdelijke bekenden die wij het schoonste vinden. Om noodelooze drukkosten te sparen, verzoeken wij dat ook de lezer thans diezelfde gewoonte volge.

Eindelijk staat MARIE op, en de directeur geleidt haar naar het orchest, waar beiden met daverende toejuichingen worden ontvangen. Het verdere personeel had zich intusschen daar óók vereenigd, en het oratorium ving aan. Het geschuifel en gefluister maakte plaats voor diepe stilte onder het kunstminnend publiek, dat nu geheel gehoor en gezigt werd voor MENDELSSOHN's schepping en hare talentvolle tolken. Slechts nu en dan, na het einde van een solo of koor, dat bijzonder naar den smaak van dezen of genen toongevenden kunstminnaar was, volgde er een applaudissement, van welke gelegenheid dan de minder hoog staande toehoorders gebruik maakten, om elkâar een goedkeurenden wenk of een woordje van bewondering toe te voegen.

— Je zoudt zweren dat het een vogel was — sprak in zulk een oogenblik de Heer VAN ELLEN tot zijn buurman, een man in de kracht des levens, die ernstig en zwijgend toeluisterde zonder een enkel teeken van bewondering te geven. — Is het niet precies of je — hoe heet zoo'n beest ook weêr? — hoort?

— Het heerlijkste dier in Gods schepping, een mensch — antwoordde ANTON VAN BAANBRUGGE: zoo heette de buurman.

— Hahaha! — grinnikte VAN ELLEN.

— St...! st...! — riepen verscheidene stemmen, en het koor verhief zich:

Dir Herr, Dir will ich mich ergeben,
Dir, dessen Eigenthum ich bin.
Du nur allein, Du bist mein Leben,
Und Sterben wird mir dann Gewinn.
Ich lebe Dir, ich sterbe Dir,
Sey Du nur mein, so gnügt es mir.

— Bravo! bravo! — klonk het nu van alle kanten, en met een daverend handgeklap en stampen met den voet werd het lied van vertrouwen en toewijding aan den Allerhoogste ontvangen.

— Prachtig! heerlijk! — fluisterde men hier.

— Zonder voorbeeld! — klonk het ginder.

— Wat hoorde men die stem van MARIE weder goed!

— Ze leeft voor de muziek!

— Een goed stuk dat oratorium!

— Of dat *ding* ook *eingestudirt* is!

— Nu, daar kunt ge op rekenen; ze hebben gerepeteerd, meneer!... uit den treure!

— Zulke toonen, zulk een lied doen ons goed aan ons hart — mijmerde VAN BAANBRUGGE half luid tot zijn buurman. — Ik wenschte wel dat de predikanten ook op die wijze ons godsdienstig gevoel konden opwekken, en ons in die stemming brengen, die ongetwijfeld den genialen componist moet bezield hebben toen hij aan zijne schepping het aanzijn gaf.

— Ja — zeide VAN ELLEN, die hem maar half verstond — dat denk ik ook wel eens: hoe drommel kan zoo'n componist dat alles uit elkaâr houden. Hij heeft toch te doen met violen, bassen, en de hemel weet wat al meer.

— Zeker, maar dat is toch slechts het materiële der compositie; de hoofdzaak is de gedachte, waarvan de kunst de vorm is en niets meer. Die gedachte, zoo als wij ze hier ook door woorden hooren uitdrukken, kan niet opwellen uit een ongevoelig hart, en de man die zulk een koraal in 't leven riep, *moet* die berusting in eigen hart koesteren, *moet* zelf zich den Heer hebben toegewijd.

— Kom, kom, VAN BAANBRUGGE! ge dweept weêr wat. Denkt gij dat één behalve gij, zoo denkt?

Sie wollen nicht erkennen, dass Du mit Deinem Namen heissest Herr allein, der Höchste in aller Welt! — klonk het als antwoord op die vraag, met de welluidende stem van den Basso, en weder openbaarde zich de geestdrift van het publiek in een oorverdoovend geraas, tot groot pleizier van de drie VAN ELLENTJENS die dit het aardigste van het concert vonden.

— Wilt ge gelooven dat die stem de ruiten van een vertrek zou doen trillen? — vervolgde VAN ELLEN, zonder op dat antwoord te letten. — Als wij hier glazen hadden...

— Ik begrijp waarlijk niet hoe zulke gedachten thans in u opkomen, Mijnheer VAN ELLEN!

— Wel heel natuurlijk, dunkt me. Iemand met *zoo'n* stem! Ik zeg er toch stem tegen!

— Ik stel evenzeer als gij het talent van den zanger op prijs, maar ik geloof dat, èn wat hij voordroeg, èn het geheele oratorium ons aan iets anders, iets hoogers en heiligers moesten doen denken dan aan zware stemmen en trillende glazen.

VAN ELLEN zag zijn nevenman eens aan.

— We zijn hier toch niet in de kerk? Dat heb ik beter gemerkt, vrind! — vervolgde hij lachend op zijn zak slaande — vrouw en vier kinderen, behalve de toiletten, enz.!

— Maar gelooft gij dan niet, VAN ELLEN! dat die laatste woorden, al worden ze ook niet in de kerk gesproken, ons tot nadenken moesten aansporen?

— Ik wist niet dat gij zoo fijn waart! — spotte VAN ELLEN.

Het woord *fijn* werd wat hard uitgesproken, en eene deftige dame, een paar banken achter VAN ELLEN gezeten, voor wie dat woord een personeel feit inhield, fluisterde eene andere dame toe: — Hoort ge wel? VAN BAANBRUGGE denkt er óók zoo over. Ik vind het schande, dat men op een concert zóó den spot drijft met heilige zaken.

— Maar, mijn lieve Jufvrouw! men mag toch de schoone kunsten wel dienstbaar maken aan de godsdienst.

— Ongetwijfeld, indien de laatste niet ter wille van de eerste wordt voorbijgezien — ware welligt het antwoord geweest, indien niet weder eene solo de diepste stilte had hersteld.

— Ik mag toch liever zoo'n vrolijk liedje — zeide het hoofd van een burgergezin, aan het achtereinde der zaal gezeten,

met een paar groote tranen in de oogen, die eene andere oorzaak dan aandoening deden onderstellen.

— Ik ook, beste! — antwoordde zijne wederhelft. — Ik krijg er zoo'n honger van — en ook zij verborg met moeite haar geeuwen achter haren nog opgevouwen linnen zakdoek.

De oudste dochter haalde de schouders even op.

— Vader en moeder hebben geen idée van klassieke muziek — zeide zij en bragt haar toilet nog wat in orde.

Eindelijk werd het *Ihm sey Ehre in Ewigkeit*, *Amen*, tot zes- of zevenmaal toe herhaald, en de pause viel in. De gespannen aandacht kreeg nu voor eene wijl rust; de leden der liedertafel verlieten hunne verheven plaats en werden omringd door het jongere geslacht, of voegden zich bij de ouderen, en overal vormden zich groepjens, waarin het gehoorde de aanleiding was tot het gesprek, dat echter zeer spoedig op andere onderwerpen werd overgebragt. Wanneer men vóór en na de pause muziek hoort, wil men in de pause zich wel met wat anders bezig houden. Dat was misschien de reden, waarom een oppervlakkig getuige meenen zou, dat niet voor allen een concert, alleen door het muzikale gedeelte, het genot opleverde, dat men uit die talrijke opkomst zou afleiden. Misschien stond de eenvoudige huisvader niet op zulk een geïsoleerd standpunt.

ANTON echter, wij behoeven het naauwelijks te zeggen, had het oratorium in zijne volle waarde gevoeld en genoten; maar hij had ook gevoeld wat voor zoo vele anderen was verloren gegaan, en toen hij zijne geestdrift over de uitvoering betuigd had, sprak hij tot MARIE en eenige dames in hare nabijheid:

— Ik ben zeker, dat het applaudissement ook u moet gehinderd hebben; voor u inzonderheid moet het wanklank geweest zijn in de heilige stemming waarin gij verkeerdet.

MARIE en de twee, drie lieve kopjens rondom haar zagen verwonderd op. Heilige stemming! dat denkbeeld liet zich zoo slecht vereenigen met die wangen gloeijende van inspanning en genot, en die oogen glinsterende door het streelende bewustzijn effect te hebben gemaakt. Heilige stemming! Zie eens rondom u die smaakvolle en fraaije toiletten; die heeren zoo geestig in hunne gesprekken en zoo *fashionable* in voorkomen; die groepjens die zich hier en daar hebben verzameld en wier schertsend gelach nu en dan de zaal doorklinkt; die

sierlijk gedecoreerde zaal. Heilige stemming! ANTON VAN BAANBRUGGE was een droomer.

Maar de burgerlijke beleefdheid brengt mede, dat men niet altijd zegt wat ons voor den geest komt.

— Och — zeide MARIE — men is nu eenmaal gewoon te applaudisseren, en 't zou eene vreemde weinig passen daarop eene aanmerking te maken.

— Bovendien — vervolgde KLARA, de alt — wij hebben 't zoo menigmaal gerepeteerd.

— En de impressie op het publiek verschilt important van de stemming van het executerend personeel — sprak een jong mensch, die tweede viool speelde, maar wiens ontzaggelijke knevels en boorden meer de aandacht trokken dan zijn muzikaal talent.

— Maar gij zijt toch geen automaten, gij moet toch iets gevoeld hebben bij die koralen. De toonen zoo wel als de woorden hadden een zin, eene gedachte die zij uitdrukken, en met die gedachte *konden* die toejuichingen niet in harmonie zijn.

— Ik kan wel merken dat Mijnheer geen virtuoos is — antwoordde de tweede viool niet zonder eenige minachting. — Niet waar, Jufvrouw KLARA?

— *Steiniget ihm! steiniget ihm!* — neuriede KLARA met haar lief stemmetjen en verwijderde zich van dien vervelenden VAN BAANBRUGGE, gevolgd door den tweeden viool.

ANTON zette nu zijn gesprek met MARIE voort en, zoo als hij verwacht had, MARIE deelde zijne stemming. Zij sprak over het verband tusschen godsdienst en kunst, en over de poëzij des levens, met zoo veel gevoel en welsprekendheid, dat VAN BAANBRUGGE allen vergat die hen omringden, ja bijna zijne echtgenoote, die op eenigen afstand van hem gezeten was. Maar er waren ook anderen, die aanspraak op een woordje van de gevierde zangeresse maakten, en toen ook dezen zich in het gesprek mengden en daaraan langzamerhand eene geheel andere rigting gaven, verliet hij MARIE om ook GUSTA, zijne vrouw, eens op te zoeken.

— Foei! — riep zij hem schertsend, maar toch niet geheel en al schertsend toe — wat maakt gij weinig werk van uwe vrouw! Eerst geeft gij een half uur aan anderen en dan — tien minuten voor mij. Maar ik vergeef het u, als gij ons

eens spoedig uit de dwaling helpt: wanneer is uwe kamer gedaan, verleden maandag of dingsdag?

— Maar, lieve GUSTA! is dat nu al wat gij mij te zeggen hebt na die heerlijke toonen en zielverheffende zangen? Ik had gehoopt dat gij meer gevoel van het oratorium zoudt hebben.

GUSTA bloosde hoog.

— Ik heb mijn tekstboekjen aan Mevrouw VAN ELLEN gegeven — sprak ze tot hare verschooning. — Maar gij moet het mij van avond eens voorlezen, hoor, ANTON! dan kunt gij te gelijk vertalen wat ik niet begrijp.

Wie aan den kinderlijken, vleijenden blik en het lieve onschuldige lachjen van GUSTA weêrstand had geboden, moest wel een ongevoelig man zijn geweest, en aan gevoel ontbrak het ANTON niet. Hij had eer te véél gevoel, te groote vatbaarheid voor dichterlijke indrukken, waarvan hij het gemis in het dagelijksch leven maar al te zeer opmerkte. Thans evenwel, nu hij nog onder den indruk verkeerde van MARIE's woorden, bij wie hij zoo veel sympathie gevonden had, deed hem het proza zijner eigene vrouw dubbel zeer, en slechts met moeite kon hij het woord onderdrukken dat zijne naïve GUSTA voor den ganschen avond ongelukkig zou hebben gemaakt.

— Ik hoop dat wij er gelegenheid toe zullen hebben — antwoordde hij koel — als de VAN ELLEN's ons niet inviteren.

— Daar komt Mijnheer al.

Werkelijk inviteerde Mijnheer VAN ELLEN VAN BAANBRUGGE en zijne vrouw, maar eerst tegen den volgenden dag.

— Dan kunt gij tevens eens nadere kennis met mijne logée maken, Mevrouw! — voegde hij er bij. — Voor Mijnheer uw gemaal is dat niet meer noodig: al had hij haar alleen dezen avond ontmoet, dan zou hij MARIE reeds kennen. Zijn gesprek duurde althans lang genoeg er voor.

— 't Is ook een geniaal meisjen, Mijnheer VAN ELLEN!

— Dat is ze; dat moet gezegd zijn — beaamde VAN ELLEN, met regtmatigen trots.

GUSTA's gelaat betrok bij die woorden. Wij laten het aan onze lezeressen over haar te laken of te verontschuldigen, maar gedurende het overige van den avond sprak zij zeer weinig. Ook ANTON bemoeide zich niet veel meer met haar. Hij maakte er zijne vrouw geen verwijt van, dat zij zoo weinig

met hem sympathiseerde, maar het viel hem toch moeijelijk zich thans lang met haar bezig te houden. Hoe anders was MARIE! Hoe veel gevoeliger en dichterlijker en verstandiger! Hoe veel meer voor hem berekend, voor hem die het leven dichterlijk opvatte en thans zoo vaak te vergeefs weerklank zocht van hetgeen hij dacht en gevoelde! Zonder een oogenblik in liefde voor zijne GUSTA te verflaauwen, kon hij zich toch niet ontveinzen, dat hij met MARIE welligt gelukkiger zou zijn geweest. In haar vond hij het ideaal dat hij in zijne gade gewenscht had, en waaraan GUSTA, helaas! maar al te weinig beantwoordde. VAN BAANBRUGGE was dien avond niet gelukkig.

Mijmerend trad hij de *foyer* in, waar de heeren eene ontspanning zochten in den dampkring met punch en tabakswalm doortrokken. Ook dáár scheen de gansche indruk van het concert verloren; ook dáár heerschte het proza der zamenleving, en de eenige herinnering van hetgeen men gehoord had, openbaarde zich in loftuitingen op de logée der VAN ELLEN'S, of op de stem »die glazen kon doen trillen". De meesten echter hadden het zeer druk over den oorlog in het Oosten, en den brand, die eenige dagen te voren had plaats gehad.

— Een glas punch, ANTON? — vroeg hem eene bekende stem. — Dan kunt gij uwe muizenissen verdrinken.

— Zoo, ERNST! blijde dat ik u zie. Gij zijt althans iemand die mij begrijpt. Kunt gij u van zulk een publiek een denkbeeld vormen?

— Wat bedoelt ge, broêrtje?

— Van zulk een publiek zonder het geringste gevoel, zonder den minsten godsdienstigen zin, zonder een greintje poëzij!

— Wat draaft ge weêr door! Wat woudt ge dan hebben dat men deed?

— Iets anders dan men, nu doet. Niemand spreekt meer van het oratorium, en ik zou durven wedden, dat niemand ééne hoogere gedachte gekoesterd heeft.

— Zeer natuurlijk, mijn beste ANTON! Men komt hier om te hooren of gehoord te worden; sommigen alleen om gezien te worden; enkelen omdat het den armen geldt. Godsdienstige stemming! — dat staat niet op 't programma. Godsdienst op een concert! — daar hoort voor de meesten eene kerk bij,

eene preek, gevouwen handen en gesloten oogen. Zoek toch niet de zaken waar ze niet te vinden zijn.

VAN BAANBRUGGE schudde treurig het hoofd.

— Zijn het dan geene parels voor de zwijnen? — zeide hij wrevelig.

— Zeer veel eer voor de brave lui daarbinnen. Word toch eens wijs, ANTON! en besef dan toch dat verreweg de meesten meer oogen voor de toiletten en de lieve gezigtjens, dan ooren voor de toonen of gevoel voor de muziek hebben. Ik dacht dat uwe ondervinding u dát zou hebben geleerd. Vraag GUSTA morgen maar eens naar 't concert.

— GUSTA — zuchtte ANTON — ze heeft zoo weinig gevoel.

— Kom, kom, gij zijt niet wèl. GUSTA is het liefste vrouwtjen dat ik ken, en zij heeft oneindig meer gevoel dan die gevierde logée, met al hare aantrekkelijkheden.

ANTON haalde de schouders op, en de twee broeders traden weder de zaal binnen, van waar de toonen hun reeds te gemoet kwamen. VAN BAANBRUGGE gaf zich nu geheel over aan de treurige mijmeringen, die ernstige muziek steeds in ons opwekt, en waartoe zich nu vooral zijne stemming leende. Het oratorium zelf had evenwel ook voor hem thans die hooge beteekenis verloren, nu hij wist welken indruk het op anderen maakte, en hoe de toonkunstenaars zelven bijna spotten met de schepping wier tolken zij waren. Hij luisterde er naauwelijks meer naar, en het verheffende slotkoor: *Lobe den Herrn*, *meine Seele*, *und was in mir ist*, *seinen heiligen Namen*, trof hem thans even diep als de dames, die hare boa's en mantilles optrokken, en de heeren die, *en galants cavaliers*, naar de *antichambre* snelden om de verdere kleedingstukken hunner dames te halen.

— Mooije avond.

— Ik heb geen rouw van mijn geld.

— Is dat uw goed?

— Mag ik eens aansteken?

— Wat tochtte dat op 't eind!

— Kan ik je helpen?

— Ze moesten dat méér doen.

— Hoe veel of het wel opgebragt heeft?

— Ik zou haast zeggen dat ik het nog liever hoor dan eene komedie.

— Dat is te zeggen, weetje, in eene komedie heeft men toch altijd nog iets om zich mede bezig te houden.

Onder dergelijke uitroepen en een verward gedruisch en geschuifel verliet het publiek de concertzaal en drong naar buiten, of wachtte tot de onverbiddelijke *file* het bestelde rijtuig voor de deur bragt, en de naam des eigenaars zoo verminkt mogelijk werd afgeroepen. En toen men te huis kwam verklaarde men de solo's verrukkelijk en de koren voortreffelijk, en MARIE onevenaarbaar, waarna men zich met een gerust hart overgaf aan de commentariën, waartoe elke publieke bijeenkomst, ook te Meerstad, zoo ruime stof oplevert.

Of ANTON dien avond nog het oratorium voor zijne gade las, weten wij niet; maar zoo hij het gedaan heeft was hij ongetwijfeld de eenige, want het kunstminnend publiek van Meerstad was eene zeer *éphemère* zaak, die na het eindigen van een concert, tooneelvoorstelling of tentoonstelling niet meer was terug te vinden. Hoe ANTON VAN BAANBRUGGE er ook om treurde, Meerstad was en bleef eene zeer materialistische plaats, waar men zich veel meer liet gelegen liggen aan allerlei prozaïsche zaken, dan aan de ontwikkeling van het kunstgevoel. Hoe gelukkig dat er maar één Meerstad is! Jammer slechts dat ANTON daar woonde, en zijne gade eene Meerstadsche was van ouder tot ouder, zoo als wij straks zullen zien.

II.

DE HUISKAMER.

Den volgenden morgen treffen wij GUSTA op eene vrolijke boven-voorkamer aan. Het is zondag. De Godsdienst-oefening is geëindigd en zij-zelve uit de kerk teruggekeerd. De zwart-zijden japon en de eenvoudige sieraden staan de jonge vrouw wel zoo goed als het schitterend toilet van den vorigen avond. Ook haar gelaat bevalt ons thans beter. Het is kalmer en natuurlijker dan in die feestzaal, waar men zich onder zoo veler blikken weet, en in hare huiselijke bedrijvigheid regtvaardigt zij veel meer de lofspraak van haren zwager ERNST, dan toen zij, bijna onbewegelijk, op de smalle bank der concertzaal gezeten was.

GUSTA is hier in haar element. Zij is pas een jaar getrouwd, en geheel haar huishouden draagt nog die kenmerken

van nieuwheid, die zulk een frisch en levendig aanzien aan eene woning geven. Weelde heerscht er niet, maar meubels en ornamenten getuigen van goeden smaak, orde en netheid, en wie te midden van dat alles de kleine GUSTA met haar vriendelijk oog en tevreden gelaat zag bezig zijn, moest den man die haar en dit alles bezat, wel gelukkig heeten.

En toch verraadt ANTON'S voorkomen weinig de stemming, waarin dit huiselijke tafereel hem, naar onze meening, brengen moest. Zwijgend zit hij bij de kagchel, en pookt, schijnbaar gedachteloos, in het vuur, waarvan de vlammen nu eens gonzend oprijzen en zich dan weder in bruinen rook oplossen. 't Is of hij er behagen in schept den laaijen gloed, dien hij te voorschijn heeft doen komen, te dooven en het glimmende vuur weder te bedekken.

— Hebt gij het zoo koud, ANTON? — vraagt GUSTA eindelijk, terwijl zij zich aan de andere zijde der kagchel plaatst.

— Och neen.

— Wel, dan zou ik de kolen sparen: wij moeten er nog een ganschen winter mede toekomen. De vrouw moet voor 't huishouden zorgen. — En lagchend neemt zij den pook uit ANTON'S handen en schuift den kolenbak op zijde. Maar ANTON blijft in de vlammen staren, zonder de scherts zijner gade te beantwoorden.

— Hoe vreemd toch, ANTON! — vervolgt zij, na eene poos, om een gesprek te beginnen — hoe vreemd toch dat gij in de week altijd om acht uur gereed zijt, en zondags moeite hebt om vóór kerktijd klaar te komen.

Dit zonderlinge verschijnsel, dat sommige lezers misschien ook wel eens bij zich-zelven hebben waargenomen, kwam ANTON, in de stemming waarin hij thans verkeerde, zeer natuurlijk voor, en met een onverschillig schouder-ophalen antwoordde hij:

— Ik vind het nog wel zoo vreemd, GUSTA! dat gij elken zondag-morgen gestemd zijt tot godsdienstige overpeinzingen, en in de week er niet aan schijnt te denken.

— Hoe dat?

— Gisteren avond op 't concert, bij voorbeeld.

Bij de herinnering aan het concert kwam GUSTA weder alles voor den geest wat zij toen ondervonden had: VAN BAANBRUGGE'S langdurig gesprek met MARIE, zijne koelheid tegenover haar,

de lof, dien hij aan de logée had toegezwaaid, en zijne somberheid gedurende het overige van den avond. Bij zulke herinneringen was het haar niet zoo euvel te duiden, dat zij vrij scherp opmerkte dat haar echtgenoot al *bijzonder* veel genot op dat concert moest gehad hebben.

— Ik heb er ten minste zeer aangename oogenblikken doorgebragt. Maar zeer onaangename ook — liet hij volgen, en vatte weder de pook en stookte het vuur op, waarschijnlijk om aan *dit* gesprek een einde te maken.

— Maar, mijn hemel, ANTON! pook dan toch zoo niet in het vuur! — knorde GUSTA, die, geraakt door de laatste woorden, waarop zij echter geen antwoord wilde geven, een ander onderwerp zocht om haar wrevel lucht te geven. — Als *gij* dan geen gevoel hebt voor de warmte, *ik* wel.

— Ik wenschte dat gij voor alles zoo veel gevoel hadt — begon VAN BAANBRUGGE, maar plotseling zweeg hij, zelf verschrikt van het hatelijke dier woorden, die van zijne lippen waren vóór hij er aan dacht.

GUSTA werd doodsbleek, en op dien scherpen toon, eigen ook aan de zachtste vrouw, wanneer zij nog tracht de geschokte zenuwen meester te blijven, sprak ze:

— *Ik* kan het niet helpen dat ik zulke opgewonden idées niet heb. Gij wist hoe ik was vóór wij trouwden, en als dat zoo noodzakelijk is voor uw geluk, dan begrijp ik niet waarom ge mij genomen hebt.

— Ik ook niet — bromde VAN BAANBRUGGE, wiens slecht humeur door de bitsheid van GUSTA nu nog was toegenomen.

Het was een hard woord, dat VAN BAANBRUGGE daar sprak; hard vooral omdat de echtgenooten nog in de eerste phase van het huwelijksleven verkeerden. Wij behoeven evenwel naauwelijks te zeggen, dat het niet zoo was gemeend, en meêr het slecht humeur dan het hart zich hier deed hooren. Maar evenmin is het noodig te zeggen, dat GUSTA, na hetgeen vooraf was gegaan, die uitdrukking in de letterlijke beteekenis opvatte en in tranen of verwijten, of welligt in beiden zou losgebarsten zijn, indien niet juist een bescheiden tikjen op de kamerdeur een bezoeker had aangekondigd.

Indien het niet streed met alle zeden en gebruiken, zou zeker het kloppen onbeantwoord zijn gebleven, en de bezoeker elders zijne fortuin moeten gezocht hebben; thans echter werd

het »binnen", hoe gedwongen ook, uitgesproken, en de binnentredende maakte een einde aan het geschil der echtgenooten voor zoo ver het in woorden geuit werd. Als onze kamer over hoop ligt of een noodzakelijke arbeid ons wacht, verontschuldigen wij ons, maar als het in ons gemoed niet in orde is, of het hart dringend behoefte heeft zich lucht te geven, dan zwijgen wij. En toch materiële wanorde heeft oneindig minder invloed op ons gesprek dan de ontstemming onzer ziel, en maatschappelijk werk kan menigmaal beter worden uitgesteld, dan de vervulling eener zedelijke behoefte.

De visite kwam dus regt ongelegen: de bezoeker merkte het maar al te wel. Hoe hij zijn geest pijnigde om rigting aan het zwalkende gesprek te geven, telkens was men den draad weder kwijt, en het weêr, of de een of andere voorbijganger werd weder met wanhoop door hem aangegrepen om een einde te maken aan de telkens invallende stilte. Op eens begon hij zich te verbeelden dat men iets tegen hém had, en in zijn geest ging hij na wat hij al of niet had gedaan om zich hun ongenoegen op den hals te halen; ook dit was niet geschikt om het gesprek levendiger te maken. Het ongelukkige slagtoffer der *étiquette* wenschte zich — even als de VAN BAANBRUGGE'S — honderd mijlen ver van daar, maar binnen het half uur *mag* men toch geen afscheid nemen. Eindelijk was het verstreken, en het slagtoffer verwijderde zich met de levenslange herinnering aan zijne prettige visite. Maar hij had de kamerdeur nog niet bereikt toen reeds eene opvolgster binnentrad en eene van GUSTA'S »goede kennissen" haar trimesteriaal bezoek bragt; want te Meerstad bestond er eene conversatie, die zich herleiden liet tot vier visites en vier contra-visites, grootendeels gewijd aan verontschuldigingen dat men er in zoo lang niet geweest is en beloften om het beter te maken.

De »goede kennis" neemt plaats en krijgt eene stoof en vertelt van de kerk en hoe warm en hoe vol het er was, en verhaalt van hare zuster, die uit 't logeren is, en van Mevrouw C., die maar geen huis kan vinden, en van Mijnheer R., die zoo sukkelen blijft, en van den jongen B., die zoo'n werk maakt van iemand, die hij toch niet hebben zal, enz. Hoogst merkwaardige mededeelingen ongetwijfeld, die zonneklaar aantoonen welk een maatschappelijk vereischte het visites-maken toch is; maar die ANTON beletten zijne GUSTA een hartelijken

zoen te geven, en de tranen, die nu en dan onder de gedachtelooze antwoorden bij haar opwellen, voor goed weg te kussen; of in ieder geval een verzoenend woord onmogelijk maken. Verbeeld u eens dat hij het gedaan had! Gansch Meerstad zou het geweten hebben hoe oneenig hij met zijne vrouw leefde — nu zou men slechts vernemen... wat de »goede kennis" oorbaar vond te gelooven.

De »goede kennis" werd ter behoorlijker ure afgelost door anderen, want de zondag — waartoe is hij beter geschikt dan voor visites? En intusschen hadden de echtgenooten alle gelegenheid om elk denkbeeld van verzoening van zich te zetten, en, op de gesproken woorden voortpeinzende, zich diep, diep ongelukkig te gevoelen. Eindelijk werd het GUSTA's tijd om toilet te gaan maken voor het *dîné*, en VAN BAANBRUGGE bleef alleen met een paar vrienden, waarvan er een ook bij de VAN ELLEN'S moest dîneren en dus maar op hen wachten zou. Was het eerste bezoek beiden onaangenaam geweest, even welkom was het hun nu, op weg naar VAN ELLEN, *niet* alleen te zijn. Het menschelijk hart is een zonderling gewrocht: zoo ligt het valt en zoo geneigd men is de pas geslagen wond te genezen en de beleediging terstond uit te wisschen, zoo moeijelijk is het en zoo zeer ziet men er tegen op, de grieve, de vrucht der beleediging, weg te nemen.

Wij zijn een enkel woord van opheldering verschuldigd. Men zal het misschien onwaarschijnlijk achten, dat ANTON na slechts één jaar gehuwd te zijn geweest, zoo onbewimpeld te kennen gaf, dat zijn echt hem berouwde. Wij hebben reeds gezegd dat het eene uitdrukking van wrevel was, maar dit op zich-zelf is niet genoeg om haar te verklaren: ook in wrevel uit men geene gedachten, die zoo ten eenemale vreemd aan ons hart zijn. ANTON vond dan ook inderdaad niet in zijn huwelijk wat bij er zich van had voorgesteld. Die GUSTA, welke wij zoo straks in haar huiselijk bedrijf prezen, was altijd en onveranderd dezelfde GUSTA, vervuld met liefde voor haren echtgenoot en haar huishouden, en vol van het besef harer maatschappelijke pligten. Huiselijke en maatschappelijke pligten nu zijn fraai in theorie, maar in de uitvoering konden zij weinig in den smaak vallen van een man als ANTON, wiens levensbeschouwing veel meer dichterlijk dan praktisch was. Dichterlijke gemoederen hebben behoefte aan nieuwe indrukken,

en daaraan ontbrak het hem sedert zijn huwelijk geheel. Orde, netheid en spaarzaamheid waren de deugden in welker betrachting GUSTA haar hoogste geluk stelde. Zij had ze van hare jeugd af geleerd, en die zucht naar verscheidenheid van aandoeningen en gewaarwordingen, die haren echtgenoot eigen was, begreep zij niet eens, veel minder dus deelde zij daarin. Gelijkheid van zielstemming zoo wel als gelijkheid van huiselijke toestanden was haar ideaal; hem was dat eentoonige ondragelijk. ANTON vroeg poëzij; GUSTA'S poëzij was in het proza gelegen.

Zoo lang zij verloofd waren, had ANTON, ook door de nieuwheid er van, in GUSTA'S omgang genot gevonden. Mogt zij hem nu en dan wat al te eenvoudig schijnen, wat te veel bekend met huiselijke zaken en te weinig ingewijd in de wereld der verbeelding, waarin hij leefde, zij zou wel veranderen, dacht hij, wanneer zij maar eenmaal onder zijne leiding was. O, welke schoone droomen had hij zich van die toekomst gevormd! Zijne GUSTA zou met hem mede dweepen, met hem gevoelen, met hem genieten; zij zou met hem zijne dichterlijke mijmeringen deelen. Helaas! een jaar was er sedert de voltrekking van hun huwelijk verstreken, en Mevrouw VAN BAANBRUGGE was een huiselijk, lief vrouwtjen, dat veel van haren man hield, maar meer verstand had van de keuken dan van Byroniaansche verzen, en, als de huiselijke orde het medebragt, liever voor eene wasch zorgde dan een paar uren te geven aan eene morgenwandeling in de vrije Natuur. ANTON'S illusies waren in rook verdwenen, even als de vlammen, die hij zoo straks in den haard deed oprijzen. Misschien was het dat, wat hij in die vlammen zag.

En thans, nu het hooge woord er uit was, nu hij GUSTA had bekend dat het huwelijk hem teleurstelde, en nu de gelegenheid hem had ontbroken dat woord terstond terug te nemen, nu begon hij zich op te strijden, dat hij regt had aan zijne vrouw de verwoesting zijner idealen te wijten. Om vrede met zich-zelven te krijgen is er een zeer algemeen, maar wij gelooven een zeer ondoelmatig — en misschien ook zeer onbillijk — middel: aan anderen de schuld te geven. Hij ging bij zichzelven na wat er al in den laatsten tijd gebeurd was, wanneer en waarin GUSTA al niet met hem had gesympathiseerd, en hoe prozaïsch, ja, hoe ongevoelig zij was. Het concert van

den vorigen avond kwam hem weder voor den geest, en daarmede ook het gesprek met MARIE, die talentvolle, dichterlijke, gevoelige MARIE. Zoo *kon* eene vrouw zijn; waarom was GUSTA zoo niet? Waarom was hij veroordeeld in en met koud proza zijn leven door te brengen?

En GUSTA?

GUSTA was opgevoed op de wijze waarop de meeste moeders hare dochters opvoeden. Zij had school gegaan tot dat zij in het huishouden kwam, of zij was in het huishouden gekomen omdat zij van school was, nadat zij daar juist genoeg geleerd had om het, op het meest noodzakelijke na, in den tijd dien zij nog vóór haar huwelijk in huis doorbragt, te vergeten. Het eenige middel om het te onderhouden was lectuur, maar lezen moest, volgens hare ouders, geheel uitspanning zijn... Waarlijk in sommige kringen schijnt men van oordeel te wezen, dat er, behalven in wetenschappelijke werken, nooit anders geschreven wordt dan om het lezend publiek eene uitspanning te bezorgen. Wij zouden namen en titels in overvloed kunnen noemen, die het tegendeel bewijzen; maar waartoe? Zij die zoo afgeven op »de romans", zullen zeker deze bladzijden wel gesloten laten. Genoeg, GUSTA las weinig of niet, en zoo zij er niet slechter door werd, zij werd er dan toch ook zoo veel beter niet door. Tweemaal 's weeks kwam de muzijkjufvrouw, omdat het »naar is, als men zoo niets op de piano kan". Aanleg — nu, ja, iedereen kan geen aanleg hebben, en als alleen de zoodanigen, die aanleg voor muzijk hebben, haar beoefenen mogten, waar zou het dan heen — met de instrumentmakers? Zij leerde ook teekenen, maar terwijl men haar studeren op de piano voor onuitstaanbaar verklaarde — en wij deelen die opinie — meende men dat de uren aan de teeken*les* gewijd voldoende waren om die kunst meester te worden. Voorts werd zij zeer bedreven in het maken van allerlei fraaije dameshandwerkjens en zeer bekwaam in de huishoudkunde: en dat is toch maar het voornaamste.

De zedelijke vorming... komt van zelf. Bovendien heeft men, behalve de kerk en de katechisatie, nog de visites op het visite-uur, de wandelingen op het wandel-uur, en des avonds partijtjens, *soirées*, concerten en andere maatschappelijke genietingen. Het een en ander zamen completeert de vrouw,

zoo als menig er eene tot gade erlangt, en die — dit is misschien van meer gewigt — de eerste, zoo niet de geheele vorming aan zijne kinderen zal geven.

Zoo althans — want wij verwachten hier wel eenige tegenspraak — zoo althans was GUSTA groot gebragt. Die materiële opvoeding had evenwel haar vrouwelijk gevoel niet uitgedoofd: ANTON'S woorden hadden haar diep in de ziel gegriefd. Leefde zij niet geheel voor hem? Had zij hem niet innig boven allen en alles lief? Deed zij niet alles wat in haar vermogen was om hem het leven gelukkig te maken? Was het hare schuld dat zij niet zoo veel geest en talent had als MARIE? want ook bij GUSTA stond het beeld der logée van VAN ELLEN op den voorgrond en ook bij haar wierp het eene breede schaduw over haar echtelijk geluk. Bittere tranen waren het, die zij in eenzaamheid weende, tranen van droefheid en gekrenkt gevoel van eigenwaarde. Ook zij somde bij zich-zelve op wat ANTON jegens haar misdaan had; ook hij had thans veel te verantwoorden en veel goed te maken; ook hij was niet geweest wat zij geloofd had dat hij wezen zou; ook hij had hare verwachtingen van het huwelijk teleurgesteld.

Dat huwelijk *kon* thans geene schoone dagen meer opleveren; want in haar gevoel was het of er aan geene verzoening meer gedacht kon worden, of voor altijd hun geluk vervlogen was en zij nooit meer voor haar gade, noch hij voor haar, wezen kon wat zij vroeger voor elkander waren. Ontevreden met zich-zelven, ontevreden met elkander en ontevreden met de gansche wereld, begaven zij zich naar de VAN ELLEN'S, waar zij verklaarden: „niet te kunnen manqueren van de vriendelijke invitatie van Mevrouw gebruik te maken".

III.

DE FEESTZAAL.

VAN ELLEN was ANTON'S compagnon, of liever ANTON was VAN ELLEN'S compagnon, want VAN BAANBRUGGE was de laatst aangekomene, en terwijl de VAN ELLEN'S sedert jaar en dag de firma van SPIEGEL, GLAD EN HEUSHMAN representeerden — eene firma die geheel buiten 't bereik van menschengeheugenis lag — had VAN BAANBRUGGE eerst twee jaren geleden aandeel in de zaak gekregen. Mijnheer VAN ELLEN gevoelde zich,

namelijk, te rijk om dagelijks de fabriek na te loopen; zijne zoons waren nog te jong, en een associé scheen hem dus het veiligste middel om de zaak in stand te houden en de voordeelen er van te blijven genieten zonder er zich veel mede te bemoeijen. Het publiek was van oordeel, dat hij het met ANTON zeer goed had getroffen, en dat, van den anderen kant, deze ook wel geweten had wat hij deed, al moest *hij* dan ook al het werk verrigten, terwijl VAN ELLEN *la part du lion* voor zich hield, en naar de fabriek niet omzag.

De bijna mythische firma: SPIEGEL, GLAD EN HEUSEMAN, had zeker weinig gedacht dat hare stichting zulke rijke vruchten zou afwerpen, dat een harer leden de vermogendste man uit Meerstad werd. En toch dat was Mijnheer VAN ELLEN: getuige zijne woning, zoo eerbiedwaardig, dat zelfs geen Meerstadter straatjongen — volgens de ingezetenen de ondeugendste straatjongens die er zijn — er belletje zou durven trekken; getuigen zijne équipage, zijn buitentje, zijne pachthoeven, zijne rijke levenswijze en zijne prachtig gemeubelde vertrekken; in een waarvan wij den lezer thans binnenleiden.

En nu verwacht gij eene tegenstelling: eene ongeneeslijke kwaal of huiselijk leed, een doorbrengenden zoon of eene krankzinnige dochter — volstrekt niet! De familie VAN ELLEN, van Papa tot den Benjamin, is de gepersonifiëerde gezondheid; het gezin zoo eendragtig als van menschen te verwachten is; de zoons te jong om hun vader ernstig verdriet te berokkenen, en de geestelijke gaven — daarvan later. Krankzinnigen in de gewone beteekenis waren er echter niet in het gezin.

Wij vinden de familie VAN ELLEN en hunne gasten in de eetzaal bijeen. Men heeft juist plaats genomen: GUSTA naast den heer des huizes, ANTON tusschen Mevrouw en MARIE; krachtens de wijze beschikking der grondleggers van de tafelregelen om echtgenooten niet naast elkander te plaatsen.

— 't Is maar dood familiaar — zegt Mijnheer VAN ELLEN, als gewone inleiding, maar hij vertelt er niet bij, dat Mevrouw uit de kerk is gebleven, om toch alles in de puntjens te hebben, en hij-zelf den morgen heeft doorgebragt met het schikken der plaatsen, het schrijven der kaartjens, het krijgen van wijn, enz. — Gij ziet dan ook — vervolgt hij tot GUSTA, met een blik op de drie knapen, die nog stijver kragen aan hebben dan den vorigen avond — gij ziet dan ook dat mijne

jongens mede aanzitten. Ik houd er niet van om hen zondags alleen te laten eten: 't is toch al zoo'n vervelende dag.

— Voor hen — zeide GUSTA.

— En voor ons ook, mijn lieve Mevrouw! Daarom zeî ik tegen mijne KEE, we moesten van daag den een en ander maar eens zien: dat breekt den dag nog wat.

— Och, zoo'n zondag mag ik wel — herneemt Mevrouw VAN BAANBRUGGE.

— Ik ook, Mevrouw! — beaamt haar regter-buurman. — 't Is een bij uitstek geschikte dag om zijn boêltje wat in orde te brengen en zijne rekeningen op te maken.

— Ik las onlangs, in antwoord op hetzelfde gezegde, dat de »Laatste Dag" met hetzelfde werk zou worden doorgebragt — merkt ANTON van de overzijde aan.

— Ha, ha, ha! — dat vond men bijzonder geestig en gevat; eene oude dame in de buurt meende evenwel dat het spotten was, zich zoo over den »Laatsten Dag" uit te laten. Die dame — wij moeten het tot hare verontschuldiging zeggen — had nooit iets aan de logica gedaan.

— Mag ik de vrienden verzoeken een goed woord te spreken? — herneemt Mijnheer op den wenk zijner echtgenoote, terwijl hij de handen vouwt. — Kom, HERMAN! het kleinste gebedjen voorop, niet waar, Mevrouw? — fluistert hij tot GUSTA.

Het kleinste gebedjen — wie onzer kent het niet — werd onhoorbaar opgezegd. Toen volgde er een tweede, waarvan men slechts de rijmklanken verstond, en, eindelijk, een derde, dat met evenveel gevoel werd uitgesproken als aangehoord, namelijk: zonder. In dien tusschentijd hadden ook de groote menschen gebeden; althans het *diné* begon.

De oude dame vond het zoo regt goed, dat die oude gewoonte hier nog bestond, dat de kinderen hard-op baden. Zoo iets was wèl geschikt om spotters en goddeloozen — de oude dame noemde geene namen — tot nadenken te brengen. Weet-u, zoo'n kindergebed aan zulk eene rijke tafel. — De goede vrouw kreeg tranen in de oogen, zoo aandoenlijk vond zij het.

— Zijt gij ook van die meening? — vroeg ANTON, die deze woorden had opgevangen, aan MARIE.

— Wie bidt zonder er bij te denken, doet beter niet te bidden — antwoordde zij, na even opgezien te hebben om

zich te overtuigen dat niemand anders naar haar luisterde. Uit het besef welligt van 't geen zij gezegd had, had MARIE, gedurende de oogenblikken van stilte, zich onverdeeld gewijd aan de overpeinzing der vraag: of GUSTA niet zeer bleek zag, en of zij niet koel was tegen haren echtgenoot? GUSTA, van haren kant, had óók niet gebeden; de zucht, dien Mijnheer VAN ELLEN voor »amen" hield, was aan ANTON en haar vervlogen huwelijksgeluk gewijd. Hij kon er te eerder als zoodanig gevolg aan geven omdat zijn onderzoek, of alle gasten goed waren geplaatst, was afgeloopen; en ook Mevrouw kwam het einde niet ongelegen, daar zij geheel vervuld was met eene fout in den flank, tot welker herstelling zij terstond de noodige wenken gaf. De oude dame had hare opmerking gereed gemaakt; ANTON had zich geërgerd aan het formulier-geprevel, enz.

Gij vindt deze schets van hetgeen er soms in het hart der menschen omgaat, wanneer zij aan hun meest verheven pligt schijnen te voldoen, misschien onwaar... een ieder onzer trachte haar te logenstraffen.

Het *dîné* werd voortgezet volgens een *menu*, dien wij geheel aan de verbeeldingskracht der lezers overlaten. Genoeg zij het, dat Mevrouw VAN ELLEN eer van hare zorgen had: de keuken was dan ook haar lievelings-element. Het gesprek was vrij levendig, hoewel de tafel te groot was om het algemeen te maken; maar VAN ELLEN, die zich nooit beter in zijn schik gevoelde dan wanneer hij lekker eten en vrolijke gezigten zag, wist dat gezellige en *comfortable* aan zijne *dîné's* te geven, waarvoor de beste kookboeken geene recepten bevatten. Hij sprak zoo veel, dat men niet begrijpen kon hoe hij nog at, en toch at hij zoo veel, dat men niet begrijpen kon hoe hij nog sprak. Men heeft van die gelukkige gestellen. Dien middag vooral was hij in zijne kracht, en onder zijn goedhartig, ofschoon vaak onbedwingend, gesprek vergat GUSTA voor eene poos haar leed, terwijl zijne aanhoudende zorgen voor haar bord haar uit beleefdheid aan het *dîné* deden deelnemen, waartoe haar hart slechts weinig gezind was.

Maar mogt VAN ELLEN haar al afleiden van hetgeen haren geest bezig hield, zoo dikwijls haar oog op ANTON viel, verdween de opgeruimde trek, haar van nature zoo eigen. VAN BAANBRUGGE was onophoudelijk in druk gesprek met MARIE, en al kon GUSTA er ook slechts enkele woorden van opvangen,

beider gelaat getuigde van zoo veel geestdrift, dat de eenvoudige GUSTA maar al te zeer begreep, dat hij hier vond wat zij hem, helaas! niet geven kon: poëzij. Zóó sprak hij nooit meer met haar; maar daar was toch eens een tijd dat ANTON ook voor zijne GUSTA zulke woorden veil had, en mogt zij hem al niet geantwoord hebben zoo als MARIE dat vermogt, zeker luisterde deze niet naar hem zoo als *zij* aan zijne lippen hing en *alles* trachtte te begrijpen wat hij zeide.

Men zou VAN BAANBRUGGE evenwel onregt doen, indien men meende dat hij zijne gade vergat. Ook hij vestigde gedurig het oog op de overzijde der tafel, waar hij GUSTA dan zag schertsen met den ouden Heer VAN ELLEN, terwijl zij aan niets meer scheen te denken dan aan het gepraat van zijn materialistischen compagnon en 't uitgezochtste der geregten, waarmede hij haar overlaadde. — O — dacht hij — had GUSTA slechts iets van MARIE, hoe oneindig gelukkiger zou ik zijn!

— Gelooft gij ook niet, dat het best ontwikkelde orgaan van Mijnheer VAN ELLEN zijne maag is? — vroeg MARIE, die ANTON'S oog op den gastronoom gerigt zag.

— Hoofd en hart laten ten minste veel te wenschen over. Dat heb ik gisteren avond nog gemerkt.

— Ja, van muzijk heeft hij geen begrip!

— Van godsdienst nog minder. Preken en zingen, dat begrijpt hij; van het overige heeft hij geen idée.

— En velen met hem, Mijnheer VAN BAANBRUGGE! Dat ondervond ik nog dezen morgen, uit de kerk komende. Ieder spreekt over de talrijk opgekomen gemeente, over de benaauwdheid, over het al of niet nieuwe der preek; maar over de hoofdzaak weinigen of niemand. Ik geloof dat het gebrek aan gevoel is bij de meesten.

— Wat de kerk betreft — begon VAN BAANBRUGGE, maar hier werd hij in de rede gevallen door zijn compagnon, die deze woorden hoorde en uitriep:

— Pas op, Mevrouw VAN BAANBRUGGE! dezer dagen wordt je man nog Afgescheiden dominé! Hebt gij nu niets beters om mijne logée mede bezig te houden — vervolgde hij tot ANTON — dan de kerk? Het goede kind heeft er dezen morgen al benaauwdheid genoeg in uitgestaan.

— Maar dat is een onderwerp als elk ander — antwoordde ANTON — waarom zou ik er uwe logée niet over spreken?

— Niet hier, mijn beste vriend! bewijs liever meer eer aan mijne tafel — let eens op je vrouwtjen — vervolgde hij om GUSTA uit scherts te plagen.

— Niet hier, niet op het concert, waar dan? — vervolgde ANTON tot zijne buurvrouw, want VAN ELLEN had zich weder tot zijne vrouw gewend.

— VAN ELLEN deelt het zwak van zeer vele menschen — hernam MARIE. — Hij neemt de godsdienst aan *naast*, niet *in* de maatschappij. Hij mist de gave, die gij en ik bezitten, om in het dagelijksch leven ook het hoogere te zien.

— Juist; evenzoo kan hij zich slechts poëzij in verzen voorstellen, niet in toestanden; evenzoo bestaat de schoonheid voor hem slechts in vormen, niet in gedachten.

— Schoonheid — glimlachte MARIE — weet gij wat Mijnheer VAN ELLEN schoon vindt? Eene goed voorziene tafel, eene groote fabriek, of hoogstens een lief gezigtjen zoo als dat uwer GUSTA.

— Ja, maar als GUSTA eene klassieke schoonheid was, zou hij niets moois in haar vinden.

— In dát opzigt zou uwe vrouw misschien wel iets te wenschen overlaten — zeide MARIE, VAN BAANBRUGGE'S echtgenoote aanziende.

Haar blik ontmoette dien van GUSTA, en zij behoefde geen oogenblik te twijfelen of deze had althans *hare* woorden gehoord; de gansche uitdrukking van haar gelaat verried het. GUSTA had dan ook gegist dat zij het onderwerp van het gesprek aan de overzijde was. Zij had getracht te hooren, en het laatste gezegde der logée gaf haar de overtuiging, dat men over haar sprak, en wel over hetgeen zij miste. Wat? Behoefde zij het nog te vragen — haar hart zeide het haar genoeg.

Er is voor eene vrouw geene grievender gewaarwording dan het bewustzijn dat hij dien ze lief heeft — en GUSTA bleef, ondanks het voorgevallene, haar gade met hart en ziel beminnen — met anderen over hare gebreken spreekt. Vooral deed haar dit pijnlijk aan, nu die andere MARIE was, wier talenten haar bij ANTON zoo geheel in de schaduw stelden. Van dat oogenblik af, viel het haar onmogelijk langer haar leed te verbannen, en de oude Heer VAN ELLEN deed vergeefsche moeite om zijne buurvrouw in vrolijker stemming te

brengen. Zwijgend en peinzend zat zij aan zijne zijde, en een treurig glimlachjen of een verkeerd antwoord was al wat hij van hare lippen krijgen kon. Toen hij eindelijk vroeg wat haar deerde, wendde GUSTA zware hoofdpijn voor.

— Dan zullen we maar wat spoedig eindigen: als gij eens opstaat en beweging neemt zult gij misschien beter worden — sprak de goedhartige VAN ELLEN, evenwel niet zonder eenig eigenbelang. Aan tafel eene dame naast zich te hebben die door hoofdpijn gekweld wordt was voor hem — en voor velen met hem — de verschrikkelijkste ramp die hij zich kon voorstellen; dat vergalde al zijn genoegen, en hij verlangde dus naar het oogenblik dat de pogingen om haar beter te maken, welke hij bij ondervinding als vergeefsch kende, aan anderen zouden worden opgedragen. Het dessert duurde daarom niet zeer lang, en Mijnheer VAN ELLEN was niet op zijn gemak vóór hij met de heeren rondom den haard zat, terwijl de dames muzijk maakten. Hij bleef daar ook toen allen op één na zich naar de piano begeven hadden, waar MARIE en zijne dochter een *duet* zongen, en juist bij het mooiste gedeelde hoorde men de deur digt maken: VAN ELLEN was verdwenen. De logée en VAN BAANBRUGGE wisselden een glimlach van verstandhouding: Mijnheer VAN ELLEN ging voor zijnen wijn zorgen!

Dat was ook zoo; hij-zelf schonk het overgeblevene in een paar flesschen, en gaf de noodige bevelen om er wat van de kippen, enz. bij te voegen, waarop hij zijn koetsier met het een en ander naar een paar werklieden uit zijne fabriek zond.

— Speelt uwe vrouw niet, Mijnheer VAN BAANBRUGGE?

— Zoo wat, ja, maar niet mooi genoeg, om zich hier te laten hooren, niet waar, GUSTA?

GUSTA schudde glimlagchend het hoofd. Uit beleefdheid drongen er nog een paar heeren op aan, waaronder de oudste der gekraagde zonen van VAN ELLEN, die *dol* veel van de vrolijke Mevrouw VAN BAANBRUGGE hield. Maar GUSTA zou niet hebben toegegeven, al had men langer aangehouden dan thans; trouwens al spoedig staakte men het verzoek voor eene groote portefeuille met teekeningen der logée.

— Hè, Mevrouw! dat ziet er mooijer uit dan de mannetjens die u voor ons maakt! — riep de jongste VAN ELLEN tot GUSTA, en ieder lachte om den naïven knaap — ANTON niet.

Bij eene der teekeningen lag een beschreven blad papier.

MARIE wilde het terstond verbergen, maar een der heeren voorkwam haar. Het was een vers, eene Elegie aan een Herstellende, en de ijver dien MARIE had aan den dag gelegd om het te bedekken, bewees dat zij de maakster was. Het spreekt van zelf, dat men niet ophield vóór zij het prijs gaf, en toen zij volstrekt weigerde zelve het te lezen, vroeg ANTON daartoe verlof. Het verlof werd na lang bidden gegeven, en ANTON kweet zich van zijne taak, op eene wijze, dat men niet wist wien meer te roemen, de talentvolle dichteres, of hem, die haar zoo juist begrepen had, en met zoo veel gevoel hare Elegie aan een Herstellende voordroeg.

— 't Is eene tweede *jufvrouw* WOLF en DEKEN — zeide VAN ELLEN, die dezen naam voor het *non plus ultra* van letterkundige vermaardheid hield.

— Ik houd in den regel niet van Hollandsche verzen — sprak een der heeren — maar zóó iets, dat maakt een onderscheid. Wezenlijk, 't is mooi! Ik begrijp maar nooit hoe iemand zoo — zoo de rijmwoorden vindt.

— Ja, dat moet heel moeijelijk zijn; kost u dat niet zeer veel inspanning, Jufvrouw? — vroeg een ander.

MARIE zeide dat het rijm eene geheel ondergeschikte zaak was; waarop men het vers nog veel mooijer en haar nog veel knapper vond. Men had slechts ééne bedenking: 't was jammer dat het zoo ernstig was. — 't Was weêr heel iets anders dan de reis van PIETER SPA, zoo als Mijnheer VAN ELLEN zeide, tegen welke oordeelkundige beschouwing niemand zich verzette. MARIE was gewoon dat men haar prees, maar zij zocht een anderen lof dan deze oppervlakkige toejuichingen, en niets was natuurlijker dan dat zij zich tot den eenigen bevoegden beoordeelaar, ANTON, wendde. GUSTA moest het dus aanzien hoe weder tusschen de logée en haren echtgenoot een vertrouwelijk gesprek ontstond, waarnaar eerst een paar gasten met zeer geleerde gezigten stonden te luisteren en nu eens MARIE dan VAN BAANBRUGGE aanzagen; doch al spoedig legden ook deze de rol van hoorders neder om elders eene meer werkzame op zich te nemen: zelf te spreken was in Meerstad voor de meesten veel aangenamer dan te hooren spreken.

— Ik houd niet van die geleerde jongejufvrouwen — zeide de oude dame tot GUSTA, wier gemoedsstemming zij al zeer

spoedig had ontdekt. — Zij deugen tot niets dan om effect te maken in het publiek.

— Ik geloof ook, dat de vrouw andere en betere dingen te doen heeft dan zich met verzenmaken bezig te houden — antwoordde ANTON's echtgenoote, en in deze oogenblikken was haar dat oordeel zoo euvel niet te duiden.

MARIE, die het gehoord had, nam het haar dan ook volstrekt niet kwalijk. Met het vriendelijkste gezigt en op den zachtsten toon ter wereld vroeg zij:

— Zou het niet zamen kunnen gaan, Mevrouw VAN BAANBRUGGE? — (De oude dame schudde het hoofd.) — Ik weet wel, er zijn vele en noodige huiselijke pligten te vervullen, maar zou het ons vrouwen zoo geheel verboden zijn te uiten wat wij gevoelen?

— Integendeel — kwam ANTON tusschen beiden. — Als het waar is dat de geest van den man meer in positive rigting zich ontwikkelt, dan rust, dunkt mij, op de vrouw de taak de poëzij van het leven zoo veel het haar maar mogelijk is in stand te houden. Daarom heb ik achting en sympathie voor elke vrouw die de pen opvat, en nog meer juich ik het toe wanneer er eene als dichteres optreedt. Waarlijk, men heeft er zoo velen niet in onze materialistische zamenleving.

— Ja, materialistisch is zij wel — beaamde MARIE. — Zóó materialistisch zelfs — vervolgde zij op lagchenden toon tot GUSTA — dat men een meisjen die verzen durft maken, bespottelijk vindt.

GUSTA antwoordde blozend, dat zij het zóó niet had bedoeld, en had bitter berouw over hare woorden, vooral nu zij oorzaak waren geweest, dat ANTON haar in het publiek ongelijk gaf. Te huis kon zij dat lijden en daar gaf zij gaarne hare meening voor de zijne op, maar hier, en vooral tegenover de talentvolle logée!

Wij hebben onlangs eens eene les voor echtgenooten gelezen, en voor hen die haar niet kennen mogten, deelen wij ze hier gaarne mede: »Stel nooit uwe vrouw in het ongelijk tegenover derden." Had ANTON haar betracht — een enkel woord ter gunste zijner echtgenoote had haar weder met veel verzoend.

— Hebben de vrienden ook lust een partijtje te maken? —

vroeg thans Mijnheer VAN ELLEN, gebruik makende van een oogenblik van stilte. Met andere woorden beteekende dit: de tafeltjens staan gereed; de wacht is slechts op de spelers — en de spelers lieten zich niet lang wachten. De heer die zondags zijne rekeningen opmaakte en waarschijnlijk een tekort moest aanvullen, ondersteunde de uitnoodiging ten sterkste; trouwens het was overbodig. In Meerstad was een partijtjen het noodzakelijk complement van een *dîné*, en de uren tusschen beiden had men slechts doorgebragt zoo als die welke men in de wachtkamer van een station moet slijten. Men had den tijd *verdreven*, en het genot dat de muzijk, de beschouwing der teekeningen, het vers of het daaruit gevolgd gesprek kon opleveren, was voor de meesten niet anders dan een middel om het, zonder geeuwen, zoo laat te doen worden, dat men voegzaam de kaarten kon opnemen.

Wij zijn geene vijanden van het kaartspel. Integendeel, hoe men het ook voor eene vinding des duivels moge uitmaken, wij zoeken gaarne eene uitspanning in een spel, waarvoor berekening en beleid worden geëischt; maar treurig achten wij het dat in de beschaafde kringen van Meerstad — misschien ook elders — een gansch gezelschap met den verderen avond geen raad zou weten, wanneer men zich niet aan tafeltjens neêrzette om daar alle persoonlijkheid te verliezen en te worden omber, maat, *misère*, gever, wasscher, verliezer, winner, of elke andere hoedanigheid die het spel oplegt. Wij, die zoo gaarne en zoo veel van de Franschen overnemen, we moesten toch ook dat gezellige gesprek van hen zien te leeren, of, ware het niet te ouderwetsch, de gewoonten der *salons* uit de vorige eeuw invoeren. Men klaagt altijd in de gezellige kringen dat men zoo weinig tijd heeft om te lezen, en wij gelooven het gaarne; maar zou het te Meerstad zoo onmogelijk zijn, dat men op de *soirées* eens een paar uren gaf aan het doorbladeren van een nieuw verschenen werk, aan het lezen van een goed vers, aan het grondiger onderzoek van eene veel besprokene zaak, waarvan men slechts door hooren zeggen iets weet? Of, indien men dit wat heel dwaas utopisch mogt vinden, zou men zich althans in den huiselijken kring daarmede niet bezig kunnen houden? Nu leest papa zijne couranten, mama het »achtdaagsche" boek, of niets, de zoontjens en dochtertjens PAUL DE KOCK of DUMAS of eenig ander *intéressant* werk;

wisseling van gedachten heeft er zelden plaats dan over huiselijke omstandigheden of praatjens van den dag, en later verwondert men zich als de jongens, jongelingen geworden, de lessen van PAUL DE KOCK in praktijk willen brengen, en de dochters niet zoo degelijk en huiselijk zijn als mama. In Meerstad had men vaak den mond vol van hetgeen er op de scholen onderwezen moest worden, maar om dat zelfde in de huiskamer te leeren, daar dacht niemand aan. Men wilde gezindtescholen om de »dierbare" waarheden toch vroeg aan de jeugd in te prenten, en men bepaalde zich te huis tot formuliergebeden. Men liet haar muzijk, teekenen en dansen leeren om ze in de maatschappij tegen een linksch figuur te behoeden, maar men vergat wat haar, in hoogeren zin, onderscheiden moest. Men werkte slechts op de vormen, niet op de beginselen — en toch zou men het in Meerstad hoogst kwalijk nemen, indien gij de meening uittet dat de opvoeding er wierd verwaarloosd. Voor het onderwijs werden geene kosten gespaard en, op de bedorven kinderen na, kregen alle stoute jongens en ondeugende meisjens straf. Méér kan men toch niet doen!

Maar wij dwalen verre af, en de tijd nadert dat wij den kring der VAN ELLEN'S vaarwel moeten zeggen. De laatste toertjens worden reeds aangekondigd; eindelijk is er afgerekend — wij meenen met de viesjes — en de spelers staan op, terwijl de pendule aanwijst dat de zondag voorbij is. Bij het heengaan leggen allen de verklaring af: dat het een allergenoegelijkste dag is geweest, waarvoor zij hun opregten dank aan de gastvrouw betuigen. Ieder, GUSTA uitgezonderd, zal steeds eene aangename herinnering aan het zondagjen bewaren: een fijn *dîné*, een aangenaam partijtjen, een prettig *intermezzo*, wat zou men méér kunnen verlangen voor zijnen zondag?

Nog wel iets misschien, ook zonder de overdrijving der Engelschen te deelen!

ANTON heeft op zich genomen de oude dame te huis te brengen; in het voorbijgaan zijner woning zet hij GUSTA af. Wanneer wij haar volgden, terwijl zij in eenzaamheid zich naar hare slaapkamer begeeft, zouden wij getuigen kunnen zijn, hoe zij, dáár gekomen, zich snikkend op de knieën werpt en den benaauwden boezem in tranen lucht geeft. *Hare*

herinneringen aan den zondag waren bitter en smartelijk: het was de eerste ongelukkige dag sedert het uur dat zij zich voor altijd aan VAN BAANBRUGGE verbond, en in haar gevoel was het nog slechts de *aanvang* van een tijdperk zonder vreugd, zonder genot, waaraan de dood alleen een einde zou maken. Waarom had zij ook geene talenten als MARIE! Waarom kon *zij* niet voor ANTON wezen wat eene vreemde voor hem was! Och, waarom moest ook zij behooren tot die materialistische maatschappij, en zoo weinig vatbaar zijn voor datgene waarin ANTON zijn hoogste geluk vond!

Zoo redeneerde ook ANTON bij zich-zelven, doch meer knorrig dan treurig, terwijl hij huiswaarts keerde. Maar deze dag was dan toch eene uitzondering geweest op zijn eentoonig leven, en ook buiten het huwelijk was er dus nog geluk te vinden — voor hem. Ook GUSTA, dacht hij, moest dien dag aangenaam hebben doorgebragt, hoewel zij een ander genot had gesmaakt dan hij. Zij hield veel van conversatie, en daar waren bij de VAN ELLEN'S menschen genoeg die in haar geest vielen. Om haar de herinnering aan haar »pleizier" niet te vergallen, hield hij de opmerkingen over al dat materialisme, waarvan zij dien dag getuigen waren geweest, voor zich, en bepaalde zich bij een paar woorden tot lof der logée, die zulk eene gunstige uitzondering op de hedendaagsche maatschappij maakte. Over het geschil van dien morgen werd geen woord meer gesproken. Beiden schenen het vergeten te zijn.

GUSTA weende niet meer en zij verborg de sporen harer tranen zorgvuldig voor haren echtgenoot. Hare stem beefde nog wel een weinig, maar het was ook zoo koud in dat groote eenzame vertrek zonder blinden.

— Bij VAN ELLEN was het beter — zeide ANTON, terwijl hij de oogen sloot. En de slaap kwam met zijne bedriegelijke visioenen en hij droomde zich op een feest, met piano's overal waar hij heenzag. En al die piano's werden bespeeld door prachtig gekleede dames; maar hoe hij zich inspande, te vergeefs trachtte hij hare gelaatstrekken te herkennen. Zij wenkten hem om naar haar te luisteren, en hij wilde haar naderen; maar nu eerst bemerkte hij dat hij aan een klein speeltafeltjen zat, armelijk en vuil, even als de kaarten, met een gebroken kandelaar en een geschonden glas. Hij voelde dat hij spelen moest; met wie kon hij niet zien, maar telkens

wierp hij verkeerde kaarten op tafel, en zijne onzigtbare tegenspeelster verweet het hem onophoudelijk. De woorden verstond hij niet, doch hij gevoelde den pijnlijken indruk er van ten volle, en sprak hij tegen, dan verstond hij door het gedruisch der piano's zijne eigene woorden niet. Eindelijk rukte hij zich van zijne tegenspeelster los, en ontwaakte. De maan scheen door de gordijnen en haar blaauw schijnsel verlichtte het vertrek. GUSTA sliep gerust; hare ademhaling althans was kalm en regelmatig en zij bewoog zich niet. En toch zij was het die hem zoo straks dien benaauwden droom bezorgde, want nu gevoelde ANTON wie zijne onzigtbare tegenspeelster was, die hem belet had te genieten wat er rondom hem te genieten viel. — Och, dat het slechts een droom ware! — dacht hij bij zich-zelven, en hij sloot de oogen weder. En weder zag hij de piano's voor zich, maar nu op een ruim open veld, terwijl de zon hoog aan den hemel stond. Hij gevoelde zich van de magt zijner onzigtbare tegenspeelster bevrijd, doch ditmaal waren het de piano's zelven die hem ontweken, tot dat zij verdwenen of liever verborgen waren achter het gras dat hoe langer zoo hooger om hem opgroeide en hem belette verder voort te gaan. En het gras pakte zich zamen tot een steenmuur, en hij bevond zich in eene naauwe bogtige rotskloof, die ieder oogenblik boven hem dreigde in te storten. Hij ijlde voorwaarts; elke bogt dacht hij dat de laatste was, en dan zou hij de personen zien, die voor hem uitgingen en wier stemmen hij hoorde; maar telkens volgde er een nieuwe bogt en de kloof werd steeds donkerder en enger. Eindelijk riep hij om hulp, en iemand, die hij nu gevoelde dat hij reeds lang achter zich geweten had, greep hem bij de hand en noemde hem bij zijn naam, en de rotsen verdwenen en hij zag de zon weder — of liever de maan die door de gordijnen scheen, terwijl hij de stem van GUSTA herkende, die hem vroeg:

— Deert u iets, ANTON! dat gij zoo onrustig slaapt?

— Neen, ik droom slechts wat zwaar, en gij?

— Ik — ik heb nog geen oog gesloten.

— Gij zult wat zwaar gedîneerd hebben, lieve! — en VAN BAANBRUGGE sliep weder in.

En GUSTA zag weder naar de sterren, die door de gordijnreten flikkerden, en elke ster, die zij meer aandachtig gadesloeg, scheen haar toe de avondster te zijn — GUSTA wist

niets van astronomie — de avondster, waarop zij elkander zoo vaak gewezen hadden in de dagen toen zij verloofd waren; waarvan ANTON zoo gaarne sprak en zoo veel hield, en die ook zij had lief gekregen. En zij dacht aan dat vervlogen geluk, tot ook zij insluimerde om in haren geest weder in die wereld van het verleden te herleven.

IV.

DE ZIEKENKAMER.

Nova Zembla, 17 Januarij.

Mijn kloekmoedig besluit, lieve zuster! om hier, volgens belofte aan de VAN ELLEN'S, te overwinteren, is zeer aan het wankelen gebragt door eene noodlottige gebeurtenis, waarvan ik mij haast u kennis te geven, ten einde gij daarnaar de vereischte maatregelen zoudt kunnen nemen.

Verbeeld u, mijne lieve! daar zijn de VAN ELLEN'S eensklaps, als het leger van SANHERIB, door de hemel weet welke ziekte aangetast. De eerste sporen vertoonden zich bij den *pater familias* en wel in zijn eetlust, d. i., den thermometer van zijn geluk. Na eene interessante discussie of het koude, vermoeidheid, rheumatisme of iets anders was, werd besloten dat hij provisioneel maar naar bed zou gaan — en sedert vier dagen is zijne slaapmuts zijn eenige coiffure. Den volgenden morgen hadden twee der jongens geen trek om naar school te gaan; de tongen en polsen werden geïnspecteerd, en na grondig onderzoek kwam de doctor tot de convictie dat zij waarschijnlijk de mazelen zouden krijgen. Dat waren er drie. Mevrouw wilde hen oppassen, maar reeds den tweeden dag moest zij-zelve het hoofd er bij neêrleggen, en KLARA heeft het moederlijke voorbeeld gevolgd. Gisteren zat ik alleen met den Benjamin aan tafel.

Gij begrijpt, zusterlief! dat ik zeer weinig neiging gevoel om in dit hospitaal de dienst van *soeur de charité* te verrigten. Vooreerst vind ik ziek zijn iets vies, en voor de atmospheer in slaapkamers gevoel ik mij volstrekt niet berekend. Dat schijnt men hier ook te begrijpen, en als ik zoo eens een balletjen opwerp om de zieken te helpen — want welstaanshalve mogt ik dit niet nalaten — dan is het antwoord: — Och neen,

gij zoudt zelve maar ziek worden. — En, ziet ge, daar heb ik in het allerminst geen lust in. Maar als *ik* NU van heengaan sprak, zou zeer onbeleefd zijn. Ik zou daarom wenschen dat Mama aan Mevrouw VAN ELLEN schreef, dat zij zoo bezorgd over mij is, omdat hier de mazelen zoo sterk heerschen, en dat zij mij daarom weder te huis wil hebben. Natuurlijk zal ik eerst wat tegenstand bieden, maar Mevrouw VAN ELLEN zal er zeker zoo sterk op aandringen, dat ik toegeven moet, en... enfin, gij zult mij dan weder bij u zien.

Gij vindt mij misschien zeer onhartelijk, maar oordeel zelve. *Ik* deug niet voor zieken-oppasster; ik kan er niet tegen, en bovendien, daarvoor ben ik ook niet uit logéren gegaan. Bij VAN DER G. heeft men mij al drie winters achtereen gevraagd, en den tijd, dien ik hier in eenzaamheid doorbreng, zou ik nu heerlijk aan die familie kunnen wijden. Ik gevoel ook zelve dat ik hier tot last ben: ieder beschikbaar wezen heeft het even druk; nu eens is mijne kagchel niet aan; dán is er geen vuur in het *salon* wanneer ik piano wil spelen. 's Avonds is de lamp niet in orde, en 's morgens is het theewater »juist afgeschonken". Kortom, ik sta bloot aan allerlei *misères*, en in mijn gevoel is het of de gansche wereld ziek is. Het heeft er dan ook wel iets van; want VAN BAANBRUGGE — VAN ELLEN's compagnon, de eenige man uit Meerstad met wien men een fatsoenlijk woord kan spreken — houdt ook zijn bed, en zijne onnoozele GUSTA zit als eene vrouwelijke ARGUS aan zijne zijde. Dat moet vervelend zijn zulk een gezelschap! Bij hen is met regt man en vrouw één van geest, want zij mist alles wat naar geest zweemt. Hoe VAN BAANBRUGGE zulk eene vrouw heeft kunnen nemen! Als haar man zelf niet ziek was zou zij zeker al hier zijn; zij heeft een *penchant* voor ziekenkamers. Gelukkig wordt zij daarin nu verhinderd: anders had *ik* haar tot last.

Den brief van Mama wacht ik zeer, zeer spoedig. Waarlijk 't is hier niet uit te houden. Wanneer ik uitga vraagt iedereen mij naar de kranken, en ik fungeer voor een wandelend zieken-briefje. Kom ik bij dezen of genen, dan is het: — Gij zijt er zeker maar eens uitgebroken — of: — Hoe goed dat gij juist hier zijt! — En dan moet ik mij nog goedhouden, want men kan toch niet aan de bel hangen, dat men niet

tegen ziekten kan. De Meerstadters zijn ook te onnoozel om zoo iets te begrijpen.

Ik heb Mevrouw al eens van eene *soeur de charité* gesproken, maar zij wil er niet van hooren. Zij vreest, denk ik, dat men haar en haar gezin, zonder dat zij er iets van merkt, van geloof zal doen veranderen. *Le grand mal!* zij begrijpt toch niets van de godsdienst dan de vormen.

En nu, lieve! eindig ik. Druk het Mama eens goed op het harte: dicteer haar maar wat zij schrijven moet. Van daag is 't dingsdag; ik kan dus donderdag antwoord hebben, en zaturdag te huis zijn. Valt dat niet juist op den krans-avond bij JOSEFINE? In ieder geval kan ik het bal bijwonen waarvan gij u zoo veel heerlijks voorspelt. Adieu.

t. à t.

MARIE.

P. S. Vertel maar aan niemand dat de VAN ELLEN'S ziek zijn: er zijn bij ons ook dwazen, die het mij kwalijk zouden nemen, als zij hoorden dat ik daarom heenging. En toch — *Je ne suis pas du bois dont on fait les gardes-malades.*

M.

Zaturdags daarop reed er eene vigilante met koffers beladen de poort van Meerstad uit: de logée der VAN ELLEN'S was vertrokken. Maar al spoedig kwam er een brief, waarin de logée in treffende kleuren schetste hoe het haar speet dat zij juist *nu* de familie had moeten verlaten, en hoe zij niets liever zou gewenscht hebben dan te weenen met de weenenden, met wie zij zich verblijd had in de dagen der blijdschap. Maar mama — enz.

— 't Is toch een lief kind — sprak de goedhartige VAN ELLEN, terwijl hij in zijne kamerjapon op de ziekenkamer zijner vrouw zat. — Ik weet zeker dat zij ons gaarne zou hebben opgepast, maar hare handen stonden er niet naar.

— Zulke menschen moeten er óók zijn — antwoordde Mevrouw van achter hare gordijnen.

— Zou Jufvrouw MARIE nooit ziek zijn, pa? — vroeg de Benjamin.

— Wel zeker, jongen! ieder mensch kan ziek worden.

— En wie past *haar* dan op?

— Wel — enfin, wie maar wil.

— *Ik* zou niet willen.

— Nu, ventje! ze zal het ook niet van je vergen. Maar ga nu eens naar Mijnheer VAN BAANBRUGGE en vraag aan Mevrouw, aan Mevrouw zelve hoor, hoe haar man het maakt.

— Jufvrouw GUSTA — onder dien naam was VAN BAANBRUGGE's gade nog bij het jongere geslacht bekend — Jufvrouw GUSTA zou ik wèl willen oppassen — vervolgde de knaap, zijne mijmering voortzettende. — Als Mijnheer VAN BAANBRUGGE nu eens met Jufvrouw MARIE getrouwd was, zou zij dan óók niet voor hem zorgen, pa?

— Dat denk ik wel — maar ga uwe boodschap nu doen.

— Ja, maar, pa! als zij 't nu *niet* doet, waarom zou zij zij het dan *wel* doen?

— Kom, kom, jongentje! daar behoeft gij u niet ongerust over te maken: ze zijn nu niet zamen getrouwd.

— Dat is geene reden — meende de Benjamin; maar hij nam zich voor, de verdere opheldering aan de meid te vragen, die zeker breedvoeriger op dit punt zou wezen. Voor het oogenblik stelde hij zijn onderzoek uit, om naar VAN BAANBRUGGE te gaan.

De kleine VAN ELLEN was de eenige vreemde, behalve de doctor, die vrij entrée in VAN BAANBRUGGE's woning had. Terwijl iedereen verzocht werd buiten noodzaak niet te schellen, en zich tevreden moest houden met het ziekenbriefjen, zoo beknopt als eene telegraphische dépêche, mogt hij steeds naar de bron zelve van dat briefjen opklimmen, en zijn hoogste genot was binnen te gaan juist wanneer een bekende het berigt stond te lezen. De knaap zag er al tegen op, dat VAN BAANBRUGGE's beterschap een einde aan zijn privilegie zou maken. Maar — zoo als met meer privilegies het geval is — behalve het bewustzijn eene uitzondering te maken, was er weinig genot voor hem aan verbonden. Het is stil en ledig in het huis van VAN BAANBRUGGE, want zij die er leven en vrolijkheid aan geeft, verlaat slechts zelden de ziekenkamer, en alleen om te zorgen dat de gang van het huishouden niet gestremd worde. De meiden uit de buurt mogen er hare verwondering over betuigen, GUSTA schijnt volstrekt niet te kunnen begrijpen dat een meer dan dringend noodzakelijk nalaten van de gewone huiselijke pligten iets tot haar gemak of tot genezing

van den kranke zou kunnen bijdragen. Zoo dikwijls ANTON haar bijzijn missen kan, houdt zij zich met huiselijken arbeid bezig, en dit doet haar meer goed dan alle deelnemende bezoeken, of de opwekkende lectuur, waarmede men haar overlaadt. Maar alles wat zij doet, geschiedt met kalmte en bedaardheid, en mogt zij, terwijl ANTON slaapt, bij wijlen toegeven aan haar gevoel, voor hem heeft zij toch altijd een opgeruimd woord, en die tallooze kleine attenties, die bewijzen dat zij ook met haar geest bij den zieke is. Treurige overpeinzingen en zenuwachtige droefheid zouden haar maar ongeschikt maken voor de taak die zij met zoo veel liefde vervult. Als MARIE GUSTA zag, zou zij haar zeker eene zeer materialistische zieken-oppasster vinden.

Toen de kleine »hulpdoctor", zoo als Mevrouw VAN BAANBRUGGE hem noemde, volgens gewoonte, op den bovensten trap zijne schoenen had uitgedaan, ontmoette hij GUSTA op het portaal. Zij zag er bleeker uit dan gewoonlijk, en was ook stiller en ernstiger. Het was de zesde nacht dat zij bij ANTON had gewaakt, en hoe zij het zich ook trachtte te ontveinzen, zij gevoelde dat de taak spoedig te zwaar zou vallen voor haar alleen. Maar toen de knaap zijne vrees uitdrukte dat ook zij ziek zou worden, antwoordde ze:

— Neen, jongenlief! men wordt niet ziek als men niet wil.

— En wilde Mijnheer ANTON dan ziek worden?

— O, dat is iets anders; maar hij, ziet ge, kan mij niet missen, en daarom, dat begrijpt ge wel, niet waar? daarom *kan* ik niet ziek worden. Vertel dan ook maar niet te huis, dat ik wat hoofdpijn heb.

— En wat zal ik van den zieke zeggen?

GUSTA zweeg eenige oogenblikken. Toen de knaap haar aanzag stonden hare oogen vol tranen.

— Zeg maar, dat de doctor hem zeer bedenkelijk vond, maar dat *ik* de hoop niet heb opgegeven, dat *ik* geloof dat hij de crisis te boven is.

Dat hopen en gelooven werd niet teleurgesteld, en GUSTA had ook hare meest vermoeijende, maar niet hare moeijelijkste taak volbragt. Dat zonderlinge verschijnsel, dat de geest, naar mate het ligchaam meer en meer zijne krachten herwint, zich aan alles ergert, als wilde hij zich daardoor wreken op de ziekelijke kluisters die toch nog sterk genoeg waren om

hem aan de aarde te binden, openbaarde zich ook bij VAN BAANBRUGGE. Onophoudelijk had hij nieuwe en denkbeeldige behoeften, maar ook bij de bevrediging daarvan legde GUSTA die kalme zielstemming aan den dag, welke zij gedurende zijne ziekte getoond had. Toen deed de liefde haar alle dingen hopen en alle dingen gelooven, thans deed zij haar alle dingen verdragen. Zij schertste met zijne kleine *misères*, maar nooit beantwoordde zij ze met een ongeduldig woord of een spottend gezegde. De gedachte dat die lastige buijen bewijzen zijner toenemende beterschap waren, was haar genoeg om met lust en voorkomendheid alles te doen wat zijne luim maar zou kunnen eischen. Maar die knorrige luimen zijn hare eenige belooning niet. In andere oogenblikken geeft ANTON weder geheel toe aan dat betere gevoel, dat gevoel van dankbaarheid, dat, vooral na eene weldadige rust, het gemoed van den herstellende bezielt.

Treden wij slechts eene week later de boven-voorkamer binnen, waar wij GUSTA op dien zondag-middag aantroffen. Die kamer ziet er thans geheel anders uit dan bij ons eerste bezoek. De gordijnen zijn neêrgelaten, de meubelgordijnen digt geschoven, en slechts met moeite bemerkt men in het schemerduister — want het is nog vroeg in den morgen — het ledekant, dat in den hoek van het vertrek staat. Eene diepe stilte heerscht in het vertrek; men hoort slechts de rustige ademhaling van den slapende, en bij den eersten opslag zou men meenen, dat er niemand buiten hem zich hier bevond. Maar daar, half tusschen de plooijen van het gordijn verborgen, en zoo digt mogelijk bij het hoofd van den zieke, ligt GUSTA op hare knieën, roerloos en met ingehouden adem, als vreesde zij dat deze zelfs den sluimerende zou wekken.

Eindelijk hoort men eenige beweging achter de gordijnen.

— GUSTA!

— Hier ben ik, ANTON!

— Maar zijt ge dan *altijd* daar! Ik word nooit wakker of ge zijt bij mij.

Een traan van innige blijdschap schittert in de oogen der jonge vrouw: hooger lofspraak verlangde zij niet.

— Ik geloof dat ik al weder wat beter ben, lieve! maar waar blijft uwe morgen-visite?

— Ik wist wel dat gij beter zoudt worden; ik heb er God

zoo vurig om gebeden — antwoordt GUSTA, terwijl zij de zware gordijnen een weinig ter zijde schuift en zich ten halven lijve over den zieke buigt. Dat was hare morgen-visite.

— Weet gij wat ik daar dacht, GUSTA? — gaat ANTON voort, nadat hij eene poos in de helderblaauwe oogen zijner gade gestaard heeft. — Ik dacht dat er toch oneindig meer poëzij moet wezen in de vrouw die dag en nacht onverpoosd aan de zijde van een zieke doorbrengt, dan in haar die door hare talenten schittert in de gezellige kringen, maar voor de minste opoffering terugdeinst. Zij is immers vertrokken, niet waar?

— Terstond — zeide GUSTA met eene kleine zelfvoldoening, die we haar wel mogen gunnen.

— Jammer; zij had thans hare Elegie aan een Herstellende *hier* kunnen declameren.

GUSTA glimlachte. Maar goedig liet zij volgen:

— Och, ANTON! die meisjens, die zoo veel gevoel hebben...

— Zoo veel — herhaalde ANTON. — Neen, lieve! ik begrijp nu hoe ik gedwaald heb; ik heb steeds gevoel gezien in de uiting van het gevoel, zonder te begrijpen dat het ook wonen kon bij haar wie de gave ontbrak om er mede te pronken. Ik heb altijd poëzij gezocht in den schijn, niet in het wezen der dingen. Ik heb de schaduw genomen voor het ligchaam.

Terwijl ANTON zoo sprak, en zijne gade naar hem luisterde, zoo als ze eens als zijne verloofde naar hem geluisterd had, werd de deur geopend en ERNST, die als geneesheer over zijn broeder praktiseerde, naderde ongemerkt het ledekant.

— Geene koorts — zeide ERNST — maar als gij er van bevrijd wilt blijven, ANTON! denk dan liever eens aan hetgeen ge van middag eten wilt, dan aan de zaken waarmede ge thans bezig zijt. Mevrouw VAN ELLEN heeft hare keuken ter uwer beschikking gesteld — de keuken, dat is *hare* poëzij.

ANTON noemde het een en ander, en ERNST schreef het met een heel geleerd gezigt op een recept-papiertjen, tot groot vermaak van GUSTA, die lagchend over haar broeders arm keek.

— Zoo'n vrolijk gezigtjen en zoo'n opgeruimd hart zullen voortaan je beste drankjens zijn — vervolgde ERNST, terwijl hij zijne hand onder GUSTA's kin legde. — Gelooft ge ook niet, dat dit u meer goed zal doen dan eene Elegie aan een Herstellende?

— Even als mijne GUSTA grooter dichteres is in hare daden, dan eene andere het in woorden wezen kan.

— O, ge weet alles nog niet — wacht maar, over veertien dagen zullen wij elkander nader spreken.

Veertien dagen later was VAN BAANBRUGGE weder zoo ver hersteld, dat de ziekenkamer verdwenen was en hij-zelf wedèr, zoo als GUSTA het noemde, »aan het huisgezin deelnam". Op den eersten morgen dat hij weder in de huiskamer op zijne oude plaats aan den haard zat, waarin, niettegenstaande de koesterende lentezon, een goed vuur brandde, zeide GUSTA:

— Weet ge nog wel, ANTON! van dien zondag, toen wij naar VAN ELLEN moesten, hoe gij toen ook zoo digt bij den haard zat? Toen hadt gij zeker die ziekte al onder de leden.

— Ik heb acht-en-twintig jaren lang eene ziekte onder de leden gehad, lieve! maar ik ben nu volkomen genezen.

GUSTA glimlachte, ofschoon ze — het zij tot hare onuitwischbare schande gezegd — de zinspeling niet begreep.

— En weet gij dan ook nog — vervolgde zij — hoe wij woorden kregen over het stoken? Het was de *eerste* maal.

— En het zal de laatste maal zijn, mijn wijfjen! Ik zag toen niet goed. Ik zag wel dat de vlammen, die ik had opgepookt, weder rook werden, maar ik lette er niet op, dat de rook langzamerhand weder in vlammen veranderde.

— Ja, dat is toch wel bijzonder — antwoordde GUSTA, die ook nu ANTON's beeld evenmin als de eerste zinspeling vatte, maar met het liefste, opgeruimdste gezigtjen dat zich denken laat, bij haar echtgenoot kwam staan om naar de wonderen van den huiselijken haard te kijken.

Maar ANTON bekommerde er zich nu volstrekt niet meer over, dat zijne gade *zijne* poëzij niet begreep; hij wist dat ze ook de hare had, die niet in denkbeelden, maar in daden bestond. Hij kreeg er een nieuw bewijs van toen ze hem vroeg:

— Maar, lieve! zijt gij nu niet nieuwsgierig naar alles wat er in de fabriek gebeurd is gedurende uwe ziekte?

— Zóó nieuwsgierig, dat ik juist van avond den onderdirecteur bij mij wilde laten komen, om van hem eens eenige *détails* te hooren, want de groote zaken weet ik.

— Nu dat behoeft niet — hernam zijne vrouw met een glimlach van zelfvoldoening, en zij gaf hem een zestal folio bladen over, waarop, van dag tot dag, alles geschreven stond wat er in de fabriek had plaats gehad. Iederen avond was de onder-directeur rapport komen doen van ondergeschikte

zaken, en GUSTA had er naauwkeurig boek van gehouden. Er ontbraken wel eenige komma's en punten en hoofdletters, en er stond wel eens eene *g* waar *ch* moest staan, of eene *d* op de plaats eener *t*, maar GUSTA's rapport was ANTON oneindig meer waard dan de fraaiste novelle.

— Weet-je, lieve! — zeide zij, terwijl ANTON met tranen in de oogen het geschrevene doorbladerde — weet-je, lieve! 't is zoo maar gaauw gedaan — ik moest het schrijven wanneer gij mij niet noodig hadt, en... als het huishouden het toeliet. — GUSTA bloosde bij die laatste woorden, want zij wist dat VAN BAANBRUGGE vroeger nooit gaarne hoorde dat men iets uitstelde voor huiselijke bezigheden. Die waren zoo prozaïsch! Thans dacht hij er anders over, nu hij ondervonden had, hoe alles gedurende zijne ziekte den geregelden loop had gevolgd; en al die kleine en groote onaangenaamheden, die het gevolg van een langdurig krankbed zijn, in zijn gezin niet bestonden.

— GUSTA! gij zijt goud waard.

— Als ik maar wat meer idée van verzen had, niet waar? Een hartelijke kus was ANTON's antwoord.

— En nu moet ik u nog eens wat vertellen — hernam zij. — Mijnheer VAN ELLEN heeft gezegd, dat, zoodra het wat meer zomer is geworden, wij beiden eens een reisjen moesten maken. Hij zou dan de fabriek wel waarnemen, zoo als hij tot nu toe ook gedaan heeft.

— En hij-zelf dan?

— O, hij gaat dan maar niet op reis, heeft hij gezegd. De een moest wat schikken voor den ander. Hij zou het er maar voor houden dat gij zes weken langer ziek waart. Is dat nu een dichterlijk idée, ANTON?— vroeg zij lagchend. — 'tIs althans fictie.

— Ware poëzij, lieve GUSTA! is geene fictie: dat heb ik nu ondervonden. Geene schepping der verbeelding kan zoo dichterlijk zijn als het gedrag van mijn klein, lief wijfjen.

En GUSTA was toch maar van ouder tot ouder eene Meerstadsche even als de VAN ELLENS — *où diable la poésie va-t-elle se nicher!*

Maar GUSTA was misschien eene uitzondering.

Wij gelooven het niet; wij gelooven dat er vele GUSTA's zijn, en wij beklagen niemand wien er eene ten deel valt.

MENGELWERK.

DON CARLOS.

NAAR ADOLFO DE CASTRO.

DOOR

G. VROLYK,

PREDIKANT TE SCHOONDIJKE.

De Prins aan het hoofd van dit opstel genoemd, heeft, méér dan gewoon, de aandacht van tijdgenoot en nakomeling tot zich getrokken. Vroegere en latere Geschiedvorschers hebben om strijd naar zijn karakter en gedrag, en naar de oorzaken en wijze van zijn droevig uiteinde onderzoek gedaan, zonder met elkander in te stemmen, of het duistere dat er overblijft voldoende op te helderen. Van waar die groote belangstelling in Don CARLOS? Geene bijzonder merkwaardige of afwisselende lotgevallen, geene daden van moed of beleid op het oorlogsveld, geene schitterende vorderingen in wetenschap of kunst, geene uitvindingen waardoor hij de menschheid aan zich verpligtte, maar een zamenloop van omstandigheden scherpten de pen der Geschiedenis, en maakte hem tot een voorwerp van genegenheid en beklag, of van afkeer en verguizing.

Don CARLOS was de zoon en de erkende troonsopvolger van FILIPS II, den magtigsten en invloedrijksten Vorst van de tweede helft der woelige zestiende eeuw, in wiens uitgebreid gebied de zon nooit onderging; den Beheerscher van Spanje, de Nederlanden, Napels, Sicilië, en de nieuw ontdekte landen in Azië en Amerika; wiens legers en vloten beurtelings Frankrijk, de Porte, de opgestane Nederlanden, Portugal en Engeland bedreigden. De Spaansche Prins, wien zulk een rijk erfdeel te beurt zou vallen, stierf in den bloei zijner dagen, op drie-en-twintig-jarigen leeftijd. Doch die dood is op zich-zelf niet voldoende tot verklaring van de groote deelneming die hij gaande maakte. Meermalen zijn Koninklijke

Prinsen, tot den troon bestemd, door den dood weggerukt. JAKOBUS I van Engeland verloor zijn veelbelovenden zoon HENDRIK; en in onze dagen kwam een Hertog van Orleans door een val uit zijn rijtuig om het leven, zonder dat zich de Geschiedenis bijzonder met hen ingelaten heeft. Maar over het uiteinde van den Spaanschen Prins lag een nevel die moeijelijk te verdrijven viel. Ligt nu in de natuur van den mensch het verlangen om het geheimzinnige te doorgronden, en 't geen duister is opgeklaard te zien, dan behoeft het ons niet te verwonderen, dat het lot van Don CARLOS de belangstelling in zulk eene mate heeft opgewekt. Voor gissingen en vermoedens was nu een ruim veld geopend, en de ver uiteenloopende oordeelvellingen waren ingerigt naar de bijzondere, meer uit hartstogt en neiging dan uit overtuiging ontstane, gevoelens. FILIPS, de strenge voorvechter van het Roomsch-Katholicisme, en bestrijder der ketters, werd door zijne getrouwen als een engel des lichts toegejuicht, door anderen als een duivel in menschelijke gedaante verafschuwd: het oordeel over Don CARLOS moest dan wel gunstig of ongunstig uitvallen, naar mate men zijnen vader al of niet genegen was.

Waren de meeste Spaansche, en, op voorgang van hen, ook vele buitenlandsche Geschiedschrijvers den Prins ongenegen; het ontbrak vooral niet in Frankrijk en Nederland aan dezulken die hem als het slagtoffer van haat en redeloozen godsdienstijver beschouwden. Maar de stem van dezen kon de overhand niet behouden boven die van Don CARLOS' tegenstanders, vooral niet toen LLORENTE, dien men meer dan anderen in staat mogt rekenen om een op goede gronden gevestigd oordeel uit te spreken, zich aan hunne zijde voegde. Vond evenwel de Prins ook in de laatste tijden verdedigers, een nieuw licht is over deze ingewikkelde zaak opgegaan door een landgenoot van Don CARLOS, die zich van oorspronkelijke, nog ongebruikte oorkonden heeft bediend, en in de voorstelling en beoordeeling van zijne inborst en lotgevallen een eigen weg volgt. Don ADOLFO DE CASTRO, een Spanjaard van naam in de wetenschappen, wijdt in zijn werk: *Geschiedenis der Spaansche Protestanten en van hunne vervolging door* FILIPS II, eenige Hoofdstukken aan de verdediging van Don CARLOS' eer en onschuld, en wederlegt de tegen hem ingebragte beschuldigingen, op eene wijze waardoor deze miskende Prins in een zeer

gunstig licht verschijnt. Wij willen van de belangrijke door hem aangevoerde feiten, en van zijne daarop gebouwde redeneringen, de hoofdzaken mededeelen.

Na vooraf van de dwalingen die omtrent Don CARLOS heerschen, en van de onregtvaardigheden jegens hem begaan, gesproken, en op het ongeluk, dat hem van zijne intrede in de wereld af scheen te vervolgen, daar hij vier dagen na zijne geboorte zijne moeder door den dood verloor, een blik geslagen te hebben, terwijl KAREL V, door gedurige oorlogen afgetrokken, buiten staat was op zijne opvoeding acht te slaan, staat DE CASTRO eerst stil bij hetgeen sommige Geschiedschrijvers hem ten laste leggen: dat hij hevig en woest van aard was; waarvoor zij ten bewijze bijbrengen: dat hij als kind er groot vermaak in vond jonge konijnen te martelen. Volgens STRADA zal zelfs de Venetiaansche Gezant aan het hof van Madrid over 'dit onderwerp aan zijne Meesters geschreven hebben, om te kennen te geven, hoe wreed van aard de opvolger van FILIPS was. Wat DE CASTRO tot wederlegging van deze aanklagt schrijft, verdient de mededeeling in zijn geheel. »Indien" — zegt hij — »zulk een brief door den gezant inderdaad geschreven is, mag men hem veilig onder de domste aller staatkundigen rangschikken. Ik voor mij geloof echter, dat de geheele zaak een verzinsel is van de vijanden van Don CARLOS, om hem bij het nageslacht hatelijk te maken. De beschuldiging duidt ondertusschen aan, met welk een kwaad oog de Prins beschouwd werd, en hoe men er op uit was, om gebreken in hem te ontdekken, zelfs in de daden zijner kindschheid. Het is toch zeer gewoon, dat kinderen kleine dieren pijnigen, die zich niet kunnen verdedigen. Maar kinderen, die hierin zonder nadenken handelen, kunnen zij vergeleken worden bij menschen die weten wat zij doen, en toch uit enkel vermaak met opzet zich veldwaarts begeven, om eene menigte onschuldige vogels van het leven te berooven? Indien de Prins, nog een kind, behagen vond, kleine dieren te dooden en te zien sterven, en men daaruit zijn wreeden aard afleidt, kan men dit dan niet evenzeer toepassen op hen die uit vermaak jagen en schieten? En zoo ja, dan volgt hieruit het ongerijmde besluit, dat niet alleen Don CARLOS in zijne kindschheid, maar bijna het geheele menschelijke geslacht in jaren van onderscheid, onder dezelfde beschuldiging

ligt. Doch wanneer men beuzelingen tot groote misdaden stempelt, is dit een blijk, dat de boosaardigheid en de haat niet kunnen vinden wat zij zoeken." Hij beroept zich, ten blijke dat Don CARLOS in zijne jeugd noch zoo ondeugend, noch zoo hatelijk van aard was, als sommigen hem afschilderen, op de gehechtheid aan het knaapjen bij vele gelegenheden betoond door Donna JUANNA van Oostenrijk, Koningin van Portugal, en MAXIMILIAAN van Boheme, die later Keizer werd; aan wie tijdens FILIPS' afwezigheid, met het bewind van Spanje, het bestuur en de leiding over het leven en de opvoeding van het Vorstelijk kind waren toevertrouwd.

Eene andere beschuldiging tegen Don CARLOS ingebragt, is: zijne onwetendheid en afkeer van de studie, die hem zelfs verhinderden het Latijn te leeren. De Schrijver vindt in de tusschenpoozende koortsen waaraan de Prins leed, en in de onverstandige leerwijze toen ter tijd in Spanje gevolgd, de voldoende verklaring van zijne geringe vorderingen in de vreemde taal. Maar dat hij niet zoo onleerzaam en onwetend was, zeggen de getuigenissen van kundige tijdgenooten. Een van hen, Doctor JUAN HARTE DE SAN JUAN, deelt een gesprek van Don CARLOS mede, waarin zijn goed verstand en oordeel doorstralen. Een ander, JUAN MARTIN CORDERO, Schrijver van onderscheidene historische werken, teekent hem als niet minder ervaren in de letteren dan in de wapenen, die de grootste verbazing opwekte in allen die hem zagen en met hem verkeerden, en hij voegt er ten slotte bij: »Ik wil het bevallige en vernuftige zijner gesprekken niet verhalen, want zijne gezegden zijn in ieders mond; ik wil ook niet verhalen wat hij doet om te staven hetgeen hij zegt, noch hoe veel hij verrigtte in de afwezigheid zijns vaders (*); want indien ik dat alles naauwkeurig moest beschrijven, zou mijne hand noch mijn geest het wagen die taak op zich te nemen". Een derde, SALAZAR DE MENDOZA, die hem overigens niet genegen was, schetst hem als een onverwrikte vriend van waarheid en regtvaardigheid, en van hen welke haar beminden, en als een vijand van allen die haar niet in hunne daden toonden. Nog komt in een werk, door het Heilig Officie verboden, eene afbeelding van verledene en toekomende zaken behelzende, Don

(*) Dit werd in September 1558 geschreven.

CARLOS voor, als onder wiens regering er magtige, dappere en krachtige mannen, regtvaardige en edele harten, vrienden van de Goddelijke wetten en vol ijver voor de dienst van hunnen Koning zouden gevonden worden.

Van zijn beleefd en onderworpen bestaan, van zijnen eerbied voor zijnen Koninklijken vader, die wederkeerig voor zijnen eerstgeborene de vurigste liefde en begeerte om hem van den dood te redden toonde, wordt als bewijs bijgebragt zijn gedrag na den zwaren val aan zijn hoofd bij het afgaan van een trap, volgens het verhaal van den geneeskundige die hem, met anderen, in zijne ziekte behandelde. »Zijne Hoogheid" — zegt hij — »toonde de grootste onderdanigheid en achting voor den Koning, want aan alles wat de Hertog van ALBA of Don GARCIA DE TOLEDO in diens naam hem zeide, onderwierp hij zich met de grootste gewilligheid, zelfs in dagen van waanzinnigheid (*delirium*). Zoo ook was hij, ten aanzien zijner gezondheid, steeds bereid de voorgeschrevene geneesmiddelen te gebruiken; want tot verbazing van elk, hoe sterk of bitter zij ook waren, weigerde hij nimmer ze in te nemen; integendeel, op den bepaalden tijd vroeg hij er om. Dit hielp grootelijks tot herstel van die gezondheid, welke het God behaagde hem terug te geven."

De goede verstandhouding, welke tot op dit tijdstip tusschen vader en zoon bestaan had, werd voor altijd verbroken door hunne verschillende inzigten omtrent de Nederlandsche gebeurtenissen. De Graaf van EGMOND had, bij gelegenheid van zijn Gezantschap, in Don CARLOS de begeerte weten te ontvonken, om de verdrukte Nederlanders te hulp te komen, terwijl hij het betreurde, dat de Prins van alle deelneming in staatszaken verstoken was. Deze aarzelde niet zijne denkbeelden en wenschen aan zijnen vader bloot te leggen; maar wekte daardoor, in plaats van gehoor te vinden, het wantrouwen en den toorn van FILIPS tegen zich op. 's Konings gunstelingen versterkten hem in zijne ongunstige gevoelens omtrent zijnen zoon, terwijl zij dezen met minachting behandelden. De bedenking, hoe zij zoo onbedacht en met zoo weinig eerbied voor den Prins konden handelen, zonder de vrees, dat, wanneer FILIPS niet meer zijn zou, de nieuwe Koning zich over de beleedigingen hem aangedaan, wreken zou, lost de Schrijver op deze wijze op: »FILIPS was slechts

veertig jaren oud, en had geene kwalen welke een vroegen dood voorspelden, terwijl Don CARLOS, ofschoon jong, gedurig leed aan hevige koortsen welke een zeer kort leven aankondigden. Een hoveling heeft oogen als een lynx, en moge hij zich somtijds vergissen, meestal treft hij zijn wit en is over het geheel juist in zijne berekeningen. Daarenboven let hij meer op het genot van het oogenblik dan op de vrees voor de toekomst, waarvan het menschelijk verstand toch niets zekers bewust is." Van deze lieden ging nu alle soort van laster tegen Don CARLOS uit. Omtrent het vertelsel van den schoenmaker, dien hij zou gedwongen hebben de te naauw gemaakte laarzen in stukken te snijden, te koken en op te eten, merkt DE CASTRO aan: »Eens aangenomen, dat zulk eene zware straf voor zulk eene nietige zaak bevolen werd, wie, die gezond van hersenen is, zal gelooven dat de schoenmaker er zich aan onderworpen heeft om zulk een onverteerbaren kost te nuttigen?" waarbij hij de woorden van TACITUS herinnert: »Eenigen worden van zulke snoode misdrijven beticht, dat de snoodheid er van zelve tot de overtuiging leidt, dat de beschuldiging valsch is." Kan het niet ontkend worden, dat Don CARLOS zich somwijlen hevig tegen de Raadslieden zijns vaders uitliet — de Schrijver vindt zijne verschooning in zijn gekrenkt eergevoel, dat men opzettelijk aanrandde, en in de minachting waaraan hij bloot stond. Ten bewijze haalt hij het voorgevallene tusschen Don CARLOS en den Kardinaal ESPINOZA aan, die den Prins, tegen zijn verklaarden wil, beroofde van het gezelschap van zekeren DE CISNEROS, een in die dagen beroemd tooneelspeler, in wiens levendig vernuft hij behagen vond. »Stel" — zegt hij — »den toegevendsten, den goedhartigsten man van de wereld in zijne plaats. Don CARLOS, de bezworen Erfprins, wien zoo vele kroonen wachtten, ziet zijne bevelen in den wind slaan, en wel in eene zaak die den vrede van het Christendom noch die van den Staat in gevaar brengt, ziet zich als eenvoudig onderdaan behandeld, met minder magt en aanzien dan zij die zoo vele gewesten in naam zijns vaders beheerschen en besturen, en ziet, eindelijk, zich gekrenkt in zijne eer door de trotschheid van een bijzonder persoon, die de gehoorzaamheid aan zijn Prins als eene verlaging van zich-zelven, als eene miskenning van zijne waardigheid, en als een gebrek aan

geestkracht beschouwde." De bewering, dat de haat van Don CARLOS tegen den Kardinaal ontstond uit zijne minachting voor de letteren en hen die ze beoefenden, is niet overeen te brengen met de blijken van hoogachting die hij bij verschillende gelegenheden aan mannen van kunde en deugd gaf, waarvan, en tevens van den ellendigen staat waarin hij door geldgebrek verkeerde, als voorbeelden worden aangevoerd zijn gedrag omtrent den Bisschop van Osma, een zijner leermeesters, en omtrent HERNAN SUAREZ DE TOLEDO, zijn opvoeder.

Intusschen namen de onlusten in de Nederlanden toe. De Hoofden van den opstand waren er op bedacht den Koning in Spanje zelve werk te verschaffen door de invoering van dertig duizend Calvinistische boeken, waardoor zij hoopten der Protestantsche leer, die aldaar wel onderdrukt, maar niet uitgeroeid was, nieuwe aanhangers te verschaffen. Hierbij bouwden zij op de familiën der Spaansche Protestanten, die gedood, in den kerker geworpen, of verbannen waren, en het meest op Don CARLOS. Scheen de kans van te slagen gering, de Schrijver merkt zeer juist op: »Ofschoon de schrik op het gemoed der stervelingen veel vermag, overwint nogtans somtijds de begeerte naar wraak alle vrees, en voorziet zelfs de handen der beschroomden van wapenen. Treurige voorbeelden, het is waar, verkoelen en onderdrukken gewoonlijk den moed; maar het gebrek van een hulpmiddel tegen de bestaande rampen, en de vrees voor andere die naderen, voeren de onverschrokkenheid van den dappere ten top, en boezemen den lafaards moed in." Maar de Nederlanders zagen hun ontwerp ontdekt, en besloten nu tot openlijk verzet voort te gaan. BERGEN en MONTIGNY verschenen aan het Madridsche hof. FILIPS, door hetgeen zij hem van den staat van zaken alhier meldden ontrust, en door twijfel en vrees geslingerd, ofschoon hij een onbekommerd gelaat toonde, kon echter niet naar de Nederlanden vertrekken: »Zich uit Spanje te begeven, zonder te weten wat met zijn zoon Don CARLOS te beginnen, was zoo goed als het hoofd der Monarchie in gevaar te brengen, om een van hare leden te hulp te komen, en Don CARLOS met zich te nemen, daar elk wist dat deze, althans gedeeltelijk, de bewerker der onlusten in de Nederlanden was, en de oproerigen steunde door den wensch te uiten hunne grieven te verhelpen, was nog gevaarlijker." Het uitstellen en

eindelijk geheel opgeven van zijne reis, den Koning in die beslissende oogenblikken van verschillende zijden aanbevolen, zou dus niet, gelijk men gemeenlijk stelt, aan FILIPS' besluiteloosheid, traagheid, of hoogmoed, maar aan de verlegenheid hoe met zijn zoon te handelen, moeten toegeschreven worden. In de zamenkomst van zijne staatslieden, door hem bijeengeroepen om hunnen raad over zijn vertrek in te nemen, waagde het JUAN MAURIQUE DE LARA, Prior van Leon, te beweren: dat alleen Don CARLOS in staat zoude zijn de onlusten in de Nederlanden te stillen. Maar zijn gevoelen moest zwichten voor dat van hen die noch de tegenwoordigheid des Konings, noch die van Don CARLOS vooreerst noodig keurden. De Hertog van ALBA werd gezonden, tusschen wien en Don CARLOS, bij het afscheid, eene onaangename ontmoeting voorviel, die de Schrijver wijt aan de trotschheid en de minachting van den Hertog voor elk die zich tegen zijnen Koning aankantte.

De Prins, misnoegd over zijne verijdelde hoop, en verlangende zijn huwelijk te voltrekken met ANNA VAN OOSTENRIJK, dochter van Keizer MAXIMILIAAN, zijn oom, die hem, gelijk wij gezien hebben, zeer beminde, besloot nu, buiten 's Konings toestemming, Spanje te verlaten. Daar hem hiertoe het geld ontbrak, verzocht hij de Grandes om geldelijke ondersteuning tot het uitvoeren van zekere zaak. Allen belooften ze hem, sommigen onder voorwaarde, dat de zaak niet in strijd zoude zijn met den wil zijns vaders. Doch de Admirant van Kastilië stelde 's Prinsen brief den Koning in handen. Deze, hierdoor, en door Don JUAN VAN OOSTENRIJK, aan wien Don CARLOS zijn geheim had toevertrouwd, van het voornemen zijns zoons onderrigt, riep een Raad bijeen, met oogmerk om diens bewilliging tot zijne inhechtenisneming uit te lokken. In die vergadering, door FILIPS zelven bijgewoond, werd door den regtsgeleerde AZPILCUETA een gevoelen geuit, waaruit de vrees blijkt die men had, dat Don CARLOS' vertrek aan de ketters de gelegenheid zou verschaffen om hunne vrijheid te verkrijgen.

Het gevoelen van buitenlandsche Schrijvers, dat de oorzaak van 's Prinsen gevangenneming moet gezocht worden in een aanslag op zijns vaders leven, wordt door DE CASTRO verworpen,

op grond: dat Don CARLOS, indien hij zoo iets gewild hadde, 't zou hebben kunnen volvoeren, eer FILIPS er het minste vermoeden van had kunnen krijgen; dat niemand de wapens zou hebben opgevat, om het misdrijf te wreken; dat de Grandes van Spanje aan den bezworen Erfprins de gehoorzaamheid niet zouden geweigerd hebben; en dat de Vorsten van Europa, die FILIPS haatten, getracht zouden hebben met zijnen opvolger zulke tractaten van vrede te sluiten, waardoor zij niet langer voor de overmagt der Spaansche wapenen behoefden te duchten. Hierbij wordt, in eene aanteekening, herinnerd de tot zuivering van den Prins nog méér afdoende grond: dat, toen FILIPS aan de bevriende Vorsten, aan de steden, en aan de Grandes van zijne Rijken de inhechtenisneming van zijn zoon meldde, hij aan het einde van elken brief er deed bijvoegen, dat het gerucht, als of CARLOS getracht had zijn vader te vermoorden, ongegrond was (*). — De door anderen in de genegenheid voor zijne stiefmoeder ELIZABETH VAN VALOIS gezochte reden voor zijne gevangenneming wordt door den Schrijver niet eens waarschijnlijk geacht. Ware hij aan de Koningin gehecht geweest, dan zou hij niet zoo verlangd hebben om zijn huwelijk met ANNA VAN OOSTENRIJK te voltrekken, en Spanje te verlaten om er niet dan na den dood van FILIPS in terug te keeren.

Intusschen hield Don CARLOS briefwisseling met de voornaamste Nederlandsche Grooten, wien hij aanbood om in persoon over te komen, ten einde hen van de woede des Hertogs van ALBA te verlossen. Het in hechtenis nemen der Graven van EGMOND en HOORNE; de verdachte dood van den Markgraaf van BERGEN; en het opsluiten van den Heer van MONTIGNY, met wien hij geheime zamenkomsten had, deden hem besluiten, zonder uitstel, naar deze Gewesten te vertrekken. Reeds had hij daartoe de noodige toebereidselen gemaakt, toen zijn ontwerp door zijnen oom Don JUAN, die beloofd had hem te vergezellen, aan den Koning verraden werd. Zijne gevangen-

(*) Van 't voorgevallene bij eene biecht van den Prins in 't Jeronymiter klooster, en van de belijdenis die hij aan eenen Prior van Atocha zou hebben afgelegd wegens toeleg op zijns vaders leven, waaromtrent ook reeds in N°. IV van dit Tijdschrift voor 1855 (Mengelwerk, bl. 167) verklaring gegeven werd, zwijgt DE CASTRO.

neming, in den nacht van den 18den Februarij (Januarij) 1568, was daarvan het gevolg. Zijne wapenen en papieren werden hem ontnomen, doch sommige van de laatste, gelijk men gelooft, in het geheim verbrand. Dit voorval gaf aanleiding tot allerlei gissingen. Velen maakten, volgens CABRERA, de opmerking: dat Koningen gewoonlijk jaloersch zijn op hunne opvolgers, en ongaarne geest, ridderlijkheid, edelmoedigheid, en groothartigheid in hunne zonen ontdekken. Een schrijven van den Pauselijken Nuntius van den 2den Maart deelt den inhoud van 's Prinsen brieven mede, die na zijn vertrek moesten afgezonden worden. In dien aan den Koning beklaagt hij zich over verongelijkingen sinds verscheidene jaren verduurd; in die aan de Grandes en voornaamste Gemeenten van Spanje tracht hij hen te winnen door belofte van zijne gunst: aan den een in het herstellen van door den Koning afgeschafte leenopbrengsten, aan den ander in de verligting van hunne opgelegde lasten; uit alle welke brieven men ziet dat zijn verstand gansch niet verbijsterd was. Als een bewijs, dat de Prins niet veracht was, en dat de onderdrukten op hem hunne hope bouwden, wordt de vrees bijgebragt van FILIPS, dat de misnoegden en deelgenooten van Don CARLOS de deuren van zijne gevangenis zouden openbreken om hem in vrijheid te stellen. MAXIMILIAAN gaf zijne verontwaardiging te kennen over het gebeurde, dat hij aan den kwaden raad van 's Konings staatsdienaars, geslagen vijanden van den Prins, toeschreef. Doch FILIPS zocht hem tevreden te stellen door hem sluwelijk de hoop in te boezemen, dat wanneer Don CARLOS, gelijk hij voornemens was, ongeschikt voor de regering zou zijn verklaard, MAXIMILIAAN's beide zonen, RUDOLF en ERNST, die zich toen in Spanje bevonden, tot zijne erfgenamen zouden benoemd worden.

De grootste misdaad van Don CARLOS was, in het oog zijner vijanden, zijne verkleefdheid aan het Protestantisme. DE CASTRO houdt die beschuldiging voor gegrond. Hij beroept zich op een eigenhandigen brief van den Prins, door ALBA onder de papieren van EGMOND gevonden, waarin hij zich verbindt den Nederlanders vrijheid van geweten toe te staan, zoodra hij het bestuur over hen, in weerwil van zijnen vader, op zich zou genomen hebben. Verder haalt hij de merkwaardige zinsneden aan uit den brief van FILIPS aan de Koningin

van Portugal geschreven: »Het gedrag van den Prins is tot zulk een uiterste gestegen, dat *om aan mijne verpligting jegens God als Christenvorst*, en aan de Staten en Rijken, welke het Hem behaagd heeft mij toe te vertrouwen, te voldoen, ik niet nalaten konde hem gevangen te nemen en op te sluiten.... eindelijk heb ik gewenscht *Gode een offer te brengen van mijn eigen vleesch en bloed*, en *Zijne dienst* en het algemeene welzijn te stellen boven alle andere menschelijke inzigten". Dat Don CARLOS in de gevangenis weigerde te biechten of de heilige communie te ontvangen versterkt het vermoeden, dat hij het Roomsch-Katholicisme verzaakt had; en veelbeteekenend zijn daaromtrent de woorden, voorkomende in een brief (*) van zijnen bijzonderen vriend Doctor SUAREZ DE TOLEDO, hem denkelijk op bevel des Konings geschreven: »Uwe zaken zijn in zulk een gevaarlijken staat, en gij hebt uwen toestand, welken ik zoo gaarne wenschte te verbeteren, derwijze benadeeld, dat ik het ergste vrees wat gebeuren kan.... Gij hebt, door niet te willen biechten, met zulk een slecht teeken begonnen, dat er niets anders dan het ergste uit kan voortspruiten, en gij weet dit zeer wèl. Wat zal ieder denken, zeggen, en doen, wanneer hij hoort, dat gij weigert te biechten, en er nog *andere vreeselijke dingen* ontdekt worden, welke van dien aard zijn, dat het Heilig Officie de zaak in handen zal nemen, om te weten *of gij een Christen zijt of niet?*" Opmerkelijk is ook het verslag van den Pauselijken Nuntius, van den 24sten Januarij 1568, omtrent een bijzonder en geheim gesprek dat hij had met ESPINOZA, den Voorzitter van Kastilië. »De Kardinaal" — schrijft hij — »wenschte dat ik mogt begrijpen dat de reden tot zulk eenen stap (de inhechtenisneming) alleen een wensch was van de zijde van Zijne Majesteit, om met allen mogelijken spoed *grootere zorg te dragen voor de dienst van God en het behoud van de Godsdienst* zijner onderdanen, dan voor zijn eigen vleesch en bloed. Hij begeerde, als het ware, *voor die dienst zijn eenigen zoon op te offeren;* dewijl hij niet minder kon doen, om te toonen dat hij niet ondankbaar was voor de weldaden welke God hem gedurig bewees. Dit was de hoofdinhoud van hetgeen de Voorzitter mij zeide. Op mijne vraag: of het waarheid was,

(*) In handschrift in de Nationale Bibliotheek te Madrid berustende.

dat de Prins naar het leven van zijn vader gestaan had? antwoordde hij: dat dit niets zou geweest zijn, indien hij geene *grootere gevaren dan die tegen den persoon des Konings* berokkend had, want deze vereischten een andersoortig geneesmiddel; maar hij had *erger* gedaan, indien datgeen als erger gedaan kon worden beschouwd, wat Zijne Majesteit reeds sinds twee jaren getracht had te verbeteren." Uit het gerucht, door FILIPS en zijne afhangelingen verspreid, dat Don CARLOS op zijn sterfbed gebiecht, maar, uit hoofde van zijne neiging tot braken, het Sacrament van het Avondmaal niet ontvangen had, wil de Schrijver opmaken: dat de Prins tot zijn einde toe de Protestantsche leer standvastig aankleefde. Want het biechten kon in stilte geschieden, terwijl het toedienen van het andere Sacrament vele getuigen zou gevorderd hebben, die met brandende fakkels het ligchaam van CHRISTUS naar het bed van den stervenden Prins moesten vergezellen. Ook in andere landen vond het geloof, dat Don CARLOS Protestant geweest was, ingang. In SCHILLER's beroemd treurspel treedt hij kennelijk als zoodanig op; en de Regtsgeleerde MAYNARD, in 1689, in het Parlement van Engeland van de vervolgingen die de Protestanten te lijden hadden, gewagende, verklaarde te kunnen bewijzen: dat de barbaarsche handelwijze den dapperen Prins Don CARLOS aangedaan, geene andere oorzaak had gehad dan zijne gehechtheid aan de Hervorming.

Met betrekking tot de groote aanklagt tegen FILIPS, als hadde hij zijnen zoon vermoord, wederlegt DE CASTRO het gevoelen dergenen die in de groote hoeveelheid van ijskoud water, dat Don CARLOS in de koorts dronk, en waarmede hij ook zijn bed en kussens besproeide, een bewijs zien dat hij van zijne zinnen beroofd was; want het gebruik van koud water werd door de Spaansche Geneeskundigen van die dagen als zeer heilzaam tegen de koorts beschouwd. Ook bestrijdt hij LLORENTE, die uit de woorden van LORENZO VAN DER HAMMEN: »OLIVAREZ gaf den Prins een purgeermiddel in zonder eenig goed gevolg, maar niet zonder bevel of verlof, en de ziekte scheen toen doodelijk", afleidt, dat Don CARLOS is overleden aan de gevolgen van een geheimzinnig purgeermiddel, hem door OLIVAREZ op last van FILIPS toegediend; want het middel is door den raad der gezamenlijke lijf-artsen voor-

geschreven, en FILIPS gaf verlof om het toe te dienen, wijl al de geneesheeren 't daaromtrent eens waren. Maar hij hecht gewigt aan hetgeen ANTONIO PEREZ in zijne *Relaciones* (*) meldt van een verwijt door RUY GOMEZ aan den biechtvader van Don CARLOS gedaan wegens »zijne hardnekkigheid in het goedkeuren van 's Prinsen teregtstelling", en aan hetgeen PEREZ daarop laat volgen: »deze zaak is der opmerking waardig, daar zij toont welk een *ruim geweten* deze monnik had. Ik wil hier niet *de wijze melden op welke de Prins leed.* Ik heb dit in mijne opteekeningen over *teregtstellingen van dien aard* verhaald. Dáár kan men het geheim vinden". Deze opteekeningen zijn echter nimmer in druk verschenen. Maar in een brief, in zijne uitgegevene *Cartas* opgenomen, zegt dezelfde PEREZ: »Om diegenen op de proef te stellen welke zich in dien tijd voor goede Staatkundigen uitgaven, behoefde men hun slechts een paar twijfelachtige vragen te doen, onder anderen: of zij de oorzaak wisten der gevangenneming van Don CARLOS, waarover de gevoelens zoo uiteen liepen? — of zij de getuigen, de raadslieden, het besluit van den Koning, *de teregtstelling van het geheel kenden?* — en of zij van een anderen dood wisten, en de oorzaken of niet oorzaken er van?" PEREZ was wel een vijand van FILIPS, maar, als vroeger gunsteling van dien Monarch, met zijne geheimen bekend, en de zware vermoedens die hij opwekt, worden bevestigd door hetgeen men bij een tijdgenoot en vleijer van FILIPS vindt, die zijn Vorst tegen de harde verwijtingen hem buiten 's lands gedaan, op deze onhandige wijze tracht te verdedigen: »De Koning moet zich over dien naijver wel gestreeld gevoelen, en mag zijnen vijanden wel dankbaar zijn voor den grooten lof, welke uit hen is voortgevloeid. Zij hebben van hem gezegd wat van den Eeuwigen Vader gezegd is, dat Hij zijn eigen Zoon niet spaarde; en van ABRAHAM, welke zijn eenigen zoon IZAäK opofferde. De roem welke hieruit voortspruit,

(*) Te Londen in 1594 uitgegeven onder den aangenomen naam RAPHAëL PEREGRINO, en in hetzelfde jaar in het Hollandsch vertaald, onder den titel: *Cort Begryp van de Stucken der Geschiedenissen van* ANTONIO PEREZ, *onlancx verdreven Secretaris, enz. Waerinne de Spaensche practycken tot een spiegel van alle menschen nuttelick ende naerstelick ontdeckt werden; uit het Spaensche ghethogen door* JOOST BIJL. 's Gravenhage, 1594. Herdruk, 's Gravenhage, 1596.

overtreft dien welke uit elke andere menschelijke handeling ontspringt; geene is daarbij te vergelijken, het moge geweest zijn om godsdienst, regt, of het algemeene welzijn. Deze gebeurtenis zal verre achter zich laten alle van welke wij in de ongewijde Geschiedenis lezen." Voegt men hierbij: het hardnekkig zwijgen door FILIPS, na den dood van Don CARLOS, in acht genomen, als schaamde hij zich over zijn gehouden gedrag jegens zijnen zoon, ofschoon hij, bij zijne gevangenneming, beloofd had de redenen welke hem tot dien stap bewogen hadden, te zullen blootleggen; het uiteinde van BERGEN, MONTIGNY, EGMOND, en HOORNE, om hunne verstandhouding met Don CARLOS gestraft; het gevaar dat de bovengenoemde SUAREZ DE TOLEDO, de vriend en gunsteling van Don CARLOS, liep, die op het punt was zijn leven te verliezen, *toen men dat van den Prins wegnam* (*), en het woord door FILIPS, op het *auto da fé* te Valladolid, den ter dood gaanden DE SESO toegesproken, dan meent de Schrijver uit dit alles te mogen besluiten: dat Don CARLOS geen natuurlijken dood gestorven is.

Zal men aan DE CASTRO den lof niet kunnen onthouden, dat hij in zijne beschouwing van Don CARLOS met veel oordeel te werk gaat, en voor zijne meening duchtige gronden bijbrengt — hij openbaart tevens een geest van onpartijdigheid, die gevoelens verwerpt welke de proef niet kunnen doorstaan, al zouden zij dan ook ten voordeele strekken van het pleit dat hij voert, gelijk zijn oordeel over het door den Geneeskundige OLIVAREZ toegediende middel bewijst. Van den anderen kant, om van historische feilen niet te gewagen, moet men erkennen: dat zijn afkeer van FILIPS, en zijne zucht om den Prins regt te laten wedervaren, en zijne bedoelingen in een goed licht te stellen, hem wel eens vervoeren tot tegenspraak met zich-zelven, en tot gewaagde gevolgtrekkingen. Wij willen van het eene en andere een voorbeeld bijbrengen.

Dat Don CARLOS in zijne ziekte eene groote hoeveelheid koud water gebruikte, wordt, op grond dat zulks door de

---

(*) Volgens de aanteekeningen op de *Historia de Talavera* van Don FRANCISCO SOTO, in handschrift te vinden in de boekerij van het Bisdom van Toledo.

geneesheeren van die dagen als heilzaam tegen de koorts werd beschouwd, door den Schrijver verdedigd, tegen hen die er een blijk in willen zien van verstandsverbijstering bij den Prins; maar wanneer hij daarna evenwel de kwade uitwerking die het op den lijder uitoefende, op de rekening van FILIPS zet, die bevel gegeven had om het zijnen zoon, op diens verlangen, te verstrekken, dan is hij, naar ons gevoelen, van tegenspraak met zich-zelven niet vrij te pleiten. Want even als de zoon, kon ook de vader van een door de voornaamste geneeskundigen aangeprezen middel geene andere dan goede verwachtingen koesteren.

Ten bewijze dat Don CARLOS de Hervormde leer aankleefde, voert DE CASTRO in de eerste plaats aan: den brief van zijne hand, die onder de papieren van den Graaf van EGMOND zou gevonden zijn, waarin hij zich verbindt den Nederlanders vrijheid van geweten toe te staan. Hieruit trekt hij dit besluit: »Niemand die in het beginsel was opgevoed, de Protestanten, of diegenen welke hervorming in de Kerk preekten, te haten en uit te roeijen, zou verdraagzaamheid in het godsdienstige als nuttig of noodzakelijk tot behoud der Staten beschouwd hebben; ook zou de zoon van FILIPS II de hand niet toegereikt hebben aan diegenen welke hij ketters noemde, zoo hij niet aan de Protestantsche leer geloofd hadde. Don CARLOS was òf Katholiek, òf Protestant. Indien Katholiek, zou hij de vijanden van den Paus ten dood toe gehaat hebben, want het bloed van FILIPS vloeide ook in zijne aderen. Indien Protestant, zou de begeerte om de Hervormers niet te verdrukken, en de genegenheid voor hen welke de nieuwe leer beleden, gemakkelijk in een jongeling bespied zijn geworden, die, het zij tot zijne eer gezegd, nog niet de kunst geleerd had te veinzen, of in zaken van Godsdienst of Staat de rol van een huichelaar te spelen." Wij willen het laatste niet ontkennen, maar kunnen evenmin het voorafgaande laten gelden. Een afkeer te gevoelen van het onderdrukken van andersdenkenden brengt toch niet noodzakelijk mede dat men Protestant is. Er zijn heden ten dage duizenden Katholieken, en daaronder DE CASTRO zelf, die de verdraagzaamheid in het godsdienstige huldigen, en zoo waren er ook, hoewel dan in minderen getale, in de zestiende eeuw, die, gelijk FERDINAND I, MAXIMILIAAN II, de Graaf van EGMOND en andere Vorsten en

Edelen, van vervolgingen om de Godsdienst afkeerig waren, zonder daarom Protestanten te worden. Waarom dan zou ook Don CARLOS de wreedheden der Inquisitie niet hebben kunnen afkeuren, zonder op te houden Katholiek te wezen? MAXIMILIAAN, die zijne opvoeding bestuurd had, zal hem toch zeker het beginsel om de Protestanten te haten en uit te roeijen, niet hebben ingeprent. Wij ontkennen niet, dat de Prins de Hervormde beginselen heeft aangekleefd, waarvoor de Schrijver treffende bewijzen bijbrengt; maar willen alleen het ongegronde aanwijzen van het besluit door hem uit des Prinsen toezegging van gewetensvrijheid aan de Nederlanders getrokken.

Men mag als zeker aannemen: dat het verlangen van Don CARLOS om deel aan het bestuur te hebben, zijne afkeuring van den gang der regering, en zijne met die van FILIPS strijdige inzigten omtrent de Nederlandsche zaken, de oorzaken zijn geweest van de tweespalt tusschen vader en zoon, en van de strenge maatregelen tegen den laatsten. DE CASTRO is van oordeel: dat de komst van Don CARLOS in de Nederlanden tot het bijleggen der burgertwisten zou gediend hebben, en dat FILIPS de nagedachtenis van zijnen zoon heiligde, door ten laatste over de Zuidelijke Nederlanden een Vorst uit het Huis van Oostenrijk aan te stellen, tot behoud van het nog overgebleven gedeelte. Maar de gevallen stonden niet gelijk, en wij bevatten niet, hoe Don CARLOS Bestuurder dezer Gewesten had kunnen worden. De Aartshertogen ERNST en ALBERT verschenen hier op last van den Koning. Aan den laatsten, met FILIPS' dochter gehuwd, werden de Nederlanden afgestaan. Maar Don CARLOS, wiens staatkundige en godsdienstige beginselen tegen die van zijnen vader indruischten, kon door FILIPS, die zelfs schroomde hem met zich herwaarts te nemen, nimmer aan het hoofd dezer Gewesten worden gesteld. Slechts in weerwil van zijnen vader, kon hij zich naar Nederland begeven; want zijne maatregelen moesten noodwendig tegen die des Konings zijn gekant. Voor het wèlslagen zijner ontwerpen leverde ook het tijdstip, waarin hij hier zou verschenen zijn, weinig kans op; want op het einde van 1567, en in het begin des volgenden jaars, was de Hertog van ALBA, door eene geoefende en geharde legermagt ondersteund, onbepaald meester. Het verbond der Edelen lag

geheel verbroken. De vrienden van Don CARLOS zuchtteden in de gevangenis, of waren voortvlugtig en verbannen. Zou dan zijne komst de verbijsterde ingezetenen tot opstand hebben gebragt, die bij den inval van LODEWIJK VAN NASSAU in Groningerland, en bij den daarop volgenden togt van den Prins van ORANJE door Braband, zich niet durfden roeren? Zouden de Spaansche soldaten den Veldheer, aan wien zij gehecht waren, zijn afgevallen om zich bij Don CARLOS, den opstandeling tegen hunnen Vorst, en begunstiger der gehate ketters, te voegen? Of, indien hij aan de gevangenneming in Nederland en overvoering naar Spanje ware ontsnapt, zou hij dan zich onder de vanen van LODEWIJK en WILLEM VAN NASSAU geschaard, en bij Heiligerlee, Jemmingen, en aan de Maas tegen zijns vaders krijgslieden gestreden hebben? Doch, wie zal de uitwerkselen van Don CARLOS' verschijning op onzen bodem kunnen bepalen; wie zeggen welke ontwerpen er broeiden, in het door misnoegen en wrevel verhitte brein van den jeugdigen Vorst? Bij al de jammeren hier toen verduurd, is Neêrlands grond gespaard gebleven van een openlijken krijg tusschen vader en zoon, die in woede en wreedheid aan dien welke eenmaal tusschen MARGARETHA VAN BELJEREN en haren zoon gevoerd was, niets zou hebben toegegeven.

Het komt ons echter twijfelachtig voor, of Don CARLOS wel 't voornemen heeft gehad om naar de Nederlanden te gaan, en zich aldus tot openbaren tegenstander van zijn vader te stellen. In de brieven die na zijn vertrek moesten verzonden worden spreekt hij van deze Provinciën niet; maar ontboezemt slechts klagten over de behandeling hem aangedaan. In die aan de Grandes, Raden en Gemeenten vraagt hij zelfs hunne meening: in welk oord der wereld, buiten het Rijk zijns vaders, hij zich het voegzaamst konde vestigen. Er is dan evenveel grond voor de onderstelling, dat hij, bij zijne vlugt uit Spanje, voornemens was zich naar Weenen te begeven, werwaarts de genegenheid voor zijne nicht hem riep, en van waar hij, door tusschenkomst van zijn Oom, hopen mogt zijn vader tot gematigder gevoelens jegens hem te stemmen.

Intusschen, dat de Schrijver somwijlen te ver gaat werpt de gronden, die hij ten voordeele van Don CARLOS' karakter

en gedrag bijbrengt, niet omver. Aan de getuigenissen van kundige en achtingwaardige tijdgenooten, die niet ten oogmerk hadden over Don CARLOS te schrijven, maar als in het voorbijgaan zich gunstig over hem uitlaten, zal men meer waarde moeten hechten, dan aan die van hen wier pen door gunst of vrees bestuurd werd. De lof door een hunner, die Don CARLOS allerlei slechts aanwrijft, aan FILIPS III, over wiens onbekwaamheid tot de regering zijn vader zelf zich uitliet, in deze woorden gegeven: »Spanje mag zich gelukkig rekenen, de groote ramp ontkomen te zijn van zonder mannelijken erfgenaam te blijven, want zoodanig een was de Koning onze Heer Don FILIPS III, in wien de hemelsche goedheid met milde handen hare godsdienstige, regtvaardige, onbekrompene, standvastige, weldadige, heerlijke giften, het grootste Rijk waardig, heeft uitgestort, en die eindelijk de zoon van zijns vaders rijpere en verstandige jaren was; voor alle eeuwen een zeldzaam voorbeeld van deugd en gehoorzaamheid (*)." — die ergerlijke lof wettigt het wantrouwen van DE CASTRO omtrent Schrijvers door het hof betaald, en die uit vrees voor de Inquisitie de waarheid moesten verbergen (†).

Aan LLORENTE legt hij ten laste: dat deze zonder oordeel, en zonder de reine bronnen te hebben geraadpleegd, over Don CARLOS spreekt, en in zijne zucht om dezen te schandvlekken zoo veel hij kan, de gestrenge maatregelen van FILIPS jegens zijnen zoon verontschuldigt. Dat Don CARLOS de Protestant-

---

(*) Deze om zijne botheid berugte Vorst heet in zijn grafschrift: *Augustus, Maximus, Pius, omnium virtutum exemplar.* Een bewijs, onder meer, dat grafschriften nooit liegen!

(†) Het is dan ook de vraag: wat LUIS DE CABRERA over Don CARLOS zou geschreven hebben, indien hij zich vrij had kunnen bewegen? Althans is het zeker, dat hij zijn werk over »het leven van FILIPS II", dat in 't gemeen geacht wordt met het jaar 1583, bij de terugkomst des Konings uit Portugal, af te breken, heeft voortgezet; zelfs met bijvoeging van de eerste jaren der regering van zijnen zoon. Daar hij in dit vervolg zijne pen meer den vrijen loop liet, werd al wat hij over het gebeurde in Arragon geschreven had weggeschrapt en in de plaats daarvan iets geheel anders en in een gansch anderen geest gesteld, met bevel om het op die wijze te doen drukken; dat echter, daar DE CABRERA kort daarna stierf, is achtergebleven. (*Varios de historia. Bibliotheca de la Academia de historia.* pag. 27.)

sche leer heeft aangekleefd, moeten wij met den Schrijver, uit SUAREZ' brief en uit de verklaringen van ESPINOZA, aannemen. Aan den Nuntius van den Paus, die hem naar de redenen van 's Prinsen gevangenneming kwam vragen, kon de Kardinaal eene zaak te kennen geven, welke voor anderen verborgen moest worden gehouden, tot vermijding van het vreeselijk opzien, dat ongetwijfeld zou zijn verwekt als 't bekend ware geworden dat de zoon en bestemde opvolger van den strengen Roomsch-Katholieken Koning-zelf ketterseh was bevonden. Maar de overtuiging door FILIPS omtrent 's Prinsen godsdienstige gezindheid verkregen, en het berigt van diens voornemen om te vlugten, moesten dan ook in zijn oog de tegen hem genomen harde maatregelen wettigen.

Om FILIPS van den moord zijns zoons vrij te spreken, beroept men zich op de in onze dagen in het licht gegeven brieven van buitenlandsche Gezanten, te dien tijde uit Madrid geschreven, waarin geen spoor te vinden is van 's Prinsen gewelddadigen dood. De vraag is echter: of ook zij niet misleid zijn geworden, en of het hun gegeven ware tot de wezenlijke toedragt der zaak door te dringen; die voor allen, behalve voor de ingewijden in dit treurspel, met den sluijer des geheims moest bedekt blijven; om niet te zeggen dat de vrees voor FILIPS ook hunne tong moest boeijen, al hadden zij iets vermoed? Geen wonder alzoo, dat zij zich vergenoegden met de vermelding van hetgeen ieder weten mogt: de uitbarstingen van onrust en smart waaraan de tot radeloosheid gebragte jongeling ter prooi was. Tegenover hun zwijgen staan de belangrijke wenken van PEREZ en SUAREZ, die, door hunne betrekking op den Koning en den Prins, konden weten wat er gebeurd was, en de verklaring van FILIPS: „dat hij Gode een offer van zijn eigen vleesch en bloed wenschte te brengen". — Daarmede is evenwel de zaak nog niet uitgemaakt: het volledig bewijs voor de schuld of onschuld van FILIPS aan den dood zijns zoons moet nog gegeven worden. Het vinden van het handschrift van PEREZ, waarin het geheim van Don CARLOS' teregtstelling beschreven is, en het onderzoek van hetgeen omtrent den Prins nog in Spanjes boekerijen mag besloten liggen (*), kan eenmaal de wereld over-

(*) *„Si les richesses littéraires que possédaient les abbayes et les cou-*

tuigend doen zien: of WILLEM VAN ORANJE, die gewoon was zijne woorden te wegen, waarheid gesproken hebbe, toen hij aan FILIPS den moord van zijnen zoon verweet; een verwijt, waarop, zoo wel als op de andere zware betichtingen der apologie, het antwoord van het Spaansche hof achterbleef.

Men vrage niet: van welk aanbelang is het, zoo naauwkeurig onderrigt te worden omtrent een Prins, die, welke ook zijne daden en lotgevallen zijn geweest, geen aanmerkelijken invloed op den loop der zaken heeft uitgeoefend? — Hoe vele personen zijn er in de Geschiedenis bekend gebleven, van welke evenmin kan worden gezegd dat zij grooten invloed op den loop der gebeurtenissen hebben gehad! — Het voorgevallene met Don CARLOS is ook niet van geringe beduidenis. Het staat niet op zich-zelf, maar in betrekking tot personen en omstandigheden op welke gedurende drie eeuwen de aandacht gevestigd was, en die in onzen tijd het voorwerp van vernieuwd ijverig onderzoek zijn geworden. FILIPS II en zijn regeringstelsel, door de meesten verworpen, heeft weder in onze dagen verdedigers gevonden, die de afschudding van zijn juk door de Nederlanders veroordeelen, en zelfs van zijne goedertierenheid gewagen. Is 't dan niet belangrijk eenen blik te werpen in zijn huiselijk leven, en zal de kennis van het regtvaardige of onregtvaardige van zijn gedrag omtrent zijn zoon en bestemden opvolger geen invloed hebben op ons gevoelen over een Vorst omtrent wien de oordeelvellingen zoo ver uiteenloopen?

---

vents répandus sur la surface de la Peninsule, eussent été rassemblées avec soin, et placées dans les dépôts publics, lors de la suppression de ces communautés, aucun pays ne compterait d'aussi nombreuses, d'aussi riches bibliothèques, que l'Espagne". Zoo schreef in 1848 een bevoegd beoordeelaar. Men weet dat sinds dien tijd, door de zorg der regering, een schat van oorkonden uit de opgeheven kloosters aan de bewaring en aan het onderzoek van de Koninklijke Akademie voor Geschiedenis te Madrid is toevertrouwd. Maar buiten twijfel ligt nog in de Archiven van bijzondere Gemeenten en aanzienlijke Huizen menig voor de Geschiedenis belangrijk stuk verscholen.

OVER EEN EENVOUDIG MIDDEL OM, REEDS ZES UREN NA DEN DOOD, DEN WERKELIJKEN DOOD VAN DEN SCHIJNDOOD TE ONDERKENNEN.

De met roem bekende ontleedkundige Prof. E. H. WEBER, te Leipzig, hield in het vorig jaar in het Koninklijk Saksische Genootschap der wetenschappen eene voordragt over het herkennen van den waren dood door een teeken, dat ook door niet-geneeskundigen gemakkelijk kan worden waargenomen. Hoezeer de Letteroefeningen voor geneeskundige onderwerpen minder bestemd zijn, is echter dit onderwerp van zulk een algemeen belang, dat een kort uittreksel uit die voordragt velen onzer lezers zeker aangenaam zijn zal.

De meest gewigtige teekenen van den werkelijk aanwezigen dood bestaan daarin: dat de ademhaling en het kloppen van hart en slagaderen ophouden te kunnen worden waargenomen; dat de warmtegraad der ligchaamsdeelen bijkans tot dien der lucht nadert, in welken het ligchaam zich bevindt; dat de vliezen van het oog, vooral het doorschijnend hoornvlies, slap worden; dat het bloed in de aderen stilstaat en stolt; dat de spieren onvatbaar worden om door galvanische prikkels zich zamen te trekken; dat eene drukking op de huid langdurige indrukken overlaat, zoo als ook blijkt uit het plat worden der deelen waarop het ligchaam gelegen heeft; en eindelijk dat er eene eigenaardige lijklucht ontstaat, terwijl later ook nog het begin van rotting uit groenachtige vlekken zigtbaar wordt.

Onder deze teekenen hebben de laatstgenoemden het meest vertrouwen gevonden, en HUFELAND hecht alleen aan de volkomen duidelijk ontwikkelde rotting een beslissend gewigt. Men moet daarom, naar zijne meening, de lijken zoo lang in een lijkhuis laten liggen tot dit teeken van ontbinding aanwezig zijn.

Waar teekenen van volkomen rotting aanwezig zijn, is, uit physiologische gronden, aan geen herleven te denken — maar deze teekenen volgen bij koud weder eerst zeer laat; de teekenen eener beginnende rotting daarentegen zijn moeijelijk te erkennen, en daardoor ongeschikt om als bewijzen van den werkelijk aanwezigen dood te dienen.

In deze onzekerheid vond WEBER eene aanleiding om de aandacht op nieuw op eene handelwijze te vestigen, die hij reeds vóór twaalf jaren tot dat doel had opgegeven. Het middel bestaat daarin: *dat men de huid van den gestorvene, aan eenige deelen welke niet door kleederen bedekt zijn, eene minuut lang met een bevochtigd wollen lapjen of met eenen natten borstel wrijft, en daardoor de opperhuid dunner maakt, terwijl hare buitenste lagen worden weggenomen.* Is de mensch werkelijk dood, dan droogt de huid, gewoonlijk binnen zes uren, maar zeker althans vóór dat er twaalf uren verloopen zijn, op die plaatsen uit, wordt geelachtig-bruin, hard, doorschijnend als hoorn, en ingevallen. Dikwerf ziet men de uitgedroogde bloedvaten met het daarin gestolde bloed aldaar doorschijnen. Is daarentegen de mensch slechts schijndood, dan droogt de huid niet uit, wordt rood vochtig, en bedekt zich met een dun vliesje. Het voordeel van dit kenmerk van den waren dood boven alle anderen bestaat daarin, dat het zeer spoedig na den dood kan worden waargenomen, en dat het zóó duidelijk is, dat een leek in de geneeskunde, ja zelfs een minbeschaafd en onkundig mensch het niet kan miskennen.

WEBER had reeds vóór twaalf jaren een zijner leerlingen opgewekt om de deugdelijkheid dezer handelwijze door eene reeks van proeven te toetsen (*). De uitkomst heeft haar als praktisch en zeker doen kennen. Lijkhuizen bestaan slechts op enkele plaatsen, en daar men er geene vrucht van heeft getrokken (†), is het niet waarschijnlijk dat men ze zal vermeerderen. Door proeven op dieren kan men wel niet bewijzen dat slechts die weder herleven bij welke de huid na wrijving op de bovenvermelde wijze niet was opgedroogd, want daartoe zou men een middel moeten bezitten om ze eenige uren lang in schijndood te brengen. Ondertusschen toonen eenige met een hond, met eene kat, en met eenige konijntjes genomen proeven, bij welke men door onderbinding der groote

(*) C. G. L. KLUGE, *De Cutis exsiccatione certo mortis Signo. Diss. inaug. Lipsiae*, 1842.

(†) WEBER zegt zelfs zeer stellig, dat er uit de plaatsen waar zoodanige lijkhuizen opgerigt en sedert jaren gebruikt zijn, geen geval bekend is geworden, in 't welk een daar bijgezet mensch herleefde, en alzoo van het gevaar om in schijndood, maar werkelijk levend, begraven te worden gered werd.

slagader (*A. abdominalis*), den toevoer van bloed naar de achterpooten zeer beperkt had, dat de huid op die plaatsen waar men ze, aan deze pooten, gewreven had, niet opdroogde, maar rood werd door ophooping van bloed in de haarvaten, en, inwendig vochtig, zich met een dun vliesje overdekte.

MALIKA.

I.

Wie van den grooten Indischen Oceaan de Kust van Malabaar nadert, ontwaart eerst eene bergketen, waarvan de blaauwachtige toppen zich met het azuur des hemels schijnen te vereenigen. Nader komende, ziet hij eene lange rij van minder hooge, en, door de wouden waarmede zij bedekt zijn, donkerder bergen zich amphitheatersgewijze afteekenen tegen de lucht. Eindelijk komt ook het zandige strand, met kokosboomen, uit het schuim der baren te voorschijn. Die boomen, de kenteekenen van een tropisch klimaat, staan in digte groepen langs al de kusten, van Salcetta af tot Ceylon toe, waar zij eene verbazende hoogte bereiken. In de schaduw van hun loof, en in de nog digtere schaduw der banaanboomen, verschuilen zich kleine visschers-dorpen. De hutten zijn zoo laag en wel verborgen dat men op vijf minuten afstands heur bestaan nog niet zou vermoeden. Op al die plaatsen waar de Natuur eene haven heeft gevormd, aan iedere golf, aan de monding van elke rivier, vindt men eene meer of minder bekende stad als Bombay, Goa, Cananore, Cochin, Calicut, Quiloa. Een groot getal kleine souvereinen hebben deze vruchtbare landstreek, waar de rijkste voortbrengselen welig opschieten, onder elkander verdeeld, en leven er in Aziatische weelde en verwijfdheid, onder bescherming van de Oost-Indische Compagnie. De rajah van Travancore is onder die inlandsche vorsten niet de minst bedeelde, want, hoewel zijn rijk maar 140 mijlen lang, en 40 tot 50 mijlen breed is, bevat het eene bevallige verscheidenheid van hooge heuvelen en diepe dalen, in welke, ondanks de gezengde luchtstreek, talrijke stroomen eene voortdurende frischheid verspreiden. De glooijingen der bergen dragen er wouden, die de kostbaarste aromatische gewassen opleveren en rijk zijn aan wierook en sandelhout

Dààr, in het digt gebladert, tusschen welriekende bloemen in, maken de rijk gevederde vogelen hunne nesten; dáár wonen ook talrijke geslachten van apen, altijd geneigd om naar de vlakten af te dalen en de bebouwde velden en boomgaarden te plunderen. Verder, in het diepst der wilde Natuur, zwerven ook, tusschen het hooge gras, de buffel, de olifant en de tijger, die schrik van den Hindo. In de valleijen van Travancore is daarenboven de akkerbouw in bloeijender staat dan in eenig ander gedeelte van het Indische Schiereiland; de regentijd, die er tweemaal 's jaars heerscht, doet de rijst overvloedig rijpen, zonder dat het noodig is de velden kunstmatig te drenken. Nooit gaat de oogst verloren, en de landbouwer, die zich aldus van het noodige voedsel verzekerd weet, kan zich gerust toewijden aan den bouw van zoo vele specerijen en heerlijke vruchten als de Voorzienigheid aan die bevoorregte streken met kwistige hand heeft toebedeeld. Het zou een aardsch paradijs zijn, indien geene zware belastingen den landbouwer en werkman het grootste gedeelte van de opbrengst van hunnen arbeid ontnamen, en hen dwongen een ellendig leven te leiden op den vruchtbaarsten grond.

Dit gedeelte van Indië werd het eerst door de Europeanen bezocht: VASCO DE GAMA kwam in Mei 1498 te Calicut aan wal. Hij vond het land bestuurd door verschillende Hindosche vorsten, waarvan de magtigste de Zamorin van Calicut was. Vóór dat tijdstip echter hadden er reeds vele koloniën van Oostersche Christenen, Joden en Mahomedanen gebloeid en zich vermenigvuldigd. Evenwel bestaat het gros der bevolking uit Hindoos, van de Braminen af tot de Niadis toe, welke laatste nog meer worden verafschuwd dan de Pariaas. De afstammelingen van Europeanen, van Portugezen vooral, zijn er nogtans talrijk, en hetzelfde kan gezegd worden van de Mahomedaansche Arabieren en de door hen bekeerde Marpillaas. Malabaar werd omstreeks 1766 door HYDER-ALI overwonnen: de rajah van Calicut bragt zich-zelven om het leven, en de overige hoofden vlugtteden in het gebergte. Gedurende de worsteling van TIPPO SAIB tegen de Engelschen, verbonden zich vele inlandsche vorsten met de Compagnie, en, toen TIPPO eindelijk een groot deel zijner Staten moest afstaan, werd de provincie Malabaar aan de residentie Bombay gehecht. Men herstelde de Naïrsche hoofden in hunne vroegere

bezittingen, doch niemand hunner kon zijne geldelijke verpligtingen volbrengen. Later werd hun weder alle gezag ontnomen, maar een vijfde van de opbrengst der belasting toegelegd, die sedert geregeld is ingekomen en eene belangrijke som opbrengt.

De bewoners van Travancore kunnen evenmin als hunne naburen beweren voor eerlijk bekend te staan. Men noemt hen leugenaars, trouweloos, doorkneed in allerlei bedrog. Pas heeft een Europeesch vaartuig het anker nabij de kust laten vallen, of het wordt omringd door kanoos en praauwen en met visschers, kooplieden in het klein, en tolken overdekt, De een houdt eene mand met vruchten in de hoogte, de ander draagt een opgezetten kaaiman onder den arm, een derde vent den visch uit die in zijne boot spartelt; maar in de verwarring, die er dan heerscht, mogen de matrozen toezien, dat zij geen dieplood, geen hamer, geen zak met spijkers, of wat het zij, onbewaakt laten liggen; want al wat onder het bereik der bezoekers komt is in een oogwenk verdwenen.

Een tweetal dier eerlijke kustbewoners, broeders, visschers van beroep, hadden zich gevestigd in een klein dorp, nabij Alepe, aan de noordelijke grenzen van het koningrijkje Travancore. Op een avond vlijden zij zich als naar gewoonte ter rust onder eene groep palmboomen, nadat zij hunne netten aan de takken opgehangen en hunne praauw op het drooge gehaald hadden. Weldra had het eentoonig gebruis van de zee hen in slaap gesust. Tegen middernacht stak de landwind op en begonnen de groote bladeren boven hen allengs te ruischen. TIRVALLA, de oudste der broeders, werd wakker, stond op, rekte zich uit, keek naar de lucht en naar de zee, en begon zijne toebereidselen voor de vischvangst te maken. Het duurde niet lang of ook zijn broeder, TIRPATTY, volgde zijn voorbeeld. Zonder een woord te wisselen wierpen zij de netten en riemen weder in hunne praauw en maakten het zeil in orde. Toen zij van den wal zouden steken sprak TIRVALLA:

— Zou 't niet goed zijn als wij de Europesche vaartuigen eens te gemoet gingen? Het is de tijd waarin de Feringhis de kust bezoeken.

— Opperbest! — antwoordde TIRPATTY. — Maar wat kunnen we medenemen om hun aan te smeren?

— Wat oude kokosnoten. 't Zou dwaas zijn aan wijndrinkers noten met goeden melk te leveren.

— Ik kan ook het vreemde beest meênemen, dat we, met zijne kooi, gevangen hebben op die Portugeesche brik die uit China kwam.

— En wat onrijpe bananen zullen onze lading vol maken. Als we goed geluk hebben, hang ik morgen een krans blaauwe lotussen om den hals van god Pouliar.

Toen alles klaar was strooide elk hunner een handvol rijst op de zee, om den watergod te bezweren. Daarop stuwden zij de praauw door de branding heen, en sprongen vervolgens in het ranke vaartuig. Het zeil werd aan den mast van bamboes geheschen, en nu volgde het tweetal zwijgend den bekenden koers. De jongste, die zich op den boeg uitstrekte, keek gedachtenloos naar de sterren, en de oudste stuurde de kiel met den riem dien hij tot roer bezigde. Nu en dan slechts, misschien om den slaap te keer te gaan, zongen zij half luid een eentoonig lied. Een uur vóór het aanbreken van den dag ging de landwind liggen. De broeders streken het zeil, dat zij nu niet meer noodig hadden, en wierpen hunne netten uit; huiverend met hunne naakte leden in de koele morgenlucht. Eensklaps verlichtte de zon den top van een verwijderden berg; en een stroom van roosverwig licht gleed over de hellingen en breidde zich uit over de zee.

— Een zeil! — riep TIRPATTY, terwijl hij met zijn vinger wees naar eene witte stip in de verte.

— Help mij het net optrekken — sprak TIRVALLA. — Er zit een dozijn mooije vischen in de mazen. Die zullen ons meer opbrengen dan dat Muzelmansche vaartuig. Of herkent ge dat puntige zeil niet? De bemanning zal geen koperstuk geven voor onzen Chineschen vogel.

Dus sprekend haalden de broeders het net op, wierpen de gevangen vischen in de praauw en zetteden hun bedrijf voort, terwijl het Arabische schip met gezwollen zeil hen meer en meer naderde. Het was de *Fatah-er-Rohaman* van Mascate, bemand met vijf en twintig matrozen. Die kinderen van ISMAËL beschouwden met zorgelooze blikken de nog verwijderde kust en de kleine praauw die op de baren danste. Op den voorsteven rookte de *Nakoda* of patroon, YOUSOUF-ALI, met groote deftigheid, zijne lange pijp; een bruine kaftan omwik-

kelde zijne geheele gestalte en liet niets van hem zien dan zijne dunne vingers en zijn streng gelaat met een gitzwarten baard. De vorm van het vaartuig, welks achtersteven als de rug van een kemel boven de zee uitstak, terwijl de voorsteven naar de golven dook als de bek van een vogel, en het eenvoudige ruwe tuig, een enkele mast met een enkel zeil, deden bij den aanblik aan de vaartuigen denken die ten tijde van ALEXANDER DEN GROOTE de monding van den Indus kwamen opzoeken en den Indischen Oceaan beploegden. Door de mousson voortgestuwd, volbragt de Nakoda YOUSOUF telken jare de reis van Mascate naar Travancore, zonder ooit een kompas te raadplegen. Het instinct en de overlevering vervingen bij hem de wetenschap. Nu wetende dat zijn schip zich bevond op dertig mijlen ten westen van Alepe, de plaats zijner bestemming, behoefde hij volstrekt geene inlichtingen te vragen van de beide visschers, die ook van hunnen kant bijkans niet op zijn vaartuig letteden, hoewel dit regt op hen aanhield, zóó zelfs dat de praauw eenigermate in gevaar kwam van overzeild te worden.

Toen het Arabische vaartuig op omstreeks eene kabellengte afstands van de visschers was, zette een der matrozen zijne handen voor den mond, en vroeg: »of zij eene goede vangst hadden gehad?"

— Eene heerlijke vangst! — antwoordde TIRVALLA, verheugd omdat hij hier tegen alle verwachting koopers dacht te vinden. Doch, op 't oogenblik dat hij oprees en met de beide handen eene mand vol visch vertoonde, wierp hem de matroos een oude dweil vlak in 't aangezigt. Deze onaardige grap deed de gansche bemanning uitproesten van lagchen. TIRVALLA slaakte een kreet van woede, en week achteruit, maar viel op het boord der ligte praauw, zoodat zij kantelde en hij met zijn broeder in zee stortte. Dat ziende beval dan toch de Nakoda, hun een paar touwen toe te werpen. De twee visschers, weder boven gekomen, werkten de praauw met ingespannen kracht weêr overeind, elkander er in, en begonnen hun zeil, dat door den mast van bamboes drijvend was, en hunne riemen en kokosnoten op te visschen; maar de Chinesche vogel in zijne kooi, en de netten waren in de diepte verdwenen, en de gevangen visschen hadden niet verzuimd van de gelegenheid gebruik te maken om hun element weêr op te zoe-

ken. Toen zij dat opmerkten grepen de broeders de hun toegeworpen touwen en klauterden aan boord van den Arabier. YOUSOUF zag hen zonder deernis aan, en, toen hij hen een oogenblik bekeken had, ging hij onverschillig naar het achterdek terug en zette zich daar op zijn gemak weêr neder.

— O, Nakoda! — riep TIRVALLA uit, als een wanhopige de handen wringende — wij hebben alles verloren! Wat hebben wij gedaan om zoo te worden mishandeld? onze netten, onze vogel, onze visch, alles is weg!

— Waar zullen we nu rijst van koopen voor onze kinderen? — kermde TIRPATTY, ofschoon hij evenmin gehuwd was als zijn broeder. — Edelmoedige Nakoda! heb medelijden! uw volk heeft ons in armoede gedompeld!

— Om hun geklag meer kracht bij te zetten, snikten de broeders en sloegen zich op de borst, en wierpen zich op het dek; besloten, zoo als zij zeiden, om te sterven voor de oogen der onbarmhartigen, die weigerden hun regt te doen.

YOUSOUF ledigde een kop moka, trok een paar malen aan zijne pijp, vestigde toen zijn kouden blik op de broeders, en sprak:

— Zwijgt, honden! Daar zijn ropijen: tien voor uwe netten, die er geen vijf waard zijn, en vijf voor den visch, en vijf voor den schrik. Pakt u er mede voort, en zorgt dat ge mij nooit weder in den weg komt.

— En mijn vogel, die mooijer was dan de faisant uit onze bosschen, en geleerder dan de papegaaijen van Malssour; mijn Chinesche vogel, zonder wedergade, wat geeft ge mij dan daarvoor? — kermde TIRPATTY.

— Laten we de twintig ropijen nemen! — fluisterde TIRVALLA zijnen broeder in — want hij verandert van gedachten, en mogt ons zonder iets over boord doen werpen.

Deze opmerking kwam bij den oudsten broeder op door het zien van de wolk die op het voorhoofd van den Nakoda zamentrok. De broeders raapten de beurs op, die YOUSOUF hun met minachting toewierp, en sprongen weder in hunne praauw.

Voortgestuwd door een aanwakkerenden wind, had de Arabier weldra de reede en de ankerplaats van Alepe bereikt, en de visschers volgden hem daar om nieuwe netten koopen, in de plaats van die welke zij verloren hadden.

— Alles wèl ingezien — sprak TIRPATTY, toen zij geland wa-

ren — is onze dag niet slecht; want met twintig ropijen kunnen we vrij wat doen.

— Ja — antwoordde TIRVALLA; — maar we zouden nog beter zaken hebben gedaan als hij ons ook den Chineschen vogel vergoed had, en ik scheld hem den trek die ons gespeeld is nimmer kwijt.

Op dit zeggen keek TIRPATTY zijnen broeder aan met den uitroep, in de taal der Malabaarsche visschers: »Die geduld heeft, krijgt eene kans."

II.

Zoodra het schip het anker had laten vallen, begaf YOUSOUF zich aan wal. Het was ongeveer middag; slechts eenige Hindoesche kooplieden, tot aan den gordel naakt en tegen de zonnestralen beschut door platte en ronde parasols, waren nog op het strand te zien, terwijl geen spoor van arbeid vernomen werd, daar alle bezigheid op dit heetste uur van den dag stil stond. YOUSOUF volgde de lange en schoone laan, die van de zee naar de stad geleidt, ging de bazaars door, en bereikte, zonder zich ergens op te houden, het einde van de voorstad en een grooten tuin, in het midden van welken een met palmbladeren gedekt huisje stond, tusschen eene groep kokosboomen, en eene groep vijgenboomen met groote vruchten, om wier zware takken de ranken woelden der slingerplant die de Malabaarsche peper geeft. De Nakoda ging behoedzaam voort, langs de heg die den tuin van den weg scheidde; nu eens keek hij om of iemand hem volgde, en hief dan weder zich op zijne teenen omhoog om over de heg te gluren. Eensklaps begonnen zijne zwarte oogen te schitteren, toen hij een jong meisje ontdekte, zittende aan den rand van eene bron. Het was MALIKA, de dochter des tuinmans, die daar was ingesluimerd, met het hoofd op de handen, in de bevallige en natuurlijke houding die een schilder zou uitkiezen om den slaap voor te stellen.

Ziedaar — sprak YOUSOUF bij zich-zelven — ziedaar de bekoorlijke bloem, wier ontluiken ik sedert drie jaren bespiedde. Moge ik sterven, eer een ander dan ik haar plukt! —

Terwijl hij dus sprak, zag hij van het andere einde des tuins een Hindo, zittende op den rug van een olifant, lang-

zaam naderen. Toen deze tot voor het jonge meisje gekomen was, tikte hij den olifant met zijnen stok zachtkens op den nek, en terstond hief het dier zijn snuit op, plukte van eene bloemrijke acacia een tak af, zwaaide dien een paar malen heen en weder, en liet hem toen vallen op het hoofd van MALIKA. Het jonge meisjen ontwaakte, zag op, en zeide glimlagchende: — Wel zoo, SOUBALA! zijt gij daar? Ik dank je voor het geschenk! Daar hebt ook gij wat!

En zij wierp het schrandere dier een goudgelen banaan toe.

— En krijg ik niets? vroeg de Hindo. — Zelfs geen vriendelijk woord? Men heeft wel lekkers over voor den olifant, maar geen enkelen blik voor den armen mahout (*).

— SOUBALA! — hernam het schoone meisje — zeg aan uwen meester CHERUMAL, dat het niet 't beste middel is om een jong meisje te behagen, haar zonder reden te komen storen in haren slaap.

Het dier bewoog zijn snuit, ten bewijze dat hij haar begrepen had, en boog zich met zooveel gratie als zijn zwaar ligchaam gedoogde. Daarna, op bevel van zijnen geleider, die door zulk eene koude ontvangst niet tot blijven werd aangemoedigd, vervolgde hij zijnen weg. CHERUMAL, de mahout, zag meer dan eens om, in de ijdele hoop dat het meisje hare harde woorden door een vriendelijk gebaar weêr zou goedmaken, en de olifant zag ook om, alsof hij zich met weerzin van MALIKA verwijderde.

Gedurende dit onverwacht tooneel had YOUSOUF, steeds achter de heg verscholen, de bevallige Indiaansche bewonderd. Zoodra de mahout den hoek van het pad om was, en het gekraak der takken onder den zwaren stap des olifants zich niet meer hooren deed, schoof YOUSOUF zacht door de heesters en bladeren heen en naderde het meisje. Nu werd MALIKA geheel en al wakker en deed zij hare groote zwarte oogen met de lange zijden wimpers wijd open. Geen kreet van angst, geen gebaar van misnoegen ontsnapte haar; doch, terwijl zij den sluijer, die gedurende den slaap van haren boezem was geschoven, weder te regt bragt, begaf zij zich langzaam naar het huisjen en bleef voor de deur staan. De verschijning van den Arabier had eene gansch andere uitwerking

(*) Indische naam van den geleider of koraak van een olifant.

op haar gehad dan de tegenwoordigheid van den mahout: zekere aandoening had hare gebronsde wangen rood gekleurd, en haar blik scheen te vragen: »Wat wilt gij? wat kan ik voor u doen?"

De Nakoda begreep dien blik; hij stapte stoutweg naar MALIKA, groette haar met een bijna onmerkbaren glimlach, terwijl hij de hand aan zijn voorhoofd bragt, en legde een gouden armband voor hare voeten neder. Hij ten minste had niet, even als de kornak, zonder eenige reden den slaap der schoone gestoord! De kortste weg tot het hart van eene arme en ongekunstelde maagd van de kust van Malabaar kwam hem voor die te zijn van een vorstelijk gedrag. Aan zijn geschenk paarde hij eenige gevoelvolle gebaren, en toen verwijderde hij zich, zonder een woord te spreken; zich verlatende op de overredingskracht van het kleinood, dat in de zonnestralen glinsterde. Als een vogel, aangetrokken door 't zien van eene schoone vrucht, zoo boog MALIKA zich nu naar den armband. Nooit had ze een zoo rijk versiersel aanschouwd; zij zag er met verrukking en verbazing op neder. Na een poosje geaarzeld te hebben, raakte zij hem aan, nam hem op en deed hem om haren arm en maakte hem weder los, maar deed hem nogmaals om en af, en verborg hem haastig onder haren sluijer, toen het naderend loeijen der buffels de terugkomst van haren vader aankondigde, die een naburig veld had geploegd. De oude tuinman keerde met zijn gespan langzaam naar huis. De geduldige dieren bleven voor de woning stilstaan. MALIKA hielp haren vader hen van hun juk ontdoen. Zonder 't te weten vervulde zij dien dag met bevalligheid deze taak die meer voegde aan eenen man dan aan zulk een jong en teeder meisje. Het was haar te moede als of andere oogen dan die van haren vader op haar gevestigd waren; een ongekend gevoel deed haar het hart kloppen; nooit had zij zoo veel van haren ouden vader gehouden, en toch stond haar nu een ander beeld voor den geest. Die zelfde vreemdeling was haar vroeger meer dan eens verschenen; hij zwierf dan stil en peinzend om den tuin rond.... zouden het de bloemen en vruchten zijn geweest die hem hadden aangetrokken?....

— Neen! — antwoordde de armband — gij alleen waart het.

Toen de buffels van het juk waren ontlast, vloog het meisje

heen om voor haren vader een schotel met rijst te halen. Over de sneeuwwitte korrels goot zij eene saus met roode peper toebereid. De oude man proefde er met graagte van, en, terwijl hij zich op zijn gemak zette om zich het maal goed te doen smaken, wendde hij zijn gerimpeld gelaat naar de frische wangen zijner dochter en sprak:

— Die schotel, mijn goed kind! is weer uwer waardig; een doode zou er van herleven. Ge zijt toch de troost en de steun mijns ouderdoms en mijn trots ook, MALIKA! Hoe arm en ellendig zou ik zijn, als ik u niet had!

MALIKA ontroerde; maar den volgenden middag keerde YOUSOUF naar den tuin terug, en even als gisteren en in de zelfde houding vond hij haar aan den rand van den put gezeten. Sliep zij inderdaad? Of sloot zij de oogen slechts om wakende van hem te droomen? Deze vraag onbeantwoord latende, naderde hij behoedzaam en legde op den rand van den put twee oorringen neder, die bij den armband behoorden. Toen het jonge meisje de oogen opende en hare hand naar de versierselen uitstak, was de Nakoda reeds verdwenen.

III.

In afwachting dat de nieuwe netten gereed kwamen en zij weder naar zee konden gaan, liepen de twee visschers reeds een paar dagen zonder iets te doen aan het strand heen en weder. Dat leven mishaagde hen zeer, en zij maakten er geen geheim van, dat de gezagvoerder van den *Fatah-er-Rohaman* hen met opzet in volle zee had overzeild, en bovendien gedreigd had hen te mishandelen als zij zich niet met eene kleinigheid tevreden stelden. Maar YOUSOUF bekommerde zich weinig over 't geen men van hem zeide. Slechts twee zaken hielden hem bezig: zijne lading spoedig vol te krijgen, en niet te vertrekken zonder MALIKA. Dagelijks bragt hij nieuwe geschenken naar den rand der bron, en waagde nu en dan ook zich te vertoonen, en maakte dan beteekenisvolle gebaren tegen het onnoozele meisje.— Die bezoeken en geschenken bleven niet zonder uitwerking op MALIKA. Eindelijk besloot zij zich ook aan den vreemdeling eens te vertoonen in al den luister der versierselen die zij van hem gekregen had. Haar sluijer kon immers voor anderen die kleinoodiën verbergen, die te rijk waren voor de

arme tuinmansdochter, doch waarmede zij wel pralen mogt voor hem die haar waardig had gekeurd ze te dragen.

Na den volgenden dag een vol uur aan hare kleeding te hebben besteed, nam MALIKA eene mand met vruchten op het hoofd en stapte met luchtigen tred naar de bazaar. 't Was nog vroeg in den morgen, en juist was de Nakoda naar den oever van het kanaal gegaan, waar de stapels hout lagen voor den scheepsbouw. Dat kanaal, hetwelk met al de waterleidingen der stad in verband staat, is breed, maar ondiep; in zijn water vooral liggen de balken die uit de bosschen van het binnenland derwaarts zijn gebragt. Een vijftal olifanten, van den rajah van Travancore, worden dagelijks gebruikt om de verkochte balken op den oever te halen. Onder het lommer der kokosboomen, die het kanaal weêrzijds met een bekoorlijken muur van groen begrenzen, zat YOUSOUF te waken over het ophalen van 't door hem gekozen hout.

Dat werk geschiedt op de volgende wijze: de mahout of kornak doet den olifant, waarop hij gezeten is, in het water gaan, en reikt hem een dik touw of kabel toe, met eene lis aan het einde. De olifant neemt den kabel aan, schuift de lis onder den hem aangewezen balk door, trekt het touw aan, en vervolgens achteruit gaande, haalt hij den balk op het drooge, die somtijds zoo zwaar is dat geen twintig man dien zonder hefboomen en dommekrachten zouden kunnen bewegen. In de Fransche oorlogshavens moesten de tot de galeijen veroordeelde misdadigers dikwijls ook een dergelijken arbeid verrigten; daarom noemen de Fransche zeelieden die olifanten: de galei-slaven van den rajah van Travancore.

Het grootste en sterkste der dieren, die onder het oog van YOUSOUF aan het werk waren, was die zelfde SOUBALA, die, door zijn kornak CHERUMAL geleid, zoo aardig acacia-bloemen aan de slapende MALIKA kon toewerpen. Toen het zijne beurt was om in het kanaal te stappen, trad hij statig als een wandelende toren voort, terwijl hij den kabel in zijn snuit heen en weêr slingerde.

— Dezen! — zeide CHERUMAL, hem met den vinger een buitengewoon grooten balk aanwijzende.

Het gehoorzame dier deed onmiddellijk zijn kabel om den balk heen en poogde dien op te heffen; maar na eene vergeefsche poging, scheen hij, met een schuinschen blik op zijn kornak, te willen zeggen: »Gij wilt het onmogelijke".

In plaats van door dit stomme verwijt bewogen te worden, gaf CHERUMAL hem met zijn ijzeren haak een vrij harden slag. Het goede dier poogde op nieuw den balk te verwikken, die met het einde diep in den kanaalgrond zat; maar te vergeefs.

— Toe, SOUBALA! — riep CHERUMAL, terwijl hij het kolossale beest voortdurend sloeg. — Houd u goed! Toon wie ge zijt! sterkste van alle olifanten uit de bosschen van Travancore! Toe! Toe!

De mahout schreeuwde hard genoeg om de voorbijgangers opmerkzaam te maken. Weldra groeide de menigte rondom hem aan. De olifant bleef eenige minuten onbewegelijk staan, en scheen al zijne krachten tot eene laatste inspanning te verzamelen. Ook CHERUMAL haalde van zijn kant adem, en antwoordde slechts met gebaren op de raadgevingen, die hem van alle kanten werden toegeroepen.

— Laat hem verder in 't water — riep de een — daar staat hij vaster!

— Laat hem wat meer op 't drooge — schreeuwde een ander — hij glijdt in den modder uit!

— Dat balkje krijgt hij er nooit uit! — schreeuwde een derde, met al de opgeruimdheid van iemand die zich in de verlegenheid van anderen verheugt.

— Voor zoo'n monster is niets onmogelijk! — zeide een bedelaar met een paar beenen even zoo dik als de pooten van den olifant. — Als ik maar gezond was, zou ik de plaats van dien onhandigen kornak innemen, en den balk in een oogwenk op het drooge brengen.

Al dat gepraat en geschreeuw hinderde den kornak, maar wekte ook zijne eigenliefde in hooge mate op. Hij dreef en sloeg het dier zoodanig met den haak, dat het eindelijk zijn geduld verloor en door een krachtigen slag in het water zijn misnoegen kenbaar maakte.

— SOUBALA! SOUBALA! — riep CHERUMAL, bevend van schaamte en drift — zult ge mij schande aandoen voor 't oog van al die menschen? Zijt ge dan de koning der olifanten niet meer? Wie heeft u onderwezen sedert den dag dat ge nog klein door de jagers gevangen werdt? Probeer het nog eens, SOUBALA! en ik zal je morgen meênemen naar de schoone MALIKA.

't Was of die laatste woorden eene tooverkracht uitoefenden

op het edele dier; hij gaf zulk een geweldigen ruk aan den balk, dat hij dien van den bodem van 't kanaal losmaakte; doch op hetzelfde oogenblik viel het blok weder neêr: de taak was te zwaar. Woedend over het mislukken van zijne poging, stak hij nu zijn snuit regtstandig in de hoogte en slaakte een donderend geloei. De menigte werd bang; want eens in woede ontstoken, keert de olifant spoedig tot zijne wildheid terug; zijne eerste uitbarsting treft dan gewoonlijk den kornak, dien hij uit instinct voor de oorzaak houdt van de slavernij en den dwaang-arbeid.

CHERUMAL begreep in welk gevaar hij verkeerde; maar zijn eergevoel (elke betrekking heeft 't hare) gebood hem alles te doen om meester te blijven. Op het oogenblik echter dat de arme Hindo den olifant met de uiterste middelen van geweld tot nieuwe krachtsinspanningen wilde aansporen, bedaarde SOUBALA plotseling. Zijne bewegingen werden stiller, hij drilde zijn tromp niet meer als eene vreeselijke knods; eene zachte stem, naauwelijks gehoord, had hem zijne kalmte wedergegeven: het was de stem van MALIKA; de menigte die elkander bij het kanaal verdrong, had haar aangetrokken, en weldra had zij het in vergelijking blank gelaat des Arabiers onder de donker gekleurde Hindoos ontdekt. Zoo was zij de plek genaderd, waar SOUBALA stampvoette.

— O, CHERUMAL! — zeide zij tot den kornak — gij moet den armen SOUBALA wèl hebben mishandeld, dat hij zoo boos is.

— Kan ik het helpen! — stamelde CHERUMAL, half in tranen — is het mijne schuld dat die Nakoda 't in zijn hoofd heeft gekregen om balken te kiezen die vijftig jaar in 't kanaal liggen, omdat niemand ze er uit kon halen?

— Hij mag kiezen wat hij betalen kan — antwoordde MALIKA. — En gaat ge daarover huilen in 't gezigt van gansch Alepe? Dát ontbreekt er nog aan!

— Als ik weende, zou 't van toorn zijn — hernam de mahout, terwijl hij zijn olifant weder in het kanaal bragt.

Na veel moeite slaagde nu, tot elks verbazing, het dier er in den balk op te heffen en uit het kanaal te slepen naar de bestemde plaats. De verschillende bewegingen, die zoo wèl oordeel als kracht vereischten, werden trouwens uitgevoerd onder de leiding van CHERUMAL, wiens haak-stok dezelfde werking op den olifant had als het roer op een vaartuig. De

toeschouwers, die nu weêr zonder vrees rondom het zegepralende dier drongen, juichten het toe en klapten met geestdrift in de handen. MALIKA bleef eene wijle in den kring onbewegelijk staan; maar het koeltje speelde onder den sluijer die haar bedekte, en de geschenken des Arabiers blonken in de zonnestralen.

YOUSOUF had haar herkend, en beschouwde haar met bewondering. Een oogenblik gaf MALIKA toe aan het streelend gevoel van zoo bewonderd te worden, en deed het besef dat zij schoon was, de gedachte wijken aan de onwelvoegelijkheid van zich dus te vertoonen; maar de gedachte ook aan YOUSOUF, die altijd zoo bescheiden handelde, deed haar zich spoedig terugtrekken, en zij verdween tusschen de menigte als eene ster tusschen de wolken.

Eenige dagen lang werd er in de bazaar over niets anders gesproken dan over SOUBALA; men verzekerde dat een jong meisje hem had betooverd, en dat CHERUMAL zelf aan de toovermagt van het meisje geloofde.

— Zij bewijst mij weinig genegenheid — sprak hij treurig in zich-zelven — maar beminnen moet ik haar toch. Als ik haar niet zie heb ik duizend dingen te zeggen, en als ik haar zie heb ik geen woord. Zij heeft mij uit een groot gevaar gered. Zonder haar ware ik verloren geweest, en toch heb ik haar laten gaan zonder een enkel woordje van dank! Domkop, die ik ben... Ja, MALIKA! ik ben en blijf een domkop, maar de toovenaars (*kunishans*) van Malabaar hebben u krachten gegeven waarmede gij de knappe lui even goed beheerscht als de domkoppen.

Zoo mijmerende ging hij met zijn olifant naar het kokosbosch, waar sommige mahouts gewoon zijn hunne dieren te voêren. De anderen gaan daartoe naar de karavansera van Alepe; een vervallen houten paleis. In het beeldhouwwerk waarmede het versierd is, herkent men de phantastische scheppingen der Indische kunst, door inmengselen van den Moorschen stijl gewijzigd. Het gebouw ligt tusschen het strand en de stad in eene groote met boomen omgeven vlakte. Op het balkon der tweede verdieping vermaken de vreemdelingen zich dikwijls met naar de olifanten te kijken, die dan onder de leiding der kornaks hunne kunsten verrigten.

Toen CHERUMAL zijn dier met een der achterpooten aan

een zwaren palmboom had bevestigd, plaatste hij een ontzettenden hoop kokosbladen, versch gras en bamboes-takken voor hem, en strekte zich daarna zelf in de schaduw uit, meer om te peinzen dan om te slapen. Ook SOUBALA, zoo ras hij zijn voeder — eene genoegzame hoeveelheid voor tien karrepaarden — naar binnen had gewerkt, ging op zijne manier zijn middagslaapje doen: hij bedekte zijn rug, nek en kop met bladeren en takken tegen het steken der vliegen, en bleef zoo onbewegelijk staan op zijne vier zware pooten, die veel hadden van boomstammen, zoodat men het dier van verre had kunnen aanzien voor eene dier hutten op palen, die de houthakkers in de bosschen opzetten.

De geschiedenis der olifanten is bekend genoeg; zij beslaat een deel der jaarboeken van de grootste oude Natiën der wereld, en vloeit zamen met de levensbeschrijvingen der beroemdste veldheeren. ALEXANDER *de Groote* was, zegt men, de eerste Europeër die een olifant bereed; en hij deed er een groot aantal van naar Griekenland overbrengen. PYRRHUS gebruikte den olifant in den veldslag bij Tarente. De Grieken en Romeinen leerden weldra voor die logge, maar goede dieren geene vreeze te koesteren, en openden hunne gelederen voor hen. Zij lieten hen ongedeerd voorbijgaan, en rigteden hunne pijlen en lansen uitsluitend tegen de kornaks. Sedert de invoering van vuurwapenen verdwenen de olifanten van het slagveld; maar zij worden nog gebezigd tot het overbrengen van levensmiddelen en krijgsbehoeften.

Als een rajah een bijzonder persoon ten gronde wil rigten, doet hij hem een olifant present. De uitgaven die de burger zich voor het onderhoud van het dier moet getroosten, gaan weldra zijne krachten te boven, en hij kan er zich niet van ontdoen, zonder den schenker te beleedigen en den luister te verliezen, dien zulk een geschenk hem in de oogen zijner landgenooten geeft.

IV.

Den volgenden morgen, vóór zons-opgang, klom MALIKA's vader in zijne kokosboomen om te plukken. Gewapend met eene kleine bijl hieuw hij eene soort van trap in het loof tot in de bladerenkroon die den top van elken boom versiert. De

atmospheer was zacht maar frisch; de raven begonnen breede kringen in de lucht te beschrijven, de wouwen schuddeden den dauw van hunne vlerken, en de zwarte koekoek deed zijn schreeuw hooren, die zoo veel overeenkomst heeft met de menschelijke stem.

MALIKA lag op eene mat met open oogen te droomen.

Daar kwam CHERUMAL, op zijnen olifant, voorbij de heg rijden, en de oude man zag hem.

— Wel zoo — zeide hij — dat is een regt genot om op dit uur de morgenlucht in te ademen, gezeten als een rajah op den rug van een olifant.

— Och, elk beroep brengt zijn lief en zijn leed en gevaar meê — antwoordde CHERUMAL. — Ik ben er gisteren goed afgekomen.

— Wat is er dan gebeurd? kreeg SOUBALA eene gril?

— Eene gril, neen, maar een aanval van woede, die slecht voor mij zou afgeloopen zijn zonder de tusschenkomst van uwe lieve dochter. Één woord van haar was voldoende om hem weêr tot bedaren te brengen.

— Ja, 't is een wonderbaar meisje! — riep de oude man uit. — Beken het maar, CHERUMAL! dat ze haars gelijke niet heeft in heel Travancore.

— Dat zal wel waar wezen! Haar blik en hare stem betooveren menschen en dieren. Ieder zegt het ook dat zij de geheimen der tooverkunst verstaat.

— Die heb ik haar toch niet geleerd; ik ben geen toovenaar, mijn goede CHERUMAL!

— En ik ook niet. Integendeel, ik ben een domkop — ging CHERUMAL voort. — Gisteren heb ik geen enkel woord kunnen vinden om uwe dochter te bedanken; maar door daden wil ik haar mijne erkentelijkheid betoonen. Wees gij zoo goed haar dit klein geschenk te geven: — het eenige kleinood dat mijne goede moeder nagelaten heeft.

Dit zeggende, reikte hij den grijsaard een koralen halsketting toe.

— Gij hebt een goed hart, mijn zoon! — sprak de oude man vriendelijk. — MALIKA zal u dankbaar zijn voor uw geschenk.

— Och, neen — hernam de mahout — zij bemint mij niet! Als zij er in toestemt de ketting te behouden, zal ik heel blij

zijn. Zeg aan MALIKA dat ik haar niet weêr met mijne bezoeken zal lastig vallen; maar als ooit het bijzijn van den armen mahout haar niet hinderlijk mogt wezen, laat zij dan die ketting omdoen; dan zal ik alles vergeten wat ik geleden heb.

De oude man verstond de laatste woorden maar half; doch zag den mahout evenwel met verwondering aan, terwijl deze zich langzaam verwijderde.

Toen CHERUMAL aan het kanaal zijn dagelijksch werk hervatte, zetteden de twee visschers, die den nacht in hunne praauw hadden doorgebragt, zich op het strand neder, om hun ochtendmaal te gebruiken.

— Wanneer zullen wij weêr kunnen gaan visschen? — vroeg TIRPATTY gapende — mij dunkt wij moesten nog eens naar onze netten gaan zien.

— Zoo lang die verwenschte Arabier hier ligt, blijf ik gelooven dat we nog iets van belang te doen hebben — antwoordde TIRVALLA. — Gij hebt onzen Chineschen vogel gaauw genoeg vergeten!

— Vergeten? Neen, dat niet — bromde TIRPATTY.

— Wij hebben — vervolgde zijn broeder — altijd twee rekeningen met dien Nakoda te vereffenen, vooreerst van het kwaad dat hij ons gedaan heeft, en ten tweede van het kwaad dat wij hem toedenken.

— Zie eens — riep TIRPATTY — hoe de meeuwen schreeuwend rondvliegen; er zit zeker veel visch op die bank.

— Zie liever — hernam de wraakgierige TIRVALLA — hoe de Nakoda in zijne boot naar het strand wordt geroeid; hij ligt zoo gemakkelijk op zijn tapijt uitgestrekt als of hij dat deed om ons te tergen.

Zoodra de Nakoda zich naar de stad had begeven, naderde TIRVALLA onderdanig buigend de matrozen die hunnen patroon aan wal hadden gebragt, en herkende onder hen dengenen die de aanleiding had gegeven tot het omslaan der praauw. Met eene nieuwe buiging vatte hij dien bij de hand.

— Wat wilt ge? — vroeg de Arabier lagchend. — Weet ge niet meer dat ik u kopjen onder heb doen spelen?

— Dat was maar eene grap! — antwoordde TIRVALLA. — Uw patroon heeft ons schadeloos gesteld, en een Hindo is nooit

haatdragend. Als ge hier soms hulp noodig mogt hebben, reken dan op me.

— Dat zal 't geval niet zijn — sprak de matroos — want morgen avond gaan we onder zeil.

— Zoo gaauw al? — vroeg TIRVALLA.

— Ja, de Nakoda wil weg; zijne lading is vol en zijne hut versierd als de tent van een Cheïk. Hij moet te Alepe een mooijen vogel hebben gevonden om dien in zulk eene kooi te willen zetten.

— Die dingen raken geen arme visschers — antwoordde TIRVALLA. — Mogen de zee en de winden u en hem gunstig zijn!

— *Allah hafiz* (*)! — sprak de matroos, terwijl hij weder bij zijne kameraden ging, en met hen lachte over den gekken Hindo, die bijkans vergeving vroeg voor de poets die men hém gespeeld had.

Toen TIRPATTY geene Arabieren meer op de kust zag, kwam hij weder bij zijnen broeder, doch na een kort gesprek met dezen begaf hij zich naar CHERUMAL, die nog altijd naar balken vischte. Hij bleef geduldig wachten tot het werk gedaan was, maar toen de mahout zijn olifant weêr naar 't ons bekende bosch bragt, naderde hij hem.

— Men sprak van daag in de bazaar nog van niets anders dan van SOUBALA en zijn kornak — begon de visscher. — Weet ge wat men zeî?

— Ik heb geen tijd om er naar te luisteren — antwoordde CHERUMAL, die, gelijk ieder goed werkman, een hekel aan praatjes had.

— Ik heb óók niet veel tijd — vervolgde TIRVALLA — maar als ik mijne praauw verlaat om met u te komen spreken, dan moet het een ding zijn van gewigt.

— Al wat er in de bazaar verteld wordt is gekheid, en een gek is 't die er zich aan stoort.

— En als ik je nu eens een middel aanwees om eene groote dienst te doen aan het mooije meisje dat gisteren zoo juist van pas gekomen is om je te helpen, zou je dan óók niet naar mij luisteren?

— MALIKA heeft mijne diensten niet noodig.

(*) God beschermе u!

— Als dat zoo is, dan groet ik je! Ik wil je niet nuttig zijn tegen je zin. Die arme MALIKA zul jij dan niet redden!

— Haar redden! — riep CHERUMAL uit. — In welk gevaar verkeert zij dan? Spreek!... Zendt *zij* u, of komt ge uit naam van haren vader?... Wie zijt gij? Ik ken u niet; hoe zal ik u dan kunnen gelooven?

— Geloof mij of geloof mij niet; maar geloof 't geen ge zelf zien zult. Houd dezen avond en morgen avond, tegen zonsondergang, de wacht bij MALIKA's huis.

CHERUMAL luisterde nu met aandacht; ook SOUBALA sperde de ooren open; maar de visscher maakte regts-om-keert en verdween.

Ter prooi aan groote ongerustheid bewaakte de mahout den ganschen avond de toegangen tot den tuin waarin zijne geliefde woonde; doch er gebeurde niets ongewoons. Hij verdacht dus den visscher, maar besloot toch den volgenden avond terug te komen.

En inderdaad de schoone MALIKA liep gevaar in den strik te vallen van den Nakoda YOUSOUF. Dien zelfden dag had de Arabier zich weder naar den tuin begeven, doch nu niet tegen den middag, maar tegen den avond. MALIKA, door zijn wegblijven verontrust, was dubbel verheugd toen hij kwam. YOUSOUF scheen haar toe meer regt te hebben op genegenheid dan andere mannen, omdat hij voornamer, fraaijer gekleed en rijker was. Hoe stak de arme CHERUMAL bij hem af! De nederige Hindo was niet omgeven met de toovermagt van den rijkdom, en ook niet met het aanlokkelijke waas der geheimzinnigheid — ofschoon *hij* niet geaarzeld zou hebben zich in een gloeijenden oven te werpen, om MALIKA te redden.

YOUSOUF had in zijn blik en manieren de fierheid die uit een vastbesloten karakter en de gewoonte om te bevelen voortspruit; hij wist dat stoutheid soms de behendigheid overtreft.

— Morgen vertrek ik — sprak hij tot het bewogen meisje. — Als ge mij wilt volgen zult gij mijne vrouw worden en koningin zijn in mijne woning. Die woning is, in vergelijking met uw nederig hutje, een paleis: tien slaven zullen er steeds aan uwe bevelen, aan uwe wenken gehoorzamen. Wie heeft niet gehoord van Gelukkig Arabië en van zijn heerlijk klimaat? — Mijn schip is gereed om u te ontvangen;

gij zult er als eene sultane behandeld worden... MALIKA! morgen vertrek ik; wilt gij met mij gaan?

— En mijn vader! — zuchtte MALIKA; want het gevoel voor haren vader kampte met hare verbeelding en hare dankbaarheid aan YOUSOUF.

— Uw vader? Wel, hij kan bij ons komen wonen en deelen in uw geluk. Ik zal hem de volgende reize aan boord nemen, — gij-zelve kunt hem dan komen halen. Maar morgen, MALIKA! ga ik onder zeil: zal het met of zonder u zijn?

— Zoo spoedig en zoo ver!

— Morgen, tegen zons-ondergang, kom ik u halen... moet ik dan alléén vertrekken?

MALIKA stamelde eenige woorden die geene weigering behelsden, en de Arabier verwijderde zich en streek met welgevallen over zijn baard.

V.

YOUSOUF was geen afstammeling der ridderlijke Moorsche helden die eenmaal Granada beheerschten. Zijne liefde voor de schoone MALIKA had veel van den smaak door een pacha opgevat voor eene schoone slavin. Hij vroeg niet of de jonge maagd, te Mascate met ijverzuchtige vrouwen in een harem opgesloten, er het heimwee konde krijgen, en de Indische vrijheid en den tuin haars vaders beweenen zou ten doode toe. Het was hem gelukt haar te verblinden door zijne geschenken; jong, en onervaren als ze was door het vroegtijdig verlies harer moeder, was MALIKA eene gemakkelijke prooi. Toch had hare verbeelding meer dan haar hart gesproken: den ganschen nacht droomde zij van Gelukkig Arabië, en toen de dag aanbrak was het haar of de zon flaauwer scheen, en de bloemen minder geuren verspreidden dan gewoonlijk. Alleen haar vader en zijne teederheid deden haar pijnlijk aan. Wat zou er van den eenzamen grijsaard worden? Maar YOUSOUF zou immers ook hém komen halen en overbrengen naar het gelukkige land!

YOUSOUF maakte toebereidselen om spoedig het anker te kunnen ligten, en de matrozen gingen aan land om de zakken van geitenleder aan de bronnen te vullen. Toen de avond begon te vallen verliet de Nakoda zijn schip, gezeten in eene

ligte boot met twee roeijers. Hij voer het groote kanaal in en gansch Alepe door, den loop van eene der grachten volgende. Op korten afstand van MALIKA's tuin gekomen, beval YOUSOUF den roeijers hem te wachten, en sloeg hij den weg in dien hij zoo dikwijls betreden had. MALIKA wachtte hem op in een afgelegen gedeelte van den tuin; zij gevoelde dat haar lot niet meer in hare eigene handen stond, en hare eerste beweging was de hand te vatten van den man die haar heer en meester zou worden.

YOUSOUF wilde zijn schip spoedig bereiken, en MALIKA volgde zijn haastigen tred. Een oogenblik moesten zij zich tusschen de boomen verbergen, want de oude tuinman kwam met de buffels hen te gemoet. Vriendelijk sprak hij tot de vermoeide dieren, om hen voort te drijven, en op het hooren dier beminde toonen slaakte MALIKA een zucht en drongen tranen in hare oogen. Om hare aandoening te verbergen drukte zij haar hoofd tegen YOUSOUF's schouder aan, en volgde hem, toen haar vader voorbij was, zonder een woord te spreken. Maar eensklaps stond YOUSOUF weder stil; want hij had het kraken gehoord der takken, dat de nadering eens olifants aankondigt. Er was maar één uitweg mogelijk door eene opening in de heg, die hen van een naburig veld scheidde. De Arabier aarzelde ook niet, maar nam MALIKA in zijne armen en spoedde zich met haar langs ongebaande wegen naar zijne boot. Nu kon niets hunne vlugt meer verraden. De twee matrozen roeiden voort, zonder zelfs de oogen op te heffen naar de jonge vrouw die nevens den Nakoda gezeten was. Hij had haar ook geheel in een langen sluijer gewikkeld, en zij had die voorzorg voor een nieuw eerbewijs gehouden.

Inmiddels had CHERUMAL, op SOUBALA gezeten, dien avond even als de vorige den tuin bewaakt. Eensklaps had hij gedaanten tusschen het hout zien verdwijnen. Klaarblijkelijk had er iets ongewoons plaats, en de mahout besloot in den tuin te gaan en het meisje met luider stem te roepen.

— Wie roept er MALIKA? — vroeg de oude tuinman.

— Is uwe dochtér bij u, vader? — vroeg de mahout op eerbiedigen toon.

— Neen, mijn jongen! zij wandelt vast achter in den tuin, hoewel ze anders op dit uur te huis is. Het is de eerste maal dat ze mij niet komt helpen om de buffels uit te spannen.

— Als gij-zelf haar eens riept? — sprak de mahout.

— MALIKA! MALIKA! — riep de grijsaard, die zich begon te verontrusten.

— Geen antwoord! — merkte CHERUMAL aan. — Gij ziet het, zij is niet in den tuin. O, vader! als haar maar niets kwaads is geschied!

Die woorden werkten op den grijsaard als een donderslag; hij wierp zich op den grond en weende als een kind. CHERUMAL verspilde geen tijd om hem te troosten: zonder te overwegen welken weg hij eigenlijk moest inslaan, besteeg hij den rug van SOUBALA, en liet zich door zijn instinct naar den oever van het kanaal brengen. Daar kwam hij vóór de boot des Arabiers; maar hij hoorde reeds het geklisklas des waters tegen de riemen en de plecht, en toen zij voorbijvoer boog hij zich voorover om te zien wie er in waren. Het zien van eene gesluijerde vrouw vermeerderde zijn argwaan, ofschoon hij MALIKA niet kon herkennen. Hij volgde de boot en lette aandachtig op de bewegingen van SOUBALA. Deze schudde meer en meer met de ooren, en CHERUMAL aarzelde niet langer.

— MALIKA! zijt gij het? — riep hij. — Geef mij antwoord in den naam uws vaders!

Er kwam geen antwoord, maar de gesluijerde had eene beweging gemaakt en de mahout had haar herkend. Nu deed hij den olifant in het kanaal afdalen, en weldra werd de boot door SOUBALA met water als bedekt. De roeijers, die hun gevaar begrepen, spanden al hunne krachten in, en de boot, die als een pijl over het water schoot, geleek een vliegenden visch door een zeemonster vervolgd.

CHERUMAL zag hen hier ontsnapt en keerde op het drooge terug, maar begaf zich nu langs een korteren weg naar het strand, wèl verzekerd dat hij de Arabieren bij de monding van 't kanaal weder zou aantreffen. Eene zandbank, die langs de kust loopt, en de monding van het kanaal verèngt, maakt de vaart daar op zich-zelve reeds gevaarlijk.

Dáár in die engte stond de wèlberaden kornak en zijn geducht dier, tot aan de borst in 't water, en versperde den doortogt.

— Halt! — riep de mahout — zoo ge niet te water wilt! SOUBALA! grijp vast!

SOUBALA greep met zijn snuit den voorsteven der boot, dat zij water schepte; en YOUSOUF trok zijn dolk en bedreigde het edele dier.

— Pak MALIKA op! — schreeuwde CHERUMAL — en weg met de roovers!

SOUBALA begreep de woorden of raadde deń wil des kornaks; want het vaartuig lag meteen het onderste boven, terwijl zijn buigzame tromp de sidderende maagd zachtkens opnam. Hij plaatste haar bij CHERUMAL op zijnen rug, en stapte toen ijlings naar het drooge, zonder naar den Nakoda en zijne matrozen om te zien, die in de golven worstelden. Allen echter kwamen gelukkig aan den oever te regt. Woedend van toorn en ongeduld om zijn schip te bereiken en zich daar na deze nederlaag te verbergen, zag YOUSOUF rond naar eene praauw, toen twee personen, die hij spoedig herkende, hem de hunne aanboden. Het waren de beide visschers die zich daar, juist niet geheel bij toeval, bevonden.

— Wenscht de Nakoda bij geval naar boord gebragt te worden? — vroeg TIRVALLA. — Hij weet dat het er met onze praauw slecht uitziet; maar als hij er zich in wagen durft...

— Ik wil dadelijk weg — antwoordde de Arabier. — Ziedaar een ropij.

— De edelmoedigheid van den Nakoda is nog dezelfde — hernam TIRVALLA. — Hoe jammer dat de boot van den Nakoda zoo verbrijzeld is! Uwe kleederen zijn vol zand en modder! Kijk eens, TIRPATTY! hoe de Nakoda er uitziet!

YOUSOUF stapte zwijgend in de praauw, die nu als een veêr over het water stoof. In weinige minuten waren de Arabieren aan boord, en na hun eene goede reis en allen voorspoed gewenscht te hebben, verlieten de visschers den *Fatah-er-Rohaman*. Toen zij echter op eenigen afstand waren, sprak TIRVALLA:

— Nu is het tijd om onze rekeningen met die honden te vereffenen. De Nakoda wil nog dezen nacht onder zeil, maar er komt geen wind. Zie maar wat mist er opgaat van 't land!

Inderdaad begon een dikke nevel het strand te bedekken en zich over de zee uit te spreiden. Aan boord van den

Arabier werd het groote zeil geheschen, maar 't hing bewegingloos aan den mast. De zee was effen als een spiegel. Langzamerhand zwaaide ook het schip, voor zijn anker, den achtersteven naar de kust. De vloed ging ál sterker, en YOUSOUF zag nu mede in dat hij door ongunst van wind en tij dien nacht niet vertrekken kon. Hij bleef nog eenigen tijd over het dek heen en weêr wandelen, maar verdween eindelijk in zijne hut, en de bemanning strekte zich zorgeloos op het dek tot slapen uit. Doch de vischers sliepen niet. Door den nevel begunstigd roeiden zij op het schip weder af, en toen zij 't in het oog kregen, sprong TIRVALLA, met zijn mes tusschen de tanden, over boord en zwom onder water door naar den kabel, op welken het zoo gerust voor anker lag, en sneed dien door. Terstond daarop begon het schip, door den vloed gestuwd, naar de kust te drijven.

- Heb ik 't niet voorzegd dat ik kans zou vinden om mij te wreken? — vroeg TIRVALLA aan zijnen broeder, toen hij weder in de praauw was geklommen. — Zou de Nakoda niet veel wijzer hebben gedaan als hij ons nog twintig ropijen gegeven had voor den Chineschen vogel en zijne kooi?

De golven bij een sterken vloed, eerst door de zandbank tegengehouden, verheffen zich tot eene aanmerkelijke hoogte en breken dan schuimend op de kust. Zoo lang het schip in diep water bleef drijven bemerkte niemand aan boord iets van het gevaar; maar weldra naderde het de bank en plotseling stootte de kiel daar zóó geweldig dat de mast op het dek nederstortte. De Arabieren, met schrik ontwaakt, vlogen op, zonder dadelijk te begrijpen wat er gaande was. Maar de stooten, die elkander snel opvolgden, en de werking van 't schip, dat uiteen dreigde te bersten, lieten weldra geen twijfel meer over. Aan behoud van den bedem viel niet meer te denken; ieder was nog alleen op zelfbehoud bedacht, en daar de oever niet ver af was, sprong de manschap over boord om zich met zwemmen te redden. In zoodanigen toestand kunnen zelfs de koelbloedigheid, de tegenwoordigheid van geest des gezagvoerders niets meer baten, en YOUSOUF bevond zich bovendien in nog erger geestverwarring dan zijne bemanning. De eerste zoo hevige stoot had hem doen opvliegen, maar ook weder tegen den wand geworpen. Be-

dwelmd door den val, zocht hij nog de deur van zijne hut te openen, toen die van buiten werd opengetrapt, en de visscher TIRVALLA eensklaps weder voor hem stond.

— Ik ben het — zeide de Hindo met een honenden, zegevierenden lach — ik ben het die uw schip doe stranden, zoo als gij met uw volk mijne praauw hebt doen omslaan. Maar onze rekening is nog niet vereffend: gij zijt mij nog geld schuldig voor mijn vogel en zijne kooi.

De Arabier wierp een verachtenden blik op den visscher.

— Gij hebt geen tijd te verliezen — vervolgde deze. — Het schip is verloren, maar u wil ik nog redden, mits ge mij geld geeft.

YOUSOUF trok snel zijn ponjaard en viel op den visscher aan. De Hindo trachtte te vergeefs zich uit de hand des Arabiers te bevrijden. YOUSOUF hield hem gevangen in zijne krachtige vuist, en de worsteling eindigde niet voor het oogenblik waarin het schip, aanhoudend door de branding gebeukt, voor haar geweld bezweek en geheel verbrijzeld werd.

Toen het dag werd zag men van den oever af den romp ten deele nog op de zandbank zitten, maar de zee rondom met stukken van het schip bedekt. De matrozen, die in zee waren gesprongen, bragten er allen het leven af, maar van YOUSOUF werd niets vernomen en ook zijn lijk werd niet gevonden. TIRPATTY wachtte insgelijks te vergeefs op de wederkomst zijns broeders, en vond het niet raadzaam sterk naar hem te onderzoeken. Als eenige erfgenaam van de praauw en de nieuwe netten, die nu gereed waren, keerde hij naar zijn dorp terug en hervatte zijne visscherij; in stilte verheugd dat hij niet meer aan zulke gevaarvolle ondernemingen behoefde deel te nemen.

VI.

MALIKA's vader had na 't vertrek van CHERUMAL, den ganschen tuin en de geheele buurt door, naar zijne dochter gezocht. Hoe meer tijd er verliep, des te hooger klom ook zijne wanhoop; zijne lippen stieten onzamenhangende woorden uit en groote tranen rolden langs zijne gegroefde wangen. Men had hem voor waanzinnig kunnen houden. Gelukkig duurde

zijn lijden maar kort, want SOUBALA bragt hem zijne schoone, maar onberaden dochter zegevierend terug. Niets haalde bij de vreugde van CHERUMAL, die naar huis keerde met de aangename voldoening over zijn beleid en beslotenheid. Gelukkig haar op zijne beurt te hebben gered, had hij MALIKA vóór zich geplaatst en boog met vaardige hand de takken voor haar op zijde. Hij beminde haar te opregt om nu over zichzelven te spreken, en eerbiedigde haar zwijgen te zeer, om te vragen naar 't geen er met haar gebeurd was. Toen hij echter hare woning naderde en den grijsaard zag, die nog in wanhoop er voor zat en de handen wrong, zeide hij:

— MALIKA! hef het hoofd eens op en zeg het een of ander, opdat uw vader uwe stem hoore.

MALIKA scheen uit een droom te ontwaken en zag hem met schuwheid aan.

— Vrees niet meer, MALIKA! — ging hij voort — gij zijt in veiligheid. Uw vriend SOUBALA heeft u gered uit de magt des vreemdelings die u met geweld ontvoerde.

— Wie heeft u dat gezegd? — vroeg het meisje.

Op dit antwoord ontroerde hij; want er ging een licht voor hem op, en hij begreep dat MALIKA hem welligt nooit zou vergeven wat hij in de zaak gedaan had. Zijn geweten echter zeide hem dat hij eene daad had verrigt waarvan hij de verantwoordelijkheid niet behoefde te schroomen.

— Mijn vader! — sprak hij tot den grijsaard — daar is uwe dochter terug; bid haar dat zij 't aan SOUBALA en mij vergeve, als wij iets gedaan hebben dat haar mishaagt; wij hebben gedacht wèl te handelen.

De oude tuinman begreep, of liever verstond die woorden niet: lagchend en weenend te gelijk, drukte hij zijne dochter aan het hart en overstelpte haar met liefkozingen.

— Stijg af! — riep hij CHERUMAL na, toen hij dien zag wegrijden. — Stijg af, CHERUMAL! Gij hebt mij het leven wedergegeven; al wat ik bezit is van heden af het uwe!

Maar CHERUMAL antwoordde niet en vervolgde zijnen weg.

Den volgenden dag liepen te Alepe over het stranden van den Arabier allerlei geruchten. Volgens sommigen had de Nakoda zelf door eene verkeerde manoeuvre zijn schip doen verongelukken; volgens anderen had het scheepsvolk den Ka-

pitein vermoord, en het schip doen stranden, om elk spoor van de misdaad uit te wisschen; nog anderen verzekerden dat de Nakoda over land naar Arabië was gevlugt, om aan 't geregt te ontkomen dat hem vervolgen moest. Al die geruchten kwamen ook MALIKA ter ooren; doch zij bewaarde het zwijgen, als het eenige middel om de blaam te ontgaan, die zij door hare zwakheid verdiend had. Er gingen maanden voorbij, zonder dat zij den tuin haars vaders verliet. De vrome grijsaard dacht er volstrekt niet aan dat zijne dochter ooit kon hebben toegestemd om hem te verlaten, en dikwijls hing hij haar een niet bekoorlijk tafereel op van de verveling, droefheid en smart, die haar in een harem zouden hebben gewacht. Dat maakte indruk op MALIKA, want zij kon niet twijfelen aan de waarheid; maar van lieverleê begon zij te twijfelen, of de strenge deftigheid en fierheid van den rijken vreemdeling wel waren overeen te brengen met het gevoel dat zij in hem had ondersteld. Zij wilde dat onderzoeken zoo ras de Nakoda weder te Alepe kwam; want dat hij dood ware, terwijl zijn lijk niet gevonden was, kon zij aanvankelijk niet gelooven. Doch YOUSOUF kwam niet terug, en de tijd werkte. Ten laatste begreep zij dat hij toch dood moest zijn, of niet meer aan haar dacht; en toen zij drie jaren na het gebeurde haren vader de geheele waarheid deed kennen, gaf zij daarin het bewijs dat hare hersenschimmen voor goed verdwenen waren.

Van zijn kant had ook CHERUMAL getrouw het geheim bewaard: hoe zou hij 't ook aan het licht hebben kunnen brengen, zonder te laten blijken dat hij-zelf de rol eens versmaden minnaars in het geval had gespeeld? — Daarbij was de eerlijke man niet in staat om zich op de vrouw die hij nog altijd lief had, te wreken door haar te verraden.

MALIKA had hem dikwijls onvriendelijk bejegend en bij de laatste gelegenheid zelfs gegriefd; maar toch bleef hij bestendig aan haar denken. Sedert hij 't laatst haar gezien had, was hij echter droefgeestig geworden, en ook de schrandere SOUBALA gaf dikwerf teekenen van ontevredenheid. Eens, toen de mahout op korten afstand de woning des ouden tuinmans voorbijreed, was hij in zulk een diep gepeins verzonken, dat

de olifant, aan zich-zelven overgelaten, zonder dat zijn berijder 't merkte, den tuin naderde en, toen hij MALIKA gewaar werd, eene zijner fraaiste buigingen voor haar maakte.

— SOUBALA! — sprak het meisje — mijn goede SOUBALA! gij hebt mij uit een groot gevaar gered; maar aan u alleen heb ik dat niet te danken: uwen meester ben ik nog veel meer erkentelijkheid schuldig. Ik kan u dit nu in vertrouwen zeggen, wijl hij slaapt.

CHERUMAL, die in 't geheel niet sliep, had deze zoete woorden opgevangen, en zag ook, met verbazing en blijdschap, het koralen snoer zijner moeder om MALIKA's hals.

— Hebt ge mij vergiffenis geschonken? — riep hij uit.

— Vader! — riep het meisje, hare stem verheffende — kom CHERUMAL eens gerust stellen; hij durft mij niet aanzien: hij is bang dat ik hem betooveren zal.

— Och, arme, dwaze mahout! — sprak de grijsaard — toen ik nog zoo jong was, had ik hoegenaamd geene vrees voor de tooverkracht van een paar mooije oogen. Maar wees gerust, mijne dochter weet even weinig van de tooverkunst als gij. — Stijg af, mijn zoon! — MALIKA heeft u alles vergeven, tot zelfs de dienst die gij haar bewezen hebt.

Van dien dag af werd de mahout weêr vrolijk en had ook SOUBALA geene grillen meer.

Toen ik onlangs Alepe bezocht, deed men mij een olifant opmerken, die in de kunst der *salamalecs* (*) uitmuntte: het was dezelfde SOUBALA.

Als er vreemdelingen van naam in de karavansera van Alepe komen, gaat SOUBALA hen altijd op zijne manier begroeten. Op een teeken van zijn kornak, op wiens wezen de vrolijkheid als gestempeld staat, neemt hij drie aardige kinderen op, die volstrekt niet bang voor hem zijn. Na hen eenige malen met al de zorg eener teedere voedster heen en weêr te hebben geschommeld, legt hij hen zachtkens weêr aan de voeten of in de armen hunner glimlagchende moeder, de schoone, maar nu ook verstandige en gelukkige MALIKA.

(*) Buigingen.

ARMENISCHE SPROOKJES.

I.

DE VERTERENDE LIEFDE.

Een priester had eene eenige dochter, ASSLY genaamd, en was met de opvoeding belast van een jongen Tartaarschen prins. Te zamen opwassende, kregen de jonge lieden elkander lief, en die liefde klom tot den vurigsten hartstogt. De vader van het meisje zag dit, en vreezende dat zij, uit liefde voor den prins, haar gezin, haar vaderland en hare godsdienst zou vergeten, verborg hij zich met haar in het gebergte.

Overstelpt van droefheid, zwierf de jonge prins, om zijne geliefde te zoeken, vermomd, door bergen en dalen; dagelijks haar verblijf vragende aan de bloemen en boomen, aan de beken en meren, en des avonds aan de sterren en de maan.

Jaren verliepen aldus onder vruchtelooze nasporingen; doch eindelijk vond KYAREM — dus heette de prins — de schoone ASSLY terug. Maar, in welk een staat! Van het hoofd tot de voeten in een ondoordringbaar tooverkleed gehuld, door haren vader gemaakt, om haar tegen alle verleiding te beveiligen. Nogtans de gelieven herkenden elkander, en de gloed hunner liefde blaakte met vernieuwde kracht. Dag en nacht beleden zij elkander hunne gevoelens en zwoeren elkander trouw en klaagden over hun ongeluk, tot het vuur van den hartstogt, altijd feller wordende, eindelijk in werkelijke vlammen uitbarstte, die hen tot assche verteerden. Hun overschot werd door eene vriendenhand in twee urnen verzameld en in een graf gelegd. Daar ontsproten op dat graf twee rozenstruiken, die opwiessen en hunne bloemen toteen neigden om elkander te omhelzen; maar het wreede noodlot deed een doornstruik tusschen hen opkomen en scheidde ook dáár hen voor altijd vaneen.

II.

DE PESTRUITERS.

De Armeniërs houden de pest voor eene straf die de landen bezoekt waar de volken zich schuldig maken aan groote zonden. Die vreeselijke kwaal keert, zeggen zij, alle zeven jaren terug, en hare nadering wordt aangekondigd door twee ruiters, Zasmanazog, dat is: voorrijders der pest, geheeten; de een is in het rood en houdt een rooden staf in de hand; de ander is in het zwart en draagt een zwarten staf. In een dorp gekomen, dwingen zij den eersten man dien zij ontmoeten, hen te vergezellen en inlichtingen te geven omtrent alle huisgezinnen. Deze man alleen ziet hen; voor elk ander blijven zij onzigtbaar. Zij treden de huizen binnen en teekenen met hunne staven onbekende karakters op de ligchamen van menschen en dieren. Als de zwarte ruiter schrijft volgt de dood, als de roode het doet is het leven gered.

Deze vertelling vindt zoo veel geloof onder het volk, dat sommigen inderdaad meenen de Zasmanazog gezien te hebben. Een Armeniër verhaalde in goeden ernst het volgende: »Mijne grootmoeder, die nooit eene onwaarheid over hare lippen liet gaan, heeft mij verzekerd dat eens een oud vriend der familie angstig in onze woning trad en, zonder een woord te spreken, in een hoek van het vertrek zich nederzette. Men plaatste eenige spijze en drank voor hem, en zag die verdwijnen, maar niemand kon zien waar 't bleef. Eensklaps stond hij weêr op en verliet het huis zonder iets te zeggen. Toen men hem later de reden vroeg van zijn zonderling gedrag, antwoordde hij: »»Gij zijt aan een groot gevaar ontkomen. Ik werd gedwongen de Zasmanazog te vergezellen; maar toen zij in uw huis waren en uwe gastvrijheid zagen, hebben zij niet gewild dat u eenig leed zou geschieden, en niets en niemand werd door hen geteekend; integendeel hebben zij gebruikt hetgeen gij mij hadt voorgezet, en dáárom het ganschc dorp gespaard." "

MENGELWERK.

OVER DEN INVLOED VAN HET CHRISTENDOM OP DE BEELDENDE KUNSTEN.

DOOR

J. A. BAKKER.

„De invloed van het Christendom op de Kunst moet niet zoo zeer hierin bestaan, dat het aan de Kunst de stof geeft welke zij bewerken moet, als wel dat het haar in de bewerking der door haar gekozen stof leidt, zoodat zij er door wordt geheiligd."

Dr. J. I. DOEDES.

Sedert in het begin dezer eeuw DE CHATEAUBRIAND zijn *Génie du Christianisme* uitgaf, is de zucht ontwaakt om den invloed des Christendoms na te gaan, zoo wel op de kunsten en de wetenschappen, als op de maatschappelijke en staatkundige verlichting. De voortreffelijke, bekroonde Verhandeling van CHARLES VILLERS: *Over den invloed der Hervorming op de beschaving*, was daar spoedig het gevolg van. Hoewel de achttiende eeuw het Christendom bestreed en verachtte, en men het in Frankrijk in driesten euvelmoed afschafte, trad het weldra met vernieuwde kracht te voorschijn, en de overtuiging dat de Europesche beschaving eene Christelijke is, en voornamelijk op den grondslag van eene volmaakte Godsdienst gevestigd moet zijn, won hoe langer zoo meer veld. De bestanddeelen der antieke beschaving, die, sedert de herstelling der letteren in de vijftiende eeuw, zich onder de meest gevorderde Europesche volken verspreid hadden, werden door het Christendom opgenomen, en tot een eigenaardig geheel verwerkt, zóó zeer dat de moderne beschaving over het algemeen

het haar toekomend Christelijk karakter behield. Éene zijde van het Christendom had DE CHATEAUBRIAND voornamelijk doen uitkomen, namelijk de aesthetische; waardoor het met de kunst en het veredelde kunstgevoel in betrekking staat. Het was, volgens hem, evenzeer als, en zelfs véél meer dan het klassiek veelgodendom, geschikt om het gevoel voor het schoone en verhevene te ontwikkelen en aan te vuren. Deze zienswijze werd meer en meer algemeen, en al mogt men zekere onverschilligheid omtrent de beoefening der Christelijke voorschriften aan den dag leggen, en den warmen ijver des geloofs missen, des te meer waren velen, althans in Frankrijk en Duitschland, met geestdrift voor het zinnelijk schoone der Roomsch-Christelijke kerkdienst vervuld. De opgang dien het Romanismus, meer dan een vierde gedeelte eener eeuw geleden, dáár maakte, gaf nog meer aanleiding om zich voor de Christelijke kunst met vurigen ijver bezield te toonen. De Middeleeuwen, bijna vergeten en als een tijd van barbaarsche ruwheid veracht, kwamen weder in eere en vonden overdreven bewonderaars. De Middeleeuwsche of zoogenaamde Gothische bouwkunst, die men tot nog toe als het voortbrengsel van eenen verbasterden smaak met minachting had aangezien, werd nu aangemerkt als eene schoone bloem aan den Christelijken stengel ontloken, en als de eenig geschikte bouwtrant voor de Christelijke kerken; als zoodanig werd zij dan ook weder op nieuw aangewend. De kunstminnaars, de kenners en de oudheidkundigen werden op nieuw door de beschilderde kerkvensters en door de miniaturen in de Middeleeuwsche manuscripten verrukt, en men deed minder of meer gelukte pogingen om de bijna verloren kunst van glasschilderen wederom op te sporen.

De Duitsche schilderschool van CORNELIUS en OVERBECK was met godsdienstigen ijver bezig om eenen Middeleeuwschen kunstsmaak te herstellen, dien zij bij uitnemendheid den Christelijken noemde, en die eenen teruggang tot den stijl van de veertiende en vijftiende eeuw op het oog had. Deze nieuw- of liever oud-Duitsche schilderschool maakte slechts eenen tijd lang opgang, omdat zij geenszins met den geest en den kunstzin der eeuw overeenstemde. Doch niettemin nam de smaak voor Bijbelsche en Godsdienstige tafereelen op nieuw de overhand; de goden van den Olympus en de heroën van Griekenland

en Rome schenen eindelijk hunne rol te hebben uitgespeeld, en het Christendom heeft in de negentiende eeuw eenen krachtigen invloed op de beeldende kunsten, namelijk op de bouw-, de beeldhouw- en de schilderkunst uitgeoefend. Sommige ontdekkingen van onzen tijd, wat de overblijfselen van de oud-Christelijke kunst en hare geschiedenis aanbelangt, hebben hier krachtig toe medegewerkt, en kunnen niet anders dan dien invloed nog verhoogen.

In de laatste twintig jaren heeft men zich uit een meer algemeen onpartijdig standpunt met de geschiedenis der beeldende kunsten bezig gehouden; men is van eene te uitsluitende bewondering der oude klassieke kunst teruggekomen, die eene betrekkelijke schatting van andere kunststijlen in den weg stond. Dit had een naauwkeuriger onderzoek van den oorsprong en aard der Christelijke bouwkunst ten gevolge, die, wat de eerste kerken aangaat, van de Romeinsche basilieken afkomstig was. De oudste te Rome voorhanden gebouwen aan de Christelijke eerdienst gewijd, werden tot een bijzonder onderwerp van studie gekozen; de Latijnsche, Byzantijnsche, Lombardische en Romaansche bouwstijlen werden in hunne eigenaardige karaktertrekken meer bijzonder nagegaan en in hunne bijzondere schoonheden en gebreken gewaardeerd. Evenzeer was dit met de voortbrengselen van beeldhouw- en schilderkunst het geval; beelden en arabesken tot versiering der oudste kerken aangebragt, trokken meer bijzonder de aandacht, inzonderheid die in den Byzantijnschen stijl; welke in dezen nog bewaard zijn gebleven. Men heeft den overgang zoeken op te sporen van de antieke tot de oud-Christelijke kunst, tot die van het Byzantijnsche tijdvak en, eindelijk, tot de oud-Florentijnsche school van CIMABUE en DONATELLO. De overdreven bewondering voor de gedenkstukken van den spitsbogenstijl heeft voor een grondig onderzoek van zijnen oorsprong, geschiedenis en karakter plaats gemaakt, waardoor de zoogenaamd Gothische bouwtrant volledig is gekend geworden. Eindelijk hebben de ontdekkingen in den laatsten tijd door den Heer PERRET in de catacomben van Rome gedaan, de verrassendste uitkomsten voor de kennis der Christelijke kunst opgeleverd; zoodat men thans veel beter in staat is om een voldoend antwoord op de vraag over den invloed van het Christendom op de beeldende kunsten

te geven, dan eenige jaren vroeger, en het dus zeer gepast is dat de aandacht der kunst- en geschiedkenners op dit belangrijk onderwerp wordt gevestigd.

Eer wij tot dit onderzoek kunnen overgaan, moeten wij ons vooreerst tot eenige algemeene beschouwingen bepalen, om op het ware standpunt te komen, waaruit wij èn de beeldende kunsten èn het Christendom moeten bezien, ten einde juiste begrippen te kunnen vormen over hun eigenaardig karakter en de wederkeerige betrekking waarin zij gedurende den loop der eeuwen tot elkander gestaan hebben. Zoo men met juistheid den invloed wil nagaan, dien zekere omstandigheden en denkbeelden op de beoefening der beeldende kunsten uitoefenen, is het noodzakelijk eerst haren oorsprong te onderzoeken; om daardoor met zekerheid te kunnen beslissen, in hoe verre zij, door die omstandigheden of denkbeelden, in haar bestaan gewijzigd of in hare ontwikkeling vooruitgezet of tegengewerkt kunnen worden.

De oorsprong der kunst in het algemeen ligt in den mensch. Zij is eene zinnelijke verwezenlijking der denkbeelden die door het schoonheidsgevoel in hem ontstaan. Dit gevoel is eene wijziging van het algemeene menschelijke gevoelvermogen; het is tusschen het zinnelijke en het zedelijke gevoel gelegen, en de band die deze te zamen vereenigt. Het begrip van schoonheid of van de innige harmonie der zinnelijke vormen, met eene onzinnelijke uitdrukking, is de grondslag van dit gevoel, waaraan het dan ook zijn naam ontleend heeft. Dit begrip is innig met de menschelijke natuur verbonden, en uit zijnen aard oneindig in vormen, en daardoor op alle die mogelijk zijn, toepasselijk; in één woord: het is het begrip van het ideaal, dat in zich-zelven het besef van het volmaakte en oneindige is, hetwelk het schoonheidsgevoel in alle zigtbare vormen zoekt en min of meer verwezenlijkt vindt.

Dit schoonheidsgevoel is de oorsprong van het kunstvermogen in den mensch, dat hem aanspoort om zijn gevoel en zijne denkbeelden van schoonheid in zigtbare vormen te verwezenlijken en voor anderen kenbaar te maken. In den beginne nog onontwikkeld zijnde, bezigde 't eerst het middel van eene ruwe en lompe, naderhand droog-naauwkeurige en slaafsche navolging der Natuur, om zijne denkbeelden uit te drukken; het was niet dan trapsgewijze dat het zich tot de hoogte

verhief om eenigzins het denkbeeld van het ideaal te kunnen verwezenlijken, en het was eigenlijk toen eerst, dat de kunsten in het algemeen, en de beeldende kunsten in het bijzonder, aanvingen te bestaan.

Daar de beeldende kunsten eene meer middellijke uitdrukking des gevoels van het schoone en verhevene, of van het ideaal zijn, dan de dicht- en toonkunst, zoo moesten deze, als eene onmiddellijke en meer vormlooze ontboezeming van het schoonheidsgevoel, spoediger het kenmerk der kunst, het streven naar de daarstelling van het schoone en verhevene in zichzelve aannemen, terwijl de beeldende kunsten zich in haren voortgang nog lang aan de slaafsche navolging der Natuur moesten houden. Dit lag ook in den aard der zaak; want het is waarschijnlijk dat de behoefte om zich tegen den invloed van wind en weder te beveiligen, de moeder is van de bouwkunst, die, toen zij zich tot de hoogte van eene schoone kunst verhief, aan de beeldhouw- en schilderkunst het aanzijn heeft gegeven. Het was niet dan langzaam, dat deze eerste kunst ontstond, en zich meer dan de noodzakelijkheid en het gemak, dat is: ook de schoonheid, ter bereiking voorstelde. Toen eerst bezigde zij de versieringen van beeldhouw- en schilderkunst, die oorspronkelijk aan haar ondergeschikt waren; doch naderhand, tot zekeren trap van voortreffelijkheid opgeklommen zijnde, zich van haar afscheidden en kunsten op zich-zelven werden. Bouw-, beeldhouw- en schilderkunst zijn dus de voornaamste beeldende kunsten, zoo genoemd omdat zij het schoone en verhevene in zinnelijke vormen uitdrukken; en hoewel het zou kunnen schijnen dat zij een anderen oorsprong dan het schoonheidsgevoel gehad hebben, is het evenwel zeker, dat eigenlijk dit gevoel de bouwkunst tot eene schoone kunst moest verheffen, en aan de beeldhouw- en schilderkunst gelegenheid geven om zich krachtig te ontwikkelen. De navolging der Natuur was ook een gevolg van 's menschen schoonheidsgevoel, dat, getroffen door de fraaije vormen der zigtbare schepping, die door nabootsing trachtte voort te brengen, tot dat eindelijk het kunstvermogen door oefening zich de uitdrukking van het langzaam ontwikkeld aesthetisch gevoel, door vormen aan de Natuur ontleend, ten doel kon stellen. Van de beeldende kunsten ont-

stond eerst het stoffelijke gedeelte of het ligchaam, maar het was zielloos en onbewegelijk; doch toen de geest van het streven naar het ideaal deze stof bezielde, toen kon men zeggen dat de beeldende kunsten geboren waren; toen werd aan de vormen aan de Natuur ontleend, leven, kracht, vuur en uitdrukking medegedeeld. — Het schoonheidsgevoel in den mensch is dus de oorsprong der beeldende kunsten, zoo wel als het de oorzaak der kunsten in het algemeen is. Het hangt voornamelijk van de ontwikkeling van dit gevoel af, of het kunstvermogen vóór-, dan achteruit gaat; en hoewel verschillende omstandigheden, zoo als het klimaat, de levenswijze, de zeden en de regeringsvorm der volken, met den invloed van sommige denkbeelden, vooral van de Godsdienstige, krachtig op den bloei der beeldende kunsten kunnen werken, zoo is het echter het schoonheidsgevoel alléén, dat haar doet ontstaan; iets, hetwelk noch omstandigheden, noch denkbeelden, hoe groot hun invloed ook zijn moge, doen kunnen. Zonder schoonheidsgevoel geene schoone kunsten in het algemeen, en dus ook geene beeldende; terwijl dit gevoel daarentegen dikwijls omstandigheden en denkbeelden doet geboren worden, die weder eenen heilzamen invloed op den volgenden bloei der beeldende kunsten uitoefenen. Eenige blikken op de geschiedenis der kunst zullen genoegzaam zijn om dit in het helderste licht te plaatsen.

Nimmer heeft er een volk bestaan dat in de kunsten eenen hoogeren trap van volkomenheid bereikt heeft dan de Grieken; hun roem ten dezen opzigte is tot alle eeuwen overgebragt. De Oostersche volken bleven spoedig op zekeren trap in de beeldende kunsten staan: de voortbrengselen van hunne bouw- en beeldhouwkunst mogen ons nog in hunne puinhoopen door hunne reusachtige proportiën en weelderige versiering treffen; de gedenkstukken van Egypte mogen eene verhevene grootschheid ten toon spreiden, hoe ver echter zijn de tempels van Ellora en Elephantine in Indië, van Denderah en Theben in Egypte, in schoonheid achter het Parthenon en het Panhellenium van Egina te stellen. Welk een afstand tusschen de monsterachtige en onbeteugelde phantasie der oude Hindo's en de droge, hoewel soms naauwkeurige, typische voorstelling der Egyptenaren, in de standbeelden en versierscls die

zij aan hunne gebouwen aanbragten, en de voortbrengsels van eenen PHIDIAS en LYSIPPUS. Dáár was het een nog ten deele onbewust, door geen regel beperkt, door geen juk van vast bepaalde vormen bekneld streven naar het stoute en verhevene, doch zonder smaak en zonder vuur en uitdrukking; hier waren de edelste vormen bezield door het reinste gevoel van het volmaakte schoon, en van de innigste overeenstemming van het denkbeeld met de voorstelling.

Het was het fijne schoonheidsgevoel alléén, dat de Grieken in het bijzonder aangeboren schijnt geweest te zijn, 't welk de kunsten bij hen zoo hoog opvoerde, hen hierin de Oostersche volken deed overtreffen, en ook veroorzaakte dat zelfs hunne leerlingen en navolgers, de Romeinen, hen nimmer evenaarden. Dit hun eigenaardig gevoel was de oorzaak dat de tegenwoordige volken, met de meerdere wetenschappelijke beschaving en verlichting die hun ter dienste staan, de Grieken vooral in de beeldende kunsten nog niet op zijde zijn gestreefd, en zeer zeker hen niet hebben overtroffen.

Het schoonheidsgevoel is dus de hoofd-oorzaak van het ontstaan en den bloei der kunsten, en hoewel vele omstandigheden bij de Grieken tot dien bloei hebben medegewerkt, zoo als de luchtstreek, de levenswijze en de regeringsvorm, zijn deze echter slechts hulpmiddelen geweest om dit bestaande gevoel meer te helpen ontwikkelen; even als sommige denkbeelden, en wel voornamelijk de Godsdienstige, een ruim veld voor de beeldende kunsten hebben geopend, om hierin met den besten uitslag werkzaam te zijn. Doch wij kunnen nog verder gaan en gerustelijk beweren: dat het schoonheidsgevoel der Grieken ook vooral hunne levenswijze en regeringsvorm wijzigde, en bijna geheel de oorzaak was die hunne Godsdienstige denkbeelden tot de voorstellingen der beeldende kunsten zoo geschikt maakte. De Grieken hebben hunne Godsdienst wel van elders, voornamelijk uit Phenicië en Egypte ontvangen, doch deze, hoewel vreemd in de grondstoffen, tot eene hun eigendommelijke Godenleer (Mythologie) vervormd; eene Godenleer, welker waarde minder in verhevenheid en in zedelijke strekking, dan wel juist in eenen behagelijken aesthetischen vorm bestaat, dien zij door de gedichten van HOMERUS, HESIODUS, en hunne opvolgers ver-

kregen heeft. Het schoonheidsgevoel dat hen bezielde, was oorzaak van den vorm dien de Godenleer verkreeg: een geheel menschelijke, maar ook zinnelijk schoone en aanlokkende vorm, die verder krachtig op den bloei der beeldende kunsten terugwerkte; niet zoo zeer omdat zij het schoonheidsgevoel opwekte (want daaraan, zagen wij, was zij haar bestaan verschuldigd), maar omdat zij aan de beeldende kunsten de gunstigste gelegenheid aanbood om de heerlijkste gewrochten daar te stellen.

Het schoonheidsgevoel der Grieken was dus de voornaamste oorzaak der ontwikkeling van hun kunstvermogen niet alleen, maar ook van den bijzonderen vorm hunner Mythologie en der andere omstandigheden die heilzaam voor den bloei der beeldende kunsten waren. Zoo is het ook met de overige volken geweest. Het aesthetisch gevoel toch is de levensader van het kunstvermogen. Zonder zijne genoegzame eigenaardige ontwikkeling, hoewel anders met de gelukkigste omstandigheden en met de geschiktste denkbeelden voor de werkzaamheid der beeldende kunsten vereenigd, blijven deze kunsten op zekere hoogte staan, omdat de kunstenaars geene inwendige aansporing gevoelen om aan hunne voortbrengselen meerdere volkomenheid te geven; zoo als zulks in Azië en Egypte het geval was, waar zij over het algemeen aan den invloed eener magtige priesterkaste ondergeschikt bleven. Zij verbasteren spoedig of langzamer wanneer zij, zoo als bij de Romeinen, onder een volk overgeplant worden dat een fijn kunstgevoel mist. Omstandigheden en Godsdienstige denkwijze blijven daar zonder invloed; en in plaats van een fijnen kunstsmaak te openbaren, valt men in de zucht om door het kolossale, het prachtige en opgesierde te schitteren; omdat de eigenlijke ziel en het leven der beeldende kunsten niet aanwezig is.

Wij hebben deze uitweiding gemaakt om ons op het standpunt te plaatsen waarop wij, bij de voorgestelde vraag naar den invloed van het Christendom op de beeldende kunsten, staan moeten, om eenigzins naauwkeurig dien invloed te kunnen bepalen; en wij zijn hierdoor overtuigd geworden, dat wij den invloed der Godsdienstige denkbeelden slechts als een eenvoudig hulpmiddel moeten aanzien, dat heilzaam op het schoon-

heidsgevoel, waarvan zij voornamelijk hunnen vorm ontleenen, kan terugwerken; waardoor wij van de uitersten om te veel of te weinig aan deze denkbeelden toe te schrijven, zullen vrij blijven. Door deze voorbereidende aanmerkingen is ons de weg tot de beantwoording der bovenstaande vraag gemakkelijker gemaakt, zoodat wij nu veilig ter zake kunnen overgaan, na gezegd te hebben dat onze beschouwing zich in twee afdeelingen splitst.

In de Eerste afdeeling zullen wij handelen: Over den invloed dien het Christendom op de beeldende kunsten heeft uitgeoefend.

In de tweede zullen wij onderzoeken: In hoe ver het Christendom uit zijnen aard geschikt is om die kunsten te doen bloeijen of te doen verachteren.

Daar het eerste gedeelte des onderzoeks van een geheel historischen aard is, zal ons betoog minder op bespiegelende gronden, dan wel op historische feiten rusten. Verlaat men den weg dien de geschiedenis der kunst aanwijst, dan loopt men gevaar van een zeer eenzijdig oordeel in deze te vellen, en aan het Christendom te veel of te weinig toe te schrijven. — Bij de behandeling eener vraag als die ons bezig zal houden, moet men zich zorgvuldig wachten het Godsdienstig gevoel niet met dat voor schoonheid en kunst te verwarren; men zou anders ligt het uitwerksel voor de oorzaak of omgekeerd kunnen nemen, en in lange redeneringen en uitweidingen vervallen, die, oordeelkundig beschouwd, ons eer van de ware kennis der zaak zouden verwijderen, dan dat zij er ons nader toe zouden brengen (*).

(*) Men zie over de Christelijke kunstvoortbrengselen voornamelijk SÉROUX D'AGINCOURT, *L'Art par les Monuments*, waarvan eene goedkoope Duitsche uitgave onlangs in het licht is verschenen; en DIDRON, *Histoire de Dieu*, *Paris*, 1840; welke eene hoogst merkwaardige verzameling van Godsdienstige voorstellingen en tafereelen der eerste en Middeleeuwen, mitsgaders der latere tijden bevat.

EERSTE AFDEELING.

OVER DEN INVLOED DIEN HET CHRISTENDOM OP DE BEELDENDE KUNSTEN HEEFT UITGEOEFEND.

Het Christendom kan, even als elke andere Godsdienst, op tweeërlei wijze beschouwd worden: als inwendig en uitwendig Christendom; als Godsdienst voor het hart en als openlijke Godsvereering (*cultus*). In het eerste geval heeft het eigenlijk niets met de beeldende kunsten gemeens en volstrekt geenen onmiddellijken invloed dan op het onzinnelijke en zedelijke van den mensch, dien het door de reinste leer veredelt; terwijl het hem God en zijne bestemming doet kennen, en te gelijk den eenigen waarachtigen weg om deze te bereiken. Dit inwendig Christendom bestaat alleen in eene individuële, warme en verlichte godsvrucht, die de voorschriften van het Evangelie tracht te volgen. Het uitwendige, daarentegen, is de uiterlijke gedaante, waarin het zich in de wereld, als zigtbaar verschijnsel, door de vereeniging zijner belijders, vertoont; die dan ook het een of ander Kerkgenootschap vormen, dat eenen meer of minder eenvoudigen, zinnelijken of symbolischen kerk-regel (*ritus*) ter uitoefening der openbare Godsvereering heeft. Dit uitwendig Christendom alleen kan eenen meer of minder middellijken of onmiddellijken invloed op de beeldende kunsten uitoefenen, op de wijze zoo als wij in de Inleiding hebben aangewezen. Men zou echter kunnen aanmerken: dat het inwendige wel degelijk ook eenigen invloed op de gezegde kunsten uitoefent, door het zedelijk gevoel, en dus ook dat van het schoone en verhevene, in den Godsdienstigen kunstenaar te ontwikkelen en te veredelen, hetgeen van eene heilzame uitwerking op de beoefening dier kunsten zijn moet; doch wij moeten hierop antwoorden: dat dit geenen invloed op de beeldende kunsten heeten kan, als zijnde het slechts de *subjective* werking van het inwendige Christendom op het individu, waardoor zijne zielsvermogens, hetzij hij zich aan de kunsten of aan de wetenschappen toewijde, verhoogd worden en in verhevenheid en kracht toenemen. Het is dus hier de bijzondere invloed dien het Christendom, als Godsdienst van het hart, op iederen mensch kan uitoefenen, en sterk werkt op al de krachten van den geest ter verheffing tot ware groot-

heid, bij hen die genie en verstandelijke begaafdheden met een Godsdienstig gemoed paren; even zoo als het de ziel van alle menschen, zelfs van die met beperkte vermogens, tot ware Godsvrucht en deugd kan stemmen.

Op dezen *subjectiven* invloed van het Christendom op den mensch zullen wij, in de verdere ontwikkeling onzer denkbeelden, gelegenheid hebben nader terug te komen, terwijl wij dien met eenige voorbeelden zullen trachten te staven; ofschoon die eigenlijk geenszins, volgens ons gevoelen, het onderwerp der vraag uitmaakt waarop wij het antwoord trachten te geven.

Nimmer bestond er eene Godsdienst zoo verschillend in uiterlijken vorm als de Christelijke. In het begin eenvoudig in eerdienst en plegtigheden, even als haar Stichter, Zijne Apostelen en eerste leerlingen, veranderde deze vorm, toen na drie eeuwen, onder CONSTANTIJN, het Christendom Godsdienst van Staat en wel van een vroeger Heidenschen Staat werd. Het kon bijna niet anders, of eene uitwendige Godsvereering, welke de plaats van die des veelgodendoms moest vervangen, zou veel van hare uiterlijke plegtigheden, feesten en ommegangen overnemen, om zich een algemeenen ingang te verschaffen. Prachtige kerken verrezen, en de reeds bestaande basilieken werden hiertoe ingerigt, even als de Heidensche tempels met beelden en schilderijen versierd, en er vormde zich eene priesterschaar, die langzamerhand onder het onbepaald gebied van eenen opperpriester kwam, die zich het gezag van den *Pontifex Maximus* aanmatigde, dat de Romeinsche Keizers tot nog toe uitgeoefend hadden. De eenvoudig verhevene Christelijke eerdienst werd met eene soort van Mythologische voorstellingen vermengd; dit was misschien dienstbaar om de aanhangers der wegstervende Godenleer tot de nieuwe Godsdienst over te halen, maar had evenwel spoedig ten gevolge dat hetgeen door het zedelijke van hare strekking alleen tot stichting van het hart geschikt was, door het zinnelijk kleed werd omhuld en beneveld. Wij behoeven hier den oorsprong dezer wijziging van den uiterlijken vorm van het Christendom niet nader aan te toonen, dewijl dit niet regtstreeks tot ons onderzoek behoort; ook willen wij niet betoogen dat eene meer zinnelijke eerdienst geenszins met den reinen geest van het inwendig Christendom zou zijn overeen te brengen. Dit hangt

veel van den aard der volken af die het Christendom belijden. Zuidelijke Natiën, bij wie de verbeeldingskracht méér dan het verstand en bedaarde overtuiging werkt, behoeven, voorzeker, meer uiterlijke plegtigheden dan de meer koele bewoners der Noordelijke landstreken; waarom deze ook over het algemeen in de zestiende eeuw de grondstellingen der Hervorming hebben omhelsd. Ofschoon het verlichtste en zedelijk beschaafdste gedeelte der belijders van het Christendom de uiterlijke Godsvereering, zoo als zij meenen, tot hare oorspronkelijke eenvoudige gedaante heeft teruggebragt, blijft het echter nog steeds een onvolkomen opgelost vraagstuk: of zij hierin niet te ver zijn gegaan, en de eerdienst te eenvoudig en te weinig opwekkend voor het gemoed en de verbeelding hebben ingerigt, en den indruk dien deze maken kan, daardoor hebben verzwakt? Wij merken vooreerst op: dat wij door het Christendom, dat in de voorgestelde vraag wordt bedoeld, voornamelijk de uiterlijke eerdienst van de Roomsche Kerk moeten verstaan zoo als zij zich in de Middeleeuwen ontwikkeld heeft; omdat alleen deze eenen merkbaren invloed op de beeldende kunsten heeft uitgeoefend; hetgeen bij de Grieksche, Armenische en Anglicaansche kerken, hoewel meer of min met plegtigheden en feesten verbonden, niet heeft plaats gehad. Nog veel minder is dit het geval met de uiterlijke Godsvereering der Protestantsche Christenen, die, door haar gemis van uiterlijke praal en versieringen in de kerkgebouwen, geen zoodanigen invloed op de beeldende kunsten kan hebben.

Het is dus het uitwendig Christendom alléén, en wel voornamelijk de vorm welken 't in de Roomsche Kerk aannam, die eenen zekeren invloed op de beeldende kunsten gehad heeft; zoo als wij eerst algemeen, en vervolgens in het bijzonder, wat de bouw-, beeldhouw- en schilderkunst betreft, historisch zullen trachten aan te toonen.

Zoo lang het Christendom in de eerste eeuwen van zijn bestaan zijne oorspronkelijke eenvoudige eerdienst behield, was het voor de beeldende kunsten eer na- dan voordeelig. De Christenen, voornamelijk die uit de Joden afkomstig waren, beschouwden ze als hulpmiddelen, waarvan het Heidendom zich bediende om de afgoderij door zinnelijken luister staande te houden, en toen zij, na lange verdrukking, eindelijk onder CONSTANTIJN de overwinning behaalden, waren velen hunner,

door brandenden ijver, oorzaak van de vernieling der tempels, standbeelden en andere voortbrengsels der kunst; omdat zij die als eene levendige herinnering van het door hen gehate veelgodendom beschouwden. Echter werden er vele gedenkstukken der oudheid gespaard, om tot versiering van paleizen en renperken, vooral voor de nieuwlings herbouwde Oostersche rijkstad Constantinopel, te dienen.

Vóór dat het Christendom de Godsdienst van Staat werd, kan men zeggen dat, in een bepaald opzigt, de Grieksch-Romeinsche beeldende kunsten op haar een gewigtigen invloed uitoefenden, in plaats dat zij van haar eenige wijziging ontvingen.

De catacomben van Rome geven daar, vooral na de laatste ontdekkingen door den Heer PERRET sedert zes jaren (van 1845—1851) gedaan, het sprekendst bewijs van.

De catacomben te Rome bestaan, zoo als men weet, uit eene opvolging van onderaardsche gaanderijen, die op groote ruimten uitloopen en van afstand tot afstand den toegang tot gewelfde zalen verleenen, welke met gewelfde nissen of boven elkander geplaatste laden, zijnde langwerpig vierkante uitholingen, voorzien zijn: deze nissen en laden bevatten de lijken. De uitgestrekte uitholingen in den omtrek van Rome, waaruit men den Pouzzolaanschen steen haalde, waren sedert onheugelijke tijden voor begraafplaatsen gebruikt; maar toen de Christenen er zich van begonnen te bedienen, was 't het toeval niet meer alleen dat deze uitgravingen bestuurde; men breidde die volgens een aangenomen plan uit. Eene Godsdienstige vereeniging werd belast om over het in orde brengen der verschillende zalen te waken. De vrijgebleven wanden werden met schilderstukken versierd, vooral wanneer de zaal voor het graf van een door zijne godsvrucht of martelaarschap uitstekend persoon was bestemd. De plafonds, het hoofdeinde der zaal en een gedeelte onder de archivolte werden het meest beschilderd. Het is dikwijls gebeurd, zoo als de Heer PERRET heeft opgemerkt, dat men, als er plaats in eene zaal te kort kwam, nieuwe graven in het schilderwerk heeft uitgehouwen, en ook dat men nieuwe schilderijen over de oude heeft aangebragt. Het is eene doorgaande waarheid, dat de bedekte schilderij beter is dan het nieuwere schilderwerk dat deze verbergt. Hoe nader de kunst aan de Grieksch-Romeinsche bleef, hoe minder zij verbasterd was en hoe beter de

uitvoering. Het is meer dan waarschijnlijk dat de eerste Christenen niet anders deden dan de Heidensche overlevéring te vervolgen; want de Romeinen waren in de versiering hunner graven niet anders dan navolgers van hetgeen hunne voorouders van de Etruriërs hadden overgenomen, die, even als de Egyptenaren, hunne onderaardsche en uitgegravene rotsgangen aan de goden en de dooden toewijdden. De Romeinsche catacomben komen met de nekropolen van Thebe en Memphis, de catacomben van Napels en Syracuse en de hypogeën van Tarquinium overeen. Eene opmerkenswaardige omstandigheid is, dat de Etrurische hypogeën, even als de Egyptische, ook voorstellingen en symbolen betrekkelijk den staat der zielen na den dood bevatten, en dat het tafereel der toekomstige straffen en belooningen er menigvuldig in voorkomt. De catacomben te Rome waren ook de plaats waarin de eerste Christenen in het geheim hunne onderlinge zamenkomsten hielden, en de plegtigheden van Doop, Avondmaal en Liefdemaaltijden (*agapen*) vierden.

Geene der onderaardsche begraafplaatsen bevat een zoo groot aantal van schilder- en beeldhouwwerken, van gedenkteekenen van allerlei aard, als de Romeinsche catacomben. Gedurende zes eeuwen hebben de Christelijke kunstenaars hunne bekwaamheden er ten toon gespreid, om ons dáárin het belangrijkste en volledigste Christelijke museum na te laten.

Het is niet enkel de herstelling van eene onvolledige geschiedenis en eene nieuwe bekendmaking van een weinig beoefend tijdvak der kunst, dat eene zoo hooge waarde aan de ontdekkingen van den Heer PERRET geeft; maar ook voornamelijk de oplossing, die zij in een dubbel opzigt van den toestand der Godsdienstige beschaving, en de voorstelling der heilige zaken opleveren. Zij doen ons beter dan vroeger, in de werken zijner voorgangers — BOSIO, ARRINGHI, BOTTARI en SÉROUX D'AGINCOURT, die over de Romeinsche catacomben gehandeld hebben — de overgangen nagaan, welke de moderne kunst met de oude verbinden, en den oorsprong van de eerste met meer zekerheid kennen. PERRET gelooft door middel van zijne ontdekkingen op de stelligste wijze den oorsprong van de traditionele afbeeldingen van CHRISTUS en der Moedermaagd te kunnen aanwijzen, zoo ook die der Apostelen en andere heilige personen. De gedenkstukken welke hij onder ons oog

brengt, zijn talrijk en dragen meestal het merk hunner dagteekening. Zoo heeft hij in de catacomben van St. CALIXTUS op den Appiaanschen weg, van St. PETRUS en St. MARCELLINUS de oudste schilderijen waarop de afbeeldingen van CHRISTUS voorkomen, ontdekt. Deze tafereelen stellen onderwerpen uit het Oude en Nieuwe Testament voor, zoo als: de geschiedenis van JONAS; CHRISTUS en de Wetgeleerden; de opwekking van LAZARUS; de vermenigvuldiging der brooden; het Kruis met bloemen versierd, en eene belangrijke voorstelling der eerste Liefde-maaltijden. De fresken, of liever muurschilderijen (want het blijkt niet dat zij op de natte kalk geschilderd zijn; waarschijnlijk zijn zij *à la détrempe* op het glad gemaakte stucco, even als te Pompeji, vervaardigd), zijn daar meest allen van de eerste of tweede eeuw onzer jaartelling. In de meeste dezer schilderwerken vereenigen zich het stervende Heidendom en de nieuwe Godsdienst op eene meer of min gelukkige wijze, en toonen zoo duidelijk mogelijk een overgangstijdperk aan. Zoo zijn de onderwerpen wel uit het Oude en Nieuwe Testament genomen, maar de verdeeling der groepen, de aanbrenging der accessoires en het algemeene voorkomen met de wijze van uitvoering behooren nog tot de eenigzins bloeijende antieke kunst. Het Christendom levert hier de stof, het Heidendom den vorm. Van eeuw tot eeuw, en naar mate de Christelijke Godsdienst algemeener wordt, wijzigt zich deze vorm; de nieuwe kunst zoekt eene andere manier van voorstelling. Zij vergenoegt zich niet enkel te denken; zij drukt zich uit in eene taal die haar eigen is.

De ontdekkingen in andere gedeelten der catacomben gedaan, waar de schilderstukken tot de tweede en derde eeuw opklimmen, zijn niet minder belangrijk; daaronder munten boven anderen uit: de voorstellingen van ADAM en EVA door de slang verleid; TOBIAS en den Engel; DANIËL in den leeuwenkuil; HERODES en de Oostersche Wijzen; de genezing van den lamme door CHRISTUS; maar voornamelijk een MOZES de steenrots met zijn staf slaande, waarvan de Heer VITET, een bevoegd kunstkenner, zegt, dat RAPHAËL dien schijnt gezien te hebben vóór dat hij in het Vaticaan ging werken; terwijl ook het tafereel JEZUS onder zijne leerlingen voorstellende, door zijne schoonheid merkwaardig is. Er is in dit stuk eene bevallige majesteit, en de karakters, met de beweging der hoofden

en figuren, zijn te gelijk edel, eenvoudig en met waardigheid uitgedrukt. Sommige beelden zelfs zijn in eene breede en stoute manier bewerkt, die men nog niet heeft overtroffen.

Wij hebben ons zoo uitvoerig met de hoogst belangrijke ontdekkingen van den Heer PERRET in de Romeinsche catacomben bezig gehouden omdat zij den oorsprong der Christelijke kunst aanwijzen, en doen zien, gelijk wij reeds aanmerkten, dat in de eerste eeuwen de Grieksch-Romeinsche kunst een gewigtigen invloed op het Christendom uitoefende, in plaats dat dit omgekeerd op de beeldende kunsten zoude gewerkt hebben. De stof moge uit de Heilige Schriften ontleend zijn, de vorm is Heidensch; de typen der hoofdpersonen zijn uit dezen vorm ontleend. Doch men kan eene zekere ontwikkeling van de eerste tot de vijfde en zesde eeuw nagaan. Hoe ouder de voorstellingen, hoe antieker de vormen, die zich later langzamerhand wijzigen en een ander karakter aannemen, dat, hoewel minder schoon en zuiver geteekend, echter eigenaardiger wordt, en, eindelijk, een typisch voorkomen verkrijgt, van eene bijzondere uitdrukking, die men in de vierde en vijfde eeuw Christelijk kan noemen, en die weinig met de zinnelijke idealische voorstelling der oude Grieksch-Romeinsche meer gemeens heeft. De typische vormen der hoofdpersonen, zoo als: CHRISTUS, de Moedermaagd, en de Apostelen, hebben zich in de vierde eeuw reeds genoegzaam traditioneel ontwikkeld, zoodat zij tot de volgende tijden konden overgaan en in het zoogenaamde Byzantijnsche en het Romaansche tijdvak blijven voortbestaan. Toen het Christendom, bij het verval der beeldende kunsten, eenen beslissenden invloed op deze begon uit te oefenen, was het de oorzaak, dat zij gedurende de tijden van barbaarschheid, namelijk van de zevende tot de elfde eeuw, niet geheel in het Westelijk Europa verdwenen. De Christelijke Kerk werd toen de voedster der kunst. Zij nam die onder hare bescherming; het was voor haar dat bouw-, beeldhouw- en schilderkunst werkzaam waren. In het Oosterse-Romeinsche Rijk, dat het Westersche bijna duizend jaren overleefde, werd de antieke kunst niet geheel vernietigd, eene flaauwe overlevering er van bleef in het geheele Byzantijnsche tijdvak voortduren. Wij zullen den invloed des Christendoms gedurende die duizend jaren op de verschillende beeldende kunsten in algemeene trekken trachten te schetsen.

In de Middeleeuwen was de Christenkerk, in het Westen en Noorden van Europa, oorzaak van de ontwikkeling der kunst zoo wel als van die der letterkunde, wetenschappen en beschaving. Wat zou er dáár van dit alles geworden zijn, indien er niet eene allesvermogende Kerk bestaan had, die groote en prachtige gebouwen voor hare eerdienst behoefde, en deze gebouwen met beelden en schilderijen versierde, en hare openbare plegtigheden met gezang en muzijk opluisterde? Hare geestelijkheid alleen was in het bezit der kennis en der letteren, en te midden der woeste en strijdbare volkstammen die Europa overstroomden, wist deze een gezag te verkrijgen en staande te houden, dat hunne zeden eenigzins verzachtte, en aan de verschrikkingen van den krijg een perk stelde, of er, zoo als in de kruistogten, eene andere rigting aan gaf. Even als de meeste geleerden, dichters en schrijvers kerkelijke personen (*klerken*) waren, bleven de geestelijken, vooral tot aan de twaalfde en dertiende eeuw, ook veeltijds zelven de kunstenaars. In de kloosters en onder de wereldlijke geestelijken, onder abten en bisschoppen, vond men de bouwmeesters, beeldhouwers en schilders, die de zorg over het bouwen van kerken en kapellen droegen, of zelven met hunne monniken en onderhoorige priesters de hand aan het werk sloegen. Het algemeene karakter der kunst, in de Byzantijnsche, Lombardische en Romaansche tijdvakken, is dan ook geheel kerkelijk. De burgerlijke gebouwen waren volstrekt geene kunstvoortbrengselen, en de kasteelen van Vorsten en edellieden muntten slechts door hunne sterkte en stevigen bouwtrant uit. Het was enkel in de gebouwen aan de Christelijke eerdienst gewijd, dat men der kunsten gelegenheid gaf zich te vertoonen; de onderwerpen der beeldhouwkunst waren bijna allen van Godsdienstigen aard: beelden van CHRISTUS, MARIA, de Apostelen, Heiligen en Martelaren, en maar zeldzaam van Vorsten of krijgsoversten, of het moesten uitgestrekte lijken op hunne graven zijn; ook het historiële in de schilderkunst was tot de gewijde Geschiedenis en kerkelijke voorstellingen bepaald, en andere kunstvakken, die meer tot versiering van paleizen en kasteelen geschikt zouden zijn geweest, waren bijna geheel onbekend. Dit hoofdkarakter geeft aan de Middeleeuwsche kunst eene zeer eigenaardige uitdrukking, en eene drooge

stijfheid van vormen, die geheel met de bevallige rondheid en de schoone lijnen der antieke kunst in tegenstelling is.

Het is voornamelijk op de bouwkunst dat het Christendom eenen grooten invloed heeft uitgeoefend. In het begin maakte het voor zijne behoefte aan verzamelplaatsen ter uitoefening van de openbare eerdienst gebruik van de gebouwen die het hiervoor geschikt vond. Dit waren geenszins de tempels van het Heidensche Veelgodendom, die, meestal van eene langwerpig vierkante gedaante, van eene beperkte ruimte, en inwendig somber waren, uit hoofde dat zij bijna geen licht dan door de deur ontvingen; of die in het midden eene onoverdekte binnenplaats hadden: hetgeen wel genoegzaam was voor het werk der Godsvereering dat er in moest uitgeoefend worden, als bijzonder in offeranden bestaande, maar ze geheel ongeschikt deed zijn voor eene algemeene vergaderplaats der talrijke Christelijke Gemeente. Enkele tempels, zoo als het Pantheon en de kleine tempel van Bacchus te Rome, maakten door hunne meer ruime cirkelvormige gedaante hierop eene uitzondering. Zij werden daarom ook door de Christenen voor hunne eerdienst in bezit genomen, en het eerste bestaat thans nog als eene Christenkerk, na vóór meer dan achttien eeuwen door AUGUSTUS aan al de Goden van den Olympus te zijn toegewijd. Het waren de basilieken, die tot vergader- en regtszalen dienden, welke voor de Christelijke Godsdienst-oefeningen uitmuntend geschikt gevonden werden, en ook sedert de regering van CONSTANTIJN voor dezelve werden ingerigt en gebruikt. In Rome vooral waren zeer ruime basilieken aanwezig, die een groot aantal menschen konden bevatten. Weinig veranderingen slechts behoefden hier te worden aangebragt. De halfcirkel (*hemikyklos*) van het tribunaal werd in het koor herschapen, waarin het altaar en de zitplaatsen der geestelijken, alsmede de tribune voor het lezen der H. Schrift en het uitspreken der homiliën, zich bevonden. Het koor was door eene balustrade van het schip (*naos*) des gebouws afgescheiden, waar zich de gemeente bevond, terwijl de gaanderijen voor de vrouwen gemakkelijk konden aangebouwd worden. Later bouwde men de Christenkerken bijna geheel in den vorm dier oude basilieken, zoo als die van St. CLEMENT, die in de vierde eeuw werd gesticht en nog heden bestaat; die van St. PIETER, in de zestiende eeuw zoo prachtig herbouwd, en die van

St. PAULUS *buiten de muren*, welke in 1822 eene prooi der vlammen werd. De Romeinsche bouwkunst was ondertusschen in groot verval geraakt, de wansmaak had ongepaste constructiën en versieringen doen in zwang komen, en aan eenen anderen bouwstijl het aanzijn gegeven, dien men den Latijnschen genoemd heeft en die voornamelijk zich in de oudste basilieken vertoont. Men maakte, even als bij den zegeboog van CONSTANTIJN, gebruik van bestanddeelen van vroegere gebouwen, zoo als beeldhouwwerken en kolommen, die veel in de eerste Christenkerken aangebragt werden, nadat zij van de Heidensche tempels en andere gebouwen waren weggenomen; zelfs zonder acht te geven of zij van eenerlei orde of van gelijke afmetingen waren: die wat te hoog bevonden werden, kortte men slechts wat in. Zulk eene wijze van bouwen was verwoestend voor de oude gedenkstukken, en vele daarvan hadden hieraan hunnen ondergang te wijten. Groote tempels, zoo als het Parthenon van Athene, ontkwamen aan die gedeeltelijke verwoesting, doordien zij, om de meerdere ruimte die zij aanboden, tot Christelijke kerken konden worden ingerigt. De basilieken werden spoedig in den vorm eenigzins gewijzigd; de halfcirkel werd wat verder uitgebouwd om meer omvang aan het koor te kunnen geven, en de doorgang tusschen dit en het schip werd van beide zijden verlengd, waardoor het gebouw de gedaante van een langwerpig kruis verkreeg; hetgeen voorzeker eene symbolische beteekenis had, en als een gevolg van den invloed des Christendoms op de kerkelijke bouwkunst kan worden beschouwd.

Ondertusschen had zich de architectuur in het Oostelijk gedeelte van het Romeinsche Rijk op eene andere wijze ontwikkeld, en zekere vormen aangenomen, die haar geheel van den Latijnschen stijl deden afwijken. Wij zagen reeds dat de Romeinen cirkelvormige tempels en gebouwen stichtteden; de bedekking daarvan bestond uit een laag spheroïdisch koepelgewelf, dat in het midden meestal open was, zoo als in het Pantheon. In de vijfde en zesde eeuw bouwde men kerken te Constantinopel, in Griekenland en in het Noorden van Italië, inzonderheid te Ravenna, met koepels die uit eenen gesloten halven bol bestonden, en van binnen door vier zware pilaren en *pendantifs* waren ondersteund. De vorm des gebouws was vierkant in plaats van langwerpig, want de vier

uitspringende zijden waren gelijk. Dit was de oorsprong van het Grieksche kruis, in tegenstelling van het langwerpige Latijnsche, dat de hoofdvorm der Westersche kerken bleef. Deze bouwtrant, die den naam van Byzantijnsche ontving, nam eene oorspronkelijke rigting in de aanbrenging der versieringen, in den vorm van de kapiteelen, die dikwijls vierkant in stede van rond werden, en de Romeinsche voluut en acanthus misten om hiervoor zeer zamengestelde ornamenten in de plaats te stellen. Het verbasterde Corinthische kapiteel bleef echter ook in gebruik.

De hoofdkerk van Constantinopel, de St. SOPHIA, door JUSTINIAAN gesticht, die van St. MARCUS te Venetië, en de kapel van St. VITALIS te Ravenna, zijn nog de schoonste overblijfselen van den Byzantijnschen stijl, die geheel voor de toenmalige Christelijke eerdienst werden opgerigt en de zuivere uitdrukkingen zijn van den kerkelijken geest in de zesde tot de twaalfde eeuw in het Oostelijk gedeelte van Europa. Eene kerk te Athene is daarvan een eenvoudiger en ruwer voortbrengsel. De Byzantijnsche stijl is daarenboven nog merkwaardig omdat hij tevens de oorsprong van den Arabischen en Moorschen was, die later, tijdens de kruistogten, weder hunnen invloed op de ontwikkeling der Westersche bouwkunst uitoefenden.

Het is door de ontdekkingen van den Heer PERRET in de catacomben van Rome tevens gebleken, dat reeds in de eerste eeuwen de Christenen in hunne bouwkunstige constructiën geheel van den Romeinschen en lateren Latijnschen stijl afweken; die constructiën hebben meestal de verdienste van eene vreemde nieuwheid. Men vindt er kapiteelen, basementen en andere architectonische *détails*, die in dit opzigt de aandacht der bouw- en oudheidkundigen moeten trekken. Volgens hunnen vorm en karakter zoude men gelooven dat zij tot den Lombardischen en Romaanschen stijl der elfde en twaalfde eeuw behoorden; hoewel zij, volgens het gevoelen van PERRET, zelfs hooger dan tot de vijfde opklimmen, en dus eene vroege verbastering der antieke architectuur aanduiden. Wilde men zich hierdoor van den bouwtrant der Heidenen afzonderen, of hadden deze vreemde vormen eene symbolieke beteekenis? Welligt was beiden het geval; zoo veel is zeker dat de Romeinsche catacomben de eerste Christelijke voortbrengselen van bouw-, zoo wel als van beeldhouw- en schilderkunst opleveren.

Deze bouwkunstige vormen vertoonen zich dan ook eenigzins gewijzigd in de Lombardische en Romaansche bouwstijlen, die in het begin der Middeleeuwen in het Noorden en Westen, zóo wel als in Italië, heerschende waren. De Christelijke architectuur maakte zich hoe langer zoo meer los van de antieke traditie, die nog in den Latijnschen stijl der basilieken bleef voortduren, en trad, eindelijk, zoo als reeds vroeger, in den Byzantijnschen bouwtrant, met eene eigenaardigheid te voorschijn, die hare grootste verdienste uitmaakt. De hoofdlijnen en verdeelingen der kerken mogen zoo zeer al niet van de basilieken afwijken, de kruisvorm komt echter duidelijker uit. Het koor en de dwarsbeuken (*transcepa*) steken meer uit, het dak steunt meestal niet zoo zeer op sterke muren als wel op gewelven, die meer door pilaren dan door kolommen worden gedragen. Maar het geheel oorspronkelijk karakter van den Lombardischen en Romaanschen stijl komt voornamelijk uit in de geledingen (*moulures*); in den vorm der kapiteelen, die weinig meer van het Corinthische en Romeinsche overhouden (ofschoon bij sommigen die antieke gedaante blijft doorschemeren; hoezeer velen van een geheel verschillenden aard, en met symbolieke figuren — menschenhoofden en dierenkoppen — versierd zijn), en in de soms kwistig aangebragte ornamentatie, vooral aan de portalen, deuren en vensters. De Romaansche bouwtrant, waarvan de geestelijken zelven meestal de architecten en werklieden waren, verbreidde zich te gelijk met het Christendom over Italië, Frankrijk, Duitschland, Engeland, Ierland, Schotland, en de Noordsche Rijken; terwijl de Byzantijnsche, hoewel zeer verbasterd, en met Oostersche bestanddeelen vermengd, zich meer bijzonder verbreidde over Bulgarijë, Rusland, Polen en Hongarijë.

De invloed des Christendoms op de bouwkunst bereikte zijne grootste hoogte in den ogivalen- of spitsbogenstijl, gewoonlijk zoo zeer ten onregte de Gothische genoemd. Het ligt buiten ons bestek om ons met den oorsprong en de geschiedenis daarvan bezig te houden. Zoo veel moeten wij hier aanmerken, dat die stijl niet op eens als eene geheel nieuwe uitvinding, maar langzamerhand uit de ontwikkeling die de Romaansche in de elfde en twaalfde eeuw verkreeg, ontstaan is; dat er in de twaalfde eeuw een overgangstijdperk tusschen

die beide stijlen plaats had, en dat sedert de kruistogten de Arabische en Moorsche architectuur niet zonder eenige terugwerking op deze Christelijke bouwkunst bleef. De ogivale stijl bloeide over geheel het Westelijk en Noordelijk gedeelte van Europa gedurende vier eeuwen, van de twaalfde tot de zestiende eeuw, in drie tijdperken, de primaire of *gelanceerde*, de secondaire of *rayonnante*, en de tertiaire of *flamboyante* genoemd. Toen werden die trotsche en uitgestrekte hoofdkerken gebouwd, die nog heden onze bewondering wekken en waarin de Roomsch-Katholieke eerdienst al haren luister ten toon spreidde. Nog meer dan de vorige stijlen kan men den spitsbogenstijl den kerkelijken bij uitnemendheid noemen; hij is geheel de uitdrukking van den Godsdienstigen geest die toenmaals heerschte, en ofschoon de hoofdvormen, namelijk die van het Latijnsche kruis, en de inrigting van het koor, de transepe en het schip, niet veel van die des Romaanschen bouwtrants verschillen, wijkt de constructie der gewelven, geledingen, vensters en torens zoo zeer, met de eigenaardige ornamentatie, daarvan af, dat men van eene kerk in den spitsbogenstijl een geheel anderen indruk, dan van al de vorige verkrijgt.

De zoogenoemd Gothische torenspits, zoo doorschijnend en bijna als kant uitgewerkt, verschilt vooral van de afzonderlijk staande Lombardische campanille en de Romaansche torens. Het is eene opmerkelijke omstandigheid in de geschiedenis der bouwkunst, dat de ogivale stijl, nadat hij zich in het begin der dertiende eeuw eenigzins gevormd had, zich zoo spoedig over het grootste gedeelte van Europa verspreidde; men kan ook hierin den invloed des Christendoms niet miskennen. De Kerk verliet allengs den Romaanschen stijl in de twaalfde eeuw, om den nieuwen bouwtrant aan te nemen; daardoor werd die in den aanvang der veertiende eeuw de heerschende in de meeste landen der Roomsch-Katholieke Christenheid. Verschillende oorzaken hebben hiertoe medegewerkt: vooreerst de opkomst en vestiging der Gemeenten, en het meerdere onderling verkeer der volken, voornamelijk door de kruistogten te weeg gebragt; verder het opkomen der burgerlijke Broederschappen, Vereenigingen en Gilden, uit de verschillende takken van kunst en nijverheid. De eerste kweekscholen daarvan waren de kloosters; waarom de burgerlijke

Gilden ook het karakter van geestelijke Broederschappen behielden, hoewel zij zich later geheel van het kerkelijk gezag vrij maakten. Bisschoppen, abten en andere geestelijken waren, zoo als wij reeds aanmerkten, bijna de eenige bouwmeesters in het Romaansche tijdvak; maar reeds in de vijfde eeuw ontstonden de Vereenigingen (Broederschappen; fondsen van werklieden tot wederkeerige hulpbetooning) met vrije-metselaren: kunstenaars en rijke leeken die tot den bouw bijdroegen en daarom als Gilde-leden werden aangemerkt, zonder eigenlijk ambachtslieden te zijn; van lieverlede werden deze over geheel Europa voortgeplant om overal kerken en andere gebouwen in den nieuwen stijl op te rigten. Langen tijd werden zij door de Pausen bevorderd en beschermd; doch dit hield op toen zij zich met meer zelfstandigheid ontwikkelden en eene eigenaardige rigting aannamen. Zij maakten zoo vele Loges of Bouwhutten (*) uit (bestuurhutten, groote loodsen waarin de vergaderingen gehouden werden) als er groote werken waren, rondom welke de werklieden in hutten woonden, en waren, even als de andere Gilden, aan eene vaste rangorde van leerlingen, gezellen en meesters gebonden, die ieder hunne eigene werkzaamheden hadden, en zich bij eede meesten verbinden tot het geheim houden der plannen en van hetgeen in hunne bijeenkomsten behandeld werd. In Engeland sloten zij zich later aan de Orde der Tempelieren aan, zoodat de laatste Grootmeester dier Orde, JACQUES DE MORLAY, ook door hen als martelaar werd beschouwd, ten gevolge waarvan zij zich in de veertiende en vijftiende eeuw geheel van het geestelijk gezag losmaakten, en niet zelden een vijandigen zin tegen de geestelijkheid aan den dag legden, merkbaar in die versieringen der kerken, waarin geestelijken en monniken smadelijk of belagchelijk worden voorgesteld. De bouwkunst werd door hen van de kerkelijke heerschappij bevrijd, en zij trad daardoor in de vijftiende eeuw, het derde of laatste tijdvak van den ogivalen stijl, als eene zelfstandige kunst op.

De Vrije-metselaars-vereenigingen van Keulen en Straatsburg maakten zich boven anderen beroemd; de laatste werkte ijverig aan de hoofdkerk te Milaan. Toen de metselaars

(*) De verschillende Bouwhutten of Loges in ieder Land stonden met elkander door eene Opperhutte (Hoofdloge, Hoofdbestuur) in betrekking.

meestal monniken waren, was de vorm der kerkgebouwen en derzelver versiering meer eenvormig, en volgens een zekeren typus ingerigt; doch de nieuwe wijze van constructie en ornamentatie werd door deze vrije vereenigingen meer van de banden der overlevering ontslagen, en tot eenen vasten stijl gevormd, die meer dan drie eeuwen over Europa geheerscht heeft, en vele beroemde bouwmeesters heeft opgeleverd, waaronder een ERWIN VON STEINBACH uitblinkt.

Hoezeer de ogivale bouwkunst door deze Vereenigingen met vrije-metselaren tot eene onafhankelijke kunst verheven werd, bleef er in haar toch iets van haren priesterlijken oorsprong over. Bij haar ontstaan had de Kerk het zegel van haren invloed er te diep op ingedrukt, en toen de bouwloges, die zij eerst beschermd had, op zich-zelve wilden staan, werden zij de voorwerpen van haren bittersten haat. Deze bouwkunst had zich wel van het typisch karakter, dat de oude Oostersche en Egyptische bouwkunst bezat, voor altijd losgemaakt; zij vertoonde niet de strenge symmetrie die de eenheid van de Grieksch-Romeinsche architectuur uitdrukte, wijl zij meer ruimte aan de speling van den bijzonderen smaak des bouwmeesters overlaat; maar zij is immer door een Christelijken geest bezield, die eenheid aan den ogivalen stijl geeft: eene eenheid zoo indrukwekkend als moeijelijk aan te toonen, omdat zij niet zoo stoffelijk is als die der antieke architectuur, en zich overal in het geheel, zoo wel als in het idee waarnaar alle de *détails* gerigt zijn, openbaart: het is de eenheid der verscheidenheid.

Toen de ogivale stijl zijne grootste ontwikkeling bereikt had, en door vreemde vormen en kwistige versieringen tot verval en verbastering neigde, was het met den invloed der Kerk op de bouwkunst gedaan, en de vijftiende eeuw zag den dageraad van de zoogenaamde *Renaissance* rijzen, die aan de Christelijke kunst der Middeleeuwen eene andere tegenover stelde, welke meer tot de antieke vormen der Grieksch-Romeinsche terugkeerde, en wat het hoofdkarakter aangaat, meer Heidensch dan Christelijk was.

Groot was evenzeer de invloed van het Christendom op de beeldhouwkunst; men kan zeggen, dat het deze kunst in de Middeleeuwen voor den ondergang bewaarde. Wij zagen, dat reeds vroeg in de Kerk de afbeeldingen van CHRISTUS, de

Moedermaagd, de Apostelen, de Martelaars en Heiligen als voorwerpen van vereering werden aangenomen. Eerst was hun vorm die der verbasterde Grieksch-Romeinsche kunst; later ontwikkelde zich een vaste typus, die eeuwen lang bleef voortduren en minder een uiterlijk schoon had, dan wel eene uitdrukking van verhevenheid en Godsvrucht in de figuren ten toon spreidde. De tegenstand der Iconoklasten tegen alle beelden en schilderijen in de basilieken en kerken was aan de Christelijke beeldhouwkunst, vooral bij de Byzantijnen, niet gunstig; doch eindelijk werd de vereering der beelden algemeen. In het Romaansche tijdvak begint zich reeds het Christelijk karakter der figuren meer duidelijk te ontwikkelen, doch het heeft nog veel van de stijfheid die den Byzantijnschen stijl altijd eigen bleef; terwijl men reeds eene meerdere losheid in de behandeling van allerlei bouwkunstige versieringen bespeurt. Doch het was in de twaalfde en dertiende eeuw dat de beeldhouwkunst, te gelijk met de ogivale architectuur, eene grootere hoogte bereikte. Uit- en inwendig werden toen de kerken met beelden versierd en opgevuld. Zij vertoonen zekere droogheid van bewerking, maar veel natuurlijkheid en naïviteit van uitdrukking, die hun eene eigenaardige kunstwaarde bijzet. Doch hetgeen 't meest den invloed van het toen bestaande Christendom op de beeldhouwkunst aantoont, is het typische karakter der figuren: alle CHRISTUS- en MARIA-beelden gelijken op elkander; alle Apostelen, Heiligen en Bisschoppen die de portalen der hoofdkerken versieren en aan de pilaren van het koor en het schip gehecht zijn, hebben hetzelfde karakter en zijn in denzelfden geest bewerkt; er is meer op de uitdrukking van het Godsdienstig gevoel en eene deemoedige aandacht, dan op de schoonheid en verhevenheid der vormen gelet. Wat de uitvoering der ornamenten en der bas-reliefs aangaat, deze was spoedig tot eene hooge mate van voortreffelijkheid geklommen, omdat men vrijer in de behandeling van deze onderwerpen was, en de kunstenaars hierin aan hunnen individuëlen smaak konden voldoen.

In de schilderkunst was de werking van de Christelijke eerdienst, in de eerste en in de Middeleeuwen, niet minder merkbaar. Wij zagen in de catacomben de geschiedenissen van het Oude en Nieuwe Testament herhaalde malen afgebeeld; CHRISTUS, MARIA, en de Apostelen menigvuldig voor-

gesteld, en de voornaamste graven met alle soorten van schilderkunstige versieringen opgeluisterd. Dit had later in de basilieken en in de Romaansche en ogivale kerken, zoo wel als in de Byzantijnsche, plaats. De groote muurvlakten rondom het koor, de ruimten die de koepels en pendantifs aanboden, werden met kolossale figuren op eenen gouden grond beschilderd, die nog in de oudste Grieksche, Sicilische en Italiaansche kerken eene treffende werking doen. Van deze schilderijen op gouden grond vindt men waarschijnlijk den oorsprong in de glasschilderijen die in de catacomben voorkomen, waar vele voorwerpen *en medaillon*, op verguld glas geschilderd gevonden worden. Deze manier om de figuren te doen uitkomen, die men de Byzantijnsche noemt, duurde geheel de Middeleeuwen tot aan den tijd der eerste schilderwijze van RAPHAËL voort, van wien nog sommige schilderijen in dien trant overgebleven zijn. De Byzantijnsche stijl heeft een hoog ernstig en streng karakter, dat zich voornamelijk in de voorstelling van CHRISTUS vertoont; de teekening en de uitdrukking heeft een sterk sprekend typisch voorkomen, dat den kerkelijken invloed aanduidt, die, gedurende vele eeuwen, de schilderkunst in zekere banden beknelde. Het was eerst in de dertiende eeuw dat deze kunst in Italië zich tot eene meer vrije behandeling verhief; hetgeen gedurende het ogivale tijdvak ook in Engeland, Frankrijk en Duitschland eenigzins plaats vond. Wat wij over den stijl der beeldhouwkunst hebben aangemerkt, is ook ten volle op de voortbrengselen der Christelijke schilderkunst toepasselijk: de verwezenlijking van het ware kunstschoon was hierin geenszins het hoofddoel, maar wel de uitdrukking van Godsdienstige aandoeningen, en het opwekken van stichtelijke aandacht bij den beschouwer. Het tijdvak der *Renaissance* was ook dat van de herleving der vrije schilderkunst, die echter toen ook haar Christelijk karakter meer begon te verliezen. De schilderkunst vond gedurende de Middeleeuwen, onder de bescherming der Kerk, gelegenheid om zich in andere opzigten, zoo als in het glasschilderen, te bekwamen: de rijzige vensters der ogivale hoofdkerken boden hiertoe eene schoone gelegenheid aan. De kostbare manuscripten werden in de kloosters met de uitvoerigste miniaturen versierd, die levendigheid van kleur en geestige ornamentatie met de voorstelling der meestal heilige

onderwerpen vereenigen. De kunst van het mozaïk, die zoo naauw met de schilderkunst vereenigd is, bleef ook onder de bescherming der Christelijke Kerk bloeijende; gelijk zij in de oudheid de tempels en paleizen versierde, zoo luisterde zij, in de latere eeuwen, de gebouwen op die aan de openbare eerdienst waren toegewijd. De kloosters waren in de Middeleeuwen meestal de oefenscholen van schilderkunst en mozaïk; gelijk nog heden bij de Grieksche monniken van den berg Athos, onder welke zich de traditie van den ouden Byzantijnsche schildertrant voortdurend heeft staande gehouden. Men heeft wel eens de antieke of Grieksche kunst eene geniale en de Christelijke eene spirituële genoemd; maar die onderscheiding mist, naar ons gevoelen, de noodige juistheid. De Christelijke kunst was even zoo geniaal als de oude, terwijl deze toch ook in zeker opzigt spirituëel was. Het is waar, de Grieken stelden de schoonheid der vormen tot hun hoofddoel, hetwelk geenszins dat der Christen-kunstenaars was; de oude kunst maakte minder werk van de uitdrukking van het Godsdienstig gevoel en was zeer gematigd in de pathetische voorstelling van de uitwerking der hartstogten: doch men kan haar daarom niet enkel materiëel noemen in tegenstelling van de Christelijke.

Zoo als wij reeds aanmerkten, was de invloed van het Christendom op de beeldende kunsten tweeledig: uit- en inwendig, en de eerste was verre weg algemeener dan de laatste. Zoo het Christendom in de eerste, en vooral in de Middeleeuwen, niet veelvermogend was geweest en geene prachtige uiterlijke eerdienst had gehad, dan zoude het geene grootsche basilieken en hoofdkerken hebben doen stichten, en die met menigvuldige beelden en schilderijen doen versieren. Het zou dan ook geene typische voorstelling van CHRISTUS, MARIA, de Apostelen en Heiligen hebben doen ontstaan. Dit neemt echter niet weg dat het gedurende die eeuwen ook wel een krachtigen invloed op het Godsdienstig gevoel der kunstenaars, vooral der beeldhouwers en schilders, heeft kunnen uitoefenen en dat ook werkelijk gedaan heeft; zoo als de catacomben te Rome, en de kunstvoortbrengelen van eenen GIOTTO en FRA ANGELICO bewijzen. Toen het geloof aan de geschiedenis, en de overleveringen van de Godsdienst, zoo als de Kerk van Rome die leerde, algemeen en onbepaald was, moest dat geloof krachtig inwerken op de

uitdrukking der figuren, en de voorstelling der heilige tafereelen en der voorvallen aan het Oude en Nieuwe Testament en de traditie der Kerk ontleend. Het schoonheids- en kunstgevoel moge in de eerste en de Middeleeuwen des Christendoms minder fijn en ontwikkeld geweest zijn; het werd door het zinnelijke in de eerdienst aangevuurd en door dat geloof in zekeren zin veredeld, en hierdoor in staat gesteld om kunststukken te scheppen en indrukwekkende kerken te stichten. Doch in de latere eeuwen veranderden deze omstandigheden geheel en al.

(*Het vervolg en slot in een volgend Nommer.*)

DE TREURZANG VAN DAVID OVER DEN DOOD VAN SAUL EN JONATHAN.

(*Eene bijdrage.*)

Onder de voortreffelijkste voortbrengselen van Hebreeuwsche dichtkunst behoort ook de treurzang van DAVID over den dood van SAUL en JONATHAN. Ik zal trachten de schoonheid van dat lied eenigzins in het licht te plaatsen.

Eerst wil ik de aanleiding tot het vervaardigen van den treurzang verhalen, en vervolgens het lied zelf voordragen, zoo als 't, mijns inziens, moet vertaald worden, terwijl ik er hier en daar de noodige opheldering zal bijvoegen.

De geschiedenis van het tijdperk der Rigteren eindigt met de woorden: »En in die dagen was er geen Koning in Israël. Een iegelijk deed wat goed was in zijne oogen". Korter en krachtiger kon moeijelijk uitgedrukt worden, door welke verwarring het Israëlietische volk van JOZUA tot SAUL werd in het ongeluk gestort. Voor redelijke vrijheid, onder het bestuur van den Hoogepriester, die de Wet van MOZES toepaste, was het nog niet rijp; de vrijheid sloeg over in losbandigheid; de verschillende stammen beschouwden elkander schier als vreemd; vaak ontstond er verdeeldheid en burgeroorlog; het regt werd niet gehandhaafd en het volk strekte maar al te dikwijls ten buit aan zijne naburen. Geen wonder, dat deze toestand eindelijk het verlangen naar eene betere burgerlijke inrigting, naar een krachtig middelpunt, naar eenen Koning

deed ontstaan. Hoezeer de grijze Profeet SAMUËL van oordeel was, dat een Koning eigenlijk in de Israëlietische Staatsinrigting niet te huis behoorde, en het volk waarschuwde, dat de vereeniging van zoo veel magt in de hand van één persoon ligtelijk dwingelandij kon ten gevolge hebben, zag hij zich echter genoodzaakt aan de begeerte des volks toe te geven, en koos hun eenen Koning in den persoon van SAUL, uit den Stam van BENJAMIN. Toen de keuze geschied was, werd de Koning door de heilige zalving ingewijd, dat is, op zijn hoofd werd, als op een altaar, heilige olie geplengd, waardoor hij onder de onmiddellijke bescherming van JEHOVA gesteld en als zoodanig onschendbaar gemaakt werd. De voorname bezigheid van zulk eenen Koning bestond in twee dingen: in het aanvoeren van het leger en in het handhaven der geregtigheid. De Godsdienst bleef aan de priesters en profeten aanbevolen, en het was de pligt des Konings, die over het volk regeerde dat de leer van één God voor de vergetelheid bewaren moest, om de Godsdienst zoo als die door MOZES, den man Gods, was ingerigt, te eerbiedigen en in waarde te houden; te meer daar eigenlijk JEHOVA de Koning van Israël was, en de door JEHOVA's Profeet gezalfde Koning meer als stedehouder van JEHOVA moest beschouwd worden. SAUL vervulde zijne taak gedeeltelijk zeer goed, en muntte vooral als krijgsbevelhebber uit; maar trotsch geworden door den voorspoed zijner wapenen, begon hij de Godsdienst te verachten, en zich tot een militair despoot te verheffen. Daar dit in de gevolgen allernoodlottigst kon worden, en Israël daardoor voor het groote doel waartoe het was afgezonderd, ongeschikt kon gemaakt worden, werd SAUL verworpen, en SAMUËL verklaarde dat SAUL's geslacht den troon niet erfelijk zou bezitten, maar DAVID dien in zijne plaats zou beklimmen. DAVID was juist geschikt voor die roeping. Ook hij muntte uit in dapperheid, hetgeen hij reeds als herdersknaap door het bestrijden van wilde dieren, en later door het verslaan van den Philistijnschen kampvechter GOLIATH getoond had; doch DAVID had bovendien, hetgeen SAUL miste, een warm Godsdienstig gevoel en diepen eerbied voor de dienst van JEHOVA. Hoezeer nu DAVID zich over de op hem gevallen keuze verblijdde, zoo dacht hij toch te edel, om daarin een voorwendsel te vinden, ten einde zich door oproer van de kroon meester te maken. JEHOVA had hém

gekozen, JEHOVA zou hém te Zijner tijd verheffen; zoo lang SAUL leefde, was deze de gezalfde des Heeren, en moest bij gevolg gehoorzaamd worden. DAVID besteedde dus al zijnen ijver in de dienst van SAUL, en volbragt de moeijelijkste en gevaarlijkste ondernemingen, hem door dezen opgedragen, met de grootste naauwgezetheid. Dit edel gedrag verwierf hem de vriendschap van JONATHAN, den dapperen zoon van SAUL, die zeer goed wist dat zijn vriend eenmaal Koning zou worden, maar hem dit lot geenszins benijdde, en voor zichzelven slechts de tweede plaats begeerde. SAUL ondertusschen dacht er anders over, en toen DAVID uit de gevaren, waaraan hij hem had blootgesteld, steeds behouden was teruggekomen, stond SAUL openlijk naar zijn leven en dwong hem te vlugten. Hoezeer SAUL hem hierop met eene gewapende bende vervolgde en hij tweemaal in de gelegenheid was om den Koning bij verrassing te dooden, bleef hij volharden bij zijn voornemen, om zijne handen niet aan den gezalfde des Heeren te slaan, maar zijne zaak aan JEHOVA over te laten. Eindelijk sloeg het uur zijner verlossing. De Philistijnen vielen in het land. SAUL moest hen te gemoet trekken en slag leveren. Die slag viel ongelukkig uit, want het leger van Israël werd geslagen, en SAUL sneuvelde met drie zijner zonen, waaronder JONATHAN, op het gebergte van Gilbóa.

Toen DAVID deze tijding vernam, was zijne eerste aandoening geenszins die van vreugde. Hoezeer hierdoor van zijnen grootsten vijand verlost, werd hij niet door zijn eigen voordeel bewogen, maar de nederlaag zijns volks, de dood zijns Konings en vooral het sneuvelen van zijnen vriend JONATHAN troffen hem diep. Hij stortte zijn gevoel uit in een treurzang, die wegens den daarin vermelden boog van JONATHAN »Het lied van den boog" genoemd werd, en onder dezen titel in eene verzameling van volkszangen, »Het boek des opregten" geheeten, bewaard zijnde, daaruit door den Schrijver van het tweede Boek van SAMUËL is overgenomen.

Thans willen wij dien treurzang zelven beschouwen.

O Israël! de hinde is op uwe bergen verslagen.
Hoe zijn de helden gevallen!

»De hinde" is JONATHAN, wegens zijne groote snelheid. Het is bekend dat snelheid oudtijds in een held een voornaam vereischte was. Om hier de snelheid van ACHILLES niet tot be-

wijs aan te voeren, willen wij verwijzen op Psalm XVIII: 34: »Hij maakt mijne voeten gelijk als de hinden." — Men heeft hier vertaald: »o sieraad Israëls", of: »o hinde Israëls", doch die vertaling is in strijd met het Hebreeuwsche taaleigen, want het woord »hinde" heeft in het Hebreeuwsch een lidwoord, hetwelk deze vertaling niet gedoogt.

Verkondigt het niet te Gath! Maakt die blijde boodschap niet bekend op de straten van Ascalon!
Opdat de dochters der Philistijnen niet verheugd zijn.
Opdat de dochters der onbesnedenen niet juichen.

Gath en Ascalon zijn steden der Philistijnen, die dus hier dichterlijk in plaats van het geheele volk zijn genoemd. — De dochters der Philistijnen worden hier zoo bijzonder vermeld, omdat in het Oosten, bij feesten ter eere van behaalde overwinningen, de vrouwen zich op den voorgrond plaatsten, en met rinkelbommen en reijendansen de behaalde zege vierden. Zoo zong MIRJAM, de zuster van MOZES, met de Israëlietische vrouwen een lied na het vergaan van PHAROA in de Roode Zee, en de dochter van JEPHTA bezong de overwinning haars vaders, terwijl de vrouwen na het verslaan van GOLIATH door DAVID gezongen hadden: »SAUL heeft zijne duizenden verslagen en DAVID zijne tienduizenden!"

Gij bergen in Gilbóa, gij vruchtbare akkers! geen dauw noch regen zij op u.
Want daar werd het schild der helden versmeten.
Het schild van SAUL, den gezalfden met olie.

Het gebergte waarop SAUL was gesneuveld, wordt hier vervloekt, omdat aldaar het Israëlietische leger verslagen was. — »Vruchtbare akkers" heb ik vertaald voor het Hebreeuwsche: »akkers der hef-offers". Akkers toch, waarvan de voortbrengsels tot hef-offers geschikt waren, moesten wel vruchtbaar wezen. — De vertaling: »Het schild van SAUL, den gezalfden met olie", steunt op de opmerking, dat, hoezeer vroeger de lederen schilden wel eens met olie werden ingesmeerd, de vermelding van zulk eene bijzonderheid in een lied als dit niet op hare plaats was, terwijl daarentegen de vermelding van SAUL's waardigheid hier vereischt werd, om de grootte van de ramp des te meer te doen uitkomen.

Van het bloed der verslagenen, van het vet der helden onthield zich de boog van JONATHAN niet, en het zwaard van SAUL keerde niet vruchteloos terug.

In dit vers is de aanleiding vervat, waarom het geheele lied den titel voerde van: »Het lied van den boog". Om dit te begrijpen, bedenke men dat de boog bij de Israëlieten een der voornaamste oorlogswapenen was, en dat er groote kracht vereischt werd om zich daar behoorlijk van te bedienen. Zoo lezen wij in den reeds aangehaalden XVIII^den^ Psalm, vs. 35: »Hij leert mijne handen ten oorlog, zoodat mijne armen een metalen boog kunnen spannen". Dat bijzonder JONATHAN van het schieten met den boog veel werk maakte, blijkt ook uit 1 SAMUËL XX, waar verhaald wordt dat hij DAVID, die zich in het veld verborgen had, willende gaan waarschuwen, zich verwijderde onder het voorwendsel, dat hij zich in het boogschieten ging oefenen. — Het is onnoodig hier nog DAVID's edelmoedigheid te doen uitkomen, die ook de verdiensten van SAUL erkent. Nu zijn vijand gevallen is, spreekt hij slechts van zijne goede hoedanigheden.

> SAUL en JONATHAN, die in hun leven elkander beminden en lief hadden, zijn ook in hunnen dood niet gescheiden.
> Zij waren sneller dan arenden, sterker dan leeuwen.

JONATHAN was in de oorlogen die SAUL had moeten voeren, steeds de trouwe helper zijns vaders geweest, en had onder anderen eens door een stouten aanval eene luisterrijke overwinning op de Philistijnen doen behalen, hetgeen vermeld wordt 1 SAMUËL XIV.

> Dochteren Israëls! weent om SAUL, die u met pracht in scharlaken kleedde, die gouden versiersel op uwe kleederen bragt.

Hier moet niet alleen aan den door SAUL behaalden buit gedacht worden, maar ook aan de meerdere welvaart, die in Israël was ontstaan, doordien de rust van binnen door SAUL hersteld en het rijk tegen het indringen van vijandelijke benden beveiligd was. Hoe veel ook op de regering van SAUL was aan te merken, zoo had hij toch door het doen ophouden der verwarring en regeringloosheid groote weldaden aan zijn volk bewezen. Palestina, ofschoon tegenwoordig, door de nadeelige gevolgen van oorlogsrampen en van het ellendige Turksche bestuur, op vele plaatsen eene woestijn geworden, vertoont nog sporen genoeg van vroegere vruchtbaarheid, gelijk onder anderen door onzen landgenoot VAN DE VELDE, die het naauwkeurig onderzocht heeft, in zijn werk, getiteld: *Reis door Syrië en Palestina*, bij herhaling is opgemerkt. Het moest wel tot welvaart komen, zoodra er slechts rust en eene dragelijke

regering in het land was. — De vermelding der dochteren Israëls is overigens hier aan dezelfde reden toe te schrijven als boven die van de dochters der Philistijnen. Ook bij nationale rampen komen in het Oosten de vrouwen te voorschijn.

> Hoe zijn de helden gevallen, te midden van den strijd
> Hoe is JONATHAN op uwe heuvelen verslagen!

De Dichter heeft zoo even de dochteren Israëls aangesproken, en in 't begin des lieds het woord tot Israël in het algemeen gerigt. Daarom moet men thans achter de woorden: »op uwe heuvelen", in de gedachte invullen: »o Israël!" Eene aanspraak aan JONATHAN kan 't bezwaarlijk zijn, dewijl dan het persoonlijk voornaamwoord *gij* ontbreekt. Ook is er geene reden om de bergen van Gilbóa in 't bijzonder de »heuvelen van JONATHAN" te noemen.

> Ik ben benaauwd om u, JONATHAN, mijn broeder! Gij waart mij zoo dierbaar. Zwaarder woog uwe genegenheid mij dan de liefde der vrouwen.

»Mijn broeder" beteekent hier: »mijn boezemvriend". In de Spreuken wordt, om zeer naauwe vriendschap uit te drukken, gezegd: »een vriend heeft ten allen tijde lief, en een broeder wordt in de benaauwdheid geboren". En elders: »daar is een vriend die nog meer genegenheid betoont dan een broeder". De genegenheid van broeders voor elkander wordt in het Oosten zeer gevoed door de als op Goddelijk bevel steunend beschouwde instelling der bloedwraak, waardoor vooral op de broeders van eenen verslagene de pligt rust, zijnen dood te wreken. — Dat verder DAVID zijne genegenheid voor JONATHAN boven zijne liefde voor het vrouwelijk geslacht verheft, is vooral in zijnen mond zeer sterk, daar het bekend is, hoe juist te groote genegenheid voor de sekse zijn grootste gebrek was.

> Hoe zijn de helden gevallen en de oorlogsmannen vergaan!

Hierop is niets aan te merken dan dat de vertaling »oorlogsmannen" afwijkt van de gewone. Er staat letterlijk: »werktuigen van oorlog"; doch het is denkelijk, dat hier niet aan wapenen maar aan krijgshelden moet gedacht worden. Het verbroken worden van wapenen moge een bewijs van nederlaag zijn, maar het is aan het einde van dit gedicht te zwak. Ook is het geenszins zonder voorbeeld dat krijgshelden werktuigen van oorlog genoemd worden.

Thans willen wij het gedicht nog eens, zonder het door tusschengevoegde aanmerkingen af te breken, laten volgen; ten einde het overzigt van het schoone geheel gemakkelijker te maken.

O Israël! de hinde is op uwe bergen verslagen.

Hoe zijn de helden gevallen!

Verkondigt het niet te Gath. Maakt die blijde boodschap niet bekend op de straten van Ascalon.

Opdat de dochters der Philistijnen niet verheugd zijn.

Opdat de dochters der onbesnedenen niet juichen.

Gij bergen in Gilbóa, gij vruchtbare akkers! noch daauw noch regen zij op u.

Want dáár werd het schild der helden versmeten.

Het schild van SAUL, den gezalfde met olie.

Van het bloed der verslagenen, van het vet der helden onthield zich de boog van JONATHAN niet, en het zwaard van SAUL keerde niet vruchteloos terug.

SAUL en JONATHAN, die in hun leven elkander beminden en lief hadden, zijn ook in hunnen dood niet gescheiden.

Zij waren sneller dan arenden, sterker dan leeuwen.

Dochteren Israëls! weent om SAUL, die u met pracht in scharlaken kleedde, die gouden versiersel op uwe kleederen bragt.

Hoe zijn de helden gevallen, te midden van den strijd!

Hoe is JONATHAN op uwe heuvelen verslagen!

Ik ben benaauwd om u, JONATHAN, mijn broeder!

Gij waart mij zoo dierbaar. Zwaarder woog uwe genegenheid mij dan de liefde der vrouwen.

Hoe zijn de helden gevallen en de oorlogsmannen vergaan!

Hiermede is de ons voorgestelde taak geëindigd. Ik hoop dat het mij gelukt moge zijn de verheven schoonheid van het treurlied van DAVID over den dood van SAUL en JONATHAN eenigzins te doen gevoelen en 't meer dan vroeger te doen waardeeren.

DE KUNST OM RIJK TE BLIJVEN.

DOOR

J. BRAND.

I.

In den zomer van 1819 was voor het bekende logement »de Geleerde Man", aan den straatweg bij Bennebroek, een reisgezelschap afgestapt, bestaande uit den Heer en Mevrouw VAN WOERINGEN en hunne twee zonen. De Heer VAN WOERINGEN was omstreeks vijftig jaren, en zijn voorkomen

deed hem terstond kennen als een Hollander van den ouden stempel. Deftigheid en gulhartige rondheid waren op zijn gelaat geteekend, en wie hem aanschouwde voelde onwillekeurig zekeren eerbied voor den ernstigen man. Dat verdiende hij ook ten volle. Uit een oud, hoewel niet adellijk geslacht van Amsterdam gesproten, had hij zich steeds een waardig opvolger betoond van zijne verdienstelijke voorouders, die, in weerwil van de vele rampen des vaderlands, waaronder ook zij dikwerf zwaar geleden hadden, toch immer aan al hunne verpligtingen waren blijven voldoen, en door een echten koopmansgeest, gepaard aan vlijt en spaarzaamheid, langzamerhand waren opgeklommen tot den staat van fortuin en aanzien, welke hen onder de aanzienlijke kooplieden van Amsterdam eene voorname plaats had gegeven. Het is genoeg bekend dat in die wereldstad de voorouders van een groot gedeelte der aanzienlijken oorspronkelijk tot den kleinhandel hebben behoord. Hoe 't mogelijk was, dat, in het verloop der jaren, de afstammelingen van eenvoudige, onbemiddelde, maar nijvere burgers van lieverlede, en meer en meer, tot aanzien konden geraken, is, behalven aan vlijt, eerlijkheid en gelukkige ondernemingen, vooral toe te schrijven aan eene kunst, die vóór dezen onder de Amsterdamsche burgers algemeen bekend was, en ook algemeen werd beoefend. Die kunst was »de kunst om rijk te blijven". In het eerst mag dit wat vreemd voorkomen; maar het is toch zoo. Rijk te worden is bij de grilligheid der fortuin minder moeijelijk dan om verkregen rijkdommen zóó aan te wenden dat men ze behoudt. Dat dit laatste minder gemakkelijk is blijkt duidelijk genoeg in den tegenwoordigen tijd, waarin de uitoefening dier houdkunst niet zoo algemeen wordt verstaan en beoefend als vóór dezen. Wat in ons verhaal volgt, zal dat welligt eenigzins duidelijker maken.

De Heer VAN WOERINGEN was een dier mannen van den ouden tijd, die van zijne vaderen de kunst om rijk te blijven als ware 't had overgeërfd. Hij woonde in de hoofdstad op het beste gedeelte der Keizersgracht, in een deftig huis, maar dat toch veeleer aan eenen burger-rentenier, dan aan een der zuilen van Amstels beurs deed denken. Op den ouderdom van zes-en-twintig jaren was hij in het huwelijk getreden met Mejufvrouw ELIZABETH VAN DORP, vier jaren jonger dan hij; eene type van de Hollandsche schoonheid: dus meer forsch dan

fijn gevormd; meer rond en hartelijk dan uiterlijk gepolijst; zonder onkundig te mogen heeten, toch meer huishoudster dan *savante*, en wie men 't terstond kon aanzien dat zij eene liefhebbende gade, trouwe moeder en zorgvuldige huisvrouw zou zijn, die haren heer en gemaal — zoo sprak men vóór dezen in Holland nog — getrouw zou bijstaan in het uitoefenen der nuttige kunst waarvan hij en zijne voorzaten zulke gelukkige proeven hadden gegeven. Zij-zelve was de dochter eens Rotterdamschen koopmans, die óók met zijne gade en gelijk ook zijne en hare voorouders dezelfde kunst had beoefend, maar tijdens den oorlog met Engeland, in het laatste gedeelte der vorige eeuw, te veel slagen had gehad om met de VAN WOERINGEN's gelijken tred te blijven houden. De oude Heer VAN WOERINGEN, een handelsvriend van den ouden VAN DORP, had daarin evenwel geene reden gevonden om het huwelijk der jonge lieden tegen te werken, daar hij, volgens de oud-Hollandsche denkwijze, meende dat de schoonste huwelijksgift eener jonge vrouw juist in die gaven ligt welke Mejufvrouw VAN DORP in zoo ruime mate bezat. — Den Heer VAN WORINGEN was het gelukt gedurende de jaren van overheersching en rampspoed die het vaderland later getroffen hebben, zijn huis op den ouden voet te handhaven, en zijn kapitaal, althans voor het grootste gedeelte, te behouden, toen de gelukkige omwenteling van 1813, met de bevrijding des Lands, ook de bevrijding der lang gekluisterde handel en zeevaart bewerkte. Met vernieuwden ijver werden die heropende zilvermijnen van volkswelvaart nu weder door den ervaren handelstand ontgonnen, en ook hij nam daar krachtdadig deel aan, en wèlberekende ondernemingen gaven hem en zijner gade de voldoening, geleden verliezen niet alleen vergoed, maar hun vermogen zelfs veel grooter te zien dan 't in vroegere dagen van voorspoed nog geweest was. Het huwelijk dezer brave echtelingen was met twee zonen gezegend, waarvan de oudste, WILLEM, nu bijkans drie-en-twintig jaren, en de jongere, FREDERIK, een-en-twintig jaren oud was. Beide de jongelingen waren gelukkig ontwikkeld, en hunne ouders volkomen waard. De opvoeding door beiden genoten, had in hunne harten de zaden gestrooid van gestrenge eerlijkheid en verlichte Godsvrucht. Intusschen had WILLEM's karakter meer vastheid, terwijl FREDERIK meer prikkelbaar van gestel, levendiger van

aard en ligter te vervoeren was. De noodige bekwaamheden in velerlei vakken van wetenschap en kunst hadden zij verkregen, en nu waren zij aan dat gewigtig tijdpunt gekomen, waarin eene bepaalde rigting aan het leven moest gegeven worden. Wel waren zij, reeds sedert hun zestiende jaar, als volontair op voorname handelskantoren werkzaam geweest; maar de Heer VAN WOERINGEN was van het denkbeeld doordrongen, dat de ontwikkeling niet geheel onder het ouderlijke dak kan gegeven worden, en had daarom besloten hen naar andere oorden te doen vertrekken, om daar eenige jaren te verblijven, meer ondervinding op te doen, en vooral meer zelfstandigheid te verkrijgen, dan die jonge lieden bezitten welke nimmer de grenzen van hun gewest overschreden hebben. Dit was de oorzaak van de komst der familie VAN WOERINGEN te Bennebroek.

WILLEM en FREDERIK zouden vooreerst naar Rotterdam gaan, waar de eerste, door tusschenkomst van hunnen oom VAN DORP, gelegenheid zou vinden om het handelsleven ook in die aanzienlijke koopstad te leeren kennen; terwijl FREDERIK, na een kort oponthoud aldaar, zijne reis tot Antwerpen zou voortzetten, om eenigen tijd aldáár te verblijven. De liefhebbende ouders zouden voor het eerst hunne zoo innig beminde zonen voor een geruimen tijd het ouderlijke huis zien verlaten, en hadden besloten om hen ten minste een eind wegs uitgeleide te doen. De oude Heer had dit in verband gebragt met eene zomersche uitspanning, die geheel in de oud-Amsterdamsche gewoonte lag. Het was voorheen onder de burgers geen zoo algemeen gebruik zich gedurende den zomer uit de stad te verwijderen; slechts enkelen veroorloofden zich zulk eene weelde; het grootste gedeelte bleef de stad bewonen, en nam slechts nu en dan een uitstapje, hetwelk gewoonlijk *en famille* geschiedde, en waartoe de plannen dan een geruimen tijd aan het huisgezin stof tot gesprekken en overwegingen gaven. De Heer VAN WOERINGEN had zeer wel een buitenverblijf kunnen nahouden; maar getrouw aan zijnen stelregel: »dat men niet alleen de tering naar de nering moet zetten, maar de tering veeleer *beneden* de nering moet houden", had hij steeds het voorbeeld zijner vaderen gevolgd, èn vergastte hij zich-zelven en de zijnen slechts nu en dan op eene ontspanning, die na het genot allen wederom nieuwen lust tot arbeiden gaf. Dat

was één der geheimen van die kunst om rijk te blijven, welke de oud-Nederlanders zoo goed verstonden. Wij onderzoeken liever niet of die kunst, althans in dit opzigt, tegenwoordig niet te min wordt beoefend.

Het gemakkelijke rijtuig, met twee Friesche paarden bespannen, rolde in den morgen van het vertrek naar Flora's lusthof, het bloemenkweekend Haarlem. De gedachte aan een paar genoegelijke dagen nabij die stad in de vrije Natuur door te brengen, had bij allen het smartelijke der scheiding eenigzins op den achtergrond gedrongen; de jonge lieden blikten vol levenslust de toekomst te gemoet; des vaders ernst, die zich nimmer verloochende, gelijk hij ook nimmer tot stroefheid overging, stemde hen echter tot kalmte. Alleen had de opmerkzame beschouwer op het gelaat der moeder eenen blijvenden trek van onrust kunnen bespeuren; eene onrust, die wij ligt verklaren kunnen, nu wij weten dat zij den volgenden dag hare kinderen voor langen tijd vaarwel zoude zeggen. — Onder aangename gesprekken was de familie te Haarlem aangekomen, en, als ware Amsterdammers, verlustigden ouders en kinderen zich nu met eene fiksche wandeling door den Haarlemmer-Hout, waar de Heer VAN WOERINGEN aanleiding in overvloed vond om zijne zonen opmerkzaam te maken op de bijzondere natuurschoonheden, welke een verblijf te Haarlem zoo zeer veraangenamen. Dat Bloemendaal en de duinen niet vergeten werden, behoeven wij niet te zeggen, en evenmin dat de reizigers een groot genot smaakten, toen zij van Zomerzorgs duin het prachtige tooneel aanschouwden, dat, vooral bij den op- en ondergang der zon, van daár Haarlems omstreken den niet ongevoeligen beschouwer aanbieden. Brengt, waarde landgenooten! den vreemdeling dien ge tot gast krijgt naar dit en andere soortgelijke punten in ons te weinig door hen gewaardeerd land; bij het zien van den indruk dien het tafereel onzer heerlijke landouwen en van onzen aangenamen hemel op hen maakt, zult gij u gelukkig gevoelen, en de onkunde beschamen, die zonder onderzoek de schoonheden van onze gewesten versmaadt.

Als de Amsterdammer voor weinige dagen Haarlem bezoekt, kunt gij wel zeker zijn dat hij niet veel later dan het uur van zons-opgang reeds eene sigaar rookt onder het frissche lommer. Zoo deed ook de Heer VAN WOERINGEN met zijne beide

zonen. Van deze morgenwandeling maakte de eerste gebruik om zijnen jongens vaderlijken raad te geven, of liever nog eens datgene te herhalen wat hij hun van der jeugd af had ingeprent, maar gemeend had, met de noodige uitbreiding, hun vóór de afreize nog eens op 't hart te moeten drukken. Wij zouden dit belangrijke gesprek in zijn geheel kunnen mededeelen, maar dan ligt te veel van het geduld onzer lezers vergen; doch enkele trekken er uit zullen wij trachten aan te duiden. De raadgevingen van den ouden Heer kwamen hierop neder: »Hebt God voor oogen bij al wat gij doet." — »Bewaart en raadpleegt in alles de achting voor u-zelven; dat is het zekerste middel om u tegen uitspatting en niet loffelijke daden en bedrijven te beveiligen." — »Neemt nimmer een besluit in oogenblikken van drift of opgewondenheid." — »Beschouwt de menschen niet van de zwartste zijde; maar laat u ook nooit door hun uiterlijke innemen, zonder bekendheid met hunne innerlijke waarde." — »Houdt u overal, zoo veel mogelijk, aan onze vaderlandsche zeden en gewoonten." — »Laat de gierigheid u nimmer beheerschen; maar zorgt ook, nimmer zoo veel uit te geven als gij kunt." — »Weest kalm in voorspoed en in tegenspoed." — »Uw woord zij uw zegel; geeft 't nimmer dan na rijp beraad." — »Houdt uw crediet in eere, door de getrouwe naleving van beloften en verbindtenissen; tusschen uw woord en handschrift kenne de wereld geen verschil." — Van dien aard waren de lessen welke de vader zijnen zonen onder aangename vormen poogde in te prenten, en zij werden met groote oplettendheid door hen ontvangen. — Het overige van den dag werd gewijd aan het genot dat de Natuur oplevert in de fraaije omstreken van Bennebroek, waar wij het reisgezelschap aantroffen. Daar verlustigden zij zich in veelvoudig schoons, en 't gebruik van een wèlvoorzien afscheidsmaal, tot het uur van scheiden was gekomen. De diligence wachtte reeds aan »de Geleerde Man", en de twee jonge lieden zeiden, onder de zegenwenschen des vaders en de tranen der moeder hunnen ouders vaarwel, en zetteden hunne reize voort. Uit het vervolg van dit verhaal zullen wij vernemen wat er van WILLEM en FREDERIK geworden is.

II.

Wij zijn in het midden des zomers van 1830. De Hollandsche tuinen stonden in volle pracht, en vele van Amstels ingezetenen hadden »de dompige stad", zoo als Amsterdam maar al te dikwijls genoemd wordt, voor ruimer lucht verwisseld. Niet alleen de patriciërs en milionnairs hadden haar verlaten om zich op hunne buitenplaatsen te verlustigen; ook zij die te regt onder de gegoeden der stad gerekend werden, zonder juist tot den hoogsten stand te behooren, waren veelal naar buiten, en ook honderden uit den zoogenaamden fatsoenlijken middelstand hadden ten minste hier of daar hunne optrekjes. Zoo is 't nog heden: geen wonder dus dat des zomers de voornaamste grachten der stad een bijna doodsch aanzien bekomen. Wij zouden onze lezers nu het land kunnen rondvoeren, om hun in Gelderland, het Gooiland, en Utrechts en Haarlems fraaije dreven en omstreken, de reden daarvan aan te toonen; maar wie is nog zoo weinig met onze tegenwoordige zeden en gewoonten bekend, dat hij 't gezegde niet buitendien voor waarheid zal houden? — Wij verplaatsen ons daarom maar alleen naar eene der schoone villa's tusschen Hillegom en de Beverwijk gelegen. Dat wij zulk eene groote uitgestrektheid noemen, heeft zijne bijzondere redenen; want noemden wij een meer bepaald gedeelte van dit schoonste deel van ons gewest, het zoude ons dan niet mogelijk zijn den schijn te weren, als of wij de geheimen van eene nog bestaande familie wilden ontsluijeren, en dat zij verre.

Op eene dier bekoorlijke buitenplaatsen ontmoeten wij den Heer FREDERIK VAN WOERINGEN; sedert een tweetal jaren was hij daar eigenaar van geworden, en zoo even, 't was een vrijdag namiddag, was hij uit Amsterdam gekomen, vergezeld van eenen vriend, den Heer DE TOURNON; zoo als zijn naam reeds doet vermoeden, een Franschman, en zoo als wij behooren te vermelden, Parijzenaar: een man van aanzien en vervuld met die hoffelijkheid door welke vooral de beschaafden onder zijne landgenooten zich gewoonlijk onderscheiden. De Heer DE TOURNON werd door Mevrouw VAN WOERINGEN met de uiterste wellevendheid ontvangen, en als een zeer gewenschte gast op »Buitenrust" welkom geheeten; hij beantwoordde die verwelkoming met de gewone ontschuldiging, dat de Heer VAN

WOERINGEN zich zou moeten verantwoorden over de moeite welke hij als gastvriend kwam veroorzaken; hetgeen natuurlijkerwijze door Mevrouw beantwoord werd met de verontschuldiging: dat het landelijk verblijf niet die gemakken zou opleveren waaraan men in de stad is gewoon geraakt. Dit geeft ons aanleiding om eens in het ronde te blikken, en te zien wat er dan wel aan geriefelijkheden en gemakken die onontbeerlijk geworden zijn, moge ontbreken. — Wij durven het uiterlijke der woning niet beschrijven; want dan zouden wij weêr gevaar loopen de aandacht bij eene der bestaande huizingen te bepalen. Zonder juist onder de trotsche gebouwen gerangschikt te kunnen worden, was het heerenhuis op »Buitenrust" dien naam ten volle waard. De onderste verdieping of het gelijkvloers was door eene breede vestibule in twee gedeelten gescheiden; deze liep door tot eene deur met gekleurde glasruiten, door welke men een aangenaam gezigt had op het park, dat in den Engelschen smaak was aangelegd; aan de eene zijde omsloten door lommerrijke wandeldreven, die zich als diep bosch vertoonden, terwijl aan den anderen kant het vergezigt zich uitstrekte over grasrijke weiden, en in 't verschiet op den duinkant rustte, welks helder wit zand, met donkerkleurig schaarhout afgewisseld, eene schilderachtige vertooning maakte. De vertrekken aan de linkerzijde waren voor het dagelijksch gebruik ingerigt, terwijl de andere vleugel bestond uit een viertal vertrekken, waarvan het eerste tot receptie-, en het daarachter zijnde tot eetzaal diende, en met geheel openslaande vensterdeuren toegang verleende tot de zich aan dat gedeelte van den achtergevel vertoonende veranda. De nevenvertrekken waren eene boekenkamer en eene billardkamer, en hadden eene dadelijke gemeenschap met de receptie- en de eetzaal, die groot genoeg waren om alle denkbeeld van bekrompenheid te weren, en ook niet zoo groot om voor een klein aantal gasten kolossaal te schijnen. De eerste verdieping bevatte enkel slaapvertrekken, en was zoodanig geschikt dat alles strekte om 't verblijf ook hier voor huisgenooten en gasten vrij en genoegelijk te maken. Deze aangename woning was zonder steedsche pracht, maar toch zoo gemeubeld dat men er overal het ware *comfort* kon vinden, en bewijzen zag dat de bewoners niet jaarlijks eene verhuispartij hadden te houden, als zij voor eenige maanden

naar buiten kwamen. Wat er was behoorde buiten, maar zou, hoe voldoende ook, in de *salons* der steden niet gevoegd hebben. Dat er nevengebouwen en daaronder eene stalling, en hetgeen er bij behoort, gevonden werden, behoeft wel niet gezegd te worden. — De bewoners van dit buitenverblijf moesten wel, naar den schijn ten minste, in zeer gelukkige omstandigheden verkeeren; de ongekunstelde en hensche toon waarop de Heer DE TOURNON door Mijnheer en Mevrouw VAN WOERINGEN ontvangen werd, de geheele levenswijze op »Buitenrust" zouden dit te meer moeten doen denken, en toch ontbrak er op dit bekoorlijke verblijf iets aan de ware vreugde des levens, dat echter voor den gewonen bezoeker volstrekt verborgen bleef. Om dit duidelijk te maken, zullen wij een kort verhaal geven van den levensloop van den Heer FREDERIK VAN WOERINGEN, sedert hij in 1819 het ouderlijke huis verlaten had, om zich in het bloeijende Antwerpen voor zijn beroep verder te bekwamen. Wij zullen daarbij tevens gelegenheid hebben om iets te vermelden aangaande zijnen ons reeds bekenden vader en diens oudsten zoon WILLEM.

FREDERIK, door zijne waardige ouders aan eene wel deftige, maar toch hoogst eenvoudige levenswijze gewend, was te Antwerpen op een groot handelskantoor gekomen, dat vooral betrekkingen had in Noord-Amerika en Frankrijk. Hoe veel wij, Noord-Nederlanders, reeds van onze Fransche naburen in gewoonten en zeden overgenomen hadden, toch was het Fransche element bij ons nog niet zoo doorgedrongen als bij onze Belgische broeders; Brussel en Antwerpen, het is bekend, zijn, vooral in de hoogere kringen, geheel Fransch. Het kon dus ook niet anders of FREDERIK moest een merkbaar onderscheid vinden tusschen de levenswijze te Antwerpen, en die welke hij gewoon was te Amsterdam te volgen. Jong als hij was, slechts een-en-twintig jaren oud, verloor hij, door een driejarig verblijf in Zuid-Nederland, spoedig het meer Hollandsche in zijne vormen en manieren. In uitspattingen echter verviel hij niet; wij hebben de zedelijkheid onzer vroegere landgenooten genoeg leeren kennen, om te weten dat niet elke invloed daar juist ten kwade behoeft te werken. Zoo is 't ook in Frankrijk, en FREDERIK bleef dezelfde, ook in

weerwil van zijnen omgang met de vele Fransche kooplieden met wie hij dagelijks meer in aanraking kwam. Door zijne kunde, vlijt en eerlijkheid won hij spoedig het vertrouwen zijner chefs, en toonde zich dat bij voortduring zoo waardig, dat zij hem verkozen om eene reize naar Hâvre de Grace, Rouaan en Parijs te doen tot het regelen van belangrijke zaken, over welke het Antwerpsche huis met eenige handelhuizen in die drie steden in geschil was geraakt. Deze reis ontwikkelde in FREDERIK nog meer den smaak voor het uitheemsche, maar verwierf hem ook nog meer het vertrouwen zijner chefs; zoodat hem, in het vierde jaar van zijn verblijf te Antwerpen, met hetzelfde doel eene reize werd opgedragen naar Nieuw-York en Philadelphia; waardoor hij voor zich ook in de gelegenheid kwam om den Amerikaanschen handel van nabij te leeren kennen. Wie weet niet hoe kolossaal die is, en hoe daar alles in het groot wordt gedreven? Van zoo aanzienlijke handels-operatiën had FREDERIK tot dus verre geen begrip gehad; en dit werkte zoodanig op zijn levendigen geest, dat reeds te Nieuw-York het voornemen in hem ontstond om, teruggekeerd in zijn vaderland, ook dáár het voorbeeld te geven van dien stouten ondernemingsgeest, dien hij in de Noord-Amerikaansche kooplieden bewonderde. Hierbij kwam de heimelijke zucht om dan de meer prachtige levenswijze, die hem in België en Frankrijk had aangetrokken, ook in zijn huis in te voeren; waartoe hem die groote ondernemingen, zoo dacht hij, de middelen zouden verschaffen. Door dat alles was FREDERIK, toen hij na een zevenjarig afzijn, te Amsterdam terugkwam, geheel vervreemd van die voorouderlijke denkbeelden waarop zijn vader zoo zeer gesteld was. — Gedurende de afwezigheid van FREDERIK was WILLEM VAN WOERINGEN meermalen in de gelegenheid geweest om het ouderlijke huis te bezoeken. Te Rotterdam, waar hij als zoon was opgenomen bij zijnen oom VAN DORP, die in leef- en denkwijze een Hollander was van den echten stempel, en, zonder bekrompen in zijne middelen te zijn, toch geene rijke inkomsten bezat, had hij bijna het ouderlijke huis teruggevonden. Hij had er ook 't geluk op een der meest solide handelskantoren te zijn, en de lessen zijns vaders werden dus te Rotterdam voor hem als ware 't in voorbeelden veranderd, en zoo werd hij dan ook spoedig in geheel zijn denken

en doen, het evenbeeld van dien waardigen voorganger. Na drie jaren als bediende gewerkt te hebben, werd hij deelgenoot in de zaken van zijnen patroon, in wiens dochter hij ook eene gade vond naar de keuze van zijn hart. Aldus was WILLEM reeds eenige jaren lang een algemeen geacht en gezeten koopman te Rotterdam, toen zijn jongere broeder, gelijk wij verhaald hebben, in de ouderlijke woning terugkwam.

De eerste dagen na zijne te huis komst werden aan de vreugde des wederziens gewijd; maar ernstiger zaken volgden spoedig. — De oude Heer VAN WOERINGEN gaf den wensch te kennen dat FREDERIK deelgenoot in zijne zaken zou worden. Zonder den last der jaren nog te gevoelen, begon hij wel eens naar wat meer rust te wenschen. — Onze lezers zullen ook van zelf wel begrijpen, dat er gedurende de zeven verloopen jaren tusschen vader en zoon eene voortdurende briefwisseling had bestaan, en dat die briefwisseling den ouden Heer niet altijd genoegelijke uren kan hebben verschaft. De vooringenomenheid van FREDERIK met hetgeen hij in het buitenland gezien had, straalde in zijne brieven te duidelijk door om den bedachtzamen vader niet eenige ongerustheid te baren; maar deze hoopte steeds dat zijn zoon, eenmaal te Amsterdam teruggekeerd, de vaderlijke inzigten weder zou volgen, en het was daarom dat hij 't te meer noodzakelijk achtte om hem geheel aan zich te verbinden; liever dan hem op eigene wieken te laten drijven. In den aanvang ging alles wèl: de oude man bewonderde zelfs de uitgebreide handelskennis die zijn zoon had opgedaan, en zag met genoegen hoe FREDERIK aan de beurs eene vraagbaak was van vele andere kooplieden, en ieders achting en vertrouwen verwierf. Maar langzamerhand ontwikkelde FREDERIK zijne aangenomen theoriën en wilde die in praktijk brengen. Hierdoor ontstonden de eerste oneenigheden tusschen vader en zoon. De vader wilde zich in den handel steeds aan den regel houden dien hij altijd gevolgd had, van nimmer juist zulke groote ondernemingen te wagen, als zijn vermogen hem wel toeliet te doen. Dáárdoor was hij steeds bij verliezen, waaraan elke handelaar blootstaat, dezelfde gebleven. Slechts spaarzaam en met weerzin gaf hij aan den wensch van zijnen zoon toe, maar toen een paar meer gewaagde speculatiën gelukkig waren afgeloopen,

werd deze nog meer in zijne denkbeelden versterkt, en drong nu dagelijks bij zijnen vader nog sterker aan om zich in allerlei, meestal kolossale ondernemingen te begeven. Na een tweetal jaren had dit eene scheiding ten gevolge, die nog bevorderd werd door de verkeering welke FREDERIK had aangegaan met de dochter van een aanzienlijken regtsgeleerde, wiens levenswijze ingerigt was naar den Franschen smaak. De oude Heer vereffende zijne zaken, om zijne overige dagen in rust door te brengen. FREDERIK trad in den echt, en van toen af ontwikkelde hij al die talenten en neigingen welke hij in andere landen had opgedaan. De firma VAN WOERINGEN EN ZOON genoot het onbepaaldste vertrouwen, en FREDERIK vond dus ook dáárin gelegenheid om de uitgebreidste zaken te drijven. Zijne huishouding hield daarmede gelijken tred; weldra was er alles zoodanig ingerigt als hij dat gewenscht had; zijne groote winsten stelden hem in staat om in hare veelvuldige behoeften te voorzien: hij werd onder de rijksten der stad genoemd, en wij vinden hem in dien schijnbaar voorspoedigen staat op zijn buitenverblijf.

Schijnbaar, zeggen wij. Het was zeker dat FREDERIK de kunst verstond om rijkdommen te verzamelen; maar verstond hij ook de kunst om die te behouden?

III.

Toen de oude VAN WOERINGEN de zaken geheel aan zijnen zoon overgaf, had hij dezen een kapitaal verstrekt aanzienlijk genoeg, om, wanneer hij met overleg voortging, onder den invloed van het gevestigde, onbepaalde crediet der firma en van zijne ongemeene handelskennis, het huis niet alleen in eere te houden, maar nog in aanzien te verheffen. Dat de oudere broeder aanspraak had op een even groot gedeelte van de fortuin des vaders, en ook deze een vrij aanzienlijk kapitaal behoefde om overeenkomstig zijnen staat te blijven leven, is duidelijk; maar het wordt daardoor ook duidelijk dat FREDERIK tijdens zijn huwelijk nog niet geteld kon worden onder de rijkste kooplieden van Amsterdam. Evenwel, bekend met de handelwijze der Amerikanen, die er zich op verstaan om met een betrekkelijk gering kapitaal en een groot

crediet eene bijna ongeloofelijke uitbreiding aan hunne ondernemingen te geven, had hij van zijne wetenschap partij getrokken, en gedurende de eerste vier jaren van zijnen handel was hem alles medegeloopen.. Op deze wijze gelukte 't hem zijn kapitaal te verdubbelen; maar ook de ontzettende bezwaren van zulk eenen handel bleven niet uit. Nu volgden er zorgen en moeijelijkheden. Daarbij wilde FREDERIK ook aan zijne zucht om in de hoofdstad te schitteren onbekrompen voldoen, en hij zag zelfs daarin een geschikt middel om het crediet van zijn huis nog meer uit te breiden; zoodat, naar mate zijne operatiën grooter en veelvuldiger werden, hij ook meer en meer in zijne levenswijze met de rijkste particulieren der hoofdstad wedijverde. Van stap tot stap was hij op die wijze geheel afgeweken van den weg zijns vaders, en op dien geraakt welken door dezulken bewandeld wordt die voor de toekomst geene vreeze schijnen te hebben. Wij zullen ons niet vermeten over den tegenwoordigen toestand onzer maatschappij te oordeelen; maar menig naauwlettend beschouwer heeft het gezegd, en misschien is het niet geheel onwaar, dat tegenwoordig voor een groot gedeelte de toestand der individuën meer schijn is dan wezenlijkheid, en dat dit het gevolg is van eene gevaarlijke zucht, in elken stand, om zich met een hoogeren stand gelijk te stellen. Wat daarvan verder het gevolg moet zijn, kan het voorbeeld van FREDERIK VAN WOERINGEN ons doen kennen.

De Heer DE TOURNON, dien wij op »Buitenrust" zagen inleiden, was één der vrienden die FREDERIK te Parijs had leeren kennen, en een der chefs van het groote handelhuis FRÈRES DE TOURNON & Cie, dat aldaar een uitgebreiden wisselhandel dreef. Bijzondere aangelegenheden hadden den Heer DE TOURNON naar Amsterdam doen komen, en aan de beurs had hij zijnen ouden vriend VAN WOERINGEN ontmoet, en diens gulle uitnoodiging om een paar dagen met hem op zijn buitengoed door te brengen, met genoegen aangenomen. — Wie het buitenland bezocht heeft, en daar in den kring van familiën is ontvangen, en dan weet hoe gasten, vooral vreemden, in de huizen van ónze aanzienlijken ontvangen worden, zal er zich niet over verwonderen dat de Heer DE TOURNON met verrukking sprak over 't hem te beurt gevallen onthaal.

DE TOURNON vormde zich dan ook een hoog denkbeeld van het vermogen zijns gastheers, en VAN WOERINGEN, die er steeds op uit was om zijne zaken en betrekkingen uit te breiden, maakte van deze gelegenheid gebruik om ook met het geaccrediteerde Parijzer handelhuis zaken te doen. De dagen welke DE TOURNON op »Buitenrust" doorbragt, vertoonden hem den eigenaar in al den luister van rijkdom en smaak; FREDERIK wilde ook in alles zijnen gast doen gevoelen dat de Hollander zijn vaderland niet behoeft te verlaten om de genietingen te smaken van vermogen en goeden toon, *bien-aise* en *élégance*, of wat anders in de groote wereld beteekenis of waarde heeft. Dat kon FREDERIK toen, want hij had de daartoe noodige inkomsten weten te verkrijgen; doch dáártoe had hij ook alle zeilen moeten bijzetten, en het kostte hem pijnlijke inspanningen om vol te houden zoo als hij begonnen was. Zijne fortuin was te vergelijken bij een groot en sierlijk gebouw, dat op geene stevige grondslagen rust; en hij moest wel vreezen dat het te eeniger tijd door een hevigen stoot konde instorten. Om dat te verhoeden knoopte hij de eene onderneming aan de andere, en het was als of zijne gelukster nog helderder zou gaan schitteren, zoo goed liepen allen tot dus verre voor hem af. Met den Heer DE TOURNON, en door dezen ook met andere voorname Fransche huizen, kon VAN WOERINGEN belangrijker zaken doen en nog hooger stijgen; maar eene onderneming door DE TOURNON voorgeslagen eischte veel grooter kapitaal, dan hij los had. Reeds meermalen had hij te vergeefs getracht zijnen broeder WILLEM over te halen om in sommige zaken zijn deelgenoot te zijn; nu echter had WILLEM VAN WOERINGEN juist over eene vrij aanzienlijke som te beschikken, en dat deed hem gehoor geven aan 't aanzoek zijns broeders. Ook hij was koopman, en had ondernemingsgeest genoeg, om, wanneer zaken hem voordeel beloofden, niet achterlijk te blijven. De onderneming had alzoo plaats, maar was het begin van ongelukken, die den volslagen ondergang van FREDERIK VAN WOERINGEN ten gevolge hadden. De oorzaak daarvan zat niet in de zaak zelve, maar in onvoorziene omstandigheden. Het jaar 1830, de Fransche omwenteling, en al wat daaruit voor Europa, en inzonderheid voor Nederland, ontsproot, deed de best gegronde huizen schudden, maar

vooral de zoodanigen instorten die hoog opgetrokken waren, doch geene stevige grondslagen hadden. Met vele anderen was het huis FRÈRES DE TOURNON & Cie dadelijk genoodzaakt zijne betalingen te schorsen; met groote moeite weêrstond de firma VAN WOERINGEN EN ZOON dien schok; en er moesten allerlei hagchelijke maatregelen genomen worden om het huis nog staande te houden; maar het eene ongeluk volgde het andere: de overige Fransche huizen, waarmede 't in aanraking gekomen was, vielen, het eene voor, 't andere na, en nu kwamen de slagen onverpoosd op het Amsterdamsche handelhuis neder; zijn crediet werd geschokt, en eer 1830 ten einde was bewezen de daadzaken ten volle, dat de overspanning van FREDERIK VAN WOERINGEN wèl geschikt was geweest om hem een tijd lang te doen schitteren; maar dat de verstandiger handelwijze van zijnen broeder WILLEM verreweg de voorkeur verdiende. Deze leed bij de onderneming wel een zwaar verlies, maar was rijk genoeg om dat verlies te dragen, en kon, zonder grootspraak, zeggen, dat hij wat minder bezat dan vóór dertig, maar toch dezelfde kon blijven. FREDERIK, daarentegen, liep gevaar van armoede niet alleen, maar ook van schande. Voor beiden bleef hij alleen bewaard door zijnen ouden vader, die liever bijkans geheel zijn vermogen afstond, dan te gedoogen dat zijn naam, die zoo lang ter beurze met eere bekend was geweest, nu geschandvlekt zoude worden; al ware 't ook niet door zijn toedoen, maar alleen door de overdrijving en hoogmoed van een onberaden zoon. De zaken werden dus in eere vereffend; maar FREDERIK had het verdriet zijne ouders in bekrompen omstandigheden te hebben verplaatst, en moest zich de vernedering getroosten van zijne huishouding te brengen op een hoogst eenvoudigen, burgerlijken voet, en aldus voor de wereld tot een toonbeeld te strekken van de waarheid der stellingen: »dat het beter is de tering beneden de nering te zetten, dan zijnen staat zoo hoog op te voeren als de oogenblikkelijke gunst der fortuin dat gedoogt"; en »dat de kunst om rijkdommen te verwerven, nog niet half zoo groot is als die om verworven rijkdommen te behouden".

ONZE EEUW.

(EENE ONTBOEZEMING.)

DOOR

E. W. VAN DAM VAN ISSELT.

Onze eeuw wordt dikwerf hoog geprezen
En zij draagt namen zonder tal:
Beschaafd, verdraagzaam zou zij wezen;
Verlichting-minnend, boven al.

't Is niet het doelwit van mijn reden
In ernstig onderzoek te treden
Hoe ver die lofspraak zij verdiend;
Maar toch, beschaafd, dat zijn wij zeker:
Wij zijn met Brit en Gal bevriend,
En geen begaafd saletten-spreker
Gebruikt zijn boersche moedertaal;
Hij komt tot de eerlijke bekent'nis:
„Wie aan VICTOR HUGO gewend is
Vindt VONDEL's lied wat plomp en schraal.
Hem zijn Lord BYRON's zangen streelend;
Hij prijst den Schotschen Harpenaar;
Houdt BILDERDIJK voor vrij vervelend,
En TOLLENS voor een rijmelaar."

Onze eeuw is nog pas half verloopen:
Wij mogen op de toekomst hopen.
Al maar beschaafd!... dan is er kans,
Dat, eer ze gansch zal zijn verstreken,
't Gemeen slechts Nederduitsch zal spreken:
De kern van 't volk is Britsch en Fransch.

Eene and're soort van Nederlanders,
Maar aan beschaving ook getrouw,
Heeft schooner leus en grootscher standers:
Die blijft der *Dietsche tale houw.*
Al wat verouderd en versmeten,
Veroordeeld was en lang vergeten,
Dat rakelt ze op, met noeste vlijt,
En met den Vlaming naauw verbonden,
(Wees, zoet verbond, gebenedijd!)
Wordt haast door haar den weg gevonden,

Den weg van ondoorgrondbaar heil,
Waarlangs de taal, in de oude bedding,
Weêr vloeijen zal op vroeger peil. —

Breek spoedig aan, o dag van redding,
Waarop die zonderlinge taal,
Die TOLLENS nog en WITHUIJS spreken,
In schitterende zegepraal
Haar slaafsche kluisters zal verbreken,
En krachtig, middeleeuwsch, en stout,
Een eik zal zijn in 't kreupelhout!

Wat schoone toekomst lacht ons tegen,
Reeds kent ons oor de melodij
Der zoete „lamm'ren poëzij":
De lieve Santen langs de wegen,
De zachte en vrome „Nonnekijns"
Verrijzen vriend'lijk voor onze oogen;
Wie zich de waarheid ook ontveinz',
Wij mogen op beschaving bogen,
Wij hebben op bewond'ring regt!

Wel zijn er, hier en daar, nog menschen,
Oud Hollandsch — deeg'lijk, zoo men zegt,
Die naar geen nieuwe glorie wenschen
En slaafs aan klanken zijn gehecht.
Dat volkje raast *nog* tegen Spanje,
Ziet *nog* in PHILIPS een barbaar,
Dweept met zoo 'n WILLEM VAN ORANJE,
Noemt BALTHAZAR een moordenaar
En huivert van Inquisitoren.
„Gewetensvrijheid" is zijn leus.
't Wil naar geen regt of rede hooren:
De schandelijke naam van „Geus",
Den muiter BREDERODE gegeven,
Blijft, in zijn oog, een eerenaam.
Dat tachtig-jarig, zin'loos, streven,
Te regt gebrandmerkt door de faam,
Wordt glorierijk en groot geheeten;
En Munster's vrede, Europa's schand',
Waar zoo veel heiligs werd vergeten,
Is roemvol voor ons vaderland!

Vooruit! Vooruit! Reconstructoren!
Geen vreeze voor die kleine schaar:

U is een Bondgenoot beschoren
Die mede knielt voor 't hoogaltaar,
Waar gij den wierook doet ontbranden
Voor 't onverbasterd voorgeslacht,
Dat Heil'gen PIUS (*) offeranden,
En PHILIPS bloemenkransen bragt. —

Heil ons! Wie rondziet, moet bekennen:
Verdraagzaam zijn we in 't vaderland.
Aan alles leeren we ons gewennen
Wat eens der vaad'ren onverstand
Geweerd had, met vereende krachten,
Na bangen strijd en stroomen bloeds. —
Die vaad'ren hadden wel wat goeds
En 't nakroost mag ze niet verachten,
Schoon zij wat ruw zijn en wat forsch.
Maar toch, de waarheid moet gezegd zijn,
Zij waren al te stug en norsch
Op 't stuk van Godsdienst. 't Mogt opregt zijn,
Dat hechten aan hun eigen leer:
De grootsche deugd van onze dagen,
Dat lijd'lijk toezien en verdragen,
Strekt ons tot meerder roem en eer. —

Een heerlijk schouwspel, liberalen!
Is 't schouwspel, dat uw vaandel biedt:
„De grondwet, schitt'rend van de stralen,
Die de achth're Bisschops-mijter schiet;
Een maagd, met keur van bloemen prijkend
(Maar zonder Bijbel, zonder speer);
Een viervoet, naar een leeuw gelijkend,
Duikt in dien bloemenregen neêr.
Zijn pijlenbundel moge ontbreken,
Toch is 't verbond opregt en naauw;
Want LOYOLA's geëerbiedigd teeken
Omvat hij met zijn linker klaauw.
Zijn regter moge 't zwaard niet voeren,
Hij houdt den Bisschopsstaf omklemd."
Wie liefde en trouw zóó zamensnoeren,
Zijn voor geen speer of zwaard gestemd.

Die beelden zoo dooreen gemengeld,
Met wit en rood en zwart omstrengeld,

(*) PIUS V.

Zijn, liberalen! Op uw vlag,
Een levend, onmiskenbaar teeken,
Dat Neêrland, wie 't moog tegenspreken,
Zich, als verdraagzaam roemen mag.

O! Kom, Groot Hertog van Toskane!
Kom naar 't beruchte kett'renland,
En zie, aanschouw'lijk op die vane,
Wat zachte en heil'ge broederband
Der Geuzen weêrgeboren zonen
Hier met die Vaders zamenknoopt,
Die met u op den zetel troonen,
Waarvan de liefde wond'ren hoopt,
En die, alom, met trouw beleid,
Steeds waken voor verdraagzaamheid!

O! Heil u, nooit volprezen mannen,
Die als u zelv' de lofspraak geeft
Dat gij 't vooroordeel hebt gebannen,
Met, in, en door de grondwet leeft!
Wie ook van constitutie spreken,
Van liefde en trouw aan vorst en land:
't Is kinderspel, 't zijn kinderstreken,
't Is beuzelen met onverstand.
Aan u slechts lof en eer gegeven!
Gij hebt ze kunstig zaâmgeweven,
De grondwet en de „Monita": (*)
Gij zult u over 't volk ontfermen;
Gij zult ons vaderland beschermen,
Wie Neêrland naar de krone sta! —

Onze eeuw is de eeuw ook van verlichting.
Die waarheid vraagt geen lang betoog.
Zien we elders, met verwonderd oog,
Een nieuwe leer, en vreemde rigting,
Waarbij de schaar „Hosannah!" juicht;
Zien we elders wonderbeelden schreijen,
Waarvoor de menigt' nederbuigt;
Zien we elders bijgeloof gedijen
In bange vrees voor Satans magt,
Voor spoken en kaboutermannen.....
Hier wordt zulk guichelspel veracht,
En 't bijgeloof is uitgebannen.
Hier jaagt geen dwaallicht sidd'ring aan:

(*) Monita Secreta van de Jezuiten.

Al had ook middernacht geslagen,
Ons volkje zou naar 't kerkhof gaan,
En 't knekelhuis een doodshoofd vragen
En dragen 't moedig in de hand.
Nachtmerrie, weêrwolf, geest en spoken
Zijn afgeschaft in 't vaderland,
Met hekserij en hennen-koken,
Met scapulier en tooverband.

Slechts 't levendmakend Woord des Heeren
Doorstroomt de Vaderlandsche Kerk.
Wat zwakke en feilb're menschen leeren,
Beschouwt ze als feilbaar menschenwerk.
Wat zoete vroomheid, wat al stichting,
Wat zachte en ware Christenzin,
Wat zuiv're liefde en broedermin,
(Dat echte kenmerk der verlichting)
Wordt door de „Vrienden" aangekweekt!
Wie twijfelt óf zich 't licht verspreije,
Hoor Ch....p.... De L. S.....,
Wanneer die van Zijn Broed'ren spreekt;
Hij lees de liefderijke adressen,
Zoo kiesch van vorm en zacht van toon,
Zoo kinderlijk, eenvoudig, schoon,
Zoo rijk aan welgemeende lessen,
Aan 't Hoogste Kerkbestuur gerigt:
Dat scheen te wank'len in zijn pligt,
Toen 't vrijheid gaf aan twee Doctoren,
Hun stem den volke te doen hooren,
Schoon niet bestraald door 't ware licht.

Wat hoog gevoel van Christenwaarde,
Dat zich met licht en liefde paarde,
Vertoonde ons 't „Nut van 't Algemeen!"
Wat diep besef! wat stoute rigting! —
Toen CHRISTUS op deze aard verscheen,
Bragt Hij zijn waarheid en verlichting
Aan 't uitverkoren volk alléén.
Moge in die lange reeks van eeuwen,
Zijn God'lijk Woord en hemelschijn,
Tot velen doorgedrongen zijn:
't Verbasterd nakroost der Hebreeuwen
Gevoelt dien heil'gen invloed niet. —
Zij hadden regt, die Christenmannen,

Die Israels kind'ren wilden bannen,
  En weren ze van 't grondgebied
Van volksgeluk en volksbeschaven
  Wat weet een Jood van zedenleer?
Slechts bij gedoopten vindt men braven.
  Ach! wierd, der Maatschappij tot eer,
Dat eerste artikel weggenomen!...
Het ware een zege voor de vromen
  En voor ons volk een krans te meer. —

Nog zal een blijder toekomst dagen,
  Als aan de onchristelijke wet,
  Die 's volks ontwikkeling belet,
Den bodem zal zijn ingeslagen:
  Als 't onderwijs, bij stouter vlugt,
Van slaafsche band en boeije ontheven,
  Aan ieder kind de zoete vrucht
Van eigen school en Kerk zal geven;
  Als 't leeren zal in prille jeugd,
  Dat Godsdienstzin en Christendeugd
Maar woorden zijn en ijd'le klanken:
  Dat Kerkvorm slechts den Christen maakt;
Als 't leeren zal den Heer te danken,
  Die voor hem zorgt, die voor hem waakt,
En hem de ellende won besparen,
  Van niet, gelijk zijn speelgenoot,
Te wonen met de Tollenaren,
  Voor wie Zijn toorn den Hemel sloot.

Daag spoedig, licht van heil en glorie!
Ontruk de palmen der Victorie
  Aan die Godsdienstelooze schaar,
  Die, sedert bijkans vijftig jaar,
In schaduw van onheil'ge wetten,
Ons onderwijs wist te verpletten!
  Zet aan die gruw'len paal en perk!
Moge ieder kind het, telkens, hooren,
Hoe 't *zalig* is of *uitverkoren*,
  Als kweek'ling van de Ware Kerk;
Terwijl zijn makker gaat verloren,
  Om bijgeloof of ketterswerk.

O! blijde toekomst, nooit volprezen!
Hoe zalig zal 't ons Neêrland wezen,

Wanneer die kind'ren, opgegroeid,
Elkaâr als medeburgers groeten,
En, hoofd en hart van licht doorgloeid,
Zich op den zelfden weg ontmoeten,
Om, één van zin, met vaste hand,
Te waken voor hun Vaderland!

Ja, dierbaar land! Ja, land der Vaad'ren!
Wij zien 't gezegend tijdstip naad'ren,
Waarop des Heilands reine leer,
Zóó rijk aan liefde en zegeningen,
De donk're neev'len zal verdringen;
Dra valt de laatste slagboom neêr!
Voor CHRISTUS Woord, zoo vol van klaarheid,
Dat moed en troost in 't harte giet,
Zinkt ied're menschenvond in 't niet;
We aanbidden God in geest en waarheid;
En 't Christendom, zoo lang misvormd,
Door menschenwaanzin aangestormd,
Die stroomen bloeds heeft doen vergieten,
Verspreidt Zijn wonderdoende magt;
Doet hart en geest te zamen vlieten,
En 't volk, vergaderd, door zijn kracht,
Tot kind'ren van één groot gezin,
Blinkt uit door liefde en broedermin!

Wie aan dien heilstaat twijf'len mogen,
Zijn van den regten koers gedwaald:
Zij sluiten roekeloos hunne oogen,
Voor 't heerlijk licht dat ons bestraald;
Beschaving is hun vreemd gebleven;
Zij kennen geen verdraagzaamheid;
Zij hebben 't niet verdiend, te leven
In de eeuw, die zoo veel heils verspreidt! —
O! Wel hun, die dat heil beseffen:
Die stout en fier de borst verheffen
Waarin het dankbaar harte slaat,
Omdat zij 't voelen, dat zij 't weten,
Dat Neêrlands volk, eens zoo vergeten,
Aan 't hoofd weêr van de volk'ren staat!

Julij 1855.

KINDERLIJK AVONDGEBED.

(Naar VICTOR HUGO.)

DOOR

JOH^s. H^t. JONCKERS.

Ga heen, mijn kind, en bid! — De nacht is neêrgestreken.
Een gouden dwaalstar komt dáár ginds door 't wolkfloers breken:
Der heuvlen omtrek trilt in witten nevelmist:
Naauw wankt door 't somber graauw een verre wagen... luister!
't Keert al in huis, en rust: en 't avondwindgefluister
Heeft reeds van 's rijwegs boom het stof des daags gewischt!

Het schemerdonker — daar 't heur sluiër weg doet wijken —
Doet elke kleine star als gloênde lichtvonk prijken:
Het west verdunt allengs zijn karmozijnen boord:
De nacht heeft zilverschijn op 't watervlak gesprengeld,
En vore en weg en bosch, 't is al doorééngemengeld:
De ontruste reiziger treedt niet dan weiflend voort.

De dag, helaas! is meest voor moeite en haat en zonde.
Gij, staatlijk stille nacht! roept ons ter bedestonde.
Zie: de oude herder, 't windgefluit in 's torens scheur,
De vijver, en de kudde al blatend stalwaarts hijgend,
't Lijdt alles, alles klaagt. Natuur, vermoeid en zwijgend,
Verlangt naar sluimring, naar gebed, en liefdegeur.

't Is de ure, die het Kind met de Englen ziet verkeeren. —
Als wij zóó driftig naar ons wuft vermaak begeeren,
Vouwt ieder kindekijn de teêre handtjens zaâm:
't Houdt met gebogen kniên zijne oogjens opgeslagen,
En 't kort gebedtjen, Hem in onschuld opgedragen,
Roept om genâ voor ons tot 's Heeren Vadernaam.

En dàn gaan zij ter rust. — Straks komen, moê van 't dwalen,
Gelokt door 't lief gelaat en 't vreedzaam ademhalen —
Gelijk een bijenzwerm zich op 't gebloemte zet —
Bij 't leste daggerucht hun schuilhoek uitgetogen,
De gouden droomen als een woelziek heir gevlogen,
En laten zacht zich neêr op 't jeugdelijke bed.

O slaap der kinderkrib! gebed uit kindermonden!
Gij stem die altoos streelt, nooit grieven zult of wonden:
Aanminge vroomheid, vol van blijden levenslust,
Die 't vóórspel zijt van 't koor bij 's eeuwgen ochtendkrieken! —
Gelijk de vogel 't hoofd verbergt in zijne wieken,
Zóó vlijt óók 't kind zijn geest in stil gebed ter rust!

Heteren, Sept. 1854.

MENGELWERK.

ANTIKRITIEK

BETREFFENDE EENE TE GEVEN DEFINITIE VAN HUISHOUDKUNDE.

Tegen het einde des afgeloopen jaars (1854) verscheen mijn geschrift, getiteld: »Stellingen en overwegingen nopens eenige moeijelijke theoretische vraagpunten van Volks- en Staatshuishoudkunde", als eene proeve tot het beramen van zekere ordening van ons wetenschappelijk woordgebruik (terminologie); zoo als die in dit vak al meer en meer noodzakelijk is geworden, ter verhoeding van onderling misverstand, sedert de toestrooming van vertaalde economische geschriften hand over hand is toegenomen, en men, op gezag daarvan, reeds onder ons aan dezelfde zaken verschillende namen ziet geven en verschillende beteekenissen ziet hechten aan dezelfde woorden. — Door voorloopige mededeeling van mijne eigene denkbeelden wenschte ik, in het belang der wetenschap, althans eene discussie over die onderwerpen uit te lokken, als overtuigd dat uit wrijving licht moet ontstaan.

Wisseling van gevoelens, *pro* en *contra*, ook veelzijdige tegenspraak, wachtte ik op mijne eigene stellingen, gelijk de aard van eene waarheidzoekende discussie, als deze, van zelf moet medebrengen. Ik vond mij in die verwachting niet geheel bedrogen; doch ook niets dat reden gaf om mij met de beantwoording te haasten. Eene beoordeeling echter van mijn geschrift, in de »Algemeene Konst- en Letterbode" van 16 Junij l.l., heb ik zoo opmerkelijk en veelbeteekenend gevonden, dat ik mij daardoor bewogen zie tot hare wederlegging reeds nu de pen op te vatten.

De Schrijver van die opmerkelijke beoordeeling werpt mij bedenkingen tegen, omtrent de waarde van persoonlijke bekwaamheden en omtrent het op oudheid gegrond regt van grond-eigendom, benevens twijfelingen omtrent nog een paar

andere punten: — bedenkingen en twijfelingen die, ik mag het vrij zeggen, mij allen regt aangenaam waren, wijl mijn zelfvertrouwen zich daarbij versterkt heeft gezien, door de volkomen gerustheid, dat, zoo zij hare beantwoording niet reeds in zich-zelve vinden, het mij toch volstrekt geene moeite zal kosten die op de meest voldoende wijze te geven. Doch wat nu in dat stuk al dadelijk mijne aandacht meer bijzonder heeft moeten trekken, is eene schijnbaar krachtig gemotiveerde aanmerking op het einde, welke betrekking heeft tot eene te geven definitie van onze wetenschap in het algemeen. Aangezien Referent zegt in mijne stelling deswege het *grootste gebrek* van mijn werk gevonden te hebben, en zulk eene bedenking dus inderdaad het aanzien heeft van wezenlijk gewigt te zijn, wil ik tot dit onderwerp nu in de eerste plaats mijne zorgvuldige repliek bepalen.

Des Referents eigene, hiertoe betrekkelijke woorden luiden aldus:

»Het grootste gebrek van het werk ligt, gelooven wij, in »de verwarring tusschen *wetenschap* en *kunst*, blijkbaar in de »omschrijving van *huishoudkunde* als: »de kennis en de leer »van het oordeelkundig gebruik van de verschillende middel»len, die in de natuur gelegen zijn, tot 's menschen onderhoud »en verbetering van zijnen toestand" (bl. 15). Die definitie »past op zijn minst even goed op *technologie*. De *wetenschap* der »huishoudkunde bepaalt zich, even als elke andere, tot de »kennis der wetten of algemeene regelen, volgens welke waar»dijen (om het woord des schrijvers te gebruiken) voortge»bragt, verkregen en verbruikt worden. Zal die wetenschap »vorderingen maken, zoo dient zij zorgvuldig gescheiden te »worden van het onderzoek naar de beste wijze om van die »wetten een »oordeelkundig gebruik te maken tot 's menschen »onderhoud en verbetering van zijnen toestand." "

Eene volledige beantwoording van deze kritiek begrijp ik over vier hoofdpunten te moeten loopen:

1°. Welke was mijne eigenlijke voorstelling van huishoudkunde?

2°. Is het waar dat die even goed past op technologie?

3°. Had de Beoordeelaar voldoenden grond om mijne stellingen te verwerpen?

4°. Welke verbetering is in des Referents tegenstelling te erkennen?

I. Met betrekking tot het eerste punt valt het minste te zeggen, en zal het genoeg zijn, nevens de weinige woorden die Referent aan mijne overwegingen heeft ontleend, ook eenige andere van mijne woorden te herinneren, die tot onwraakbare getuigen van mijne bedoeling zullen kunnen dienen. Ik doe dit niet om mij aan de verdediging van eenig deel te onttrekken, maar om lezers die met mijn geschrift niet bekend zijn, een beter standpunt ter beoordeeling te verschaffen, dan waarop des Referents enkele aanhaling hen geplaatst heeft. Ik schreef:

Als eerste stelling, op bl. 11, bovenaan: »Onze huishoudelijke wetenschap beoogt de welvaart van Volk en Staat; haar hoofdinhoud bestaat in het onderzoek van de betrekkingen van den mensch tot zijne stoffelijke belangen."

Voorts, op bl. 15, de door Referent geciteerde plaats: »Huishoudkunde is de kennis en leer van het oordeelkundig gebruik van de verschillende middelen, die in de natuur gelegen zijn, tot 's menschen onderhoud en verbetering van zijnen toestand."

Ook op die zelfde bladz., wat lager: dat onze wetenschap »uit een regt begrip van den werkelijken aard der dingen, tot de daarin doorstralende algemeene natuurwetten moet opklimmen, om te ontwaren hoe, uit doelmatige zamenwerking van krachten, stoffelijke welvaart geboren en onderhouden wordt."

Eindelijk nog, als stelling, bl. 25, bovenaan: »Het gebied der huishoudkunde heeft geene willekeurige, maar eigenaardige grenzen. Haar omvang behoeft niet anders bepaald te worden, dan door de voorwaarde van in verband te blijven met het doel van stoffelijke welvaart, dat steeds als het middenpunt van hare bemoeijingen te beschouwen is."

Als terminologische verbetering, heb ik, in verdere beschouwingen, zeer bepaaldelijk op de wenschelijkheid van een weder in te voeren gebruik van het woord »waardijen" aangedrongen, tot beteekenis van stoffelijke zaken waaraan waarde verbonden is; doch dat het niet verkieslijk was dit woord reeds in mijne

eerste theses te bezigen, laat zich ligtelijk begrijpen, wanneer men in aanmerking neemt, dat het eerst in het derde hoofdstuk (bl. 65 en volgg.) te pas kwam opzettelijk daarvan te spreken en mijn voorstel dienaangaande te ontvouwen.

Ik heb alle reden om te hechten aan het kennelijk onderling verband van de hier ter herinnering bijgebragte plaatsen. Doch, hetzij men den zamenhang van de daarin te lezen woorden, of ook slechts een enkelen daaruit genomen volzin in beschouwing gelieve te nemen, gelijk Referent dit laatste verkozen heeft, noch het een noch het ander kon zijne beschuldiging wettigen, dat ik eene definitie van huishoudkunde gaf, die even goed kon passen op technologie. Ik verklaar die voor volstrekt ongerijmd.

II. Wat is technologie? — Technologie wil zeggen: kunstleer; de leer van technische ervaringen of kunstvaardigheid, voornamelijk toegepast op verwerking of toebereiding van stoffen tot bepaalde industriële doeleinden, met hulp van chimie, mechanica en wat dies meer zij. In het Hoogduitsch met de zeer kenmerkende benaming van *Gewerbslehre* bestempeld, is zij blootelijk als belangrijke industriële hulpwetenschap aan te merken, en ook als zoodanig bij de synoptische voorstelling in mijn supplement niet vergeten. Al wat ik van huishoudkunde zeg, wijst handtastelijk op veel grooteren omvang. Zeg ik dat deze is de kennis en de leer van het oordeelkundig gebruik *der verschillende middelen*, die in de natuur gelegen zijn, tot 's menschen onderhoud en verbetering van zijnen toestand, dan beteekent dit: de omvatting van geheel het groote raderwerk van het productief maatschappelijk bedrijf, dat in duizendvoudige beweegkringen en verbindingen tot bereiking van welstand zamenwerkt, waarvan de bijzondere rigtingen naar bijzondere wetten worden bestuurd, doch het geheel zijne impulsie van vaste algemeene wetten ontleent, die de huishoudkunde heeft leeren begrijpen en die wij aan hare hand al verder zoeken op te sporen. De leer van de technologie staat het bestuur van eenige van die bijzondere raderen ter dienste; land-economie houdt zich met eenige andere bezig; koophandel, scheepvaart, visscherijen hebben ook hun eigen kring van zich tot wetenschap vormende ervaringen; de finan-

tiën, het credietwezen en al wat daarmede in naaste betrekking staat wederom den hunnen, met begin reeds van ingrijping in de overige raderen, wier versnelden en geregelden gang zij bevorderen; — maar het is tot de beschouwing van het geheel, dat zich onze wetenschap geroepen ziet, als zij de meest gewigtige, onveranderlijke natuurwetten opspoort, waarnaar alles zich voegen moet, en waarvan het afhangt hoe in die algemeene bedrijvigheid ieder zijne regte plaats zal vinden, om door eenstemmige zamenwerking, bij wisseling van diensten, zoo tot het bijzonder als tot het algemeen welzijn bevorderlijk te zijn.

Geen der bijzondere vakken van studie, welke op volksbedrijf en volkswelvaart invloed hebben, mag ons onverschillig zijn, dus ook voorzeker niet het schoone gebied der technologie; maar het ligt even zoo in den aard der zaak, dat wij bij de beschouwing van het geheel niet tevens in alle bijzonderheden daarvan behoeven te treden, evenmin als de architect gehouden is tevens zelf tot metselen of timmeren de hand te leenen; de geneesheer niet zelf de verschillende middelen opzoekt of toebereidt, en ook, als hij een goed geneesheer is, slechts eerbiedig de natuur ter zijde staat en waar het noodig is de hulpreikende diensten leidt. Het was om dit verschil aan te duiden, dat ik als hoofdzaak van de eigenaardige bestemming der huishoudkunde aanwees, »dat het vooral hare taak is, uit een regt begrip van den werkelijken aard der dingen, tot de daarin doorstralende algemeene natuurwetten op te klimmen, om te ontwaren hoe uit doelmatige zamenwerking van krachten stoffelijke welvaart geboren wordt".— Zal mijn naauwlettende Referent misschien nu nog zeggen: ook technologie leert heilzame zamenwerking van krachten? Ik stem dit volgaarne toe; maar technologie vraagt niet naar de oorzaken en bevorderingsmiddelen van de stoffelijke welvaart in het algemeen: zij houdt zich alleen met het wèlslagen van sommige bijzondere bedrijven bezig; terwijl daarentegen onder de werkende krachten die de volks- en staatshuishoudkunde te onderzoeken en te bevorderen hebben, alle maatschappelijke functiën begrepen zijn, die op eenigerlei wijze tot onderhoud of bevordering van stoffelijke welvaart kunnen worden dienstbaar bevonden; alle althans die onder de werkelijk produc-

tieve te rangschikken zijn, met het oog op haar onderling verband.

De beschuldiging, dat ik huishoudkunde met technologie zou hebben verward, was dan zeer zeker volstrekt ongegrond, en te vreemder voor mij, die, uit den aard mijner vroegere ambtsbetrekking, omtrent dertig jaren, in het meest bestendig vertrouwelijk verkeer met die beide geleefd en mij op velerlei wijze in praktische toepassing daarvan bediend heb. Sommigen zullen misschien dan ook wel kunnen oordeelen dat ik aan zulke beschuldiging te veel eer deed, met deze opzettelijke wederlegging; doch ik heb moeten bedenken dat er min-kundigen, zoo wel als meer-kundigen zijn, die de »Letterbode" in handen krijgen, en heb mij de kleine moeite te liever willen getroosten, als eene vernieuwde geschikte gelegenheid om de eer van beide hooggeschatte wetenschappen naar mijn best vermogen op te houden.

III. Had de Beoordeelaar er reden toe, om mijne stellingen aangaande het algemeen begrip van *huishoudkunde* te verwerpen, zoodanig dat hij mij die als een hoofdgebrek wil aanrekenen, ofschoon hij toch het woord even zoo bezigt als ik, en er dus in zoo verre eene wezenlijke toenadering tusschen ons scheen te bestaan? Ik geloof gemakkelijk te kunnen bewijzen dat hij ook daaromtrent te haastig was in zijn oordeel, en verzuimd heeft er al zijne *adversaria* op na te slaan.

In de algemeene beschouwingen van J. B. SAY, straalt allerwege dezelfde opvatting van de ware bestemming onzer wetenschap door, slechts somwijlen eenigermate belemmerd in de uitdrukking, door den naam van »*Économie politique*", waarvoor deze Schrijver nog geen beteren had weten in te voeren, hoe menigmaal hij ook reeds zijne overtuiging van de wenschelijkheid eener meer eigenaardige, algemeene benaming te kennen gaf.

Men vindt achtereenvolgens in de »*Considérations générales*", die tot Inleiding van het »*Cours complet* diens hoog geachten Schrijvers strekken, velerlei stellingen van gelijken aard, als:

(p. 2, laatste éditie) „*L'organisation artificielle des nations change avec les temps et avec les lieux. Les* lois naturelles *qui président*

à leur entretien et opèrent leur conservation, sont les mêmes dans tous les pays et à toutes les époques."

(p. 2, wat verder) „*La nature est ancienne, la science est nouvelle.*" „*Or c'est la connaissance de ces lois naturelles et constantes sans lesquelles les sociétés humaines ne sauraient subsister, qui constitue cette nouvelle science que l'on désigne par le nom d'économie politique.*"

(In naauw verband daarmede ook p. 4). „*L'économie politique, en nous faisant connaître* par quels moyens *sont produits les biens au moyen desquels subsiste la société tout entière, indique à chaque individu, à chaque famille, comment ils peuvent multiplier les biens qui serviront à leur propre existence.*" *etc.*

Zonder het opzettelijk te hebben bedoeld, of bij het formuleren van mijne stellingen juist meer aan SAY dan aan andere groote economisten te hebben gedacht, meen ik omtrent dit alles met hem in zoo volkomen overeenstemming geweest te zijn, als ik dit immer had kunnen wenschen. De wetenschap die natuurwetten leert, in welker opvolging de zekerste middelen tot welstand zijn te vinden en die, waar het te pas komt, ook zorg draagt deze middelen aan te wijzen, dit is onze wetenschap, in groote trekken geschilderd; hierop komt bij ons alles neder. Verkoos ik de uitdrukking: »middelen die in de natuur zijn gelegen", zoo had dit geen ander doel dan om zoodanig begrip te verstaan te geven, zonder het woord »wetten" noodeloos te pas te brengen, wijl dit soms tot verkeerde opvattingen aanleiding gaf.

In het berigt voor de derde uitgave van den »*Catéchisme*" van SAY komt de bedoelde overeenstemming van ons fundamenteel begrip, met toespeling tevens op de noodige naamsverandering, even voldoende uit, in de weinige woorden:

L'économie politique.... fait connaître l'économie de la société; elle nous dit comment les nations se procurent ce qui les fait subsister."

IV. Het voornaamste punt, eindelijk, waarbij ik mij verpligt zal zien nu nog wat langer stil te staan, om niets aan mijn antwoord te laten ontbreken, geldt de definitie, die Referent mij heeft voorgehouden, bij wijze van verbetering van de verklaringen, die ik van huishoudkunde gegeven heb. Laten wij ook onderzoeken wat hiervan zij. — Hij zegt:

»De wetenschap der huishoudkunde bepaalt zich, even als elke andere (?), tot de kennis der wetten of algemeene regelen, volgens welke waardijen voortgebragt, verkregen (?) en verbruikt worden."

Deze definitie — eenige dadelijk in het oog vallende misstelling daargelaten — is blijkbaar ontleend aan zekere wèlbekende formule, die ook door SAY gebezigd en in mijn geschrift herinnerd is. Maar dit is eene formule die mij nimmer als eenige en alles afdoende regel kon worden gesteld of tegengeworpen, wijl er nog geen twee beroemde huishoudkundigen zijn aan te wijzen, die het over zulke bepaling *volkomen* eens zijn, en te naauwernood één die het daarover met zich-zelven reeds volkomen eens was.

Bij hare twijfelachtige geschiktheid om voor algemeene definitie te dienen, kon mijne keuze zich gewis niet daartoe bepalen.

J. B. SAY, zagen wij, stelde iets van dien aard; — ook MAC CULLOCH, -SENIOR,- en meer schrijvers hebben almede iets van dien aard voorgeslagen. Zij deden dit op hoop van daardoor tot eene zoo veel mogelijk vaste bepaling van den eigenlijken werkkring van onze wetenschap te geraken; maar allerwege was verschil in de keuze van uitdrukking op te merken. Men bezigde nu eens het woord *biens*, dan eens *richesses*, dan weder *choses qui possèdent une valeur échangeable*, andere malen ook enkel het woord *valeurs* in zeer dubbelzinnige beteekenis. Dat Referent hiervoor nu ter vertaling mijn woord »waardijen" gekozen heeft, is zeer beleefd van hem en kon mij voorzeker niet anders dan welgevallig zijn; maar Referent heeft vergeten dat daarmede nog, op verre na, niet alle verschil over het vinden der hier bedoelde juiste bepaling is opgeheven. SAY is zich-zelven daaromtrent in zijn »*Catéchisme*" en in zijn »*Cours complet*" niet eenmaal volkomen gelijk gebleven. Even als het Referent goed gedacht heeft »verkregen en verbruikt" voor de woorden »verdeeld en gebruikt" van de meeste dezer schrijvers in de plaats te stellen, hebben ook anderen die bepalingen, al voor lang, op nog geheel andere wijzen opgevat en gewijzigd. SENIOR stelt in plaats daarvan de woorden: »*production, échange et distribution*", zoo als ook de schrijver van de jongst ver-

schenen »*Phénomènes économiques*" daaraan de voorkeur geeft. Eilieve! wat blijft er dan nu beslissends ter keuze in dezen over?!

Was er geene reden mij zulke systematische bepalingen tot wet te stellen, waaromtrent nog inderdaad volstrekt geen vast systema bestaat; men had dan ook evenmin regt om het te veroordeelen, dat ik mij bij voorkeur met andere wijzen van voorstelling vergenoegde. Te minder kan dit mij als een gebrek worden aangerekend, daar toch dezelfde SAY, op wien men zich hieromtrent waarschijnlijk het liefst zal willen beroepen, ook de steller van die andere verklaringen was, waarop ik mij straks beriep, en de door mij verkozene daarenboven weêrklank vinden in verklaringen van ADAM SMITH, VON JACOB, ROSSI, en meer voortreffelijke schrijvers, die mede als autoriteiten beschouwd mogen worden.

Maar er was nog eene andere reden, waarom het niet in mijne verkiezing kon vallen, de door Referent begeerde of eenige dergelijke definitie in mijne verklaringen op den voorgrond te stellen. Het was mij te doen om, in verklaringen van zin en strekking van onze wetenschap, haar *heilzaam doel* van den aanvang af te doen begrijpen, en daartoe konden dusdanige definitiën voorzeker nimmer geschikt zijn.

»Te leeren hoe waardijen voortgebragt, verkregen en verbruikt worden": zie hier woorden die, strikt genomen, niets meer van ons schijnen te vorderen, dan eene opmerking van verschijnselen en oorzaken van rijkdom en verval, buiten alle gehoudenheid tot daaraan te verbinden rationele toepassingen en zonder noodzakelijk inzigt van een bepaald heilzaam doel. Wanneer men in eene verklaring van huishoudkunde met zulke woorden wil *débuteren*, noem ik dit onnoodig voedsel geven aan het wanbegrip, dat al ons werk zich tot eene koudbloedige, bloot speculatieve waarneming kan beperken. Het aandachtig opmerken van de verschijnselen der werkelijkheid en van de gewigtige rol die waarde en waardijen daarin vervullen, moet wel ongetwijfeld onze voornaamste arbeid zijn, waarop ik geloof dan ook rijkelijk genoeg gewezen te hebben; maar iedere voorstelling die ons hoofddoel onvermeld laat en het doet voorkomen als of onze taak alléén in beschouwing bestaan zoude, acht ik onvolledig. De verstands-arbeid van

rationele toepassingen moet zich voor het minst aan het gedaan onderzoek verbinden, om aan den waren eisch der wetenschap te voldoen. Als doel heb ik dit in het volle daglicht willen stellen. Daardoor hebben mijne verklaringen eene beteekenis gekregen die aan de door Referent aanbevolene ontbreekt. De, in het begin van zijne beschouwing, door hemzelven gemaakte opmerking, »dat onze wetenschap reeds een breederen grondslag heeft verkregen dan het empirismus, dat uit enkele feiten algemeene regelen wil afleiden", geeft mij de overtuiging, dat in den grond onze gevoelens daaromtrent ook niet aanmerkelijk uiteen kunnen loopen.

Ik heb de hoofdgronden aangewezen, die de keuze van mijne stellingen hebben bepaald en waarom ik die van Referent onmogelijk in de plaats daarvan aannemen kan. Het zij mij vergund nu nog kortelijk de opmerking hier bij te voegen, dat er een blijkbaar *misverstand* bestaat, waardoor Referent zich ons verschil bedenkelijker heeft voorgesteld dan het werkelijk is.

Hoe door hem mijne woorden zoo vreemd zijn opgevat, dat hij meent dat daaruit geheel *iets anders* te verstaan zou zijn, dan met zijne stelling beoogd is, laat zich alleen door misverstand verklaren. Het is dezelfde zaak, slechts op verschillende wijze voorgesteld, even als zoo wel eene topographische als eene natuurbeschrijving, van een zelfde gebied kan gegeven worden, zonder daarom iets tegenstrijdigs te behelzen. Wat *zijne* verklaring zegt, of wat daarmede althans bedoeld is te zeggen, werd in *mijne* verklaring niet voorbijgezien. Het ligt onbetwistbaar ook daarin opgesloten; even als de onderscheidene woorden van SAY geene verschillende zaken, maar slechts verschillende voorstellingswijzen van eene zelfde zaak bedoelden: eerst eene algemeene beschrijving van den aard der zaak, en daarna eene poging tot het ontwerpen van plan en bestek.

Hoe toch kon Referent bepaaldelijk bezwaar hebben tegen hetgeen ik zeg van oordeelkundig gebruik? — »Oordeelkundig gebruik van de verschillende middelen, die in de natuur zijn gelegen, tot onderhoud en vermeerdering van welstand", of »opvolging van algemeene natuurwetten waarvan de voortbrenging en verkrijging van stoffelijke goederen afhangt". Waar ligt hier tusschen het verschil? Is niet het een met het ander zoo goed als synoniem? — »Gebruik" — zeide ik — »tot

's menschen onderhoud en verbetering van zijnen toestand"; en dit is het waarop in mijne schatting toch altijd alles aankomt, wijl de mensch niet scheppen maar slechts aanwenden kan, wat de goede moeder natuur voor hem beschikbaar stelde, en dus van het oordeel dat hij hierbij, hetzij individueël of collectief, laat werken, ontwijfelbaar alles afhangen moet. — Zegt Referent: »dat de wetten of algemeene regelen volgens welke waardijen voortgebragt worden, zorgvuldig gescheiden moeten worden van het onderzoek van de beste wijze om van die wetten gebruik te maken", dan erken ik gulhartig dat dit mij ál te geleerd is en mijn begrip te boven gaat!! — Tot geruststelling echter, dat ik onze kennisneming van het te maken gebruik, ook in geen ruimeren zin dan uit het oogpunt van daarin te vinden middelen tot stoffelijke welvaart versta, en mij alzoo voor geheel onbestemde uitbreidingen heb willen wachten, had hem de laatste van mijne hier boven aangehaalde stellingen voldoende oplossing kunnen geven; behalve zoo veel meer, als ik dienaangaande, opzettelijk, in mijn geschrift heb bijgebragt.

De woorden: »oordeelkundig gebruik" zoude ik uit mijne stellingen voor niets ter wereld willen missen; ook daarom niet, wijl ik die woorden juist de meest geschikte heb geacht, om geheel ondubbelzinnig uit te drukken waar het eigenlijk op aankomt, zonder ons van den aanvang af in den lastigen strijd over: verkregen en verbruikt, verdeeld en gebruikt, ruiling en verdeeling en andere systematische splitsingen te verdiepen, die altijd meest van verschillende méthodes afhangen en met het vraagstuk van de grenzen der wetenschap in naauw verband staan.

Ander gebruik dan oordeelkundig gebruik, kan men ook niet zeggen naar eenige vaste algemeene wetten te geschieden. (Men kan slechts zeggen dat er algemeene wetten zijn die ook daarop betrekking hebben.) — Spreekt de door Referent bedoelde definitie, of andere dergelijke, van vaste wetten ook in toepassing daarop, dan moet daarmede alzoo hetzelfde als door mij zijn bedoeld. Wilde zij ook allerlei eigendunkelijke en onregelmatige handelingen in aanmerking zien nemen, dan paste hierop het woord »vaste wetten" niet. De uitdrukking is dus in allen gevalle niet van eene duisterheid vrij te pleiten, die men bezwaarlijk aan de mijne ten laste leggen kan.

En, in waarheid, mag ik nu nog vragen: kan er wel van onze wetenschap *iets meer* te verlangen zijn, dan dat zij, met onverpoosde vlijt, onderzoeke en aanwijze, wat nuttigs en voordeeligs te doen zij, door zoodanig verstandig gebruik van voorhanden zaken en menschelijke vermogens, als werkelijk productief kan heeten tot onderhoud en vermeerdering van welstand? Dat zij leeren zal hoe de rijkdommen zich, naar gelang der werkzaamheden en andere beschikbare middelen, in de maatschappij verdeelen, en ook naar gelang van goede of kwade huishouding aanwassen of versmelten, is hierbij noodwendig verondersteld; en zoo zij er meer bijzonder bij stil staat, om aan te toonen, hoe ook Staten en Volken door geheel verkeerde handelingen, zich schade berokkenen, zal dit toch wederom alleen geschieden om daaruit aanleiding te nemen tot het aanwijzen der middelen die tot herstel dienen kunnen; d. i., met andere woorden: om aan te wijzen »hoe zij, door meer oordeelkundig gebruik van de middelen die nog voorhanden zijn, zich redden kunnen uit hunne verlegenheid".

Zoo ook verstond het werkelijk J. B. SAY. Men ontwaart dit dadelijk, wanneer men de plaatsen, waar hij de bedoelde stellingen in zijne »*Considérations générales*" bijbragt, ten einde toe en in haren zamenhang leest.

Dit nu moge vooreerst genoeg zijn tot handhaving van mijne fundamenteele begrippen. In een volgend stuk hoop ik aan de min gewigtige bezwaren, die mij over andere punten zijn tegengeworpen, desgelijks eenig onderzoek te wijden; waarbij zich dan tevens welligt, tot eenige verdere, niet geheel onnutte beschouwing de gelegenheid aanbieden zal.

's Gravenhage, 23 Julij 1855. A. ELINK STERK, JR.

OVER DEN INVLOED VAN HET CHRISTENDOM OP DE BEELDENDE KUNSTEN.

DOOR

J. A. BAKKER.

(*Vervolg en slot van bladz.* 500.)

Het herleven van de studie der oude letteren en het bekend worden van de overblijfselen der Grieksch-Romeinsche kunst bragten in den invloed van het Christendom op de beeldende kunsten eene omwenteling te weeg. Vele omstandigheden werkten daartoe mede. De gewigtige ontdekkingen en uitvindingen der vijftiende eeuw gaven eene andere rigting aan den menschelijken geest. De geleerde Grieken uit het halfverwoeste Constantinopel, tegen de barbaarsche Halve Maan eene schuilplaats in Italië zoekende, moesten daar den smaak voor de oude letterkunde, die heropende bron van het schoone en verhevene, krachtiger doen ontluiken. Eene vurige geestdrift greep het Westen van Europa, vooral Italië, aan, dat de overblijfselen der oude Romeinsche beschaving in zich besloten hield. Het sluimerend schoonheidsgevoel ontwaakte weder, en het gelukkig schiereiland, dat eens de wereld door kracht van wapenen overheerscht had, gaf nu aan Europa een schitterend voorbeeld door de beoefening der beeldende kunsten, in welke 't het eerst van allen een hoogen trap van volkomenheid besteeg.

Door dit ontwaakt gevoel, dien herlevenden kunstzin onder de beschaafde standen, te Rome, Florence, Venetië, Milaan en in andere bloeijende Italiaansche steden, kregen de bouw-, beeldhouw- en schilderkunst eene gelukkiger ontwikkeling dan ooit te voren. Dit was tevens spoedig van grooten invloed op de uiterlijke eerdienst der Roomsche Kerk, onder opperhoofden als JULIUS II en LEO X, die verklaarde voorstanders der kunsten waren; daardoor klom deze eerdienst nog in uiterlijke praal door den luister der herrezen beeldende kunsten, die er aan dienstbaar werd gemaakt. Prachtige tempels werden versierd en overladen met al wat de beeldhouw- en schilderkunst schitterends konden voortbrengen. Niets was

natuurlijker in eene eeuw waarin de uitstekendste kunstgeniën: PALLADIO, BRAMANTE, MICHEL ANGELO, LEONARD DA VINCI en RAPHAËL, bloeiden. Aan de hoven der Italiaansche Vorsten en onder het bestuur der MEDICIS, namen de kunsten nog in luister toe, door de onbekrompen bescherming die zij aan de kunstenaars verleenden. Het Christendom had weinig invloed op de kunstontwikkeling der vijftiende en zestiende eeuw, doch de Kerk gaf er krachtdadige aanleiding toe. De omstandigheid, die in de eerste eeuwen onzer jaartelling plaats had, dat de Christelijke kunst zich in antieke vormen uitdrukte, herhaalde zich weder in het zoogenaamde tijdvak der *Renaissance*. Men behoeft echter daarom de kunst der zestiende eeuw geene Heidensche te noemen: hoewel alles op zekeren Grieksch-Romeinschen trant geschoeid is, de Christelijke geest was niet geheel uit haar geweken; ofschoon de beeldende kunsten meer tot versiering van wereldlijke gebouwen en paleizen werden aangewend, en men de kunst om de kunst begon hoog te schatten, en haar niet meer, zoo als in de Middeleeuwen, als *middel*, maar als *doel* aanmerkte. Dit standpunt, hetwelk men, tegenover 't Christelijke, het antieke of klassieke zou kunnen noemen, heerschte in de zestiende en het begin der zeventiende eeuw voornamelijk in Italië, minder in Duitschland, Spanje, Vlaanderen en Frankrijk; het gaf echter aan de beeldende kunsten eene krachtige ontwikkeling, die meer dan eene eeuw bleef voortduren. Zij vervielen vervolgens door andere oorzaken. — Een ander beginsel dan het Christelijke, of het antieke, werkte bij de Noord-Nederlanders, die vooral in de beoefening der schilderkunst groot waren: het was dat van eene bedriegelijke navolging der Natuur. De Hervorming, die algemeen bij hen doordrong, stelde hen buiten den uitwendigen invloed der kerkdienst, en de meer ideale antieke kunstvoorstelling kwam minder met hun positief karakter overeen. Het is echter een opmerkelijk verschijnsel, dat in de achttiende eeuw, toen het Christendom veel van zijnen uit- en inwendigen invloed verloren had, de beeldende kunsten in een diep verval geraakten, en overal de oppervlakkigheid en wansmaak doordrongen, waartoe evenwel ook andere oorzaken het hare bijdroegen. Op het einde dier eeuw ontstond er in Frankrijk als ware het eene tweede *Renaissance*, door den terugkeer tot eene uitsluitende navolging

der antieke kunst, die toen aldaar in haar oorspronkelijk Grieksch karakter meer dan vroeger werd gekend, terwijl er het Christendom door het ongeloof in minachting was gekomen. Deze eenigzins te ver gedreven navolging was in het oog van DAVID en zijne leerlingen het eenige middel om de sedert het einde der zeventiende eeuw zoo diep vervallen beeldende kunsten te herstellen.

In onze eeuw herleefde het Christelijk beginsel weder, gelijk wij in de Inleiding deden opmerken. Eene nadere beschouwing der lotgevallen van de bouw-, beeldhouw- en schilderkunst in de laatst verloopen drie eeuwen zal dit nog beter doen blijken.

In de zestiende eeuw ging de zoogenaamde Gothische bouwkunst, verbasterd door het aanbrengen van vreemde vormen en overdreven versieringen, haren ondergang te gemoet. In Italië, waar zij nimmer algemeen werd en de Romaansche stijl altijd eene overlevering van de antieke architectuur deed voortleven, ontstond spoedig eene gemoderniseerde Grieksch-Romeinsche wijze van bouwen, die in deze eeuw in een groot deel van Europa algemeen werd en onder den naam van den stijl *à la Renaissance* bekend is. Als men de ogivale architectuur eene Christelijke mag noemen, kan men gerust zeggen, dat de bouwkunst die tijdens BRAMANTE en MICHEL ANGELO in Italië heerschte, eene Heidensche is. PALLADIO, SCAMOZZI en VIGNOLA hebben met ijver gewerkt om de bouwkunst geheel tot den antieken smaak terug te brengen; zij hebben de leer der vijf Orden doen ontstaan, die, hoewel op de Romeinsche architectuur gegrond, er echter in sommige opzigten van afwijkt en eene stijve regelmaat in de plaats heeft gesteld van de vrije ontwikkeling in de modern-klassieke bouwkunst, die sedert drie eeuwen in Europa algemeen was geworden. Men kan dus zeggen: dat sedert dien tijd de invloed des Christendoms op de bouwkunst heeft opgehouden; al wat die invloed in vroegere eeuwen in schoone gedenkteekenen van den Romaanschen en Gothischen stijl had doen oprijzen, werd met minachting beschouwd, als waren 't voortbrengselen van een barbaarschen tijd en van een onbeteugelden wansmaak. Men was ongevoelig voor de rijzige torenspitsen van Rouaan en Straatsburg, voor de deftige pracht der hoofdkerken van Antwerpen en Milaan, en men ontzag zich niet om aan deze laatste het stuitend contrast

der verbinding van den modern-klassieken met den ogivalen stijl aan te brengen. In de eeuw van Italië's kunstroem werd de grootste tempel van het Christendom, de grootsche *St. Pieter* te Rome, gesticht. Al wat de bouwkunst schoons en sierlijks kon voortbrengen, werd daaraan te koste gelegd door de talenten van eenen BRAMANTE en het genie van MICHEL ANGELO, die er den stouten koepel op plaatste. De bouworde is van eenen Romeinsch antieken, doch modern gewijzigden smaak.

De Hervorming, die in het Noorden van Europa algemeen doordrong, deed aldaar den invloed van het Christendom op de bouwkunst bijna geheel ophouden. De oude Gothische kerken werden van hare versiersels, altaren, beelden en schilderijen ontdaan. De Protestantsche kerken, later gesticht, missen alle verhevenheid van vorm en stijl, en schijnen enkel te zijn opgerigt om eene groote menigte van toehoorders te kunnen bevatten; zij hebben dus over het algemeen weinig bouwkunstige verdienste; doch de fraaije *St. Pauls*-kerk te Londen maakt eene roemrijke uitzondering. Ook heeft men in onzen tijd te St. Petersburg door het stichten van den reusachtigen *Izaäks*-tempel gepoogd het wonder van het nieuwe Rome nog te overtreffen.

Wij zagen echter in de negentiende eeuw eene omwenteling in den bouwkunstigen smaak ontstaan. Door de oudheidkundige ontdekkingen te Pestum, in Sicilië en in Griekenland, werd men meer met den zuiveren Grieksch-Dorischen stijl bekend; tevens legde men zich met meer ijver en naauwkeurigheid op de studie der oude gedenkstukken toe, en men drong dieper in den geest der klassieke bouwkunst door. Men kwam tot de overtuiging, dat hare volkomenheid geenszins in de vijf Orden van VIGNOLA is gelegen, en poogde gebouwen in den echt antieken stijl te stichten, waarbij echter niet altijd de behoeften onzer beschaving en de gesteldheid der Noordelijke luchtstreken genoegzaam werden in acht genomen. De beoefening der geschiedenis van de architectuur deed de kennis van de Byzantijnsche, Romaansche, Moorsche en de zoogenaamd Gothische stijlen meer algemeen worden, en men rigtte, zoo als te Munchen en in Engeland, gebouwen en kerken op in den Byzantijnschen, Romaanschen en Gothischen bouwtrant. Het Romantismus, dat over eene vierde eeuw in Duitschland en Frankrijk vrij algemeen was, legde

eene bijna Godsdienstige vereering voor de Middeleeuwsche kunst en instellingen aan den dag, en verzuimde niet pogingen aan te wenden om de oude Christelijke bouwkunst weder in eere te brengen. In de laatste jaren werden zelfs vele kerken in den Romaanschen en spitsbogenstijl gebouwd; doch men kan dit meer aan zekeren modegeest, dan wel aan den invloed van het Christendom toeschrijven. Zij voldoen niet aan eenen beschaafden kunstsmaak, en zijn meer aan te merken als mislukte proeven om deze gebouwen naar die van andere landen of van vroegere eeuwen te doen gelijken. Dikwijls zijn zij niet anders dan hetgeen de Franschen *pastiches* noemen.

Op de beeldhouwkunst heeft het Christendom geen zoo langdurigen en krachtigen invloed gehad als op de bouwkunst. Ofschoon reeds vroeg in de Middeleeuwen de vereering der Heiligen en het plaatsen van beelden in de kerken, na eenen hevigen tegenstand van andersdenkenden (de Ikonoklasten), werd ingevoerd, had dit geene dadelijk gunstige werking voor den bloei der sinds CONSTANTIJN zoo zeer verachterde beeldhouwkunst ten gevolge. De antieke beeldhouwkunst, die voornamelijk de schoonheid van den vorm op het oog had, was geheel verbasterd en tot eene stijve voorstelling en ruwe uitvoering afgedaald. In de Middeleeuwen kregen de beelden weder zekere natuurlijkheid en uitdrukking van Godsdienstige aandacht, hoezeer zij over het algemeen een typisch karakter aannamen. Het typische straalde vooral in de afbeeldingen van CHRISTUS, de Moedermaagd, de Apostelen en Heiligen door. De beelden in de Romaansche en Gothische kerken en portalen hebben allen een algemeenen karaktertrek waaraan zij dadelijk kenbaar zijn. De uitvoering, in het begin weinig verdienstelijk, wordt later vrijer, de vorm wordt natuurlijker; vaak zijn ook de kleederen en draperiën van eene goede behandeling, en de gelaatstrekken, alsmede handen en voeten, niet zonder gevoel en juiste modellëring. In de Middeleeuwen was ook het beeldhouwen van dieren en arabesken weder tot zekeren trap van volkomenheid geklommen. De invloed der Kerk op de voorstelling der menigvuldige beelden en versieringen in de gebouwen aan hare eerdienst gewijd, is er ook niet te miskennen; zij behoedde toen de beeldhouwkunst voor een algeheel verval.

In de zestiende en het begin der zeventiende eeuw was dat

het geval niet meer; toen de herlevende bewondering voor de overblijfselen der Grieksch-Romeinsche beeldhouwkunst de zucht tot het daarstellen van schoone vormen weder deed herleven, en de moderne kunst in Italië haar hoogste standpunt bereikte, terwijl zij in Frankrijk, Spanje en Vlaanderen begon te bloeijen. Evenwel de Roomsch-Katholieke wijze van Godsvereering bleef altijd voordeelig voor deze kunst, omdat zij immer aanleiding gaf tot het vervaardigen van menigvuldige beelden van de voorwerpen der vereering en aanbidding harer geloovigen, en ook tot het opluisteren der vele praalgraven die in hare kerken werden opgerigt. Te Rome vooral was de beeldhouwkunst onmisbaar, en zij bereikte daar, en ook te Florence, door MICHEL ANGELO en JAN VAN BOLOGNA, zijnen leerling, den hoogsten trap dien zij sedert haren bloei in de oudheid bestegen had. In Frankrijk was zulks ook het geval door JEAN GOUJON. Doch gaf de Roomsche Kerk voortdurend aanleiding tot het vervaardigen van beelden; zij bezielde die niet meer door haren geest. De vormen waren antiek geworden, de studie van het naakt stond weder op den voorgrond, en de geestelijkheid moest dikwijls al haar gezag aanwenden, om dit naakt zoo veel mogelijk te bedekken. De beeldhouwkunst had, in plaats van een typisch, een algemeen natuurlijk en geïdealiseerd karakter aangenomen.

Doch weldra kwam reeds in de zeventiende eeuw de beeldhouwkunst door wansmaak in geheel Europa te vervallen, en dat verval nam tot het einde der achttiende eeuw meer en meer toe, tot dat deze kunst door andere oorzaken dan den invloed van het Christendom, dat hare verbastering niet had kunnen beletten, zich weder met kracht begon te verheffen. De studie der antieken, en van de bewonderenswaardige overblijfselen der beeldwerken van het Parthenon en den tempel van EGINA, gepaard met die der Natuur, vormde CANOVA en THORWALDSEN, die in onzen tijd de beeldhouwkunst zoo roemrijk deden herleven. De invloed des Christendoms was hierop na de Middeleeuwen slechts middellijk en voorbijgaande. In de landen van Europa waar de Hervorming algemeen aangenomen werd, heeft deze kunst verder, òf in het geheel niet, òf minder gebloeid; hoewel Nederland in de zeventiende eeuw op het bezit van den verdienstelijken DE KEYZER mogt bogen, die zijnen roem door het praalgraf van WILLEM I te Delft vereeuwigd heeft.

Even als op de beeldhouwkunst had het Christendom in de eerste en in de Middeleeuwen ook grooten invloed op de schilderkunst; de catacomben van Rome en de zoogenaamde Byzantijnsche schildermanier zijn daarvan de bewijzen. In den beginne waren het de vormen der antieke kunst die zij voor hare onderwerpen bezigde, later nam zij hare eigene typische voorstelling aan, van welke vervolgens CIMABUE en GIOTTO het eerst zich poogden te bevrijden, om eenen meer oorspronkelijken weg op te gaan. De schilderkunst begon van toen af grootere vorderingen te maken en zich allengs van de kerkelijke traditie te ontslaan. De terugkeer tot de Grieksch-Romeinsche kunst werkte ook krachtig op de groote mannen die zich in de zestiende en zeventiende eeuw, in Italië, Frankrijk, Spanje, Duitschland en Vlaanderen, onsterfelijken roem als schilders verwierven. Zij werden evenzeer door het ideale schoon der oudheid, als door dat der Christelijke onderwerpen die zij behandelden, bezield, en zochten het eene zoo wel als het andere uit te drukken. Ofschoon het Christendom geen uitsluitenden invloed meer op de schilderkunst uitoefende, kan men toch ook niet zeggen dat zij door RAPHAËL en MICHEL ANGELO van Christelijk Heidensch geworden zij. De heerlijke Madonna's, de Transfiguratie, en het Laatste Oordeel in de Sixtijnsche kapel getuigen van het tegendeel. De Roomsch-Katholieke eerdienst bleef aan de groote schilders ruime gelegenheid verschaffen om hunne talenten in de behandeling van gewijde onderwerpen ten toon te spreiden, maar oefende niet meer door de geestelijkheid eenen onbepaalden invloed op hen uit. Het Christendom was dus vreemd aan de verachtering der schilderkunst die in Italië na DE CARRACHES, in Vlaanderen na RUBENS en VAN DIJK, en in Spanje en Frankrijk op het einde der zeventiende eeuw plaats greep. Wij hebben reeds gezien dat de schilderkunst in de Noord-Nederlanden bijna zonder den minsten invloed van het Christendom in de zeventiende eeuw heerlijk bloeide; hoewel het niet te ontkennen is, dat er, vóór zij het juk van Spanje hadden afgeworpen, en de Hervorming hadden omhelsd, de invloed van het Katholicismus voordeelig op de talenten van eenen LUCAS VAN LEIDEN, CORNELIS VAN HAARLEM en MAARTEN VAN HEEMSKERK gewerkt heeft. Evenmin als het Christendom de verbastering der schilderkunst heeft kunnen verhin-

deren, even zoo min heeft het in onze dagen 't herleven dezer kunst bewerkt. Het was, gelijk wij gezien hebben, in Frankrijk, dat de schilderkunst op het einde der achttiende eeuw weder het hoofd ophief, door gansch andere oorzaken dan den invloed der Godsdienst, die daar, door het buitensporigste ongeloof, bijna vernietigd was.

De uitsluitende bewondering en navolging der antieke vormen van de school van DAVID werd door het Romantisme in de schilderkunst opgevolgd, dat slechts eene oppervlakkige uitvoering en een gezocht effect opleverde; het was echter zeer met de Middeleeuwsche kunst ingenomen, en meende den verloren Christelijken geest weder te kunnen uitdrukken. De middelen die het hiertoe koos, waren niet zeer geschikt, dewijl zij met den ontwikkelden kunstzin van onzen tijd niet overeenstemden. De pogingen van eenen CORNELIUS en OVERBECK, die eene nieuw-Duitsche school wilden stichten, doch niet anders deden dan tot de oud-Italiaansche van GIOTTO en FRA ANGELICO terug te keeren, moesten schipbreuk lijden op den gezuiverden smaak hunner tijdgenooten, die de tafereelen van RAPHAËL, CORREGGIO en GUIDO RENI meer overeenkomstig met de vereischten der schilderkunst vonden.

De zoogenaamde Christelijke inspiratie dier Duitsche schilders was even kunstmatig en onnatuurlijk als elke andere overdrijving op het gebied der kunst, waar geen modegeest, geene slaafsche navolging, maar zelfstandige studie van het ware schoon en der onuitputtelijke Natuur moet heerschen. Dit hebben eenige voortreffelijke Fransche en Belgische schilders, zoo als INGRES, PAUL DE LA ROCHE, SCHEFFER en GALAIT zeer goed begrepen: zij zijn den koninklijken weg moedig opgegaan, met vurige geestdrift voor dat schoon, en vasten wil om alleen daardoor hun doel te naderen. De voorstelling der Christelijke en Bijbelsch-historische onderwerpen is door hunne pogingen weder op eene hoogte gebragt, welke maar weinig voor die der klassieke Italiaansche scholen van LEONARD DA VINCI en RAPHAËL, en der Vlaamsche van RUBENS en VAN DIJK behoeft achter te staan. Het Christendom echter heeft daar meer eenen middellijken en inwendigen, dan onmiddellijken en uitwendigen invloed op gehad. De beschaving en verlichting, die meer algemeen geworden zijn, hebben den laatsten sedert lang geheel doen ophouden. Mogt hij voortdurend voor den eersten hebben plaats gemaakt!

TWEEDE AFDEELING.

EN HOE VER HET CHRISTENDOM UIT ZIJNEN AARD GESCHIKT IS OM DE BEELDENDE KUNSTEN TE DOEN BLOEIJEN OF TE DOEN VERACHTEREN.

Het zal ons, na deze historische beschouwing van den invloed des Christendoms op de beeldende kunsten, gemakkelijker vallen te beslissen: in hoe ver het tot de verheffing of den teruggang van deze moet strekken.

Wij hebben reeds gezien wat wij door Christendom in betrekking tot de beeldende kunsten moeten verstaan, te weten: den uiterlijken vorm dien het als verschijnsel in de zigtbare wereld aanneemt; want het inwendig Christendom, de Godsdienst des harten, die van eenen geheel onzinnelijken en zedelijken aard is, staat tot de kunst, even als tot het zinnelijke in het algemeen, slechts in eene middellijke betrekking. Dit zegt niet dat het inwendig Christendom in den Godsdienstigen kunstenaar het gemoed niet veredelen, den smaak voor het kiesche en zedelijke in de voorstelling niet verfijnen, en aan 't gevoel voor het schoone niet eene verhevener rigting geven zou; integendeel: het doet dit, zoo als de voorbeelden van voortreffelijke kunstenaars, vooral van LEONARD DA VINCI, RAPHAËL, MICHEL ANGELO, CORREGGIO, RUBENS, LE SUEUR, POUSSIN, en anderen, bewijzen. Het inwendig Christendom bragt hen in verrukking bij hunne onderwerpen, en deed hen die meer verheven en met meer uitdrukking bezield voorstellen. Wat er echter van deze *inspiratie* moge zijn, men moet evenwel ook niet te véél op rekening daarvan stellen. De Godsdienstige zin alleen kan het schoonheidsgevoel niet doen ontstaan of ontwikkelen, maar slechts het verhoogen waar het reeds aanwezig is, en somtijds ook kunnen andere, zinnelijker oorzaken tot het voorstellen van zekere schoonheden in een tafereel of kunststuk van Godsdienstigen aard medewerken, zoo als wel eens bij RAPHAËL en MICHEL ANGELO het geval was. — De invloed van het inwendig Christendom is niet de objectieve op de beeldende kunsten zelve, maar de subjectieve op het gemoed van den kunstenaar.

In hoe ver dus het uitwendig Christendom uit zijnen aard geschikt zij om de beeldende kunsten te doen bloeijen of te

doen verachteren, hangt geheel van den uiterlijken vorm van zijne eerdienst af. Is die zinnelijk en met vele plegtigheden gepaard, dan kan er een onmiddellijke invloed op de kunsten bestaan; maar is hij eenvoudig en komt hij meer met den zuiver zedelijken aard van het inwendig Christendom overeen, dan is die invloed slechts middellijk op het gemoed van den kunstenaar. Het is dus hoofdzakelijk de vraag: in hoever de zinnelijke vorm van het uitwendig Christendom uit zijnen aard geschikt zij om voor- of nadeelig op den bloei der beeldende kunsten te werken? De zinnelijke vorm die hier bedoeld wordt, is voornamelijk de uiterlijke eerdienst der Roomsche Kerk, die dan ook eenen grooten invloed op de beeldende kunsten gehad heeft en nog hebben kan. Deze invloed, zoo als wij gezien hebben, is eer geschikt om den bloei dier kunsten te vermeerderen, dan om dien te doen verminderen. Doch ook dit moet niet geheel onbepaald worden verstaan, en verdient bij elke der beeldende kunsten eenigzins nader opgehelderd te worden.

Het doel dezer kunsten is: om het schoone en verhevene in zinnelijke vormen — bij de beeldhouw- en schilderkunst uit de Natuur ontleend — te verwezenlijken; en al wat haar gelegenheid geeft om zich in nieuwe, voor haar doel geschikte vormen te uiten, heeft een gunstigen invloed op hare ontwikkeling.

De bouwkunst had aan het Christendom de gelegenheid te danken, dat zij kerkgebouwen moest stichten, waaraan zij alle hare bekwaamheid, met grootschheid, pracht en luister, kon ten toon spreiden, en voorzeker is het voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat de bouwkunst in de Middeleeuwen niet, zoo als de beeldhouw- en schilderkunst, op eenen betrekkelijk lagen trap is blijven staan, maar zich integendeel tot eene, in vele opzigten voortreffelijke oorspronkelijkheid heeft verheven en staande gehouden. De Romaansche en spitsbogenstijl maken twee zeer verdienstelijke tijdvakken van de geschiedenis der architectuur uit; nimmer zou deze zonder de bescherming der geestelijkheid, den godsdienstigen ijver der Vorsten en burgerijen, en de behoeften van eene plegtige eerdienst, die hoogte bereikt hebben, waarop zij van de twaalfde tot de zestiende eeuw zich voortdurend handhaafde.

De beeldhouwkunst heeft zulk eene groote ondersteuning van

het Christendom niet genoten, vooral wat den schoonen vorm der figuren en den fijnen smaak der voorstellingen aanbelangt. In de Middeleeuwen kon het die kunst vooral in deze opzigten niet opheffen van den teruggang waarin zij sedert het verval van den antieken stijl gekomen was. Zij bleef aan eene drooge stijfheid in de modellering en aan zekere traditionele typische vormen onderworpen, die haren vooruitgang belemmerden. Hoewel zij niet geheel zonder uitdrukking was, moest toch het sluimerend schoonheidsgevoel, bij de kunstenaars in de dertiende en veertiende eeuw, in Italië eerst weder ontwaken, eer zij weder waarlijk verdienstelijke standbeelden konde vervaardigen. De beeldhouwkunst was na DONATELLO en GHIBERTI tot aan MICHEL ANGELO in gestadigen vooruitgang, vooral en zeker meer door de studie der Natuur en der weder ontdekte overblijfselen van Grieksch-Romeinsche kunst, dan door den onmiddellijken invloed van het Christendom, dat echter haar voortdurend aanleiding gaf om zich in eenen ruimen werkkring te bewegen. De voorstellingen die tot het gebied der gewijde geschiedenis behooren, zoo als de afbeeldingen van JEZUS en zijne Apostelen, en die der voornaamste personen van het Oude Testament, mitsgaders der uitstekendste Kerkvaders, gaven der beeldhouwkunst herhaaldelijk eene uitdrukvolle schoonheid en verhevenheid te verwezenlijken. Vooral was de voorstelling van den Verlosser, dat ideaal van menschelijke en zedelijke volkomenheid, het schoonste dat zich eene beeldende kunst ten doel konde stellen.

Maar met hetgeen de kerkelijke overlevering en hare zinnelijke Mythologie aan de beeldhouwkunst te vervaardigen gaven, was het anders gelegen. Deze voorstellingen, die men niet van ongerijmdheid vrij kan spreken, zoo als, b. v., om het onzigtbare en boven alle denkbare vormen verhevene te willen afbeelden, namelijk: de Drieëenheid door eenen omstraalden, met een oog gewapenden driehoek; God den Vader door de gedaante van eenen ouden man; de Cherubijnen en Seraphijnen door kinderhoofdjes met vleugelen, en dergelijke met de heiligheid der zaak strijdige afbeeldingen meer; waarbij men ook kan voegen: de bijna bespottelijke voorstelling der Moedermaagd en van het kindje JEZUS, in stijve staatsiekleederen, en van het talloos tal der Heiligen, vaak met de vreemdste attributen voorzien: — dit alles moest den wansmaak doen

voortduren en de beeldhouwkunst in het streven naar schoonheid en verhevenheid onaangenaam belemmeren. Als de kunst zich moet wijden aan voorstellingen die strijdig zijn met haar doel en den aard der zaken, kan dit niet anders dan tot haar nadeel strekken. De menigte Engelen evenwel, die de beeldhouwkunst moest leveren, was wèl geschikt om haar schoone en edele vormen te leeren verwezenlijken.

Met de schilderkunst was het eveneens als met de beeldhouwkunst gelegen. In de Middeleeuwen maakte die kunst, wat de voorstanders der zoogenaamde oud-Christelijke typen ook zeggen mogen, weinig vorderingen. Vóór CIMABUE en GIOTTO in Italië; vóór MURILLO en VELASQUES in Spanje; vóór de VAN EYKEN en HEMLING, ALBERT DURER, HOLBEIN en CRANACH in Vlaanderen en Duitschland, had de schilderkunst, die geheel op den Byzantijnschen traditionelen stijl geschoeid bleef, weinig verdienstelijks. In de zestiende eeuw was dit, door andere oorzaken dan den onmiddellijken invloed des Christendoms, door eenen schoonen kunstbloei vervangen geworden. De Kerk bleef daar eene voordeelige werking op uitoefenen. Dat de geschiedenissen uit het Oude en Nieuwe Testament op menigvuldige, ontzaggelijk groote schilderijen in de kathedralen werden voorgesteld, gaf den schilders gelegenheid om alle hunne bekwaamheid in teekening, ordonnantie en uitdrukking te doen schitteren; en de kunst moest daardoor wel goede vorderingen maken. Het is zeker dat de schilderkunst aan het Christendom de meesterstukken van het Avondmaal van LEONARD DA VINCI, de Verheerlijking van RAPHAËL, het Laatste Oordeel van MICHEL ANGELO, de Nacht van CORREGGIO, de Afneming van het kruis door RUBENS, en zoo vele andere, verschuldigd is; doch van den anderen kant heeft ook de Mythologie der Roomsche Kerk een nadeeligen invloed op de voorstelling van het schoone en verhevene en op den goeden smaak in de schilderkunst gehad.

De afbeelding van hetgeen onzigthaar is en blijven moet, omdat het buiten het bereik van onze zintuigen valt, en dus volstrekt niet het voorwerp eener kunstvoorstelling kan worden, moest door haar even als door de beeldhouwkunst geschieden. De schilders werden ook dikwijls gedwongen tot de onvoegzaamste zamenstellingen van de geboorte of den dood van CHRISTUS, waarin Heiligen of monniken als deelnemende

aanschouwers moesten voorkomen. Zoo ook moesten de hemel, het vagevuur en de hel op de ongerijmdste en gedrogtelijkste wijze worden voorgesteld. Dit alles kon niet anders dan nadeelig zijn voor het doel dat de schilderkunst altijd in het oog moet houden, namelijk: waarheid op eene schoone of verhevene wijze uitgedrukt. Maar de Bijbelsche Geschiedenis, dit belangrijk gedeelte van het historiëel, is voor de schilderkunst, buiten den uitwendigen invloed van het Christendom, tot onberekenbaar voordeel voor deze kunst, behouden. Dit staat niet in verband met de uiterlijke Godsvereering, maar met het voortdurend bestaan eens inwendigen Christendoms, dat belang in de gewijde geschiedenissen stelt, en de schilders aanmoedigt om er historische tafereelen aan te ontleenen, die dan ook zelfs in Protestantsche landen, door beminnaars van de Godsdienst en der schilderkunst, met welgevallen worden gezien en gezocht. Door het voorbeeld van Frankrijk, op het einde der achttiende eeuw, hebben wij gezien dat het verval der Godsdienstigheid den geheelen ondergang van dit verheven vak der schilderkunst voor eenen tijd ten gevolge heeft gehad. In onze eeuw is het op nieuw met goeden uitslag beoefend geworden, ofschoon sommigen twee verschillende en evenzeer verkeerde wegen hebben ingeslagen om er in uit te munten, die tot niets dan mislukte proeven hebben geleid.

Men heeft in onzen tijd gepoogd, vooreerst om de klassieke vormen der antieke kunst op de Christelijke voorstellingen toe te passen; de leerlingen uit de school van DAVID hebben dat het eerst beproefd in omstandigheden, die er, door het ontdekken van de schoonste gedenkstukken der Grieksche oudheid, de gereedste aanleiding toe gaven. De fragmenten der beeldhouwwerken van het Parthenon en die van den tempel van EGINA, in den aanvang onzer eeuw voor het eerst bekend geworden, zuiverden den smaak voor de klassieke kunst, die vroeger alleen met de Grieksch-Romeinsche gemeenzaam was, en daarin het toppunt van volkomenheid zag. De antieke standbeelden, naar Rome, Florence en Parijs overgebragt, hadden eene geestdrift doen ontstaan, die nog hooger steeg, toen men de echt Grieksche kunst, uit het schoonste tijdperk, in de marmers van Elgin kon bewonderen. Men werd hierdoor

overtuigd, dat de voortreffelijke vormen der Grieksche kunst in eene zoo volkomene harmonie met hare voorstellingen staan, dat zij er niet van af te scheiden zijn, om die op andere onderwerpen toe te passen, zonder dat er eene onaangename onevenredigheid tusschen beiden ontstaat, die geheel strijdt met de innige overeenkomst tusschen den vorm en de voorstellingen in de Grieksche kunst aanwezig. Elke bijzondere aard van onderwerpen heeft zijnen eigenaardigen vorm, en harmonie daar te stellen is een der hoogste doeleinden waarnaar de kunst in het algemeen, en de beeldende kunsten in het bijzonder moeten streven. Door deze overeenkomst heeft de Grieksche kunst een zoo verheven trap van volkomenheid bereikt, dat zij zelden door de moderne geëvenaard is.

Indien wij de geschiedenis der nieuwere bouwkunst nagaan, zien wij dat zij geheel en al van den Grieksch-Romeinschen stijl uitging: zij nam zijne vormen bijna geheel en al in de oudste Christelijke basilieken over, en de zoogenaamde Latijnsche stijl moet als eene verbastering er van aangemerkt worden. In de Byzantijnsche en Romaansche stijlen vertoont zich allengs meer oorspronkelijkheid, meer overeenkomst der vormen met het doel waarvoor de gebouwen bestemd waren; terwijl, eindelijk, in den ogivalen stijl die overeenkomst zoo volkomen wordt, dat men in dit opzigt de zoogenaamd Gothische hoofdkerk met den Griekschen tempel, de Dom van Keulen, indien hij ware afgebouwd, met het Parthenon geheel zou kunnen gelijk stellen. Wij hebben gezien dat de Christelijke bouwkunst, na het tijdvak der *Renaissance*, niet aan de verwachting heeft beantwoord die de vordering in de kunst en wetenschap der architectuur zou hebben doen verwachten, en wijten dat voor een groot gedeelte aan het toepassen der vormen van de antieke bouwkunst op gebouwen voor de openbare eerdienst bestemd. Die vormen zijn niet in overeenstemming met het doel dezer gebouwen, en den indruk dien zij bij den beschouwer moeten opwekken. De geest der antieke kunst, hoe schoon en verheven op zich-zelf, is niet die welke door de Christelijke kunst moet uitgedrukt worden. Een Christelijk kerkgebouw is geheel iets anders dan een Heidensche tempel, en alle die in onzen tijd in eenen klassieken stijl zijn opgerigt, zoo als het *Panthéon* en *La Madelaine* te Parijs, zelfs de *St. Pieter* te Rome en de *St. Paul* te Londen, missen

dien treffenden indruk die uit de innige overeenkomst van den vorm met het doel des gebouws moet ontstaan. Is dat met de bouwkunst het geval geweest, het is dit niet minder met de beeldhouw- en schilderkunst. De vormen der Grieksche kunst zijn idealisch, dat is: van eene hoogere volkomenheid dan men die in de Natuur aantreft, en dus ook meer statuarisch en minder uitdrukkend, individueel, en beweeglijk dan deze. Door de antieke vormen op andere dan hun passende onderwerpen aan te wenden, vervalt men in zekere droog- of stijfheid, die ook de Fransche school van DAVID kenmerkt, voornamelijk, als de beeldhouwers of schilders die er toe behoorden zoogenaamde Christelijke onderwerpen wilden voorstellen. De antieke kunst gaf aan alles eenen schoonen, doch scherp bepaalden vorm. De moderne moet wel naar eenen edelen, doch tevens ook meer natuurlijken en beweeglijken vorm streven: de klassieke is voor hare onderwerpen te eenzijdig. Kan men de Moedermaagd met het Kind als eene VENUS of LATONA verbeelden, of den Verlosser het voorkomen van den Olympischen JUPITER geven? De trekken der Grieksche standbeelden, hoe schoon ook, missen levendigheid van uitdrukking; de aandoeningen der ziel zijn er niet in afgespiegeld, daar het gelaat slechts eeuwige jeugd en kracht met ongestoorde zielerust, vooral bij de afbeeldingen der Goden, aanbiedt; omdat zij oorspronkelijk gepersonifiëerde natuurkrachten waren: eene symboliek, door welke ál het zinnelijke een schoon ligchaam verkreeg: terwijl bij de Christelijke voorstellingen zeker mysticisme heerscht, dat zich ligt met eene geheel geestelijke en zedelijke Godsdienst vermengt, waardoor alles eene levende ziel, eene bewegende kracht ontvangt. Hoe zouden wij de Christelijke liefde door de gedaante der hemelsche APHRODITE, of de regtvaardigheid door die van THEMIS kunnen afbeelden? Hoe zouden wij harmonie tusschen deze uitdrukkelijke en persoonlijk bepaalde vormen, en de onbepaalde en twijfelachtige voorstellingen der allegorie in het algemeen kunnen doen ontstaan?

Al het bovengezegde laat zich ook op de schilderkunst van Christelijke onderwerpen en op het vak der Bijbelsche Geschiedenis toepassen. Men zou eene groote onkunde van den geest, de zeden, gewoonten en kleeding der Oostersche volken aan den dag leggen, wanneer men zich verbeeldde dat de

Grieksche vormen aangewend zouden kunnen worden in historische voorstellingen uit het Oude of uit het Nieuwe Testament. Bij de Oosterlingen waren de vormen van gestalte en gelaat, de gebruiken en kleederdragten zeer verschillende van die der Grieken: bij dezen was het ligchaam grootendeels onbedekt, en hunne kunstenaars muntten vooral in de afbeelding van het naakt uit; terwijl dit, daarentegen, in het Oosten voor hoogst onbetamelijk werd gehouden. Het is dus geheel strijdig met den aard der geschiedenissen die men voor wil stellen, wanneer men de Aartsvaders, de Israëliten, den Zaligmaker, zijne Apostelen, en de Joden hunne tijdgenooten, met de gelaatstrekken der Grieken, en in eene kleederdragt die het naakt, gelijk zelfs in de gekleede standbeelden der oudheid, doet uitkomen, wil verbeelden. Neen, de personen die in de Bijbelsche Geschiedenis voorkomen, moeten Aziaten en Joden blijven met hunnen eigen karakteristieken vorm, zoo als de Grieken den hunnen moeten behouden. In dit opzigt blijft er nog veel te wenschen over voor de juiste voorstelling van het Bijbelsch historiëel.

Men kan in het algemeen de klassieke vormen voor de moderne schilderkunst minder geschikt noemen, omdat zij te streng en te statuarisch zijn. De tafereelen waarin zij uitsluitend zijn aangewend, missen die levendigheid, uitdrukking en illusie, welke de hoogste verdiensten van een schilderstuk uitmaken. Er is weinig van de Grieksche schilderkunst tot ons gekomen, maar hetgeen er van overgebleven is, toont ten duidelijkste aan dat de omtrek of de teekening het voortreffelijkste gedeelte daarvan uitmaakte, en dat die teekening, hoe streng ook, vrijer was, dan de vormen van de antieke standbeelden en basreliefs. Het koloriet, de verdeeling van licht en bruin, de lijn en lucht perspectief, waarin de moderne schilderkunst het zoo ver gebragt heeft, alsmede de fijne uitdrukking van de gemoedsbewegingen en werking der hartstogten op het gelaat en in de beweging, zijn waarschijnlijk bij de grootste schilders der oudheid, zoo als PARRHASIUS en APELLES, minder ontwikkeld geweest, dan bij de meesters der nieuwere tijden, die, zonder de studie der antieke beelden te verzuimen, zich echter aan geene slaafsche navolging er van hebben schuldig gemaakt, maar aan hun genie de vrije vlugt in het bestuderen van het schoone in de oude kunst en in de Natuur gelaten hebben.

Als men de Christelijke tafereelen en de Bijbelsche geschiedenissen der oude Italiaansche, Spaansche, Fransche en Nederlandsche scholen beziet, kan men niet zeggen dat zij daar de klassieke vormen op hebben willen toepassen; er heerscht daarin meer zekere conventionele vorm in uitdrukking en costuum, eene verwonderlijke zamenstemming van natuurlijkheid en idealische voorstelling; RAPHAËL vooral muntte er in uit, zonder dat het blijkt dat hij het antiek ideaal wilde verwezenlijken, of de toenmalige kleederdragten vermengen wilde met die der Grieksche en vooral Romeinsche oudheid, of met eenen denkbeeldigen opschik, door de overlevering der Roomsche Kerk eenigzins bekrachtigd, of door de verkeerde begrippen des tijds geëischt. Reeds vroeg in de Middeleeuwen bestonden er zweetdoeken, met zoogenaamde afdrukken van het gelaat van JEZUS, die als echte reliquiën bewaard worden, en oude schilderijen, den Heiland, de Maagd MARIA, en de Apostelen voorstellende, waarvan sommige werden aangezien als door den Evangelist LUCAS geschilderd, en die zekere vormen heiligden waaraan de schilders en beeldhouwers gehouden waren. Hierdoor schijnen die afbeeldingen als naar éénen typus vervaardigd, van welken men niet mogt afwijken, en waardoor zij algemeen kenbaar zijn. Het denkbeeldige costuum in de Bijbelsche geschiedenissen en Christelijke tafereelen aangenomen, is in de zeventiende eeuw door POUSSIN eenigzins bepaald geworden; omdat hij hierin door latere kunstenaars is nagevolgd. Tot op het einde der achttiende eeuw heeft men weinig of niet getracht de klassieke vormen op de Christelijke voorstellingen toe te passen; doch sedert de nieuwe Fransche schilderschool de navolging der antieken als een groot middel tot herstel der beeldende kunsten beschouwde en in werking bragt, zijn vele pogingen gedaan om die toepassing te doen gelukken; doch zonder eenig goed gevolg, om de hierboven aangewezen redenen, en ook omdat men van het conventionele dat in deze voorstellingen heerschte, afging, waardoor de personen die men wilde afbeelden, door hun nu Grieksch geworden karakter, de eigenaardige uitdrukking misten, die hen voor den aanschouwer kenbaar deden zijn, waardoor zij geen genoegzamen indruk op hem konden maken.

De studie van de overblijfsels der oude kunst moet echter door hen die zich op de voorstelling van Christelijke taferee-

len toeleggen, niet verzuimd worden, zoo als men in het Romantische tijdvak, eenige jaren geleden, tot nadeel der beeldhouw- en schilderkunst gedaan heeft; integendeel: die studie is zeer geschikt om den kunstenaar een fijn gevoel voor het schoone en verhevene in te boezemen, hetwelk hem bij het behandelen van Bijbelsche geschiedenissen en Godsdienstige onderwerpen heerlijk kan te stade komen. De vorm, de uitdrukking en het costuum moeten echter oorspronkelijk blijven, en overeenstemmen met de zeden, gebruiken en kleederdragten van het land waar de gebeurtenissen voorvielen en van de personen die er in voorkomen.

Ten aanzien van het costuum mag men met reden vaststellen, dat het tegen de historische waarheid strijdt, den Zaligmaker en de Apostelen altijd met ongedekte hoofden voor te stellen, daar zij buiten twijfel, gelijk alle andere Oosterlingen, een hoofdwindsel of tulband gedragen hebben. Wij erkennen dat het moeijelijk, ja, schier onmogelijk zijn zou, deze verandering in te voeren, uit hoofde van de sinds eeuwen gewone voorstellingen, waarvan wij hierboven gewaagden; maar dit neemt niet weg dat men zich toch zoo veel mogelijk aan het locale der geschiedenissen moet houden. Overigens behoorde men meer en meer de onbestaanbare voorstellingen eener zoogenaamde Christelijke Mythologie te vermijden, en evenzeer de met de heiligheid der onderwerpen strijdige afbeeldingen van hetgeen bovenzinnelijk en oneindig is. Men moest ook de wonderbare verschijningen en teekenen waarvan de Bijbel gewaagt, niet dan spaarzaam ten onderwerp nemen; omdat voorstellingen, b. v., van den doop van JEZUS, van Zijne verheerlijking op den berg, van Zijne opstanding, van het wonder op den Pinksterdag, van de bekeering van PAULUS, altijd verre beneden de waarheid blijven, en dikwijls zelfs geheel verkeerde denkbeelden daaromtrent doen geboren worden. Als men zich bij de natuurlijke voorvallen der Bijbelsche Geschiedenis bepaalde, zou de kunst gelegenheid genoeg hebben om het schoone en verhevene te verwezenlijken, en door deze beperking zelfs meer winnen dan verliezen.

Een gezuiverde smaak der kunstenaars in dit opzigt zou niet dan heilzaam kunnen werken op hen aan wie de zorg voor het doen vervaardigen van groote Christelijke tafereelen en altaarstukken is toevertrouwd: namelijk de geestelijken,

der Roomsche Kerk, die hierin zoo veel tot veredeling of verachtering der schilderkunst kunnen toebrengen. Moge zij eenmaal weder even zoo schitterend bloeijen als in de dagen van RUBENS en VAN DIJK!

Op de uitsluitende vooringenomenheid met de Grieksche kunstvormen, is, in ónze eeuw, eene dweepende bewondering voor de oud-Christelijke, of liever Byzantijnsch-Romaansche kunst en die der Middeleeuwen gevolgd. Door het Romantismus in kunstzaken, zoo wel als in de dichtkunst en letterkunde weggesleept, wilde men aan de Christelijke tafereelen en Bijbelsche historiëlen eenen nieuwen glans en uitdrukking geven, door tot de manier der oud-Florentijnsche school van DONATELLO en GIOTTO en die der Duitschers vóór ALBERT DURER terug te gaan. CORNELIUS en OVERBECK hebben in dien geest fresco's geschilderd; zij zagen op RAPHAËL en MICHEL ANGELO met zekere minachting neder, als hadden deze de Christelijke kunst tot eene Heidensche, en de geestelijke uitdrukking die in haar doorstralen moet, tot eene zinnelijke behaagzucht der ligchamelijke vormen verlaagd. Hoewel zij door de leerlingen, die zij te Rome en in Duitschland vormden, herstellers der Christelijke kunst werden geacht, zijn de ware kenners koel gebleven voor hunne tafereelen, die ook werkelijk koud en levenloos zijn. Men kan in onzen tijd de Natuur en het ware schoon niet meer voor de navolging van eenen ouden stijl veronachtzamen, en eene manier van uitvoering aannemen die vele eeuwen ten achteren is. Deze zoogenaamde nieuwe en echt Christelijke kunst is zoo oud en vreemd geworden, dat niemand haar meer begrijpt of er door wordt aangedaan. Iets zoo geheel strijdigs met de eischen die men tegenwoordig aan de beeldende kunsten doet, en met de vorderingen die het technisch gedeelte daarvan gemaakt heeft, moest weldra als een voorbijgaande modesmaak verdwijnen, en voor iets degelijkers plaats maken. De studie van het schoone en van de Natuur is in de Christelijke tafereelen en het Bijbelsch historiëel even noodzakelijk als in de andere vakken der beeldende kunsten; dit hebben verdienstelijke kunstenaars als INGRES en A. SCHEFFER, de laatste vooral in zijnen CHRISTUS *Consolator* en *Remunerator*, getoond te begrijpen, in wier voorstellingen, edelheid van vormen, natuurlijkheid van

beweging gepaard gaan met een diep gevoel en eene krachtige zoowel als wegslepende uitdrukking. Zij hebben den regten weg ontsloten dien men in de Christelijke kunst moet volgen, om de uitersten te vermijden die wij hebben aangewezen; te weten: om geene levenlooze, hoewel schoone standbeelden, en ook geene schrale en drooge schaduwen van figuren voor te stellen; 't welk beide evenzeer aandruischt tegen de vereischten der kunst en tegen die der verhevene onderwerpen.

Wij hebben vooreerst doen zien dat het Christendom, hier voornamelijk bedoeld, de uitwendige Godsvereering der Kerk van Rome is; vervolgens hebben wij historisch aangetoond, welken invloed dat Christendom op de bouw-, beeldhouw- en schilderkunst heeft gehad, en daardoor zijn wij tot de overtuiging gekomen, dat die invloed op de beeldende kunsten heilzaam voor een gedeelte, voornamelijk in de Middeleeuwen, geweest is; maar dat ook aan den anderen kant de Mythologie dezer Kerk soms wansmaak en verkeerde voorstellingen heeft bevorderd. Deze onmiddellijke en uitwendige invloed alleen kan aldus worden aangewezen; de middellijke en inwendige op het gemoed van den kunstenaar ligt buiten het bereik der waarneming, en is daarom voor geene andere dan algemeene beschouwingen vatbaar. Ten aanzien van de toepassing der klassieke vormen op de Christelijke voorstellingen hebben wij getracht te bewijzen, dat eene dadelijke toepassing verkeerd en ondoelmatig zoude zijn; maar dat men door eene grondige studie van den geest der meesterstukken van de oudheid, de eeuwige regelen van het schoone en verhevene die zij bevatten, zich moet trachten eigen te maken, om die in de Christelijke gebouwen, standbeelden en tafereelen eigenaardig te verwezenlijken; en, eindelijk, dat het voor den goeden smaak zou te wenschen zijn, dat men zich, ten opzigte van de beeldhouw- en schilderkunst, tot de natuurlijke voorvallen in de gewijde Schriften hoofdzakelijk bepaalde, en alle den onzienlijken en oneindigen God onteerende voorstellingen, en ook de ongerijmde tafereelen der zoogenaamde Christelijke Mythologie vermeed. Dit laatste zou een groot voordeel zijn niet alleen voor den goeden smaak der

kunstenaars, maar ook voor de zedelijkheid der beschouwers, die zoo ligt geneigd zijn om het teeken voor de zaak zelve te houden, en daardoor zich dikwerf onverklaarbaar grove begrippen vormen. De beeldende kunsten moeten het schoone en verhevene zoo veel mogelijk in zigtbare vormen uitdrukken, maar hare taak is aan een hooger zedelijk doel ondergeschikt, en dit kan voornamelijk bevorderd worden door den inwendigen invloed van het Christendom, wanneer het Godsdienstige onderwerpen zijn die zij behandelen. Hierdoor zullen de kunstenaars zich zorgvuldig leeren wachten voor alles wat bijgeloof en dwaling kunne voortplanten, en, integendeel, verlichte Godvruchtige gevoelens en eerbied voor 't geen edel en goed is inboezemen, tot versterking van een op verstandelijke gronden rustend geloof. Zulk een doel is geenszins door teruggang tot den stijl en de manier van voorstelling der Middeleeuwsche kunst te bereiken. De kunst moet op de hoogte blijven van haren tijd. Wie onder de beeldende kunstenaars van den echten stempel waarlijk Christen, en doordrongen is van de verhevenheid der onderwerpen die hij wil voorstellen, kan ook in zijne Godsdienstige tafereelen, beelden en gebouwen een verheven gevoel uitdrukken, dat den beschouwer met heilige eerbied en geestdrift vervullen zal. Dat is de inwendige invloed van het Christendom op de beeldende kunsten; de eenige die thans mogelijk is.

Het hoofddoel van deze Verhandeling was: aan te toonen dat de schitterende vorm van het uitwendig Christendom eenen hoewel langdurigen, echter voor altijd voorbijgeganen onmiddellijken invloed op de beeldende kunsten gehad heeft, maar dat de middellijke en inwendige invloed des Christendoms altijd kan blijven voortwerken, en niet dan heilzaam kan zijn tot verhooging van den indruk welken zij, in Godsdienstige onderwerpen en gebouwen aan de openbare eerdienst toegewijd, wenschen te weeg te brengen; want, zoo als een hedendaagsch Schrijver zegt: »De invloed van het Christendom op de Kunst moet niet zoo zeer hierin bestaan, dat het aan de Kunst de stof geeft welke zij bewerken moet, als wel dat het haar in de bewerking der door haar gekozen stof leidt, zoodat zij er door wordt geheiligd."

DE NEGER SIMON. (*)

DOOR

A. LANGEREIS.

(*Fragment.*)

Een stoomboot klieft de ruime baren
En zweeft met vogelsnelheid voort;
Van Rio Grande's kust gevaren,
Bij drok gewoel aan wal en boord.
Men roept en wenkt, van beide kanten,
Ontroerd naar vrienden en verwanten,
En wuift vaarwel en laatsten groet;
De stuurman rigt, aan 't roer, den steven:
Rio Janeiro's schoone dreven
Zijn 't doel waarheen de vuurboot spoedt.

Ras is de zon in 't West gedoken,
Ras de eerste nacht voorbijgegaan,
En 't morgenlicht, weêr aangebroken,
Straalt vrolijk langs der waatren baan.
Men spreekt te zaâm, met kracht en leven,
Van vrienden, die men heeft begeven,
Van dierbren, die men hoopt te zien,
En eerlang (moog' het God gehengen!)
Den kus der liefde denkt te brengen,
De hand van vriendschap aan te biên.

Zoo blijft de hoop den moed ontvonken
In 't hart van elken schepeling.
Weêr ruimt een dag, in 't West gezonken,
Het veld voor de avondschemering.
Maar nu die dag heeft uitgeschenen
Zijn eensklaps moed en hoop verdwenen:
De lucht betrok, de wind zet op,
Een felle storm verheft zich brullend,
En stuuwt, in tastbren nacht zich hullend,
De baren op van 't woelend sop.

(*) Naar aanleiding van het verhaalde in een der Nieuwsbladen des voorgaanden jaars betrekkelijk de schipbreuk van de stoomboot *Pernambukana*, van Rio Grande naar Rio Janeiro vertrokken, doch onder weg door storm beloopen, en een paar dagen later gestrand.

De boot, in 't worstlen met de golven
  Geheven tot der wolken boog,
Of diep in 't schuimend nat bedolven,
  Zendt aaklig angstgeschrei omhoog
Uit de enge borst der schepelingen,
Die raadloos kermen, handenwringen,
  Geschokt door vrees in merg en been. —
In doodsangst, elk om 't hart geslagen,
Doorleven zij twee schrikbre dagen,
  Waarin geen enkle lichtstraal scheen.

Hoe is de veege boot ontheisterd;
  Zij luistert naauwlijks meer naar dwang,
En elke stortvloed die haar teistert
  Bedreigt haar met den ondergang!
De kiel op 't strand te laten loopen
Is 't eenigst, dat nog flaauw doet hopen.
  Welaan, op Gods genâ vertrouwd! —
In 's Heeren hand zijn dood en leven:
Tot God de harten opgeheven,
  't Zij nu verderf wacht of behoud!

Daar ligt de boot op 't droog gesmeten,
  En kraakt en knakt door stoot op stoot,
Straks wordt ze als rag vaneen gereten:
  Nu wijdt zich ieder aan den dood.
Reeds heeft de dolle zee, verbolgen,
Zoo menig hunner ingezwolgen:
  Een meisje ook als een engel schoon,
Wier minnaar, die haar komst verbeidde,
Haar reeds den bruidskrans toebereidde,
  Doch nu een bruid heeft bij de doôn.

Vertwijfeling bij boezemsmarten
  Grijpt ook het zeevolk aan, hoe stout;
Slechts ééne zucht woelt in hun harten:
  De koude zucht naar zelfbehoud.
Eén echter, één der schepelingen
Blijft rustig, hoe de nood moog' dringen;
  Maar tranen paarlen in zijn oog
Bij 't aanzien van zoo veler lijden:
Hij wil zich aan hun redding wijden:
  Hij bid dat God hem helpen moog'.

't Is Neger SIMON, zwart van wezen,
Maar blaak van ziel en stout van geest,
Die — zij de nood op 't hoogst gerezen —
Zich opheft, kalm en onbevreesd;
Hij, sterk door innig mededoogen,
Blikt onverzaagd den dood in de oogen,
Hoe fel de golfslag kookt en brandt;
Hij voelt zijn stroomend bloed verwarmen:
Met kracht klemt hij er een' in de armen
En brengt behouden hem aan land.

De vreugde doet zijn boezem zwellen
Na 't redden van dien lotgenoot!
Zij spoort hem aan op nieuw te snellen,
Door storm en branding, naar de boot.
Hij gaat, en keert op nieuw behoûn,
En gaat op nieuw met vast vertrouwen,
En keert en gaat door 't brullend wed,
En rust niet, worstlend met de baren,
Tot hij, verwinnaar der gevaren,
Een tiental levens heeft gered.

Nu zonk hij mat en magtloos neder;
De sterke held scheen overmand,
En zocht zijn kracht en adem weder,
In rust op 't vochtige oeverzand.
Maar pas mogt hij die ruste smaken,
Daar riep in wanhoop, wit van kaken,
Een moeder, dat hem 't harte brak:
„Waar zijn mijn kindren? God! erbarmen!
„Mijn kindren zijn niet bij mij! De armen
„Zijn nog, o God! op 't zinkend wrak!"

Hoe afgetobd en mat van leden,
Toch vangt de held zijn taak weêr aan:
Zijn liefdrijk hart kon niet de beden
Der droeve moeder wederstaan.
Hij stort zich in de golven neder,
En strekt en rept zijne armen weder,
En tart met stalen moed den dood;
Hoe, meer en meer, zijn krachten mindren,
Toch redt hij een der beide kindren,
En legt het op der moeder schoot.

Wie schetst de blijdschap af der moeder,
  Nu zij dien lievling wedervindt;
Wie haren dank aan d' Albehoeder,
  En aan den redder van dat kind!
Maar nu het tweede nog! Haar tweede!...
Zij bidt, de wanhoop sterkt haar bede;
  Zij werpt zich aan des Negers kniên —
En hij? — God lof! 't mag hem gelukken,
Ook 't tweede kind den dood te ontrukken,
  En op haar trouwen schoot te zien.

Na zoo veel zware zegepralen,
  Waarbij zijn hart van vreugde brandt,
Mag hij in 't eind eens adem halen —
  Zoo denkt hij, en zijgt neêr op 't strand;
Maar nog is hem geen rust beschoren;
Want kermend doet een kreet zich hooren:
  „De blinde bleef nog op de boot!
„Snelt niemand dien ter hulpe tegen!" —
Doch geen der blanken was genegen
  Zich bloot te geven aan den dood.

Die kreet doet SIMON weêr ontwaken,
  Zijn harte trilt en klopt er van;
Zou hij gevoelloos ruste smaken,
  Als hij nog iemand redden kan!
Neen, de eedle, hoe reeds afgestreden,
Beticht zich-zelven, ontevreden,
  Dat nog een mensch naar hulpe smacht;
Hij moet, hij wil, hij zal dien sparen,
En spijt d' orkaan en 't woên der baren
  Wordt ook de blinde aan wal gebragt.

Hoe streelt den Neger 't zielsgenoegen,
  Ofschoon hij hijgt naar ademtogt,
Dat hij, volhardende in zijn zwoegen,
  Nu dertien levens redden mogt!
Bij 't vast en moedig onderwinden
Mogt hij Gods bijstand ondervinden,
  In stormgeweld en golvenbrand;
God zag hem aan met welgevallen:
Want zulk een liefde is, boven allen,
  Den Heer een lieflijke offerand.

Ook 't hart der menschen is bewogen,
Elks blik drijft in een tranenvloed:
Het strand loopt vol, en opgetogen
Wordt SIMON met gejuich begroet.
Maar de eedle blijft er niet aan hangen;
Wat zou hij meer dan rust verlangen?
Hij strekt zich aan den oever uit. —
Verkwik, o rust! zijn matte leden! —
Wat strijd, uit deugd alleen gestreden,
Onttrok der zee ooit rijker buit!

Stoft niet, hoe hoog gij zijt verheven,
Op rijkdom, of geboorte, of kleur,
Of uiterlijke praal van 't leven
Alleen bewolkt met wierookgeur!
Wat geldt ons ál die lust der zinnen!
Neen, de Almagt en den naasten minnen,
Is 't hoogst gebod en 't hoogste goed;
De Blanken die 't verroekeloozen,
Doe, SIMON, doe de Neger blozen,
Wien 't diep gegrift staat in 't gemoed!

O, SIMON! held met roem beladen!
Wij staren u met eerbied aan;
't Verhaal der edelste uwer daden
Zal tot den nazaat overgaan!
Uw voorbeeld, als gevaar of rampen
Den naasten dreigen of bekampen,
Maak menig u in deugd gelijk!
Geen schooner loon in 't aardsche leven! —
Dat loon moog de Almagt hier u geven,
En 't hoogste in 't onvergankelijk rijk!

Medemblik, 1855.

NIKOLAAS I.

De Russen waren ten sterksten aan Keizer NIKOLAAS gehecht. Zijne gelijkenis op en groote overeenkomst in karakter en hoedanigheden met zijn onsterfelijken broeder ALEXANDER droegen daartoe bij. Hij was even schoon van voorkomen, even bevallig in manieren, en even rijk in verstand, groot-

moedigheid, menschenliefde en godsvrucht. Zijne komst tot den troon was het teeken en voorwendsel tot de uitbarsting van een gewapenden opstand, in schijn tot handhaving der regten van den Grootvorst KONSTANTIJN; maar inderdaad bestemd om het Keizerlijke Huis en den Troon te vernietigen, en de demagogische beginselen te doen zegevieren. Die opstand was reeds sinds 1812 voorbereid. In den omgang alstoen, bij het gealliëerde leger, met Duitschlands opgewonden jeugd, waren Russische officieren, en daaronder van de voornaamste familiën, verleid tot het deelnemen aan, en stichten, in Rusland zelfs, van geheime genootschappen, die moord en verdelging ten doel hadden. Maar de groote meerderheid van volk en leger was te dankbaar om niet te volharden in getrouwheid, en de moed des nieuwen Keizers deed het overige. Aan de spitse eens bataljons van het regement Preobrajenski trok hijzelf de gewapende muiters te gemoet, en hun werk, gedurende twaalf jaren voorbereid, ging in éénen dag te niet. Zijn kalme moed in het gevaar, en de genade met welke hij later, aan een-en-dertig ter dood verwezen opstandelingen het leven schonk, waren wèl geschikt om harten voor hem te winnen.

Van zijne gehardheid tegen 't geweld des weders, van welke hij echter in het laatste jaar zijns levens te veel schijnt gevergd te hebben, meldt een reiziger, die eens de jaarlijksche plegtigheid van het *zegenen des waters* op den 6den Januarij (ouden stijl) bij eene koude van 28 graden RÉAUMUR te St. Petersburg heeft bijgewoond, het volgende:

»De Keizer beval den Grootvorst-troonopvolger niet met hem naar buiten te gaan, waar een ijskoude wind schier het bloed deed stollen; maar trad zelf met ongedekten hoofde en zonder mantel, onder eene digte sneeuwjagt, langs het terras aan den oever der rivier, tot onder de vensters aan welke de Keizerin met hare staatsdames gezeten was, en waar eene schare van geestelijken hem wachtte. Toen trad de stoet over het ijs, naar eenen tempel alleen voor deze plegtigheid op den stroom opgerigt. De geestelijken vormden een kring om het gebouw. Nu klonken lofliederen naar de sombere hemelgewelven. De primaat, eene groote schaal met deksel in de handen houdende, daalde langs de trappen des tempels tot de bevrozen oppervlakte der rivier af, in welke, aan den voet des traps, eene

wijde bijt in het ijs was gehakt. Weldra aanschouwde het volk zijnen patriarch, die het water zegende, en, na 't met de schaal geschept en in het deksel overgegoten te hebben, hetzelve den Keizer aanbood. Met bewondering zag ik dezen zijn hoofd en handen in dat ijskoude bad dompelen (*)."

Nimmer zag men een sterker blijk van den innigen band die Keizer en onderdanen verbond, dan tijdens de eerste uitbarsting van de Cholera te St. Petersburg. Een welingericht gasthuis op de Hooimarkt werd schier onder den voet gehaald door de dolle menigte, die zich aan de vreeselijkste buitensporigheden overgaf. In razernij braken eenigen de deuren der kerkhoven open, rukten de kisten der laatst begravenen uit den grond, en haalden de lijken er uit, bewerende dat men die slagtoffers der ziekte levend had begraven. Alles schreeuwde wraak tegen de geneesheeren en overheden, en wie poogde het volk te bezadigen werd voor hun medepligtige gescholden en zag lijf en leven in gevaar. In weerwil daarvan, en ongeacht eene ondragelijke hitte, verscheen op eens de Keizer te paard, in het midden der oproerige menigte, op het brandpunt zelf der besmetting. Zoo ras hij zich vertoonde bedaarde de volkswoede. Alle blikken vestigden zich op het ontzagwekkend gelaat van den Monarch, en de voornaamste belhamels van het oproer weken ter zijde.

— Wat is uw wensch, misdadigen en goddeloozen!? — riep de Keizer met eene donderende stem. — Gij verzet u tegen de wetten door de liefde tot uw behoud voorgeschreven. Onderwerpt u, weêrspannige kinderen! Een opregt berouw alleen kan mij in staat stellen u te vergeven, en uw onberaden gedrag te vergeten!

Een diep stilzwijgen vergezelde, luide kreten van smart en berouw volgden op 's Keizers woorden. De geestelijkheid ver-

(*) Het is moeijelijk zich een denkbeeld te vormen van den Godsdienstigen indruk dezer plegtigheid op het volk. Als er in den nacht die het feest voorafgaat een kind geboren wordt, verzuimt de moeder niet hetzelve op de armen eener min naar de Newa te zenden, en 't in de heilige bijt te doen dompelen. Staat het dit bad door, dan acht men 't levenslang tegen zekere gevaren beveiligd. Vele kinderen echter sterven aan de gevolgen dier indompeling. Als de bevrozen hand der min het wichtjen ongelukkig laat glippen, gelooft men algemeen dat het terstond ten hemel stijgt.

schoen en hief een *Te Deum* aan, waarmede het volk instemde. Het oproer was ten einde, en overal klonk en weergalmde de kreet: — Leve onze Vader! Leve onze Keizer!

Ten aanzien van des Keizers menschenliefde en weldadigheid, zegt men dat hij in zijne jongelingsjaren er behagen in vond des avonds onbekend door de mindere buurten der stad te dwalen, om, ware het mogelijk, brave behoeftigen op te sporen, en dan door zijne mildheid hunnen staat te verbeteren, zonder dat zij met gewisheid konden zeggen van wien hunne redding gekomen was. Een dier gevallen heeft de stof geleverd tot het navolgende kleine verhaal.

In een stillen zomernacht van het jaar 1816, toen de stad, door het scheppend genie van den grooten PETER uit moerassen ten voorschijn geroepen, in rust lag gedoken, en hare straten ledig waren, wandelden drie jongelieden van aanzienlijk voorkomen onder vriendschappelijke maar ernstige, geenszins loszinnige gesprekken onder den met starren bezaaiden hemel rond.

— Bij den Heiligen NIKOLAAS, den patroon van Rusland! — zeide een hunner — men zegt dat de Czaar, roemrijker gedachtenis, geen genoegelijker tijdverdrijf kende, dan onbekend door zijne getrouwe stad Moscou rond te dwalen, en als een engel des Hemels in het geheim zijne weldaden over brave ongelukkigen uit te storten. Laten wij zijn roemrijk voorbeeld eens volgen, en de heilige patroon geleide onze schreden, dat wij eener weduwe of weeze troost of redding brengen.

Hij die zoo sprak was blijkbaar van hooger rang dan zijne medgezellen; want beiden volgden zonder tegenspraak, onder het rooken hunner meerschuimen pijpen, hem na.

Lang was hunne wandeling onvruchtbaar. Eindelijk kwamen zij in de nabijheid der Kazans-kerk. Daar zagen zij aan een klein venster, omtrent vijf voet boven den grond, bij een flaauw licht de gedaante van eene vrouw. Dit deed hen stilstaan. Een van het drietal beweerde dat die gedaante aan eene jeugdige schoonheid behoorde. De donkerheid van den nacht veroorloofde hun te blijven bespieden zonder gezien te worden. Na eenige oogenblikken kwam de gedaante weêr voor het venster, en de gemaakte opmerking werd volkomen

bewaarheid: het meisje scheen door het kleine vertrek rond te wandelen in droef gepeins. Tevens zag men nu ook de schaduw van eene mannelijke gestalte.

Hij die zijne medgezellen tot den edelen kruistogt ter opsporing van ongelukkigen had geleid klauterde behoedzaam tot aan het venster op, waardoor hij in staat was alles te hooren wat er binnen gesproken werd. Maar hij behoefde de woorden der bewoners niet, om al dadelijk te weten dat zij in diepe armoede verkeerden. In een hoek des vertreks lagen twee kinderen van vier tot zeven jaren op een leger van stroo, ten halven gedekt met een stuk van eene oude deken. Het jeugdige meisje was in rouwkleederen, zoo als de laagste klasse des volks die gewoonlijk draagt, maar allerzindelijkst en in goeden staat. De jongeling was een matroos van de Keizerlijke zeemagt, gereed om naar zijn bodem terug te keeren; eenige afgebroken woorden en de tranen van het meisje deden dat spoedig begrijpen.

De onbekende was door dit schouwspel van menschelijke ellende tot in de ziel geroerd; hij klom af. Zijne medgezellen waren bijzonder opgeruimd geworden, en hij oordeelde hen in die stemming te ongeschikt voor zijne oogmerken, en wilde niet dat de ongelukkigen, die zijne belangstelling in zoo hooge mate hadden opgewekt, door ongewijde blikken bespied zouden worden.

— Gaan wij verder! — zeide hij, en de overigen volgden hem, zonder verder aan het meisje te denken. Weldra nam de onbekende eene gelegenheid te baat om van zijne vrolijke makkers te scheiden, en keerde ongemerkt naar het verblijf der armoede terug.

In een oogenblik bevond hij zich weder voor het venster. Bij het meer en meer verflaauwend schijnsel der kleine lamp, was hij nu getuige van den afloop van het drama. De zeeman droogde zijne tranen af met het bovenste zijner hand, nam zijne bagaadje op den schouder, en trachtte zachtjes het meisje, dat aan zijne borst weende, te verwijderen, om de riemen over den anderen schouder te kunnen vastmaken.

— Laat mij gaan, KATHARINA! — zeide hij. — Met den dag moeten wij te Kroonstad aan boord zijn, en ik heb nog een goed eind wegs. Ik zou niet gaarne te laat komen. Het is minder de straf die ik ducht; mijne schouders zijn genoeg

gehard; maar de berisping van den bootsman, KATHARINA! zou mij grievender zijn. De Hemel weet, het ware de eerste maal, en het zou den braven man evenzeer, zoo niet sterker grieven dan mij-zelven. Maar, arme KATHARINA! hoe verlaat ik u! — riep hij uit, en een traan viel op het blonde hoofd van het lieve meisje. — Hoe arm moet ik u verlaten, u en die arme kinderen!

— God zal voor ons zorgen, PETERS! Hij zal het hart vermurwen van den secretaris van Zijne Eerwaardigheid; dan zal hij ons niet uit deze schamele woning verjagen, op dit oogenblik, nu vader hier pas gestorven is. Nogtans er moet een nieuwe portier voor de kerk zijn, en dat kan geen achttienjarig meisje waarnemen. Och, PETERS! waart gij nu maar niet in zeedienst, dan zou de secretaris ons hebben doen huwen, en gij zoudt vader nu opvolgen.

De matroos gaf door eene onwillekeurige beweging zijn ongeduld te kennen.

— Ik weet het wel — vervolgde KATHARINA! — dat wij deze ongelukkige gebeurtenis niet konden voorzien, en dat gij uwe vrijheid hebt verkocht om brood te verschaffen aan uwe oude moeder, die het nu niet meer noodig heeft. Spreken wij niet meer van hetgeen gebeurd zou kunnen zijn, zoo God niet beter had geoordeeld ons te beproeven. Met drie jaren zijt gij vrij, en als de ellende mij in dien tijd niet wegrukt van mijne broêrtjes — dan zult gij mij getrouw wedervinden..... Maar zult gij mij wel wedervinden, PETERS!

Zij prangde haren PETERS aan den zigtbaar hijgenden boezem en beiden snikten. Maar de jongeling vermande zich; met de breede gespierde hand wischte hij de tranen van het mannelijk gelaat, drukte het meisje nog een kus op het gloeijende voorhoofd, wrong zich los, en met een hartbrekend: — Vaarwel, KATHARINA! — verwijderde hij zich ijlings.

De onbekende zag onopgemerkt hem met waggelende schreden vertrekken. Daarna wierp hij nog eenen blik in het armelijk verblijf, nu stom als het graf. KATHARINA lag op de knieën gezonken. Met gevouwen handen en neêrgebogen hoofd lag zij daar, òf in bezwijming, òf in een vurig gebed. Inderdaad zij wendde zich tot de Eenige Bron die den lijder ontwijfelbaren troost of onwankelbaren moed in de zwaarste

beproeving schenken kan. Na eenige oogenblikken stond zij op, en de onbekende hoorde haar zeggen:

— Zalige NIKOLAAS! Patroon van Rusland! Beschermer der zeelieden! waak gij over den *Alexander*, die over weinige uren mij al wat mij op de aarde dierbaar is ontvoeren zal!

— Amen! — zeide hij, afklimmende en zich verwijderende. — Ongelukkig meisje! NIKOLAAS heeft uw smeeken verhoord.

Weldra was alles somber en zwijgend. KATHARINA had zich nedergevlijd op het ellendige leger naast hare broêrtjes, en de onbekende stapte met rassche schreden door de eenzame straten der Peterstad.

Den volgenden morgen, op het uur waarop de secretaris van den eerwaardigen patriach te spreken was, begaf KATHARINA zich tot hem, smeltende in tranen, en gevolgd door hare broêrtjes, die mede weenden omdat zij hunne goede, zorgende zuster zagen weenen.

Het arme meisje was zonder hoop. Zij had zich voorbereid op de weigering welke zij dacht te zullen ontvangen.

— Ik heb al mijne hoop op God gesteld — dacht zij — maar God-zelf kan het onmogelijke niet willen, en de post van portier der Kazans-kerk kan aan mij niet gegeven worden.

KATHARINA bedroog zich echter. Wat den mensch onmogelijk schijnt is nog geen hinderpaal voor de Hemelsche Magt, die onze lotgevallen bewaakt en bestuurt.

De secretaris was een stroef grijsaard, wiens ernstige godsvrucht aan zijne onderhoorigen meer vrees dan vertrouwen inboezemde. Eene huivering ging der arme weeze door de leden, toen zij, na eenige oogenblikken wachtens in de spreekkamer, door eenen bediende in rijke liverij geroepen werd om voor den secretaris te verschijnen.

Eene aangename verrassing was het dus voor KATHARINA, toen zij, geheel tegen hare verwachting, den grijsaard uit zijnen armstoel zag opstaan, terwijl zijn gerimpeld en stroef gelaat eene goedwillige uitdrukking poogde aan te nemen.

— Mijn kind! — zeide hij — Zijne Eerwaardigheid, bewogen door uwen toestand, en over het verlies door u geleden in het sterven van uwen vader — een onzer trouwste dienaren — heeft gewild dat gij hem in zijne betrekking zult opvolgen, onder voorwaarde dat gij u spoedig in het huwelijk

verbindt met eenen man die in staat is dezen post naar behooren waar te nemen. En daar ik dacht... — vervolgde de oude man, met eenige aarzeling — daar ik meende... dat de post zou gegeven worden aan GUTTORF, den adjunct-klokkeluider, aan wien ik hem zoo half en half heb beloofd, heb ik begrepen dat wij dit alles goed konden overeenbrengen, door hém aan u tot echtgenoot te geven. Dank dus den Hemel en Zijne Eerwaardigheid, mijn kind! voor de gunst aan u bewezen.

De bloode KATHARINA, hoewel haar hart slechts te pijnlijker bloedde, durfde niets inbrengen tegen dit voorstel, dat voor haar zoo goed was als een bevel. Eerbiedig kuste zij de hand van den secretaris, en keerde in droeve gepeinzen verzonken, naar hare woning terug.

— Ware PETERS nu niet in dienst — dacht zij — dan zouden wij gelukkig zijn; maar met dien GUTTORF, den leelijksten en slechtsten der mannen, is het leven mij eene ondragelijke marteling, waaraan ik mij nogtans moet onderwerpen, ten besten van deze ongelukkige kinderen!

Zij kwam te huis; maar een onbekende stond daar te wachten. Deze overhandigde haar een pakje waarop alleen de woorden stonden: LOSGELD VOOR PETERS. Bevend opende zij het, en vond er twee duizend roebels in.

Duizelend van blijdschap vloog zij naar de haven, huurde eene boot, en beloofde den roeijers eene rijke belooning, indien zij haar vóór het einde van den vloed te Kroonstad bragten. De glans van een goudstuk deed het vaartuig snel als een pijl over de golven vliegen.

De *Alexander* had het anker nog niet geligt, maar al de manschap was reeds aan boord, en al 't voorbereidende werk was reeds afgeloopen toen KATHARINA op het schip aankwam. Zij verzocht den kapitein te spreken. Daar deze bezigheden had, bood de luitenant welwillend aan, haar te hooren.

— Dat meisje lijkt wel krankzinnig! — dacht de jonge officier, toen KATHARINA hem de reden van hare komst had medegedeeld.

— Op het oogenblik van vertrekken — sprak hij — kan geen matroos zich loskoopen, mijn kind! De staten der équipage zijn gisteren opgemaakt en gesloten; nu is het te laat.

— Wacht eens! — riep de kapitein, die toevallig op het dek kwam, en hoorde wat de luitenant zeide — is er misschien sprake van den matroos PETERS? — omtrent dien heb ik, sinds een uur op zijn hoogst, bijzondere bevelen van de Admiraliteit. Als PETERS zijn losgeld kan voldoen is hij vrij.

KATHARINA betaalde het losgeld, en keerde als bedwelmd door haar geluk in hare boot terug, door PETERS ondersteund, wien alles een droom scheen.

Te huis gekomen vonden de beide gelieven, om hunne zaligheid ten top te voeren, een der bijzondere secretarissen van den patriarch, die hun berigtte, dat Zijne Eerwaardigheid het huwelijk van KATHARINA met GUTTORF niet bekrachtigde, maar haar vrij liet in hare keuze. Hij voegde er zelfs bij: dat Zijne Eerwaardigheid in eigen persoon haar huwelijk wilde inzegenen.

Al deze gebeurtenissen volgden elkander op zoo als de onbekende, gelijk een weldadige genius, die vóóraf had beraamd. Het geheim van hun onverwacht geluk is voor de beweldadigden ondoordringbaar gebleven; maar van toen af stelden KATHARINA en haar brave man een onbepaald vertrouwen in den Heiligen NIKOLAAS, den Patroon der zeelieden en den Beschermer van Rusland. Inderdaad had ook NIKOLAAS hen geholpen; doch het was een andere: het was de Grootvorst van dien naam, die, óók van toen af, smaak kreeg in eénzame wandelingen, en nu meermalen door zulke onverwachte uitreddingen de neiging tot weldoen bevredigde van zijn menschlievend hart.

AAN EENEN ZENDELING.

DOOR

FRED. WIJSMAN.

Zoo drukte ik dan voor 't laatst uw trouwe hand,
En heeft nog eens mijn vinger u gewezen
Op Hem die 't lot bestuurt van die Hem vreezen,
Wiens Vadcroog het gansch heelal omspant.
Maar niet voor 't laatst heb ik voor u gebeden
Om zegen op uw' moeitevollen togt,
Om kracht in strijd, en licht voor uwe schreden:
Och! dat mijn beê verhooring vinden mogt'!

Wel heb ik u de zware taak benijd,
Waartoe de Heer der Kerk u heeft verkoren;
Nog is Zijn Woord een roepstem u in de ooren:
„Ga en verkond mijn heilleer wijd en zijd!"
En gij, gij wilt gevaar en dood trotseren,
Vreest voor geen strijd, ontziet gevaar noch hoon:
De Heiden hoor' het heilig Woord des Heeren,
Wiens tolk gij zijt. Wat is uw roeping schoon!

Want heerlijk is 't, als ge uit den donkren nacht
Des ongeloofs het schittrendst licht ziet dagen;
Als ge aan den Heer de namen op moogt dragen
Van hen die ge aan Zijn Rijk hebt toegebragt.
Want zalig is 't, wanneer gij, door uw pogen,
Een', die verloren was, behouden ziet.
Dan juicht het koor der geesten in den Hoogen:
Verheevner kroon draagt de aardbewoner niet.

U wacht die kroon. Hef moedig 't hoofd omhoog!
Ziet ginds en her is reeds de nacht verbroken,
De fakkel van het ware licht ontstoken
Waar men voor hout en steen de knieën boog.
In menig oord is 't afgodsbeeld gevallen,
Zwijgt 's Priesters mond, klinkt geen orakel meer;
Maar buigen voor het Woord zich duizendtallen,
En roemen slechts in 't kruishout van den Heer!

O, denkbeeld rijk aan zegen en genot!
Waar 't Heidensch volk in domheid lag verloren,
En zich de stem van 't ongeloof deed hooren,
Aanbidt men thans den eengen, waren God.
Waar, met geschreeuw, men d' afgod zag vereeren,
Wordt thans die kreet door psalmgezang verstomd,
En juicht men aan den heilgen disch des Heeren:
Gedenkt den dood des Middlaars, tot Hij komt!

Wèl, wèl dan u, dat ge ook ten strijde spoedt,
Om mede op aard' het Godsrijk uit te breiden;
Al valt het u thans moeilijk bij het scheiden,
't Loon, dat u wacht, is onuitspreeklijk zoet.
Ziet velen klonk Gods Naam nog nooit in de ooren,
Hun Godsdienst is een reeks van gruweldaân:
Doe gij hun 't Woord van liefde en vrede hooren;
Baan hun den weg om tot den Heer te gaan!

Zoo kome, o God! Uw Koningrijk al meer!
Zoo zal 't één kudde, en zal 't één Herder wezen,
Het menschdom U met heilgen eerbied vreezen,
En buigt heel de aard' zich dankend voor U neêr.
Zoo zal één Naam van aller lippen vloeijen,
Één lofgezang weêrgalmen om Uw' troon,
En volk bij volk, ontslagen van zijn boeijen,
Juicht met ons in de weêrkomst van Uw' Zoon.

Hij komt! Hij komt! De dag is niet meer ver;
Reeds ziet mijn oog zijne eerste stralen gloren!
Alom, alom zal 't Hallel zich doen hooren,
De wierookgeur zweeft opwaarts ginds en her!
Hij komt! Hij komt! Bazuinen zullen klinken;
Het Englenheir zal zingen Hem ter eer,
Het menschdom voor Zijn grootheid nederzinken.....
O! doe het ons dan vrede zijn, o Heer!

Amsterdam.

GEDACHTEN.

Weinigen stellen belang in *goed* te leven, maar velen in *lang* te leven, ofschoon het eerste in ieders magt is, maar het laatste in niemands.

Het eerste vereischte in de zamenspreking is *waarheid*, het tweede *verstand*, het derde *zachtzinnigheid*, en het vierde *geestigheid*.

Scherpe hekeling komt veelal uit een zwartgallig gestel voort, even als de bliksemstralen uit eene sombere lucht.

Zij die het vuur van anderer strijd aanblazen, loopen gevaar de vonken in hunne eigene oogen te krijgen.

Woorden zijn gelijk pijlen, en behoorden niet in het wilde afgeschoten te worden.

Hij die *éénen* benadeelt, bedreigt er *honderd*.

MENGELWERK.

DE BETEEKENIS EN HET ALGEMEEN BELANG DER OUDE LITTERATUUR OOK VOOR ÓNZEN TIJD.

DOOR

J. H. GUNNING, Jr.

Welk belang kan toch onze negentiende eeuw nog hebben bij die oude, reeds sedert eeuwen door de nieuwere vervangen, litteratuur?

Indien iemand vóór vier honderd jaren deze vraag had gewaagd, hij zou, òf met naïve verwondering als een onnoozele zijn aangestaard, òf als een onmenschelijk barbaar met verontwaardiging uit de beschaafde maatschappij zijn gebannen geworden. Richten wij een oogenblik onze aandacht op Italië in de vijftiende eeuw! Ééne schitterende luchtverheveling is er, die, al het andere doende verbleeken, dit avondrood der middeleeuwsche tijden verlicht: de herleving der wetenschappen en kunsten. Florence was de hoofdplaats waar aan de antieke beschaving eene geestdriftvolle vereering werd gewijd, en wat dáár onder de beschermende aanmoediging van het vorstelijk geslacht der MEDICI geschiedde, herhaalde zich aan schier al de hoven van Italië; dat, even als het oude Griekenland, in eene menigte kleinere landen was verbrokkeld. Alle hertogen en prinsen stelden er hunne hoogste eere in, kunstenaars en geleerden rondom zich te verzamelen, door wier bemoeijingen de studie der klassieke litteratuur niet meer een monopolie der geleerden, maar algemeen eigendom der gansche maatschappij werd. Verbazend was de kracht met welke zij om zich heen greep. Nog kort te voren had DANTE (1265—1321) aan zijn vaderland en de wereld het prachtvolle schouwspel getoond zijner volkomen harmonische grootheid, in welke het Christelijke, het nationale en het antiek-klassieke element tot de schoonste eenheid zamensmolten. Hoe was de

indruk zijner herinnering als in één oogenblik weggevaagd! In Florence, DANTE'S vaderstad, heerschte COSMO DI MEDICI, de stichter der beroemde Marcus-Bibliotheek, en, twee jaren later, 1439, van de Platonische Akademie. Nog kent men in onzen tijd in de liefelijke omstreken van Fiesole, bij het klooster Camaldoli, in de dalen der Apennijnen of van den Arno, de plaatsen waar de geleerden toen zich vereenigden, gelijk weleer SOKRATES met zijn jongen vriend PHAEDRUS, onder de schaduw der platanen aan de boorden van den Ilissus in het gras uitgestrekt, naar het liefelijk maatgezang der cicaden luisterden, en over de natuur der Godheid en het wezen en de bestemming des menschen gesprek voerden. Dáár werden de Ouden gehuldigd en vereerd, ja PLATO bovenal schier aangebeden, als volkomen voorbeelden van dien trap der menschelijke ontwikkeling waarop men haar der Goddelijke volmaaktheid nabij waande. Een kardinaal BESSARION van Trapezus sprak van de reidansen welke zijne verrukte verbeelding de afgestorvenen in de hemelsche sferen met de Olympische Goden had zien uitvoeren. Een GEORGIUS GEMISTHUS verloochende zijn naam en wilde niet anders dan PLETHON genoemd zijn, om ook door dien klank aan den goddelijken PLATO te herinneren. Een MARSILIUS FICINUS sprak tot jongeren en vrienden in de geparodiëerde bewoordingen van PAULUS waarmede hij tot de gemeenten van CHRISTUS spreekt, en zag, terwijl hij de Heilige Schrift minachtte als een gedenkteeken van kinderlijke ruwheid des geestes, in de uitspraak van het Delphisch orakel over SOKRATES eene Messiaansche voorspelling. Op den 7den November, PLATO'S geboortedag, was de schitterendste vereeniging van al deze „broeders in PLATO", gelijk FICINUS hen noemde, door LORENZO DI MEDICI ingesteld. Op dien feestdag werd, nadat men tot onderlinge stichting uit PLATO gelezen had, een gastmaal aangelegd, gelijk weleer te Athene bij den Dichter AGATHON, en elk der aanwezenden hield eene rede over de goddelijke Liefde, het wezen der menschelijke ziel, of iets dergelijks (1).

---

(1) Twee werken zijn in den laatsten tijd verschenen die een populair-aanschouwelijk tafereel bevatten van dezen tijd en zijne geestrichting. In 1852: „Het Leven van OLYMPIA MORATA", van JULIUS BONNET, door G. W. STEMLER uit het Fransch vertaald. En in 1853: „Eene Star in den

Die waanzin was te ongerijmd om langdurig te kunnen zijn. Terwijl de burgers het voorbeeld der geleerden navolgden, en geene wetten tegen de weelde het toomeloos Heidendom konden stuiten, trad uit de stilte van een klooster in dat zelfde Florence GIROLAMO SAVONAROLA te voorschijn. Met den heiligen toorn van een ELIAS donderde hij tegen vorst en grooten en volk: »Gij wijzen en geleerden!" — zoo klonk het van zijn gevreesden, door dichte drommen omstuwden predikstoel — »aan wie zijt gij gelijk dan aan de zangers en pijpers in het huis van JAÏRUS? Zij zongen en speelden hunne klaagliederen, maar de doode werd niet opgewekt. Doch als de Heer tot dat huis komt, dan drijft Hij die onnutte zangers en de woelende schare uit, en Zijn woord alleen roept de doode tot het leven."

SAVONAROLA had zich-zelven ondergang, doch zijner waarheid de zegepraal voorspeld. Het eerste werd vervuld op den brandstapel: het tweede door alle volgende eeuwen tot heden toe. Tien jaren na de verbranding van dezen Dominikaner, was een Augustijner-monnik, MARTINUS LUTHER, te Rome. De groote beweging tot welke deze het middel geweest is, heeft ook de verdienste gehad van de overschatting der klassieke litteratuur tot eene grondige waardeering terug te brengen (2). Sedert dien tijd is evenwel deze litteratuur tot heden toe niet meer een voorwerp van algemeene belangstelling, maar slechts het eigendom eener bepaalde klasse van geleerden geweest. In de geschiedenis van deze, gelijk trouwens van alle wetenschappen, spiegelt de volksaard zich af. Het Fransche scherpzinnig *verstand* heeft de bijzondere *détails* met doordringende kritiek nagevorscht en geordend: de Duitsche diepzinnigheid des *gemoeds* heeft de algemeene gezichtspunten in 't licht gesteld, waaruit zoo wel de Oudheid in haar geheel, als haar staats- of wetenschappelijk leven in het bijzonder, moet

---

Nacht", door onze met recht beroemde ELISE (v. CALCAR). Het gezegde van SAVONAROLA dat wij aanhalen, is uit dit laatste, met talent en gloed geschreven, werk ontleend (D. I, bl. 138). Daarnevens de *Neue Propheten* van K. HASE.

(2) Zie CH. VILLERS, *Essai sur l'esprit et l'influence de la réformation de* LUTHER. Deze beroemde Prijsverhandeling beschouwt, naar ons oordeel, de Hervorming-*zelve* te eenzijdig-negatief: maar is voor hare *gevolgen*, ook voor ons onderwerp (p. 256 en volgg.), met veel vrucht te raadplegen.

worden beschouwd: de Engelsche *wils*kracht heeft haar praktisch toegepast, en aan de opvoeding dienstbaar gemaakt: terwijl de Nederlandsche huishoudelijke degelijkheid, na tot aan het einde der vorige eeuw met koopmansvlijt en berekening de materialen te hebben zamengehoopt, sedert dien tijd met meer frisschen moed en grondigheid, zelfs tegenwoordig in verschillende richtingen, deze wetenschap met eere aan haar naam verbonden houdt (3). Doch de overdreven ingenomenheid van vroegere dagen heeft ook meer en meer in de algemeene schatting voor onverschillige koelheid, ja minachting plaats gemaakt: steeds meer is men begonnen de waarde dezer studiën te betwijfelen, en ze te zamen met haar voorwerp te beschouwen als uitgeleefd, nutteloos, ja, zelfs tot schade voor eene frissche ontwikkeling der nieuwere litteratuur haar bestaan voortslepende. En de vraag met welke wij dit vertoog begonnen, wordt meestal, met de beste bedoelingen, in dien geest gedaan waarin ik mij herinner een beroemd man te hebben hooren uitroepen: »O! ik wenschte toch dat gijlieden litteratoren voor ééne vijftig jaren uit de wereld kondt gebannen worden, en de andere wetenschappen intusschen voortgaan — als gij dan wederkwaamt, zoudt gij wel inzien dat er in ónze maatschappij geene plaats meer voor u is!"

Laat ons billijk zijn, en ook in die naïve ontboezeming eene betrekkelijke waarheid erkennen. Gelijk PLATO uit zijn ideaalstaat de dichters wilde verbannen, omdat zij onwaardige denkbeelden omtrent de Goden verspreidden en de hartstochten door hunne voorstellingen opwekten, zoo leefde er ook vroeger (in onzen tijd, gelukkig, hoe langer zoo zeldzamer) een erbarmelijk geslacht, dat de volle schuld dragen moet van het discrediet waarin hunne wetenschap is gevallen. Een der grootste wijsgeeren van alle eeuwen, wiens kolossale geleerdheid hem boven anderen recht van spreken geeft, KANT (in zijne Anthropologie, p. 164) heeft naar waarheid gezegd: »Daar is eene gigantische geleerdheid, maar die dikwerf cyclopisch is, aan welke namelijk een oog ontbreekt, dat der ware wijsbegeerte, om dezen voorraad van wetenschappelijke daadzaken, eene vracht van honderd kameelen, door de Rede bruikbaar

(3) Een geestvol overzicht dezer geschiedenis is te vinden in G. BERNHARDY's *Grundlinien zur Encyclopedie der Philologie.*

en doelmatig toepasselijk te maken." — »Van schat tot schat" — zoo beschrijft hen BULWER in zijn *Eugene Aram*, dat meesterstuk van zielkunde — »gingen zij met ingespannen arbeid voort, en, na alles te hebben zamengehoopt, leverden zij niets weder af. Zij waren de aartsgierigaards met hun letteren-kapitaal. Het kleinste gedeelte van 't geen zij opstapelden zou ál de krachten van een hedendaagsch geleerde vereischen, doch de oppervlakkigste der hedendaagsche geleerden zou meer voor de Menschheid doen. Zij leefden te midden van orakels, maar lieten er nooit een hooren." Doch vooreerst zijn die dagen voorbij, en weinige sporen van zulk eene richting in onzen woeligen en in alle opzichten naar het praktische jagenden tijd te vinden: het beeld van den »lichtschuwen kamergeleerde", zoo geestig door RUHNKEN (*de Doctore umbratico*) geteekend, zou vruchteloos in onze dagen naar zijn origineel zoeken, en kan in bestofte bibliotheken boven die folianten worden gehangen, welke daar rustig sluimeren, verzameld tot hunne vaderen, d. i. tot de vroegere auteurs uit welke zij het noodige overnamen. Ten andere zou het slechts ondankbare bekrompenheid zijn, te miskennen dat juist die stalen vlijt van 't voorgeslacht de onwaardeerbaarste schatten voor ons heeft nagelaten, en ons in staat gesteld onze wetenschap, in bevalliger kleed getooid, hare eere te midden van de andere met glans te doen ophouden. Eindelijk vergete men niet dat de massa van bouwstoffen die deze wetenschap oplevert, haren beoefenaar dwingt, éér hij eene zelfstandige plaats in haar kan innemen, met grooter zelfverloochening dan wellicht in éénige andere wetenschap, te blijven verzamelen en ophoopen.

Maar juist dat verzamelen en ophoopen, hervat men, waartoe dient het? Heeft dan nu al dat eeuwenlange zwoegen der geleerden nog niet datgene uit de oudheid opgezameld, wat voor onzen tijd nog wetenswaardig is, en kan zij dat niet in een kort bestek ons overleveren, en alzoo de moeite van weêr op nieuw te delven besparen?

Zoo spreken velen, en mannen van de uitstekendste verdienste en het grootste gezag. Om er slechts één te noemen, zoo heeft de vermaarde historieschrijver MACAULAY, in een *Essay* over Lord BACON (4), op zijne gewone meesterlijke en

(4) *Edinburg Review*, Julij 1837.

meesterachtige wijze het pleit tusschen de oude en nieuwere geestontwikkeling ten voordeele der laatste beslist. »Wij hopen" — zegt hij daar — »aan geen gemis van eerbied jegens die groote natiën schuldig te staan, aan welke het menschelijk geslacht zijne kunst, wetenschap, smaak, burgerlijke en geestelijke vrijheid verschuldigd is, wanneer wij zeggen dat de voorraad, ons door hen nagelaten, met zoo veel zorg is vermeerderd, dat de opgeloopen interest nu het oorspronkelijk kapitaal overtreft."

MACAULAY is een groot man, maar niet altijd even onpartijdig. Wij gelooven dat van hem, èn als historieschrijver, èn als criticus, te recht door ALISON (in zijne *History of Europe*) gezegd is: »Hoe jammer, dat een zóó uitstekend pleitbezorger nog niet op den zetel der Rechters zich verheven heeft". Wij erkennen wederom in zijne bewering een grondslag van waarheid. Het zou ook inderdaad onzinnig zijn, staande te houden dat het menschdom sedert al die eeuwen niet in alles zou zijn vooruitgegaan, nieuwe feiten zou hebben verzameld, nieuwe gezichtspunten geopend, oude dwalingen verworpen, op oude beproefde grondslagen verder voortgebouwd. Zoo wel de geheele geschiedenis in al hare deelen, als ons geloof aan de geestontwikkelende, der waarachtige waarheid *in alles* naderbrengende kracht des Christendoms, verkondigen het tegendeel. Maar wat ons tegen MACAULAY schijnt aangevoerd te kunnen worden, is deze eenvoudige waarheid: dat het voorwerp der oudheidkundige studiën, de geheele Oudheid, geen kapitaal is dat men tellen of wegen, geene koopwaar die men bij gedeelten inpakken en verzenden kan. Alleen de Natuurwetenschappen (uit welke dan ook MACAULAY voornamelijk zijn besluit opmaakt) hebben *een gedeelte*, dat alzoo in een aggregaat van feiten kan worden verdeeld en tegen andere opgewogen. Wat dit betreft, wij hebben het reeds erkend, kan de Oudheid met de latere tijden ook in de verte niet vergeleken worden; hoewel wij, niet alleen op de Natuur-, maar ook op vele andere wetenschappen, een woord thans nog toepasbaar rekenen, dat onze D. J. VAN LENNEP (5) niet zelden aanhaalde, namelijk het gezegde van MACROBIUS, die reeds in

(5) Zie de Lijkrede op dezen uitstekenden Oudheidkundige, gehouden door Mr. H. J. KOENEN, te Amsterdam, den 11den April 1853, bl. 35.

zijn tijd (kort vóór den ondergang van 't Westersch-Romeinsche Rijk) zeide: »Wij zijn in vele dingen onwetend, die ons niet onbekend zouden zijn bijaldien wij gemeenzamer waren met de schriften der Ouden". Doch zulk eene atomistische, de waarheid in kleine stukjes brokkelende en dan bij ponden wegende, beschouwing kan op de wetenschappen des geestes niet worden toegepast. Zeker geldt ook op háár gebied, gelijk op dat van alle wetenschappen, de methode, niet der a-prioristische bespiegeling, maar der ervaring. Maar juist die ervaring, in wier naam MACAULAY tegen de Oudheid te velde trekt, veroordeelt hem in dezen. Immers zoo de ervarings-methode op de litteratuur zal worden toegepast, dan zal een der eerste resultaten *dit* zijn: dat de meeningen, bespiegelingen, in één woord: de geestelijke feiten die wij in een of ander tijdperk aantreffen, nimmer uit dat tijdperk, uit die plaatselijke en tijdelijke omgeving, mogen worden uitgelicht. Zóó doende toch zou men, onder den schijn van die feiten »op zich-zelve" te beschouwen, ze inderdaad *niet* beschouwen, daar zij datgene wát zij zijn, juist geworden zijn onder onophoudelijke in- en terugwerking van die omgeving, welke dus noodzakelijk tot het verschijnsel-zelf behoort, en bij het opmaken van ons oordeel ontwijfelbaar in naauwkeurige aanmerking dient genomen te worden. Deze eenvoudige waarheid is zoo gewichtig, en onze overtuiging aangaande de *blijvende* waarde der oude letteren rust zóó geheel op haar, dat wij haar met eenige voorbeelden vooraf willen aandringen, genomen uit dat gebied hetwelk ik aan mijne lezers meer bekend onderstel: dat der nieuwere litteratuur. De menigte voorbeelden verdringen elkander zoodra wij dit veld overzien. Laat ons kiezen.

In 1799 kwam te Berlijn een boek in het licht, dat sedert beurtelings door de kritiek ten hemel verheven, of als eene afschuwelijke misgeboorte verworpen is, en waarover (of eigenlijk over welks hoofdgedachte, de verzoening tusschen geest en zinnelijkheid) SCHLEIERMACHER zijne beroemde »Brieven", heeft geschreven. FRIEDRICH SCHLEGEL'S *Lucinde* (6) stelt een

(6) Zoo ver wij er over kunnen oordeelen: want slechts het Eerste Deel van dezen roman is verschenen, en wij zijn dus genoodzaakt uit den *Torso* tot het geheele beeld te besluiten.

geblaseerden weekeling, JULIUS, tot eene VROUW VAN EXCENTRIEK gevoel en zeer zwakke zedelijke beginselen in zoodanige betrekking, dat de aesthetische sluijer, die daarover ligt, doorzichtig genoeg is om de meest directe zinnelijkheid te laten doorschemeren. Hoe zullen wij hierover oordeelen? Eerst spreekt, vóór alle redeneringen, ons Christelijk bewustzijn het »wie eene vrouw aanziet om haar te begeeren", enz. — onherroepelijk uit. Doch hiermede is het boek nog niet ten volle beoordeeld, want het is nog niet begrepen. Wij slaan een blik op den schrijver en zijn tijd. Met de andere hoofden der »romantische school" zien wij FRIEDRICH SCHLEGEL te Jena, volgens de beginselen dier school, in bestendige oppositie tegen alle conventionele vormen en begrippen. Hoe veel »vrijheid" er ook in deze fijn beschaafde stad heerschte — men kon het hem moeijelijk vergeven, dat hij met de vrouw van een ander zamenleefde... reeds wordt het boek ons duidelijker als eene *zelfverdediging*. Maar wij verruimen onzen blik over dien ganschen tijd. Wij zien op het Staatsgebied de idée der Revolutie zich uitspreken als een brusk en heftig streven naar evenwicht tusschen het zinnelijke en het geestelijke, en zich toepassen in de zucht naar Vrijheid, in de »erkenning der rechten van den Mensch", in de wegwerping der leenstelsel-vormen. Wij zien deze idée zich toepassen ook op het zedelijke leven, in dezen vorm: waar de geest heeft besloten, daar moet de stof volgen; waar de vormen niet willen buigen, daar moeten ze vaneen springen; de zinnelijke en geestelijke behoeften moeten tot harmonie worden gebracht; beider vereenigingspunt is de Liefde — het hoogste genot moet tevens de hoogste zedelijkheid zijn... wij hebben niet méér noodig om de *Lucinde* te begrijpen als een der merkwaardigste *teekenen des tijds* (7).

(7) Bij deze gelegenheid bevelen wij allen, wier aandacht op den merkwaardigen roman *Eritis sicut Deus* is gevallen, dringend aan om, liever dan zich te laten afschrikken door de, naar onze bescheiden meening, eenzijdige beoordeeling van den Heer LIMBURG BROUWER in „de Gids", tot deze lectuur zich voor te bereiden door eene zoo grondig mogelijke studie van de geschiedenis der Duitsche litteratuur en philosophie in de laatste vijftig jaren. Nog iets moeten wij hier bijvoegen. Het kon schijnen dat wij de *Christelijke* beoordeeling der litterarische verschijnselen, volgens het bovenstaande, beneden de *historische* stelden. Inderdaad houden wij de

Deze ééne groote idée der Revolutie, met hare velerlei vormen en toepassingen, ligt zij niet op den achtergrond bij alles wat sedert de laatste vijftig jaren, inzonderheid in Duitschland en Frankrijk, tot de merkwaardige litterarische verschijnselen behoort? Staat niet schier alles tot haar in de betrekking hetzij van tegenstelling, hetzij van verdere gevolgtrekking (8)?

De zoo even genoemde »romantische school", met haren onbegrijpelijken overmoed, ja, soms de oppositie *quand-même* tegen al het bestaande, waarmede het scheppende *Ik* op den voorgrond trad en zich uitsprak, zonder zich met iets anders te rechtvaardigen dan met de inwendige noodzakelijkheid, den drang zijns gevoels — was in noodzakelijken zamenhang met de philosophie van FICHTE, wiens (zoo vaak belagchelijk misverstaan) Idealisme tot eerste uiting had de stoutmoedige daadkracht van het *Ik*, hetwelk zich-zelf in trotsche majesteit als grond van alle werkelijkheid deed gelden. Onze coördinering van deze twee feiten is niet willekeurig: FRIEDRICH SCHLEGEL leert haar ons zelf, in zijn *Gespräch über die Poesie*, van 1800, waarin hij de merkwaardige opmerking maakt: dat het der moderne poëzij tot nog toe aan een middelpunt ontbroken heeft, gelijk de Ouden dat hadden in hunne Mythologie, — en daarna verklaart, de eerste schrede tot vaststelling van dit middelpunt in de philosophie van het Idealisme te vinden. Schijnbaar hoog boven alle betrekking tot haren leeftijd staat SCHELLING's diepzinnige philosophie, met hare grondgedachte van de *»absolute Indifferenz des Differenten"*, of, iets minder afgetrokken uitgedrukt, van de Identiteit tusschen Natuur en Geest. Doch zoo wij deze idée, zoo ver dit naar de meer

---

onmiddellijke toepassing der Christelijke grondbeginselen op een litterarisch product *ter bepaling der waarde daarvan* voor onbevoegd. Maar, naar onze vaste overtuiging, moet eene *Christelijke* litteratuur-beschouwing in hoogeren zin tot gelding worden gebracht, namelijk zulk eene die, op de ervarings-methode gesteund, de *historische* als noodzakelijk bestanddeel omvat. Voor dit hoogst aangelegen onderwerp, over hetwelk aan 't slot van ons vertoog nog een enkel woord, is echter hier de plaats niet.

(8) De verder volgende en vele andere voorbeelden van de betrekking dezer idée tot de meest verschillende litterarische feiten, zijn uitvoeriger ontwikkeld in THEODOR MUNDT's *Geschichte der Literatur der Gegenwart*, 2e *Aufl.* 1853.

profetische dan streng-logische aanduidingen van SCHELLING's werken mogelijk is, tot een eenvoudig grondbeginsel terugbrengen, zien wij haar praktisch leven in de Revolutie, die naar verzoening streefde tusschen de veelheid des volks en de ideale eenheid des Staatslevens, tusschen vrijheid en noodzakelijkheid op het gebied der door volkomen eigenmachtigheid naar volkomen zelfregeling strevende Maatschappij.

Maar verlaten wij dit Duitsche nevelgebied, en treden wij liever tot de meer praktische, frisscher en duidelijker afgeronde, Fransche litteratuur over. Geene studie schijnt op het eerste gezicht zoo zeer den schrijver tegen alle plaatselijke en tijdelijke invloeden te vrijwaren, als de Geschiedenis, die den geest noodzaakt, met objectieve overgegevenheid in de vorige, lang verleden tijden te verzinken. In het begin dezer eeuw geeft SISMONDE DE SISMONDI te Genève in zijne *Histoire des républiques Italiennes du moyen-âge* en zijne overige historische, staatshuishoudkundige en litteratuur-historische werken, eene vereeniging van grondige geleerdheid, fijne *détail*- en menschenkennis en den bevalligsten vorm. Herinneren niet deze eigenschappen, wier vereeniging als het hoofdkenmerk der *école Génévoise* geldt, aan de drie landen tusschen welke Genève ingesloten ligt — en wel de eerste aan Duitschland, de tweede aan Frankrijk, de derde aan Italië?

Of beschouwen wij den »MILTON der geschiedschrijvers", den uitstekenden AUGUSTIN THIERRY, wij zien hem op hoogst merkwaardige wijze zoo wel met de litteratuur als met de volksgeschiedenis van zijn tijd zamenhangen. In Frankrijk was de »romantische school", de reactie tegen het overgeërfde, onnatuurlijk klassicisme, onder VICTOR HUGO's stormachtige leiding, tot een stoutmoedig aangrijpen van de werkelijkheid des menschelijken en maatschappelijken levens, vaak van beider bedenkelijkste vormen, teruggekeerd. Eveneens is de wijsgeerige beschouwing van THIERRY met de zeldzaamst naauwkeurige bronnenstudie en de getrouwste voorstelling der daadzaken zaâmgesmolten. Doch vooral het tweede der aangegeven oogpunten is opmerkelijk. Als reactie tegen het door elkander schudden van alle volken door NAPOLEON's ijzeren hand, vertoont zich sedert de restauratie overal een duidelijk streven naar afzondering van de verschillende nationaliteiten, hetzij er meer, hetzij minder tijd over hare vereeniging was heengegaan. Voor dit bekend

verschijnsel herinneren wij slechts aan de Iersche »Celten" en de Britsche »Saksers" (gelijk O'CONNELL zich zoo gaarne uitdrukte), aan Arragon en Kastilië, Holland en België, Denemarken en Holstein; om van het Panslavisme tegenover het Germaansch element te zwijgen. Ziet, datgene wat zijn tijd bewoog, zien wij THIERRY en andere geschiedschrijvers naast hem, ook in de vorige eeuwen met vóórliefde opzoeken. In zijne *Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands* onderscheidt hij streng en consequent de beginselen dier twee nationaliteiten, in welke hij ook het onderscheid tusschen het aristokratische en het demokratische beginsel uitgedrukt ziet. In zijne *Récits des temps Mérovingiens* ziet hij het wezen van de tweede periode der Frankische heerschappij in de aanvangende zamensmelting van het Germaansche en Gallo-Romaansche ras. Even zoo vinden wij bij MICHELET in zijne *Histoire de France* de onderscheiding tusschen het Gallo-Romaansche en het Germaansche ras gebruikt om het laatste diep beneden het eerste te stellen: ziet GUIZOT in *»du gouvernement de la France depuis la restauration"*, in de Revolutie de gebeurtenis door welke de Galliërs, het oude door de Franken overheerschte grondbestanddeel der natie en van den derden stand, weder in hunne rechten hersteld zijn tegen de Franken, die den adel en de priesterkaste uitmaken — ja, wordt zelfs door EUGÈNE SUE, in 't 14e Hoofdstuk van zijne *Mystères du peuple*, van zijn demokratisch standpunt uit een groot gewicht aan deze scheiding van de bestanddeelen der Fransche natie gehecht.

Schijnt het inderdaad niet als of soms (gelijk vele medici dit van natuurlijke miasmata beweren) zekere algemeene denkbeelden en sympathiën in den geestelijken dampkring rondzwerven, en door gelijksoortig gevormde geesten worden opgevat? Of zou het bloot toevallig zijn dat in denzelfden sceptisch-rationalistischen tijd F. A. WOLF de persoonlijkheid van HOMERUS, NIEBUHR die der Romeinsche Koningen, STRAUSS die van JEZUS ontkende; dat, terzelfder tijd, twee afgetrokken, in zich-zelve gekeerde gemoederen hunne sympathie van de menschen op de dieren overbrachten, welke LAFONTAINE deed spreken in de fabel en PAULUS POTTER op het doek; dat, terzelfder tijd, in de afgestreden en vermoeide laatste helft der zeventiende eeuw, MALEBRANCHE eene peinzende lijdelijkheid

begunstigt, SPINOZA een bewusteloozen God verdicht, HOBBES in de staatkunde het fatalisme, MOLINOS in de zedeleer het quiëtisme verkondigt?

Het is trouwens niet alleen de aard en het gehalte der voortbrengselen op zich-zelve, maar ook de persoon des schrijvers-zelven, zoo noodig tot rechte kennis zijner werken, die alleen uit zijn zamenhang met de omgeving begrepen wordt. Een enkel voorbeeld zij genoeg. Ieder roemt het »zedelijke" in SCHILLER's werken, namelijk: dat er niets in voorkomt dat strijdig zij met de »zedelijkheid" (in de onzedelijke beperking waarin dat woord gewoonlijk gebruikt wordt). Doch vertegenwoordigen wij ons, om SCHILLER's zedelijke grootheid in het licht te stellen, den tijd van het eerste verschijnen van zijne uit beide een aesthetisch en een zedelijk oogpunt zóó bedenkelijke »*Raüber*". SCHILLER was toen een vurig jongeling, gloeijende van vrijheidsliefde, geprikkeld aan den eenen kant door kwetsende tucht, aan den anderen door de bewondering eener ijlhoofdig-opgewonden vriendenschaar. De *Raüber*, eene krachtvolle uitdrukking van datgene wat juist den ganschen tijd vervulde, werd met den uitbundigsten bijval toegejuicht, ja maakte een triumftocht over alle tooneelen. Nu durven wij gerustelijk beweren dat, onder dezelfde in- en uitwendige omstandigheden, van de honderd jongelingen, ook met hetzelfde genie als SCHILLER, zeker negen-en-negentig op deze baan zouden zijn voortgehold, zoo als dan ook de geschiedenis der Duitsche »*Sturm-und-Drang-Periode*" zoo vele beklagenswaardige slachtoffers optelt. Doch in plaats daarvan zien wij SCHILLER in de daarop gevolgde »*Cabale und Liebe*" en »*Fiesko*" zich trapsgewijze van de in hem kokende buitensporigheid zuiveren, in den »*Carlos*" de grenzen eener nieuwe periode bereiken, en verder zijne glorievolle baan op de bekende wijze vervolgen. Deze opvolging onder zulke omstandigheden getuigt van een inwendigen strijd en eene zedelijke grootheid, die waardig is met de oude spreuk gekenschetst te worden, dat: wie zijn eigen geest beheerscht, sterker is dan een die steden overwint.

Doch keeren wij, na deze lange uitweiding, tot ons onderwerp terug. Het komt natuurlijk niet in ons op, te beweren dat de Schrijver der Geschiedenis van Engeland, en vooral der overschoone *Essays*, deze waarheid, van den innigen

zamenhang tusschen de litteratuurvoortbrengselen en hun tijd, zou ontkennen. Slechts meenen wij dat de beschouwing der oude letteren, tot welker uitdrukking wij zijne woorden hebben gekozen, zich niet met haar verdraagt.

Het ligt in den aard der menschelijke natuur om op het gebied van beide, wetenschap en leven, dikwerf tot de volgende inconsequentie te neigen: dat men, namelijk, sommige overtuigingen alleen zóó verre aankleeft, als zij zich in zekere zwevende onbepaaldheid van omtrekken afteekenen, maar weigert de consequentiën van eene zoodanige overtuiging toe te passen, ook al stemt men toe dat die gevolgtrekkingen met volkomen juistheid opgemaakt zijn. Zoo zal, b. v., menigeen met verontwaardiging zich meenen te moeten afwenden van »*l'état athée*", en met kracht een »Christelijken Staat" eischen: en eveneens van de litteratuur begeeren dat zij »met Christelijke beginselen doortrokken zij". Nu erkent men (9) algemeen dat het »Christelijk beginsel" zich in eenige bepaalde hoofdwaarheden, stellingen, leerstukken openbaren moet, zoo men er iets mede uitrichten zal: daar men een onbepaald beginsel toch moeijelijk op bepaalde levensverschijnselen (den Staat, de litteratuur, enz.) kan toepassen. Maar zoodra het zóó ver komt, ziet men juist de meesten zich achter het onbepaalde terugtrekken, en zich tegen hunne eigene, op andere terreinen gaarne uitgesproken, overtuiging met merkwaardige behendigheid verdedigen. Iets dergelijks nu komt hier in aanmerking. Men zal, den noodzakelijken zamenhang der geschriften met hun tijd erkennende, gaarne in 't algemeen toestemmen dat de enkele verschijnselen niet uit dien zamenhang mogen worden gelicht en dan afzonderlijk beschouwd. Op dien grond zijn vele zoodanige, de geschiedenis atomiserende, vraagstukken vervallen, waarin men vroeger zoo veel behagen schepte, b. v.: of de Kruistochten meer vóór- of nadeel hebben aangebracht — wat er gebeurd zou zijn als Amerika niet ontdekt was, en dergelijke. De pragmatische

(9) Op weinige uitzonderingen na, bij welke dan echter ook weder (hetgeen niet genoeg opgemerkt wordt) die *zwevende onbepaaldheid-zelve* tot systeem, die *verwerping van alle leer-zelve* tot Hoofdleer, tot fundamenteel artikel gemaakt wordt; zoodat beide beschouwingen voor *ons* geval op hetzelfde nederkomen.

geschiedvorsching immers beschouwt alles in den zamenhang der, van God gewilde en bestuurde, Noodzakelijkheid: alles behoort tot die éénheid, is organisch zaâmverbonden, zoodat, als men een enkel deel afzonderlijk daaruit neemt, èn het geheel ineenstort, èn het gedeelte onbegrepen blijft. — Maar nu de toepassing dier waarheid op de Oudheid. Hier veroorlooft men zich (het is niet meer MACAULAY dien wij bedoelen, maar de menigvuldige parallelen die in vroegeren en lateren tijd, b. v. door TEMPLE, BLACKWALL, PERRAULT, BOUTERWECK, MOLITOR, enz. enz. tusschen de oude en moderne litteratuur in hare bijzondere deelen gemaakt zijn) eene gedurige verbrokkeling en verwaarloozing van dien noodwendigen zamenhang: maakt als het ware tabellen van de goede en kwade eigenschappen der schrijvers en hunne producten, en geeft het overschot der aftrekking voor een wetenschappelijk resultaat uit.

Wij hopen hier niet te worden misverstaan, als of wij alle zoodanige *vergelijking* verwierpen. Integendeel is op het grondgebied der ervaring de vergelijking tusschen de verschillende voorwerpen, ten einde hunne eigenschappen te leeren kennen, eene der noodzakelijkste en rijkste kenbronnen. Niet de vergelijking *als zoodanig*, namelijk om de juiste plaats van 't verschijnsel in den grooten zamenhang te leeren kennen, keuren wij af: maar alleen de vergelijking *om de meerdere of mindere voortreffelijkheid van 't een boven het ander te bepalen*, en dus ook hetgeen er uit volgt, de beantwoording der vraag: welke van die twee dan het meest onze belangstelling verdient? Beide, de oude en de nieuwe wereld, zijn van God verordend om alzoo, gelijk zij dat hebben gedaan, in noodzakelijke zamenhang op elkander te volgen en naast elkander te staan.

De vraag wordt dus eenvoudig deze: Welke plaats bekleeden de Grieken en Romeinen in den grooten zamenhang der wereldgeschiedenis? Het antwoord der Geschiedenis-zelve schijnt het volgende:

Als wij alle omstandigheden (klimaat, land, menschenras, natuurlijken aanleg, betrekking tot het omliggende, vóórgaande en navolgende, en in dat licht hunne geheele geschiedenis in haar verloop) in aanmerking nemen, dan is het Grieksche volk bestemd geweest om in zijn bloeitijd aan de wereld het schouwspel te toonen der volkomenste ontwikkeling van

den natuurlijken mensch. Al wat de Mensch, onder de gunstigste omstandigheden, op den bodem der eenvoudig-menschelijke, natuurlijke ontwikkeling kan zijn, is in de Grieksche wereld getoond. Binnen de grenzen der Natuur met welke de Grieksche geest te zamen opgegroeid was, vond hij de voorwerpen zijner godsdienst, wetenschap, kunst en staatsleven. Al de voorwaarden zijner humaniteit, alle ontwikkelingen zijner vrolijke daadkracht, welden op uit de Natuur en keerden tot haar terug. Daarop (ik weet het niet beter dan met BERNHARDY's schoone woorden te beschrijven) berustte hun *Staat*, eene veelvoudige organische vereeniging van vrije en toch met bewustheid gegroepeerde individuën die, door den slavenstand tegen vernederende inspanning gevrijwaard, een onschuldig jeugdigen zin bewaarden: hunne *godsdienst*, eene voorstelling en vereering der bloeijende Natuureenheid, die Goden en menschen in dezelfde maatschappij opnam en onder dezelfde noodzakelijkheid des Noodlots omvatte: de *litteratuur* en de *kunst*, waarin de openbaringen van het veredeld welbehagen in de Natuur vereeuwigd zijn: zelfs het *leven*, in huiselijkheid en zeden eenvoudig, zelfgenoegzaam, verheerlijkt door de werken van het ten algemeenen nutte aangewende kunstvermogen. In al deze verschijnselen spiegelt de eenheid der Natuur en van hare spaarzame wijsheid zich af: alle krachten streven naar één doel, de realistische wetenschap, voor welke men, vasthoudend aan de werkelijkheid en hare kroon, den vrijgevormden Mensch, gewillig door alle wisseling van geluk en lijden, van handelen en ontbering heen zijne jaren ten beste geeft. Eene tweespalt tusschen gemoed en verstand kon niet belemmeren, waar geene betrekking van het zinnelijke en eindige tot iets Geestelijks en Oneindigs voorhanden was. Van daar de rhythmische zekerheid en vastheid des karakters, het heidensche zelfvertrouwen, dat alles wat het heeft, slechts van de Natuur weet ontvangen te hebben; het plastische talent, hetwelk zich kalm op uitgebreide ruimte naar de wet van het schoone ontvouwt en bij de objectieve beschouwing der buitenwereld zich ophoudt: eindelijk die, uit het zuiver-natuurlijke werken voortvloeijende, antieke behoefte om elk bestanddeel van 't gemeenschappelijke leven, hetzij politiek en godsdienst of wetenschap en kunst, van den aanvang af tot zijne rijpheid

en vernietiging toe zóó geheel te ontwikkelen, dat het geheele karakteristieke leven der Oudheid-zelve aan het einde van deze trapsgewijze ontwikkeling zonder vermenging of verbastering verdwijnt.

Het is niet moeijelijk in te zien, hoe deze eigenaardig bepaalde Grieksche nationaliteit zich in hunne geschriften moet uitspreken. Twee kenmerken zijn vooral daarin standvastig wederkeerende: altijddurende *frischheid*, en *eenheid*. Het eerste, vooral in HOMERUS en HERODOTUS duidelijk, laat zich beter gevoelen dan beschrijven: men leeft mede met den dichter en schrijver, en zou kunnen gelooven dat het eerst gisteren geschreven ware: maar, bedenkende hoe vele eeuwen over die eerwaardige gedenkteekenen eener vervlogen jeugd der menschheid reeds heen zijn gegaan, gevoelt men den indruk dier onvergelijkelijke frischheid nog dieper, en beseft hier eene toepassing te zien der wet die op het gebied beide der Natuur en des geestes, van het kleinste tot het grootste, van het insect tot de verhevenste Gedachte toe, schijnt te gelden, — dat alleen dátgene den langen winterslaap kan overleven hetwelk de vruchtbelovende kiemen eener nieuwe ontwikkeling in zich draagt! Van algemeene bespiegelingen afkeerig, verwijzen wij voor de beste reproductie van dien indruk naar dien dichter die het wezen der Oudheid dieper dan éénig andere heeft opgevat — naar GÖTHE in de meeste zijner losse gedichten, zijn *Egmont*, *Hermann und Dorothea*, en dergelijke.

Het tweede kenmerk is éénheid; eenheid met zich-zelve, op den natuurlijken eenvoud der geheele Grieksche ontwikkeling gegrond: geene eenzijdige ontwikkeling van het weten of het kritisch oordeel ten koste der frissche daadkracht, zoodat verstand, hart en wil zich tot energische eenheid konden verbinden; eenheid met de voorgeslachten, zoodat eene eerbiedige piëteit hen deed vasthouden wat het voorgeslacht geloofd en gevoeld had (wij spreken van den bloei-tijd!); éénheid, eindelijk, met de geheele omgeving, zoodat men in de verschillende tijdperken der Grieksche en ook, ja nog sterker, van de Romeinsche litteratuur, bij alle schrijvers gemeenschappelijke overtuigingen tot grondslag ziet liggen: het Vaderland, de godsdienst, de oude volks-overleveringen, de heerlijkheid der eeuwige Roma. Men gevoelt terstond dat dit verschijnsel geheel éénig is, en, om de volstrekt exceptionele

eigenaardigheid der oude volken, in geene latere ijden kon teruggevonden worden: immers noch het symbolisch Christendom van den tijd van LEO X, noch de troonhuldiging van de schrijvers in de eeuw van LOUIS XIV, noch, in onze litteratuurgeschiedenis der zeventiende eeuw, de tegenstelling tusschen de Noord-Hollandsche, *Amsterdammer* of *Muider-* en der *Dordrechtsche* dichtschool in Zeeland, noch het *Göttinger* Verbond in het laatst der vorige eeuw, kunnen hiermede ook maar in de verte worden vergeleken.

Wat de Romeinsche litteratuur betreft, zij is voor wie de geestelijke ontwikkeling der oude wereld historisch hare verschillende trappen wil zien doorloopen, grootendeels slechts om den wille der Grieksche belangwekkend. Niet dat Rome ook niet hare, zoo wel Hetrurisch-Italiaansche, als bepaald Romeinsche, eigenaardigheid zou hebben gehad. Integendeel, deze tweeledige originaliteit heeft zich krachtvol uitgesproken; doch de eerste meer op het gebied der oude godsdienst en volksgebruiken, de tweede meer in staatsbestuur en wereldbedwang. Maar in de Litteratuur schijnt de bestemming der Romeinen toch hoofdzakelijk deze te zijn geweest, om den zóó nationalen Griekschen geest op te vatten, te verwerken, van zijne nationale eigenaardigheid (zeker daardoor ook van zijne kracht) te ontdoen, en hem eene kosmopolitische richting te geven; waardoor de Romeinen, na de geheele wereld te hebben veroverd, en vervolgens, zoo in zinnenlust als in deelname aan hare geestelijke schatten, haar te hebben genoten, door middel van hunne overal verspreide taal en beschaving, voor de Grieksche geestontwikkeling een nieuwen bodem hebben toebereid. Het belang der Romeinsche litteratuur ligt dus daarin: dat men door haar, langs een licht begrijpelijken weg, kan opsporen wàt in de Grieksche meer eigenaardig-nationaal, wàt daarentegen meer voor de Romeinsche reproductie en kosmopolitisering is vatbaar geweest: en niet minder in het licht dat zij werpt op de middeleeuwsche beginselen der moderne litteratuur, als welke alle, inzonderheid die der Romaansche volkstammen, onder Latijnsche voogdij van lieverlede, en dikwerf onder langdurige worstelingen, tot eene betrekkelijke zelfstandigheid zijn opgegroeid.

Thans zijn wij in staat onze vraag in hare strekking beter te overzien en te beantwoorden. Wij schreven niet voor den Litterator van beroep, die voorwaar onze opmerkingen niet noodig heeft; maar voor den algemeen-beschaafde, die, erkennende dat hij de Historie in haar geheel als voornaamste element der Beschaving niet kan noch mag ignoreren, de vraag opwerpt: of de klassieke litteratuur ook buiten de eigenlijk gezegde republiek der geleerden, nog in onzen tijd een algemeen menschelijk belang heeft? Ons antwoord is voorzeker toestemmend. Gelijk het werk der Heidenbekeering in onze dagen daarom vooral een religieus-wetenschappelijk belang heeft, omdat men uit de werking des Christendoms op de woeste Heidenen duidelijker tot de eigenlijke beteekenis en kracht des Evangelies kan besluiten, dan uit hetgeen wij van die werking in onze kunstmatig gecompliceerde maatschappij kunnen waarnemen, zoo is eveneens de klassieke wereld in hare natuurlijke eenvoudigheid de beste maatstaf om den aard onzer moderne ontwikkeling te leeren waardeeren. Dit belang is echter noodzakelijk tweeledig, naar mate van de verschillende gezichtspunten van welke uit men zijn historisch onderzoek instelt. Het *humanitaire* en het *Christelijke* standpunt verschillen, namelijk, in de bepaling van 't geen bij het doorgronden der Grieksche geestrichting bovenal in aanmerking komt. Begrijpt men den feitelijken toestand des menschdoms zoodanig, dat tusschen dien toestand en het ideaal zijner bestemming alleen het verschil ligt van meer of minder, in rechte lijn voortgaande, geestontwikkeling — dat is: houdt men den »natuurlijken mensch" op het aanvangspunt zijner loopbaan alleen voor minder ontwikkeld, voor nog niet in 't bezit van hetgeen latere wetenschap en beschaving hem zullen aanbrengen; reduceert men dus het begrip der *zonde* tot dat van onkunde en dwaling, dan wordt de belangrijkste vraag deze: welke storende werking het Christendom in die klassieke ontwikkeling des Menschdoms heeft aangebracht, en welke de beste middelen zijn om die werking nevens hare gevolgen te doen ophouden of te neutraliseren (10)? Is,

(10) Op dit standpunt is de vraag behandeld door Dr. JOHANNES SCHERR, in zijne *Litteraturgeschichte*, *Stuttgart*, 1851, in welke het echter te be-

daarentegen, in onze beschouwing de »natuurlijke mensch" de zoodanige die, losgescheurd van het aanvangs- en doelpunt zijner ontwikkeling, welke beide in God liggen, ook verder bij alle natuurlijke ontwikkeling »niet begrijpt de dingen die des Geestes van God zijn", en ligt dus tusschen zijn feitelijken toestand en zijn ideaal de Evangelische »wedergeboorte" als noodzakelijk doorgangspunt, — dan valt ook op de verdere ontwikkeling der Grieksche humaniteit, in de verschillende vormen waaronder zij zich vroeger en later in de wereldgeschiedenis openbaart, een eigenaardig licht. De gevolgtrekkingen uit dit laatste beginsel, hetwelk wij van harte als het onze erkennen, zijn talrijk en veelomvattend. Zij moeten, daar men schier algemeen (gelijk wij boven met een woord aanstipten) wel den Christelijken »geest", maar niet de bepaalde Christelijke leerstellingen met de wetenschap als regelend beginsel wil in verband gebracht zien, noodzakelijk door de andere beschouwing als onwetenschappelijk, verwarrend en buitensporig worden verworpen. Hieruit blijkt de noodzakelijkheid eener scheiding tusschen de humanitaire en de Christelijke beschouwing der litteratuurhistorie, zoo wel der oudere als nieuwere volken, voor welke laatste wij in VINET, *Études sur la littérature Française au 19e siècle;* WIESE, *Bildung und Christenthum, eine historische Betrachtung;* HUNDESHAGEN, *Ueber die Natur und die geschichtliche Entwicklung der Humanitätsidee;* DE FÉLICE, *Appel d'un Chrétien aux gens de lettres;* GELZER, *Die Deutsche poetische Litteratur seit Klopstock und Lessing;* EICHENDORFF, *Der Deutsche Roman des 18ten Jahrhunderts;* VILMAR, *Geschichte der Deutschen Nationallitteratur*, en anderen, met vreugde den dageraad eener nieuwe periode begroeten.

Ten slotte vermelden wij nog eenige hulpmiddelen. De belangstellende in de klassieke schrijvers voor wien zij in hunne eigene talen niet toegankelijk zijn, zou over het ontoereikend aantal van goede vertalingen kunnen klagen. Wij zouden kunnen verwijzen op den verdienstelijken arbeid van

---

treuren is, dat de onwetenschappelijke heftigheid van zijn haat tegen het Christendom hem zoo dikwerf verhindert, met kalme klaarheid zijn resultaat te preciseren.

zoo vele vaderlandsche geleerden, van 's GRAVENWEERT, DA COSTA, BILDERDIJK, VAN LENNEP, BOSSCHA, en anderen. Onlangs is ook nog van den eerbiedwaardigen Nestor onzer Nederlandsche philologen, den grijzen DORN-SEIFFEN, eene nieuwe vertaling van HOMERUS in het licht verschenen. Doch zeker zouden H. H. Uitgevers van Pantheon's en goedkoope Bibliotheken een doelmatig werk verrichten, indien zij in algemeen verkrijgbaren vorm eene uitgave bezorgden, *met goede inleidingen en aanteekeningen voorzien*, van vertalingen der uitstekendste Grieksche en Romeinsche schrijvers. Intusschen kunnen, nevens hetgeen ons Vaderland oplevert, vele goede Fransche, en inzonderheid Duitsche, overzettingen dienen, b. v. die van OSIANDER en SCHWAB. Volstrekt noodzakelijk ware dan echter eene *populaire*, maar grondigheid met aanschouwelijkheid (vooral door vergelijking met de moderne toestanden) vereenigende voorstelling van het Grieksche en Romeinsche openbare en private leven of de zoogenaamde *Antiquiteiten*. Zoodanige weet ik geene andere aan te bevelen dan de *Klassische Alterthumskunde* van W. E. WEBER, welke ook de geographie en eene korte geschiedenis der philologie bevat, maar de Grieksche en Romeinsche toestanden te zeer door elkander wart. Jammer dat het *Reallexicon des class. Alterthums* van F. LÜBKER, in dit jaar uitgekomen en, naar mijne ervaring althans, zeer bevredigend, eenige Latijnsche taalkennis onderstelt.

Het voornaamste van alles zal echter de Geschiedenis-zelve blijven. Vele uitstekende werken van algemeene bekendheid hier voorbijgaande, kan ik evenwel niet nalaten, voor beide de cultuurhistorische en de Christelijke behoefte, welke hier de hoofdzaak zijn, met aandrang aan te bevelen: »*Die Geschichte der Welt vor und nach Christus, mit Rücksicht auf die Entwicklung des Lebens in Religion und Politik, Kunst und Wissenschaft, Handel und Industrie der welthistorischen Völker für das allgemeine Bildungsbedürfniss dargestellt von Dr.* HEINRICH DITTMAR, van welk werk ook eene Nederduitsche vertaling moet verschenen zijn. Aan den veelbelovenden titel beantwoordt het volkomen. De anders voor een wetenschappelijk werk vrij dubbelzinnige lof, dat het »zich als een roman laat lezen", wordt hier door levendige en boeijende voorstelling ook van het private en persoonlijke leven, van wetenschap

en kunst in hare ontwikkeling, ten volle verdiend. Hoe hij zijn titel »*voor en na Christus*" begrijpt, moge blijken uit het volgende fragment zijner Voorrede:

»Hij die op de algemeene geschiedenis het Christelijk beginsel toepast, heeft de taak, op het in 't Openbaringswoord beschreven wereldplan Gods te letten, en dit, naar mate van de zekerheid der resultaten van 't wetenschappelijk onderzoek, in den ontwikkelingsgang der menschheid aan te wijzen. Daardoor verandert voorzeker ons gezichtspunt op velerlei geschiedkundige momenten; op vele groepen valt een ander licht, en sommige gedeelten, die anders meer onzamenhangend op zich-zelve stonden, worden door den band dezer hoogere eenheid tot eene meer ware en organische verbinding, en daardoor ook tot eene beter begrijpelijke en overzienbare groepering zamengevoegd."

Slechts een nog niet tot volle vrijheid gekomen Christelijk bewustzijn zou de verzoeking kunnen gevoelen om alle die volksontwikkelingen die nog den vollen lichtstraal der Levenszon ontbeerden, alzoo ook de geheele klassieke Oudheid, met de duisterste slagschaduwen te bedekken, en zelfs het betrekkelijk goede en schoone, tot hetwelk de ontwikkelde Heiden, deels door de inspraak des gewetens, deels onder het schemerlicht van het door hem met zielsneiging gezochte, maar nog bedekte licht der waarheid zich getrokken gevoelde, te minachten en te verwerpen, vergetende het Schriftwoord: »dat God zich ook hun niet onbetuigd gelaten heeft." Maar van het rechte standpunt uit erlangt al het menschelijke in zijne menschelijke grootheid — nooit eene vergodende bewondering, maar altijd eene waardige en rechtmatige waardeering, ja overal waar het slechts mogelijk is, eene huldigende erkenning. Want zoo men slechts niet de beroemde deugden der Heidenen (tegenover de Christelijke deugden, die uit den door de bekeering herwonnen vrijheidstoestand voortvloeijen) als bewijzen voor de ongeschonden zedelijke reinheid en volle vrijheid des natuurlijken menschen wil doen gelden, dan verhindert niets, in die Heidensche deugden deels schoone overblijfselen van geestelijke vrijheid des verstands, zedelijke vrijheid des gemoeds, eigenlijke vrijheid van den wil te erkennen, deels de werking eener voorbereidende genade Gods op

de overblijfselen dezer vrijheid. Wordt slechts, bij zulke beschouwingen, voor het menschelijk groote het Goddelijk verhevene, voor het menschelijk goede het Goddelijk reine en heilige niet vergeten, maar, als het ongezocht geschieden kan, daarmede vergeleken, zoo kan de Christelijke waarheid, in plaats van daardoor te worden verkleind, integendeel er slechts door verheerlijkt worden. Voor hare vrienden verschijnt zij, bij vergelijking ook met het voortreffelijkste wat de klassieke Oudheid oplevert, slechts in een des te heerlijker glans. En zij die haar miskennen, zullen uit de rechtvaardigheid die zij handhaaft, en uit de milde zachtheid die zij uitoefent, des te gemakkelijker haren goddelijken oorsprong beseffen.

In waarheid, zóó is het. Wij beamen ten volle deze woorden van DITTMAR. Voorzeker, *is* eenmaal het Evangelie als de kracht en de wijsheid *Gods* erkend, dan moet ook alle *menschelijke* waarheid onder haar licht het zuiverst en schoonst zich openbaren. De waarheid des harten en die des verstands moeten één zijn, want verstand en hart te onderscheiden, is slechts eene abstractie. De mensch is één.

CHAMPOLLION werd na zijne terugkomst uit Egypte ten gehoore bij den Paus toegelaten. Deze vroeg met onrust aan den beroemden geleerde: of zijne hiëroglyfen-ontcijferingen ook nadeelig zouden kunnen werken op het gezag der Mozaïsche oorkonden? »Heilige Vader!" — antwoordde CHAMPOLLION kalm — »de waarheid kan niet tegen de waarheid zijn." Ziedaar een koninklijk woord, dat ook op de zaak die wij bespreken, zijne toepassing vindt. Wij stellen als *major* het bevel onzes Heeren: predikt het Evangelie aan alle creaturen;

als *minor* onze overtuiging: dat de edelste creaturen Gods en des menschen zijn de Litteratuur en de Kunst,

en laten de conclusie aan onze lezers over.

Blaauw-kapel, Augustus 1855.

IETS OVER DEN DONAU-STROOM.

NAAR EENIGE HEDENDAAGSCHE SCHRIJVERS.

DOOR

I. J. J. SNELLEBRAND.

De omstandigheden waarin ons werelddeel verkeert, zijn gewigtig voor het oogenblik, maar ook belangrijk voor de toekomst. De oorlog tusschen drie groote Mogendheden van Europa geeft niet alleen het schouwspel van ontzettende krijgsverrigtingen, maar wekt ook de gedachte op aan zijne, hoogst waarschijnlijk, merkwaardige uitkomsten en gevolgen. De geschiedenis der wereld is tevens de geschiedenis van de beschaving der menschheid, en groote oorlogen hebben steeds nadrukkelijk medegewerkt om die beschaving uit te breiden. Eerzucht en belang zijn de gewone drijfveêren tot zulke oorlogen; maar door de leiding der Voorzienigheid strekken zij altijd om de menschen nader tot elkander te brengen. Met elken grooten oorlog komt er meer verkeer tusschen de Natiën, en nemen handel en zeevaart aanmerkelijk toe. Oude en latere tijden hebben dat evenzeer bewaarheid. De togten van CYRUS, van ALEXANDER van Macedonië, de overwinningen der oude Romeinen, de kruistogten, de oorlogen der zestiende en der zeventiende eeuw, allen hebben niet alleen de aardrijkskundige kennis alom bevorderd, maar velerlei kunsten en wetenschappen van de meer beschaafde volken tot de minder beschaafde overgebragt, en ook de hevige oorlogen die na 1789 ons werelddeel hebben beroerd, en ten deele als voor onze oogen hebben plaats gehad, zijn krachtdadige middelen geweest om Natiën met elkander te bevrienden, en de palen van 't gebied der beschaving uit te zetten. Jammer dat zulke goede uitkomsten niet zonder hevige schokken en ontelbare rampen worden verkregen! De tegenwoordige oorlog, die zoo veler belangen treft, zal, ge-

wis, bij al het kwaad dat hij veroorzaakt, door de zorg der Voorzienigheid een middel zijn om de Westersche beschaving naar het Oosten over te planten. Van welken invloed zal hij niet zijn op de streken waar hij gevoerd wordt! Zal hij de Kaukasische landen, de Donau-Vorstendommen niet tot meerdere ontwikkeling brengen? En welke kunnen daar de uitwerkselen van zijn voor geheel den omtrek der Zwarte Zee, en door terugwerking ook zelfs voor het Westen van Europa? Men vraagt met den Dichter: »Wachter! wat is er van den nacht?" en voegt er bij: »Welke dag zal uit den nacht te voorschijn komen?" — Niet zonder reden is dus veler oog en hart naar dat Oosten gerigt, waar een zoo hevige strijd gestreden wordt. Maar terwijl de wijsgeer zijne verstandelijke en zedelijke gevolgen bepeinst, denkt de staathuishoudkundige en de handelaar aan de stoffelijke voordeelen die hij zal kunnen opleveren, en zij wijzen, zeker niet het laatst, op die welke er uit kunnen voortvloeijen voor handel en zeevaart. Onder deze voordeelen bekleedt de vaart op den Donau geene geringe plaats, en 't is niet te verwonderen als men reeds berekent welke kansen van winst of verlies zij kan aanbieden. Wil men daarover met eenige zekerheid kunnen oordeelen, dan is het noodig, dat men zich zoo veel mogelijk bekend make met de betrokken landen en volken, en het is tot die kennis dat wij trachten iets bij te dragen. In een paar vroegere stukken hebben wij gehandeld over de Donau-Vorstendommen, en de Zwarte Zee en omliggende landen; nu zullen wij eenige beschouwingen leveren over den Donaustroom, en hopen daarbij het groot belang te doen uitkomen dat ook de Nederlander heeft bij eene juiste kennis van 't gebied van dien stroom.

De Donau, weleer Danubius, en voor het laagste gedeelte van zijnen loop Ister genoemd, is, hoewel niet zoo groot als de Wolga, toch in alle andere opzigten de eerste der Europesche stroomen. Zijne algemeene rigting is van het W. naar het O.; hij strekt zich uit van 8° 10′ tot 29° 40′ O. Lengte van Greenwich; het meest N. gedeelte ligt op 49° 2′, en het meest Z. op 43° 38′ N. Breedte. Zijn geheele loop, van den oorsprong tot de uitwatering aan de W. zijde der Zwarte Zee, is 381 geographische mijlen lang; hij doorloopt aldus het gebied

van Baden, Wurtenberg, Beijeren, en het Oostenrijksche Rijk, en scheidt Turkijë van Wallachijë, Moldavië en Rusland. Niet minder dan dertig bevaarbare en een groot aantal kleinere rivieren loopen er in uit, waarvan de voornaamste zijn: de Isar, de Inn, de Drave (Drau), de Save (Sau), de Theiss, de Morava, de Sereth en de Pruth. De voornaamste steden aan zijne oevers zijn: Ulm, Regensburg, Passau, Linz, Weenen, Presburg, Comorn, Gran, Waitzen, Buda, Pesth, Peterwardein, Neusatz, Semlin, Belgrado, Semendria, Widin, Nicopoli, Sistow, Routschouk, Silistria, Brahilow en Galacz.

Het bekken van den Donau en zijne nevenrivieren, dat algemeen geschat wordt $\frac{1}{17}$ deel van Europa's oppervlakte te bevatten, is ten Z. begrensd door de Alpen en den Balkan; ten N. vooreerst door het Zwarte Woud en eenige kleine vertakkingen der Alpen, en verder door de bergen van Bohemen en de Karpathen. Het bevat de vlakten van Beijeren, Hongarijë en Europeesch Turkijë. De loop van den Donau is meestal in drie groote afdeelingen beschreven geworden, waarvan elke één dezer vlakten bevat. Deze gemakkelijke en tevens natuurlijke verdeeling willen wij ook hier volgen.

De Donau ontstaat uit de zamenvloeijing van twee rivieren, de Brigach en de Bregé, die haren oorsprong hebben op de O. helling van het Zwarte Woud, in het Groothertogdom Baden, op omtrent 48° 10′ N. Breedte en 8° 15′ O. Lengte. Zich vereenigd hebbende te Donaueschingen, waar zij versterkt worden door eene bron, die somtijds voor den oorsprong des Donau's gehouden wordt, nemen deze vereenigde stroomen alsdan den naam van Donau aan. Van daar stroomt hij eerst Z. O. waarts, maar later in eene N. O. rigting tot Regensburg, bij welke stad hij zijne Noordelijkste breedte bereikt heeft. Dan stroomt hij weder Z. O. waarts, tot op omtrent 15° lengte, en van dat punt bijna O. waarts tot Weenen, waar de eerste afdeeling van zijnen loop eindigt. Gedurende dit eerste gedeelte ontvangt hij aan den regter-oever den Iller, Günz, Mindel, Lech, Isar, Inn, Traun, Ens, enz.; vele dezer rivieren zijn bevaarbaar tot eene aanzienlijke hoogte. Zijne nevenrivieren, aan de andere zijde, zijn integendeel meestal klein, en inderdaad, gedurende de geheele bovenhelft van zijnen loop, zijn de voornaamste nevenrivieren van den Donau aan den Z. of regter-oever, uitgenomen de Theiss;

terwijl daarentegen die van den Beneden-Donau op den N. of linker-oever verreweg de voornaamste zijn. Hij ontvangt echter van het N. in het eerste gedeelte van zijnen loop de Sulz, Altmühl, Naab en Regen, die allen bevaarbare rivieren zijn. Bij zijnen oorsprong is de Donau omtrent 2.200 voet boven de oppervlakte der Zee, en stroomt door een Alpengewest tot Ulm, waar zijne hoogte ruim 1.500 voet bedraagt. Van Donauwerth tot Passau doorsnijdt hij de Beijersche vlakte; bij de eerste stad is zijne hoogte boven de zee 1.125 voet, en bij de laatste 836 voet. Bij Passau verlaat hij het Beijersche gebied, en doorloopt van daar tot Weenen een bergachtig land. Te Linz is zijne hoogte 735 en te Weenen 512 voet. Te Ulm wordt de Donau het eerst bevaarbaar voor kleine platboomde vaartuigen, hoewel hij daar weinig meer dan 7 voet diep is, en de breedte niet meer dan 100 voet bedraagt. Door de Beijersche vlakte is de gemiddelde diepte 10 voet. Deze wordt aanmerkelijk grooter zoodra hij weder tusschen bergen ingesloten is, te Passau; maar boven Weenen is de vaart moeijelijk, niet enkel door de smalte, maar ook door den sterken stroom en de veelvuldige rotsen, banken en maalstroomen in zijne bedding.

Gedurende de tweede afdeeling van zijnen loop stroomt de Donau meestal O. waarts tot Presburg, verder door de kleine Hongaarsche vlakte Z. O. tot zijne zamenvloeijing met de Raab en dan O. tot Waitzen. Op dit punt gaat hij Z. waarts door de groote Hongaarsche vlakte, een groot gedeelte parallel met de Theiss, tot aan zijne vereeniging met de Drave op 45° 30′ N. Breedte. Hier rigt hij zich Z. O. waarts, tot bij Orsova, waar hij het Oostenrijksche gebied verlaat, daar het tweede gedeelte zijns loops eindigt hij den val bekend onder den naam van de »IJzeren Poort", weinig beneden Orsova. Het is in dit gedeelte van den Donau dat de voornaamste rivieren vallen, als: de Raab, de Drave, de Save en de Morava aan den regter-, en de March, de Waag en de Theiss aan den linker-oever. Te Presburg is hij 330, te Buda 230 en te Belgrado ruim 200 voet boven de oppervlakte der Zee. Van Weenen tot den mond der Drave stroomt de Donau door eene uitgestrektheid vlak land, dat slechts op enkele plaatsen, zoo als te Presburg, Buda en Waitzen, wordt afgewisseld. Bij de laatste plaats gaat hij door eene engte in de bergen die de

twee Hongaarsche vlakten van elkander scheiden. Van zijne zamenvloeijing met de Drave is zijn Zuidelijke oever in Slavonië en Servië gewoonlijk bergachtig, terwijl de N., tot Moldova, laag en moerassig is. Vóór hij Buda bereikt is hij 640 Ned. el breed, even voorbij die stad 914, en bij Belgrado is hij nog veel breeder. Van Weenen tot Pesth is het bed des Donaus vol klippen, welke echter niet zoo gevaarlijk zijn voor de scheepvaart als die waarvan hooger melding gemaakt is. Onvaste zandbanken, die verder op den geheelen stroom tot Moldova te vinden zijn, zijn grooter hinderpalen; maar zoodra het water hoog genoeg is, worden zij door bekwame stuurlieden ligt vermeden. Te Gönyö, eenige mijlen boven Pesth, wordt de Donau het eerst bevaarbaar voor schepen die meer dan 2½ voet diepgang hebben. Bij Moldova beginnen eene bergreeks van den Balkan en eene andere van de Karpathen den stroom op beide zijden in te sluiten, tot aan Gladova in Servië. In dit gedeelte des Donaus is zijne bedding zeer vernaauwd, en hij vol snelle stroomingen en rotsen. Digt bij het einde van dezen bergpas, op korten afstand van Orsova, is de beruchte engte, bekend onder den naam van de »IJzeren Poort", in het Turksch Demi-Kapi, waarvan wij reeds gesproken hebben. Dit is een naauwe doortogt, omtrent 1830 Ned. el lang, aan beide zijden ingesloten door eenen berg van zwaren rotssteen, die zeer moeijelijk te houwen, en door sprengen even moeijelijk weg te ruimen is, door welken de rivier heenstroomt met eene ontzettende snelheid, over een hellend vlak, en een waterval van 15 voet op ééne Eng. mijl. De rotsen verdeelen hier den stroom in drie kanalen. Het middelste is vrij breed, en tamelijk groote schepen kunnen daar afvaren, zoodra de rivier hoog genoeg is; de twee andere zijn slechts naauw, en dat aan de Wallachijsche zijde is onbevaarbaar. In elk geval is deze doortogt zeer gevaarlijk. Volgens STRABO was het hier dat de Danubius eindigde en de Ister begon. Alle oude schrijvers zijn het hierover echter niet eens. Sommige stellen dat de Ister reeds beneden Weenen begon.

Gedurende het derde gedeelte van zijnen loop rigt de Donau zich over het algemeen Z. ten O. tot aan Widin; van daar O. ten Z. tot aan Sistow, waar het Zuidelijkste punt der rivier is; en van dit punt O. N. O. waarts tot Rassova. Dan rigt hij

zich N. waarts tot Galacz, en, eindelijk, O. waarts tot aan zijne uitwatering in de Zwarte Zee, op omtrent 45° breedte. Tot aan Galacz vormt hij de grensscheiding tusschen Turkijë en Wallachijë en Moldavië; en van Galacz af tusschen Turkijë en Rusland, terwijl de voornaamste mond ten N. en de middelste nog in het Russische gebied, in Bessarabië, gelegen zijn. Zoo lang de Donau Z. ten O. loopt, is de regter-oever bergachtig; maar spoedig daarna verwijdert het hooge land zich van zijne oevers, en gedurende het overige van zijnen loop gaat hij door een laag land, dat ten O. van Silistria moerassig wordt. — In dit gedeelte van den Donau ontvangt hij aan den regter-oever de Schyl, Aluta, Vode, Argis, Jalomnitza, Sereth en Pruth. De nevenrivieren van den regter-oever zijn in lang zoo merkwaardig niet; de voornaamste zijn: de Isker, Osma en Taban. Gedurende zijnen loop in Turkijë is de breedte des Donaus afwisselend van 1280 tot 1920 Ned. el, en de gemiddelde diepte is 20 voet. Schepen van groot kaliber kunnen tot Silistria komen. Op korten afstand van de Zwarte Zee, verdeelt de Donau zich in drie voorname takken, daar hij ook nog een groot meer vormt, ten Z., het Meer Rassein, waaruit weder verscheidene kleine takken voortkomen. De Delta van den Donau is een groot moerassig vlak land, doorsneden met lagunen, die bedekt zijn met riet, het verblijf van ontelbare watervogels. De N. voorname arm van den Donau, de Kilia, en de Z., de Edrillis, die de grensscheiding tusschen Rusland en Turkijë vormt, zijn naauw en van weinig beteekenis, maar de middelste, de Sulinah, heeft van 10 tot 12 voet water aan den ingang. Men verhaalt echter dat ook deze mond allengs, door het afgevoerde slijk der rivier, in diepte vermindert, daar de stroom, die gedurende de 40 laatste mijlen van zijnen loop veel aan waterverval en snelheid verloren heeft, geene kracht genoeg bezit om dat slijk tot in Zee mede te voeren. Deze bijzonderheid is volgens de laatste Engelsche berigten; VAN WIJK verhaalt evenwel dat de stroom des Donaus nog zoo sterk is, dat men den loop tot op 10 mijlen in Zee nog waarneemt.

De Donau zoude ten allen tijde, van Ulm tot aan zijnen mond, bevaarbaar zijn, ware het niet dat sterke stroomingen tusschen Moldova en Gladova dit verhinderden. Groote pogingen zijn reeds in het werk gesteld geworden om dit ongemak

te boven te komen, en het is opmerkenswaardig, dat de beroemdste der Romeinsche Keizers, TRAJANUS, steeds opmerkzaam op al de voordeelen welke eene vrije vaart op den Donau kan opleveren, met groote moeite en veel beleid, eenen weg langs den Servischen kant der rivier deed aanleggen, ten einde het ophalen van schepen door den stroom gemakkelijker te maken. Er zijn nog overblijfselen van dit groote werk te vinden, met een opschrift dat ter eere van TRAJANUS luidt. In latere tijden heeft men pogingen aangewend om het bed der rivier dieper te maken, en zelfs zijdelingsche kanalen te vormen op de gevaarlijkste plaatsen; maar deze hebben, ten gevolge van bijna onoverkomelijke bezwaren, weinig voldoende uitkomsten gehad. Als wij de kaart wèl beschouwen, bemerken wij dat welligt de beste weg zoude zijn, om tegenover Moldova tot Berza Palanka, beneden de »IJzeren Poort", een bevaarbaar kanaal te graven, dat niet alleen de moeijelijke vaart zou verhelpen, maar ook den afstand zou verkorten, door de groote bogt der rivier bij Orsova te vermijden. Maar mogelijk is de natuur van den grond niet geschikt om zulk een plan ten uitvoer te brengen; een groote weg echter ware er ligt aan te leggen. Het Hongaarsche Gouvernement heeft in de laatste tijden, van Moldova tot Orsova, eenen uitmuntenden en kostbaren weg, langs den linker-oever, daargesteld. Ongelukkig echter eindigt deze boven de »IJzeren Poort", zoodat reizigers die de rivier afzakken, indien het water niet hoog genoeg is om door de Poort te gaan, naar de Servische zijde moeten overgezet worden, om, na eene landreis, weder naar den linker-oever over te steken. Dit is bij Orsova evenzoo het geval voor reizigers die de rivier opvaren. Het is te hopen dat de voortdurend aangewende kosten en moeite, om dit bezwaar eenmaal te boven te komen, eindelijk eenen goeden uitslag zullen hebben. De vorderingen in de waterwerktuigkunde zullen ook wel daartoe den weg banen; de laatste berigten hebben ons daaromtrent wederom goede vooruitzigten geopend. Wij kunnen ons niet onthouden om hier te wijzen op eene merkwaardige overeenkomst tusschen de twee hoofdstroomen van Midden-Europa: den Rijn en den Donau: heeft deze de »IJzeren Poort" bij Orsova, gene heeft het welbekende »Binger Loch" bij Bingen, dat zoo lang een groote hinderpaal voor de scheepvaart op den Rijn geweest is; de Rijn had

voorheen drie monden, die een moerassig land insloten, even als de Donau met de zijnen doet; de Rijn is aan zijnen mond, eindelijk, verzand; voor den Donau vreest men hetzelfde. Moge eenmaal het bezwaar van de »IJzeren Poort", even als dat van het Binger-Loch, verdwijnen; maar nimmermeer de Donau even als de Rijn een kunstmatig Kanaal behoeven om zijne wateren in Zee te ontlasten!

De Donau is vol eilanden. Zij zijn vooral talrijk en groot in het middelste gedeelte van zijnen loop. Het groote Schütteneiland strekt zich uit tusschen twee armen der rivier, van Presburg tot Comorn. De eilanden Czepel en Marguta zijn op dezelfde wijze gevormd en aanmerkelijk in grootte; zij liggen niet ver van Buda. Men verhaalt dat de Donau zeer veel aan wind is blootgesteld; meer dan andere Europesche stroomen; dit is vooral het geval in zijnen loop naar het Z. door de groote Hongaarsche vallei. Hij is ook een der snelste stroomen van Europa; zijne snelheid is op vele plaatsen zoo groot, dat alle scheepvaart stroomopwaarts eene onmogelijkheid is; de stoom alleen kan hierin voorzien. Volgens QUIN, schrijver van een merkwaardig werk over het laatste gedeelte van den Donau en omliggende landen, is zijne snelheid door de »IJzeren Poort" 8 Eng. mijlen in een uur; maar het zal wel duidelijk zijn dat die snelheid zeer veranderlijk is ten gevolge van den hoogeren of lageren stand der rivier. Deze snelheid heeft in latere tijden het bouwen van vaste steenen bruggen beneden Regensburg verhinderd; ook was er nergens eene vaste brug over den Donau beneden Linz, tot men ten laatste het vervaardigen van zulk eene brug voor Buda heeft ondernomen. Er zijn drijvende of gierbruggen te Presburg en te Comorn, en schipbruggen bij Pesth en Peterwardein: beneden de laatste stad bestaat er geene dadelijke communicatie tusschen de twee oevers. In oude tijden was dit echter het geval niet. Digt bij Gladova, bouwde TRAJANUS zijne vermaarde brug, het gedenkwaardigste en merkwaardigste gedenkteeken van het schitterendste tijdvak van het Keizerrijk. Deze groote brug bestond uit 20 of 22 steenen kolommen of hoofden, met houten bogen. De grootste diepte der rivier is hier 18 voet, en de lengte der brug tusschen de pijlers of hoofden, die nog aan iederen oever der rivier overig zijn, bedraagt 3,100 Eng. voet. Maar de breedte der rivier is niet zoo aanmerkelijk;

MURRAY stelt die op niet meer dan 2,800 voet. Bij Gladova is toch eene der breedste plaatsen van den Donau, en waarschijnlijk koos TRAJANUS juist daarom die plaats om de brug te bouwen, daar de breedte van den stroom wèlgeschikt was om de groote kracht er van te breken. — Wanneer het water zeer laag is, kan men nog de overblijfselen van eenige der pilaren daaronder zien. Dit trotsche werk werd vernield door ADRIANUS, den opvolger van TRAJANUS, opdat de Barbaren de Romeinsche troepen in Dacia niet zouden overrompelen, en zich van de brug bedienen om invallen te doen in het Romeinsche gebied. Toch was het niet ADRIANUS, maar wel AURELIANUS, die Dacia verliet.

Zoo als wij reeds hebben aangetoond, moet de stoomvaart op den Donau van het grootste belang zijn. De eerste die eene onderneming van dien aard op den Donau daarstelde, was Graaf SZECHENYI, die, in 1830, eene maatschappij tot dat einde oprigtte, waarvan hij-zelf als directeur optrad. Het Oostenrijksche Gouvernement nam deze zaak spoedig ter harte, vergrootte het plan der maatschappij, schonk haar een charter, waarbij haar, voor den tijd van vijftien jaren, de uitsluitende regten op deze Donau-vaart werden toegestaan (dit charter is later voor vijf-en-twintig jaren verlengd geworden); en gaf haar vrijheid om kosteloos de noodige hoeveelheden steenkool uit de Keizerlijke mijnen van Moldova, aan de oevers der rivier gelegen, te trekken. De eerste stoomboot op den Donau werd in 1830 te Weenen te water gelaten. De maatschappij had in 1839 10 stoomschepen, die de dienst tusschen Presburg en Constantinopel vervulden. Het grootste dier vaartuigen, de *Eros* geheeten, tusschen Pesth en Drenkova varende, was 173 voet lang, 25 voet breed, en 525 Eng. ton groot. In 1839 werd de reis van Presburg naar Constantinopel in vier gedeelten afgelegd, als: van Presburg op Pesth, van Pesth op Moldova, van Gladova op Galacz en van Galacz tot het doel der reis. Kleine ijzeren booten gaan van Presburg op Weenen. Van Moldova tot Gladova worden passagiers en goederen gewoonlijk over land vervoerd, over den weg op den linker-oever, waarvan wij reeds gesproken hebben, ten einde het gevaar van de »IJzeren Poort" te ontgaan.

De goede uitslag van de Oostenrijksche Stoomboot-Maat-

schappij deed in 1836 spoedig eene dergelijke in Beijeren ontstaan; deze had in 1839 twee stoombooten, varende van Regensburg op Passau, of op Linz. De barges of gewone pakbooten op den Donau zijn lompe, platboomde vaartuigen, met ruwe planken bedekt; de vlotten die men er gebruikt, zijn groote lompe fabricatiën; zeilen zal men op den Boven-Donau zelden zien; de vaartuigen worden er alleen met riemen bestuurd. Eene soort van veerschuiten gaan op bepaalde tijden de rivier op tot Ulm; maar boven deze stad bestaat het voornaamste nut van den Donau in het bevorderen der fabrijknijverheid in Wurtenberg en Baden.

Reeds in de achtste eeuw bestond bij KAREL *den Groote* het denkbeeld om den Donau en den Rijn aan elkander te verbinden door middel van een kanaal; de overblijfselen van een werk, tot dat doeleinde ondernomen, zijn nog te zien bij Wessenberg. Na een tijdsverloop van meer dan 1000 jaren is zulk eene onderneming eindelijk tot stand gekomen. Het Beijersche Gouvernement heeft daarvan de eer; het Ludwigs-Kanaal, beginnende bij Dietfürth, aan de Altmühl, en eindigende te Bamberg, aan de Main, heeft die vereeniging tot stand gebragt; zoodat het nu mogelijk zou zijn van Amsterdam, over de Zuiderzee, den IJssel op, verder den Rijn tot Mentz, daarna de Main tot Bamberg, door het Ludwigs-Kanaal naar Dietfürth, de Altmühl af in den Donau, en alzoo, die rivier afzakkende, naar de Zwarte Zee te komen. — Een spoorweg van de nabuurschap van Linz, tot aan Budweis, aan de Moldau in Bohemen, vereenigt reeds den Donau met de Elbe; een andere spoorweg van Linz tot Gmünden aan de Traun is reeds geopend; eene derde lijn van Weenen naar Brunen zal weldra komen tot Bochnia en Gallicië, waardoor alsdan de Donau met den Weichsel in vereeniging zal gebragt worden; eene vierde lijn is ondernomen van Weenen tot Raab, de voornaamste graanmarkt in Hongarijë; en het is bekend dat het Oostenrijksche Gouvernement alle moeite heeft aangewend om nog eene vijfde linie van den Donau tot de Adriatische Zee, tot Triëst, tot stand te brengen.

De stoombootvaart op den Donau en de verdere, zoo even genoemde, ondernemingen zullen voorzeker de bronnen van welvaart voor de Oostenrijksche Staten vermeerderen, en tot hunnen vooruitgang krachtig medewerken. Zonder twijfel leidt

er ook alles heen, om de Staten aan den Beneden-Donau in welvaart te doen toenemen. Geen wonder dus dat de handeldrijvende Staten van Europa, en vooral de oeverstaten van den Donau, daarop oplettend zijn. Rusland, Oostenrijk en Turkijë hebben er het meeste onmiddellijk belang bij; maar ook andere Staten — en waarom niet Nederland ook? — kunnen niet anders dan met groote belangstelling de gebeurtenissen nagaan, die in het Oostelijk gedeelte van Europa plaats grijpen. Nog niet zeer lang geleden waren de voortbrengselen der oeverstaten van den Donau, door gebrek aan vervoermiddelen, niet te verkoopen; wat nu reeds in de onderscheidene havens van West-Europa van den Donau aangevoerd wordt, is aanmerkelijk te noemen. Voortbrengselen van akkerbouw en veehoederij zullen hoe langer zoo meer uit die streken kunnen uitgevoerd worden, en daarentegen leveren de Donau-streken immers ook veelvuldige markten op, waar de Westersche handelsvolken, met name Engeland en Nederland, hunne Oost- en West-Indische producten zullen kunnen slijten. Dit zal te meer het geval zijn indien, bij een zoo wenschelijk vredesverdrag, de oorlogvoerende Mogendheden onder andere artikelen er ook een zullen vaststellen, waarbij de vrije vaart op den Donau zal bedongen worden; de Weener Conferentiën van dit jaar hebben er reeds het uitzigt toe geopend.

Zoo als wij hierboven zeiden, moest het Ludwigs-Kanaal voor Duitschland en dus ook voor Nederland eene gemakkelijke gemeenschap met de Donau-landen open stellen; maar tot nog toe zal die waterweg weinig gekozen worden, daar het Kanaal-zelf groote moeijelijkheden oplevert. Er zijn daar vele sluizen noodzakelijk geweest, om het groot verval van water; maar toch weldra zullen de spoorwegen zich in Midden-Europa uitbreiden, en dan heeft Nederland de mogelijkheid van eene spoedige communicatie met die landen.

De belangrijkheid der Donau-vaart is tweezijdig. Ten eerste, zoo als wij reeds zeiden, omdat de Donau-streken gereede markten voor onze koloniale producten geven. Men merke slechts op, dat alleen aan de oevers van den Donau in de vijftig voornaamste plaatsen ruim een millioen inwoners gevonden worden; dat door de bevaarbaarheid der nevenrivieren, het aantal van hen die door de wateren des Donaus in onmiddellijk

verband met ons kunnen komen, meer dan verdubbeld wordt. Ten andere is een groot gedeelte der Donau-landen zeer productief; wij hebben in onze beschrijving van de Donau-Vorstendommen daaromtrent reeds veel medegedeeld; ter aanvulling willen wij er nog het volgende bijvoegen:

Uitvoer uit Galacz, gedurende het tijdperk van 1840 tot 1849, in Eng. quarters.

Jaren.	Tarwe.	Maïs.	Totaal.
1840.	230,568.	189,037.	419,605
1841.	100,845.	35,394.	136,239
1842.	151,675.	93,531.	245,206
1843.	107,634.	140,662.	248,296
1844.	166,535.	174,023.	340,558
1845.	180,032.	157,101.	337,133
1846.	110,902.	336,627.	447,529
1847.	180,860.	318,605.	499,465
1848.	113,605.	143,727.	257,332
1849.	169,022.	248,199.	417,221

makende dit een geheel van 3,348,584 quarters; het quarter op 2,9078 Ned. mud stellende, geeft het in Nederlandsche maat: 324,567 last. In 1849 werden er ook 62,113 qrs. rogge uitgevoerd. In 1847 werd de geheele waarde van uitvoer te Galacz op 775,532 £ of 9,106,384 gulden geschat. Gedurende dat jaar verlieten 662 geladen schepen de haven. En toch is Galacz nog niet de voornaamste plaats van uitvoerhandel aan den Donau, Ibraïl of Brahilow, had in 1847 en 1849 nog meer dan het dubbele van Galacz. In HAGEMEISTER's wèl bekend werk over den handel op de Zwarte Zee vindt men dat Brahilow in 1847 tot 1,310,485 qrs., en in 1849 eene hoeveelheid van 1,005,240 qrs. uitvoerde. Veel merkwaardigs is, behalve bij HAGEMEISTER, over den groothandel aan den Donau te vinden in CUNNINGHAM, *On the Trade of the Danube*. — Het Handboek van MURRAY geeft den reiziger langs of op den Donau zeer vele merkwaardigheden; terwijl het werk van QUIN, *Steam-Navigation on the Danube*, ook in het Nederduitsch vertaald, vele wetenswaardige bijzonderheden over den Beneden-Donau en de Vorstendommen oplevert.

JOSEPHINE.

DOOR

P. DUYS.

I.

In een fraaijen tuin zat JOSEPHINE ROZE onder een kastanjeboom te lezen in de *Kerkklokstoonen* van STRAUSS.

JOSEPHINE was eene weeze. Haar vader, weleer notaris te H., was kort na zijne gade ten grave gedaald, en had zijn dierbaarst goed, zijn eenig kind, opgedragen aan de zorg zijner zuster, Mevrouw de weduwe STAMBEEK; eene eenvoudige, brave vrouw, die na den dood zijner echtgenoote zich voor JOSEPHINE eene tweede moeder had betoond, en thans zich gelukkig gevoelde in het bezit van den schat die het meisje haar was. Een lievelingsdenkbeeld was het der oude vrouw haar nichtjen eenmaal de gade te zien van haren eenigen zoon KAREL, zoodra deze als steenbakker gevestigd zou wezen. Die wensch werd vervuld, want allengs had de zoon zoo veel beminnelijks in zijn nichtje gevonden, dat haar gezelschap hem onmisbaar werd. Ook JOSEPHINE was den welgemaakten, goedhartigen, wakkeren jongeling innig genegen. Wél bekommerde haar soms zijn gebrek aan Godsdienstigen zin en vaste grondbeginselen; maar zij stelde dat op rekening van zijne opvoeding, en een heerlijk denkbeeld was 't haar, onder hoogeren zegen, zelve voor hem de oorzaak te mogen zijn van een nieuw leven van ernst en Godsvrucht. Bij haar was de Godsdienst, door de leiding haars vaders, een zuurdeesem die geheel haar wezen had doortrokken, en zij vond het zoo onmogelijk daarbuiten vrede te vinden, dat ze geen oogenblik twijfelde, of hij dien zij beminde zou, met haar vereenigd, de Godsdienst des harten leeren waardeeren. Hoe vele voorbeelden waren er niet, dat een ligtzinnig echtgenoot door de verbindtenis met eene ernstige gade tot een hooger leven was ontwaakt! Gewis, hare verwachtingen, zoo wel als de wensch harer goede tante, zouden vervuld worden: één van ziel en zin zouden zij den levensweg bewandelen en elkander helpen vormen voor den hemel.

Zoo dacht de twintigjarige, in de volheid harer liefde en vroomheid. De bittere ervaring, die de hoop in zoo menig gemoed, gelijk een ruwe herfstwind het bloembed, ontbladerde, was haar nog onbekend, en geen voorzigtige vader, geene bezorgde moeder riep haar toe: — Wees behoedzaam, mijn kind! wij hopen zoo ligt wat wij wenschen!

Toen JOSEPHINE onder den kastanjeboom zat was zij verloofd.

Nadat zij eene poos gelezen had hoorde zij iemand naderen; zij zag om, en een blos overtoog haar gelaat. Het was KAREL, in een luchtig zomergewaad en met eene karwats in de hand. Hij was twee uren van daar bij den fabrijkant in huis bij wien hij zich vormde voor zijnen werkkring.

— Gij hier? — vroeg zij, terwijl hij haar omhelsde en met welgevallen beschouwde.

— Dat hadt gij niet gedacht?

— Waarlijk niet; ik dacht u op 't kantoor of bij 't werkvolk.

— Men kan niet eeuwig werken. Ik sprak DAMEN gisteren, en die noodigde mij zoo dringend om van daag bij hem een jongelui-partijtje bij te wonen.....

— En gij hebt mij beloofd er niet meer te gaan, omdat het gedrag der jongelui die er komen, alles behalve loffelijk is! — Weet ge wel, KAREL! dat gij zwak zijt: bij de eerste verzoeking bezwijkt gij.

— Gij vreest toch niet dat ik mij zal laten meêslepen tot iets dat slecht is?

— Ik wenschte, KAREL! — sprak zij ernstig — dat gij een beetje meer van Godsdienst hieldt; dan zou ik er u met gerustheid zien gaan; maar dan gingt gij er niet.

— FINE! — zeide hij, hare hand drukkende en haar vleijend aanziende — het is zoo eentoonig op de fabrijk; eenige afleiding is mij eene behoefte; kom, stem er nu in toe, dat ik ditmaal nog ga.

Zij glimlachte, maar een zucht volgde daarop.

— Gij wilt? Het zij zoo, KAREL! — was haar antwoord — maar komt gij zoo tijdig terug, dat gij nog een uurtje bij ons doorbrengt?

— Zeker! mijn hart zou niet voldaan zijn als ik zonder dat naar huis keerde.

— Maar zult gij altijd zoo verslaafd blijven aan gezelschappen en vermaken?

— FINE! als gij de mijne zijt, kan ik met u praten, lezen en denken; dan heb ik aan zoo iets geene behoefte meer, en gij maakt mij stiller en bedachtzamer.

— God geve 't, KAREL!

Een traan parelde in hare oogen. Hij zag dien, en een ontwakend verwijt teekende zich op zijn gelaat. Hij stond op het punt om zijn plan op te geven. Toen brieschte zijn paard, dat buiten stond, als of 't hem riep.

— Adieu, beste FINE! — sprak hij, en wilde haar omhelzen; maar zij weerde hem zacht af en reikte hem hare hand. Hij bragt die aan zijne lippen en snelde toen weg.

Den volgenden middag, toen zijn répetitie reeds twaalf ure sloeg, zat KAREL STAMBEEK nog ongekleed op zijne kamer. Zijne blonde lokken hingen hem verward om het hoofd, zijne oogen stonden dof, en ontevredenheid sprak uit zijne trekken.

— Waarachtig, FINE heeft gelijk! — sprak hij bij zich-zelven — het deugt daar niet voor mij! Ik vrees dat zij ontevreden is, maar ik kon in zulk een toestand niet bij haar komen.

Hij wandelde eenige oogenblikken de kamer op en neder, streek de lange, verwarde lokken naar achter, nam eene pen en schreef keurig fraai op *rosé*-papier:

»Dierbare FINE! — Vergeef mij dat ik gisteren niet terug ben gekomen. Het was te laat geworden. Ik kon niet weg. Misschien zegt gij dat ik weêr zwak ben geweest, en toch zult gij reden hebben om tevreden te zijn, want ik ben hoogst misnoegd op mij-zelven; ik voel een levendig verwijt over die betrekking en mijne zwakheid, en mijn besluit staat vast om er niet weêr te gaan. Daarom, vergeef mij nogmaals, lieve FINE! dat is noodig voor mijne rust."

JOSEPHINE vergaf ook ditmaal. Zij geloofde dat hij werkelijk zijne zwakheid inzag en nu sterk zou worden. — De ware liefde gelooft zoo gaarne!

II.

Twee jaren omtrent waren voorbijgegaan; KAREL en JOSEPHINE waren ruim anderhalf jaar gehuwd. — De oude Mevrouw STAMBEEK had zoo vele luchtkasteelen gebouwd op deze gewenschte

verbindtenis, en mogt er toch maar een half jaar getuige van zijn: na eene ziekte van weinig dagen nam de dood haar weg.

JOSEPHINE, nu Mevrouw STAMBEEK, zat in het woonvertrek van eene nette huizing, die hare schoonmoeder bij 't huwelijk van haren zoon aan hem geschonken had met de daarbij gelegen fabrijk. Zij staarde door het opgeschoven raam in de blaauwe lucht. Vóór haar in de vensterbank lag het Boek der boeken, opengeslagen bij het diepzinnig heerlijk Evangelie van den Apostel der liefde. Zij hield haren wijsvinger bij de woorden in Hoofdstuk XI: »Ik ben de opstanding en het leven."

— Ja — sprak zij — Heer! dat zijt Gij! Mijne lieve dooden hebben door U de opstanding en het leven gevonden; ook zij wier sterfdag 't heden is. Hoe bad zij mij haren zoon tot U te brengen! Heer! mogt Gij ook voor hém de opstanding en het leven worden! Mogt in zijn aan de wereld verslaafd hart een nieuw leven opgaan! Weinig hebben mijne pogingen nog gebaat; maar Gij zijt de levenwekker, die het uitgestrooide zaad doet ontkiemen op zijnen tijd.

Het blaauw des morgenhemels sprak haar van een ver, maar zalig verschiet, en onwillekeurig plaatste zij zich voor de pianino en zong met aandoening:

Schooner, beter land is boven:
Land van eeuwge zonneschijn;
Waar de rozen zonder doornen,
En niet onder distlen zijn.

Luide voetstappen deden zich hooren, en STAMBEEK stormde de kamer in.

— FINE! — sprak hij met drift — laten we dadelijk ontbijten; de tilbury wordt al ingespannen; ik rijd naar de stad, waar een biologist proeven zal geven; ik blijf met een paar kennissen in *de Paauw* dîneren, en ga vervolgens naar 't concert; zoodat ik wel niet vroeg t'huis zal komen.

— Ik ga óók uit, KAREL! — zeide Mevrouw STAMBEEK.

— Gij ook! Waar heen?

— Naar het graf van uwe moeder.

— Naar moeders graf? Hoe komt dit bij u op, FINE? — vroeg hij, bevreemd haar aanziende.

— KAREL! — zeide zij ernstig — weet gij dan niet dat het van daag moeders sterfdag is?

Hij sloeg de oogen neêr, en het beven zijner lippen, en 't verschieten van zijne kleur toonden dat hij zijne wuftheid gevoelde.

— Het was mij ontgaan — zeide hij zacht.

— Ik had het — sprak Mevrouw STAMBEEK met goedheid — u van morgen willen herinneren; maar gij waart zoo vroeg op; waarschijnlijk trok 't nieuwe rijpaard u naar buiten.

STAMBEEK antwoordde niet, maar keerde zich om en ging heen, en gaf order dat men de tilbury weêr uit zou spannen.

Toen hij terugkwam stond zijn gelaat ernstig. Hij nam bij JOSEPHINE plaats.

— KAREL! — sprak zij — welk een genoegen dat gij nu te huis blijft! Wie weet, of de geest van moeder, die ons zoo gaarne bij elkander zag, zich er niet over verblijdt! Willen wij nu haar graf te zamen bezoeken?

— Gaarne, JOSEPHINE! mijn hart heeft er behoefte aan. Die goede moeder, wat hield zij veel van mij!

Beiden waren bewogen, en spraken over de afgestorvene. Menige eigenaardigheid van haar karakter, menig bewijs van de goedheid van haar hart werden herdacht. De afgestorvene verdiende dat aandenken en de tranen harer kinderen. Hoewel zwak en toegevend, vooral voor haren zoon; hoewel niet groot van verstand, waren toch goedhartigheid en vroomheid hare sieraden geweest op de aarde, en nu ook zeker haar bruiloftskleed bij den Heer.

De echtgenooten gingen naar het graf. Daar zaten zij eene wijl en spraken over het eeuwige leven. In langen tijd was STAMBEEK niet zoo ernstig geweest.

Toen zij terugkwamen achtte JOSEPHINE het oogenblik geschikt om over zijne denkwijze en gedrag te spreken.

— KAREL! — sprak zij, hem half smeekend aanziende — weet gij welke bede mijn hart nu vervult? Dat het aandenken aan moeder zegen moge voortbrengen voor uw gedrag.

— Is mijn gedrag dan niet goed? — vroeg hij met schijnbare onverschilligheid.

— Bij de wereld wel, KAREL! maar niet voor God.

— Wat hebt gij dan in mij te laken, FINE? spreek!

— Ik wil u niets verwijten, KAREL! maar in naam uwer

moeder, en om de belofte die ik haar deed, moet ik u op uzelven opmerkzaam maken. Mijn eigen levensgeluk is daar naauw meê verbonden; maar dat is het minste. Innige liefde alleen dringt mij te spreken. Wilt gij mij aanhooren?

— Spreek, FINE! Ik weet dat gij het goed meent — antwoordde hij en reikte haar zijne hand.

— In het begin van ons huwelijk — sprak zij — had ik hoop op de verandering van uw zwak gemoed, dat in elken strijd bezwijkt; doch na een korten tijd, die mij een hemel van huiselijk geluk voorspelde, ging die hoop verloren. Sedert eenigen tijd zie ik u maar zelden meer aan mijne zijde: nu moet gij naar een partijtje, dán naar de komedie, en dán naar de sociëteit, en gij weet, KAREL! in welken staat gij zelfs eenige malen zijt te huis gekomen. Oordeel zelf, of dat goed is! Achteruitgang in onze zaken; geheele gevoelloosheid van uw hart voor huiselijk en hooger geluk moet daar het gevolg van zijn. O! laat de dag van heden u tot nadenken stemmen, om uwe moeder, om mijnentwil, en om het pand onzer liefde, dat ik onder 't harte draag!

STAMBEEK zat bewogen; in zijn hart was hij goed; hij was maar zwak. Zijn geweten en verstand gaven JOSEPHINE gelijk. Hij poogde echter zich te verontschuldigen.

FINE! — sprak hij — ik mag nu en dan wat onbedachtzaam handelen, maar hoe veel jonge echtgenooten leven nog veel vrijer dan ik? — Ik kan nu ik getrouwd ben toch niet altijd te huis blijven.

— De algemeenheid van een kwaad — antwoordde zij — verandert den aard er niet van, en dat zoo velen doen wat gij doet, kan u niet ontschuldigen. Altijd te huis te zitten, neen, dat gaat niet. Maar als uitspanningen geene uitspanningen blijven, dan wordt het werken bijzaak; het hart vervreemdt zich meer en meer van God, en dat — God! ik bid het! — worde nooit het geval bij u! KAREL! laten wij zamen, nu en dan, onze bekenden, den schouwburg, of een concert bezoeken! Laten wij met elkander wandelen en lezen! Kies u waardige vrienden; breng ze dikwerf hier; dan, beste KAREL! zult gij méér waar genoegen hebben, méér op de fabrijk zijn, méér uwe zaken zelf regelen, en dan zal alles beter gaan.

— FINE! — sprak hij bewogen — help mij en bid voor mij; want de geest is gewillig, maar het vleesch is zwak.

De indruk, dien dag ontvangen, was diep. Wel voelde STAMBEEK trek naar verstrooijing, maar hij weêrstond dien. Hij erkende dat hij tot hiertoe geene ware vreugde en vrede had genoten. Hij poogde — en zijne gade was hem daarbij eene goede engel — een ander leven te leiden. Des morgens las hij met haar in den Bijbel of een harer lievelingswerken, en van menig ernstig gesprek was de huiskamer getuige. Van tijd tot tijd bezocht hij ook de kerk. Zijne fabrijk werd beter door hem beheerd, en meer orde en regel heerschte er in zijne zaken. Nu en dan woonde hij met zijne jeugdige vrouw eenige openbare vermakelijkheid bij, maar bleef dan ook weêr dagen aaneen met genoegen te huis.

JOSEPHINE gevoelde zich onuitsprekelijk gelukkig, zij dankte vurig den Hemel, en smeekte dringend dat de halm uit het goede zaad opgeschoten, bestendigd mogte worden in hitte en koude, en goede, rijke vruchten mogt voortbrengen.

Een groote zegen viel de jeugdige echtelingen ten deel in de geboorte van een zoo gezonden, als vurig afgebeden zoon.

Welk eene gelukkige moeder was JOSEPHINE, als de lieve zuigeling, het beeld des vaders, aan haren boezem lag en zij, met onafgewende blikken aan zijn gezigtje hangend, dien kostbaren schat aan de hoede des Hemelvaders opdroeg. En of STAMBEEK een blijde vader was, behoefde men niet te vragen, als men zag hoe hij telkens bij zijne komst in de kamer bij de wieg knielde, het wiegekleed opligtte, en met verrukking den kleine bespiedde.

III.

JOSEPHINE was nog niet geheel hersteld toen in *den Arend* de algemeene vergadering van het leesgezelschap gehouden werd. Dat was eene soort van feest. Eerst werden de boeken verkocht, en de wetten herzien; dán deed een der leden eene voorlezing, en daarna droegen anderen dichtstukjes voor, terwijl onder dat alles de ververschingen niet werden vergeten. Ten tien ure gingen de meeste bejaarden en huisvaders hunne woningen opzoeken; maar dan bleven doorgaans de jongelieden en sommige gehuwden nog een uur of wat bij elkander, en dan ging 't wel eens wat luchtig toe. Zoo worden de nuttigste instellingen schadelijk gemaakt, waar geene doelmatige wetten de ligtzinnigheid van haren invloed berooven.

STAMBEEK, een der bestuurders van het gezelschap, ging óók naar *den Arend*, en daar was ook zijn voormalige vriend DAMEN, dien hij nu in langen tijd niet had gezien, zoodat er zelfs eenige koelheid tusschen hen bestond. Toen de klok tien sloeg en STAMBEEK nog niet opstond, fluisterde DAMEN, met een blik op hém, tot een jong mensch in zijne nabijheid:

— Kijk! 't uur van gehoorzaamheid slaat, en manlief blijft nog!

STAMBEEK merkte dat. Een blos kwam op zijn gelaat, en toonde dat er eene vonk in het kruid was gevallen. Hij stak eene sigaar op, en riep:

— JAN! een flesch!

Welhaast werd het gezelschap luidruchtiger. Ook STAMBEEK sprak luid en veel. Toen sommigen, vooral DAMEN, bij 't rinkinken der glazen, een vrijer en ruwer toon aansloegen, was hij een oogenblik verstrooid, als of zijne gedachten elders waren; maar eindelijk zwaaide ook hij zijn glas en dronk, en dronk bij herhaling, tot hij wat er in zijn hart omging had weggespoeld, en nu stemde hij zorgeloos met de anderen in.

Er werd gespeeld, en hij weigerde niet een spelletje meê te doen. Zoo vloog de tijd voorbij; 't was twee ure eer men 't dacht, en zeer opgewonden en beneveld ging toen 't gezelschap uiteen. — De verbroken betrekking met DAMEN en andere voormalige vrienden was, zonder dat hij 't gewild had, weêr aangeknoopt. Bij zijne tehuiskomst vond hij JOSEPHINE nog wakende. Zij wachtte hem in angstige bekommering, en ontroerde bij zijn binnentreden. Hij verontschuldigde zich in afgebroken woorden zoo goed hij kon, maar spoedde zich ter rust. JOSEPHINE sliep dien nacht niet.

— De patroon is van daag slecht gemutst! — zeide een werkman den volgenden morgen tot een zijner kameraden.

— Ja, MARTEN! — was het antwoord — Mijnheer is laat te huis gekomen en dat deugt niet. Een tijd lang is hij zóó goed voor ons geweest, dat ik nooit beter meester verlang; maar gaat het dien weg weêr op, dan is het mis. Ik geloof dat er van binnen wat bij hem klopt, en dat moeten wij bezuren.

— Hij maakt eene beweging als of hij in eens al 't kromme weêr regt wilde maken. 't Is maar best hem uit den weg te gaan — zeî MARTEN lagchende.

— Zoo denk ik ook — sprak de ander met een zucht.

STAMBEEK poogde dien dag zijne vrouw te ontwijken. Toen hij een oogenblik bij haar was en zij van 't leesgezelschap wilde ophalen, antwoordde hij zoo wrevelig, dat zij 't niet waagde er op terug te komen. En des avonds ging hij weêr naar *den Arend*. Daar vond hij de heeren weêr van den vorigen nacht, en door eenigen werd plan gemaakt om een uitstapje naar Bentheim te doen; daar zou men eens »regt ongegeneerd" wezen, en na eenigen aandrang liet STAMBEEK zich overhalen om van de partij te zijn.

Als een stroom een tijd lang door een dam is gestuit, bruist het weêrhouden water met verdubbelde kracht voort zoo ras die dam bezwijkt. Met STAMBEEK ging het niet anders. Na de Bentheimsche pleizierpartij keerden zijne vroegere neigingen met nieuwe kracht terug. Op de fabrijk kwam hij àl minder en korter, en ten laatsten bijkans geheel niet meer; de zaken dreven op den meesterknecht, en gingen zoo als zij konden. Mevrouw STAMBEEK poogde door zachte voorstellingen, door te spreken van hun kind, hem tot nadenken te brengen; maar zelden werd dit goed opgenomen, en als zijn hart eens getroffen werd, ging de indruk weêr verloren bij de minste aanleiding tot uitspanning; die hem op nieuw tot behoefte was geworden. Met de huisgodsdienst liet hij zich niet meer in, daar hij te gejaagd was om te denken; evenmin bezocht hij de kerk, en elk ernstig gesprek, dat JOSEPHINE aanknoopte, brak hij dadelijk af. Het was of hij vreesde tot nadenken te komen, om de diepte niet te zien waarin hij was nedergezonken. Zoo duurde 't een paar jaren voort. Het verloopen der fabrijk en onberaden uitgaven knakten zijne fortuin. Nu ondernam hij gewaagde speculatiën, die enkel verlies opleverden. Tot zijn ongeluk sprong ook een kantoor waarin hij een gedeelte van zijn vermogen geplaatst had, en nu was hij eensklaps zoo ver gekomen, dat hij zijne schulden niet meer kon betalen.

Eens zat Mevrouw STAMBEEK tusschen licht en donker peinzende in hare huiskamer. STAMBEEK was drie dagen geleden naar Amsterdam gegaan en, in weerwil van de stelligste verzekering, dien dag niet teruggekomen. De ingevallen kaken der jeugdige vrouw, de pijnlijke trek om haren mond en de sombere uitdrukking harer oogen getuigden van 't lijden

harer ziel. Bij wijlen slechts, als zij haar zoontjen aanzag, dat aan hare voeten nu eens tegen een houten paard zat te snappen en dan weêr zijn blonde kopjen op haren schoot vlijde, helderde haar gelaat eenigzins op.

Plotseling werd er hard gescheld, en een oogenblik daarna bragt de meid haar een brief.

Mevrouw STAMBEEK zag aan 't adres dat het een brief was van haren man. Met bevende handen stak zij de lamp aan, scheurde den brief open, en las:

»JOSEPHINE! — Gij weet dat onze zaken ongunstig waren, maar niet dat de geleden verliezen zoo groot, en de schulden zoo vele zijn, dat geene redding meer mogelijk is. Mijne laatste poging om geld op te nemen is mislukt. Eenige der wissels die ik niet betalen kan, zijn reeds geprotesteerd, zoodat enkel armoede en schande mij wachten. Ik heb ons kind, u en mij-zelven in ellende gestort, en menig ander in den draaikolk medegesleept. JOSEPHINE! mijn bijzijn kan u niets aanbrengen dan ramp en vloek. De klove tusschen u en mij is te groot geworden. Ik ben uwe liefde en medelijden onwaardig. Als gij dezen ontvangt ben ik reeds ver van u af. Ik heb gepoogd u tegen dadelijk gebrek te beveiligen. De notaris w. zal u daaromtrent inlichten. Ontwijk den smaad der wereld te Bentheim: daar zijt gij onbekend en is het leven goedkoop. Met het weinige dat mij rest, ga ik ver van hier mijn geluk beproeven. Misschien helpt de Almagtige mij om uwentwil; want ik ben een nietswaardige. Leer ons kind voor mij bidden. Bid ook gij voor mij, en schenk mij vergiffenis, indien gij kunt. God zij met u!"

De brief ontviel aan JOSEPHINE's handen, en zij zeeg bewusteloos ineen.

— Ma! wakker worden! — riep de kleine, en streelde met zijne handjes de bleeke wangen der moeder.

Toen zij niet ontwaakte begon het kind te schreeuwen, waarop eene meid kwam, en toen zij hare meesteres als dood vond liggen, de andere dienstboden te hulp riep. Eene vloog naar den geneesheer, terwijl eene andere de bewustelooze met azijn en water besprengde. — Langzaam keerde hare bewustheid terug.

Spoedig kwam de geneesheer, die aan het huis van STAM-

BEEK bekend was, en schreef een bedarend middel voor, terwijl hij de dienstboden de kamer deed verlaten.

— Mevrouw! — sprak hij, toen zij alleen waren — gij zijt te hevig ontroerd. Spaar u-zelve! Zulke schokken zijn hoogst gevaarlijk. Wat het ook zij dat u zoo ontroerd heeft, vergeet niet dat dáárboven een Alvader woont. Hij verlaat zijne kinderen niet, en schept uit duisternis licht!

— Mijnheer! ik dank u voor dat woord! — riep zij snikkend uit. — O! ik geloof dat, en toch bezwijkt mijn hart bijna onder dien slag. Maar die slag is ook verpletterend!... Mijn man heeft mij verlaten!...

De doctor was niet verwonderd; want hij wist het reeds van den notaris. Zoo goed hij kon trachtte hij haar te beduiden dat zij alles moest inspannen om moed en bedaardheid te verzamelen, ter liefde van haar zoontje, wiens eenige verzorgster zij nu was.

Na het vertrek van den welmeenenden geneesheer kon JOSEPHINE weêr weenen en bidden.

Daar lag zij, geknield, met den blik op eene afbeelding van den Verlosser met de doornenkroon op het hoofd, en hare handen ten hemel geheven.

— Mijn God! Mijn Vader! — bad zij met sidderende stem — Uwe hand rust zwaar op mij, en toch, ik erken Uwe liefdehand. Ik geloof, Vader! kom mijn ongeloof te hulpe! In den naam van Hem, die om onzentwil met doornen gekroond, gesmaad en gekruisigd is, bid ik u, schenk mij genade! schenk mij kracht! Aan U wil ik vasthouden! Ontferm U over den ongelukkige die U verliet! Werp een straal van Uw Goddelijk licht in zijne donkere ziel! — Leer, o mijn Heiland! leer mij op Uw lijden zien, en mijn distelkrans en kruis U gewillig nadragen!

Nu nam zij het kind op, dat in slaap was gevallen, en drukte het vast aan haar hart, als of zij vreesde ook dit nog te verliezen. Maar toen zij zich oprigtte blonk er zielskracht in hare oogen; iets van den Geest des Heeren, dien zij lief had. En zij stond daar als eene lelie, over welke een snerpende wind was henengegaan, maar die wel gebogen doch niet gebroken was.

Gelukkige JOSEPHINE! — Arm zijt gij; verlaten door den man die een deel was van uwe ziel; beroofd van fortuin en

overvloed; verdreven van hof en huis, en ter prooi aan de minachting der wereld — maar rijk en benijdenswaardig toch zijt gij in het bezit van het ééne noodige! — Zalig die zóó treuren, want zij zullen vertroost worden!

IV.

»Maar 't heilloos spoor der boozen zal vergaan!" — zoo klonken de laatste woorden van het tusschengezang in de voormiddagkerk te R., terwijl de zware orgeltoonen, als de stem van een wraakengel Gods, door het gewelf dreunden.

De gemeente staarde met eerbiedvolle aandacht op den dienaar des Heeren; een man, wiens uiterlijk indrukwekkend was. Op zijn gelaat lag de zachte ernst van een SPENER, met de ijverende kracht van een LUTHER gemengd; liefde en oprechtheid spraken uit elken trek van dat gelaat en uit elken blik zijner heldere oogen.

Tegenover den prediker stond een jeugdig man aan een der pilaren geleund. Zijn uiterlijk droeg sporen van achteloosheid, en de blonde lokken hingen verward om zijne slapen.

Het was STAMBEEK. Door windstilte kon de *Brigitta*, op welker passagiersrol hij was ingeschreven, niet uitzeilen. Dien morgen had hij vroegtijdig zijne hut, die hem te benaauwd was, verlaten en eene wandeling in en buiten de stad gedaan, om, zoo mogelijk, zijn verhit bloed te verkoelen. Toen hij naar boord terugging kwam hij de kerk voorbij, en daar werd juist een gezang aangeheven. STAMBEEK luisterde. Dat gezang en de orgeltoonen deden in zijne ziel snaren trillen uit het verledene. Voor zijn geest rezen tooneelen op uit de kindschheid toen hij met zijne moeder naar het huis des Heeren ging, en uit latere dagen toen hij het aan de zijde zijner JOSEPHINE bezocht. Onweêrstaanbaar voelde hij zich gedrongen om het Godshuis binnen te treden.

»Maar 't heilloos spoor der boozen zal vergaan!" — dat ving hij nog op van het gezang, en zijn gemoed werd zonderling geschokt en bewogen. Het was hem of duizend monden *zijn* vonnis uitspraken. Nooit had hij van iets zóó zeer de waarheid gevoeld als van deze woorden. Zijne geheele ziel scheen er een plegtig en verschrikkend »amen" op uit te spreken.

Nu zag hij naar den dienaar van CHRISTUS op, en bij de eerste woorden, die de leeraar sprak, hing hij aan zijne lippen. Het was de taal des geloofs, uit de diepste overtuiging des harten.

In zijne toepassing rigtte hij zich tot hen die anderen van CHRISTUS aftrokken en tot dienaars der wereld maken.

»Kunt gij rustig zijn, verleiders?" — sprak hij. — »Kan uw geweten zwijgen bij de onheilen door u aangerigt? Hebt gij geen erbarmen met u-zelven, geen erbarmen met de onsterfelijke zielen die gij van God en de deugd hebt afvallig gemaakt? Vreest gij den Gekruiste niet, die zich ook voor hen in den dood heeft overgegeven? — »KAÏN! waar is uw broeder?" — die vraag zal eens klinken in uw binnenste! — Ook tot u zal het zijn: »De zielen der verleiden klagen u aan en roepen tot Mij om wraak!" — Zijt gij zoo verzonken in het booze, dat u zulke woorden niet roeren? Wilt gij de herstelling van hetgeen gij bedierft verschuiven tot den dood — of tot de eeuwigheid? O, wee dan u, gij ongelukkigen!"

Nu hief de prediker oogen en handen ten hemel. »Heere CHRISTUS!" — bad hij — »ontferm U over de verleiden; maar ook over de verleiders! Open hunne oogen, dat zij de vreeselijke schade zien door hen aangerigt, en in ootmoed, berouw en geloof herstellen wat te herstellen is!"

Een klam zweet brak STAMBEEK uit. Zoo iets had hij te voren niet gevoeld. Vroegere indrukken waren slechts oppervlakkig geweest; thans drong het woord der vermaning als een zwaard door zijne ziel. De overige woorden der toespraak hoorde hij niet. Hij zag niet, en kwam eerst tot bezinning toen de leeraar de woorden van het nagezang uitsprak:

JEZUS neemt de zondaars aan!
Roept dit troostwoord toe aan allen
Die van 's levens regte baan
Op den dwaalweg zijn vervallen:
't Regte pad leert Hij hen gaan,
JEZUS neemt de zondaars aan!

Dat rilde hem door merg en gebeente. Hij had de diepte van zijn bederf en schuld gepeild, en vermoedde, als bij voorgevoel, iets van den troost des woords: »JEZUS *neemt de zondaars aan!*" — Het was hem als of hij die voor het eerst

hoorde, zóó roerend klonken hem die toe. »Zou Hij mij, diepgezonkene, óók nog aannemen?" — met die gedachte en de oogen vol tranen verliet hij het kerkgebouw.

Den volgenden dag was hij onder zeil naar Amerika.

V.

De zee werd door eene ligte koelte gerimpeld. Majestueus gleed de *Brigitta* over de onafzienbare vlakte.

Hoe groot is de mensch, die een meesterstuk van bouwkunst daarstelt dat eene talrijke schare van redelijke aardbewoners over de wateren voert! Maar hoe klein wordt hij, als soms eene enkele golf het waterkasteel in den afgrond slingert. De regtgeaarde zeeman weet en erkent hoe noodig vooral *hem* de hoede is des Almagtigen.

Aan den grooten mast geleund, stond STAMBEEK in den Bijbel te lezen. Zóó had hij te voren nooit gelezen. Zijn berouw was diep en opregt; hij had niet als weleer naar verontschuldiging gezocht, maar zijne zonden zonder terughouding voor den Alwetende beleden. Te gelijk had hij rust gezocht waar die alleen te vinden is, in het Evangelie der liefde. Hij bad nu zoo als de Christen bidt, die vergeet wat rondom hem is, als zijn geest zich uit het aardsche gewemel tot den Hemelschen Vader verheft. Dat bidden gaf kalmte aan zijne ziel, en deed hem ook rust vinden bij de vraag: of het niet beter zou zijn geweest als hij tot zijne gade ware teruggekeerd? Hij erkende de Hoogste liefde daarin, dat hij op weg was naar een ander land, waar hij door noeste vlijt welligt den grond zou kunnen leggen van een nieuw gebouw van welvaart voor gade en zoon, en had een vast vertrouwen dat God zijn pogen zou zegenen.

STAMBEEK las met diepe aandacht en stond in de schaduw van den mast, want de zon deed de teer op het dek smelten.

— Zoo verdiept in de lectuur, Mijnheer STAMBEEK? — vroeg de kapitein, die hem voorbijging.

Eer STAMBEEK kon antwoorden, trad een ander passagier op den kapitein toe:

— Kapitein! wij worden geschroeid, en 't is black stil — gij hebt er immers niet tegen dat wij eens gaan zwemmen?

De kapitein weigerde, maar men liet niet af; hij telde de

gevaren op waaraan zij zich wilden blootstellen, maar 't hielp niet; hij beriep zich op zijne aansprakelijkheid voor hun leven, maar men wilde met geweld. Nu nam de kapitein de stuurlieden tot getuigen van zijn verzet, en toen de onberadenen nu riepen: »dat zij meester waren van hun eigen lijf, en hem van alle verantwoordelijkheid ontsloegen, en dat zij wilden en zouden zwemmen", moest hij hen laten begaan. Welhaast waren de onvoorzigtigen te water. De manschap, en die passagiers welke niet konden of wilden zwemmen, stonden over de verschansing hun spel aan te zien.

— Wat is dat dáár? — vroeg een passagier, en wees daarbij naar een donkeren omtrek in het water.

Die naast hem stond staarde in de aangewezen rigting, werd bleek, en schreeuwde uit al zijne magt: »Een haai! Een haai!"

Deze roep werkte als een vreeselijk tooverwoord. Aan alle zijden werden lijnen uitgeworpen, en op eenen na waren ál de zwemmers in een ommezien aan boord. De ontbrekende was een vijftienjarige knaap, die met zijn vader, een Amerikaansch planter, Nederlander van geboorte, eene Europesche reis had gedaan en nu naar de Nieuwe Wereld terugkeerde. Hij had zich verder dan de anderen van het schip verwijderd, en was een goed zwemmer, maar de schrik verlamde zijne krachten.

— Haast u! Grijp het touw! — riepen allen.

— Mijn kind! O, red hem! Help mijn kind! — gilde in doodsangst de vader, die niet zwemmen kon maar toch, met een hartsvanger gewapend, zich in zee wilde storten.

Eene sloep werd ijlings over boord gezet; maar ieder zag dat dit te laat was. De haai had den zwemmer bemerkt en kwam op hem af. Eer de manschap in de sloep en tot iets bekwaam was, zou het lot des ongelukkigen reeds zijn beslist. Aan ontkomen was niet te denken.

Met opgerezen haren stonden sommigen bewegingloos; anderen vloekten en vlogen her- en derwaarts; de vader was de krankzinnigheid nabij.

Maar een jonge man en uitmuntende zwemmer had de wanhoop des vaders gezien, en een grootsch besluit was in hem opgekomen. »Hoe veel kwaads heb ik gedaan! Welnu, als 't moet zal ik met iets goeds eindigen!" — Zoo had hij gedacht, en toen nu 't gevaar op 't hoogst was, riep hij uit:

»God! help me!" — ontrukte den vader zijnen hartsvanger en sprong onverschrokken over boord.

Verstomd en ademloos stond en staarde nu ieder. De knaap zwom maar vorderde niet, en de haai sperde zijne kaken reeds open. Doch, eensklaps scheen hij-zelf verlamd, en in stede van zijne prooi te grijpen spartelde hij, en sloeg rondom zich met ontzettend geweld, en verdween in de diepte, terwijl het water rondom hem rood werd van bloed. En terwijl hij verdween en verwarde kreten van ontzetting en van gejuich aan boord opgingen — zie — God lof! — daar kwam ongedeerd de jonge man weêr boven. Hij had het verslindende monster den hartsvanger tot aan 't gevest in het lijf gestooten, en alzoo den verloren zwemmer behouden. Met forsche slagen zwom hij nu op den knaap af, en greep dien terwijl hij reeds zonk. Nu was de sloep nabij; beide werden daarin opgenomen, en een oogenblik later lagen zij afgemat onder de zonnetent op het dek.

Die dappere redder was KAREL STAMBEEK.

VI.

Mevrouw STAMBEEK zat in eene eenvoudige kamer van een bovenhuis, bij eene spaarlamp, te knoopen. De vloer was maar met een karpet belegd; een eikenhouten kastje, eene tafel met wasdoek, en eenige matten stoelen maakten het huisraad uit. Vreemd staken daarbij af eene pianino, en eene fraaije gravure die er boven hing aan den witten muur.

Bij de uitkomst was gebleken dat de opbrengst van de bezittingen haars mans niet genoegzaam waren om de schuldenaren te voldoen. Zij was te naauwgezet om nu te behouden wat STAMBEEK in haar belang aan den boedel had weten te onttrekken; stond het eerlijk aan de schuldeischers af, en besloot, in vertrouwen op God, door handen-arbeid des noods, in de behoeften van zich-zelve en haar kind te voorzien. Zij had eene school geopend voor meisjes om handwerken te leeren. Het onderwijzen viel haar in den beginne moeijelijk, maar de ware Christen vermag veel, en er rustte zegen op hare pogingen. Een twintigtal meisjes werd haar toevertrouwd, en zij had de voldoening de kinderen niet slechts te zien vórderen in bekwaamheden, maar ook allengs die wier

opvoeding meer of min was verzuimd, door haren invloed te zien vooruitgaan in kennis en Godvreezendheid. — Van hare voormalige huishouding had zij niets over dan hare pianino, de gravure van CHRISTUS met de doornenkroon, en haren Bijbel. Zij moest hoogst zuinig leven, daar men op het dorp voor 't onderwijs der kinderen niet véél overhad; maar zij leefde getroost en verheugde zich in den voorspoedigen groei en gelukkigen aanleg van haren lieveling, die op de dorpsschool goede vorderingen maakte, en door hare leiding in Bijbelsche en Vaderlandsche Geschiedenissen als te huis was.

Op den avond toen zij daar zat te knoopen was zij niet opgeruimd. De winter was vroeg ingevallen, de levensmiddelen werden duurder, en haar ALBERT kreeg meer en meer noodig. Bovendien had eene arme, zieke weduwe, die zij dagelijks bezocht, gebrek aan warme dekking en verkwikking. Meermalen had zij deze vrouw ondersteund, maar nu kón zij niet helpen, en toch zij wenschte dat zoo vurig, want het woord: »Wat gij doet aan den minste mijner broederen, dat hebt gij aan mij gedaan", stond diep in haar hart gegrift.

Toen de kleine ALBERT te huis kwam, werd zij opgeruimder. Zij sprak met hem over zijn schoolwerk, en luisterde naar zijn lezen, eerst uit een kinderboekje, toen uit den Bijbel. Daarna at hij zijn boterham, en deed zijn avondgebed, en ging ter rust. Nu zat zij weder eenzaam, maar het duurde niet lang of zij deed eene lade open van haar linnenkastje, en nam er een zakjen uit, en telde den inhoud, die uit eenig zilvergeld bestond, en telde nogmaals, en peinsde, en cijferde, en zeide tienmaal: »het kan niet", maar dacht aan de weduwe van Zarfath, en een oogenblik daarna was het zakje weêr op zijne plaats, maar de inhoud was ligter geworden.

Zij sloeg haren mantel om, en in weerwil der koude die buiten heerschte, ging zij naar de arme, zieke vrouw, en toen zij terugkwam kleurde een flaauw rood haar bleek gelaat en zachte tevredenheid blonk uit hare oogen.

Mevrouw STAMBEEK had zich weêr aan het knoopen gezet. Na eene poos kwam haar dienstmeisje het theewater binnen brengen; want »de klok van beneden had al tien geslagen"; maar op hetzelfde oogenblik werd er gescheld.

Het was de dominé, die verzocht haar even te mogen spreken, en terstond werd ingelaten.

— Mevrouw! — sprak de predikant — houd mij ten goede dat ik zoo laat u kom storen.

— Storen volstrekt niet, dominé! Op elk uur is het mij een voorregt u te zien.

— De zaak is dat ik iets heb mede te deelen dat u niet onaangenaam zal zijn.

Zij ontroerde hevig, en vroeg bevende:

— O, mijn God! — van mijn man!?

— Ik meen van u gehoord te hebben dat Mijnheer sedert zijn vertrek u nimmer geschreven heeft?

— Zoo is 't, helaas! en dit bewijst mij dat hij òf dood is, òf aan vrouw en kind nooit heeft gedacht.

— Ik geloof veeleer, Mevrouw! dat zijne brieven niet zijn te regt gekomen. Bij zijn vertrek was het de wensch van uwen echtgenoot dat gij te Bentheim zoudt gaan wonen. Waarschijnlijk heeft hij dus zijne brieven naar Bentheim gezonden, waar men u niet kent, en zoo zijn ze verloren geraakt.

— O! — riep zij uit — mogt dit waarheid zijn! dan ware al mijn lijden vergoed!

— Welnu dan, Mevrouw! het *is* waarheid. Ik heb iemand gesproken uit den Staat Louisiana, die mij verzekerd heeft dat uw echtgenoot nog leeft, en tweemaal aan u heeft geschreven; maar geen antwoord krijgende, gedacht heeft dat gij alle betrekking tot hem hadt verbroken.

— O, mijn God! — riep zij uit — hoe dank ik U dat hij leeft en beter is dan ik dacht! Ik heb hem dan beleedigd. En waar is? wat doet hij?

— Volgens den persoon dien ik sprak, hebben zijn ongeluk en andere treffende voorvallen voor zijne denkwijze en wandel de heilrijkste vruchten gedragen.

— Dán is mijn vertrouwen niet beschaamd! — juichte zij in verrukking — dán zijn mijne gebeden verhoord!

— Maar — vroeg zij eensklaps, den leeraar aanziende — wie is hij die u dit alles heeft medegedeeld? En waarom komt hij niet zelf hier?

— Als gij sterk genoeg zijt, Mevrouw! om hem te ontvangen, kunt gij dien Heer op het oogenblik nog hier zien!

« — O, het geluk maakt sterk! Dat hij dadelijk kome! Mijn hart brandt van verlangen om hem te spreken!

— Wees dan kalm, Mevrouw! Ik breng hem bij u.

Eenige oogenblikken later kwam de leeraar terug met een jongeling van omstreeks twintig jaren.

— Mevrouw! — sprak de onbekende, na haar eerbiedig gegroet te hebben — mijn overleden vader was planter in Louisiana, maar Nederlander van geboorte. Vóór vijf jaren had ik met hem eene reis door Europa gedaan, en op de terugreis ontmoetten wij Mijnheer uw echtgenoot op het schip de *Brigitta*, en werden door eeuwige dankbaarheid aan hem verbonden, want hij redde mij uit een ontzettend gevaar.

Nu verhaalde hij die gebeurtenis omstandig, en nog deed de ontroering hem sidderen. Mevrouw STAMBEEK werd daarbij beurtelings rood en bleek.

— Gij kunt denken, Mevrouw! — ging hij voort — dat mijn vader 't als een duren pligt beschouwde, het geluk van mijnen redder te bevorderen. Mijnheer STAMBEEK bleef bij ons, hielp mijn vader in het besturen der plantaadjen, en zijn ijver en beleid hebben ons groote voordeelen aangebragt. Mijn vader eerde uwen echtgenoot als een kundig en edel mensch, en verzocht hem mijn mentor te zijn. Ik heb ook daardoor veel aan den redder mijns levens te danken. Nu zes maanden geleden werd mijn vader door eene doodelijke ziekte aangetast. Zijn einde voelende naderen riep hij uwen echtgenoot tot zich, en zeide: »Waarde Heer STAMBEEK! beloof mij nog eenige jaren de raadsman te blijven van mijn zoon. Zijn hart trekt hem weder naar Europa; wees hem dáár ten vader. Ik begrijp dat ook uw gevoel u derwaarts drijft. Om u de voldoening aan dat verlangen mogelijk te maken en tevens een gedeelte van mijne verpligtingen aan u te kwijten, heb ik twintig duizend dollars aan u vermaakt. Ontvang die als een gering bewijs van mijne onuitsprekelijke dankbaarheid. Dat God u beiden zegene! Vaarwel! Vaarwel, mijn zoon!" — Dit zeggende stierf mijn vader in mijne armen.

Na de noodige maatregelen genomen te hebben zijn wij op reis gegaan, en nu twee dagen geleden te Hellevoetsluis aangekomen.

— O! — riep Mevrouw STAMBEEK uit, die hem met ont-

roering had aangehoord — dan is hij óók hier! Ach! waarom is hij niet terstond tot mij gekomen!

— Hij kan in korten tijd bij u zijn, Mevrouw! — sprak de leeraar. — Hij wacht slechts op de verzekering dat hij welkom is; dat gij hem vergeeft....

— O! ik heb hem niets te vergeven! Ach, KAREL! — ging zij weenend voort — gij kent mij immers: waarom komt gij niet aan mijn hart!?

— Hier ben ik! Hier ben ik! — riep eene sidderende mannenstem.

STAMBEEK stormde de kamer in, en zijne gade lag bezwijmd in zijne armen.

Maar slechts kort overstelpte de vreugde hare krachten. Zij opende de oogen weder, en nu hielden zij elkander zwijgend omklemd.

— En ALBERT? — stamelde STAMBEEK, terwijl groote tranen langs de mannelijke wangen biggelden.

JOSEPHINE rukte zich los, vloog naar de andere kamer, en nam het slapende jongsken uit zijne krib.

— Moetje! — riep het kind, half dommelend zijne moeder aanziende — Moetje! ik heb van vâ gedroomd!

Zalig van moedervreugde glimlachte zij, en sloeg de vochtige oogen ten hemel.

Toen spoedde zij zich met hem naar de kamer terug, en lei hem aan de borst zijns vaders, die hem met vurige kussen bedekte.

— Dát is uw lieve vâ, ALBERT! — riep zij, en nu sloeg het verbaasde kind de armen om den hals zijns vaders, die met zijn linkerarm de gelukkige moeder omvatte en aan zijn hart trok.

— Heere! — riep STAMBEEK snikkend uit — ik ben geringer dan al deze weldaden, dan al deze trouw! Gij alleen hebt hereenigd wat niet mogt gescheiden worden! Ik zweer op nieuw, aan U en aan dezen, trouw tot in den dood!

— Amen! — sprak de leeraar, en breidde de handen zegenend over hen uit. — Heere! leid hen! Zegen hen! Doe Uw Aanschijn lichten over hen! Amen!

LIEDJES.

VAN

G. H. J. ELLIOT BOSWEL.

I.

ROZEN.

Weest welkom, o bloemen,
Zoo weeldrig van kleur!
Als balsem welriekend
Verbreidt gij uw geur. —
Maar welke er ook blozen
En bloeijen op 't feest,
Ik min van de bloemen,
O rozen! u 't meest!

Gij legt op de koontjes
Van 't lagchende wicht
Uw blos, waar de hope
Der moeder uit licht;
En grijsden de haren
Des vromen voorlang,
Gij speelt met zijn jaren
En troont op zijn wang.

Den gloed onzer liefde
Wie spreken zoo luid,
Zoo levend en gloeijend,
Als rozen dien uit?
En zij ons verzwegen
Wien 't meisje zich koos; —
Heur „*dien*" gloeit ons tegen
In 't bloeje der roos.

De vriendschap biedt rozen
En rozen alleen;
De liefde weeft zielen
Met rozen aaneen;
De min heeft gekozen
Uw lieflijken blos;
De deugd siert met rozen
Heur zedigen dos.

Weest welkom, o rozen!
Gij beelden der jeugd,
Bodinnen der liefde,
En tolken der deugd!
Gij spreekt ons van de englen
Die 't leven ons gaf;
Dies wil ik u strenglen
Om 't wiegjen — en 't graf.

II.

TWEE ENGELEN.

Twee englen staan op de aarde
Als wachters in een gaarde;
Den een', die haar ontsloot,
Begroeten we als: het Leven,
En dien, aan 't eind der dreven,
Dien noemen wij: de Dood.

Het Leven, vleijend, lonkend,
Met bonte siersels pronkend,
Heeft ieder ras bekoord;
En kwijnen wij in zorgen,
Dan spelt het: vreugd op — morgen;
Doch houdt maar zelden woord.

De Dood kan hier niets geven,
Hij spreekt van schooner dreven,
Dan wij op de aarde zien;
Maar is gestreng van wezen,
Zoodat hem allen vreezen
En angstig blijven vliên.

Doch, als we, moê van 't sloven,
In 't Leven niet gelooven,
Dat trouweloos ontvlood —
Dan treedt de Dood ons nader
En brengt ons tot d' Alvader.....
Dat doet, getrouw, de Dood!

MENGELWERK.

ANTIKRITIEK.

VERVOLG VAN ANTWOORD OP BEDENKINGEN OMTRENT HUISHOUDKUNDIGE STELLINGEN.

In eene voorgaande antikritiek meen ik den Beoordeelaar die in de »Algemeene Konst- en Letterbode" tegen mijne stellingen is opgetreden, genoegzaam bewezen te hebben dat zijn hoofdbezwaar op eene verkeerde, althans geheel eigendunkelijke opvatting gegrond was.

Wat zal ik nu nog van zijne overige bezwaren zeggen? — Bezien wij die in de orde waarin zij zijn voorgedragen.

Referent zegt, vooreerst, te twijfelen of er wel een eind gemaakt zal worden aan den twist over de waarde der persoonlijke bekwaamheden, door eene redenering, die met eene tastbare *petitio principii* aanvangt: »Persoonlijke bekwaamheden op zichzelve zijn niet ruilbaar, en toch weet ieder dat zij groote waarde hebben."

Welk eene spitsvondigheid! Mogt ik ook misschien niet zeggen: »ik denk", zoo ik niet vooraf had bewezen dat er iets bestaat dat den naam van denkvermogen verdient? Maar wat méér afdoet, is, dat mijne redenering zich inderdaad niet tot de aangehaalde woorden bepaald heeft, maar als in éénen adem onmiddelijk daarop volgen liet: »De kosten en moeiten, tot hare verkrijging aangewend, zoude men économisch verloren verklaren, zoo men aan die bekwaamheden geene waarde toekent en volstrekt alleen ruilingswaarde in aanmerking willende nemen, het in den persoon gevestigde, niet ruilbare resultaat van die kosten en moeiten buiten rekening liet. Dit zou aandruischen tegen het gezond verstand."

Werkelijk was hier alzoo eene redegeving onmiddelijk aan de stelling verbonden.

Referent deed mij voorts eene bedenking vernemen van geheel verschillenden aard, waar hij zegt: »Nog meer is te betwijfelen of de wetenschap er door vorderen zal, wanneer het Oude Testament als autoriteit voor beginselen gebruikt wordt (bl. 41) in plaats voor feiten, zoo als te regt op bl. 132 van onderen gedaan is, hoewel tevens gevraagd mag worden of de schrijver zich ook daar niet door dat gezag heeft laten verblinden, als hij den grondeigendom door hare oudheid verdedigt. Zoo zoude de slavernij ook wel te verdedigen zijn".

Hier was Ref. blijkbaar, van het begin tot het eind, in de war. Weinige woorden zullen voldoende zijn, om ook dit te staven.

Mijn beroep op het Oude Testament, voorkomende bl. 41, bestond in eene aanhaling van *Gen.* I vs. 28, 29. Was dit beroep onregtmatig? Het is onmogelijk dit toe te stemmen, om de alles afdoende reden, dat er geene andere, althans zeker geene hoogere of betere autoriteit bestaat voor de geschiedenis van het begin der betrekkingen van den mensch tot de hem omgevende natuur. Maar buitendien was het ook eene overijling van Referent, als hij gemeend heeft dat ik die plaats als autoriteit voor *beginselen* heb aangehaald. Ik haalde die aan als autoriteit voor de kennis van het *begin* der zaken; ofschoon ik geenszins betwist, dat in dat begin voor mij ook beginsel tevens lag opgesloten, in zoo verre de oorspronkelijke natuurwetten en de bedoelingen der Voorzienigheid, ten aanzien van onze aardsche behoeften, toch uit niets beter dan uit kennis van de geschapene natuur af te leiden zijn, en daartoe *Genesis*, zoo als trouwens het woord zelf genoegzaam te kennen geeft, eene zeer eigenaardige introductie mag heeten. — Niet minder was het eene zonderlinge overijling en misvatting die Referent deden vragen: »of ik mij niet ook op bl. 132 door dat historisch gezag heb laten verblinden, als ik den grondeigendom verdedig op grond van zijne oudheid?" Immers hetgeen hij onderstelt bestond ook hier alleen in zijne verbeelding. De te dier plaatse bijgebragte historische feiten hadden volstrekt geen regtsbewijs van den grondeigendom ten doel, zij waren enkel bestemd om te dienen tot steun van mijne aanmerkingen op de leer van BASTIAT, wegens de oorspronkelijke en altijd blijvende *utilités gratuites*; zij bedoelden niet anders dan om daartegen over te stellen een betoog, dat

de grondstukken *waardijen* zijn geweest, van het oogenblik af dat eenige, hetzij bijzondere of maatschappelijke toeëigening zich daarop heeft toegepast.

Argumenten tot verdediging van de wettigheid van den grondëigendom gaf ik elders. Referent had die bl. 127—128, in verband met bl. 45, kunnen vinden.

Heb ik mijn bestrijder tot dus verre op meest gematigden toon geantwoord, zoo veel mij dit immer mogelijk was; ik wil ook verder, ter bekorting van eene vervelende gedurige tegenspraak, het nu nog overblijvende slechts in eene enkele beschouwing bijeentrekken, om, even zoo, 't geen ter wederlegging daarvan vereischt wordt, in eene aaneengeschakelde redenering te kunnen zamenvatten. Hierdoor ook zal het goed begrip waarschijnlijk het best gediend zijn, daar dit laatste toch alleen betrekkelijk is tot mijne definitie van »waarde".

Referent daaromtrent opmerkende, dat een der voornaamste door mij behandelde punten is: het onderscheid tusschen hetgeen de Engelsche économisten *value in exchange* en *value in use* noemen, en dat ik voor het laatste het woord *waarde* behouden maar het eerste *waardij* heeten wil; geeft echter twijfel te kennen of deze onderscheiding veel baten zal, wanneer aan het woord *waarde* die uitgebreide beteekenis moet gehecht worden, die, zoo hij meent, eigenlijk niet anders zou zijn dan de nuttigheid van zaken, tot welker verkrijging eenig kapitaal vereischt wordt. Hij meent, al verder, dat ik ten onregte *waarde* niet als eene natuurlijke eigenschap van sommige zaken beschouw, maar als eene door algemeene toestemming aangenomene; en voegt als zijne bijzondere overtuiging daarbij, dat eigenlijk geheel geene streng wetenschappelijke definitie van waarde gegeven *kan* worden.

Van dit alles trof de laatstgemelde uitspraak mij allermeest; wijl daarin iets wanhoopigs doorstraalt. Zoo die meening op vasten grond steunde, zou onze arbeid aanmerkelijk kunnen worden bekort, met voor elkander te belijden, dat bijna geheel onze wetenschap eene illusie, een zoeken naar den steen der wijzen is. — Wat is de leer van rijkdom zonder goed begrip van waarde? en hoe zou immer een regt goed begrip daarvan te geven zijn, zoo het volstrekt onmogelijk ware, daarvan eene streng wetenschappelijke definitie te geven?

Niemand bearbeidde nog met ernst onze wetenschap, na ADAM SMITH, of hij zocht eene definitie van waarde; gaf althans eene verklaring hoe hij dit woord wilde verstaan, in de honderd- en duizendvoudige toepassingen, waarin dit door ons gebezigd moet worden. Ieder zocht daarbij in zijne woordenkeus zoo na mogelijk tot de juiste voorstelling der waarheid te komen. Die voorstellingen liepen uiteen. Is dit een bewijs, dat de streng wetenschappelijke definitie niet te geven is? In geenen deele. Het is evenmin een bewijs dat *al* die mannen hebben gedwaald. Gedeeltelijk ligt de schuld van hunne ongelijke wijze van voorstelling daaraan, dat men de zaak van verschillende zijden beschouwd en aangevat heeft, zonder zich altijd tot het eigenlijk criterium te bepalen; gedeeltelijk ook daaraan, dat men den verschillenden zin, waarin dit woord voorkomt, niet wel onderscheidde, of zich aan aangenomen gebruik in deze of gene bijzondere taal uitsluitend gehecht heeft. Toenadering tot eene overeenstemmende, algemeen bevredigende bepaling moet echter mogelijk zijn: het streven daarna als een gewigtig deel van onze taak worden erkend; en er is niet aan te twijfelen of, bij eenige volharding, zal het einde die zorg beloonen. — Voor zoo ver verschillend taaleigen geen volmaakt eenzelvigen vorm van definitie bij alle volken gedoogt, zal meerdere omschrijving bij den een aanvullen moeten, wat bij den ander met korter woorden te zeggen is; maar wat het is, moet verklaard kunnen worden, zoo men hoop wil voeden elkander goed te verstaan; *met juistheid verklaard* moet het kunnen worden, zoo men zich niet met schemerachtige, onbepaalde denkbeelden vergenoegen wil; en dit is even zoo veel gezegd als dat het ook in overeenstemmenden zin te verklaren moet zijn.

Hoe wij, Nederlanders, al vast, voor ons zelven, in het zoeken van eene juiste definitie van waarde te werk moeten gaan, wijst zich bij eenig nadenken aan. Wij moeten de zaak aandachtig in hare verschillende verschijningen en werkingen volgen, om haar algemeen karakter te doorgronden, en scherp en juist te onderscheiden van dát, wat zij niet is, of wat niet daartoe behoort; en dienvolgens in onze kostelijke moedertaal de uitdrukking van ons begrip beproeven. — Zoo deed ik, om tot mijne op bl. 51 gegevene stelling te komen:

»*Het woord waarde strekt ter aanduiding van de bijzondere of maatschappelijke schatting of erkenning, die zich hecht aan alle bruikbare nuttigheden, welke men niet van de natuur alleen bekomt, of niet steeds geheel onbezwaard uit hare hand kan ontvangen.*"

En de daarop volgende verklaring:

»Al wat men niet onmiddelijk en geheel onbezwaard uit de hand der natuur ontvangt, of niet tot elks gebruik beschikbaar is, hetzij dat ter verwerving daarvan inspanning van geest of ligchaamskrachten gevorderd worde, hetzij dat het aan eenige vaste plaats gebonden of het genot reeds aan eenig regt van eigendom onderworpen is gesteld; dit alles, en alzoo verre de meeste bruikbare nuttigheid, heeft zich bij den mensch aan eene waardering onderworpen gezien, waarop zich het begrip van waarde grondt. Men zou het, in tegenstelling van het vrije nut, *voorwaardelijk* nut kunnen heeten, en dan het begrip van waarde ten naastenbij verklaren kunnen, als beteekenende eene schatting of *erkenning* van zoodanig nut."

Had Referent liever gezien dat ik waarde enkel als natuurlijke eigenschap van sommige zaken verklaarde, dan hecht hij daaraan een begrip dat zeldzaam door eenig goed économist daaraan gehecht werd. Eene zaak kan wel met de objectieve eigenschap van nut worden geboren, maar de hoedanigheid van waarde nimmer anders dan aan de bijkomende schatting te danken hebben. Eerst dáárdoor wordt dit eene nieuwe eigenschap van zulke zaak, die haar tot eene eigene kategorie doet behooren. — *Waardering is*, in mijn oog: *erkenning van de verkieslijkheid van het bezit of genot boven het gemis van eenige zaak;* daaruit vloeit de volle beteekenis van waarde voort, zoo als ik dit breeder bl. 61 en volgg. ontwikkeld heb.

Even als ik slechts mijne definitie van *waarde* met eigene woorden meende te moeten herhalen, om die tegen eene dubbelzinnige opvatting en verkeerde voordragt zeker te stellen, en haar alzoo gereed te houden tot verdere zelfverdediging waar dit noodig mogt zijn; even zoo zal ik nu ook slechts mijne eigene woorden met betrekking tot *waardij* behoeven te

herinneren, om ieder onbevooroordeelde met gerustheid te mogen afvragen, of het gewigt van eene daaromtrent te maken onderscheiding zoo twijfelachtig is, als Referent dit heeft voorgesteld? Wat ik daarvan zeide, sprak ik niet enkel op gezag van eigen oordeel, maar op gezag van bevoegde taalkundige autoriteiten. Ik beriep mij op de verklaringen o. a. van WEILAND's »Taalkundig Woordenboek", zoo wel als van zijn »Woordenboek der Synonimen", als ik zeide:

> »Deze zijn voldoende tot staving dat, bij onderscheiding van alle andere beteekenissen van waarde, in het woord *waardij* het denkbeeld opgesloten ligt van de deugdelijkheid der zaken, met betrekking tot een te verwachten prijs."

Dat dit nagenoeg hetzelfde beteekent als wat de Engelschen *value in exchange*, de Franschen *valeur en échange*, de Duitschers *Tausch-werth* noemen, is zoo handtastelijk, dat alle verder betoog daarvan louter woordverspilling zou zijn.

Mijne stelling: dat men wèl zal doen alle met die eigenschap voorziene zaken bij ons met den naam van *waardijen* te bestempelen, liever dan daaraan den naam van *waarden* te blijven geven, was slechts eene *sequele* daarvan.

Waarom nu twijfelt Referent aan het nut van die onderscheidingen? Zijne woorden schijnen te verstaan te geven, dat het is omdat ik, naar zijne meening, eene te uitgebreide beteekenis aan het woord *waarde* hecht. Ik begrijp dit niet wel; want, zoo het waar was dat ik eene te ruime beteekenis aan het woord *waarde* had gehecht, zou dit juist eene reden te meer zijn, om, door nadere bepaling, de »waardij" van die algemeene beteekenis los te maken.

Volgaarne echter ontvouw ik nu nogmaals eenige redenen, waarom door mij de onderscheiding der twee hoofdeigenschappen van waarde: *gebruikswaarde* en *ruilingswaarde*, allernoodzakelijkst geoordeeld wordt.

Waarde, in den zin van gebruikswaarde, is de grondslag. Alle volgende ruilingswaarde of handelswaarde is ondenkbaar, zoo niet de individuële belangstelling of waardering voorafgaat, die aan de zaken waarde doet hechten. Ruilingen bragten ook geen voordeel aan, zoo niet weder een vermeerderd bezit van

gebruikswaarde te wachten stond, als gevolg van de diensten die de ruilingen en verdere industriële handelingen hebben verschaft. Zonder dit meerdere was niet te leven, veel min te genieten, of toenemende welvaart deelachtig te worden. Zij die nu echter, in overeenstemming met de bij vele Fransche schrijvers bestaande gewoonte, om niet dan het enkele woord *valeur* te bezigen, zich ook, als vertaling daarvan, van het enkele woord *waarde* bedienen; zij die, even als de meeste Engelsche en Fransche économisten, daarbij alleen aan ruilwaarde, of ook wel somtijds alleen aan prijzen denken, verzuimen al ligt de belangrijke onderscheiding op te merken, die tusschen het meest réële en het accidenteele te maken is.

Te onderscheiden wat werkelijk verschillend van aard is, zal toch ook wel mijn Referent als een meest beslissende eerste grondregel van logica erkennen willen. Nu zijn de gebruikswaarde en de waardij of ruilingswaarde inderdaad zoo aanmerkelijk onderscheiden, als tweeërlei eigenschappen kunnen zijn, die slechts met zekere familie-verwantschap aan eene zelfde oorzaak verbonden zijn.

Erkenning en schatting van de mate van geschiktheid der zaken, ter vervulling van onze behoeften of begeerten, was oorzaak van de eerste eigenschap van *waarde*, en is de blijvende oorzaak van alle verdere *gebruikswaarde*. Deze kan relatief zijn met opzigt tot de individu's, voor zoo ver behoeften en begeerten verschillend zijn; maar zij is tevens zeer *positief*, voor zoo ver zij steeds aan de uitdrukking van wezenlijke behoeften beantwoordt en daarmede overeenkomt, — daarmede een gelijken gang houdt.

Geheel anders is het gesteld met de *ruilingswaarde*, die van meer toevallige oorzaken afhangt. Dit is eene eigenschap die, op zich-zelve beschouwd, en slechts naar prijzen berekend, geheel alleen *relatief* is.

SAY zegt dan ook, met het oog daarop, te regt: „*La seconde circonstance à remarquer relativement à la valeur des choses, est l'impossibilité d'apprécier sa grandeur* absolue. *Elle n'est jamais que comparative. Quand je dis qu'une maison que je désigne vaut* 50 *mille francs, je n'affirme autre chose si non que la valeur de cette maison est égale à celle d'une somme de* 50 *mille francs; mais qu'est ce que la valeur de cette somme?*".....

De ruilwaarde dient inderdaad tot niets anders, dan om de verwisselbaarheid van tweeërlei gebruikswaarden aan te duiden. Zij is zeer gewigtig, maar niet alles afdoende; eene zeer groote rol spelende op het openbaar tooneel der oeconomische bedrijvigheid, maar nimmer als de eenige beweeggrond noch ook als het einddoel daarvan aan te merken.

Schrijvers die de fundamenteele en réële beteekenis van waarde voorbijzien en dien naam alleen aan het denkbeeld van ruilbaarheid verbinden, geraken onfeilbaar tot de sluitrede, dat alle waarde volstrekt alleen *relatief* is. Ik voor mij vind daarin een radikaal gebrek, wijl dit ook het gevolg heeft, dat het geheele denkbeeld van rijkdom dan almede relatief wordt gemaakt, en de beteekenis van stellige welvaart of van zekere middelen tot voldoende welvaart daarbij wordt gemist. Dit was het waartoe velen van de zoogenaamde industriële school overhelden. Ook de groote J. B. SAY zelf bleef niet geheel vrij van die eenzijdige rigting, en van daar zwarigheden waarop hij zelf moest stuiten en die hij in zijn »*Cours complet*", 1e *div.* 2e *Chap.* eenigermate erkende; van daar tegenstrijdigheden, waartoe ook hij somwijlen verviel en waarvan ik mijns ondanks verpligt ben geweest enkele aan te wijzen. — Het bleef echter voor BASTIAT, met de hem eigene overdrijvingsgeest en kwalijk verbloemde inschikkelijkheid voor socialistische dwaalbegrippen, bewaard, mij de sterkste bewijzen van het gevaar van dergelijk eenzijdig begrip van waarde te leveren, wanneer dit hem tot de buitensporige sluitrede bragt, om het »vrije nut" alleen voor iets goeds, maar »waarde" voor onnut, ja zelfs, in zijn laatste geschrift, voor een kwaad te verklaren.

Wilde men op dien weg blijven voortgaan; wilde men dien ook ten onzent volgen, dan zou men weldra de kracht van verdere redenering ontberen, of in plaats van goed zamenhangende betoogen, volslagen onzin uitkramen. Ik vraag gerustelijk aan het gezond verstand onzer natie, of het niet oneindig verkieslijker is, eene goede, zelfstandige keuze te doen, en van de schatten van wijsheid, die in werken als die van SMITH en SAY besloten liggen, zoodanig gebruik te maken, dat men daarvan het goede overneme, maar tevens zorge, dergelijke klippen te vermijden, als het toch duidelijk is, dat voor ons het middel daartoe voor de hand ligt, in

het juiste gebruik der woorden, die onze schoone moedertaal meer dan eenige andere heeft aan te wijzen, of zich daaruit vormen laten.

Ik beoog geen nieuwigheden te leeren; ik beoog slechts iets van het onvolledige aan te vullen.

De Hemel beware mij voor de dwaze aanmatiging van hieromtrent anderen de wet te willen stellen, of eenig woordgebruik te willen opdringen. Niets kan verhinderen, dat ieder de woorden kieze die hij oordeelt hem het beste te stade te komen, tot voorstelling van den eigen idéëengang; en vrijheid hierin moet voor alles te verkiezen zijn. Doch dit althans, meen ik, een volstrekt vereischte van heldere voorstelling te mogen heeten, dat niemand in onze wetenschap woorden bezige zonder daaraan eene bepaalde beteekenis te hechten en die, voor zoo veel noodig, zijnen lezers te verstaan te geven. — Wie het enkele woord *waarden* wil blijven gebruiken, zal dit woord niet in eene dubbele of driedubbele beteekenis kunnen aanwenden; wie dit in den zin van *ruilingswaarde* bezigen wil, zal dienen te zorgen dit woord ook nooit anders dan op het ruilbare toe te passen.

Het is iets kenmerkends in mijne wijze van beschouwing, dat ik het begrip van *waarde* tamelijk verre uitstrek, evenwel niet verder dan over al datgene wat eenigermate onder rijkdom in économischen zin is te begrijpen.

Het begin van économische waarde vind ik reeds in elke aanvaarding of vestiging van eigendom, tot stoffelijke einden; terwijl vele andere schrijvers, even als MAC CULLOCH, haar begin niet eerder dan bij ruiling van het product van den arbeid meenen te vinden. Men zal mijne theorie te dien aanzien voorzeker billijken, als men bedenkt, dat terwijl de nationale rijkdom, in économischen zin, zich zoo wel beschouwen laat uit het oogpunt van de waarde van het *fonds*, als die zich ook berekenen laat naar de *inkomsten*, toch aan dit alles ontwijfelbaar waarde mag worden toegeschreven, wijl een kapitaal gewis niet minder te achten is dan zijne renten, en ook J. B. SAY gezegd heeft: »*La richesse se compose également de la valeur du fonds et de la valeur du revenu.*"

Onder den volksrijkdom versta ik: *alle middelen tot stoffelijke welvaart.* Het is onafscheidelijk van dit mijn aangenomen beginsel, dat ik aan persoonlijke bekwaamheden en tot eigendom gemaakte natuurgaven, die tot stoffelijke welvaart dienstbaar zijn, in ons wetenschappelijk begrip eene waarde toeken, die ook haar eene vaste eigene plaats in mijn kader van nationalen rijkdom doet vinden, al kan ik die geene directe ruilwaarde toeschrijven. Zonder dit zoude ik geene mogelijkheid weten, om orde en zamenhang in mijn stelsel te verkrijgen, wijl dit werkende krachten zijn, zoo wel als die van de onbezielde natuur en de kapitalen. En, met dit aan te nemen, doe ik ook al wederom niet anders, dan dat ik de wetenschap tegen inconsequentiën behoed; want ik omvat dus slechts als een zamenhangend geheel, hetzelfde wat J. B. SAY, in zijne synoptische voorstelling van productieve fondsen, getoond heeft als zoodanig geheel te willen erkennen.

Het „*Cours Complet*", 1e part. Ch. IX, geeft hiervan eene voorstelling, die ook bevestiging vindt in diens schrijvers „*Traité*", Ch. VI, waar men leest: *l'industrie, les capitaux, les fonds de terre concourent à donner des produits, c'est à dire toutes les choses qui servent aux besoins et aux plaisirs de l'homme.*" Het blijkt tevens dat SAY daaraan den naam van waarde niet onthoudt en dien mede tot de bekwaamheden uitstrekt, o. a. in de 17e noot van zijn „*Catéchisme.*" Behalve het hier aangehaalde, heeft ook de geachte schrijver zich aangaande persoonlijke bekwaamheden meest stellig verklaard in zijne „*Correspondances*" achter het „*Cours Complet*", p. 643, waar hij zegt: „*Quoi, les richesses se borneraient aux objets matériels nécessaires ou agréables! Et nos talents pour quoi les prenez vous donc?* Waarop verder volgt, p. 665: „*Non seulement le travail est un trésor, mais ce trésor est un fonds.*"

ROSSI heeft het *capital immateriel* van aangewonnen bekwaamheden erkend. SENIOR vooral niet minder.

Mijne gemaakte opmerking, dat de waarde der zaken niet alleen gelegen is in hetgeen de arbeid en de ruilingen daaraan hebben toegevoegd, maar dat de eigendommelijke natuurlijke voorregten, waarmede verschillende landen beschonken zijn, een zeer gewigtig deel daaraan hebben, hetgeen ook bij berekeningen niet voorbijgezien mag worden, was op alle mijne verdere beschouwingen almede niet zonder invloed. — Van die natuurgaven, ook wel natuurlijke rijkdommen ge-

heeten, gewagen de schrijvers veelal niet dan om zich te haasten er de aanmerking bij te voegen, dat die geen onderwerp van de Staatshuishoudkunde uitmaken: dat *daarvan* in huishoudkunde geen sprake kan zijn. Men heeft deze dan ook wel, om zich tegen de vermenging zooveel te beter te hoeden, opzettelijk uitgezonderd en afgescheiden, naar den eisch van het keurslijven stelsel, dat alléén ruilwaarde, alléén *produits de l'industrie humaine*, door onze wetenschap in beschouwing wil zien nemen. Maar niets daarvan is vol te houden. Ik heb de opmerking gemaakt, dat zelfs lucht en licht niet altijd geheel van de gemeenschap der huishoudelijke goederen en de berekening van waarde zijn buiten te sluiten. Zooveel te minder de natuurlijke voordeelen van den bodem, die reeds in de kategorie van waarde vallen moesten, zoodra slechts eenig mensch, in het uitzigt op eigen voordeel, zich de moeite der in bezitneming gaf.

Wanneer SAY van de waarde der zaken zegt, (Cours compl. p. 89): „*elle ne s'élève qu'au niveau de l'utilité qui leur a été communiquée par l'homme. Le surplus de cette utilité est une richesse naturelle qui ne se fait pas payer*," klinkt dit tegenstrijdig met hetgeen hij daarna (p. 101) te verstaan geeft: „*le travail n'est pas la seule richesse qui ait par elle-même une valeur primitive et nécessaire. C'est ici du travail de l'homme qu'il est question; or le travail de la terre, celui des animaux et des machines, ont une valeur aussi, puisqu'on y met un prix, qu'on l'achète.*" En elders: „*ce n'est donc pas le travail tout seul qui produit, et dans le prix courant des choses, il y a une portion de valeur qui excède celle du travail qui a concouru à les créer*"..... Deze laatste verklaringen zeggen de waarheid: de eerste geeft die niet juist te verstaan. Zoodra een natuurlijk voorregt tot eigendom is gemaakt, geldt ook dit voor waarde. Anders zou er geen voordeel in die natuurlijke voorregten gelegen zijn..... De waarde van de tot publiek of privaat-eigendom gemaakte natuurgaaf bedraagt voor den bezitter althans zeker altijd zoo veel, als de deugd van hare eigenschappen die van niet tot eigendom gemaakte en alom verkrijgbare natuurgaven te boven gaat.

Mijne erkenning van waarde in alle aangewende natuurlijke voorregten, die ieder land in het bijzonder bezit, en dus daar eigendommelijk zijn, zoowel als het acht geven op de veelvoudig verhoogde gebruikswaarde, welke zulke voorwer-

pen erlangen ter plaatse waar men die behoeft, zijn mij vooral te stade gekomen, om aan mijne begrippen van de meest gewigtige positieve voordeelen des koophandels eene verdere uitbreiding te geven, dan de gewone verklaringswijze toelaat, van schrijvers, die in den handel alleen eene uitwisseling van het product van menschelijke diensten meenen te zien, met een loon, dat niet verder zou gaan dan de juiste vergelding van die diensten behoeft; waarbij de eerste winsten van den oorspronkelijken eigenaar, de aanmerkelijke winsten van de handelsondernemers, definitieve winsten van den laatsten verwerver, veel te min gerekend, of grootendeels onverklaarbaar zijn, wanneer men tevens getrouw blijft aan het stelsel, dat in de ruilingen altijd slechts gelijke waarde voor gelijke waarde gegeven wordt.

„De kostelijke gaven van natuur, zoo wel als van kunst, waard voor den eersten bezitter, tienvoudig waard voor den verwerver ter plaatse van het eindelijk gebruik, behooren tot de algemeene volksrijkdommen, waarvan geen deel is voorbij te zien, zoo men eene goede verklaring wil geven van de bron van alle die voordeelen, welke niet alleen als arbeidsloon, maar ook in de gedaante van renten en winsten verkregen worden."

In het algemeen, behoort het ook tot het eigenaardige van mijne theorie, dat zij zich, op eene ongedwongene wijze, aan het hoofddoel vasthecht, van meest mogelijke bevordering van algemeene welvaart. Het besluit wat al of niet dienstig zij, wordt het gemakkelijkst en veiligst opgemaakt, wanneer wij niet alleen naar ruilwaarde, maar tevens naar positieve middelen tot stoffelijke welvaart, door vermeerdering van gebruikswaarde vragen.

Bij de geheel onbepaalde denkbeelden, die men thans nog aan waarde hecht, welke men gedurig met prijzen verwart, is het niet te verwonderen, dat velen zich verbeelden, dat, als het geld maar omloopt, het er weinig toe afdoet hoe het wordt besteed. »Het geld gaat toch niet uit de wereld," is het gewone zeggen.

De nuttigste uitgaven, waarmede een duurzaam voordeel, voor bijzondere oogmerken of voor de publieke dienst, konde te verwerven zijn, zal men dus dikwijls voor volstrekte ijdel-

heden en overtolligheden zien achterstellen. De treffendste bewijzen van deze allerverderfelijkste beginselloosheid werden nog in den laatsten tijd overvloedig verschaft, wanneer men soms het doen van geldleeningen tot geheel doellooze praalvertooning met klem hoorde aanbevelen, en zelfs die tot het voeren van verderfelijke oorlogen uit een économisch oogpunt hoorde verdedigen, met de armzalige magtspreuk, dat: wat er de een bij verliest, toch door den ander gewonnen wordt.

Bij voorkomende gelegenheden van dien aard, stelde ik de vraag: wat is de gebruikswaarde die er voor opgeofferd is, en wat is het dat er van overblijft? en vond dat werkelijk alleen door eene goede onderscheiding van beteekenissen van waarde, een vloed van ongerijmdheden kan zijn te stuiten.

Het hier gesprokene klinkt nog meest theoretisch; maar andere opstellen, waarin ik meer het praktisch terrein betrad, die op nadere gelegenheid ter uitgave wachten, hoop ik geschikt te zullen zijn, om nog meer duidelijk te maken, hoe het woordgebruik is aan te wenden, waarvan thans de rede is, zonder daardoor in het minst aan bestaande goede theoriën te kort te doen.

's Gravenhage, 25 Aug^{s}. 1855. A. ELINK STERK, JR.

ZWART-JAN EN ZIJN MEESTER.

DOOR

C. v. E. VAN DER BILT LA MOTTE.

I.

Eene ongewone drokte heerschte op eenen zaturdag-avond in de achterbuurt van het Duitsche stadje E. Ongeacht den plassenden regen, den huilenden herfstwind, en de zwarte wolken die, als voortgezweept, de maan naauw zigtbaar lieten; ongeacht dien strijd in de Natuur, die voor ieder het »te huis" zoo veel aanlokkelijker moest maken, bewoog zich eene woelende menigte in de anders zoo stille straten. Toch bleek bij dit alles, dat de beweging niet veroorzaakt werd door

eenige goede tijding, of haren oorsprong had in opgeruimdheid des harten; veeleer was op ieders gelaat mismoedigheid of misnoegdheid te lezen, en een hier en daar ontvallen woord bewees dat eene algemeene ramp bij allen de behoefte had opgewekt om eens te spreken over 't geen hun te doen stond om eene dreigende toekomst te ontgaan. De mannen verdrongen elkander in de kleine tapperijen en in den scheerwinkel, de gewone plaats der zamenkomst op elken zaturdag-avond; de vrouwen schoolden rondom de toonbanken der kleinwinkeliers bijeen, en verpraatten haren tijd, terwijl hare kleinen te huis de moederzorg ontbeerden. En waarlijk, het was die moeders niet kwalijk te nemen dat zij eene wijle de behoeften harer kleinen vergaten, vervuld als hare zielen waren met de toekomst waarvan deze dag de eerste was, en die God alleen wist hoe lang zij duren zou, en die noodwendig armoede in haar gevolg zou hebben.

Ik zou een ondankbaar werk doen, waarde lezers! wanneer ik u de gesprekken die hier en daar gevoerd werden, wilde mededeelen. De volkstoon, waarop zij geuit werden, heeft weinig aanlokkelijks, en is somwijlen kwetsend voor 't gehoor, en als wij ze meêdeelden op onze wijze, zouden ze veel, zoo niet alles van hare eigendommelijkheid verliezen. Een enkel woord zal voldoende zijn om u mede te deelen wat de oorzaak was, dat men elkander opzocht, al wisten het allen dat bij den makker in het ongeluk noch hulpe, noch troost was te vinden.

De achterbuurt van het stadje werd door de meer gegoede standen de »Kolonie" genoemd. Geen wonder, want zij was voor het grootste deel bevolkt door fabrijkwerkers die herwaarts gekomen waren, tien jaren geleden, toen daar voor het eerst de rookwolken uit den schoorsteen eener reusachtige ijzergieterij den hemel verduisterden. De buurt lag juist in den weg naar die even buiten de stad gelegen gieterij, en door den tijd hadden de zeventig werklieden, meest allen hoofden van of broodwinners voor huisgezinnen, hier hunne tenten opgeslagen. Het waren vreemdelingen, door een goed loon herwaarts gelokt, of ingezetenen, die hun ambacht hadden laten varen, om in de fabrijk te werken. De overige bewoners der buurt waren kleinwinkeliers, die uit een ander ge-

deelte van 't stadje hunne neringen derwaarts hadden overgebragt, om in de dagelijksche behoeften der arbeiders te voorzien. De naam van »Kolonie" werd dus niet ten onregte aan de buurt gegeven. Al wat de bewoners noodig hadden, konden zij hier bekomen: de verkoopers leverden op de week, rekenden des zaturdags avonds met de huismoeders af, en hadden, zoo doende, een monopolie gemaakt, dusdanig ingewikkeld en bestendigd, dat zij zeker waren van een vast debiet. Buiten de bewoners werd er zelden iemand in de buurt gezien, ten ware ziekte de komst van een geneesheer of geestelijke, de dood die van eenen lijkdienaar, of wangedrag die van eenen magistraatspersoon of politie-agent noodzakelijk maakte. Daar er niet altijd vrede onder de krachtvolle arbeiders was, had de laatste nog al eens noodig kunnen zijn geweest, ware het niet dat het huishoudelijk reglement, waaraan zij in de fabrijk onderworpen waren, door allen ook hier van waarde was verklaard, en zij meestal gewillig aan de hoofden gehoorzaamden, die door den fabrijkant uit hun midden gekozen waren om de orde te handhaven. Onder die hoofden bekleedde JAN WOLTER — of liever ZWART-JAN, zoo als men hem om zijnen donkeren en wolligen kroeskop noemde — eene eerste plaats. Zijn forsch gestalte, zijn goedig en braaf karakter, zijn helder hoofd hadden hem die plaats verschaft, en hij mogt met regt den naam van »Koning van de buurt" dragen, al waren de kruidenier en de bakker vrij wat rijker dan de eenvoudige, met een zevental kinderen gezegende werkman. Hij adviseerde, trots den besten advocaat, verdedigde de waarde van het »Hooglied" zoo goed als de meest orthodoxe leeraar, en hield dikwerf door zijn huismiddeltjes den doctor of den tandmeester uit de buurt; was een schrik voor den kleinen deurwaarder der belastingen, wanneer die *nolens volens* de »Kolonie" moest binnentreden, en menige candidaat voor het lidmaatschap van 't een of ander collegie was zeer vriendelijk tegen hem.

Maar wij gaan te ver, wij beschrijven u onzen held reeds, en hadden beloofd u de aanleiding te schetsen, die hem later gelegenheid tot handelen geven zoude.

't Valt ligt te begrijpen dat de bewoners van deze buurt een nog veel grooter belang bij de fabrijk hadden, dan de rijke ingezetenen van het stadje, die aandeelen in de vennootschap

hadden, waaruit zij ontstaan was: het eenige kapitaal der arme fabrijkwerkers stak in de waarde van hunnen arbeid, en van dien alleen hing het lot van hunne vrouwen en kinderen af. De ijzergieterij was hun alles; zonder deze waren zij niets. De minste stoornis in den loop harer zaken deed zich in de Kolonie gevoelen, en geene kooplieden konden met meer angst een berigt van bankroet te gemoet zien dan de kolonisten de bevestiging van 't minste gerucht omtrent een minder gunstigen toestand der onderneming.

In den laatsten tijd hadden zich die ongunstige berigten dikwerf vernieuwd, en 't had in de herberg en in den scheerwinkel en aan de toonbank aanleiding tot menig praatje gegeven, vooral toen binnen korte dagen twee vergaderingen in het gebouw hadden plaats gevonden, »en vele vreemde troniën", zoo als de werklieden zich uitdrukten, »den boel waren komen opnemen." ZWART-JAN en zijne makkers hadden het op die zwart gerokte, wit gedaste heeren niet erg begrepen. 't Is echter geen wonder, dat de vennooten gaarne eens zien waar hun kapitaal blijft, al kunnen zij geen uitweg vinden in den doolhof der immer vlijtige machines, die zoo veel inslokken, dat het is als joegen zij het geld den schoorsteen in om 't als rook aan de Natuur terug te geven. Wanneer zulk eene vergadering had plaats gehad, ging de kruidenier of eenig ander notabele der Kolonie de stad eens door, om te hooren wat er zoo al gezegd werd, weêr te zijn voorgevallen, en meestal kwam hij dan ook met een legio gezegden terug, die gewoonlijk waarheid behelsden; ten sprekenden bewijze hoe gesloten de menschen zijn die besloten vergaderingen bijwonen. Omtrent de laatst gehouden vergadering had de kruidenier vernomen, dat de fabrijk spoedig »aan de kamer" kon wezen, en de werklieden heel gaauw »gedaan" konden krijgen, en dien ten gevolge had hij zijne vrouw ook op het gemoed gedrukt, om bij het borgen goed op te passen, dat de eene week niet in de andere liep.

Door dat gerucht alreeds had neerslagtigheid de gemoederen in de Kolonie ingenomen. — De vrouwen zagen op tegen den winter; altijd met vreeze te gemoet gezien, maar nu vooral daar het weekloon gevaar liep. De mannen, al zwegen zij er van, om den kwaden dag niet vooruit te loopen, waren nog ongeruster, wijl zij meer zagen en hoorden dan hun lief

was. De bakker, slager en kruidenier deden hun uiterste best om de openstaande postjes binnen te krijgen, en de tapper was niet half zoo vriendelijk meer; als of hij begreep dat de klanten, als hunne verdiensten ophielden, onwelkome gasten zouden worden, en hij hun 't verblijf te zijnent daarom wat minder aangenaam en wat meer ontbeerlijk moest maken.

De slag bleef nog wel eenige weken uit; maar deze Zaturdag had het lot der fabrijkwerkers beslist: met een hangend hoofd en bezwaard gemoed waren zij des namiddags in hunne woningen teruggekomen, met de boodschap dat zij »gedaan" hadden gekregen en de fabrijk gedurende de wintermaanden zou stilstaan.

Al was de slag niet onverwacht, hij was daarom niet te minder hevig. 't Was of de Natuur-zelve het hun verkondigen wilde dat weldra alle bronnen van bestaan, hoe gering dan ook, verstopt zouden wezen: die huilende wind, die plassende regen, die invallende duisternis, alles scheen hun te prediken dat weldra de arbeid en het brood hun zouden ontbreken. Het armoedig voorkomen der dorrende aarde wees hen zoo nadrukkelijk op de armoede die hun voor de deur stond, dat zelfs de ligtzinnigste met een angstig gevoel den dorpel zijner woning overschreed; wetende dat het lang zou duren eer hij, gelijk nu en vroeger, des zaturdags weêr zou binnentreden met het verdiende loon.

Een besluit om de fabrijk te doen stilstaan, zoo als hier genomen werd, is pijnlijk voor den fabrijkant, wanneer 't geboden wordt door den druk der tijden, door geledene verliezen, of door andere noodlottige omstandigheden; maar veel harder nog is 't voor zijn werkvolk. Hoe ligt wordt de geheele toekomst van velen hunner vernietigd, als de gelegenheid om te arbeiden hen ontvalt. Dat brengt bij den werkman den satan in huis; 't geeft hem en de zijnen prijs aan gebrek en aan honger, die gestild moet worden door bedeelingen der liefdadigheid; zijn gevoel van eer en schaamte gaan daarbij verloren; en van deze ontbloot wordt hij zoo ligt eene prooi der zonde, die de gelegenheid bespiedt om de menschen in haar net te verstrikken.

Drie maanden stilstand is voor den meester slechts een tijdelijk verlies; maar de werkman kan geen dag zijner verdienste missen: het weekloon wordt met de week verteerd,

en éene week van lediggang kan in den regel door geen half jaar arbeidens worden vergoed.

De fabrijkwerkers te E. zagen dat in, stonden radeloos tegenover de onmogelijkheid om den Heer GROBESTEIN — zoo was de naam van den Directeur der gieterij — te bewegen om de fabrijk te doen voortgaan en hen aan 't werk te houden. De een sprak van wachten, de ander van ergens elders werk te zoeken; maar bij slot van rekening was 't een zoo wel als 't andere niet mogelijk; daar tot wachten het geld ontbrak, en op werk te hopen bij andere fabrijkanten gedurende den winter aan dwaasheid grensde, vermits ieder fabrijkant in den winter moeite had om zijne eigen werklieden aan den gang te houden. — »Als men maar wist hoe láng de fabrijk zou stilstaan?" — dit denkbeeld, hetwelk voornamelijk van de winkeliers der Kolonie uitging, deed velen opzien, en eenige der werklieden, die in de herberg bijeen zaten, begrepen dat het beste zou zijn eenigen hunner aan den Heer GROBESTEIN af te vaardigen, om 't hem te vragen: »hoe lang hij meende dat de stilstand zou duren?" — 't Was echter de vraag: wie 't doen zou? want men kende den Directeur en wist dat hij ongaarne zelf met werklieden in aanraking kwam. GROBESTEIN was inderdaad een autokraat in miniatuur, die streng aan vormen hechtte, en reeds meermalen getoond had dat hij geene vragen duldde die niet door den trechter van den opzigter, den hoofdopzigter en den eersten boekhouder tot hem kwamen. Maar men begreep ook dat de zaak te gewigtig was, om niet iets te wagen, en 't duurde niet lang of als uit éénen mond werden ZWART-JAN genoemd en nog een paar anderen, die men mans genoeg achtte om goed hun woord te kunnen doen.

ZWART-JAN zat bij de kagchel en rookte zijn kort pijpje zoo stil en schijnbaar gedachteloos, als men van hem zelden gezien had. Al matigde hij zich nimmer het hoogste woord aan, 't was toch geen regel dat hij zich stil hield als er eene zaak van algemeen of bijzonder belang in zijn bijzijn besproken werd. En nu, geen enkel woord van hem! — hij had hen allen laten voortspreken, maar door taal noch teeken zijne goed- of afkeuring doen blijken. Eerst toen hij zijn naam hoorde noemen, zag hij even op, als of die klank hem deed ontwaken.

— Als ZWART-JAN wil, zal hij van den Directeur wel wat meer dan wij gedaan kunnen krijgen! — riep er een.

— En als hij 't hem duidelijk maakt, zal de Directeur wel begrijpen dat wij 't geen veertien dagen kunnen volhouden — zeide een ander.

— De Directeur zal naar niemand beter luisteren dan naar hem, of 't zou een barbaar moeten wezen — sprak een derde. — Laat hij ook Mevrouw maar eens aanspreken: die mag wel wat voor hem doen, daar hij verleden jaar den jongenheer nog uit de vaart heeft gered.

ZWART-JAN keek nogmaals even op, toen hij zich door zijnen makker als verdienste hoorde aanrekenen wat in zijn oog niet anders dan Christenpligt was geweest, voor welken hij meende dat niemand hem iets schuldig was; zoo als hij er dan ook geen dank voor had ingeoogst van de zijde der ouders, aan welke hij een lieveling had wedergegeven, die zonder hem zou zijn verloren geweest.

Hij glimlachte toch even toen hij van de dankbaarheid van Mevrouw GROBESTEIN hoorde spreken.

— Nu, ZWART-JAN! hoe denk je er over? — vroeg eindelijk een dergenen die met hem waren genoemd, en wel trek tot die ambassade scheen te hebben.

Nu moest hij toch antwoorden, en hij stond op.

't Is een ferme kerel, die ZWART-JAN, ruim vijf voet lang, en stevig gebouwd en gespierd als hij is; zijn kroeskop staat goed op dat krachtige bovenlijf, en zijne gevulde wangen, met eene eenigzins donkere tint overdekt, getuigen dat het gebrek zijn deel niet is, en dat het werken zijne krachten niet uitput, maar veeleer zijn ijzerhard gestel ontwikkelt; zijn oog staat helder; de zorg heeft zijn voorhoofd niet geplooid; het is hem aan te zien dat hij vrede heeft met zich-zelven en met de menschen, en daardoor ook volkomen tevreden is in zijn lot en stand.

— Wat ik er over denk, jongens! — sprak ZWART-JAN eindelijk, met eene heldere, flinke stem. — Ik geloof dat die gang naar den Directeur bitter weinig zal baten, want dat hij eigenlijk zelf niet weet hoe lang 't werk zal moeten »stilliggen". GROBESTEIN is ook zijn eigen meester niet, en 'k geloof als hij alleen de baas was, dat wij hier dan over 't stilstaan van de fabrijk niet zouden behoeven te praten.

't Zal, denk ik, den Directeur nog meer spijten dan ons. Als ge hooren wilt hoe ze over hem spreken, loop dan de stad maar eens in, en tien tegen een, als je 't me niet toestemt dat hij er spijt van zal hebben; want een mensch gaat niet gaarne over een kwaje tong. Sta je er echter op dat wij er heengaan, 't is mij wèl. Ofschoon ik vrees geen goed bescheid te zullen krijgen, wil ik toch 't woord wel doen.

Hoewel de meesten der werklieden nu óók wel inzagen — want over het algemeen is het volk niet van gezond verstand ontbloot — dat die ambassade hen wel even zoo wijs zou laten blijven als zij waren, stond men er toch op dat zij zou plaats hebben. Zij gaf nog eene laatste, flaauwe hoop, en velen dachten ook dat de stilstand minder bezwaar zou hebben, als ze maar wisten wannéér 't werk weêr beginnen zou.

Den volgenden avond kwam ZWART-JAN, met drie kameraden die met hem gegaan waren, weder in de herberg, waar zij met ongeduld werden gewacht. Men begrijpt ligt den uitslag van hunne zending. 't Had vrij wat in gehad om GROBESTEIN te naderen: eerst had hij, ofschoon 't zondag was, 't veel te druk om met hen te spreken; later had men hun gezegd dat zij spreken moesten met den boekhouder; maar zij hadden niet afgelaten, en eindelijk tegen den avond had de Directeur hen ontvangen.

— GROBESTEIN zag er niet te best uit — sprak ZWART-JAN — zijn voorhoofd was wel eens zoo gerimpeld als anders, en zijn blik was zoo zwart, dat men er schier bang van werd. Hij had hen aangehoord, en geantwoord: »dat 't hem voor het volk in de ziel leed deed, maar dat hij alleen geen baas was, en dat de Heeren besloten hadden vooreerst maar met werken op te houden, en naar zijn gevoelen kon 't wel Maart worden, eer er een slag werk aan de fabrijk te doen zou zijn". 't Was hem aan te zien — voegde ZWART-JAN er bij — dat hij er spijt van had, en hij had ook niet onduidelijk te kennen gegeven dat, als 't aan hém lag, »de zaken een geheel anderen keer zouden hebben. Nu echter moest men wachten tot beter tijden".

»Wachten tot beter tijden!" — Wie 't ooit ondervonden heeft, weet wat dit zeggen wil. Er zijn menschen die op beter tijden niet *kunnen* wachten; voor wie éène week zonder verdienste, de oorzaak kan wezen van een lang leven vol

verdriet en ellende. Voor het volk is stilstand achteruitgang, die met snelheid ten verderve voert. — Men was dien avond dan ook alles behalve opgewekt, en 't was in lang niet gebeurd dat de zondag met zoo weinig leven en rumoer in de achterbuurt werd besloten. Ieder had voor zich-zelven genoeg, en de meesten zochten vroegtijdig hun huis op, met een zwaren last op de borst, die moeijelijk af te wentelen zou wezen. Men was nog niet met de armoede vertrouwd, of liever de welstand had de meesten nog niet zóó ligtzinnig gemaakt, dat zij aan drinkgelag een groot deel van 't weinige dat zij nog bezaten, zouden verkwisten. Dát is een der laatste tijdvakken in het leven dergenen die arm worden buiten hunne schuld; zelden ziet men bij hen zulke uitersten, zoo lang 't hoofd nog helder genoeg is om na te denken, en de wilskracht door de ellende van 't leven nog niet geheel is vernietigd. Maar is eindelijk alles uitgeput en de behoeftige aan de grens gebragt tusschen de armoede en de zonde, dan is de overstap spoedig gedaan, en worden ligtzinnigheid en brooddronkenheid de middelen om den geest te bedwelmen en het gefolterd en hopeloos gevoel in slaap te wiegen.

Ook ZWART-JAN stapte spoedig zijne kleine woning binnen. 't Was om en bij negen uur; de kinderen sliepen; alleen 't oudste zat met een prentenboek op den schoot in een hoek van den haard, meer te dutten dan te kijken. ANNEKE zag 't wel aan JAN'S gezigt dat hij kwade tijding bragt; hij had dus zijne boodschap hier niet eens over te brengen, dat hij trouwens ook maar niet deed, en liever, na zijn »goên avond!" uitgesproken te hebben, zette hij zich op een stoel bij den haard en liet aan zijne gedachten den vrijen loop.

ANNEKE deed iets dat elke knappe huismoeder, zelfs van hoogeren stand, in soortgelijke omstandigheden zeker óók zoude doen. Zij wist het, van heden af stond de armoede voor de deur en zij keek het kleine vertrekje rond, dat zoo wat alles bevatte wat zij, gedurende een huwelijksleven van elf jaren, door zuinigheid en vlijt als veroverd had. Zij was met niets begonnen: »met een stoel en een tafel", zegt het volk; maar wie nu binnentrad vond er een ordentelijk huisraad, daar blijkbaar de hand goed aan gehouden werd, en dat met zorge werd behandeld. Gelooft gij niet dat zij er prijs op stelde? Zij had geene vrouw moeten zijn om 't niet te doen. En

gelooft gij niet ook dat haar hart kromp, als zij een half jaar verder dacht, en naging hoe geheel anders het dán hier zou kunnen wezen; hoe leêg 't vertrek zou zijn, na die maanden zonder verdienste, en met dezelfde behoeften! — Zou zij 't eene stuk niet vóór, 't andere niet na in den woekerenden »lommerd" moeten brengen? — Is 't wonder dat de brave vrouw een traan wegpinkte, dien zij voor haren man zocht te verbergen! — O, een zwáard zal haar door de ziele gaan; eene wonde zal haar geslagen worden, zoo diep, dat de tijd, dat zelfs later ongedachte zegeningen die moeijelijk weêr kunnen heelen: want geen sterveling vergeet het ooit, wanneer hij eenmaal in wanhoop gezeten heeft op de puinhoopen van zijn met zorg en moeite opgetrokken gebouw van welvaart en geluk.

Zonder te spreken nam zij haar jongske bij de hand en legde hem bij de andere kleinen ter ruste. Toen ze zich met ZWART-JAN alleen wist, lag zij hem den arm op den schouder en keek hem met kalmte aan.

— Zeg, JAN! hoe is 't? — vroeg ze op eenen toon die tot vertrouwelijkheid stemde. — 't Is daar zeker niet te best afgeloopen?

— 'k Had 't vooruit wel kunnen zeggen — sprak hij, en eenige wrevel straalde door in zijne stem. — 'k Ken GROBESTEIN genoeg om te weten dat onze boodschap hem hinderen zou, en dat we niet veel wijzer terug zouden komen. Dát is er bij gewonnen, dat we ten minste weten dat er vóór Maart niets te verdienen is. En, ANNEKE! — voegde hij er mistroostig bij — hoe dat gaan moet in zoo'n duren tijd, God alleen weet het; maar 't bezwaart me als ik er aan denk, dat ik met zoo'n paar ferme handen, voor 't eerst in mijn leven, de heeren van de diakonie zal moeten aanspreken. En zal er voor ons en voor de heele Kolonie wel iets anders opzitten?

't Was hem aan te zien dat de toekomst hem benaauwde, méér dan hij zeggen wilde aan de vrouw die hij lief had. Of zij 't begreep en dien angst wilde verligten, door hem te toonen wat zij nog bezaten boven vélen, zullen wij niet beslissen; omdat zoo velen aarzelen zouden aan eene vrouw uit de volksklasse iets meer toe te kennen dan een goed hart — dat toch somwijlen ook nog wel een fijn gevoel opweegt;

maar dát is zeker, dat zij wegschreed van zijne zijde, het eenvoudige kabinet opensloot en eene spanen doos te voorschijn haalde, die vroeger tot berging van kinderspeelgoed scheen gediend te hebben.

Nu volgde er een tooneel dat wij onzen lezers niet onthouden mogen, al willen wij 't maar in breede en enkele trekken schetsen.

Zij opende de doos en eene verzameling van verschillende muntspeciën kwam voor den dag, van den blinkenden, geranden rijksdaalder af, tot de kleinste zilvergrosche toe. 't Was hare kas, of liever haar spaarpot, het penningske dat ze voor den winter had uitgezuinigd, zonder dat haar man er van wist. Hij zag met groote oogen even naar haar op, terwijl ze gebrekkig de som bij elkander telde. Zij was knapper in eenvoudig huishouden, dan in kunstig cijferen: 't eerste was ANNEKE aangeboren en 't laatste had ze nimmer geleerd. Zij kwam eindelijk tot het *facit* en telde om en bij de dertig daalders.

— 'k Had er zoo over gedacht, JAN! — sprak ze eindelijk, terwijl het zweet haar van inspanning op 't voorhoofd lag — 'k had tien daalders bestemd voor zoo'n duffel voor je als HANNES er verleden jaar een kocht. 't Zou je zoo knap gestaan hebben, en je buis wordt ook vrij kaal op de naden. Dan had ik wat aardappelen en spek willen inslaan, en daarmeê en met je weekgeld hadden we 't van den winter dan goed gehad. Wat dunkt je nu van dit geld, dat ik blij ben, dat we 't nog hebben?

Hoe ongelukkig ZWART-JAN zich gevoelde, 't verraste hem, en deed hem goed, toen hij zag dat de trouwe huismoeder nog zoo'n potje had voor den kwaden dag. Hij drukte haar een hartelijken kus op den mond, en 't was in zijne oogen te lezen dat de moeder van zijn zevental hem nog even dierbaar was als in de dagen toen hij ter sluiks over haar vrijde. Neen, hij had zich niet misrekend, toen hij meende dat ANNEKE eene goede partij voor hem was, al werd haar oude vader van den armen onderhouden.

— Van den duffel kan niet komen, ANT! — sprak hij — dien lust om me zoo mooi te zien als HANNES-buur, zal je uit moeten stellen, tot een ander jaar, als de schoorsteenen van de fabrijk weêr rooken. Nu kan, Goddank! dat spaarduitje nog

wat helpen in 't huishouên. Laat eens zien! — en hij telde op zijne vingers, terwijl 't vrouwtje met een stuk krijt op de tafel zat te manoeuvreren; en zoo ging 't rekenen voort, tot ze ten laatste begrepen, dat ze met de dertig daalders nog heel veel te kort zouden komen. Op 't einde kwam er geen ander besluit tot stand, dan om van 't geld te teren zoo lang 't kon, terwijl JAN inmiddels zou trachten, zoo lang 't open water bleef, nog wat aan de haven te verdienen.

Toch zeî ZWART-JAN nu, met een dankbaar gemoed, dat er nog wel in de Kolonie zouden wezen die 't vrij wat harder zouden hebben. En toen de wijzer van 't huisklokjen elf wees, legden beide zich ter ruste, met eene dankzegging op de lippen voor den zegen die nog boven velen hun deel was.

Wij hebben u bij een knap arbeider binnengeleid; wilt gij, waarde lezer! nu ook diens meester leeren kennen? — Gelief ons dan maar te volgen!

II.

In de hoofdstraat van E. staat een huis dat door zijne sierlijke bouwtrant en netheid dadelijk in het oog springt. Het breede bordes opgaande, las men op eene koperen plaat aan den deurpost den naam van GROBESTEIN. Wie de hand aan den zwaar vergulden leeuwenkop sloeg, kon er op rekenen, nog vijf minuten, nadat de schel was overgegaan, op den hardsteenen stoep te moeten wachten, eer de knecht goedvond hem toegang tot de antichambre of tot de vloermat te verleenen; naar gelang van den indruk van het voorkomen of de kleeding op den dienstbaren geest. Om de waarheid te zeggen, waar men ook binnentrad, in den gang, in het spreekvertrek, of in de huiskamer, alles was er pracht en weelde wat het oog ontmoette, maar daarentegen was alles er zoo koud, zoo onvriendelijk, dat men er bijna van huiverde, of ten minste zekere *malaise* gevoelde, die, zelfs door de meest vriendelijke ontvangst, niet geheel weggenomen kon worden. Om den totaal-indruk weder te geven, zij het genoeg, dat niets *huiselijks* dit huis kenmerkte. Geene vrolijke kinderstem of dartel kinderspel, niets van de gewone beweging die een huishouden kenmerkt en daar iets levendigs aan geeft, verbrak het eentoonig zwijgen, dat er heerschte. Eene kloosterachtige stilte en kilheid, gevolgen van het materialis-

mus in de ziel des rijken mans, had het vuur op 't huiselijke altaar in zijne woning gedoofd. Zijne kinderen waren uit het huis verwijderd. Nadat het zoontjen in de vaart gevallen en door ZWART-JAN gered was, had Mevrouw 't te moeijelijk gevonden om zelve de verzorgster harer kinderen te wezen, en voorname kostscholen hadden den tienjarigen zoon en het elfjarige dochtertjen opgenomen. Beiden man en vrouw hielden van schitteren; geen wonder dus dat zij sympathiseerden. De wereld noemde hen gelukkig, en beide meenden ook dat met elkander te zijn. Om volmaakt gelukkig te worden had de Heer GROBESTEIN, zoo hij dacht, niets anders te doen, dan maar te maken dat zijne fortuin nog grooter werd; het mogt gaan hoe 't wilde.

Het zou niemand verwonderd hebben, wanneer hij in dagen als die waarin de fabrijk moest beginnen stil te staan, mistroostigheid, gebogenheid des harten, een vochtigen vrouwenblik, een bewolkt mannelijk voorhoofd in dit huis had aangetroffen. De bron der inkomsten was nu immers verstopt, en, naar de gesprekken der wereld te oordeelen, was het geloof, zoo niet aan de goede trouw, dan toch aan de bekwaamheden van den Heer GROBESTEIN sterk gedaald. De vennooten hielden den Directeur voor de oorzaak van den achteruitgang der onderneming, en menig aandeelhouder was niet malsch in zijne beoordeeling van den man, die, zijns inziens, roekeloos met het aan zijn beleid vertrouwd kapitaal had omgesprongen. En toch, als ge toen de huishoudkamer — zoo weelderig gemeubeld — waart binnengetreden, hadt gij er de vrouw des huizes gezien, even opgeruimd, even zorgeloos, even coquet, even keurig gekleed als vroeger, met een *duodecimo* prachtbandje tusschen de vingers, en een hondjen op haren schoot, dat de zorg scheen te genieten welke de moeder aan hare kinderen onthield. Hadt gij van daar u begeven naar den *salon*, gij hadt er GROBESTEIN dan aangetroffen, keurig in het zwart gekleed, in eene *Voltaire* gedoken, met eene menigte boeken en schrifturen voor zich, terwijl hij met welgevallen in de vlammen staarde van den haard, die de kilheid van den guren October-avond voor hem en de gasten die hij wachtte, moest verminderen. De man die, zoo als de wereld zeide, de dagen van zijnen ondergang nabij was, zag er even zoo prettig en welvarend uit als in zijn besten tijd.

Lang bleef de fabrijkant niet alleen. De klok van 't raadhuis had naauwelijks zeven geslagen, waarop de echo eener prachtige pendule antwoord gaf, of de schel ging eenige malen over, en kort na elkander kwamen vier heeren den »geruïneerden" man opzoeken. De handdruk die gewisseld werd was te hartelijk, de begroeting was, even als de uitnoodiging om plaats te nemen, te welgemeend en te gul, en de gezigten der bezoekers stonden te vrolijk, om iemand te doen vermoeden dat zij met eenigerlei strenge bedoeling den gastheer moesten naderen.

Deze nam zelf de *honneurs* waar, dat hem goed afging, daar 't hem niet vreemd was Heeren-bezoeken te ontvangen, bij welke Mevrouw hare vereerde persone niet vertoonde. Weldra dampte het geurige Chinesche vocht in het fijne porcelein, was de kamer in een walm van Varinas en Havana's gehuld, en zaten de heeren op hun gemak rondom den helder vlammenden haard.

— Dat zal er spannen van den winter! — sprak een deftig, reeds bejaard heer, terwijl hij zich in de handen wreef en die aan de vlam koesterde — dat zal er spannen! Pas half October, en 't ijzelt dat het eene liefhebberij is om te zien. De Hemel is in alles met ons; tot de Natuur toe werkt ons plan in de hand om de dingen net te laten loopen zoo als we 't begeeren.

GROBESTEIN glimlachte als iemand wien eene twijfelachtige fortuin wordt toegeschreven.

— En toch noemt het publiek mij al heel ongelukkig, waarde VELDMAN! en — voegde hij er sarkastisch bij — men was zelfs zoo vriendelijk mij gisteren uit Amsterdam te schrijven: dat ik een geruïneerd man ben. 't Was eene condoleantie in *optima forma*.

— Hm! hm! — bromde de man die als VELDMAN aangesproken was — 't schijnt naar wensch toch maar als een loopend vuurtje rond te gaan. Nu, er zijn altijd gedienstige vrienden genoeg, die gaarne de ruïne van een groot man aan de vier hoeken der wereld uitbazuinen, maar, met dat al, die praatvaârs helpen ons goed vooruit. Ik vat wel uit welken hoek de wind waait. Daar heb je onze regter van OLDENHOVEN, die paste van morgen in de Sociëteit, met een extra lamentabel gezigt, dezelfde expressie op je toe.

— Anderen maken 't nog beter — sprak een derde; een lang, mager heer, met een grijnslach, terwijl hij de vingers in eene massief gouden snuifdoos liet glijden — vertel eens wat de jonge LAND gisteren avond op het concert zeide. Die verklaarde onzen vriend hier — en hij tikte den fabrijkant op den schouder — voor een geraffineerden — hoe zeî hij ook? — Maar dat is alles goed. Hoe zwarter de wereld 't inziet, hoe beter.

Een doodsbleek overtoog GROBESTEIN's anders reeds niet blozende wangen, en in woede opspringende, riep hij uit:

— Dat is te grof! O die vervloekte kwast met zijne twee onnoozele aandeelen, die hij van eene oude tante erfde, en hem niets kosten! Dat gaat te ver! En dat ik daar geen *revanche* van kan nemen!...

Het was hem aan te zien dat de woorden die hij hooren moest, hem in de ziel waren gedrongen. Er was zelfs iets jammerends in zijne stem; iets dat menschen die zijne omstandigheden minder kenden dan zij die hem nu omringden, deernis zou hebben ingeboezemd.

Dat meêwarig gevoel scheen echter bij den verteller vooral niet sterk te wezen; maar zijne zucht om een duel te verhoeden was des te grooter, want met nog meer nadruk dan vroeger, zeide hij, GROBESTEIN bij de hand vattende, eenigzins spotachtig:

— Tut, tut, vriend! trek je die wereldsche zaken zoo hard niet aan! Al zegt die malle jongen iets dat niet heel vleijend voor je is, en al baauwt een half honderd domkoppen hem na, 't raakt je kouê kleêren niet. Hij zal er voor voelen in zijne beurs, en gij hebt dat alles vooruit kunnen berekenen. — Wie kaatst die moet den bal verwachten. — 't Kon ook niet anders; gij moest in dit geval de poes zijn die de kastanjes uit het vuur haalt. 't Was te begrijpen dat, waar de een je voor een *dupe* van hoogdravende plannen of mislukte speculaties hield, de ander je kon aanzien voor iemand die tien jaar lang van andermans geld mooi weêr speelde en op 't eind den boêl in 't honderd stuurde. Maar dat moet je niet hinderen, integendeel, zet er eene hooge borst tegen in, je zijt....

— Ik ben — viel GROBESTEIN hem wrevelig in de rede — het mikpunt, waar ieder een giftigen pijl van laster of haat

op afschiet. In waarheid, gij drukt u zeer juist uit, HAMMING! ik ben de kat die de kastanjes uit het vuur haalt; ik sta op de gevaarlijkste plaats, en gij Heeren houdt u schuil tot ge het veilig genoeg acht om mijne zijde te kiezen: mijne positie is ver van benijdenswaard. Dat men mij uitlachte of beklaagde, ware te dragen, maar die qualificatie van LAND! — Doch 't is zoo als gij te regt aanmerkt, ik had ook dit vooruit moeten berekenen. Intusschen zult ge mij genoegen doen, met alles in het werk te stellen, dat de zaak spoedig tot een einde komt.

— Ik had u minder gevoelig gedacht! — zeide een van het viertal, die tot dusverre gezwegen had, — ik had gemeend dat ge aan die verwenschte publieke opinie u nimmer gestoord zoudt hebben. Geloof me, zoo als de zaken staan, gaat alles *à merveille*, en hebt ge niemand te ontzien. HAMMING kan dat met de stukken bewijzen, en als regtsgeleerde zeg *ik* u, dat de finale *décharge*, die ge krijgt, volkomen is. De boeken zijn in orde, de kas is voorhanden; 't eenige is schijnbaar, dat ge de fabrijk hebt ingerigt op een te grooten kostbaren voet, wat langzaam zijt geweest in 't uitvoeren van orders, en wat onberaden in speculatiën. Meer of anders dan dat kan u niemand bewijzen, en is er deze of gene die 't u te erg maakt, dan kunt gij hem eenigen tijd voor uw pleizier laten brommen. Maar boven alles geduld, mijn waarde! Begrijp goed dat we eene komedie vertoonen, waarvan ál de bedrijven moeten worden afgespeeld; wij zijn pas aan 't tweede en moeten niet halfweg blijven steken; spelen wij 't goed af, dan komt de voldoening achteraan, en gij zijt toch te wijs om door onhandigheid of overhaasting den uitslag te doen mislukken. 't Zal nog veel beleid en moeite kosten, eer we al de aandeelen voor een prijsje binnen hebben, maar alles is in ons voordeel; de winter, de schaarschte van geld, het miskrediet, kortom alles.

GROBESTEIN kreeg door deze toespraak van den advocaat VAN SCHELLE zijne bedaardheid terug, en als of hij toonen wilde te begrijpen dat hij van heden af minder belang had bij een goeden naam, dan bij den uitslag der financiële operatie die hij met de vrienden beoogde, vroeg hij:

— En hoe gaat het nu met de aandeelen, HAMMING?

— *A merveille*, beste! — sprak de bankier op luchtigen

toon, terwijl hij een der op tafel liggende registers opensloeg. — 't Is nu pas acht dagen dat de fabrijk stilstaat en men loopt reeds met de actiën te koop. A. heeft zijne tien stuks voor vijftig percent aangeboden, en mijn agent heeft ze gepakt, en zij liggen reeds in mijne brandkast. Even zoo die van D. en M. Mijne agenten krijgen er dagelijks en zijn altijd werkzaam. Het miskrediet vermeerderen is al wat wij te doen, en stilzwijgendheid en geduld is al wat wij noodig hebben. We zullen de meeste aandeelen voor nog veel minder inpalmen; 't kan de lucratiefste affaire worden daar ik ooit deel aan gehad heb. Hoort men later dat *wij* aandeelen hebben, dan hebben wij gekocht omdat *wij* in uw beheer en beleid volkomen vertrouwen stelden. Dat sluit alle lasteraars den mond. Maar alles moet zijn tijd hebben. De winter zal wel omgaan eer we alles meester zijn. En dan, om met de quasi verloopen fabrijk nog eens eene proef te nemen, laten we ons noodzaken door 't werkvolk. Een klein opstandje zal dan geen kwaad doen. Om met eere weêr aan den gang te komen, offeren wij ons dan op voor de arme menschen en de algemeene rust.

GROBESTEIN antwoordde niet terstond, en ook de overigen vonden zoo dadelijk geene woorden van goedkeuring voor den man die hunne plannen zoo naakt en open voor hen blootlegde. Zij wisten zeer goed hoe schuldig zij waren, maar 't hinderde hen toch het geheel tafereel hunner handelingen ontrold te zien. De indruk echter duurde bij de overigen niet zoo lang als bij den fabrijkant, hoewel hij de eerste was die sprak.

— Ja, de kogel is door de kerk, en, zoo als gij zegt, HAMMING! 't spel moet nu uitgespeeld. Ik heb *a* gezegd en dien *b* te zeggen; de zaak ligt er toe en wat gedaan is, daar aan is niet te veranderen. Iets stuit en kwelt mij echter. 't Zal hen die de aandeelen voor de helft of een vierde van de waarde verkoopen niet met al hinderen; voor hen zijn ze druppels aan den emmer. Maar hebt ge ooit ernstig over »de Kolonie" gedacht?

— Of ik er over gedacht heb! — viel de bankier dadelijk in — wel daar is juist de heele berekening op gebaseerd; zij zijn 't die ons weêr op gang moeten helpen, en daarom vond ik uw plan, om hen dezen winter niet geheel zonder verdienste

te laten, zoo allerdolst. Daar zit de knoop. — Hoe kwader de winter voor hen is hoe beter; dat zal op 't laatst de poppen aan het dansen helpen. Het armbestuur zal die driehonderd mannen, vrouwen en kinderen, met gezonde ledematen en gezonde magen, niet zoo maar aanslaan, en de diakoniën zullen 't er ook niet op hebben. Pas gij in Gods naam op, dat ge nu niet toegeeft aan philanthropie. Ik weet, gij hébt eene ambassade aan huis gehad; maar hoe barder, hoe beter, en — niets geven. Als ze later weêr aan 't werk zijn, kunnen we hun dat zoo wat vergoeden. Zij moeten eerst in het harnas worden gejaagd, dat ze ons *dwingen*, begrijpt ge?.... Raken er een paar achter de tralies, dan helpt onze advocaat hen er weer uit. Houd gij u maar goed; geef niets toe, en wacht liever geene ambassades meer af! Zóó komt de zaak op hare beenen teregt. *L'honneur est sauvé;* en wij krijgen op 't laatst eene burgerkroon omdat wij eene verloopen zaak weêr opvatten enkel om 't werkvolk.

De bankier scheen met zich-zelven zoo ingenomen, dat hij, eindigende met spreken, zegevierend rondzag, als of hij uit elken hoek der zaal toejuiching verwachtte. GROBESTEIN was niet op zijn gemak. Hij mogt wezen wie hij wilde, hij was toch niet geheel zonder gevoel, en de eenige die in aanraking kwam met de werklieden, en hunne behoeften en belangen waren hem niet onbekend. Peinzende had hij HAMMING aangehoord, en toen deze zoo koel sprak over de menschen die zij zedelijkerwijze zich verpligt moesten achten te beschermen, en die ze voorbedachtelijk aan ellende en wanhoop ter prooi gaven, om zich te verrijken; menschen, die in het oneerlijke spel, dat er gespeeld werd, eene rol hadden te vervullen, die veelligt met schande voor hen zou eindigen, gelijk zij met broodsgebrek aanving — toen was 't hem als wierd hij verwijtend aangestaard door honderde verbleekte en vermagerde bekende gestalten, die, te krachteloos bijna om staande te blijven, toch zich inspanden om hem te dreigen met gebalde vuist. Veelligt had hij toegegeven aan dat wrekende spel zijner verbeelding, had niet zijn verstand het gevoel beheerscht, en hem doen inzien dat hij zich belagchelijk zou maken tegenover zijne medestanders, als hij een woord sprak dat getuigde van 't geen er in hem omging. Toch kon hij met HAMMING niet geheel instemmen, en al wist hij het gebouw

half opgetrokken, toch zocht hij een steen aan de voegen te ontwringen, als of hij lust had om het in elkander te zien vallen.

— *L'honneur est sauvé* — zeidet gij — sprak hij op doffen toon — ik zie dat zoo niet in. Ik vrees min of meer, èn voor de uwe èn voor de mijne. Ik moet nog eens op iets terugkomen, dat mij niet helder wil worden. Gesteld, alles loopt goed af: de aandeelen worden de onze; het volk wordt dood-arm, en dwingt ons om weêr te werken — welnu, als 't dan blijkt dat niemand anders dan wij de bezitters der actiën zijn, en als men na twee of drie jaren dan verneemt dat alles nu goed gaat, en de fabrijk nog meer winst geeft dan in vorige jaren; gelooft gij dan dat men dit voor een zegen Gods over ons hoofd uitgestort zal houden, of dat men 't beschouwen zal als de vrucht eener schurkerij in onze hersenen uitgebroeid?

— Gij haalt om niets u muizenissen in het hoofd, GROBESTEIN! — sprak de bankier eenigzins wrevelig en uit de hoogte — reeds meermalen zeide ik het u, dat en waardoor 't jaren kon duren, eer men weet hoe veel aandeelen gij of ik hebben. Maar al wierd dat dadelijk bekend, die ze bezaten hebben immers zelven u gedwongen om 't werken te staken: zijzelven hebben de zaak in miskrediet gebragt, en uit eigen, vrijen wil zich van hunne aandeelen ontdaan. Die waren immers voor u en voor mij te koop, zoo goed als voor een ander, en dat wij ze kochten, bewijst, zoo als ik zeide, dat, zoo anderen uw beheer en beleid mistrouwden, wij daar volstrekt niet aan getwijfeld hebben. Neen, wie er verliezen lijden, wij niet: onze zaken staan goed en de eer is gered.

— Altijd behalve de mijne — hernam GROBESTEIN, die behoefte scheen te hebben om zijn wrevel te luchten, al wist hij dat nimmer een toeleg of plan met meer voorzigtigheid en geslepenheid was ontworpen, of reeds in den aanvang met beteren uitslag was bekroond — altijd behalve de mijne: de een haalt de schouders over mij op, en de ander noemt mij met verachting. Ik ben en blijf de *dupe*. En als gij later de handen weder met mij ineen slaat, zelfs dán is mijne positie niet vereerend; want men zal dan veronderstellen dat gij 't doet om mij het hoofd boven water te houden. Nog eens, vriend! gij hadt regt, mij de kat te noemen die de kastanjes

uit het vuur haalt, maar de kat brandt zich de pooten zoodanig, dat het likteeken er van nooit vergroeijen zal.

HAMMING wilde antwoorden; doch de advocaat was voor. Zich tot GROBESTEIN voorover buigende, als of hij vreesde, dat de anderen hem zouden hooren, zeide hij:

— Als gij van katten spreekt, noem er dan twee, en erken dat ik het meest gevaar loop. Of ben ik een minder handelend personaadje omdat ik eerst in het laatste bedrijf kom? Ik moet tot dat bedrijf alles voorbereiden, en als de *omnis homo* in de achterbuurt de arbeiders tot opstand brengen en daarna hun verdediger zijn. Gij zijt finaal gedéchargeerd; maar ik moet eene *révolte* bewerken, door de wet bedreigd, en dat alles, even als gij, méér voor anderer belangen dan voor de mijne. Ik heb bij dat grooter gevaar niets anders op u voor dan het vooruitzigt op een mooi pleidooi en een beetje populariteit, en....

— Op eenen valschen eed — viel GROBESTEIN lagchend in. — nu ik erken 't, gij staat op de gevaarlijkste plaats en ik moet de vlag voor u te strijken. — Wat zijn wij toch doodeerlijke, fatsoenlijke menschen! — voegde hij er sarkastisch bij.

— Gij hebt dat zoo gewild — sprak VAN SCHELLE, toen hij zag dat HAMMINGS voorhoofd zich fronste en ook de anderen den fabrijkant met onwil aanzagen. — Ja, gij hebt dat zoo gewild, GROBESTEIN! — herhaalde hij — indien gij 't plan niet geheel hebt uitgewerkt, toch hebt gij 't eerst de gedachte er aan opgewekt. Gij zijt begonnen met te klagen dat de winsten onder zoo velen wierden verdeeld, en hebt den wensch geuit dat het getal der houders van aandeelen kleiner mogt wezen. Dat te bewerken vondt gij niet mogelijk, maar onze HAMMING wel: zijne ervaring is uwen wensch te gemoet gekomen, en wat daar 't gevolg van zij, het begin is van u. Den toestand waarin wij ons nu bevinden, hebben wij aan u te danken of te wijten; *uw* vernuft heeft het onze gespitst: uw gelddorst — hij zag GROBESTEIN scherp in de oogen — heeft ons dorstig gemaakt; *uw* woord heeft bij HAMMING een licht doen opgaan, dat ons bekoorde, en toen wij *in* u drongen, buiten wien er niets was te doen, en bevonden dat de bekoring bij u sterk genoeg was om iets op te offeren van 't geen de wereld strikte eerlijkheid noemt —

eerst toen hebben wij kunnen spreken, en gij hebt geluisterd, en toegestemd, en getoond dat wij uwe wenschen goed begrepen hadden, en dat er niets in het plan lag of het had vroeger gelegen in uwe bedoeling. Toch hebben wij u gezegd dat op u 't oordeel der wereld met ál zijn gewigt kon nederkomen; maar toen hebt gij met ons begrepen dat, in deze zaak, verdrieten en schaden aan eer en naam slechts tijdelijk zijn, en ver overtroffen worden door duurzame voordeelen; zoodat het wijsheid was de eersten te verduren, om 't genot der laatsten. Wat hebt gij ons dan te verwijten? Dat gij de karakterrol in het drama speelt? Zij lag in uw emploi; en nu gij haar hebt aangevangen, kunnen en zullen wij niet dulden dat gij terugtreedt. — GROBESTEIN! — en dit is mijn laatste woord — er zij geen strijd tusschen ons! In de eenstemmigheid rust de magt en 't wèlgelukken; in de oneenigheid, daarentegen, teleurstelling met schande, en zeker met schade. Wees dus weder die gij waart! Zet de fijngevoeligheid ter zijde, werp de muizenissen uit, en speel het stuk af! Het einde alleen *kan*, maar *zal* dan ook het werk kroonen.

De advocaat had zoo zeer in aller geest gesproken, dat niemand noodig vond er nog iets bij te voegen. De indruk dien zijne taal op GROBESTEIN maakte, was duidelijk merkbaar. Hij had zich hooren waardeeren voor 't verledene en 't aanstaande, en wist nu in de handen van die mannen te zijn. De angel in zijn binnenste drong nog dieper in, toen hij aan zich-zelven bekende: dat VAN SCHELLE waarheid sprak. Hij was, door misdadige begeerten verleid, de verleider der anderen geworden. Zij hadden hem verstaan en doorgrond, en de zucht om zich te verrijken, zonder de middelen te ontzien, had ook hen vermeesterd, en met hem gemaakt wat zij nu waren.

Geen wonder, dat het hem aangenaam was toen hij zijne gasten de hand ten afscheid gaf en ze uitliet. Bij zijn half gestorven vuur zat hij daarna nog een geruimen tijd met een strakken blik in den gloed te staren, half liggend half zittend in zijn gemakkelijken stoel.

III.

Wij willen nog even bij dien rijken man vertoeven: als wij zijn verledene nog eens overzien, zal ons misschien duidelijker worden wat tot nog toe eenigzins duister bleef; slechts een oogenblik zullen wij daartoe behoeven,

't Was nu twaalf jaren geleden dat GROBESTEIN, vijf-en-twintig jaren oud, voor 't eerst het kleine E. had bezocht. Hij was er gekomen met aanbevelingsbrieven van voorname huizen. Zijn plan was: eenen ijzerhandel op groote schaal te beginnen, waartoe een kapitaal uit de nalatenschap zijner ouders hem in staat stelde. Hij was een veelzijdig begaafd mensch, met eene vlugge hand en een helder hoofd, die, na eenige jaren op een kantoor te zijn geweest, een geruimen tijd in de beste ijzerfabrijken van het buitenland had doorgebragt, om er zich de kennis van het vak, zoo wel als die van den algemeenen handel, welke hij reeds bezat, eigen te maken. Om zelf eene gieterij, zoo kolossaal als hij die wenschte, daar te stellen, ontbrak hem het noodige kapitaal: wat hij bezat stelde hem in staat om handelaar, niet om fabrijkant te zijn, en hij moest het aan den tijd overlaten, of misschien sommige kapitalisten genoegzaam vertrouwen in zijne kennis en eerlijkheid zouden stellen, om eene vennootschap te vormen en hem aan het hoofd eener zulke nijverheids-onderneming te plaatsen. Door zijn huwelijk met eene dochter van een der gegoedste familiën der plaats, kwam hij met vele anderen in naauwer betrekking, en nu begon hij weldra plannen te ontwikkelen, die, 't geen niet altijd gebeurt, dadelijk bijval vonden, en na korten tijd het door hem gewenschte gevolg hadden, dat er eene vennootschap ontstond zoo aanzienlijk als hij die wenschte, en daaruit eene kolossale gieterij, van welke hij Directeur was, en ieder voor zich-zelven, en geheel de stad groote winsten en voordeelen verwachtte.

En inderdaad men had zich niet misrekend. Naauwelijks twee jaren bestonden de uitgestrekte fabrijkgebouwen met hunne kolossale ovens en werktuigen, of reeds had de zaak niet slechts eene algemeene bekendheid verkregen, maar de inrigting, de wijze van werken en de afgeleverde voorwerpen werden algemeen geroemd, en wat de fabrijk te E. verliet was zoo gezocht, dat reeds toen de aandeelhouders boven den

jaarlijkschen interest een niet onaardig dividend ontvingen. Zoo ging het jaar op jaar. GROBESTEIN werd als op de handen gedragen, en geen wonder, want hij had doode kapitalen levend gemaakt, aan ledige handen arbeid gegeven, en eene fabrijk gesticht die de oude welvaart van velen vermeerderde, en vele anderen tot welvaart bragt. Er was dan ook niemand die hem de pracht en weelde, waaraan hij toegaf, ten kwade duidde; integendeel, men achtte dit eene billijke vergoeding voor zijne kennis en beleid. Maar die smaak en zucht voor weelde en pracht, die beide hem en zijne jonge gade vervulden, werkten verderfelijk op zijne beginselen. Zij dreven zijne uitgaven hooger op dan zijne inkomsten veroorloofden, en nog altijd deed elke vervulde wensch, elk gesmaakt genot nieuwe wenschen en 't verlangen naar nog meer genot in beiden ontstaan: zij wilden alles bezitten, en allen, ook de rijksten, overschitteren. Hij begreep echter dat dit, zoo al te doen, dan toch niet vol te houden was, en de hoogmoed, die bron van zoo velerlei kwaad, gaf hem de gedachte in: »Waarom bezit *ik* de fabrijk met zoo velen? Hare winsten zijn 't werk van *mij* alléén!" — En toen dacht hij na hoe veel meer hem toe zou vloeijen, als hij niet zijne zaken had aangevangen met behulp van anderen, die nu niets uitvoerden; te zamen 't grootste gedeelte der winsten trokken; en rijker en rijker werden alleen door hun vertrouwen in hem, en door dat hij dit vertrouwen niet beschaamde. »Als ik eens die vennootschap kon oplossen in mij-zelven!" — dacht hij. — »Als ik eens alle de aandeelen kon opkoopen! Maar zij zijn te gewild, en komen er door sterfgeval te koop: de een biedt er al meer voor dan de ander; er is geen aankomen aan: de zaak geeft te goede dividenden; de bloei der fabrijk is te groot." — En toen kwam de geldduivel, en fluisterde hem eene gedachte in, die hij wel verre van zich stiet; maar de satan liet niet af, en fluisterde nog eens, en nog eens, en zoo dikwerf, tot hij ten laatste geene andere stemmen meer hoorde. De deugd is veelal 't zwakst tegenover de geldzucht, omdat deze nimmer sterft, wijl ze nimmer voldaan is, en niet alleen wijst op het heden, maar op de toekomst, van het oogenblik af dat zij zich meester maakt van den mensch, tot dat waarin die ongelukkige het hoofd moet nederleggen om te sterven, en berouw te hebben over een verkwist leven, als het te laat is.

GROBESTEIN's betere beginselen ten minste konden den strijd in zijn binnenste niet lang volhouden; zij verdoofden één voor één, en slechts nu en dan flikkerden zij even op, zoo als wij 't zagen bij zijne gedachte aan het lot der arbeiders, en aan zijn geschandvlekten naam.

Een enkel woord van hem was genoeg geweest om hem te doen worden dien hij nu wás geworden. Eens, verhit door den wijn, opgewonden door den lof die hem was toegezwaaid, had hij een duizendste deel zijner gedachten aan den bankier HAMMING, die met hem alléén was, geopenbaard. Hij had een tipje van den sluijer over 't binnenste zijner ziel voor dezen opgeheven, en de scherpzinnige geldwolf, veel listiger, veel geslepener dan hij, had dien spoedig geheel weggerukt, en in het nu blootliggend begeerig hart van GROBESTEIN hetzelfde gelezen, dat er geschreven stond op den bodem van het begeerig hart in zijn eigen borst. Toen had hij hem voorgesteld wat reeds lang tusschen VAN SCHELLE, VELDMANN, hemzelven en nog eenen vierden was besproken, doch alleen uitvoerbaar was met den Directeur; dien zij te eerlijk hadden geloofd, om hem tot hunne inzigten over te halen. En van die ure af dagteekende de achteruitgang der vroeger zoo winstgevende zaak. Machines werden aangekocht die later bleken onbruikbaar of tot niets nuttig te zijn; gebouwen werden opgetrokken, die ledig bleven staan; overbodige bedienden aangesteld en ruim gesalariëerd; alle uitgaven werden nutteloos verhoogd en bestellingen afgewezen, waardoor 't werk en de inkomsten verminderden: dat duurde geene twee jaren of de zaak was geschokt in haar crediet. Een aantal vennooten riepen om een anderen Directeur, maar volgens de statuten kon GROBESTEIN niet dan met eenparige stemmen van zijne betrekking worden ontzet, en altijd waren er die weigerden tot dien stap te komen: dat waren zijne medestanders. Maar bij meerderheid van stemmen kon men 't werken doen staken, en wat schoot den bedrogenen anders over dan tot dien maatregel te komen, en eene commissie van onderzoek te benoemen. Doch bij dien maatregel hadden de medestanders van den Directeur zich 't meest doen gelden, om vertrouwen in te boezemen, en ook dát was gelukt. Zij allen en zij alleen werden tot leden der commissie benoemd, en nu was het oogmerk volkomen bereikt. Het gerucht werd meer en meer

algemeen, dat de zaak hopeloos was; dat er geene dertig procent teregt zou komen, en de eene vennoot na de andere zocht zich van zijne aandeelen te ontdoen, en achtte zich gelukkig als hij er vijftig procent voor maakte.

Het ideaal van het vijftal was dus bijkans verwezenlijkt; de aandeelen werden voor hunne rekening opgekocht, en wat er gebeuren moet is ons reeds gebleken. De bedoeling van GROBESTEIN werd zeker maar ten halve bereikt; want hij wenschte de eenige eigenaar van ál de aandeelen te zijn, en hij kon er maar een derde gedeelte van bezitten: zoo veel had hij toch bedongen voor zich. Maar toch met dat derde zal hij een geheel ander man zijn: zijne inkomsten, als de fabrijk weêr werkt, zullen zijne uitgaven ver overtreffen; hij zal dan nog meer kunnen uitgeven, nog meer kunnen schitteren, en bovendien nog meer de man zijn van geld: die groote beweegkracht van het raderwerk van onzen tijd.

Of dat vooruitzigt hem gelukkig maakt; of 't hem alles voor de toekomst doet hopen? — Gij gelooft het niet, waarde lezer! wanneer gij eerbied hebt voor uws vaders eerlijken naam, en prijs stelt op den vrede van uw geweten, en in de publieke opinie nog iets méér ziet dan de grillige uiting van 't gevoelen eener onbeschaafde menigte. Neen, gij vindt het niet vreemd dat GROBESTEIN's gelaat betrok na het afscheid van zulke vrienden, en dat hij in zijnen leunstoel nederviel en in diepe gedachten verzonk, terwijl zijn blik in de half uitgedoofde vlam van den haard staarde, als of zijn verleden en zijne toekomst daar te lezen waren in vlammend schrift. Het verwondert u niet dat zijn voorhoofd bewolkt is, en dikwerf een akelige glimlach zijne lippen plooit, als spotte hij met zijn eigen leed. Gij zult welligt zelfs eenige deernis gevoelen, als gij een traan ziet opwellen in zijn donker oog, en waar gij regt zoudt hebben hem te verachten, zal het mededoogen u hem doen beklagen, omdat gij beseft welk een zwaar kruis 't moet zijn als men weet zijne eer verloren te hebben en niet eerlijk te zijn.

GROBESTEIN kan 't eindelijk in die eenzaamheid niet langer uithouden; hij kan niet langer alleen zijn met zijne donkere gedachten; hij wil zich het verleden niet langer herinneren, om 't te vergelijken met dat heden vol bitterheid, al wordt het verhelderd door die toekomst welke hem tegenschittert.

Hij wil zich opwinden, zich bedwelmen door bespiegelingen over die toekomst, en zoekt zijn huisvertrek op en zijne gade, die met hem sympathiseert; die zoo gaarne met hem droomt van den luister van aanstaande tijden; die de wolk van zijn voorhoofd wegkust en hem moed inblaast tot zijnen strijd, als ware zij eene troostende echtgenoote, den man tot hulpe in dagen van tegenspoed, en niet diegene die met elk woord hem sterkt in de misdaad, door hem te wijzen op hare gouden vrucht, al kost hem die zijne eer! Zoo is de sympathie der schuld; der onedele driften; der lage begeerlijkheden van het menschelijk hart!

Als wij het gesprek tusschen die beiden konden bijwonen, wij zouden dan dat voorhoofd zien opklaren, die donkere oogen zien schitteren, en geheel op dat gelaat den levenslust zien wederkeeren; wij zouden dan Mevrouw GROBESTEIN hooren spreken van nog nooit bezeten, maar vurig begeerde zaken van weelde; van een prachtig buitengoed, van eene brillante équipage, van eene rijke liverei. Wij zouden dan bespeuren dat hier aan alles werd gedacht, behalve aan berouw of bewustzijn van schuld. En wij zouden dan den invloed der vrouw zien; maar van welk eene?... en toch niet de meest buitengewone. De vrouw vermag veel; zelfs als zij dwalende alle krachten inspant om het gevoel van eer bij den man te verdooven. Als de zucht naar weelde, gemak en genot heerscht in haar binnenste, dan is hij daar sterker dan in het gemoed van den man, omdat de zucht tot schitteren der vrouwe in elken stand als aangeboren is, en in hooge kringen, door opvoeding en gewoonte, ten laatste als een deel van haar zieleleven uitmaakt. Ontneem zulk eener vrouwe de bewustheid van hare eer en goeden naam, maar laat voor het oog der wereld haar de pracht behouden die haar omringt, en den invloed dien zij uitoefent: haar leed zal dan bij uren, op zijn hoogst bij dagen tellen. Maar ontneem haar die weelde, dien invloed, hare omgeving, en de gelegenheid om te schitteren: al weet zij door dat verlies hare eer beveiligd en haren goeden naam gered — gij zult toch de levensader hebben aangetast en haar zien kwijnen, veelligt tot stervens toe.

Er is een groot verschil tusschen dien meester en dien arbeider, niet waar? Beiden zochten troost bij de gade, die zij zich eenmaal kozen tot de hunne, en beiden vonden dien:

ieder zoo als hij dien behoefde. 't Contrast moge scherp zijn, des niet te min vertoont het de waarheid. Wie 't gegund ware het binnenste van hutten en paleizen te zien, hij zou welligt donkerder tafereelen achter eenige hooge gevels op de trotsche pleinen, dan onder de lage daken in de sombere achterbuurten aanschouwen. Keeren wij daar nog eens terug, om te zien hoe moeder ANNEKE zich houdt onder 't gemis van *hare* pracht en *hare entourage!*

IV.

't Is in het midden van Februarij, dus ruim vier maanden na de sluiting der fabrijk. Nog heerscht de winter, al heeft hij reeds lang zijn scepter gevoerd. 't Sneeuwkleed dekt de aarde; eene felle vorst houdt de stroomen gestold; een scherpsnijdende wind fluit door de ledige straten, en ieder die niet noodwendig door zijne bezigheden daar buiten gehouden wordt, zoekt zijn vriendelijk te huis op. Wij willen een voetganger volgen die den weg naar de achterbuurt inslaat. Het flaauwe licht van eene straatlantaarn geeft ons gelegenheid hem in 't gelaat te zien, en wij herkennen ZWART-JAN. 't Is nog dezelfde stevige, krachtige gestalte; zijn oog is echter wat minder helder, en er is een trek om zijn mond die van innerlijk verdriet, of van wrevel en mismoedigheid spreekt. 't Is hem aan te zien dat de duffel ontbreekt, want zijn hier en daar gelapt buis schijnt hem maar slecht tegen de felle koude te beschutten; zijne handen zijn diep in de wijde broekzakken verborgen; en zijne klompen veroorzaken een onaangenaam en hol geluid op de bevrozene straten. Hij is ook niet half zoo vriendelijk als vroeger: wanneer een bekende hem ontmoet, hoewel 't eene zeldzaamheid is, en hij dus zijn groet niet dikwijls behoeft te herhalen, brengt hij de hand niet aan zijne pet, en zegt ook niet: »goeden avond!" Dat zou vroeger niet gebeurd zijn; hij wist in vorige dagen best de verhouding te onderscheiden, die daar is tusschen meerderen en minderen. Om de waarheid te zeggen: in den laatsten tijd heeft hij in stilte wel eens voet gegeven aan communistische begrippen, al begrijpt hij daar niets van, en al heeft nog geen sterveling hem daar ooit van gesproken. Hij zou verlegen staan, als hij de vraag moest beantwoorden: wat eigenlijk

communisme of een communist is; maar schier elk arm mensch is er rijp voor, of groeit er voor op. Als de aangeboren begeerte in hem geprikkeld wordt door nijpenden honger en slecht verzorgde behoefte, dan komt de vraag in hem boven: waarom de rijke zoo veel overtolligs bezit en de arme zoo veel noodigs ontbeert? — En als die vraag eenmaal is opgekomen, keert zij dikwijls terug, en dan is 't een wonder als hij van lieverlede niet een communist wordt; namelijk: iemand die 't goed van anderen begeert, en om zijne eigen soberheid elk benijdt en met wangunst aanziet. En wij weten hoe wangunst en nijd de oorzaken zijn van vele zonden! Zelfs den opgevoeden en onderwezen mensch doen zij in armoede zoo ligt vergeten wat hem in zijne jeugd is ingeprent of geleerd. De nijd is een kanker der zielen. Hij knaagt aan het inwendige van den mensch, tot elke goede kiem is weggenomen, en onbelemmerde speelruimte gegeven is aan de booze neigingen. Hij ontneemt hem alle edele beginselen en maakt hem weêrloos tegen de kwade. Ook ZWART-JAN was niet alleen naar 't ligchaam, maar ook naar de ziel verarmd, en de spranken van het betere, die nog in zijn binnenste gloorden, moesten wel, misschien voor immer, zijn uitgedoofd door 't geen hem dezen avond wedervoer.

Het zal u niet vreemd voorkomen, waarde lezer! wanneer ik zeg dat hij elken dag armer was geworden. Gij weet hoe weinig hij bezat op den avond van dien voor de Kolonie zoo noodlottigen Zaturdag. Wij hebben hem toen hooren rekenen en zijne plannen voor de toekomst vernomen. Die dertig daalders waren spoedig opgeteerd; met den arbeid aan de haven woû 't niet vlotten, omdat hij er vreemd was en ieder zijne vaste werklieden had; maar vooral omdat de vorst reeds vroeg in November inviel, en bijna zonder tusschenpoozen aanhield, zoodat alle wateren bijkans van toen af digt lagen. Of hij al moeite deed om anderen arbeid te vinden, 't ging hem als zijne makkers: hij beproefde 't maar zonder vrucht. Spoedig was hij even zoo arm als de anderen; de kinderen bleven van de school te huis; in de dringendste behoeften des ligchaams zelfs kon niet meer worden voorzien; wat wonder, dat aan die des geestes ten laatste in 't geheel niet meer gedacht werd. ANNEKE had vlijtig naar een werkhuis omgezien, doch daar zij zich vroeger hiermede niet onledig gehouden

had, viel 't moeijelijk bij iemand aan den gang te komen. Dikwerf had ZWART-JAN getracht GROBESTEIN te spreken, om eene tijdelijke hulp van hem te vragen, die met het voorjaar misschien weêr kon worden ingewonnen; maar de raad van HAMMING had bij dezen vruchten gedragen en noch ambassaden noch partikuliere bezoekers werden meer afgewacht. Negen hongerige magen moesten evenwel dagelijks worden gevuld, en als gij nu de voorheen met huisraad aardig bezette, kleine woning binnentreedt, zal 't u duidelijk worden waar het noodige daartoe gekregen is. Eerst waren de nietigheden van de weelde der armoede gesprongen. JAN's zilveren zakhorologie en Zondagsche kleederen, en ANNEKE's oorbellen, al was 't maar dun goud, gingen 't eerst achter de schuine deur der leenbank. Daarna waren meer noodige voorwerpen verdwenen, en de ruimte in het huisvertrek werd al grooter en grooter: een eiken kabinet, dat toch niet meer dienstig was, nu men goed noch geld meer had om te bewaren; een pluimen bed, daar men op stroo even zacht zou liggen als de kinderen maar eten hadden; het vrolijk tikkende *„Schwarswaldertje"* aan den wand, omdat JAN nu toch niet meer op het uur behoefde te passen, dat hem vroeger naar zijn werk riep — en zoo het eene na het andere, dat eerst de bakker en de kruidenier, doch ten laatsten de bakker alleen voor spotprijzen in hun bezit kregen. ZWART-JAN was de type van de Kolonie; zoo als 't bij hem ging ging 't bij allen, en de kleinhandelaars deden goede zaken, al werden er waren en levensmiddelen minder omgezet dan vroeger. Het woord: „van wien niet heeft zal genomen worden", zou men bijna kunnen toepassen waar de woeker werkzaam is, die 't meest en altijd de armoede drukt en verzwaart. Indien de Heere straft naar 't gewigt van schuld, dan zal er voor hen die zich voeden en verrijken ten koste van het zweet en de zielesmart der armen, wel geen vrede zijn, hier noch hier namaals: want er is geene zonde zoo zwart als deze, en geene schuld die zoo zware straf, zoo bittere en langdurige boete verdient.

Zoo was ZWART-JAN genaderd aan den rand van een afgrond, te dieper, omdat met elk stuk van zijn wereldsch goed een deel zijner deugd en brave beginselen was weggevallen.

Men heeft van den Schrijver eens gezegd, dat hij, het volk

en het volksleven schetsende, te veel idealiseerde; aan de massa deugden toeschreef die ze niet bezit; en de waarheid opofferde, om de lichtzijde van het karakter der menigte te doen uitkomen. Wij achten 't hier de plaats om ons tegen die aantijging te verdedigen, al zij 't maar met een enkel woord. Wie met aandacht het volk nagaat; wie zich in hunne woningen begeeft, met den vasten wil en de kracht om zich in hunnen toestand te verplaatsen, en hun standpunt voor eene wijle tot het zijne te maken, dien zal 't duidelijk worden: dat bij de meesten een goede geest heerscht, van godsdienstzin, van eerbied voor overheid en meerderen; ja, somtijds ook van zucht tot ontwikkeling, èn op geestelijk èn op praktisch gebied. Al heerscht er armoede, zoo lang er geen broodsgebrek is, zal men meestal dat streven naar meer ontwikkeling, naar meer zedelijken en stoffelijken welstand bij hen kunnen waarnemen. Als er in de dagen der jeugd door onderwijs, of, waar dit ontbroken heeft, in de jongelingsjaren door gezetten en vlijtigen arbeid goed zaad in de harten is gekomen, zullen zij hunne waarde gevoelen en terugdeinzen voor gegeven brood en bedelarij; en als zij door hunne vlijt en bekwaamheid zekeren maatschappelijken rang, hoe gering dan ook, hebben verkregen, zullen zij zich niet verlagen, tenzij volslagen gebrek er hen toe dwingt of verleidt. Alleen de slecht verzorgde armoede doet veel, ja, soms alles vergeten. Als de knagende honger het ligchaam ontzenuwt, verwoest hij ook de ziel, en dan wordt zelfs de eenmaal vlijtige en eergierige even zoo laag als er, helaas, velen onder de mindere klassen zijn; naar welke de meer gegoede over het algemeen zijne denkbeelden van de menigte vormt. Als zulk eene ellende algemeen wordt, eerst dan wordt het volk slecht, en — maar ten halve of geheel niet toegerust met kennis — wordt het dan ook eene ligte prooi voor de verzoeking tot allerlei buitensporigheid. Toch vermag ook dán een minzame mond, een goed woord zelfs nog veel. Als 't niet immer bij een woord of vermaning blijft, maar dit nu en dan door daden van belangstelling wordt gevolgd, is zelfs ook dan nog dikwerf een enkel oogenblik genoegzaam om het geheele gebouw dat de booze zich optrok, weêr in elkander te doen storten. Het goede zaad, al zij 't dan bijna verstikt, blijkt niet geheel te zijn gestorven, en de helpende zal spoedig

belooning vinden in het bewustzijn, eenige zielen van het verderf te hebben gered. In deze denkbeelden en gevoelens, door onderzoek verkregen, is 't, dat de Schrijver voor de lagere volksklasse in de bresse is gesprongen, naar de mate zijner kracht; dat hij met woord en schrift geijverd heeft voor een goed lager en godsdienstig onderwijs, voor eene mildere behandeling der dienstboden, voor een meer regelregt indringen in de behoeften der mindere standen; dat hij bij herhaling vooral gewezen heeft op de taak van diakoniën en armbesturen, die 't meeste vermogen, omdat hunne hulp meestal in de gevaarlijkste oogenblikken wordt ingeroepen. Van het tijdig verleenen dier hulp, maar ook van de wijze waarop die verleend wordt, hangt alles af. Den menschenvriend, die 't volk naging in zijn denken en doen, in zijne handelingen en levenswijze, dien zal de lichtzijde wel in het oog zijn gesprongen, al bleef de schaduwkant hem niet verborgen. Voorál hij die weet wat het is, een arme te hebben geholpen of gered te hebben van een afgrond, waarin hij gevaar liep neder te zinken; hij die zag wat omkeer er plaats greep bij dien man of bij die vrouw, toen hij als een reddende engel hen te gemoet kwam: hij — gelooven wij in gemoede — zal ons niet beschuldigen van te idéaliseren; want hij is overtuigd, dat de deugd en het goede beginsel zoo ver niet waren, al dreigden die onder te gaan in de zonde, en dat nog dikwerf een braaf hart onder 't schamelst gewaad kan kloppen.

Wat slecht verzorgde armoede, wat biddend gevraagde, maar met hoon geweigerde hulp wrochten kan, zal uit het vervolg blijken aan de bewoners der »Kolonie"; doch vooral aan den braven JAN WOLTER, wiens geschiedenis wij nu weder zullen opvatten.

(*Het vervolg hierna.*)

OUDE SPREUKEN.

(*Ingezonden.*)

Zij die gelooven dat met geld alles kan gedaan worden, kunnen met reden worden verdacht alles voor geld te zullen doen.

Een goed geweten is voor de ziel wat de gezondheid voor het ligchaam is.

Tevredenheid is natuurlijke rijkdom, weelde kunstmatige armoede.

Een leugenaar is laf tegenover de menschen en trotseert zijnen God.

Het is gemakkelijker menschen door lof tot deugd te brengen, dan door boert van de ondeugd af te trekken.

De zekere weg om in gezelschap te behagen, is te toonen dat men behagen schept in het gezelschap.

Beleefdheid is zelf op zijn gemak te zijn, en dat anderen ook te maken.

Wij kunnen zoo goed zijn als wij wenschen, indien wij maar wenschen goed te zijn.

Niemand is zoo onbeduidend als hij die vol van zich-zelven is.

Veracht geenen raad, zelfs van den geringste. Rome werd door het geschreeuw van ganzen behouden.

Slechte gewoonten worden gemakkelijker heden dan morgen overwonnen.

De armen zijn zeldzamer ziek door gebrek aan voedsel, dan de rijken door overvloed.

Al is het kleed dat een gek draagt nog zoo fraai, het zal toch altijd maar eens gekken kleed zijn.

MENGELWERK.

IETS OVER HET GOUD, EN DE DAARTOE BETREKKELIJKE VRAGEN VAN DEN DAG.

DOOR

A. ELINK STERK, Jr.

Naast den oorlog, is in onze dagen »het goud" een van de meest behandelde onderwerpen. In openbare gesprekken levert dit stof tot gedurige wisseling van gevoelens en uiteenloopende voorspellingen. Dit bewoog mij, ook hierbij, nu eens wat meer opzettelijk stil te staan.

De eerste vraag is nog steeds: *Ligt in het goud de voornaamste rijkdom?* — Daarbij komt al wederom in de eerste plaats de bepaling te pas: wat wij door rijkdom in algemeenen huishoudelijken zin te verstaan hebben.

Bezit van middelen tot stoffelijke welvaart, heet ik rijkdom, en weet daarvan geene andere verklaring te geven. — Hebben mijne lezers nu ook verder geen bezwaar tegen het oordeel van den uitmuntenden ROSSI, aangaande het verband tusschen waarde en rijkdom, dan zullen wij het omtrent het overige spoedig ééns zijn:

„La valeur en usage" — zegt hij — „c'est la qualité; la Richesse c'est l'objet dans lequel cette qualité se trouvè; — la valeur en échange est une qualité ultérieure; ce n'est pas la valeur en échange qui constitue la richesse, ce n'est que parceque la richesse préexiste que la valeur en échange est possible."

De eigenlijke volksrijkdom moet ongetwijfeld bestaan in hetgeen, in alle verkregene goederen, tot gebruik aanwezig is. De kracht die zich in de gezamenlijke, tot eigendom gemaakte goederen openbaart, om voldoening aan 's menschen veelvuldige behoeften te verschaffen, maakt den rijkdom. Zijn het zaken die men koopt, dan moet het voordeel gelegen zijn in hetgeen daarvan ter vrije beschikking blijft, na dat aan de voorwaarden der verkrijging voldaan is, door den gevorderden

prijs tot dekking van kosten en billijke winsten van producenten. — De réële waarde van al onze goederen ligt eeniglijk in het onbezwaarde, het zuivere gebruiksvoordeel, dat den mensch moet dienen, zoo tot de vervulling van dadelijke persoonlijke behoeften, als tot verdere productieve bestemming. Ook de réële waarde van het goud hangt dus af van de vraag: wat men er mede doen kan, welke winst er op te behalen, welk voordeel er uit te trekken zij?

Is het goud ons tot voeding of dekking dienstig? of is het misschien noodiger dan het koren, dan het ijzer, dan kalk en steen, dan steenkolen en hout, dan wol en katoen, of hennep en vlas? Zoo neen, dan is daarmede ook reeds genoeg gezegd, dat niet onze voornaamste, veelmin onze eenigste rijkdom in goud gelegen kan zijn. Het maakt *een deel* van de bruikbare aardsche goederen uit, maar wie er het voornaamste deel in vindt, heeft de zaak zeker niet goed overdacht.

Het goud wordt, even als andere koopwaren, door den handel aangebragt: het heeft zijne bepaalde bestemming, daarom vraagt men het; maar hoe veel is er voor de maatschappij van te genieten, hoe veel heeft zij er op te winnen? Zeker veel minder dan men gewoonlijk vermoedt. — Bij andere goederen wordt meestal een vrij aanmerkelijk verschil bespeurd, tusschen de ruilwaarde, of de bedongene prijzen, en de gebruikswaarde die zij in zich bevatten, waarin het voordeel der koopers en van allen die ze aanwenden kunnen, gelegen is. Bij vele goederen, die jaarlijks voortgebragt of aangebragt worden, zal zich de aanwezigheid van die gunstige verhouding als met den vinger laten aanwijzen. Menigmaal is het gezien, dat, waar prohibitieve of fiskale regeringsstelsels den invoer of het gebruik van nuttige zaken zeer hoog belast, ja zelfs wel met 100 pct. of meer bezwaard hadden, het gebruik daardoor slechts eenigermate inkromp, zonder geheel vernietigd te worden, tot overtuigend bewijs dat daarin voor den verkrijger altijd nog een *surplus* van waarde beschikbaar bleef, dat hij anders vrij zou hebben gehad en nu zoodanige opoffering kon lijden. — Het edel metaal, als koopwaar beschouwd, zou niets van dien aard dragen kunnen, wijl ieder die het bezigen wil, er gewoonlijk den hoogsten prijs van de algemeene markt voor betalen moet. Als men van een verlaagden stand van de metaalwaarde gebruik maakt, om er munt van te slaan,

bekomt de maatschappij daarin mindere waarde, wanneer zij daarbij tevens alles duurder ziet worden.

Het is de zeldzaamheid en moeijelijke productie der edele metalen, die dezen steeds op hoogen prijs van *ruilwaarde* deden stellen; en dien prijs zag men voldaan, wijl er in alle landen altijd eenigen waren die er die opoffering voor over hadden of er nog meer van begeerden; maar het zou eene groote dwaling zijn, zoo men waande dat het daarom, in die zelfde verhouding, ook het meest onmisbare ingrediënt van de algemeene welvaart en volksrijkdom was.

Het edel metaal is, ten gevolge van bijzondere eigenschappen, waarvan wij straks spreken zullen, het algemeen ruilmiddel geworden. Men verrekent alles in gouden of zilveren munt, of denkt daarbij steeds aan zoodanig verrekeningsmiddel. Ongetwijfeld heeft dit het vooroordeel doen wortel schieten, van in goud en zilver den wezenlijksten rijkdom der volken te stellen. Daaromtrent, evenwel, behoorde men nu, al vóór lang, beter te zijn ingelicht. — Het is overvloedig bekend hoe Spanje, bij al zijn bloedigen roof van zilver en goud in Peru en Mexiko, niet rijker, maar armer is geworden; zoo veel te minder kan nu, voor de volken, die het niet dan met opoffering van andere nuttige zaken verkrijgen, daarin eene hoofdbron van volksrijkdom gelegen zijn. Geene van de vele maatschappelijke dwalingen heeft zich krachtiger, door de uitkomst gelogenstraft gezien, dan de oude, dwaze leer, die den rijkdom der Staten alleen in het bezit van die edele metalen stelde. — De tegenwoordige goudvinding in Californië brengt aanmerkelijke plaatselijke voordeelen aan, doordien zij een opwekkingsmiddel is tot velerlei bedrijf, waaruit eene belangrijke kolonisatie, landontginning en verdere nuttige zaken voortvloeijen kunnen; maar voor de Europesche maatschappij is de verkrijging van een overvloed van die kostbare zaak van geringe dienst. Als onze kooplieden Californisch goud voor andere producten verwisselen, die zij ons toevoeren, doen zij ons vrij wat meer dienst, dan met overvloed van dit metaal in omloop te brengen. Des noods zouden wij zelfs van het bestaande een goed deel ontberen kunnen, wanneer de omstandigheid, dat het uitnemende geschiktheid heeft om tot algemeen ruilmiddel en representatief van andere waarde te dienen, geen gewigt in de schaal legde, om het veelvuldig gebruik

te bestendigen. Daarin is gewis eene zeer nuttige eigenschap gelegen, waarvan het voordeel echter ook door de kostbaarheid van zoodanig ruilings-instrument steeds eenigermate getemperd wordt. Ook tot dat oogmerk dus, leert eene goede économie daarvan niet meer in voorraad te houden of aan te schaffen, dan het waar gerijf der circulatie vereischt (*).

De beschouwing van het edel metaal uit het oogpunt van zijne dienst als algemeen ruilmiddel, leidt ons nu, regtsteeks, tot de behandeling van de meest gewigtige vraag: *welke wijziging in de verhouding van waarden te wachten kan zijn, van de, verbazend groote, goud-aanvoeren van Californië en Australië*, die de laatst verloopene jaren te aanschouwen gaven?

Eerstelijk, willen wij daartoe het onderzoek beproeven, in hoe verre de réële waarde (de gebruikswaarde) van het goud eene dépréciatie van zijne ruilwaarde kan tegenhouden.

Waarin ligt de gebruikswaarde van het goud? — De voornaamste oorzaak, waardoor het voor het gebruik steeds op hoogen prijs is gesteld, vinden wij daarin, dat, ofschoon niet tot de meest onmisbare eerste behoeften behoorende, het toch, ten gevolge van zekere voortreffelijke eigenschappen, tot eene behoefte geworden is voor die klassen der maatschappij, die het ruimste betalen kunnen wat zij begeeren. Deze behoefte zal nagenoeg blijven bestaan, al wierd ook de thans aanwezige hoeveelheid verdubbeld, wijl ook de kring, waarin men zich het gebruik daarvan veroorloven kan, met elken dag ruimer wordt. Sedert de beschaving der volken hand over hand is toegenomen, volgt op tijdelijke vermeerdering al zeer spoedig algemeene verspreiding, wijl geheel de wereld nu in betrekkingen staat van handel en nijverheid, levensbehoeften en levensgenot, en het gebruik ook met de beschaving over grooteren omvang verbreid is. — De begeerte naar het goud blijft tot zekeren trap levendig, wijl die niet alleen op eene eigendunkelijke voorkeur berust, maar ook aan de aan dat metaal eigene, natuurlijke voortreffelijkheden is toe te schrijven. Het

(*) Het zilver' circulatie-middel is, in zekere opzigten, nog kostbaarder dan het gouden, wegens de meerdere kosten van den muntslag (zie HOFFMANN, „Die Lehre vom Gelde", S. 94). Veel wordt echter daarop bij ons bespaard, door eene verstandige aanwending van het credict.

is het schoonste en zuiverste van alle metalen; verwonderlijk geschikt voor allerlei bewerking; verdeelbaar zonder eenig verlies; zoo rekbaar dat het kan worden uitgeslagen tot een doorzigtig vlies, dat vijftien-honderd van zulke vliezen slechts de dikte hebben van een gewoon vel papier, en een vergulde zilveren staaf tot een draad wordt getrokken van honderd mijlen lengte, die overal zijn verguldsel bewaart; dienvolgens kan met eene zeer kleine hoeveelheid metaal onbegrijpelijk veel worden gedaan. Door water of lucht wordt het niet aangegrepen; tot bewijs waarvan is bijgebragt, hoe torenspitsen eeuwen lang haren goudglans behielden en, door een stormwind afgeslagen zijnde, nog de moeite beloonden om het edel van het onedel metaal af te scheiden. Het dient tot allerlei oogmerken van versiering, voor allerlei voorwerpen van smaak, welke men verlangt in bestendige zuiverheid en fraaiheid te behouden; het leent zich tot talrijke verbindingen met andere metalen en vergulds els, en is ook zelfs in de geneeskunde en als verwstof niet geheel zonder nut.

In dit alles doen zich eigenschappen erkennen, die het goud in gebruikswaarde handhaven, en wezenlijk verheffen boven den invloed van enkele fantaisie. Het zijn eigenschappen die weinig afhangen van plaatselijke, meerdere of mindere voorkeur; alzoo hebben die ook aan de ruilwaarde zekere bestendigheid gegeven. Voegen wij nu hierbij de, reeds vermelde, bijzondere geschiktheden van het goud om tot meest algemeen ruilmiddel te dienen, die voornamelijk gelegen zijn in de erkenning als waarde over alle deelen van den aardbol, in gemakkelijke vervoerbaarheid en geschiktheid tot muntslag, dan zullen wij genoeg hebben gezegd, ter overtuiging: dat het volstrekt ondenkbaar is, dat een zoodanig metaal immer tot een zeer lagen trap van waarde of volstrekte dépréciatie zou kunnen dalen.

Met betrekking tot de geschiktheid om tot betaalmiddel te dienen, vonden wij bij HOFFMANN, in 1838, gezegd:

„Edle Metalle sind hierzu bestimmt worden, weil ihre Förderung aus dem Schoosse der Erde in der Regel ungefähr eben so viel kostet, als der Werth beträgt, der ihnen im Verkehr beigelegt wird. Zwar läszt sich dasselbe auch von vielen andern Gegenständen des Verkehrs behaupten, aber diese besitzen andere Eigenschaften nicht, welche neben jener Hauptbedingung, diese Metalle ganz vorzüglich geschikt

machen das allgemein gültigste Werkzeug zur Uebertragung der Macht zu Kaufen zu werden."

Gaan wij nu de gronden van waarschijnlijkheid na, waaruit, dien onverminderd, tot *eene te wachten daling van de ruilwaarde* van dit metaal kan worden besloten.

Onveranderlijk is de ruilwaarde van het goud zeer zeker niet. Uit de vroegste tijdperken der geschiedenis, waarin van het goud melding gemaakt wordt, blijkt, dat het eenmaal in geheel andere verhouding tot de zilverprijzen stond dan thans. Ten tijde van ALEXANDER *den groote* vooral moet het aan zeer aanmerkelijke fluctuatiën onderhevig geweest zijn. Later is het aanmerkelijk gestegen, of, zoo men wil, het zilver betrekkelijk gedaald in waarde, om het goud ook in betrekking daartoe eene bijzonder hooge ruilwaarde te doen verkrijgen, die het sedert behield. Maar onmogelijk konden de edele metalen zich op dat zelfde standpunt handhaven, na de vermenigvuldiging, die de ontdekking van Amerika (1492) ten gevolge had. Zilver en goud ondergingen, sedert dien tijd, beide eene zeer aanmerkelijke daling. Aanvankelijk werd slechts zoo veel daarvan aangevoerd, dat Spanje zich-zelve ruim daarvan voorzag; doch van lieverlede werden zoo groote hoeveelheden aangebragt, dat van daar uit geheel Europa op buitengewone wijze daarmede voorzien werd. De daling der ruilwaarde van het goud vinden wij, sedert de ontdekking van Amerika tot op het eerste vierde deel van de tegenwoordige eeuw, niet minder geweest te zijn dan van 6 tot 1. Omtrent evenzoo was het ook met het zilver.

Gedurige stijging van de, in geldswaarde bepaalde, prijzen der voornaamste levensbehoeften en arbeidsloonen, heeft van die gedaalde ruilwaarde der edele metalen het meest overtuigend bewijs geleverd.

Bij COMMELIN vond ik aangehaald dat, toen in het jaar 1448 de oude St. Anthonies-poort te Amsterdam gebouwd werd, de werklieden niet meer dan 2 stuivers en de opperlieden 1½ stuiver daags verdienden. BOXHORN (in het Vervolg op RIJGERSBERGEN) gewagende van den bouw van den toren van Zierikzee, stelt het dagloon van een eenvoudig arbeidsman, in 1454, niet meer geweest te zijn dan 3 grooten daags, en dat

van een opperman een braspenning, staande gelijk met 2½ groot. Ik kan hier bijvoegen dat het in 1495 reeds zoo veel meer bedroeg, dat het toen op 11 grooten daags werd berekend (*). De volgende, steeds voortgaande stijging van prijzen en loonen, tot op onzen tijd, is wereldkundig. In de nu verschenen eerste helft van de negentiende eeuw was de evenredige progressie daarin iets minder te bespeuren; doch ieder weet hoe nu, in de jongst verstreken jaren, de behoefte daaraan zich, al wederom, meer en meer dringend geopenbaard heeft.

Het meerdere edel metaal was voornaamste oorzaak van toenemende algemeene duurte. De wet die daaromtrent gedurende vier eeuwen geheerscht heeft, zou zich ten eenenmale moeten verzaken, wanneer dergelijke thans bestaande oorzaken niet tot zekeren trap, ook nu, dezelfde uitkomsten hadden. En, volgens alle ingekomen berigten, is de plotselinge toeneming der productie in onzen tijd, van nog veel meer beduidenis, dan die immer te voren geweest is.

Na de ontdekking van Amerika, bedroegen de in Europa aangebragte hoeveelheden, in den tijd van *eene eeuw* (van 1492 tot 1600), slechts een derde meer dan wij nu, in het verloop van weinige jaren, sedert de eerste Californische goud-ontdekking, niet alleen van daar, maar ook van Australië en andere deelen der wereld aangebragt zagen. — Over de laatstverloopene drie eeuwen, is gerekend, een gemiddelde jaarlijksche invoer van 25 à 30 millioen aan goud in Europa te hebben plaats gehad; nu, daarentegen, bedroeg de jaarlijksche invoer ongeveer 300 millioen, en dus tienmaal zoo veel. De Heer BAUDRILLART (*Journal des Économistes*, van Sept. 1855) stelt dat de jaarlijksche invoer van 30,000 kil. tot ongeveer 300,000 kil. is gestegen; en voegt er bij, dat in Frankrijk, in het jaar 1853, reeds voor het verbazend bedrag van 312,964,000 fr. van dat metaal vermunt werd, en in 1854 voor niet minder

(*) Voor die 11 grooten kon zulk een man het vrij goed hebben; want ik vind in meer specifieke rekening aangewezen, dat daaronder begrepen was voor 4 grooten aan meel, 1 groot voor een pot wijn, 1 groot voor een stoop bier, het overige voor kaas, boter, visch, en 1½ groot die hij overhield en hem waarschijnlijk voor woning of kleeding heeft moeten dienen. — Gehuwden echter zullen zich denkelijk hun pot wijn of bier, ook toen, wel hebben moeten ontzeggen.

dan 527 millioen. — Was er grond om te onderstellen dat deze buitengewone goudproductie slechts een kortstondig verschijnsel zijn zoude, men kon dan misschien verwachten dat het gewoon evenwigt daardoor geene noemenswaardige stoornis zou ondervinden; doch wie verzekert ons dat er een spoedig einde daarvan is te voorzien? De aanwas van bevolking en uitbreiding van kolonisatie, hoe groot die steeds zijn mogen, zullen ook tot volkomen herstel van het evenwigt bezwaarlijk bij magte zijn, waar een zoo verbazingwekkende toevoer bestendig werkzaam is, om op de bestaande verhouding inbreuk te maken. Evenmin is er op te rekenen dat de behoefte tot muntslag met die bevolking in gelijke mate zal blijven toenemen, nadat reeds in drie of vier Staten van Europa, even als bij ons, aan het goud de wettige koers is ontnomen, ook muntpapier en credietmiddelen van meest uitgebreide werking, al meer en meer het gebruik van het edel metaal vervingen, en bij vele deskundigen dergelijke maatregelen nog voor aanmerkelijke uitbreiding vatbaar zijn geacht. Zoo lang de tegenwoordige staat van oorlog voortduurt, wordt daarvoor een buitengewone geldsomloop vereischt, die echter ook, met een te hopen terugkeer van vrede, ongetwijfeld door min kostbare middelen zal kunnen vervangen worden. — Subsidiair is nog hierbij de opmerking te voegen, dat, voor zoo ver de gebruikswaarde van het goud ook *gedeeltelijk* op *fantaisie* van weelde gegrond is, de kracht ook van die voorkeur zich al ligt eenigermate getemperd kan zien, wanneer, door meerdere algemeenheid, het bekoorlijke van de zeldzaamheid verminderd wordt, en de kunstmatige nabootsingen van goud, waarin laatstelijk Frankrijk vooral verbazend groote vorderingen gemaakt heeft, het gebruik van het echt metaal voor kleine huiselijke voorwerpen tevens met zekere mededinging bedreigen; gelijk ook nog ten slotte de aanmerking niet is terug te houden, dat, zoo de voornaamste deugd van het goud in zijne bestendigheid en weinige daarop geleden verliezen bij de bewerking bestaat, dit zelfde ook bijdraagt om daaraan, met nog te meer grond, eene spoedige algemeene vermeerdering te voorspellen, wijl het aanwezige, met het nieuw aankomende vermeerderd, niet kan uitblijven een saldo van grooter hoeveelheid achter te laten.

Het eenige, wat nog tegen dit alles kan worden overgesteld

is, dat geene zeer aanmerkelijke, steeds toenemende, daling van het goud kan te wachten zijn, zonder ook weldra weder vermindering van productie met zich te brengen. Het lijdt geen twijfel dat de prikkel tot de daartoe vereischte groote moeite en opoffering van krachten zich verminderd moet zien, wanneer de prijs, ter belooning daarvan, niet meer dezelfde is, en, al behoeft het nu niet meer uit den schoot der aarde opgedolven te worden, aan de taak der goudproductie toch nog altijd zeer aanmerkelijke bezwaren verknocht zijn, die de mogelijkheid van een verflaauwden ijver daartoe niet geheel ondenkbaar maken. Doch, zoo gewigtig en afdoende dit argument in mijne schatting is, en hoe veel het ook bijdraagt, om mij te weêrhouden van alle *overdrevene* voorstellingen van eene te wachten dépréciatie, zoo kan het toch niet beletten dat een toekomstige en blijvende, aanmerkelijk verlaagde stand van de ruilwaarde van het goud, naar mijne schatting, voor tamelijk zeker is te stellen, uit aanmerking van zoo vele zamenloopende omstandigheden, als wij gezien hebben, tot die conclusie te leiden.

Zal dépréciatie van het goud rijzing of daling van de waarde van het zilver met zich brengen? — Dit is het wat in de derde plaats te onderzoeken en te beantwoorden staat.

Naar mijn gevoelen kan het niet anders, of het zilver moet in waarde (gebruiks- en ruilwaarde tevens) dalen, even zoo wel als de waarde van het goud vermindering ondergaat, ofschoon ook die daling niet terstond in gelijke mate te bespeuren mogt zijn. Het zilver is ook in vele opzigten surrogaat van het goud. Waar men voorwerpen van het meest edele metaal ontbeert, wegens de meerdere duurte, kan eene kleine verandering in de verhouding ook een evenredig verschil uitwerken in de keuze. Zamenstellingen van beide metalen zullen zich ook vermenigvuldigen, in voorwerpen die men nu alleen van zilver vervaardigt. Daarenboven is het ontwijfelbaar, dat verbazende schatten van zilver nog, in de Nieuwe Wereld, op de aanvaarding van 's menschen hand liggen te wachten, om zich, even als het goud, over Europa uit te storten. Al vóór lang was dit door VON HUMBOLDT voorspeld, en wordt door niemand betwist. De Europesche Staten, waar het goud tegenwoordig in meest buitengewone hoeveelheden toestroomt, en

waar dit voor den muntstandaard dient, geven reeds met de daad een bijna evenredigen afvoer van het te ontberen zilver te aanschouwen, welke uitvoer aldaar op eene mercantiële berekening gegrond blijft, zoo lang nog niet daarvan de betrekkelijke waarde evenzeer is gedaald; doch waarvan tevens het ontwijfelbaar gevolg moet zijn, dat die afvoeren elders den zilver-voorraad doen toenemen, en op die wijze ook wederom eene daling van ruilingswaarde in dit artikel bewerken. Rusland, Nederland, België, Portugal ziet men bij voorkeur het zilver als wettig ruilmiddel bezigen. Andere Staten van de Oude en Nieuwe Wereld verkozen of behielden daartoe bij voorkeur het goud. De eerstgemelde moeten, wanneer hun, ten gevolge van de meerdere productie van goud, de overblijvende hoeveelheden zilver toegevoerd worden, daarop eenige daling bespeuren, al voegde zich anders geene nieuwe buitengewone productie van zilver er bij. — Daalt het metaal in koopwaarde, dan daalt ook de waarde van de munt die van dat metaal geslagen werd, d. i. met andere woorden: *men moet alles duurder betalen, wat men met dezelfde munt betalen wil.*

De ondervinding bevestigt, meen ik, nu reeds, overvloedig het een zoo wel als het ander. — De geldswaarde in het algemeen is gedaald; de waarde van het zilver moet met die van het goud gedaald zijn, anders zouden wij met onze zilveren guldens nu wonderen moeten kunnen doen, en niet bij betaling daarmede ook gedurig op verhoogde prijzen stuiten. De waarde van het zilver is niet volkomen zoo veel als die van het goud gedaald; van daar dat voor een Nederlandsch tienguldenstuk geene volle *f* 10 aan zilver is te bekomen; maar de afstand daar tusschen is en blijft gering, terwijl daarentegen de afstand van de ruilwaarde van beide edele metalen tot die van levensbehoeften en alle andere koopwaren reeds met elken dag aanmerkelijker is geworden: blijkbaar aan eene algemeen toenemende duurte, die niet geheel voldoende door andere oorzaken te verklaren is.

Met opzigt tot de gelijktijdige dépréciatie van beide edele metalen, deel ik in menig opzigt het gevoelen van den oud-Minister LANJUINAIS (zie *Revue des deux Mondes*, T. XI, 1855). Door dezen is opgemerkt dat, sedert de ontdekking van Amerika, het vermogen van de geldswaarde *in het algemeen* van

6 tot 1 is gedaald; dat dit even zoo waar is ten opzigte van de gouden als van de zilveren speciën, ongeacht de zeldzaamheid van de eerste en de veelheid van de laatste; en dat, even als daarin het bewijs is te zien dat de daling van het zilver tevens eene daling van het goud te weeg bragt, even zoo ook nu, voor zeker is aan te nemen, dat de daling van het goud eene daling van het zilver met zich brengt. Wij vinden dit gevoelen ondersteund door de aanwijzing, dat, in Engeland, Noord-Amerika en andere Staten, waar men aan het gouden circulatie-middel de voorkeur geeft, evenwel daarnevens ook altijd zilver gebruikt wordt, en in Holland en België, waar aan het goud de wettige omloop ontnomen is, dien onverminderd altijd nog vraag naar goud is blijven bestaan, wijl, tot saldering van rekeningen en bijzondere diensten, veeltijds beide metalen gevorderd worden.

Dat goud en zilver gelijktijdige prijsdaling te wachten hebben, neemt intusschen de noodzakelijkheid niet weg van een enkelen standaard voor onze munt; want al zeggen wij dat het eene metaal deelen moet in de daling van het ander, is daarmede nog niet gezegd dat beide volkomen gelijkelijk dalen zullen. Eenige afstand blijft. Tusschen de oorzaak en het gevolg is altijd eenige afstand; en die afstand, hoe gering ook, kan genoeg zijn, om te bewerken, dat, wanneer beurtelings het eene metaal in verhouding tot het andere slechts eenigermate daalt, de munt die in het laatste geslagen is, door opkoop en versmelting verdwijnt, om die welke tijdelijk de minste intrinsieke waarde heeft, achter te laten, wanneer daaraan als wettig betaalmiddel gelijke regten zijn toegekend. Heeft dit beurtelings met het goud en zilver betaalmiddel plaats, dan berokkent dit niet slechts groot ongerijf aan het algemeen, maar ook aan den Staat, die de ontstane leemten weder aanvullen moet, eene belangrijke schade. Dit ongerijf is niet anders te verhoeden, dan door den wettigen standaard slechts aan de munt van een van beide metalen te verbinden en andere munt alleen als negotie-penning toe te laten.

In de vierde plaats, kunnen wij nu, eindelijk, nog in overweging nemen de vraag: *wat zal het gevolg voor de algemeene welvaart zijn*, wanneer de goud- en zilver-waarde beide op verlaagd stand-

punt blijven, of misschien nog wel meerdere verlaging te gemoet gaan?

Eene, eenigzins volledige, beantwoording van die vraag zoude te veel gevorderd zijn, van het korte bestek van dit vertoog: doch eenige hoofdpunten meen ik ook hieromtrent te kunnen aangeven.

Door de daling der geldswaarde, worden over het algemeen alle zaken op meer of min verhoogden prijs gehouden. Dit verschijnsel zal sommigen onverschillig zijn, maar ook anderen zeer slecht behagen. Hiertegen intusschen valt weinig te doen. Slechts kan het vooruitzien van dien gang van zaken het groote nut hebben, van ons tegen de illusiën en misrekeningen te behoeden, waaraan men blootstaat, als men verwacht dat weldra de prijzen weder beduidend afnemen zullen.

Wie het verschijnsel het best behagen moet, zijn de Gouvernementen van Staten die met zwaren schuldenlast zijn bezwaard; want als alle betalingen ruimer toevloeijen, door de vermeerdering van het geld, of alle prijzen hooger staan aangeslagen, zullen ook percentsgewijze berekende belastingen al ligt grooter sommen opbrengen kunnen aan de schatkist, en de in onveranderlijke vaste sommen bepaalde renten van de staatsschuld alzoo gemakkelijker zijn te voldoen. Voor zoo ver, uit een oogpunt van belangstelling in het staatscrediet, verligting van staatslasten voor ieder te wenschen is, kan het verschijnsel dan ook aan de inwoners van zulke Staten niet ongevallig zijn. Hiertegen staat over dat allen die van vaste renten leven, daarmede nu minder doen kunnen; en zij wier bezoldigingen in zekere vaste sommen bepaald zijn, zich nu met die sommen minder van het benoodigde weten te verschaffen, waarom dan ook voor velen van dezen het verschijnsel eene werkelijke ramp moet heeten, zoo lang niet het regtvaardig herstellingsmiddel van evenredige verbetering van die bezoldigingen zal zijn aangewend. Evenzeer kan voor den handwerksman, die voor vast dagloon arbeidt, het verschijnsel noodlottig zijn, zoo lang dit dagloon zich niet naar evenredigheid verbeterd ziet.

De verbeteringen of vergoedingsmiddelen, die wij hier bedoelen, zullen gewis niet achterwege blijven, evenmin als die in vroegere eeuwen, bij toenemende dalingen van geldswaarde,

zijn achterwege gebleven; doch dit geschiedt niet met een sprong; het gaat somtijds langzaam om daartoe te komen, en de tijd van overgang kan pijnlijk zijn. Eer alles zich naar eene veranderde verhouding van prijzen gevoegd heeft, zag men altijd, naast de groote winsten van sommigen, ook door menig ander zware verliezen verduren; — ten allerlaatste echter zal de industriëele menschheid, over het algemeen, al wederom gewonnen hebben, bij de nieuwe opwekkingen van volksbedrijf die uit de goudvinding ontstaan zijn, in wereldstreken die tot dus verre tot de minst productieve behoorden. De handelsbetrekkingen die wij en andere volken met die oorden onderhouden, zullen ook dit voordeel tot eene gemeene zaak kunnen maken. Is dit het geval, dan kan, in de toekomst, ook voor velen die er nu onder lijden, eene nu nog niet voorziene vergoeding bewaard zijn.

's Hage, 10 Oct. 1855.

ZWART-JAN EN ZIJN MEESTER.

DOOR

C. v. E. VAN DER BILT LA MOTTE.

(*Vervolg en slot van bladz.* 675.)

ZWART-JAN stond, zoo als wij reeds zeiden, aan den rand eens afgronds; de armoede had zijne goede grondbeginselen voor een groot gedeelte verwoest. Alle middelen waren uitgeput; zich-zelven te helpen was voor goed gedaan, wijl er niets meer dan het volstrekt onontbeerlijke in zijne woning was. Niemand daarbuiten kon, of wilde helpen, en er binnen was vonk noch vuur aan den haard; daar ontbrak het noodige voedsel; daar gierde de wind door een paar gebroken ruiten, en 't kon niet lang meer duren of een deurwaarder zou den gebrekigen huurder op straat zetten. En toch, twee kinderen lagen daar ziek, aan eene krankheid, die haar oorzaak vond in gebrek; en daar schreide eene moeder, die, toen zij om den honger dier kinderen te stillen, haar dierbaar huisraad, en hare kleederen en verschooning, 't eene stuk voor,

't andere na, had verkocht of verpand, geen enkelen traan had gestort; al ging 't haar als een zwaard door de ziel, zoo dikwijls zij iets van dat weinige, waaraan de spaarzaamheid van jaren was te koste gelegd, en dat duur, misschien uit onkunde te duur was gekocht, in enkele maanden en voor een spotprijs zag verdwijnen. De vrouw uit de volksklasse schreide niet om het gemis van hare *entourage*, want zij had hare kinderen liever dan dat álles; maar zij schreide voor 't eerst, en weende zelfs tot snikkens toe, toen zij zag dat al hare offers te vergeefs waren gebragt, en gevoelde dat die enkel gestrekt hadden om het gebrek in zijne komst te vertragen, niet om 't af te wenden. Alle moed en hoop ontzonk haar, en het moederhart brak, nu haar oog die verbleekte kindergezigtjes aanschouwen, en haar oor de kinderkreten hooren moest, die van honger getuigden, welken zij niet bevredigen kon.

ANNEKE had zonder voorkennis van haren man, geheel uit eigen beweging, eenen stap gewaagd en hare schreden gerigt naar het groote huis van »Mijnheer GROBESTEIN", en had daar gevraagd niet naar den heer, maar naar de vrouw des huizes, die zij wist dat moeder was, en door de menschenliefde en moed van den man wiens gezin nu van gebrek verging een zoon had behouden, die zonder hem in het water zou zijn omgekomen. Had die man daar in vorige dagen weinig danks voor gehad, toch meende *zij*, dat wanneer de vrouw van den redder kwam bedelen aan de woning der moeder van 't geredde kind, dat zij dan verhooring en hulp zou vinden, wijl toch 't moederhart klopt zoo wel onder 't ruischend satijn der weelde als onder 't doffe wollen kleed der armoede. En inderdaad, zij werd geholpen, want zij was bij 't verlaten van den arduinen dorpel een daalder rijker dan zij dien was opgetreden; maar de hulp werd zóó geschonken en het verbod om nooit weêr te komen zóó grievend uitgesproken, dat ANNEKE geen moeds genoeg overhield, om daar ten tweeden male hulpe te gaan zoeken. Van dien gang teruggekomen had zij haren man die poging en den uitslag niet verheeld, en ZWART-JAN had er niet veel op geantwoord — misschien had hij die poging en zulk een uitslag wel voorzien. Maar toen de behoefte van twee lange winterdagen deze gift had verslonden, was de beurt aan hem om te gaan *vragen;* dat wil zeggen om een gang te doen, die, wanneer niet alle eergevoel reeds is

gestorven, ook den armsten verarmde als hij dien onderneemt, de straatsteenen als tegen 't hoofd doet springen. Als hij dacht aan dien gang meende ZWART-JAN te stikken, zoo zwaar lag die pligt op zijn hart; maar hij moest er als man en vader toe besluiten, want velen uit de Kolonie hadden 't zelfde reeds beproefd, de meesten te vergeefs, maar toch voor enkelen had de proef iets opgebragt. Op den avond waarop wij hem nu ontmoeten, keert hij van die pijnlijke wandeling terug. De uitslag er van was ook bedroevend. Hij is naar 't Algemeen Armbestuur geweest, om onderstand te vragen; maar de advocaat VAN SCHELLE had 't zoo geheel mis niet gehad, toen hij zeide, dat de »Heeren niet veel lust aan de Kolonie zouden hebben". De gebrilde, gepruikte, witgedaste »armenvaders" hoorden met buitengewoon veel geduld zijne klagten aan, en beklaagden hem uit den grond hunner harten; maar zij eindigden met te zeggen: dat het onderhoud van »de Kolonie" gedurende dezen winter een buitengewoon, geheel onverwacht bezwaar was, dat goed onderzocht en overwogen moest worden, eer men tot iemands hulpe kon overgaan. In allen gevalle kon het bestuur — zeiden zij — zich niet verpligt achten om hém te bedeelen; want het was de vraag of hij te E. wel armlastig was, daar hij van buiten af herwaarts was gekomen toen de fabrijk reeds in vollen gang was. Het eenige wat men voor hem doen kon, was dat men aan het bestuur zijner geboorteplaats zou schrijven, om te zien of 't mogelijk ware daarmede omtrent zijnen onderstand eene schikking te treffen. Met deze blijken van deelneming en met die belofte werd hij afgescheept, en kon hij vertrekken om zijne schreden te wenden naar de diakenen der gezindheid tot welke hij behoorde. Broederen diakenen echter hadden weder andere redenen, waarom zij weigeren konden hem onder de bedeelden op te nemen. ZWART-JAN had, zoo lang hij aan de fabrijk werkte, en daarna zoo lang zijne kleêren nog heel waren, even als ANNEKE, vlijtig het bedehuis bezocht; zijn zevental was er door den doop in 't verbond der Christenheid opgenomen; zijne oudsten bezochten zelfs alreede de katechisatie: maar beide, zijne ouders en die van ANNEKE waren dood-arme arbeiders geweest, die om kinderen te voeden te weinig verdienden, en om ze op te voeden verstand noch tijd hadden. Zij hadden dus God gedankt toen hunne kinderen zes of zeven

jaren oud op eene fabrijk aan 't werk kwamen, en daarbij was 't gebleven. Geen van beiden was lidmaat der Kerk; in hunne jeugd had niemand zoo verre voor hen kunnen denken en zorgen, en op lateren leeftijd hadden zij er, God dienende met hart en zin, en de kerk open ziende voor ieder, voor hun gevoel geene behoefte aan gehad, en dat ze lidmaten moesten wezen om bedeeld te kunnen worden, daar hadden ze nooit aan gedacht, wijl ze nimmer gedacht hadden ooit bedeeling te kunnen noodig hebben. Men kon — dachten zij — evenwel een goed Christen wezen, al had juist de belijdenis der lippen die van het hart niet in 't openbaar uitgesproken. 't Is niet onmogelijk dat de heeren van de diakonie er eveneens over dachten; want dat de belijdenis der lippen den goeden Christen, 't zij dan Lutheraan, of Calvinist, of wat anders ook, niet aanwijst, ondervonden zij, die onder de bedeelde lidmaten vrij wat slechte Christenen en onverschillige kerkleden konden noemen; maar de kas der diakonie was alleen voor die geloofsgenooten bestemd welke hunne belijdenis mondeling hadden afgelegd, ook met den besten wil der wereld konden en mogten zij hem en de zijnen niet helpen. Dat was hard voor iemand die, in de dagen toen hij zijn brood had, zoo gaarne tot onderhoud van de stad zijner inwoning en van de kerk zijner keuze had bijgedragen; 't was bitter voor den gevoeligen man, die, wanneer burgerschap in pligtsbetrachting en Christendom in de uitoefening van liefde door 't geloof, gelegen zijn, zich een goed burger en een goed Christen mogt gevoelen — te moeten ervaren, nu de honger hem bezocht, dat hij geen regt had, noch op ondersteuning van wege het burgerlijk bestuur, 't welk hem als een braaf burger en vlijtig huisvader kende, noch op hulpe uit de liefdegiften zijner geloofsgenooten! — Maar 't was evenwel niet anders, en hij kwam troosteloozer terug dan hij was henengegaan.

't Is dan niet zonder reden dat er eenige wrevel zigtbaar is op 't gelaat van den armen, dien wij nog een eindweegs vergezellen. Had hij geene oorzaak tot ontevredenheid over de maatschappij, die op elk belasting-register zijn naam had geschreven, maar dien naam nergens vond, nu 't er op aankwam zijn zwaren druk te verligten? Was dan ook hij niet een lid van het groote huisgezin dat hem zonder mededoogen uitstiet, de eerste maal dat hij eenen penning vroeg, die geen

loon was voor volbragten arbeid? Zou 't geheel en alleen aan hem zijn te wijten, wanneer hij in zijne bitterheid eene beter ingerigte maatschappij in de plaats wenschte van die, welke, naar zijne ervaring, geen deel nam in zijn lijden? Zou 't zoo vreemd en volstrekt doemenswaardig zijn, wanneer hij eindelijk den eerbied afwierp voor hare vormen, voor hare wetten, voor hare regten? — Zoo veel is zeker, dat het gebeurde van dien avond meer goeds in hem vernietigde, dan in jaren weêr kon worden hersteld; dat hij aan den kruisweg was gebragt, waar hij kiezen moest tusschen de inspraak van het goede, dat nog maar flaauw in hem voortwerkte, en het kwaad, dat er opflikkerde en dreigde in laaije vlammen naar buiten te slaan.

Terwijl bittere gedachten elkander in zijn kokend brein verdrongen, was hij zijne woning genaderd. Bij zijn binnentreden zag ANNEKE reeds dat de uitslag niet gunstig was, en toen hij met het hoofd op de handpalm geleund, zonder een woord te spreken zich tegenover haar nederzette, begreep zij volkomen dat er een moeijelijke gang was gedaan, en dat die tot niets had geleid.

— Hoe was 't, JAN? — vroeg ze ten leste, schuchter, als of zij begreep dat de bloedende wond door hare vraag nog verder zou worden opgereten.

— Hoe het was? het armbestuur weigert ons de bedeeling omdat 'k hier niet armlastig ben, en de diakenen kunnen ons niets geven omdat we geene lidmaten zijn.

ANNEKE schreide; de laatste hope om iets, hoe weinig dan ook, voor hare verkleumde en hongerende kinderen te bekomen, was dus vervlogen, en nog eens, maar met andere oogen dan te voren, zag zij de kamer rond, of daar niets meer was dat als overtollig van de hand kon worden gedaan. Men zegt wel eens dat de armen geen hart hebben voor 't geen zij bezitten, en in waarheid dat blijkt dikwerf, maar toch meestal in een goeden zin; want over het algemeen, en zeker niet minder dan door het geluk beter bevoorregten, stellen ook de armen meer prijs op hunne kinderen, die levende geschenken van Gods goedheid, dan op hunne stoffelijke bezittingen. ANNEKE wilde alweder van haar goed afstaan, als er nog maar geldswaardig goed te missen ware; — is het wonder? De trouwe moeder had gaarne zich-zelve verkocht en in eeuwigdurende

slavernij begeven, als daar gelegenheid toe ware geweest. Wat doet eene trouwe moeder niet, om hare kinderen te redden!

Haar onderzoek bleek vruchteloos te zijn, want het hoofd even opheffende, snikte zij: — En wat nu?

— Wat nu? — antwoordde ZWART-JAN op wrevelen toon — al doe ik 't noode, ik zal doen wat gij reeds vroeger deedt en aan GROBESTEIN gaan herinneren, dat hij mij iets schuldig is voor 't leven van zijn kind. En als hij mij hulpe weigert, of als hij volhoudt mij niet te woord te staan, dan ontzie ik niets meer, en ga bedelen langs de huizen, gelijk reeds menig ander uit de Kolonie.

Welk eene smart, innige zielesmart lag er in die woorden! ANNEKE wilde iets zeggen om hem van bedelarij, dat vernederend en daarom afschuwelijk uiterste te weêrhouden; maar eer zij 't woord op de lippen had klonk er een flaauwe kinderstem, die de beelden van gebrek en ziekte zoo levendig voor haren geest plaatste, dat zij er van huiverde. ZWART-JAN voelde zijn pligt als huisvader, en zonder verder een woord te spreken, zonder zelfs naar ANNEKE om te zien, stond hij op en ging. De moeder zag hem met een beklemd hart na, en toen hij weg was schreide zij bitter; wetende hoe veel 't hem kosten moest, die 't hart zoo hoog droeg, om loon te vragen voor betoonde menschenliefde, en als hem dat geweigerd wierd — zoo als 't hem stellig geweigerd zou worden — dan op de straat, die hij als fatsoenlijk man had betreden, met ontblooten hoofde en kermend, elken voorbijganger aan te spreken en na te kruipen om eene aalmoes.

Hij ging haastig en als gejaagd voort: 't was — dacht hij — nu eenmaal zoo ver gekomen, en hoe eer 't bezoek achter den rug was, hoe beter. Zijn weg bragt hem voorbij de herberg, waar hij vroeger een van de geachtste bezoekers was geweest. In langen tijd had hij daar geen voet gezet, al had de waard misschien gaarne hem geborgd of zelfs om niet gegeven; maar nu, eer hij, geheel vervuld van de ellende in zijn huis, nog aan de herberg dacht, was hij door eene groep zijner kameraden omringd, die binnen zou treden, en zoodra zij den koning van de buurt herkenden een gejuich aanhieven en hem dwongen om met hen te gaan.

— Gij komt als of ge geroepen waart, ZWART-JAN! — riepen ze dooreen — als we geweten hadden waar ge te vinden

waart, hadden we je juist gehaald! Men wil dat er raad belegd zal worden in *den Engel!* Ieder zegt dat er met ons een eind aan komen moet, en als ze ons van de Armen niet helpen, dat dan GROBESTEIN ons moet helpen. Loop meê binnen! Er zijn groote heeren in de stad die ons raad willen geven!

ZWART-JAN verloor ongaarne een oogenblik van zijnen tijd, omdat hij wist hoe er in zijn huis naar voedsel werd gehunkerd; maar een denkbeeld dat in hem opkwam, en een lichtstraal scheen, noopte hem in te treden. Hij zag dat er een booze geest in die menigte was; de armoede had hen gelijk gemaakt aan dezulken die niets te verliezen hebben; er was kwaad zaad in hunne harten gestrooid, en misschien wilden de »groote heeren in de stad" door middel van de Kolonie zich aan GROBESTEIN wreken. Ook tot hem waren reeds dikwijls inblazingen gekomen, die hij soms met welgevallen had gehoord, doch bij nadenken immer verworpen; hij zag 't echter, die stem der verleiding had bij de meesten gehoor gevonden; misschien binnen een uur zou hij GROBESTEIN om hulp kunnen vragen, niet op grond van eene dienst die reeds vergeten was, maar van eene andere en nieuwe die hij nog bewijzen kon. Hij dacht aan zijn voormaligen invloed op zijne kameraden; zijn gevoel van waarde ontglom nog eens en vonkelde op van onder de asschе zijner moedeloosheid en onmagt; in weerwil van zijne armoede bleek hij nog immer de koning der buurt te zijn, en daardoor magtig genoeg om den man te deeren, of te helpen, die hem met zoo zwarte ondankbaarheid had beloond. Gehoor gevende aan die inspraak, voldeed hij aan de uitnoodiging zijner makkers, en onder een luid »hoera!" zijner medgezellen stapte hij binnen.

Wij willen er hem niet volgen. Aan 't huis van GROBESTEIN zullen wij hem straks terugvinden.

V.

Al zijn er vier maanden verloopen, het tooneel ten huize van GROBESTEIN is niets veranderd. Dezelfde personen ontmoeten wij weder in hetzelfde vertrek. HAMMING, VAN SCHELLE, VELDMAN, de zwijgende persoon, en GROBESTEIN zelf, zitten daar weder bijeen, zonder dat iemand hunner eenige merkbare

verandering heeft ondergaan. Alleen GROBESTEIN's bleek gelaat is nog bleeker geworden, en zijne wangen zijn nog meer ingevallen; maar zijn donker oog glinstert daardoor nog te sterker, als 't vorschend nu op den een, dan op den ander rust. HAMMING ziet er ongemeen wèl uit; zijn gelaat glimt van welgedaanheid en levenslust. Zoo de vermagering van GROBESTEIN misschien aan 't verdriet van iemand doet denken die bij de wereld voor geruïneerd doorgaat, de frissche kleur en 't lachje van den bankier stellen u gerust: zij bewijzen, dat — gelijk hij zich uitdrukt — »de affaire *à merveille geréusseerd* is". Het vijftal zit nu bij elkander, omdat het de verkregen uitkomsten hunner onderneming eens heeft opgemaakt, en de uitslag is gebleken de verwachting die men gekoesterd had, nog verre te overtreffen: zij-zelve, of hunne agenten voor hen, zijn nu door den invloed van alle mogelijke nadeelige geruchten omtrent den staat der fabrijk in het bezit van al de aandeelen gekomen. De geheele kolossale fabrijk is voor minder dan een derde van de waarde hun eigendom; en al had deze en gene scherpzigtige nu en dan iets gezegd of gemompeld dat niet vleijend of vereerend was voor GROBESTEIN, niemand toch had hem of eenen hunner openlijk van schelmerij durven betichten. Het gebouw hunner hoop was voltooid; alleen de gelegenheid om het te betrekken ontbrak nog: maar die zou zich niet lang laten wachten, daar men reeds met elken dag de uitbarsting van een smeulenden opstand onder de tot het uiterste gedrevene en opgeruide werklieden voorzag. Het doel was dus bereikt, en wie hunne slagtoffers waren, en nog konden worden, dat scheen het geweten van niet een dier mannen in het minste of geringste te verontrusten.

Niet één, zeggen wij; maar GROBESTEIN toch had nu en dan oogenblikken waarin hij — als hem dat mogelijk ware geweest — gaarne zou zijn teruggetreden, indien daardoor het gebeurde ongedaan had kunnen worden gemaakt. Dát waren duistere punten aan het heldere zwerk van zijn misdadigen voorspoed; momenten die zijn vleesch van 't gebeente deden verdwijnen, en zijne ziel pijnigden tot stervens toe. Denk echter niet dat die onrust, die angst, de vennooten gold, die hij benadeeld wist door zijne schuld; die hij beroofd had van hunne renten en dividenden, die hij listig hun kapitaal had

ontfutseld om een derde er van in zijn bezit te doen overgaan — of de werkliëden die hij beroofd had van den arbeid, en arm en broodeloos had gemaakt, en aan wanhoop en verleiding had ter prooi gegeven! — Neen, zij kwamen voort uit zijne overtuiging dat de wereld hem voor een schurk hield; uit zijnen twijfel, of het verlies van eer en goeden naam wel voldoende werd opgewogen door de schatten die hem zouden toevloeijen; uit zijne onzekerheid of hij, gelijk anderen, wel ervaren zou dat de wereld den rijke huldigt, al weet zij dat hij misdadig is, hoewel straffeloos voor de wet. Hij poogde dan zich op te beuren met de ervaring, dat de wereld elke schuld vergeeft, wanneer de vlek er van met goud overdekt is; maar dan traden wel eens, nu de een dan een ander zijner slagtoffers eensklaps voor zijne verbeelding, en 't was verschrikkelijk hoe hunne opene, kalme, vaste oogen onbewegelijk in de zijne staarden, en hoe hij zich bovenmenschelijk moest inspannen om dien aanblik door te staan, tot dat die blik, en eene folterende magt in hem, een brandend angstzweet van zijne kaken deed biggelen, en hem dwong zijne oogen neêr te slaan, en hij dan gevoelde hoe 't hem gaan zou tegenover elken eerlijken, al ware hij dan ook armen man. Dit was 't dat hem in de eenzaamheid wel eens eene siddering door hart en aderen joeg, en zijn geest zoo bezig hield, dat zijn vleesch verdorde, en hem met fluisterende lippen ook wel den stond deed vervloeken waarin hij geboren was.

Dien avond zelfs had hij voor zijne vrienden zijne gedachten niet verheeld; al wist hij dat het te laat was, en dat ook zijne eer en rust in hunne schatting geene waarde zouden hebben. Hun doel was bereikt, en immers ook 't zijne, en daar hij eenmaal niet slechts bereidvaardig toetrad tot hunne plannen, maar die zelf had uitgelokt, was hij wel 't allerminst bevoegd om zich te beklagen over gevolgen die vooruit waren te berekenen geweest. Elke zweem van klagt die zijne lippen ontsnapte, werd daarom telken male uit de hoogte met een bijtend sarkasme, een snijdend verwijt, of eene maar half ombloemde beleediging beantwoord, of spottenderwijze, met een glimplach en een twijfelachtig schouder-ophalen, voor een kleingeestig, den man naar de wereld onwaardig bezwaar uitgekreten. Hij zweeg daarom ten leste en kropte in zijne borst op wat zijn hart des te onstuimiger deed kloppen. Meer en

meer leerde hij inzien dat de misdaad geene bron kan zijn van vriendschap, maar slechts van zamenwerking; en deze nog maar zoo lang en in zoo ver de bondgenooten elkanders hulp tot volvoering en bedekking der misdaad noodig hebben.

Het was reeds tien ure, en het vijftal hield zich nog eene wijle met het spreken over verschillende belangen bezig, toen een harde ruk aan de schel en kort daarop een luidruchtig gesprek in den gang hunne aandacht afleidde en die weldra vestigde op den onverwachten bezoeker, die op hoogen toon aan den huisknecht te kennen gaf dat hij den Heer GROBESTEIN spreken *moest*.

De knecht had order om niemand toe te laten en wees den indringer de deur, toen de bezoeker met nog meer klem zijn gezegde herhaalde, met bijvoeging: dat 't geen hij te zeggen had van 't hoogste gewigt was.

Eene diepe stilte heerschte onder het vijftal; ieder luisterde, en GROBESTEIN vooral, want duidelijk kon men de stem van den koning der Kolonie onderscheiden.

— 't Is ZWART-JAN! — fluisterde VAN SCHELLE den fabrijkant in het oor. — Hij zal vernomen hebben dat er in de Kolonie wat broeit en nu denken u eene dienst te doen door u te waarschuwen.

— Niet afwachten, al dringt hij nog zoo aan! — beet HAMMING den heer des huizes toe. — De zaak loopt op 't laatst, en 't is beter dat wij niet gewaarschuwd zijn geweest, als zij den slag wagen.

GROBESTEIN sprak geen woord; hij was geheel gehoor voor de woordenwisseling die er beneden plaats had en met ieder oogenblik luidruchtiger werd, zóó zelfs dat de knecht weldra den trap opkwam, en het berigt bragt: dat ZWART-JAN met geene mogelijkheid was weg te krijgen.

Nog eens drong HAMMING er op aan, dat GROBESTEIN het gesprek weigeren zoude; maar eer de fabrijkant een besluit kon nemen, was een haastige tred op den trap reeds hoorbaar, en stiet zonder aan te kloppen eene krachtige hand de deur open, en stond, doornat en besneeuwd, ZWART-JAN voor de oogen van het verbaasde gezelschap.

GROBESTEIN voelde niet zonder grond zich in zijn huisregt gekrenkt, en in weerwil van den storm die in zijn binnenste

woedde, rees hij van zijne *chaise longue* op, en eene houding aannemende zoo streng als hem mogelijk was, voegde hij den ongenooden gast op scherpen toon toe:

— Wie geeft u het regt, zonder mijne vergunning hier binnen te dringen?

Had ZWART-JAN, overtuigd van zijne goede bedoeling, en van de onmogelijkheid om op eene andere wijze GROBESTEIN te naderen, een oogenblik moeds genoeg gehad, om in zoo verre den afstand te vergeten die er was tusschen hem en zijn meester... nu hij dien genaderd was, en nevens hem zoo velen zijner meerderen aanschouwde, ontviel hem alle stoutheid, en in de demoedigste houding sprak hij beschroomd:

— Ik moest dat doen, Mijnheer! om u nog heden te waarschuwen. Als 't geen ik te zeggen heb, u eerst morgen bekend wierd, zou 't misschien te laat wezen.

— Geene reden zoo dringend die u regt kan geven om hier binnen te komen — viel de fabrijkant hem in de rede, terwijl zijn blik het oog van den werkman ontweek, dat smeekend op hem rustte. — Gij moest mij genoeg kennen, om te weten dat ik zulk eene handelwijze nimmer vergeef en 't van niemand verwacht, allerminst van mijne arbeiders, dat zij als muitelingen mijne woning betreden.

— God beware er mij voor, dat ik 't zou gedaan hebben, Mijnheer! Juist om mijne makkers daartegen te behoeden kwam ik hier; want er broeit in de Kolonie een onweêr, en morgen...

— Morgen — viel HAMMING in — morgen zullen de fabrijkwerkers te hoop loopen en werk eischen. Wij wisten 't, goede man! — voegde hij er lagchende bij — gij hadt daarom uwe makkers niet behoeven te verraden.

ZWART-JAN'S hart kromp ineen; wát hij verwacht had, die beschuldiging niet! En toch gevoelde hij 't nu, er lag waarheid in die woorden. Het plan was hem niet aanvertrouwd om 't bij den Directeur over te brengen. Maar eene dubbele reden had hem herwaarts gebragt, en hij meende die te moeten aanvoeren om zich te zuiveren, zoodat verontwaardiging over de onverdiende verdenking eenigzins merkbaar was aan zijne woorden, toen hij zeide:

— Is 't dan niet beter, Mijnheer! dat gij, gewaarschuwd eer 't zoo ver komt, den oploop kunt afwenden, dan dat uw volk iets gewelddadigs onderneemt, waardoor velen hunner

straf kunnen beloopen en met hunne gezinnen nog ongelukkiger worden dan we nu reeds zijn. Toen ik dezen avond in de herberg van 't plan hoorde, en 't aan mijn hart voelde waartoe 't gebrek een arm mensch vervoeren kan, zie, Mijnheer! toen heb ik tot me-zelven gezegd: ik ken den Directeur beter dan iemand, en als hij 't kan, zal hij 't kwade verhoeden; want hij zal niet willen dat wij, zijne werklieden, behalve met de armoede, ook nog met de gevangenis en 't schavot kennis maken. We zijn allen reeds ellendig genoeg.

Elk woord ging GROBESTEIN als een mes door de ziel. Dát was één dier bleeke gezigten, dier vermagerde gestalten, die zijne verbeelding hem zoo dikwerf had voorgetooverd: hij was de eerste, en spoedig, misschien reeds morgen, zou hij er meer zien. — Maar de ontknooping was nabij en de finale mogt niet ontbreken! Hij moest zich dus vermannen! — Ware hij alleen geweest, misschien had hij ook dan nog toegegeven aan een zachter gevoel; maar in 't bijzijn van die allen, kón, wilde hij zich niet bewogen toonen door dien arbeider! Elke goede indruk moest gesmoord worden; hardheid en wrok moesten ieder woord nog versterken, omdat het spel diende uitgespeeld te worden; zijne eer, al ware 't maar schijnbaar, moest worden gered, al gebeurde 't ten koste van alle de onderhoorigen!

— Ik kan doen wat ik wil — sprak hij — en 't verschilt mij niet of de arbeiders te hoop loopen, ja, dan neen. Wie zich aan opstand schuldig maakt, zal naar verdienste worden gestraft. Wie den tijd afwacht dat er werk is, zal, als die tijd is gekomen, weêr werk vinden; doch anders geene. Gij weet, het voornaamste dat ik immer verlangd heb, is gehoorzaamheid, stipte opvolging van mijne bevelen. Gij, ZWART-JAN! hebt die in de laatste weken immer weêrstreefd. Welk regt meent gij daartoe te hebben? Doch wat gaat uw regt mij aan? Om voor goed van u af te komen zal nu ik van *mijn* regt gebruik maken, en tot straf voor uwe brutaalheid, en tot loon voor 't verraden van uwe makkers, die beter zijn dan gij, verklaar ik plegtig, dat gij voor immer uit mijne dienst blijft ontslagen, en nooit weder de gieterij betreden zult. Ik wil u ten voorbeeld stellen voor allen die lust hebben u na te volgen! En nu...

Dát was HAMMING, dát was allen uit het hart gesproken. Zoo iets had men van GROBESTEIN niet verwacht. Den koning

van de buurt voor goed te ontslaan, was zoo goed als het sein te geven tot den opstand, zoo dacht men; want ieder meende dat deze nu zijn invloed in de Kolonie gebruiken zou om een laatsten slag te kunnen slaan, en in plaats van bemiddelaar, wel zeker de aanvoerder zou worden. Die handelwijze van GROBESTEIN was eene kroon op zijn werk.

— En nu... GROBESTEIN had willen voortgaan, maar een blik op dien man tegenover hem, had hem doen verstommen. De kalme oogen van dien eerlijken man stonden onbewegelijk en doorborend op hem gevestigd, zoo als hij ze in de eenzaamheid op hem gevestigd zag, als hij de zijne er voor nedersloeg, en dan in zich-zelven zeide: »Gevloekt zij de dag mijner geboorte!" — De krachtige hand van dien man werd ook een oogenblik opgeheven, maar zonk weêr neder, als magteloos en ten teeken dat physieke kracht hier niet baten kon, en dat zijn bezitter spreken moest, als hij wilde doordringen tot een met ijzer omklonken hart.

— En nu — zoo vulde de arbeider den volzin zijns harden meesters aan — En nu, Mijnheer GROBESTEIN! nu toont ge mij ten tweedenmale, hoe gij diensten vergeldt. God weet het. Ik ben hier gekomen uit nood en met de beste bedoeling. Ik had in den vooravond gebedeld bij het armbestuur en bij de diakenen, zonder door iemand geholpen te worden, en toen ik te huis kwam, was daar vonk noch vuur, brood noch drank, voedsel noch medicijn voor mijne zeven kinderen, waarvan er twee liggen te sterven, onverzorgd en ongedekt. Toen kon ik 't niet uithouden. Ik ging naar uw huis en wilde u bidden om mij te helpen; u bidden om 't leven te redden der kinderen van den man die 't zijne waagde om 't leven te redden van uwen zoon. Tot u gaande kwam ik voorbij de herberg; daar hoorde ik wat men voorheeft, en ik dacht beide, u en mijne makkers, die zoo ver zijn gekomen dat ze tot álles in staat zijn, te dienen, misschien te redden, door mijne waarschuwing. En wat is nu 't gevolg van dat alles? — Dat ik hier voor verrader word gescholden, en 't laatste verlies dat ik nog bezat: de hoop op ondersteuning nu en op werk in 't vervolg. Dat heb ik niet verdiend, en dat kunt gij geen van allen bij God of menschen verantwoorden.

Hij kon niet verder van aandoening. De man uit het volk was welsprekend geworden, omdat hij sprak uit de overtuiging

zijns harten, en het diep besef van zijn regt, en van 't onregt dat hem weêrvoer. Nog altijd rustte zijn blik op GROBESTEIN, die verward en verlegen voor zich zag. Ware hij slechts alleen met ZWART-JAN geweest; maar hij schaamde zich gevoel of berouw te toonen in 't bijzijn der mannen van ijzer, voor welke zielen en levens niets beteekenden tegenover hun stoffelijk belang. De zaak was nu juist wáár, en zóó als zij die hebben wilden. Er moest aanleiding komen om de fabrijk weêr te doen werken: dat was het laatste bedrijf van hun drama, en ZWART-JAN zou daar de held van wezen. Of die held er in kon en zou vallen, deed er niet toe, als zij maar gelegenheid hadden om, ware 't dan ook op zijn graf, hunne grootheid op te trekken.

ZWART-JAN zweeg, en niet één der overigen brak het zwijgen af. Er heerschte eene akelige stilte; men hoorde het tikken der pendule, het knetteren der vlammen in den haard, en het gekletter van hagelsteenen, die een felle Noordwesten wind tegen de ruiten joeg: maar niets verder, terwijl toch hoop en vrees en zoo menig woedende hartstogt in de borst woelde dergenen die daar bijeen waren. 't Was de stilte vóór een storm, vernielender en onstuimiger dan die welke daarbuiten woedde.

Een oogenblik scheen eene mildere gedachte in GROBESTEIN te werken. Een oogenblik wilde hij sterker zijn dan de kwade geest in zijn binnenste, sterker dan de ijskoude dwingelanden die hem beheerschten en wier werktuig hij was. Hij stond op 't punt om zich van hunne kluisters te ontdoen, en de hulp te verleenen die van hem gevraagd werd. De kracht van ZWART-JAN'S taal en blik had het geweten wakker geschud; het hart klopte sneller in zijne borst, reeds stak hij zijne hand uit; misschien was hij bereid om schuld te bekennen!

Twee hadden dien strijd in zijn binnenste bespeurd. ZWART-JAN begon weêr te hopen, en de gedachte aan zijne vrouw en kinderen deed hem nog eenmaal smeeken. Ware 't niet om hunnentwille geweest, zeker zou hij, na eene zoo diepe vernedering, den nek niet weêr gebogen hebben; maar hij kón, hij durfde, hij wilde niet te huis komen zonder iets. — Geweigerde hulp en de boodschap bovendien van zijn geheel ontslag! neen, 't was hem niet mogelijk ANNEKE en de kinderen met dien berg van leed te bezwaren.

— Voor mijne zieke kinderen, meester! — stamelde hij, en stak zijne hand uit om die van GROBESTEIN te vatten.

Maar de bankier trad tusschen beiden. »Nu of nooit!" — dacht hij — »een enkel meêwarig woord, de minste geldelijke hulp, zou het geheele spel kunnen bederven!" — Met drift lag hij zijne hand op den schouder des fabrijkants en fluisterde dien een woord in, dat, ofschoon maar ten halve verstaanbaar, GROBESTEIN toch genoegzaam bewees wat hij zijn zou in het oog zijner medestanders, als hij nu toegaf; als hij nu zijn tot heden uitmuntend spel door een onhandigen *coup* bedierf.

Die hand drukte als lood; dat woord was krachtiger dan zijn geweten, en hij trad koel terug; het lot van ZWART-JAN was beslist.

— Geen woord meer! — sprak GROBESTEIN op een doffen, naauw hoorbaren toon, als schaamde hij zich de woorden die van zijne lippen kwamen, zelf te hooren. — Het blijft zoo als ik gezegd heb. Doe wat gij wilt; maar na heden zet ge geen voet meer over mijnen dorpel, en nimmer krijgt ge weêr een slag werk aan de gieterij. Muiters en verklikkers kan ik in mijne dienst niet gebruiken, en zoo ge nu de partij uwer makkers weêr kiezen wilt, nadat ge eerst hebt getracht om hen te verraden, zeg hun dan dat ik, juist om hun voornemen tot opstand, plan heb de fabrijk nog zes maanden langer te doen stilstaan. Dwingen laat ik mij door niemand, en 't allerminst door hen die jaren lang mijn brood hebben gegeten.

't Had hem inspanning gekost aldus te spreken. Toen hij echter gesproken had, was hij weêr geheel de man van ijzer, dien hij vroeger getoond had te zijn. Zijne kracht was wedergekeerd, met den duivel der gouddorst en der eerzucht, dien hij op nieuw plaats had gegeven in zijn binnenste.

Hij wenkte met de hand, ZWART-JAN ten teeken dat hij zich verwijderen moest.

Deze begreep dien wenk maar al te goed. Hij had dien echter niet noodig, na 't geen hij gehoord had. Wat er in zijn hart omging stond op zijn forsch gelaat te lezen: toorn, woede bijna, haat tegen die mannen, die zijn verderf en dat van zoo velen met hem wilden. En daarbij 't besef zijner armoede; de vrees om te huis te komen met tijdingen die de

zijnen als den hongerdood in de armen voerden, en dan toch 't bewustzijn dat die bittere lijdensbeker tot op den bodem moest geledigd worden! — Krampachtig verwrongen zich zijne trekken; woest balde zich zijne vuist, die hij ophief als wilde hij hen allen met éénen slag verpletteren; toch daalde die vuist neder, want nog was zijn verstand niet genoeg beneveld, om niet te gevoelen dat een manslag hem geen brood of werk kon geven.

— Wat er van komt, nu of later, 't kome op uw geweten! — riep hij meer brullend dan sprekend. — GROBESTEIN! God zal 't wreken, op u en uwe kinderen, wat ge aan mij en aan anderen misdoet!

Hij kon 't niet langer daarbinnen uithouden. Nog eens wierp hij een blik vol woede en wraakzucht op hen allen; toen vloog hij ter deur uit; den marmeren trap af en den weidschen vóórgang door, tot hij de straat bereikte en adem haalde in de open vrije lucht. Daar was 't hem beter. De storm in de Natuur was in overeenstemming met dien welke er in zijn binnenste woedde. De ijskoude gevoelloosheid en minachting der voorname mannen, in dat gevloekte huis, zouden hem hebben gedood; maar de onstuimigheid der losgelaten elementen schuddeden zijn denkvermogen wakker en riepen hem tot handelen.

Zoo nu ZWART-JAN een moord beging, of oversloeg tot het bedrijven van andere misdaden — waren 't dan niet zijn meester en diens medepligtigen die hem daartoe vormden? Op hen zoo wel als op hem zou de schuld drukken voor den Hemelschen Regter; terwijl de aardsche genoodzaakt zou zijn om de straf uit te spreken alleen over hém.

— Goddank! — riep GROBESTEIN, toen hij den werkman de zware huisdeur met een forschen ruk achter zich hoorde digttrekken — Goddank! dat hij weg is; lang had ik dat gesprek niet meer volgehouden!

En als vernietigd liet hij zich in de mollige kussens van zijn leuningstoel nedervallen.

— Jongens! jongens! — grinnikte HAMMING — wat onnoozele bloed zijt ge toch, bij al uw hooggeroemd verstand! 't Was een goede geest die ons herwaarts voerde; waart ge alleen

geweest, dan hadt ge den boêl geheel in 't riet gestuurd.

— En de kans staat nu beter dan ooit — voegde VAN SCHELLE er bij; — die ZWART-JAN is onbetaalbaar! Morgen zijn ze in vollen opstand! Nu, als ik de kerel ware, 't zou aan mij niet liggen als zij 't ons zoo bang niet maakten, dat we ons nergens wisten te keeren of te wenden.

GROBESTEIN gaf geen antwoord. Als men in zijn binnenste had kunnen zien, zou men daar nog heviger storm hebben aanschouwd, dan er woedde in de borst van den daglooner. Het moet ontzettend wezen als men zich-zelven veracht om reeds bedreven kwaad, en toch zich gedwongen ziet om misdaad op misdaad te stapelen. Toen GROBESTEIN den man die zijnen zoon 't leven had gered, en gekomen was om ook van hem een gevaar af te wenden, weggezonden had hulpeloos en beroofd van zijne laatste hoop, om hem door de wanhoop tot daden te drijven, die 't verlies van eer en leven ten gevolge konden hebben, toen gevoelde hij dat er op 't schavot misdaden met de koorde worden gestraft welke niet half zoo gruwelijk zijn als die welke hij straffeloos beging.

VI.

ZWART-JAN wist niet waarheen zijne schreden te wenden, toen hij GROBESTEIN's huis verlaten had. Zijn hart trok hem naar zijne woning, naar vrouw en kinderen; maar de zekerheid dat hij ongered en ongetroost derwaarts zou keeren, hield hem terug. De sterke man schaamde zich, dat hij te magteloos was, om zelfs maar in 't meest noodige te voorzien. Hij verweet het zich ook, dat hij den ongelukkigen gang gedaan had, dien hij toch wel vooruit had kunnen weten dat niet baten zou. Waarom was hij niet liever aan de huizen van andere rijke menschen gaan bedelen? En waarom deed hij dat ook nu niet? Vreemde gedachten doorkruisten zijn hoofd: denkbeelden, waarvoor hij terugbeefde, en die hij wel nimmer gemeend had dat ooit in zijn brein zouden opkomen. Bedelen! De schaamte hield hem terug. Stelen dan! Wie zou hém verdenken als hij niet op de daad wierd betrapt, en dan waren de zijnen voor 't oogenblik geholpen; of — wierd hij betrapt... zouden de armmeesters de vrouw van den gevangene dan niet ondersteunen, daar ze zeker maar weigerden háár te helpen

omdat zij een man had, die 't brood voor haar verdienen *moest?* — *Moest!* Maar *kón* hij dat? En was de wereld niet véél barmhartiger voor 't ongeluk van een gevallene, dan van een die nog staande bleef, en van wien men daarom dacht, dat hij zich nog wel zou weten te helpen, dat nog niet al zijne middelen waren uitgeput! Zoo de gelegenheid zich had aangeboden, de Hemel weet of de eerlijke ZWART-JAN, bij de gedachte aan den nood zijner kinderen, zich op dit oogenblik niet zou misgrepen hebben aan anderer eigendom! — Dan vroeg hij weder of 't niet goed ware, dat de levende zich een vroegtijdig graf zocht; wijl ook dan het medelijden zich ontfermen zou over zijne weduwe en haar vaderloos kroost! Dat denkbeeld lachte hem toe en verliet hem niet weder. Neen, hij zou niet wederkeeren; als de dag aan de kimmen rees, zouden zijne kinderen niet meer om brood behoeven te krijten, alléén omdat zij nog een vader hadden, die voor hen werken moest, en dus een hinderpaal was op den weg naar de bedeeling die hun voedsel kon aanbrengen! Neen, hoe lief hij zijn leven had, hij zou hen helpen: vreemden zouden hun immers geld en eetwaren in menigte brengen, zoo ras zij maar vaderloos waren! Zijn leven kon hen niet helpen, zijn dood wél! — Hoe bereid hij echter ware om voor vrouw en kinderen zich op te offeren, en hoe vastberaden hij daartoe besloot, toch deinsde hij nog, uit betere beginselen, voor het ontzettend middel terug, waarvan zijne opgewondene kranke verbeelding hem de gevolgen zoo bedwelmend schoon voorspiegelde. Daarbij ook woelde er haat in zijne borst en de gedachte aan wraak: wraak op GROBESTEIN, op al de voorname wreedaards, die, zelfs na zijnen dood, hem nog als verrader zouden schandvlekken, doorkruiste zijnen geest. In allen gevalle wilde hij niet sterven met den schijn beladen dat zijne laatste levensdaad eene daad van trouweloosheid ware geweest om zich-zelven ten kosten van makkers, die hem eerden, te verrijken en te verheffen, door 't misbruiken van 't vertrouwen dat zij hem geschonken hadden. Neen, hij moest zich zuiveren van dien blaam; zijne kameraden moesten weten wat er gebeurd was, en waarom hij zóó en niet anders had gehandeld! Na zijn dood mogt er gebeuren wat er wilde! Hij wenschte nu zelfs dat GROBESTEIN en HAMMING hun loon mogten krijgen! Of, ook zijne makkers wisten dan vooruit dat de minste poging tot opstand en dwang

met uitstel van werk, ja, met geheel ontslag uit de dienst van GROBESTEIN zou worden gestraft. Zij konden dat in overweging nemen, en zich stil houden, wijzer dan hij, en zijne dienst aan hen zou misschien niet onvergolden blijven: de rijken waren onbarmhartig, omdat zij nimmer armoede hadden gekend; maar de armen, als zij weder aan 't werk kwamen, zouden zijne vaderlooze kinderen uit dankbaarheid helpen en voorthelpen. — En had hij niet ook behoefte om zijn hart uit te storten? Bij ANNEKE durfde hij dat niet; de geknakte bieze zou veelligt dien verwoestenden storm niet kunnen doorstaan; maar mannen als zij konden hem hooren, en enkelen hunner zouden gewis hem een handdruk medegeven bij 't scheiden, al konden zij niet vermoeden dat die was tot een laatst en eeuwig vaarwel!

Hij wist waar zijne makkers te vinden waren; althans velen hunner. Sedert de armoede de Kolonie was binnengetreden, werd de kroeg te drokker bezocht. Leêgloopen brengt den duivel bij de armen in huis. De bedelgift wordt meestal in losbandigen overmoed verkwist. Op een afstand reeds hoorde hij hun geraas en getier. Nu, zij hadden dien avond dan ook een besluit genomen, welks uitvoering aan velen hunner misschien de vrijheid kosten kon; ligt dat die laatste nacht buiten de muren der gevangenis dan nog eens in 't vol genot der vrijheid wierde doorgebragt. Ellende zonder hoop verstokt het hart, en vernietigt elk edel beginsel. — Als men het leven van hen die arm worden buiten hunne schuld, met aandacht beschouwt, en de gebeurtenissen opmerkt, die schijnbaar van klein gewigt, maar inderdaad voor hen beslissend zijn, dan wordt het eenigzins duidelijk, hoe 't gebeuren kan, dat eene trouwe moeder, en vroeger beminde vrouw, in lange winternachten eenzaam zit te schreijen bij de wieg van haar hongerend kind, terwijl de eertijds brave vader, op weinig passen afstands, aan spel en drank zijn laatsten penning verkwist. Wij veroordeelen dat met reden ten strengste, en verachten de rampzaligen die aldus zich-zelven en hunne geheele toekomst verwoesten, en voor zich en hunne gezinnen alle herstel van lot onmogelijk maken; maar de menschelijkheid eischt dat men ook de verzachtende omstandigheden niet voorbijzie, en uit de kennis der oorzaken neiging en kracht

putte, om, elk naar zijn vermogen, den arbeidzamen mensch tegen verval en armoede te helpen beveiligen.

't Was nog vol in *den Engel*, en toen ZWART-JAN, druipnat en verwilderd, er binnentrad, ging er een algemeen gejuich op. »Een borrel voor ZWART-JAN!" — klonk 't van verschillende kanten. »Waar heb jij zoo lang gezeten?" — vroeg de een; »heeft ANNEKE je de deur uitgezet?" — riep, lachend, een ander; — »kom je ook je verdriet wat verzetten?" — schreeuwde een derde; — »ja, 't is hier beter dan thuis: hier een warme kagchel en dáár geen spaander! of je gelijk hebt, dat je *den Engel* opzoekt!"

ZWART-JAN gaf geen antwoord, maar tastte des te haastiger naar de glaasjes, die hem als om strijd werden aangeboden. De verraderlijke drank scheen hem goed te doen; althans toen hij eene poos bij de kagchel had gezeten, kwam het rood op zijne wangen terug; zijne slapen klopten minder hevig, en hij voelde zich in staat om geregeld te kunnen spreken.

— Jongens! — sprak hij — ik kom van GROBESTEIN; ik heb 't laatste beproefd wat ik kon: ik heb hem je plannen verteld; en ik heb hem op mijne knieën bijna gebeden om hem-zelven en om uwentwille; en wat denkt ge, jongens! dat ik daarmeê heb uitgewerkt?... niets anders, dan dat hij voor goed en onherroepelijk mij ontslagen, en mij voor eeuwig zijn huis en de fabrijk verboden heeft.

Een luid gemor deed zich hooren; men vergat het doel waarmede hij naar den meester was gegaan, zoo diep was de indruk van de mededeeling van zijn ontslag.

— Dat zal'em thuis gebrogt worden! — riep er een uit den hoop.

— Ik wil — ging ZWART-JAN voort — je vertellen hoe 't is toegegaan, zonder iets te verblommen. Gij weet allen van ouds: ik heb niemand ooit belogen, of verkeerden raad gegeven. Spiegelt u dus aan mij en houdt u rustig: de minste poging tot opstand wordt door hem gestraft, zoo als hij mij gestraft heeft, en denkt er om, jongens! dat ge vrouw en kinderen hebt!

Toen ving hij zijn verhaal aan, en hoe verder hij sprak, hoe welsprekender hij werd. Nimmer had een van allen hem zoo opgewonden gezien. Met gloeijende kleuren schilderde hij het doel van zijn togt, zijne ontvangst, en den uitslag. Toen

verhaalde hij hun van zijnen gang naar de armmeesters en diakenen, deelde hun zijne armoede, lang voor velen verborgen, in al hare naaktheid mede, en verzweeg hun niets, dan zijn plan tot hetgeen hij voor zelfopoffering hield, al bond hij hun de zorg voor zijne vrouw en kinderen op 't hart, onder voorwendsel dat hij van huis zoude gaan, om nu elders 't werk te zoeken dat hem hier voor altijd ontnomen was.

Ten laatste kon hij niets meer zeggen, door de tranen, die diep uit zijne borst opwelden en langs zijne gebruinde wangen nedervielen. Dát was zeker, begrepen nu allen, dat zijne armoede en verdriet zwaarder en bitterder moesten zijn dan 't hunne; want hij had het altijd goed gehad, terwijl zij reeds vroeger 't óók wel bekrompen hadden moeten aanleggen. Zij erkenden dat hij in vorige dagen beter was geweest dan zijzelven, die altijd een deel van 't weekloon in de kroeg hadden durven zoek brengen, waarvoor zij nu des te krommer moesten liggen. Zoo is 't volk doorgaans regtvaardig in zijn oordeel, zelfs dán wanneer 't zich schuldig moet bekennen of minder dan anderen in zedelijke waarde.

— En op 't einde schold hij mij voor verrader! — barstte ZWART-JAN uit.

— Wat! — riep een forschgebouwde gast, terwijl hij dreigend de vuist balde. — Wat, een verrader! JAN! daar kennen we je zoo vrij van als... — De sterke uitdrukking die hier volgde, zullen wij niet mededeelen; maar hoe grof 't woord ook was, toch deed het ZWART-JAN goed; vooral toen niemand het tegendeel beweerde, maar allen luide die ruwe, maar ondubbelzinnige uitspraak bevestigden.

Verschillende groepen vormden zich; kreten van verwensching en verachting werden tegen GROBESTEIN en HAMMING geslaakt. Toorn, drift, wilde hartstogt stonden op de gezigten geprent; bij velen gemengd met medelijden voor den man dien ze altijd als hun meester en hoofd hadden gegroet, en altijd gaarne hadden gehoorzaamd, en aan wiens uitspraak zij zich bij geschil dikwijls hadden onderworpen, maar die nu bleek de armste van allen, en voor goed aan den bedelstaf gebragt te zijn; den man die als de koning der Kolonie was geacht en geëerd geworden, maar die nu de stad moest verlaten, om een anderen meester te zoeken, op 't gevaar af

van nergens te regt te komen; althans niet vóór dat nog vele lange maanden zouden zijn voorbijgegaan.

JAN's hoofd boog op de borst, toen hij met spreken eindigde. Toch was 't hem, na die uitstorting van zijn gevoel, beter: hij had zijn leed niet aan wreedaards geklaagd; de armen hadden het bittere van zijn toestand gevoeld.

— God moge me straffen, JAN! als ik morgen 't geld van de bedeeling niet met je deel, al moest ik er honger om lijden dat ik zwart wierd! — riep er een uit de menigte.

— Heb geen zorg, JAN! — sprak een tweede — als je morgen geen brood hebt, zal ik je meêdeelen van de soep. Jij honger lijden! Neen, man! dan zal 't eerst verder moeten komen.

Inmiddels hadden er zich drie bij elkander gevoegd, die, opgewonden door zijn verhaal, en door den drank, dien ze in ruime mate hadden genoten, fluisterend eenig plan beraamden. Dat plan moest geheim blijven, want een hunner zeide, half luid: »Niet méér er bij, DRIES! Hoe meer hoofden, hoe meer tongen! We kunnen 't best alleen af, en een eind moet er toch aan komen. ZWART-JAN moet er vooral niet van merken, want die stemt toch niet toe. Laten we nu maar zien hen naar huis te krijgen! — voegde hij er fluisterend bij.

De aangesprokene begaf zich in het midden van den kring.

— Jongens! — riep hij — 't is voor van avond nou al genoeg; maar na 't geen er met ZWART-JAN gebeurd is, zullen we morgen andere maatregelen dienen te nemen. Hij is koning af; maak 't mij nou voor acht dagen, en dan geef ik aan hem 't bestier weêr over; want zoo waar ik leef, binnen dien tijd zullen er handen te kort zijn, om aan de fabrijk te werken! GROBESTEIN moet een lesje hebben, en ik zal de laatste niet zijn om hem dat te helpen geven. Thuisbrengen zullen we 't hem, dat beloof ik je, en JAN zal weêr onder 't volk, of zijn fabrijk....

— Stil! — viel een zijner makkers hem zacht in de rede — 't is méér dan genoeg: een goed verstaander heeft aan een half woord al te veel.

Al begreep ZWART-JAN er niets van, toch vreesde hij dat ze iets kwaads of gevaarlijks in 't schild voerden.

— In Gods naam, jongens! — sprak hij — geene dolligheden! Spiegelt u aan mij! Denkt aan vrouw en kinderen!

Aan rijke heeren kunnen arme menschen niet ongestraft de tanden laten zien!

Een bepaald antwoord kreeg hij niet; maar verwenschingen over GROBESTEIN; de woorden opstand en wraakneming hoorde hij in ruime mate. Op 't laatst gingen allen heen; het was dan ook reeds middernacht geworden. ZWART-JAN was opgewonden, en nu beter gestemd om zijn heilloos voornemen tot zelfopoffering, zoo als hij den voorgenomen zelfmoord noemde, te volbrengen.

Schoorvoetende wilde hij 't huis verlaten, waar hij zoo dikwijls als meester en invloedrijk gebieder die onstuimige en onbeschaafde menigte had beheerscht. 't Zou nu de laatste maal zijn, en peinzend keek hij nog een oogenblik voor zich. Zijn koningschap had hem geen rijkdom bezorgd, maar toch harten doen winnen; menig oppermagtig vorst kan dit getuigenis over zich-zelven, als 't gevolg zijner regeringsdaden, niet afleggen, wanneer hij zijne laatste ure zoo nabij is als ZWART-JAN dat meende te wezen.

Juist wilde hij de deur uitstappen, toen uit het halfdonker van den gang iemand hem op zij kwam en zijne hand greep. 't Was de waard.

— Ik kan u niet betalen, THIJSSEN! — beet hij hem eenigzins ontstemd toe. — Zij betalen voor mij. Gij weet immers wel dat ik geen penning meer rijk ben.

— 't Is dáárom niet — fluisterde de aangesprokene — maar je bent immer een klant geweest dien ik gaarne zag, en een daalder zul je nu best kunnen gebruiken. Je bent een eerlijk man; daar ken ik je voor, en als je 't eens beter doen kunt dan nu, dan geef je me dien daalder terug. Ik heb er geen haast meê — maar doe geene dolle dingen, hoort ge! Laat GROBESTEIN loopen voor 't geen hij is; binnen een dag of acht komt alles weêr te regt.

JAN'S hoofd gloeide. Het bloed vlood hem sneller door de aderen. Die hulp was geheel onverwacht; die hulp kwam van God; wie anders had het hart van dezen hardvochtigen man kunnen vermurwen; die daalder was voor hem een dag, twee dagen levens; nu kon hij 't beproeven, of in die spanne tijds nog eene verandering ter gunste zich opdeed!

— THIJSSEN! — sprak hij geroerd — ik dank u! Ge weet niet waartegen ge mij bewaard hebt! — Hij drukte hem daarbij

de hand zoo innig en zoo vast, als of hij die wilde vermorselen. De man gevoelde 't echter dat die handdruk hartelijk gemeend was. Veelligt ook dat hij voor 't eerst in zijn leven zou ondervinden hoe 't bewustzijn van eene goede daad de hardste peluw zacht schudt!

Met haastigen tred schreed JAN nu naar zijne woning, aan 't einde der Kolonie, en dus nog op eenigen afstand van *den Engel* gelegen. Ruimschoots had hij dus den tijd om over 't gebeurde na te denken, en hij schaamde zich zijn weinig vertrouwen op God, dat hem bijna tot een misdadiger of zelfmoordenaar gemaakt had. Waar de menschen, op wier hulp hij regt meende te hebben, hem verlieten, had God-zelf eenen vreemde, van wien niemand ooit eene weldaad ontving, het denkbeeld om hem te helpen in 't hart gegeven. Zijn geweten zeide hem dat hij verkeerd had gedaan, en de hoop op beter tijden keerde terug, toen hij er aan dacht hoe bij God niets onmogelijk is en hoe ook zijn lot rustte in de hand van dien Hemelschen Vader. Zoo naderde hij zijne woning, en zag daar nog een licht schitteren, hoe flaauw en armoedig dan ook. ANNEKE wachtte dus zeker. »Als ze nu eens voor eeuwig te vergeefs had gewacht!" — peinsde hij en rilde bij dat denkbeeld. Wat zwaard zou door de ziel dier vrouw zijn henengegaan, als zij 't geweten had, op welken dwaalweg hij zich bevonden had! Ja, hij verweet het zich dat hij een oogenblik zoo lafhartig had kunnen zijn, om haar alléén aan den strijd met armoede en gebrek over te geven, terwijl hij eene ruste zocht, die zeker voor immer háre rust zou hebben vernietigd. Eene gestalte bewoog zich op den dorpel; hoe nader hij kwam, des te duidelijker herkende hij haar, en zag hoe zij naar hem de armen uitstrekte, als wilde zij zijnen tred nog verhaasten. Een oogenblik daarna schreide hij aan ANNEKE's borst. Maar wat zag hij? Reeds de flikkering van dat licht had hem bevreemd; nog meer verwonderde 't hem dat er vuur aan den haard lag, en dat brood en vleesch op de wrakke tafel stonden.

Hij zag ANNEKE vragend aan, en in tranen van vreugde dreven hare blikken, terwijl hij te gelijk haar den daalder in de hand deed glijden.

— God helpt boven bidden en denken, JAN! — sprak zij. — U heeft Hij geholpen en ook mij niet ongetroost gelaten. Wij hebben nu brood voor eenige dagen, en tijd brengt raad!

— Maar, ANNEKE! — vroeg hij — wie heeft ons dat voedsel gebragt?... GROBESTEIN? — voegde hij er twijfelend bij.

Zij schudde het hoofd.

— 'k Weet alles, JAN! — sprak ze — wat er van avond bij de heeren is voorgevallen. Zij hadden daarboven gesloten harten en ooren voor ons leed, maar beneden hebben de minderen gehoord wat er boven plaats had. De knecht begreep goed waarom ge kwaamt, en toen ge weg gingt in zoo'n opgewonden toestand, herinnerde hij zich, eer hij bij de rijkeluî diende, ook in zijn moeders huis bittere armoê te hebben gekend, en hij wist maar ál te wel wat het zeggen wil na zoo'n gang met leêge handen te huis te komen. Dat wisten de meesten in de keuken ook, en ze hadden je altijd graag mogen lijden. Hij hoefde niet lang te praten om ieder zijn beursje te doen uitschudden en zoo veel bij elkander te krijgen, dat hij ons binnen 't uur voedsel en deksel en zelfs nog eenig geld brengen kon. Wij kunnen er hem nooit genoeg voor danken, en God moog' 't hem loonen, want menschen kunnen zoo iets niet.

Zij snikte en sloeg heur armen om zijnen hals; ook hij kon bijna niet spreken!... Dien God had hij miskend, die dubbel hielp, waar eene enkele gifte reeds hulpe zou hebben aangebragt! Hij ijsde op het denkbeeld.... wanneer hij, zonder iets van dien zegen te weten, door eene slechte daad zich den vloek van God en menschen eens had waardig gemaakt!...

— ANNEKE! — sprak hij, en er was iets plegtigs in den toon zijner stem — ANNEKE! dank God voor die goede gaven, en bid hem dat Hij mij beware tegen de verzoeking! ANNEKE! ANNEKE! de Heer heeft me tegen zoo veel kwaads bewaard; ik had zulke booze gedachten! De armoê had me bijna slecht gemaakt!

ANNEKE zag hem vragend aan, maar vroeg hem toch de oplossing niet van die raadselachtige woorden. Zij gevoelde 't: die verklaring zou hem moeijelijk zijn geweest.

Zij wikkelde zich los uit zijne armen en bad bij de wieg van het eene zieke kind voor den kranken vader, die veelligt bijna verloren, toch nu wel zeker behouden was. Zij vroeg niet eens naar de herkomst van dien daalder; zij kon en wilde 't niet gelooven dat heur JAN haar iets dat niet regtvaardig verkregen was in de hand zou gegeven hebben.

Of dat gebed innig was? Of ook 't zijne opklom tot God, als het offer van een dankbaar en verslagen gemoed? — Gij hadt het niet gevraagd, waarde lezer! indien ge den vasten en vredigen slaap hadt aanschouwd, die na luttel tijds het deel was van die beide beproefden! Gods Engel daalde neêr in die woning der armoede en deed hen droomen van betere tijden, als of de nieuwe morgen, op de gouden vleugelen der ochtendzon, geene nieuwe zorgen hun te gemoet zou voeren!

't Was een onstuimige nacht. De storm scheen met elk uur toe te nemen, de met jagtsneeuw en hagel vermengde regen viel plassend neder. Geene enkele star blonk aan het donker zwerk, waar slechts graauwe, reusachtige wolkgevaarten elkander als in wilden ren voortstuwden. De stroom, tot ijs gestold, raakte in beweging, en te midden van den loeijenden wind hoorde men het gekraak der schotsen, die na weinig tijds zich op elkander zouden stapelen, om het laatste, maar meest gevreesde tooneel van den winter voor de oogen der menschen te onthullen. Geen sterveling was dien nacht op de straat te bespeuren. Na eenigen tijd echter werd de lucht helderder; 't was of de dag aanbrak en de wolken deed smelten in rozenverwigen gloed. Maar die gloed komt niet van een aanbrekenden dag; na eene wijle tint hij de lucht met eene bloedroode verw, die wel zeker geen morgenrood is. Al sterker gloeit zij, al verder breidt ze zich uit, en uit de kern, op dat punt waar 't is of er vonken opspatten, stijgen zwarte wolken, die zich met de wolken der lucht vereenigen. Neen, dat is geen morgengloor; dat is niet een zigtbaar werk des Hoogsten, die het duister doet wijken voor de schitterende stralen van Zijn hemellicht; — het is een werk van menschenhand, door eene toorts ontstoken die verwoestend werd gezwaaid en nu den arbeid vernietigt dien ze eenmaal zelve gewrocht heeft! Rook en damp mengelen zich met de lekkende vlammen, houtwerk en balken vatten vuur en knetteren meer en meer, al feller wordt de brand, aangeblazen en gevoed door den loeijenden storm. Nog sluimert de stad; nog beseft niemand iets van de verwoesting, op weinige schreden afstands aangerigt; toch duurt die ruste niet lang, want een paar oogen hebben de vlammen ontdekt en metoen

bom-bamt de brandklok met doffen toon de uit den slaap opschrikkende bewoners in de ooren. In één oogwenk is er eene menigte op de been en verdringt elkander in onstuimige vaart, zonder nog te weten waar 't meeste gevaar dreigt. De gloed, de vlam is bedriegelijk; angst benaauwt de borst van velen om 't lot van bloedverwanten of betrekkingen wier woningen men bedreigd gelooft. Maar welhaast beweegt de stroom zich naar één zelfden kant, een eind wegs buiten de stad, naar GROBESTEIN'S fabrijk. Een vleugel van het trotsch gebouw is de prooi van het woedende element. Reeds te ver is, door de late ontdekking, de brand gevorderd om op dat punt nog aan redding te denken. Het troetelkind van den fabrijkant; het gewrocht van zijn genie; zijn speelpop; zijn álles; die schepping die hij misschien liever had dan zijne gade en kinderen, schijnen een gewissen ondergang ter prooi gegeven! — Zeker, in dát oogenblik gevoelde hij, hoe zwaar Gods hand drukken kan, en hoe juist die te straffen weet, waar het een verdiend loon geldt voor sedert jaren opeengestapelde schuld!

— Wat is dat? ANNEKE! Wat beteekent dat?! — riep ZWART-JAN, uit zijn vasten sluimer, door de beweging op straat, wakker geworden.

»Brand! brand!" — klonk het van alle zijden. — »Brand!" — en de doffe klok galmde daartusschen door.

— Sta op, ANNE! — riep hij, en meteen sprong hij-zelf op, schoot eenige kleederen aan en begaf zich naar buiten.

Nog wist niet ieder waarheen. »Waar? Waar?" — vroeg hij; maar al bleef men hem 't antwoord schuldig, toch scheen hij te bevroeden waarheen hij zijne schreden rigten moest, om 't spoedigst bij den brand te komen. Ziende aan de lucht van welken kant de vlammen opgingen, behoefde hij niets meer te vragen, en ook de oorzaak van dien brand werd hem duidelijk. Zoo ras hij aan de fabrijk dacht, dacht hij ook aan dat geheim gesprek tusschen die drie mannen in de herberg, waarvan hij toen niets begreep. Zij hadden woord gehouden: binnen weinige dagen zou er arbeid in overvloed aan de fabrijk zijn.

't Werd hem bang van binnen. Al had zijne hand de verwoestende fakkel niet omhoog geheven, toch meende hij de

aanleidende oorzaak van dien brand te zijn. Als hij wraak op GROBESTEIN had gezocht, wel nimmer had die beter doel kunnen treffen. Dat drietal had zijn wrok gediend, en tevens wraak genomen voor al het leed waarmede 't gedurende dien bangen winter had geworsteld.

— ANNEKE! — kreet hij — 't is aan de fabrijk! Blijf bij de kinderen; God geve dat ik nog iets weêr goed kunne maken!

Zij deinsde terug op die woorden.

— Groote God, JAN! — kreet ze — gij... de fabrijk? — En zij zag hem aan met een blik die scheen te vragen: hoe de slaap van een misdadiger zoo rustig kon zijn geweest!

Hij begreep wat zij meende, en al verlangde hij op het tooneel der verwoesting spoedig tegenwoordig te zijn, toch wilde hij haar met dat vermoeden niet achterlaten. Terugkeerende sprak hij: — Niet ik, ANNE! God weet het; maar anderen voor mij. Ik heb hun mijn leed geklaagd gisteren avond, en ze hebben mij en zich-zelven aan hem gewroken. God! God! dat ik 't niet heb begrepen waar zij heen wilden!

Een steen viel ANNEKE van de borst.

— Goddank, JAN! — stamelde zij, bijna tot spreken magteloos. — Goddank! dat gij er geen deel aan hebt!

Hij zou er reden toe gehad hebben, als hij in dien oogenblik een verwijtenden blik op haar had geworpen. Dat vreemden hem verdachtten, ware mogelijk; — maar zij?...

Maar hij drukte haar innig aan zijn hart: — Neen, ANNE! — sprak hij — mijne hand is niet schuldig aan die verwoesting, maar toch, ze hebben 't gedaan om mijnentwille: ware ik gisteren avond niet in de herberg gegaan, dát ware misschien niet gebeurd.

Een enkele vurige kus en wég was hij! Zoo snel mogelijk schreed hij voort. Toen hij de fabrijk naderde, stond het gansche benedengedeelte des vleugels reeds in vuur. Bijkans de geheele bevolking der stad verdrong elkander in de nabijheid van 't gebouw. Toch waren de meeste handen werkeloos, zoo als doorgaans bij zulke gelegenheden. Hij maakte zich met inspanning van alle krachten ruim baan en weldra stond hij vlak voor 't gebouw.

Zijne oogen naar boven rigtende, ziet hij een oogenblik duidelijk eene gedaante voorbij een der nog gave bovenste vensters gaan.

— Wat is dat, mannen! dáár, voor 't raam van 't kantoor? — vraagt ZWART-JAN.

Alle hoofden worden opgeheven, alle blikken staren omhoog, en eensklaps rijst alom de kreet: »God in den hemel! er is nog iemand daar boven!" — En op 't zelfde oogenblik gaat het venster open, en eene gestalte buigt er zich uit en schreeuwt: — Helpt! De zoldering bezwijkt, ik kan niet anders ontkomen dan langs dezen weg! — Die kreet galmt akelig, slechts half verstaanbaar door de lucht en vervult alle harten met schrik en afgrijzen.

Ladders worden aaneengebonden en met reuzenkrachten opgerigt; maar de bedreigde schijnt alle besef te missen om uit te stijgen, en niemand omlaag heeft den moed of den wil om naar boven te klimmen. De gevel dreigt te vallen op het hoofd van hem die stout genoeg wezen mogt het waagstuk te ondernemen. De meesten zelfs houden zich op een afstand, om zich te bergen voor het puin, dat hier en daar alreede naar beneden stort. En is de togt ,naar boven vol levensgevaar, hoe veel te meer dan het afklimmen, met dien mensch op de schouders, die zich-zelven redden kon, zoo hij niet krankzinnig of verlamd ware. Onophoudelijk gillende en de handen wringende staat hij als vastgenageld voor het raam, en buigt zich voorover.

Allen hebben die stem, állen dat gelaat herkend. Het volk spreekt van een Gods-oordeel. Misschien is daarom de moed minder groot; misschien hangen daarom de handen slap bij het ligchaam, in plaats van zich te bewegen tot redding van een mensch.

Maar één is er, die, niet zoo koel als de menigte, den klank dier stem en de krampachtig verwrongen trekken van dat gelaat heeft waargenomen en herkend, en terwijl de anderen van een oordeel Gods mompelen, denkt hij aan eene schuld die goed gemaakt moet worden, aan een vonnis des Allerhoogsten over zich-zelven, niet over dien man.

Eensklaps staat hij aan den voet van de ladder en bestijgt hij die.

Honderden stemmen roepen, en alle handen in zijne nabijheid houden hem terug. »Het is niet mogelijk, ZWART-JAN!" — roept men hem toe. — »'t Geldt je leven, en toch redt je 't zijne niet! Afklimmen met hem kun je niet! Hij schijnt

alle besef reeds kwijt te zijn! Laat hem! Er is aan hém niets meer te doen!

Doch hij rukt zich los van allen die hem terughouden.

— Laat mij gaan! Laat mij gaan! — roept hij uit, en met vasten tred klimt hij hooger en hooger.

Maar hij die daarboven in den doodstrijd worstelde, had ongelukkig nog besefs genoeg, om 't gelaat te herkennen van den man die tot hem kwam.

En hoe meer diens gestalte hem nabij kwam, met des te heviger kreten vervulde hij de lucht; en in plaats van nu nog uit het venster op de ladder te stappen, trad hij achteruit, om 't zijn redder onmogelijk te maken hem aan te vatten. Hij bewoog zijne handen, met al de inspanning die hem nog mogelijk was, ten teeken dat hij zich verwijderen moest. Zijn gelaat werd zoo mogelijk nog bleeker; zijne donkere oogen dreigden uit hunne kassen te springen; zijne haren rezen te berge, en zijne vuisten balden zich krampachtig, als of hij zich voorbereidde op een hevigen strijd, in plaats van zijnen redder in de armen te vallen. Het folterend geweten vernietigde alle wil en kracht in hem, en maakte hem waanzinnig; zijn booze geest fluisterde hem in, dat die mensch de gelegenheid aangreep om hem straffeloos te dooden, dat die man kwam om wraak te nemen voor de mishandeling die hij-zelf had ondergaan, en voor 't lijden van allen.

ZWART-JAN had de bovenste, de laatste trede bereikt, en het tweetal zag elkander in de oogen. Welk eene ontmoeting, na zulk eene scheiding! Met een wezenloozen blik, die niets dan afgrijzen uitdrukte, trad de rampzalige GROBESTEIN zoo ver achteruit als hem dat op 't overschot van de verkoolde, slechts door nog één brandenden balk ondersteunde zoldering, mogelijk was.

Daar stond hij als aan den rand eens spuwenden kraters. Nog ééne schrede verder daar gaapte de vuurpoel der brandende lagere verdieping; nog ééne schrede en hij stortte in den vlammenden afgrond omlaag.

ZWART-JAN echter had zijne redding vast besloten.

— Kom tot mij! — riep hij hem toe. — Ik breng met Gods hulpe u veilig naar beneden!

Maar de ellendige grijnsde hem aan met een lach als of

hij zeggen wilde: »Neen, gij zult mij niet bedriegen! Ik heb u doorzien! Ik weet beter wat gij wilt!"

Elk verwijl was eene schrede nader aan 't graf. 't Gold hier eens menschen leven, wiens 't dan ook ware! Die gedachte deed ZWART-JAN de laatste en uiterste poging wagen. Al liep hij gevaar den dood in de armen te snellen, toch stapte hij het krakende venster binnen. Reeds had hij zijn rampzaligen meester bijkans gegrepen, toen deze nog eene schrede verder week. Zijn leven, de levens van beide, hingen nu veelligt aan een splinter van den vloer, die als golvend ijs onder hen kraakte en boog. En nog waagde ZWART-JAN zich verder en was weder op het punt om hem te vatten. »Genade!" — kreet de ongelukkige. Een glimlach, vol verachting en medelijden speelde nu om de lippen des redders. Zonder te dralen greep hij hem aan en zijne sterke vuist hield hem zoo stevig vast, dat hij, in weerwil van alle inspanning, zich niet uit dien arm losworstelen kon. Maar zijne tegenworsteling belette ZWART-JAN met hem het venster weder te naderen. De rampzalige was blind voor 't gevaar onder en achter hem; hij had geene andere voorstelling dan van 't geen de booze hem ingaf van de bedoelingen zijns redders. »Ja" — riep hij uit — »ik weet wat ge wilt. Gij komt om mijn leven! Daar, op die ladder, niet waar? Op die bovenste sport? Daar wilt ge mij hebben en mij opheffen, en over uw hoofd zwaaijen en dan nedersmakken! Nedersmakken! Ja, nedersmakken!" — Zoo raaskallende én zich wringende om vrij te komen, noodzaakte hij ZWART-JAN, die nog immer hem niet los wilde laten, om nu hier dán daar den voet schrap te zetten en dien weder te verzetten; én....

De vloer kraakte onder het gewigt der worstelenden; de verkoolde plank waarop zij stónden spleet en spaanderde, en nevens deze spleten en spaanderden er meer; alles onder hen stortte ineen, en de redder en hij ter wiens hulpe hij gekomen was, tuimelden neder en zonken door eene hel heen van opstijgende vlammen en smook, her- en derwaarts, van brandenden balk op balk vallende, lager en lager, tot zij gebrand, geschroeid en gekneusd, omlaag nederkwamen op een hoop puin, boven welken zich terstond, wonderdadig, een boog van bindten en balken vormde, die 't behoud van beider levens zoude verzekerd hebben, indien niet den eenen het leven reeds ware

ontvlugt. Of 't een toeval, of misschien nog een gevolg ware van ZWART-JAN'S pogingen om zijnen meester te behouden, wie zal dit ontsluijeren; maar zoo veel is zeker dat GROBESTEIN behouden bleef, doordien hij nederkwam op het ligchaam van den door hem mishandelden, nu door zijn toedoen gedooden werkman. Toen men eenige uren later de ligchamen ontdekte, lag GROBESTEIN buiten kennis op het lijk van ZWART-JAN, wien de scherpe hoek eens balks diep in de hersenen was gedrongen. Men droeg den fabrijkant weg; zijn leven was nog niet uitgebluscht, en de kneuzingen die hij bekomen had waren niet doodelijk. Maar ANNEKE was weduwe en hare kinderen waren weezen. ZWART-JAN had het leven zijns misdadigen meesters ten koste van het zijne gered!

VII.

Wij zijn nu nog rekenschap schuldig van de oorzaak van GROBESTEIN'S tegenwoordigheid op de plaats der verwoesting.

Toen de kreet van »brand!" door de doodsche straten weergalmde, had die 't eerst het oor getroffen van hem wiens geweten hem de rust op het zachtste dons weigerde en die nog immer, ter prooi aan verschillende aandoeningen, in het sierlijk gemeubelde vertrek, waar hij met zijne vrienden was vergaderd geweest, met groote stappen op en neder liep. Met onwillekeurigen schrik had hij snel 't venster geopend, en toen hij gezien had in welke rigting het uitspansel door den vuurgloed werd verlicht, was hij als een razende zijne woning uitgesneld, dáárhenen waar zijn gevoel, zoo wel als zijn oog, hem zeide dat het vernielend element woedde.

In de kamer der fabrijk in welke het verschrikkelijk tooneel voorviel dat wij zoo even hebben bijgewoond, lagen in eene ijzeren kast de boeken bewaard met welke GROBESTEIN zich kon verantwoorden, wanneer ooit iemand hem den naam gaf die hem toekwam, of ten laste wilde leggen dat hij zich ten koste der vennooten had verrijkt. Hij sidderde bij de gedachte dat die boeken zouden verbranden, en zijne vijanden, in latere dagen, van de wetenschap dat hij zich niet kon verantwoorden, tot zijn verderf gebruik konden maken. Die te redden was het eenige waaraan hij op dat oogenblik dacht: de fabrijk-zelve gold hem veel, maar zij was boven de waarde

verzekerd, en kon uit de assurantie-penningen in ruimte worden hersteld; maar het verlies der boeken was onherstelbaar. Nog maar weinigen waren op de plaats des onheils toen hij die naderde. Ingetreden vloog hij de trappen op die naar zijn kantoor geleidden, en bespeurde niet eens dat de brand reeds die trappen had aangetast, en in het vertrek beneden hem het vuur 't hevigst was. De kamer binnengetreden, zou 't hem in kalmer stemming niet zijn ontgaan, dat de zoldering een geluid hooren deed als of die reeds door de vlammen geblakerd wierd. Maar zijne boeken magtig te worden en die te redden, en ze te bergen verre van de fabrijk, was 't eenige waaraan hij dacht. De alkove, in welke de kast stond waarin zij geborgen waren, was ongedeerd, en hij had die kast maar te openen, en de boeken er uit te nemen; doch toen hij zoo ver gekomen was, stond hij eensklaps als verlamd, en meende zijn verstand te zullen verliezen; zoo hevig schokte hem zijne ontdekking! — In den schrik had hij den sleutel vergeten! — Hel en duivel! — Geen sleutel!... Razend van woede en spijt, wilde hij zich 't hoofd tegen den muur vermorselen. Dit zag hij, de brand liet geen tijd om den sleutel nog te halen. Met al wat van ijzer onder zijn bereik was spande hij al zijne krachten in om het slot of de kast-zelve te bewegen of te verbreken; maar de kast, ofschoon geene brandkast, stond met inwendige schroeven aan den muur verbonden en het slot was te sterk. Het bloed droop hem van de handen, en 't was wonder dat het zweet hetwelk hem langs de wangen gudste, niet óók in bloed veranderde. Het gold hier meer dan zijn leven, 't gold zijne eer, die hij zonder de boeken, achter die deuren verborgen, niet zou kunnen verdedigen! De angst vertiendubbelde zijne krachten, maar alles was vruchteloos. Inmiddels woedde de brand voort, en nog geen half uur kon hij met zijn vergeefschen arbeid hebben doorgebragt, toen reeds slag op slag van 't nederstorten van stijlen en balken getuigden, en de vlammen door den zolder heendrongen op welken hij stond. Dat ontzettend gezigt deed een oogenblik zijne redekracht weêr ontwaken; hij begreep dat elke uitweg hem afgesneden was, en nu kwam de liefde tot het leven weder boven. Hij opende het venster werktuigelijk, en riep werktuigelijk om hulp; maar zijn verstand was geschokt, zijne

kracht was verlamd, en wat er verder gebeurde is ons uit het verhaalde reeds bekend geworden.

Als gij vijf jaren na deze gebeurtenissen die Duitsche provincie-stad hadt bezocht, dan had uw oog er reeds de nieuwe fabrijk kunnen aanschouwen, die als uit de puinhoopen der vorige, maar nog veel uitgestrekter en prachtiger was verrezen. Wederom verdonkerde de rook van verschillende schoorsteenen de helderblaauwe lucht; wederom klonk er het onophoudelijk geklop van hamers, en het gegons van stoomwerktuigen, en het gejoel van eene menigte bedrijvige werklieden; wederom zag men er die handelsbedrijvigheid onafscheidelijk aan eene zoo reusachtige onderneming verbonden. Als gij dan, aan een der opzigters of bedienden, gevraagd hadt of dat van voorspoed getuigende uiterlijke door de vruchten der zaak werd geëvenaard, dan zoudt gij vernomen hebben dat maar zelden eenige zaak zoo grove winst had opgeleverd als deze, en dat nimmer eene de kwade geruchten, die over haar geloopen hadden, zoo schitterend had weêrsproken door de verbazende renten welke zij afwierp, voor hen die „verstandig" genoeg waren geweest, om, in minder gunstige tijden, hunne aandeelen te behouden, en zelfs die der anderen er bij te koopen. Maar als gij dan den fabrijkant hadt willen bezoeken, den man die hier toonde hoe ver menschelijk beleid en talent het brengen kunnen, wanneer zij ondersteund worden door kapitaal, dan zoudt gij zeker naar den Heer GROBESTEIN hebben gevraagd; doch, helaas! bij 't hooren van dien naam zoudt ge, buiten twijfel, uwen geleider de schouders hebben zien ophalen, terwijl hij u 't antwoord schuldig bleef, want die naam behoorde er tot een lang verleden, tot een onder de gestadige, dagelijksche drokten bijna vergeten tijd. ZWART-JAN'S plaats was door een ander ingenomen, maar eveneens ook die van GROBESTEIN. De misdadige meester was voor de vergeldende regtvaardigheid niet beter geweest dan zijn mishandelde dienaar. Zij gaf hem loon naar zijne werken. Ook GROBESTEIN had reeds opgehouden iets te beteekenen, toen hij naar zijnen wensch schatrijk werd, maar niet meer de kracht en bekwaamheid bezat om te handelen gelijk vroeger; zoo als nu hij deed die in zijne plaats als hoofd der gieterij was opgetreden.

Weet ge waar GROBESTEIN zich thans bevindt? Ga naar 't uitgebreidste en kostbaarste krankzinnigen-gesticht van Duitschland: daar kunt gij onder de verpleegden der eerste klasse hem ontmoeten. Dát is de vrucht van zijne onregtvaardige handelingen; dát is het uiteinde van zijne eerzucht en gouddorst, die geene middelen ontzagen. Zij zijn eenigermate voldaan, want nimmer heeft de wereld iets van hare misdadige handelingen begrepen; althans niet het regte, het fijne der zaak. Men heeft wel een oogenblik gemeesmuild, toen 't bleek wie alle de aandeelen in eigendom bezaten; men mag eens geglimlacht hebben, toen de hooge assurantie-som was uitbetaald, en de gieterij, nog prachtiger en weidscher dan voorheen, werd herbouwd — maar dat was alles. GROBESTEIN echter, die altijd meende dat er velerlei over hem gedacht werd, en zelf in dien noodlottigen avond en nacht veel te veel had gevoeld en ondervonden, GROBESTEIN werd nimmer weêr de ijzersterke, krachtvolle man van voorheen. Immer stond hem ZWART-JAN'S misvormd lijk voor den geest; immer zag hij ANNEKE, die haar man spoedig gevolgd was en een graf »onder de armen" had gevonden, wijl ze elke gift van *zijne* hand had versmaad; immer zag hij hunne kinderen in hun bont weezenpak; immer drie jonge menschen regtvaardig wegens brandstichting als misdadigers gestraft, maar door zijne schuld; immer zoo menigeen die door zijn bedrijf eerst broodeloos, en daardoor later een dronkaard en deugniet was geworden. Het geweten brandde in zijne borst; hij kon noch HAMMING, noch VAN SCHELLE, noch iemand zijner medepligtigen ooit aanzien; het verledene vernietigde hem, zijne kracht was gebroken, zijn genie uitgeblusscht, en toen men voor 't eerst de trotsche tinnen van het nieuwe gebouw in de zon zag schitteren, was de geniale, nu schatrijke GROBESTEIN krankzinnig. De wereld schreef dat toe aan eene schudding der hersenen, bij den zwaren val, die ZWART-JAN het leven kostte; maar als 't hem nu en dan eens min of meer helderder wordt van binnen, dan gevoelt hij dat de wereld zich vergist, en dat geheel wat anders het ligchaam zijne kracht, den geest zijn vermogen deed verliezen. Die oogenblikken waren echter te zeldzaam, om den gewezen man van genie niet als een onnut meubel uit te bannen. 't Allereerst begrepen dat zijne vrienden. HAMMING deed het voorstel om een ander in zijne plaats te benoemen,

en inderdaad een krankzinnige was voor die betrekking niet geschikt. De tweede die 't doorzag was Mevrouw GROBESTEIN; een echtgenoot die zinneloos was, paste niet in hare *»entourage"*; hij hinderde haar, wijl de *»beau monde"* om die reden haar huis vermeed, en 't haar belette gezelschappen en partijen te bezoeken. GROBESTEIN was haar in waarheid een onnut meubel, dat zij liefst uit haar huis verwijderd zag, wijl het minder aangename van zijn persoon dat ontsierde. Het verzoek om den lijder onder curatele te plaatsen was binnen twee jaren na den brand reeds ingediend, en de regtbank vond in zijn gedrag en zielsgesteldheid termen genoeg om de vergunning te geven dat hij in een gesticht zou worden verpleegd.

Hiermede eindigt de geschiedenis van ZWART-JAN en zijn meester. Zij behelst een drama zoo als er, welligt, meermalen — zij 't dan onder andere vormen en omstandigheden — zonder dat de wereld er erg in heeft, worden gespeeld.

ZWART-JAN en zijne eenvoudige, maar zorgvuldige huisvrouw zijn voorbeelden van de stille deugden die 't leven van zoo menig onopgemerkt werkman (zoo lang zij hun brood kunnen verdienen) onderscheiden; van de rampen die er noodig zijn om hun eergevoel dermate te onderdrukken, dat zij de hand uitsteken naar den bedelpenning; en van de menschenliefde, moed, en zelfopoffering — ook voor harde en ondankbare meesters — tot welke zij in staat en meestal gereed zijn bij elk gevaar. Aan GROBESTEIN, daarentegen, in wiens weelderig huis de deugd geen outer heeft, ziet men op nieuw tot welke verfoeijelijke en misdadige uitersten de hoogmoed en de niets ontziende gelddorst den mensch kunnen vervoeren. Maar ook — hoewel sommigen in dit verhaal, gelijk dat in 't werkelijke leven mede niet vreemd is, de vruchten hunner slechte handelingen in rust en eere blijven genieten — dat de kans van het booze onzeker is, door de magt van onvoorziene omstandigheden die de berekening zijner bedrijvers kan doen falen, en henzelven door hunne eigen snoodheid diep rampzalig doen worden. — Met betrekking tot de massa der werklieden leert men er uit, dat de snoodaard, die op hare ellenden en hartstogten plannen van zelfverheffing bouwt, een gevaarlijk spel speelt, waarvan de gevolgen onmogelijk vooraf zijn te berekenen.

Het gebrek en de wanhoop waaraan wij de bewoners der Kolonie wreedaardig zagen prijs geven, en de gevolgen daarvan, die een drietal hunner op het schavot deden eindigen, zijn wèl geschikt om ons met afgrijzen en mededoogen te vervullen. Wij gevoelen er bij dat de rijken en aanzienlijken niet alleen tot heeren en meesters, maar ook tot beschermers en helpers van de armen en geringen zijn bestemd, en hoe strafwaardig zij zich gedragen die hun magt en invloed misbruiken om hen te mishandelen en te verdrukken.

Oisterwijk, Julij 1855.

PIBO HARDA.

DOOR

JOH^e. H^k. JONCKERS.

Op 't kale duin van Ameland,
Waar, uit de zee gevlugt naar strand,
De witgevlerkte wilde meeuw
Met onheilspellend klaaggeschreeuw
Het nakeft van den storm verkondt:
Dáár zwerft, met weemoedsdroeven lust
Naar Frieslands eertijds vrije kust,
Nu door Kastieljens dwang vernederd,
Het somber turend oog gekeerd,
De balling PIBO HARDA rond.

Nog lag op voorhoofd en gelaat
De daauw van 's levens dageraad,
Maar die, helaas! in kwaad saizoen,
Door 't stormgeweld beroofd van groen,
Te vreugdeloos was opgegaan:
Te week voor 't pantser, dat hij droeg,
Was 't hart, dat in zijn boezem sloeg,
Maar 't bleef — verstaald door eergevoel —
Niet onder 's landzaats weedom koel,
En preste hem ter oorlogsbaan.

Toch zweeft den zwerver op het duin
Een lustgebouw — gestort in puin —
Van vroeger dagen voor den geest,
Toen 't leven hem als daaglijksch feest
Ontrolde bij zijn huisaltaar:

Toen hij, op de ouderlijke stins,
Den kleenen cirkel zijns gezins
Woû ruilen voor geen koningakroon,
En zich verrukt aan gade en zoon
Vermeide als aan een englenpaar.

Maar, opgeloemd uit 's afgronds kolk,
Had dweep- en heerschzucht 't kettersch volk
Met heur drievoudig jagersnet
Van kling en kuil en koord omzet,
En vrijheids schoon verbond ontwricht.
Vergeefs dat de oude leeuwbanier
Van Hollands Graven fel en fier
Nog eens in 's nazaats hand herrees,
En allen braven 't roemspoor wees —
De leeuw had voor den draak gezwicht!

Ginds, aan der Eems gastvrijen boord,
Hield broedermin een toevlugtsoord
Voor de arme martelschaar bereid,
Waar zij geloovig duldt en beidt,
Tot Nassau's zon de neevlen bant.
Hier schepte óók HARDA vrije lucht —
Niet lang! want onverdoofbaar zucht
Het heimwee, dat zijn borst beknelt,
Naar vrouw en kind en huis en veld,
En 't heilige geboorteland.

En waar eens wapenbroeders trouw
Op 't Amelander slotgebouw
Hem — voor geen dwinglands ban verschrikt —
Meêdoogend dak en disch beschikt,
Kiest zich zijn kiel heur ankergrond.
De visschers zien hem af en aan,
Bij zonneglans, bij lichte maan,
Het duin dóórdwalen onverpoosd,
Door Frieslands aanblik soms getroost,
Dan weêr tot in de ziel gewond.

„O, dat ik duivenvleuglen had!" —
Zoo mijmert hij op 't eenzaam pad —
„Hoe repte ik mij naar de overzij!
Wat zeg ik? — de oever is nabij —
Een kleene boot volbrengt dien togt...

Maar ach! den strijder voor uw regt
Is, Vaderland! uw grond ontzegd:
Uw zee sluit mij mijn dierbren af,
Ja, weert mij van mijns vaders graf,
Zoo 'k in den vreemde sterven mogt!"...

Hij staroogt weêr... Doch zie! van waar
Deez' wolk van zeilen, die een schaar
Van zwaar geharnast krijgsvolk dekt,
En uit zijn droom den balling wekt,
En 't kwijnend oog weêr blikkren doet? —
„De schepen dragen BILLY'S leus:
Dáár ginder juilt de Watergeus,
Wiens woestheid ik met afschuw zag,
Maar wien 'k mijn arm niet weigren mag
Ter noodweer tegen 't Spaansch gebroed!" —

En toen, bij 't klotsend zeegegolf,
Geus en Spanjool, als waterwolf
En landbeer, met gesperden muil,
Gescherpten klaauw en schor gehuil,
't Geding door weêrzijdsch bloed beslecht:
Toen, als een aadlaar nederschiet,
Die in de laagte een vijand ziet,
Daalt met getogen zijdgeweer
De bleeke jongling plotsling neêr,
En stort zich maaijend in 't gevecht.

Ontzet door zijn verschijning, stuift
De drom, wien reeds de zege wuift,
Als kaf uitéén voor 't windgerucht,
En zoekt zijn heul in snelle vlugt,
Gevolgd door HARDA'S wrekend zwaard:
Maar, als een adder, die in 't gras
Heur weêrpartij te magtig was,
Zóó treft hem in zijn zegepraal
Eens neêrgevelden vijands staal,
Uit edelmoedigheid gespaard.

En HARDA valt. De vale dood
Ontneemt zijn wangen 't leste rood:
„Mijn gâ! mijn kind! mijn Friesland!" uit
Hij nog met brekend stemgeluid —
En heimwaart keert de vlotte ziel. —

Dáár, waar hij eenmaal gade en kind
Om nooit te scheiden wedervindt,
Dáár, in een hemelsch vaderland
Waaruit geen magtspreuk hem verbant,
Dáár havent de afgestreden kiel.

NASCHRIFT.

»Waarschijnlijk was het omtrent het voorjaar van 1570, dat de soldaten van den Frieschen Stadhouder, GASPAR DE ROBLES, Heer van Billy, op sommigen der eilanden boven de Friesche kusten voet aan wal zetteden, en de bezetting der Geuzen versloegen. Bij dien inval sneuvelde, onder anderen, een edele balling, PIBO HARDA. Weleer lid van het Verbond der Edelen, had hij zich in 't gevolg van BREDERODE te Amsterdam bevonden, was gebannen, en had zich bij de Watergeuzen gevoegd. Een afschuw hebbende van rooverijen, had hij zich van hen gescheiden, en zich eerst neêrgezet te Embden, maar later op Ameland, met het weemoedig voornemen, om van daar ten minste de vaderlandsche kusten te aanschouwen, die hij niet meer betreden mogt, en waar zijne gade en kroost verlaten omzwierf. Toen ROBLES' benden landden, was hij ter zelfverdediging verpligt; hij voegde zich bij de benden der Geuzen, en stierf, door den degen eens Spanjaards doorstoken, den heldendood in eene nog bloeijende jeugd. Zelfs den bitter Spaanschgezinden schrijver JS. CAROLUS doen HARDA's heimwee en treurige dood met weemoed aan, gelijk duidelijk in zijne woorden te bespeuren is." — Alzoo melden A. P. VAN GRONINGEN, *Gesch. der Watergeuzen*, bl. 44 en volgg., 243 en volgg., 390, 456; en J. W. TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. II, bl. 448 en volgg.

Cpl. 4. *Reg.* 4. »Kling en kuil en koord": de onthoofding, 't levend begraven, en 't koord van galg en brandpaal. — *Reg.* 8. »In 's nazaats hand": BREDERODE.

Cpl. 6. *Reg.* 1. »Eens wapenbroeders trouw": PIETER VAN CAMMINGA, Heer van Ameland, een der Verbondenen, doch wiens slot desniettemin aan der Watergeuzen vernielzucht niet ontging. Zie TE WATER, a. w. D. II, bl. 314 en volgg. Dat hij HARDA op zijn slot hebbe opgenomen, is dichterlijke gissing.

Didam, Aug. 1855.

MENGELWERK.

MARNIX VAN ST. ALDEGONDE'S WENKEN OVER OPVOEDING.

(*Naar het oorspronkelijke Handschrift, ter Borgondische Boekerij.*)

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. *J. VAN VLOTEN*,

HOOGLEERAAR TE DEVENTER.

In QUINET's belangwekkend geschrift over de Grondvesting van het Nederlandsche Gemeenebest (1), over 't welk ook in dit Maandschrift ten vorigen jare gehandeld is (2), wordt met billijken lof gesproken van het vertoog door MARNIX, op verzoek van Graaf JAN *van Nassau*, over de opvoeding der jeugd, met name die van edelen geslachte, opgesteld. Dat vertoog, zestien jaren na MARNIX' dood te Franeker in 't licht gegeven, schijnt in druk genoegzaam verloren te zijn (3); althans is het ons niet gelukt er een exemplaar van in handen te krijgen. Met des te meer belangstelling zagen wij ons, op onze aanvrage, het oorspronkelijke Handschrift toezenden, dat door QUINET, als ter Borgondische Boekerij nog voorhanden, vermeld wordt (4), en met welks inhoud wij, door middel van dit Maandschrift, onze belangstellende landgenooten thans wat nader en uitvoeriger wenschen bekend te maken.

Het boekjen, van 63 bladzijden in 4°., met groote en dui-

(1) In Nederlandsche bewerking, met vele onuitgegeven Bijlagen, zoo omtrent MARNIX' eigen geschiedenis als die van den opstand tegen Spanje. Te Deventer, bij A. TER GUNNE. 1855.

(2) Bladz. 449 en volgg.

(3) Alleen maakte ons de verplichtende beheerder der Koninklijke Boekerij op een exemplaar opmerkzaam in den *Catalogus* van MEERMAN aangewezen, zonder dat ons echter de Uitgevers van dien *Catalogus* (de GEBR°. VAN CLEEF) wisten te zeggen, waar dat was heengeraakt.

(4) Zie in de aangehaalde vertaling bl. 100 en verg. aldaar mijne aantekening in de Bijlagen bl. 189.

delijke hand geschreven, voert, onder zijn titel: *Ratio instituendae juventutis conscripta a Philippo Marnixio*, de bekende versregels van HORATIUS tot zinspreuk:

Nunc adhibe puro
Pectore verba puer, nunc te melioribus offer.
Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu....

terwijl de Schrijver, aan de keerzijde, in een korten brief aan Graaf JAN, de aanleiding tot zijn opstel en de beweegredenen die er hem toe gedreven hebben, mededeelt. Na van verschillende vertoogen over de opleiding der jeugd met hem te hebben gehandeld, had de Graaf hem verzocht, „zijne eigene denkbeelden over de opvoeding en 't onderwijs der jeugd van edelen geslachte, van haar prilsten leeftijd af, kortelijk op schrift te stellen". Hij had daaraan terstond in eene ruwe en onordelijke schets gevolg gegeven, maar door de veelheid zijner werkzaamheden eerst later tijd gehad die te overzien, in geschikte orde te brengen, en in 't net te schrijven. Ook zoo echter zou hij, door de geringe waardij van 't geen hij heeft te boek gesteld, afgeschrikt, dit niet hebben overgeleverd, hadde niet het bezef zijner verplichting en de zucht niet onwillig te schijnen de bovenhand bij hem behouden, daar hij „liever in verstand en geleerdheid, dan in ijver en plichtbezef wil schijnen achter te staan". Mocht hij dus niet geheel aan 's Graven verwachting beantwoorden, deze wijte het aan geene aanmatiging, maar aan zijne zucht hem te voldoen.

„De eerste levensdagen der kinderen", zoo vangt hij dan zijn eigenlijk vertoog aan, „zijn meer der zorg hunner eigene en minne-moeders overgelaten, en, als betreffende vooral de regeling hunner gezondheid, door GALENUS en andere artsen naauwkeurig behandeld. Slechts dit", voegt hij er aan toe, „moeten wij kortelijk aanbevelen, dat, zoo het slechts eenigzins geschieden kunne, de kinderen door hunne eigene moeder, en niet door eene vreemde gezoogd worden. Dit toch is overeenkomstig met de wetten der Natuur en het oordeel aller vroede en wijze lieden, en daarbij zoo voor de lichamelijke gezondheid en de goede zeden bevorderlijk, als geschikt om de natuurlijke liefde tusschen ouders en kinderen van weêrszijden

te verhoogen en te vermeerderen. Zoodra deze echter beginnen te praten en te loopen, moet ook de aandacht der ouders zich op hunne opleiding vestigen, en toezien, dat de kinderlijke overmoed en stoutheid, die van nature ook den besten harten eigen is, door tijdige bestraffing worde weggenomen. Zij moeten zorg dragen, zich niet door de gewone meening van onverstandig toegevende ouders te laten bedriegen, dat men zijne kinderen niet vóór hun vijfde of zesde jaar bestraffen mag. De rede toch leert, hetgeen ook door de ondervinding bevestigd wordt, dat men met veel minder moeite den kinderlijken geest bij zijn eerste ontluiken kan verbeteren en leiden, dan wanneer de aangeboren verkeerde neigingen dieper wortel hebben geschoten. Voorzeker ook zal men met eene lichte bestraffing bij zijn twee- of drie-jarig kind meer winnen, dan eene veel zwaardere of dikwijls herhaalde op rijper leeftijd te weeg brengen zal; en wie zijne kinderen van hunne eerste jaren af aan ontzag en gehoorzaamheid went, zal hun jeugdig gemoed vervolgens zonder eenige moeite, gelijk hij wil, kunnen leiden. Wie hen echter tot hun zesde of zevende jaar toe naar eigen inborst laat te werk gaan, zal hen vervolgens, òf steeds onhandelbaar vinden, òf slechts door vele en harde slagen op den goeden weg terug kunnen brengen.

„Laten wij ons daarom door geene domme meêwarigheid verleiden, om eene gepaste tucht, in hoe prillen leeftijd dan ook, ontijdig te achten; zoo zullen wij bij onze kinderen, tot hun derde jaar toe, daarop alleen uit zijn, dat wij hunne teedere harten geheel naar onzen wil buigen en leiden, om hen aldus op later leeftijd vaardig te maken ons, zonder slagen of kastijding, in alles gehoorzaam te zijn.

„Na hun derde jaar moeten wij allengs beginnen de zaden van deugd en vroomheid in hunne harten te strooyen, alsmede voor hunne juiste taal en uitspraak zorg te dragen." Marnix acht daarin hunne meening best, die de kinderen tweeërlei in klank en woorden verschillende talen laten leeren. Daardoor toch zal hunne teedere tong, aan die verschillende uitspraken gewend, zich later des te gemakkelijker tot iederen vreemden tongval leenen. „Men wenne ook", zegt hij verder, „zijne kinderen op alle vragen vrij en vaardig, maar tevens waar en zedig te antwoorden. Ondervraagt men hen niet, zoo moeten zij leeren hunne ouders en andere volwassenen stil-

zwijgend aan te hooren. Men dwaalt, zoo men meent de kinderen vrijelijk over alles den mond te moeten laten roeren. Onder huns gelijken echter moet men den kinderen vrijlaten zich, bij ieder spel en onderhoud, vrij en vrolijk te uiten.

„Men leere hun verder hunne makkertjens gul en vriendelijk te behandelen, hun van tijd tot tijd kleine geschenken te geven, om hen zoo mild van inborst te maken; ook oefene men hen in zelfbezit en kracht van geest, en scherpe hun zucht tot billijkheid en rechtvaardigheid in. Men beijvere zich echter ten zeerste hun een afschrik tegen alle ondeugd in te boezemen, de logen en diefstal te doen verafschuwen, en den omgang met alle slecht opgevoede en bedorven kinderen als eene pest te vlieden.

„Men vange voorts aan, hen al spelende te leeren lezen en schrijven, zich in de juiste uitspraak te oefenen, tot dat zij allengs de schooljaren bereiken."

Tot die schooljaren overgaande, bespreekt hij nu eerst het nuttige van het gemeenschappelijk boven het afzonderlijk onderwijs, en gaat dan tot de opsomming van de verschillende te behandelen zaken over. Daarbij wijst hij dan o. a. vooral op de dwaasheid van hen „die de kinderen zoo zeer met het onderwijs van 't Latijn bezig houden, dat zij hun het gebruik der moedertaal, die hun bij al wat hun in 't leven te doen valt, 't meest nuttig en noodig is, als ontzeggen; waardoor men te weeg brengt, dat zij, in eene vreemde taal welsprekend zoekende te worden, in hunne eigene als stom en bijna belachelijk zijn. Men leere hen eer CICERO's voorbeeld na te volgen, die zich aan de beoefening der Grieksche taal en letteren wijdde, om der Grieken vernuft, geleerdheid en scherpzinnigheid tot versiering en verfijning der taal van zijn eigen vaderland aan te wenden. Wanneer zij dat voorbeeld navolgen, loopen zij geen gevaar dat het hun ga als zoo velen der huidige geleerden, die in de schaduw hunner boekerijen en verzamelingen geleerd en welbespraakt zijn, maar onder het volk, in den raad en de openbare zaken, zich geheel onhandig en ongeoefend toonen. „Ik, daarentegen," zegt MARNIX, „wil dat onze knapen niet voor hen zelven, maar ook voor het vaderland, voor hunne medeburgers en landgenooten tot sieraad en steun zijn; en daarom houd ik het er voor, dat wij hunne studiën daarop moeten aanleggen, dat zij ten nutte

van 't algemeen, het openbaar en staatsleven kunnen werkzaam zijn. Daarom moet ook de Latijnsche taal der Vaderlandsche, en niet die des Vaderlands aan de Latijnsche dienstbaar zijn en ondergeschikt worden." Wat de Grieksche taal betreft is hij het met QUINCTILIAAN eens, dat zij door de jeugd moet aangeleerd worden, „niet alleen omdat zij nog meer dan de Latijnsche tot veredeling der moedertaal kan werken, maar omdat ons ook van de Grieken in de verschillende vakken van wijsbegeerte en wetenschap zoo veel deftigs, scherpzinnigs, sierlijks en vloeyends is bewaard gebleven."

Voor de beoefening der Geschiedenis wil MARNIX de meeste zorg gedragen hebben; behalve de kennis van de beste Geschiedschrijvers der Oudheid (bij de Latijnen eerst CAESAR en LIVIUS, vervolgens SALLUSTIUS, TACITUS, SUETONIUS, enz., en bij de Grieken XENOFON, THUCYDIDES en PLUTARCHUS), rekent hij echter hier bovenal die der vaderlandsche van belang, „die de gebeurtenissen onzes tijds en van ons land, met ernst en wijsheid, of ook welsprekend en sierlijk hebben beschreven; schandelijk toch is het", zegt hij, „om met de uitheemsche geschiedenis bekend te zijn, en een vreemdeling in die van zijn Volk en Staat". In die geschiedenis wil hij echter „niet zoo zeer de woorden, als wel de zaken zelve overwogen hebben. Men vrage de kinderen rekenschap van wat hun wèl of slecht gedaan dunkt; wat hierin verkeerds, dáárin goeds ligt; hoe dit of dat beter, wijzer, of voorzichtiger hadde gedaan kunnen worden; men vrage hen dit bij het algemeen gesprek, onder tafel, of bij het spel zelfs, opdat hun oordeel en vaardigheid gescherpt en geoefend worde.

„De geheele opvoeding der jeugd", zoo vervolgt hij dan, „kan eigenlijk onder weinige punten worden saamgevat, die den onderwijzers en opleiders als een vast doel voor oogen moeten zijn: *het gemoed*, *het verstand*, en *het lichaam* der kinderen. Tot de leiding en veredeling van het gemoed behoort de oefening in vroomheid en deugd, de vorming en krachtiging van den wil, de betooming der driften en begeerten, en al wat verder tot een eerlijk en waardig leven vereischt wordt. Daartoe moeten de kinderen met de vreeze Gods en Zijne ware kennis door KRISTUS, verder met liefde voor deugd en recht, en afkeer voor onrecht en ondeugd, van hunne teêrste jeugd af worden bezield; en zal dit vooral door godsdienstige bijeen-

komsten en beoefening van de leer des Katechismus, een vlijtig lezen der Schrift, eene vaste gewoonte des gebeds, en een naauwlettend gâslaan van hun inborst en gemoed en hunne verschillende handelingen bewerkt worden.

„Voorts moet met den meesten ijver gewaakt worden, dat wij niet, het recht der waarheid aan de wanbegrippen van 't gemeen opofferende, dulden dat onze kinderen van dwaling worden vervuld; neen, van hunne kindsheid af moeten wij ze aan het goede gewennen; want gemakkelijk valt het van het goed tot het kwaad af te dalen, maar zeer moeyelijk van het kwaad tot het goed terug te brengen.

„In hun eten leere men de kinderen tevreden zijn met hetgeen hun wordt voorgezet; vooral ook wenne men hen aan geenerlei lekkernijen buiten de gewone maaltijden; daardoor toch maakt men hen slechts gulzig en begeerlijk; men ga hen daarentegen te keer, zoo zij eenige neiging tot gulzigheid aan den dag leggen.

„Men oefene hen voorts zich aan alles te gewennen, zich te onthouden zelfs van datgene dat zij 't meest begeeren, met kloekheid te verdragen wat hun tegenvalt, en dit somtijds zelf uit te lokken, om hen aldus allengs vastheid en geestkracht te geven. Traagheid, onverschilligheid en ledigheid moeten ten krachtigste worden geweerd. Niets is voor een flinken knaap schandelijker dan ledigheid en luiheid: van zijne kindsheid af leere men hem inzien, dat de morgenstond goud in den mond heeft. Slechts een matige tijd worde aan den slaap geschonken; zoo veel de natuur dat vereischt en het herstel hunner krachten het vordert; nimmer echter om traagheid en luiheid dienstbaar te zijn.

„Wat het verstand betreft, al is dit bovenal eene gaaf der Natuur, zoo wordt 't door voortdurende oefening vaardiger en gevatter. Daartoe strekt de nasporing en het onderzoek van 't geen duister en verborgen, de uiteenzetting en verklaring van hetgeen ingewikkeld is. Daarbij is het nuttig den kinderen, ook tot een aangenaam onderhoud, fabelen en verhalen voor te dragen, en dat vooral dezulke die door groote mannen in ernstige gevallen gebezigd zijn; verder raadsels en duistere gezegden, welker beteekenis en verklaring men van hen eischen moet. Ook waar moeyelijke en onzekere omstandigheden en ingewikkelde zaken bij 't lezen van oude of nieuwe

schrijvers voorkomen, moet men hen om oplossing vragen. En zoo dikwijls eene geschiedenis wordt gelezen of voorgedragen, en daarin twijfelachtige en benarde dingen voorkomen, moet men hen vragen: wat zij zelf, in dergelijke engte gebracht zouden beginnen, en hoe zij zich daaruit redden zouden? Daardoor toch wordt hun geest een groot genot verschaft, en het is ongeloofelijk, hoe vruchtbaar het is tot opscherping van hun verstand.

„Men moet hen voorts oefenen in het opzeggen en lezen van puntige en ernstige gezegden, spreuken, lagen en listen, van welke zich schrandere en uitstekende mannen zoo in den oorlog als thuis bediend hebben; men leere hen zelven dergelijke uitdenken, en brenge tevens de opstellen, die zij moeten uitschrijven, op zulke uitstekende handelingen en gezegden terug. Niet minder vrucht zal het dragen, hen, als zij met de beginselen van reken- en meet-kunde zijn bekend geworden, daarover te ondervragen.

„De meeste zorg moet ook besteed worden aan de vorming en scherping van hun oordeel; het oordeel dat in het inzicht van hetgeen waar, en zijne onderscheiding van hetgeen valsch is bestaat; dat de oorzaken der dingen ziet, deze zelve in onderling verband brengt, het tegenwoordige uit het verledene, het toekomende uit het tegenwoordige afleidt en voorziet, het onderling gelijkvormige vergelijkt, het verschillende onderscheidt, het saamgestelde splitst, het gescheidene in juiste verhouding verbindt, het duistere door redeneering naspoort en onderzoekt; alles, eindelijk, wat binnen het bereik en de vatbaarheid der menschelijke wijsheid ligt, is onder deze ééne kracht van den menschelijken geest, die wij den naam van oordeel en redeneering geven, begrepen. Zoo neemt zij in de menschelijke dingen als de eerste plaats in, en is in alle raadsbesluit en beleid uitsluitend en afdoende werkzaam; want hetzij men voor zich zelf iets verricht, hetzij men met een ander over eenige zaak handelt, hetzij men in den raad of de volksvergadering zijn gevoelen wille uiten, over eene krijgs- of landszaak, eene openbare of bijzondere aangelegenheid het woord voeren wil, een goed en helder oordeel heeft men in de eerste plaats noodig. En waar men zulk een oordeel aan den dag legt, daar zal men, over welke zaak dan ook gehandeld moge worden, daarin als ervaren en schrander, zoo niet daarentegen zonder

ondervinding of kennis, om niet te zeggen onzinnig uitkomen.

„Op de scherping dus van het oordeel moet bij de kinderen het naauwlettendst acht gegeven en daaraan de meeste zorg gewijd worden. Oordeel zonder geleerdheid toch kan dikwerf voldoende zijn; maar geleerdheid zonder oordeel is van gansch geener waarde.

„Voor de gezondheid van het oordeel zal men het beste waken, wanneer men het van den prilsten aanvang af vermijdt, de kinderen iets te laten leeren, dat zij naar de mate van hun verstand niet vatten kunnen; dat men hen verder niet met veel te gelijk bezware, maar wat men hen leert, hun van lieverlede bijbrengt. Wanneer men hun de kennis der spraakkunst zoekt te geven, zoo overlade men hen niet met eene menigte van duistere en onnutte regelen; maar men gewenne hen allengs zelven op te merken wat wèl en wat slecht gezegd zij. Zoo, b. v., wil ik niet dat men het kinderlijk geheugen met die thans in de scholen zoo algemeene regels volproppe als: wat en hoe veel er met het naam-, wat met het werkwoord gebeure, en: welke de regels van het naam-, werk- en deel-woord zijn; noch ook met die duistere en langdradige bepalingen en indeelingen van de bijzondere deelen der rede, en meer andere dergelijke, die, tot vervelens toe en meestal niets minder dan begrepen, den kinderlijken geest worden opgedrongen. Men leere het kind veeleer uit de waarneming zijner moeder- zijner volks-taal, met vele voorbeelden en herhaalde toepassing, het naam- van het werk-woord en beide van de andere rededeelen onderscheiden, en zoo allengs zelf beoordeelen wat ieder zij. Even zoo leere men het op te merken, hoe daar het mannelijke woord slechts met het mannelijke, het vrouwelijke met het vrouwelijke verbonden wordt; hoe vreemd en belachelijk het klinken zou van: *das Frau*, *die Mann*, *der Buch*, enz. te spreken, en dergelijke meer. Ik wil daarom echter niet alle regels nog laten varen, maar ze tot zoo weinig mogelijke terugbrengen, die minder noodzakelijk zijn voorbijgaan, veel aan de opmerkzaamheid en de dagelijksche waarneming overlaten, en die waarneming daarenboven met velerlei voorbeelden van de gewone volkstaal ophelderen en toelichten.

„Dien zelfden geest van opmerking en waarneming wil ik ook bij alle andere kennis in acht genomen hebben; daar toch

iedere kunst of wetenschap voornamelijk op de waarneming berust van dat wat de Natuur zelve voortbrengt, zou ik wenschen, dat de schatten en bronnen uit hare waarneming voortvloeyend voor het kinderlijk oog, zoo ver zijne zienskracht het toelaat, geopend worden, opdat zij, wat zij in de school leeren, in zijne veelvuldige toepassing in het dagelijksch verkeer met eigen oogen leeren beschouwen.

„Gelijk nu het wezen der spraakkunst voornamelijk van den aard en de wijze der sprekenden afhangt, en binnen geene vaste grenzen kan besloten worden; zoo gaan ook de reken- en meet- en de redeneer-kunst van de waarneming der vaste wetten en orde uit, door de Natuur, met de wording der eerste begrippen zelf, in den mensch gelegd, en worden vervolgens door opmerking uitgebreid en verfijnd. Ik wensch daarom, dat men die kunsten niet door het woordelijk van buiten leeren van langwijlige lessen beoefene, maar door inspanning en scherping van het verstand en juiste opmerking. Dit zal geschieden wanneer men de kennis niet door regelen, maar door voorbeelden zoekt aan brengen, en de geschreven regels vervolgens naar die voorbeelden wijzigt; niet, gelijk gewoonlijk gebeurt, de voorbeelden naar de regels verwringt.

„Om dus de kinderen te leeren wat geslacht, wat soort zij, zal ik hun voorzeker niet de bepalingen van PORFYRIUS voordreunen en met geweld in hun geheugen stampen; maar ik zal verschillende voorbeelden opsporen en hun, naar de Socratische leerwijze, daaruit zelf tot het onderscheid tusschen soort en geslacht laten besluiten, opdat zij, door vele voorbeelden geleerd, zich zelf eindelijk een regel kunnen stellen. Gelijk het namelijk zeker is, en ook door den Prins der wijsgeeren, ARISTOTELES, is opgemerkt, dat bij het volk de *inductie*, bij de geleerden, daarentegen, het *syllogisme* meer indruk maakt; zoo zal men ook buiten kijf op het kinderlijk verstand meer door gene dan door een oneindig aantal regels verkrijgen. Van het *dat* moet men tot het *omdat* komen, niet omgekeerd. Naar men thans echter gewoonlijk te werk gaat, kwelt men de arme kinderen jaren lang met tallooze regels en voorschriften, en dan eerst, of ook dan naauwelijks nog, gaat men tot het aanbrengen van voorbeelden over. Van daar dat vele knapen tien en meer jaren lang in de lessen der

redeneerkunst hebben zoek gebracht, zonder ook het minst nog van haar nut of aanwending te vatten.

„Ik wil daarom nog niet, dat men zich zoo sterk met die voorbeelden inlate, dat men nimmer tot de redelijke oorzaak afdale. Maar wanneer de kinderen eerst door eene macht van voorbeelden hebben leeren inzien wat hun onderwijzer wil, zal men hun vervolgens de eigenlijke rede daarvan blootleggen en aanwijzen; zoo zullen zij uit velerlei bijzonderheden iets algemeens als zien geboren worden, waarop zij, als op een vasten grondslag, hunne kennis zullen kunnen vestigen, tot dat zij zelven door steeds toegenomen kennis en een meer gevestigd begrip de ware bronnen der oorzaken kunnen waarnemen en nagaan. Het is merkwaardig, welk een vermaak er het jeugdig verstand in schept, zelf iets te kunnen opmerken en ontdekken.

„Zoodra zij echter wat grooter geworden zijn, is het tijd, op die vorming van hun oordeel en scherping van hun verstand, met den meesten ijver te werken. Dan moet men de bronnen van redeneering en bewijsgronden voor hen openleggen en hun den aard der verbindingen verklaren. Uit de beste geschiedboeken moet men hun dan voorbeelden en gebeurtenissen, en het beleid der verschillende feiten voorstellen, hen over het juiste of verkeerde van ieder toeleg ondervragen, en de reden en oorzaak van iedere handeling van hen vernemen.

„Onder het dagelijksch gesprek, onder tafel, onder jok en ernst, en bij spel en uitspanning, moet men steeds op hetzelfde doel bedacht zijn, en niets nalaten, wat er toe kan bijbrengen hun verstand en oordeel te scherpen.

„Tot hunne algemeene vorming en oefening behoort het, de bronnen der gewone begrippen, door de Grieken axiomata en beginselen, door ons: beginselen en gronden genoemd, in alle wetenschappen en kunsten, van hun eerste jaren af, zorgvuldig op te sporen en zich eigen te maken. Vooral echter moet dit bij de beoefening van zede-, staat- en huishoudkunde plaats grijpen; en dat wel naar de wijze der rechtsgeleerden in de toepassing hunner rechtsregelen en beginselen, het *amplieeren*, gelijk zij dat noemen, d. i. in verschillende afdeelingen verbreeden en vervolgens bepalen en met de uitzonderingen als omschrijven. Naar mate toch de handelingen in

zede- en staat-kunde aan verlerlei wisselvalligheden blootstaan en daarnaar zelve aan wijziging en verandering zijn blootgesteld, kunnen zij moeyelijker beoordeeld en onderscheiden worden. Zoodat daaruit dan ook die vreeselijke blindheid van den menschelijken geest, in alles wat beide betreft, geboren wordt; gelijk ook, op staatsgebied, die groote verscheidenheid in het staatsbeheer. Naar mate echter de taak moeyelijker is, des te ijveriger en naauwlettender wensch ik, dat het jeugdig verstand op dit terrein werkzaam zij, opdat het den donkeren nevel verdrijven zie, en de waarheid zelve leere ontdekken en met eigen oogen aanschouwen.

„Wat toch ARISTOTELES leert, dat in alle dingen het beginsel de helft van het geheel is, dit vindt bovenal in openbare en staats-zaken gelijk ook in huishoudelijke dingen plaats; daar toch deze aan zoo veel verscheidenheid en wisseling van toevallige omstandigheden zijn blootgesteld, komen slechts weinigen tot eene juiste kennis der algemeene begrippen, en onder die weinigen zijn er nog minder welke die begrippen vervolgens op de zaken zelve met vrucht weten toe te passen. Die staats- en huishoudkunst toch bestaat niet zoo zeer in geleerde kennis en wetenschap, als wel in een langdurig gebruik en naauwkeurige opmerking en ervaring der feiten; en zoo daar nu nog scherpte van verstand en kracht van redeneering bijkomen, kan er niet anders dan een waardig en gelukkig beheer uit voortspruiten.

„Het is daarom van aanbelang, den kinderen eenige gemeenplaatsen op te schrijven en op te teekenen, omtrent alles wat tot eene juiste inrichting zoo van het burgerlijk als krijgsleven leiden kan; bij ieder van welke dan de algemeene begrippen en beginselen als korte inhoud aangeteekend kunnen worden, en deze weder met de gedachten, spreuken, en leuzen van de uitstekendste mannen, alsmede de gemeene spreekwoorden, beelden, voorstellingen, gelijkenissen en fabelen opgehelderd en bevestigd; terwijl alles ten slotte met verschillende voorbeelden, zoo uit het gebied der geschiedenis als des dagelijkschen levens, moet worden toegelicht en bij vergelijking worden verklaard, en het geheel tevens met de verschillende omstandigheden zoo van personen als zaken en tijden, als met zijne grenzen, omschreven. Zoo kunnen de knapen leeren die

algemeene begrippen op de verschillende voorvallen en gebeurtenissen met wijsheid en juistheid toe te passen.

„Indien ook het geheugen al als eene natuurlijke gave beschouwd worden mag, niet minder zeker is het, dat het door kunst en vlijt vermeerderd en bewaard worden kan. En dat wel vooreerst door eene met de Natuur overeenstemmende wijze van voeding, verder door eene voortdurende en blijvende oefening en de geregelde ordening van de reeks der op te merken dingen, en eindelijk door eene scherpe en onafgebroken oplettendheid op de voorgestelde zaken.

„De wijze van voeding moet uit de schriften en aanteekening der geneeskundigen worden opgemaakt en geleerd, en daarbij vooral ook aan die wijze spreuk van HIPPOKRATES gedacht worden: de beste gezondheids-maatregel is soberheid van spijs en onverdroten arbeid; welker opvolging zoo wel in het geheele leven van 't hoogste belang mag worden gerekend, als ook vooral tot versterking en bewaring van het geheugen strekken kan. Bij de opvoeding onzer kinderen zullen wij er dus van den aanvang aan op letten, hen matig in spijs en drank te doen zijn, en tevens hun lichaam en ziel aanhoudend in te spannen en te oefenen; daardoor toch zal niet alleen hun geheugen, maar tevens al hunne ziels- en lichaams-krachten worden onderhouden en versterkt.

„Daar verder door droefgeestigheid en neêrslachtigheid de krachten van den geest verstompt, en die des geheugens verzwakt worden (want door droefheid gaat de moed verloren en door de drukking der zenuwen wordt het hersengestel gekrenkt en de kracht des geestes allengs te gronde gericht); zoo moet men zorgen, om, zoo veel het slechts doenbaar is, het gemoed der kinderen in eene duurzaam opgeruimde en vrolijke stemming te houden, en hun geene aanleiding te geven, door eene langdurige of dikmaals herhaalde vlagen van droefgeestigheid hunne geestkracht te verliezen. — Een wijs opvoeder zal dus ook zorg dragen het teeder gemoed der kinderen, door geene ongepaste strengheid of knorrige en bittere bejegening te bedroeven of kwellen; maar hij zal zijn best doen hen te doen voelen, dat hij hen lief heeft, en hun kinderlijke vlijt en inspanning hem verheugt; en zoo op zijne beurt door hen bemind trachten te worden, opdat zij streven hem op alle wijzen aangenaam te zijn. Daardoor zal hij hen

niet alleen ijveriger maken in hunne studiën en oefeningen, maar ook hun gemoed met een zoet genot vervullen, verwonderlijk wèl geschikt om hun verstand en geheugen te scherpen en te versterken."

Wat de oefening van het geheugen betreft, „door welke zaken, en op welken tijd en wijs men die het best bewerkstelligen zal", MARNIX wenscht reeds, van de eerste jaren af, „er vooral die dingen in te prenten, die het van belang is er tot zijn levenseinde toe in te bewaren"; en hij raadt ten sterkste af het voorbeeld van hen te volgen, die „het kinderlijk geheugen met alles zonder onderscheid bezwaren en opvullen".

Tot veredeling van taal en stijl is hij er dan zeer voor, de kinderen enkele brokken uit CICERO en DEMOSTHENES, woord voor woord, van buiten te laten leeren (1); „daardoor toch zal het oordeel van hun gehoor gescherpt worden, en zij leeren eene deftige, vloeyende, en rijke rede van eene dorre, magere en stootende te onderscheiden; terwijl ook niet minder hun verstand er door geoefend worden zal".

Verder wenscht hij hun geheugen te oefenen door geschiedverhalen, namen van groote en roemwaardige mannen, heldenfeiten en roemruchte daden, opvolging van jaren, namen-reeksen van koningen en gezagvoerders, met het verhaal der gebeurde zaken doormengd. Op verschillende dagen wenscht hij, dat zij zich gewennen, in een zuiveren, sierlijken en vloeyenden stijl eene reeks van de beste toonbeelden van mannelijke deugden in schrift of rede voor te dragen; alsmede dat zij de roemrijke daden, zoo als die, b. v., door LIVIUS of VALERIUS MAXIMUS vermeld zijn, herdenken en sierlijk en juist uiteenzetten en verklaren".

Wat de aardrijkskunde betreft, wil hij „het geheugen der leerlingen oefenen, door in de verschillende werelddeelen de verschillende rijken, in deze de verschillende gewesten en steden en die vooral, welke door de schrijvers besproken en vermaard zijn geworden, alsmede de rivieren, meeren, bergen, enz. te leeren opnoemen; hij wil verder bij het vermelden der verschillende plaatsen hare ligging en oorsprong, hare lotgevallen en geschiedenis herdacht zien; ook de oude met de nieuwe

(1) Onder de Dichters beveelt hij later HOMERUS en HESIODUS, PINDARUS (!) en EURIPIDES aan; onder de Latijnen HORATIUS en — BUCHANAN!

namen en de wereldkennis van STRABO en PTOLEMAEUS met die der lateren vergeleken hebben".

Wat echter de lessen van redeneer- en rede-kunst en de bepalingen der meetkunst betreft, welker kracht vooral in scherpzinnigheid en oordeel gelegen is, met dezer woordelijke opneming wil hij het geheugen niet bezwaren. De meer bijzondere, de hoofd-zaken wenscht hij in het geheugen te doen bewaren; maar de overige meer aan de kracht van verstand en redeneering, dan aan den arbeid des geheugens over te laten, als waardoor ze dan uit die eersten kunnen worden afgeleid.

Wat den tijd ter oefening van 't geheugen aangaat, daar dit in den teederen leeftijd sterker en vasthoudender is, moet het dus ook vooral in de kinderjaren krachtig geoefend worden. Men moet daarin echter niet als zij te werk gaan, die de kinderen als eksters en papegaayen slechts woordenreeksen, die zin noch verband voor hen hebben, laten van buiten leeren, waardoor hun geest slechts verstompt wordt; zij moeten, integendeel, met de woorden ook op de zaken leeren acht geven. Hij stelt daarom voor: „hun enkele van de voornaamste plaatsen en denkbeelden uit de Schrift voor te leggen, om ze zich eigen te maken en daarover vervolgens dan ondervraagd te worden; opdat zij leeren die behoorlijk te verstaan en naar hunne bevatting te verklaren". En op dezelfde wijs wenscht hij ook met uittreksels uit andere geschriften te werk te gaan.

„Het is ook nuttig", zegt hij, hen, vooral op wat rijperen leeftijd, „des avonds bij het naar bed gaan te laten herhalen, wat zij over dag geleerd hebben"; ook hen „naar de wijze der Pythagoreërs, en die, volgens CICERO, ook door den ouden CATO gevolgd is, des avonds te laten herdenken wat zij dien dag gezegd, gehoord en gedaan hebben, en waar en bij wie zij geweest zijn. Het is ongeloofelijk, hoe zeer dit zoo wel het geheugen versterkt, als ook tot een vaste orde en regel van zaken brengt, en, eindelijk, den inborst tot rechtschapenheid beweegt, door de herinnering en onderscheiding van dat wat wèl of slecht gehandeld was."

Wat de onafgebroken oplettendheid op de in te prenten zaken betreft, er is niets wat sterker dan dit op het geheugen werkt. Wat toch in ouden tijd bij den eerdienst, de offeranden, en plechtigheden, naar het voorschrift van NUMA, tot het Romein-

sche volk gesproken werd: *hoc age;* dat moet vooral ook hierbij in acht genomen worden. Met die aanmaning toch werd het volk gewaarschuwd om niet „in 't voorbijgaan en onachtzaam", gelijk het bij PLUTARCHUS is uitgedrukt, de dienst der Goden te eeren, maar met geheel zijne ziel daarbij werkzaam te zijn. Even zoo moeten ook onze knapen, zoo dikwijls zij iets te leeren en te beoefenen hebben, waarvan zij eenige vrucht en voordeel verwachten; en bovenal, indien zij iets in 't geheugen moeten prenten, hunne gedachten niet laten afleiden, maar *hoc agere*, en ze alleen daarop richten en er al de krachten van hun verstand en geest toe inspannen.

„Het voegt daarom ook alle sieraad en opschik, waarmede sommigen hunne leerzalen opsmukken, daaruit te weeren, opdat de leerlingen onder hunne lessen en oefeningen niet worden afgetrokken; maar niet minder is het noodig hen niet, door te groote verscheidenheid en wisseling van zaken, af te leiden en te verdeelen, of hun geheugen te overladen. Hoewel het toch als een bewijs van een goed en voortreffelijk verstand mag geacht worden, dat het zich tot meer dan één zaak getrokken voelt; wanneer men daarbij te ver gaat, loopt men gevaar om, even als bij sommige planten onder de weelde harer bladeren alle kans op eenige vrucht verloren gaat, zich in oppervlakkigheid te verliezen, of zijn geest te verstikken onder den last der verschillende hem opgedrongen zaken; na eenig tijdsverloop wordt dan het geheugen steeds minder, en ook de kracht van oordeel en verstand verslapt onder den verwarden last der bonte verscheidenheid van dingen."

De laatste afdeeling van MARNIX' vertoog is aan de vorming en oefening des lichaams gewijd, op welke hij te recht — gelijk men hem thans eerder dan in zijn tijd gereedelijk zal toestemmen — niet minder dan op de beschaving des geestes aandringt.

Hij rekent daartoe in de eerste plaats de spraak; voor deze wil hij, dat men, in de prilste jaren reeds en zoo te zeggen van de moederborst af, naauwlettend zorg drage, en het kind al aanstonds aan eene duidelijke, vloeyende, en heldere uitspraak gewenne; dat men het er voor beware zich, door slechte gewoonte of voorbeeld van anderen, fouten eigen te maken of aan te leeren. Zoodra het daarin dus faalt, moet men het behoorlijk waarschuwen; en wanneer het grooter geworden en

opgegroeid is, moet men het leeren, zoo in 't lezen als spreken, zijne stem en houding geheel naar de dingen die het voordraagt en de stemming die vereischt wordt, te richten. Hoe moeyelijk dit is, en hoe zeldzaam daaraan voldaan wordt, blijkt, wanneer men de meeste huidige vergaderingen nagaat, en zal de ondervinding zelve iedereen doen gewaar worden, die zelf de zaak wil beproeven.

„De ouders moeten er voorts op bedacht zijn, hunne kinderen van hunne eerste jaren af, twee verschillende talen te leeren spreken, opdat hunne tong niet te veel aan één verslaafd en gebonden rake." Den Duitschers beveelt MARNIX daartoe de Fransche, Italiaansche, of Latijnsche aan, opdat zij, slechts aan hunne eigene taal gewend, later in de vreemde geene Germanismen doen insluipen. De Franschen kunnen er de Nederlandsche, Duitsche, Engelsche, of Italiaansche toe kiezen.

Wanneer de kinderen ouder geworden zijn en tot hunne jongelingsjaren gekomen, wenscht hij „dat zij vreemde landen bezoeken en daar de uitheemsche talen beoefenen, leeren spreken, vooral die van hen, met welke hun vaderland in handels- en vriendschaps-verkeer staat.

„Bij de verdere zorg voor het lichaam moeten vooral drie punten in 't oog gevat worden: gezondheid, kracht, en bevalligheid; en hoewel de beide eersten uitsluitend den geneeskundige schijnen aan te gaan, mag toch geen opvoeder de zorg daarvoor uit het oog verliezen. Hij moet dus acht geven, dat zijne knapen met goede en saprijke spijzen worden gevoed; die spijzen moeten eenvoudig toebereid en met geene keur van specerijen gekruid zijn; zij moeten verder niet gulzig ingeslokt en verslonden, maar met mate genoten en langzaam georberd worden. Men moet de kinderen leeren, onder het eten en drinken over allerlei belangrijke en nuttige zaken te spreken. Men leze hun uit Schrift of geschiedenis een of ander voor en ondervrage hen daarover; daardoor zullen zij zich gewennen eene heilzame matigheid in acht te nemen. Niets toch baart op later leeftijd zoo veel ziekten en brengt een zoo zwak en kwijnend lichaamsgestel te weeg, als eene onmatige jeugd. Wie dan ook in deze niet leert, zich in spijs en drank te matigen en te betoomen, heeft weinig kans later zijne hartstochten behoorlijk te leiden en te beheerschen.

„De slaap der kinderen zij matig; zóó echter, dat de Natuur haren eisch hebbe. Over dag te slapen dulde men onder geen voorwendsel; want behalven dat het geheele lichaam en vooral de hersenen er met dampen door vervuld worden en er aanleiding tot ziekte door ontstaat, wordt ook de geest zelf er loom en slaperig door. Niet minder echter moet men van den anderen kant tegen nachtelijke arbeid en inspanning waken; verkeerd toch is het te veel van het jeugdige lichaam te willen vergen, ook onder den schijn van het tegen alle moeite en arbeid te willen harden; men moet de mate van kracht en leeftijd in aanmerking nemen; op rijper jaren zal men dan, meer gehard en gesterkt, van zelf ook meer inspanning en werkzaamheid van zijn lichaam vergen kunnen.

„Vóór zijn een- of twee-en-twintigste jaar" wil MARNIX dan ook niet, dat men door ontijdig nachtbraken, overmatigen arbeid, of overgroote hitte of koû den jongeling kwelle. Men ziet toch, dat men vóór dien tijd zijn lichaam, door te zware inspanning krenkende, het op later leeftijd zwak en ziekelijk maakt. Men regele dus de lichaams-oefeningen naar de jaren; tot hun negende jaar toe late men de kinderen, naar eigen zin, zich door spelen en vermaken oefenen: met hun tiende jaar kunnen zij allengs beginnen te leeren paardrijden en zich in 't loopen en springen oefenen; op hun twaalfde wat slingeren en steenen werpen; op hun zestiende ter jacht gaan, speer en lans hanteeren en het zwaard en ander wapentuig leeren voeren; met hun achttiende zal het niet kwaad zijn hen aan gemeenschappelijke tochten en bewegingen te paard en spiegelgevechten te doen deel nemen, en hen dan tevens aan moeyelijk werk, nachtelijk waken, vasten, koû en hitte te gewennen. Dan wordt het ook tijd hen vreemde landen te laten bezoeken en met vreemde menschen en zeden door eigen oog bekend te maken; waarbij zij tevens, door het vele nieuws dat zij zien en hooren, onderscheidelijk en juist over de zaken zullen leeren oordeelen. Zoo mogen zij dan eenigen tijd op de voornaamste hoogescholen van Frankrijk en Duitschland doorbrengen, ook Engeland bezoeken en zelfs Pannonië en Illyrië bereizen. Italië is het beter dat zij niet bezoeken, althans niet vóór hun vijf-en-twintigste jaar en wanneer hun oordeel rijp en hun leven ingetogen en bezadigd is; ook mogen

zij er geen langen tijd aaneen vertoeven, maar alleen om het te zien er een korten tijd verblijven. Italië toch moet als een pest geschuwd worden.

„Op hunne reizen echter moeten zij van een ernstig, gematigd, en verstandig man vergezelschapt zijn, die tevens waakt, dat zij geen onnut geld verkwisten, noch in slecht gezelschap geraken. Hij moet daarbij evenwel niet met strengheid en hardheid te werk gaan, maar met zachtheid en minzaamheid en door het voorbeeld van zijn eigen deugd en goede zeden hen van het kwaad terughouden.

Niet hunne oefeningen alleen, maar ook hunne uitspanningen, wil MARNIX verder, dat aan de bevordering hunner gezondheid en krachten worden dienstbaar gemaakt, en daarbij tevens ook de opscherping van hun verstand en de ontwikkeling van hun geest in 't oog gehouden. Tot dit laatste kunnen dan vooral ook meetkunstige oefeningen en even zoo het maken van geografische en chorografische teekeningen strekken; hij wil hen leeren aard- en hemel-globen en andere beweegbare werktuigen te maken; hij wil hen de hoogte en afstand en andere ruimte-bepalingen van verschillende plaatsen laten meten; hij wil, zoo hun geest daartoe strekt, hen de namen van planten en dezer aard en eigenschappen leeren, daartoe ook kleine tuinen laten aanleggen en kweeken; hij wil hen met het penseel steden, burchten, vestingen en gebouwen laten schetsen; ook kruiden en boomen teekenen; hen beeldjens uit lood en tin, of ook van goud en zilver leeren gieten. »Kortom," zegt hij, „ik zou willen dat ieder, al naar zijn geest spreekt, iets bij de hand nam, waardoor hij zoo wel zijn geest als zijn lichaam oefende, eene aangename tijdkorting en eene ontspanning van zijn dagelijksch werk zou erlangen."

Alchemy echter vliede men als Italiën en de pest; terwijl daarentegen niets verbiedt de eigenschappen der edele metalen, gelijk die van andere voortbrengselen der Natuur, te leeren kennen.

Het zwemmen houdt M. voor hoogst noodzakelijk; van het dertiende of veertiende jaar af wil hij daarom, dat men het tot een uitspanning veroorlove; men zie echter toe, dat het zonder gevaar en daarom onder het oog van een opzichter, en in een water geschiede, dat geene gevaarlijke diepten heeft.

Muziek rekent hij zonder aarselen onder de edele den rechtschapen jongeling waardige kunsten, die hij de kinderen van hun achtste jaar af wil laten leeren. Men geve echter acht, er hen niet tegen hun wil, noch met dwang en bitterheid toe te drijven; zij moeten er van nature toe geneigd zijn, er slechts met zachtheid toe gedrongen worden. Zoo zij verder met hun twaalfde jaar willen viool-spelen en bij de cither zingen, ook dát houdt hij voor een eerlijk en waardig tijdverdrijf, en allergeschiktst tot ontspanning van den arbeid. Dwars- of herders-fluit acht hij, daarentegen, den jongeling van edelen geslachte (waarom?) minder waardig. Dans en reyen, als niet slechts, naar CICERO's woorden, de verlokkers tot ontijdige samenkomsten, weelderige plaatsen, en allerlei verwijfd genot, maar ook de oorzaak en aanleiding van velerlei kwaad en menig misdrijf: en alleen — gelijk de wijze Koning ALFONS *van Arragon* zegt — door een verschil van tijd van waanzin en razernij verschillende; wil hij de knapen geheel ontzegd hebben. Even zoo dobbel- en kaart-spel, als de aanleiding tot hebzucht en gierigheid, bedrog, logen, en meineed. Willen zij zich met eenig spel verlustigen, zoo zij het met den kaatsbal, den ring, of ook dat wat men het *Schaakspel* noemt, als die niet van geluk en toeval, maar van vlugheid en schranderheid afhangen, en tot geene gierigheid leiden kunnen.

Wat eene bevallige, sierlijke en waardige houding aangaat, het laatste punt dat hem nog te behandelen blijft, daaraan moeten de opvoeders der jeugd de meeste zorg besteden. Dewijl er echter daaromtrent geene bepaalde voorschriften gegeven kunnen worden, moet men zorg dragen, die de kinderen, door omgang met dezulken die wèlopgevoed zijn, en een naauwlettend toezicht en onderrichting van de opvoeders zelven, te verschaffen. „Dit slechts willen wij aanstippen", zegt hij, „dat het niet genoeg is plompheid en boerschheid van houding en zeden te mijden, maar ook die lichtvaardige en misdadige losheid, die heden aan vele vorstenhoven in zwang, maar een rechtschapen en verstandig man ten eenenmale onwaardig is. Van deze moet geen het minste spoor ook in onze lichaamshouding overblijven, en daarom alle weidsche tooi en overdadige opschik worden vermeden. Ook alle gemaaktheid en gekunsteldheid, zoo van lichaam en gelaatstrek-

ken, als van taal en manieren, moet men ten zeerste schuwen, en alleen slechts dát ontwikkelen wat er in ieders natuur ligt, zonder iets vreemds aan te nemen.

„Gelijk echter in alle kinderlijke handel- en oefen-ingen alle overmatige vrijheid en aanmatiging schaadt en hun verderfelijk is, zoo is van de andere zijde alle overdreven stroefheid en strengheid hun niet minder nadeelig. Zij toch perst en kwelt de natuurlijke ongedwongenheid van den kinderlijken inborst, als met een ijzeren band, zij verdrukt hen en slaat hen ter neêr, verslapt hunne zielskracht, verstompt hun verstand, verdooft hun geheugen, doet de levende bronnen hunner welsprekendheid uitdroogen, en maakt hen eindelijk van vrijen tot slaven, van bevalligen tot plomperts, en van menschen tot — vee.

„Ieder opleider der jeugd moet dus den inborst der hem toevertrouwde kinderen naauwlettend waarnemen, en naar ieders aard met zachter of strenger manieren te werk gaan. Hij houde echter steeds in het oog, dat wat met goedheid en zachtheid verkregen kan worden, geene hardheid noch strengheid vereischt; en dat, wat hij met wenken en woorden, lof en berisping bewerken kan, met geene roede of plak, noch lichamelijke kastijding moet bejaagd worden. Ja, hij moet zelfs, wat deze laatste betreft, er een even grooten afkeer van toonen als de kinderen zelven; en wanneer zij immer vereischt worden mocht, zal hij daarbij zóó te werk gaan, dat de knapen begrijpen dat hij er slechts tegen zijn wil en met den meesten weerzin toe over is gegaan; en zij moeten tevens daaruit, gelijk uit de zwaarte der straf opmerken, hoe zeer hij de gestrafte euveldaad verafschuwt. Zoo heeft hij de meeste kans zijne kweekelingen gezeggelijk en gehoorzaam te maken, en zal zijne zachtheid hem een ontzag bij hen verschaffen door innige liefde en gehechtheid getemperd."

Aug. 1855.

HET KOFFIJ-BEZOEK, EN HET KERSLIED.

DOOR

CHRISTINA VAN GOGH.

Eenige volken der Oudheid bewezen der Zon goddelijke eere: zij baden haar aan en bragten haar tallooze offers toe. Ofschoon wij die Heidensche vereering en aanbidding ongerijmd vinden, kunnen wij toch niet ontveinzen, in één opzigt met die blinde Heidenen overeen te stemmen, namelijk in liefde voor dat schitterend en weldoend gestarnte. Ja, wij hebben de Zon niet minder lief dan zij, en zoeken altijd gaarne haar koesterend en bezielend licht. Is zij niet even beminnelijk als magtig, die Koningin in het rijk der Natuur, die over geheel het wereldrond haren scepter zwaait; van wier troon een gloed daalt, voor allen weldadig; die haar aanschijn niet anders verbergt, dan om hare regering daarna met vernieuwde pracht en majesteit te hervatten, en die immer toont eene goede, getrouwe Vorstin te zijn! Sommigen, het is waar, willen haar wel eens beschouwd hebben als het beeld eener grillige *coquette*, die den eenen dag alle pogingen aanwendt om ieder te behagen, en vol bewondering aan hare voeten te zien, maar zich den volgenden dag preutsch terugtrekt, opdat de indruk dien zij later zal uitoefenen grooter zij, en hare overwinningen nog talrijker worden. Wij voor ons zouden 't liefst haar vergelijken bij eene teederhartige, liefhebbende moeder, die tallooze zorgen aan alle hare kinderen wijdt, zonder onderscheid te maken tusschen de goeden en de afgedwaalden; die wel eens haar vriendelijk gelaat aan het oog onttrekt, doch alléén met een goed oogmerk, omdat zij weet dat hare tegenwoordigheid niet altijd even weldadig en nuttig is: — eene moeder die de algemeene vrolijkheid door haar bijzijn verhoogt, en de treurenden troost, en de lijdenden bemoedigt. Maar wiens pen is in staat haren lof naar waarde te schetsen, al voelt het hart zich geneigd om dien te verkondigen, en haar in dankbetuigingen te verheerlijken! Ja, wij hebben de Zon lief, en onze liefde en bewondering worden vooral opgewekt wanneer wij de uitwerkselen van hare kracht zien, bij het

einde van den winter, als de bevrozen wateren ontdooijen en de sneeuwbergen door hare warmte worden opgelost, en het vermogen van hare stralen alom bloesems en bloemen doet ontluiken, en hare heilzame heerschappij de ontwikkeling bevordert van planten, kruiden en gewassen, door den hovenier en den landman gezaaid en geplant, in hoop en vertrouwen op haren rijken, onwaardeerbaren zegen.

Zóó voortgaande zou de lezer wellig denken dat wij de pen hebben opgevat alleen om hem onze gevoelens over de Zon te beschrijven; maar dat zij verre. Wat wij opteekenden was slechts eene opwelling van gedachten bij het binnentreden van eene ruime voorkamer, in een vrij groot huis, in eene volkrijke koopstad. Wij noodigen den lezer uit om ons te volgen en zich te overtuigen hoe vrolijk en gezellig die kamer er thans uitziet! Gisteren had zij een somber en treurig aanzien, daar het regenachtig weêr was; maar van daag, nu de morgenzon zoo helder schijnt, is het als of dat zelfde vertrek elken binnentredende tot gezellige vrolijkheid stemt. De aanwezige voorwerpen, die van geene weelde, maar van welvaart en orde getuigen, hebben nieuwe glans en frischheid bekomen; de kleuren van gordijnen en tapijten schijnen levendiger te zijn, en het witte ochtendgewaad en kanten mutsje van de dochter des huizes heeft nóg aantrekkelijker witheid en helderheid verkregen. ANNA MARNEVELD, die eerst achttien jaren telde, en al was zij geene volmaakte schoonheid, toch op een bekoorlijk uiterlijk en van gezondheid blozend gelaat mogt roemen, had, even als hare oudere en jongere zusters, eene opvoeding genoten die haren stand eere aandeed, en haar in staat stelde met ongedwongenheid in de groote wereld te verkeeren; en toch had hare moeder 't noodig geoordeeld haar onderrigt te geven in meer dagelijksche bezigheden, en haar niet alleen geleerd eene burger huishouding te besturen, maar ook om aan alle in 't huisgezin voorkomende werkzaamheden deel te nemen. Het verwondere daarom niemand, de rijke koopmansdochter bezig te zien om met een wrijfdoek de meubelen en de ornamenten van schoorsteen en *étagère* van stof te ontdoen, en alles in orde te brengen. Zij deed het met eene vlugheid die bekoorlijk was om aan te zien; terwijl zij half luide eene romance neuriede. Hare zuster NANETTE trad een weinig later het vertrek binnen, en hielp haar de

mahoniehouten tafel, door het tusschenvoegen van eenige losse bladen, vergrooten, en daarna alles gereed maken tot het ontvangen van een talrijk koffij-bezoek, uitgenoodigd ter eere van hare moeder die haren geboortedag vierde.

Eenige uren later waren allen, de huisgenooten en de verwachte gasten, bijeen, en, zoo als het scheen, regt ingenomen met het feest van den dag; er heerschte zulk eene opregte en algemeene tevredenheid in den gezelligen kring, dat zelfs de zwaarmoedigste ter wereld getracht zou hebben, zijn mond tot een glimlach te plooijen, en aan het algemeen genoegen deel te nemen. De jeugd schaterde en schertste, de middelbaren spraken en lachten, en de bejaarden zelfs glimlachten niet alleen, maar versterkten het koor óók wel eens met een luiden uitroep of lach. De een scheen voor den ander niet onder te willen doen, en er heerschte een zoo aanhoudend leven en gejoel in de kamer, dat men onwillekeurig aan een kolossalen bijenzwerm moest denken. Mevrouw MARNEVELD, eene beminlijke vrouw van vijftig jaren, was voortdurend bezig, om met hare gewone gulhartigheid elkeen uit te noodigen tot het gebruik van de geregten en verfrisschingen waarvan de tafel ruim voorzien was, hetgeen haar echter niet altijd even gemakkelijk viel, want gasten en huisgenooten hadden zich onwillekeurig in verschillende groepen verdeeld. ANNA MARNEVELD zat in den kring van een zestal vriendinnen bij een venster, waarvan zij de groene horren eenigzins op zijde hadden geschoven, om gemakkelijker op straat te kunnen zien, en alzoo ook nog eenig deel aan de buitenwereld te nemen. Het ging daar regt vrolijk en prettig toe; de dartelheid getuigde er van eenvoud en onschuld, maar was niet geheel vrij van spotlust, die zelfs toenam naar mate de vrolijkheid wies. Niet verre van deze levenslustige groep was een grijsaard gezeten, die zestig winters had beleefd, maar nog altijd jeugdig en sterk was, en wiens gelaat iets zoo aantrekkelijks had, dat het op ieder die hem ontmoette een aangenamen indruk maakte. De Heer VAN BENTROP, een broeder van Mevrouw MARNEVELD, was emeritus predikant, en dien ten gevolge nog voortdurend geheel in het zwart, met een witten das om. De oude oom had een regt beminnelijk karakter, en beminde de jeugd en de vrolijkheid, maar was zeer afkeerig van ongepaste scherts en spotternij. Meer dan ééns had hij gezegd tot

dezulken die er zich in verlustigden: »Vernuft en vrolijkheid veraangenamen het leven; geef er u vrij aan over; want zij zijn beminnelijk en verhoogen het geluk. Maar stekelige scherts en ligtzinnige spotternij zijn scherpe doornen, die niet zelden smartelijke wonden toebrengen. Wacht er u daarom tegen, want haar invloed is groot, en hare uitwerkselen zijn wel eens afkeer en haat. Het bespotte voorwerp wordt soms door een onbedacht woord niet alleen belagchelijk gemaakt, maar ook in zijne waarde verkort, en doodelijk gegriefd."

De vrolijke groep aan het venster had zich weder overgegeven aan dien scherts- en spotlust welke niemand spaart, en het misnoegen van oom scheen er door opgewekt; hetgeen duidelijk te zien was aan het fronsen van zijn voorhoofd en den ernst zijner oogen, in strijd met den glimlach die nog om zijne lippen speelde. Welke van beiden zou den boventoon behouden? Maar geen van beiden behoefde te wijken, want hoewel de goede grijsaard zich als verdediger van den bespotte opwierp met al den ernst van zijn karakter, wilde hij toch zijne tegenpartij niet door een norsch gelaat afschrikken, maar veeleer door vriendelijkheid winnen. Een Heer en eene Dame die eenige malen voorbij het venster waren gekomen, hadden die spotternij opgewekt, hoewel noch hun uiterlijk, noch hunne kleeding daartoe aanleiding gaf. Zij behoorden alleenlijk tot die soort van menschen, welke men bannelingen in de maatschappij zou kunnen noemen, of bedaagde weeskinderen die geen te huis hebben, en over wie zich weinige ontfermen; eenzamen, die lief en leed alleen moeten dragen, zonder eenig deelgenoot of opregt vriend te hebben: kortom de klasse der oude vrijers en vrijsters.

Het langdurig herders-ambt van den Heer VAN BENTROP had hem velen van dezulken doen ontmoeten, en hem bekend gemaakt met de verborgen oorzaken van hunne eenzame omwandeling op aarde; hij had dikwijls onder hen de edelste karakters aangetroffen, en menig treurige geschiedenis vernomen, waarin zij de hoofdrollen hadden vervuld. Het scheen zelfs als of hij hun eenige vóórliefde toedroeg, en 't was niets ongewoons dat hij hunne verdediging op zich nam. ANNA MARNEVELD wist dat, en daar zij gaarne met haren oom twistte, riep zij met gemaakten ernst, luide genoeg om door hem verstaan te worden:

— Nu! wat mij aangaat, ik vind die oude vrijers en oude vrijsters onverdragelijke wezens.

— Maar, ANNA! — sprak de Heer VAN BENTROP — wat zijt gij heden weêr hard in uw oordeel; gij kunt niet meenen wat gij zegt. Geloof mij, het is geene vrije verkiezing dat zij zoo eenzaam in de wereld rondwandelen. Op eene enkele uitzondering na, hebben zij allen de liefde gekend en gehoopt eenmaal een eigen haard te zullen bezitten, en vrolijke kinderen rondom zich te zien. Val hun dus door uwe afkeuring en verwerping niet zoo hard; bezwaar daardoor hun lot op aarde niet! Is hun verlaten toestand niet treurig genoeg? Heb veeleer medelijden met hen, dat zij zonder vriend of vriendin hun levenspad moeten bewandelen. Beklaag hen, dat zij zich niet konden vereenigen met eene getrouw zorgende wederhelft. Als hun lijden ten deel valt, moeten zij 't geheel alleen torschen, en aan niemand kunnen zij hunnen nood klagen. Wie zal hen troosten in dagen van kommer? Dat weet gij wel, dat er nergens méér vertrouwelijkheid, méér deelneming te vinden is dan in het huwelijk, en dat niemand beter geleerd heeft gebreken en lasten met geduld te dragen dan echtgenooten die met elkander zijn grijs geworden? Wie heeft geduld en deelneming met en voor de eenzamen, als zij oud worden, en alles een doffer en graauwer aanzien krijgt? — Dan begint de weinige belangstelling die zij opwekken te verkoelen. De jeugd trekt zich terug, en de bedaagden nemen hen moeijelijk aan, en meer en meer gevoelen zij zich vreemdelingen en verlaten. Nog meer beklaag ik háár dan hém, wanneer zij geen fortuin heeft en genoodzaakt is eene schuilplaats te zoeken in de woning van dezen of genen bloedverwant. Edelmoedig schijne het aanbod daartoe gedaan; maar het brood der genade smaakt bitter, en wordt met tranen doorweekt. Worden zij niet meestal beschouwd als onnutte meubelstukken die men geene plaats kan ontzeggen, doch waarvan men, ter vergoeding voor den ballast, op allerlei wijzen partij moet trekken? Zijn zij niet dikwijls gelijk aan huisdieren, waarmede de kinderen spelen, die zij bewaken moeten, bij afwezigheid der ouders? eerste dienstboden die te huis moeten blijven, terwijl de huisgenooten aan de genoegens der wereld ongestoord deelnemen? huishoudsters, immer verslaafd aan de wasch en de theetafel? slavinnen die geen geldelijk loon ont-

vangen en voor elk kleedingstuk dank moeten zeggen, als of zij een groot geschenk ontvingen? En bij dat alles zijn zij nog dikwijls prijs gegeven aan scherpe verwijten of bittere aanmerkingen, die haar te meer treffen en te dieper grieven, omdat zij niet vrij handelen kunnen, en met elken dag afhankelijker worden. Ja, geloof mij, ik weet dat uit ondervinding, het lot eener oude vrijster in de woning van een bloedverwant is niet te benijden. Koud en ledig is alles rondom haar; bespot haar dus niet, maar schenk haar veeleer uwe deelneming, uwe liefde!

De aangename toon zijner stem en zijn behagelijke trant van spreken hadden al de aanwezigen doen luisteren, en nagenoeg allen gevoelden in zich-zelve de gegrondheid van zijne teregtwijzing. Ook op ANNA, hoe zorgeloos anders, hadden zijne woorden een diepen indruk gemaakt; maar niet gewoon om het veld bij den eersten aanval te ontruimen, hernam zij:

— Wat gij van de oude vrijsters hebt gezegd, lieve oom! wil ik gaarne gelooven; maar de oude vrijers zijn toch meestal oude knorrepotten en menschenhaters, die wel eene vrouw hadden kunnen kiezen, maar 't niet hebben willen doen. Herinner u dien eenen maar, die, toen wij buiten gelogeerd waren, altijd onze deur voorbijkwam, en er zoo strak uitzag als of hij van binnen bevrozen was. Hoe hij eigenlijk heet weet ik niet, maar de nichtjes en ik hebben hem den bijnaam van IJSKOUD gegeven.

— Wie weet welk een goed en warm hart hij heeft, ANNA! — antwoordde de Heer VAN BENTROP.

— Hij, oom! Die oude grîek? Ik houd het er voor dat hij nooit een hart heeft gehad — hernam ANNA, met zulk een kluchtigen ernst, dat het geheele gezelschap er om lachte; oom BENTROP niet uitgezonderd, die echter volgen liet:

— Nu maakt gij het toch ál te erg! Wie heeft nu ooit een mensch aangetroffen die in het geheel geen hart bezit!

— Nu, ja, dat is wat kras; maar als hij dan volstrekt een hart moet hebben, ziet het er zeker uit als eene spaarkas, en dan hangen er zware sloten aan, want zijn geld alléén schijnt hij lief te hebben, daar is hij zoo zuinig op als een boer op zijne winterkleêren.

— Dat geloof ik niet, ondeugende spotster! Ik heb dikwijls gehoord dat hij veel van kinderen houdt.

— Als hij die onnoozele schapen dan maar niet bederft door hen in te prenten dat zij op de aarde zijn om alleen te blijven.

— Daar hebt gij gelijk in; want dan zouden uwe dochters misschien geene echtgenooten krijgen.

Die uitval joeg ANNA een blos aan.

— Nu, nu — sprak oom — gij behoeft niet te blozen. Wie de oude vrijsters veroordeelt, dient zelve toch wel aan een minnaar te denken.

— Daar denk ik volstrekt nog niet aan, oom! — antwoordde ANNA; maar te gelijk wierp zij een schalkschen blik naar den schoorsteen, waar een twee-en-twintig-jarig jongeling was gezeten, voor wien haar hart sneller klopte, dan 't welligt ooit voor iemand anders kloppen zou; hij had haar meer dan ééns van »liefde" gesproken, maar zij had hem steeds met scherts beantwoord.

ADOLF HEEKER wierp haar een zacht bestraffenden, half smeekenden blik toe; doch zij deed als of zij het niet bemerkte, en wendde blozend haar bevallig hoofd om.

De Heer VAN BENTROP hervatte:

— Alle gekheid daargelaten, ANNA! En gij allen die hier tegenwoordig zijt, als gij de geschiedenis van den Heer IJSKOUD (wiens waren naam ik niet noemen zal) wilt hooren, zal ik u die in weinige woorden mededeelen; ik ken die geheel en naar waarheid.

— Gaarne, heel gaarne! — riepen ANNA en de overige meisjes uit. — wij zullen met aandacht naar u luisteren.

— Welnu, luistert dan! — IJSKOUD was het eenig kind van een winkelier in galanteriën; zijne ouders waren niet rijk, maar, zoo als men wel eens zegt, zaten er warmpjes in; het huis dat zij bewoonden was hun eigendom, en gelijk al het overige onbezwaard. Hij groeide dus in zekere weelde op, en aan zijne opvoeding werden moeite noch kosten gespaard; hetgeen welligt aanleiding heeft gegeven dat hij geene neiging gevoelde om opgeleid te worden voor de zaak zijner ouders, die reeds voor de vierde maal van vader op zoon was overgegaan. Dat deed zijnen ouders in den beginne wel eenig leed, maar zij konden toch niet besluiten hun zoon tegen zijn verklaarden zin winkelier te doen worden, en misschien ongelukkig te maken. Daar de oude heer als een zeer braaf en geacht man bekend stond, viel het hem gemakkelijk, IJSKOUD

op een kantoor geplaatst te krijgen; kortom, hij werd *surnumerair* en had het voorregt op zijn vier-en-twintigste jaar ontvanger te worden. Die aanstelling, daar hij zoo vurig naar verlangd had, bragt in zijne woning meer leed dan genoegen te weeg: want zijne standplaats was een ver afgelegen dorp; het afscheid kostte dus veel aan zijne ouders, vooral aan zijne moeder, die er zich zeer over bekommerde dat hij daar zoo afgezonderd leven moest. Doch IJSKOUD zocht haar te troosten met de hoop van na eenige jaren promotie te zullen maken, waardoor hij in staat zou zijn eene vrouw te kiezen, en aan eigen haard gelukkig te worden. Deze schildering verdreef haro droefgeestigheid wel voor eene poos, maar kon haar niet bevredigen; hare gezondheid was wankelend, en zij vreesde met regt dat zij dien tijd niet beleven zou. Dit somber voorgevoel werd nog spoediger vervuld dan iemand vermoedde; want een jaar na zijn vertrek werd IJSKOUD reeds aan haar sterfbed geroepen, en eenige dagen later werd haar stoffelijk overschot in de laatste rustplaats nedergelegd. Dit verlies trof hem boven mate, daar hij zijne vrome moeder regt kinderlijk lief had gehad; hij beweende haar met heete tranen, en nu berouwde 't hem dat hij, tegen den wensch zijner ouders, een stand had gekozen, die hem van de ouderlijke woning verwijderd hield, en niet vergunde zijn diep geschokten vader te troosten. Hij wendde al zijnen invloed aan om dien te bewegen de zaken aan kant te doen, en hem naar het lieve dorp, dat hij bewoonde, te volgen, maar het was te vergeefs; zijn vader meende in de woelige stad, en de drukke bezigheden van zijne affaire meer afleiding te zullen vinden, dan in ongewone afzondering en werkeloosheid. IJSKOUD zag de gegrondheid dier redenen in, en moest zich aan den vaderlijken zin onderwerpen.

De pligt gebood hem weldra naar zijne standplaats terug te keeren, hoewel zijn hart hem aan 't vaderlijk huis boeide, en het afscheid was dien ten gevolge smartelijk.

Vier jaren gingen voorbij zonder dat er veel bijzonders in zijn levensloop voorviel. Hij was in dien tijd ééns verplaatst geworden, zonder verhooging van zijn klein inkomen; maar nu werd hij overgeplaatst naar eene meer aanzienlijke ontvangst, waaraan een inkomen van zestien-honderd gulden verbonden was. Zijne verrassing en vreugde kenden geene palen.

Nu zou hij het toppunt van alle zijne wenschen bereiken. Sedert lang koesterde hij opregte en vurige genegenheid voor een even bevallig als deugdzaam meisje, van wier wederliefde hij meende overtuigd te zijn, hoewel hij het nog niet gewaagd had, tot eene verklaring te komen. Welk een hemel van geluk spiegelde hij zich voor; welk eene blijde toekomst lachte hem tegen; hij vouwde de handen zamen, en sloeg zijnen blik dankend naar boven; maar een traan bevochtigde zijn oog, want hij dacht aan zijne ontslapen moeder. Ach! leefde zij nu nog, hoe gelukkig zou zij nu zijn! Met welk eene blijdschap zou zij hem haren zegen schenken!

De jongeling bragt eenen avond door vol van gelukkige droomen en blijde verwachtingen; hij vormde allerlei plannen, die hij even spoedig weder verwierp: nu nam hij zich voor heen te snellen om BERTHA hart en hand aan te bieden, dán weêr vatte hij de pen op om zijnen vader kennis te geven van zijn geluk en diens toestemming te vragen; maar hij kon niet schrijven, de pen beefde in zijne hand en zijne gedachten waren te verward om iets geregelds op het papier te brengen.

— Neen! — riep hij uit, de pen wegwerpende — schrijven is te koud. Ik wil mijn goeden ouden vader zelf mondeling de gelukkige tijding mededeelen; ik zal hem mijn voornemen bekend maken, en zelf bidden om zijne toestemming en vaderlijken zegen.

IJSKOUD reisde ditmaal met ongewone snelheid en toch viel hem de tijd lang, en toen hij het vaderlijke huis van verre zag, riep hij juichend: — Eindelijk! — en vloog er henen. In den winkel tredende riep hij den bediende toe, die hem oogenblikkelijk herkende:

— Is vader te huis?

— De bediende was bedremmeld, en antwoordde:

— Ja, Mijnheer! uw vader is te huis, maar...

— Maar — viel IJSKOUD hem haastig in de rede — gij doet mij schrikken, JACOB! is hij ziek!? — en te gelijker tijd maakte hij eene beweging om naar binnen te gaan; doch JACOB hield hem tegen.

— Uw vader is boven op zijne slaapkamer, en heeft mij gezegd niet gestoord te willen worden door wien het ook zijn mogt.

— Maar ik ben zijn zoon, JACOB! — sprak IJSKOUD verwonderd en ontroerd — mij zult gij toch niet beletten naar boven te gaan! — en zonder antwoord af te wachten snelde hij den trap op; doch in de nabijheid van de kamer gekomen matigde hij zijne drift, en naderde behoedzaam de deur. »Misschien slaapt hij wel!" — sprak hij in zich-zelven — »ik moet hem in zijne rust niet storen!" — Zacht draaide hij de kruk van de deur om en trad de kamer binnen, doch schreed niet verder voort, maar bleef als gekluisterd aan den ingang staan. God! welk een schouwspel! Bij het venster in een leuningstoel zat zijn vader, dien hij te naauwernood kon herkennen, als een levend geraamte, met bleeke wangen, diep in het hoofd gezonken oogen, en sneeuwwitte haren. De grijsaard scheen eveneens te verstijven van schrik, toen hij in den binnentredende zijnen zoon herkende; hij liet een akeligen gil hooren, en strekte zijne hand uit naar de tafel waarop vele papieren en geopende brieven lagen; het was als of hij ze wilde bedekken om ze voor het oog van zijn zoon te verbergen; maar zijn pogen was vruchteloos, hij had geene kracht om zich op te rigten; de uitgestoken hand viel magteloos langs hem neder, het hoofd zonk hem op de borst, het scheen als of hij den geest gaf, hij geleek een doode. — IJSKOUD ontwaakte uit zijne verbijstering, en riep op een hartverscheurenden toon, terwijl hij naar zijnen vader toesnelde: — O, God! hij sterft! — Hij knielde bij hem neêr, betastte zijn gelaat en handen, en riep hem met onuitsprekelijke angst bij zijnen naam. Vertwijfelend sloeg hij zich voor 't hoofd om tot zich-zelven te komen, rukte met geweld aan de bel, nam het verstijfde ligchaam van den stoel op, en droeg het op 't bed. — »Roep een geneesheer, den eersten dien gij ontmoet! Mijn vader heeft een toeval gekregen!" — schreeuwde hij tot de meid die ontsteld boven kwam. — »JACOB! breng azijn, water, al wat gij vindt!" — riep hij den knecht toe, die mede verschrikt was binnengekomen. Deze keerde spoedig met azijn terug, en hielp IJSKOUD in zijne pogingen om den grijsaard uit de bezwijming bij te brengen, doch het baatte niet veel: het leven scheen uitgeblusscht. Eindelijk kwam een geneesheer, en deze bewerkstelligde dadelijk eene aderlating, die na veel moeite het bloed deed vloeijen. IJSKOUD barstte in tranen los. »Zal hij leven?" — vroeg hij op een toon die den

Doctor deed huiveren; deze trok zijne schouders op, en antwoordde: »Wij willen hopen. God is magtig. Het is eene beroerte. Als wij 't geluk hebben hem tot bewustzijn te brengen, moet gij zorg dragen dat alle mijne bevelen stipt ten uitvoer worden gebragt; daar hangt veel van af!

— O, vrees daar niet voor, Doctor! — antwoordde IJSKOUD met geestdrift — ik-zelf zal bij hem waken, zoo lang het mij mogelijk is.

De zieke loosde een zwaren zucht en opende even de oogen, die hij echter spoedig weder sloot; zijn hart klopte weder; de akelige bleekheid der wangen verdween allengs, en de pols begon geregelder te slaan. Terwijl de geneesheer deze teekenen van terugkeerend bewustzijn en leven gadesloeg, knikte hij IJSKOUD weltevreden toe, en fluisterde:

— Houd maar moed; ik heb hoop dat het wel schikken zal; het laat zich beter aanzien; hij gaat slapen; wek hem niet; zelfs niet om hem medicijnen te geven; ik begin te gelooven dat het maar een hevig toeval is. Heeft uw vader een zwaren schrik gehad? of heeft hij zich buitengewoon ingespannen?

— Ik kan er u niets van zeggen — antwoordde IJSKOUD even zacht — ik ben hier eerst aangekomen op het oogenblik dat mijn vader het toeval kreeg. Ik had hem in lang niet gezien en ben hevig ontroerd door de verandering die ik aan hem zag. Hoe is hij vermagerd! Hij moet zwaar ziek zijn geweest. In zijne brieven klaagde hij nimmer over ongesteldheid; maar er heerschte eene zwaarmoedigheid in die mijne aandacht trok, doch ik schreef haar toe aan de eenzaamheid waarin hij leefde. Het ontzettend verval zijns ligchaams in zoo korten tijd, en het zoo spoedig grijzen van zijne haren verbaast mij. Ik begrijp niet waaraan 't is toe te schrijven, dan aan ziekte, die hij onbedacht voor mij verzwegen heeft.

De Doctor zag IJSKOUD met eenen blik aan, waarin duidelijk te lezen stond dat hij zich verwonderde over de onkunde des sprekers, en de eenvoudigheid waarmede hij over de zaak sprak. Hij hernam met medelijden:

— Weet gij dan niets van 't geen er gebeurd is, en waaraan men dat snel verval van uwen vader toeschrijft?

— Wat bedoelt gij daarmede, Doctor? — vroeg IJSKOUD verbleekende — ik weet niet dat er iets bijzonders gebeurd is.

De geneesheer verwijderde hem zacht van het ziekbed, en zeide:

— Arme jongen! dan zal ik de taak op mij moeten nemen om, zoo veel ik vermag, den sluijer op te ligten van een treurig geheim dat nog voor u verborgen schijnt; — als gij ten minste den moed hebt om het te vernemen.

IJSKOUD sprak geen woord, maar knikte toestemmend, terwijl hij zich aan de tafel vastgreep om staande te kunnen blijven. De Doctor vervolgde:

— Men zegt dat uw vader zich aan het beurspel heeft overgegeven, en in de laatste maanden véél, zéér veel in den windhandel verloren heeft.

IJSKOUD zonk, dit hoorende, vol ontroering in den leuningstoel neder, sloeg de handen voor het gelaat, en zat eene wijle als versteend. Toen wenkte hij, en sprak haastig: — Ga voort, ga voort!

De Doctor vatte hem bij de hand, drukte die met warme deelneming, en hernam: — Als gij dan alles wilt weten, luister. Men zegt algemeen dat een bankroet onvermijdelijk is. Het huis is reeds zwaar verhypothekeerd, en de schulden zijn talloos.

IJSKOUD sloeg de handen wanhopend ineen, en zuchtte: — O, mijn God! welk eene schande! Welk eene ellende! O, dat rampzalige beurspel! Wat moet ik doen! O, mijn God! wat moet ik doen?

De Doctor eerbiedigde de smart van IJSKOUD; hij liet hem uitweenen, staarde hem eene poos zwijgend aan, en sprak toen:

— Houd moed, mijn jonge vriend! Misschien zijt gij dit treurige nieuws nog tijdig genoeg te weten gekomen om uwen vader van een geheelen ondergang te redden. Als hij beter zal zijn raad ik u aan, met hem te overleggen. Zie dat gij hem beweegt om huis en winkel te verkoopen, de schulden te betalen, en met u te gaan naar uwe ver van hier gelegen standplaats.

— Uw raad is goed, Doctor! ik dank er u voor — gaf IJSKOUD ten antwoord, terwijl zijn bleek gelaat met een ligt waas van kalmte en hoop werd overtogen — ik zal het mogelijke doen, om die raadgeving te kunnen volgen. Gij hebt gelijk; het is misschien nog niet geheel te laat!

— En als gij een vriend, een raadsman noodig hebt, wend u dan tot mij als tot een tweeden vader. Maar thans zijt gij te geschokt en afgemat om verder over de zaak te spreken; gij hebt rust noodig naar ziel en ligchaam; tracht die te genieten terwijl uw vader slaapt: het zal u goed doen, daar ben ik zeker van. Vaarwel tot van avond, dan beloof ik u terug te komen.

IJSKOUD geleidde zwijgend den geneesheer de kamer uit, en beantwoordde zijne minzame toespraak met een zacht hoofdknikken en eenige dankbare woorden. Hij keerde daarop naar het ziekbed terug, liet zijne blikken lang op den slapende rusten, verwijderde zich na die stille beschouwing met langzame schreden, plaatste zich op den leuningstoel, en verzonk in een diep en somber gepeins.

De vreugde en blijdschap der laatste dagen, zijne gelukkige verwachtingen in de toekomst, en het verpletterend leed van heden, lagen als een chaos voor zijn afgematten geest; het was hem niet mogelijk geregeld te denken: het beeld van BERTHA zweefde met al hare bekoorlijkheid voor zijne verbeelding, als om hem troost en moed te brengen, maar te gelijker tijd was het hem als of eene wreede stem hem influisterde dat hij haar nooit zou bezitten. Nu beving hem eene huivering, en zijn gelaat werd bleek als dat van een doode, dan weder voelde hij zijne wangen als van koortshitte gloeijen; zijn lijden was zwaar en vreeselijk. Eensklaps viel zijn verwarde blik op de tafel, en eene nieuwe siddering greep hem aan. Bij zijn binnentreden had hij gezien hoe zijn vader met zigtbare angst de hand had uitgestrekt naar de papieren die er in wanorde op verspreid lagen. — »Deze geschriften zullen mij de vreeselijke waarheden bevestigen, die de Doctor mij heeft medegedeeld" — sprak hij in zich-zelven, en te gelijker tijd stond hij van zijnen stoel op, om zich te overtuigen: zijn vermoeden was niet ongegrond. De papieren en brieven die hij vond waren bewijzen van hypotheek en zware schulden, en maanbrieven vol verwijtingen en bedreigingen. Eindelijk nog een brief aan zijn eigen adres; het lezen van dit geschrift bragt hem den laatsten en hevigsten slag toe. In dien brief maakte zijn vader hem bekend met den verwarden toestand der zaken. Hij deed hem de ontzettende bekentenis van de ware oorzaken van zijnen ondergang, en eindigde met te zeggen: dat hij, moed

noch kracht bezittende om zijne schande te overleven, besloten had een einde te maken aan dit zijn rampzalig bestaan; terwijl hij in de roerendste bewoordingen afscheid nam, en smeekte om vergiffenis voor het leed en de schande die hij over zijnen zoon had uitgestort.

Terwijl IJSKOUD dien noodlottigen brief in zijne nog bevende hand hield, dankte hij God in stilte dat zijne onverwachte komst den voorgenomen zelfmoord verhinderd had, en hij zwoer in zich-zelven eenen duren eed, alles te zullen beproeven, ten einde de schande en ontëering van het grijze hoofd zijns vaders af te wenden. Alles wilde hij daarvoor geven, zelfs zijn toekomstig geluk, zijne innige liefde voor BERTHA! Hoe zwaar dit offer mogt zijn, hij zou het brengen, om de laatste jaren van zijnen ongelukkigen vader in rust te doen eindigen, en hem de doods-peluw zacht te schudden! Helaas! hij begreep in die oogenblikken maar half wat het hem kosten zou dit offer te brengen, en met hoe veel zielelijden en tranen hij dat zou moeten bezegelen. En toch, hij is geen meineedige geworden; hij heeft dat offer op het altaar van vaderliefde en Christenpligt gebragt, met al de grootmoedigheid van zijne verheven ziel, met al de kieschheid van zijn edel karakter. Geene klagt uitte hij ooit in het bijzijn van dien dwalenden, ongelukkigen vader; geen verwijt bezoedelde ooit zijne lippen, en om de verpligtingen van dien vader aan hem kleiner te maken, verborg hij hem immer zijne liefde voor BERTHA en zijne droomen over een toekomstig huwelijksgeluk. Somwijlen trachtte hij zelfs met het huwelijksleven den spot te drijven, en te beweren dat hij aan de vrijheid boven alles de voorkeur gaf. Zijn vader en vele anderen geloofden hem; doch een opmerkzaam waarnemer en menschenkenner zou juist in die oogenblikken zich hebben kunnen overtuigen, dat hij dien vrijen staat bejammerde en het huwelijksgeluk als een verloren paradijs betreurde; want de uitdrukking van zijn anders kalm gelaat verkreeg dan eene zoo zonderlinge mengeling van vrolijkheid en smart, en de glimlach om zijne lippen was zóó gedwongen, dat hij eer pijnlijk aandeed dan vrolijk maakte. — Reeds den volgenden dag was de toestand van den zieke zóó gunstig veranderd, dat de geneesheer aan IJSKOUD de vrijheid gaf om met hem over de dringendste aangelegenheden te spreken; de gevonden brief aan zijn adres

maakte 't hem gemakkelijk er over te beginnen, en na eenige voor beiden pijnlijke uren te hebben doorgebragt, kreeg hij van zijnen vader volkomen volmagt om naar goedvinden te handelen. Hij schreef aan al de schuldeischers en verzocht hun een uitstel van vier weken; dien tijd had hij noodig om naar zijne woonplaats terug te keeren, en daár het kantoor aan zijnen opvolger over te geven; vervolgens om op zijne nieuwe standplaats het kantoor over te nemen van den *surnumerair* die 't tijdelijk had waargenomen; en, eindelijk, om toestemming van zijne supérieuren te verkrijgen om het kantoor nog eene maand lang door een ander te doen waarnemen. De goede Doctor zat in dien tusschentijd niet stil. Deze zocht en vond iemand die het huis en den winkel met den geheelen voorraad wilde koopen. IJskoud maakte dankbaar van de gelegenheid gebruik, en was zoo gelukkig eene gewenschte overeenkomst te treffen. Daarna bezocht hij al de crediteuren, zoo wel buiten als binnen de stad, en wist allen tot de overtuiging te brengen, dat zij, geene schikking willende treffen, zich met 50 à 60 ten honderd zouden moeten vergenoegen, terwijl hij, in geval van schikking, aanbood, om het gedeelte der schuld dat uit de opbrengst van 't huis en den winkel niet dadelijk kon gekweten worden, op zich te nemen, en zich notariëel te verbinden om het te kort komende in termijnen af te doen; waardoor zij, hoe vele jaren er ook mede verloopen mogten, eenmaal toch, wanneer hij in 't leven wierd gespaard, de volle kwijting van hunne pretensiën zouden erlangen. Toen in die schikking bewilligd en de verschillende acten geteekend waren, was IJskoud zoo gelukkig van tot zijnen vader te kunnen zeggen: »Vader! uwe eer is behouden; uw naam zal niet geschandvlekt worden; gij kunt uwe dagen in rust en vrede bij mij ten einde brengen!" — en hij mogt daarbij in zich-zelven de heerlijkste voldoening smaken, toen hij de vreugde en het gelak van den grijsaard zag. Zijne dankbaarheid en liefde schonken hem vergoeding en troost, maar in zich-zelven moest hij uitroepen: »Voorbij! Alles is voorbij! Eenzaam moet ik mijn pad blijven bewandelen! Een eigen gezin zal ik nimmer bezitten! Dartelende kinderen zal ik niet om mij henen zien, of 't zou al heel spade moeten zijn!" — Inderdaad, de schuld zijns vaders was zoo groot, dat hij er gedurende twee-en-twintig jaren de helft van zijn jaarlijksch

inkomen voor af moest staan. Zijn vader deelde zijne eenvoudige levenswijze maar korten tijd: achttien maanden na de aankomst bij zijnen zoon, stierf hij. God heeft IJSKOUD in het leven gespaard, zoodat hij zijne offerande geheel heeft kunnen volbrengen. Sinds twee jaren is hij weder in het vol genot van zijn inkomen; doch hij heeft zijne eenvoudige levenswijze niet veranderd, en toch zullen de neven en nichten na zijn dood geene schatten van hem erven, want hij is geen spaarder, maar een geheim weldoener geworden. Koude harten, en die hem niet kennen, mogen hem veroordeelen en bespotten, maar armen en ongelukkigen zullen zijn naam zegenen en groot maken bij den Kenner der harten.

De Heer VAN BENTROP zweeg; zijn verhaal was geëindigd; hij sloeg zijne blikken onderzoekend rond, en bemerkte met innige voldoening dat zijn verhaal een diepen indruk op de aanwezigen had gemaakt: allen bragten hem dank toe voor zijne aandoenlijke inlichtingen, en betoonden nu sympathie voor IJSKOUD. Alléén ANNA zweeg; niet uit onverschilligheid, maar zij was te zeer getroffen om dadelijk te kunnen spreken; daarom nam oom VAN BENTROP nog eens het woord, en zeide tot haar:

— En gij, ANNA! wat zegt gij van dézen ouden vrijer? Vindt gij hem nog een onverdragelijk wezen zonder hart?

— Integendeel — antwoordde nu ANNA, met een traan van gevoel in de oogen — ik heb hem lief gekregen en acht hem hoog; ik dank u zeer voor uwe mededeeling, oomlief! gij hebt mij half van mijn vooroordeel genezen.

— Dat verheugt mij — hernam oom VAN BENTROP, haar de hand reikende — en in de hoop van uwe volkomen genezing te bewerkstelligen, zal ik u morgen een manuscript toezenden, waarin gij kennis kunt maken met twee zoogenaamde oude vrijsters, die ik persoonlijk heb ontmoet. Ik schreef dat met oogmerk om 't in een van onze maandwerken te plaatsen; maar ik ben daarvan teruggekomen; wijl ik mij te hoog van jaren acht om de letterkundige loopbaan nog te gaan bewandelen. De titel is: *Het Kerslied.* Lees 't, en zeg er mij dan uw oordeel eens over!

— O, dat wil ik heel gaarne doen, lieve oom! — sprak ANNA vrolijk — ik ben er zelfs zeer nieuwsgierig naar; doch gij moest ons liever bij u aan huis noodigen, en zelf ons

uw manuscript voorlezen; daar zal 't altijd door winnen, en dan verpligt ge niet mij alleen. Is 't niet zoo? Spreekt! neefjes, nichtjes, vrienden, vriendinnen, zusjes, broêrtjes, enz. enz.! zoudt ge niet allen gaarne weder eens bij oom VAN BENTROP willen zijn?

— Heel gaarne! Heel gaarne! — klonk het van alle kanten; zoodat oom VAN BENTROP de handen voor zijne ooren bragt, als of hij te kennen wilde geven dat hooren en zien hem verging; maar hij zeide glimlagchend:

— Nu, ik mag het gaarne lijden: als de vrienden zich met mijn gebrekkig voorlezen willen vergenoegen, zal 't mij verheugen hen bij mij aan huis te ontvangen; doch dan noodig ik u ook maar zonder uitstel tegen morgen avond. Allen die lust gevoelen om met mijn *»Kerslied"* kennis te maken, zullen mij welkom zijn. Doch — vervolgde hij, het woord weêr tot ANNA rigtende — voor heden hebben wij hier genoeg over gesproken; gij moest uwe piano nu eens openslaan, en ons op een proefje van uw lieven zang en keurig spel onthalen; dan zullen de andere jonge dames uw voorbeeld zeker volgen.

— Met alle genoegen, oomlief! — sprak ANNA, terwijl zij vrolijk van hare zitplaats oprees, en voor de piano plaats nam. Vlug vlogen hare fijne vingers over de toetsen, en weldra werd aller aandacht geboeid door haar krachtig spel en lieflijken zang. Zoo vloog de tijd ongemerkt voorbij, en de pendule kondigde, eer men 't verwachtte, het uur van scheiden aan. Toen het gezelschap uiteenging, zeide oom VAN BENTROP op hartelijken toon:

— Nu, goede vrienden! zoo als afgesproken is: morgen avond zal ik het genoegen hebben u bij mij aan huis te verwachten, tot het hooren lezen van mijn manuscript.

— Ja, komt maar wat heel vroeg — liet Mevrouw VAN BENTROP er met eene gulheid op volgen, die van hare gastvrijheid getuigde — komt maar heel vroeg; dan zal ik u met een lekker kopje thee en versch gebak opwachten!

HET KERSLIED.

Reeds vroegtijdig waren den volgenden avond de vrienden ten huize van oom VAN BENTROP bijeen. Niemand liet zich wachten, en ieder was belangstellend nieuwsgierig naar de mededeeling van den algemeen geachten en bemínden grijsaard. Hij zette zich in een gemakkelijken *Voltaire* in het midden van den halven cirkel der gasten, en terwijl zijne wederhelft hen, volgens belofte, op geurige thee en smakelijk gebák onthaalde, sloeg hij het voor hem liggende manuscript open, en ving met lezen aan, nadat hij schertsend de toegevendheid van het publiek had ingeroepen, voor het gebrekkige van den stijl zoo wel van de voordragt als van het geschrift:

HET KERSLIED.

De altijd strenge Decembermaand telde zeer koude dagen, het vroor dat het kraakte; de straten van het mooije stadje A., in Duitschland, waren voethoog met sneeuw overdekt, en toch, in weerwil van dat barre jaargetijde en de strenge regering der Natuur, vierden de bewoners een feest, dat wel niet gekenmerkt werd door luide vreugdekreten en vuurwerken, of illuminatiën, maar evenwel alle harten vervulde en in elke woning vreugde bragt: bij rijken en armen, bij grooten en geringen. Het was Kersmis! Het groote Christenfeest was aangebroken. Slechts weinige huisvaders werden er gevonden die niet een Kersboom in hunne woning hadden. Alle huismoeders bereidden een overvloed van kerskoeken en feestdrank, opdat ieder naar 's harten lust deel kon nemen aan de vreugde waartoe deze feestdagen allen opwekten.

In elke woning, zeiden wij, werd feest gevierd; doch dat was eene schroomelijke vergissing. Als wij in staat waren geweest om met onze blikken door de gevels van alle huizen te zien, en in al de binnenkamers rond te kijken, zouden wij toen, gelijk altijd, ontdekt hebben, dat op zulk een feest menig huisvader te arm is om zijne huisgenooten te onthalen; menig lijder door ziekten en smarten te zeer is uitgeput om aan vreugde deel te nemen; menig rouwdrager te vol is van smart om niet aan treurige verliezen te denken en een bekommerden blik in de toekomst slaan. Al gelooft de Christen en al vertrouwt hij op den Heer: als geheel het verleden hém distelen

baarde en het heden hem op doornen doet gaan, is het dan te verwonderen dat hij voor de toekomst vreest, wijl hij, bij gevolgtrekking, voorziet wat ook deze hem brengen zal!

Nagenoeg alle bewoners van het stadje A. waren eerst tempelwaarts getogen, om daar, onder het gehoor van een eerwaardigen geestelijke, door eene Godsdienst-oefening het feest te heiligen, en God te danken voor de zegeningen waarvan deze dagen inzonderheid getuigen, en zich op nieuw aan den Verlosser toe te wijden. De prediking had hen bijzonder opgewekt, en na het ontvangen van den zegen, keerden zij in breede stroomen huiswaarts.

Onder de menigte als verloren, trad een achtbaar paar voort, dat wij zullen volgen. Het was een oud man met zilverwitte haren, onder den last des levens gebogen, en eene vrouw van veertig jaren, op wier arm hij leunde: dat was zijne dochter, zijne goede KLARA, de eenige die hij overhield in dit leven, de laatste troost zijns ouderdoms. Beiden bewaarden het stilzwijgen en verwijderden zich, hoewel langzaam, allengs van de gemeente. Op eens bleef de oude stilstaan; zijne dochter voelde aan het beven van zijn arm dat hij ontroerde en wankelde.

— Hoort gij, KLARA! — sprak hij, wijzende met de hand naar het venster van een eenvoudig, eenigzins afgelegen huisje. — Hoort gij het? Al weder dat kindergezang: ons Kerslied!

— Ja, ik hoor het — antwoordde KLARA, even ontroerd en bewogen — laat ons luisteren of het dezelfde woorden zijn!

Middelerwijl waren beiden het huisje meer genaderd en bleven zij voor de deur op nieuw stilstaan.

— Ja, mijn kind! het zijn dezelfde woorden en het is dezelfde wijs — hernam de grijsaard met eene bewogen stem — het klinkt mij weêr in de ooren even als toen onze GUSTAAF het zong. Dat waren blijde dagen; toen leefde mijne HANNA nog, en wij waren allen gelukkig! Maar thans!

Méér kon hij niet zeggen; hij bedekte het gelaat snikkend met beide zijne handen. KLARA weende ook, maar toonde meer kracht, en zeide:

— Houd goeden moed, en troost u, vader! Kom, laat ons naar huis gaan; gij hebt rust noodig; het is bar en koud, en de Godsdienst-oefening heeft u vermoeid en ontroerd.

— Ja, laat ons naar huis gaan, al is het er ledig en stil — zuchtte de oude VRIEHOFF. — Wij zullen aan den verlaten

haard toch het Kersfeest vieren, al is 't dan ook met tranen en klagten.

— Maar, lieve vader! al hebben wij veel leeds door moeten staan, daarom zullen we immers toch niet morren, maar liever in onze smart nog danken. Hoe veel is ons overgebleven! Have en goed hebben wij nog. En gij behieldt nog een kind. En ben ook ik niet te benijden om het bezit van u, mijn goeden, trouwen vader?

— Ach, mijn kind! gij hebt gelijk, ons rest nog veel; maar het hooren van dat Kerslied wekte zoete herinneringen in mij op; doch vervulde mijn hart ook tevens met bitterheid. Waar zwerft GUSTAAF nu, en leeft hij nog? Zal uwe moeder hem in den hemel wederzien? Al die vragen bestormen mijne gedachten.

Een half uur later was de grijsaard in zijne woning gezeten, in een gemakkelijken leuningstoel, door KLARA voor hem bij den helder brandenden haard geplaatst. De toenemende warmte van het vertrek deed hem weder bekomen van de koude die hem bevangen had; het gebruik van een kop warme melk, hem door zijne dochter toegediend, verkwikte hem; maar noch de teedere zorgen, noch alle vriendelijke toespraak van zijne KLARA schenen hem te kunnen troosten en uit de somberheid opwekken waarin de herinneringen hem gedompeld hadden; hoewel hij geene morrende klagten meer uitte, maar door stillen weemoed het gevoel van zijn hart te kennen gaf.

— Herinnert ge u nog wel de dagen van voorheen, KLARA! — zeide hij — als wij allen rondom deze zelfde tafel waren gezeten: daar, tegenover mij, uwe vrome, brave moeder; naast haar uwe oudste zuster, die óók reeds hare twee kinderen in het graf volgde; gij hier aan mijne regterzijde; en daar, aan mijne linkerhand, uw jongste broeder GUSTAAF: de eenige zoon dien God mij in het leven liet. Vooraf gingen wij gezamenlijk naar de kerk; te huis gekomen vervolgden wij de feestviering vrolijk, maar ernstig. De Kersboom door mij geplant werd verlicht; gij allen juichtet van blijdschap en staakt gretig de handen naar de geschenken uit, die ik er aan gehangen had, en later zouden worden verdeeld. Moeder had in dien tijd melk gekookt en koeken gebakken, die zij ons vriendelijk en gul zelve kwam toedienen, waardoor het genot van den avond nog verhoogd werd. En als gij genoeg hadt rondgesprongen,

plaatsten wij ons rondom den haard; ik vertelde u veel van het Kersfeest, van de geboorte des Heilands, en van de herders uit Efrata's velden, en bij afwisseling vingt gij aan het Kerslied te zingen, dat ik voor u gemaakt, en moeder u geleerd had. Nog klinken mij uwe zachte kinderstemmen in de ooren; nog ruischt mij de zoete melodij van het eenvoudig lied te gemoet. Ja, dat waren zalige uren van aardsch genot; onvergetelijke dagen van geluk en genoegen. Maar nu is alles voorbij; mijne oudste dochter en hare kinderen ontvielen mij door den dood; mijne HANNA volgde hen, vóór haren tijd, vergrijsd door het verdriet over den nu eenigen zoon. O! God vergeve hem de tallooze tranen die hij haar, mij, ja, u allen weenen deed; zoo als uwe moeder hem die op haar sterfbed heeft vergeven! — Weet gij nog wel wat zij in hare ijlende koortsen bij herhaling riep? »Keer terug! keer terug! mijn GUSTAAF! anders zal ik u in den hemel niet wederzien!" — Daarna schreide zij dan als een kind, en wij allen schreiden met haar. Wat hield zij veel van GUSTAAF! hij vooral was haar oogappel! Hoe welgevallig liet zij vaak hare blikken rusten op zijn zacht en blozend gelaat! Met welk een moeder-trots roemde zij ons zijne aangeboren geestigheid en talentvollen aanleg! Wat verwachtte zij al van hem in de toekomst? Helaas! zij werd bitter in hare verwachting bedrogen! Doch zij heeft hare teleurstelling niet lang kunnen overleven; zij had daartoe een te teeder gestel en een te gevoelig moederhart; hare geschokte ziel kon geene ruste vinden dan in het graf; ware vertroosting vond zij hier niet, maar wachtte dien in den hemel; hoewel het scheiden van ons haar moeijelijk viel, ging zij toch met blijdschap heen; reeds met de doodskleur op de wangen, fluisterde zij nog mij vragend toe: »Zal ik hem in den... hemel... wedervinden?" — Eer ik kon antwoorden ontsliep zij; ik had haar dien laatsten troost toch niet kunnen schenken.

De grijsaard zweeg, en liet het hoofd afgemat op zijne borst zinken; tranen vloeiden langs zijne vermagerde wangen, en drupten van zijn witten baard. Er heerschte eenigen tijd een somber zwijgen in het vertrek, dat alleen werd afgebroken door het gesnik van KLARA. Haar vader hief het hoofd weêr op, en vatte haar bij de hand. — Ween niet zoo, mijn kind! — sprak hij — gij breekt mij het hart. Thans is het mijne

beurt om u te troosten, te meer nog wijl ik gevoel dat gij weldra geheel alléén op de wereld zult staan.

Hoewel KLARA sedert eenige dagen door een somber voorgevoel werd gekweld, verraste haar toch dit zeggen van haren vader zoodanig, dat zij er zigtbaar door ontstelde en hem angstig aanstaarde; hij scheen het echter niet te bemerken, en ging voort:

— Ja, mijn kind! mijne dagen zijn geteld; ik gevoel het, mijne ure nadert allengs; mijn taak op de aarde spoedt ten einde; de rust van het Hemelsche Vaderland wacht mij! — Hier zweeg hij weêr, en KLARA snikte luider. Na eene poos vervolgde hij, met steeds dalende stem, als tot zich-zelven:

— Ik heb jaren lang gehoopt den armen GUSTAAF op aarde weder te zullen ontmoeten, doch te vergeefs. Zal ik hem thans in den hemel bij mijne HANNA wedervinden?... Wie of dat Kerslied heeft gezongen? Het was mijn Kerslied! Wie heeft die kinderen het regt gegeven om dat te zingen? Het is het lied van GUSTAAF, van mijnen armen, verdoolden GUSTAAF!

Terwijl de naam van dien zoon op zijne lippen als wegstierf, viel de grijsaard zachtkens in den rug van zijn stoel neder. KLARA, die meende dat hij stierf, uitte een gesmoorden kreet, en vloog op om zich van de treurige waarheid te overtuigen; maar spoedig werden hare wangen door blijde verrassing gekleurd: het onderzoek schonk haar de overtuiging dat haar vader nog leefde, maar in eenen diepen slaap gedompeld lag. Zij drukte zacht een kus op zijn voorhoofd, en sprak in zich-zelve: »Sluimer zacht! gij hebt rust noodig naar ziel en ligchaam!" Toen knielde zij naast den leuningstoel neêr, en bad vurig tot God om kracht voor den sluimerenden grijsaard; vrede daalde daarbij in hare ziel; 't geloof schonk haar nieuwen moed en vertrouwen.

KLARA VRIEHOFF behoorde tot die meisjes welke door het lot zoo schaarsch zijn bedeeld geworden, dat zij noch schoonheid, noch bruidsgift bezitten, en dien ten gevolge overschaduwd en voorbijgestreefd worden door allen die op schoonheid, of rijkdom, of beiden te zamen mogen roemen; maar zij bezat, even als vele harer zusters en lotgenooten, in haar hart eene Gode welgevallige waarde: schatten van liefde en geloof; een rijkdom bijeenvergaârd voor den hemel, dien mot noch roest verteren kan. Hoe weinig zij in de algemeene schatting

gelden mogt, hoe weinig men haar in de wereld ook telde, hare omwandeling op aarde was toch voor haren kleinen kring even zoo liefelijk, als nuttig en weldadig. De liefde die zij bewees beoogde geen laaghartig eigenbelang: bedroefden troostte zij, armen werden door haar ondersteund, en met de blijden maakte zij zich vrolijk. Gerustgesteld door den vasten slaap van haren vader, rigtte zij zich bemoedigd op en maakte zich gereed om een kortstondig bezoek af te leggen bij hare vriendin SOPHIE VAN ZEELEN, wier woning aan de hare grensde. Zij behoefde zich dus niet ver van huis te verwijderen om een voornemen ten uitvoer te brengen waarmede zij twee doeleinden beoogde. Ten eerste, om de belofte te vervullen aan hare vriendin gedaan, van den Kersboom in zijn vollen luister te komen bezigtigen, en ten tweede, om, zoo mogelijk, onderzoek te doen naar de bewoners van het kleine huisje waar zij reeds herhaalde malen het Kerslied had hooren zingen.

Alvorens te vertrekken begaf zij zich naar de keuken, om GEERTE, de oude dienstmeid, te waarschuwen, dat zij haren vader alleen slapende achterliet, en haar de zorg voor den grijsaard op te dragen.

SOPHIE VAN ZEELEN, KLARA'S hooggeschatte vriendin, was eene oude vrijster van vier-en-veertig jaren. Ook zij werd niet door den huwelijksband verbonden, in weerwil dat zij »buitengewoon schoon" genoemd werd, en uitstekende talenten bezat. Meer dan één voordeelig en gewenscht huwelijks-aanzoek had zij van de hand gewezen; dus was haar vrije staat het gevolg van eigen verkiezing en handeling. En dat was niet omdat zij gevoelloos was en bleef voor de zachte gewaarwordingen der liefde, of den staat van huisvrouw en moeder minachtte; maar omdat zij gevoelde dat eene even groote en gewigtige taak haar op de schouders was gelegd, die zij daar niet achteloos van mogt afwerpen, alleen om haar eigen geluk te bevestigen; terwijl zij er het tijdelijk welzijn, ja, de geheele aardsche toekomst van velen, haar dierbaar, door zou opofferen. Toen zij naauwelijks haar twintigste jaar bereikt had, trof het gezin, waarvan zij de oudste dochter was, een onherstelbare slag. Plotseling, ten gevolge van een bijzonder toeval, stierf haar vader: hare diepbedroefde moeder zag zich op het onverwachtst weduwe geworden niet alleen, maar ook in de grootste zorgen en ellende gedompeld; want de brave echt-

genoot nam alle middelen van bestaan met zich in het graf: niets hoegenaamd bleef haar over. Hoe zou zij met een ziekelijk ligchaam, en uitgeputten geest, in de behoeften kunnen voorzien van zich-zelve en hare zeven kinderen, waarvan het jongste slechts eenige maanden oud was? Hare droefheid grensde aan vertwijfeling. SOPHIE deed al wat in haar vermogen was om hare moeder te troosten en moed in te spreken, maar te vergeefs; want als deze haar vroeg: wat zij van de toekomst te wachten had? kon zij die vraag, die haar door de ziel sneed, zelve slechts met tranen beantwoorden; welke nog rijkelijker begonnen te vloeijen, als zij een blik sloeg op de groep harer zusjes en broêrtjes, en het schreijen hoorde van een om hulp roependen zuigeling in de wieg. Zij dacht, overlegde, peinsde, bad; doch geen weg tot uitredding zag zij open; het scheen dat de schok ook haren geest verstompt had. Zoo kropen de dagen voorbij die de begrafenis van het stoffelijk overschot haars vaders vooraf gingen, maar toen deze treurige plegtigheid een aanvang genomen had, en de zwarte stoet den weg naar het kerkhof had ingeslagen, was het SOPHIE als of haar geest eensklaps door een lichtstraal beschenen werd: zij sprong van hare zitplaats op, met een uitroep die zoo luid en vreemd door de treurkamer klonk, dat allen verschrikt opzagen, en haar met verbazing aanstaarden. Daar stond zij in het midden der kamer, met de zaâmgevouwen handen ten hemel geheven; hare bleeke wangen waren door een snel opgekomen blos gekleurd, en hare vochtige oogen schitterden van een ongemeen vuur. Eenige minuten lang bleef zij in die biddende houding staan; toen snelde zij naar hare moeder, omhelsde die, en riep haar met geestdrift toe:

— Vrees niet langer voor de toekomst, moeder! als God mij zegent dan zijn wij gered! — Nu stak zij hare armen naar de groep der kinderen uit, als of zij die allen wilde omvatten, en vervolgde: — Ik wil voor u allen en voor moeder zijn wat vader voor u en voor mij geweest is. Ik zal werken dag en nacht om voor u het brood te verdienen! Neen, vreest niet voor de toekomst, gij zult geen honger lijden, zoo lang God mij het leven spaart en mij kracht laat behouden!

SOPHIE zweeg; hare moeder vatte haar bij de hand, en zag haar aan met een blik zoo vol bekommering en angst als of zij zeggen wilde: »Mijn kind heeft haar verstand verloren!" — SOPHIE raadde hare gedachten, en sprak met meer kalmte:

— Denk niet, lieve moeder! dat ik zinneloos ben; geloof mij: ik weet goed wat ik wil. Terwijl ik weende en bad viel mijn beneveld oog op de piano, en het was mij als of eene hoogere stem mij toefluisterde: »Ziedaar uw redmiddel! Gij hebt talenten ontvangen, woeker daarmede, en gij zult gezegend worden! Gij hebt eene bron in u-zelve, die u schatten voor de toekomst zal opleveren!" Ik wil aan die geheimzinnige stem gehoor geven; als God mij krachten schenkt zal het mij aan geen lust of moed ontbreken! Wees dus getroost, en verlaat u op mij!

Wat SOPHIE op dien treurigen morgen voorspeld had werd

ten volle bewaarheid: in haar talent vond zij eene milde bron van bestaan. God zegende haar ijverig pogen; lust en moed begaven haar nooit, zelfs niet wanneer zij haar persoonlijk belang aan het welzijn van hare familie ten offer bragt: zij sterkte zich dan met de bewustheid, allen ten zegen te zijn. Van hare kindsheid af was zij eene hartstogtelijke beminnaresse geweest van de toonkunst; zij bezat eene schoone stem, die met hare jaren in kracht en welluidendheid toenam; haar pianospel evenaarde haren voortreffelijken zang; in de weinige gezelschapskringen waar zij zich deed hooren, werd men er vaak als door betooverd, en het ontging haar niet, hoe men 't bejammerde dat zulk een uitstekend talent niet ook elders en door grooter publiek gehoord kon worden. Somwijlen hoorde zij ook de klagten uiten dat er in A. niemand was, om volkomen onderwijs te geven in de muzijk en den zang; wijl er na het afsterven van haar eigen leermeester, niemand was opgekomen, waardig om zijne plaats te vervullen.

SOPHIA'S genomen besluit, dat al meer en meer tot rijpheid was gekomen, en door alle huisgenooten met weemoedige vreugde werd toegejuicht, was te naauwernood aan de buitenwereld bekend geworden, of men haastte zich haar welwillend te gemoet te treden; het ging van mond tot mond dat SOPHIE VAN ZEELEN onderwijs in de muzijk wilde geven, en binnen eene maand waren reeds al hare dagen bezet, en zag zij zich in staat om volkomen in de behoefte van het gezin te voorzien. Wat was zij gelukkig dat God haar zoo zigtbaar zegende! Zij dankte Hem er dagelijks voor, en smeekte bij vernieuwing om Zijnen bijstand. Wat werd zij geliefd, door hare moeder, hare broeders en zusters! Allen wedijverden om haar dank en liefde te betoonen. Zij had beloofd voor hen te worden wat haar vader voor hen was geweest, en zij hield woord. Welnu, ook zij wilden daarom haar eeren en ontzien als het hoofd des gezins. Zij gehoorzaamden hare zacht vermanende stem met even veel ontzag als het krachtig vaderlijk gebod, en waren blijde als zij haar genoegen konden geven.

SOPHIE gevoelde al het gewigtige van de taak die op haar rustte; en al ging het vervullen harer roeping met moeite gepaard, zij zou 't misdadig hebben geacht, die neder te leggen, door het beantwoorden aan een der vele huwelijks-aanzoeken, die bij haar gedaan werden. Wel viel 't haar somwijlen zwaar, de neiging van haar hart te overwinnen; doch al wankelde zij nu en dan, zij hield zich staande in alle verzoekingen. Haar werkkring zou zich ook niet bepalen tot het eenvoudige, hoewel volkrijke stadje A.; neen, vreemdelingen, die de plaats bezochten, hoorden haar, en verhieven haren lof. Zij deden haar allerlei vereerende voorstellen, en moedigden haar aan, en bewogen haar, om uitnoodigingen aan te nemen die zij haar van buiten 's lands deden toezenden, en weldra weergalmden zelfs hoofdsteden van de hulde haar toegebragt.

(*Het vervolg hierna.*)

LIEDJES.

VAN

G. H. J. ELLIOT BOSWEL.

I.

STILLE GENOEGENS.

In 't ronde geschaard om de tafel,
Zoo zaten we, in d'avond eens, vrij
En vrolijk te schertsen met meisjes:
Die engeltjes waren er bij.

De lampe schoot heldere stralen,
Maar de oogjes nog heller dat uur;
Hoe gloeiden de koontjes der schoonen!...
Gewis door den gloed van het vuur.

Wij plaagden de meisjes; wij lachten,
En maakten soms vrij wat gedruisch;
Hoe stoeiden de zieltjes te zamen,
Al hielden de handjes zich t'huis!

Van harte zoo jeugdig, gevoelden
Wij niets dat tot zorgen ons dwong;
Wij waren als kindren gelukkig,
Hoewel niet als kindren zoo jong.

En wijl we daar koutten en jokten
En warden in vreugd en geluk,
Ging stil er een meisje van tafel...
De vreugd was haar zeker wat druk.

Dat meisje, heel bloô en onnoozel,
Voor schertsen en jokken vervaard,
Zat stil in den schemer te peinzen...
Zoo zedig en stil was heur aard.

Ligt voelde ze in 't jeugdig gemoedje
Het vlijmen van d'angel der smart;
Welligt werden vader en moeder,
Als kind, haar genomen van 't hart.

De vroegere vreugd in hun midden,
Toen 't leven zoo blij haar bescheen..
Ligt peinsde ze er aan bij de tafel,
En zat zij nu dáárom alleen.

En wij, och wij waren zoo vrolijk:
Een jeugdige zorglooze schaar!
Wij dachten zoo veel aan elkander,
En letten zoo weinig op haar.

En wijl we ons al luider vermaakten,
Al vrolijker iedere keer,
Ontbrak er een heertje aan de tafel,
Doch ginds bij het meisje niet meer.

De jonker zag zeker haar kommer!
Met deernis in 't edel gemoed,
Ging hij haar vertroosten in stilte...
Zij duldt hem; want och ze is zoo goed!

Daar zitten ze beiden in schemer;
Hij vlijt zich heel digt aan heur zij
En blikt haar al dieper in de oogen...
En 't meisje doet even als hij.

Zij fluisteren stemmige woordjes...
Misschien wel van 't wufte geluk,
Of over 't gesnap aan de tafel;
Voor beiden te dwaas en te druk.

Hij schoof altijd nader en nader
En vatte heur handje zoo vlug...
Wat is toch dat meisjen onnoozel...
Zij trekt het niet eenmaal terug.

Hij buigt zich al meer tot haar over
En geeft haar een kusje... Hoe dom...
Och neen: hoe naïf is het meisje!...
Zij geeft hem zijn kusje weêrom!

Zij bukken omlaag en zij zoeken;
Een ring die heur vingertje ontschiet;
De domoor!... wel drukt hij heur handje,
Maar vindt toch het ringetje niet.

En wij — och, wij juichten aan tafel:
Een jeugdige, vreugdige schaar!
Wij dachten zoo veel aan elkander,
En letten op hem noch op haar.

Het uurtje was daar — en wij scheidden,
Als knapen en meisjes dat doen:
Lang weiflen en dralen, maar eindlijk
Een zoen, en een kus, en een zoen.

En 't paartje kwam bloô uit den schemer;
Ea 't meisje, zoo zedig van aard,
Had gloeijender kaakjes dan ééne...
Door 't zengen van d' ijskouden haard.

II.

TRANEN.

Droevige ziel! die geen uitkomst meer weet,
Is uwe hope gezwicht?
God geeft u tranen tot balsem in 't leed...
Broeder! uw lijden wordt ligt!

Deedt ge uw beminde uwe liefde verstaan,
Glipte uit heur lipjes geen woord;
Welde er van weelde in heur oogjes een traan?...
Makker! uw dageraad gloort!

Werdt gij, verdoolde! der deugd weêr getrouw;
Buigt gij boetvaardig u neêr;
Biecht gij uw schuld in een traan van berouw?...
Heil u! en zondig niet meer!

Mij treffen marmeren tomben niet; neen,
'k Zie ze wangunstig niet aan;
'k Vraag aan mijn vrienden geen ijzer of steen...
'k Wensch op mijn graf maar een traan!

Zalig! wie immer aan 't goed dat hij doet,
Tranen van meêlij vereent! —
Zalig! om wien ooit een lijdend gemoed
Tranen van vreugd heeft geweend!

OUDE SPREUKEN.

(*Ingezonden.*)

Veracht geen vijand, hoe zwak ook; bedenk dat de steek van eene adder eenen leeuw kan dooden.

Van alle ondeugden is nijd de laagste.

Driften zijn stormen; onze pligt is te zorgen dat zij geene orkanen worden.

Wie toornig is, wreekt de fouten van anderen op zich-zelven.

MENGELWERK.

DRIE MAANDEN OP DECIMA. (*)

VI.

(*Vervolg en slot van bladz.* 381.)

De Japanners houden zich, zoo ver ik ten minste kon bemerken, steeds op oorlog voorbereid, en hunne batterijen en forten in de baai altijd in de beste orde, en met een klein garnizoen bezet. De versterkingen zijn steeds behangen met schanskleeden, in de kleuren van den landsheer in wiens landschap zij gelegen zijn. Daar nu de kleur van den Gouverneur van Nagasacki wit is, met breede donkerblaauwe, bijna zwarte strepen, schijnt het van verre als waren de batterijen wit met zwart geverwde geschutpoorten; en van daar de dwaze bewering, die ik dikwijls in vreemde tijdschriften las, als of de Japanners, bij wijze van bangmakers, geverwde versterkingen hadden: dit is intusschen eene grove dwaling, daar ik met eigen oogen de stukken gezien heb, die achter de met gekleurde schanskleeden behangen muren geplaatst zijn; stukken van zwaar kaliber zelfs, die er niets vriendelijk uitzagen.

Toen ik in 1845 in Japan was, ankerde de Engelsche korvet *Samarang*, die op eene ontdekkingsreis uit was, in den vroegen morgen, in de baai van Nagasacki binnen de Noorder Cavalhos. Vreeselijk was de sensatie die door dit onverwacht binnenloopen van een vreemd vaartuig in den geheelen omtrek gemaakt werd, en hoewel wij den Engelschman, door de bogt waarmede de baai loopt, niet konden zien liggen, begrepen wij, door al de opschudding die aan den wal heerschte, toch wel dat er iets bijzonders gaande was. De Keizerswachten werden sterk bezet, en eene rij vaartuigen werd dwars over de baai gelegd, om den vreemden indringer den

(*) *Uit het Dagboek van een Hollandsch Koopvaardij-Kapitein.*

verderen doortogt te beletten, en hem te beduiden dat hij tot hiertoe, maar in geen geval verder gaan mogt. Eindelijk verscheen in den loop van den voormiddag eene deftige commissie, met eenen oppertolk, aan ons boord, die ons de zaak opheldere, en zeide gekomen te zijn tot onze geruststelling; er tevens bijvoegende: dat wij niet bevreesd hoefden te zijn, daar wij onder bescherming der Japanners waren, en dat alle maatregelen genomen waren om den vijand af te weren. Hoewel wij natuurlijk niet de minste vrees voedden voor den vredelievenden ontdekkingsreiziger, die waarschijnlijk niet anders begeerde dan eenig drinkwater en proviand, trof ons toch die attentie der Japanners, om ons eene commissie ter geruststelling te zenden. En, waarlijk, ik geloof dat de Hollanders nergens in de wereld veiliger kunnen zijn dan in Nagasacki, waar de magtige Gouverneur zelf met zijn hoofd aansprakelijk is, dat hun geen leed geschiede. De booten die naar den Engelschman waren afgezonden, kwamen weldra terug met de tijding, dat hij alleen water en brandhout verlangde; beide artikelen werden hem met nog eene menigte ververschingen toegezonden, zonder dat de Japanners er eenige betaling voor eischten, hem alleen verzoekende, om maar hoe eer zoo liever heen te gaan. Daaraan werd dan ook spoedig voldaan; tot geene geringe vreugde waarschijnlijk der in de haast opgeroepen troepen, en wel 't meest voorzeker van den Gouverneur van Nagasacki, die al ligt, wanneer er eenig vreemd schip in de baai komt, de eene of andere flater zou kunnen maken, welke hem in de onaangename noodzakelijkheid brengen zou, zich den buik open te snijden.

Hoewel de Gouverneur van Nagasacki een der hoogst geplaatste Japansche ambtenaren is, is echter zijne betrekking zeer hagchelijk, en de verantwoordelijkheid daaraan verbonden, groot: ik geloof dat hij daarom ook slechts voor één jaar wordt aangesteld, en bij het einde daarvan den Hemel niet weinig dankt, dat zijn tijd om is, en hij, vrij van zorg, met een vetten spaarpot naar Jedo kan terugkeeren. Zoo lang hij in Nagasacki is, staat hij onder eene soort van toezigt der geheele bevolking; want in het voorportaal van het Gouvernementsgebouw staat eene zware ijzeren kist, met eene kleine opening van boven, even als eene brievenbus: elk inwoner, die meent eenige klagt tegen den Gouverneur te hebben, werpt

die op schrift in de kist, welker sleutel te Jedo bewaard wordt. Om het echter den klager niet ál te gemakkelijk te maken, wordt hij, zoodra de klagt in de kist is geworpen, door de wacht ingepakt, en zoo lang in bewaring gehouden tot de zaak is onderzocht: heeft hij gelijk, dan wordt de Gouverneur gestraft; maar is de aanklagt valsch, dan ondervindt hij dat er met Japansche supérieuren niet te gekscheren valt. Een ander bezwaar der betrekking is: dat hij zijne vrouw en kinderen, als onderpand zijner trouw, te Jedo moet achterlaten, waarvoor hij zich echter, wat de eerste betreft, naar Japansch gebruik, door den omgang en het verkeer met eene bij-vrouw kan schadeloos stellen.

Hoewel bij de Japanners de veelwijverij geoorloofd is, en elk man derhalve, buiten zijne wettige vrouw, er, zoo hij verkiest, nog een paar andere nemen kan, maken toch de meeste mannen van dit regt geen gebruik. Veeltijds is het intusschen de vrouw zelve, die haren man aanspoort om zich, tot haar gemak, eene bij-vrouw aan te schaffen; natuurlijk doet zij hem dat voorstel niet in de wittebroodsweken, maar gewoonlijk eerst wanneer zij naar de vijftig begint te loopen. Zij zegt dan eenvoudig: »*Dannasean!* (*) ik word oud, en kan uw huishouden niet meer zoo goed besturen; gij moest eene bij-vrouw nemen; dat zal voor u en mij goed zijn, daar ik dan wat meer rust kan genieten, en uwe bij-vrouw beter het werk zal doen." De *dannasean* laat zich meer of minder gemakkelijk overhalen, naar mate hij meer of minder vast in zijne beginselen staat. Wij mogen echter onderstellen dat in de meeste gevallen de bij-vrouw komt; en het is naar onze Europesche begrippen ongeloofelijk, maar niettemin waar, dat de beide huisvrouwen meestal in de beste harmonie, als vriendinnen, met elkander leven, terwijl de jonge vrouw de oudere altijd met de meeste achting behandelt en zich geheel onder hare bevelen stelt.

Bij hunne huwelijken vieren de Japanners druk feest, hoewel de mannen anders in hunne liefde uiterst phlegmatiek zijn, en een Japansche *dandy* zich over eene mislukte liefde niet ligt de haren uit het hoofd zal trekken. Wanneer een jongeling zijn oog op een meisjen heeft laten vallen, neemt

(*) Heer des huizes.

hij eene schikster (*) aan, die haar polst, de geschenken overhandigt, en alles voor hem in orde brengt; waarna hij bij zijne aanstaande bruid een bezoek gaat afleggen, en uit de wijze van ontvangst opmaakt, of hij aan het meisjen bevalt of niet. Gaat nu alles voor den wind, dan wordt door de schikster, in overleg met de familie, alles geregeld aangaande bruidschat, huwelijksfeesten, enz., en de jongeluî trouwen, na elkander welligt slechts eenmaal gezien te hebben. Met langdurige vrijaadje, jaren lang zuchten om elkander te leeren kennen, allerlei proeven door te staan om te toetsen of men elkander duurzaam kan beminnen, en andere verliefde folteringen — met dat alles houden zich de Japanners niet op; en zoo een hunner onze sentimentele romans kon lezen, waarin zoo veel gezucht en getobd, en zoo veel tranen gestort worden, tot eindelijk, soms eerst op bladzijde drie-honderd, de smoorlijk verliefde minnaar het »jawoord" weet af te persen, dan zoude hij zeker gelooven dat alle verliefden bij ons gelijkelijk krankzinnig worden.

De vrouwen uit den geringen stand moeten hard werken, en worden op het platteland mede tot den veld-arbeid gebruikt; de meer gegoeden echter laten dit aan dienstboden over, en amuseren zich met op de *samsie* of guitar te spelen en elkander te bezoeken, waarbij zij zich rondom eene *hibaz* (†) plaatsen om thee te drinken, confituren te eten, en pijpjes te rooken. In den zomer is het eene groote uitspanning voor den gegoeden burgerstand te Nagasacki, om zich met een gezelschap, in de avondkoelte tegen zons-ondergang, in de baai te laten rondroeijen; de vrouwen en meisjes spelen dan op de *samsie*, dat niet onwelluidend klinkt, maar nog bekoorlijker gezigt oplevert, daar de meeste jonge meisjes bepaald schoon zijn. Het Hollandsche schip was gewoonlijk het doel van hunnen togt, en in de onmiddellijke nabijheid van scheepsboord lieten zij de gondels drijven, om nieuwsgierig alles op te nemen. Dikwijls dreven er aldus meer dan twintig vaartuigen rondom het schip, tot groot genoegen mijner matrozen, die lang geene ongevoelige bewonderaars der Japansche schoonen waren, en

(*) Eene vrouw van bezadigden leeftijd, die alles schikt en bereddert, eene makelaresse tusschen trouwlustige jongelieden.

(†) Vuurkomfoor.

zich niet geneerden dat luidkeels te erkennen. Gelukkig kwam men tegen den avond, wanneer de matrozen rust hadden; ware men over dag gekomen, het zou bijna niet mogelijk geweest zijn het volk aan 't werk te houden. Onze scheepsdoctor scheen zelfs het kijken naar de lieve spelevaarsters als eene soort van ziekte-thermometer te beschouwen; want toen ik eens, des morgens aan boord komende, bij hem naar de zieken informeerde, kreeg ik tot antwoord: »Ja, Kapitein! met KLAAS zal het wel gaan, maar JAN de Noorman gaat met den dag achteruit; hij kwam ook gisteren avond niet meer op 't dek om naar de meisjes te kijken." Dat dit werkelijk een gevaarlijk verschijnsel was, had hij niet mis, want JAN is niet meer op de been geweest, en overleed een paar maanden later in het hospitaal te Batavia.

Er bestaan in Japan gestrenge wetten tegen de weelde; elk weet wat hij naar zijnen stand mag hebben en dragen, hoewel toch over 't geheel aan deze wetten niet zeer de hand gehouden wordt. Soms echter gebeurt het dat een nieuwe Gouverneur de oude wet eens voor een jaar met kracht laat handhaven, en niemand denkt er aan daar een ontevreden gezigt over te zetten; want de Japanners zijn slim genoeg, om zeer goed te weten dat het maar eene tijdelijke maatregel van het Gouvernement is, om te beproeven of zij er nog tegen kunnen als de teugels wat sterk aangehaald worden. Eenige jaren geleden werd een Gouverneur, die nog al ongemakkelijk was, van Jedo voor drie jaren, dat anders nooit gebeurt, naar Nagasacki gezonden, met last om alle ingeslopen misbruiken te herstellen, en de wet op de weelde werd gestreng door hem toegepast. De zilveren pijpjes bij de tolken, de fijne kleederen, kostbare sabels, alles was in korte dagen opgeruimd bij ieder die geen regt had die dingen te gebruiken; en de dameskapsters leden bijna honger, daar geene vrouw, dan alleen die uit de hoogere standen, zich mogt laten kappen: al de anderen moesten dat zelve doen, daar de Japansche Wetgever begreep, dat het kappen eene uitgaaf vordert die dagelijks terugkomt, en ook het zedenbederf in de hand werkt, omdat de kapsters konkelaarsters zijn. Zelfs het spelevaren in de baai werd verboden, omdat de dames elkander met hare toiletten al te veel de loef zochten af te steken; kortom, het was een algemeene stilstand van alle vreugden en vermakelijk-

heden; maar de burgerij kende en eerbiedigde de wet, en niemand pruttelde. Na verloop van drie jaren werd de Gouverneur vervangen; men had gezien dat het aanhalen der teugels goed verdragen was; er werd allengs wat minder naauw gelet, de mooije kleederen, zilveren pijpen, sabels, enz. kwamen weêr voor den dag, en de dameskapsters gingen haar ouden gang.

Ik heb reeds vroeger gezegd dat in Japan het ambt van den vader altijd op den zoon overgaat; heeft hij nu meer dan één zoon, dan nemen anderen, die er in 't geheel geen hebben, een van hen aan; mits altijd zoo niet voor dezelfde betrekking als de vader, dan toch voor eene van denzelfden maatschappelijken rang. Zoo heb ik een tolk gekend met vijf zonen, die allen door anderen waren aangenomen, zoodat hij er zelf op het laatst geen over had, en voor eenen opvolger bij een ander ter markt moest gaan. Slechts zelden gebeurt het dat iemand uit eenige betrekking in eene andere overgaat, en is het dat hij in eenig ambt wordt overgeplaatst, dat als hooger kan beschouwd worden, dan is die eer zoo groot, dat het geldelijk voordeel daarbij in 't geheel niet in aanmerking komt. Zoo herinner ik mij eenen opperschrijver, die tot den tolkenstand werd verheven, hoewel hij in de eerste betrekking eene bezoldiging genoot van 1100 *theil*, en in de laagste klasse der tolken, waar hij meê beginnen moest, maar 60 *theil* trok. Desniettegenstaande was hij toch met zijne bevordering boven de wolken, omdat hij in een hoogeren stand was overgegaan; en hij getroostte zich gaarne om gelijk te staan met de kinderen der tolken van vijf en zes jaren, die nu zijne makkers geworden waren.

Wat het onderwijs voor den minderen stand aanbetreft, daarin geloof ik dat de Japanners bij geen volk der wereld behoeven achter te staan. Verreweg de meesten kunnen lezen en schrijven, en onder de koelies, die op Decima werkten, en gerust als de heffe des volks kunnen aangemerkt worden, waren er zeker acht van de tien die met beide heel handig te regt konden. Eens, op eene wandeling in de stad, kwam ik voorbij eene school en keek even naar binnen; maar trad spoedig terug uit vrees mijn gehoor te verliezen, want zelden heb ik zulk een oorverdoovend gegons gehoord als hier van een paar honderd knapen uitging. De mij begeleidende tolk verhaalde

mij, dat onders slechts zelden in gebreke blijven hunne kinderen trouw naar school te zenden: hetgeen zij te eerder kunnen doen, omdat het schoolgeld uiterst gering is; de schoolmeester toch trekt niet meer dan acht centen 's maands voor ieder kind. Het spreekt van zelf dat er voor de kinderen der meer gegoeden deftiger scholen zijn, waarin, behalve lezen en schrijven, ook nog vele andere vakken onderwezen worden. Het is vooral voor het teekenen dat de Japanners veel aanleg hebben; men mag hen op dit punt niet naar de verwarde prenten zonder eenige perspectief beoordeelen die men bij ons soms van hen aantreft: ik heb zelfs eenige honderden teekeningen van hen gezien, daar geen Europeaansch teekenaar zich voor zou behoeven te schamen. Ook op ónze teekeningen zijn zij zeer gesteld, daar zij die als curiositeiten bewaren: in mijn vrijen tijd teekende ik veel voor mijne Japansche vrienden, die mij daarvoor allerlei prullen als tegengeschenk gaven, meestal pijpen en tabaksakken, waarvan ik ten laatste een geheelen stapel bij elkander had. Veelal gingen mijne teekeningen over in handen van ambtenaren die naar Jedo vertrokken, en er daar waarschijnlijk weêr anderen pleizier mede deden. Militaire onderwerpen boezemden hun steeds het meeste belang in, b. v. een veldslag; zoo maakte ik eens furore met een kurassier te paard, van welke een banjoost zich meester maakte, die mij, om hem in handen te krijgen, verzekerde, hem in 't Museum te Jedo te zullen plaatsen.

Met de regtsbedeeling vernam ik dat het uiterst regtvaardig toegaat, en niemand veroordeeld wordt zonder dat zijne zaak naauwkeurig is onderzocht. Wanneer iemand iets misdreven heeft, wordt hij eerst in handen gesteld van den *ottona* of wijkmeester, die eene voorloopige instructie houdt; daarna komt de zaak voor den raad van burgemeesters die een streng onderzoek instellen, en bij schuldig-verklaring van den dader, wordt hem zijn vonnis, in tegenwoordigheid van den Gouverneur, voorgelezen. Een doodvonnis moet intusschen altijd ter bekrachtiging naar Jedo opgezonden, en door den schuldige zelven geteekend worden. Advocaten zijn er niet; maar indien de aangeklaagde niet wèl bespraakt is, of bang dat hij het alleen niet af zal kunnen, mag hij iemand aannemen, die voor hem het woord voert, en hem uit den brand tracht te helpen. Behalve de doodstraf, zijn de straffen voor kapitale

misdrijven: stokslagen, gevangenis, en tatouëren om den arm, even boven de hand heen, met een of twee ringen, naar mate van het misdrijf. Hoewel men in Japan altijd begint met de zachtste straf te eischen, is die toch in geen geval heel zacht; daarom worden uit menschelijkheid vele strafzaken door de burgemeesters *binnenkant* afgedaan; want is eenmaal eene zaak *buitenkant* geworden, dan heeft het regt zijnen loop, en de wet wordt in al hare gestrengheid toegepast.

Veel zoude ik nog van een en ander kunnen mededeelen, dat ik tijdens mijn driemaandsch verblijf op Decima hoorde en opmerkte; deze bijdragen zouden echter daardoor te lang gerekt worden; ik zal dus liever alles misschien eens in een klein boekdeel samenvatten, en thans mijne mededeelingen sluiten, na den lezer vooraf van mijne Japansche vrienden afscheid te hebben doen nemen.

In de laatste dagen van mijn verblijf op Decima, liep het in mijne woning dikwijls storm met vriendelijke bezoekers; alles wat ik maar eenigzins missen kon schonk ik dien toen tot gedachtenis; en toen de laatste dag daar, en ik met eenigen hunner voor het laatst vriendschappelijk te samen was, stelde ik met gevulde glazen een feestdronk in op Japan en de Japanners, zeide hun dank voor de heusche en welwillende behandeling, die ik in hun midden had ondervonden, en verzekerde hun tevens, dat, welk verkeerd oordeel men ook in vreemde landen over hen vellen mogt, ik hen had leeren hoogachten als een der beschaafdste en edelaardigste volken der aarde. Mijn vriend JANISERO, een kundige tolk, bedankte mij uit aller naam, en wenschte mij eene gelukkige en behouden reize naar mijn vaderland; en zoo een vreemde ons had bijeen gezien, hij had voorzeker het hemelsbreed verschil van onzen landaard niet opgemerkt. Ik nam vervolgens van allen een hartelijk afscheid, en onder de verzekering, dat ik altijd in Japan zou mogen terugkeeren, verlieten zij met vuurroode gezigten mijne woning, na aan den trap nog eenigen tijd onder elkander gekibbeld te hebben over hunne sloffen, die zij, naar Japansche wijs, voor de deur hadden uitgedaan; daar er wel een paar dozijn door elkander lagen, had de eene telkens die van den ander aangetrokken.

De 10de November was tot ons vertrek bepaald, en 's daags te voren werd ons door de drie achterblijvende Nederlanders,

naar boord van het schip, dat onder den Papenberg geankerd lag, uitgeleide gedaan. Het moet voor die heeren, toen zij ons verlieten, een knellend gevoel geweest zijn om naar Decima terug te keeren; want hoe goed de Nederlanders het daar hebben mogen, is toch het denkbeeld niet zeer uitlokkend, om gedurende negen maanden aan een afgelegen punt der aarde, zonder de minste tijding, van de geheele wereld afgesloten te zijn. Wij, vertrekkenden, hadden meer reden om opgeruimd te zijn; wij verlangden naar onze betrekkingen en naar ons vaderland, hoewel de gevaarlijke en stormachtige zeereis, die wij voor den boeg hadden, voor een paar der passagiers nog een harde pil om te slikken was. Ik had ook des avonds vóór ons onder zeil gaan, toen ik de noodige maatregelen genomen had om des morgens vóór dag en daauw het anker te ligten, en terwijl wij, alvorens ter ruste te gaan, nog eene sigaar rookten, reeds gelegenheid om te hooren dat een paar heeren lang niet ligt over de zeereis dachten; want als ik maar 't een of ander noemde dat wij doen zouden bij onze aankomst te Batavia, was het telkens: »Ja, Kapitein! als wij dáár maar eerst zijn; doch op zee is men maar zijn leven niet zeker; wij zouden de eersten niet zijn die naar de haaijen gingen." En ik moet tot hunne verontschuldiging zeggen, dat zij niet zonder reden beangst waren, want in de Japansche Zee is het in de wintermaanden zeer bar en stormachtig, zoo als wij daar later ons behoorlijk deel van hebben gehad. Intusschen zijn vreesachtige passagiers aan boord altijd de gemakkelijksten, en heb ik opgemerkt dat vrees de menschen zeer vriendelijk maakt; de scheepskapitein wordt bij storm als ware 't op de handen gedragen, en het is een vaste regel: hoe slechter weêr op het dek, hoe mooijer tusschen den kapitein en de passagiers. Als ik een vreesachtigen gierigaard aan boord had, zoude ik hem te midden van een storm onbeschroomd om geld ter leen durven vragen. Een der passagiers echter, die reeds dikwijls de reis gemaakt had, was op het veld van NEPTUNUS te huis, en bezwaarde zich weinig over de reis. Van allen echter mag ik zeggen, dat ik eene heel aangename en genoegelijke reis met hen heb gehad, daar zij, zonder onderscheid, allen zeer hupsche lieden waren, met welke ik dan ook reeds tijdens mijn verblijf op Decima bevriend geworden was.

Nadat er des morgens ten 4 ure overal »gepord" was, werd spoedig het anker geligt, en een frissche Noord-Oostenwind dreef ons de baai van Nagasacki uit, nadat wij nog de Hollandsche vlag op de Noorder Cavalhos met negen kanonschoten vaarwel gezegd hadden. Mijne matrozen waren hartelijk blijde Japan te verlaten; ik kon dat opmaken uit gezegden die ik opving, zoo als: »Ik hoop nooit weêr in zoo'n negerij terug te komen", en dergelijken; en waarlijk, ik kon het mij best begrijpen; want ruim drie maanden hadden zij tegen de oevers van de baai kunnen aankijken zonder bijna een voet aan wal te zetten. Met mij was het echter anders: toen ik met den dageraad den ruimen Oceaan voor mij zag, en nog een blik achter mij wierp op de heerlijke groene bergen van het schoone Japansche Rijk, herinnerde ik mij dankbaar de aangename dagen die ik er had doorgebragt.

Naauwelijks was de kust uit het gezigt verdwenen, of de wind nam meer en meer toe; en toen ik mij des avonds gereed maakte om te waken in plaats van te slapen, mijne zeelaarzen en Zuidwester voor den dag haalde, en mij den Noord-Oosten storm om de ooren voelde waaijen, dacht ik nog wel eens om mijne *comfortable* woning op Decima, al moest ik die ook met eenige ratten deelen, waarvan ik aan boord toch ook niet vrij was: uit een mijner zeelaarzen althans moest ik eerst eene wegschudden, vóór ik die aan kon trekken. Reeds in den voornacht begon het te stormen, en toen ik bevel gaf om digt te reven, en *»alle hense"* (*) door het den zeeman wèl bekende »overal! overal! daar beneden! reven! reven!" werden opgeroepen, voelde ik mijn echte zeemansleven weêr beginnen, en het was met de *Drie Maanden op Decima*

UIT.

(*) Van het Engelsch: *all hands.*

DE REISKOFFER,

OF:

WAT EENE MINUUT TE LAAT AL ONHEIL KAN BAREN.

DOOR

M^r. *SCHOLTEN TOT GANSOIJEN.*

De maar al te lang uitgebleven zomer was eindelijk daar. Ettelijke zonnige, regt warme dagen kondigden het aan, maar werden telkens, tot groote teleurstelling van velen, en groote rampen en nadeelen van nog meerderen, afgewisseld door hevige onweders en regenvlagen, die de temperatuur tegen het einde van Julij en vooral in het begin van Augustus aanmerkelijk afkoelden, en bij velen den lust tot reizen zoo al niet deden vergaan, dan ten minsten verflaauwen en hen tot eenig uitstel noopten, of inmiddels de hondsdagen weêr warm en de lucht weêr helder zouden willen worden, en tot reizen uitlokken. Wie echter ook aan af- of uitstel hadden gedacht, in geenen deele was dit het geval met den jongen Advocaat VAN W., die sinds kort in eene der oudste en niet minst aanzienlijke koopsteden van Zuid-Holland gevestigd, tot de gelukkigen behoorde die, vervuld van droomen van huiselijk geluk, vrede en voorspoed, zoo pas hun voor de Wet voltrokken huwelijk Kerkelijk hadden doen inzegenen, en nu, terwijl nabestaanden en vrienden nog feest vierden, zich onverwijld vaardig maakten tot de huwelijksreis en die ijlings aanvaardden, ten einde zich eindelijk eens ontslagen te zien van al het stijve en lastige ceremoniêel, van al die bespiedende, deels goed-, deels afgunstige blikken, waardoor men zich inzonderheid de laatste veertien dagen nog al tamelijk gegêneerd had moeten gevoelen.

Gevolgd van de beste wenschen van hen die ter hunner eere nog feest zaten te vieren, waren de jonggehuwden aan den Moerdijk aangekomen, en hadden over den nieuwen spoorweg in weinige uren het zoo te regt vermaarde, ofschoon in de laatste jaren wat minder dan vroeger door ons Hollanders

bezochte Brussel bereikt. Welk een genot in dat aardsche paradijs! Men had nu het toppunt zijner wenschen bereikt, en..... Doch waartoe verder uitgeweid over oogenblikken en dagen, ál te gelukkig, dan dat ze naar waarde zouden kunnen worden geschat door hen die ze niet genieten; terwijl zij wien ze versch in het geheugen liggen, elke schets, al mogt die ook goed en met fiksche trekken zijn uitgewerkt, flaauw en smakeloos moeten vinden.

Wij schuiven dus eene gordijn voor die hoogst gelukkige tafereelen in en buiten België's gevierde hoofdstad, en vermelden alleen dat onze jonggehuwden daarna met 't *Convoi de grande vitesse* naar Luik spoedden, en vervolgens naar Spa, waar het dezen zomer ook regt vol en aangenaam was; dat *zij* vooral in ruime mate mogten ondervinden, die de genoegens welke de heerlijke Natuur in de verzamelplaats der *beau monde* daar ter plaatse aanbiedt, dubbel mogten smaken: als ziende en genietende zij dat alles met een vreugdvol oog en een opgeruimd, van zorgen en kommer vrij hart, en vindende daarbij in zich-zelve en in elkander meer, veel meer, dan uitwendige glans en schittering kunnen aanbrengen.

Dat waren regt gelukkige, onbewolkte dagen! Maar ook op de huwelijksreis blijft de horizon niet altijd helder, en vertoonen zich wel eens donkere onweêrswolken zoo wel nabij als in het verschiet. Dit bevestigde zich weldra aan onze jeugdige echtelingen, die daarbij de droevige ondervinding opdeden, dat het *»omnia mea mecum porto"* van den ouden Griekschen wijsgeer in onze dagen, nu de materiële behoeften zoo veel grooter zijn dan toen, gansch niet voldoende is, en zelfs de meest wijze en gelukkigste reiziger onzer dagen geheel afhankelijk is en blijft niet slechts van zijne pas en beurs, maar ook van zijn reiskoffer.

De voor Spa bestemde tijd was verstreken, en men had zich door de wèlbekende fraaije laan van hoog geboomte naar Pepinster gespoed, om daar plaats te nemen op den spoortrein naar Aken en Keulen, en op dien rid, althans tot aan Aken, het grootste genot te smaken, dat een spoorweg-reiziger, die niet huivert voor het zonder ophouden en met donderend geraas vliegen over bruggen en door tunnels, smaken kan door het aanschouwen eener Natuur, die hier vooral onovertreffbaar schoon en betooverend is.

Te Pepinster aangekomen, ijlde de jonge man naar het plaatsbureau, deed zijne vrouw, ten einde haar al vast uit het gedrang te helpen, op den spoortrein plaats nemen, spoedde zich vervolgens terug naar 't bureau, om voor den onontbeerlijken reiskoffer, nadat hij eerst gewogen zou zijn, insgelijks een billet te nemen, toen, o ramp en schrik! het venstertje juist werd digt gesmeten en het *»trop tard"* hem van achter het glas als een donderslag in de ooren klonk.

Wat aan te vangen! Goede raad was duur, en de tijd tot bedenken zeer luttel. Daar ginds stond de lange trein op het punt van te vertrekken, zoodra het fatale fluitje zich zou doen hooren. De geliefde gade had er reeds plaats genomen. Toefde hij dus langer, dan liep hij gevaar, zoo ras het helsche gesis zijne oorvliezen zou vanéén rijten, zijn grootsten aardschen schat met bliksemsnelheid zich te zien ontvoeren. En den koffer geheel in den steek laten, kon hij toch ook niet. In dien vreeselijken tweestrijd, wie zal het laken, dat onze man, wiens roeping het anders is anderen te raden, thans ijlings den raad volgde van een gedienstig spoorwegbeambte, en, bij gebrek aan inkt, *met potlood* op het op den koffer aanwezige adres, dat naam en woonplaats vermeldde, schreef: *à Godesberg, chez Blinzler"*, ten gevolge waarvan het hem, volgens de verzekering van dien beambte, met den volgenden trein zou worden nagezonden, *mits hij er den sleutel bijvoegde*, opdat het aan de Pruissische grens vóór Aken zou kunnen geopend en gevisiteerd worden. — Een *pleizierig* verzoek, voorwaar. Zóó den koffer alléén te laten reizen, met den sleutel er bij, opdat de Pruissische tolbeambten, ten aanschouwen der nieuwsgierige omstanders en ongehinderd door de tegenwoordigheid van de eigenaars, naar hartelust er in zouden kunnen rondtasten, en niet slechts de garderobe van Mijnheer, maar ook die van Mevrouw met alle die schijnbare kleinigheden, welke men zoo gaarne aan de profane hand en het indiscrete oog onttrekt, het onderst boven keeren, op gevaar af, van het er niet anders weêr in te kunnen krijgen, dan schrikbarend geknoeid en verkreukeld. En niet alleen zouden de tolbeambten dit kunnen doen, toch altijd nog gecontrôleerd en eenigzins binnen de palen der welvoegelijkheid gehouden door de oogen der omstanders, maar ook, wat nog oneindig erger was, *allen*, aan wie voorts koffer en sleutel zouden worden toevertrouwd,

totdat zij hunne bestemming zouden hebben bereikt; terwijl men van velen onder hen niet evenzeer de eerlijkheid kon vertrouwen, als die van ambtenaren, al staan ze dan ook veelal, hoewel dikwerf zeer ten onregte, in een kwaden reuk.

Na aldus, door den nood gedwongen, koffer en sleutel te hebben achtergelaten, had de jonge man nog juist den tijd om ijlings zich bij zijne hem angstig beidende gade te voegen, en voort ging de trein, met bliksemsnelheid. En zóó zeer boeiden de boven alle beschrijving schoone natuurtafereelen regts en links het oog, en zóó sterk werd de aandacht in beslag genomen door de gestadige afwisseling van tunnels en bruggen, door en over welke men voortijlde, dat men Verviers en Aken bereikte, vóór men er om dacht, en middelerwijl den koffer met al zijn schat geheel vergat. Ook van Aken tot Keulen, en van daar per stoomschip over den breeden Rijnstroom ging het voorspoedig voort tot Plittersdorf, waar men zich liet afzetten, en na twintig minuten wandelens het zoo heerlijk gelegen Godesberg bereikte, en aan het van de sierlijkste villa's omgeven Hôtel BLINZLER aanlandde. Men slaagde naar wensch in het bekomen eener goede kamer in dat zoo van alle *comfort* voorziene hôtel. Uit die kamer reeds genoot men het heerlijkste en meest uitgestrekte uitzigt op het zoo prachtige Zevengebergte, waar men den volgenden dag reeds zou henen spoeden, om den wélbekenden togt naar den Drachenfels te ondernemen, en van die hooge rotspunt de heerlijkste vergezigten over en langs den Rijnstroom te genieten.

Zoo gezegd zoo gedaan. Na de *fliegende Brücke* bereikt te hebben en daarmede naar Königswinter te zijn overgestoken, begonnen onze jeugdige echtelingen moedig den Drachenfels te bestijgen; maar, o, bittere teleurstelling! de lucht was met donkere wolken bezet, die zich weldra in stroomen regens begonnen te ontlasten, waardoor alle uitzigt benomen, of althans sterk belemmerd werd. En wat het ergste van alles en in *hunnen* toestand eene schier onoverkomelijke ramp was, hoe zeer zij zich ook voortspoedden, *doornat* kwamen zij bij BLINZLER terug, en de koffer, de thans zoo onmisbare koffer, die hunne geheele garderobe bevatte, was nog niet aangekomen!

Wat wanhopige toestand! Doornat en rillende van koude, al bevond men zich ook nog in de hondsdagen, die den naam

hebben van uitermate heet te zijn, en geen koffer, geene drooge kleedingstukken om aan te trekken! Wat nu aan te vangen? Goede raad was duur. Maar, ook onze jonggehuwden mogten nu ondervinden dat, wanneer de nood op het hoogst is gestegen, de redding dikwerf nabij is. Hoor! daar wordt zacht op hunne deur getikt, en na het *»herein"* te hebben doen klinken, zien zij tot hunne groote verrassing eene schoone en bevallige jonge dame binnentreden, die zich bekend maakt als Mejufvrouw RÓSALIA G., uit R....., sinds eenige weken met haren zwager en zuster, benevens de kinderen, daar gelogeerd. In zeer lieve en verpligtende bewoordingen geeft zij te kennen dat haar zwager, zuster en zij met 't grootste leedwezen en deelneming de groote ongelegenheid, waarin het paar zich door het nat worden, bij 't gemis van den koffer, bevindt, vernomen hebben; dat zij, daarmede ten uiterste begaan, ofschoon onbekend, echter als landgenooten, en zulks uit zoo nabij elkander gelegen steden, de vrijheid nemen hunne hulp aan te bieden; verzoekende zij alzoo Mevrouw, haar wel te willen vergunnen, tot op de komst van den koffer, haar het noodige uit hare garderobe te suppediteren, terwijl haar zwager hetzelfde verzoek laat doen aan Mijnheer.

Zelden werd een aanbod met meer aanvalligheid gedaan, en met meer blijde verrassing en dankbaarheid aangenomen. Thans was men uit den nood! De koffer zou weldra komen. De Heer BLINZLER had er over geschreven. Men maakte zich den tijd ten nutte, met de lieve kennismaking voort te zetten, en die aan den wèlbezetten middagdisch uit te breiden tot een tal andere landgenooten, die het centrum der tafel inhielden, en allen dagelijks met de meeste belangstelling luisterden naar de lotgevallen van.... den koffer. Want, wat er kwam of niet, niet.... de koffer.

Een ieder der dischgenooten putte zich uit in raadgevingen, en onder hen mogten onze jonggehuwden zoo wel den scherpen blik van hooggeleerde heeren zich ter dienste zien staan, als de door ervaring verkregen kennis van anderen. Na eenige dagen, het wachten moede, begaf men zich ter opsporing van het dierbaar kleinood, in persoon naar Keulen, en telegrafeerde van daar naar Pepinster, om te vernemen, wat er toch van den koffer geworden en waarom hij niet naar Godesberg

opgezonden was. Het antwoord luidde: »de koffer is gezonden naar D....."

Dus teruggezonden naar de woonplaats onzer echtelingen! Wat rampspoed, wat oponthoud! En wat schoot er nu anders over, dan onverwijld aan de naaste betrekkingen aldaar te telegraferen: »Zendt den koffer, zoo spoedig mogelijk, naar Godesberg."

Maar om nu de zaak nog fraaijer te maken, wilde het toeval dat dit telegrafisch berigt bij de naaste betrekkingen in de woonplaats aankwam nog vóór den koffer. — Wie schetst hunne verbazing! Niet wetende, en niet kunnende vermoeden, dat de koffer zoek was en, tegen den wil en de bedoeling der eigenaars, aan hen teruggezonden, putteden zij zich uit in gissingen, wat dat zonderlinge berigt toch mogt beteekenen. Eindelijk kwam men op het denkbeeld, dat de meêgenomen voorraad kleedingstukken, ten gevolge van de eene of andere onvoorziene omstandigheid, hoe vreemd het ook mogt schijnen, reeds was uitgeput, en er nu een tweede koffer met nieuwe kleedingstukken verlangd werd. En reeds was men begonnen, een en ander bij elkander te zoeken en in te pakken, toen op eens het raadsel ten deele werd opgelost door de aankomst van de zaak in quaestie. Nu begreep men althans, dat deze moest worden gezonden, en men deed alzoo, en gaf er berigt van, dat het was geschied.

Vele dagen waren er inmiddels weder verloopen. Het verblijf te Godesberg, dat aanvankelijk hoogstens op een paar dagen was bepaald, was reeds tot eene groote acht dagen uitgedijd. Wel had men dien tijd aangenaam mogen doorbrengen door met land- en dischgenooten verschillende uitstapjes in den zoo heerlijken omtrek te doen. Maar van den voor de huwelijksreis bestemden tijd was reeds een groot gedeelte verstreken, en men moest nog veel verder den Rijn op. Wiesbaden, Frankfort, Heidelberg en Baden-Baden moesten nog bezocht en bezigtigd worden. En den voor de reis bepaalden tijd wat verlengen kon men ook niet, want de jonge man was advocaat, het einde der vacantie ophanden, en onmiddellijk na het eindigen derzelve eene zaak aan de order gesteld, waarin hij als pleitbezorger moest optreden.

Hoe aangenaam dus de uitstapjes waren, die men met de vrienden maakte naar Bonn, naar Plittersdorf, naar Königs-

winter, naar Rolandseck, naar Muffendorf, om in de eerste en voornaamste plaats niet te gewagen van de prachtige ruïne op den Godesberg zelven; welke lieve toertjes men ook maakte, niet slechts in rijtuig en te voet, maar ook te paard, of met de vlugge *Localschiffe*, die tusschen Bonn en Königswinter steeds op- en afstoomen, en bij al de tusschengelegen plaatsen opnemen en afzetten; al dat aangename en fraaije deed evenwel het reikhalzend verlangen naar den reiskoffer niet verflaauwen. Groote vreugde verwekte dus het berigt van de betrekkingen uit de woonplaats, dat de koffer daar aangekomen en onmiddellijk daarop aan hen toegezonden was. Nu zou toch eindelijk het lang verbeide oogenblik daar zijn, dat men weder in het bezit geraakte van den onmisbaren koffer, en dien ten gevolge de reis voortzetten konde, waarnaar men hoe langer zoo meer begon uit te zien.

Helaas! nogmaals teleurstelling. Wederom daagde de koffer niet op. Na lang peinzen en uitvorschen wat hier nu weder de reden van kon zijn, begreep men dat de koffer, thans op nieuw uit Nederland gearriveerd, wederom gevisiteerd moest worden, en tot dat einde te Keulen zou worden opgehouden. Men zag zich dus genoodzaakt, al wederom eene terugreis naar Keulen te maken, om aldaar het zoo vurig verlangde voorwerp in ontvang te gaan nemen. Men deed zulks, en ter plaatse aangekomen waar hij staan moest, zocht men, en vond hem.... niet. Wat vreeselijke tegenspoed, harder en grievender nog dan al het vorige! Zou de koffer dan nimmer te regt komen, en de zoo herhaaldelijk reeds vertraagde reis nimmer kunnen voortgezet worden, vóór en al eer men zich de moeite en de nog al belangrijke kosten had getroost, in de meest nabij zijnde groote stad een nieuwen koffer en eene gansch nieuwe garderobe, voor zoo lang de reis nog zou duren, zich aan te schaffen!

Tot die harde noodzakelijkheid kwam het echter gelukkig niet. Het wreede noodlot werd eindelijk moede, onze jeugdige echtelingen te vervolgen. Men zag en zocht nogmaals en nogmaals, en eindelijk en ten langen laatste, de Hemel zij gedankt! daar mogt men in een donkeren hoek, onder en achter een stapel van andere vracht- en passagiersgoederen, het dierbare kleinood ontdekken, waarvan men zoo geruimen tijd zoo wreedelijk was gescheiden geweest.

Wie schetst der jonggehuwden blijdschap! In zegepraal trok men met den eindelijk en na zoo veel bange stonden weêrgevonden schat naar Godesberg terug, en de vreugd er over blonk nog op hun gelaat, toen een der land- en dischgenooten hen, een paar dagen later, op de prachtige en uiterst snelvarende stoomboot *»de Hollander"*, Rijnopwaarts stevenende, weder mogt ontmoeten en van hun aangenaam gezelschap profiteren, totdat zij te Bingen aan wal stapten, om den heerlijken toer naar Rheinstein en Asmanshausen, en door het Niederwald naar Rüdesheim te maken.

Nov. 1855.

HET KOFFIJ-BEZOEK, EN HET KERSLIED.

DOOR

CHRISTINA VAN GOGH.

(*Vervolg en slot van bladz.* 773.)

Toen KLARA de woning harer vriendin had bereikt, hoorde zij een vrolijk gejoel en gejuich, en toen de deur geopend werd, behoefde zij niet te vragen of het opgeruimde gezin in de voorkamer was. SOPHIE kwam haar te gemoet, en voerde haar, met een hartelijk welkom, in den familiekring. Het tooneel dáár had geen zweem van overeenkomst met dat van sombere verlatenheid in hare eigene woning. Hier zag zij niets dan leven en vrolijkheid. De bedaagde, eenigzins lijdende moeder zat bij den sierlijken haard in een gemakkelijken leuningstoel, en staarde glimlagchend op de talrijke en vrolijke groep die haar omringde. Twee harer andere dochters waren gelukkig gehuwd, en reeds vijf aanvallige kinderen noemden haar »grootmoeder"; terwijl, naast haar gezeten, de eene dochter ook nog een zuigeling op den schoot had, die kraaijend en lagchend de dansende en zingende kinderen met de oogjes volgde, en er telkens de armpjes naar uitstak. Welk een tafereel voor haar! Wie had haar, veertien jaren geleden, in de eerste dagen van haar weduwschap zoo veel geluk en vreugde durven voorspellen? Maar het was ook

duidelijk zigtbaar dat SOPHIE de ziel van het geheel was. Zij alléén was de bewerkster van al dat geluk. Daarvoor had zij met hare talenten gewoekerd, en de teederste neiging van haar hart onderdrukt; maar indien voor zulk eene zelfopoffering reeds op de aarde een loon bestaat, dan was en werd dit haar dagelijks geschonken in de dankbaarheid en eerbiedige liefde die haar door hare zusters en broeders en door hare moeder zelve in alles ondubbelzinnig werden bewezen.

Het duurde niet lang of de even zoo meêlijdende als begaafde beschermëngel harer familie nam KLARA bij de hand, en trok haar met zich in de naastbijgelegen stille binnenkamer.

— Wat zijt gij bleek, lieve! — fluisterde zij daar tot hare vriendin. — Ik zie duidelijk dat gij geweend hebt. Deert u iets?

— Niet mij.

— Uw goeden vader dan?

— Helaas! hij treurt heden meer dan ooit om GUSTAAF. Zich al het geluk van het verledene voor den geest halende, weende hij als een kind, en sprak als of hij mij zeer spoedig zou ontvallen. Als dát gebeurde stond ik geheel alleen op de wereld. Ik ben er zeker van, dat eene nieuwe jeugd mijn braven vader geheel zou doen opleven, als hij goede tijding van mijn armen, verloren broeder mogt krijgen; maar tot heden zijn al mijne nasporingen vruchteloos geweest: GUSTAAF is zeker dood.

SOPHIE hield de hand van hare vriendin met hartelijkheid in de hare gesloten, en sprak:

— Lieve KLARA! als God uwen vader tot zich neemt, komt gij *hier* wonen. Uwe kamer is al gereed. Voor mijne lieve moeder zult gij eene nieuwe dochter zijn. Mijn huis is het uwe. — Maar hoe komt het dat uw broeder niet schrijft? Uit bescheidenheid ondervroeg ik u nooit; doch hij boezemt mij belangstelling in. Wat is er met hem gebeurd?

— Veel smartelijks, hoewel toch niets buitengemeens. Als kind was hij ieders oogappel; als knaap beloofde hij alles goeds en groots voor de toekomst. Hij was schoon, geestig en beminnelijk; doch juist dit stelde hem te meer bloot voor verleiding, en deze vernietigde alles. De tranen die hij heeft doen storten zijn ontelbaar. Nu eens had hij berouw en

nam voor zich te beteren; dan weêr holde hij loszinnig voort, en allerlgs zonk hij dieper en dieper. Vader werd grijs vóór den tijd; de smart voerde moeder ten grave, en hij ging naar Holland en van daar als soldaat naar Indië, zonder afscheid of ouderlijken zegen. Sedert hebben wij niets van hem gehoord. Ook zijn naam werd zelden door iemand onzer uitgesproken, dan nu sedert acht dagen; want reeds tot drie malen hoorden wij, uit de kerk komende, een Kerslied zingen, dat vader in gelukkige dagen voor ons gemaakt heeft. GUSTAAF zong dat ongemeen schoon; want hij had eene heldere, liefelijke stem. Ik moet navorschen wie in het fraaije huisje wonen, aan het einde der straat, dat zoo lang heeft ledig gestaan.

— Ik weet alleen dat het sedert ruim eene week verhuurd is; doch niet aan wien.

— Hoor, daar wordt het weêr gezongen! — riep KLARA met schrik en blijdschap uit, en luisterde in gespannen aandacht naar de welluidende stem eens kinds, dat voorbij 't huis ging.

— De wijs is treffend — sprak SOPHIE.

— Het zijn ook dezelfde woorden — hervatte KLARA — ik moet weten wie het zingt, en hoe men aan de woorden en de wijs is gekomen! — en dit zeggende snelde zij naar de voordeur. SOPHIE volgde haar; doch buiten gekomen werden beiden te leur gesteld, want de stem werd niet meer gehoord, en de jeugdige zanger was verdwenen.

— Ik ga niet weêr met u terug, SOPHIE! — sprak KLARA. — Ik kan u niet zeggen hoe zonderling ik te moede ben. Mijne droefgeestigheid past niet bij de vreugde. Vergeef 't mij dat ik de uwe heb verstoord.

— Ik heb u niets te vergeven, lieve vriendin! — antwoordde SOPHIE. — Mogt ik maar uw leed kunnen verzachten! Vaarwel! houd moed; morgen vroeg hoop ik u te kunnen zeggen wie de zanger is.

De twee vriendinnen scheidden; de eene om nu werktuigelijk deel aan de vreugde in haar huis te nemen, terwijl hare gedachten elders zwierven; de andere om terug te keeren tot haren vader, dien zij niet meer sluimerend vond, maar op nieuw in zijn binnenste getroffen. Hij zat met de handen voor het gelaat, en snikken getuigden van zijne aandoening. Toen hij haar hoorde naderen zag hij op, en sprak:

— Hebt gij 't óók weder gehoord, KLARA? Men heeft het onder dit venster gezongen! Was dat om mij te bespotten? Of dwaalt GUSTAAF met berouw hier rond? Wie anders dan hij kan het kind dat lied hebben geleerd? O, indien hij als de verloren zoon wil terugkeeren tot zijnen vader, waarom komt hij niet, en maakt een einde aan de foltering die mijne ziel verscheurt!

KLARA zag met onuitsprekelijken angst haren vader aan, sloeg hare armen om hem heen, en barstte in tranen uit:

— Lieve vader! — snikte zij — hoe zal ik u troosten! Ach, spaar u toch om mij! Wat moet er van uwe KLARA worden als ook gij haar verlaat!

— Dat is God bekend, mijn kind! maar ik kan niet anders. De gedaante van GUSTAAF staat overal voor mijne oogen! Zelfs in den slaap verscheen hij mij. Met de handen tot mij opgeheven om vergiffenis te verwerven, zoo zag ik hem in den droom, en toen schrik en vreugde mij deden ontwaken, juist toen hoorde ik onder dat venster weêr die kinderstem: weêr de vroegere stem van GUSTAAF, en het Kerslied. Ik wilde naar buiten snellen, maar de kracht ontzonk mij; te naauwernood was ik in staat mijn stoel weêr te bereiken, en het gezang hield op.

— Ook ik heb het weêr gehoord, lieve vader! Schep moed! Indien GUSTAAF terug is gekomen, zal hij niet lang dralen met ons te bezoeken. Morgen reeds kan alles zich opheldéren.

— Morgen, KLARA? Tusschen heden en morgen ligt nog een lange nacht. Mijn hart is ongerust, en weet gij niet waar ik in droefenis en smart den besten troost en de meeste rust kan vinden?

— Op het kerkhof, vader! doch daar kunt gij zoo laat niet henengaan, en in zulk eene koude.

— En toch zou ik zoo gaarne het graf van uwe moeder nog heden bezoeken en daar om licht en rust bidden. Dat bezoek zal mij vrede geven. Het is wel koud en laat, daar hebt gij gelijk in, maar mijn hart brandt van verlangen, en de maan schijnt met duizende sterren van den hemeltrans.

— En als evenwel die nachtelijke gang u ziek deed worden?

— O, vrees daar niet voor, mijn kind! Stormen en regenstroomen zelfs zouden mij minder schaden dan de onrust die

mijne ziel vervult. Laat mij den nacht niet ingaan zonder kalmte te hebben gezocht op de eenige plaats waar die voor mij te vinden is! Als ik op de grafzerk uwer moeder de handen vouw, aanschouw ik haar in den geest, en gevoel hare inspraak in mijn hart. Hoe lief had ook zij den verloren zoon! Hoe vele tranen heeft zij om hem geplengd! Hoe vurig bad zij immer, tot haar einde toe, om zijne behoudenis! KLARA! KLARA! zou zij in den hemel hem wederzien!?

— Wij hopen het, vader! de genade des Heeren is groot! — Welnu, daar gij zoo vurig wenscht nog heden op moeders graf te bidden, wil ik u niet langer weêrstreven. Laten wij dan gaan, eer mogelijk de lucht betrekt en buijen den gang onmogelijk maken!

KLARA wist wel dat tegenspraak haren vader niet zou verhinderen zijn voornemen uit te voeren, en zij begreep ook dat inderdaad de koude buitenlucht hem minder nadeelig zou zijn, dan het te huis zitten in pijnigende droefenis, die den slaap zou weren in den naderenden nacht.

In een bonten pels en warmen wintermantel gedoken ging het treurige paar weldra den weg op naar het kerkhof; de vader leunde op den arm van zijne dochter. Het was een dier wonderschoone avonden waarin de vorst haren verstijvenden adem over de Natuur henen blaast en haren scepter zwaait met ongewone gestrengheid, maar tevens met eene pracht en majesteit die tot aanbidding stemmen, en den gevoeligen mensch doen nadenken over de grootheid Gods en de oneindigheid van tijd en ruimte. De weg, dien zij hadden af te leggen, was kort, maar eenzaam en afgelegen; rondom hen heerschte plegtige, indrukwekkende stilte, en ook zij bewaarden een godsdienstig stilzwijgen. Bestormd door velerlei gedachten en gewaarwordingen, schreden beiden voort; eerst toen zij het groote hek van het kerkhof binnentraden, scheen hun bewustzijn terug te keeren; daar hieven zij te gelijk het hoofd op en zagen naar den kant waar het dierbare graf zich bevond; maar nu ook, als of zij maar ééne stem hadden, slaakten zij eensklaps een luiden kreet. Een zonderling, geheel onverwacht schouwspel vertoonde zich aan hunne oogen: rondom het zoo geliefde graf, helder door de maan beschenen, stonden reeds anderen geschaard. De ontroering des grijsaards belette hem voort te gaan, hij klemde zich aan den arm van zijne dochter vast, en

moest al zijne krachten inspannen om staande te blijven; maar terwijl hij daartoe al het mogelijke aanwendde, trof hem eene nieuwe verassing; want die rondom het graf stonden hieven een koorgezang aan, en de melodij en de woorden van des grijsaards Kerslied ruischten over den Gods-akker: heilbelovend aan de dooden die daar sliepen, maar ook als een vertroostend gefluister uit de graven der ontslapenen, ten opbeurenden groet aan hunne nagebleven geliefden.

Vader en dochter vingen de welluidende klanken met naamlooze verrukking op. Langzaam en onbemerkt schreden zij voort. Hoe meer zij naderden, des te plegtiger werd het in hun binnenste: de woorden werden verstaan, de gedachten werden herkend, en eensklaps zeeg de grijsaard op zijne knieën neder en zong, sidderend van aandoening, mede. Ook KLARA nam deel aan den zang. Neen, zij bedrogen zich niet: het was wel het beminde Kerslied, dat door een drietal kinderen, voor het graf geschaard, gezongen werd. Midden op de zerk lag, met het aangezigt ter aarde, de donkere gestalte van een man, die in tranen en snikken zijne droefheid uitte.

De kinderen, verschrikt door de onverwachte verschijning van het tweetal, weken ter zijde, en de donkere gestalte rigtte zich op, en staarde verbijsterd om zich heen.

Eene ruime wijle heerschte er nu eene indrukwekkende stilte.

Maar de grijsaard hief het hoofd eensklaps op, vestigde zijne blikken op de donkere gestalte, en vroeg:

— Wat heeft u bewogen om dit Kerslied te zingen, en waarom laagt gij op dit graf geknield?

De vreemdeling antwoordde somber en droevig:

— Omdat ik dit lied in mijne kindsche dagen van mijnen vader heb geleerd, en omdat dit graf het graf is van mijne moeder.

— Dit graf is het graf van mijne HANNA, en dat lied leerde ik aan een zoon dien ik verloren heb! — sprak de grijsaard half in tranen.

— Vader! Vader! — kreet de vreemdeling op hartverscheurenden toon. — Uwe HANNA was mijne moeder! Ik ben GUSTAAF, uw verloren zoon! — en hij stortte voor den grijsaard neêr, en omvatte zijne knieën.

— GUSTAAF! mijn afgedwaald kind! — riep de verzoende vader uit, terwijl hij zich nederboog en zijnen zoon in de armen klemde.

— Broeder! GUSTAAF! — meer kon KLARA niet uitbrengen.

— Schenk mij vergiffenis, vader! Vergiffenis, hier op het graf van moeder, die ik zoo diep heb gekrenkt en bedroefd!

— Gij zijt teruggekomen, als de berouwhebbende — alles is u vergeven!

Nu rees de boetende op en wierp zich overstelpt van gevoel aan de borst zijns vergevenden vaders.

De grijsaard sprak hem troost in, zeggende:

—Ween zoo niet, GUSTAAF! Ook uwe moeder heeft u vergiffenis geschonken: tot haar laatsten ademtogt heeft zij u lief gehad, en niet opgehouden u te zegenen en voor u te bidden.

— Voor mij! voor mij, haren weêrspannigen, ondankbaren zoon! En zij schonk haren zegen aan mij! Kon ik anders verwachten dan dat zij mij zou hebben gevloekt!

— Zulk eene moeder kan haar kind niet vloeken!

— Heeft zij nog lang om mij geweend en geleden?

— GUSTAAF! zij rust reeds jaren lang in het graf, en het was haar zoet tot die ruste in te gaan.

— Ik heb haar hart gebroken en hare dagen verkort — waar zal ik, ontaarde zoon, ooit ruste vinden?

— Bij CHRISTUS, die gezegd heeft: »Komt tot mij die vermoeid en beladen zijt, en ik zal u ruste schenken!" — Kom, mijn zoon! wees getroost, en verblijd u dat uwe zuster KLARA nog leeft, en zeg mij wiens zijn de kinderen die u vergezellen?

— Dat zijn *mijne* kinderen — sprak GUSTAAF, terwijl hij de kleinen bij de hand nam en voor zijnen vader plaatste, die hen met liefde kuste. Nu zonk GUSTAAF ook in de uitgebreide armen van KLARA, en broeder en zuster weenden in de vreugde des wederziens. Maar de grijsaard, die tot nu toe zich zoo krachtig en opgewekt had getoond, voelde op eens eene duizeling, en wankelde, en zeeg uitgeput ineen. GUSTAAF en KLARA schoten toe om hem op te heffen; maar hij was buiten kennis. Gelukkig had KLARA eene flakon bij zich, en het geestrijke vocht herstelde hem na eene poos in zoo verre, dat hij, tusschen hen in, langzaam naar huis konde gaan. Daar zonk hij afgemat in zijnen stoel bij den nog brandenden haard, maar stelde hen gerust omtrent zijnen toestand, wilde volstrekt dat er geen geneesheer zou worden gehaald, wijl een korte slaap alles zoude herstellen, vlijde daarop het hoofd zachtkens in de kussens, en sluimerde in. Zijn slaap was

onrustig en duurde maar een uur. Toen hij ontwaakte zag hij met angst rond, als of hij iets zocht dat hij vreesde verloren te hebben; maar GUSTAAF ontwarende, die naast zijn stoel geknield lag, riep hij met zigtbare blijdschap uit, terwijl hij zijne hand op diens hoofd legde:

— Ha! zijt gij daar! Het is dan toch werkelijk zoo: ik heb u weêrgevonden! Verlaat mij nu niet weêr vóór dat ik heb opgehouden te leven; want mogelijk is mijne laatste ure niet verre. Bedroef u daar niet over! Dank liever God dat Hij mijne gebeden heeft verhoord, en ik u mijn vaderlijken zegen nog mag schenken. Waar zijn uwe kinderen? Ik heb ze te naauwernood gezien! Zeg mij hunne namen, opdat ik wete hoe zij heeten.

GUSTAAF haalde zijne kinderen, die bij GEERTE zaten, en leidde hen naar den zetel des grijsaards, en zeide:

— Deze, mijn zoon, heet GUSTAAF, naar u. Deze, HANNA, mijne oudste dochter, draagt den naam van moeder, en de jongste, een toonbeeld van zachtheid en goedheid, heb ik naar KLARA genoemd.

Grootvader trok de kinderen met bevende handen naar zich toe, en kuste hen bij herhaling, en sprak:

— Heb dank, GUSTAAF! dat zij onze namen dragen! Wij zullen dus in hen voortleven! Wat zijn zij lief, en hoe blozend en gezond! Gaat nu weêr bij GEERTE, lieve kinderen! en vergeet uwen grootvader niet! — Zoo ging hij voort, terwijl hij hen nogmaals kuste en toen deed vertrekken. Daarop sprak hij tot zijnen zoon: — Plaats u aan mijne regterhand, waar gij gewoon waart te zitten als kind. En gij, KLARA! zet u tegen mij over, zoo als uwe moeder dat deed. Zóó is het goed. Geef mij thans uwe hand, KLARA! zijt gij niet óók gelukkig? Zijt gij niet óók blijde, dat wij ons door de koude niet lieten afschrikken, maar uw moeders graf hebben bezocht? O, wat is deze avond schoon! Wat is God toch goed! Ziet, daar worden mijne oogen weêr vochtig, en dat is immers verkeerd! Heden moeten er geene tranen meer vloeijen; de vreugde die ons te beurt viel is daartoe te groot!

GUSTAAF en KLARA wisselden kommervolle blikken, en de laatste zeide:

— Het is reeds zoo laat, lieve vader! en gij zijt zoo geschokt

en vermoeid! Wilt gij niet ter ruste gaan? Dat zou goed voor u zijn! Ik vrees dat gij te veel u inspant!

— Neen, mijne lieve! bekommer u maar niet. Ik wil op dezen stoel blijven, totdat uw broeder ons iets van zijne lotgevallen zal hebben medegedeeld. Dat genoegen zal hij mij wel willen doen. Niet waar? Nu dan, laat ons geen tijd verliezen. Kom, mijn zoon! vertel ons spoedig hoe 't u gegaan is: als ik luister rust ik.

GUSTAAF, wiens bekommering meer en meer toenam, maakte nog bedenkingen, terwijl KLARA eensklaps het vertrek verliet. Kort daarna hoorde men de huisdeur open en digt gaan; want de angstige dochter liet GEERTE uit om den doctor te halen, die — ongelukkiglijk — aan het andere einde der stad woonde. Toen KLARA weêr binnenkwam, ving GUSTAAF aan: de grijsaard had hem onweêrstaanbaar gedwongen om aan zijn verlangen te voldoen.

— Ik zal niet spreken van mijn jongelingsleven hier; dat is u, helaas! bekend. Ook niet van de redenen die mij deden besluiten om dienst te nemen; noch van 't geen ik als soldaat heb verduurd, en evenmin van de wroeging die later mij aangreep en 't leven tot eene hel maakte, tot dat ik de engel leerde kennen, die mijn lot en leven heiligde door háár leven en lot er aan te verbinden. 't Is genoeg te zeggen dat de soldatenstand mij eene straf is geweest. Toen mijn diensttijd om was dankte ik God. Met mijn ontslag in de hand juichte ik over de herkregen vrijheid, hoewel ik niets bezat dan een pak halfsleten kleederen. Nu, beurtelings kampende met gebrek, of levende in betrekkelijke weelde, heden in ziekte, morgen in gezondheid, leefde ik eenige jaren, tot ik te Batavia eene vaste, ofschoon niet zeer voordeelige betrekking had bekomen. Maar het verdoofde eergevoel ontwaakte weder in mij; ik kreeg lust in arbeid, en legde mij vlijtig toe om administratieve kennis te verzamelen. Dat werd opgemerkt, en door voorspraak kreeg ik nu eene zeer voordeelige plaatsing op een suiker-établissement. Daar leerde ik ook de engel kennen door God bestemd om mijne gade te worden. Op een naburig établissement woonde een rijk man, de boezemvriend van mijn patroon, en weduwnaar zonder kinderen, maar die, na den dood van zijne vrouw, eene dochter van zijn overleden eenigen broeder had tot zich genomen. Haar

zacht karakter, eenvoudige, maar opregte Godsvrucht, en helder verstand namen hem zoodanig in, dat hij het beminnelijke meisje weldra lief had als of ze zijn eigen kind ware. Ook zij beminde en eerde hem als haren vader; doch die band van wederkeerige gehechtheid werd eensklaps verbroken: eene beroerte nam hem in de kracht der jaren weg, maar hij had haar tot zijn eenige erfgename benoemd, en zijn dood maakte haar tot een der rijkste partijen. Mijn patroon was tot haar voogd benoemd, en bij het testament lag een brief waarin hem dringend verzocht werd om ELIZE, zoo heette de rijke erfgename, in zijn familiekring op te nemen. De Heer MUNTING voelde zich door dat vertrouwen van zijn ontslapen vriend vereerd en aarzelde geen oogenblik om er gevolg aan te geven; hij liet ELIZE den brief lezen, en deze maakte geene de minste zwarigheid, om den laatsten wensch van haren oom te vervullen. Zij nam dus al spoedig haren intrek bij den Heer MUNTING, waar zij als een lid der familie werd geacht, en haar inderdaad ouderlijke en zusterlijke liefde werden bewezen. Daar ik toegang had tot den huiselijken kring, leerde ik ELIZE nu kennen, en koesterde welhaast gevoelens voor haar, aan welke het geluk van mijn leven verbonden was. Later heb ik vernomen dat mijne vroegere losbandigheid haar bekend was, en zij dáárom zich zoo veel doenlijk aan mijn gezelschap onttrok. Maar ik deed al wat ik vermogt om haar te behagen en hare achting te winnen, ofschoon 't geweten mij zeide dat ik niet waardig was haar ooit de mijne te noemen. Toen echter ELIZE, die mij evenzeer beminde, overtuigd werd van de opregtheid mijner bekeering, ving zij aan mij met meer onderscheiding te bejegenen, en een jaar later, onder bewilliging van haren voogd, schonk zij mij, nevens haar hart, dat mij reeds toebehoorde, ook hare dierbare hand. Toen deed ik een duren eed, om God en de deugd getrouw te blijven, en tot heden heb ik dien eed met vreugde volbragt. Wij betrokken het huis dat ELIZE met haren oom had bewoond, en waren zoo gelukkig als menschen dat kunnen zijn, hoewel ELIZE 't in ruimer mate zijn kon dan ik: zij had van hare kindschheid af allen die haar omgaven liefde en gehoorzaamheid betoond; zij had nimmer iemand leed gedaan, en mij deed het geweten dagelijks de strengste verwijtingen. Het groote gebod: »Eert uwen vader en uwe moeder!" — had ik met voeten getreden; zij die mij het leven, hunne liefde, ja, alles gegeven hadden, werden door mij gegriefd, versmaad, en, misschien, vermoord. De drie kinderen, welke God mij schonk, vermeerderden nog die folteringen door hunne liefkozingen, en mijne gehechtheid aan hen: nu eerst gevoelde ik wat oudersmart zijn moest. Hoe gaarne had ik naar huis geschreven om tijding te ontvangen; maar ik had er den moed niet toe. Ook vreesde ik dat ELIZE daardoor bij vervolg eens bekend mogt worden met al de gebeurtenissen van mijne jeugd. De schaamte weerhield mij. Maar het kon haar niet lang ontgaan, dat een verborgen leed mij kwelde, en mijne gezondheid ondermijnde. Hare bezorgd-

heid en deelneming bewogen mij haar deelgenoot te maken van mijn geheim, en haar tot op den bodem van mijn hart te laten lezen. Ik deed dat, en van de minachting die ik vreesde dat zij betoonen zou, was geen zweem; neen: zij weende om en met mij, en hield niet op mij te troosten, en eindigde met mij voor te stellen, om gezamenlijk naar Nederland en van daar tot u te gaan. Mijne ELIZE had mijne ziel doorgrond, en het ware middel gevonden om haar te genezen. Ik kon geene woorden vinden voor mijne dankbaarheid. Reeds den volgenden dag begonnen wij maatregelen te nemen tot de zeereis en onze uitrusting. Het was mij als of er een nieuw leven voor mij zou aanbreken, en mijne opgeruimdheid kwam allengs terug. Alle toebereidselen waren eindelijk gemaakt, en het rijtuig, waarmede wij ons laatste afscheidsbezoek zouden afleggen, stond voor de deur, toen op eens mijne ELIZE door eene ernstige ongesteldheid werd aangetast. Ik zond het rijtuig naar de stad om een geneesheer te halen, en zag diens komst met angst te gemoet, want de ongesteldheid mijner gade werd met ieder uur heviger. Eindelijk kwam de dokter, en toen hij de lijderesse, die buiten kennis lag, had gezien, nam ik hem ter zijde en smeekte hem mij niets te verhelen, maar onverbloemd te zeggen wat hij van de ziekte dacht. Hij vatte daarop mijne hand, drukte die met warmte, en zeide:

— Het smart mij, Mijnheer! maar dan moet ik u zeggen dat Mevrouw in groot gevaar verkeert. Uwe gade is aangetast door dezelfde kwaadaardige koorts die sinds eene week in den omtrek heerscht, en meestal doodelijk is. Wij zullen al het mogelijke doen om haar te behouden; maar ik durf er mij niet mede vleijen. Bereid u, indien er nog voorzieningen zijn te maken, op het ergste voor.

Die woorden gingen mij als dolksteken door 't hart, alles verdween van voor mijne oogen, en ik zonk bewusteloos op den grond. Toen ik weder bekwam, drukte de waardige man mij met ernst op het gemoed, mijne aandoeningen te verbergen. De liefde voor ELIZE gaf mij daar krachten toe. Maar niets mogt baten. De dokter had waarheid gesproken, en vijf dagen later was ik niet alleen weduwnaar, maar lag ook ik in dezelfde gevaarlijke krankte aan den rand van het graf.

Toen ik begon te herstellen, waren er weken voorbijgegaan. Het duurde lang eer ik mij herinnerde wat er gebeurd, en dat ik weduwnaar was. Toen greep vertwijfeling mij aan; ik wenschte óók te sterven; het leven scheen mij een ondragelijken last. Maar de geneesheer begreep den toestand van mijne ziel: hij verliet het vertrek, doch keerde weldra terug met mijne kinderen, en sprak:

— Deze drie weezen smeken u, uit naam van hunne gestorvene moeder, om hen niet te verlaten, maar te blijven leven voor hen!

De kinderen staken de armpjes naar mij uit, en ik omhelsde hen met geestdrift, barstte uit in tranen, en was gered. De menschkundige dokter had het eenige geneesmiddel dat mij behouden kon, ten regten tijde aangewend.

Van toen af gevoelde ik, de gedachtenis mijner gade niet beter te kunnen eeren, dan door aan de kinderen, die zij zoo innig lief had, verdubbelde zorgen te wijden.

Zoodra ik hersteld was, hervatte ik, op den raad des geneesheers, de toebereidselen voor den togt naar mijn vaderland. ELIZE's gewezen voogd en diens waardige familie hielpen mij daarin tot het einde toe met raad en daad. De reis werd zonder eenige stoornis volbragt, en behouden trad ik met mijne kinderen in Nederland aan wal. Nu spoedde ik mij terstond herwaarts. Acht dagen geleden ben ik hier aangekomen; maar mij onverwacht aan het vaderlijke huis te vertoonen, durfde ik niet wagen.

De naderende Kersdagen bragten mij op de gedachte om 't geheugen van vroegere tijden bij u op te wekken door het Kerslied. Ik had het aan mijne kinderen geleerd, en als ik u zag, deed ik 't hen zingen, en zag met vreugde den indruk dien het gezang op u maakte. — Nu wilde ik mij dezen avond bij u aanmelden, doch eerst op moeders graf om moed en kracht bidden. Terwijl ik dat deed, leidde misschien haar geest u den berouwhebbenden zondaar te gemoet.

Het verhaal was ten einde. Zoo lang als GUSTAAF gesproken had, was de grijsaard in aandacht als verzonken gebleven. Nu en dan zou men hebben kunnen vermoeden dat hij was ingesluimerd; maar het duurde niet lang of zijne oogen gingen weder open, en zijn heldere blik getuigde dan van de onafgebroken opmerkzaamheid waarmede hij luisterde. Toen de verhaler nu zweeg, rigtte de oude man zich eenigzins op in zijnen stoel, en zeide:

— Ik dank u, mijn zoon! dat gij mijn laatst verzoek niet hebt afgeslagen. Ik weet nu wat u wedervaren is, en ik dank God dat Hij u gered en daarna bewaard heeft naar ligchaam en ziel, en dat ik u zoo, gered en behouden, heb zien wederkeeren. Als uwe zalige moeder uit den hemel kan nederzien, hoe zal deze stonde hare zaligheid nog verhoogen! — O, mijne dierbare HANNA! thans kan ik antwoorden op uwe laatste vraag: Ja, gij zult den verlorene wederzien in den hemel! Ik kan u dat zeggen, HANNA! — Goeden nacht, GUSTAAF! KLARA! Hebt elkander lief! — Waar zijn mijne kleinkinderen? Doet hen hier komen! — Wat weent gij? Het is maar slaap die mij bevangt. Zij moeten het Kerslied zingen, dan slaap ik zachtkens in. Hoort gij, het Kerslied!...

Zoon noch dochter begrepen wat zij van de woorden huns vaders moesten denken. GUSTAAF wekte de kinderen, die ingesluimerd waren, en kwam er mede in de kamer, en fluisterde hun iets in, en toen hieven de kleinen, met hunne heldere kinderstemmen aan, en het beminde lied klonk zacht en liefelijk door de kamer. De grijsaard hoorde 't aan met zigtbaar welgevallen; zijn gelaat verhelderde meer en meer, en met een vriendelijken lach over al zijne trekken sloot hij de oogen, en zakte dieper in zijnen stoel, met het hoofd op de borst, als ware 't om nog eens, vóór hij slapen ging, de zoetheid der heilige galmen van zoo vroom een lied uit zoo reine lippen volop te genieten.

Daar hield een rijtuig stil voor de deur, en daar klonk de

bel. Het was de dokter, door de trouwe GEERTE gehaald, en die de oude dienstmaagd in zijn rijtuig mede terugbragt. Hij kwam binnen, en de lieve kinderen hielden op te zingen: maar de slapende grijsaard bemerkte er niets van. Nu vatte de dokter hem bij de pols. Er heerschte eene diepe stilte, als of ieder zijn adem inhield: elk gevoelde dat de uitspraak des dokters iets gewigtigs zou behelzen. En zij was ook gewigtig, die uitspraak, naar welke de ervaren geneesheer de omstanders eene geruime poos liet wachten, en die hij ten laatsten, doch niet zonder omwegen deed verstaan: de zwaar beproefde, nu gelukkige vader was ingeslapen; maar die slaap, tot welken hij ongemerkt, instemmende met de engelentoonen van het kindergezang, en met een lach van hemelschen lust op de kaken, was ingegaan — was de slaap des doods. — GUSTAAF en KLARA stonden als vernietigd; toen knielden zij aan de voeten van den beminden ontslapene, en besproeiden zijne handen met hunne tranen, en de kinderen weenden met hen.

Er was rouw op de aarde, maar vreugde in den hemel. Alle engelen juichten, want een vroom Christen had den goeden strijd volstreden, en een zondaar had zich bekeerd tot God. Een verloste kwam in het Huis des Vaders, waar CHRISTUS hem woning had bereid, en een afgedwaald schaap was tot de kudde teruggekomen, en had zich op nieuw gesteld onder de leiding des goeden Herders.

Den volgenden morgen weêrklonk het stadje van het dubbel berigt, door velen met aandoening vernomen, dat de oude Heer VIEHOFF 't had afgelegd, en dat zijn zoon GUSTAAF uit Indië was teruggekomen. Een aantal vrienden en goede bekenden bezochten het eenvoudige sterfhuis, waar hunne belangstelling, als dobberende tusschen smart en vreugde, woorden van beklag en woorden van verwelkoming in hartelijke deelneming te zamen mengelde.

Eene groote schare volgde, eenige dagen later, de lijkstaatsie van den ontslapene naar het stille kerkhof, waar zijn stoffelijk overschot, bij dat zijner dierbare HANNA, in den moederschoot der aarde werd nedergezet.

De vaderlijke nalatenschap was niet groot, maar GUSTAAF liet die geheel aan zijne zuster, en bad haar ook om hem naar de hoofdstad zijns aangenomen vaderlands te vergezellen, en daar de bestuurderesse van zijne huishouding, en de moeder van zijne kinderen te zijn. Hare vriendin SOPHIE VAN ZEELEN ondersteunde dat broederlijke verzoek, en zij voldeed er aan, en volbragt vervolgens hare gewigtige taak met liefde en getrouwheid. De naam alleen kon er de kinderen aan doen denken dat zij in haar geene eigene moeder, maar slechts eene tante bezaten, en gelijk vroeger uit liefde voor haren vader, zoo wees zij thans, om voor hare voedsterlingen te blijven leven, met standvastigheid de huwelijksvoorstellen af, die haar nu meermalen werden gedaan; want ieder die haar van nabij leerde kennen, kon niet nalaten haar te achten en te beminnen.

Maar hoe afkeerig SOPHIE en KLARA van verbindtenissen mogen zijn, één toch hebben zij aangegaan; maar alleen met